AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ

TİKA
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ŞƏKİ ŞƏHƏR
İCRA HAKİMİYYƏTİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ "QAÇ" ÖYRƏTİM İŞLƏTMƏLƏRİ
"QAFQAZ" UNİVERSİTETİ

YUNUS EMRE
ENSTİTÜSÜ

DİYALOG AVRASYA

QAYE
ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT
XEYRİYYƏ CƏMİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyi

Azərbaycan Respublikası
Şəki Şəhər İcra Hakimiyyəti

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Çağ Öyrətim İşlətmələri
Qafqaz Universiteti

T.C. BAŞBAKANLIK
TİKA
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI

Dialoq Avrasiya

Yunus Emre Enstitüsü

QAYE
ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT XEYİRİYYƏ CƏMİYYƏTİ

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

MATERİALLAR

Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr 2012-ci il

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

13-15 Dekabr 2012

MATARİALLAR

S MPOZ UMUN F XR HEY T

1 - Prof. Dr. Misir MƏRDANOV, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Naziri
2 - Prof. Ahmet SANİÇ, Qafqaz Universitetinin Rektoru
3 - Prof. Nizami CƏFƏROV, Millət vəkili, Da Platforması Azərbaycan Milli Komitəsinin Sədri
4 - Anar RZAYEV, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Sədri
5 - Dr. Salih POLAT, TİKA Azərbaycan Koordinatoru
6 - Prof. Ali Fuad BİLKAN, Yunus Əmrə İnstitutunun Direktoru
7 - Elxan USUBOV, Azərbaycan Respublikası Şəki Şəhər İcra Hakimiyyətinin Başçısı
8 - Mustafa SAATÇI, Gaye Vəqfinin Sədri

S MPOZ UMUN CRA HEY T

Dos. Erdal KARAMAN, Dr. Salih POLAT, Dr. Bayram GÜNDOĞDU, Mustafa SAATÇİ, İsa DAĞ

S MPOZ UMUN T K LAT KOM T S

Prof. Ahmet SANİÇ (sədr)
Prof. Niftalı QOCAYEV
Prof. Cihan BULUT
Prof. Əjdər AĞAYEV
Prof. Akif HÜSEYİNLİ
Prof. Ömər OKUMUŞ
Prof. Minəxanım NURİYEVA
Dos. Erdal KARAMAN
Dos. İslam HÜSEYNOV
Dr. Salih POLAT
Dr. Bayram GÜNDOĞDU
Dr. Səriyyə GÜNDOĞDU
Dr. Muharrem KAPLAN
Dr. Şahin DURMAZ
Dr. M. Mustafa GÜL
Dr. Etrabe GÜL
Dr. Mehmet TURMUŞ
Dr. Emin AĞAYEV
Dr. Seyran QAYIBOV
İsa DAĞ
Tural MİRZƏLİYEV
Cəmil MƏMMƏDOV
Rəhman QULİYEV
Anar RZAYEV
Celil ERDEM
Nilay EKER
Setter DURMAZ
Səadət İMANOVA
Zeminə ZİYEYEVA
Mənsurə KAZIMLI
Hüseyin ÖZKAN
Tovuz CƏFƏROVA

S MPOZ UMUN ELM HEY T

Prof. Əjdər AĞAYEV
Prof. Akif HÜSEYNLİ
Prof. Ömər OKUMUŞ
Prof. Ali Fuad BİLKAN
Prof. Zahid XƏLİL
Prof. Teymur KƏRİMLİ
Prof Qara NAMAZOV
Prof. Məhərrəm QASIMLI
Prof. Maarife HACIYEVA
Prof. Ramazan QAFARLI
Prof. İfrat ƏLİYEVA
Prof. Nurullah ÇETİN
Prof. Ceyhun Vedat UYGUR
Prof. Necati DEMİR
Prof. Rahid ULUSEL
Prof. İfrat ƏLİYEVA
Prof. Minəxanım NURİYEVA
Prof. Amantay ŞARIP
Prof. Kazakbay YOLDAŞ
Dos. Erdal KARAMAN
Dos. İslam HÜSEYİNOV
Dr. Bayram GÜNDOĞDU
Dr. Səriyyə GÜNDOĞDU
Dr. Gültəkin HACIBƏYLİ
Dr. Şahin DURMAZ
Dr. Məhərrəm KAPLAN
Dr. Seyran QAYIBOV
Dr. Mehmet TURMUŞ
Dr. Emin AĞAYEV

KONQRES N KAT BL Y

Koordinatorlar: Dr. Bayram Gündoğdu, İsa Dağ
Katib: Cəmil Məmmədov
e-mail: sempozyumvahabzade@qu.edu.az

REDAKTOR

Dr. Bayram GÜNDOĞDU

D ZAYN

Kitab, Qafqaz Universiteti Dizayn və Nəşriyyat İşləri Şöbəsində yığılaraq çapa hazırlanmışdır.
Dizaynerl r: Sahib KAZIMOV, İlham ƏLİYEV

Nəşr olunan simpozium materiallarında yer alan yazı, foto şəkil, orfoqrafik xətalar və s. xətaların məsuliyyəti müəllifinə aiddir. Sitatların alındıqları mənbələr göstərilməlidir.

ISBN: 978-9952-468-14-4

Copyright © 2012, Qafqaz Universiteti

MÜNDƏRİCAT

1. VAHABZADƏ POEZİYASINDA DİL VƏ SƏNƏTKARLIQ 1

B XT YAR VAHABZAD N N PUBL S ST KASI: D B YYAT V S N T DÜ ÜNC L R
Nazilə ABDULLAZADƏ 2

BAHT YAR VAHAPZÂDE'N N RLER NDE SEVG L YE S TEM
Ayşe Yılmaz BALKAN 9

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA ÇOXKOMPONENTL MÜR KK B CÜML L R
Kəmalə ƏHMƏDOVA 14

R YAZ YYAT V E R
Yaqub ƏLİYEV 17

B XT YAR VAHABZAD N N L R KASI
Ramil ƏLİYEV 21

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDE HAYAT FELSEFES
Kemal EROL 27

B XTIYAR VAHABZAD YARADICILI INDA "ÖZ" V "ÖZG " F LS FI ANLAYI I
Maarifə HACIYEVA 37

B. VAHABZAD POEZ YASININ LEKS K ÜSLUB YYATI
Aytən HACIYEVA 41

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI I F LS F DÜ ÜNC L R N AXARINDA
Xuraman HÜMMƏTOVA 46

B.VAHAPZADE'N N ESERLER N EK LLEND REN BELL BA LI TEMALAR ÜZER NE
Ergün KOCA 49

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDE LEKS K UNSURLARLA OLU TURULAN DUYGU DE ER
Ayşen KOCA 63

B XT YAR VAHABZAD N N «MU AM» POEMASININ V ZN
Ataəmi Mirzəyev 73

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA ESTET K DEAL TAR X L K V MÜAS RLIK MÜST V S ND
Qürbət MİRZƏZADƏ 80

VAHABZADEN N B R R NDEN HAREKETLE RDE D L KULLANIMINA YÖNEL K DÜ ÜNCES N N D LB L M BAKIMINDAN NCELENMES
Rıdvan ÖZTÜRK 83

B.VAHABZAD E RL R ND D L V ÜSLUB LVANLI I
Sevda SADIQOVA 90

Ç Ç Ç
: -
Амантай ШАРИП 95

B.VAHABZAD N N «MU AM» POEMASI: M N V -M D N RS N B D -F LS F D RK V RH ND FOLKLORUN ROLU
Etibar TALIBLI 99

BAHT YAR VAHABZADE'N N RLER NDE TEMA, D L VE SANAT
Hüseyin TUNCER 104

Ç
Сирдарёхон ЎТАНОВА 113

GUL STAN POYEMASININ ÇT MA -ESTET K ÖZELL KLER
Kazakbay YO'LDAŞ 118

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA AFOR ZML M M SRALAR ÜZ R N NC L M L R
Elxan Yurdoğlu - MƏMMƏDOV 124

BAHT YAR VAHABZADE'N N R SANATI
Bayram GÜNDOĞDU, Seriyye GÜNDOĞDU 129

SOVET DÖVRÜ R SM AZ RBAYCAN D L V B XT YAR VAHABZAD N N AZ RBAYCAN D L N N T BL ND K ROLU
Rəhman QULİYEV 133

B XT YAR VAHABZAD N N E RL R ND ANA D L
Aygün MƏMMƏDOVA 136

2. VAHABZADƏ VƏ MİLLİ MÜBARİZƏ 141

M LL V CDANIMIZIN T R NNÜMÇÜSÜ
Fidan ABDURƏHMANOVA 142

BAHT YAR VAHAPZADE'N N "ANA D L " ALGISI
Hasan BAĞCI 144

VAHABZAD N N YARADICILI INDA ANA D L PROBLEM
Aqil CƏFƏROV 151

BAHT YAR VAHAPZADE'DE M LLÎ MÜCADELE ALGISI
Nurullah ÇETİN 155

M LL ST QLAL A R - B XT YAR VAHABZAD
Xəyalə ƏFƏNDİYEVA 163

B XT YAR VAHABZAD UN VERS TET
Osman ƏHMƏDOĞLU 170

B XT YAR VAHABZAD N N YARADICILI INDA AZ RBAYCAN M LL DEYASINA MÜNAS B T
Faiq ƏLƏKBƏROV 175

VILHELM FON HUMBOLTUN XALQ RUHUNDAN B XT YAR VAHABZAD N N ANA D L N D K
Gültəkin HACIBƏYLİ ..... 182 1(BA]TJ/TT1 1

TÜRK EDEB YATINDA BAHT YAR VAHABZADE
Erdal KARAMAN .....

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA V T NP RV RL K T RB Y S M S L L R
Kamal CAMALOV 349

B XT YAR VAHABZAD V MÜS RL R N N YARADICILI INDA V T NP RV RL K DEYASININ B D FAD FORMALARI
Rəna CAVADOVA 355

B XT YAR VAHABZAD S RL R NDE SLAM D N N V M LL - XLAQ D Y RL R MÜNAS B T
Bayram GÜNDOGDU, Mehmet ÇINAR 358

DEALLARIN M N Y N NSANLARIN XLAQ V M N V YYATINDA AXTARAN A R
Sakibə ƏLƏSGƏROVA 361

B XT YAR VAHABZAD E RL R M KT BL L R N T RB Y VAS T S K M
Piralı ƏLİYEV 364

BAHT YAR VAHABZADE'N N ESERLER NDE ÜM T
Muhammet Mustafa GÜL 368

B XT YAR VAHABZAD RS N N ÖYR N LM S N YEN METOD K YANA MANIN Z RUR L Y N DA R
Bilal HƏSƏNLİ 373

BAHT YAR VAHAPZADE'N N "ANNEM ÖLDÜ MÜ" VE GURBANNAZAR EZ ZOV'UN "ANAMA SESLEN " RLER PENCERES NDEN ANNE
Yaşar KARAYUNUSOĞLU 379

B XT YAR VAHABZAD POEZ YASI V M LL -M N V D Y RL R M Z
Qiymət MƏHƏRRƏMLİ 386

B XT YAR VAHABZAD -SÖZL N Q OLUNMU M N V YYAT M NZ R L R
Minəxanım NURİYEVA (TƏKLƏLİ) 391

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA SLAM- RQ KONTEKST
Rasim QURBANOV 394

B XT YAR VAHABZAD POEZ YASI M LL M N V D Y RL R KONTEKST ND
Tərənə RƏHİMLİ 398

HEYD R L YEV N B XT YAR VAHABZAD N N ELM -PEDAQOJ RS N MÜNAS B T
Mehrivan SƏRDAROVA 404

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDEK VATAN SEVG S N N GÜNÜMÜZE YANSIMASI
Ramazan TOPDEMİR 410

B XT YAR VAHABZAD – ÜMUMM LL V HD T N DASI
Rahid ULUSEL 416

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDE AHLAK VE H KMET
Ceyhun Vedat UYĞUR 421

B XT YAR VAHABZAD V U AQ D B YYATI
Zahid XƏLİL 432

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA M N V YYAT M S L L R
Hüseyn XƏLİLOV 433

B XT YAR VAHABZAD N N DÜ ÜNC L R ND G NC N SL N T L M V T RB Y S ND TAR X AB D L R
İbrahim ÖZMADEN, İsa DAĞ 438

6. VAHABZADƏ POEZİYASINA ÜMUMİ BAXIŞ 441

B R DEVLET ADAMI OLARAK BAHT YAR VAHABZADE'N N "YANAN DA MEN, YAMAN DA MEN" S ML ESER NDEK TOPLUMSAL VE S YASAL DÜ ÜNCELER
Uğur Arif BÖLEK 442

B XT YAR VAHABZAD N N AZ RBAYCAN-AVROPA D B -M D N LAQ L R N N NK AFINDA ROLU
Hicran FƏRHADOVA 447

TÜRK YE'DE E T M N HER KADEMES NDE MÜFREDATTA BAHT YAR VAHABZADE
Zeki GÜREL 450

MAKEDONYA'DA TÜRK BASININDA VE TÜRK D L VE EDEB YATI DERS MÜFREDATINDA BAHT YAR VAHAPZADE
Nazlı Rânâ GÜREL 462

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA FOLKLOR MOT VL R ND N ST FAD M QAMLARI
Nəzakət HÜSEYNOVA 472

BAHT YAR VAHABZADE LE LG L KIRGIZ STAN'DA YAPILAN ÇALI MALAR VE A R N GÜL STAN ADLI ESER N N KIRGIZ TÜRKÇES NE AKTARILMA SÜREC
Altınbek İSMAİLOV 477

B XT YAR VAHABZAD N N YARADICILI INDA FAH NÜMUN L R N POET K FAD T RZ
Məhsəti İsmayıl 480

«D D QORQUD» MOT VL R MÜAS R AZ RBAYCAN POEZ YASINDA V B.VAHABZAD YARADICILI INDA
Yeganə İSMAYILOVA 484

B XT YAR VAHABZAD N N ERL R N N RUS D L N T RCÜM M S L L R
Ofelya İSMAYILOVA 488

B XT YAR VAHABZAD POEZ YASINDA K
Cəmil Məmmədov, Vüsalə MƏMMƏDOVA 496

B XT YAR VAHABZAD N N S RL R N N N R PROBLEML R V B BL OQRAF YASININ YEN D N HAZIRLANMASI
Vüsalə MUSALI 499

B XT YAR VAHABZAD V ALTMI INCILAR
Yaşar QASIMBƏYLİ 504

B XT YAR VAHABZAD M H MM D HAD HAQQINDA
İslam QƏRİBLİ 510

B xt yar Vahabzad yaradıcılı ında avtob oqraf k örn kl r
Nailə SƏMƏDOVA 512

TÜRK DÜNYASININ KÜLTÜR VE SANAT ADAMLARININ BAXT YAR VAHABZADE HAKKINDAK SÖZLER
Ramazan USLU 516

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA BR TAN YA MÖVZUSU
Şahin XƏLİLLİ 519

B XT YAR VAHABZAD N N RUS D L N T RCÜM OLUNMU S RL R ND B D ADEKVATLIQ XÜSUS YY TL R
Tamilla XƏLİLOVA 523

BAHT YAR VAHABZADE'N N DEVLET VE YÖNET M ANLAYI I
Eyüp ZENGİN, Fethi GEDİKLİ 528

MEVLANA CELALEDD N RUM VE BAHT YAR VAHAPZADE DE ÖLÜM KONSEPT
Ali TATLI 541

VAHABZAD YARADICILI ININ FORMALA MASININ SOSIOLOJI ASPEKTI
Əhməd QƏŞƏMOĞLU 544

I BEYNéLXALQ BÖYÜK XAN VAHABZADƏNİN MİSOLUMU

VAHABZADé PÖYÇEZINDAƏD Vé SéNéTKARLIQ

Qafqaz Universiteti, 13 dekabr 2012-ci il

B XT YAR VAHABZAD N N PUBL S ST KASI: D B YYAT V S N T DÜ ÜNC L R

Nazil bdül qızı Abdullazad

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu
nazile.s.m.d.@mail.ru

Xülas

“Bəxtiyar Vahabzadənin publisistikasi: ədəbiyyat və sənət düşüncələri” adlı məqalədə şairin publisitik görüşləri təhlilə cəlb edilmişdir. Şair bir neçə nəsil oxucunun vətəndaş kimi yetişməsinə təkcə şeirləri ilə r ø/TT3 1 T(t)Tj/TT3 1 Tf5510

ictimaiyyət və geniş oxucu kütləsi ilə daima ünsiyyətdə olmuş, düşündüklərini, gördüklərini və qəlbindən keçənləri publisist yazılarına köçürmüşdr. Bu yazılar şairin poetik irsi ilə müqayisədə azlıq təşkil etsə də, məzmun, qayə və ortaya atılan problemlər baxımından aktuallıq kəsb edir.

B.Vahabzadə həmişə çoxlarının görüb, bilib dilə gətirmədiyi mövzulara toxunurdu. Postsovet dövrünün şairi üçün millət, dil, mənəviyyat məsələləri öncül idi və o, bu mövzularda vətəndaş qeyrəti ilə çıxış edirdi. O klassik irs, çağdaş ədəbi proseslə maraqlanır, cəmiyyəti düşündürən, hamını narahat edən qlobal, ictimai məsələlərdən çox xırda, ötəri məsələlərə yer verildiyini etiraf edirdi. Publisist-şair təkcə öz xalqının deyil, digər xalqların da ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət aləminə baş vurur, ayrı-ayrı sənətkarların yaradıcılığını ədəbi təhlil süzgəcindən keçirir, onların yaratdıqları obrazlarda milliliklə yanaşı bəşəriliyi duyur, yeri gəldikdə onlardan tərcümələr edirdi. Şairin müxtəlif mövzuda publisistik yazılarını belə qruplaşdırmaq olar:

- Qonşu xalqların ədəbiyyatı və mədəniyyətinə münasibət;
- Xalq ədəbiyyatı və aşıq yaradıcılığı ilə bağlı mülahizələr;
- Sənət dostları və müasirləri haqqında düşüncələr;
- Teatr, dramaturgiya, incəsənətlə bağlı düşüncələr;
- Çağdaş poeziyaya ədəbi-tənqidi baxış.

Dünya ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrinin yaradıcılığına B.Vahabzadə həmişə ehtiramla yanaşmış, onlarla yanaşı dura biləcək Nizami, Nəsimi, Füzuli, C.Məmmədquluzadə, Sabir kimi sənət korifeylərini dünya arenasına çıxara bilmədiklərinə təəssüflənmişdir. Onun çox sevdiyi şairlərdən biri də rus poeziyasinin görkəmli nümayəndəsi A.S.Puşkin olmuşdur. Rus ədəbiyyatı və ictimai fikrinin yaranma və inkişafında şair A.S.Puşkinin rolunu və yerini müəyyənləşdirmək üçün B.Vahabzadə ölçü vahidi tanımır. Puşkin mənsub olduğu xalqın ruhunu, mənəviyyatını formalaşdıran elə sənət əsərləri yaratmışdır ki, bu əsərlərdə hər bir oxucu özünü dərk edib tanıyır. ”Şair, rəssam, bəstəkar” adlı yazıda B.Vahabzadə Puşkindən sonra yetişən bütün rus sənətkarlarının – şair və yazıçıların, bəstəkar və rəssamların əsərlərində ölməz söz ustasının qətrələrini görür, onun mövzularının yeni şəkildə davam etdiyini göstərir: “Bu gün Rusiyada elə bir rəssam varmı ki, o, Puşkinin əsərlərinə illüstrasiyalar çəkməsin, elə bir bəstəkar varmı ki, o Puşkinin söz sənətini musiqi və balet dilinə çevirməsin, elə bir şair və yazıçı varmı ki, onun söz sənətindən su içməmiş olsun? ”[1]

B.Vahabzadə M.F.Axundovdan S.Vurğuna qədər Azərbaycan şair və yazıçılarının Puşkinin yaradıcılığına hörmət və məhəbbətlərini adına yazdıqları şeirlərdə, etdikləri tərcümələrdə görür. Şair özünün də “bu böyük şairin sənətində məni valeh edən nədir?” sualı qarşısında dönə-dönə düşündüyünü, şairin onlarca şeirini duya-duya, sevə-sevə tərcümə etdiyini etiraf edir. Onun fikrincə, Puşkin yazarkən yazdığını həm görür, həm də eşidirdi, gördüyü və eşitdiyinə görə oxucunu da görüb eşitməyə vadar edirdi.

Yağan qarı bura-bura
Boran səslənir əsəbi.
Uşaq kimi gah ağlayar,
Gah ulayar bir qurd kimi.

Yel küləşi səsləndirib
Çardaqlarda gah inləyər.
Gah gecikmiş yolçy kimi
Pəncərəmi tıq-tıq döyər.

Məşhur “Qış gecəsi” şeirində boranın yağan qarı burması, gah uşaq kimi ağlaması, gah da qurd kimi ulamasını B.Vahabzadə həm poetik tapıntı, həm tipik rus qışının səslərlə ifadəsi, həm də şairanə mənzərə adlandırır. “Damları küləşlə örtülən rus komalarının çardağında küləyin əsəbi halda səslənməsinin gecənin vahiməli zülmətində pəncərənin gecikmiş yolçu tərəfindən

[1] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.118

taqqıldadılmasına bənzədilməsi yenə də həm nəğmə, həm də nəğmənin poetik mənzərəsidir".[1] B.Vahabzadəyə görə, dahiliyin ən böyük sirlərindən biri elə budur.

Puşkinin ölüm tarixinin şərti qeyd olunmasını da o simvollaşdırır. Şairə görə, doğum tarixi məlum olan dahilərin ölüm tarixləri olmur, daha doğrusu, bilinmir, çünki onların ömrü əbədidir.

Bu rus dahisinin ömrü hüdudsuz,
Ömrü əbədidir yaradanların.
Doğum tarixləri bəllidir, yalnız
Ölüm tarixləri yoxdur onların.[2]

B.Vahabzadə müasir rus poeziyası ilə də yaxından maraqlanmış, tanınmış rus şairləri Andrey Dementyev və Stepan Şipaçovun yaradıcılıqlarına rəğbətini ədəbi təhlil süzgəcindən keçirərək bildirmişdir. Vaxtilə Moskvada nəşr olunan "Юность" jurnalında baş redaktor kimi A.Dementyev Azərbaycan müəlliflərinin yazılarını verir, ədəbiyyat və mədəniyyətlə bağlı tədbirlərdə yaxından iştirak edirdi. Şairin özü kimi (B.Vahabzadə nəzərdə tutulur- N.A) Dementyev də düşündüyünü yazır, həqiqəti deməkdən çəkinmir, şablon ifadələrdən uzaq qaçır, "böyük kürsülərdən ürək sözümüzü deməyə ixtiyarımız olmadığı zamanlarda etiraz səsini ucaldırdı". Təvazökar, mülayim təbiətli şairin poetik qüdrətini B.Vahabzadə hər şeydən əvvəl, onun gözəl insanlığlnda görürdü. Vaxtilə şagirdlərinə odlana-odlana romantik duyğulardan, qanadlı xəyallardan danışan, qoca vaxtında isə çiyələk satmağa məcbur olan müəllimin bədbəxt həyatından bəhs edən "Romantika satışı" şeirini publisist-şair poeziya deyil, həyati fakt adlandırır. Sənətkarın ustalığı həyatın verdiyi bu faktı qəlbində ağrıya çevirib mənalandırmasındadır. Fakt şeirləşir, satılan çiyələk deyil, vaxtilə müəllimin şagirdlərinə təlqin etdiyi romantik duyğular olur. Dementyev poeziyasında "müstəqim mənada olan balacalıqla məcazi mənada verilən böyüklük təzadında" bir çox mətləbləri B.Vahabzadə duyur və şairin ürəyindən keçən ağrıları nəğmələşdirib xalqa çatdırmağı xüsusi istedadı ilə bağlayır. Onun məhəbbət lirikasında sevginin enişi-yoxuşu, əzabı-sevinci B.Vahabzadəyə görə vəhdətdə təsvir olunur, insan qəlbinin bütün halları – rəng və kölgələri dilə gəlib danışır. Qitədən qitəyə uçaraq dünyanın nə qədər kiçik olduğuna sevinən şair sevgilisindən onu ayıra bildiyi üçün böyüklüyünə acıyır.

Sevə-sevə oxuduğu şeirlərindən ürəyinə yatanları dilimizə çevirən B.Vahabzadə Dementyevin çox sevdiyi Lermontovla bərabər Nizami sənətinin böyüklüyünə səcdə etdiyindən qürur duyur:

Şair ürəyini nəşəyə verməz
Millət ədalətə möhtac qalınca.
Bir şair ürəyi yalan götürməz,
Yalnız həqiqətin qaçar dalınca.[3]

Hər bir xalqın yazılı ədəbiyyatı ilk növbədə onun şifahi söz sənətinə söykənir, ondan pərvəriş tapır, cilalanaraq nəsillərə yadigar qalır. Xalq öz mətinliyini, birliyini, bütövlüyünü, içindən gələn hayqırtını bayatıya, ağıya köçürmüş, arzu-istəyini, sevinc və kədərini, məhəbbət və nifrətini yarızarafat, yarıgerçək əfsanələrdə, lətifələrdə yaşatmışdır. Bu deyim-duyumlar yeri gələndə qılıncdan kəskin, yeri gələndə baldan şirin, yeri gələndə yaraya məlhəm olub xalq müdrikliyini, əzəmətini təcəssüm etdirmişlər. Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının qaynar söz çeşməsinə bütün sənətkarlar kimi B.Vahabzadə də heyran qalmış, ondan bəhrələnmiş, xüsusilə lətifəni ağıl zirvəsindən doğan müdrik gülüş adlandırmışdır.[4] Əslən Şəkidən olan şair haqlı olaraq Qarabağı – musiqi, Qazax və Şirvanı – şeir, Bakını – təsviri sənət, Şəkini isə müdrik gülüş məskəni adlandırır. Onun fikrincə, Azərbaycan təbiəti dünyada mövcud olan 12 iqlimdən 9-a malik olduğu kimi, bu torpağın xalqı da psixologiyanın bütün iqlimlərinə malikdir. Gülüşü cəmiyyətdə adiləşmiş qüsurların fövqünə qalxıb onlara yuxarıdan baxmağın nəticəsi sayan şair dünya ədəbiyyatının Molyer, Qriboyedov, Çexov, C.Məmmədquluzadə, Ə.Nesin kimi nəhəng

[1] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.119
[2] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.120
[3] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.175
[4] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.172

yazıçılarının mövcud cəmiyyətin eybəcərliklərilə barışmadığını, yuxarıdan baxaraq qəhqəhə çəkib güldüklərini qeyd etmiş və bu gülüşü öldürücü gülüş adlandırmışdır.

B.Vahabzadə gülüşü zahiri deyil, batini görmək, hamıya göstərmək üçün meyar hesab edir və buna ən gözəl nümunə türkdilli xalqların müştərək yaradıcılığı olan Molla Nəsrəddin lətifələrini göstərir. "Şəki gülüşləri" sərlövhəli yazısında publisist-şair lətifə janrının keçdiyi tarixi inkişaf yoluna nəzər salır, bu qədim janrın Azərbaycanın şəhər və kəndlərində həmin yerin təbiətinə, iqliminə və camaatın yerli şəraitdən doğan psixologiyasına uyğun yarandığından danışır. "Şəkinin gülüş çələngi" lətifələr toplusunu isə o, sadəcə toplu deyil, Şəkidəki məhəllə adları, ləqəblər və onun xəritəsi üçün son dərəcə böyük əhəmiyyəti olan tarixi material adlandırır. Şəhər və kənd məhəllələrinin və küçələrinin adlarının çox zaman tayfa adlarından götürüldüyünü bilən şair bu adların müəyyən hissəsini tarixin izləri kimi qiymətləndirir. O həmçinin dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi və yad ünsürlərdən təmizlənməsinə də qayğı ilə yanaşır, saxta, qondarma adlar əvəzinə dialekt və şivələrdə xalqın qəbul edərək işlətdiyi təbii adqoymalardan istifadə etməyi terminologiya komitəsinə məsləhət görür.

B.Vahabzadə xalq şeiri nümunələrinin yeni məzmunda və biçimdə yaranmasına da fikir verir, aşıq-şairlərin yaradıcılığında "yıpranmış" deyimlərə, obrazlara və xüsusən qafiyələrə ustad kimi münasibət bildirir. Son zamanlar qoşma və gəraylı janrlarında yazan peşəkar şairlərin çoxalması onu bir sənət adamı kimi narahat edirdi. Aşıqlıqla-şairlik arasında duran şairlərdən Aşıq Sakit Köçəri və Dilqəm Hüseynovun yaradıcılığını təhlil edərək epiqonçuluqdan uzaq, orijinal deyim tərzi, müasir ruh və məzmunu təqdir edir. Millət, torpaq, dil təəssübkeşi olan şair Dilqəmin "Ətəyindən tulla daşı, a dünya" şeirində torpağın öz sərvətinin özünə qənim kəsildiyi, torpaqdan alınan kürənin dünyanın başı üstündə hədəyə döndüyü fikrini bəyənir:

Bu qüssəni qayasından atalar,
Başın üstə dövrə vurur xatalar.
Öz əlindən öz başına xata var,
Ətəyindən tulla daşı, a dünya.[1]

Vətən qayğısı, millət təəssübü B.Vahabzadənin təkcə qələmindən çıxan sətirlərdə, ömür yolunda deyil, bir vətəndaş, publisist kimi digər sənət sahələrinin yaranıb inkişaf etməsinə həssas qayğısında da özünü göstərir. Onun üçün şair, bəstəkar, rəssam, heykəltəraş, - fərq etmir, - kim olursa olsun, elə etməlidir ki, ən dərin, ən çağdaş, ən qabaqcıl fikirləri xalqa çatdıra bilsin. Təqlidçiliyi sənətin ən böyük düşməni sayan şair hesab edir ki, sənətdə müxtəlif yollarla getmək olar, hərənin öz cığırı, öz yolu var, bu yolların ən gözəli isə xalqın mənəvi dünyasını duyaraq qəlbinə açılan yoldur.

Publisist-şair sənət sahələri içərisində rəssamlarla bəstəkarları xoşbəxt sanır, çünki onların əsərləri tərcümə olunmur, ahəngi, obrazlar aləmi, ideyası və məzmunu başqa xalqa olduğu kimi çatdırılır. Tərcüməçidən xüsusi bacarıq tələb edən şairin fikrincə, tərcüməçi-şair tərcümə olunan şairin səviyyəsində olmalıdır ki, onun fikrini öz ana dilində olduğu kimi çatdıra bilsin. Xüsusilə rus və dünya ədəbiyyatının qiymətli əsərlərinin tərcümə olunub tamaşaya qoyulmasında teatrın rolunu yüksək qiymətləndirir. "Xalqın teatr sənəti o xalqın əsasən milli dramaturgitası üzərində yaranmalıdır" deyən B.Vahabzadə postsovet məkanında milli dram əsərlərinin kölgədə qalmasına etirazını bildirirdi. Onu teatrın, dramaturgiyanın incəsənətin digər sahələrinə nisbətən geri qalması narahat edirdi; bu geriliyin səbəbləri üzərində düşünür, teatr və kinonun müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə qalxması yollarını araşdırırdı. Vaxtilə tamaşalarda İ.Əfəndiyev səhnə repertuarının zənginliyinin, istedadlı aktyor-rejissor truppasının şahidi olduğundan gənc nəslə ümidsiz baxmır. Onun təbirincə, "hər aşiqin öz dövranı olduğu kimi," hər dövrün də özünə münasib sənətkarı olur. "Şərq xalqlarının milli teatrlarına təsir göstərmiş Azərbaycan teatrının özülü var. Bu bünövrə üzərində ucalan binaya yeni naxışlar eləmək, onu bir az da rövnəqləndirmək"[2] üçün müasir həyata nüfuz etmək, bu günü dolğun xarakterlərlə canlandır-

[1] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.181
[2] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.154

maq üçün tarixi mövzulara, xronikalara üstünlük verilməlidir. Şair teatrın elə bir səviyyəsini arzulayır ki, hər tamaşaya bir həftə qabaq biletlər satılıb qurtarsın. O bilirdi ki, bunun üçün " xalq ruhunun içində qaynamadan, onunla nəfəs almadan xalqın qəlbini dilə gətirə biləcək tamaşa yaratmaq mümkün deyil".[1]

B.Vahabzadə teatr, dram ilə yanaşı, musiqi sənətinə, bu sənətin sirlərini yaşadan sənətkarların yaradıcılığına da xüsusi hörmətlə yanaşmışdır. Ümumiyyətlə, xalqın mıədəniyyət və incəsənət xəzinəsinə daxil olan hər bir şey onu düşündürür, narahat edirdi. Xalqın psixologiyasının, əxlaq və davranış normalarının, xarakterinin təcəssüm olunduğu mahnıları o, əcdadlarımızdan "bizə gəlib çatan təfəkkür və əxlaq dərsliyi" adlandırır. "Mahnı qədər insanları bir-birinə birləşdirən, bir-birinə doğmalaşdıran ikinci bir sənət növü tanımayan"[2] B.Vahabzadə romanın deyə bilmədiyi mətləbləri kiçik bir mahnıda görür. Lakin klassik mahnı nümunələrinin son zamanlar yad, zövqsüz cəfəngiyyatla əvəz edilməsi şairi narahat edir, bunu zövqlətin korlanması, xalqa xəyanət kimi başa düşür. Xüsusilə muğama biganəlik onun qəlbini göynədir:

Mərifət, qanacaq ölçümdür muğam.
Mən onu özümə məhək sanmışam.
O məhək daşında mən insanları
Saf-çürük edərəm, yoxlaram müdam.
Sən də yanırsansa əgər bu oda,
Dostumsan...
Görürəm özümü səndə.
Mən öz həmdəmimi, dostlarımı da
Tanıram muğamın pərdələrində.[3]

Bu yanğını, giley-güzarı məşhur "Muğam" poemasında verməklə kifayətlənməyən şair publisistik yazılarında dəfələrlə bu mövzuya qayıdır; bu qədim janra biganəliyin səbəblərini araşdıraraq belə nəticəyə gəlir: birincisi, milli varlığa, mənəvi sərvətlərimizə - dilimizə və tariximizə biganəlikdən doğan milli nihilizm. İkincisi, müasir gənclik ciddi, düşündürücü musiqidən çox yüngül, ritmik musiqiyə meyil göstərir.[4]

Birincini millətçilik qədər qorxulu proses sayan B.Vahabzadə ikinci səbəbi doğuran amil kimi gəncliyin yetişməsində önəmli rol oynayan televerilişləri görür. Hər təsadüfi oxuyana muğam tapşırmağı o, xalq sənətinə hörmətsizlik sayır. "Dərin musiqi təhsili olmayan, savadsız və təsadüfi adamları az-çox səsi olduğuna görə efirə çıxarmaq, filarmoniya səhnəsinə buraxmaq, xalqa, onun minillik mənəvi sərvətinə xəyanət"[5] sayan şair Azərbaycan konservatoriyasında muğam kafedrasının olmasını, onun elmi əsaslarının öyrədilməsini arzulayır. Sovetlər dönəmində, beynəlmiləlçilik ideologiyasının hakimi-mütləq olduğu bir zamanda belə B. Vahabzadə çəkinmədən musiqimizdə, ədəbiyyatımızda, şeirimizdə millilik arayır, ana dilindən xəbəri olmayan, əruzu hecadan ayıra bilməyən bəstəkarın xalq üçün musiqi bəstələməyini mümkünsüz sayır və ziyalıları bu barədə düşünməyə çağırırdı. Maestro Niyazi, cazmen Vaqif Mustafazadə, kamança ustası Habil Əliyev, tarzən Ramiz Quliyev, dünyaşöhrətli müğənni Rəşid Behbudovun istedadı və sənəti ilə bağlı düşüncələrini o, oxucuya musiqişünas kimi təqdim edir. Bu düşüncələr ilk baxışda xatirə və təəssürat təsiri bağışlasa da, hadisələrə sənətkar baxışı, ədəbi tənqid idi.

"Muğam" poemasını yazarkən maestro Niyazi ilə söhbətlərində onun həm ana dilini, həm də rus dilini incəliklərinə qədər bilməsi, səlis, rəvan, duzlu danışığı, eyni zamanda dünyada baş verən hadisələrə əsl diplomat baxışı şairi heyrətləndirərdi. Lakin Niyazi onun gözündə Üzeyir bəy sənətinə pərəstişinə görə daha böyük idi.4 1TT4 1f3.aazi il

qaldırmışdı. Uvertüranı dərindən başa düşmək, ordakı çılğın duyğuları, səslər arasındakı çalar səsləri dinləyiciyə tam çatdırmaq üçün yalnız Niyazi deyil, Niyazi çubuğu lazımdır. Niyazi ürəyindən keçməyən uvertüra mənim üçün natamamdır".[1]

"Təəssüf" sərlövhəli məqaləsində publisist-şair gec də olsa, acı təəssüflə bir vaxtlar Vaqif Mustafazadə sənətinə biganəliyinə görə özünü qınayır. Yaşının kamillik dövründə Vaqif sənətinin – cazın sehrindən sarsılan şair onu "milli musiqimizin dünya dillə

Eyni sadəlik və səmimiliyi o, O.Sarıvəlli poeziyasında da görür. Təvazökar, alicənab şair gənc nəslə sənət inciləri ilə yanaşı, şəxsi nümunəsində gözütoxluq, səmimiyyət, məhəbbət, sədaqət, məhrəmlik kimi keyfiyyətləri miras qoymuşdur. Onun şeirlərini təhlilə cəlb edən B.Vahabzadə bu şeirlərin həmişə ana torpağın nəğməsini oxuduğunu, xalq ürəyinin ən incə tellərinə toxunduğunu, onunlə həmahəng səsləndiyini göstərir. " O nədən yazır yazsın, necə yazır yazsın, hansi vəzndə, hansi formada yazır yazsın, dəxli yoxdur, yazdıqlarına bizi inandırır, inandırdığına görə də həyəcanlandıra bilir". [1] O.Sarıvəllinin "Gətir, oğlum, gətir" şeirinin üzərində xüsusi dayanan B.Vahabzadə bu şeirin birdən-birə yaranmadığı qənaətinə gəlir. Şairin oğluna tövsiyələri millilik ənənələrinə, xalq ruhuna, mənəviyyatına gözəgörünməz tellərlə bağlılığından süzülüb gəlir. O, şeiri yüksək qiymətləndirərək yalnız gəncliyə deyil, bütün xalqa, xalqın ziyalısından tutmuş adi fəhləsinə qədər hamıya, eyni zamanda, bütün insanlığa müraciəti adlandırır. Bu müraciətlərdən çıxan nəticə isə üç sözdə ümumiləşir: məhəbbət, sədaqət, etibar.

B.Vahabzadənin insanlarda yüksək qiymətləndirdiyi keyfiyyətlərdən biri də xeyirxahlıq olmuşdur. Onun nəzərində xeyirxahlıq böyük təbiətli insanlara xas keyfiyyətdir, öz haqqında başqasının haqqını görə bilməkdir. Başqasının haqqını görə bilənlər ədaləti və həqiqəti müdafiə edirlər, ədaləti və həqiqəti müdafiə edənlər üçünsə başqasının səadəti önəmlidir. Cəmiyyət də məhz belə vətəndaşların çiynində dayanır. "S.Vurğunun lirikası" mövzusunda namizədlik dissertasiyasının müdafiəsi zamanı onu haqsız tənqidlərdən və təzyiqlərdən müdafiə edən Əli Vəliyev haqqında ən xoş duyğularını şair "Mənəvi ata" məqaləsində minnətdarlıqla paylaşır.

B.Vahabzadə dövri mətbuatda rast gəldiyi imzalarla maraqlanır, bəyəndiyi yazıların müəllifinin yaradıcılığını izlərdi. Ədəbiyyatın gələcəyi barədə düşünməyi o, hər bir sənətkarın borcu sayırdı. Vaxtilə ona və yaşıdlarına havadarlıq etmiş yaşlı nəsildən örnək götürərək publisist-şair gənc şair və yazıçıların məmnunluq hissi ilə ilk qələm təcrübələrinin oxucusu olur, onları mətbuat səhifələrində dərc etdirir, kitablarına ön söz yazırdı. Ədəbi gəncliyin əvvəlki nəsilləri təkrar etmədiyi, öz dəst-xətti onu sevindirirdi. O dövrün gənc şairləri Zakir Fəxri, Vaqif Bəhmənli, Eldar Məliklinin şeirlərində ənənəvi formanın müasir fikir və duyğularla yüklənidiyini o məqalələrində alqışlayırdı. Ədəbi-tənqidi mülahizələrində o, gənc yazarların şeirlərində janr rəngarəngliyi, ölçü, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə məsələlərinə də toxunurdu.

Təsvir olunan hadisələrdə həyatın özünü duymaq B.Vahabzadənin yazıçıda qiymətləndirdiyi ümdə keyfiyyətdir. Yazıçı B.Vəziroğlunun hekayələr toplusunda onu cəlb edən də canlı dil, "ütülənməmiş" cod deyim tərzi olmuşdur. Hekayəçilikdə yazıçının məramını, ustalığını o, sadə bir dillə belə izah edir: "Hekayəçi sənə öz fikrini elə yeritməlidir ki, nə yediyini bilməyəsən, bir də ayılasan ki, ey dadi-bidad, bu kişi sənə nə demək, qəlbinə, ruhuna hansı duyğular bulağından su içirtmək istəyirmiş. Bu o zaman mümkün olur ki, yazıçı sənə bir mətləbi aşılamaq qəsdini qarşısına məqsəd qoymur, o sənə sadəcə olaraq həyatın, məhz həyatın bir parçasını göstərmək istəyir, həyatın göstərilən bu parçasından hansı dərsi götürəcəyini isə sənin öhdənə buraxır". [2]

Şeir nəzəriyyəsinin xüsusiyyətlərini, poetik qanunları gözəl bilən B.Vahabzadə şeirə vahid bir orqanizm kimi baxır, ona yad nəfəs toxunmasını istəmirdi. Onun fikrincə, şeirdə qafiyə xətrinə zəif qafiyə, yaxud qulaq qafiyəsi işlətməkdənsə sərbəst vəzndə yazmaq daha münasibdir.

XX əsr Aziərbaycan şeirində milli şüurun saflaşması və formalaşmasında, xalqın özünütanıtımında müstəsna rol oynamış şair, publisist, hər şeydən öncə isə vətən oğlu B.Vahabzadənin ədəbiyyat və sənət haqqında publisistik görüşlərini yazıçı S.Rüstəmxanlının sözləri ilə bitirmək istərdim: "Şeirdə poetik başlanğıcı, bədiilik mayasını qurban verib, heç bir emosional və intellekt yükü olmayan fikrin birbaşa, çılpaq şəkildə ifadəsi, pis mənada publisistika kimi rədd olunur. Lakin kökü kütlə ilə, elliklə bağlı olan bu anlayışın birbaşa, hərfi mənası da göstərir ki, publisistika mahiyyətcə poeziyaya yad deyil; xalqa müraciətdir, həyat haqqında, ictimai və mənəvi problemlər barədə vaxtında, cəsarətlə danışa bilməkdir".

[1] Yenə orada, səh.133

[2] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, səh.162

B.Vahabzadə publisistikasında insanın mənəvi ucalığı xalqın bütövlüyü, müstəqilliyi, cismani və mənəvi əsarətdən xilas olmaq yolunda sənətin, ədəbiyyatın rolu ilə üzvi vəhdətdə verilmiş, şairin publisistik düşüncələrinin məramına çevrilmişdir.

BAHT YAR VAHAPZÂDE'N N RLER NDE SEVG L YE S TEM

Ay e YILMAZ BALKAN

Yrd. Doç. Dr. , İstanbul Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

"BAHT YAR VAHAPZÂDE'N N RLER NDE SEVG L YE S TEM"

ÖZET

Bu çalışmada Bahtiyar Vahapzâde'nin iki ciltten oluşan *Seçilmiş əsərləri* adlı şiir kitabındaki şiirler "sevgiliye sitem" konusu etrafında taranmış, tespit edilen şiirlerin tematik incelemesi yapılmıştır. Bilhassa şiir kitabının birinci cildinde "Həsrət Nəğmələri" ana başlığı altında yer alan şiirlerin çalışmamız açısından dikkat çekici malzeme içerdiği görülmüştür. Nitekim Türkiye'de de meşhur olan "Bir Salama Dəymədi" şiiri de bu bölümde yer almaktadır. Bölüme adını veren "Həsrət" şiirinde sevgilisine "yoxsan" diye sitem eden şairin şiirlerin genelinde, kavuşmaya imkân olmayan, uzaklığı hatta imkânsızlığıyla kıymet bulan, biraz da muhayyel bir sevgili portresi çizdiği görülür. Erişilmez olduğu için kıymetli olan bu sevgilinin görünüşü şiirlere göre değişmekle birlikte, şairin ona ettiği sitemin dozu şiirler boyunca artarak devam eder.

Anahtar Kelimeler: Vahapzâde, şiir, sevgili, sitem, hasret.

"REPROACH TO BELOVED IN THE POEMS OF BAHTIYAR VAHAPZÂDE"

ABSTRACT

In this work, poems in the poem book named as *Seçilmiş əsərləri*, made of two volumes are analized around the theme "reproach to beloved" and it is made a thematic study of ascertained poems. It was seen that poems sited in the main heading "Hesret Neğmeleri" contains noteworthy material especially in the first volume of the poem book in terms of our study. Also it is sited the poem named "Bir Salama Dəymədi", which is noted also in Turkey, in this section. It can be seen that the poet portrayed a fictional, being imposible to meet up, precious with her being not only far but also her being imposible beloved in the numerous poems of the poet who reproaches to his beloved as "yoxsan" in the poem "Hesret" which gave its name to the section. In this regard, the poet's type of beloved is parallel to the poems of clasical divan poets. As being changed the appearance of the beloved being precious for her being unreachable from one poem to another, the reproach of the poet to beloved goes on increasingly throughout poems.

Key words: Vahapzâde, poem, beloved, reproach, longing

Bu çalışmada, Bahtiyar Vahapzâde'nin iki ciltten oluşan *Seçilmiş əsərləri*[1] adlı şiir kitabındaki şiirler "sevgiliye sitem"[2] konusu etrafında taranmış, tespit edilen şiirlerin tematik incelemesi yapılmıştır. Bilhassa şiir kitabının birinci cildinde "Hesret Neğmeleri"[3] ana başlığı altında yer alan şiirlerin çalışmamız açısından dikkat çekici malzeme içerdiği görülmüştür. Nitekim Türkiye'de de meşhur olan "Bir Salama Dəymədi"[4] şiiri de bu bölümde yer almaktadır. Bölüme adını veren "Hesret"[5] şiirinde sevgilisine "yoxsan" diye sitem eden şairin, şiirlerinin genelinde; kavuşmaya imkân olmayan, uzaklığı hatta imkânsızlığıyla kıymet bulan, biraz da muhayyel bir sevgili portresi çizdiği görülür. Bu yönüyle, şairin sevgili tipinin klasik divan şairlerinin şiirlerindeki sevgili tipi ile paralellik arz ettiği görülmektedir. Erişilmez

[1] Bahtiyar Vahapzâde, *Seçilmiş Əsərləri*, Cild: I, Öndər Nəşriyyat, Bakı, 2004.
[2] Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde "sitem" kelimesi "Bir kimseye, yaptığı bir hareketin veya söylediği sözün üzüntü, alınganlık, kırgınlık vb. duygular uyandırdığını öfkelenmeden belirtme" şeklinde açıklanmaktadır. http://tdkterim.gov.tr/bts/, Erişim tarihi: 26.11.2012.
[3] Vahapzâde, s.243.
[4] Vahapzâde, s.247.
[5] Vahapzâde, s.248.

olduğu için kıymetli olan bu sevgilinin görünüşü şiirlere göre değişmekle birlikte, şairin ona ettiği sitemin dozu şiirler boyunca artarak devam eder.

Bahtiyar Vahabzâde, Modern Azerbaycan edebiyatının hazırlayıcılarından olmakla birlikte şairin şiirlerinde görülen klâsik Türk şiiri unsurları dikkat çekicidir. Nitekim Erdem Sarıkaya isimli araştırmacı da "Bahtiyar Vahabzâde'nin *Gurub Düşünceleri* Eserinde Klâsik Türk Şiiri Unsurları Ve Gazel Şeklinde Yazılmış Şiirler"[1] başlıklı makalesinde şairin şiirlerini klasik unsurlar açısından detaylıca incelenmiştir. Sarıkaya'ya göre Vahapzâde, Klâsik Türk şiirini, özellikle bu geleneğin Azerbaycan sahasında yetişmiş iki büyük üstadı olan Fuzûlî ve Nesimî'yi kendisine edebî kaynak kabul etmiş bir şairdir. Nitekim Vahapzâde'nin İsmet Zeki Eyüboğlu'nun "Ölü Edebiyat"[2] başlıklı makalesine cevap olarak kaleme aldığı, "Yel Kayadan Ne Aparır ?"[3] başlıklı yazısı da onun klâsik şiir geleneğine verdiği değeri göstermesi bakımından önemli bir vesikadır. Bu yazısında Klâsik Türk şiiri geleneğini, hayal dünyası, kelime kadrosu vb… yönlerden eleştiren ve taklitçi olmakla suçlayan Eyüboğlu'na karşı Vahabzâde, klâsik Türk şiirini müdafaa etmiştir. Bu şiir geleneğinin etkileşim içerisinde olduğu coğrafya ve kültür dairesinden beslendiğini kabul eden Vahabzâde, bu edebî geleneğin tüm özellikleriyle bize ait olduğunu ve orijinal eserlere sahip olduğumuzu sözlerine ekler. Şaire göre İsmet Zeki Eyüboğlu, Fuzûlî başta olmak üzere, klâsik Türk şiiri geleneği içerisinde yer alan şairlerin yaratıcılık güçlerinden habersizdir. Bundan dolayı da Eyüboğlu'nun klâsik Türk şiirini "ölü edebiyat' olarak adlandırması yanlıştır. Çünkü bu geleneğin şairleri yüzyılların ardından günümüze seslenmektedirler. Bu büyük şahsiyetlerin değerini tarih vermiştir. O yüzden Vahabzâde'ye göre bu büyük şairlerin ne Eyüboğlu gibi eleştirmenlerin eleştirilerinden korkusu ne de kendisi gibi klâsik Türk şiiri severler tarafından korunmaya ihtiyaçları vardır.[4]

Klasik Türk şiir geleneğini bu şekilde müdafaa eden şairin şiirleri sevgiliye sitem teması etrafında incelendiğinde şairin sevgili tipinde de klasik şiirin sevgili tipine yakın bir profil ortaya koyduğu görülmektedir. Divan şairleri için sevgili; acı veren ızdırap çektiren, bir türlü ulaşılamayan, güzelliği ile öldüren, sevgilisine yüz vermeyen, vefasız, ilgisiz, gaddar bir tasavvurdur. Şair ise sürekli ızdırap çeken en küçük bir ümidin hayaliyle yaşayan, aciz ve çaresiz biridir. Aşık kâh Mecnun kâh Hüsrev kâh Ferhat olur, ama hiçbir zaman sevgilisine kavuşamaz. Şair, sevdasını bile kimseye söyleyemez. Divan şairleri, sevgilileri ile buluşamayacaklarının bilinciyle yanıp tutuşan, yaka paça yırtan, deli divane olan âşıklardır. Hiçbir divan şairinin sevgilisinin ismi yoktur. Zaten çoğunlukla soyut bir kavram olarak tasavvur edilen bu sevgili, dünyada yaşamış ve yaşayan bir canlı değildir. Buna rağmen şairler sadece tahayyüllerinde olan bu hayali sevgiliyi ikna edebilmek için pek çok laf oyunlarına ve cambazlıklarına yer vermişlerdir. Bu bakımdan divan şairlerinde sevgiliye sitem, sevgiliyi uyarma, sevgiliyi ikna edebilmek için düşünceler üretmek önemli bir yer tutmuştur. [5]

Vahapzâde'nin şiir kitabının "Hesret Neğmeleri" ana başlığı altında yer alan şiirlerinden ilki "Gəlir"[6] başlığını taşımaktadır. Şiirde sevgilisine, yürekten geçeni gözden okumanın herkese müyesser olmadığı yönünde nazik bir uyarıda bulunan şair, kırılan yüreği tekrar eski haline çevirmenin zor olduğunu da ifade eder. Şiirin devamında sevgilisine, "Baxışdan söz götür, söz anla sözdən, /Həssas ol, sevgilim, ömrün boyu sən. /Əgər sevirsənsə, ayaq səsimdən /Gərək biləsən ki, Bəxtiyar gəlir."diye seslenen şair, hal dilinden anlamayan sevgilisine bundan dolayı sitemde bulunur.

---

[1] Erdem Sarıkaya, "Bahtiyar Vahabzâde'nin *Gurub Düşünceleri* Eserinde Klâsik Türk Şiiri Unsurları Ve Gazel Şeklinde Yazılmış Şiirler", III. Genç Türkologlar Sempozyumu Bildiri Metinleri, 19-20 Mayıs 2009 Bişkek.

[2] İsmet Zeki Eyüboğlu, "Ölü Edebiyat", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Haz.: Mehmet Kalpaklı, YKY, İstanbul, 1999, s. 269-272.

[3] Bahtiyar Vahapzâde, "Azerbaycan'dan Cevap: Yel Kayadan Ne Aparır ?", *Çağdaş Türk Şiveleri Azerî Türkçesi ve Edebiyatı Metinleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1992, s. 228-230.

[4] Erdem Sarıkaya, a.g.m.

[5] Şahamettin Kuzucular, "Divan Şiiri ve Sevgili Kavramının Kalıp Unsurları", http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/edebiyad/819-divan_siirinde_ask_ve_beseri__sevgili.html, Erişim tarihi: 26.11.2012.

[6] Vahapzâde, s.243.

"Qısqanıram Mən"[1] şiirinde sevgilisinin güzelliğini aynadan dahi kıskanan şair, aşk acısını da ömrünün sonuna doğru tattığını ifade eder. Bu acıya tahammül güç olsa da şair bu dertten şikayetçi değildir. Zira ona göre aşksız yürek taşa benzer. Şiirin sonunda "Daim öz özünün yanında olan" sevgilisine "Səni, özünə də qısqanıram mən" diye seslenen şair şiirini, adeta bu duygusuna mazeret bulmak istercesine şu sitem dolu mısra ile sonlandırır: "Neyləsin həftədə bir yol görüşən?"

"Yox Düşmürəm, Qalxıram"[2] şiirinde şair, yüksek bir apartmanda oturan sevgilisinin merdivenlerini çıkmanın kendisini korkutmadığını, tam tersine vedalaştıktan sonra ayrılık duygusuyla birlikte merdiven inmenin kendisini daha fazla yorduğunu ifade eder. Bu durumu şiirin sonunda "Sənin pillələrini / Qalxmaq necə asandır / Düşmək, enmək çox çətin! / Bu da mənasız deyil, / Hər işi tərsinədir / Əzəldən məhəbbətin!.." diye bitiren şair, bu mısralarla aşkın insanı içine düşürdüğü zor duruma sitem ederken sevgiliyi de işin içine katmaktan kendini alamaz.

Türkiye'de de meşhur olan "Bir Salama Dəymədi"[3] şiirinde şair, yıllar önce ayrıldığı sevgilisiyle bir tesadüf sonucu karşılaştığında verdiği verdiği selamın karşılıksız kalması neticesinde yaşadığı duyguları anlatır. Şiir baştan sona sitemle doludur. Sevgili geçmişte yaşanılan her şeyi unutmuş, aşığından bir selamı dahi esirgemiştir. Şairin tabiriyle yar "aşkın selamını korkuya değişmiştir." Yaşanan onca güzel duygu bir anda kaybolup gitmiştir şairin gözünde. Sevgili "el çatmaz bir çiçektir" artık. O bir yabancıya dönüşmüştür ve hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacaktır. "Düz beş il ürəyimdə / Bəslədiyim məhəbbət, bir salama dəymədi. /Bir günlük həsrətimə dözə bilməyən, gülüm, / Bəs nə oldu? / Bu həsrət bir salama dəymədi?" dizeleriyle yarinin vefasızlığına sitem eden şair, sevgilisinin arkasına bile bakmadan gittiği o anı hiç unutamaz ve ona aşkın bitişini zihinlerimize kazıyan şu mısralarla seslenir:

Getdin, dalınca baxdım, can ayrıldı canımdan,
Sən necə etinasız ötə bildin yanımdan,
Ah çəkdim, başım üstə yarpaqlar əsdi, gülüm,
Sənin qəlbin əsmədi.
Arxana da baxmadım!
Niyə sənin yolunu məhəbbətin kəsmədi?...
Qazancımız de, bumu?
Deyilməmiş o salam əlvidamız oldumu?
Sən mənə zülm eylədin, mənə zülm yaraşır.
Bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır.

Şair "Hesret"[4] başlıklı şiirine "yoxsan" diye başlar. Sevgili yoktur, ama aşık ona şiir yazmaktadır. Hem de seher seher. Sevgilisine "Sən həm mənim kədərim, /Sən həm də şadlığımsan. / Sən mənim əsarətim, / Həm də azadlığımsan..."diye seslenen şair, sevgilisinin yokluğundan memnun gibidir. "yoxsan" dizesi şiirde sık sık tekrarlanır ve biz anlarız ki bu yokluk aslında varlıktır. "Yoxsan... /sən mənim üçün /Daha çox varsan, demək. / Sevilənlər, sevənlər /Ayrılığın, həsrətin / Əlindən dad çəkdi, dad. /Eşq - həsrətin anası, /Həsrət - aşiqə ustad." dizelerinin ardından şairin üstad kabul ettiği hasreti mısralar boyunca yücelttiğini görürüz:

"Həsrətinin gözüylə
Mən dünyaya baxanda,
Gecələr gündüz olur.
Həsrətinin zülməti
Gözlərimə nur verir,
İdrakıma göz olur.
Həsrətim başlananda
Başlanır bu cahana"

[1] Vahapzâde, s.244.
[2] Vahapzâde, s.245.
[3] Vahapzâde, s.247.
[4] Vahapzâde, s.248.

Şiir, sevgiliye sitemden ziyade hasrete methiye gibidir. Sevgilinin varlığının yanında olmaması şaire azap verse de o bu dertten muzdarip değildir. Bundan dolayı sevdiğine sitem de etmez. Şiir, hasretin şair için ifade ettiği manayı gösteren dizelerle sona erer.

"Təzədən"[1] şiirinde şair, sevgilisiyle sık sık ayrılıp barıştığından bahseder. Şaire göre bu ayrılıp barışmalar aşkı tazeler. "Sevən könüllərçün, gülüm, uzaqlıq / Ən böyük, ən gözəl yaxınlıq olur." diyen şair ayrılığı aşkın her dem yeniden doğması için şart olarak görür adeta. Şaire göre vuslat da hasreti içinde taşır. Zira her vuslat anı ayrılığa gebedir aslında. Şiir "Gözüm gözlərin

düşkün bir görüntü arzettiği tespit edilmiş, adı geçen tipin klasik Divan şiirinin sevgili tipiyle de örtüştüğü belirlenmiştir. Tüm bu tespitlerimizden yola çıkarak, Bahtiyar Vahapzâde'nin klasik Divan şiirine olan hakimiyetini çağdaş Azerbaycan şiirine taşıyarak şiirine farklı bir boyut kazandırmayı başardığını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, "Ölü Edebiyat", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Haz.: Mehmet Kalpaklı, YKY, İstanbul, 1999, s. 269-272.
- KUZUCULAR, Şahamettin,"Divan Şiiri ve Sevgili Kavramının Kalıp Unsurları", http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/edebiyad/819divan_siirinde_ask_ve_beseri__sevgili.html, Erişim tarihi: 26.11.2012.
- SARIKAYA, Erdem, "Bahtiyar Vahabzâde'nin *Gurub Düşünceleri* Eserinde Klâsik Türk Şiiri Unsurları Ve Gazel Şeklinde Yazılmış Şiirler", III. Genç Türkologlar Sempozyumu Bildiri Metinleri, 19-20 Mayıs 2009 Bişkek.
- VAHAPZÂDE, Bahtiyar, "Azerbaycan'dan Cevap: Yel Kayadan Ne Aparır ?", *Çağdaş Türk Şiveleri Azerî Türkçesi ve Edebiyatı Metinleri*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1992, s. 228-230.
- VAHAPZÂDE, Bahtiyar, *Seçilmiş Əsərləri*, Cild: I, Öndər Nəşriyyat, Bakı, 2004.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA ÇOXKOMPONENTL MÜR KK B CÜML L R

hm dova K mal amil qızı

Bakı Dövlət Universiteti, Şərqşünaslıq fakültəsi ,
Türk filologiyası kafedrası , f.e.n. dosent .
e-mail: kemale.ahmedova.71@mail.ru

Xülas

Dövlətçiliyimiz inkişaf etdikcə müasir Azərbaycan dili haqqında tədqiqatların sayı və sahəsi genişlənir. Dilin qrammatik və poetik inkişafı ədiblərin yaradıcılığı sayəsində gündən-günə şaxələnir. Cümlə strukturunun mükəmməl sintaktik vahidə çevriməsi ,xalq dilinə təsiri birbaşa şairlərin poetik təxəyyülündən asılıdır. Bu yöndən Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasi ən əlverişli tədqiqat sahəsidir. Şeirin qanunlarına görə cümlə strukturunun dəyişdirilməsi, məna cəhətdən fərqləndirilməsi bu sahənin öyrənilməsi üçün zəmin yaradır. Həm qrammatik, həm də poetik cəhətdən yüklənən bu sintaktik vahidlər bəzən iki,bəzən də üç,dörd sadə cümlədən ibarət olur. Çoxkomponentli mürəkkəb cümlələr Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası zəngin simvolik məna daşımaqla yanaşı qrammatik yükünə görə də çox şaxəlidir.Bizim fikrimizcə,gələcək tədqiqatlar üçün dahi şairin yaradıcılığı zəngin bir xəzinədir. Qəlibləşmiş ,daşlaşmış ,xalqın dilində aforizmləşmiş misralar qrammatik cəhətdən də dilçilərin daim tədqiqat obyekti olacaq. Bəxtiyar Vahabzadə poetikasının zəvginliyi işığında cümlə strukturunun formalaşma və bağlanma yolları məqalədə araşdırmanın əsas obyektidir.

çar sözl r: çoxkomponentli mürəkkəb cümlə ;idiostilik; simvolik..

SUMMARY

While State System is developing, the number of researches about modern Azerbaijan language is increasing. The grammatical and poetical growth of language is developing day by day owing to the literary activities of writers. Perfect structural linguistics depends directly on poetical imagination of poets. In accordance with this approch, B. Vahabzade's poetry is the most valuable research work. Changing the structure of the sentences according to literary rules and differentiating them from one-another leads to learn this sphere. The syntactical units that contain both grammatical and poetical notions, may consist of 2, 3 even sometimes 4 simple sentences.In our opinion the poet of genius B. Vahabzade's literary work is a treasure of literature for future literary activity.

Key words: multicomponental compound sentences;idiostilik ; symbolical

Tarixən çoxkomponentli mürəkkəb cümlələr, bir qayda olaraq, sintaksisin mürəkkəb cümlə bəhsində araşdırılmışdır, çünki ilkin olaraq çoxkomponentli mürəkkəb cümlələr minimal (elementar) mürəkkəb cümlələrin kəmiyyətilə zənginləşmiş formaları kimi qəbul olunurdu. Belə bir qavranış təsadüfi deyildi, çünki minimal tərkibli mürəkkəb cümlələr də öz növbəsində sadə cümlələrin sırası,birləşməsi kimi xarakterizə olunurdu. Ona görə də mürəkkəb cümlələr bu

birləşmə mexanizmi bazasında öyrənilirdi və onlar bu əsasda təsnifata cəlb olunurdu. Bir sözlə, formal sintaktik əlaqələr sistemi mürəkkəb cümlə sintaksisinin əsasını təşkil edirdi.

XX əsrin ortalarında sintaktik semantika məsələlərinin intensivləşməsi, sintaktik vahidlərin dil-nitq sistemində çoxqatlının birmənalı dərk olunması sayəsində mürəkkəb cümlənin semantik strukturunun təkcə komponentlərarası sintaktik əlaqələrin deyil, digər faktorların, göstəricilərin kompleksi əsasında təyin olunması ideası irəli sürüldü. Təsbit olundu ki , mürəkkəb cümlə də sadə cümlə kimi vahid nitq ifadəsidir və onun funksional bütövlüyü struktur (sintaktik əlaqə, komponentlərin quruluşu və s.), semantik (komponentlərarası məna münasibətləri) və funksional (tam nitq ifadəsi olmaq keyfiyyəti) göstəricilərin məcmusu ilə əsaslandırıla bilər.[1]

Belə bir ideanı əldə əsas tutaraq , tədqiqatçılar mürəkkəb cümlə qrammatik təbiətini müəyyən edərkən bu vahidlərin semantik-struktur xüsusiyyətlərini nəzərdən qaçırmamağı tövsiyə edirdilər. Bədii ədəbiyyat dil sahəsində yenilik yaratmaq üçün çox gözəl şərait yaradır.Bildiyimiz kimi poeziyanın sintaksisi Azərbaycan qrammatikasında az tədqiq olunan obyektlərindən biridir.Şeirin qramatikasına görə cümlə strukturunun dəyişdirilməsi bu sahənin öyrənilməsində çətinlik yaradan səbəblərdən biridir.Sintaktik vahidlər poeziyada nəinki qrammatik cəhətdən ağırlaşdırılır, həm də poetik yöndən də yüklənir. Hər iki cəhətdən mükəmməl formada verilən sintaktik vahidlər hər hansı bir şairin individual xəritəsini çəkməyə imkan verir.Qramatika və poetikanı qarşılıqlı şəkildə tədqiq edərkən ikisinin də zəngin bazasını nəzərə almalıyıq. Cümlələrin mürəkkəbliyi onların növbələşməsi, aktual və qrammatik üzvlənməsi poeziya çox tədqiqatlar üçün mənbə ola bilər. Burada sözlərə, cümlələrə yeni mənalar qazandırmaq üçün müəllifin bacarığı və xəyal dünyası köməklik edir.(1) Azərbaycan ədəbiyyatının ən gözəgəlimli və könül oxşayan şairlərindən biri də Bəxtiyar Vahabzadədir. Bəxtiyar Vahabzadənin ədəbi irsinə onun şeirləri,poemaları,nəzmlə yazılmış dramları,publisistik məqalələri və irihəcmli əsərləri daxildir. Onun ədəbi irsi dilçilik aspektində öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dilimizin ədəbi-bədii irsinə çevrilmiş, formaca sadə,dilə yatımlı söz duyumuna uyarlı olan bu şair haqqında çox yazılıb, çox deyilib. Yaradıcılığının bədii-estetik,poetik vüsətindən,məna dərinliyindən, ürək atəşindən qopub yaddaşlara həkk olunmasından kifayət qədər dərin məzmunlu ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatları aparılıb. Fövqəlbəşəri ideyalar bulağı olan bu yaradıcılıq nümunələrinin linqvistik tədqiqi,onların sırf nitq-dil müstəvisi üzrərində formalaşan konseptual-simvolik strukturunun əsaslı parametrlərinin sistemli izahı hələ də öz həllini gözləməkdə qalır. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığından danışarkən qeyd etmək lazımdır ki,onun şeirlərinin predikativ sintaktik vahidləri adətən mürəkkəb və dil baxımından daha zəngin olan çoxkomponentli cümlələr müstəvisində qurulur və formalaşır. Minimal tərkibli mürəkkəb cümlələrin öyrənilməsi prosesi təbii ki,bir çox hallarda tərkibində üç və daha çox komponenti olan tabeli, tabesiz, bağlayıcısız mürəkkəb cümlələr sferasını da əhatə etmək məcburiyyətində qalır. Mürəkkəb cümlə iki və daha artıq sadə cümlənin məna və qrammatik cəhətdən birləşməsi nəticəsində əmələ gələn sintaktik vahiddir.Mürəkkəb cümlənin semantik cəhəti –məzmunu da tədqiqat baxımından maraqlı və əhəmiyyətlidir.Bir nitq və ya mətn daxilində hər hansı bir mürəkkəb cümlənin məzmun,aktual üzvlənmə imkanları cümlənin funksional aspektidir. Analizə cəlb olunan şeirlərin heç də hamısı ikikomponentli cümlələr deyil. Bəxtiyar Vahabzadə şeirində üçkomponentli cümlələrə də çox rast gəlmək olur.

Səadət üfüqmüş,əl çatmaz ona ,
Aydın görünsə də, o, bizə gendən.[2]

Şeirin semantik quruluşunda çoxkomponentlilik özünü göstərir. Müəllif "idiostilikdən" asılı olaraq bədii mətnlərdə mürəkkəb və ya çoxkomponentli konstruksiyalar müəyyən yer tutur. Ədibin dil üslubunu,onun idiostilini təkcə frazeoloji və ya digər sabit-ekspressiv söz birləşmələri,xüsusi cümlə konstruksiyaları,xüsusi metoforik obrazlar sistemi deyil,həm də müəllif üçün adətkərdə,optimal olan mürəkkəb cümlə konstruksiyalarının bəzi formaları da

[1] Н.С.Поспелов о грамматической природе сложного предложения (вопросы синтаксиса современного русского языка. Москва; Наука,1950,стр. 321-337)

[2] Bəxtiyar Vahabzadə- seçilmiş əsərləri 1984 , seh.17

təşkil edir. Bu da o deməkdir ki, Azərbaycan dili üçün çoxkomponentli mürəkkəb cümlələr sistemi normativ haldır[1]. Nümunədə tabesiz mürəkkəb cümlə bir-birindən asılı olmayan və müstəqil cümlələr kimi özünü göstərib.Bu mürəkkəb cümlənin varlığını inkar etmir.Asılılıq həm tabesiz həm də tabeli mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri arasında mövcuddur.Lakin asılılığın formasına xarakterinə görə tabesiz və tabeli mürəkkəb cümlələr fərqlənir.

Tabesiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri bir-birindən bərabər şəkildə asılı olur. Yuxarıda verilən misaldakı kimi mürəkkəb cümlənin komponentləri intonasiya ilə bağlandıqda sadə cümlələri məna əlaqəsi birləşdirir. Çoxkomponentli cümlə iki tipli sintaktik vahidin həm məna,həm də qrammatik cəhətdən formalaşmış vahid bir konstruksiyasını yaratmışdır.

Bunu aləm bilir ,biz kimdən danaq,
On dörd il ağladı,gülmədi şeirim.[2]

Yuxarıda misal kimi verilən misralar üçkomponentli mürəkkəb cümlədir.Yazılı ədəbi dilimizdə, xüsusiyle bədii və elmi əsərlərin dilində elə cümlələr də işlənir ki,onların tərkib hissələrindən biri və ya ikisi mürəkkəb olur.Sadalama üsulu ilə qurulan bəzi tabesiz mürəkkəb cümlələr istisna olmaqla,ədəbi dilimizdə işlətdiyimiz cümlələr neçə komponentdən ibarət olursa olsun ,həmin komponentlər iki qütbə ayrılır.[3] Cümlənin bu cür qütblənməsi nitq prosesində fikrin bu və ya digər hissəsinin aktuallaşması ,yeni məlumatın verilmə forması ilə bağlıdır. Cümlə elə qütblənir ki,tabeli və tabesiz cümlə şəklində əlaqələnən bu sintaktiki vahidlərdən birincisi məlum olanı, ikinci isə yeni olanı bildirir.Cümlə bütövlükdə ya tabesiz ,ya tabeli mürəkkəb cümlə şəklində formalaşır.Fikrimcə, yuxarıda göstərilən nümunə formaca qarışıq tipli mürəkkəb cümlədir. Başqa bir misala nəzər salaq :

Odur bax...həyətdə qopub vəlvələ
Uşaqlar oynaşır,dırmaşır dama,
Mən də onlar ilə tutub əl-ələ,
Qaçmaq istəyirəm uşaqlığıma.[4]

Bu nümunədə də mürəkkəb cümlələr həm sintaktik,həm də məna baxımından bir-birinə bağlanıb.Şeir incisində semantik-sintaktik quruluşunu analiz etmək bu nümunənin linqvistik təhlilinin əsasını təşkil edir.

Verilən cümlənin ilk iki misrası zaman əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlədir.Bu tipli sintaktik vahidlər eyni cinsli müxtəlif fakt,hadisələr sadalənır ,ortaqlı zaman daxilində baş verir.Üçüncü və dördüncü misralardakı cümlə birinci və ikinci misralara həm zaman baxımından ,həm də məzmunca bağlanıb.

Bu gün deyilsə də bir sabah yəqin,
Məhv edər bu nifrət,bu aclıq səni,
Yıxılsam,
De,nəyin artacaq sənin,
Göstər qazancını,sonra yıx məni.[5]

Göründüyü kimi ,Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası nəinki öz simvolik mənasına,həm də semantik tutumuna görə mükəmməldir.Paralel,ardıcıl verilən mürəkkəb cümlənin komponentləri qrammatik cəhətdən bir-birilə bağlı olub mürəkkəb konstruksiya yaradır. Bu cür konstruksiya-larla budaq cümlənin komponentlərinin baş cümlə ilə əlaqəsi müxtəlif olur: Mürəkkəb budaq cümlənin komponentlərindən biri ayrılıqda baş cümlənin eyni üzvünə aid olur,ya da mürəkkəb budaq cümlə bütövlükdə baş cümlənin bir üzvünə aid olur.Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında Azərbaycan dilinə yaddaqalan nümunələr vermişdir.Bu poeziyanın qrammatik cəhətdən araşdırılması,mikromətn,makromətn kateqoriyaları dəyərində müəyyənləşməsi, frazadan böyük (sverxfraza) vahidlər sisteminin sərhədlərinin təyin olunması, zənnimcə, çoxkomponentli mü-

[1] Ə.Z.Abdullayev-Çoxbudaqlı tabeli mürəkkəb cümlələr(ADU,'Elmi əsərləri'ədəbiyyat və dil ser.1,1963,s43-60
[2] B.Vahabzadə-seçilmiş əsərləri,1984,
[3] Q.Kazımov-Müasir Azərbaycan dili,2008,s.413.
[4] B.Vahabzadə-seçilmiş əsərləri,1984,s.79
[5] Bəxtiyar Vahabzadə- seçilmiş əsərləri 1984 , seh.207.

rəkkəb cümlələrin sintaktik təbiəti barədə deklarativ ideyalar irəli sürmək, nəzəri-elmi cəhətdən vacib şərtlərdən biridir.Azərbaycan dilçiliyində çoxkomponentli mürəkkəb cümlələr haqqında fikir söyləmiş filoloqların elmi fikirlərinə əsaslanaraq ,Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığını araşdırmaq istərdik. Dilimizdə bu mürəkkəb sintaktik vahidlər real olaraq var,onlar digərləri kimi həm kəmiyyət,həm də keyfiyyət dəyişiklikləri prosesində iştirak edir.[1] çoxkomponentli mürəkkəb cümlələrin bir qismi zənginləşmə prosesi keçirsə də,digəri sadələşmə prosesi keçirir.Bütün bunları nəzərə alsaq,çoxkomponentli mürəkkəb cümlələrin sistemli struktur – semantik və funksional tədqiqini daha da aktuallaşdırır.

D B YYAT S YAHISI

1. H.C.Поспелов О грамматической природе сложного предложения (вопросы синтаксиса русского яçыка).// Москва; Наука;1950,ст. 321-337
2. Ə.Z.Abdullayev Çoxbudaqlı tabeli mürəkkəb cümlələr // ADU,'Elmi əsərləri' ədəbiyyat və dil seriyası 1, Bakı-1963,səh.43-60
3. Z.X. Tağızadə Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi//Bakı-1960 , səh. 139
4. Q.Ş. Kazımov Müasir Azərbaycan dili (sintaksis)//Bakı- 2008, səh. 413
5. B.Vahabzadə Seçilmiş əsərləri//Bakı-1984 .

R YAZ YYAT V E R

Yaqub liyev

f.d., Qafqaz Universiteti

yaliyev@qu.edu.az

XÜLAS

Məqalə iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə Bəxtiyar Vahabzadənin elmə və elm adamlarına münasibəti, onun şeirlərinin riyazi təhlili, riyazi metodlardan istifadə ilə Bəxtiyar Vahabzadə şeirinin öyrənilməsi və s. bu kimi məsələlərə baxılacaqdır. İkinci hissədə isə Riyaziyyat və Poeziya arasındakı analogiyalar və təzadlar mövzusunda müzakirələr aparılacaqdır. Müxtəlif riyaziyyatçıların bu barədə ziddiyyətli fikirləri qarşılaşdırılacaq. Həmçinin riyaziyyatın tarixində və tədrisində poeziyadan istifadə haqqında fərqli yanaşmalara baxılmışdır.

Açar sözl r: Vahabzadə - filosof şair, İbn əl-Yasəmin, Ömər Xəyyam, Hürufi şairlər, Cəbr, Həndəsə

Bəxtiyar Vahabzadə bir çox şeirlərində elm və elm adamına olan heyranlıq tərənnüm olunur. O da başqa ziyalılarımız kimi şərq dünyasının elm və texnologiyada geri qalışını dəfələrlə dilə gətirmişdi. Mənim şahidi olduğum bir çıxışında yaponların istehsal etdiyi maşınların ön işıqlarını öz gözləri kimi qıyıq etmələrini təsvir edir və türk dünyasının da onlarınkı ilə rəqabət apara biləcək maşınının olmamasına təəssüfləndiyini deyirdi. Başqa bir epizodda isə əvvəllər elm öyrənmək üçün rus dilini indi isə ingilis dilini bilmək məcburiyyətində olduğumuzu təəssüflə qeyd edirdi.

Hal hazırda riyazi üsullar və kompyuter texnologiyası şeirin araşdırılmasında geniş istifadə olunur. Bu üsulların Vahabzadə şeirinə tətbiq olunması da maraq kəsb edir. İlkin mərhələdə şairin bütün şeirlərinin, riyazi üsulların tətbiq oluna biləcəyi rəqəmsal formata salınması lazımdır. Daha sonra isə şairin yaradıcılığının müxtəlif dövrlərində üstünlük verdiyi strukturlar və s araşdırıla bilər. Müasir kompüter texnologiyası imkan verir ki, istifadə olunan hər bir sözün, hər bir qafiyənin şeirlərin içində rastgəlmə tezliyi və başqa bir çox statistik məlumatlar tapılsın. Bu məlumatlar əgər belə demək mümkündürsə şairin yaradıcılığının statistik portretini qurmağa imkan verir.

Ümumiyyətlə şeirlərə riyazi üsulların tətbiq olunması orta əsr hürufi şairlərin şeirlərində gizli şifrələrin açılması ilə daha da aktuallaşmışdır. Əhməd Elbrus tərəfindən aparılan tədqiqatlarda Nəsimi şeirlərindəki bir çox şifrəli yazılara aydınlıq gətirilmişdir[2]. Bu kitab Azərbaycanda

[1] Z.X.Tağızadə -Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi , 1960,səh.139

[2] Ахмед Эльбрус, Поэтика и Математика, Элм, Баку, 1979.

rus dilind çap olunmuşdur. Kitabın sonunda azərbaycanca və başqa dillərdə xülasələr verilmişdir. Riyaziyyatçı və filoloqların iştirak edən redaksiya heyəti tərəfindən redaktə olunmuş bu kitab Azərbaycanda çap olunan kitablar arasında xüsusi seçilir. Dövrünün tələblərinə uyğun olaraq ateizm müstəvisində yazır.

əsrlərdə şərqdə təhsil müasir təhsildən kifayət qədər fərqlənirdi. Müasir araşdırmalar göstərir ki, orta əsr İslam təhsilində əsas rolu yadda saxlama və oxumaq tuturdu. İstər Quran, hədis istərsə də tibb və ya hesab, hansı fənn olursa olsun müəllimlər tələbələrinə onu yaddaşından və ya kitabdan ucadan oxuyur, tələbələr isə onu yazır və daha sonra ucadan oxuyaraq əzbərləyirdilər. Beləliklə yadda saxlama və ucadan oxuma/müzakirə elmin iki qanadı hesab olunurdu. Bütün bunları nəzərə alsaq orta əsr cəbr və hesab kitablarının mühazirə mətnlərinə oxşaması təəccüblü deyildir. Məsələn bu mətnlərdə tez tez "əgər sənə desələr ki,..." və ya "onda bu ədədi yadında saxla..." kimi ancaq şifahi dərsdə istifadə olunan sözlər qarşıya çıxır. Bütün bunlara əlavə olaraq bir neçə riyazi poemalar da nəşr olunmuşdur. Məsələn ibn əl-Yasəmin cəbr və köklərin tapılması haqqında yaxşı yadda qalan şeirlər bəstələmişdir"[1]. Sizdə bu şeirlər haqqında təsəvvür yaratmaq üçün bir məsələnin şərtinin sərbəst tərcüməsini veririk.

Ağa dedi quluna
Çıx çölə bax səmaya
Gecədən nə keçibdir?
Nə qədəri qalıbdır?
Baxıb döndü geriyə
Ölçüb dedi ağaya
"Keçənin dörddə biri,
Qalanın üçdə biri"
Odur ki, tap gecənin
Keçən, qalan hissəsin.

İbn əl-Yasəmin
(sərbəst tərcümə)

Məsələ əlbətdə ki, çətin deyildir. Gecənin keçən hissəsini x işarə etsək, qalan hissəsi 12-x olar və beləliklə tənlik $x/3=(12-x)/4$ olur. Buradan isə tələb olunanı tapmaq artıq çətin deyil.

Beləliklə, orta əsrlərdə müsəlman riyaziyyatçıları cəbr haqqında dərsliklər yazarkən bəzən şeir üslubundan istifadə etmişlər. Bunu niyə belə etdikləri indi də sirr olaraq qalır, amma böyük ehtimal bu alimlərimiz şeirin gücünü bilirdilər və o vaxtkı gənclərin şeirin köməyi ilə riyazi faktları daha yaxşı yadda saxlayacaqlarını düşünürdülər. Bu üsulun günümüzdə də bu vəya başqa şəkildə tətbiqi haqqında fikirlər irəli sürmək olar. Ən azı humanitar təmayüllü orta məktəb siniflərinin riyaziyyat dərsliklərində bəzi ən vacib aksiomlar, qaydalar, teoremlər ənənəvi formada verilməsinə paralel olaraq əzbərləməyə münasib cümlələr və hətta şeir üslubunda da verilə bilər. Məsələn orta məktəb riyazi folklorunda Evklidin ən çox istifadə olunan iki aksiomu aşağıdakına bənzər şeirlərlə verilir.

Bir müstəvi üstündə
Iki nöqtə verilsə,
Onlardan keçən düz xətt
Bir dənədir həmişə.

***

Verilmiş bir nöqtədən
Keçməyən bir düz xəttə,
Çəkilən paralel xətt
Bir dənədir yenə də.

Hər dəfə bu aksiomlar dərsdə istifadə olunduqda bu bəndlər təkrar olunsa onlar artıq heç vaxt unudulmaz.

Riyaziyyatın tarixində yuxarıdakılara nümunə ola biləcək bir epizod daha vardır. Vedik riyaziyyat - ənənəvi hind riyaziyyatıdır[2]. Bu kitabda hər bir istifadə olunan riyazi üsul vedik sutralarla - qısa bir beytlə, əksər hallarda bir vəya iki sözdən ibarət birləşmə ilə ifadə olunur. Məsələn $(x^2+x+1)/(x^2+3x+3)=(x+1)/(x+3)$ tipli tənlikləri həll etmək üçün ümumi bir

[1] Jeffrey A. Oaks, Polynomials and equations in Arabic algebra, Arch. Hist. Exact Sci. (2009) 63:169-203.
[2] J. Maharaja, Vedic Mathematics, Motilal Banarsidas, Delhi, 1987.

"Antyayoreva" ("yalnız axırıncı hədlər") [4, s. 149] sutrasından istifadə olunur. Əvvəl yoxlayırıq ki, $(x^2+x)=x(x+1)$ və $(x^2+3x)=x(x+3)$. Deməli üsul tətbiq oluna bilər və $(x+1)/(x+3)=1/3$ yəni $x=0$. Vedik riyaziyyatda bunun kimi qısa sutralarla ifadə olunan yüzlərlə üsullar vardır. Məsələn kvadrat tənliklər, Pifaqor teoremi, konik əyrilər haqqında sutralar bizim dərsliklərdən öyrəndiyimiz üsullardan daha qısa və yadda qalandır. Kvadrat tənliyi həll etmək üçün üsulu burada misal gətirmək istəyərdim. Tutaq ki, $ax^2+bx+c=0$ kvadrat tənliyi verilib. Bu tənliyi həll etmək üçün onun sol tərəfinin törəməsini alırıq və müsbət və ya mənfi işarə ilə kök altında diskriminanta bərabər edirik $2ax+b=\pm\sqrt{(b^2-4ac)}$. Əlbətdə ki, bu bizim bildiyimiz üsula ekvivalentdir amma şagird vedik üsulu daha rahat yadda saxlayır. Maraqlanan oxucuları bu kitabı araşdırmağı məsləhət görürük.

Mənim şahidi olduğum bir epizodu oxucularla paylaşmaq istəyərdim. Orta məktəbdə yeni müəllim işlədiyim zaman şagirdlərə həndəsəni tədris etdikdə bəzi çətinliklərlə rast gəlirdim. Həndəsə şagirdlər üçün tamamilə reallıqdan uzaq və maraqsız gəlirdi. Mənim bu fənnə olan maraq və həvəsim şagirdlərə çox az əks edirdi. Bu ərəfədə kifayət qədər yaşlı bir taxta ustasının hər dəfə xətkeşlə taxta üzərində düz xətt çəkdikdə yuxarıda haqqında danışdığımız "İki nöqtədən yalnız və yalnız bir düz xətt keçir" aksiomunu və b. riyazi faktları deməsinin şahidi oldum. Ondan bunu haradan bildiyini soruşduqda isə uzun illər əvvəl texnikumda oxuyarkən riyaziyyat müəlliminin öyrətdiyini və hələ də onları unutmadığını dedi. Bu hadisə məni metodikamda ciddi dəyişiklik etməyə sövq etdi. Şagirdlərə hər riyazi elementi xüsusi ilə ən vacib olanlarını mümkün olduqca sadə, yadda qalan, əzbərlənə biləcək və dəfələrlə təkrar edərək demək və onlara dedizdirmək lazımdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, orta məktəb riyaziyyatında xüsusilə də həndəsədə istifadə olunan əksər terminlər ya dilimizdə olan türk və ərəb mənşəli sözlərdir, ya da onların dilimizdə müəyyən qarşılığı vardır. Odur ki, bizim dilimizdə bu reforma üçün imkanlar çoxdur. Bunun üçün məsələn bəzi dərsliklərin yazılmasına yazıçıların, dil mütəxəssislərinin, peşəkar şairlərin vəya şair ruhlu riyaziyyatçıların cəlb olunması təklif oluna bilər.

Bir çox insanın "şair ruhlu riyaziyyatçı" sözünü eşitdikdə yadına ancaq bir ad gəlir. Bu məşhur fars-tacik riyaziyyatçısı Ömər Xəyyamdır. Ömər Xəyyam öz rübailəri (dördlükləri) ilə məşhurdur. Burada zəif tərcümədə də olsa bir rübaisini təqdim etmək istəyərdim.

Dünyada ən şərəfli və lətif bitki varsa,
O qara sərv ağacı və ağ zanbaq çiçəyi,
Birinin yüz əli var heç kimsəyə uzatmaz,
O birinin yüz dili heç birindən səs çıxmaz.

Ömər Xəyyam
(sərbəst tərcümə)

Maraqlıdır ki, bunu ən çox ondan gözləməyimizə baxmayaraq Ömər Xəyyamın heç bir riyazi rübaisi elmə məlum deyildir və yəqin ki, o riyaziyyata aid heç bir rübai yazmayıb. Amma dövrünün ən qabaqcıl riyazi məsələləri ilə məşğul olması onun nə qədər yüksək səviyyəli elm adamı olmasını göstərir. İlk dəfə sistematik şəkildə kubik tənlikləri həndəsi üsulla həll etmişdir. Daha dəqiq desək kubik cəbri tənliklərin həllini müəyyən ikinci tərtib əyrilərin kəsişməsi kimi tapma üsulunu təklif edirdi [5,6]. Ömər Xəyyam kubik tənlikləri cəbri üsulla da həll etmək istəyirdi. Bu barədə əsərində o yazır: "bu cür isbatlara gəldikdə isə, məqsəd cavabı ədəd olaraq tapmaqdırsa, nə biz nə də bizdən əvvəlki cəbrçilər buna nail ola bilmədilər. İstisna olaraq 1-ci və 2-ci tərtib tənliklərin cəbri həlli məlumdur. Bəlkə də bizdən sonrakılar bunu bacaracaq". Həqiqətən də Ömər Xəyyamın bu peyğəmbəranə sözü doğru çıxdı və 400 il sonra italiyalı cəbrçilər Tartalia, Kardano və başqaları üçüncü tərtib tənliklər üçün cəbri həll üsulunu nəhayət ki, tapdılar [5, s. 124].

D B YYAT

1. G.H. Hardy, A Mathematician's Apology Cambridge University Press / New York – 2009.
2. Ахмед Элübрус, Поэтика и Математика, Элм, Баку, 1979.
3. Jeffrey A. Oaks, Polynomials and equations in Arabic algebra, Arch. Hist. Exact Sci. (2009) 63:169-203.
4. J. Maharaja, Vedic Mathematics, Motilal Banarsidas, Delhi, 1987.
5. J.L. Berggren, Episodes in the mathematics of medieval Islam, New York, Springer-Verlag, 1986.
   Омар Хаййам, Трактаты, М., Иçд. Вост. Литер., 1961.

B XT YAR VAHABZAD N N L R KASI

Ramil liyev
Filologiya elmləri doktoru
AMİ-nin Azərbaycan ədəbiyyatı və onun
tədrisi metodikası kafedrasının müdiri
ramill.aliyev@gmail.com

XÜLAS

Azərbaycan ədəbiyyatının əbədiyyətə qovuşan dahi şairlərindən biri də Vəxtiyar Vahabzadədir. O, bütöv bir zamanda yazıb-yaradan, nəsillərə örnək olan bir şəxsiyyətdir. Şairin lirikasında vətən eşqi, torpaq sevgisi, türkçülük, azərbaycançılıq, xalqına sədaqət, yurduna bağlılıq qeyd olunmalı xüsusiyyətlərdir. Bəxtiyarın lirikasını bir neçə hissəyə ayırmaq olar. Onun lirikasının əsas tərəfini şeirləri təşkil edir. Bu şeirlərin məzmunu müxtəlifdir: vətəndaşlıq hissi ilə yazılan şeirlər, sevgi şeirləri, yurd şeirləri, təəssürat şeirləri, fəlsəfi şeirlər, kədərli şeirlər, əlvan şeirlər, həsrət nəğmələri və s.

Bunlar Bəxtiyar yaradıcılığında sevinc və qəmin, xoşbəxtliklə bədbəxtliyin, lirik duyğularla epik düşüncələrin bir nöqtədə birləşməsi ilə ruhumuza hopur. Şairin şeirlərində lirik «biz» lirik «mən»dən çox güclüdür. Doğrudur, onun fəlsəfi şeirlərində lirik «mən» məzmunun içində yaşayır. Şairlə oxucu arasında əlaqəni lirik «mən» yaradır. Onun «Ömür», «Qara saçlar, ağ saçlar», «Ömrün payızı», «Nəsə çatmır», «Baş», «Xeyir-şər», «Tamah-ləyaqət», «Qanmaq, qanmamaq», «Vicdan xəstəsiyik» kimi şeirlərində insan, onun problemləri məzmun içində dolğun öz əksini tapır.

B.Vahabzadə məkan və zamandan ucada duran şairdir. Onun lirikasının konkret məkan və zamana tabe olmaması şeirlərinin vüsətini göstərir. Onun lirikasının nüfuz dairəsini poetik zaman və məkan anlayışları üzrə şaxələndirə bilərik. Onun şeirlərində poetik zaman və məkan bizə nə qədər doğmadırsa, ümumilikdə lirikası da zaman keçdikcə o qədər türklüyün hüdudlarındakı sevgiyə qovuşur.

Bəxtiyar şeirində təbiilik, səmimilik duyulur. Bu şeirlərdə nəvaziş, oxşama vardır. «Ülkərin əfsanəsi» şeirində şair qəhrəmanını kədər içində oxşamaq istəyir. Bu şeir şair Əliağa Kürçaylının vəfatına dözməyən Ülkərin vaxtsız ölümünə həsr olunmuşdur. Şeirin estetik gözəlliyi matəm əhval-ruhiyyəsi ilə qoşadır. Bəxtiyarın bütün şeirləri incə duyğuların yaratdığı dəyərlərin poetik səslənişidir.

Açar sözl r: Lirika, poetika, türkçülük, lirik “mən”, lirik “biz”

LYRICS OF BAKHTIYAR VAHABZADEH

ABSTRACT

One of the distinguished poets of the Azerbaijani literature is Bakhtiyar Vahabzadeh whose creation is characterized with the patriotism, love for the land, Turkism and Azerbaijanism, dedication to the nation and homeland. The fundament of his lyrics consists of the poetry. The content of his poetry is different including verses about the patriotism, love, homeland, impressions, phylosophy, sadness and joy etc. These feelings imbue our souls with the connection at one point of saddness and joy, happiness and sorrow, lyrical feelings and epic thoughts. The lyrical “us” in the poetry of Bakhtiyar Vahabzadeh is much more stronger than the lyrical “me”. The lyrical “me” creates the linkage between the poet and the reader. In his verses such as “The life”, “Black hair, white hair”. “The autumn of the life”, “Something is missing”, “The head”, “The Good and the Evil”, “The Greediness and the Dignity”, “To understand or not”, “We are the sick of conscience” the problems of the human are reflected.

Bakhtiyar Vahabzadeh is a poet who stands above the time and space which is asserted by his poetry not being subject to the time and space.

Key words: lyrics, poetry, Turkism, lyrical “me”, lyrical “us”

Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsrdə yetişdirdiyi şairlərdən biri də Bəxtiyar Vahabzadədir. O, yaradıcılığı etibarilə bütöv bir tarixi zamanda yaşayıb-yaradan, nəsillərə örnək olan bir şəxsiyyətdir. Şair öz yaradıcılığı boyu həmişə öz məsləkinə sadiq qalmış, şeirlərində böyük vətənini, onun zəhmət adamlarını, təbiətini, insanların daxili aləmini tərənnüm etmişdir. Onun şeirlərində türkçülük, azərbaycançılıq, xalqına sədaqət, yurduna bağlılıq qeyd olunmalı xüsusiyyətlərdir.

Bəxtiyar Vahabzadənin lirikasını üç hissəyə ayırmaq olar: fəlsəfi lirika, məhəbbət lirikası və təbiət lirikası. Fəlsəfi lirika onun poeziyasının əsasını təşkil edir. Bu şeirlərdə şair öz fəlsəfi düşüncəsini oxucularla bölüşür. Onun təbiət lirikası isə nisbətən azdır. Şairin sevgi şeirləri fəlsəfi lirika ilə təbiət şeirləri arasında həm fəlsəfi məzmunu, həm də mənəvi duyğuları ilə ifadə olunan poetik lirikadır.

Bəxtiyarın fəlsəfi və məhəbbət-təbiət şeirlərinin məzmunu müxtəlifdir: vətəndaşlıq hissi ilə yazılan şeirlər, sevgi şeirləri, yurd şeirləri, təəssüratlardan doğan şeirlər, lirik-fəlsəfi şeirlər, kədərli şeirlər, həsrət dolu şeirlər, əlvan şeirlər və s.

Bəxtiyarın lirik-fəlsəfi şeirlərini ideya və məzmunca təhlil etmək məqsədə uyğun olduğundan onların təhlilini də bu istiqamətdə aparmağı düşünürük. Şair «Yaxşı adam» şeirində insan problemini aktual mövzu kimi diqqətə çatdırır. İnsan kimə deyirlər? – bu, şairi düşündürür, oxucudan soruşur:

Yaxşı adam!
Söylə görək
yaxşılığı nədir onun
Xislətini sayma mənə
bir-bir onun!..

Şeirin struktur təhlilini aparmış olsaq, burada insanlığa verilən tərif yaxşı adama verilən məzmunla üst-üstə düşür.

Xeyirlə şər – yol yoldaşı,
Dayanıbdır ömrümüzlə yan-yanaşı.
Hər insanın cövhərini tanımaqçın
Nədir bizə məhək daşı? (1, s.18)

Yaxşı adamlığa cavab kimi şair yaddaşa həkk olunan bu misraların sonunda «məslək», «amal», «dil» metaforik-bədii ifadələrini verir. Ümumi nəticə olaraq, şeirin sonunu belə tamamlayır:

Yaxşı adam!
Söylə görək
yaxşılığı nədir onun?
Söylə görək məsləki nə,
eşqi nədir?
Qalan şeylər mənim üçün əfsanədir. (1, s.22)

Şeirdən göründüyü kimi, yaxşı adam olmağın atributları çoxdur. Şair onlardan az da olsa, bəhs edir. Şair özü də yaxşı adam olmaq istəyir. Müəllimlik etdiyi illərdə tələbə ilə üz-üzə duran vaxtlarda öz obyektivliyini qorumağa çalışır. Yaxşılıq, yaxşılıq etmək şairin şeirində fəlsəfi məzmundadır. O, bu fəlsəfi kateqoriyanı «Qiymət» poemasında geniş məzmunda işlədir. Müəllim üçün yaxşılıq tələbəsini savadlı görmək uğrunda çalışmasıdır. «Qiymət» poemasında bu yöndə şairin düşüncələrini, özünün müəllim kimi obrazını yaratdığını görürük.

Bir gün müəlliməm,
Bir gün şairəm.
Daim bir məcazda ola bilmərəm, -

deyirsə, sonrakı misralarda o, hər iki sənət arasında yaxınlıq axtarır:

Müəllimlik mənim günüm, həyatım,
Şairlik – ən uca duyğularımdır. (1, s.192)

Amma poemanın «Son söz»ündən belə görünür ki, şair müəllimliyini qazanılmış ikinci sənət hesab edir, öz şairliyini isə fitrətinin ona verdiyi xüsusiyyət sayır. O, şairliyin nə qədər çətin olduğunu fəlsəfi düşüncələrində də qeyd edir:

Dünyanı dünyaya göstərən oldun,
Təmizlik – məsləkin, ucalıq – tanrın,
Xəyanət bilməmiş sənətin dili,
Ucalıq eşqi ilə yaşayanların,
Məsləki düzlükdən od götürməli! (1, s.207)

Bəxtiyar Vahabzadə vətəndaş şairdir. O, vətən dilini hər cür təsirlərdən qorumağı borcu hesab edir. Vətənin dilində danışmağı ar bilənlərə qarhı «Ana dili» şeirində kəskin etirazlar edir.

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən
Bunu iftixar bilən
Modalı ədəbazlar
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar. (2, s.9)

Şair ana dilinin hamı üçün işlək dil olmasını təqdir edir. Onun fikrincə, xalqını sevən onun dilini də sevməlidir. Ana dili insanın mənəviyyatını ucaldan başlıca meyardır. Şair üçün mənəviyyatlı olmaq insanın içindən gələn hissləri ilə bağlıdır. O, insanın mənəvi problemləri içində mənəviyyatsızlığı önə çəkir:

İnsanı tez yorar düşüncələr də,
Verib nəfəsini dərd udar insan.
Özündən başqası olmayan yerdə,
İnsan olduğunu unudar insan. (2, s.10)

Şeirdə şairin lirik «mən»i öz «qəhrəmanı» ilə üz-üzədir. Şairin lirik «mən»i öz fəlsəfi düşüncələri ilə onu tərbiyə etmək istəyir. Şairin lirik «mən»i öz «qəhrəmanlarına» - dostlarına müraciətlə deyir:

Dostların qəlbidir yurdum, məskənim,
Ürəkdə bir nisgil gərək olmasın.
Sağlığım bir yana, a dostlar, mənim,
Soyuq məzarım da heç tək olmasın. (2, s.11)

Şairin lirik «mən»i həmişə axtarışdadır. «Dağda şəlalə kimi» şeirində də onun lirik «mən»i şairi düşündürən bütün suallara cavab axtarır: «Heç üzə çıxarmı çalxalanmasa ümman?», «Kədərdəki nəşəni, şövqü anlamayanlar, Həyatın nəşəsindən, fərəhindən nə anlar?» misralarını tamamlayaraq şair yaşamağın yanmaq olduğunu demək istəyir. Bütün bu narahatlıqlara baxmayaraq, şairin lirik «mən»i nikbindir. O, öz şeirini uca zirvələrə qaldırmaq istəyir. Bu istək şeirdə belə ifadə olunur:

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm,
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm,
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm,
Yaşamaq istəyirəm! (2, s.11)

Şeirdə fəlsəfi lirika ilə vətəndaşlıq ruhu bir ahəngdə birləşmişdir. Şeirin sonundakı «yaşamaq istəyirəm» nidası onun nəyin uğrunda yaşamaq istəməsini üzə çıxarır. Bunlar əsl həyat uğrunda bəşəri düşüncələr olub həyatın mənasını tapmaq arzusunda olan şairin poetik axtarışlarıdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında vətən mövzusu aparıcı xətlə inkişaf etməkdədir. Vətən onun şeirlərində doğulduğu şəhər anlamında deyil, bütöv Azərbaycanı əhatə edən sözdür. «Vətəndən-vətənə» şeirində isə şairin Vətən duyğuları ana torpağa bağlı olub, o taylı-bu taylı Azərbaycanı nəzərdə tutur.

Arazın
bu tayı Vətənim,
o tayı Vətənim.
Vətəni görməyə amanım yox mənim. (2, s.16).

Vətən duyğusu başqa bir şeirdə də öz əksini tapır:

Bu qəmim, bu dərdim dağlardan ağırdı,
Arazın suyuna qarışıb axıram.
Füzuli həsrətlə qürbətdən Vətənə baxırdı,
Mən isə…
Vətəndən – Vətənə baxıram. (2, s.17)

Şair Vətənin müqəddəsliyini başqa bir şeirində də yada salır: Vətən qeyrətini çəkməyənlərin oğul adlanmamasını yazır:

Vətən qeyrətini çəkməyən oğul,
Həm özünə yükdür, həm özgəsinə,
Bu dildə dərs deyib, qazandığın pul,
Yediyin çörək də haramdır sənə! (2, s.46)

Yaxud:

Vətənin dilinə gərəksiz deyən
Vətənin özünü necə seair bəs? (2, s.46)

Şairin şeirlərində «vətən» sözü vətən dilinin sinonimidir. Şairin dil haqqında dediyi sözlər də mənalıdır. «Mənim anam» şeirində o, dil haqqında düşüncələrini verir.

Bu dil ilə tanımışam
Həm sevinci,
Həm də qəmi…
Bu dil ilə yaratmışam
Hər şeirimi
Hər nəğməmi! (2, s.52 – 53).

Şairin lirikasında ana mövzusu həmişə öndə olmuşdur. Bəxtiyarın «Ana haqqında şeirlər» silsiləsindən «An – min il» şeirini qısa təhlil etsək, bu təhlilin poetik misraların qabağında sönük olduğu görünər. Ana itkisi ağır kədərdir. Bu kədərin şairin duyğularında izah olunması övlad üçün ağırdır. Amma şair bunu bacardı. Bu hissiyat nəşədən sonrakı kədərin qəmlər əlində əsir olmasının nəticəsidir.

Anamın ölümündən,
Bir an keçib,
ancaq o,
Daş olub insan ikən,
Öz-özünü danıbdır
Bircə anda
o bizdən
Min il aralanıbdır. (2, s.19)

Bu silsilənin «Zaman» hissəsində şair insanların vaxta biganəliyindən şikayətlənir, «zaman» məfhumunun insanlar üçün hələ itmədiyini yada salır.

Nədən məzarlıqda vaxt düşür yada?
Demə o burda da, burda da varmış!
Ölülər məskəni – məzarlıqda da
Zaman, qədəm-qədəm addımlayırmış. (2, s.20)

Zaman haqqında şairin düşüncələri müxtəlifdir. O, gah zamanın insanlar tərəfindən uydurulduğunu, gah da zamanın mücərrədliyini deyir. Burada şairin zaman düşüncəsi özü mürəkkəbləşən bir anlayışdır.

Yurd sevgisi də həmişə şair yaradıcılığında ən uca zirvəyə qalxıb. Bütün şairlərin yaradıcılığında doğulduğu torpağa ithaf olunan şeirlər olur. Bu şeirlər əksər hallarda lirik məzmun daşıyır. Bəxtiyar Vahabzadənin doğulduğu Şəkiyə ithaf etdiyi şeirlər isə fəlsəfi lirikanın məhsuludur. Yəni bu şeirlərdə yüksək poetik dillə yanaşı, fəlsəfi lirika da vardır. Şair fəlsəfənin dili ilə Şəki haqqında düşüncələrini oxucu ilə bölür. Bəxtiyarın «Şəki» şeiri yüksək fəlsəfi lirikanın bariz nümunəsidir.

Mən sənin qoynunda gəldim cahana,
Məni bəxş elədin Azərbaycana.
Həmişə mən sənin həndəvərində
uçan bir quşam,
Bir eldə doğulub
xoşbəxtəm ki,
Böyük bir Vətənə oğul olmuşam. (2, s.73 – 74)

Şəkiyə həsr olunmuş daha bir şeir. Yurd sevgisi «Ata yurdu» şeirində daha açıq şəkildə qorunur. Şair bu şeirdə doğulduğu «Yuxarı baş» məhləsindəki bir gözlü ata evini yurd sevgisinin məskəni edir.

Şəkidə məhlə var nə qədər desən,
Gəldim bu dünyaya
«Yuxarı baş»da
Bir göz evimizdə nə desən vardı,
Taxça aşağıda, buxarı başda.

Çıxdı ahıllığım o evdən çölə
Amma uşaqlığım yuxarı başda.
İndii mən həsrətəm ata yurduna,
Odu ürəkdədir, buxarı başda! (2, s.80)

Sanki bu şeir ilə şair Şəki memarlığının özünəməxsus xüsusiyyətlərindən danışır. Amma ata yurdundakı memarlıq nişanələrinə öz nisgilini qatır. Şeirdə şair təzad yaradır. O, öz ahıllığı ilə uşaqlığını ata yurdunda görüşdürür.

Bəxtiyarın fəlsəfi lirikası «Piyada-sərnişin» şeirində də qorunur. Şair ömürdən keçən illəri fəlsəfi dillə mənalandırır. Bu fəlsəfi lirika oxucunu düşündürəndir. Onu özünə hesabat verməyə çağırır. Şeirdə «yol» semantik məzmundan savayı, məcazi mənalarda da işlənir. Yol – mənzil başına aparır, yol zirvəyə aparır, yol – ömrün sonuna aparır.

Sərnişin yol getdi, yoldan xəbərsiz,
Bilmədi bu yolda kələ-kötür var.
Ancaq piyadanın, xəbər-ətərsiz
Alnında iz açdı getdiyi yollar. (2, s.74)

Şair də haqq yolunun yolçusudur. Onun ömür yolu rahat yol olmamışdır. Özünün dediyi kimi

Ömür yollarında «rahat» gedənlər –
Zirvələr başına ucala bilməz.
Təkərlər üstündə diyirlənənlər,
Çatdığı mənzildə bənd ala bilməz. (2, s.75)

Bəxtiyar şeirində yuxu psixoloji yük daşıyır. Allahın yuxusu, insanın yuxusu, yuxunun sonu olurmu? Bu kimi suallara şair cavab axtarır. «O nədir?» şeirində yuxunun bir çox semantik simvolları açılır. Şair «Dünya ulu tanrının yuxusudur» deyir. Qlobal mənada şairin düşüncəsində dünya yatır. Onun oyanması üçün şair lirik ricət edir:

Onun da
insan kimi
var olsaydı gözləri,
tərpənərdi yerindən,
çıxardı mehvərindən.
Tanrının da yuxusu
Dağılardı o zaman. (2, s.92)

Tanrının yuxusu gəlir, dünya yatır. Ona görə də Şər Xeyirə üstün gəlir. Şeirdə də bu fəlsəfəni görmək olar. Bu fikrin antitezasını irəli sürmək olar: Tanrı Xeyirin tərəfindədir. Şair poetik lövhələrlə tanrı haqqında bədii düşüncələrini oxucuya çatdırır.

Fəlsəfi lirikaya meyillənmək şairin fitrətindədir. O, yeni fikir tapmaq üçün poetik axtarışlara çıxır. Seçdiyi misra belə fikrin məna yükünün dolğunlaşmasına gətirib çıxarır. «Ümidə heykəl qoyun» şeirində də misra fikrin poetik mənalanması ilə yadda qalır. «Ümidlə qol-boyun olmaq», «ümidin ömrünün ömrümüzdən uzun olması» kimi poetik qəliblər şeirdə bədii ahəng yaradır.

Ümid bizdən çox yaşar,
O nə əvvəl, nə sondur.
Ümidin ömrü, vallah,
Ömrümüzdən uzundur. (2, s.131)

Bəxtiyar şeirindəki bu fəlsəfilik ayrı-ayrı şeirlərdə bir-birindən seçilir. «Yalan bazarı», «Bir ömür yuxu», «Bir ürəkdə dörd fəsil», «Ömür» və s. şeirlərini hər birinin özünə məxsus fəlsəfi mənası vardır. «Yalan bazarı»nda satılan mətahlara alıcının aldanması, «Bir ömür yuxu»da yuxunun tərsə yozulması, həyat eşqi, «Ömür» şeirində şamın yanmağında da məna axtarmaq, «Bir ürəkdə dörd fəsil» şeirində isə təbiət-insan münasibətlərinin sonunda insan ürəyinin bir saat içində dörd fəsil yaşamasının sirri ilə üz-üzə qalırıq.

Bəxtiyar Vahabzadə həyat haqqında düşüncələrini «Qorxu» şeirində elə təsvir edir ki, ilk insanın nə vaxtsa odla tanış olmasını belə düşünürsən. İbtidai insan oda hansı hisslərlə baxıb? Şair bu hissləri öz dərkində yaşamaqda olub. O, ilk qorxunun yaranmasında odla bağlı «cız»

sözünün vahiməli səslənişini, odla uşağın təmasını, onun oda vurulmasını, odu sonradan müqəddəsləşdirməsini maraqlı lövhələrlə təsvir edir.

Mənə «cız» - dedilər,
Ancaq qorxmadım.
Əlimi yandırıb tanıdım odu.
Mənim həyat ilə ilk tanışlığım,
Əlimi yandıran oddan başladı.
Elə ki, yandım
Odla oynamaqdan qorxdum, dayandım.
Başladı qorxu –
Başladı ehtiyat –
Başladı həyat… (2, s.169)

Şeirdə ömrün bir anının qorxunun yaranmasına necə səbəb olması düşündürücüdür. Şairin fəlsəfi duyumunda bu qorxu «dünyaya gələli, bilmirəm nədən, nəyə vurulduqsa yandırdı bizi» fikri ilə izah olunur.

«Anam təzədən böyüyür» şeiri isə lirik ovqatın məhsuludur. Şeir başdan-başa lirik hisslərlə doludur. Şeirdəki lirika fəlsəfi duyumu üstələyir.

Bir vaxt anam mənə can-can deyərdi,
İndi mən anama can-can deyirəm.
Bir vaxt anam məni çox istəyərdi,
İndi mən «anamı» çox istəyirəm. (2, s.170)

Şeirdə ana məhəbbətinin yerinin bala məhəbbəti tutmasını, sadəcə məhəbbətin öz yerini ana-övlad-nəvə arasında qəlbə uyğun olaraq dəyişdirməsini görürük.

«Həsrət nəğmələri»ndə lirik şeirlərə də rast gəlinir. «Gəlir», «Bir salama dəymədi», «Həsrət», «Özündən ayrıla bilməyəcəksən», «Kəpənək», «Yaman darıxmışam», «Bəxtiyaram mən», «Sən getdin», «Sənin dilindən», «Qocalmır», «Sən oluram mən», «İşıq surəti» şeirlərində epik lövhələr yaratmışdır. Bu şeirlərdə lirik duyğular şairin poetik axtarışlarının nəticəsi olaraq meydana gəlmişdir.

Şairin lirik şeirləri poetik gücünə görə o qədər diqqəti cəlb etmişdir ki, onların nəğməyə çevrilməsinə səbəb Bəxtiyar sözünün sehri olmuşdur. Məsələn, «Bəxtiyaram mən», «Sən getdin», «Sənin dilindən» şeirləri həm də nəğmə kimi oxunur. Bəxtiyar şeirlərinin bir xüsusiyyəti də odur ki, bu şeirlər özü nəğmə təsiri bağışlayır. Buna səbəb isə şeirin poetik cəhətdən yüksək səviyyədə olmasıdır.

Bəxtiyar şeirlərində, poemalarında şairlə xalq üz-üzədir. Şair xalqından öyrənib, xalq da şairini sevib. Son sözümüzü Bəxtiyar Vahabzadənin «Gəlin açıq danışaq» kitabında Cənubi Azərbaycan şairi Sönməz haqqında dediyi misralarla başa vurmaq istəyirik. «Beləlikl, biz şeirlərə adi şeirlər kimi deyil, öz haqqı uğrunda ayağa qalxmış xalqın könül nəğmələri kimi baxırıq. Bax, bu nöqtədə şair xalqla birləşir, onun düşünən beyninə, danışan dilinə çevrilir» (5, s.181).

D B YYAT

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. 2 cilddə. 2-ci c. (poemalar). Bakı: Azərnəşr, 1975.
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş şeirləri. 2 cilddə. 1-ci c.. Bakı: Öndər» nəşriyyatı, 2004.
3. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş şeirləri. 2 cilddə. 2-ci c.. Bakı: Öndər» nəşriyyatı, 2004.
4. Bəxtiyar Vahabzadə. Payız düşüncələri (şeirlər). Bakı: Yazıçı, 1981.
5. Bəxtiyar Vahabzadə. Gəlin açıq danışaq… (məqalələr toplusu). Bakı: Azərbaycan, 1989.

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDE HAYAT FELSEFES

Yrd. Doç. Dr. Kemal EROL

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Van/Türkiye
Mail: lameklare@gmail.com

ÖZET

Bahtiyar Vahabzade (1925-2009), Azerbaycan şiirinin en büyük temsilcilerinden biridir. Onun bütün eserlerinde, bilhassa şiirlerinde, dikkat çeken en temel egemen unsur, hayata felsefi bakışının hikmetli havasıdır. İnsan ve tabiat bütünlüğünü esas alan şiirleri, lirik ve epik bir anlatıma dayanır. Şair, ölüm gerçekliği karşısında dünya hayatının yalan yüzüne kanmadan İslam itikadına uygun teslimiyetçi bir tavır sergiler.

Bahtiyar Vahabzade, eserlerinde hayata ve dünyaya ilişkin kendine özgü bir yaşam felsefesini ortaya koymaktadır. Zengin muhayyilesi, hakikate dair derin tefekkürü; hayal ile hakikat, yalan ile gerçek, dünya ile ahret, hayat ile ölüm, varlık ile yokluk ekseninde sayısı kırkı aşkın şiir kitabındaki metinlerin çoğuna bariz bir şekilde nüfuz etmiştir. Şair, bireyin hak ve hürriyetine, toplumun temel değerlerine gösterdiği hassasiyet kadar, din ve ahlak kurallarına da önem vermektedir. İnsanın geçici his ve heveslerle zaman geçirmek yerine asl olan değerlere bağlanması ve hayatını buna göre düzenlemesi gerektiğine inanır. Allah, ahret; yaşlılık, ölüm; ayrılık, hasret; dünya hayatının geçiciliği ve değmezliği, geçmişten ders alarak geleceğe yöneliş, öteler fikri ve hakikat arayışı bir bütün olarak şiirlerinin odağında yer alan tematik unsurları oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahapzade, şiir, hayat felsefesi, ölüm fikri

PHILISOPHICAL APPROACH TO WORLD LIFE IN BAHTIYAR VAHAPZADE'S POEMS

ABSTRACT

Bahtiyar Vahapzade is one of the biggest Pioneer of Azarbaijan poetry (1925-2099). The most striking main premineent factor is atmosphere of thought provoking to his philosophical approach to world life in all literary outputs, especially poems. His poems which get on wholeness of human and nature, are predicted on Iyric and epic expression. Poet behaves submissive attitude to Islamic beliefs, not to be deceived for Iying face of world life.

Bahtiyar Vahapzade presents dinstinctive philosophy of life on approach of life and world. His wanton imagination has penetrated appearantly the truth of profound meditation between image and real, lie and fact, life and after life, wealthy and poverty on over his fifty poem books.Poet attaches importance individual rights and liberties,fundamental values of society as much as religion and moral rules.Rather than spending time with a temporary feeling and emotions of humanbeing, being dedicated to important values and regulated their life accordingly are believed. God, afterlife, old age, death, seperation, longing and transience of life on earth, taking lessons from the past to the future orientation, intellectual and truth-seeking creates the tematic elements as a whole.

Key Words: Bahtiyar Vahapzade, poem, life philosophy, the idea of death

Giri

Bahtiyar Vahabzade'nin hayata dair görüşleri, itikatla ilgili düşünceleri, hayalden hakikate ulaşma çabası, gerçeği bulma arayışı, gelecek ile ilgili tasavvurları ve nihayet bütün bunlara ilişkin bakışını özetleyen şahsî hayat felsefesi ölüm fikri ekseninde cereyan eder. Onun telakkisine göre insanın talihi, dünyanın mukadderatına bağlıdır; dünya ise geçici ve aldatıcı olduğuna göre yaradılışın hakiki gayesine bakmak gerekir. Bu durumda dünyaya ve dünya hayatına bir gaye biçmek, dünya haricinde bir şey tasavvur etmek ile mümkün olabilecektir. Zira semavî dinler ile yüksek idealler peşinde koşan filozoflar da dünyayı anlamlandırırken harici bir kudreti tasavvur etmiş, ikisi arasında bir bağlantı kurmuşlardır. Söz konusu kudret, Allah'tır. Allah'ın varlığı, dünyanın gayesini ve anlamını belirler. Bu bağlamda dünyanın kör tesadüflerin mahsulü olmadığını ileri süren düşünürlere göre de yaşamayı ve inkişafı gerektiren mefkûre, ulvî gayenin tahakkukuna matuf olmak, yani evrenin yaratıcısını (Allah'ı) yüceltmek olmalıdır. Bu tespit, aynı zamanda "Allah, dünyayı niçin yarattı?"[1] sorusuna da bir cevaptır. Azerbaycan

[1] Bu sorunun cevabında bütün Semavî dinlerin yaklaşımı örtüşmektedir. Örneğin, Hıristiyan mistiği Echart'a göre, mahlûkat âlemi "Mutlak Varlık"ın yani Allah'ın kendisinden zorunlu bir unsurdur. Buna göre Allah, evreni

edebiyatının tanınmış millî şairlerinden Bahtiyar Vahapzade de dünya hayatına dair felsefesini bu metafizik merkezden yola çıkarak oluşturmuştur.

iir Sanatı ve Toplumsal Fikri

Bahtiyar Vahapzade, oluşturduğu şiir sanatının kendi dünya görüşünü ve sanat gerçekliğini yansıttığını ifade eder. İnanç ve idealleri ile eşya ve tabiat karşısındaki duyarlığının tamamıyla şiire nüfuz ettiğini, bu yüzden şiir sanatının kendisi için hayat felsefesinin beyanı olduğunu söylerken; özellikle "Şi'rim, Menim İmanım" adlı manzumesi için 'sanat tüzüğüm' demektedir: *"Hakikaten bu şiir benim sanat tüzüğümdür. Çünkü meydana gelen, meydana getirenin hakikaten imanıdır, dinidir, akidesidir. Buradan hareketle diyebilirim ki yazdığım şiirler hissimin, fikrimin, akidemin ifadesi olmakla benim imanımdır, dinimdir, hayat gayemdir. (…) Demek be-nim için şiir yürekte coşup taşan, çatışan duyguların, beynimi kemiren fikirlerin ifade vasıtasıdır."*[1]

Bahtiyar Vahabzade'nin kendi sanat anlayışının sınırlarını "insan ve hayat" merkezli bir duyuş ve düşünüş biçimi tayin etmektedir. Bu nedenledir ki vatan, millet, hürriyet, adalet; dil, kültür, sanat ve edebiyat kavramlarını bu merkezden bu merkezden ele alır. Toplumu ilgilendiren pek çok sorunu şiirine çok güçlü ifadelerle yansıtır. Şiirlerinde işlediği az sayıda bireysel konuların dışında tamamen toplumcu bir anlayışa sahip olan şair, ezilen, sömürülen, hürriyetleri ellerinden alınmış, yabancı kültürlerin baskısı altında yaşamaya ve yabancılaşmaya mahkûm edilmiş insanların acılarını; esir milletlerin dramlarını bir halk ozanı kimliği ile dile getirir. Onun halk şairi kimliğine felsefe, tarih ve sosyoloji gibi sosyal bilimlere vakıf; zengin, sağlam ve seviyeli bir entelektüel duruş hâkimdir.

Bahtiyar Vahabzade, ait olduğu milletin millî ve manevi değer yargılarını, kültürel aidiyetlerini ve tarihî mirasını kendi şiir sanatının merkezine almış, bunları şiiri besleyen temel kaynaklar olarak korumuştur. Bu nedenle onun, Tanzimat dönemi Türk şairlerinden Namık Kemal'in fikir çizgisinde yol aldığı söylenebilir. Nitekim *"Tek kelimeyle vatanın ve halkın acılarını sızılarını şahsi acılar sızılar gibi kendi kalbinde yaşatan bir vatandaş olmadan, vatanın şairi olmak mümkün değildir"* sözleri de ikisinin vatan şairi olmak konusundaki yakınlığı göstermektedir. Vahapzade de Azerbaycan edebiyatının vatan ve hürriyet şairi olarak kabul edilmektedir.

Vahapzade'yi çağdaşlarından farklı kılan meziyetlerinden biri, sanatkâra zaman mefhumunun, öğreticilik vasfının ve şair duyarlılığının ne kazandırdığının ileri düzeyde farkında olmasıdır. Bir Azeri manide ifade edildiği gibi *"Yıl var bir güne deymez / Gün var min aya deyer"*. Bu anlamda denilebilir ki, Vahapzade'nin kazandığı başarıların arkasında vakit ve onun nisbiliğini idrak etmiş olması yatar. Edebiyat ve sanat hakkında fikir ve düşüncelerini eserlerine aksettiren şairin kendi hayatında zamanın değerini, öğretici olmanın önemini ve şairlik mesleğinin kendisi için ne anlam ifade ettiğini şöyle belirtir:

"Yarıya bölünür günüm saatım,
Vakt menim servetim, menim varımdır.
Müellimlik menim günüm, heyatım,
Şairlik en uca duygularımdır."[2]

---

yaratmakla "Ulûhiyet" vasfını kazanmıştır. Bu durum, "Mutlak Varlık"ın kendini tanıma gayesiyle ilişkilidir. Keza, Hegel'e göre de tekâmül, mutlak ruhun kendi şuuruna sahip olması sonucu gerçekleşir. Bu durumda İslâmiyet ve Hıristiyanlık dinlerine göre Allah, "hilkât-ı âlem"i tanınmak ve anlaşılmak için; Echart gibi mistik filozoflara göre de kendini tanıtmak için dünyayı yaratmıştır. İster tanınmak, isterse tanıtmak için olsun, yaratıcıya karşı insanın kâinattaki nihaî hedefi, var olma veya yok olma tercihidir. Buna göre, inandığı yaratıcıyı, belirlenmiş kulluk vazifesini yerine getirmek suretiyle yüceltmeyen insan veya cemiyetler için dünya hayatının anlamı yoktur. (Bkz: Mehmet İzzet, "Cemiyet, Gayelilik ve Determinizm II" *Makaleler*, (Haz: Coşkun Değirmencioğlu), KB Yay., Ankara 1989, s.346.)

[1] Bahtiyar Vahapzade, "Otobiyorafim", *Ömürden Sayfalar* (Aktaran: Dr. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 13-33.

[2] Bahtiyar Vahapzade, "Otobiyorafim", *Ömürden Sayfalar* (Aktaran: Dr. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 13-33.

Vahapzade, sanatçı ve mütefekkir kimliğini vatan, millet ve insanlık sevgisi, tarih ve dil bilinci ile yoğurmuştur. Zira o, sanatın "millet için, vatan için tüm insanlık için yapıldığı zaman" ancak bir değer ifade edebileceğini söyler.[1]

Toplumsal Ele tiri

Bahtiyar Vahapzade'nin hayat felsefesini anlamanın bir yolu da eleştiri odağına aldığı konu ve çevreleri tanımakta geçer. O, toplumsal meseleler karşısında hassas bir şair duyarlılığına sahiptir. Toplumsal sorunlar, çözüm bekleyen millî meseleler onun şiirinin ilgilendiği temel konulardandır. Hayatı boyunca hak ve hakikat yolunda mücadele etmiş olması, kendisini Azerbaycan tarihine millî kahraman vasfıyla geçmesini sağlamıştır. Yabancı kültürlere, ait olmadığı değer yargılarına ve törelere özenen, seviyesiz modalara düşkün çevreleri eleştirmiş; gençleri taklitçilikten uzak durmaları yolunda "kökten soydan ayrılmayın" sözleriyle uyarmıştır. Kendi dilinden utanan yobazları da şu bir şiirinde şöyle beddua eder:

"Ey kendi öz dilinde konuşmayı ar bilen
Hodbin düşkün yobazlar
Ruhunuzu okşamaz koşmalar, telli sazlar
Bunlar ver benim olsun,
Fakat vatan ekmeği, sizlere genim olsun."

Vahapzade, birey ve toplum davranışlarındaki yanlışları, bunlardan doğan korkularını dikkatlere sunmak için şiirlerine yansıtır. "Vicdan" şiiri, onun bireysel ve toplumsal hayatta karşılaştığı olumsuzluklara, benimsenmiş yanlışlara bir reddiyesi ya da eleştirel bir tutumudur. Doğru - yanlış, iyi – kötü, hak - batıl gibi zıt kutupların buluştuğu kavşaklarda takip edeceği yolu seçmeye çalışırken bocalayanlar, şairin korktuğu insan tipleridir. Bildiği ve tanıdığı halde seçiminde menfaat icabı müteredditdavrananlar, onun nazarında güvenilir inançlı kimseler değildir. Sosyal hayatta haddini ve hesabını bilmezlik, Bahtiyar Vahapzade için korkunun bir başka sebebidir. Sinek kadar gücüyle kendini dev sananlar, bağışlanmış şan şerefe layık davranmayanlar, alış verişte ölçüyü dikkate almayanlar, açların halinden anlamayıp tokluğundan kuduranlar, nefsine uyanlar ve merhametten yoksun vicdansızlar onun eleştiri odağına aldığı başlıca toplumsal kesimleri oluşturmaktadır. Bu temelde "Vicdan" şiiri, şairin ilkesel anlamda ölçüsüz insana eleştirel bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bahtiyar Vahapzade, 1960'lı yıllarda başlayan "Azerbaycan Millî Bağımsızlık Hareketi"nin öncülerindendir. 1995 yılında Azerbaycan hürriyet mücadelesindeki hizmetlerinden dolayı İstiklâl nişanı ile ödüllendirilen Vahapzade, bir yıl sonra toplumsal eleştiri veya yergi sayılabilecek türden "Vaydır Ekdiğiniz" şiirini yazdı. Toplumsal sömürü, hakkı gasp etme, milletin kanı üzerinden siyaset yapma, kısmetine razı bir halka boş yere ümit verme anlayışı yerilir. İnsaf ve mürüvvet tanımaz kimseler, memleket darda iken keyif sürenler, yetim evlerinde kimsesizlerin inleyişlerine kayıtsız kalanlar, tüyü bitmemiş yetim hakkına tenezzül edenler hicvedilir. Şiir, bu zümreden kimselerin yedikleri haram kadar kusacakları günün, yanı yaptıklarının hesabını verecekleri zamanın mutlaka geleceğine ilişkin bir inancın terennümüdür:

"Ey cibi dolular, üreyi boşlar,
Ey servet delisi, köhne nahoşlar,
Ey qeyret damarı kesik gedalar,
Peyseri qatbaqat iddialılar,
(…)
Sizin yediyiniz milletin haqqı,
İlişib qalmadı boğazınızda.
Yeyin tısqırınca, yeyin ölünce,
Bu millet eriyib çöpe dönünce.
(…)

[1] Yalçın Ünlü, "Ben Fikirlerin Çırpınan Seli'yem, Ben Bahtiyar Vahapzade'yem", *Kümbet Dergisi*, 2009, s.15.

Milletin qanıdır servetin varın,
Siz öz kefinizde, memleket darda.
Geceler çadırda ac yatanların
Payını uduzun kazinolarda.
(…)
Tamahın dibi yox... Dağıdın, sökün,
Hele yerinizde cağbacağsınız.
Göyden Allah baxır, gelecek bir gün,
Yediyiniz qeder qusacaqsınız."

"*Men Vahapzade değilem, milletimin diliyem!"* diyen Bahtiyar Vahapzade, ölçüsüz vatan ve millet aşkı kadar, sonsuz bir ecdad sevgisiyle de doludur. Aidiyetlerine ve atalarına olan yüksek mertebede bağlılığı, onu çağdaşları arasında farklı kılan bir başka yönüdür. Atalarından ve haçl

/ Elimdeki bayrağım. / Hayal gökte kanadım. / Yerde çapan Kırat'ım, / Denizdeyse yelkenim. / Sükut- mabedim benim!"

Öte yanda Vahapzade, hayatın iyi tahlil edilmesi, gerçeğin yeterli derecede kavranması, geçici olan değil, bâki olan varlığınõdikkate al

hiçbir şey ezeli olmadığı gibi ebedi de değildir. Zira dünyada var olduğu düşünülen her şey zıddıyla mevcuttur. Hayatın bir başı varsa, bir sonu da vardır. Doğmak kadar ölüm de haktır. O, İslâm akidesindeki her şeyin aslına rucü edeceği hükmüne inanır. "Sükût, Hayal, Muhabbet" başlıklı şiirinde *"Bu hayatın şartı yok. / Varla yokun dünyada benim için farkı yok."*diyen şair, "Elveda" adlı şiirinde geçici hayata sırtını çeviriyor, maddî anlamda kazanılmış ne varsa hepsine veda ediyor. Yolun sonunda sefası bitmiş ömrün sahibi, yokluğun cefasına hazır vaziyette ölümle başlayacak gerçek varlığı selamlamaktan başka çaresi yoktur.

"Deyirem sefası bitti ömrümün,
İndi dağ çıhıram, düze elveda.
Göze duman çökür, başa gar yağır,
Bahara elveda, yaza elveda.
(…)
İndi öz kökünden üzülen menem.
Özge budaglara düzülen menem.
İndi ne sen, sensen, ne de men, menem.
Biz ki, biz değildik, bize elveda."

Sanatını toplumcu bir anlayışla inşa eden Bahtiyar Vahapzade, ömrünün son demlerinde ölüm korkusunu yaşamaktan çok toplumsal mücadelesinin sona erme endişesiyle bir fikir san-cısını çektiğini, *"Yollar arasında çok talanmışam, / Fikirler elinde parçalanmışam"*[1] dizeleriyle dile getiriyor. Şair, yaşlılık döneminde ömrün sonuna yaklaştığı hissine kapılınca, geçmişi, hatırlama yoluyla bir film şeridine dönüştürüyor ve bu muhayyileden bir hakikate ulaşmaya çalışıyor. Tekrarı imkânsız geçmiş zamanın kaynaklık ettiği hüzün, şairin kendi zihni kadar bedenini de sarmalayan dayanılması güç bir acıya dönüşüyor. Bunun nedeni, bireyin tasarladığı hedefe ulaşmasını engelleyen zamanın yetmezliği, yani vefa etmeyen ömrüdür. Çünkü ait olduğu toplumun değerleri ve insanlığın geleceği uğruna verdiği hizmeti yetersiz görenler, daha fazla yaşama arzusunu taşırlar. Vahapzade'nin, "Dönge" başlıklı şiirinde *"Bu yollardan katar geçti / Kulağımda sesi kaldı. / Tükense de canda takat / Yaşamak hevesi kaldı"* sözleriyle dünya hayatına doyamadığını belirtmesi de bu nedenledir. Ömür boyunca insanın işlemiş 'el'inin yerini yaşlılık döneminde dertlenen 'dil'i alıyor. Zira yaşlılığında üretkenliğini kaybeden her sanatkâr gibi Vahapzade de derin bir sessizlik içinde hatıralarıyla baş başa kalıyor ve kazanımlarıyla teselli buluyor. Bahtiyar Vahapzade, vefatından yaklaşık on üç yıl önce yazdığı "Benden Habersiz" adlı şiirine bu duygularını yansıtıyor. Farkında olmadan gelip geçen koca bir ömrün kendisini tatmin etmediğini, *"Bir gün gördüm ki, güçten düşmüşüm / Yıllar öz atını sürdü eğersiz"* sözleriyle dillendiriyor. Yetmiş üç yaş yükünü omzunda taşırken belki de ilk kez yalnızca kendi dertleriyle sırdaş, fikirleriyle yoldaş olduğunu fark ediyor. Şairin bu manzumesi, adeta kendi yaşam sevincine gölge düşüren ölüm tefekkürünün ve mezar tasavvurunun tecessümüdür. Özne, top yekûn kendi ömründen mücessem bir tablonun karşısına geçmiş, onunla tekellüm halindeymiş gibi bir portre çiziyor. Adeta ömrün sahilinde rölantiye alınmış gibidir. Kendi mazisini zihin süzgecinden geçirirken, karşılaştığı manzara dehşet vericidir. Ömründen verdiği yetmiş üç yılın sermayesi yalnızca acıdan ibarettir. Geride *ömrünün yaprak yılları dökülmüş, bahçesi virane, bağı çepersiz* kalmış, *hayırdan şerri ayıramamış* güçsüz ve çaresiz bir insan portresi kalmıştır:

"Ey ömür! Görünür artık sahilin,
Elin kısıldıkça uzanır dilin.
Ömürden verdiğim yetmiş üç yılın
Zehiri yeterli, balı yetersiz.

Öz omuz yüküdür herkesin yaşı
Derdi – sırdaşıdır, fikri – yoldaşı,
Dönüp mizacıma kahır gözyaşı.
Sevinç de, keder de, geçmez kahırsız.

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Gün Var Bin Aya Değer*, (Aktaran: Beşâret Đsmail), Nil Yayınları, İzmir 1992,s.228.

Fikirler selinde akandan beri
Ayıramadım ben hayırdan şerri
Dökülmüş ömrümün yaprak yılları
Bahçesi virane, bağı çepersiz"

Bahtiyar Vahapzade, "Otobiyografim" başlıklı yazısında insanın ıstırap ateşinden geçtikten sonra ancak hayatı ve dünyayı gerçek anlamda hissetmeye başlayabileceğini söylüyor. Bu bağlamda şiirlerinin hiçbir uydurma barındırmadığını belirten şair, *"bunların her biri bir sarsıntının, bir itirazın, bir fırtınanın yahut bir isyanın ifadesi"* olduğunu vurguluyor. Zira o, yaşamayı yanıp erimek olarak anlıyor. Çünkü ona göre yaşamak, *"bir şey için yanmak, ömrünü bir şeyin yolunda eritmek demektir."* Nitekim o, genelde sanatkârların, özelde ideal bir şairin hayat felsefesini bir manzumesinde şöyle özetliyor:

"Yaşamak yanmakdır, yanasan gerek,
Heyatın ma'nası yalnız ondadır.
Şam eger yanmırsa, yaşamır demek
Onun yaşamağı yanmağındadır."

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki, Bahtiyar Vahapzade'nin bütün eserlerinde olduğu gibi şiirlerinde de dünyaya ve hayata felsefî bir bakış yer almaktadır.

Allah nancı ve nsan Sevgisi

Şiirlerinin pek çoğu tasavvufî öğeler taşıyan Bahtiyar Vahabzâde, inançlı bir sanatkâr, gönül ehli bir yazardır. Aynı zamanda aşk ve muhabbet şairidir. Pek çok eserinden anlaşılıyor ki, şiir onun duygu ve düşüncelerinin, his ve hakikatlerinin, inanç ve ideallerinin, bu kapsamda dünyaya ve hayata dair temel argümanlarının anlatım aracı olmuştur. Bunun en bariz örneklerinden biri olan "Akıl Başka Yürek Başka" adlı şiirinde şair, kendi hayat felsefesi içinde devamlı 'Hak Teâlâ'yı üstün tuttuğunu vurguluyor. Şiirin dokusuna Vahapzade'nin hayatı boyunca doğru bildiği yoldan hiç sapmadığı, bu yöndeki kararlılığı, eksen değiştirmeyen inancı nüfuz ediyor:

"Hakkın yolu öz yolumdur
Eğilmeyen düz yolumdur,
Hayırla şer sağ solumdur
Şeytan başka, melek başka."

Yunus Emre'nin "yaratandan ötürü yaratılanı hoş görme" felsefesine bağlı olduğu anlaşılan Bahtiyar Vahapzade, "Allah" başlıklı manzumesinde kendini bir ağaca, sözlerini bu ağacın yapraklarına ve fikrini de onun köklerine benzetir. O, her zerrede bir vahdetin gizli olduğunu söyler. Allah'ın görünenin zahiri cephesinde değil, batında, cevherdeki fıtratta aranması gerektiğini vurgular. *"Zulmette, cehalette, adavette görünmez, / İlgarda (söz) , sadakatte, muhabbettedir Allah"* derken, yine insan eksenli bir erdemin ve Allah temelli bir itikadın kendi ruhsal iklimini ve fiziksel varlığını kuşattığını hissettirir. Vahapzade'nin, bir dava adamı olarak sürdürdüğü mücadelesinde devamlı Hakk'ın ve haklının yanında yer alması, zulmün ve zalimin karşısında durması, onun ruh dünyasını besleyen sağlam inancın ve insanî erdemin bir gereğidir. Şair, bu yönünü, *"Zulmün yüzüne hak denilen silleni çeksen, / Sillende mühürlenmiş o gayrettedir (namus) Allah"* dizeleriyle duyurur. Bu bağlamda şair, nefsinde doyumsuz olsa da insanın fikirde ve sevgide bir melek gibi sağlam durması gerektiğine inanır. *"Muhabbet her türlü kahramanlığın ve fedakârlığın anasıdır.."* sözü, şairin kendi hayatında her şeyden önce sevgi ve muhabbete yer tanıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Ona göre insanı sevmek, insana saygı duymak, hilkatten gelen bir uluhiyetin eseridir:

"Bildik, biliriz, gizlidir insandaki kudret,
Herkes onu fehmetmese, acizdir o, elbet.
İnsanın ezel borcudur insanlığa hürmet,
İnsanlığa hürmette, liyakattedir Allah."

Vahapzade'ye göre sevgi, mücerret bir mefhum olmanın ötesinde insana güzellik katan ve yücelik kazandıran en önemli süsüdür: *"Sevgi insanın en yüce, en yüksek ve en mukaddes hissidir. Sevgi insan hayatının ziyneti, güneşi ve şiiriyetidir. Muhabbet insan yüreğinde daima yanan bir ateştir. O yanar bizi ısıtır, heyecanlandırır ve yaşatır. Onun yangısı iliklerimize kadar işler. Işığı ise hayat yolumuza "nur" serper. Biz bu ışığın yolu ile gider, arzularımıza çatarız. İnsan muhabbet ile yaşar, muhabbetle mübareze eder, muhabbetle yücelir, dünyanın ve kâinatın sırlarını derk eder."*

"İndi men anlayıram eşgimiş her ne varsa
Beli kimin gelbini eşg ateşi yaharsa,
Dünyanı derk eyleyer, eşg bir amal imiş,
Senin mene verdiyin "elm ü geyl-ü gal" imiş"[1]

İnsanı sevmek; hayatı ve tabiatı sevmek; vatanı, milleti, millî dil ve kültürü sevmek, kısacası bütün bir aidiyette ne varsa hepsine büyük bir muhabbetle bağlı olmak, Vahapzade'nin temel felsefesindendir. Ona göre, *"sevgi, hayatın manasıdır, insan varlığının mahiyeti, hilkatin mayasıdır... Hayatın cevheri süsü ve dünyadaki bütün güzelliklerin esası sevgidir."* O, sevgisiz hayatı ölümden sayar. Zira, *"Muhabbetsiz yaşamak ölümdür insan için"* derken, varlıktaki güzelliği sevgi ve muhabbetin neticesi olarak gördüğünü gösterir.

Sonuç

Bahtiyar Vahapzade, Azeri edebiyatının önde gelen simalarından biridir. O, Rus diktatörlüğü döneminde üyesi olduğu Komünist Partisi'nden yaşanan zulümlere tanıklık ettikten sonra tereddüt etmeden istifa etmiş[2] ve kendi halkının hürriyet mücadelesine katılarak hizmet etmiştir. 1988'de yazdığı "İki Korku" adlı manzumesinde Stalin diktatörlüğü devrinde yaşadığı korku hissini ve mahrumiyetlerini dile getirerek millî uyanışa katkı sunmuştur. Azeri halkına çok pahalıya mal olan "millî azadlık" davasına gösterdiği hizmetin büyüklüğü, onu Azeri edebiyatında ve tarihinde hak ettiği yere taşımıştır.

Bahtiyar Vahapzade'nin hayat felsefesi, aslında şahsî mizacı ve hayat tecrübesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu felsefe, tutum ve davranışlarını, duygu ve düşüncelerini yönetmeye yarayan tutarlı kişisel görüşünden ibarettir. Eserleri, bilhassa şiirleri, onun dünya görüşüne ve yaşam biçimine dair hayat felsefesinin tecessüm etmiş hâlidir. Zira onun dünyaya ve hayata dair felsefesi, eserlerinin de tanıklık ettiği hayatı belli erdemlere ve düzene göre yaşama anlayışının ürünüdür. Onun bu felsefeyle yazdığı şiirlerinin asıl hedefi, muasır hayat ve içinde bulunduğu totaliter rejim olmuştur. *Şairleri Öldürürler* (1978), *Hayd Park* (1978), *Ehramların Önünde* (1959), *Açık Şeher* (1960), *Eleddinin Çırağı* (1959), *Külek-Ot* (1976), *Dan Yeri* (1972), *Kara Kutu* (1975) gibi pek çok şiiri bu hedefle yazılmıştır. Uzun yıllar adının kara listeye alınarak takip edilmesi de bu yüzdendir.

Şiirlerine milli meseleleri konu edinen Bahtiyar Vahapzade Azerbaycan insanının duygu ve düşünce dünyasını yansıtmasıyla tanınmıştır. Azeri edebiyatında vatan ve hürriyet şairi olarak yerini alır. *"Tek kelimeyle vatanın ve halkın acılarını sızılarını şahsi acılar sızılar gibi kendi kalbinde yaşatan bir vatandaş olmadan, vatanın şairi olmak mümkün değildir."* Bu sözler,

---

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Şeb-i Hicran, s.101-102*

[2] Söz konusu istifanın sebebi kendi ifadesiyle şöyle açıklanır: "Rus ordusu yalnız sokaklardaki sakin insanlara değil, aynı zamanda evlerin pencerelerinden içeri ateş açmış, yaralıları kurtarmak isteyen şefkat bacılarına [hemşirelere], hekimlere, hastanedeki yaralılara kasdetmiş, yardım eli uzatanları öldürmüş, bütün bunlarla beynelmilel insani kaideleri ayaklar altına almıştır. Bu vahşiliğe sebep neydi? Neden ötürü böyle olmuştu? Cevap tektir: Yeniden kurmadan sonra uyanan milli azadlık harekâtını sekteye uğratmak, halkın demokratik ruhunu susturmak ve bununla Rus imparatorluğunu korumak, muhafaza etmek. Eğer yeniden kurma bundan ibaret ise, ben buna lanet okuyorum. Bir şair, gözleriyle gördüğü bu dehşetlere nasıl dözebilirdi [tahammül edebilirdi]? Ve bundan dolayı ben o günün ertesinde Azerbaycan Merkez Komitesinin etrafında purotesto mitingine toplanan on binlerce soydaşımın karşısında Komünist Partisi üyeliğinden istifa ettiğimi ilan ettim." (Bkz: Bahtiyar Vahapzade, "Otobiyorafim", *Ömürden Sayfalar* (Aktaran: Dr. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 13-33.)

Sanatı ve yaşamı edebiyat çevresinde örnek alınmış, dünya görüşü ve hayat anlayışı adeta bir ahlak felsefesi olarak kabul görmüştür. Eserlerinin edebî ve ilmî bir kimlik kazanması, onun sağlam karakterine, yazılarındaki içtenliğine ve sözlerindeki samimiyetine dayanır.

Daima halkın vicdanının sesi olmayı başarmış Bahtiyar Vahabzâde, inançlı bir sanatkâr olması yanı sıra gönül ehli bir yazardır. Hayata, onun kanunları mecrasında gelişen değişimler perspektifinden bakılması gerektiğine inanır. "Hayal" unsurunu, kendisini "hakikat"e ulaştırdığı için önemsemektedir. Aynı zamanda aşk ve muhabbet şairidir. Onun hayat felsefesinin temelini insan sevgisi oluşturmaktadır. Vatanına, milletine sevdalı, millî dil ve kültürüne tutkun, hürriyete âşıktır. Aidiyetinde ne varsa hepsine büyük bir muhabbetle bağlıdır. Toplumsal meseleler karşısında hassas bir şair duyarlılığına sahiptir. Sanatını toplumcu bir anlayışla inşa etmiştir. Yanlış adreste duran birey ve çevreleri hak ettiği ölçüde eleştirmekten imtina etmez. Evrensel mahiyette dünyanın ictimai dertlerini yüklenmek ve ona karşılık vermek onun hayat felsefesinin ve dünya görüşünün bir gereğidir.

KAYNAKÇA

- Durmuş, Mitat,(2010). "Bahtiyar Vahapzade'nin Şiirlerinde Öteki Algısı", *Erdem, (Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı*), S.57, s.51-61.
- http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=1282
- Hüsniye Zal Mayadağh, Hüsniye Zal (1998). *Bahtiyar Vahabzade'nin Hayatı ve Eserleri*, Ankara. s.163.
- Karaman, Erdal (2008). "Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye Sevdası"- Qafqaz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bakü /Azerbaycan
- Karaman, Erdal, "Bahtiyar Vahabzade Anlatıyor", http://turkoloji.cu.edu.tr (E.T.: 10.11.2012)
- Kolcu, Ali İhsan, (2006). *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı I*, Salkımsöğüt Yayınları, Bsk. 2, Ankara .
- Mehmet İzzet (1987). "Cemiyet, Gayelilik ve Determinizm II" *Makaleler*, (Haz: Coşkun Değirmencioğlu), KB Yay., Ankara. s.346
- *Türk Edebiyatı Dergisi*, Kasım 1987, S. 169, s.30-32.
- *Türk Yurdu Dergisi*, Ekim 1987,S. 9, s.35-39.
- Türkmen, Fikret, (2009), "Bahtiyar Vahapzade (1925-2009)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S.1, s.173-176, İzmir.
- Ünlü, Yalçın, (2009). "Ben Fikirlerin Çırpınan Seli'yem, Ben Bahtiyar Vahapzade'yem", *Kümbet Dergisi*, 2009, s.15.
- Vahabzade, Bahtiyar, (1991). *Şenbe Gecesine Giden Yol*, Bakü , s. 259-273.
- Vahapzade, Bahtiyar (2000). "Otobiyorafim", *Ömürden Sayfalar* (Aktaran: Dr. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul. s. 13-33.
- Vahapzade, Bahtiyar, (2000). *Ömürden Sayfalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul. s. 263-265.
- Vahapzade, Bahtiyar: Resmi web sitesi: http://www.vahabzade.net/
- Vahabzade, Bahtiyar (1998). *Gülüstan*, (Haz: Seyfettin Altaylı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 415.
- Vahapzade, Bahtiyar (1992). *Gün Var Bin Aya Değer*, (Aktaran: Beşâret İsmail), Nil Yayınları, İzmir.s.50

B XTIYAR VAHABZAD YARADICILI INDA “ÖZ” V “ÖZG ” F LS FI ANLAYI I

Maarif Hacıyeva

Prof. Dr., Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

XÜLAS

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı geniş və nəhayətsiz bir səmanı xatırladır. Bu nəhayətsiz səmada ədib, şair, filosof, alim Bəxtiyar Vahabzadənin üzərində dayanıb vurğuladığı problemlərdən biri də “öz” və “özgə” anlayışıdır. Bu anlayış milli birlik, milli özünüdərk, milli istiqlal problemlərinə və bəşəri mövzulara həssaslıqla yanaşan böyük vətəndaş şairin yaradıcılığının fəlsəfi yönlərindən biridir. “Öz” Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı üçün milli kimlik, kök, soy, dil, din, tarix, torpaq kimi milləti millət edən amillərdən biridir.

“Öz” düşüncə tərzi onun ana dilinə, vətən tarixinə, milli birliyə, torpaq bölünməzliyinə, müstəqilliyə olan güclü məhəbbətindən irəli gəlirdi. Dövrün iqtisadi-siyasi tələblərinə uy ¯1%D1LaTÓ*RDC4UW%Ò

Siz nə yazırsınız bayaqdan bəri,-
Bəs hanı bu yurdun ***öz*** sahibləri?
…
Bu xalq əzəl gündən düşüb zillətə

misralarında Şəhriyarın çox mükəmməl şeirlərini "özgə" dilində yazdığına incikliyi ifadə olunur.

"Şəhriyara" (1965) adlı şeirində Bəxtiyar Vahabzadə Şəhriyarın sonralar ana dilində yazdığı "Heydərbabaya salam" poeması ilə özünə, öz obasına, öz elinə-gününə qayıtdığı üçün onun önündə baş əydiyini, yalnız indi ona "qardaşım" dediyini ifadə edərək:

…Bəs otuz il ürəyində el dağı,
Axı necə gizlətmişdin bu dağı?!
… Salam verdin bu görünən dağa sən,
Bir qul idin, ***öz*** elində ağasan – deyir. (II c., Bakı, 2005, s.130)

Misralardan da göründüyü kimi, ifadə olunan "öz"lər B.Vahabzadə yaradıcılığında hər bir eqoizmdən, milliyyətçilikdən uzaq, özümüzü, ana dilimizi, mədəniyyətimizi ifadə etmək zərurətindən yaranırdı.

1980-ci ildə yazdığı "Nə ondansan, nə bundan" adlı şeiri Cənubi Azərbaycandan Vahabzadəyə ünvanlanan bir məktubun təsirilə yazılmışdır. Məktubda yazılırdı:

"Sizdənəm, yəni azərbaycanlıyam. Amma ana dilimi bilmirəm. Dilimi öyrənmək üçün mənə dərslik göndərin." Şair "özü"nə ögey, "özgə"yə yamaq olan insanları "nə ondanam, nə bundan" şəklində qınayaraq:

Sən özünə bir ögey, özgəyə yamaq oldun, - deyir və "özgə" və "öz"ün dildəki mahiyyətini belə izah edir:

Bilsən də yad dilini lap yadın ***özü*** kimi,
…Ürək qızdırmayacaq sənə, ***özg*** sən deyə.
Sənin ***öz***ünkü də satılmış biləcəkdir
Qardaşını ***özg*** yə. (V c., s.40)

Şairin əsas ittihamı isə ana dilini övladlarına öyrətməyən analaradır:

Axı ana dilini anadan öyrənərlər,
Anan bunu etmədi
O sənə öyrətmədi
Anasının dilini.
Anan sənə öyrətdi ağasının dilini,
Öz doğma övladına doğma ana dilini öyrətməyən analar,
Bəs ana adlanmağa sizin haqqınızmı var?! (V c., Bakı, 2002, s.40)

Bəxtiyar Vahabzadə "özü" özgələşdirmək istəyənlərə qarşı da amansızdır. Kommunist rejimi şəraitində ana dilini dustaq edib ailə-məişətdə belə bu dildə danışmağı ar bilən modalı ədəbazlar "nə deyək, nə ad verək dilini bilməməklə öyünən nadanlara" şəklində şairin qəzəbinə düçar olur. Hələ 1954-cü ildə yazdığı "Ana dili" şeirində də, 1986-cı ildə yazdığı "İki mühacir" şeirində də, 1992-ci ildə yazdığı "Ana dili-dövlət dili" adlı məqaləsində də bu qəzəbin ünvanı elə özünü özgələşdirənlərdir.

Ey ***öz*** doğma dilində danışmağı ar bilən,
Bunu iftixar bilən
Modalı ədəbazlar.
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq Vətən çörəyi sizlərə
Qənim olsun.(I c., s.80, Bakı, Azərbaycan, 2005)

"İki mühacir" şeirində:
Vətəndən kənarda yaşayanlara,
Mühacir demişik: Lap doğru, lap düz!
Özünü vətənə yad sayanlara
Özg məbədinə baş qoyanlara nə ad verək biz?!

Şair belələrini də "özgə"lərdən də özgə bilərək ittiham edir:

O, elin içində elinə ***özg*** ,
Tarixinə ***özg*** , elinə ***özg*** .
Havasına ***özg*** , suyuna ***özg***
Əcdaddan baş alan soyuna ***özg***
Özü də bilmədən ***öz***ünə ***özg***
Özgəyə doğma
Vətəndən savayı hər şeyə doğma
(V c., bakı, 2002, s.209)

B.Vahabzadə Azərbaycanın müstəqillik qazandığı, özünə gəldiyi müstəqilliyin başladığı illərdə ana dilinin önəminə xüsusi əhəmiyyət verərək yazırdı:

Anasının dilində
dil açmayan kəs,
Millətin dərdini
Anlaya bilməz.
(Yanan da mən, yaman da mən, Bakı, 1995, s.149)

"özgələşmək"lə özümümüzü qarşılaşdıran şair tarixin yaratdığı yanlışlıqların milli düşüncəyə vurduğu zərbəni də özümüzün özümüzü gözdən salmağı şəklində ittiham edir:

Bəzən ***öz***ümüzü bəyənmədik biz,
Dedik filankəsə gərək oxşayaq.
Yandı ***öz*** bağımız… fikir çeşməmiz,
Özg bağlarını suladı ancaq. (XII c., s.114)

Bizim böyük-böyük ustadlarımız,
"Xəmsələr" yaratdı ***özg*** dilində.
Dönüb yadın oldu bizim varımız,
Babam talan oldu ***öz*** mənzilində.
…
Çox zaman ***özg*** yə qulluq edərik
Beyin bizim oldu, əsər ***özg*** nin.
(XIIc., s.115)

Nadir də, Qacar da ölkələr aldı,
Vətən ucalmadı, taxtı ucaldı.
Öz doğma elini ayağa saldı,
Şahlar bizim oldu, zəfər ***özg*** nin.
…
Saldıq ***öz***ümüzü ***öz***ümüz gözdən,
Kül ilə oynadıq əl çəkib gözdən. (XII c., s.115)

"Öz" bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında soydur, kökdür. Bu söz sənətə də, adət-ənənəyə də, milliliyə də sədaqətdir, öz kökü üstə boy atmaqdır. Böyük filosof şair:

Qol-budaqlı bir ağacam
Bu torpağa işləyibdir
Köküm mənim
Rişəm mənim – deyir.
(IV c., s.491)

Şair bədii yaradıcılıqda da kökdən qopmağın özgələşməyə gətirib çıxardığını xüsusi vurğulayaraq "Milli olmayan sənət əsl sənət ola bilməz"[1] deyirdi.

… sənət aləmində ***öz***ünü dinlə
Özg ni dinləsən kökdən düşərsən.

[1] Bax: Yanan da mən, yaman da, Bakı, 1995, s.209

Sən özün-özünə ***özg*** ləşərsən –

misrasında “öz” və “özgə” ifadələri vətəndaşlıq qeyrəti ifadə edir.

O, 1972-ci ildə yazdığı “Yel qayadan nə aparar” adlı məqaləsində yazırdı: Mən, öz kökü üstə bitən ağacam və heç bir zaman öz kökümü inkar dərəcəsinə qədər alçalmamışam.

“… ən mütərəqqi ideyaları belə kökə-torpağa basdırmaq, torpağın suyu və qidası ilə yetişdirmək lazımdır.

Bar verən ağacın kənardan gətirilmə torpaqla dibçəkdə yetişdirilməsi mümkün olmadığı kimi, kənardan gəlmə ideyaların da xalqın tarixinə bəhrə verəcəyi mümkün deyildir.[1]

Kökünü, soyunu bəyənməyən insanlar üçün şair:
Xalqın tarixini bilməyən nadan,
Özünü tanımaz, özünü bilməz.
Səfalı çeşmədən su içən heyvan,
İçdiyi çeşmənin gözünü bilməz. (XII c., s.145)

Yaxşı da, yaman da, dost da, düşmən də,
Sənin ***öz*** içində, ***öz*** içindədir-
(II c, s.553)

deyən şairin “öz” və “özgə” fəlsəfəsi düşüncə tərzini onun milli-publisistik məqalələri və bədii yaradıcılığı əsasında təhlil edərək belə nəticəyə gəldik ki, “öz” və “özgə” kəlmələri qrammatik mənasından başqa bir də Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında milli kimliyi və millətin düşmənlərini də ifadə edən fəlsəfi fikir yükü daşıyan kəlmələrdir.

B. VAHABZAD POEZ YASININ LEKS K ÜSLUB YYATI

Ayt n Yunis qızı Hacıyeva
ADU
Ümumi dilçilik kafedrasının dosenti,
filologiya elmləri namizədi

XÜLAS

XX əsr Azərbaycan şeirinin zirvələrindən sayılan B.Vahabzadənin poeziyasının dilinin özəlliklərinin ən müxtəlif cəhətləri tədqiq edilmiş olsa da, şairinin nəzm əsərlərinin leksikasının üslubi özəlliklərinin sistemli təhlili aparılmamışdır. Bu məna da, biz düşünürük ki, B.Vahabzadə poeziyasının leksik üslubiyyatının araşdırılması onun irsinin öyrənilməsi işinə mühüm töhvə ola bilər. B.Vahabzadə poeziyasının dilinin bu aspektdən dəyərləndirilməsi nəticəsində məlum olur ki, şair əsərlərinin bədii təsir gücünün artırılması məqsədilə ***dialektizml rd n*** (*Birinci pilləsində mərkəzdən* ***noxtalandı***; ***Kösöyün*** *ikisi çöldə də yanar,Biri ocaqda da alışa bilməz*); ***varvarizml rd n*** *(Lap yaxşı eyləyib doğrudan, bizə,Biri "****baran****" - dedi, biri "****x r****" - dedi.; Tanklar adamların üstünə cumur. Bağırdı: -* ***Soldatlar****, neyləyirsiniz),* ***vulqarizml rd n****(İgidliyi dözüm olsun,"****Heyv r lik, bo bo azlıq****" bizim olsun)****, neologizml rd n*** (*Fırlanır* ***karusel*** *bir təkər kimi.Daima fırlanan, dönən yer kimi)* və digər üslubi leksik vahidlərdən geniş şəkildə istifadə etmişdir. Şair personajların daha inandırıcı obrazda təqdim etmək üçün, habelə bu və ya digər mövzunun dolğun açılması üçün həmin dil faktlarından yetərincə tez – tez istifadə etmişdir. Bununla belə, onu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, B.Vahabzadə poeziyasının dili ən səlis, rəvan, çağdaş və cilalanmış Azərbaycan türkcəsi etalonu sayıla bilər. Yəni, burada istifadə edilən dialektizmlər, varvarizmlər, vulqarizmlər və s. bu kimi üslubi leksika örnəkləri ədəbi dil normasının mümkün limitini aşmırlar.

LEXICAL STYLISTICS OF B. VAHABZADE'S POETRY

ABSTRACT

Although the most different points of the specifities of the language of the poetry of B. Vahabzade who is considered one of the greatest of the XX century Azerbaijani poetry, the systematic analysis of the stylistic peculiarities of the vocabulary of the poet's poetry hasn't been carried out yet. That is why, we think that the study of the lexical stylistics of B. Vahabzade's poetry can be an important award for the work of learning of his legacy.As a result of valuing the language of B. Vahabzade's poetry it becomes clear that in order to improve the

[1] Bax: Sənətkar və zaman. S.122 və 132.

strength of literary affecting power the poet has used dialectual words, barnarism, vulgar words, neologisms and other stylistic lexical means widely

The poet often used those language facts in order to present the characetrs convincingly, as well as to reveal any subject completely. It is necessary to stress that the language of B. Vahabzade's poetry may be considered the most fluent, clearest, modern and perfect standard of the Azerbaijani Turkic language. Thus, dialectal words, barbarisms, vulgarisms and other stylistical lexical examples used in his poetry don't proceed to the possible limit of the norm of the literary language.

XX əsr Azərbaycan şeirinin zirvələrindən sayılan B.Vahabzadə poeziyası təkcə ədəbiyyatşünasların deyil, eləcə də dilçi araşdırmaçıların da nəzər- diqqətini cəlb edən zəngin dil – üslub palitrasına malikdir. B.Vahabzadə poeziyasının üslubi leksikasının tədqiqi nəinki şairin yaradıcı təxəyyülünün ənginliklərindən süzülüb gələn söz xiridarlığının miqyasını müəyyənləşdirməyə imkan verir, habelə, ümumilikdə, dilimizin leksik üslubiyyatının ifadə imkanlarını, onun kombinasyon potensialını müəyyənləşdirməyə yardımçı olur. Məlumdur ki, "leksik üslubiyyat", və ya "üslubi leksika", eləcə də digər adı ilə "leksikanın üslubi layları" deyildikdə istənilən dildə yer alan dialektizmlərin, vulqarizmlərin, varvarizmlərin, habelə, evfemizm və disefimizlərin, jarqon və arqo leksikasının, ekspressiv – emosional leksikanın, habelə terminoloji leksika və neologizmlərin üslubi imkanları nəzərdə tutulur[1]. B.Vahabzadə poeziyasında yer alan bu qəbildən dil faktlarının təhlili şairin həmin leksik inventardan əsərin ideyasının çatdırılması işini bir fikrin hasil olunmasına əsas verir.

B.Vahabzadə yaradıcılığının dil və üslub özəlliklərinin araşdırılması çərçivəsində şairin poeziyasının leksik- semantik söz qruplarının (*sinonim, antonim, omonim və çoxmənalı sözlərin*) tədqiata cəlb edildiyi söyləmək olsa da[2], həmin araşdırmalarda leksik üslubiyyatının sistemli təhlilinin yer aldığını görmək olmaz. Bu mənada biz düşünürük ki, B.Vahabzadə poeziyasının leksik üslubiyyatının çoxrakurslu təhlili şairin ölməz irsinin öyrənilməsi işinə töhvə verə bilər.

B.Vahabzadə poeziyasında aşağıdakı üslubi leksika vahidlərinin maraqlı işlənmə vəziyyətlərini müşahidə etmək olar:

1) ***dialektizml r***: İlk olaraq onu qeyd edək ki, dialektizmlərdən bədii ədəbiyyatda istifadənin iki növünü fərqləndirmək vacibdir. Birinci növ istifadə halları dialektik vahidlərin müəllifin dilinin ayrılmaz tərkib komponentləri kimi onun əsərlərinin dilinə sirayət etməklə ortaya çıxır. Yəni, müəllif Azərbaycan ədəbi dilinin normaları tərəfindən "yaşıl işıq" yandırılmayan morfoloji, leksik, fonetik dilalektizm faktlarını öz əsərlərinin dilinə daxil edir. Bununla da ədəbi dilinin prinsiplərini pozmuş olur. Sözsüz kimi, bu hal təqdirəlayiq vəziyyət kimi dəyərləndirilə bilməz. Lakin digər tərəfdən, elə hallar da mövcuddur ki, müəllif öz əsərlərinin qəhrəmanının daxili aləmini, sosial statusunu və digər özəlliklərini açıqlamaq üçün dialektizm ünsürlərinə müraciət etmək zərurəti duyur. Və həmin dil faktları müəyyən obraz və ya obrazlar haqqında müəyyən vacib informasiyanı implisit ifadəsinə xidmət edir. Eyni zamanda elə hallar da müşahidə edilir ki, müəllif öz fikir və mülahizələrinin bədiiləşmiş formasının müəyyən ədəbi dil standartlarında emosional neytrallığını duyaraq, onlara bir canlılıq, daha doğrusu, bir canayaxınlıq qatmaq üçün dialektik ünsürlərdən istifadə edir. Sonuncu qəbildən olan istifadə halları əsasən, poeziya dilinin şablonlarına bir rəng qatmaq məqsədilə edilir.Bu zaman ən vacib məqam ondan ibarətdir ki, həmin istifadə halları lokal səviyyədən kənara çıxmayıb bədii əsərin dilinin bayağılaşdırmamalıdır.Yəni həmin faktların yuxarıda qeyd etdiyimiz birinci növ istifadə halları statusuna keçməməli və əsərin dilin naqis cəhəti kimi dəyərləndirilməməlidir. Bu mənada əminliklə demək olar ki, B.Vahabzadə ideal səviyyədə "etidala riayət" edən müəlliflərdəndir. B.Vahabzadə poeziyasının dilində ara- sıra dialektik vahidlərdən istifadə edilsə də,

[1] Daha ətraflıbax: T.Əfəndiyeva. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyatı. Bakı, 1980; Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı, Bakıı, 1962 və s.

[2] Məsələn bax: Alməmmədova Səbinə Məmməd qızı. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının dili. Bakı, "Elm", 2010; s.24-38

həmin istifadə faktları icazə limitini aşacaq səviyyədə deyil. Və istisnasız olaraq, bütün istifadə hallarında dialektizmlərə müraciətin məqsədəmüvafiqliyi mübahisə doğuracaq xarakterdə deyil. Konkret nümunələrə diqqət yetirək:

Kimə deyək dərdini bu dövranın, bu günün?
Vəzifəyə sümsünən
Vəzifə kürsüsünün
Birinci pilləsində mərkəzdən ***noxtalandı***.[1]

Bu nümunədə istifadə edilmiş noxtalanmaq feili Azərbaycan ədəbi dilinin izahlı lüğətində öz əksini tapmış olsa da, dialekt leksikası statusunu tam olaraq itirməmişdir. Yəni sözünün Azərbaycan ədəbi dilinin əsas prinsiplərindən olan ümumişləklik, zərurilik, aydınlıq prinsiplərinə tam olaraq cavab verdiyini söyləmək çətindir. Belə ki, qeyd olunan feil Azərbaycanın dialekt atlasının istənilən bölgəsi üçün keçərli deyil. Və ədəbi dil vahidi olaraq hamı tərəfindən aydın şəkildə qavranılmır. "Noxtalanmaq" feilinin ifadə etdiyi mənaya gəlincə, o, "noxtalamaq" feilinin məchul formasıdır. Sonuncu isə "1. Heyvanın başına noxta vurmaq, noxta salmaq"..; 2. məcazi mənada. Daim birini öz tabeliyində saxlamaq, özündən asılı etmək, əlində tutmaq, yiyələnmək" – mənalarını ifadə edir[2]. "Noxta" sözü isə öz növbəsində "minik heyvanlarının başına salınan kəndir, qayış və s." – mənasını bildirir[3].

B.Vahabzadə müraciət etdiyimiz bu şeir parçasında "noxtalanmaq" feilindən tamamilə məqsədli şəkildə istifadə etmişdir. O, Azərbaycana sovet dövründə aparıcı kürsülərə vəzifəyə gətirilən şəxslərin həm aşkar buyruq qulu olmasını, yəni tam şəkildə Moskvadan asılı durumda olmasını vurğulayırdı. Maraqlıdır ki, şair həmin "noxtalanan" şəxsin və ya şəxslərin ən kobud şəkildə tərifini verməkdən belə çəkinmir. Və bu zaman hətta vulqarizmə müraciət edir.

....Birinci pilləsində mərkəzdən ***noxtalandı****.*
Kişiliyi vardısa, bu anda ***axtalandı****...*
Ürəkdəki cəsarət,
mərdanəlik,
dəyanət
talandı,
tapdalandı [4].

Digər dialektizmdən istifadə faktına müraciət edək:

Kösöyün *ikisi çöldə də yanar,*
Biri ocaqda da alışa bilməz.(10).

B.Vahabzadənin Azərbaycan tarixinin ən ağrılı və eyni zamanda ən şərəfli hadisələrindən olan 20 yanvar hadisələrinə həsr edilmiş "Şəhidlər" poemasından iqtibas gətirilən bu hissədə rus dilinə aid olan "soldat" sözündən istifadə edilmişdir. Həmin sözün istifadə kontekstinə nəzər saldıqda məlum olur ki, müəllif burada "əsgər" sözünün mövqeyində "soldat" varvarizminə müraciət etməsi heç də təsadüfi deyil. B.Vahabzadə, sadəcə, bir leksik norma variantını ("əsgər" sözünü) varvarizm ünsürü ilə əvəz etməklə həmin işğalçı ordunun "kimliyinə" işarə edir. Yəni, "soldat" sözünün rus dilinə aid varvarizm kimi işləkliyi burada müəllifin sadəcə, hər hansı bir "əsgə %min ihans bir " ş

O bombanm bir neçəsi atılarsa,
Yer kürəsi başdan-başa ölə bilər.
Hər şey, hər şey ola bilər,
***Mıxı mismar el_y_n** var.*[1]

Göründüyü kimi, burada Azərbaycan etnokulturologiyası üçün kifayət qədər "doğma" olan evfemistik epitetdən istifadə edilmişdir.

4) ***vulqarizml r:*** Bədii əsərlərdə bəzən kobud sözlərdən, söyüş xarakterli leksikadan istifadə edilir. Bu bilavasitə personajların daxili aləminin aşkara çıxarılması, intelektual və mədəni səviyyələrinin nümayiş etdirilməsi məqdəsilə edilir. Bəzi hallarda isə analoji dil faktlarına müəllif təhkiyəsində təsadüf edilir ki, bu da ilk növbədə, əsərin dilinin ekspressiyasının artırılması məqsədilə edilir.

İgidliyi dözüm olsun,
*"**Heyv_r_lik, bo_bo_azlıq**"*
bizim olsun

Şair 1995 – ci ildə qələmə aldığı "Utanıram" adlı şeirində rüşvətxor məmurlara qarşı özünün ən sərt etirazını bildirərkən də vulqatizmlərdən istifadədən çəkinmir.

Bir qəbirlik yer almaqçın
Ətək-ətək Rüşvət gərək!
Haqq evinə gedəndən də haqq istəyən
Şərəfsizə nə deyim mən?[2]

Digər nümunədə oxuyuruq:

...Rəyasət! Hökmün çatır bu dünyada hər yerə.
*Sən şərəf' gətirirsən bəzən **r fsizl r** .*
*Sən **alçaq** bir vücudu qiymətə mindirirsən,*
Sən adi bir insana "dahilik" də verirsən![3]

5) ***disfemizm*** Məlum olduğu kimi, disfemizmlər evfemizmlərin tam əksi olaraq, netral semantikanın daha kobud şəkildə ifadəsi ilə səciyyələnir. Yəni, disfemizmlər tam mənası ilə, mahiyyətcə vulqarizmlərlə eyniyyət təşkil etməsələr də onlara müəyyən qədər yaxın semantik çalarlıq nümayiş etdirirlər. Disfemizmlər hər hansı bir əşya, hadisə və ya hərəkətin adının neytrallıqdan fərqli neqativ çalarla adlandırılmasından törəyir. Məsələn, "ölmək" feilinin evfemistik sinonimləri "dünyasını dəyişmək", "cənnətə qovuşmaq" sayıldığı halda, elə həmin feilin disfemik sinonimi "gəbərmək" feili sayıla bilər.

B.Vahabzzadə poeziyasının dilində disfemizm faaktlarına da təsadüf edilir. Məsələn:

Arxada "filankəs alçaqdır" deyən,
*"Alçağın" üzünə **iri ir** indi.*[4]

Göründüyü kimi, B.Vahabzadə öz əsərlərinin dilində, personajların daha inandırıcı obrazda təqdim etmək üçün, habelə bu və ya digər mövzunun dolğun açılması üçün müxtəlif üslubi leksika faktlarından yetərincə tez – tez istifadə etmişdir. Bununla belə, onu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, B.Vahabzadə poeziyasının dili ən səlis, rəvan, çağdaş və cilalanmış Azərbaycan türkcəsi etalonu sayıla bilər.

D B YYAT:

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, Dörd cilddə, II Cild, Bakı: Şərq – Qərb; 2011, 792 səh.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, Dörd cilddə, III Cild, Bak: Şərq – Qərb; 2011, 672 səh.
3. Almənmədova Səbinə Məmməd qızı. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının dili. Bakı, "Elm", 2010. http://ebooks.preslib.az/pdfbooks/azbooks/almemmseb_bextiyar.pdf
4. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı, Bakı: Azərbaycann Dövlət Tədris – Pedaqoji Nəşriyyatı, 1962, 271 səh.
5. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyatı. Bakı, 1980, 276 səh.
6. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild (Şeirlər). Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004, 328 səh.
7. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı, "Öndər nəşriyyat" 2004, 320 səh.

[1] Vahabzadə Bəxtiyar. .... I cild; Bakı, 2004; səh. 119.
[2] Vahabzadə Bəxtiyar. .... I cild; Bakı, 2004; səh. 140
[3] Vahabzadə Bəxtiyar. .... II cild; Bakı, 2004; səh.24.
[4] Vahabzadə Bəxtiyar. .... II cild; Bakı, 2004; səh. 136.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI I F LS F DÜ ÜNC L R N AXARINDA

Hümm tova Xuraman
Doç. Dr. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu
Türk xalqları Ədəbiyyatı şöbəsi,
hummatovax@mail.ru

XÜLAS

Azərbaycan ədəbiyyatının fəlsəfi fikir tarixində özünəməxsus yerlərdən birin də B.Vahabzadə yaradıcılığı tutur. Şairin fəlsəfi fikir dünyasını araşdırmaq baxımından təhlilə çəkmək istədiyimiz şeirlərdən biri haqqında bu məqalədə söz açmaq istərdim. Onun "Həyat, sən nə şirinsən" misrası ilə başlayan şeirində şairin fəlsəfi fikirləri, həyata baxışı, həyatın mənası, insanın həyata gəlməsinin səbəbi, yaşamaq həvəsinin sonsuzluğu, bitib-tükənməyən arzularının ifadəsi ön plana çəkilir. Müəllif daxili monolaqdan istifadə etməklə, öz-özü ilə dialoji nitq qurur. Şair sanki insanlara bu həyata gəlmələrinin mənasını başa salmağa çalışır. Yaradanın hamıya bərabər ömür payı vermədiyini, verilən ömürdən mənalı istifadəni oxucuya xatırladır. İnsanın bu dünyada qonaq olması fikirləri ona çox-çox uzaqdır, bu fikirləri onun ancaq ölüm məqamında xatırlaması şeirin əsas ideyasını təşkil edir.

Şair düşüncələrinin alt qatında gizlənən yaşamaq həvəsi oxucunu 200 il yaşayan Loğmanın əhvalatı ilə tanış edir. Ölüm mələyi Loğmana o zaman yetişir ki, o artıq bu dünyadakı bütün missiyasını yerinə yetirib. Getmək vaxtıdır, lakin o, yenə də yaşamaq həvəsindədir. İnsanı bu aləmə bağlayan hansı bir qüvvədir ki, o bu aləmdən ayrılmaq istəmir. "Nə görmüşəm dünyada bu cahana gələndən, ah elə bilirəm ki, dünən doğulmuşam mən", deyən qəhrəman həyatını sosnsuzluqla bağlamaq istəyir. B.Vahabzadədən fərqli olaraq Yunus Əmrə isə ilahilərinin birində "Meyil eyləmə bu dünyaya, heç kimsəyə qılmaz vəfa" deməklə, insana bu dünyanın fani olduğunu başa salır. Ölüm anını qəbul etmək istəməyən insan onun nə vaxt gələcəyinin gözləmir, hətta o fikri özünə yaxın buraxmaq iqtidarında belə deyil. Fəlsəfi düşüncədə ölüm son deyil, bir başlanğıcdır. Məqalədə şeirin hər bir misrası ayrı-ayrılıqda təhlilə cəlb olunacaq.

ÖZET

Azerbaycan edebiyatının felsefi düşünce tarihinde B.Vahabzade'nin özel yeri vardır. Bu bildiride şairin bir şiirine dayanarak onun felsefi düşünce dünyasını inceleceğiz.

A ar sözl r: B.Vahabzadə, Loğman, "həyat, sən nə şirinsən"

BAHTIYAR VAHABZADEH'S LITERARY CREATION IN THE PHILOSOPHIC THOUGHT

ABSTRACT

B.Vahabzadeh is a poet came to the literary world to "say lyric feelings". This feeling was the case defining the essence of all his works during literary creation. B.Vahabzadeh became the poet of the heart, gain the love of his audience writing about either the problems worried our modern life or native-land love, about either love or historical events. One of the poems making the force to human's brain imagining about B.Vahabzadeh's poetic thought and his life meaning is a lyric poem "Life is the sweetest one". This poem of the poet was written in a monologue style. The poet gives his dreams about the longlife by the story of Loghman lived about 200 years. Death angel reaches Loghman at the time when he has already finished his mission in the world. It's time to leave, but he still wants to live. What is the power keeping the man in this world? " What did I see in this world since born, but I think I was born yesterday" said the hero keeping his aliveness forever with this world.

Apart from B.Vahabzadeh, Yunus Emre explains the world to be false in one of his songs by the words "Don't bind to this world, it belongs to no one". A man not wishing to die never knows when it comes, even he has no power to keep it away from him. In philosophic thought death is not the end but the beginning.

Key wordes : B. Vahabzade, Loghman, "Life is the sweetest one".

B.Vahabzadə ədəbiyyat aləminə "lirik duyğularını dilə gətirmək" üşün gəlmiş bir şairdir. Bu duyğu, bu hal onun bütün yaradıcılığı boyu əsərlərinin mahiyyətini müəyyən edən xüsusiyyət olaraq qalmışdır. Yaradıcılığında həyatın hansı mürəkkəb hadisələrindən - istər müasir narahat dünyamızın təlatümlü problemlərindən, istər vətən məhəbbətindən, istər sevgi hisslərindən, istərsə də tarixi hadisələrdən, bir sözlə, nədən yazırsa yazsın, B.Vahabzadə onlardan qəlb şairi kimi söz açıb, oxucusunda özünə qarşı məhəbbət yarada bilirdi. Onun lirik qəhrəmanının geniş qəlbi müasir dünyamızın taleyi, insanların gələcək səadəti üçün həmişə

narahat duyğularla döyünür. B.Vahabzadənin lirik qəhrəmanı insanlara həyatın mənasını, yaşamaqda insanın məqsədi nə olmalıdır? - kimi sualların mahiyyətini onlara başa salmaqda yardımçı olur. Şairin lirik qəhrəmanı həmişə insanlara həyatı mənalandıran işlər görməyə və cəmiyyət qarşısında sanki onun borclu olmasını onlara başa salırdı. B.Vahabzadə yaradıcılıq amalını müəyyənləşdirən, onun onlarla əsəri üçün cavabı tapılmayan tapmacaya çevrilən, bütün həyat sual-dilemması qarşısındakı aydın qənaəti şairin "Ömür" şeirində öz əksini tapmışdır;

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır.[1]

Şairin yaradıcılıq yolu həyatda görüb-bildiyi hadisələrin, fikir və duyğuların zahiri əlamətlərindən mahiyyətinə, kökünə doğru gedən yoldur. Əsərdən-əsərə o, həyatın adi görünən hadisələri və insanlar arasındakı əsrarlı əlaqə və münasibətləri daha da dərindən mənimsəyir, bu barədə öz fikirlərinin söyləyir, həm də bu özünüifadə sənətkarlıqla səmimiyyətin ahəngdar vəhdətində təzahür edir. Poetik söz o zaman kəsərli olur ki, sözlə fikir gözəlliyi, vəhdətdə olub poetik ifadə tərzi tapır . Belə olduqda sözün məna çalarları daha geniş məna tutumuna malik olur. İlk baxışda sadə ifadə formasında olan söz daha dərin qatlara sahib olur. S.Vurğun yaradıcılığı haqqında Y.Qarayevin fikirlərini B.Vahabzadə yaradıcılığına da aid etmək olar. "Hər şeirinə S.Vurğun üç qatda- Azərbaycanda, Dünyada və Tarix adlı üç məkanda yaşayan filosofdur. Onu bu və ya digər məhdud zamanın konyunktur, ibtidai merkantilist süzgəcinə salıb, ona orada qiymət verməkən böyük məhdudluq olardı. Sözlərin və sətirlərin adi mənası bu sözlərin ancaq görünən qatıdır, səthi və zahiri tərəfidir." [2] Bəxtiyar Vahabzadənin poetik düşüncəsinin alt qatında insanı düşündürən, ona həyatın mənasını anlamağa sövq edən şeirlərindən biri də "Həyat, sən nə şirinsən" misrası ilə başlayan lirik şeiridir. Şairin bu şeiri monoloq-təhkiyə üsulunda qələmə alınıb. "Monoloq –təhkiyədə təkcə bir nəfər həmsöhbət yox, eyni zamanda bütün auditoriya (oxucular - H.X.) nəzərə alınmalıdır." [3] Daha sonra isə monoloq–hekayə haqqında A.Əmrahoğlu yazır: "həmsöhbət bir səs, bir rəy, bir ideal daşıyıcısıdırsa, auditoriya həmsöhbətlər çoxluğudur. Monoloq-hekayə əsas qəhrəman hekayəçi kimi çıxış edir, əsas hadisələr də bütövlükdə onun dilindən nəql olunur".[4] Oxucu şeirin birinci misrasından şairin həyata, dünyaya, varlığa ünvanlanan sualı ilə qarşılaşır. "Səndən doymaq olarmı, həyat, sən nə şirinsən ?". Şair bu poetik sualla varlıq ilə xəyal arasında bir əlaqə yaradır. Bu qarşılıqlı əlaqənin müstəvisində insanın bu dünyada əbədi qalmaq arzusunu, bitib-tükənməyən istəklərini, insan ömrünün az olmasına təəssüf hissləri, şairin hiss-həyəcanları, poetik düşüncələri durur. Heç kəsin bu həyatdan qopub getmək istəmədiyini poetik lövhələrlə canlandıran sənətkar bizi maddi aləmdə olan bir qarının obrazı ilə qarşılaşdırır. Burada şair təhkiyəsi ilə onun daxili monoloqunun qarşılıqlı əlaqəsini görürük. Şeirdə Qoca qarının giley-güzarları , artıq yaşamaqdan bezməsi və şairin qarı ilə qurduğu daxili dialoq əhvalatın gedişi ilə oxucunu tanış etməsi, şeirin əsas ideyasını təşkil edir. "Bu dünyanın əlindən gəlmişəm zara - dedi, ölmürəm ki, bir dəfə canım qurtara" - dedi. Şair qoca ilə özü arasında daxili nitq qurur. Özü –öz ritorik suallarına cavab verərək deyir: "Ürəkdənmi söylədi o, bu sözü görəsən? Xeyir, inanmıram mən". Qocalıb əldən düşən insan üçün də həyat çox böyük dəyərə malikdir, onun heç bir fəaliyyəti olmasa belə yenə də onun yaşamaq arzusu tükənmir. Hansı yaşda olmasından asılı olmayaraq həyatın şirinliyi, yaşamaq həvəsinin bitib-tükənməməsi insanı daim öz haləsində saxlayır. Şair qocanın həyatı ilə acılı-şirinli ömrün insan həyatının mənasını təşkil etdiyini oxucuya söyləyir. Odur ki, şair qoca qarının sözlərinə inanmır.

---

[1] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I c. Bakı, 1974, s. 129
[2] S.Vurğun. Seçilmiş əsərləri. Ön sözün müəllifi: Y.Qarayev, I c. Bakı, 2005, s. 9.
[3] L.Əliyeva. "Orxan Pamuk romanında monoloq". // Türk xalqları ədəbiyyatı. (məqalələr toplusu). N 3. Bakı, 2012, s. 113.
[4] A.Əmrahoğlu. Epik sözün bədii gücü. Bakı, 2000, s. 110.

Xeyir inanmıram mən!
O, yana-yana dedi:
Ürəyində o dərhal:
"Lənət şeytana" – dedi.

"Daxili monoloq - daxili nitq, söhbət və düşncə formalarında təzahür etdiyi kimi, daxili təhkiyə formasında da təzahür edib, birinci şəxsə aid təhkiyəyə çevrilə bilir"[1] . Qarı ilə daxili dialoqdan sonra şair bizi şeirdə ikinci bir qəhrəman olan, Loğmanın əhvalı ilə tanış edir. Ədəbiyyatda müdriklik, ağıl, hikmət təcəssümü olan Loğman obrazı haqqında müxtəlif rəvayətlər mövcuddur ki, bunlardan bir neçəsi ilə sizi tanış etmək istərdim. Loğmanın ölümsüzlük iksirini tapması, ancaq bu maddənin yox olmasına dair müxtəlif əfsanələr mövcuddur. Bir əfsanəyə görə Loğman ölümsüzlük iksirini körpüdən keçərkən itirmiş və onu tapa bilməmişdir. Başqa bir əfsanəyə görə onun əlinə yazdığı ölümsüzlük formulunu yağış silib aparmışdır. Ya da Allahın əmri ilə Cəbrayıl tərəfindən yox edilmişdir.

B.Vahabzadənin adı keçən şeirində əbədi yaşamaq həvəsində olan Loğmana Əzrail göy çəməndə yetişir.

Yatırdı göy çəməndə, çatdı ona Əzrail,
Söylədi: 200 il ömür sənə bəs deyil?!
Mən canını almağa gəlmişəm, nə sözün var?
Loğman dedi: - sözüm yox, aldığını gəl apar.
Ancaq mənə macal ver bircə anlıq əcəldən,
Gəl canımı burda yox, o çəmənlikdə al sən.

Onun ölüm anı yetişib, amma o yenə də yaşamaq həvəsindədir. Şair həyatda yaşamağın mənasını, insanın mənalı ömür keçirməsini, bu dünyada özündən sonra bir iz qoymasını sanki onun yadına salır. Türk mütəsəvvüf şairi Yunus Əmər də yaradıcılığında həyatın mənasını insanlara ölümlə başa salmış, dünyanın faniliyini, ona etibarın olmamasını, heş kəsi əbədi qonaq saxlamayacağını göstərmişdir. Şair ölümü davamlı bir həyatın başlanğıcı bilmiş, onu fanilikdən əbədiliyə bir yol olduğunu insanlara şeirləri ilə anlatmışdır. " Dünyaya gələn köçər, bir-bir şərbətin içər, bu bir körpüdür keçər, cahillər onu bilməz" , " bu dünyada kimsə qalmaz, gələn köçər ellərinə", "bərk yapışma bu dünyadan, doyub getməyəsən kimi", " mənim bunda qərarın yox, mən burdan getməyə gəldim" və s kimi ifadələrlə şair həyatın əbədi olmadığını insanlara xatırladır. "Yunus Əmrə irfanında biz başlanğıcla sonun, aşiqin haqqa doğru getməsi və kamala çatması yolunda hər mərhələdə "ölüb-dirilmə" anını yaşadığını görürük" [2]

B.Vahabzadənin bu şeirlərində sələfi olan S.Vurğunu yaradıcılığının təsiri görünməkdədir. Xalq şairi S. Vurğun "Tək məzar" şeirində "bir gün məni səyyar könlüm bu aləmdən qoparmışdır, qulağı kar, dili də lal bir aləmə aparmışdır," deyən şair görür ki, orda "göy sərvlər, göy çinarlar və qatar-qatar dayanan mərmər abidələr" və bir də üstünü ot-alaq almış bir məzar ki, nə baş daşı, nə ünvanı, nə də adı var. Nə həmdəmi, nə sirdaşı, nə doğması, nə yadı var." məzarların yanından ötərkən qocadan sahibsiz məzarın kimin olduğunu soruşur. Məzarlıqda qoca ilə şairin söhbəti onu düşünməyə, həyatın mənasını dərk etməyə, həyatda əbədi yaşamaq üçün hansı işlər görməyi ona başa salır. Şair həyatda mənasız keçən ömrün heç bir faydası olmadığını dərk edir. Burada eyni zamanda Səməd Vurğunun "Biz gəldi gedərik, sən yaşa dünya" misrası yada düşür. Odur ki, gecə-gündüz yazıb yaradan şair, hər anın qədrini bilir. S.Vurğunun qəhrəmanından fərqli olaraq, 200 il ləzzət işində yaşayan Loğman ölüm ayağında olarkən yenə Allahdan möhlət istəyir. "Ömrümü verdim bada, nə görmüşəm dünyada", deyən qəhrəman həyatını mənasız keçirdiyinə təəssüflənir, həyata yenidən gəlməsini arzulayır. Ancaq bu mümkünsüz bir şey!

Şair Əzrail və Loğman arasında qarşılıqlı dialoq qurmaqla müəllif təhkiyəsi ilə daxili monoloqun qarşılıqlı əlaqəsinin iki şəkildə olmasını bizə göstərir. "Bəzən hadisələr müəllifin

[1] M.İmanov. Müasir Azərbaycan nəsrində psixologizm. Bakı, 1991, s. 60.
[2] X.Hümmətova. Yunus Əmrə ilahilərində ölüm sevgisi. Yunus Əmrədən Məhəmməd Füzuliyə insan sevgisi. Beynəlxalq simpoziumunun materialları. Bakı, 10 iyun. 2010, s. 177.

dilindən nəql edilir və qəhrəmanın səsi müəllif səsindən sonra daxili monoloq başlayır. Bəzən isə hadisələr müəllifin dilindən nəql olunsa da, müəllif səsi qəhrəman səsi ilə qovuşur, təhkiyənin xüsusi tipi - vasitəli nitq yaranır və daxili monoloq vasitəli nitq formasında olur."[1] Loğmanla Əzrailin dialoqdan sonra biz şairin səsini eşidirik;

Loğman baxdı göylərə, Loğman baxdı yerlərə
Bu son baxışıyla üstündə iki yüz il
Yaşadığı cahanla vidalaşdı elə bil.....

B.Vahabzadənin lirik qəhrəmanı özünün daxili düşüncələri ilə həmişə seçilir. "onun poetik "mən"i, fərdi üslubu, lirik qəhrəmanı poeziyamızın mənzərəsində aydın cizgiləri ilə seçilir. Şairin əksər əsərləri arasında bədii-fəlsəfi cəhətdən dərindən qavranılan daxili poetik vəhdət duyulmaqdadır. Bu vəhdətin ahəngi və aydınlığı həmin əsərlərə tamlıq və bütövlük, ideya, mövzu və məqsəd ümumiliyi vahid proqram istiqaməti və məqsədəuyğunluğu verir.[2]

Şairin qəhrəmanı artıq həyatda yoxdur, amma buna baxmayaraq həyat davam edir. Yaşxı əməllər edib bu dünyadan köçən insanlar daim cahanda yaşayırlar. Heç bir zaman kəsimi onları bizdən ayırmır. Onların əməllərini davam etdirən nəsillər onları xoş xatirə kimi xatırlayırlar.

B.Vahabzadə yaradıcılığı zamana və məkana sığmayan bir poeziyadır. Daim bədii düşüncələrinin axarında əzmkar ömür yaşayan şair həmişə xalqın sevimlisi olmuşdur. O, xalqın, vətənin taleyini daim düşünmüş, millətin bütövlüyü üçün mübarizə aparan " narahat şair" idi.

D B YYAT

1. B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I c. Bakı, 1974.
2. S.Vurğun.Seçilmiş əsərləri. Ön sözün müəllifi: Y.Qarayev, I c. Bakı, 2005.
3. L.Əliyeva."Orxan Pamuk romanında monoloq". // Türk xalqları ədəbiyyatı (məqalələr toplusu). N 3. Bakı, 2012.
4. A.Əmrahoğlu. Epik sözün bədii gücü. Bakı, 2000.
5. M.İmanov. Müasir Azərbaycan nəsrində psixologizm. Bakı, 1991.
6. X.Hümmətova. Yunus Əmrə ilahilərində ölüm sevgisi. Yunus Əmrədən Məhəmməd Füzuliyə insan sevgisi. Beynəlxalq simpoziumunun materialları. Bakı, 10 iyun 2010.
7. B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. Ön sözün müəllifi: Yaşar Qarayev. I c. Bakı, 1974.

B.VAHAPZADE'N N ESERLER N EK LLEND REN BELL BA LI TEMALAR ÜZER NE

Ergün KOCA

Doç. Dr., UAAÜ, Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi
El-mek:e.koca06@gmail.com

ÖZET

Vahapzade, eserleri ile halkın sevgisini kazanıp, birçok hususta halkın ideali olmuş ufuk insandır. Eserlerinde kendine özgü bir hayat felsefesini ısrarla işlemiştir. Vahapzade, eserlerinde bireysel temaları da ele almasına rağmen daha ziyade toplumcu bir şair olarak değerlendirilmelidir. Onun eserlerinin, fikirlerinin şekillenmesinde çocukluktan ölümüne kadar hayatına direk tesir eden büyük olaylar etkili olmuştur.

İşte tüm ömrü, uğruna canını vereceği mücadelelerle geçen Vahapzade, kalemini milletine adamış, hemen hemen yazdığı her şiirin, piyesin, makalenin vb. içini topluma yön verecek temalarla doldurmuştur. Kimi zaman "anadil" diye haykırmış, toplumun çimentosunu öne çıkararak; kimi zaman hürriyet, özgürlük, manevi değerler, inanç, ahlak, adalet, tarih şuuru, vatan sevgisi, kimlik bilinci, ideal insan, vicdan, Türklük şuuru, Türk Dünyasının ortak değerleri gibi temalarla süslemiştir.

Bu makalede Vahapzade'nin eserlerinde işlediği bireysel temalardan daha çok yukarıda değindiğimiz toplumsal olarak adlandırdığımız temaların eserlerinde izlerini süreceğiz.

Anahtar Sözcükler: Vahapzade, şiir, tema, ana dil, azatlık, vatan sevgisi ...

[1] M.İmanov. Müasir Azərbaycan nəsrində psixologizm. Bakı, 1991, s. 74.
[2] B.Vahabzadə. Seɔilmiɛ əsərləri. Ön sözün müəllifi: Yaɛar Qarayev. I c. Bakı, 1974, s.15.

Giri :

Azerbaycan Edebiyatı'nın tartışmasız en önemli temsilcilerinden olan Vahapzade, Türk Dünyası'nın en çok tanınan sanatkarlarından biridir. Ömrünü Azerbaycan halkının meselelerine, duygu ve düşünce dünyasına adamış, halkının sesi ve vicdanı olmuştur.

Eserlerindeki abartısız üslup, Azeri kültüründen beslenen zengin söylem güzelliği, sade, samimi, içten bir yaklaşımla konuları ele alışı milletinin gözünde ona özel bir yer kazandırmıştır. Bu paye "Halk Şairi" olarak kabulüdür.

Vahapzade'nin sanatının şekillenmesinde "Halk Şairi" kisvesi önemli yer tutar. O, halkını çok iyi tanıyan, halkıyla yaşayan, halkıyla ağlayıp - gülen, halk diliyle düşünüp, halkın diliyle halkı için yazan, yeri geldiğinde halkı için haykıran bir ideal insan modelidir.

Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin bir takdiminde onun için şu ifadeler kullanılır: "XX asır poetik fikrinin görkemli sanatçısı, halk şairi " Bahtiyar Vahabzade'nin adı sadece Türk edebiyat sahasında değil, lirik ve dramatik şiirler yazan düşünce adamı şair, gayretli istidatlı bir bilim adamı olarak şöhreti Türk dünyasının da sınırlarını aşmıştır. Onun eserleri, şiir kitapları, dramları ve diğer bilimsel yazılar İngiliz, Fransız, Alman, Fars, Türk, Polonya, İspanya, Macar ve Sovyetler birliği dâhil olan birçok dile çevrilmiştir."[1]

Vahapzade'nin sanatının şekillenmesinde çocukluktan ölümüne kadar hayatına direk tesir eden büyük olaylar etkili olmuştur. Örneğin okul yıllarında yazdığı şiirlerin Samet Vurgun gibi önemli bir şahsiyet tarafından değerlendirmeye alınması ve Vurgun'un onun şiirleri için " Süslü ve alışılagelmiş kelimelerden uzak olması çok güzel"[2] diyerek desteklemesi sanat yolunu açan, ona özgüven aşılayan bir merhaledir. Yine Azerbaycan'ın Sovyet Rusya tarfından işgali, halkın buna karşı verdiği mücadele ve çekilen sıkıntılar. Ayrıca savaşı unutmamak gerek. Tüm dünyayı özellikle Sovyet coğrafyasını derinden etkileyen II. Dünya savaşı, bu savaşa katılan askerlerin ve arkada bıraktıklarının durumu, savaşın doğurduğu sosyo – ekonomik buhranlar, rejim ve rejimin Azerbaycan halkı üzerinde menfi etkileri gibi tecrübeleri öne çıkartabiliriz.

Vahapzade, ferdi temalardan daha çok toplumsal temalara yönelmesinde yukarıda değindiğimiz yaşanmışlıkların etkisi yadsınamaz. Özellikle savaş sonrası eserlerinde daha toplumcu olduğunu görüyoruz. Ona göre " Şair kimdir?" sorusuna verilecek cevap şudur:

maruz kalmõtõr. Bütün bu olumsuzluklar ve Sovyet rejiminin baskõlarõ onu do-ru bildi-i yoldan döndürememi, mücadeleci kimli-inden hiç uzaklaõtõramamõtõr. Vahapzade özellikle Gülistan'õ yazdõktan sonra daha çok sembolik adõmlarla u-ramõdan haksõzlõklarõ, halkõ adõna duydu-u kaygõlarõ eserlerinde ifade etmeye çalõmõtõr. Stalin döneminin yaftalama siyaseti karõsõnda kalemi ürlerin birço-unun yapõ-õ da budur zaten. Çek-i sõkõntõlara ra-men úair "A-lar Güleyen", "Yollar-O-ullar", "Tezadlar", "Merziye", "Feryad" gibi eserlerinde ayõn psikoloji içerisinde milli kaygõlarõ nõdile getirmi úir.

Azerbaycanõn zorlu ba-õmsõzlõk süreci, ba-õmsõzlõk adõna verilen úehitler, Ermeni mezalimi, Karaba- sorunu ve daha nice olaylar Vahapzade'nin kaleminden dökülenleri belirlemi úir.

Vahapzade'nin yaklaõk 70 yõllõk sanat hayaõnda kaleme aldõ-õ 70'e yakõn úir kitabõ, tiyatro eserleri, gazetelerde yazõlmakaleleri ve bilimsel çalõmalarõnda bir "halk úairi" olarak öne çõkardõ-õ ana temalarú unlardõr:

ø san

Vahabzade'nin úirlerinde çokça insan temaõ öne çõkar. Bu insan úefi mahlukat olarak genel insanõktan öte ya

Biz gorhurug,
Biz susurug."[1]

Vahapzade'nin "*Ahı Dünya Fırlanır*" adlı şiirinin temasına bakıldığında kendi vatanında muhacir gibi olan, kimlik bunalımı yaşayan, öz değerlerine yabancılaşmış, yalnız kendisi için yaşayan, insanı işlediğini görürüz.

"Muhacir demişik…lap doğru, lap düz!
Vetenin içinde yaşayıb, ancag
Özge me'bedine baş goyanlara
Özünü vetene yad sayanlara,
Ne ad verek biz?"
…
"Me'nevî muhacir vetene değil,
Güvener hemişe ancag özüne
Veten çöreyini teper gözüne
Özge havasıyla yaşayar müdam"[2]

Yine, Türk dünyasının bir diğer önemli kutubu Çıngız Aytmatov tarafından sıklıkla romanlara taşınan halkların kültürel kıyım ve asimilasyonunu karşılayan ve bugün dünya literatürüne girmiş olan "**Mankurt**" ifadesini kendisi de kullanır ve

"Eslini, kökünü, soyunu danan
Teze növ insana öz gezebinden

"Mangurt" legebini verene ehsen" [3]diyerek aynı şiirde bu terimi kullananı över.

Ya

Kimi üçün-tapmacadır.
Bu dünyanı derkedençün
Heyattan da ucadır.
Başım üste dalgalanan
O bayrağın kölgesinde
Ölüm bele hoşdur mene.
Ömrüm günüm gurban ola
Ölümü de heyat geder
Mene güzel gösterene.[1]

Vahapzade özellikle 1990 sonrası şiirlerinde toplumun en önemli mayalarından biri olan din ve inanç üzerinde de durarak ideal insanda olması gereken özellik olarak öne çıkarmıştır. Ona göre " Sosyal ve bireysel ahlakın deformasyona uğradığı bir zeminde en etkili ve en ciddi arındırıcılardan biri de din ve inanç olgusudur". "*Allah*", "*İnançtan İmana*", "*Ezan Sesine Secde*", "*Peygamberimiz*", "*Ya Rab*", "*Ezan Sesleri*" gibi şiirleri bu düşüncelerine ışık tutar.

Ana Dil

Ana sütü kadar kutsal kabul ettiği diliyle tüm ömrü boyunca kavgasını verdiği tüm değerleri eserlerine taşımış, ana dile sahip çıkmanın özgürlükle eşdeğer olduğunu savunmuştur. Eserlerinde ana dilinin en ince örneklerini, söyleyiş güzelliklerini, semantik hususiyetlerini, Azeri kültürünün doğurduğu zengin ve doğal deyişleri içten bir uslupla kullanmıştır.

Namık Kemal Zeybek'e, yazdığı "Türk Olmak" adlı eserinden dolayı gönderdiği destek mektubunda "Ana Dili" ile ilgili yaklaşımı çok nettir: "Ana dilinde bütün millet, onun varlığı, manevi dünyası zuhur ediyor. Vatanın seması, iklimi, havası, çölleri, dağ ve bozkırları, orman ve çayları, fırtına ve kasırgaları, halk ruhunun yaratıcılık kudreti ile ana dilinde fikirlere, şekillere ve seslere dönüşüyor. Halkın elinden her şeyini alırsanız o, onların hepsini geri getirebilir. Fakat onun elinden ana dilini alırsanız, hiçbir zaman onu bir daha oluşturamaz. Halk kendine bir vatan bile yapabilir. Ama ana dili yoksa, millette yoktur; vatan da…"[2]

Vahapzade, "Ana Dili" şiirinde dilin bir toplum için ne demek olduğunu en fasih bir şekilde işlemiştir. Şiirde insanın dille ilgili ilk münasebetlerinin analarla olmasından hareketle "ana dili" ifadesinin öne çıktığını görüyoruz.

"Dil açanda ilk defa 'ana' söylerik biz
'Ana dili' adlanır bizim ilk dersliyimiz
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile gile"

Şairin aynı şiirinin her bölümünde tekrarlanan şu mısralarda ana diline bakış açısını net olarak ortaya koyar:

"Bu dil -bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır.
Bu dil-birbirimizle ehd-i peymanımızdır."

Bir dil bilimci yaklaşımıyla kendi ana dilinden hareketle dillerin doğup, büyüyüp gelişmesinde her dilin kendi öz kaynaklarından beslenerek şekillendiğini şiirinde işlemiştir:

"Bizim uca dağların sonsuz ezemetinden
Yatağına sığmayan çayların hiddetinden,
Bu topragdan, bu yerden,
Elin bağrından gopan yanığlı neğmelerden,
Güllerin renglerinden, .içeklerin iyinden,
Mil düzünün, Muğan'ın sonsuz genişliyinden,
Ağ saçlı babaların aglından, kamalından,
Düşmen üsrüne cuman o gıratın nalından
Gopan sesden yarandın.
Sen halgımın aldığı ilk nefesden yarandın."

[1] Vahabzade, B., Açılan Seherlere Selam, Yazıcı, Bakü, 1979, s.5.
[2] http://www.aytendirier.com/blog/blog.asp?id=147

Yabancı kaynaklı her türlü leksik kullanımlara karşı çıkmış özgünlüğünü yitirmemiştir. Özellikle Rusça hayranı belli kesimleri sıkça eleştirmiş iki yüzlülükle suçlamıştır. "Rikayar" şiirindeki espiri budur. Çocuklarını daha iyi eğitim verdiğine inandıkları Rus okullarına veren velileri, çocukları Rusça eğitime yönlendiren öğretmenleri iki yüzlülükle suçlamaktadır. Şiirde şöyle seslenir:

"Benim evladıma ana dilinde
Ders veren muallime bak!
Vatan diyen öz evladını,
Ecnebi dilinde okutur ancak.
Özgeye dilim öğren diyorsun.
Özünse bu dili beğenmiyorsun.[1]

" Vatan Millet Anadil" adlı eserinde "ana dil" temasına değinirken, Azerbaycan dilinin Rusça'nın gölgesinde kaldığından, devlet dili olamadığından, Azerice'nin var olma hukukunun korunmadığından bahis açar. Hatta ünlü Rus yazar K. Paustovski'nin şu sözünü hatırlatır."Her bir insanın, kendi ana diliyle münasebeti, onun medeni seviyesiyle beraber, vatandaşlık çabasını da ortaya koyar. Ana dilini sevmeden, vatanı sevmek mümkün değildir. Kendi ana diline bigane olan insan vahşidir."[2]

Bir şiirinde ana dilinin halkının sahip çıkmamasından dolayı boynu bükük kalıp yok olma tehlikesi yaşadığını söylerken, içindeki ızdırap basit ama bir o kadar derin ifade edilmiştir.

"Ey bugünü dilim- dilim
Parçalanan ana dilim.
Sinesinde od galanan ana dilim,
Gapıların arkasında
Boynu bükük galan dilim
Var iken yoh olan dilim.
Ayaglarda kilim, dilim
Vuruşlarda bir gehreman
Barışlarda helim dilim.[3]

Ona göre "Bir milleti mahvetmek için onun başına atom bombası yağdırmak gerekmez. Manevi değerlerini, dilini, edebiyatını ve tarihini zedelemek, hafızasından silmek yeter..." [4]

"Merziye" şiirinde de Sovvet dönemindeki ana dilinin durumunu şu mısralarda dile getirir:

"Ey bu günü dilim
Parçalanan Ana dilim
Sinesinde od kalana ana dilim
Kapıların arlasında
Boynu bükük kalan dilim.
Var iken yok kalan dilim
Sevaşlarda bir kahraman,
Barışlarda halim dilim.[5]

Özelikle "Gülistan" şiirinden sonraki üzerine odaklanan sıkı kontrollerden ve gözlerden dolayı milleti millet yapan değerleri, daha çok sanki yabancı halkların varolma yok olma mücadelelerini kullanarak dile getirmiştir. "Latin Dili" şiirinde ölü bir dil olan Latin dilini kullanarak halkına mesaj vermeyi hedeflemiştir. Şiirde şu ifadeleri kullanır:

"Sen derde bak, vatan da var, millet de var.
Ancak onun dili yoktur.
Öyle bil ki ayna gibi.

[1] Karaman, E., age., s.64.
[2] Vahabzade, B., Vatan Millet Ana Dili (Türkçeye Aktar.: Ordu, F., İbrahimova, M., Ağayeva, S., AKM Yay., Ankara, 2000, s.185.
[3] Vahabzade, B., Ahı Dünya Fırlanır, Yazıcı, Bakü, 1987, s.156.
[4] Age., s.177.
[5] Karaman, E., age., s.63.

Şimdi söyle hangi dile ölü diyek?
Vatan varken, millet varken,
Küçük yoksul komalarda
Tutsak olan bir dile mi?
Yoksa uzun asırlardan geçip gelen
Halkı ölen
Özü kalan
Bir dile mi?

Yine "Ana Dili" adlı şiiri de Lenin'in "Biz kendi dilimizi ve vatanımızı severiz" sözüne dayanarak yayımlamış ve rejimin dikkatinden kurtulmuştur ve şirinde arzu ettiği konulara değinebilmiştir. Ana diline şöyle seslenir:

"Sende benim halkımın,
Kahramanlıklarla dolu
Tarihi varaklanır
Sen de nice min yıllık,
Benim medeniyetim
Şan şöhretim saklıdır.
Benim adım şanımsın
Namusum vicdanımsın."[1]

Ona göre, "Ana dil", bir milletin kimliği, benliği, varlığı, geçmişiyle bugününü ve yarınını birbirine bağlayan tarih bağıdır ve ana sütü kadar kutsaldır. "Benim Ana Dilim" şiirinde bu düşüncelerini görürüz:

"Benim ana dilim, benim kimliğim
Pasportum, kendime öz hakimliğim.
Benim benliğimin füsunkarlığı
Konuşan kemali aklıdır dilim.
Milletin varlığı, yurdun varlığı,
Senin varlığına bağlıdır, dilim

Beni hem dedemle, hem de nevamle
Bağlayıp uzanan tarih bağımsın
Dünüm, geleceğim, üstelik hele
Benim söz hünerim, ses bayrağımsın.

Sensiz adım haram, vatanım haram
Ana sütü gibi helalim-dilim
Sen nerede varsan orda ben varım
Ey benim yıldızım, hilalim dilim.[2]

Her varlığın kendi diliyle kimlik bulduğu dünyada, kendi dilinden bihaber olanları, ana dilini sevmeyenleri alçaklıkla bir tutması, namustan, ardan vicdandan uzak olduklarını belirtmesi, vatan ekmeğinin onlara haram olduğunu ifade etmesi ana diline düşkünlüğünün zirvesidir. Şiirde bu ifadeler şöyledir:

"Ne yaprak, ne rüzgar, ne metal, ne kuş
Seslenmir, ötmüyor özge (yabancı) dilinde
Peki, bilmiyorum sana ne olmuş
Yad dilinde ötürsen öz menzilinde
Namustan habersiz, vicdandan uzak
Vazife kürsüsü meramdır sana.
Vatanın dilini sevmeyen alçak
Vatanın ekmeği haramdır sana.[1]

[1] Karaman, E., age., s. 62.
[2] Şiir metni için bakınız:, Karaman, E., age., s., 113.

Vatan Sevgisi

Milli kimliğinden uzaklaştırılan toplum bilinci öteki'nin eline geçer. Düşünüş tarzı ve buna bağlı olarak tutum, davranış, dil; maddi ve manevi değerler kültür hegemonyasının altında ezilir ve yok olmaya yüz tutar. Vahapzade'nin yaşadığı dönemde de aynı baskılara maruz kalınır. Ömrü ve eserlerini yazdığı dönem, milliyet ve vatan kavramlarının zaafa uğratıldığı, böyle bir duygunun ınkıtaya uğratıldığı, zihinlerden ve gönüllerden silinilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Bu sebeplerden dolayıdır ki onda ölçüsüzce bir vatan sevgisini hem yaşamında hem de eserlerinde görürüz. Vatanperverlik ve vatandaşlık onun için her şeydir. Vatan onun canıdır, anasıdır, herşeyden aladır, ezelden ebede kadar devam edecek, sürekliği olması gereken bir aşktır.

"Veten aşgı her eşgiden ezeldir,
Menim elim, menim dilim güzeldir
Öz canımdır, öz anamdır vetenim
Azerbaycan, men seninem, sen menim."

Sanatkâr dahi sanatkârlığından önce vatandaştır. Her insan hangi duygu ve düşüncede olursa olsun vatanın bir parçasıdır. Ona göre herkesin vatanı için yapaçağı bir şeyler vardır, olmalıdır. İnsan vatanını sevmekle cemiyet karşısındaki borcunu bulur ve çeşitli yollarla öder. Sanatkar insanî duyguların en yücesi olan vatan sevgisiyle her zaman hemdem olmalı milletine sanatıyla hizmet etmelidir. Vahabzade'ye göre; şair ve şiir vatan sevgisinin, millet aşkının kor halinde temsilcisi olmalıdır. "Millete Hizmet " şirinde ki şu dörtlüğü dikkat çekicidir:

"Daim dolanır bir okun etrafında perger
Yurttan başka hiç kimseye yok ben de itaat.
Bir maksadımız , bir yolumuz , bir sözümüz var
Bir fırkaya, bir şahsa değil, millet hizmet."[2]
Bir başka şiirinde;
"Vatan toprağından yaranmışam ben,
Şiirimdir-Vatanın gül çiçekleri.
Mesleğim-Rengini değiştirmeyen

Vatan toprağıdır ezelden beri [3]" derken de şiirinin temel kaynağının vatan olduğuna değinir.

Sovyet döneminde bile diline, milli- manevi değerlerine, vatanına, özgürlüğüne yabancı olanlarla vb. kavgası hep eserlerine yansıyan Vahapzade, "vatan vatan" diye haykırmıştır.

"Demek ki, severim ben vatanımı
Çok azdır "Vatanı sevirem" demek…
Vatanın yolunda babalar gibi
Canını, kanını veresen gerek,
Yedirir, içirir, giydirir bizi
Hayatımız boyu bu ana toprak,
Niçin bu dünyaya geldiğimizi
Bizse düşünmeyiz yalnız bir kere
Vatanın kışından bazen usanır,
Yaızndan kaçarız yaylak yerler
Öyle ki, vatandan ayrılırız biz,
Vatançin haykırır yüreklerimiz.[4]

"Benim Şiirim" adlı eserinde de şahsi kaygılarını vatanın üstünde tutanları eleştirmiştir:

"Vatanın,
Elini inkar eden tüfeylilerin

[1] Şiir metni için bakınız:, Karaman, E., age., s., 114.
[2] Şiir metni için bakınız:, Karaman, E., age., s., 132.
[3] Ahundlu, Y., İştiklal Şairleri, Bakı, 1988, s.,10.
[4] Vahabzade, B., Şeb-i Hicran, Bakı, 1961, s.,157.

Vatançin değil,
Manatçin yana tüfeylilerin,
Yumruğa dön başında"[1]

Azerbaycan halkı tarihi süreç içerisinde bir bölünmüşlük yaşamış yarısı İran'da yarısı Sovyet Rusya'da kalmıştır. Vahabzade hiçbir zaman bu durumu kabullenememiş, bu durumun bölünmüşlüğün unutulmaması, halkın zihninde kalıcı olması için eserlerinde Güney Azerbaycan'ı da vatanı olarak gördüğünü çekinmeden işlemiştir:

"Araz'ın
o yanı vatanım
bu yanı vatanım
Vatanı görmeye amanım yok benim.[2]

Bu bölünme anlaşması "*Gülistan*" şiirinde de yerilmiştir:

"…onların birleşen bu elleriyle
Ayrılır ikiye bir el, bir vatan
Akıdıp gözünden yaş gile gile
Bu dehşetli hala ne deyir vatan" [3]

"*Artık Zile Döndü Zincirin Sesi*" adlı şiirinde Güney Azerbaycan'dan gelen konuğa "Vatandan vatana gelen yurttaşım / Evine gelişin mübarek olsun" şeklinde seslenmesi bölünmüş Azerbaycan'a karşı tavrını göstermektedir.

Onun sanatının her döneminde en önemli hayali, her yönüyle azat bir Azerbaycan ve özgür Azerbaycan milletinin öz vatanında, ana diliyle her duygusunu düşüncesini terennüm edebilmesidir. "Ana dili" ve "Vatan" onun eserlerinde zaman zaman beraber dillendirdiği iki kutsalıdır:

"Ey vatan güzeli, gel öpem seni
Vatan dili diyen dudaklarından.
Hak sözün kalbimi titretti benim
Bu vatan toprağı koy olsun kanım,
Vatnda yaşayıp onun diline,
Ruhuna, zevkine, ana vatana,
Hor bakan şerefsiz vatansızlara.

Vahapzade için vatan, insanların yaşam ihtiyaçlarının temin edildiği toprak parçasından öte, karşılıksız sevilen, uğruna canlar verilen kutsal bir mekandır. Onun "vatan" içerikli şiirleri o denli çoktur ki toplasak hacimli bir antoloji ortaya çıkabilir.

Rus ve Ermeni Mezalimleri

Azerbaycan halkı yüzlerce yıllık esaretten sonra tam vatanıma kavuştum derken Ermeni mezalimini karşısında bulur. Vatan bütünlüğü tekrar bozulmuş, yüzbinlerce insan öz vatanında yabancı olmuş, yerinden yurdundan edilmiş ve hatta binlercesi hunharca katledilmiş, acılar ağıt olmuş şiirlerde yerini almıştır. Özellikle Karabağ savaşı, başta Vahapzade olmak üzere birçok sanatçıyı yeni bir savaş psikolojisine sokmuş ve yaşanan maddi ve manevi yıkım tüm ayrıntılarıyla edebi çalışmalara aksettirilmiştir. Vahapzade'nin eserlerinde "Karabağ" kanayan yaradır, acıdır. Halk şairi halkı aydınlatma göreviyle yüksek perdeden değinir Ermeni soykırımına.

Azerbaycan halkı, Karabağ olaylarından önce 20 Ocak 1990'da Rusların tankla, topla Bakü'ye girmesini, Ermenilerle bir olup halka zalimce katliam yapmalarını yaşamışlardır. Vahapzade şiirinde o geceyi ve o geceyi gerçekleştirenleri "zırhlı yılanlar, zalim, zulüm, kaspçı namerdler, vahşet, dehşet gibi sözcüklerle anlatırken olayın vahametini zihinlerde şekillendirmiştir. Hatta zulmün büyüklüğünü "Allah'ın bu zulme nasıl müsade etttiğine şaşırdığını" ifade ederek insanlığın o gece insanlıktan, yaratılımışlıktan çıktığını belirtmiştir.

[1] Vahabzade, B., Benim Şiirim, Azer Neşriyet, s.14.
[2] Şiir metni için bakınız:, Karaman, E., age., s. 98.
[3] Vahapzade, B., Seçilmiş eserleri, Azerneşr, Bakü, 1974, Cilt-1, s.80.

Ne adavet, ne gerçek
Vallah yoktu o gece
Zulüm, zalim eliyle
Hakkı boğdu o gece

Tunç zırhlı yılanlar
Döktü kırmızı kanlar.
Hakikati yalanlar
Künce sıktı o gece

Kime deyim derdimi?
Kaspçı namerde mi?
Yetmiş yılın derdi gamı
Gözden aktı o gece,
…
Ne diyek bu vahşete
Bu zulme, bu dehşete?
Allah bu zulme
Nasıl baktı o gece."[1]

Ermenilerce girişilen kırgınlara kayıtsız kalamaz. Milletinin çocukları için yalnız gözyaşı dökmeyi kafi görmemiş, islam dininin vatan, bayrak, hakikat ve inanç uğruna canını verenlere uygun gördüğü şehitlik mertebesini yüksek sesle şiirinde öne çıkartmış ve halkını teselli etmiştir.

"Namert güllesine kurban giderken
Gözünü sabaha dikti şehitler.
Üç renkli bayrağı öz kanlarıyla
Vatan semasına çekti şehitler
…
Zalim övünmesin zulümleriyle,
Bin bir bühtanıyla, bin bir şeriyle.
Hakikat yolunda ölümleriyle
Ölümü kamına çekti şehitler.
İnsan, insane olur öz hüneriyle
Millet, millet olur hayır şeriyle.
Toprağın bağrına cesetleriyle
Azatlık tohumu ekti şehitler[2]

Karabağ savaşı yüzbinlerce insanı yerinden yurdundan etmiştir. İnsanların öz vatanlarında garip, öz vatanlarında parya olmaları Vahapzade'nin yüreğini kanatır. Onları ocakları söndürülmüş "mülteci" olarak adlandırır. Onların sinelerindeki azabı paylaşır. Çilelerine dikkatleri çeker:

"Başına nerenin külünü döksün
Sinesi azaptan dağ dağ didergin
Taze vatanında garip, çekingen,
Eski vatanında kaçak didergin.
Başının üstünde öz tavanı yok,
Yavanlık bir yana , hiç yavanı yok.
Bu güne, yarına bir gümanı yok,
Ay özü özünden uzak didergin.

[1] Vahabzade, B., Şenbe Gecesinden Geçen Yol, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü,1991, s., 214.
[2] Vahabzade, B., Şenbe Gecesinden Geçen Yol, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü,1991, s., 224.

"Hasretimizle yaşıt oğlan" şiirinde Karabağ mültecilerine seslenerek topraklarına tekrar kavuşacakları yönünde ümit verir:

"Toprak derdi ile sine dağlısın,
Sen ki, o yerlere böyle bağlısın,
O buz bulakları, uca dağları,
Sen, ey yüreğinde yaşatan oğlan,
Bizim verdiğimiz o toprakları
Herhalde, düşmandan sen alacaksın."[1]

Karabağ işgali sonrası kaleme aldığı "Okuma Bülbül" adlı şiirinde Ermeni çizmesinin altında esir olan topraklarda bülbülün bir daha şakımamasını, yas tutmasını ister. "Bülbül" imgesinden hareketle o toprakların her zerresiyle halkına ait olduğunu başkalarına yar olmayacağını ifade eder. Ermeni'ye şiirdeki yakıştırması "boz karga" imgesidir. Şiirde o topraklarda mazide yaşamış büyük şahsiyetleri de öne çıkartarak o yerlerin Azerinin yurdu olduğunu dillendirir.

" Bu bahar okuma, bülbül, sen Allah.
Taşaltı çayının kesilip sesi,
Bizsiz o kükremez, o, çoşa bilmez.
Vallah, inanmıram, bülbül nağmesi
Hayastan (Ermeni) diline uyuşabilmez.
...
Derin derelerin taşkın selleri,
Natevan şiirinin karanfilleri
Sarı kayadaki bülbül nevası
Nevvab'ın, Hudu'nun yurdu yuvası
Nal döken dağların dar geçitleri,
Şuşa'nın çinili gök mescidleri,
Yarış meydanları, cıdır düzleri
Ulu Penah Han'ın ayak izleri
Gören bizim üçün darıhmır mı bes?
Boz karga bülbüle eş ola bilmez.[2]

Günümüzde geçici ateşkeslerle durgun halde görünen, ancak çözülememiş, Karabağ meselesinde uluslararası arenadaki oynanan kapı arkası kirli oyunlar, lakayt tavırlar, ihanetler, yerini yurdunu kaybeden insanların yaşadıkları trajediler vb. onun yaşamının sonuna kadar önceliği olmuştur. Halen bir çok vatansever için olduğu gibi...

Azatlık (Özgürlük)

Vahabzade, halkının konuşan çoğu zaman haykıran dili, bir ömür düşünen beyinlerinden biridir. Halk gözünde milli değerlerin yılmaz- yıkılmaz koruyucusudur. Sovyet rejiminin ağır baskılarına rağmen bağımsızlık, özgürlük düşüncesini kelle koltukta dile getirmiş, halkını mücadeleye çağırmıştır. Şahsını her zaman ideallerinin gerisine atan ve tüm milletine de bunu öğütleyen Vahapzade, bağımsızlık düşüncesini şöyle ifade eder: "Yalnız bağımsızlığımız elimizden çıkmasın. Bağımsızlığımızı midemizin isteklerine kurban etmeyelim. Biz bağımsızlığımızı korusak, en kısa sürede her şeyin yoluna gireceğine inanıyorum."[3]

Ülkesinin özgürlük simgelerinden biri olan Vahapzade 1960'lı yıllarda başlayan "Milli Azatlık" hereketenin öncülerinden olup 1995 yılında Azerbaycan özgürlük mücadelesindeki hizmetlerinden dolayı "İştiklal Nişanı" ile ödüllendirilmiştir.

[1] Şiir metni için bakınız:, Karaman, E., age., s., 92-94.
[2] Bkz. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI /seriyye_gundogdu_bayram_ gunduogdu_mehmet_ akif_ bahtiyar_vahapzade_bulbul_siiri.pdf
[3] Vahapzade, B., Zaman ve Men, Bakı, Azerneşr, 1999, s.,184.

19. Yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan halkının azatlığını elinden alanlarla 20.yüzyıl şairi olarak hep mücadele etmiş, halkını ateşleyen ve zihninde sürekli "azatlık" fikrini taze tutan eserler vermiştir. "Gülistan" manzum hikayesi onun işgalcilere seslendiği önemli eserlerinden biridir. Bu şiir halkın birliği ve bütünlüğü fikrini yansıtır. O, Azerbaycan'ın kaderine yön verme çabasıyla -sanki herşeye, her yere sahipmiş gibi- vatanı õ □ı ğı a b 4 2 T j /

Hatta insan olmanın bir sonucudur. Bu gün özgürlüğün, en ileri medeniyetlerde bile bu denli geniş algılanamayıp, uygulamada sıkıntılar yaşandığını düşünürsek Vahapzade'in özgürlük yaklaşımlarının değerini daha iyi anlarız.

Ona göre azatlığın bedelleri vardır. Kolay kazanılmış bir azatlıktan bahsetmek çok mümkün değildir. Özgürlük uğruna canlar verilmeden özgürlüğün kıymetini uluslar bilemez. Nitekim yıllarca köle olan uluslar mücadele ile kazandıkları ülkelerine dört elle sarılmaktadırlar. O halkına seslenerek kimsenin onlara azadlıklarını altın tepside sunmayacağını anlatır:

"Şimdi azatlığı hisseder bu millet
Tatlı arzu gibi, hoş niyet gibi.
Henüz azatlığı derk etmez ancak
Bir ihtiyaç gibi, zaruret gibi,
…
"Budur ilk borcumuz, ilk vazşfemiz.
Demişem kardaşım, deyirem gene,
Halkın nazrına azatlığı biz
Kaldırak zaruret seviyesinde."
*
"Azatlık alınır, yaddan umulmaz
Azatlık verilmez armağan tekin,
Verilen azatlık, azatlık olmaz,
Başka bir rengidir o, esaretin."

Özellikle "azadlık" kavramı sovyet döneminde hiçbir şekilde ulusallaştırılamayacak hatta kişiselleştirilemeyecek; açık ve alenen ifade edilemeyek, yüksek sesle düşünülemeyecek bir kavramdır. Vahapzade bazen sömürülen bir Afrikalının, bazen bir Arabın, bazen de bir Latinin diliyle özgürlük düşüncelerini dillendirir. Maksat bu kavramı halkının zihninde taze tutmaktır. Örneğin Fransızların, İspanyolların vb. sömürdüğü Arap ülkelerine seslenir:

"Öz ana yurdunda özüne tekçe
Toprağ

Vahapzade, B., Seçilmiş Eserler, C.I -II, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1974.
Vahapzade, B., Şenbe Gecesine Giden Yol, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü,1991.
Vahapzade, B., İstiklal, Bakı, 1999.
Vahapzade, B., Zaman ve Men, Azerneşr, Bakı, 1999.
Vahabzade, B., Vatan Millet Ana Dili (T.Türkçesine Aktaranlar: Ordu, F., İbrahimova, M., Ağayeva, S.,) Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2000, s.185.

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDE LEKS K UNSURLARLA OLU TURULAN DUYGU DE ER

Ay en KOCA
Doç. Dr., UAAÜ, Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi
aysen_koca71@ hotmail.com

ÖZET

Duygu değeri(emosyonel mana) sözcüklerin yananlam kategorisinde oluşan bir mana katmanıdır.Duygu değeri dilin fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik ögeleriyle oluşturulabilmektedir.Bu yönüyle bir metin duygu değeri açısından analiz edildiğinde bu dört öge açısından (fonetik, morfolojik, leksik, sentaktik vasıtalarla oluşturulan duygu değeri) ayrı ayrı da incelenebilir.Metinlerin semantik analizlerinde fazla yer verilmeyen duygu değeri incelemesi metnin oluşturulduğu anın, mekanın ve şahsın her türlü özelliği ile yakın ilişki içinde olmaktadır. Bu nedenle metnin duygu değeri analizi metne tarafsız bir yaklaşım sergilenmesi açısından önem arzetmektedir.

Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinin duygu değeri analizi açısından değerlendirilmesi O'nun eserlerinin dilbilimsel değerini ortaya koymasının yanında şiirlerine tarafsız bir gözle bakılmasını sağlayacaktır. Bu yazının amacı duygu değeri ve leksik vasıtalarla oluşturulan duygu değerine kısaca değinip B. Vahapzade'nin şiirlerinde leksik unsurlarla oluşturulan duygu değerine dair değerlendirmeler yapmaktır.

Anahtar kelimeler:duygu değeri, leksik ögeler, Bahtiyar Vahapzade

Giri

İnsanoğlu yaratılışı gereği çevresinde olup biten hiçbir olaya, kavrama, kişiye onların tavır ve davranışlarına tarafsız kalamaz. Bunun için bütün sosyal olay ve kavramların her türlü tesirine kapılıp, bu tesirlerin yapısına bağlı olarak iç dünyasında oluşan hislerini, duygu hallerini duygusal değerlendirmeleriyle dışa yansıtır.

Öznenin kapıldığı psikolojik şartlar, bu psikolojik şartların kişiye tesiri ve bu tesirlere kişinin verdiği reaksiyonlar, duygusal durumlar karşısında öznenin verdiği reaksiyonların farklılığı, bulunduğu duygu durumuna göre kullandığı dilsel ögeler ve bunların kullanılış tarzları, bu dilsel ögelerin edebi tekstlerde somut olarak kullanılması, edebi metinlerdeki üslupsal nitelikleri ve gücü yazınsal metinlerde duygu değerini oluşturur.Buna bağlı olarak konuşmanın veya yazınsal bir ürünün tamamı da bu değerlerden oluşan esenlikli (euphorique) ya da esenliksiz (dysphorique) duygu değerine sahip olabilir.Duygu değeri dildeki dört temel düzeyde, değişik ögelerle oluşturulabilir.Bunlar, fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik ögelerdir.Örneğin; a**ff**erin (fonetik yolla), can-**ım (morfolojik yolla),** çenesi düşük (**leksik yolla- dilsel hazır öge**), malesef babamı...(**sentaktik yolla,** eksiltili cümle) bkz.(^^*Ayşen Koca*; *Түрк жана кыргыç тилдеринде - эмойионалдык экспрессивдик маани категориясы-Türk ve Kırgız Dillerinde Emosyonel-Ekspresiv Mana Kategorisi (Emosyonel – Ekspresiv Mananın Araştırılma Tarihi, Yapısı, Oluşturulma Yolları, Anlam Grupları) U.A.A.Ü. Yayıları, Bişkek, 2011*^^)

Nesirde de var olan duygu değeri özellikle şiirde karşımıza çıkar.(poetic fonction) Bu yüzden şiir sözlerin en parlağı en fazla göz kamaştıranıdır.Nesirde ise anlam genellikle düz, algılanması ve anlamlandırılması daha kolaydır. Şiir ise amlam zenginliğiyle hayal dünyamızı genişletir, zenginleştirir.Böylece şiiri/metni duygu değeri açısından anlamlandırıp analiz etme

yolu açılır. Bu yönüyle şiirin/metnin sözcelem analizinin yapılması gerekir. Sözcelem (énonciation, utterance), "özel durumlar çerçevesinde, belli konuşucular tarafından dilsel bir alışverişin gerçekleşimi olarak"[1] tanımlanabilir.Yazınsal metnin en reel duygu ve düşüncesini metnin sözcelem analiziyle algılayabiliriz. "Sözceleme durumu, sözcenin gerçekten üretildiği somut durumu belirtir."[2] aynı dili konuşan özneler bile aynı duygu veya düşünceyi farklı sözcüklerle ve farklı yerdeşliklerle ifade eder."Sözcelem, bireysel bir kullanım edimiyle dilin işleyişe geçirilmesi"dir. [3]

A.J.Greimas ve J. Courtès'in *Göstergebilim Sözlüğü*'nde "Duygu ulamı, bir insanın sahip olduğu algıya bağlı anlam alanını eklemlemeye yarar. (…) Duygusal ulam, yerine göre esenlikli /esenliksiz şeklinde eklemlenir." [4]şeklinde yer alan 'duygu değeri' kavramı (valeur thymique, catégorie thymique), açısından yapılacak bir analiz, metne farklı bir yaklaşım açısı oluşturacak, okuyucuya tarafsızlık sağlayacak, ve metindeki paradigmatique-dizisel/syntagmatique-dizimsel seviyede sözcükler arası yerdeşlikleri(isotopie) görmeyi kolaylaştıracaktır. Şiirin anlambilimsel olarak ne tür izleklere sahip olduğunun görülmesini sağlayacaktır.

1. Leksik Ögelerle Olu turulan Duygu De eri

Dilde başka hiçbir sözcükle yanyana gelmeden, herhangi bir metin içinde kullanılmadan tek başına duygusal değerlendirmeler içeren sözcükler yer almaktadır.Bu tür sözcükler her dilde mevcuttur.Ait olduğu milletin hayat felsefesine, yaşamı algılama ve anlamlandırma felsefesine göre de duygu değerleri içerirler:*kahraman, yiğit, bahadır, zavallı, aciz, biçare, ahmak, kurnaz, salak, peçel, yatalak, kabir, mezar, perişan, virane, yaren, anne, kaynana, elti, görümce, vb.*

*O **zavallı** yavruları niçin yetim bıraktın.* (Ç.Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel,234) *(acıma-esenlikli)*

***Zavallının** birisin sen.(nefret, kızma-esenliksiz)*
*Askerlerimiz **kahraman**ca savaştı.(beğenme, sevinme-esenlikli)*
***Yi it**lerim benim ..... (beğenme, sevinme-esenlikli)*

Yukarıdaki örmeklerde de görüldüğü üzere, duygu değeri oluşturan sözcükler *sevinme, şımartma, hayret, pişmanlık, nefret, saygı, acıma* vb. birçok duygu değeri yansıtmakla beraber fonetik ve morfolojik unsurların yardımıylala daha da belirgin hale gelmektedir.Bu tür sözcüklerin ne tür bir duygu değeri oluşturdukları metnin veya cümlenin ve bildirilen düşüncenin genel şartları ile de açıklanabilmektedir. Bu tür sözcükler duygu değeri ifade etmelerinin yanında esenlikli ve esenliksiz anlambirimcikleri (enantiosemiya - kelime dahili zıtlık) olarak birden fazla duygu değerini de aynı anda yansıtabilmektedirler. Böylece bir sözcük aynı cümlenin içinde esenlikli ve esenliksiz duygusal değerlendirmeye sahip olabilmektedir.

Örnek: ***En talihsiz** güzelin anısına* (U.H., Haber Tarihi : 20.05.2008 21:00) (acıma, merhamet/esenlikli; kızma, nefret etme/esenliksiz)

*''Sen söndürdün güneşimi, içi kara **zavallı karde im** Abdilhan!*
Beni ömrümüm kışında Tanrı'nın lutfettiği o aşktan mahrum ettin diye övünme, sevinme!
Yüreğimin son atışına, son nefesine kadar duyacağım mutluluğu,
Sen ne bilir, ne anlarsın Abdilhan!
..Ellerimi, kollarımı şu ağaca sımsıkı bağladın,
Ama orda duran ben değilim, sadece bedenimdir,
Zavallı karde im Abdilhan!
Benim ruhum rüzgar olup uzaklara gitti, sonra yağmur olup toprağa karıştı,
Ben sevgilimden ayrı değilim, ben onun saçlarıyım, nefesiyim... (Ç.Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel.351) (acıma, merhamet/esenlikli; kızma, nefret etme/esenliksiz)

Duygu değerine sahip olan sözcüklerle değil, bütünü itibariyle duygu değeri taşıayan bu parçada; nida, tekrir vb. üslupsal metodları hesaba katmasak dahi *talihsiz, zavallı kardeşim* sözcükleri kelime dahili zıtlığa sahip olup, metnin baştan ayağa edebi estetiğini arttırıp emosyonel manasını(duygu değerini) da enyüsek dereceye çıkarmaktadır.

Yukarıda verilen örnek metinle ilgili şunu söyleyebiliriz.Raymalı Aga'yı ömrünün son demlerinde yaşadığı aşktan zulümle ayıran Abdilhan'a kim olursa olsun sinirlenir ve bu kızgınlık kişinin kalbini paramparça ederek nefret sezgisi had safhaya ulaşabilir.Fakat bu nefret duygusunun içinde acıma, merhamet etme sezgisi de yatmaktadır.Çünkü bir defa gelinen şu ömürde bir defa nasip olunmuş aşktan mahrum kalmanın, ne olduğunu bilmeyen her şeyden önemlisi bilmeye de gücü yetmeyen Abdilhan'dan nefret mi etmek lazım yoksa ona acımak mı lazım?Bu durumda kim zavallı, Raymalı Aga mı yoksa Abdılhan mı? gibi sorular aklımıza gelebilir.Bu ritorikalık sorular üzerinde elbetteki metnin tamamı üzerinden tartışılabilir. Fakat burada önemli olan *zavallı, zavallı kardeşim*, sözcükleri ile yukarıdaki tekste iç içe verilmiş olan sezgileri görerek sözcüklerin yardımıyla bu sezgilerin çıkış noktalarını bulmaktır.Bu da bizi metnin duygu değerine ulaştıracaktır.

Duygu değeri oluşturmada deyimlerin de özel bir yeri vardır.Deyimler yapısı itibariyle betimleyici özelliğe sahiptirler.Bu yönüyle deyimleri kelime-sözcük ile eşdeğer addetmek doğru olur mu diye bir soru aklımıza gelebilir.Deyimlerin duygu değerine sahip olmaları hususu da bu soruyla yakından alakalıdır. Hakikat de deyimler de sözcükler gibi nesneleri, kavramları adlandırmakla yetinmezler. Eğer öyle olsaydı deyimler oluşmazdı ve yaşayamazlardı. Deyimler hayalimizde canlı resimler oluştururlar. Çünkü ‘‘deyimlerde nesne, nesnenin özellikleri ve bahsedilen düşünceden başka emosyonel mana - duygusal değerlendirmeler de verilir.’’ [5]

Kısacası deyimler duygu değeri oluşturmada leksik ögelerin başında gelir. Deyimler günlük konuşmalarımızda ve edebi-yazınsal metinlerde kullanılarak her türlü duygusal değerlendirme oluştururmada aktif kullanılırlar.

Örnek:

Abuk sabuk konu mak (hoşlanmama, alay etme)
Acemi çaylak (hoşlanmama, alay etme)
Çalım satmak (hoşlanmama,kızma, alay etme)

Zavallı Kazankap, biricik oğlu iyi okusun, şehirlerde oturup iyi bir hayat yaşasın diye, ***elinde avucunda ne varsa harcamı tı****.* (Ç.Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel,180) *(acıma-esenlikli; kızma -esenliksiz)*

Verilen örneklerde deyimler öznenin değişik psikolojik durumlarını tasvir eden leksik ögeler olarak yer almakta ve duygu değeri oluşturmaktadır.

Deyimlerin aktif kullanıldığı şu şiirler, duygu değeri oluşturmada deyimlerin leksik bir öge olarak nasıl rol oynadığını göstermesi ve birden fazla duygu değerini içinde barındırması açısından güzel örnekler sergilemektedir.

oförün Karısı *Şöförün karısı* ***kıyma bana*** (yalvarma)***El etme*** *öyle pencereden* (kızma, hoşlanma)***Soyunup dökünüp*** (kızma, hoşlanma)*Senin eniştende* ***gözün var****;* (kızma) ***Mapuslarda çürüyemem****;* (kabullenmeme)***Ba ımı belaya sokma*** *benim;* (kızma, hoşlanma)***Kıyma bana****.* (yalvarma, hoşlanma) (O.Veli, B. Şiirleri, s.44)

Tren Sesi*Garibim, Ne bir güzel yer avutacak gönlümü,Bu şehirde Ne de tanıdık çehre;Bir tren sesi duymaya göreyim* ***ki gözüm ki çe me***(üzülme, kaygı, özlem) (O.Veli, B. Şiirleri, s.67)

Leksik yapısı itibariyle duygu değeri oluşturan sözcükler(alp, kahraman vb.) ve deyimler dışında dildeki kalıplaşmış sözlerden dualardan, beddualardan, atasözlerindenden hatta bazı vecizelerden de duygu değeri oluşturmada istifade edilebilir.

Allah analı babalı büyütsün(iyi niyet, esenlikli)

Bak, düşün biraz, mektuplarına cevap vermediler, varsın vermesinler. ***Canları cehenneme!*** (Ç.Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel,246) (kızma, sinirlenme-esenliksiz)

Kadın hıçkırıklar arasında:

-Lanet olsun *dedi.her şeye* ***lanet olsun!*** (Ç.Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel,276-277) *(kızma, sinirlenme -esenliksiz)*

Baba koruk (ek i elma, erik) yer, o lunun di i kama ır*.* (A.) (kızma, sinirlenme-esenliksiz)

Bal bal demekle a ız tatlanmaz. **(A.)** (ikaz etme, uyarma- esenliksiz) *Bir şeyin*
Sabah ola, hayır ola (gele). **(A.)(**dua, kabullenme-esenlikli)

Yukarıda örneklerle açıklamaya çalıştığımız; başka sözcüklerin yardımı olmadan, herhangi bir bağlamda kullanılmaksızın kendi başına duygu değeri oluşturan bu leksik unsurları emosyonel mana kategorisi açısından **dilsel hazır ögeler** olarak adlandırabiliriz.

B. Vahapzade'nin yaşadığı coğrafya, dönemi, edebi kişiliği, kişisel karakteri, hayata bakış açısı şiirlerindeki duygu değerini belirleyen öğelerdir.Şiirlerindeki duygu ulamlarında leksik ögelerin rolü oldukça etkindir. B. Vahapzade'nin yaşadığı coğrafyaya, döneme, dönemdeki yerine, hayat felsefesine, yaşamı anlamlandırma biçimine kısaca değindikten sonra şiirlerindeki esenlikli ya da esenliksiz duygu ulamlarınını ortaya koymaya çalışacağız.

1. Bahtiyar Vahapzade ve iiri

1925 yılında Şeki'de köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, B.Vahapzade, Bakü Devlet Üniversitesi'nde tamamladığı yüksek eğitiminin ardından yine Bakü Devlet Üniversitesi'nde öğretmen, doçent, profesör olarak aralıksız çalışır.1984'te halk şairi seçilen şair(1984) ilk itibarını ''Yaşıl Çemen, Ağaç Altı bir de ki Tünd Çay''(1944), adlı şiiriyle kazanır.Sanat faaliyetleri üç merhalede ele alınmaktadır.[6]

Sanat faaliyetlerinin il etabı olarak kabul edilen ''Mektep Şiirleri''nde şair çocukluk döneminin saflığı içinde, en sıcak ve doğal duygularıyla seslenmektedir.

''İnsan ve Zaman'', ''Men ve Dünya'', yapıtlarıyla dünya ve insanlık için duyduyu kaygıların yer aldığı sanatçılığının ikinci etabında ise, eserlerinde konu çeşitliliği yanında felsefi bir derinlik de göze çarpmaktadır.

''Özümle Özüm, ''Menle Men'', ''Behtiyarla Bextiyar'dır'', ''Dağda Şelale Kimi'', ''Özümü Axtarıram'', ''Sür'et'', ''Özümüzden Öyrenek'', ''Özümden Narazıyam'', ''Nesense Özün Ol'', adlı eserleriyle kendisinden hareketle insanoğlunun iç dünyasındaki sırları ortaya sermeye çalıştığı dönem ise sanat hayatının üçüncü merhalesini oluşturmaktadır.

O'nun her şiiri sanatsal kişiliğinin farklı ve bir üst sevisyesini oluşturmaktadır.''Gülistan'' şiiriyle bir milleti uyandırmaya çalışırken ''Annem Öldü Mü''şiiriyle mahzunlaşan bir çocuğun iç dünyasıyla tanıştırır bizi.Adsız Şiir'le yalnızlığı sorgularken, ''Allah'' şiirinde 'ılgarda, sadakatte, muhabbettedir Allah'' diyerek yalnızlığa noktayı koyar. ''Benden Habersiz'', ''Ecdada Borcumuz'', ''Elveda'', ''Gereksiz'', ''Gözle Germek, ''Kafi mi'' gibi şiirleriyle hayatı felsefi bir derinlikle seyreder, muhasebelerde bulunur. ''Neylemeli'' adlı şiirinde Yunusvari bir yaklaşımla sehl-i mümteni diliyle hayatı anlamlandırır.

Ele aldığı temaları işleyişindeki felsefi derinliği, eğiticiliği ve lirizmi onun şiirlerinin en belirgin özelliklerindendir. M.A.Ersoy, N.Fazıl, Kısakürek, Y.Emre, Fuzuli, Seyyid Nesimi'nin etkilerinin yanında eserlerinin içerik ve üslubundaki özgünlük dikkat çekicidir. Dili, üslubu, işlediği temalar yönüyle her bir eseri ayrı ayrı incelenebilir.

2. Bahtiyar Vahapzade'nin iirlerinde Duygu De eri

Bahtiyar vahapzade şiirleride safhaniyetle içindeki en sıcak ve doğal duyguları dile getirirken, felsefi bir derinlik hissiyle kendisinden hareketle insanoğlunun iç dünyasındaki sırları ortaya sermeye çalışırken, şiirlerindeki eğiticiliğin yanısıra lirizmini aktarırken adeta renkten renge girmiş, yüzü bazen aydınlanmış bazen kararmıştır. Kimi zaman ümit kanatlarıyla yükseklere uçmuş, kimi zaman da pesimist bir ahvalle kanatlarını indirmiş dolayısıyla çok değişik duygu halllerini, şiirlerindeki duygusal değerlendirmeleriyle dile getirmiştir. Bu duygu hallerini yansıtmada da leksik ögelerden fazlasıyla istifade etmiştir.Şiirlerinde yer alan bu unsurlarla bir şair olarak sahsının ve halkının psikolojisini duygusal değerlendirmeleriyle etkileyici bir şekilde yansıtmayı başarmıştır. Bu yansımaları şiirlerinde görmeye çalışalım.

ADSIZ R

Gözümde göllendi, güllendi yaşlar
Dağıldı başımdan dostlar, tanışlar
Bedbahtlık- yüreğe **çapraz da çeken**(şikayet-esenliksiz)

Tekliğin zamanda ikiz kardeşi
Teklik – gönül sıkan, teklik **bel büken**(şikayet-esenliksiz)
Dünyanın en büyük, en ağır taşı!
.....

AKIL BA KA YÜREK BA KA

.....
Hakkın yolu öz yolumdur
Eğilmeyen düz yolumdur,
Hayırla er sa solumdur (ortada kalmışlık,kararsızlık-esenliksiz)
eytan başka, **melek** başka.

Bir dileğe ben **calandım**(ümit etme-esenlikli,yalvarma-esenliksiz)
Kah kazandım, kah **talandım**.(yıkılmışlık-esenliksiz)
Ömrüm boyu **haçalandım**(direnmek-esenlikli)
Akıl başka, yürek başka.
Dilek oldu benim adım
Pervazlandı kol kanadım(ümitlenmek-esenlikli)
Yetmedi sabrım, inadım
Amel başka, dilek başka.

ANNEM ÖLDÜ MÜ

…..
Bu nasıl dünyadır...
İnsanoğlunun
Hayali göktedir kendi yerdedir...
Sağken omuzunda hayatın yükü
Ölende **ceset**i çiyinlerdedir... (hüzün-esenliksiz)
Bu nice dünyadır bu nice dünya
Ölüm hakikat hayatı rüya
Derdimin gamımın ortagı sendin
Niye **yüz çevirdin** ya niye benden? ... (yalvarmak, usanmak, pişmanlık-esenliksiz)
'Derdin bana gelsin' hani diyerdin
Niye dert ekledin derdime ya sen
.....
Annem ısmarlandın anne topraga
Bu ölüm **sineme çekti da benim** (üzülmek,kahırlanmak-esenliksiz)
Sen benim arkamda benzerdin dağa
Sanki de arkamdan uçtu dağ benim...
.....

BAS AÇMADIM ÖMRÜM BOYU BEN YAZIK

Bas açmadim ömrüm boyu ben **yazık** (pişmanlık, esenliksiz)
Iblisinden**, mele** inden dünyanın (tereddüt etmek, karamsarlık-esenlikliksiz, ümitlenmek-esenlikli)
Adem sattı bir elmaya **cenneti** (beğenmememe, kızgınlık-esenliksiz)
Tora düstü keleginden dünyanın (memnuniyetsizlik-esenliksiz)
Ne güzeldir, **yürek genis**, **söz açık** (rahatlama-esenlikli)
Yasamadim bir sevdamı yarımcık.
Azap adlı degirmenden narin cık(dertlenme, ızdırap-esenlikli)
Geçeceksin eleginden dünyanın (çaresizlik-esenliksiz)

Arzum için bir meleyen cüyürdüm
O tepeden bu tepeye yüyürdüm
Niye korkum **kefen**inden ? Ne gördüm(korku, boşluk-esenliksiz)
Beşiginden, beleginden dünyanın

Biz öçümüz özümüzden **öç aldık** (rahatlama-esenlikli, kızgınlık-esenliksiz)
Geçen güne gelen günü **bac aldık** (rahatlama-esenlikli, kızgınlık-esenliksiz)ömrümüzün
Yarısında **gocaldık** (yorgunluk, şaşkınlık, ümitsizlik-esenliksiz)
Sillesinden köteginden dünyanın (hoşnutsuzluk, bıkkınlık-esenliksiz)

Gönül üzgün, hayal küskün derbeder
Özün söyle **zulm** olar mı bu kadar? (nefret-esenliksiz)
Yedekleyip arkasınca sürüder
Berk yapıssan **eteginden dünyanın.** (gücü yetmeme-esenliksiz)

Gönül düstü bin arzunun izine
Bilemedik egrisi ne düzü ne?
Simdi **kefen** örüyoruz özüne (canı sıkılma, kı

DÖNGE

…..

Dayazda gördüm derini
Hayırda gördüm **er**rini (tereddüt etme-esenlikli- esenliksiz)
Ömrün iyi günlerini
Yola saldım, pisi kaldı. (pi

TENHA MEZAR
Yolun kenarında tenha bir **mezar** (boşlukta kalma, hüzün- esenliksiz)
Üstünde ne adı, ne soyadı var.
Yolcu, arabayı durdur bu yerde
Bir sor, kimdir yatan tenha **kabir**de? (çaresizlik-esenliksiz)

O bir Türk askeri, **kahraman, metin**! (beğenme, taktir etme- esenlikli)
O öz kardeşine yardıma geldi.
Kurşuna dizilen milletimizin,
Haklı savaşına yardıma geldi.
…..
Kendi koruduğu, hem can verdiği
Yolun kenarında **defn edil**di o.(yalnızlı- esenliksiz)
Uğrunda **canını kurban verdi i** (feda etme, beğenme, taktir etme- esenlikli)
Toprağı kendine vatan bildi o.
…..
VICDAN
……
Bu dünyadan umacağım **mizan**dır (ümit, korku- esenlikli, esenliksiz)
Korktuğum kes bu mizanı bozandır
Tok herifin kudurması, yamandır (ihtiyatta olma-esenlikli, esenliksiz)
Acandan yok, ben doyandan korkarım (ihtiyatta olma-esenlikli, esenliksiz)

Uyarsak biz **nefs** adlanan elçiye (beğenmeme-esenliksiz)
Tükürürüz **vicdan** kesen ölçüye (nefret etme, korku-esenliksiz)
Odur veren düz, kıymeti her şeye
Vicdanından korkmayandan korkarım

Görüldüğü üzere B. Vahapzade şiirlerinde okuyucuya yer yer esenlikli (euphorique) fakat daha yoğun olarak esenliksiz (dysphorique) duyguysal değerlendirmeler sunmaktadır. O'nun şiirlerinde *sitem, kızgınlık, isyan, vb.* bir çok esenliksiz izlek mevcuttur. Şiirlerinde yer alan esenlikli sözcükler *ümitlenmek, rahatlamak, azmetmek, beğenmek* vb. izlekleri üzerinde yerdeşlik oluştursa da esenliksiz izlekleri tersine çevirecek güçte olmadığı gibi esenliksiz duygu değerlerini güçlendirir karakterdedir. Şiirlerdeki izlekleri ve duygu değerininin türlerini şöyle bir tabloda gösterebiliriz.

zlek-Duygu De erinin Adı	**MET NLER/ iirler** Adsız Şiir, Akıl Başka Yürek Başka, Annem Öldü Mü, Bas Açmadım Ömrüm Boyu Ben Yazık, Benden Habersız, Dönge, Ecdada Borcumuz, Elveda, Kafı mi?, Neylemeli, Tenha Mezar, Vicdan **SÖZCE / Sözcükler**	**Duygu De erinin Türü**
şikayet etme, ortada kalmışlık, kararsızlık, yalvarma, yıkılmışlık, hüzün, usanmak, pişmanlık, üzülmek, kahırlanmak, tereddüt etmek, kızgınlık, dertlenme, ızdırap, memnuniyetsizlik, korku, boşluk, yorgunluk, şaşkınlık, hoşnutsuzluk, nefret etme, gücü yetmeme, canı sıkılma, sinirlenme, çaresizlik, üzüntü, rahatsız olma,	çapraz dağ çek-, el bük-, hayır, şer, şeytan, melek, calan-, talan-, haçalan-, pervazlan- (kol kanadım), ceset, yüz çevir-, (sineme) çekti dağ, yazık, iblis, melek, tora düş-(tü) keleginden dünyanın, azap, geç-(eleginden dünyanın), kefen, gocal-, sillesinden köteginden dünyanın, zulm, eteginden dünyanın, yaş koy-, elin kısıl-, uzanır dilin, kahır, hayır, şer,yola sal-, savaş, katar geç-, buruş buruş, güman, akrebe (dön) şer at-, bühtan, öç al-, bac al-, "Yiğitlik on imiş, dokuzu kaçmak", "Öküz olmaz imiş ev danasından." , taş at-, vicdanın kına-, Allahsız, baz, kumarbaz, dem, ayyaş,	Esenliksiz-Olumsuz-Negatif

çok sinirlenme, muhasebe etmek, hesaba çekme ve çekilme, yaftalama, azap çekme ve çektirme, intikam alma, yük altında ezilme eleştiri, ikaz etme, çaresizlik, kabullenememe,bıkkınlık, iğrenme, boşlukta kalma, yalnızlık, ihtiyatta olmak, nefret etmek	fersiz, bigam garazkâr, hasis, gasbıkâr, ayyaş, yâd, kulp tokmak as-, taş at-, şer at-, dil(i) uzun, el(i) kısa, derbeder , çirkef at-, göze duman çökür, başa gar yağır, aciz, el(imiz) uzundur, aklımız gödek, cana doy-, kokuş-, mezar, kabir ,defn, Tok herifin kudurması yamandır, Acandan yok, ben doyandan korkarım nefs-e uy -, vicdan kesen ölçüye tükür-	
ümitlenmek, rahatlamak, azmetmek, beğenmek, rahatta olmak, hürmet etmek, dilemek, yalvarmak, yönelmek, direnmek, beğenmek, taktir etmek, feda etmek, ihtiyatta olmak	melek, adem, öç al-, bac al-, baş koy-, hayır, iman, ulu mezar, Rab, canını kurban ver-, ecdad, kahraman, barış. metin, mizan, azad, yürek genis, söz açık, Tok herifin kudurması, yamandır, Acandan yok, ben doyandan korkarım	Esenlikli-Olumlu-Pozitif

SONUÇ

Şairin değişik temalardaki 12 şiirinin tamamında da hakim olan duygu değeri esenliksiz olup, bu esenliksiz tabloyu leksik ögelerle oluşturmaktadır.Şair ele aldığı konuları realist ve idealist bir üslupla değerlendirirken diline ait leksik unsurlardan alabildiğince yararlanmıştır. Ele aldığı vatan, millet, anne, ecdad, ömür, mezar, vicdan gibi konuları önce kendinde hissedip yaşamakta ve her vatan evladının yaşayıp hissedebilmesi için adeta çırpınmakatadır. Şiirlerine yüklediği idealist, ülküselci yaklaşımı ve duygusal değerlendirmelerindeki gücü şairin yaşadığı döneminin sosyal şartları içinde değerlendirildiğinde daha da aydınlanacaktır.Şair kişisel ve toplumsal konuları dile getirdiği şiirlerinde; imge, imaj, metafor vb. oluşturmada leksik ögelerden(kendi başına duygu değri ifede eden sözcükleri, deyimleri, atasözleri) yararlanarak duygusal değerlendirmelerini yansıtmıştır.

B. Vahapzade şiirlerinde seçmiş olduğu leksik ögeleri kullanırken zaman zaman zıtlıklardan (hayır-şer, savaş- barış vb.) da istifade etmekte ve duygu değerini daha da etkin hale getirmektedir. Çünkü ‘‘Göstergebilim, anlatı çözümlemelerinde olduğu gibi, şiir çözümlemelerinde de bir kavramı, karşıtı olan kavramlarla bir arada düşünerek açıklar. Şiirdeki duygu değerini (valeur thymique) de farklılıkları kavrayarak ortaya koymaya çalışır. Çünkü “biz farkları algı-larız ve bu algılama sayesinde dünya, önümüzde ve bize göre bir ‘biçim’ alır. Farklılıkları kav-ramak demek, terimler arasındaki ilişkiyi kavramak, bir biçimde bunları birbirine bağlamak” demektir. [7]

Şair şiirlerinde esenliksiz anlambirimleri olan sözcükleri(leksik ögeleri) kullanmaktadır. *Yalnızlık, kaçış, karamsarlık, kötümserlik, keder, ızdırap vb.* izleklerden oluşan esenliksiz duygu değeri tablosu çizmektedir.

B. Vahazade’nin edebi şahsiyetini, hayata bakış açısını şiirlerindeki duygu değerlerinden hareketle yakalayabiliriz. O’ndaki duysal değerlendirmeler, kutsal bildiği değerler adına yapılmış birer haykırış niteliğinde olup şahit olduğu olaylar ruhunun derinliklerinden kopan kırılmalar olarak yaşamını ve şiirlerini belirleyen temel çizgileri oluşturmuştur. Bu izlerin şiirlerine yansıması da eserlerindeki ‘‘Duygu Değeri’’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Coste, Galisson; Robert -Coste, Daniel, Dictionaire De Didacrigue Des Langages, Paris: Hachette. 1976: 184.

2. Kıran, Zeynel- Kıran(Eziler) Ayşe, Yazınsal Okuma Süreçleri, Ankara, Seçkin Yayınevi; 2000: 76-77.

3. Benveniste, Emile, Genel Dilbilim Sorunları,(Ç. E.öztokat), İstanbul, YKY 1994: 139.

4. Greimas,Algirdas-Julien-Courtès, Joseph, Semiotique. Dictionnaire Raisonne De La Theorie Du Langage, Paris, Hachette, 1979: 396.

5. Сапарбаев А., Кыргыç тилинин лексикологиясы жана фраçеологиясы.–Б.: ‘‘Сорос Кыргыçстан’’ фондусу, 1997.

6. Azebaycan Sovyet Edebiyatı Tarihi.Bakı,1988., Azebaycan Sovyet Edebiyatı Tarihi. Bakı. cilt 2. Bakı, 1967., Azebaycan Sovyet Yazarları, Bakı,1958., Y.Seyidov. Şairin Fikir Dünyası, Bakı,1985.,Garayev Yaşar, Salmanov Şamil. Poeziyanın Kamilliyi, Bakı,1985.

7. Greimas,Algırdes-Julıen(1966),La Semantigue Structurale, Paris:Librarie Larousse.

B XT YAR VAHABZAD N N «MU AM» POEMASININ V ZN

Ata mi Mirz yev

filologiya üzrə elmlər doktoru,
ataemi@rambler.ru

XÜLAS

Bəxtiyar Vahabzadə ən yeni dövr Azərbaycan poeziyasında vətənpərvərlik və vətəndaşlıq ruhunu qüvvətləndirən, şeirimizin sənətkarlıq imkanlarını və təsir dairəsini genişləndirən, klassik poeziya ənənələrini müasir şeir üslubu ilə birləşdirən bir sənətkardır. Bu deyilən cəhətlər şairin «Muğam» poemasında da özünü qabarıq şəkildə göstərir. Müəllif poemada insanın kamil bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında, ona vətənpərvərlik hisslərinin aşılanmasında, ümumilikdə özünüdərk prosesinin sürətlənməsində mənəvi sərvətimiz olan xalq musiqisinin – muğamların rolu və əhəmiyyətini əvəzedilməz bir vasitə kimi göstərmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadənin «Muğam» poeması vəzn, bədii tərtibat, forma və kompozisiya baxımından da orijinal bir əsər kimi diqqəti çəkir. Poemanın vəzni üzərində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bu əsər XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yazılan ilk poemadır ki, onda poeziyamızda işlənən bütün şeir vəznləri – heca, əruz və sərbəst şeir vəhdət təşkil edir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında XX əsr poema janrının sənətkarlıq xüsusiyyətləri öyrənilərkən şairin «Muğam» poemasının bu cəhəti diqqətdən kənarda qalmış, əsər vəzn cəhətdən özünün lazımi elmi təhlilini və dəyərini ala bilməmişdir. Poemanın əsas mətni sərbəst şeirdə yazılsa da, onda heca vəzninin müxtəlif hecalı şeir ölçülərində, eləcə də əruz vəzninin ədəbiyyat tariximizdə ən çox işlək bəhrlərindən sayılan həzəc və rəməl bəhrlərində də nümunələr vardır. Əsərin bu vəzn müxtəlifliyi onun üslubunda heç bir qarışıqlıq yaratmamış, əksinə onda yeni keyfiyyətlər hesabına zəngin ifadə çalarları yaratmağa xidmət etmişdir.

Açar sözl r: «Muğam», heca, əruz, sərbəst şeir, həzəc, rəməl

THE METER OF «MUGHAM» POEM BY BAKHTIYAR VAHABZADE

ABSTRACT

Bakhtiyar Vahabzade is a master who has reinforced patriotism and citizenship spirit in the modern azerbaijani poetry, enlarged mastership means and its sphere of influence and combined poetry traditions with modern poem stylistics. These features show themselves protuberantly especially in poet's "Mugham" poem. The author has displayed the folk music – mughams' role and its significance for the formulation of a human as a sophisticated personality, rendering him the sense of patriotism and accelerating the self perception as an irreplaceable tool in the poetry.

Bakhtiyar Vahabzadeh's "Mugham" poem draws an attention as original work from the arrangement, form and compositional point of view. The conducted studies on the rhythm of this work show that it is the 1st poem in the Azerbaijani literature of the 20th century in which all meters in the poetry - syllabic, aruz and free verse complete each other by forming a unity.

While the mastership features of the poem of the 20th century in Azerbaijani literature were studied, this characteristic of Mugham poem remained out of the subject and the work was not analyzed and evaluated from the rhythmic point of view.

Nevertheless, the main text of the poem is written in free verse, it incorporates various syllabic measures and hazaj and ramal meters of aruz which are the mostly used meters in Azerbaijani literature.

The variety of the rhythms of the work has not created the mess in the style of the poem; on the contrary it has enriched the expression tinges with increased quality.

Key words: syllabic, aruz, free verse, hazadj, ramal

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının forma, məzmun, bədii tərtibat, quruluş, vəzn, dil və üslub baxımdan zənginləşməsində xüsusi rolu olan Bəxtiyar Vahabzadənin poemaları mövzu, forma və məzmunca rəngarəng olduğu kimi, vəzn baxımından da çeşidli və rəngarəngdir. Bu baxımdan onun 1975-ci ildə dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyovun xatirəsinə həsr etdiyi və 1976-cı ildə Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görülmüş «Muğam» poeması özünün bir sıra orijinal xüsusiyyətləri ilə seçilir. Poema, hər şeydən əvvəl, özü-özlüyündə Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətlərindən olan xalq musiqisinə, xüsusilə el muğamlarına qoyulmuş abidə təsiri bağışlayır. Poemada Azərbaycan poeziyasında işlənən üç şeir ölçüsü – heca, əruz və sərbəst şeir bir-biri ilə birləşərək vəhdət təşkil edir, biri digərini tamamlayaraq ümumi ahəng yaratmış olur. Bu vəznlər poemada çeşidli bədii forma və üslub çalarları yaratmış, əsərin kompozisiyasına bir

əlvanlıq gətirmiş, onu poetik cəhətdən zənginləşdirmişdir. 14 fəsildən ibarət poemada əsas ölçü kimi sərbəst şeir üstünlük təşkil edir. Əsərin 11 fəsli əsas etibarilə sərbəst şeirdə qələmə alınmışdır. Həmin hissələrdə sərbəst şeir heca vəzni ilə çulğalanaraq vəhdət təşkil edir. Məlumdur ki, heca vəzninin sərbəst şeirə təsiri çoxdur. Bu baxımdan «Muğam» poemasında da bu təsir özünü qabarıq şəkildə göstərir. Sərbəst şeir hardasa nəsrə yaxın olsa da, o heç də ahəngsiz, qafiyəsiz, emosiyasız şeir demək deyildir. «Muğam» poemasında elə mövzular, elə motivlər vardır ki, onlar sərbəst şeirdə daha uğurlu alınmışdır. «Şur» adlı fəsildən götürülmüş bu nümunə dediyimizə əyani sübut ola bilər:

Dinlə Şuru
Öz qəlbini sənə açan,
Hər kəlməsi alov saçan
Tarix yaşlı baban kimi,
Gözüyaşlı anan kimi.
Tüstüsünə aman elə,
Oduna yan.
Dayan, düşün,
Düşün, dayan.
Dinlə onu.
Hər guşəsi
Quş qonmayan qayalardan daş tərpədər,
Kirpiklərdə yaş tərpədər.
Mahnılar var, ayaqları,
Muğamlarsa baş tərpədər.[1]

Poemadakı sərbəst şeir örnəklərində standart vəzn, bölgü, qafiyə, bənd kimi tələblərdən müəyyən qədər kənara çıxılsa da, bir sıra məqamlarda onlar sanki heca vəznli şeiri xatırladır:

Qobustanda rəqs eləyən
Qayalara, daşlara bax.
Təbiətin öz əliylə
Çarpalanan çapıq-çapıq qaşlara bax.
Cəngi səsi
Birləşdirir göyü, yeri.
Bəkə, elə burdan gəlir
Muğamların ilk rəngləri,
Təsnifləri, ritmləri...[2]

Əsərdə sərbəst şeir milli şeir ölçüsünə çox yaxınlaşır və deyərdik ki, bu poema sərbəst şeirin daha da milliləşməsində Bəxtiyar Vahabzadənin müstəsna xidmətlərinin əyani təzahürüdür.

Sərbəst şeir sanki oxucu ilə, müsahiblə üz-üzə oturub danışmağı, bir növ dialoqu xatırlatdığından şair xalq musiqisi, muğamlar, onlara qarşı olan yad münasibəti ifadə edərkən də bu ölçüyə müraciət edir. Şairin xalq ruhu, xalq mənəviyyatı ilə bağlı düşüncələri də sərbəst şeirdə olduqca gözəl səslənir:

Ürəyinin tellərindən
Tellər çəkib tara xalqın.
O tellərin nəğməsində
Öz ruhunu, öz qəlbini ara xalqın.[3]

Aşağıda verdiyimiz nümunə də bu deyilənlərə əyani sübutdur:

[1] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, s.180
[2] Yenə orada, s.181
[3] Yenə orada, s.178

Aydan arı, sudan belə durum mənim,
Ay yanıqlı Şurum mənim.
İstərəm ki, əlvan-əlvan çiçək olub
Dolaşdığın pərdələrə
Mən səpiləm.
"Uca dağlar" başındakı
"Azəbaycan maralı"nın
Gözündəki "Qara giləm"...
Nənələrin toxuduğu
Xalıların xanasından xanalandın
xınalandın.
Göygölümün ləpəsində sonalandın.
Sevgililər dodağında
Yanıb söndün,
Sönüb yandın...[1]

«Muğam» poemasında yeri gəldikcə heca vəznli şeirə də müraciət olunmuş, onun ən çox işlək olan bayatı, gəraylı və qoşmaya aid 7, 8 və 11 hecalı şeir ölçülərindən istifadə edilmişdir. Bu şeir ölçüləri xalq ruhuna çox yaxın olduğundan poemanın dilində xüsusi bir ritm və ahəngdarlıq yaratmışdır. Onu da xüsusi qeyd edək ki, şair poemada çoxlu sayda xalq ədəbiyyatı nümunələrindən – bayatı və sayaçı sözlərindən istifadə etmişdir. Poemanın, demək olar ki, əksər fəsilləri bu xalq ədəbiyyatı nümunələri ilə süslənmişdir. Təsadüfi deyil ki, əsərin ayrıca bir fəsli «Sayaçılar» adlanır və bu hissəyə dörd sayaçı sözü də daxil edilmişdir.[2]

Poemada sərbəst şeirlə bir arada yer alan heca vəznli şeirlər də, demək olar ki, əsərin bütün səhifələrinə səpələnmişdir. Bu baxımdan heca vəznli şeirin 7 hecalı şeir ölçüsünün 4-3 bölgüsündə olan aşağıdakı nümunələr daha xarakterikdir:

Düşdük qara, sazağa,
Həm qul olduq, həm ağa.
Qonduq azad quş kimi
Biz budaqdan-budağa.[3]

Yaxud:

Biz nəğməylə oyanıb
Nəğməylə də yatardıq.
Biz qoyunu, quzunu
Nəğmələrlə otardıq...[4]

Səkkiz hecalı şeir ölçüsü istər şifahi xalq yaradıcılığında, istərsə də yazılı ədəbiyyatda çox işlənən ölçülərdəndir. Səkkiz hecalı şeirdə bölgü özünü ən çox 4-4 şəklində göstərir. «Muğam» poemasında olan örnəklərdə də belə vəziyyət müşahidə edilməkdədir:

Varaqlama o tarixi,
İki qəlbin həsrətini
Varaqlarda döyündürən

«Rast» rədifli qəzəldə də vəznlə muğamın ifadə etdiyi hiss və düşüncələr bir-birini gözəl tamamlayır:

Bir aqi	-lin hikmətli	nəsihətlə	-ridir Rast.
Tarix da	-nışan köhnə	rəvayətlə	-ridir Rast.
Aqil da	-nışır, canlı	misallar çə	-kir hərdən,
Bir tale	-yin ibrətli	Hekayətlə	-ridir Rast...[1]
Məf'Ulü	*məfA'İlü*	*məfA'İlü*	*məfA'İl (fə'UlAn)*

«Hümayun» muğamının dinləyicidə aşıladığı dərin kədər hissi[2] də həzəc bəhrinin səkkizinci növünün bu variantında çox uğurlu alınmışdır:

Milləndi	qığılcım ki	-mi zülmətdə	Hümayun,
Dağ üstü	-nə dağ basdı	müsibətdə	Hümayun.
Ülviyyə	-tə, qüdsiyyə	-tə, şeyriyyə	-tə, çatmış,
Fəryadda	Segah, gizli	şikayətdə	Hümayun.[3]
məf'Ulü	*MəfA'İlü*	*məfA'İlü*	*məfA'İl (fə'UlAn)*

Azərbaycan əruzunda ən işlək bəhrlərdən ikincisi rəməl bəhridir. «Muğam» poemasında əruz vəznində olan 7 nümunədən 3-ü rəməl bəhrindədir. «Rəməl» sözü ərəbcə ləngərlənmək, dalğalanmaq, ağır-ağır, *yəni* ləngərlənə-ləngərlənə yerimək *mənasını bildirir. Bu bəhrin ahəngində dəvə yerişini xatırladan ləngərli bir ritm olduğu üçün belə adlandırılmışdır. Rəməl bəhrində bir əzəmət və vüqar hiss olunur. Klassik şairlərimizin dövrdən şikayət, hicran, qəm-qüssə ifadə edən əksər qəzəlləri rəməl bəhrində yazılmışdır. Məhz bunu nəzərə alan şair poemaya əlavə etdiyi «Çahargah», «Segah» və «Muğam» rədifli qəzəllər üçün uyğun olaraq rəməl bəhrini seçmişdir. Bu bəhrin poeziya tariximizdə 13 növü işlənmişdir. Poemada isə onlardan ikisi tətbiq edilmişdir.*

Rəməl bəhrinin ikinci növü «dördbölümlü bütöv naqis rəməl» adlanır.[4] «Muğam» poemasında bu növdə 1 qəzəl vardır. Rəməl bəhrinin bu növünün üç variantı vardır ki, əsərdəki qəzəl də üçüncü variantdadır. Həmin variant *fA'ilAtün fA'ilAtün fA'ilAtün fA'ilAn* ölçüsündədir.[5] Məlumdur ki, «Çahargah» mübarizə ruhu aşılayan, qələbə əzmi formalaşdıran, mübarizlik eşqi yaradan bir muğam kimi tanınır.[6] Rəməl bəhrində də bir əzəmət və vüqar hissi olduğu üçün müəllif «Çahargah» muğamına həsr etdiyi qəzəli məhz bu bəhrdə yazmışdır. Poemada dördüncü fəsil «Çahargah» adlansa da, fəslin sonunda verilən qəzəlin rədifi «Çahargah» deyil, «Çarigah»dır. Müəllif vəznin tələbinə görə «Çahargah» sözündəki ikinci hecanı uzun deyil, qısa heca şəklində – «Çarigah» kimi vermişdir. Əruzda buna «təxfif» (xəfifləşdirmə, yaxud yüngülləşdirmə) deyilir.[7]

Qəlbi vulkan	-tək coşan üs	-yandır, üsyan	Çarigah,
Açmış hər zən	-guləsindən	fikrə meydan	Çarigah.
Şahə qalxan	Dalğalardır	bir Müxalif	guşəsi,
Dəryalar lən	-gərlədən tu	-fandı, tufan	Çarigah...[8]
fA'ilAtün	*fA'ilAtün*	*fA'ilAtün*	*fA'ilAn*

Rəməl bəhrinin altıncı növü «dördbölümlü qısa incə rəməl» adlanır.[9] Bu növün üçüncü variantı *fə'ilAtün (fA'ilAtün) fə'ilAtün fə'ilAtün fə'ilAn* ölçüsündədir. Poemada bu ölçüdə

[1] Yenə orada, s. 202
[2] F.Sadıqov. Muğam (Dərs vəsaiti). Bakı: Maarif, 2011, s. 190
[3] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, s. 203
[4] Ə.Cəfər. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzu. Bakı: Elm, 1977, s. 353
[5] Yenə orada, s. 364
[6] F.Sadıqov. Göstərilən əsəri, s. 168
[7] Y.Şafak. Aruz terimleri. Konya: Saye, 2003, s. 48
[8] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, s. 189
[9] Ə.Cəfər. Göstərilən əsəri, s. 354

yazılmış 1 qəzəl vardır. Verilən qəlibin birinci təfiləsinin qarşısında mötərizədə *fA'ilAtün* təfiləsi verilmişdir. «Çünki rəmələn altıncı növündə yazılan şeirlərin birinci bölümü bəzən qısa heca ilə (*fə* hecası ilə), bəzən isə uzun heca ilə (*fA* hecası ilə) başlanır».[1] Altı beytlik «Segah» rədifli qəzəldən təqdim olunan nümunənin dördüncü misrasında, eləcə də beşinci və altıncı beytlərində də belə vəziyyət müşahidə olunur. Əsasən, eşq, məhəbbət, sevgi, istək hissləri aşılayan «Segah» muğamında həm də mərdlik, mübarizlik, insanpərvərlik, humanistlik, yurdsevərlik duyğuları özünü büruzə verir.[2] Muğamın bu xüsusiyyətini nəzərə alan şair «Segah»a həsr etdiyi qəzəl üçün də rəməl bəhrini seçmişdir:

Nə deyir kön	-lümü oymaq	-la, oyulmaq	-la Segah?
Gözə göz yaş	-larıtək bir	belə dolmaq	-la Segah?
Könül hıçqır	-tısı, qəlb a	-təşi, can yan	-ğısıdır.
Sən mənim göz	yaşım ol, çağ	-la, Segah, çağ	-la, Segah...[3]
fə'ilAtün (fA'ilAtün)	*fə'ilAtün*	*fə'ilAtün*	*fə'ilAn*

Rəməl bəhrinin altıncı növünün doqquzuncu variantı fA'ilAtün (fə'ilAtün) fə'ilAtün fə'ilAtün fə'ilAn *ölçüsündədir. Bu variantın birinci təfiləsi də həm uzun heca (*fA*), həm də qısa heca (*fə*) ilə başlaya bilər. Poemanın birinci beytində, eləcə də altıncı və yeddinci beytlərin birinci misralarında ilk təfilə uzun hecalıdır, yəni* fA'ilAtün *şəklindədir. Müəllif poemanın sonunda verilən «Muğam» rədifli qəzəl üçün də məzmuna uyğun olaraq rəməl bəhrini seçmişdir. Poemanın yekun hissəsi – epiloqu kimi də dəyərləndirilə bilən bu qəzəl bir növ əsərin uğurlu akkordu olduğundan onu bütünlüklə təqdim edirik:*

Daş ürəklər	-də yanıb daş	-ları sındır	-dı muğam.
Haqqa düşmə	-n olanı haq	-qa tapındır	-dı muğam.
Nə güman ey	-ləmisən on	-dakı tilsim	-ləri sən,
"Kürü ahıy	-la qurutdu",	"Salı yandır	-dı" muğam.
Onun hər gu	-şəsi bir xa	-tirə, bir can	-lı kitab,
Keçilən yol	-ları hərdən	bizə andır	-dı muğam.
Su çilər kin	-li ürəklər	-də qəzəb ton	-qalına,
Neçə qəsdi	-n önünü kəs	-di, dayandır	-dı muğam.
O, ürək yan	-ğısı, göz yaş	-ları, bir çən	-gə bulud
Oyadıb yad	-daşı, vicda	-nı utandır	-dı muğam.
Dəfn edin siz	məni Zabul	segahın ma	-yəsinə,
Deyirəm, bəl	-kə, məni bir	gün oyandır	-dı muğam.
Çox kitabla	-r oxudum, zən	-n elədim bəx	-tiyaram,
Mənə çox mət	-ləbi ahəs	-təcə qandır	-dı muğam.[4]
fA'ilAtün (fə'ilAtün)	*fə'ilAtün*	*fə'ilAtün*	*fə'ilAn*

Beləliklə, aparılan hesablamalar göstərir ki, «Muğam» poemasında əruz vəznində olan 7 nümunədə 5 vəzn ölçüsündən istifadə edilmişdir ki, bunlardan ikisi həzəc bəhrinin bir növünün, üçü isə rəməl bəhrinin iki növünün variantlarıdır.

Göründüyü kimi, Bəxtiyar Vahabzadənin «Muğam» poeması bədii tərtibatı, forma və kompozisiyası ilə yanaşı, vəzn baxımından da orijinal bir əsərdir. O, Azərbaycan poeziyasında işlənən üç şeir ölçüsünün – heca, əruz və sərbəst şeirin ilk dəfə bir arada verilməsi baxımından ədəbiyyat tariximizdə seçilən bir poemadır. Lakin çox təəssüf ki, XX əsr Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri öyrənilərkən «Muğam» poemasının bu cəhəti tədqiqatdan kənarda

[1] Ə.Cəfər. Nəsimi şeirinin vəzni / Nəsimi (Məqalələr məcmuəsi). Bakı: Elm, 1973, s. 89
[2] F.Sadıqov. Muğam (Dərs vəsaiti). Bakı: Maarif, 2011, s. 152
[3] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, s. 200
[4] Yenə orada, s. 210

qalmış, özünün lazımi elmi dəyərini ala bilməmişdir.[1] Halbuki bu, poema janrı tariximizdə yeni bir ədəbi hadisə idi. Əsərin vəzninin araşdırılması XX əsr Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətlərini öyrənmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

D B YYAT:

1. Cəfər Ə. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzu. Bakı: Elm, 1977
2. Cəfər Ə. Nəsimi şeirinin vəzni / Nəsimi (Məqalələr məcmuəsi). Bakı: Elm, 1973, s. 76-108
3. Əliyev R. XX əsr Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2006
4. Sadıqov F. Muğam (Dərs vəsaiti). Bakı: Maarif, 2011
5. Şafak Y. Aruz terimleri. Konya: Saye, 2003
6. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA ESTET K DEAL TAR X L K V MÜAS RLIK MÜST V S ND

QÜRB T L M RZ ö lu M RZ ZAD

AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutunun
Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsinin aparıcı
elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Estetik ideal fəlsəfi mahiyyət kəsb edən kateqoriyalar silsiləsinə daxildir. O, yalnız məhdud bir sənət və yaradıcılıq çevrəsində mövcud olan anlayış kimi götürülə bilməz. Əslində incəsənət faktı və hadisəsi hesab olunacaq bütün yaradıcılıq istiqamətləri sistemini estetik idealsız təsəvvürə gətirmək belə mümkün deyil.

Bu mənada estetik idealın bədii sistemin tərkibində yeni və mövqeyi, onun başlıca xassə və xüsusiyyətləri ətrafında vaxtilə keçmiş ümumittifaq məkanında aparılan mübahisə və polemikalar müəyyən siyasi-ideoloji yanaşmalar istisna olunmaqla, səmərəli fikir mübadiləsi hesab oluna bilər.

Tədqiqatçıların böyük əksəriyyətinin estetik idealla bağlı ümumi rəyi belədir ki, o, "gözəllik haqqında vacib olmalı olan təsəvvürdür"[2], "bu gözəlliyin ən yüksək pilləsidir"[3].

Ədəbi-bədii düşüncənin inkişaf təkamülü əslində estetik idealın tipik səciyyəsini, dünyagörüşü və ətraf aləmlə bağlı əlaqə və münasibətlərin tənzimlənməsini ön palana çəkir, sənətkar tərəfindən mövcud cəmiyyət həyatında, ümumən dünyada baş verən hadisə və olayların fəal vətəndaşlıq mövqeyindən təhlil və qiymətləndirilməsini zamanın reallıqlarına çevirin.

Estetik idealla bağlı xüsusi monoqrafik tədqiqatın müəllifi olan Vadim Murian bəhs olunan kateqoriyaya münasibət bildirərkən belə bir qənaətə gəlir ki, idealın özü ideya-estetik həyat konsepsiyası olduğu üçün yalnız konkret həyatı, həyat həqiqətlərini bədii obrazlarla əks etdirməyi qarşısına bir məqsəd kimi qoymur (hərçənd bunlar da onun funksiyasına daxildir – Q.M.) həm də daha geniş həyati məsələlərin müəyyənliyində mühüm bir vəzifəni yerinə yetirir.

Sözsüz belə bir fəal mövqe həyat yaradıcı şəxsiyyət üçün də başlıca prinsipial mövzu və problemlərə toxunmağı təkidlə tələb və diktə edir.

Estetik idealın formalaşması həm də fərdin (sənətkarın) dünyagörüşündə mütərəqqi ideyaların yaranmasına əlverişli stimul yaradır, dərin humanizm, insanlığı və bütövlükdə bəşəriyyəti düşündürən və qayğılandıran narahat hissləri, duyğularım dilə gətirməkdə əsas vasitə rolunu oynayır.

---

[1] R.Əliyev. XX əsr Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2006, s. 34-39

[2] Н.Гей, В.Пискунов. Эстетический идеал советской литературы, Москва, Изд во Академии наук СССР, 1962, стр. 31

[3] Ан. Дремов. Образ нашего современника в советской литературе. Москва, Гослитиздат, 1963, стр12.

Poeziyada bəzən fəlsəfi mühakimələrə geniş yer verilməsini qeyri-məqbul hesab edən müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bu, əlbəttə, həyata, dünyaya bizi əhatə edən hadisələrə adi baxış səviyyəsi deyil, sənətkar belə məqamlarda daha ciddi nümunələşdirmələr aparmaq məcburiyyətində qalır, onun üçün milli hüdud və sərhədləri aşmaq, daha qlobal düşüncə tərzinə yiyələnmək ehtirası qaçılmaz olur, sadədə mürəkkəbi, ağda qaranı, həyatda ölümü və yaxud əksinə sıralanmada bir çox müəmmaları yenidən yozmaq, yeni baxış bucağından mənalandırmaq əsl yaradıcılıq tələbi kimi qarşıda durur.

Mütərəqqi dünyagörüşün sənətkar fərdiyyətinin formalaşmasında müstəsna mövqeyinə toxunan tanınmış estetik Yuri Borev bu xüsusda yazır: O, (dünyagörüşü - Q.M.) sənətkarın öz həyatından, təbiət və cəmiyyət üzərində müşahidələrindən, bəşər mədəniyyətini mənimsəməsindən, mübarizəsindən dünyaya fəal münasibətindən yaranır. Dünyagörüşü təkcə istedad və ustalığı idarə etmir, həm də özü yaradıcılıq prosesində onların təsiri altında formalaşır. Sənətkarın dünyaya baxışının bütün özünəməxsusluğu, həyati materialı

Real gerçəkliklər, həyati ziddiyyətlər, gərgin sosial-ictimai kataklizmlər bir sənə

... “Gülüstan”dakı tarixi faciənin fəsadları, psixoloji sarsıntı və fəryadları şairin qəlbini parça-parça edir, burada qələm (lələk), haqqın deyil, nahaqqın tərəfində dayanır.

... Bir qələm əsrlik hicran yaratdı,
Bir xalqı yarıya böldü qılınc tək.
Öz sivri ucuyla bu lələk qələm,
Dəldi sinəsini Azərbaycanın[1].

“İstiqlal”da şair xalqın başına gətirilən hadisələri müqayisəli şəkildə belə bir poetik dillə bəyan edir:

...Millət qarşılaşdı başqa yasaqla
Çəkdi imtahana böcək, quşları.
Üsullar dəyişdi, gedən bıçaqla
Gələn pambıq ilə kəsdi başları[2].

Kəskin həyati konfliktlər üzərində qurulan dramaturgiyasında da Bəxtiyar Vahabzadənin estetik idealı əsas meyar, haqqın-ədalətin keşiyində ayıq-sayıq dayanan vicdani ölçü timsalındadır. Bu cəhət onun publisistik yaradıcılığında da qabarıq nəzərə çarpmaqdadır. Xarakterik bir nümunəyə diqqət yetirmək kifayətdir ki, Bəxtiyar Vahabzadənin vulkan kimi püskürən, sərrast mühakimələri qarşısında kimsə duruş gətirə bilsin: “... Bəli, rahatıqsa, demək vicdanımızı yuxuya vermişik. Vicdan həmişə oyaq olmalıdır ki, özümüzə onun gözü ilə baxıb, əməllərimizə nəzarət edə biləkk, insani ləyaqətimizi itirməyək”[3].

Bəxtiyar Vahabzadəni cari ədəbi proseslə bağlı yazılarında da, monoqrafik tədqiqatlarında da estetik idealın mahiyyətini açmaq əsas məram və məqsədə çevrilməkdədir.

VAHABZADEN N B R R NDEN HAREKETLE RDE D L KULLANIMINA YÖNEL K DÜ ÜNCES N N D LB L M BAKIMINDAN NCELENMES

Rıdvan ÖZTÜRK

Yard. Doç. Dr., N.E. Üniversitesi A.K. Eğitim Fakültesi Türk Dili Öğret. Üyesi,
B Blok Nu: 441 Meram Konya, TÜRKİYE.
ridvanozturk1961@mail.com

ÖZET

Bahtiyar Vahabzade sadece son dönem Azerbaycan şiirinin değil, başta Türkiye olmak üzere Güney Batı grubu Türk yazı dillerinin kullanıldığı birçok bölgenin tanınmış sevilmiş bir şairidir. Şüphesiz bu tanınmada onun şahsiyeti, yetişme tarzı, düşünce dünyası, kimliği gibi hususların etkili olmasının yanı sıra; bunları yansıtmada kullandığı dilin de büyük rolü olmuştur.

Bir dili konuşan milyonlarca, hatta daha da fazla kişi olabilir, ancak o dili konuşanlardan pek az kişinin sözleri kalıcı hale gelmiş ve sözü söyleyenin dışında geniş kitlelerin duygu ve düşüncelerine tercüman olma özelliğine kavuşabilmiştir. Söz sahibi olan bu kişiler genellikle sahip oldukları bu dil yetisi ile güzel ürünler vermiş, sözü sonuç bağlamında semere şeklinde ilgililerinin beğenisine sunmuştur. Onlar şiirde kullandığı dili irdelememişler. Tabiri caizse işin mutfağını, ameliye kısmını sunma yoluna gitmemişlerdir. Şairin dili kullanımı, dil ve edebiyat araştırıcıları tarafından eserden hareketle düşünce dünyasına gidilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu elbette kullanılan ve büyük ölçüde de doğru sonuçlara götüren bir yöntemdir. Pek çok şair, bu noktada gizemli kalmayı, sözü muhatabının kendi anlama dairesinde şekillendirmeyi arzulamıştır.

Vahabzade, alışılmış, klasikleşmiş söz söyleme ve muhatabının anlayışına bırakma yönteminin yanında, şiirinde şiir okulunda dil kullanımı dersi verircesine sözün etkili olma yollarını, derin yapıdan hareketle anlatma yoluna da gitmiştir. Hem duyguyu hem de düşünceyi şiire aktarmak, şiir özelliklerini üst seviyede koruyarak bunu başarabilmek sıradan şairlerin ulaşamadığı bir seviye olmuştur.

[1] Vahabzadə B. Gülüstan. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, səh. 76
[2] Yenə orada. səh. 82
[3] Vahabzadə B. Vicdan, namus və ləyaqət məqaləsi Şənbə gecəsinə gedən yol kitabında. Bakı, Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı.1991, səh 143.

Burada Vahabzade'nin bu üst yapıyı nasıl gerçekleştirdiğini ve nasıl gerçekleştirilebileceğine dair düşüncelerini de yansıttığı "Darıxma Ha…" adlı şiirinden hareketle şairin dil kullanımının dilbilim verilerine uygunluğu işlenecektir

Anahtar Kelimeler: Vahabzade, metin dilbilim, şiir, Azeri Türkçesi, üslup

2. NCELEME

2.1. Üslup ve kelime seçimi; aleladelikteki fevkaladelik:

Bahtiyar Vahabzade'nin bu şiirinde genel kitlenin anlayacağı kelimeleri seçtiğini görmekteyiz. Şair, muhatap olarak milletini aldığını değişik yazılarında açıklamıştır. O, öncelikli olarak sanat yapmak için değil, milletine faydalı olmak için eser verme anlayışının tabii bir neticesi olarak, belli bir kesimin değil her kesimin anlayacağı bir dil kullanma yoluna gitmiştir. Bunun bir yansıması olsa gerek ki, şiirde sade ve akıcı bir üslup kullanmıştır. Ancak bu sadelik ve akıcılık, şiirde basitliği beraberinde getirmemiştir. Kolay anlaşılırlık içerisinde derin anlamları da gizleyerek okuyanın seviyesine göre anlamda çok boyutluluğu, sehlimümteni sanatını da içermiştir. Bu şiire bakış açısını aşağıdaki cümleleriyle de ortaya koymuştur:

> "… Lakin bu aleladelikte ne kadar fevkaladelik ve büyüklük var. Ben şiirde bunun taraftarıyım. Fikri kasıtlı olarak dolaştırıp ifade tarzını karmaşıklaştıranlar aslında alelade, sıradan söz söylüyor. Fakat bu aleladeliği, bu sıradanlığı okuyucuya fevkalade şekille ulaştırıyorlar. Sanatın yolu ise aksine olmalıdır. O da fevkaladeyi alelade (olağanüstüyü olağan) şekilde söylemek!"[1]

Vahabzade, birçok şiirinden farklı olarak "Darıxma Ha" başlıklı bu şiirinde duygu ifadesinin yanı sıra, duygu ifade ederken kelimelerden hareketle ifadede nasıl bir yol tutulması gerektiğini de izah etme yoluna girmiştir. Daha farklı söyleyecek olursak, anlatım kadar anlatım yolunu da göstermiştir.

Bu iç içe geçmişlik "Darıxma Ha" şiirini, düşüncenin doğrudan anlatıldığı şiirlerinden ayırmaktadır. Mesela aşağıda mısralarını vereceğimiz şiirinde Vahabzade'nin şiire bakışını ve şiir anlayışını doğrudan görmek mümkündür. Bu mısralarda "Darıxma Ha" şiirinde olduğu gibi bir duygusal olay kurgulaması yapılmadan, ders anlatırcasına düşüncenin ve bilginin doğrudan aktarımı vardır:

Yaz ilham diyeni, yürek diyeni,
Yol özü dolanıp bulacak seni.
Kalbini, beynini nahak yorma sen.
Amandır, kendinden yol uydurma sen.
Yenilik hatırına yazma sakın,
İlhamdır yaratan sanatı, şiiri.
Yazmak hatırına yağan yağışın
Ne bağa heyri var, ne dağa heyri [2]

2.2. Kelimenin çok anlamlılı ı:

Vahabzade şiirini gelen mektupta geçen "Darıxma ha" ifadesi üzerine kurmuştur. "darıxmak" fiiline Azerbaycan Dilinin İzahli Lügeti'nde şu anlamlar verilmiştir[3]:

Darıxmag:

1. Sıkılmak, canı sıkılmak, bıkmak, bezmek, rahatsız olmak; yüreği sıkılmak, kendisini kötü hissetmek
2. Nefesi daralmak, nefesi kesilmek, boğulacak gibi olmak, hava alamamak.
3. Bir şahsın veya şeyin olmadığını ıstırap ve yürek acısı ile hissetmek, bir şahıs veya şeyi görmeyi yahut onunla bir yerde olmayı hasretle arzu etmek

[1] Bahtiyar VAHABZADE; Sonbahar Düşünceleri, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1993, s. 79–80.
[2] Bahtiyar VAHABZADE, Vatan Millet Anadili, (Akt: F. Ordu, M. İbrahimova, S. Ağayeva), Atatürk Kültür Merkezi Yayını:213, Ankara 1999, s. 6–7.
[3] Azerbaycan Dilinin İzahli Lügeti c.II, Elm Neşriyatı, Bakü 1980, s.38.

Sözlük bilgilerinden de anlaşılacağı üzere “darıxmak” fiili işlek olarak kullanılmaktadır. Fiil asıl anlamının yanı sıra birçok yan anlam ile de kullanılmaktadır. Şiirde kullanılışına göre “darıxmak” fiili sözlükteki üçüncü anlamı daha çok göz önüne alınmıştır. Kelimenin buradaki anlamlarının yanında şu anlamları da bağlamdan hareketle eklemek mümkündür. “darılmak, kızmak, küsmek, özlemek, bunalmak, unutmak”. Yine

“Darıxıram….-A sığışmıram”[1]

bağlamı içerisinde “daralmak, bunalmak” gibi anlamlarının yanı sıra “ yerinde duramamak” anlamı da öne çıkmaktadır. İşte bu noktada Vahabzade’nin kelimenin görünen, bilinen asıl anlamına sıkışıp kalmadığını, sözlükte geçen anlamlarının tamamına yakını şiirinde kullandığı gibi, sözlükte yer almayan çalarları da şiirinde yansıttığını görebiliyoruz.

2.3. Asıl anlam, yan anlam seçimi:

Bir kelime söz dizimi içerisindeki yerine göre veya her okuyanın duygu ve anlama seviyesine göre farklı anlamlar ifade eder. Göstergenin diğer göstergelerle yapılan bağdaştırmasına göre gösterenin, yani kelimenin anlamı da farklı gösterilenlere yönelmektedir. Bu farklı anlamları kazandırabilmek veya kazandırılmış anlamları söyleminde yansıtabilmek, diğer bir deyişle anlam dünyasını çok boyutlu hale getirebilmek ifadede fark yaratmaktadır.. Vahabzade de şiirinde,

“Sözler yatır guzu kimi
Çalarları haraydadır” (s.102)

diyerek ifadenin derinliğinin ve inceliğinin, anlamın derinliği ve inceliği ile bağlı olduğunu belirtmiştir. Kelimenin çok anlamlılığı ve bu çok anlamlılığın kullanılışı ve tabii ki tekrara düşmeden kullanılışı sözün elastikiyetinden ziyade, şairin dili kullanma becerisi ile doğrudan ilgilidir. Vahabzade kelimenin kavram-anlam alanını bir ağaç metaforundan (eğretilemesinden) hareketle anlatma yoluna gitmiştir. Kelimenin asıl anlamını ağacın gövdesine, yan anlamlarını ise ağacın dalları ve yapraklarına benzetmiştir:

Kim déyir ki,
Her kelmenin
Bir me’nası, bir yükü var?
Yox! Ürekde dile gelen yaşıl sözler,
budaglardır,
Yüz budagın bir kökü bar.
Kök ürekdir.
Yapraglarda rengi yaşıl,
Sesi, sözü pıçıltılar.
Pıçıltının sesi birse,
Min metlebi, min sözü var.
Men sözün öz me’nasını istemirem.
Bir mezmuna o, gül olur,
O, duygudan mehrum olur.
Yoxsul olur.
Men vurgunam her kelmenin
çalarına. (s. 102–103)

2.4. Kelimenin anlam kazanmasında ortamın etkisi:

Vahabzade, söze, kelimeye anlam katarken sözün kullanıldığı ortamın etkili olduğunu belirtmektedir. İletişim bilgisi bakımından ele alındığında; “Söz kim tarafından, kime, hangi ortamda söylenmiştir?” sorularının cevabı, anlamı da belirleyici olarak karşımıza çıkar. Bazen nesnenin aslından çok yansıması dikkat çekici ve anlam ifade edici olarak görülür ve algılanılır.

[1] Bahtiyar VAHABZADE, Lirika, Azerbaycan Dövlet Neşriyatı, Bakü. 1990, s.103.

Vahabzade, mısralarında "ay" metaforunu (eğretilemesini) kullanarak ayın yansımasının aydan daha çok renge büründüğünü belirtmiştir:

Göydeki ay, yalnız aydır,
Suya düşse,
Gırçınlanan dalgalarda
Néçe renkden çelengi var. (s.103)

2.5. Sözü söylerken kaynak ile alıcı arasında ili ki seviyesi:

Şair yerine göre doğrudan haykırıcasına, emredercesine söz söylemektense, muhatabının gönlüne hitap eden ve onu düşünmeye sevk eden tarzda söylenmesi gerektiğini belirtmektedir: Dolaylı yoldan anlatım yani muhatabı sözün anlamının farkına vardırma, duygunun veya düşüncenin en etkili ve kalıcı aktarımlarından birisidir. İletişim bakımından da sözü söyleyenin karşısındakine kendi konumunu üst olarak gösterdiği durumlarda muhatabın alıcılarını kapatması, bir tür savunma refleksi içinde söze kulak vermemesi, ikna olmaması durumu ortaya çıkar. Vahabzade şiirinin içinde muallimliğini de katarak bunu şöyle ifade eder:

Men vurgunam her kelmenin
çalarına.
Nida kimi dik dayanıb
hökm véren halına yox,
Sual kimi boyun büküb
düşünceye dalarına.
Düşüncenin min rengi var. (s.103)

2.6. Sözün derin yapısı, söylenmeden söylenenler:

N. Chomsky'e göre bir cümlenin "söylenen anlam"ından başka "söylenmeyen önvarsayımsal anlam"ları da vardır[1]. Cümledeki dilsel formlardan hareketle bu iki kavramın ilkini "doğrudan söylenen anlam", ikincisini ise "dolaylı söylenen anlam" olarak da nitelendirmek mümkündür. Bu iki kavram da şekil bilgisinden hareketle ifade edilenlerdir. Bu anlamların yanı sıra, bir de "sözce" terimiyle karşılanan ima ve hissettirme yoluyla birçok cümleyi zihnimizde canlandırabiliriz [2].

Sözün sunulan bilgi olarak doğrudan söylenemediği ortamlarda ve zamanlarda bu örtük yapı kullanma, sembollerle anlatma yoluna gidilir. Yukarıda N. Chomsky'den hareketle dilbilim çerçevesinde izaha çalıştığımız bu durumu Bahtiyar Vahabzade bir yerde şu şekilde ifade etmiştir:

> "O zamanlar ben kapalı yazmak zorundaydım. Fakat mahir Azerbaycan okuyucusu benim kapalı mısralarımın üstündeki kapağı kaldırabilmiş, onun arkasında gizlenen asıl mana ve amacı fark edebilmiş, kiraza (gilasa) bakıp içindeki çekirdeği görmüştür. Halkımın yaşadığı çileler, azaplar ve eziyetler ona bu çekirdeği görme imkanını veriyordu. Azad ve müreffeh bir millet, belki de benim kapalı dediğim mana ve amaçları tam açıklığıyla idrak edemezdi, ama ben bu milletin evladı olduğumdan, onun dertlerini yazıyordum. Allah hiçbir milleti başka bir milletin kölesi etmesin….Ben uzun yıllar Mirza Fethali Ahundzade'nin "Eğer mevcut düzeni açıkça tenkit edemiyorsan zamanı ve mekanı değiştir, içinden geleni yaz, anlayan anlayacak" tavsiyesi esasında yazıp totaliter sisteme bu yolla muhalefetimi gösterdim. Bu usulü destekleyen şöyle bir ata sözü de vardır: "Kızım sene deyirem, gelinim sen eşit""[3]

[1] Zeynel KIRAN, Ayşe KIRAN, Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime), 3.bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010, s.167.
[2] Zeynel KIRAN, Ayşe KIRAN, age, s.168.
[3] Bahtiyar VAHABZADE, Ömürden Sayfalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s 82–83.

Ancak zaruretin olmadığı durumlarda, icat arayışının boşa sarf edilmiş bir emek olduğunu, iyi bir gözlemle ve geçmişten gelen birikimlerle bunların anlaşılabileceğini de belirtmektedir. Yeniliğe karşı olmayan şairin, bilinen şeylerin yeniymişçesine tekrar sunulmasını, icat olarak gösterilmesini tenkit etmektedir[1].

Bundan yüzyıl önce "Şiir, duyulmak için dilin kendisi için biçimlendirdiği dildir" diyen İngiliz şairi G. M. Hopkins'in sezgiyle çıkardığı sonucu, R. Jakobson'un dilbilim aracılığı ile ulaşması [2] Vahabzade'nin bu görüşünü destekler mahiyettedir.

Vahabzade, "Darıxma Ha" başlıklı şiirinde örneklendirmek suretiyle, "doğrudan söylenen anlam"ın veya "dolaylı yoldan söylenen anlam"ın ötesinde, "ima edilerek veya hissettirilerek söylenen anlam"a yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Başka deyişle "söylenmeden söylenenleri" de şiir üslubu içinde aktarma yoluna gitmiştir:

Yazırsan ki: - Darıxma ha…
Burada sözün gesdi géniş,
Yuvası var,
Burada sözün cövherinden
Néçe néçe söz sıçrayar.
Sözden fikir,
Fikirsen de
Néçe néçe metleb çıxır.
"Darıxma"nın o tayında
Söz darıxır,
Söz garıxır.
Sen "yox"dakı o "var"a bax.
Sözün eksi - çalara bax.
Sen "darıxma" déyen zaman.
İsteyirsen ömrüm boyu
Men darıxım senin üçün
Rengine bax galıbından çıxan sözün! (s. 103–104)

Bu mısralarda örtük olarak söylenen söylemin tamamen tersi bir anlam ifade edecek şekilde hissettirildiğini, ima edildiğini söylemektedir. Mısralarda söylenen sözdeki fikrin başka olduğu ve aslında o fikirle başka bir şeyin talep edildiği şiirselleştirilmiştir. "sen darıxma" derken, aslında "men darıxım" isteyirsen, diye ima ettiğini belirtmiştir. Bu söylenmeden ifade edilen tezatı pekiştirmek için de

Sen "yox"dakı o "var"a bax. (s.103)

diyerek zıt anlamlı iki kelimeyi kullanmıştır. Gökteki ayın suda yansımasının farklı olduğu gibi kalıbından çıkan sözün de farklı olduğunu, söylenenle kastedilenin aynı olmadığını belirtmiştir:

Rengine bax galıbından çıxan sözün! (s.104)

2.7. Dil ve ileti imde üst-dil ili kisi i levi

Konuşucunun, kullandığı dil üstüne bilgi verdiği, onun bir öğesini açıkladığı durumlarda gerçekleşen bir işlevdir. Özellikle muhatabın, dinleyicinin anlayamayacağı düşünülen göstergelerin anlamını belirlemeye yöneliktir. Kısacası dilin dil ile açıklanmasıdır. Bu işlev daha çok bilimsel metinlerde öğretici amaçlı konuşmalarda kullanılır[3]

Şiirde geçen bazı ifadeler, dilbilim (ve dilbilgisi) alanı içine girebilecek tanımlamalarla ilgilidir. Bu ifadeler, devamında bazı benzetme unsurları ile daha da açıklanma yoluna gidilmiştir.

Kim déyir ki,

[1] Bahtiyar VAHABZADE, "Olağanda Olağanüstü", Ömürden Sayfalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s.76–80.
[2] Zeynel KIRAN, Ayşe KIRAN, age.,s.105.
[3] Zeynel KIRAN, Ayşe KIRAN, age.

Her kelmenin
Bir me'nası, bir yükü var? (s.102)

ifadesi "kelimeler genellikle çok anlamlıdır. Bir kelimenin birden çok anlamı vardır." Önermesine;

Men vurgunam her kelmenin
çalarına.
Nida kimi dik dayanıb
hökm véren halı

Füzulinin "*Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni, Surəti-halım görən, surət xəyal eylər məni* " nidasına B.Vahabzadə " *Heyrət ey büt dedi, dünyaya qələm. Aləmi bir seyrim, yüz heyrətimdir. ...Göylər damar-damar, Yer lağım-lağım...Bu heyrət, bu sual dindirib məni. Hələ körpəlikdən bu heyranlığım, Sual köhlənina mindirib məni*" heyrəti ilə cavab verir.

Açar sözl r: dil, üslub, antonimlər, həmcinslik

Hər kəs-bütün bəşər övladı danışır. Öz ana dilində, düşündüyü, qəlbi ilə ünsiyyətdə olduğu dildə danışır. Çoxları bir neçə dil bilir. Ancaq bu sadəcə dil bilmək, dil öyrənmək və ünsiyyətdir. Dilin ruhunu isə hər kəs duymur. Dilin ruhunu duymaq onu bütün incəliklərinə qədər mənimsəmək, sevmək və necə istifadə etməyi bacarmaq deməkdi. Hansı fikri necə çatdırmaq, insanlarla səmimi, içdən danışmaq, könül dünyasına sahib olmaq deməkdir. XX əsr Azərbaycan şeirinin yaradıcı simalarından biri olan Bəxtiyar Vahabzadə belə sənətkarlardandır. Şairin əsərləri ədəbi dilimizin gözəl nümunələri olmaqla yanaşı, ruhun səsi və qəlbin nəğmələridir. İnsan, aləm və həyat çoxşaxəli tərəfləri ilə onun poeziya dünyasında xüsusi yer tutur, söz cildinə bürünüb hər kəslə ünsiyyətə girir. Hər kəlməsindən ana dilinə sönsuz sevgi duyulan şair doğma dilə varlığı qədər, aldığı nəfəs qədər dəyər verir, onunla fəxr edir, ən əsası isə bu dilin ruhunu duyur. Elə buna görə onun yaradıcılığında mövzu rəngarəngliyi və dil əlvanlığı bir ahəng yaradır. B.Vahabzadənin dili **ö**zünəməxsus ifadə tərzi, yüksək bədiiliyi, obrazlılığı, inandırıcılığı ilə seçilir. Bir keyfiyyət bütün yaradıcılığında ana xətt kimi diqqəti cəlb edir. Bu onun əsərlərinin və dilinin fəlsəfiliyidir.

Dil anlayışı sənətkarın yaradıcılığında iki istiqamətdə görünür. Biri şairin dilə münasibəti və ana dilinə sevgisidir. B.Vahabzadə « .. işlətdiyi dili şeir vasitəsi olmaqdan qabaq, birinci ana dili kimi sevir; özü onunla dil açıb, dünyanın ilk mükəmməl melodiyası—mahnısı olan laylanı onda eşidib, insanlığı onunla tanıyıb (İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə içirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə); sonra ona görə sevir ki, o ulu babalarımızın yadigarıdır, əcdadımızdan qalan və bütün başqa mənəvi zənginlikləri də yaşadan ən böyük mənəvi sərvətidir …. nəhayət, onu bir də öz sənət cəbhəsinin silahı kimi sevir. …. Rəsam üçün rəng, bəstəkar üçün səs nədirsə, şair -yazıçı üçün də söz odur…; Fərhad üçün külüng, Koroğlu üçün Misri, Topçubaşov üçün bıçaq nədirsə, şair üçün ana dili odur»[1].

Dil millətin, xalqın milli-mənəvi dünyasının, düşüncəsinin ecaskar səsidir. Dil məxsus olduğu millətin həyat vəsiqəsidir. Dil millətin varlığıdır. Bütün bu fikirlər şairin sənt-poeziya dilində belə səslənir: *Bu dil –bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır, Bu dil-bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır. Bu dil tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi, Bu dil əcdadımızın bizə miras verdiyi Qiymətli xəzinədir…onu gözlərimiztək Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək.*

İkinci istiqamət isə sənətkarın yaradıcılıq müstəvisində doğma dilin imkanlarından istifadə etmə tərzidir. Sənətkar dilin leksik və qrammatik resurslarından öz dil duyumuna görə istifadə edir**.**

B.Vahabzadənin poeziya dilinin məhsuldar leksik vahidləri sırasında semantik söz qruplarının özünəməxsus yeri var. «Semantik söz qrupları fikrin söz çeşidini artıran, əlvan rəng çalarları yaradan vahidlərdir. Məna yükünü dərinləşdirən, söz təkrarından yayındıran, sinonimlər; ziddiyyətli dünyanın söz cildi olan antonimlər, bir kökdən, bir qəlibdən şaxələnən bir neçə məna əks etdirən omonimlər bütün dövrlərdə ədəbi dilin bədiilik, emosianallıq yaradan fəal üslubi vahidləri olmuşdur. Ədəbi dilin hər bir mərhələsində ayrı-ayrı sənətkarların yaradıcılığında istifadə edilmiş, dövrdən dövrə, üslubdan üsluba, müəllifdən-müəllifə forma və işləkliyi ilə seçilmişdir»[2]. B.Vahabzadənin dilində poetizmi gücləndirən vahidər cərgəsində antonimlər fəal iştirak edir. Bu, bir tərəfdən dilin leksik imkanlarından istifadə etmək kimi yaradıcılıq işidirsə, digər tərəfdən fəlsəfi düşüncənin ifadəsi ilə bağlıdır. Antonimlər həyatın əksliklərinin söz cildidir. Təkamül isə əksliklərin vəhdətindədir. Sənətkar nədən yazırsa yazsın -hər şeyə

[1] T.Hacıyev. Şeirimiz, nəzrimiz, ədəbi dilimiz. Bakı 1990, s.106

[2] S.Sadıqova. Nəsiminin dilində semantik söz qrupları – Tədqiqlər 1, Bakı 2004,s.203

vəhdət müstəvisindən baxır, tamın tərəflərini görür. Ayrılıqda, birtərəfli yox, hər şeyi bütün cəhətləri ilə müsbəti və mənfisi, şirini və acısı-bir sözlə əksliklərı ilə təqdim edir: Həyat *sən nə şirinsən, kim səndən doydu getdi? Gedənlər öz qəlbini dünyada qoydu getdi. Səndən doymaq olarmı, çoxun, azın da şirin. Həyat qışın da şirin, həyat yazın da şirin.*[3] Sözlər təkcə antonimlik yaratmır. Semantik cəhətdən geniş mənalar ifadə edir. Bu əlamətlərin həyata aid edilməsi leksik vahidlərin antonimliyinə həyatın müxtəlif çox və az, acı və şirin keyfiyətlərini əlavə edərək bir ömür tarixçəsinin keyfiyyət- əlaməti kimi səslənir.

Və yaxud,

Səndə həm ***ayrılı ın****, həm* ***üsalın*** *əsli var, Səndə iki ürəyin əbədilik vəsli var*[4] misralarında da eyni üslubi fiqur yaranır. Əksliklikl̈ər-ayrılıq və vüsal birləşir, bütövləşir. Bu da kainatın təkamül qanunudur, bütün əksiklərin bir birləşmə müstəvisi var, biri-digərinin, hər ikisi isə bütövün xislətini müəyyənləşdirmək üçün meyardır.

Dilimizdə «Hər şeydə bir xeyir var» işlək bir məsəldir. Əslində burada bəlkə də «hər şərdə bir xeyir var» deyimi daha doğrudur. Çünki xeyir elə xeyirdi, şərdə xeyir olması həyatın fəlsəfəsindən doğur. Bu mənada xeyir və şər qütbləri ayrıldığı kimi, həm də bir-birinin tamamlayır. B.Vahabzadə bu tarazlığı belə ifadə edir: *Demə görəcəkli günlərim varmış Heyrət, xeyirdəki bu şərə heyrət! Heç demə ürəkdə qoşa yanarmış Zülm ilə ədalət, sevgiylə nifrət*[5] Əks mənalı vahidlər artdıqca fikrin məna sərhədləri də genişlənir: şər-zülm, nifrət; xeyir-ədalət, sevgi.

Sənətkar ayrı-ayrı şeirlərində bir iki misrada hissə-hissə əks leksika ilə dediyi fikrini ümumiləşdirir. Fəlsəfi ümumiləşdirmə aparır: *Durmuş, duracaq üz-üzə yer-göy. Ziddiylə çıxar meydana hər şey. Nurun gücü zülmətdə bilinmiş, Elminki cəhalətdə bilinmiş. Qəm olmasa şadlıq da bilinməz, Zəncirsiz azadlıq da bilinməz, Vəhdətdə birəm, hicrdə yüzdüm. Bir yolda min illik dağa döndüm. …Dünya özü əksiylə də vəhdətdədi, mən də. Nəşəm də doğur dərdi-qəmimdən. Ziddimdə tamam, bir bütövəm mən.*[1] *Yer-göy, nur-zülmət, elm-cəhalət, qəm-şadlıq, zəncir(məhkumluq)-azadlıq,vəhdət-hicr, bir-yüz, bir yol-min il, nəşə—dərd-qəm* və s. vahidlərin iştirak etdiyi bu dil. –dünyanın bütün əksiklərı, ziddiyyətlərindən yaranan təkamül və vəhdət konsepsiyasının XX əsr dili ilə ifadəsidir.

Azərbaycan ədəbi dilinin tarixində xəbərlik əlamətinin ixtisarı bütün dövrlərdə işlənmiş üslubi formadır. Əslində bu şəkilçinin işlənməməsi misrada qənaət, yığcamlıq yaradır, bu yığcamlıq isə fikrin hüdudlarını sanki genişləndirir konkretlikdən çıxarıb deyilən fikrin masştabını böyüdür. Diqqət daha çox söz,ifadələrə yönəlir. B.Vahabzadənin də yaradıcılığında Füzulinin *Dust bipərva, fələk birəhm, dövran bisükun, Dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale' zəbun*[2]. qəlibində şeirlər vardır: *Ömür yolum—içimdəki vuruşlarım. Mübarizəm—tale ilə yarışlarım. Qədərimin yazıları—alnımdakı qırışlarım. Kaş onları pozan ola! Təzəsini istəyimcə yazan ola!* [3]

B.Vahabzadə yaradıcılığında təsvir və canlandırmadan fəlsəfi yekunlaşdırmaya keçid xüsusi üslubi çalar kimi özünü göstərir. Nədən yazmasından asılı olmayaraq onun şeirləri düşündürür, bir müsahib kimi oxucu ilə ünsiyyətə girir, inandırır, ruhlandırır və təsəlli verir.

Çəmənlikdə gül-çiçəyin Sağ-solunda ələfi var. Dünyada hər bədbəxtliyin Həm zərəri, həm nəfi var . Maraqlı semantik ardıcıllıq qurulur: çəmən—gül-çiçək-ələf; dünya və bədbəxtlik; zərər-nəf. Burada, leksik vahidlərlə təsvir və canlandırmadan fəlsəfi fikir istiqamətində üslubi model təqdim edilir. Çəmən, gül-çiçək sözləri ilə ələf təzad yaradır.Bədbəxtlik fani dünyanın təyinidir. Zərər və nəf(xeyir) antonim sözləri isə bədbəxtliyin atributudur. Ələf və bədbəxtlik eyni semantik yük daşıyır. Əksiklər əvvəl təbiətin, sonra isə həyatın timsalında verilir. Obrazlılıq içərisində əyanidən müccərrədə doğru dərk asanlaşır.

---

[3] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I. cild Bakı,1974,s.129
[4] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I. cild Bakı,1974,s 161
[5] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I. cild Bakı,1974,s305
[1]B.Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İkinci cild. Bakı,1984,s. *160*
[2] Füzuli . Əsərləri. Altı cilddə,I cild. Bakı,2005, s.243
[3] B.Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İkinci cild. Bakı,1984,s.152

Vaxt hakimlər hakimidir Həyat varkən, yox kimidir. İnsan göydə ay kimidir Görünməyən tərəfi var. Bəşəri düşüncəni əks etdirən bu misraları oxuduqdan sonra qarşındakı müsahibinə «doğrudur» deyib söylənilənі təsdiqləmək istəyirsən. Buradakı bənzətmə də orjinaldır. Ay poetik dildə gözəllik rəmzidir. Şair isə onun yeni keyfiyyətini-görünməyən tərəfini bənzətmə atributu seçir. Dünya və insanın gizli, sirli bir aləm olması fikrini vurğulayır.

B.Vahabzadə yaradıcılığında dil vahidləri xüsusi ardıcıllıqla düzülür. Məzmunca müxtəlif olan vahidlərin hamısı bir ideyanın ətrafında birləşir. Təbiəttdən düşüncəyə, düşüncədən qəlbə, qəlbədən sevgiyə, sevgidən kainata bir pəncərə açılır.

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm, Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm, Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm, Həyatı, həyat kimi yaşamaq istəyirəm![4] *Rəng- min rəng; gül-çələng; təpə-dağ*-bunların hər biri həyatın-təbiətin müxtəlif tərəflərіdir. Gül və güllərin çələngi, rəng və min rəng, həyat və mükəmməl həyat kimi paralellərdə eyni leksik vahid təkrar olunur, ancaq söz və söz birləşmələri fərqli məna daşıyır. Bütövlükdə bütün müqayisə edilən vahidlərdən birinci tərəfi az, ikinci tərəfi isə çox məzmununu ifadə edir. İlk misralarda təqdim edilən təbii gözəllik, mənzərə-göylərin min rəngi, güllərin çələngi, uca dağ zirvəsi sonrakı misralarda mənəvi mükəmməliyin girişi olur. Sonra isə şəxsiyyətin cizgiləri tamamlanır: *Yaşamaq istəmirəm sürünüb dizin-dizin. İstəyirəm ən uca zirvələrə mən qonam. Xəfif sakitliyini neyləyirəm dənizin, Onun qasırğasına, dalğasına vurğunam!*[5]*…..*

Sənətkarın şeir dilində təsvirdən çox dərin düşüncə, təqdimdən çox, açıqlama-şərhlər və inkarolunmaz həqiqətlər, aksiomlar var.

Atəş öz-özündən Birdən-birə yanmır. Bir şey bu cahanda İzsiz və səbəbsiz Bihudə yaranmır. Vardırsa yaranmış, Mütləq yaradan var. Varsansa… özündən Əvvəlcə atan var… Dünya quru bir səs, Qəm çəkməyə dəyməz;Yüz-yüz itən olsun, Min-min də bitən var Şükr eyliyəlim ki, Bizlərdən həm əvvəl, Həm sonra Vətən var[1]. Bir cümlə iki misraya ayrılır. Fikrin ahəstə, düşünərək qavranmasına yardım edir. Cümlələrin bölünməsində poetik ritm yaranır. Səs və söz uyarı, ahəngdarlığı şeirin poetik gücünü artırır. Bu klassik ədəbiyyatdakı yaradılış fəlsəfəsinin XX əsrin dilində ifadəsidir.

Sənətkarın başqa bir şeirində yaradılış düşüncəsi Vətən sevgisi ilə yekunlaşır. Vətən real həyat faktı kimi bütövlüyün rəmzinə çevrilir.

Bir nəğmə qoşmadım hələ mən sənə, Dağlar bunu mənə kəsir sanmasın Mən dedim, vurğunam Azərbaycana. Deyirəm, heç zaman xırdalanmasın. Şeirin məna və ideyasına giriş *Azərbaycan* və *xırdalanmasın* kəlmələridir. *Şerimin mayası--bu qaynar nəfəs,-- Sənin öz çiçəyin, sənin öz barın, Şerimdə dil açıb danışmırmı bəs, Sənin bulaqların, göy çinarların? Mən həm bakılıyam, həm lənkəranlı Gəncəli, qubalı, həm naxçıvanlı. Şəkili, şirvanlı, qarabağlıyam Bütöv Vətənimə, bütöv bağlıyam.*[2] parçasında isə bütövlüyü təqdim etmək üçün həmcinslikdən istifadə olunur-xırdalananlar sadalanır. Bulaqllar, göy çinarlar dil açıb danışır, təbiət canlanır. Coğrafi tamlıq yaradılır. Siyasi və dünyəvi düşüncə birləşir. Hər şey bütövləşir.

Bəxtiyar Vahabzadənin hər bir şeiri bir həyat hekayəsi, həyatın fəlsəfəsidir. *Mənim sol əlimdə yanıq yeri var O, mənə töhfədir körpəliyimdən. Odun olduğundan xəbərsiz vaxtlar Əlimi manqalda yandırmışam mən. Körpəliyimdən, sol əl, yanıq yeri, manqalda yandırmaq* ifadələri uşaqlıq xatirələrini yada salır. İlk misraların xatirəsindən böyük həyata yol gedir: *Mən oddan qorxmadım yanana qədər, Mən qorxu bilmədim qanana qədər Elə ki, yandım, Odla oynamaqdan qorxdum, dayandım. Başlandı qorxu- Başlandı ehtiyat- Başlandı həyat*[3]*…*

Təqdim edilən misralarda əksmənalı sözlər yoxdur, ancaq *körpəlik-uşaqlıq və böyüklüy*ün, müxtəlif yaş hədlərinin dərketmə prosesləri qarşılaşdırılır, həyatın ziddiyyətləri önə çəkilir. *Oddan qorxmadım, qorxu bilmədim, odla oynamaqdan qorxdum, başlandı qorxu* birləşmələ-

[4] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I. cild Bakı,1974, s*43*
[5] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I. cild Bakı,1974, s.45
[1] B.Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İkinci cild. Bakı,1984,s7
[2] B.Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İkinci cild. Bakı,1984,s.22
[3] B.Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı,1974,s.202

rində iştirak edən *qorxu, qorxmaq* vahidləri və *od, başlandı* sözləri təkrarlansa da, yeknəsəklik yaratmır, düşüncəni itiləyir, fikri genişləndirir.

B.Vahabzadənin dil və üslub zənginliyinin əsas əlamətlərindən biri lokoniklikdir. Söz, ifadə seçimi, qrammatik qruluşun imkanları çərçivəsində görülən yaradıcılıq işi nəticəsində ən geniş fikir belə bir neçə sözə sığışdırılır. *Dağlar—əzəmətilə. Bağlar—naz-nemətilə, Sular—hərəkətilə Özüdür. Qoca—söz-söhbətilə, Cavan—şücaətilə, Qı*

Рассматривая разноплановую палитру поэтической кисти Бахтияра Вагабзаде, со свойственной ему чуткостью Расул Рза отмечает «мотив седеющих волос, печальных вестников надвигающейся старости» в творчестве поэта как одно из интересных явлений в современной азербайджанской литературе. В тот момент, когда Расул Рза обращал на это внимание, Бахтияру едва исполнилось 35 лет. И он писал:

Напрасно не думай, что мне на виски
От тайного горя легла седина.
Наоборот, говорит она,
Что жил я не зря,
И умру без тоски.
****
Подтачивает сердце
грусть и горесть,
от бурь
седеет рано голова...

А в сорок лет он парадоксально утверждает: «Да, я старше своего отца, старше деда!» («Я старше»).

В казахской поэзии аналогию можно найти в творчестве классика национальной литературы Абая Кунанбаева. Когда он писал следующие строки, тоже был чуть старше сорока лет:

Немало мы прожили лет.
Пожалуй, пора на тот свет.
****
Старость, тяжкие думы, стал чуток твой сон.
Яд и горечь – твой гнев, желчью ум поражен.
****
Уж старость в упор подступает,
И выхода нет никакого.
Строптивый про горе не знает,
Но проку ведь нет от такого! [3]

Естественно, совсем разные причины (отдаленность эпох, другая общественно-социальная среда, уникальная культура и т.д.) «заставили» обоих поэтов «состариться» раньше времени. Но *поэтические приемы* в своей семантике все равно схожи. В первую очередь поэты хотят, чтобы народные массы их услышали и поняли. А на Востоке всегда тонко прислушивались и с уважением относились к мудрым наставлениям седобородых аксакалов. Поэтому, будучи в роли «глубоких старцев», поэтам легче было задеть душевные струны, в основном, подрастающего поколения – основателя будущего и донести до них суть своего гнева, отчаяния и надежды.

«Не хочу покоя». Так называется один из знаменательных поэтических сборников Бахтияра Вагабзаде. Думается, это – отражение глубинных пластов духовного состояния поэта, который всю свою жизнь был в поисках вечной истины и смысла человеческой жизни, а также искренне переживал за судьбы отчего края («И на этой дороге в бессонном краю, Потерял и покой я и юность свою. Но зато приобрел драгоценное свойство: Беспокойство великое. Да, беспокойство!»).

Все исследователи единодушно отмечают, что стихи Вагабзаде полны противоречивых и противоборствующих контрастов. Например, И.Дж.Сулейменова в своей лингвистической статье «Антонимы в поэзии Бахтияра Вагабзаде» пишет: «Употреблённые Бахтияром Вагабзаде именные фразеологические сочетания «война правды», «престол правды», «смеющееся будущее», «зло родины», «добро родины», «дворец правды», а также глагольные сочетания «покрасить правду», «заплакала правда», «подавление добра и зла», глагольные сочетания, построенные на основе переносных значений, являются

новыми необычными выражениями... *В этих достаточно глубоко контрастных противоречиях наряду с художественным образным выражением находит своё отражение философия политико-общественных противоречий эпохи, тесная связь поэта с жизнью народа*» [4].

В стихотворении «Непокой» (1965 год) поэт подтвержает свою позицию в декларативной форме:

Для саза нашего искусства
Я стал – пусть скромною! – струной,
Но у меня такое чувство,
Что я в долгу перед страной.

Поэт – и пахарь, он и воин,
Высокой наделен судьбой...
Я только тем сейчас доволен,
Что недоволен я собой.

Подлинная простота его стихов, достигнутая напряженным духовно-нравственным трудом, дала возможность поэту расширить горизонты его поэтического пространства.

Казахский поэт Касыма Аманжолов, посетивший Баку в 1947 году, посвятил два стихотворения азербайджанской тематике [5]. В первом из них он пишет о Низами, называя его «султаном поэзии» и «одним из своих великих устадов», и еще от всей души приветствует Самеда Вургуна (учителя Бахтияра Вагабзаде). А лирический персонаж второго произведения – черноглазая девушка по имени Сана. Любуясь красотой азербайджанки, автор сравнивает ее , - (на казахском: «Тавриз-Баку аспанында күн Сана»), что вызывает определенные ассоциации, связанные с творчеством Вагабзаде. В чем это выражается?

Касым Аманжолов отлично знал историю азербайджанского народа и одной строкой сумел создать *целостное восприятие* образа Азербайджана, что несомненно показывает его гражданскую зрелость и словесное мастерство. А у Бахтияра Вагабзаде – страшно трагедийная тема: *разобщение народа, раздвоение души.* Кроме его диссидентской поэмы «Гюлистан», имеются еще другие стихи, в которых красной нитью проходят скорбно-страдальческие мотивы. Вот отрывок из его стихотворения «Между...», опубликованного в сборнике «Зори», в далеком 1974 году:

Я в горе один, как заблудший в лесу.
Я в крепости каменной службу несу.
В прихожей топчусь и никак не решу:
Здесь выход, там – вход в мою жизнь, а я между.

О, сколько в тебе, Бахтияр, твоих «я»,
Живут то печаля, а то веселя.
Колючею проволкой держит земля:
– , [6].

Удивительно, как тогдашняя московская цензура «прозевала» такие словосочетания как «каменная крепость», «колючая проволка», в контексте стиха откровенно намекавших на советский режим. У Вагабзаде поэтическая формула: «Баку и Тевриз – моя жизнь, а я между», на самом деле, обретает особое звучание, сокровенное очертание. В сердце поэта, говоря его словами, «стоящего на распутье», кроется сакральная мечта о воссоединении насильно разделенных земель.

В сборнике «Зори» у Вагабзаде есть еще одно стихотворение - «Нейтральная зона», изображающее «переходное положение» соседствующих территорий:

Полужива, полумертва.
Быть и не быть – ей все едино.
С одним глуха, с другим нема.

И ни лицо и ни личина.

Безусловно, Бахтияр Вагабзаде, сумел воплотить в своем творчестве все чаяния родного народа, как и его казахский коллега по перу – Касым Аманжолов. У обоих имеются прекрасные программные стихотворения, где в один поэтический монолит гармонично сплавлены жизненное кредо и нравственный кодекс. У Вагабзаде оно называется «Моя дорога», а у Аманжолова – «О себе». Сравнительный анализ текстов показывает, что у них много общего в идейно-художественном восприятии окружающего мира. Главное то, что они сумели смело выразить свое поэтическое «я» в ту тоталитарную эпоху, когда в обществе доминировало закостеневшее слово «мы». Это – тема отдельного литературного разбора.

В космосе поэзии настоящее без прошлого всегда скудно и ущербно. В одной из своих исследовательских статей Бахтияр Вагабзаде пишет: «...если Физули создал величайшие образцы классической поэзии, то Вургуну принадлежат прекраснейшие образцы поэтического искусства, близкого к народному духу, народной литературе. С древнейших времен эти два течения служили истоком для наших поэтов» [7].

Думается, что в лирико-философских и национально-патриотических творениях Бахтияра Вагабзаде эти параллельные направления нашли особые точки соприкоснове-ния и принципы взаимопроникновения. В свое время поэт и переводчик Лев Озеров в предисловии к его книге «Весна на вершинах» писал: «Бахтияр Вагабзаде с почтением относится к традиции. Но он отлично понимает, что почитать традицию это – одновременно – развивать, в поисковых целях нарушая ее и даже отрицая. Без этого не пробиться к новаторству. Бахтияр Вагабзаде знает меру соотношения старого и нового. Вернее – чувствует эту меру. Он и здесь показывает себя поэтом напряженно и беспокойно мыслящим» [8].

Бахтияр Вагабзаде сумел обьединить в своей поэтической концепции индивидуаль-ное и универсальное, национальное и общечеловеческое («...чем дальше мой корабль удаляется от Родины, Тем ближе к ней оказываюсь я»).

Для него не существовало границ между глобальными и бытовыми проблемами. Его стихи стали символом патриотизма, любви и гуманизма. Неспроста писал немецкий ученый Ганс-Питер Ахмед Шмиде: «Я научился безумно любить свой народ и свой язык у Бахтияра Вагабзаде».

60-е годы XX века знаменуют собой период «оттепели», когда в союзных респуб-ликах начался процесс исторического пробуждения, возвращения к своим истокам. Как и в других братских литературах, в творчестве казахских поэтов усилились патриотические мотивы: культ родной земли, воспевание материнского языка, прославление героизма предков, возвеличивание народных традиций, постижение национального характера и т.п. (Кадыр Мырза Али, Мукагали Макатаев, Жумекен Нажмеденов и др.). Та самая историческая тенденция пронизывает творчество Бахтияра Вагабзаде:

Не говори,
Что «сам ты по себе»,
Что на «чужих» и «близких»
Мир разложен,
С народом ты живешь, -
В его судьбе
Своей судьбой
Участвовать ты должен!

Действительно, он всей своей поэтической судьбой активно участвовал в исторических свершениях в деле приобретения независимости Азербайджана.

И имя Бахтияра Вагабзаде будет вечно неразделимо с судьбой его родного народа.

1. Вагабзаде Б. Раздумья. – Баку: Детюниздат, 1959. – С.5.
2. Молдағалиев Ж. Қазақ ең риза болғанда «Шіркін, ақын екен!» дейді//Астана ақшамы, 28.09.2010.
3. Абай. Книга слов. – Алматы: Международный клуб Абая, 2009. – С.137, 141, 157.
4. Акутальные вопросы теории и практики филологических исследований: материалы международной научно-практической конференции. Пенза- Москва – Решт, 2011, С.139-140.
5. Низами тойында; Азербайжан қызына//Қасым Аманжолов. Нұрлы дүние. – Алматы: Жазушы, 1991. – 224-б.
6. Вагабзаде Б. Зори. – Москва: Советский писатель, 1974. – С.77.
7. Маил Демирли. Проблемы классической поэзии в научно-теоретическом наследии Бахтияра Вагабзаде//Зеркало.аз. 20.02.2010.
8. Озеров Л. Вечность и мгновение//Вагабзаде Б.Весна на вершинах. – М.: Художественная литература, 1974. – С.4.

B.VAHABZAD N N «MU AM» POEMASI: M N V - M D N RS N B D -F LS F D RK V RH ND FOLKLORUN ROLU

Etibar jd r o lu Talıblı

Bakı Dövlət Universitetinin dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
E_talibli_58 @live.com

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan poeziyasında, ədəbiyyatında doğma xalqının dərd-səri, arzu və istəklərini ecazkar sənət qüdrəti ilə dilə gətirən əsərləri və XX yüzilliyin o qədər də sabit olmayan ictimai-siyasi durumunda sarsılmaz vətəndaş mövqeyi ilə seçilən görkəmli sənətkarlardan biridir. Şairin yaradıcılığının çox məhsuldar olan 70-90-cı illər mərhələsini müdriklik poeziyası kimi ümumiləşdirmək olar. Onun bu illərdə yazılmış ən seçmə şeir və poemaları, pyes və publisistik yazıları milli və ümumbəşəri mətləblərə, günün məsələsinə və ya əbədi mövzulara analitizm və emosionallığın vəhdətindən doğan mütəfəkkir baxışı ilə səciyyələnir. Mövzunun mütəfəkkircəsinə duyumu, yozumu, problemin bədii-fəlsəfi açılışı onun «Mərziyə», «Bağışlayın, səhv olub…», «Ləyaqət», «İki qorxu» poemalarında, «Dar ağacı», «Fəryad», «Özümüzü kəsən qılınc» pyeslərində, bir çox başqa epik, dramatik əsərlərində və lirikasında aydın nəzərə çarpır.

«Muğam» (1974) poeması da bu qəbil əsərlərdəndir. Poema milli folklorumuzun – istər musiqi folklorunun, istər şifahi söz sənətinin doğuluşunun, ərsəyə gəlməsinin şair-tədqiqatçı səyi ilə, qan yaddaşından gələn xüsusi bir fəhmlə poetik şərhinə həsr olunmuşdur. Sanki şair Muğam adlı böyük bir sərvəti yaradanların yaradıcılıq emalatxanasının içinə girir və bu emalatxanada min illərin arxasından boylanan qanlı-qadalı, sevincli-qəzəbli milli tariximizi, milli taleyimizi görür. Bu taledə bütövlükdə Vətənin, Xalqın öz payı var, xalqın zərrələri olan, öz taleyini yaşayan fərdlərin, Vətən övladlarının öz payı. Bunlar bir-birindən ayrı deyil və bir-birlərini tamamlayırlar. Nakam sevgidən qəmli hekayətlər söyləyən «Segah»la insanlığın dünəni, bu günü və sabahı barədə fəlsəfi düşüncələri nəql edən «Rast»ın bir-birini tamamladığı kimi.

Bizcə, «Muğam» poeması milli-mənəvi sərvətlərimizin qüdrətinə heyranlıqdan, bu heyranlığı oxucularla bölüşmək, bu qüdrəti onlara çatdırmaq istəyindən doğub. Poema şairin bütün yaradıcılığı boyu sabitləşən sənət kredosuna – milli-mənəvi oyanışa bir vətəndaş kimi xidmət istəyinə tamamilə uy

mənəvi sərvətlərinə qayğı və hörmətlə yanaşma problemidir. Muğam – şairin analitik-emosional poetik şərhində və təfsirində xalqın tarixi, xalqın mübarizə salnaməsidir: onun mənəvi dünyagörüşü və psixologiyasıdır, onun ruhi aləmidir. Muğamda xalqın həyatı və məişəti, dünyanın idrak və duyum tərzi, onun insaniliyi mərkəzləşmişdir. Muğam xalqın mənəvi yaddaşıdır, ülvi və bəşəri, ölümsüz və əbədi nə varsa, onun haqqında düşüncələrini və qənaətlərini xalq bu yaddaşa həkk etmişdir».[1] Şairi bu əsəri qələmə almağa bir tərəfdən xalqın yaratdığı minillik mədəni sərvəti – muğamları dəyərləndirmək, onlara gənclərdə məhəbbət oyatmaq arzusu sövq etmişdisə, başqa sözlə, təbliği amil bu yaradıcılıq addımına təkan vermişdirsə, digər tərəfdən idraki amil, yəni muğamları dərk etmək, onun müxtəlif guşə və məqamlarında, pərdələrində dinlənən ecazkar səslərin sehrini açmaq niyyəti burada əhəmiyyətli rol oynamışdır. B.Vahabzadə özü də «Muğamlar barədə bir neçə söz» məqalə

Əlbəttə, hər hansı bir əsərin janr müəyyənliyini açmaq onun poetik strukturunu, bu strukturun təşkili prinsiplərini, kompozisiyasını, ümumən poetikasını təhlil etməklə mümkündür.

Folklor «arxetip»i – burada muğamların bütövlükdə quruluşu poemanın struktur prinsiplərinin əsasında durur. Hissələrin adlarına fikir verək: «Bəlkə…», «Şur», «Tellər ağlasın», «Çahargah», «Qalalar», «Hərə bir cürə», «Segah», «Rast», «Aman ovçu», «Yağ yağış», «Sayacılar»… Muğam sənəti ayrı-ayrı muğamlardan, onların guşələrindən ibarət olduğu kimi, poemanın hissələri də konkret muğamlara həsr olunmuş, onların adı ilə adlanmışdır. Muğam dəstgahı oxunarkən rənglərə, xalq mahnılarına yer verildiyi kimi, bu vəhdəti şair də əsərin kompozisiyasında gözləmişdir.

B.Vahabzadə yazır ki, «… muğamların hər birində bir əhvalat nəql olunur. Bu əhvalatın özü də konkret deyil, mücərrəddir. Onu hər kəs istədiyi mətləbə yoza bilər. Bunun özü də yenə ifaçıya yaradıcılıq imkanı verir…»[1] Şairin bu qənaəti poemanın quruluşunda da özünü göstərir. Poema müəyyən süjet əsasında qurulmamışdır, hər bir hissə ayrı-ayrı muğamlar barədə bədii biçimli fəlsəfi düşüncələrdən ibarətdir. Çünki müəllifin dediyi kimi, «bu yanıqlı hıçqırığa, bu könül yanğısına dözmək çətindir. Qanadları od tutub alışan bu səs axını bizi yalnız yandırmır, həm də düşündürür».[2] Dərk etmək ehtirası, idrak təşnəliyi poemanın əvvəlindən sonunadək qızıl xətlə keçir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, muğamların poetik- fəlsəfi şərhi müəllifin əsas məqsədlərindəndir. «Bəlkə…» adlı proloq səciyyəli ilk hissədə oxucu poetik suallarla bu məqsədə köklənir:

Bu dünyanın ağrıları, acıları
Necə sığır Çahargahın
Bəstənigar pərdəsinə?
Dağlara çıx, diqqət elə
Qayalardan yumalanan
daş səsinə –
Öz səsinə
səs axtaran quş səsinə…
O səsdəki
qırıq-qırıq hıçqırıqlar nə nalədir?
Qırqovulun döşündəki rənglər nədir?[3]

və ya

Ney üstündə yeddi səsin,
Oyuq-oyuq yuvaları
Nədir belə? (s.210)

yaxud da

Bəlkə… Muğam bir nağıldır: əfsanədir.
Bilək, onun bu dünyaya sözü nədir, qəsdi nədir? (s. 211)

Şair sonrakı hissələrdə proloqda qaldırdığı suallara öz cavabını verir və beləliklə folklor «arxetip»i muğamların yeni oxunuşu və təfsirinə imkan yaratmış olur.

Deməliyik ki, süjetlilik poemaya heç də tam yad deyildir. Əsərdə bütöv süjet olmasa da, bəzi hissələrdə, məsələn, «Çahargah»da fəlsəfi düşüncələr tarixi rəvayətin təsvirində reallaşır. Liriklik epikliklə növbələşir, musiqiyə həsr olunmuş əsərin özünün də ritmi dəyişir, ahəngi əlvanlaşır. Poemanın strukturunun müəyyənləşməsində müəllifin səs abidələrini – muğamları, aşıq havalarını, xalq mahınılarını; söz abidələrini – bayatıları, qoşmaları, sayaçı sözləri, əfsanə və nağılları; daş abidələrini – qalaları, keçmiş tikililəri xalqın yaratdığı maddi və mənəvi sərvət kimi vəhdətdə qavraması və bütün bunların arxasında xalqın tarixini, taleyini, həyatını, məişətini, təfəkkür və psixologiyasını görməyə çalışmasının əhəmiyyəti olmuşdur. İlk baxışda

[1] B.Vahabzadə. Habilin kamanı. – Sənətkar və zaman. Bakı, Gənclik, 1976, s.162
[2] Yenə orada, s.167
[3] B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. 2 cilddə, II cild, Bakı, Azərnəşr, 1975, s.209. (Qeyd: Poemadan verilən parçalar yalnız bu nəşrdən gətirilir.) hislər, duyğulardır.

muğamlarla o qədər də əlaqəli görünməyən «Tellər ağlasın», «Aman ovçu», «Qalalar», «Sayacılar» kimi hissələrin poemanın kompozisiyasındakı yerini məhz bununla izah etmək olar.

Dəstgahda muğamları inci kimi bir sapa düzən nədirsə, poemada da ayrı-ayrı hissələri vahid məcraya salan odur: – Xalqın ruhu, dərdi, mənəvi dünyasıdır, düşündürərək insanı təmizləyən, xəyalı qanadlandıran, könülləri böyüklüyə, təmizliyə və yüksəkliyə səsləyən Akademik A.Buşmin tarix və mədəni irsə yazıçı münasibətindən söz açaraq yazır ki, «Böyük sənət əsərləri çoxillik bitkilərin əkilməsinə bənzəyir – hər nəsil öz məhsulunu yığır.»[1] B.Vahabzadə keçmiş əsrlərin bu möhtəşəm sənət abidəsində – muğamlarda əcdadlarının min illərdən bəri yaşayan taleyini, ruhunu, psixologiyasını, düşüncələrini, sevinc və kədərini, bir sözlə, canlı, yaşayan tarixini görür və bu tarixi musiqi dili ilə oxuyub, poeziyanın dilinə çevirir. Ona görə, «Xalqın dili kimi musiqisi də onun ruhundan, xarakterindən xəbər verir. Əslində musiqi də xalqın dilidir… Xalq mahnıları əcdadlarımızın bu günə gəlib çatan təfəkkür və əxlaq dərsliyidir.»[2]

Əgər tarixçi tarix haqqında məlum faktlar, sənədlər əsasında mühakimə yürüdürsə, həqiqi söz ustaları tarixi biliklə bərabər, öz bədii-fəlsəfi məntiqi və dünyaduyumu ilə bu tarixin mahiyyətinə varmağa, mənasını açmağa nail olur. Bu işdə muğamlar, xalq mahnıları və şifahi söz sənətimiz – bütünlüklə milli folklorumuz B.Vahabzadənin köməkçisidir. Bu mənada «Muğam» poemasını Azərbaycanın tarixi gerçəkliyi – folklor yaradıcılığı – müasir mədəniyyəti arasında milli-genetik bağları, gözlə görünməyən, fəlsəfi təfəkkürlə dərk edilən, şair fəhmi ilə duyulan əbədi və əzəli bağları üzə çıxaran əsər adlandırmaq olar.

Orda varaqlanır,
Bir qəlbin deyil,
Bir xalqın min illik iztiabları… (s.229)

B.Vahabzadə məqalələrinin birində yazır ki, «Bizim ozan-aşıq sənəti ilə qaynaqlaşan muğamlar qədər xalqımızın ruhunu, mənəvi aləmini ifadə edən ikinci sənət abidəsi tapmaq çox çətindir. Çünki muğamdakı guşələr, bəmlər, zillər, pərdələr, çox uzaq keçmişimizdən qopub gəlir. Biz çahargah sədaları altında döyüşə girmiş, segahın yanıqlı guşələrinin dililə sevgimizi bəyan etmiş, şikəstə altında dərdimizi demiş, balalarımıza layla çalmışıq.» [3] Poemada da muğamlar ozan-aşıq sənəti ilə qaynaqda alınmışdır. Bu vəhdət təkcə şairin dünyaduyumunda deyil, əsərin janr-üslubunda, dilində, bədii vasitələrində də təzahür etmişdir. Beləliklə də, poemanın mövzu problematikasının dairəsi xeyli genişlənmiş, o bütövlükdə xalq təfəkkürünün məhsulu olan çoxşaxəli möhtəşəm bir yaradıcılıq haqqında poetik əsərə çevrilmişdir.

Fikirlərimizi konkret olaraq, poemanın «Çahargah»a həsr olunmuş hissəsi əsasında izah edək.

Həmin hissədə əvvəl, «Tellər ağlasın»da namərd əllərlə tariximizə salınmış bir fəci səhifə xatırlanır:

Şikəstənin Zil guşəsi –
Əsgəranda vıyıldayan güllə səsi.
Qara xəbər el-obanı dolandı.
Əsgəranda Qoç Nəbini vurdular. (s.220)

Şair bayatıların əyninə qara geyməsi, gəraylıların çiyninə qəm götürməsi, Qarabağın çöllərini qar alması kimi dəqiq poetik tapıntılarla, obrazlı deyimlərlə məşhur bir el mahnısının yaranmasının tarixçəsindən danışır, sadəcə danışmır, mahnının doğuluş prosesini canlandırır. Sonra «Çahargaha» körpü salınır. Şairə görə, xalq əgər «Tellər ağlasın»da dərdindən danışıb, həlak olmuş qəhrəmanına ağı deyirsə, «Çahargah»da artıq muğam dili ilə öz haqqı uğrunda mübarizəyə, üsyana qalxır.

B.Vahabzadə qələmində «Çahargah» necə təqdim olunur?

«Çahargah»ın «şaha qalxan köpük-köpük dalğalar», «həyəcanlar, tələtümlər»lə müqayisə olunan ön sözü – «Bərdaştı» həyatın bir döyüş, başdan-başa bir vuruş olması barədə xəbərdarlıqdır.

[1] A.Buşmin. Nauka o literature: Problemı. Sujdeniya. Sporı. M., Sovremennik, 1980, s.154
[2] B.Vahabzadə. Mahnı. – Gəlin açıq danışaq… Bakı, Azərnəşr, 1988, s.203
[3] B.Vahabzadə. Habilin kamanı. – Sənətkar və zaman.Bakı, Gənclik, 1976, s.161

Mayəsi – ötən günlərdən nəql olunan bir əhvalat. Yad eldən gələn elçi:

Gərək təslim olasınız deyir – bizə.
Olmasanız…
Təpəriniz varsa əgər savaşınız,
Savaşsanız…
Daş üstündə qalmayacaq bir daşınız. (s.221)

Fikirlər. Düşüncələr. Təlaşlar.

Bəstənigar – aman çəkən, «neyləməli» deyən bir fəryad! Bayatılarımızdakı eyni ruhlu fəryadlar – musiqinin söz izahı:

Bəstənigar
Bəstəboylu nigarların
Dili ilə inlər, inlər.
Ağı deyər qız-gəlinlər:
«Don tiksən ağı bizdən.
Belinin bağı bizdən
Qoymayın yadellini
Almağa bağı bizdən… (s. 222)

Yenə bayatılarla şair qəhrəmanları «dərdimiz qılıncla bitər» qənaətinə gətirir.

«Hesar» – «düşmən qabağına hasar çəkən qalalarda» kürələrə od qalanır. «Dəmir bişir». «Çəkic altda qığılcıma dönüb axdı «Çahargah»ın pərdələri…»

«Müxalif» – hücum!
«Mənsuriyyə» – qələbə!
Qələbənin bayatı yozumu:

Əzizim sözə qaldı.
Bir şirin sözə qaldı.
Yad qovuldu dağlardan,
Yurd yenə bizə qaldı… (s.224)

Poemanın bu fəslini şair mənsuriyyə – qələbə ahəngində yazdığı qəzəllə tamamlayır:

Qəlbi vulkan tək coşan üsyandır, üsyan çarigah.
Açmış hər zənguləsindən fikrə meydan çarigah…

Şahə qalxan dalğalardır bir «Müxalif» guşəsi,
Dəryalar ləngərlədən tufandı, tufan çarigah.

Guşələr göy gurladır, yer titrədir, sel oynadır,
Göndərir yadelliyə gizli fərman çarigah.

Simlərin mizrab ilə toqquşmasından od çıxar,
Yoğrulubdur bəlkə də çaxmaq daşından çarigah.

Cövhərində bir həzinlik, bir xəfiflik saxlanır,
Ayrılıbdır öylə bir can sirdaşından çarigah.
Bəxtiyaram, heyranam bərdaştda çılğın səslərə,
İstərəm od alsın əsrin atəşindən çarigah (s.224-225)

Göründüyü kimi, B.Vahabzadə aşıq sənəti və muğamları bir-birilə əlaqəli şəkildə qavrayaraq, folklorda yatan tarixi oyatmış, ona müasir nəfəs vermiş, xalq ideallarının təsdiqinə nail olmuş, mövzunun orijinal müəllif həllini tapmışdır. Əsrimizin böyük yazıçısı Ç.Aytmatov demişkən, «Şair öz əsərlərində tarixi müasirlik qədər yaşada bilir. Keçmişə görə əzab çəkmək,

ona bu günün gözüylə baxmaq – Bəxtiyarın mövzu dairəsinin genişliyindən, mürəkkəbliyindən və zənginliyindən xəbər verir.»[1] B. Vahabzadənin «Muğam» poemasında folklor – həmişə canlı, hərəkətdə olan tükənməz bir xəzinə kimi bədii dili zənginləşdirən əsas qaynaqlardan biri, bəlkə də ən əsasıdır. Şairin özünün etiraf etdiyi kimi, «Dildə ən böyük qaynaq xalq yaradıcılığı, xalq düşüncə tərzidir.»[2]

Açar sözl r: B.Vahabzadə, «Muğam» poeması, muğam, folklor, poema.

BAHT YAR VAHABZADE'N N RLER NDE TEMA, D L VE SANAT

Hüseyin TUNCER

Yrd. Doç. Dr.

huseyin.tuncer@deu.edu.tr

ÖZET

Bahtiyar Vahapzade, bir sanatçı ve düşünür olarak dil-şiir münasebetini sorgular. Şiirlerinde sosyal, felsefî, manevî, dâhilî, sevda, muhabbet, hayret, hayranlık, tabiat vb. konular yer alır. Vahapzade, aşk ve muhabbet şairi olarak bilinir. Vatanperverlik, milliyetçilik ve din konularında şiirler yazar. Türklüğü öne çıkarır. Ana, okul, öğretmen ve ana dili konularında yazdığı şiirleri, aynı zamanda eğitici ve yol gösterici nitelikler içerir. Sanatçı, şiirin, dili değil; dilin şiiri yarattığını söyler; sanatçının söz ustası olduğunu belirtir. Sözün, sanatçının elinde şiire dönüştüğünü vurgular. Şiirin, anlam bakımından kapalı (dolaşık, dumanlı) olmaması gerektiğini savunur. Ona göre, şiirde form; dış görünüş, muhteva, konu ve karakterdir. Bu özelliklerin bir arada olmasını ister. Bu anlamda muhtevayı, düşünceyi öne çıkarıp şekli geri planda bırakmanın doğruluğuna inanır. Şiirde, düşünce ve duygunun yeni olmasını ister. Millî şuuru dilde bulur; bu yüzden "ana dilim ana köküm" der. Sanatta yenilik ve çağdaşlık arayanlara gelenekten yararlanmayı tavsiye eder. Şiirde köke bağlı kalır. Yerine göre klâsik ve halk şiirlerinden yararlanır. Kendisini "sanat delisi", "şiir acı", "söz muhtacı" olarak niteler.

Açar Sözler: Vahapzade, Şair, Şiir, Tema, Dil, Sanat

THEME, LANGUAGE AND ART N POEMS OF BAHT YAR VAHAPZADE

ABSTRACT

Bahtiyar Vahapzade, as an artist and thinker, queries the relationship between language and poetry. In his poems social, philosophical, spiritual, internal issues; love, affection, surprise, admiration, nature etc. takes place. Vahapzade is known as a poet of love and affection. He writes poems about patriotism, nationalism and religion; emphasizes Turkishness. Whose poems on home, school, teacher and mother tongue, also, include educational and guiding qualities. He says that not poetry but language creates a poem and indicates that the artist is a master of word. He emphasize that word turns to poetry in the hands of the artist. He advocates that poetry must not be closed in terms of meaning. According to him, form of poetry is external appearance, content, themes and characters. He wants to be a combination of these features. In this sense, he believes that not form but content must be care about; feelings and thoughts must take place in poetry. He believes that the national consciousness must be in language. Therefore, he says that "My mother tongue is my main root." He recommends taking advantage of the tradition to innovation and modernity seekers in art. He adheres to the root in the poem. From time to time, he takes advantage of the classical and folk poems. He characterizes for itself "art freak", "poetry pain" and "indigent word"

Keywords: Vahapzade, Poets, Poetry, Theme, Language, Art.

Bahtiyar Vahapzade'nin edebiyat, dil, sanat üzerine yazmış olduğu yazılardan hareketle onun sanat anlayışı ve ana dili üzerindeki hassasiyetini şiir ve poemalarından yola çıkarak belirlemeye çalışacağız. Özellikle onun şiir ve manzumeleri bir bütün hâlinde ele alınmadan "tema" hakkındaki değerlendirmenin eksik kalacağı malûmdur. Tebliğ metnimizin başlığı, başlı

[1] Ç.Aytmatov. «Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladıyam». – B.Vahabzadə. Axı dünya fırlanır. Bakı, Yazıçı, 1987, Müqəddimə, s.9

[2] B.Vahabzadə. Dildə təbiilik və gözəllik. – Sənətkar və zaman. Bakı, Gənclik, 1976, s.177

başına akademik bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Gelecekte bu konuda kapsamlı bir çalışmanın kapısını açık tutmak üzere, konumuza dönmek isteriz.

Bir sanatçı ve düşünür olarak Vahapzade, komünist rejimden dolayı, duygu ve düşüncelerini doğrudan dile getiremediğini, bu yüzden dolaylı şekilde ifade etmeye çalıştığını belirtir. Bu durumu eserlerinde de görmekteyiz. "Fikrimi doğrudan doğruya, açık aşikâr demeğe imkân olmadığı için hadiseleri ya tarihe, ya da başka ülkeye aktarırdım. Şunu da demek isterim ki, benim bu usûlümü bazen sansür anlar, kitaplarımın yayımlanmasına izin vermezdi. Bununla beraber halkın derdini yansıtabildiğim "Yollar ve Oğullar", "Gülistan", "Bağışlayın Sehv Olup", "Şeb-i Hicran", "416", vs. poemlerim, "Açılan Sabahlara Selâm", "Tan Yeri", "Kökler-Budaklar" kitaplarım, "Dar Ağacı", "Yağıştan Sonra" piyeslerim ışık yüzü gördü ve okuyuculara benim ne demek istediğim aydın oldu."[1]

Vahapzade'ye göre, Kremlin'de oturanlar kendi milletine de acımamıştır, Rus halkı da Azerbaycan Türkleri kadar zulme uğramıştır. "Yoksulluğa dayanmak olur. En dehşetlisi halkların manevî dünyasının, ahlâkının ve insanlık sıfatının mahvedilmesidir." Bu anlayışla 1959 yılında yazmış olduğu "Şeb-i Hicran" şiirinde şöyle seslenir: "Servet gitse dert değil, servet gelir yine de/ Bu derttir ki, milletin ruhuna, aşkına da/ Diline, kalbine de kast edeler... Ay aman!/Elemlerin, dertlerin hamısından bir yaman!"

Açıklık ve yeniden yapılanma (perestroyka) politikası sonucunda, kalbini deşen, halkı rahatsız eden fikirleri dile getirme imkânı elde eder. Baskının olduğu yerde, duygu ve düşüncelerin bastırıldığı, sanatçıların kendilerini kapalı bir anlatımla ifade etmeğe çalıştığı bilinen bir gerçektir. Azerbaycan'da bu süreç yaşanmış ve Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkışıyla bu korku, baskı silinmiştir. O, bir sanatçı olarak çektiği acıları, "İki Korku" poemasında açık bir dille ortaya koyar. Vahapzade, "İki Korku" (1988) manzumesinde, Stalin diktatörlüğü devrinde bütün yazarların ve kendisinin yaşadığı korku hissini ve mahrumiyetini dile getirir. O, korkunun dile ve vicdanlara kilit vurduğuna, adalet ve hakikati engellediğine, fikri yok ettiğine inanır; "Fikir ölür/Can sustalır,/Ruh boğulur." der. "Benim Şiirim"de, kendini şiire adayışını görürüz: "Sonsuz düşüncelerim,/Bu dünyaya sualim,/Her isteğim, hayalim,/Aşkım, hasretim benim,/İlk muhabbetim benim,/Hadsız şadlığım benim,/Bu dünyada ebedî narahatlığım benim./ Sana kurban vermeğe bir ömür çok azdır, az./Yalnız bir tek günümün sonsuz heyecanını/ Nağmeye çevirmeğe on ömür kâfi gelmez/Ben yandım senin için,/Anam da benim için alış

Gerçekçi bir şair olan Vahapzade, “Dolambaçlı ifadeler, çifte manalı terkipler veya üstü örtülü duygu belirtilerinden katiyen hoşlanmaz. O, sözünü doğrudan doğruya söylemesini sever”

“Cibimi doldurub, könlümü yıhdım,/Alçaldım ucalık zirvesinde men”(…)Men eyri yol getdim, yükselen oldum.” Poemanın sonlarına doğru, veciz söyleyişler öne çıkar: “Alçalda bilermiş zaman insanı”[1] “Öz yalanına inanır özü” derken, hakikatin tanımını yapar: “Hekiket- yalanın

lerin, çıkarlarına göre hareket eden bir Molla'nın yaşattıkları iğrenç haller ve yaşadığı durum gözler önüne serilir. Şair, siyaset kadar dini de istismar edenlerin korku saçtıklarına değinir. Sindirilen halk için, "Ayağınla düşünüb, başınla gezmelisen"/"Korkunun arhasından gerçek boylana bilmez"[1] gibi veciz ifadelere yer verir. Molla'nın kasıtlı tavrı karşısında,"Din yolunda ölenler defn edilir şehid tek/Yalnız "Cennetabadda" der, farklı uygulamalara karşı çıkar. Molla, "Siz asi olmazsınız heç vaht müselmanlığa" derken, samimi değildir. Mezarların bile ölülere göre, farklı parsellendiğini eleştirir: "İndi yerin altını bölmeye başladılar./Burada adi ölüler,/ Orda adi ölüler" diye.[2] Şair eleştirisine devam eder: "İndi ölüler bele tebekeye bölündü. (…) Birce rengli toprağı/ Böldük cemiyetteki tebekeler rengine"[3], diyerek sosyal meseleye parmak basarak şöyle der: "Zulmün temeli üsde kurulan bu ölkede/Gör nece de karışdı yahşılık yamanlığa"[4] Molla'nın, O dünyanın işini bu dünyada görmeye çalışmasını ayıplar, "O dünyada gedenin/Rütbe vesikesini bu dünyada verirler"[5] Bu dünyada bütün işlerin karıştığına şaşan şair, siyasetçilerin şeytana pabuç diktiklerine işaret ederek, şu dörtlükle duygu ve düşüncelerini aktarır: "Bal zehere, duz şekere karışdı,/Yer tavana, göy de yere karışdı./Şer heyire, heyir şere karışdı/Dağılmamış pozulmamış ne kaldı?"[6] Allahın ve dininin siyasetçiler tarafından bir kılıca döndürüldüğüne inanan şair, kutsal değerlerin çiğnenmesinden rahatsızlık duyar. Neden sonra İmam, Selim'in günahsız olduğunu ve cennetlik olduğunu, aile fertlerine belirtir. Bu değişikliği, şair şöyle anlatır: "Ölü hansı küdretin hökmüyle birden-bire/Çıhıb cehennemden düşe bildi cennete?"[7] Molla'nın "Bağışlayın, sehv olub" sözü, halk arasında şaşkınlığa sebep olurken, şair son sözünü söyler: "İndi inanmalıyık yalnız inanılmaza!/Olana inanmırık, inanırık olmaza!"[8]

Vahapzade, yazılarında sanat, dil, edebiyat, tarih, vatan, din ve musikî konularında düşüncelerini ortaya koyar. Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra şair, Sovyetler Birliği zamanında kullanmış olduğu Azerbaycanlı yerine, Türk ve Azerbaycan Türkü; Azerbaycan dili yerine Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi ifadelerini kullanır. Edebî bir değeri olmamakla birlikte, ilk şiirini 1942'de yazdığı görülür; Yaşıl Çemen, Ağaç Altı gibi şiirleri ilk örnekler arasında yer alır. 1949'da Menim Dostlarım, 1950'de Bahar adlı şiir kitapları yayımlanır. "Kıymet" adlı manzumesinde hayatına ilişkin şu dörtlük yer alır: "Yarıya bölünür günüm saatım,/Vakt menim servetim, menim varımdır./Müellimlik menim günüm, heyatım,/Şairlik en uca duygularımdır."

Vahapzade sosyal (vatan, millet, azatlık, ana dili); felsefî (hayat, ölüm, ebediyet, zaman, insan) konularının yanı sıra; manevî temizlik, iç konuşma/hesaplaşma, aşk, kin, nefret, hasret, muhabbet, hayret ve tabiat temalarına da yer verir. Şiirlerini namusu, imanı ve vicdanının sesi olarak görür. Hayallerden yararlanan şair, gerçeklerden ve yaşanmışlıklardan uzak kalmaz; dünya nimetlerinden "ilham"ın, payına düşmesinden son derece memnundur. İlham, onun gönlüne dolan nur, içine dolan ses ve zihninde uçan attır. Onun sanat hayatı şiirin yanında hikâye, dram, gezi, tenkit ve polemiklerle devam eder. Muğam ve Gorhu manzumeleri büyük ilgiyle karşılanır. Vahapzade'nin yazı ve şiirleri Türkiye'de de yayımlanır. Vatan, millet, hürriyet, tabiat, aile, aşk, ana, çocuk ve dil konularındaki şiirleriyle dikkatleri üzerine toplar. "İki Gorhu" Bakû'de "Edebiyat ve İnce Sen'et" gazetesinde (4 Noyabr/Kasım 1988, S:45 (23 36) yayımlandıktan sonra aslına bağlı kalınarak değerli bilim adamı Yavuz Akpınar tarafından "Kardaş Edebiyatlar" dergisinde yayımlanır.[9]

Azerbaycan halkı, Vahapzade'yi edebiyatın aksakal sanatçısı olarak bağrına basmıştır. O, zorlu günlerinde halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmasını bilmiştir. O, Azerbaycan halkının şiirle çarpan yüreği, hürriyet için tutuşan heyecanı olmuştur. 1970-1980 yılları ara-

[1] age., s.339
[2] Gülüstan, s.346
[3] age., s.347
[4] age., s.346
[5] age., s.348
[6] age., s.348
[7] age., s.352
[8] age., s.362
[9] Erzurum, 1990, S.18, s.11-20

sında yazmış olduğu şiirleri ve yazılarıyla olgunluk sürecini yaşarken, bilge kişiliği ve düşünür kimliğiyle Azerbaycan'ın gönlünde taht kurmayı bilmiştir. Vicdanının sesini duyan, hakka hukuka itibar eden, haksızlığa isyan eden kitlenin nabzını elinde tutan "millî şair" unvanını kazanmış bir şahsiyet olmuştur. Rejime karşı kinini, öfkesini ana diliyle şiirlerine -örtülü de olsa- taşımıştır. Yetmiş yıl, Rus emperyalizminin zulmüne karşı koymuş, zamana ve mekâna göre, yürek sözünü söylemekten geri durmamıştır. Millî Azerbaycan devletinin kurulması yolunda şiir ve oyunlar yazmış, Azerbaycan halkının tarihine ve millî değerlerine sahip çıkmasına katkıda bulunmuştur. Gençlerin zihinlerini körelten, köklerinden koparan uyuşturucu fikirlerden uzak kalmalarını sağlamış ve millî bir duruş sergilemiştir. Sanatını, toplumu için kullanan Vahapzade, insanî meselelerden evrensel konulara kadar, halkının ufkunu genişletmeye çaba göstermiştir. Fikir özgürlüğü ve bağımsızlık mücadeleleri onunla adım adım hedefine ulaşabilmiş, 1988'lerde başlayan "azatlık savaşı", 1990 yılının Kanlı Ocak olayı ile bedeli ödenerek kazanılmıştır. Bütün bu kazanımlarda, diğer Azerbaycanlı şairler kadar, Vahapzade'nin de rolü büyük olmuştur. 30 Ağustos 1911'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasına/doğmasına zemin hazırlamıştır. Vahapzade için şiir, dertlerinin, istek ve arzularının konuşan dilidir. Çekilen çileler, yaşanan azap ve üzüntüler, bu anlayışın ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Yıllarca ezan sesine hasret kalan şair, 1977 yılında İstanbul'a geldiğinde, sabah ezanıyla uyanır, "Allahü Ekber" şiirini yazar: "Allah'a yücelen ulu bir yolun/İlkin pillesidir Allahü Ekber/ Hakk'ı dananların yüzüne değmiş/Hakk'ın sillesidir Allahü Ekber/Göklerin nidası yücelip yerden/ Dâim halâs eder hayırı şerden./Kudret-i Kâmil'in minarelerden/Gelen nağmesidir Allahü Ekber/Mekâna, zamana, devre o sultan/O'dur hakikate kapılar açan./Müminlik yolunda kalbe nur saçan,/İman şûlesidir Allahü Ekber."[1]

Böylece yıllarca susturulan ve yüreklere kilit vuran rejime ve temsilcilerine karşı sesini yükseltir, Hakk'ın sillesini onların suratlarına vurur. Vahapzade bir şair duyarlılığıyla her konuda şiirler yazmış bir şairdir. Aşk, sevda şiirleri de çok güzeldir. Örneğin, "Bir Selâm Değmedi" adlı şiiri gibi. "Bugün ben seni gördüm,/Selâm vermek istedim,/Yüzünü yana tutdun/Söyle, yıllardan beri/Kalbimizin bir duyup /Bir çarptığı yılları,/Hani ne hız unuttun?/Beş yılda gözümüzden akan o kanlı seller,/Bir selâma değmedi?/Hiç yüzüme bakmadan yanımdan nice geçtin?/Sen aşkın selâmını korkuya mı değiştin?/Yoksa sen öz ahdine, ılgarına ak oldu?/O kadar yakın iken, bu kadar uzak oldun?/Tadlı gülüşlerimiz, acı feğanlarımız / Bir selâma değmedi?(…)[2]

Vahapzade'nin "Gülüstan" adlı kitabında toplamış olduğu poemalarda, Azerbaycan'ın bağımsızlık ve hürriyet özlemi vurgulanır. Ancak şair, millî kimliğe yönelik düşüncelerini, edebî yol ve sanatlardan yararlanarak belirtmeye çalışır. Şiirlerini vatan, millet, hürriyet ve istiklâl düşünceleri ile örer. Gülüstan'da Rus Çarlığına ve Fars emperyalizmine karşı, Azerbaycan'ın parçalanmışlığı karşısında düşüncelerini ortaya koyar. Şair, baskı ve sansür yüzünden edebî oyunlara başvurur; tarihî olaylar ile mekânları değiştirerek dile getirir. "Leyaget, Heyet-Ölüm" poemalarında, Rusya'da yaşanan iğrenç olayları anlatır. Hürriyeti ellerinden alınmış, köle durumuna düşürülmüş insanların acılarını haykırmaya çalışır; millî, manevî ve ahlâkî isyanlarını dile getirir. Dil ve kültürel bağı canlı tutmaya gayret eder. "Merziye" (Şahlık döneminde İran Azerbaycan'ında yaşamış bir öğretmendir) poemasında, Güney Azerbaycan'da kendi ana dilini yasaklayanlara karşı mücadele eden ve yirmi yedi yaşında öldürülen Türk kızının dramını anlatır.

İlk şiiri 1943'te çıkar. "Yeşil Çemen Ağaç Altı, Bir de ki Tünd Çayı" şiiri, bir askerin hatıra ve hayallerini anlatır, Azerbaycan halkı tarafından da çok beğenilir; şairin tanınmasını sağlar. İlk şiir kitabı "Menim Dostlarım" (1949)'dır. Bahar (1950) ve Dostlug Neğmesi (1953) ile devam eder. Manzum hikâye özelliği taşıyan şiirlerinde kimi zaman lirik, kimi zaman lirik-epik özellikler öne çıkar. Ahlâkî ve sosyal konularda yazan şair, 1960'lı yıllardan sonra, siyasî ve millî içerikli kapalı şiirler yazmaya başlar. Vahapzade, "Şairler" adlı şiirinde, şairlerin duygu

[1] Gün Var Bin Aya Değer, s.3-4
[2] Son Bahar Düşünceleri, s.149

ve düşünce yoğunluğu içerisinde nasıl çırpındıklarını, şiirler yazdıklarını dillendirir: "Şairler, şairler, bir tek söz üste/Tanadek yaktınız yüreğinizi./Sizi görmediler hiç vakt dis üste/Başka tür yaratmış tabiat sizi![1] (…) "Bütün devirler, her vakt, her zaman/Diyip hak nağmesi, hak oldunuz siz /Yaşamak namına geçmeyip haktan,/"Enel-Hak" söyleyip soyuldunuz siz."[2] "Şair- fikirlerin çırpınan seli,/Şair- hakikatin mugannisi'dir./Şair-tabiatın konuşan dili,/Şair- cemiyetin isyan sesidir./Şair- zamanenin, asrın, vicdanı,/Şair- tarihlerin şerefi, şanı/Şair- hakikatin, hakkın görgüsü."[3]

Vahapzade, Türk edebiyatında fikir çileleri çeken Necip Fazıl gibidir. "Öyle bir fikir ki…" şiirinde şunları söyler: "O fikir- öz yolum, öz adım olsun,/O benim en sağlam kanadım olsun/Dönüp yıldırıma, koy vursun beni,/Yıldızdan yıldıza uçursun beni. (…)/Öyle bir fikir ki, yansın od tekin/Zülmet için de yol versin bana./Öyle bir fikir ki, gördüklerimin/İçini, tözünü göstersin bana. (…)/Göze görünmeyen ömür yolumdur/Hayalla, imanla dolu fikirler./Benim seherimin tan şafakları/Sabahın köprüsü, yolu fikirler!"[4]

Bahtiyar Vahapzade'nin vatan konulu şiirleri dikkat çekicidir. "Vatan Toprağı (Türkü)" beşli hece ölçüsüyle yazılmış, adeta bir sehl-i mümteni örneğidir."Hayaldan şirin,/Aruzdan güzel-/Vatan toprağı./Canımdan ezel-/Vatan toprağı./Anadan doğma,/Yavrudan aziz-/Vatan toprağı./Bir Hiçiz sensiz-/Vatan toprağı."[5]

Yine beşli hece ölçüsüyle dört dörtlükten oluşan "Masallar" (Çocuk türküsü) şiiri de çok rahat bir söyleyiş özelliği sergiler: "Masallar güzel,/Masallar şirin,/Gök gibi sonsuz,/Göl gibi derin./Masallar arzum,/Hayalim benim./ Masallar aşkım,/Kamalım benim./Masallar elmas,/ Masallar inci,/Atamın derdi,/Gamı, sevinci/Masalların elin, /Yüreği, gözü./Bugünün aşkı,/ Geçmişin sözü."[6] Bahtiyar Vahapzade, şiirlerinde hece, aruz ve serbest ölçüyü kullanır. Gazeller, dörtlükler, beşlikler ve bentler hâlinde yazılmış şiirlerinde kafiye, ses ve kelime tekrarları ahenk unsuru olarak karşımıza çıkarlar. Çoğu şiirlerinde yargı cümleleri, özdeyiş biçiminde görülür. Poemaları, uzun manzume örnekleridir. Özgün imajları, örtülü anlam ve açık diliyle Azerbaycan edebiyatının önde gelen şairlerinden biridir. Azerbaycan'a bağlı olan ve Azerbaycan sevgisiyle dolup taşan şair, "Azerbaycan, benim aşkım/Benim adım, benim anam./Biz ikimiz bir toprağız,/Ben de senin bir parçanım"[7] Azerbaycan'ın bölünmüşlüğü karşısında mahzunluğunu ifade eder: "Elimiz de bir bizim,/Dilimiz de bir bizim,/Vatanımız bir bizim,/Geçmişimiz bir bizim,/Olduk ki bir vatanda/Biz bugün başka başka./Bizim talihlerimiz/Ne için başka başka?"[8]

Açıklık politikasından sonra, Ganlı Yanver/Kanlı Ocak (19-20 Ocak 1990) hadiselerinde, Azerbaycan ziyalıları/aydınları içinde sesini yükselten kişi olur; "Şehidler" (1990) adlı manzumesini bu devrede kaleme alır. Vahapzade edebî yazılarını "Senetkâr ve Zaman" (1976), "Sadelikte Büyüklük" (1978) gibi kitaplarında toplar.

Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde, Azerbaycan Türkçesinin incelikleri, gözellikleri ve zenginliği vardır. O, dile, ana dile hasret duyan bir yürekle yazar. Şiirleri dışında, fikir yazıları ve piyesleri de bu özellikleri taşır. Birer manzum hikâye olan "Poemalar"ı ana dilin anıtsal özelliklerini yansıtır. Yalanı hakikat yerine kaim kılmak, düşüncelerini korku sebebiyle ifade edememek; esarete, kulluğa, köleliğe boyun eğmemek, azatlık uğruna mübareze etmek; ana dilini konuşamamak, millet olma bilincini engellemek gibi durumlar, onun poemalarında ele aldığı, işlediği temel konulardır. "Bir gün doğulacak seherler üçün" inançla çalışan ölmez iradenin varlığı, onun poemalarına güç katmaktadır. Millî hedefe yürümenin sağlam iradesi, onu "Açılan Sabahlara Selâm" göndermeye yöneltir. "Bağışlayın, Sehv Olup" şiiri mizahî tenkidin güzel bir örneği olarak belirir.

[1] Açılan Sabahlara Selâm, s.27
[2] age., s.28
[3] age., s.29
[4] age., s.32-33
[5] age., s.34
[6] age., s.65
[7] age., s.39
[8] age., s.49

Bahtiyar Vahapzade, ana dili üzerinde hassasiyetle duran bir şairdir, "Anadili" şiirinde: "Dil açarken ilk defa "Ana" söylüyoruz biz,/ "Andili" adlanır bizim ilk dersliğimiz/ İlk türkümüz ninniyi anamız öz südüyle /İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile./Bu dil- bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır,/Bu dil- birbirimizle ahdı peymanımızdır./Bu dil- tanıtmış bize bu dünyada her şeyi./Bu dil- ecdadımızın bizlere bahşettiği/En kıymetli mirasdır; onu gözlerimiztek/Koruyup nesillere teslim etmemiz gerek."[1]

Vahapzade "Merziye" poemasında ana dili ve azatlığı bir gayret/namus meselesi olarak ele alır. "Ümidim, dileyim elimde bayrak,/Men onu kaldırdım, özümden uca." Hayalinde gülen ümitlerini azatlığa çattırır/yetiştirir. Azatlık adına yaşanan zulmü içine sindiremez, zulmün akıldan korkmasını ve zalimlerin beyinleri yıkamasını kabullenemez: "Zulmünle kolum bağlı, elim bağlı, dilim lâl/Azadlığın eşkimde, heyalımda tükenmez." der. "Merziye" nin halkı için azatlık istediğini, bunun için korkmadan ölümü göze aldığını dile getirir: "En adice hakkıdır azadlık her milletin,/Birinci övladıdır leyaket-hürriyetin./Esir halkın dünyada ne yeri var, ne sesi./Esir halkın yerine kanan da özgesidir,/Gören de özgesidir, danışan da özgesi!/Halkın azadlığıdır-/Halkların çergesinde (sırasında) mösteber vesikesi!"[2]

Vahapzade'ye göre, esir olan ve öz dili olmayan milleti, millet kabul etmek mümkün değildir. Bunun içinde öz başınalık etmek gerektiğini savunur. Ana dili için, hürriyet için, bağımsız bir vatan ve azatlık için Merziye'nin şahsında mübareze götürülür: " Söyle, hansı ölkede,/Halkın öz ana dili ona yasak edilmiş?" derken, Ana dilinin namusları olduğu vurgusunu yapar; Korkud Ata'nın yarattığı kelimeleri kullanmak ister." Niye menim anam "mader"/Niye atam "peder" olsun?" diye isyan eder. Mesleğinden kovulsa da o idealinden vazgeçmez ve inancını yineler: "Niye doğmam yad olmalı,/ Öz sözlerim öz dilimden kovulmalı?"

Merziye'nin "Hatırat Defteri"nden, onun dil konusundaki hassasiyetini şu dizelerle aktarır: "Her ulusun/En giymetli servetidir ana dili./Övladları yeryüzüne sepelense,/Peren- peren düşenlerin/Vehdetidir ana dili."[3] Vahapzade'nin, vatan millet, hürriyet, azadlık, ana dili gibi sıklıkla üzerinde durduğu temaları, dikkatle incelediğimizde, bunları sadece "Merziye" poemasında bile görmek mümkündür. Diğer poemalarında da bu konulara vurgulama yapıldığını söyleyebiliriz. Vahapzade, ana dilin bir milletin namusu olduğunu düşünür; ana dilin bütün dillerden üstün tutulması ve sevilmesi gerektiğini söyler. Azerbaycan'ın dilinin, Azerbaycan Türkçesi olduğunu belirtir; bu dille edebiyat, sanat, eğitim ve öğretim hayatına devam edilmesini kaçınılmaz görür. Şair, dünyada hiçbir dilin saf olduğuna inanmaz, bu yüzden klâsik edebiyata dili sebebiyle karşı çıkmayı anlamsız bulur. Avrupa'ya öykünerek sanat, zahmet, ustalık ve yetenek, yaratıcılık gerektirmeyen soyut, modern, sürrealist akımlara kapılarak; millî kökten doğmayan, halkın dertlerini yansıtmayan yapay sanat eserleri ortaya koymayı doğru bulmaz, onaylamaz. Aruz veznine sıcak bakan şair, konuya ilişkin düşüncelerini şöyle ifade eder: "… büyük şairlerimizin kullandıkları aruz, artık Türk aruzudur. Büyük Mehmet Âkif'in, Yahya Kemal'in yahut büyük Azerbaycan şairi Sabir'in istifade ettikleri aruz, bizim millî ruhumuz ve millî rengimizle cilalanmış halis muhlis Türk aruzudur"[4]

Vahapzade, geleneğe bağlı kalmayı köke sadakat olarak görür, aynı rengi sanatın düşmanı kabul eder. Sanat ve edebiyatın rengârenklik ve çeşitlilik sevdiğini söyler, yeni renklerin nüanslar aradığını belirtir. "Bugünkü Sovyet edebiyatında yazıp çizen yüzlerce şair eğer aynı renk ve aynı tonda yazsaydı, bu kadar şaire ihtiyaç olmazdı", der.[5] Sanat için ananeyi gerekli bulan şair, yeniliği köke bağlanan, topraktan gıdalanan yeni, benzersiz dallar budaklar atmakta görür. Yeniliği, duygu ve düşüncenin tazeliğinde arar. "Şair kendini, fikrini, hissini tazelemeyi, günün havasında yıkanmayı, yani muasırlarının fikir ve duyguları ile yaşamayı becerirse, şiirlerinin çağdaş ve yeni olacağı, okuyucunun kalbine yol bulacağı katidir"[6] diyen Vahapzade,

[1] Açılan Sabahlara Selâm, s.24
[2] Gülüstan/Poemalar, Ankara, 1998, s.319
[3] age., s.328
[4] Ömürden Sayfalar, s.85
[5] age., s.17
[6] age., s.17

amacın günün duyguları ile yaşamak, çağdaşların fikir ve duygularını aksettirmek olduğunu söyler. Konuya ve manaya göre şekil, yeni ifade vasıtası olarak seçilir. “Şekil konuyu, manayı değil; konu ve mana, şekli meydana getirir” düşüncesinde olan şair, “şekil ne kadar mahdut olursa, şair ist.-i ğ

adını verdiği uzun manzumeleri tahkiye/anlatı tarzında manzum hikâyeleri sade bir dille yazılmış metinlerdir. Bahtiyar Vahapzade'nin yazı ve şiirleri okuru düşünmeye sevk eder. Bunun sebebi, bilge kişiliğidir, derinliğidir, tecrübesi ve yaşamışlığıdır; aşağıdaki dizlerde bunu görebiliriz: "Men fikrem/Bu fikrimde, bu ezmimde/Men vahidem/Birem birem!"

Her sanat eserinin, onu yazan yazarın vatanının, milletinin bağrından, manevi âleminden yeşerdiğini ileri sürer; Şehname'nin, Faust'un, Sefiller'in, Harp ve Sulh'un bu anlayışın ürünleri olduklarını ifade eder. Bahtiyar Vahapzade, vatan, millet ve ana dili bilincine ulaşmış bir sanatçıdır. Her fırsatta bu kavramlara vurgu yapar, millet hayatındaki önemine dikkat çeker. Vahapzade; hoca, bilgin, siyasetçi ve sanatçı bir şahsiyettir; Türk Dünyası'na ışık tutmaya çalışır. Edebiyat, sanat, dil, kültür ve siyaset üzerine yazıları büyük bir önem taşır. Şair, her devrin kendi sözü ve kendi şiiri olması gerektiğine inanır. Her sanatçının dilini sevmesi ve korumasını ister; milleti yaşatan dili canlı tutmanın en büyük sorumluluk olduğunu belirtir. "Kendi tarihini, dilini, edebiyatını, millî medeniyetini bilmeyen, ona saygı göstermeyen o milletin evladı olamaz" der.[1]

KAYNAKÇA

- Bahtiyar Vahapzade, Şehitler, İst., 1991,64s.
- Bahtiyar Vahapzade, Gün Var Bin K,a De ğ

Ёғоч ёнса фиғон айлар, деяр ўз дардини ошкор,
Демак-чун ёра дардимни забон йўқдир, тилим йўқдир.[1]

Туркий шеъриятнинг буюк мутафаккири Алишер Навоий "Хазойин ул-маоний" девонида:

Кўнгил ичра ғам камлиги асру ғамдур,
Алам йўқлиги даҳи қаттиқ аламдур.
Эй Навоий дардлиғ назмингни дард аҳли билур,
Дардсиз доғи бўлур, ани ўқуғоч, аҳли дард, -

дейди. Б.Ваҳобзоданинг *"Зарра - дунё"* шеърида ҳам айни шу мисраларга уйғун сатрларни ўқиймиз:

"Йўқ, йўқ! Онадан туғилмас мардлар,
Туғилар фикрдан, орзудан бу – ҳақ.
Инсонни бойитар қайғулар, дардлар,
Ахир инсон ўзи дунёдир мутлақ"

Шахсияти бутун инсоннинг қалб изтироблари, ташвишлари ҳам йирик бўлади. Эҳтимол, ҳар иккисининг уйғунлашувида Юртнинг чин фидойи фарзандлари майдонга чиқар. Миллатнинг улуғ истиқболини кўриш умидида ёнган, умри давомида шу истак йўлида кўп заҳматлар чеккан Навоий буни ўзига шараф деб билган. Ўз навбатида одамлар дарди билан яшаш, уларга фидо бўлмоқликни Бахтиёр муаллим ўзига бир саодат деб билгани учун ҳам "Дард чеккан юракдан дард йироқ эмас" дейди.

Таржималарнинг ўзига хос хусусият шундаки, уларда Б.Ваҳобзода шеърларининг сўзларинигина эмас, балки уларда акс этган руҳий тўлғамлар, бетакрор кечинмалар ҳамда нозик сезимлар ҳам ўзбекчада ифода этишга эришилган. Шоирнинг бир шеърида:

Эй, қаламим, қуёшдайин туташмасанг, ёнмасанг,
Эй илҳомим, дарёдайин жўшиб долғаланмасанг,
У дарёнинг срларини кўра биларсанми сен?
Дарё ярат у дарёнинг ҳар кичик қатрасидан!..[2]

сатрлари худди ўзбекча ёзилган каби равон ва самимий ўқилади. Таржимонлар шеърнинг фақат маъносини эмас, балки оҳангини ҳам тўғри топа билганликлари боис ўғуз лаҳжасида битилган поэтик асар ўзбек тилида ёзилган каби таъсир қудратига эга бўлган.

Бахтиёр Ваҳобзоданинг 1981 йил ўзбек тилида нашр қилинган "Менинг йўлим" шеърлар китобидан унинг сўзбошиси ҳам ўрин олган. Шоирнинг, жумладан: "Ўзбек классик шоирлари Лутфий, Навоий, Бобур, Машраб, Мунис жаҳон адабиётининг ҳам даҳо санъаткорларидир. Биз бу туганмас чашмалардан сув ичган сайин, бу юксак тоғларга суянган сайин ўзимиз қувватга тўламиз, сўзимиз салмоқ касб этади" тарзидаги самимият билан айтган фикрларида ўзбек китобхонларига ўз ижодий кредосини очиқ баён этган. Яна унинг:

"Қулф ҳам мендадир,
Калит ҳам ўзим.
Ўрганган ҳам менман,
Ўрганилган ҳам"

каби поэтик иқрорларида ҳазрат Жалолиддин Румий ва Алишер Навоийларга хос фикрлаш йўсини акс этиши бежиз эмаслигига амин бўламиз. Ахир, ўзликни англашга ундаш ғоялари илгари сурилган бу мисралар Навоийнинг машҳур:

Ўз вужудингға тафаккур айлагил,
Ҳар не истарсан ўзингдан истагил, -

байтини ёдга солади. Бу эса умумтуркий халқларнинг эҳтиқод, маслак ва мақсадларидаги муштарак жиҳатлардир. Таржимонлар шоир лирикасидаги айни шу жиҳатни тўғри

[1] Ваҳобзода Б. Менинг йўлим. Шеърлар. – Тошкент, 1981. – 61-бет. (Озарбойжон тилидан Жуманиёз Жабборов таржимаси)

[2] Ваҳобзода Б. Шеърлар. – Тошкент, Жаҳон адабиёти, 2001 йил июн, 116-бет. (Озарбойжон тилидан Носир Муҳаммад таржимаси).

ҳисобга олганликлари учун ҳам Ваҳобзода асарлари ўзбек ўқувчилари томонидан ўқилибгина қолмай, хонандалар томонидан куйланмоқда ҳам.

Бахтиёр Ваҳобзода лирикасини ўзбекчага ўгирган Жуманиёз Жабборов, Жамол Камол, Носир Муҳаммад сингари ўзбек шоирлари ҳам ижодий амплуаларига кўра мумтоз адабий анъаналарга яқин, классик шеърият талабларидан атрофлича хабардор, Фирдавсийнинг "Шоҳномаси"дан тортиб, мавлоно Румийнинг "Маснавийи маънавий" сига қадар жаҳоний асарларни ўзбекчалаштирган ижодкорлар бўлгани учун ҳам шоир шеърларидаги поэтик жозибасини тўлиқ сақлай билдилар.

Адабий анъаналарни ижодий давом эттириш исталган шеъриятнинг ютуғини таъминлашга хизмат қилган. Шарқ мумтоз адабиётининг традицияларини маҳорат билан давом эттирган Бахтиёр Ваҳобзоданинг шеърлари ўзбек шоирларига ҳам илҳом берганлиги қувонарли.

Қўша торнинг титрамаси –
Бири сенсан, бири мен.
Бир парданинг икки саси –
Бири сенсан, бири мен.

Ойдин само, кўк қучоғи –
Бир сенсан бири мен.
Тонг юлдузи, саҳар чоғи,
Бир сенсан, бири мен.[1]

каби дилкаш мисралардан халқ шоири Жамол Камолнинг файзиёб бўлиб, қуйидагиларни битгани табиий.

Битармиз иккимиз ҳам бир китоб,
Сен бошқа, мен бошқа.
Этармиз иккимиз ҳам бир хитоб,
Сен бошқа, мен бошқа...

Муяссар бўлмаса орзу,
Муқаррар бўлмаса матлаб,
Чекармиз иккимиз ҳам бир азоб,
Сен бошқа, мен бошқа.[2]

Балки юқоридаги илҳомбахш сатрлар мутолаасидан сўнг шоир Эркин Воҳидов ҳам мана бундай ёзган бўлса ажабмас.

Дуторим тори иккидур:
Бири қувноқ, бири маҳзун.
Ки, байтим сатри иккидур:
Бири дилхуш, бири дилхун.

Жаҳонда икки юлдуз бор:
Бири сенсан, бири Зуҳро,
Мисоли икки нуқтамнинг
Бири остин, бири устун.[3]

Ҳар учала шеърда ёнма-ён ёки қарама-қарши қўйилаётган икки образ Шарқ шеъриятидаги азалий ҳамда анъанавий Ошиқ - Маъшуқ, Дўст - Рақиб каби иккилик ва мазкур жуфтликлар ўртасидаги муносабатларнинг лирик ифодасига ҳамоҳанг. Айни вақтда бир хил мавзу ва шаклий ифода чинакам истеъдодлар қаламида замонавий руҳ билан йўғрилганлиги учун бўлса керак, аллақачон китобхонлар кўнглидан жой олишга улгурган.

---

[1] Ваҳобзода Б. Менинг йўлим. Шеърлар. – Тошкент, 1981. – 49-бет. (Озарбойжон тилидан Жуманиёз Жабборов таржимаси)

[2] Воҳидов Э. Ишқ савдоси. Сайланма. Биринчи жилд. Т.: Шарқ, 2000. – 102-бет.

[3] Воҳидов Э. Ишқ савдоси. Сайланма. Биринчи жилд. Т.: Шарқ, 2000. – 164-бет.

Бахтиёр Ваҳобзода фидойи, миллатпарвар шоир бўлиб халқининг дардини бўлишишга астойдил уринди. Хусусан, “Гулистон” поэмаси озар элининг руҳиятини кўтариб, келажакка умид бера олган. Бу каби шоирлар ҳар бир миллатнинг фахри, дардкаш фарзанди бўлиб қолаверади.

Собиқ советлар мустамлакаси остида эзилган ўзбек халқининг XX аср бошларидаги аянчли аҳвол-руҳияти Фитрат, Абдулла Қодирий, Файзулла Хўжаев каби ватанпарварлпр қатори Чўлпонга кучли таъсир этган. Эрксизлик аламлари, ҳасратлари шоирнинг юрагини ўртаб, қайта-қайта “Нега?” дея савол бериб, миллатининг ғурурини уйғотишни истайди:

Эй тоғлари кўкларга салом берган зўр ўлка,
Нега сенинг бошинг узра қуюқ булут кўланка?..
Туморчалар, ҳамойиллар тақинган.
Далаларда лола барги ёпинган,
Тоғ-тошларда ўйин қилган, чопинган
Гўзал қизлар, ёш келинлар қаерда?..
Сенинг эркин тупроғингда ҳеч ҳаққи йўқ хўжалар,
Нега сени бир қул каби қизғанмасдан янчалар?
Нега сенинг қалин товшинг “кет” демайди уларга?
Нега сенинг эркли кўнглинг эрк бермайди қўлларга?..

Киши қалбини беихтиёр таъсирлантириб юборадиган бу оташ мисралар ўзбек халқининг ҳам, озарларнинг ҳам, умуман, инсониятнинг дардига барча даврларда бирдек малҳам бўла олади. Балки, шунинг учун Чўлпоннинг кичик замондоши Бахтиёр Ваҳобзоданинг достонида шу руҳда ёзилган мисралардаги изтироб қалбимизда қардош озар халқига ҳамдардликни, меҳру оқибат ришталарини алангалатар:

Qoy əysin başını vüqarlı dağlar,
Matəmi başlandı böyük bir elin.
Mərsiyə söyləsin axar bulaqlar,
Ağılar çağırsın bu gün qız, gəlin!..

Ватан, виқорли тоғ, озод элда яйраб юрган, мустамлака туфайли марсия куйлаётган қиз-жувонлар, “кўзи бекилган” булоқ образлари ҳар икки шоирда қўлланилгани ҳолда истиқлолга ташна юракларнинг дардларини, кечинмаларини бирдек ифодачисидир.

Туркий халқларнинг миллатсевар алломаси Б.Ваҳобзода Фузулийга бағишлаб ёзган “Шаби ҳижрон” достонида улуғ салафининг ижодига ҳам унда халқ дардининг ифодаси даражасидан келиб чиқиб муносабатда бўлади. Бу ҳол қуйидаги сатрларда, айниқса, яққол кўзга ташланади:

Дўстим, бу шеър эмасдир, йўқ, шеър тингламадим ман,
Чақинлар чақнаётир сенинг сатрларингдан!..
Бу – баҳор чечагидир, зимистоннинг қоридир,
Бу – ўз ўтида ёнган юракнинг иқроридир!

Қадимий анъаналар таъсиридан чиқиб кета олган шоиргина ўтмишни бугунга хизмат қилдира олади. Бу ҳолни Б.Ваҳобзоданинг ўзбекчага ўгирилган деярли ҳар бир асарида кўриш мумкин.

Озарбойжон, сенсан менинг
Улуғлигим, шон-шуҳратим.
Номинг менинг ўз номимдир,
Сенсиз борми ҳеч қийматим?
Нафасимиз Бобакларнинг,
Собирларнинг ўт нафаси.
Навомизда яшар бизнинг
Боболарнинг довруғ-саси.
Биз тарихга сиғинмадик
Ўтмишимиз гарчи узоқ.

Гоҳ кечмишни ўйласак-да,
Келажакда эрур нигоҳ.
Озарбойжон, менинг ишқим,
Менинг онтим, менинг онам.
Биз иккимиз бир тупроқмиз,
Бир парчангман, ахир, мен ҳам.

Ватанга чексиз муҳаббат, юрт ишқи билан яшаш юқоридаги шеърнинг ҳар бир сатрида ўқувчи қалбига туташади. Чинакам истеъдодлар шу тахлит ҳамма замонларда кўнгил кўзгуси бўла олганлар. Шу сабаб бўлса керак, Абдулла Ориповнинг собиқ совет мафкураси ҳукмрон даврда ёзилган машҳур "Ўзбекистон" шеърини барча бирдек севиб, ёд олгандир.

Кечмишингг бор чиндан ҳам узоқ,
Илғай олмас барчасин кўзим.
Мақтамасман мозийни бироқ,
Ўтмишингни ўйлайман бир зум.
Боболардан сўзладим, аммо
Бир зот борким, баридан суюк:
Буюкларга бахш этган даҳо,
Она халқим, ўзингсан буюк.
Она халқим, жон-таним маним,
Ўзбекистон, Ватаним маним.[1]

Юқорида таъкидлаганимиздек, нафақат озарбайжон, балки бутун турк дунёсининг машҳур шоири Бахтиёр Ваҳобзоданинг бетакрор шеъриятида ўзига хос шахсияти акс этган. Шоирнинг фикрлаш йўсини, таъсирланиш тарзи, олам ҳодисалари-ю одам руҳиятини кўриш, туйиш ва тасвирлашидаги ўзига хослик унинг шахс сифатидаги оригиналлигидан келиб чиққан.

"Шоирнинг қалб ҳолати, изтироб ҳарорати, шахсий фазилатлари ёрқинроқ аксини топса, самимият ўшанча ортади. Шоир ҳамма нарсага иконтирса-ю, самимиятга, хусусан, дард ва изтироб самимийлигига ишонтириб билмаса, қолган меҳнати бесамар..."[2]. Туйғу ва кечинмалари ифодасида самимиятни сақлай билган ва улуғ халқининг эзгу орзуларини содда, равон мисраларга жойлай олиш Бахтиёр Ваҳобзоданинг гўзал қалби ҳам бетакрор иқтидор эгаси эканлигидан далолат бўлиб қолаверади. Шоирнинг ўзи урғу бериб, ёзганидек:

Шеър азиз олам аро менга тириклик, жон қадар,
Жон недир ошиқ учун жондан азиз жонон қадар, -

бўлиб, яна узоқ замонлар эллардан элларга, дилларга дилларга ўтиб, шоир ўзи истаганидек, миллатнинг бирдамлигига, юксалишига хизмат қилиб қолаверади.

[1] Абдулла Орипов. Танланган асарлар. 1 жилд. – Тошкент, 2000. – 179-бет.
[2] Ҳаққулов И. Ижод иқлими. – Т.: Фан, 2009. – 63-бет.

GUL STAN POYEMASININ ÇT MA -ESTET K ÖZELL KLER

Kazakbay YO'LDA
Prof., Dr., Özbekistan Millî Üniversitesi Öğretim Üyesi
qashqirli@mail.ru, qashqirli@gmail.com

"SOCIAL AND AESTHETIC ORIGINALITIES OF THE POEM "GYULISTAN"

SUMMARY

In the present article art skill and a civic courage of the Azerbaijani poet Bakhtiyar Vagabzada on a poem "Gulistan" example is investigated. The author of article on the basis of the deep analysis of the text of the poem proves that the poet represented national pain through a prism of the personal experiences. And it promoted strengthening of a susceptibility of work. The art importance of the poem not only that is represented in it, and in that that as the reality is represented. In the poem "Gulistan" infinite art and graphic possibilities of rich Azerbaijani language are brightly shown.

« - « »

В настоящей статье исследовано художественное мастерство и гражданское мужество азербайджанского поэта Бахтияр Вагабзаде на примере поэмы "Гюлистан". Автор статьи на основе глубокого анализа текста поэмы доказывает, что поэт изображал общенациональную боль через призму своих личностных переживаний. И это способствовало усилению восприимчивости произведения. Художественная значимость поэмы не только в том, что изображено в ней, а в том что, как изображена действительность. В поэме "Гюлистан" ярко демонстрированы бесконечные художественно-изобразительные возможности богатого азербайджанского языка.

Şura zamanında cemiyet üyelerinın düşünce ve duyguları müntezem sürette baskı altında olmuştu. Bu sosyal düzen insana dünyayı kendi gözleriyle görmeye, kendi zekasıyla anlamaya imkan vermez, onun hadiseleri sadece komunistçe mefküreye uygun şekilde görmesi ve açıklamasını istemişti. Tabii ki, öylece durum cemiyet üyelerinin şevki, maneviyeti hemde ahlakına kötü etki göstermiştir. İnsanlar bir şeyi gördüğü halde bambaşkası hakkında söyleye başlamışlardır. Münafiklik ve yalancılık ıçtimai ahlak mevkisine ermişti.

Cemiyet hayatındaki böylece durum onun resmi edebiyatında da akis etmemesi mümkin değildi. Resmi şura edebiyatı sadece komunist fırka ve hükümet fermanlarına bedi-estetik şekil vermekle uğraşmıştı. Onun baş temayülü insan düşünceleri, gönül yankılarıın değil, belki şura cemiyetinin çok güzel ve parlak olduğunu göstermekten oluşmuştu. Edebiyata yalan katıldığından o ideolojı ve siyasetin kölesine çevrilmişti.

Böyle durumda hak sözü söylemeye, gerçek veziyeti mantık kaidelerine uygun olarak anlatmağa büyük ihtiyaç olması şüphesiz. Bu ihtiyacı asıl istidatlar dilinden söylenmiş olan bedii söz temin edebiliyordu. Topluluğun fazla üyeleri işbu atılgan istidatların sözlerini bekliyorlardı. Yalan söyleyerek Şura ideolojisi uğurunda çalışan diğer kitaplardan münferiden onların eserleri insanların gönül yaralarına merhem oluyordu. Şu yüzden de topluluk onların icadına büyük önem vermişti. Atılgan kaabiliyet sahiplerinin tüm düzene karşı diklenerek yazdıkları yalan ülkülere sarılan cemiyetteki hep içtimai enstitüler yerini alabilecek idi. Şöylece her hangi otoriter düzende olduğu gibi ilimde «*edebıyatın merkezleşmesi*» (literaturosentrizm) adindaki içtimai-estetik hadise meydana gelir. Yani cemiyet üyelerinin tüm dikkati içtimai fikrin biricik görünüşü sayılan bedii edebiyata yönelir. Çünkü yalan hüküm yürüten durumda ancak asıl edebiyat ve cesaretli müellifler gerçeği söylemek yollarını arar.

Şura Azerbaycanı ve onun çevresindeki birkaç türk devletleri için Bahtiyar Vahabzade icadı literaturosentrizm hadisesinin tam merkezinde bulunuyor. Çünkü her hangi fikiri güzel şekilde ifada edebilme gibi yüce yetenekle birlikte atılgan yürekli şahsiyete de sahip olan Bahtiyar Vahabzade kendi yazdıklarında topluluğu tedirgin yapan duyguları ve onlar dil ucunda gizleyen gerçekleri söylemeye kuvvet bulabilmişti. Cemiyet üyelerinin gerçek edebiyata önem veren ve

insanlara ancak yabancı düşünceli dissident eserler vasitesinde asıl vaziyet anlatılan o tehlikeli zamanlarda cesaretli milliyetçi şair öz lirasini millet çeken üzüntü, acıları söylemeye çalıştırmış. İcadi dinya görüşünü: "***Her geçici kederden Titreme iirim benim, Seteng, nazlı güzele Benzeme iirim benim. Sen ate ol, alev ol, Yandır ıl sen, yan ıl sen, Yıldırım dek ça ıl sen***", - gibi ateş satırlarda açıklayan atılgan şair çoğunluk hala Şura düzeninin yenilmez kudretinden sarhoş bulunmakta olan 1959 yılında «Gulistan» destanını yazarak Azerbaycan halkı gönlündeki sonsuz üzüntüleri acığa vurmaya cüret etti.

17 yüzyılında yaşamış olan Fransız düşünürü, filozofi ve ilahiyetçisi Blez Paskal'ın kanına göre: «Fikir kendisi açıklayan sözlere ilgili olarak değişl

estetik amacına hizmet te yaptırır: "***Arazın suları q z bli, da qın, Sirin n m l ri ahdır, haraydır. V t n qu a b nz r, qanadlarının Biri bu taydırsa, biri o taydır.***" İkiye ayrılan Azerbaycanlılar arasında sınır olarak belirtirilmiş Araz nehrinin kahrlı akması, figan çekmesi, iki kenarın bir halkın tek Vatanı olmuş Azerbaycan'ın iki kanatına benzetilişinde büyük mantikle güzel sanatsal maharet de akıs eden.

Şair destanın ayrım yerlerine epik unsurları da eklemiş. Kitapta kendi aralarındaki şartnameye imza atan gözlükli ve tesbihli efendilerin hali mükemmel gösterilmiş. Bir ulusa zarar vererek ikiye ayıran bu büyük "ağabey"ler tesviri zidlentirme usulundan maharetle yararlanarak Azerbaycan halkı faciası mikyasını daha da açık göstermeye erdi: "***Onların birl n bu ll ril Ayrılır ikiy bir el, bir V t n***". Şöylece yabancı kimseler mukavelesi ana yurdunda hayat süren Azerbaycan halkını bengi uyuşmaz Tc4mete ğ ıA y □ r □ bir1.71 bir V

Bahtiyar Vahabzade bengi parçalanmaslığı gerek olan bütünlüğün mahvoluşu dolayısıyla meydana gelen milli faciani şahsi olarak kabul etmiş ve derin dert, göz eriyebilmez maharetle "***Yarıya bölündü canım, ür yim, Yarıya bölündü Arazda sular***" tarzında vasıflandırmıştır. Destan sonunde müellif Araz nehri üzerinde yapılan köprü ancak sade yapı olmadan, belki ikiye ayrılan Azerbaycanlılar ruhu, dili ve yüreğinden yüreğine birleştirdiğine nekbinlikle inaniyor.

Şura düzeni kudrati pek artan bir zamanda milli benliği anlama yolunda yaradılmış olan «Gulistan» destanı ilk ve estetik değeri el yetmez derecede yüksek ikenliğiyle kardeş türk ölkeleri icatkarlarını çok etkilendirmiştir. Sanki dün yaradılmış gibi görünücü bu destan bir kaç türki devletler egemenliğinin vücuda gelmesine ruhi-manevi tesir eden ölmez estetik anıt olduğu ile çok mühimsenir.

“ ” -

Шўро тузуми жамият аъзоларининг фикр ва туйғуларига мунтазам равишда зуғум ўтказиб келди. Бу тузум одамга атроф оламни ўз кўзи билан кўриб, ўз ақли билан идрок этиш имконини бермас, ундан олам ҳодисаларини коммунистик мафкурага маъқул келган тарзда кўриш ва изоҳлашни талаб этарди. Бу ҳол жамият аъзоларининг диди, маънавий дунёси ҳамда ахлоқига салбий таъсир қиларди, албатта. Одамлар бир нарсани кўриб турганлари ҳолда бошқа нарсани айтишга ўрганишди. Шароитга мослашиш, мунофиқлик ва ёлғончилик ижтимоий ахлоқ даражасига кўтарилди.

Жамият ҳаётидаги бундай ҳолат унинг расмий адабиётида ҳам намоён бўлмаслиги мумкин эмас эди. Расмий шўро адабиёти амалда партия-ҳукуматнинг қарорларига бадиий тус бериш билангина шуғулланди. Унда одамнинг ўй-фикрлари, кўнгил ҳолатлари ёхуд руҳиятини ифодалаш эмас, балки ҳар йўл билан шўро жамиятининг афзаллигини тасвирлаш бош тамойилга айланди. Ёлғон аралашган адабиёт мафкура ва сиёсатнинг югурдагига эврилди.

Мана шундай шароитда ҳақ сўзни айтадиган, жамиятда юз бераётган воқеа-ҳодисаларни расмий сиёсат талабларига эмас, балки инсоний мантиққа мувофиқ йўсинда изоҳлайдиган ҳақ сўзга улкан ташналик бўлиши табиий бщлиб, бундай ташналикни асл истеъдод эгалари томонидан айтилган чин сўзгина қондириши мумкин эди. Жамиятнинг кўпчилик аъзолари ана шундай жасоратли ижодкорлардан чин бадиий сўзни эшитишга маҳтал эдилар. Бундай санъаткорларнинг асарлари мафкура хизматида бўлган расмий таълим-тарбия, илм, адабиёт ва сиёсатдаги ёлғонларга зид ўлароқ, одамларнинг дил яраларига малҳам бўларди. Шунинг учун ҳам жамиятнинг бутун диққат-эътибори ана шундай истеъдод эгалари ижодига қаратилган бўларди. Жасоратли санъаткорларнинг ўз ҳаётини гаровга тикиб битган яратиқлари ёлғон мафкурага ўралган жамиятдаги барча ижтимоий институтлар ўрнини босарди. Шу тариқа ҳар қандай авторитар тузумда бўлгани каби илмда литературоцентризм деб аталмиш ижтимоий-эстетик ҳодиса юзага келади. Яъни онгнинг биргина тури бўлган бадиий адабиёт бутун жамият аҳлининг диққати қаратиладиган марказга айланади. Чунки жамиятда ёлғон тўлиқ ҳукмрон бўлган шароитда фақат бадиий адабиётгина ҳақиқатни айтиш йўлларини топиши мумкин эди.

Шўро Озарбайжони ва шу атрофдаги бир қатор қардош туркий республикалар учун Бахтиёр Ваҳобзода ижоди литературоцентрик қарашларнинг ўчоғи ҳисобланарди. Чунки ҳар қандай фикрни гўзал бадиий шаклда ифодалай билишдай улкан истеъдод билан биргаликда жасоратли шахсиятга ҳам эга бўлган Ваҳобзода ўз асарларида жамият аъзоларини безовта қилган туйғулар ва уларнинг тили учидаги ҳақ сўзларни айтишга куч топарди. Жамият аъзоларининг кўзи чин адабиётга тикилган ва фақат диссидентлик йўналишидаги асарлардагина одамлар ва халқлар қисматига доир ҳақиқатлар айтилган ўша таҳликали даврда жасоратли миллиятчи шоир ўз лирасини миллатининг дардларини ифода этишга хизмат қилдирди. Ижодий кредосини: “ , , , , , . , , , , ”, - сингари оташин сатрларда

ифода этган жасоратли шоир жуда кўпчилик шўро тузумининг енгилмас қудратидан сармаст бўлиб турган 1959 йилда "Гулистон" поэмасини ёзиб, озар халқи кўнглидаги туганмас надоматни очиқ-ойдин тасвирлашга ўзида куч топа билди.

Ўн еттинчи юз йилликда яшаб ўтган француз мутафаккири, файласуф ва илоҳиётчи Блез Паскалнинг: "Фикр ўзи ифодалаётган сўзларга боғлиқ ҳолда ўзгаради. Фикрлар сўзларга эмас, балки сўзлар фикрларга қиммат бағишлайди"[1] тарзидаги қараши бор. Бу тўхтамда умуман сўзнинг буюк қудратига баҳо берилган. Б. Ваҳобзода эса бадиий сўзнинг барча имкониятларидан маҳорат билан фойдалана оладиган талант эгаси эди. Сўзнинг тасвир ва таъсир кучини ғоят нозик англайдиган ва товлантира биладиган шоир миллат тарихи ва тақдиридаги чидаб бўлмас адолатсизлик акс этган "Гулистон" достонини жуда оҳиста оҳангларда, ортиқча ёниш-куйишсиз бошлайди. Ягона Озарбайжонни иккига бўлиш ҳақидаги битимга қўл қўйиши керак бўлган икки савлатли жаноб, уларнинг хотиржамлик ва табассум билан қаламда чеккан биргина имзолари ўзларига ҳеч бир тегишли бўлмаган халқ тақдирини ҳал этганликлари ҳолатининг сокин ифодасидан сўнг шоир бирданига: "***Bir q l m srlik hicran yaratdı, Bir xalqı yarıya böldü qılınç t k. Öz sivri uçuyla bu l l k q l m D ldi sin sini Az rbaycanın. Ba ını qaldırdı, Ancaq d mb - d m K sdil r s sini Az rbaycanın***" сингари аламли ва исёнкор мисраларга ўтади.

Поэмада озод миллатни ўзаро тақсимлаётган ғолиб "оға"ларнинг бир-бирига илтифотли муносабатлари, уларнинг ўзларини тутишларидаги кибр ва ишонч тасвирини берар экан муаллиф: "***Qoyulan rtl r razıyıq dey , T r fl r qol ç kdi müahid y ... T r fl r kim idi? H r ikisi yad! Yadlarmı ed c k bu xalqa imdad?!***"- дея Эрон билан Россиянинг манфаатларини ифодалайдиган бу икки кимса озар халқига мадад бериши мумкин эмаслигидай аччиқ ҳақиқатни шу тариқа баён этади. Шу ўринда шоир миллат тарихи ва унинг ёвқур фарзандлари руҳини мададга чорлайди. Томрис ва Бабак сингари қаҳрамонлар руҳи бу "икки томон" рози бўлган шартларга муносабат билдириб, озод шерга занжир урган ким эканини сўрашларини орзу қилади.

Жанрига кўра лиро-эпик хусусиятга эга бўлиши талаб этиладиган достонда эпик тасвир, яъни тафсилот жуда кам. Унда асосан улуғ адолатсизлик ва зўравонликдан ғазабга тўлиб, туйғулари жумбушга келган шоирнинг пўртанали исёнлари ифодаси мавжуд. Достоннинг кейинги бандларида тасвир оҳанги янада кескинлашиб, шоир бевосита юртдошларига мурожаат этгандай бўлади: "***Hanı bu ell rin m rd o ulları? Açın b r l ri, açın yolları? B s hanı bu srin öz Koro lusu? Qılınc Koro lusu, söz Koro lusu?***" Б. Ваҳобзода халқнинг шарафли ўтмиши, боболарнинг тенгсиз жасоратлари шунчаки мақтаниб юриладиган тарих эмас, балки авлодлар томонидан кўз қорачиғидай сақланиши лозим бўлган маънавий омонат эканини "***Babaların ni, r fi, lb t, Biz man tdir, böyük man t***..." сатрларида ўта таъсирли йўсинда таъкидлайди. Боболардан қолган муқаддас омонатни сақлай билмаган миллатнинг ҳолати достоннинг кейинги ўринларида бутун даҳшати билан манзаралаштирилади:

Qoy ildırım çaxsın, titrəsin cahan!
Ürəklər qəzəbdən coşsun, partlasın.
Daim haq yolunda qılınc qaldıran
İgid babaların goru çatlasın!

Шоир ўтмиш лавҳаси тасвирини берар экан, унга ўз юрагини кўчириб ўтқазади, маънавий-руҳий бу имплантация тасвирнинг таъсир кучини ошириб, ўқувчига фожиа кўламини теранроқ англаш имконини беради: "***Qoy ysin ba ını vüqarlı da lar, ...M rsiy söyl sin axar bulaqlar, A ılar ça ırsın bu gün qız, g lin!***" Бутун бўлган бир миллатнинг иккига бўлиниши фожиаси нафақат одам кўнгли, балки табиат унсурларинида мувозанатдан чиқариши: тоғлар виқорли бошларини эгишлари, оқар булоқлар марсия айтишлари, қиз-келинлар аза очишлари керак. Илло, "***Mat mi ba landı böyük bir elin***". Поэманинг: "***A ı ın sazında daha bir h zin, Daha bir yanıqlı p rd yarandı. H min gün***

[1] Суждения и афоризмы. - Москва: "Политическая литература", 1990. С. 160.

ölk ni apardı sel, su, Tutuldu çöhr si günün, ayın da” мисралари улкан тарихий фожиага жонли-жонсиз нарсалар ҳам бефарқ қолмаганини акс эттириш орқали озар аҳлининг асл руҳий ҳолатини берган.

Ваҳобзоданинг санъаткорлик маҳорати шундаки, поэмада табиат унсурлари ёки ҳаёт ҳодисаларига одамга хос хусусиятларни бахш этиш орқали поэтик тасвирни қуюқлаштиради. Шоир нарса-ҳодисалар тасвирини асарга киритар экан, уларга фон сифатида ёндашмайди. Уларга жон берибгина қолмай, ўз бадиий мақсадига хизмат ҳам қилдиради: “***Arazın suları q z bli, da qın, Sirin n m l ri ahdır, haraydır. V t n qu a b nz r, qanadlarının Biri bu taydırsa, biri o taydır.***” Иккига бўлинган озар халқи ўртасидаги чегара сифатида белгиланган Ораз дарёсининг ғазабли, тошқин оқиши, унинг оҳу фарёд чекиб, нағма қилиши, дарёнинг икки қирғоғи ягона озар халқининг ёлғиз ватани бўлмиш Озарбайжоннинг икки қанотига ўхшатилишида улкан ҳаётий мантиқ билан биргаликда тенгсиз санъаткорлик маҳорати ҳам акс этган.

Шоир поэманинг айрим ўринларига эпиклик унсурлари олиб киради. Асарнинг ўртароғида ўзаро келишувга қўл қўйган кўзойнакли ва тасбеҳли жанобларнинг ҳолати тасвири берилади. Бир элни хомталаш қилиб иккига ажратиш тўғрисидаги келишувга имзо чекиб, бир-бирларининг қўлларини эҳтиром-ла сиқиб қўйган бу “оға”лар ҳолати тасвири озар халқи фожиаси кўламини янада ошириб кўрсатишга хизмат қилади. Айни тасвир шоирга қаршилантириш усулидан усталик билан фойдаланиш имконини ҳам беради: “***Onların birl n bu ll ril Ayrılır ikiy bir el, bir V t n***”. Шу тариқа бегона кимсаларнинг ўзаро келишуви ўз гулистонида яшаётган озар халқини мангу келишиб бўлмайдиган қисматга дучор қилгани қаршилантириб тасвир этилади. Виқорли бу кимсаларга “Сен ўзи кимсану, Нега бу юрт ва эл тақдирини ўзингча ҳал этаётирсан”, - дейдиган эганинг йўқлиги шоир кўнглини ўртайди. Шу боис асарнинг кейинги ўринларидаги саволлар янада кескин ва юракларни ўртовчи: “***Nec ayırdınız dırna ı td n Ür yi b d nd n, canı c s dd n? Axı, kim bu haqqı vermi dir Siz , Sizi kim ça ırmı V t nimiz ?***”

Шоир достонда акс этган мазмунга энг мувофиқ келадиган шакл танлайди. Асарнинг қофияланиш тарзи ҳам, бандлардаги мисралар сони ҳам, уларнинг бўғинлари миқдори ҳам акс эттирилаётган руҳий ҳолат талабидан келиб чиққан ҳолда ўзгариб туради. Бу ҳол асарни бир хилликдан сақлаб, унга ифодавий оригиналлик ва ўзига хос жозиба бағишлайди. Б. Ваҳобзода поэманинг айрим ўринларида тасвир табиийлигига эришиш ва ифода сунъийлигига йўл қўймаслик учун прозаизм унсурларидан ҳам фойдаланадики, бу унинг бадиий тасвир борасидаги тенгсиз маҳоратидан далолат беради.

Поэмада мустамлака зулми остидаги халқнинг ҳолати: “***Verdik, sahibimiz yen "ver" – dedi***”га ўхшаш сатрлар орқали очиқ ифода этилган. Социалистик мустамлакачилик давом этаётган ўша кунларда бундай мисраларни битиш бадиий маҳоратдан ташқари, улкан инсоний жасоратни ҳам талаб этарди. Босқинчиларнинг мазлум халққа муносабати акс этган қуйидаги тасвирлар достонда муаллиф исёни авж нуқтага кўтарилган ифодалар дейиш мумкин: “***Biri "baran" - dedi, biri "x r" - dedi. Bizi h m yedil r, h m d mindil r***”. Миллатга ҳақорат сифатида айтилган сифатлардан тасвир таъсирини кучайтириш йўлида бу қадар усталик билан фойдаланиш учун тоза фикрдан ташқари, туркий сўз қудратидан маҳорат билан фойдалана билиш санъати ҳам зарурдир.

Шоир поэмада юртни иккига бўлиш орқали миллат бутунлигини парчалаган битимга босилган муҳрни қоғозга босилган муҳр эмас, балки Озарбайжоннинг кўксига босилган доғ эканини куюнчаклик билан акс эттиради. Б. Ваҳобзода лирик қаҳрамоннинг мавжуд воқелик олдидаги иложсиз ҳолатини унинг икки босқинчи мамлакат ўртасидаги келишув битилган жонсиз эсада имзоли, муҳрли экани боис йигирма саккиз миллионли озар халқининг неча асрлик уринишларидан қудратлироқ бўлган қоғозга мурожаати тасвири орқали ўта ингичка ва таъсирли акс эттиради: “ ***mzalı, möhürlü ey cansız varaq, N q d r böyükmüs qüvv tin, gücün. srl r boyunca vuru duq, ancaq Sarsıda bilm dik hökmünü bir gün***”. Шоир босқинчи давлатлар келишуви битилган қоғоздан норозилигини “***Böyük bir mill tin ba ını k s n, Qolunu ba layan hökmdar oldun. Bir eli ikiy paraladın s n Özün ka ız k n paralanmadın***”,- дея ифода этади.

Миллатнинг битмас яра бўлмиш фожиасидан қалби ларзага тушган шоир бир Озарбайжонни иккига бўлиб оқаётган Ораз дарёси ва унинг топ-тоза сувига мурожаат этиб, машъум келишув имзоланаётганда ё ёниб кетмагани, ёхуд босқинчи касларни ютиб юбормаганидан ёзғиради. Тасвирнинг кейинги ўрнида шоир ҳамма даврлардаги ҳақиқат изловчилар сингари бевосита замоннинг ўзига мурожаат қилади. Лекин фикрлаш тарзи тамомила оригинал ижодкор бўлгани учун ҳам бу ундов ифодаси орқали кутилмаган бадиий эффект яратади: "***Ey zaman, sor uma cavab ver, n d n S sim yet n yer , lim yetm yir?..***" Зўрлик билан иккига бўлинган миллат шоирининг овози етадиган жойдаги қардошларига энди қўли ҳам, оёғи ҳам етмаслиги тасвири икки босқинчи давлатни қониқтирган "адолатли" келишувнинг адолатсизлигини бўрттириб кўрсатиши жиҳатидан тенгсиз имкониятга эгадир.

Поэтик асарнинг савияси юксаклигини таъминлашда ифода ўзгачалиги ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Тўғри, бадиий асарда нима дейилаётгани ҳам муҳим, лекин ниманинг қандай дейилаётгани янада муҳимроқ. Бу ҳолни поэмадаги қуйидаги сатрлар тасдиқлайди: "***Arazın üstünd n keç bilmir m, Araz d rdim olub sin md n keçir***". Ғоят ингичка ва бетакрор бу тасвирда шоирнинг қонга тўлган юраги уришлари шундоққина сезилиб туради. Даҳшат шундаки, озарнинг ўғли ўзиники бўлган дарёдан кечолмайди, лекин Ораздан теранроқ ва қудратлироқ аёвсиз дард дарёси шоир кўнглидан тўхтовсиз кечмоқда.

Бахтиёр Ваҳобзода мангу бўлинмаслиги керак бўлган бутунликнинг бўлинганидан юзага келган миллий фожиани ўз шахсий бахтсизлиги тарзида қабул қилиб, улуғ бир дард ҳамда кўз илғамас тасвирий маҳорат билан "***Yarıya bölündü canım, ür yim, Yarıya bölündü Arazda sular***" тарзида ифода этади. Поэма якунига яқинлашганда муаллиф Ораз дарёсига қурилган кўприк шунчаки бир иншоот бўлмай, балки иккига бўлинган озар халқининг руҳи, тили, ва юрагидан юрагига солинганини некбинлик билан акс эттиради.

Миллий ўзликни англаш йўлида шўро кучга тўлган даврда яратилган илк ва бадийяти хаёл етмас даражада юксак асар ўлароқ "Гулистон" поэмаси кўпчилик қардош туркий республикаларнинг ижодкорларига кучли таъсир кўрсатди. Худди кечагина яратилгандай таассурот қолдирувчи бу асар бир қатор туркий республикалар эгаманлигининг юзага келишига руҳий-маънавий таъсир кўрсатган ўлмас бадиий обида экани ҳамда ўлмас ўзига хос бадиият намунаси ўлароқ улкан ижтимоий-эстетик аҳамият касб этади.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA AFOR ZML M M SRALAR ÜZ R N NC L M L R

Elxan Yurdo lu-M mm dov

AMEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat
İnstitutu Folklorşünaslıq şöbəsinin elmi işçisi
elxan.yurdoglu@yahoo.com

XÜLAS

Hər bir xalqın taleyində xüsusi çəkiyə malik olan yaradıcı simalar vardır ki, onların hər bir addımı, söylədiyi hər bir kəlməsi mənsub olduğu xalq tərəfindən diqqətlə izlənilir, həyat kodu kimi qavranılır. Bəxtiyar Vahabzadə də elə bir şəxsiyyətdir ki, o öz həyat və fəaliyyətiylə, zamanının qarışıq dövrlərində xalqın önündə getməyə haqq qazanmış, onu ideal və düşüncə sarıdan təmin edən şeirlərilə bir fikir adamına çevrilmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadənin xalqın taleyüklü məsələlərini əks etdirən onlarla, yüzlərlə şeiri vardır ki, həmin şeirlərdə nəinki bir insan taleyinin sirr qatı, eləcə də bütöv bir xalqın, ulusun tələtümlü dövründə onu düşdüyü çətin vəziyyətdən çıxaracaq, onu qoruyacaq yol müəyyənləşdirilmişdir.

Əlindəki qələmə heç vaxt xəyanət etməyən B.Vahabzadə təkcə "Gülüstan" poeması ilə bu xalqın fikir yaddaşında, söz yaddaşında əbədi həkk olunmağa layiq bir vətəndaşdır.

Lakin biz bu məqaləmizdə B.Vahabzadənin təkcə vətən, millət, xalq mövzulu şeirlərində deyil, ümumiyyətlə yaradıcılığında aforizmlərə çevrilmə haqqı qazanmış misralarından, şeirlərindən söz açacağıq.

“Yaşamaq yanmaqdır yanasan gərək”, “Yatmaq da bir cürə ölüm deyilmi”, “Öz səsi olmayanın ölümü səssiz keçər”, “Kösöyün ikisi çöldə də yanar, biri ocaqda da alışa bilməz”, “Bir ondan razıyam ki, özümdən narazıyam”, “Daim sevinc axtaran, daim qəmə tuş olur” və bu qəbildən olan yüzlərlə misra və beytlərin məna yükü, daşıdığı anlam, ifadə etdiyi fəlsəfə Bəxtiyar Vahabzadənin böyük bir şair, düşüncə adamı, ziyalı və xalq ağsaqqalı titullarını təyin kimi qəbul etməyə imkan yaradır.

Yuxarıda sadaladığımız misralar atalar sözləri, hikmətli sözlər mahiyyətində dayanmağa layiq olan fikirlərdir. Bu da bizə məqaləmizdə böyük şairin yaradıcılığında aforizmləşmiş misralar, beytlər, bəndlər, hətta şeirlər barədə geniş fikir mübadiləsi aparmağa imkan verir.

Açar sözl r: aforizmləşmiş misralar, düşüncə adamı, xalq ağsaqqalı.

SUMMARY

Sometimes there are very creative individuals who have specific talents in the destiny of every folks. Their every steps and words are followed very carefully and grasped as a life source code by people. Bakhtiyar Vahabzade is such specific figure who has lead his folk by his noble life and activities in very disordered and difficult times. He has became highbrow among his nation by his ideal and enlightening poems.

There are tens, even hundreds of his poems conveying the grieves and the troubles of the nation which also contributing the resolutions of the problems.

B.Vahabzade, who has never betrayed his pen, deserves to be engraved onto his nations memory eternally by just one of his poems called "Gulustan".

İn this article we will not only talk about his poems related to the issues of homeland and nation, but also we will touch his poems which talk about different topics which deserve to be interpreted into aphorism.

"Living is struggling, we should struggle", "Sleeping is also kind of death", "Who has not his own voice, his death will bi silent", "The only thing i am agree with is i am disagree with myself", "Who is always looking for happines finds trouble" and other these kind of verses let us accept that he was great intellectual, thinker and leader of his folk. Those sentences we mentioned above can be classified as high ranking sapients and proverbs. This means we have enormous choice of topics about his poems to talk about.

Key words: sapient stiches, man of thought, elder of nation.

Bəxtiyar Vahabzadə sadəcə özü olduğu üçün bu cür aforizmə çevrilən misraları yaza bildi. Özünün də bir şeirində dediyi kimi:

Yadın köhnəsi də dilin əzbəri,
Ənənən çiyninə niyə yük oldu?
Anlaya bilmirəm, nə vaxtdan bəri,
Yadı yamsılamaq yenilik oldu?![1]

Başqalarının yamsılamağa çalışanlara, özü ola bilməytənlərə dərs verən bu misralar günümüzdə tez-tez işlədə biləcəyimiz aforizmlər yerində rahatlıqla işlədilə bilər. Həmin şeirin bir başqa misrasında söylənilən aşağıdakı misralar da həmçinin:

“Yağmaq xatirinə yağan yağışın,
Nə bağa xeyri var, nə dağa xeyri!”[2]

Şair nə demək istəyir? Daha doğrusu, şair nələr demir ki?! Bir işi sadəcə o işi görmək xatirinə görməmək lazımdır. Məqsəd olmalı, səbəb olmalı, ən əsası isə nəticəyə çatmaq üçün bir işə başlamaq lazımdır.

Gündəlik danışığımızda işlətdiyimiz bir çox atalar sözləri var ki, onların yerinə B.Vahabzadənin misralarını da işlədə bilərik. Məsələn, Hər gecənin bir gündüzü var, bir gün gülən, bir gün ağlayar və bu kimi bir çox atalar sözlərimiz var. B.Vahabzadə isə atalar sözlərini yamsılamır, təkrar etmir, öz üslubuna uyğun olaraq belə deyir:

“Tələtümsüz ürəklər qovuq kimi boş olur,
Daim sevinc axtaran, daim qəmə tuş olur”[3]

Digər atalar sözümüzü xatırlayaq. “Tək əldən səs çıxmaz”, “Güc birlikdədir”, “El bir olsa dağ oynadar yerindən” və s. Şair isə bu cür yanaşır hadisələrə:

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, II cilddə, I cild. Bakı, Öndər, 2004, s.37
[2] Vahabzadə B. 2004, s.37
[3] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, II cilddə, I cild. Bakı, Öndər, 2004, s.11

"Od vurmasa, qabda, su daşa bilməz,
Quş da tək qanadla dağ aşa bilməz.
Kösöyün ikisi çöldə də yanar,
Biri ocaqda da alışa bilməz"[1]

Bu şeirlər qarşısında sadəcə olaraq susmaq istəyirsən. Misralar mənanı aforizm kimi dilə gətirir.

"Qorxan gözə çöp düşər", "Mərd bir dəfə ölər, namərd min dəfə"... Bu cür atalar sözlərini də hamımız yaxşı bilirik. Bəs, B.Vahabzadə nə deyir:

"Öz səsi olmayanın ölümü səssiz keçər,
Min-min dəfə ölənin matəmi yassız keçər"[2]

Xalq şairinin burda demək istədiyi məna misraların alt qatında gizlənib. Amma diqqətlə düşündükdə şairin demək istədiklə

Xalqa arxasını çevirənlərin,
Arxası həmişə yerdə süründü.[1]

Şöhrətin yükünü düşündünmü bəs,
Min şöhrət bir borcu ödəyə bilməz.[2]

Biz həmişə ucalmırıq,
Bir qalxanda,
Bvir enirik.
Bu enişdən, bu qalxışdan,
Yaşamağı öyrənirik.[3]

Bu cür nümunələri məqaləmizin sonrakı səhifələrində də artıracağıq. Amma bu yerdə bir neçə misra haqqında daha ətraflı danışmaq istəyirəm.

"Mən "cız!" dedilər
Ancaq qorxmadım,
Əlimi yandırıb tanıdım odu".[1]

"Bircə ondan razıyam ki,
Özümdən narazıyam".[2]

"Sevən könüllərçün gülüm, ayrılıq,
Ən böyük, ən gözəl yaxınlıq olur".[3]

"Əgər sevirsənsə ayaq səsindən,
Gərək biləsən ki Bəxtiyar gəlir".[4]

"Tapdığımız qədər də,
İtirirk dünyada".[5]

"Nağılda gördüyüm qorxunc şeyləri,
Həyatda görmüşəm, anam həyatda"[6]

Görkəmli şairin sadəcə bir neçə şeir kitabını oxuduqca qeyd etdiyim bu misraların bir gün hər hansı bir elmi məqalə üçün işimə yarayacağını heç vaxt düşünməmişdim. Bu bəndlər, beytlər, misralar, bəzən isə bütöv şeirlərin hələ orta və ali məktəbdə oxuyarkən yaddaşıma yazılmasının səbəbi də məhz onların bətnində yaşayan mənalı fikirlər, aforizmlər, müdrik kəlamlar olması idi.

Bu məqaləni hazırlayarkən şairin oxuduğum seçilmiş əsərlərindən onlarca nümunələri də rahatlıqla günlük folklor dilimizdə istifadə edə biləcəyimizi gördüm. Nümunələrə təkrara diqqət edək:

"Vətənsiz yaşamaq yaşamaq deyil"[7],
"Aldadan anlamır ki, aldadanda aldanır"[8]
"Vurulan kilidin böyüklüyü də,
Qorunan sərvətin dəyər ölçüsü"[9]

Bütün bu nümunələri sayını kifayət qədər artırmaq olar. Çünki Bəxtiyar Vahabzadə elə bir şairdir ki, o daim öz xalqının ağrısıyla ağrıyıb, sevinciylə sevinib, dərdiylə dərdlənib. Xalqın birliyində onun da yumruğu olub. Təbii ki, belə bir söz sərrafının şeirlərində nəbzi xalqının nəbziylə bir vuran, ruhu xalqının sözləriylə mayalanmış fikirlər, ifadələr zəngin olacaqdı. Gətirdiyimiz onlarla nümunə kimi yüzlərlə misralar, bəndlər var ki, onlar hələ bu gündən xalq ədəbiyyatının nümunəsinə çevrilib. Xalqımızın gələcək söz yaradıcılığında mütləq bu misralardan, nümunələrdən yararlanılacaq. Xalqının sözünü yaşadan şairin sözlərini də xalqı yaşadacaq. Məqaləyə Bəxtiyar Vahabzadənin daha bir aforizm yüklü iki misrasıyla yekun vurmaq istəyirəm. Bu həm də xalq şairinin bəlkə də özünün özünə qiymətidir.

"Əsl sənətkarın, əsl şairin,
Özü qocalsa da, sözü qocalmır".[10]

D B YYAT

1.Vahabzadə B. Lirika, Bakı, Azərnəşr, 1990, 215 s
2.Vahabzadə B. Nağıl həyat, Bakı, Yazıçı, 1991, 240 s.
3.Vahabzadə B. Özümlə söhbət, Bakı, Azərnəşr, 1985, 264 s.
4.Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, II cilddə, I cild. Bakı, Öndər, 2004, 328 s.

[1] Vahabzadə B. 2004, s.169
[2] Vahabzadə B. 2004, s.15
[3] Vahabzadə B. Lirika, Bakı, Azərnəşr, 1990, s.48
[4] Vahabzadə B. 2004, s.243
[5] Vahabzadə B. Özümlə söhbət, Bakı, Azərnəşr, 1985, s.28
[6] Vahabzadə B. Nağıl həyat, Bakı, Yazıçı, 1991, s.16
[7] Vahabzadə B. 2004, s.243
[8] Vahabzadə B. 2004, s.227
[9] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, II cilddə, I cild. Bakı, Öndər, 2004, s.271
[10] Vahabzadə B. 2004, s.283

BAHT YAR VAHABZADE'N N R SANATI

Dr. Bayram GÜNDO DU
Dr. Seriyye GÜNDO DU
Qafqaz Üniversitesi, Filoloji Fakültesi
Bakü, Azerbaycan

ÖZET

Sanat türleri içerisinde söz sanatı olan edebiyatın özel yeri vardır. Elbette her sanat türünün özgünlüğü onun predmeti ve ifade usulleriyle belirlenir. Bu bakımdan bedii düşüncenin uyandırdığı hissi, duygusal durum ve intibahlar diğer alanlardan köklü şekilde ayrılır. Evet, bazen bu alanların sonuçları aynı olabilir, ancak insan duygularını, hislerini ihtizaza getirmek bakımından bu sanatların hiçbirisi edebiyatın yerini tutamaz. Şiir sanatının da bu anlamda özel hususiyetlere malik olduğu inkar edilemez. Vaktiyle eski Yunan filozofu Aristo'nun (M.Ö. 384-322) şiir sanatını taklidi sanatlardan biri olarak görmesi rastlantı değildir

İnsanın hissiyatlarını, gönül duygularını şiirin ahenkli dilli ile beyan edilmesinin yıllar boyunca sergilenen bir tarihi vardır. Onu sayfalamak, her defasında ayrı bir dikkatle okumak, yeniden idrak ve keşfetmek insanın artık normatifleşmiş alışkanlıklarına dönüşmektedir. Dün okuduklarımızı bugün başka göz və bakış açısıyla algılamamıza sebep nedir?! Bu fasılasız, bitmez-tükenmez haz âlemi, hayal saltanatı nasıl açıklanır?!

Biz bu makalemizde bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerindeki sanata dikkat çekeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Vahabzade, Sanat, Edebiyat

BAKHT YAR VAHABZADE'S POETRY ART

ABSTRACT

Literature which is word art has an special place among the word arts. Of course all art kinds' haecceity is defined by its topic and expression methods. For that feelings, state of emotion and impressions which are aroused by creative thought is totally differing from the other fields. Sometimes these field' consequences may be different, but none of this arts can take the role of literature regarding arousing human feelings and emotions. In these terms, it is impossible to deny the poetry art's special features. It is not coincidence that ancient Greek philosopher Aristotle accepted the poetry art as one of the imitative arts.

Expression of human's soul and heart feelings by the harmonic heart language has long exhibiting history. Paging and reading it with different attention in each time, understanding and exploring over again it has been become the normative habits of human. What is the reason of perceiving the poems from different perspective and point of view today which we read yesterday? How can this unceasing, endless gratification world, dream kingdom be explained?

In these research we will get attention to Bahtiyar Vahabzede's art in his poetry.

Key words: Vahabzade, art, literature

Güneş her sabah doğar, her akşam gurub eder. Mevsimler bir birini kovalar ve her yaz çiçekler açar, bülbüller öter. Fakat ölüm hiçbir zaman peşimizi bırakmaz. Saatin akrebi bize geçici olarak bu dünyada verilen zamanı kovalar ve tüketir. Zamanla beraber ömürler de biter, tükenir. Yalnız tükenmeyen ve zamana yenilmeyen bir şey var, o da sanattır, gerçek sanat. İşte B.Vahabzade sanatı zamana karşı yenilmeyenlerdendir. Yani gökteki yıldızlara benzer. Her akşam yine aynı parlaklığı ile ruhu okşar. Çünkü cemiyete yön veren ve tesir eden şahsiyetler, mısralarıyla hafızalarda yaşarlar ve ölümsüzleşirler. Onları canlı tutan şey fikirlerini veciz bir şekilde ifade etmeleridir.

Edebiyat dile dayalı bir sanattır. Edebiyatçı kelimelerle oynayarak sanatını kurar. Edebiyatta kelimelerin estetik değeri çok önemlidir. Edebiyatın kelimeye dayalı türü ise şiirdir. Şair dili işler, kelime ve kelime gruplarını, cümle yapısını öyle bir kurar ki, dili ve eserlerini ölümsüzleştirir. B.Vahabzade de ömrü boyu hayranı olduğu ana dilini derinden bilir ve onu mükemmel şekilde eserlerinde kullanır. B.Vahabzade dili mermer gibi oyarak ona alışılmadık bir şekil verir. Bildiğimiz kelimelerin içinden bilmediğimiz hayal ve düşünceler ortaya çıkarır.

B.Vahabzade bu mucizeli işi şiirin klasik iki vasıtası olan vezin ve kafiyeye dayanarak yapar. B. Vahabzade şiirlerini hece vezni ile yazar. Fakat hiçbir zaman hecenin monotonluğuna kapılmaz, ona hususi bir eda verir. B.Vahabzade'nin ele aldığı konulara bağlı olarak hece bazen gergin bir yay, bazen köşeli bir taş, bazen de ipek bir kumaş şeklini alır.

B.Vahabzade vezin ve kafiyeye bağlı kalarak durmadan basma-kalıbı kırmaya, dili yeni bir şekilde yoğurmaya çalışır. Fakat bu boş bir oyun değildir. Şair adeta vezin, kafiye ve sentaksı zorlayarak, içindeki bütün duygu, düşünce, hayal, özlem ve can sıkıntısını, vatan millet sevgisini de dile getirir.

B. Vahabzade şiirlerinde bütün kafiye çeşitlerine örnek bulabiliriz. Şair kafiye konusunda da çok titizdir. Kafiyenin seslenmesini, şirinliğini, ritmik oluşunu söyleyeceği fikre göre seçer. Uygunlaştırır, hareketli, akıcı, anlamlı "Kafiyeler" isimli şiirinden şairin bu konudaki düşüncelerini rahatlıkla görebiliriz.

İstemirem sesten doğan kafiyeni,
Düşündürür mana beni, hikmet beni
Kafiyedir iki simin bir kök üste titremesi,
Kafiyedir gül nefesi bülbül sesi,
Kafiyedir gök ile yer,
Kafiyedir sevinç - keder,
Kafiyedir iniş – yokuş, akşam – sabah
Taze - bayat
En mukayyet kafiyedir; ölüm – hayat,

Bu şiirde şairin şiir sanatına karşı münasebeti belirtilmiştir.

B.Vahabzade'nin şiirlerinde ahenk ve müzikalite yüksek seviyededir. Elbette ki, bunun esas sebebi kaynağını halk edebiyatından alarak, klasiklerin ananelerini devam ettirmesine bağlayabiliriz.

Bizim sanat dünyasının
Kırık telli sazıyım,
Birce bundan razıyım ki,
Özümden narazıyım.

Dil güzelliğinden bahsederken ilkönce onun anlam güzelliğini de unutmamak gerekir. İnsan ve hayatın, hayalini, arzu ve isteklerini mükemmel bir şekilde aksettirmeyen dil ne kadar çekici ve güzel olsa da gereksizdir.

B.Vahabzade'nin şiirlerin ilk okunuşta bıraktığı intiba, sadelik, rahatlık ve kolaylıktır. Bu şiirler insana ayıklanmış serbest bir halk türküsü gibi gelir. Okuyucuyu asla sıkmayan, ustalıkla kullanılmış mısralarda duygu ve düşünceleri ezen sık şekil cenderesi kesinlikle görülmez. Sade, tabii, bir ifadeye ulaşan şair kelimeleri elinde hamur gibi yoğurarak istediği şeyden bahsedebilmiştir. Şiirlerinde gösterdiği yüksek sanatkârlığın esas sırlarından biri de onun iki büyük şiir geleneğinden faydalanmış olmasıdır. Bunlar; Klasik Şiir (Batı şiiri ve Divan şiiri) ve Halk şiiridir. Onun eserlerinin geniş yayılmasının bir sebebi de işte budur. B.Vahabzade M. Fuzuli, N. Gencevi, okuyak divan şiir türü olan gazele yer verir.

Sızlar yüreğim, gönlüme cevrin az olanda,
Teskin olurum hicr dağı, çapraz olanda,

Gönlüm açılır her defa gördükte cemalın,
Güller açılır bir defa, ancak yaz olanda,

B.Vahabzade, şiirini sanat yönünden kâmilleştiren, ilham kaynağı olan halk edebiyatının önemli rolü vardır. Halk edebiyatındaki kahramanlık, hayat severlik, bağımsızlık (azatlık) uğrunda mücadele gibi, yüksek insani değerler ve özellikler, O'nun şiirinde mükemmel bir biçimde ortaya konulmuştur. B.Vahabzade halk edebiyatından, özellikle âşık şiirinden faydalanmıştır.

Ömrün bahar çağında
Kalbe yağan kar nedir?
Sevirsense sevgilim,
Sende bu vügar nedir?...

Ve ya

Ne yaman ne çetin günlere kaldım
Sevginin düşmanı bin-bin olurmuş.
Günahsız gümanlar, kansız şüpheler
Sevenin kalbinde çin-çin olurmuş

B.Vahabzade bir olay karşısında fikrini daha etkileyici ifade edebilmek için destanlardan istifade etmiştir. O, eserlerinde destanlardan aldığı mısraları ve ya kıtaları bazen aynısıyla saklamıştır.

Nigar Köroğlu'ndan soruştu: - hiç senin
Bir yıkan olup mu, bileydim bunu?
Köroğlu dedi ki, Kizir Mustafa,
Bu gün suya bastı koç Köroğlu'nu.

Ve ya:
Ay hezerat, bir zamana geliptir,
Ala karga şuh terlanı beğenmez,
Oğullar atanı, kızlar ananı,
Gelinler de kaynananı beğenmez.
…….
Ömrüm geçir su gibi
Gönlümdesin arzu gibi
Hasretinden kuzu gibi
Dile gelip meler, meler
Kalbimdeki hatıralar

Göründüğü gibi B. Vahabzade şiirin müzikalitesini artırmak için en sade, en rahat ve en ahenkli kelimeler seçmiştir.

B. Vahabzade şiirlerinde ifade tarzını aktarmak için edebi sanatlara da sık sık başvurmuştur. Mesela şair fikrin daha kabarık ve canlı ifadesi için şiirini teşbihlerle zenginleştirmiştir.

Alnımızdan akan terler
Her damlası çiçek gibi
Açsın vatan toprağında

Burada terin çiçeğe benzetilmesi ile mükemmel bir teşbih sanatı kullanılmıştır.

Şiirlerinde yüksek, his, heyecan ve ironi oluşturabilmek için tecahül-i Arif sanatını kullanırken yüksek beceri sergilemiştir. Hatta bazen O, mısralarında sorduğu soruyu cevaplayarak şiiri soru cevap haline getirmiştir.

Kemane kamana dokunan zaman
Tufan mı haykırdı, sel mi çağladı?
Bedbaht bir garibin ah-amanından
Belki gök kişnedi, bulud ağladı?
Turna mı ayrıldı öz katarından?
Oba mı dağıldı, el mi dağıldı?
Zaman mı ayrıldı öz aharından?
Aslı mı, hıçkırdı, kerem mi yandı?

Sonraki soruların içinde şair cevabını da vermiştir.

B. Vahabzade hiss, heyecan, vatan, millet şairidir. O, en gergin anlarını şiirlerinde nida sanatının yardımıyla ifade etmiştir.

Bugünün aşkına yan, hem de yak sen!
Tarihe güvenme, bu güne bak sen!
Dünenin aşkına çok da yanma gel!
Sen öz geçmişinde daldalanma gel!

Şiirlerinde deyimlerden istifade etmesi de çok manidardır. Onun halkla ve halk edebiyatıyla sıkı bağını gösterir: Halk deyimlerini kullandığı şiirleri genellikle felsefi, düşündürücü şiirlerdir.

Çay çaya kavuşmaz sular taşmasa,
Yıldızın yıldızla ünsiyeti var.
Gökte bulutlar da goşalaşmasa,
Ne yıldırım çakar ne yağış yağar.
Ve ya;
Dilekler ümitler Birge doğulsa,
Yerin terkinde de ucalar insan

Şair insanlara hayatta imanla yaşamayı, zorluklardan korkmamayı, güzel amellere doğru cesaretle yürümeyi önerir.

B. Vahabzade şiirlerinde müzikaliteyi artırmak için tekrir sanatını kullanmıştır.

Bu kadar saldı beni hasret, amandan-amana,
Gönlüm ahırda benim düştü gümandan-gümana
Neçe alim yazıp öz derdini izhar eyledi,
Aşığın derdi fakat geçti zamandan-zamana,
Neçe yol vade verip ahde vefa kılmadı yar;
Bahtiyar! Kalbin ahır düştü talandan-talana.

B.Vahabzade dilin güzelliği içerisinde hem resmi hem de musiki barındırdığını ispat edercesine şiirlerinde göstermeye çalışmıştır. Bu şiirlerinden biri de onun Vağzalı şiiridir. Vağzalı Azerbaycan en güzel musikilerinden biridir. Bir adet olarak gelin ata evinden Vağzalının sedaları altında çıkarılır. Bu sahnede hisler birbirine karışır. Hüzünle sevinç ayrılıkla aynı anda yaşanır.

Sende hem ayrılığın hem vuslatın aslı var
Sende iki yüreğin ebedilik aslı var
Yarandın gelinlerin asta adım sesinden
İki hasretli kalbin Birge dövülmesinden

Şair şiirin konusunu ve ritmini Vağzalı musikisinin anlamına ve netalağına maharetle uydurmuştur. Siir baştan sona okunduğunda musikinin sedaları ve onun yaşattıkları hisler birbirini tamamlar.

B. Vahabzade şiirlerini boetik tahkiyeyle yolu ile yazar. O olayı anlatmada muntazam ve ayrıntılı ifadeler kullanılır. Yani kısa bir parçada büyük duyguları dile getirir. şair şiirlerinde seçtiği konuları ona uygun şekil özellikleri ile tamamlar, sürekli düşünceler fikirler muhakemeler içinde olan şair ele aldığı konular bu konuyu daha etkileyici kılan kompozisyon şekil ve ifade vasıtaları ile okurunun da dikkatini çeker ve onu ciddi düşündürür.

QAYNAQLAR

1. Vahabzadə, Bəxtiyar. Sənətkar və zaman. Göytürk, 1976
2. Vahabzadə, Bəxtiyar. Yanan da mən. Yaman da mən. Bakı, Göytürk, 1995
3. Vahabzadə, Bəxtiyar. Zaman və mən. Bakı. Azərnəşr. 1999
4. Seyidov. Yusif Şairin fikir dünyası. Bakı, Bilik Cəmiyyəti, 1985
5. Vahabzadə B. əsərləri. 12 cilddə, X c., Bakı: ELM Nəşriyyatı, 2008, 830 s.
6. Vahabzadə B. əsərləri. 12 cilddə, XI c., Bakı: ELM Nəşriyyatı, 2008, 824 s.
7. Vahabzadə B. əsərləri. 12 cilddə, XII c., Bakı: ELM Nəşriyyatı, 2008, 837 s.

SOVET DÖVRÜ R SM AZ RBAYCAN D L V B XT YAR VAHABZAD N N AZ RBAYCAN D L N N T BL ND K ROLU

R hman Quliyev

Qafqaz Universiteti
rquliyev@qu.edu.az

ÖZ T

Məqalədə sovet dövrü Azərbaycan dilinə rəsmi münasibət məsələsi araşdırılır.Bu reallıq kontekstində Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycan dilinin təbliğindəki rolu müəyyənləşdirilir.

THE OFFICIAL AZERBAIJAN LANGUAGE IN SOVIET TIMES ANS BAKHTIYAR VAHABZADEH'S ROLE IN THE PROPAGANDA OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE

ABSTRACT

In the article is researched the attitude to the official Azerbaijan language in Soviet times.Bakhtiyar Vahabzadeh's role in the propaganda of the Azerbaijan Language was determined in the article.

Key words: Azerbaijan, Language, Soviet, Times, B.Vahabzadeh

Azərbaycan dili qədim ədəbi ənənəyə və zəngin üslubi imkanlara malik dillərdən biridir. Bu dil müxtəlif dövrlərdə təsir və təzyiqlərlə qarşılaşsa da öz funksional-kommunikativ və üslubi imkanlarını azaltmamışdır.Bu ilk növbədə dilin daxili özünüqoruma instinktinin aktivliyindən irəli gəlir. Digər tərəfdən də dil onun daşıyıcıları tərəfindən qorunur. Müasir dövrdə dilin qorunması ciddi bir problem kimi ortaya çıxır. Bu prosesdə həm ekstralinqivistik faktorların, həm ideoloji gerçəkliyin böyük rolu vardır.Müstəqil olmayan xalqların dilləri daha az qorunur və işlənmə sferası da getdikcə kiçilir. Belə təsirlərdən qorunmaq üçün böyük bir maarifçilik fəaliyyəti göstərmək lazım gəlir. Bu fəaliyyətlə müxtəlif dövrlərdə görkəmli şəxsiyyətlər məşğul olmuşdur. Azərbaycan dili sovet dövrünə bir sıra sıxıntılı məqamlarla daxil olur. Məlumdur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dilə həssas yanaşmış və 28 Maydan bir ay keçməmiş dil haqqında qərar vermişdir

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti 1918-ci il 27 iyun tarixində "Dövləti-lisan türkcə qəbul edilərək, müvəqqəti hökumət müəssisələrində rus lisanı istemalına müsaidə edilməsi haqqında" qərar vermişdir. Burada deyilir ki, "Dövləti- lisan türk dili qəbul edilərək irəlidə bütün məhkəmə, idareyi-daxiliyyə və sair dəvair vəzifələri başında duranlar bu lisanı bilənlər olana qədər hökuməti- müəssisələrdə rus dili istemalına da müsaidə edilsin"(1). Bu qərar Azərbaycan xalqının dilini rəsmən türk dili olaraq təsdiq etmişdir və bütün rəsmi səviyyələrdə işlənməsi üçün imkan yaratmışdır.

1923-cü ilin 20 oktyabrında Azərbaycan Hökuməti "Yeni türk əlifbası" haqqında qərar vermişdir.1925-ci ilin 16 martından etibarən Sovetlət Qurultayının qərarı ilə birinci dərəcəli məktəblər latın əlifbasına keçmişdir.Qurultayın bütün elmi, siyasi, maliyyə və s. təşkilati məsələləri bütün təfərrüatı ilə Moskvada hazırlanmışdır.Azərbaycan dilinin adı 1918-ci ildən türk dili olaraq rəsmiləşdirilmişdir. Azərbaycan dilinin adı 1937-ci ildən etibarən Azərbaycan dilidir. Bu Stalinin göstərişi ilə edilmişdir. Stalinin vəfatından sonra da sovet rejiminin milli dillərə sərt münasibəti davam etmişdir. 1956-cı ilin avqust ayında Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi və Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi respublikada milli fikrin inkişafında mühüm hadisə olmuşdur. Bu dəyişiklikdən sonra əsas qanunda "Azərbaycan SSR-nin dili Azərbaycan dilidir" cümləsi yazılmışdır(1). Moskva bundan məmnun olmamış və bu istiqamətdə aparılan işlərə mane olmağa çalışmışdır. İlk növbədə milli dilin işlənmə dairələrinin genişlənməsinə yol açan, onun statusunu yüksəltməkdə xidmətləri olan şəxslər cəzalandırılmışdır. Dövlət dilinin qəbul edilməsində müstəsna xidmətləri olan Mirzə İbrahimov 1958-ci ilin yanvar ayında Ali Sovetin sədri

vəzifəsindən uzaqlaşdırılmışdır. Bunun ardınca respublikaya general-polkovnik İ.V.Şikinin başçılığı ilə yoxlama komissiyası göndərilmişdir. 1959-cu ilin iyul plenumunda Sov.İKP MK – nın Baş katibi N.S.Xruşşov Azərbaycan rəhbərliyini ciddi şəkildə tənqid etmişdir. Həmin ilin iyul ayının 6-da Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi İ.Mustafayev vəzifəsindən azad edilmişdir. Sovet dövrünün rəsmi dil məsələsinə münasibətinin ümumi xarakteri belə olmuşdur(1). Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, dil və əlifba məsələləri ilə bağlı görkəmli Azərbaycan ziyalılarının maarifçi fəaliyyətləri davam etmişdir. Bunların içərisində Üzeyir Hacıbəyli, Cəlil Məmmədquluzadə, Məhəmməd Şahtaxtinski, Firudin bəy Köçərli, Əmiraslan bəy Topçubaşov, Abdulla Şaiq, Vəli Xuluflu və b. Mirzə Fətəli Axundovla, İsmayıl bəy Qaspıralı ilə başlanan milli mücadiləni davam etdirmişdir. Ana dilinin təbliğini və tədrisini nəzərdə tutan maarifçilik fəaliyyəti Stalindən sonrakı Sovet dövründə ən ardıcıl şəkildə davamını görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin fəaliyyətində tapır. B.Vahabzadənin publisistikasını araşdıran Bayram Gündoğdu şairin publisistikasında "**Ana dili problemi"**nə də xüsusi diqqət yetirmişdir. Tədqiqatçı yazır ki, "B.Vahabzadənin publisistikasında dil problemi də birinci dərəcəli məsələlərdəndir. Şair, milli şüurun yetişməsində ana dilinin müstəsna əhəmiyyətini dərindən duymuş və bütün yaradıcılığı boyu onun müdafiəsi uğrunda mübarizə aparmışdır"(3).

B.Vahabzadənin fəaliyyətində ana dilinin mühafizəsi və təbliği müxtəlif səviyyəlrdə özünü göstərir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

1.Çıxışları və nitqlərində dilin təbliği.
2.Məqalələrində dilin təbliği.
3.Bədii əsərlərində dilin təbliği.

Ana dilinin qorunması və təbliği ilə B.Vahabzadə gənc yaşlarından məşğul olmağa başlamışdır. Hələ 1959-cu ildə yazdığı və rayon qəzetində çap etdirdiyi "Gülüstan" poemasında xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin məhvinə yönələn fəaliyyətə öz etirazını bildirir və onu poetik dillə ifadə edir:

Ağalar bilmədi birdir bu torpaq,
Təbriz də, Bakı da Azərbaycandır!
Bir elin ruhunu, dilini ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır.

B.Vahabzadə buradakı fikirləri sonralar da davam etdirmiş, şeirlərində ana dilinin təbliğinə geniş yer vermişdir. Hesab edirik ki, B.Vahabzadəni ana dilinin təbliği sahəsindəki fəaliyyəti ciddi ictimai əhəmiyyət daşımaqla yanaşı, dilin kommunikativ səviyyədə sosial aspektlərinin, emosional və estetik imkanlarının öyrənilməsi üçün də aktuallıq kəsb etməkdədir. B. Vahabzadənin ana dili konsepsiyasında həm dil, həm də ana bir-biri ilə vəhədtdə olan vahidlər kimi götürülür və mənalandırılır:

"Savadsızdır
Adını da yaza bilmir.
Mənim anam...
Amma mənə
Say öyrədib
Ay öyrədib,
İl öyrədib,
Ən vacibi:
Dil öyrədib
Mənim anam.

Şeirlərindən birində ("Ana dili") şair ana dili haqqında deyir:

Dil açanda ilk dəfə ana söyləyərik biz,
"Ana dili" adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə - gilə…

Burada milli mənlik, vətən sevgisi, millət qayğısı və öz kökünə bağlılıq düşün-cəsi ifadə olunur.

Başqa bir yerdə isə ana dilin mənbəyi kimi səciyyələnir:

Kitab-kitab sözlərimin
Müəllifi mənim anam!

Əlbəttə, ana hər kəs üçün ən əziz varlıqdır.Dilin ana ilə bərabər tərənnümü dil təbliğinin təsirini artıran vasitə kimi seçilir.Bu da Bəxtiyarın özünəməxsus dil təbliği formalarından biridir.

1954-cü ildə yazdığı şeirlərindən birində deyilir:

Ey öz doğma dilində danışmağı
Ar bilən fasonlu ədəbazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar,
Bunlar qoy mənim olsun,
Ancaq vətən çörəyi sizlərə qənim olsun!

1967-ci ildə yazdığı "Riyakar" şeirində şair uşaqlarını o zaman çox populyar olan rus məktəblərində oxudanlara ünvanlayaraq yazır.Bu şeirlərdəki tənqid sovet dövrü reallıqlarını nəzərə alsaq, olduqca sərt səslənir və müəllifi üçün real təhlükə mənbəyi təşkil edir. Bəxtiyarın dil təbliğatını səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri də məhz onun zaman və məkan çər-çivəsindəki cəsarətli çıxışları idi.

Mənim övladıma ana dilində
Dərs deyən "ağıllı" müəllimə bax.
"Vətən", "Vətən" deyir, öz övladını
Əcnəbi dilində oxudur ancaq.
Özgəyə "dilini öyrən" deyirsən
Özünsə bu dili bəyənməyirsən.

"Ana dilini sevmək, onu qorumaqla yanaşı, xarici dillərin öyrənil-məsinin də əleyhinə ol-madığını dönə-dönə vurğulayan, lakin dünyagörüşlərinin formalaşdığı bir dövrdə uşaqları milli kökdən və milli ruhdan ayırmağı llı□nil-mğ

ÖZET

Geçen asrın ikinci döneminde Bahtiyar Vahabzade`ni en çok rahatsız eden konu Azerbaycan dilinin korunması idi. Totalitar komünist rejiminde herkesten önce o hissetmiş ki, Sovyetler birliğinin rehberleri "ince politika" yürütmekle türk halklarının dilerini listeden çıkarmağa can atıyorlardı. Geçen asırlarda Nesimi`nin, Fuzuli`nin, Mirze Feteli`nin, Sabir`in diline kastedilmesine korkudan bütün Azerbaycan`lılar göz yumuyorlardı.

Bahtiyar Vahabzade ana dilinde yazıyordu, yalnız bu dilde kendi düşüncelerini duyğularını halka iletiyordu. Ana dili onun yaradıcılığının ülkü ve kaderidir. Şairin Sovyetler döneminde kazanmak istediyi en büyük başarı ana dilinin resmi devlet kurumlarında kullanılmasına nail olmaktır. B. Vahabzade`nin dil uğrunda mücadelesi evrensel yaratıcılığının önemli konularından biridir.

Şairin yaratıcılığında Vatan, halk, Ana dili yolunda yorulmadan mücadel eden, manevi saflığın zirvesine kalkmış müdrik insanın itirafları, çağırışları, öğütleri ve halkının ışıklı geleceyine sonsuz inamı kendisini açık şekilde göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Ana dili, vatan

Görkəmli şair və ədəbiyyatşünas, ictimai xadim, akademik Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009) çağdaş Azərbaycan ədəbi-bədii, ictimai-siyasi həyatında tanınmış şəxsiyyətlərdən biri olub. Onun geniş və səmərəli bədii yaradıcılıq yolu, elmi, pedaqoji fəaliyyəti, fəal vətəndaşlıq mövqeyi müasir Azərbaycan ziyalılığının salnaməsinə ən qiymətli, ən yaddaqalan səhifələr yazmışdır.

Milli keçmişimizə, şərəfli tariximizə, doğma Vətən torpağına, dilimizə, mədəniyyətimizə, folklorumuza və yazılı ədəbiyyatımıza dərin köklərlə bağlı olmuş B.Vahabzadə həm də bütün bu sadaladığım sahələrdə insanlarda maraq oyadan, onları bu ruhda nəfəs almağa səsləyən şair, alim, pedaqoq və vətəndaş idi. Milli dil, mili qürur, milli təəssübkeşlik, milli dəyər, milli mənafe, milli düşüncə - bütün bunlar şairin nəfəs aldığı sahələr, amillər idi.

Bəxtiyar Vahabzadə şair kimi də, ictimai xadim kimi də, vətəndaş kimi də ana dilimizin həm təbliğatçısı, həm qoruyucusu, həm də yaradıcısı olaraq tanınırdı. Bəxtiyar Vahabzadənin sözün əsil mənasında müasir Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında xüsusi xidmətləri olub.

Ana dilimiz haqqında Bəxtiyar müəllimin yazdığı bu misralar çoxlarının dillər əzbəridir:

Bu dil-bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır
Bu dil-bir-birimizə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil-tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil-əcdadlarımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiztək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə edək. [1]

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi olmaqla yanaşı, həm də görkəmli ədəbiyyatşünas alim, akademikdir. O hələ gənc yaşlarından həm poeziya, həm də ədəbiyyatşünaslıq sahəsində öz qələmini sınamışdır.

Hər bir söz sənəti nümayəndəsi kimi, Bəxtiyar Vahabzadə də ədəbi-bədii dilin, ədəbi yaradıcılığın sirlərinə yiyələnməyə çalışmış, öz yaşıdları kimi, bəlkə də, onlardan daha yaxşı yazmağa, daha dərindən düşünməyə can atmışdır. Biz bu gün onun gənc yaşlarında yazdığı və onun barəsində yazılmış yazıları oxuyarkən sənətkarın ömür və yaradıcılıq yolunun heç də hamar və asan olmadığını görürük. Bu yol bitməz-tükənməz axtarışlar yoludur.

Bəxtiyar Vahabzadə nəzarət altında idi. Onun hər kəliməsi senzura tərəfindən saf-çürük edildikdən sonra işıq üzü görürdü. Düşüncələrini soydaşlarına çatdıra bilmək üçün yollar axtarırdı. Doğma vətənində vətənsizləşdirilən insanların gözünü açmasaydı, qara qüvvələr ulu bir xalqın dilini, tarixini, mədəniyyətini itirib batıracaqdı.

Sovet hakimiyyəti illərində rus siyasəti milli dillərin sıxışdırılıb aradan qaldırılmasına yönəlmişdi. Ana dili dövlət idarələrindən qovulmuş, rəsmi yazışmalar və yığıncaqlar ancaq rus dilində aparılırdı. Ruscanı mükəmməl bilməyənlərin üzünə dövlət idarələrində işləməyin qapısı bağlı idi. Bu səbəbdən valideynlər uşaqlarını rus məktəblərinə göndərirdilər. Bu isə Azərbaycan dilində tədris işi gedən məktəblərin sayının azalmasına gətirib çıxarırdı. Rus məktəblərinə gedənlər təkcə ana dilini mükəmməl bilməkdən məhrum olmurdular. Bu gənclər həmin

[1] Alməmmədova Səbinə, Bəxtiyar Vahabzadə Poeziyasının Dili, Bakı, "Elm", 2010, s 4.

məktəblərdən tam ruslaşmış halda çıxır, ana dillərini bilmədiklərindən milli ədəbiyyatı və milli musiqini də sevmir, xalqın tarixini bilmir, öz millətlərinə yuxarıdan aşağı baxırdılar.

Bəxtiyar Vahabzadə «Saray-daxma» şeirində göstərmişdir ki, xalqı saraylar yox, daxmalar yaşatmışdır. Şair belə hesab edir ki, bu gün də dili saxlayan yenə də həmin daxmalardır: "Baxın, bugünkü idarələr, nazirlər, yüksək rütbəli məmurlar yenə də öz övladlarını anadilli məktəbdə oxutmurlar və yenə də onlarla rus dilində danışırlar. Özü də onlar bundan xəcalət çəkmir və bunu özləri üçün fəxr sayırlar (mətndə: özlərinin üstünlüyü sayırlar). Demək, milləti, onun dilini saxlayan yenə də sadə insanlardır".

Şair bununla bağlı olan başqa bir ictimai bəlanı da yada salır. O, ürək ağrısı ilə qeyd edir ki, Sovet dövründə rus dilini mükəmməl bilməyənləri işə götürmürdülər, indi isə ingilis dilini bilməyənlər qapı arxasında qalır…

Bəxtiyar Vahabzadə əlavə edir ki, "mən heç də əcnəbi dilləri bilməyin əleyhinə deyiləm – əcnəbi dilləri bilmək vacibdir, amma bu, ana dilini bilməməyin hesabına olmamalıdır". [1]

Dil, ana dili məsələləri Bəxtiyar Vahabzadənin bədii və publisistik yazılarının daimi, sabit mövzularındandır. O, həmin mövzuya müxtəlif cəhətlərdən yanaşır, onun mənasını və əhəmiyyətini özünə və başqalarına açmağa çalışır.

Şair "ana dili" ifadəsinin meydana çıxmasını bu cür izah edir: "Biz dilimizə «ana dili» deyirik. Çünki bizə doğma dilimizi ilk dəfə öyrədən də ananın özüdür". O, nəsrlə dediyi kimi, nəzmlə də deyir:

Dil açanda ilk dəfə «ana» söyləyirik biz,
«Ana dili» adlanır bizim ilk dərsliyimiz,
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Ana dilini sonradan deyil, körpəlikdən ananın öz dilindən öyrənərlər. Sonradan öyrənilən dil yalnız özgə dil ola bilər. Sən xalqın dilini bilmirsənsə, demək millətin ruhuna, mənəviyyatına, tarixinə yadsan. Bu millətə övlad deyilsən.

Anasının dilində
dil açmayan kəs
Millətin dərdini
anlaya bilməz.

Başqa bir yerdə şair dili insanın anasından öyrəndiyi ən qiymətli sərvət, vətənə və millətə məhəbbətinin başlanğıcı kimi səciyyələndirir.

Şair "Mənim anam" şeirində göstərir ki, o, dili öz savadsız anasından öyrənmişdir. Anası oğluna təkcə dil öyrətməyib, ancaq onun öyrətdikləri şeylər, mətləblər içərisində ən vacibi, ən lazımlısı budur. Şair ona dil və həyatda gərəkli olan bir çox şeylər öyrədən anasından minnətdarlıq hissi ilə danışır. Bəşəriyyətin yaratdığı bütün xariqələr, öz gücünü, mayasını, ilk sıçrayış nöqtəsini istinadgahını, ana quçağından götürür. Hər şeyin əvvəli anadan başlayır. Əlifbadakı ilk hərfin də "a" ilə başlaması təsadüfi deyil. Biz dilimizidə "ana dili" adlandırırıq. Çünki bizə ilk dəfə doğma dilimizi də öyrədən ananın özüdür.

Savadsızdır mənim anam,
Amma mənə il öyrədib, ay öyrədib,
Ən əsası dil öyrədib mənim anam.
Mən bu dildə hiss etmişəm,
Həm sevinci, həm də qəmi.
Bu dil ilə yaratmışam,
Həm şeirimi, həm nəğməmi.
Yox, mən heçəm
Mən yalanam,
Kitab-kitab sözlərimin
Müəllifi – mənim anam. [1]

[1] Alməmmədova Səbinə, Bəxtiyar Vahabzadə Poeziyasının Dili, Bakı, "Elm", 2010, s 10.

Ana da müəllimdir; o, dilsiz körpəyə dil öyrədir. Ancaq dili, ağzı olan adamlara dil öyrədənlər də vardır. Bunlar öz uşaqlarından çox özgə uşaqlarına dil öyrədən, dil vasitəsilə öyrədən müəllimlərdir. Şair "Əlifba kitabı" şeirində həmin şəxsləri nəzərdə tutaraq yazır:

Müəllim! Qayğınla böyüyür insan,
Sən əqlə, kamala qanad verirsən.
Ana dilimizin gur bulağından
Körpə balalara su içirirsən.

Müqayisə üçün deyək ki, həm "Ana dili", həm də "Əlifba kitabı" şeirlərində şair eyni bir obraza müraciət edir: "içirmək" (laylanı südlə qarışdırıb, ruha içirmək, ana dilinin gur bulağından körpə balalara su içirmək). Sonuncu halda "su" sözü məcazi mənada işlənmişdir.

Vahabzadə rəhbərlik etiraz etməsin deyə əsərlərini müxtəlif metodlar vasitəsilə qələm almışdır. Gəzdiyi ölkələrdə gördüklərini "Latın dili" şeirində dilə gətirən şair əslində öz ölkəsini izah etməyə çalışırdı. Guya şair hansısa xarici ölkənin yerli əhalisinin halına acıdığını və təəcübləndiyini etiraf edirmiş. Şair ölkəsindəki məkrli dil siyasətinə qarşı zərgər dəqiqliyi ilə ölçüb-biçdiyi fikirlərini qoyur və inanır ki, oxucular onun nəyə işarə etdiyini anlayacaqlar[2].

Sən dərdə bax,
Vətən də var,
Millət də var.
Ancaq onun dili yoxdur.
İndi söylə,
Hansı dilə ölü deyək:
Vətən varkən,
Millət varkən,
Kiçik yoxsul komalarda
Dustaq olan bir diləmi?
Yoxsa, uzun əsrlərdən
Keçib gələn,
Xalqı ölən
Özü qalan bir diləmi?[3]

B.Vahabzadə, millətinin sabahının işıqlı olacağına əmindir. Böyük Füzuliləri, Sabirləri və Üzeyir bəyləri yaradan Azərbaycan türklərinin gələcəyinə də, onun dilinə, mədəniyyətinə də inamı hədsizdir. Üzünü müəyyən insanlara turur və deyir: "Siz hələ ən adi bir həqiqəti bilmirsiz ki, Ana dili vaxta görə seçilməməli, Ana dili olduğuna görə bütün dillərdən seçilməli və sevilməlidir. Vətəni də gözəl və səfalı olduğuna görə sevmirlər. Yalnız vətən olduğuna görə sevirlər".

Şairin bu barədə qənaəti belədir: "Ana dili! Bu dildə yaranan sənət əsərləri, elmi əsərlər hər kəs üçün hər şeydən əzizdir. Şair bu dillə böyüyür, bu dildə danışır, bu dil vasitəsilə yazıb-yaradır, bu dillə də öz xalqının arzu və əməllərini ifadə edir".

Bəxtiyar Vahabzadə kitab dili ilə canlı danışıq dilini qarşılaşdırmaqla yazır: "Otuz ildən artıqdır ki, yazıb-yaradıram. İndi də elimizdə, obamızda dili kitab dili ilə korlanmamış qocaların söhbətində elə gözəl, elə dolu və çoxrəngli sözlərə rast gəlirik ki, ana dilimizin qüdrətinə heyran qalıb, hislərimin ifadəsindəki acizliyimdə dilimizi yox, özümü günahkar bilirəm". Şair bu əqidədədir ki, dili bilmək azdır. Onu yaradan ayrı-ayrı sözlərin məzmununu incəliklərinə qədər hiss etmək, duymaq, onlarla yaşamaq lazımdır.

Bəxtiyar Vahabzadə söz sənətkarlarını xalqla daim təmasda olmağa, xalqın canlı danışıq dilindən öyrənməyə çağırır, ana dilinin dərin qatlarında yatan, hər kəsin görə bilmədiyi, duymadığı məna çalarlarını arayıb üzə çıxarmağa səsləyir. Şair xalqı öz dili ilə dindirməyi, danışdırmağı ən doğru yol hesab edir. Yazıçıların bədii dildə ortaya qoyduqları yeni deyim tərzi

[1] Bəxtiyar Vahabzadə Əsərləri. On iki cilddə. XI cild, Bakı, "Elm", 2009, s 151.
[2] Karaman Erdal, Size Selam Getirmişem, İstanbul, "Kesit", 2011, s173.
[3] Karaman Erdal, Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahabzade, Bakı, "Nurlar", 2009, s 62-63.

xalq dilində formalaşmış sözlər, söz formaları və şəkilçilərin təqdim etdiyi sonsuz imkanlara söykənir [1].

"Ana dili" şeirində şairin milləti millət edən bir çox xüsusiyyətlərin dildə öz əksini tapmasına diqqət yetirdiyini görürük:

Səndə mənim xalqımın
Qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır.
Səndə neçə min illik
Mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım-sanımsan,
Namusum, vicdanımsan!

Bu kiçik parçada şair ana dilinə və ümumiyyətlə, hər bir milli dilə xas olan xüsusiyyətləri sadalayır: "Dildə xalqın tarixi öz əksini tapır, xalqın milli mədəniyyəti onun dilində özünü qoruyub saxlayır". Ona görə də dilin daşıyıcısı üçün dil ad-san, şan-şöhrət və namus, vicdan kimi yaxın, əziz və müqəddəsdir.

Ana dilini xalqın ruhu, mənəvi dünyası sayan Vahabzadəyə görə, insan ən dərin, ən incə hisslərini yalnız anasından öyrəndiyi, orta məktəbdə möhkəmləndirdiyi dil vasitəsi ilə ifadə edə bilər. Bəxtiyar Vahabzadə ana dilində yazırdı, ona görə ki, yalnız bu dildə öz fikir və duyğularını ifadə edə bilirdi. Bu mənada bu dil onun yaradıcılıq taleyi idi. Sovet dönəmində qazanmaq istədiyi ən böyük uğur ana dilinin rəsmi dövlət idarələrində işlənməsinə nail olmaq idi. Bu mənada şair yazırıdı: "Dəftərxana üzü görməyən, rəsmi idarələrdə işlənməyən dil gec-tez ölümə məhkumdur".

Lakin müstəqillik elə ilk ilindəcə vəziyyət tamamilə dəyişdi. Rus dilini müdafiə edənlər kəkələyə-kəkələyə Ana dilində danışmağa başlayır, övladlarını rusdilli məktəblərdən çıxarıb Ana dilli məktəblərə qoyurlar. Sən demə, B.Vahabzadənin on illər boyu min bir əziyyətlə qaldırdığı problemin həlli belə asan imiş.

B.Vahabzadənin dil uğrunda mübarizəsi həyatının əsas amalı, hər tərəfli yaradıcılığının mühüm mövzularından biridir. Özünü, kökünü yad təsirlərin yardımı ilə unutmasını xalqımızın ən böyük bəlası hesab edərək bunu dəfələrlə vurğulamışdır. "Bizim dilimizin türk dili olması, millətimizin də "türk" adlanması aksiomdur. Yəni bunun sübuta ehtiyacı yoxdur".

QAYNAQLAR

1. Bəxtiyar Vahabzadə Əsərləri. On iki cilddə. III cild, Bakı, "Elm", 2009.
2. Bəxtiyar Vahabzadə Əsərləri. On iki cilddə. XI cild, Bakı, "Elm", 2009.
3. Karaman Erdal, Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahabzade, Bakı, "Nurlar", 2009.
4. Almməmədova Səbinə, Bəxtiyar Vahabzadə Poeziyasının Dili, Bakı, "Elm", 2010.
Karaman Erdal, Size Selam Getirmişem, İstanbul, "Kesit", 2011

[1] Bəxtiyar Vahabzadə Əsərləri. On iki cilddə. XI cild, Bakı, "Elm", 2009, s 11-12.

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

VAHABZADƏ VƏ MİLLİ MÜBARİZƏ

Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr 2012-ci il

M LL V CDANIMIZIN T R NNÜMÇÜSÜ

Fidan Nizam ddin qızı Abdur hmanova

AMEA – nın Nizami adına Ədəbiyyat
İnistutunun elmi işçisi.
Azərbaycan Yazıçılar birliyinin üzvü.

Rezöme

Pogtiçeskaə samozahita v liriçeskoy pogzii. Sovremennaə azerbaydjanskaə pogziə priobrela pogtiçeskuö formu v 60-e qodı XX veka. V literature, osobenno v pogzii dramatiçeskiy konflikt mejdu serdüem i razumom stal istoçnikom psixoloqizma, nravstvennım sterjnem. V pogzii sformulirovalosğ dva qlavnıx teçeniə: filosofsko – intellektualğnaə i liriko – romantiçeskaə pogziə.

Summary

In Azerbaian poetry psichologizm is more connected uith the human character in the lyrical character. In poetry the reflection of psichologizm is connected vith human bany and human character.

Literary criticism as a constituent part of literary proses takes its methods from is philosophy and teoritical – aesthetic criterions from its literary fiction heritaqe.

Müasir Azərbaycan poeziyası bir mərhələ olaraq XX əsrin 60-cı illər ədəbiyyatının dalğaları üzərində poetik formaya malik oldu. 50-ci illərin ortalarından başlayaraq 60-cı illərin sonlarına qədər ədəbiyyatın bütün növ və janrlarında həm poetik, həm ideya-estetik baxımdan yeniləşmə baş verdi. Bu ilk növbədə dünya tarixində, xüsusilə Azərbaycanın da daxil olduğu ümumsovet tarixində baş verən ictimai-mənəvi proseslərlə bağlı idi. Səbəblər çox, başlıca nəticə isə bundan ibarət idi ki, sovet dövrünün yazıçıları məhz bu dövrdə yaradıcılıq azadlığı əldə etdilər. Nəticədə nəsr geniş panoram təsvirlərdən bədii konfliktliyə endi. Nəsrdə və dramaturgiyada lirik-psixoloji üslub formalaşdı. Bütövlükdə ədəbiyyat şablon, trafaret şüarçılıqdan, sosioloji patetikadan konkret insanın daxili aləminə tərəf yön aldı. Adi insanın, sıravi müasirlərin mənəvi aləmi, onun daxilində baş verən psixoloji təbəddülatlar bədii ədəbiyyatın maraq dairəsinə daxil oldu, tədqiqat predmetinə çevrildi.

Ümumən ədəbiyyatda, xüsusilə poeziyada qəlblə zəka arasındakı dramatik mübarizə psixologizmin mənbəyinə, mənəvi zəmininə çevrildi. Bu zaman poeziyada iki başlıca təmayül formalaşdı: 1. Fəlsəfi-intellektual poeziya. 2. Lirik-romantik poeziya.

Birinci təmayül daha çox dahi qəlb şairi M.Füzulidən, ikinci təmayül isə aşıq poeziyasından və M.P.Vaqifdən qaynaqlanırdı. XX əsrin ortalarında fəlsəfi intellektual poeziyaya R.Rza, lirik-romantik şeirə isə S.Vurğun başçılıq edirdi. Ədəbi-tənqidin qənaətlərinə və poeziyamızın yaradıcılıq axtarışlarına (və təcrübələrinə!) istinadən belə hesab etmək olar ki, fəlsəfi-intellektual poeziya əsasən B.Vahabzadə, Ə.Kərim, M.Araz, F.Qoca, V.Səmədoğlu, F.Sadıq, Ə.Salahzadə, R.Rövşən, Ç.Əlioğlu, V.Bəhmənli, P.Qəlbinur, R.Behrudi, Salam, A.Həsənli…, lirik-romantik təmayül isə əsasən N.Xəzri, N.Həsənzadə, Qabil,, X.Rza, M.Yaqub, C.Novruz, S.Rüstəmxanlı kimi şairlərin yaradıcılığı sayəsində formalaşıb. Bu şairlər həm mənəvi aləmlərinin, şair «mən»inə həm psixoloji özünüifadə tərzlərinə, həm də lirik qəhrəmanın ifadə etdiyi estetik idealın xarakterinə görə fərqlənirlər.

Təkcə yaşlarının sayına görə yox, həm də ədəbi-tarixi prosesdəki poetik sanballarına görə B.Vahabzadə, M.Araz, Ə.Kərim, N.Xəzri, X.Rza, Qabil müasir şeirimizin klassikləri hesab oluna bilərlər. Onlar müasir poeziyanın poetik-fəlsəfi ənənələrini yaratdılar. Təəssüf ki, «müasir» anlayışının nə tarixi, nə də estetik sərhədləri elmi-nəzəri fikirdə dəqiq müəyyənləşməyib. Ona görə də müasir poeziya dedikdə biz ənənələri sovet dönəmində 60-80-ci illərdə formalaşıb daşlaşmış son 25 ilin (1985-2010) yenidənqurmaya müstəqillik dövrünün poeziyasını nəzərə tuturuq. Çünki təkcə bədii (poetik) baxımdan yox, tarixi-ictimi baxımdan da bu yeni ədəbi epoxa – istiqlal məfkurəsinə azərbaycançılıq ideologiyasına dayaqlanan elmi-nəzəri, bədii-fəlsəfi axtarışlar dövrüdür.

Şair lirik şeirlərində özünü estetik idealının süzgəcindən keçirərək təcəssüm edir… Lirik qəhrəman iki böyük üzvi tərkibdən ibarətdir: biri şairin özü, digəri isə onun, eləcə də yaşadığı

cəmiyyətin mütərəqqi idealı». Bu baxımdan (və bu əsas baxış bucağıdır – F.A.) yanaşdıqda 60-70-ci illər poeziyasında şair «mən»i və onun estetik idealının – lirik qəhrəmanın təcəssümündə, daha doğrusu onun bədii kimliyində iki qabarıq cəhət diqqəti cəlb edir: 1) fəlsəfi intellektual qəhrəman; 2) lirik-romantik qəhrəman. Onlar həm də (artıq qeyd etdiyimiz kimi!) poeziyamızda ənənələri XX əsrin 90-cı illərinə qədər davam etmiş iki təmayülü müəyyən edirlər.

Tədqiqatçıların qeyd etdikləri kimi bu obrazlı təfəkkür tərzinə keçid mərhələsi idi, «ritorik, zahiri pafosun daxili poetik əlamətləri, konkret ifadə üsulu ilə, sözçülüyün, təsvirçiliyin məna dəyərləri ilə əvəz edilməsi» baş verirdi. Bu baxımdan yeni obrazlı təfəkkür tərzinə keçid mərhələsinin əsasını qoymuş R.Rzanın «Mən torpağam», «İnsan şəkli», «Soruş», B.Vahabzadənin «Rəqəmlər», «Mənim yolum», «Şeir və mən», «Qara saçlar, ağ saçlar», F.Qocanın «Qaragül dərili quzu», «Risk», M.Arazın «Məndən ötdü, qardaşıma dəydi», «Azərbaycan, dünyam mənim», «İnsan qayalar», F.Sadıqın «Qızıl lalələr», «Gül ləçəkləri» silsiləsi bu dövrün psixologizmlə yüklənmiş maraqlı poetik nümunələridir. 60-cı illərdə assosiativ bədii təfəkkürün sistemli lirik psixoloji nümunələrini – «Rənglər» şeirlər silsiləsini R.Rza yaratdı. Bu ənənəni, daha doğrusu poeziyada fəlsəfi-intellektual təmayülü Ə.Kərim, B.Vahabzadə, M.Araz, F.Qoca, F.Sadıqla bərabər sonralar V.Səmədoğlu, Ə.Salahzadə, İ.İsmayılzadə, R.Rövşən və V.Cəbrailzadə yeni bir vüsətlə davam etdirdilər.

Emosional mühakimə bu poeziyanın lirik qəhrəmanını psixoloji cəhətdən fərqləndirən başlıca əlamətlərdən idi. B.Vahabzadənin «Ömür» şeirində lirik qəhrəmanın psixoloji özünüifadəsi belədir:

Yaşamaq – yanmaqdır. Yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır, demək
Onun da həyatı yanmağındadır.

Ömrü az olsa da qartal enmədi,
Dedi, səmalarda öz oylağım var.
Ömrün azlığından gileylənmədi
Ömrü insan kimi başa vuranlar.

Bu elə bir dövr idi ki, poeziyada fikirlə hissin, intelektlə duyğunun poetik vəhdəti uğrunda mübarizə gedirdi. Elə bu misraların müəllifi poeziya mübahisələrində yazırdı ki, «Əsas bəlanı vəzn məhdudluğunda deyil, fikir məhdudluğunda və xüsusən şeirimizdə fikrin poetik ifadəsinin, obrazlı təfəkkürün, bədii ümumiləşdirmələrin zəifliyində axtarmaq lazımdır». Poeziyanın fikri dolğunluğu bu zaman onu şüarçılıqdan xilas edən başlıca imkan kimi irəli sürülürdü. Lakin burada başlıca bir cəhət də önəmli idi: eyni zamanda şeirin poetik hüsnünü yaratmaq, onun emosional təsir gücünü artırmaq. Dünya ETİ nailiyyətlərindən fəxrlə danışdığı, SSRİ-də təbiət üzərində qələbə tərifləndiyi bir dövrdə – 1968-ci ildə filosof şair B.Vahabzadə «Baş» şeirini yazdı. Şeir ədəbi-ictimai mühitdə sensasiya doğurdu. O, insanın bədən üzvlərinin, xüsusən də başın transplantasiyası əleyhinə yazılmışdı:

Böyrəyi, ürəyi dəyişmək asan
Bəs başı?
Bu yerdə bir qədər dayan!
İnsanın adına, şərəf-şanına
Deyirəm, gəlməzmi bundan bir ləkə?
Bir nadan güvənib öz imkanına
Dahinin başına göz dikdi bəlkə?
Ey həkim gücünə inansan da sən
Bu yükü boynuna heç götürmə, gəl
Ayırıb insanı öz aləmindən
Ana təbiətlə bəhsə girmə gəl![1]

Şair həkimi təbiətin ahəngini pozmamağa çağırır, dahini yaşatmaq üçün cahilin başının onun bədəninə köçürülməsini xoşbəxtlik yox, amansız bir faciə hesab edir. Deməli baş dəyişilirsə fikir də dəyişilir. Əgər ölən başda dahinin fikri, əqidəsi, məsləki də ölübsə, onda nadan başı ilə yaşayan adama necə dahi demək olar?! «Yaşamaq xətrinə fikri dəyişmək // Məsləki dəyişmək yaşamaqmıdır?» Şair şeirini cavabı özündə olan belə bir fəlsəfi sualla tamamlayır.

Ümumən, B.Vahabzadənin poeziyası, xüsusilə də lirikası ZAMAN-la barışmaz dialoqa girən filosof İNSAN-ın bəşəriyyətin taleyi üçün narahatlıq duyğularından yaranır. Bu lirikanın mərkəzində, onun cövhərində şair «mən»ini hər şeydən uca tutan bir ürək, qəlb dayanır və oxucu ilə səmimi olmağa çalışır.

Şeirdə fəlsəfi fikrin daşıyıcısı olan poetik forma gözəlliyi əsas şərtlərdəndir. Bu fikir təzə deyil, poetikada həmişə müasir olmuşdur. Hələ böyük dramaturq və mütəfəkkir M.F.Axundov yazırdı: «Şeir gərək laməhalə ziyadə ləzzətə və hüsndə və fərəhdə ziyadə təsirə bais olsa, əgər olmasa, sadə nəzmdir». Nəhayət deyə bilərik ki, fəlsəfi-intellektual şeirin lirik qəhrəmanı da fəlsəfi düşünən, öz intellektual psixoloji aləminə güvənən, zəmanəsinin, yaşadığı həyatın problemlərini qəlbindən daha ziyadə zehnindən keçirib dərk edən insandır.

Bütün bədii janrlar kimi lirik növün ən zərif, ən füsunkar, ən yığcam janrı olan lirika da hər şeydən öncə yazıçı müşahidəsindən doğulur. Şairin mənəvi aləmi, müəllif başlanğıcı lirik şeirin həm psixoloji təməlini, həm də bədii formasını müəyyən edir. 60-cı illər lirikasından bəhs edərkən qeyd etdik ki, bu zaman hər şeydən öncə lirikada fərdi emosiyaların yeni qaydada təşəkkülü baş verir və bu özünəməxsus üslub tələb edir. Çünki lirikada müəllif başlanğıcı ilk növbədə lirik təhkiyə, müəllifin emosional mühakiməsinin bədii təzahürü ilə bağlıdır.

D B YYAT S YAHISI

1. Quliyeva S. Müşfiqin sənət aləmi. B., «Yazıçı», 1988, s.102-103.
2. Allahverdiyev V. Müasir Azərbaycan poeziyasının inkişaf meylləri (1945- 1965) NDA. B., 2009, s.8.
3. Vahabzadə B. Çinar. BAkı, 1956, s.18.
4. Vahabzadə B. Şeirimiz haqqında bəzi mülahizələr. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəz., 23 oktyabr 1955.
5. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I c. Bakı, «Öndər nəşriyyatı», 2004, s.177-178.
6. Axundov M.F. Seçilmiş əsərləri, III c., s.14.

BAHT YAR VAHAPZADE'N N "ANA D L " ALGISI

Hasan BA CI

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Burdur/TÜRKİYE
hbagci@mehmetakif.edu.tr

ÖZET

XX. yüzyıl Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın en önemli temsilcilerinden biri olan Vahapzâde'nin şiirlerinde ısrarla ele aldığı değerlerin başında *"ana"* ve *"ana dili"* gelmektedir. Vatan sevgisini gelecek nesillere aşılamayı amaçlayan Vahapzade, verdiği eserlerle *"ana"* kavramını *"ana vatan, ana dili ve ana (anne)*" üçlemesiyle ön plana çıkarmış ve bu değerleri adeta bayraklaştırmıştır. Onun *"Ana Dili"* ve *"Benim Anam"* adlı şiirleri Azerbaycan Türkçesinin en sade ve anlaşılır örneklerini oluşturmaktadır. Şiirlerinde millî, ahlakî ve insanî duyguları kazanmış ana diline hâkim olan bir insan profilini öne çıkaran şair, ana dilini bilmeyenlere ve yaşadığı dönemde ana dilini evlatlarına öğretmeyenlere çok üzülür hatta onları kınar. Ana dilini bilmeden milli düşünce ve vatanseverlikten bahsedilemeyeceğini ifade eden şair, bu düşüncesini *"Ana dilim bilmeyen bireyler milletin ruhuna, maneviyatına ve tarih şuuruna biganedir ve o milletin evladı değildir."* sözleriyle ortaya koyar. Bu çalışmamızda yaşadığı dönemde sıkıntı çekeceğini bile bile ana dili ile eserler veren korkusuz vatan şairinin şiirlerinde ana dilinin kullanımına verdiği önemi incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Bahtiyar Vahapzade, Ana Dili, Benim Ana Dilim.

G R

Azerbaycan edebiyatının son yüzyılına damgasını vurmuş, vatan şairi bilinen Bahtiyar Vahapzade bütün yaşamı boyunca Azerbaycan halkının istiklali için hem edebi hem de siyasi alanda bıkmadan ve usanmadan önüne çıkarılan bütün zorluklara göğüs germiş bir abidevi şahsiyettir.

Verdiği eserlerde bir milletin uyanış meşalesini ateşlemiş Azerbaycan Türklerinin sözcüsü olan Vahapzade için Anar: *"Toprağımıza hürriyet, bağımsızlık baharının gelmesini ilk duyan, bu baharın gelmesi için yıllar boyu mücadele veren ve bu baharı ilk selamlayan, müjdeleyen şairlerimizden biri de Bahtiyar Vahapzade'dir."* [1]demektedir.

Ömrünün uzun bir süresini Sovyet döneminde korku ve sıkıntılar içinde geçiren Vahapzade'nin şiirlerinde terennüm ettiği her şey millidir. Halkının içinde bulunduğu sıkıntılı durumlardan çıkış yolu olarak bütün eserlerinde başta vatan, millet ve ana dil olmak üzere milli değerlere bağlı kalmayı işaret etmektedir.

Stalin döneminde şiddetle reddedilen millî değerler, korku sebebiyle bastırılan fikirler, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazen açık bazen de metaforik üslûp içersinde işlenmiştir.

Bu yeni dönemle birlikte milli değerlere sahip çıkılmış ve bunlar açıkça dile getirilmiştir. Vahapzade'nin 1954 yılında yazdığı "Ana Dili" adlı şiiri, korku ve şiddet politikası uygulayan Sovyet yönetimi altında dili ve kültüründen başka tutunacak varlığı kalmayan bir şairin feryadıdır. Şair, bu şiiriyle, inkâr edilen kimliğini haykırmaktadır. İşgal altındaki vatanını ve vatanın temsil ettiği millî değerleri, kendi ana dilinde bulmaktadır.

Vahapzade'nin bir ömür boyu vermiş olduğu mücadelede, azatlıkla eşdeğer tuttuğu ana dil büyük önem arz etmektedir. Yazmış olduğu makalelerde ve şiirlerde bu hususta ki hassasiyetini görmek mümkündür. Ona göre ana dilini bilmeyen bir insanın o millete ait olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. Dilini bilmeyen, milli düşünceden yoksun vatanperverlik bakımından ise onursuz olur. Onlar için vatan mefhumu şahsi ev, millet düşüncesi de yakın akraba anlamına gelmektedir. Ana dili bilmeyen bireyler milletin ruhuna, maneviyatına ve tarih şuuruna bigânedir ve o milletin evladı değildir.

Bahtiyar Vahapzade'nin millet ve vatan sevgisi ile birlikte onun için en değerli unsurlardan biri de şüphesiz ana dilidir. Dilini ve kültürünü bilmeyenleri 'manevi muhacir' olarak tanımlar.

"Riyakar' şiirinde çocuğunu Rus dilinde eğitim öğretim faaliyetlerini yürüten okula kaydettiren bir öğretmene şöyle seslenir:

Beni evladıma ana dilinde
Ders veren muallime bak
Vatan diyen öz evladını,
Ecnebi dilinde okutur ancak.
Özgeye dilim öğren diyorsun.
Özünse bu dili beğenmiyorsun.

Diyerek düşüncelerini belirten Vahapzade Ana dilini korumayı ve ona sahip çıkmayı adeta bir yaşam felsefesi haline gelmiştir. *"Vatanda yaşayıp da onun manevi özelliklerine bigâne olan, adını taşıdığı halkın dilini, tarihini ve kültürünü bilmeyen insan, vatanın içinde vatandaş değil, manevi muhacirdir."*[2] (Vahapzade 1999: 19) Sözüyle de ana diline verilmesi gereken önemi işaret etmektedir.

Ona göre bir milletin varlığı ve bekası dille mümkündür. Dil yoksa millet de yoktur. Şair, Sovyetler döneminde ana dilinin durumunu "Merziye" şiirinde şu mısralarla dile getirir:

Ey bu günü dilim dilim
Parçalanan Ana dilim
Sinesinde od kalanan ana dilim
Kapıların arkasında

[1] RIZAYEV, Anar (2005), Azerbaycan Türkçesinin Söz Varlığı, Çev.: Arif Acaoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
[2] VAHAPZADE, Bahtiyar (1999), Vatan, Millet Ana Dili, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Boynu bükük kalan dilim.
Var iken yok olan dilim
Ayaklarda kilim dilim
Savaşlarda bir kahraman,
Barışlarda halim dilim.

Vahapzade ana diline verdiği önemi yazdığı bir şiire bu adı vererek göstermektedir. 2004 yılında yayınlanan *Seçilmiş Şiirler I-II* adlı eserine bu şiiri ilk sıraya koymasıyla dile verdiği önemi göstermiştir. Ana Dili şiirinde bir çocuğun söylediği ilk anlamlı kelimenin "ana" olmasından dolayı bir milletin dilinin ana kadar kutsal ve ana sütü kadar temiz olduğunu işaret etmektedir. Vahapzade, bir çocuk için ana dilde söylenen ninniler ve türkülerin anne sütü kadar gerekli olduğunu Ana Dili şiirinin ilk dörtlüğünde şu şekilde dile getirmiştir:

Ana Dili
Dil açanda ilk defe ana söyleyerik biz,
"Ana Dili" adlanır bizim ilk dersliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile gile

Şiirin ikinci bölümünde ise, şairin ifadesiyle "Ana Dili" candır. Onun ölmesi, yok olması bir milletin yok olması demektir. Bu yüzden ana dil, bir milletin vazgeçemeyeceği aşkıdır. Ana dil, atalarımızın bize bıraktığı miras, bizim de gelecek nesillere bırakacağımız paha biçilmez bir hediyedir. Vahapzade, bunun ne kadar değerli bir hediye olduğunu şöyle dile getirir:

Bu dil, - bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır,
Bu dil,- bir-birimizle ehdi-peymanımızdır.
Bu dil, - tanıtmış bize dünyada her şeyi.
Bu dil,- ecdadımızın bize goyub getdiyi
En gıymetli mirasdır, onu gözlerimiz tek
Goruyub, nesillere biz de hediye verek.

Bir milletin adının dünya üzerindeki devamının da ancak o milletin dili ile devam edebileceği görüşünde olan Vahapzade, milletin şanının ve namusunun korunması, dilin korunması ve yüceltilmesi ile mümkün olduğunu ifade eder. Halkın akıl ve düşüncesinin ana dil ile en güzel şekilde ifade edilebileceğine dikkat çeken Vahapzade, yazılan birçok Leyla ve Mecnun Hikâyeleri arasında kendi öz diliyle yazılan bu aşk hikâyesinin bu dil sayesinde dünyada meşhur olduğunu ana dilinin güzelliklerine dayandırarak şöyle ifade etmektedir:

Ana dilim, sendedir halkın aklı, hikmeti,
Arap oğlu Mecnun'un derdini sende söylenmiş.
Yüreklere yol açan Fuzuli'nin sanatı,
Ey dilim, kudretinle dünyalara yol açmış.
Sende benim halkımın kahramanlıkla dolu
Tarihi varaklanır,

Dili bir namus, bir vicdan olarak niteleyen Vahapzade, dili yozlaştıranların, ihmal edenlerin neleri yozlaştırdığı, neleri ihmal ettiklerini açıkça dile getirmektedir:

Sende nice bin yıllık benim medeniyetim,
Şan-şöhretim saklanır.
Benim adım, sanımsın,
Namusum, vicdanımsın.
Milletlere, halklara halkımızın adından
Aşk destanları yaratıldı bu dilde.
Moskova'da Puşkin'e heykel dikildiği zaman,
Ona abide koydu bu dilde Şirvani de.

Çocuklarına Rusça eğitim aldıran ve Azeri Türkçesini küçümseyerek bunu yapan eğitimli bir Azeri Türküne şairin verdiği bu cevabın "Ana Dili" şiirine yansıması ise şöyledir:

Ey kendi doğduğu dilinde konuşmayı ayıp bilen,
Bunu iftihar bilen
Modalı edepsizler
Kalbinizi okşamıyor koşmalar, telli sazlar.
Koy bunlar benim olsun.
Ancak Vatan ekmeği,
Bir de ana yüreği
Sizlere varlığım olsun.

Ana dilin üzerine büyük bir titizlikle eğilen Bahtiyar Vahapzade, milli şuurun en büyük dayanağı olan dili gerileteceği sebebiyle "yabancı dille eğitime" de karşı çıkar. Yabancı bir dilde yapılan eğitim insanların cemiyetten göbek bağını kesmelerine sebep olur. İnsanın içinde kendini bulduğu toplum ile en kuvvetli bağları önce dil sonra din ile oluşur. Yabancı dilde eğitim bu bağı keser. Milletin sinesinden çıkan aydınlık dimağlar yerine, başkaların tedrisinden geçmiş insan müsveddeleri yaratarak ferdi, mensubu olduğu kitleye karşı yabancılaştırır. Vatanına, milletine, faydalı olacak nesillerin yabancı dilde eğitim yapmakta olan okullardan çıkmasını beklemek, en hafif tabiriyle safdilliktir. Yabancı dilde eğitim millet içerisindeki birlik ve beraberlik ruhunu zedeler, kendisini almış olduğu eğitimden dolayı " aydın" olarak gören kitle ile halk arasında telafisi mümkün olmayan uçurumlar yaratır. Emperyalizmin bir ülkeyi ele geçirme metotlarından işte bir tanesi de bu yabancı dilde eğitimdir ki; bu milli şuurun şekillenmesine ket vurur. Bunun bilincinde olan ve dili uğruna bir ömür buyu destansı mücadeleler veren, büyük şairimiz Vahapzade, Azerbaycan topraklarının Sovyet işgali sırasında olduğu yıllarda Rusça ile yapılan eğitimin Bakü'ye (genel olarak da Azerbaycan'a) medeniyet getirmediği gibi, buna mukabil birçok yara açtığını netice itibariyle de bu gün "Ruslaşmış yerli mankurtlarla" baş başa kalındığını 07.09.1997 yılında Yeni Müsavat gazetesinde yazmış olduğu bir yazısında belirtmektedir.

Bahtiyar Vahapzade'nin de izah ettiği üzere oldukça sinsi ve tehlikeli olan yabancı dilde eğitim; ata ocağına, ailesine düşman kesilen, milli düşünüş ve hissiyattan nasibini almamış ve de milletinin öz kültürüne bigane kalarak hor bakan fertler yetiştirmektedir.

Bahtiyar Vahapzade'nin biraz önce zikretmiş olduğumuz yazısında yer alan ve aşağıya almış olduğumuz paragraf şairimizin mezkûr konuya ilişkin görüşlerini daha bariz izah etmesi bakımından dikkate şayan olduğu için aynen alıyoruz:

"Sovyet yönetimi yıllarında Rusçayı Rus gibi bilmeyenlere iş verilmediği için ebeveynler evlatlarını Rus okullarına veriyorlar, ana dilde eğitim yapan okullarımızın sayısı her yıl biraz daha azalıyordu. Rusça eğitim veren okullarda ise milli şuurundan mahrum, kendini başkalarından hakir gören mankurtlar yetişiyordu. Bu mankurtlar bu gün geçmişin nostaljisiyle yaşayarak kendilerini **Bakinets** (Bakülüler) olarak adlandırıyor, Bakü'den Rusların Ermenilerin, Yahudilerin taşınmasına, onların yerine Karabağ'dan Ermenistan'dan taşınan Azerilerin artmasına üzülüyorlar, geçmişteki beynelmilel Bakü'yü yitirdikleri için feryat koparıyorlar. Soy kökünden uzaklaşan, dilinden ve dininden ayrı düşünenler, bağımsızlığı kabul etmiyor yine gözlerini Moskova'ya çeviriyorlar, çok milletli kozmopolit ve simasız Bakü'yü istiyorlardı"[1]

Almış olduğumuz bu satırlar, usta şair ve mütefekkir Vahapzade'nin bir ıstırabını gösteriyor ki oda Sovyet zihniyetini alarak kendi vatanına yabancılaşmış insan tipidir. Hatta bu zevat işi öyle bir gaflet derecesine götürmüştür ki azat olmuş Azerbaycan'ı tanımayarak, milletin iradesine prangaların vurulmuş olduğu esaret yıllarına hasret çekmektedirler. Vahapzade tarafından açıkça anlatıldığı üzere Rus eğitiminden geçmiş bu " yerli yabancılar" cenahı milli bir davada dahi cemiyetini yalnız bırakmakta ve milletine karşı sırtını dönmekten imtina etmemektedirler. Hayretle okuduğumuz bu misalin işin vahametini göstermesi bakımından yeterli bir örnek olduğu kanaatindeyiz.

Rusça eğitim yapan okullara çocuklarını verenler için Vahapzade ana dilinin milletin namusu olduğunu, bu namusun havaya ve mevsime göre değiştirilebilecek bir elbise gibi

[1] VAHAPZADE, Bahtiyar (1999), Vatan, Millet Ana Dili, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

olmadığını ifade ederek düşüncelerini şu sözleriyle desteklemektedir : " anadili zamana göre değişmemeli, anadili olduğu için bütün dillerden ayrılmalı ve sevilmelidir. Vatanı da, güzel olduğu için sevmiyorlar. Yalnız vatan olduğu için sevmiyorlar mı, ey vatanımın kör evladı ?" [1]

Dil ve dilin etrafında şekillenen her bahse az ve ya çok değinmiş olan Bahtiyar Vahapzade; dilin estetik bir biçimde kullanımı olan edebiyat ile millet arasındaki münasebetleri de oldukça önemsemektedir. Hiç şüphesiz bir halkı dünya üzerinden silmenin en kuvvetli yollarlından biri de onun kültürel müktesebatını bir başka ifade ile edebi birikimini yok etmekten geçer. Dilden dile, gönülden gönüle akan maniler, türküler, ninniler masallar, destanlar ve somut olmayan kültür öğeleri kabalıklara müşterek bir duyuş, düşünüş ve aynı gayeye iman etme gücü verir. Kitleleri bir araya getiren, safları sıklaştırarak, âdete bir nevi harç vazifesi görüp cemiyeti sağlamlaştıran sözlü ve yazı edebiyatın güzide ürünleridir. Bu ürünler mazi ile ati arasında adeta bir köprü vazifesi görerek milli hafızayı oluşturur. Dünya tarihini incelediğimizde, istiklalini kaybetmesine rağmen dilini ve edebiyatını muhafaza ederek direnen, akabinde yeniden bağımsızlığına kavuşan birçok milletin serencamını görebiliriz. Azerbaycan'da ki soydaşlarımızda bunun bir örneğidir. Bu hususta Bahtiyar Vahapzade de şunları söylemektedir:

"180 yıl Rus boyunduruğunda, başka bir halkın boyunduruğu altında yaşadığımız halde, biz milli varlığımızı ana dili ve ana edebiyatımızı koruyup yaşatarak, bir millet gibi yaşayıp asimile olmadık. Esarette olduğumuz zamanlar Dede Korkut ve Köroğlu gibi destanlarımız, bayatı ve masallarımız, atasözlerimiz, Fuzuli, Nesimi, Vakıf, Sabir gibi şairlerimiz hangi milletin evladı olduğumuzu kulaklarımıza fısıldayıp, bizi bir millet gibi koruyup yaşattılar. Evet, bugün bir millet olarak biz varsak bu varlığımızı edebiyatımıza ve bu edebiyatın gereği olan dilimize borçluyuz. Bu hiçbir ispata ihtiyacı olmayan açık bir gerçektir.

… Çünkü milli karakter, milli edebiyat ve anadili etrafından şekillenir. (Türk Edebiyatı Dergisi, 1977)

Bağımsızlık öncesi dönemde, devlet kurumlarında görev alan Azeri kökenli yöneticilerin Anayasada devlet dili olarak kabul edilen Azeri Türkçesini kullanmamalarına ve ana dillerine ilgisiz kalmalarına tahammül edemeyen Vahapzade, bulunduğu her ortamda bu durumu eleştirmiştir. Böylelerini "vatansız" olarak nitelendirip bu vatansızların dil, cemiyette bir mevkie sahip olma ve o mevkii koruma ihtiraslarının onlarda bin yıllık kültürü koruyan ana dillerine karşı duyarsızlık meydana getirdiğini vurgulamıştır.

Yazılarında bu konuya dikkat çeken ve bununla ilgili de resmi mercilere birçok defa başvuru yapan Vahapzade bu tür ikballeri için milletini ve anadilini ikinci plana iten insanları ihanet içinde bulmaktadır.

Vahapzade'ye göre Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Azeri kökenli vatandaşların dışında yaşayan diğer halkların Azeri Türkçesini bilmemesi Azerbaycan dilene ve halkına saygısızlık olarak gördüğünü onun şu cümlelerden anlamaktayız : " Azerbaycan çok milletli bir cumhuriyettir. Muhtelif halkların temsilcileri cumhuriyetimizde omuz omuza çalışır, bir aile gibi huzurlu yaşarlar. Pekiyi, onlar yaşadıkları cumhuriyetteki halkın dilini, kültürünü, tarihini, adet ve ananesini bilmiyorlar mı? Hiç olmazsa öğrenmeye çaba sarf etmiyorlar mı? Bu sorulara müspet cevap vermekte zorluk çekiyoruz."

Şairimizin tahayyül ettiği Azerbaycan'ın her sokağında her köşesinde ve bucağında Türkçe konuşulur. Devlet müesseslerinde, okullarda ve hastanelerde kısacası her kurumda vatandaşlar meramını Türkçe anlatır; devlet yetkilileri de vatandaşa ana dillerinde karşılık verirler. Azeri Türkçesi içtimai hayatta ki yegâne anlaşma vasıtasını teşkil ederek, millet ve devlet arasında ki ikililiği ortadan kaldırır. İnsanlar anadillerini her ortamda rahatça konuşabilirler ve gündelik işlerini bu dille görebilirler. Bu konuda Vahapzade şu sözleri beyan etmektedir;

"Özellikle hizmet sahalarında çalışanların mutlaka yerli dili bilmesi gerekiyor. Neden dükkânda çalışan satıcıya bir kilogram şeker almak için müracaat eden ihtiyar kadın, kendine tercüman aramak zorunda kalsın? Üzüntü vericidir; yerli dili bilmeyen insanlar sadece hizmet

[1] VAHAPZADE, Bahtiyar (1999), Vatan, Millet Ana Dili, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

sahalarında değil, hatta mühim devlet kurumlarında da rehber vazifelerde serbestçe çalışır, kendisine gelip derdini ana dilinde söylemek isteyenlere ise kinaye ile " Ben bilmez" derler."

Bu duruma çok üzülen Vahapzade "Ne *Ondansın Ne Bundansın"* adlı şiirinde anadili bilincini kazanmamış Azerbaycan Türklerine sitemini şu mısralarla dile getirmektedir:[1]

"Yâd dilde mektup yazıp kardeş, öz kardeşine.
Bu mektubu okuyan ne kül döksün başına.
Hükmüne bak hasretin,
Hükmüne bek zilletin.
Ya annesi yok imiş bu zavallı milletin
Bir emcekten süt emen ikiz evlatlarına
Öz dilini öğrete.
(…)
Bizden olup,
Ey bizliğinden dönen,
Seni ben affedirim, afferder mi ya vatan?
Bilmiyorsan dilini, sen vatanın yüzüne istemeden ağ oldun.
Sen kendine bir üvey, özgeye yamağ oldun.
Bu halinle
Sünbeye
Ne tokmak,
Ne de gardaş,
Tüfeğe çekmek oldun.
Sen çıkmak istersen de özgenin efsurundan,
Ne ondansın, ne bundan.
Bilsen de yad dilini, tam yadın özu gibi,
Seni doğma bildi mi?
Bilmeyip, bilmeyecek!
Ona "can kurban" desen,
O, hakkını yiyecek
Yürek kızdırmayacak sana, "özgesin" diye,
Senin öz milletin de satılmış bilecektir
Kardeşini özgeye.
(…)
Dilinizi yadsıyıp
Kendinizi dandınız.
Fakat bu alçaklığı siz yücelik sandınız.
Ey kökünden ayrılıp kendisinden kacaklar.

Ana dil ve milli kimlik arasında sıkı bağlar bulunmaktadır. Milli kimliğin oluşmasında, ana dili kültürün taşıyıcısı ve nesilden nesile aktarıcısı olarak gören Vahapzade "Benim Ana Dilim" adlı şiirinde vatanının dilini sevmeyenleri alçaklıkla ve bu dili kullanmayanlar için de, vatan ekmeğinin haram olduğunu dile getirmektedir.[2]

BEN M ANA D L M
Benim ana dilim, benim kimliğim
Pasportum, kendime öz hâkimliğim.
Benim benliğimin füsunkârlığı
Konuşan kemali aklıdır dilim.
Milletin varlığı, yurdun varlığı,
Senin varlığına bağlıdır, dilim
Beni hem dedemle, hem de nevemle

[1] KARAMAN, Erdal (2009), Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahapzade, Qafqaz Üniversitesi, Bakü.
[2] KARAMAN, Erdal (2009), Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahapzade, Qafqaz Üniversitesi, Bakü.

Bağlayıp uzanan tarih bağımsın
Dünüm, geleceğim, üstelik hele
Benim söz hünerim, ses bayrağımsın
Sensiz adım haram, vatanım haram
Ana sütü gibi helâlim-dilim
Sen nerede varsan orda ben varım
Ey benim yıldızım, hilâlim dilim.
Taşlardan süzüldün sen zaman zaman
Güzeldir suların taştan geçmesi
Yarandı dupduru damlalarından
Bayatı çeşmesi, destan çeşmesi
Sözü öz yerine koymak tehrini
Üstatlar öğretti bize bir be bir
Senin kudretini, senin sihrini
Gösterdi dünyaya Fuzuli, Sabir.
Benim ana dilim, mucizem, sihrim
Duvarlar dağıtır, kapılar kırar
Bazen birce kelime, en derin fikrin
Üstüne nur salıp cilalandırar.
Farkını bilmeyip akla karanın
Adam var bu dili yâd sayar bugün
Dedesi bu dilde cephe yaranın
Kendi başka dilde konuşar bugün
Hangini söyleyim, mis mi, demir mi?
Yalnız öz sesinde çınlamıyor mu?
Mis sesi benzemez altın sesine
Onların dilidir onların sesi.
Benzemez bülbülün şakımasına
Karga garıltısı, keklik nağmesi
Ne yaprak, ne rüzgâr, ne metal, ne kuş
Seslenmir, ötmüyor özge dilinde
Peki, bilmiyorum sana ne olmuş
Yâd dilde ötürsen öz menzilinde
Namustan habersiz, vicdandan uzak
Vazife kürsüsü meramdır sana.
Vatanın dilini sevmeyen alçak

Vahapzade maddi servetin kaybolmasını anadilin kaybolmasının yanında bir hiç hükmünde olduğuna şu sözleriyle dikkat çeker:

"Servet gitse gam değil,
Servet gelir gene de,
Bu gamdır ki, bu halkın
Diline, aşkına da
Kast ederler… Ay aman!
Emellerin dertlerin
Hepsinden bu yaman."

Sonuç olarak Vahapzade için ana dili, hem bireyin hem de bir milletin varlığının belirtisi geleceğinin en önemli teminatıdır. Ona sahip çıkmak için elimizden gelen gayretin gösterilmesi vatanımıza ve milletimize olan üzerimizdeki borçtur.

KAYNAKÇA

1. RIZAYEV, Anar (2005), Azerbaycan Türkçesinin Söz Varlığı, Çev.: Arif Acaoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
2. VAHAPZADE, Bahtiyar (1999), Vatan, Millet Ana Dili, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
3. KARAMAN, Erdal (2009), Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahapzade, Qafqaz Üniversitesi, Bakü.

VAHABZAD N N YARADICILI INDA ANA D L PROBLEM

Aqil C f rov

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
ceferov-aqil@mail.ru

XÜLAS

B.Vahabzadəyə görə, ana dili insanı vətənə bağlayan ən başlıca amillərdəndir. Ana dili xalqın varlığının mənəvi pasportudur. 1954-cü ildə yazdığı «Ana dili» şeirində dilimizdə danışmağı özünə ar bilənlərə «Vətən çörəyi sizlərə qənim olsun», - deməklə özünün ana dilinə olan sonsuz məhəbbətini əyani olaraq sübut edir. Sovetlər dönəmində müttəfiq respublikaların dillərinə münasibət eyni deyildi. Əsas sahələrdə rus dilinə üstünlük verilirdi. İranda isə Azərbaycan dilinin vəziyyəti çox acınacaqlı və dözülməz idi. Orada Azərbaycan dilində təhsilin olmaması və kitab çapına qadağa qoyulması şairi əsəbləşdirirdi. O, qəzəbini «Gülüstan» poemasında da ifadə etmişdir.

Ana dilinin sıxışdırılması haqqında o zaman hər hansı söz danışmaq, açıq yazmaq qadağan olunsa da, B.Vahabzadə repressiyalardan qorxmadan bu mövzuda «Latın dili» şeirini yazmışdır. Məlum olduğu kimi, Latın dili süqut edən Roma İmperiyasının dili olmuşdur. Şair əslində bu şeirlə özü yaşayan, lakin dili ölən xalqın vəziyyətini bir daha diqqətə çatdırırdı.

Beləliklə, B.Vahabzadə yaradıcılığına nəzər salanda bir daha aydın olur ki, ana dili məsələsi onu daima düşündürmüş və şair çox gözəl bilirdi ki, millətin bir millət kimi məhvinə yalnız bir yolla nail olmaq mümkündür – onun dilini əlinə almaqla!

Açar sözl r: Ana dili, Vətən, Latın dili, vətəndaş şair

Ana dili xalqın ruhudur,
m n vi dünyasıdır…
B.Vahabzad

Dilin açarı əlifba və sözdür. Ana dilinə qarşı laqeyd, biganə münasibət bütün xalqların ziyalılarını narahat etmiş və onlar bunu edənlərə qarşı barışmaz olublar. Türkün dilini isə dəfələrlə əlindən almaq üçün cəhdlər olunmuş, zaman-zaman əlifbası dəyişdirilmişdir. Türk dünyasının II minillikdə yetirdiyi dahi şəxsiyyətlərdən biri olan, Azərbaycan ədəbiyyatının, bütövlükdə XX əsr poetik fikrinin görkəmli nümayəndəsi Bəxtiyar Vahabzadə çoxşaxəli fəaliyyəti ilə nəinki respublikamızda, hətta ölkəmizin hüdudlarından kənarda da tanınır. Hər şeydən öncə mütəfəkkir şair, lirik, dramaturq, hər zaman xalqının sözünü deyən bir mübariz, qeyrətli vətəndaş olan Türk dünyasının böyük oğlu B.Vahabzadə sanki dilimizi qorumaq üçün dünyaya gəlmişdi. Onun 12 cildlik külliyatının tərtibçisi və redaktoru R.Qafarlı yazır ki, «bir yas mərasimində ziyalılardan biri danışırdı ki, Sovet hökumətini düzgün olmayan milli siyasət yıxdı. Mən Bakı Dövlət Universitetində çalışırdım. Təhsil ocaqlarında tədrisin ancaq rus dilində aparılması haqqında yuxarıdan tapşırıq alınmışdı. Bu ağrılı məsələyə görə hamı susanda Bəxtiyar Vahabzadə heç nəyin fərqinə varmadan özünü qabağa verdi, xalqımızın dilinə qarşı edilən qəsdin qarşısını aldı...»[1] R.Qafarlının Bəxtiyar Vahabzadəylə bağlı Təhsil nazirimiz M.Mərdanovla müsahibəsində çox maraqlı bir fakt diqqətimi çəkdi. Hörmətli nazirimiz söhbətində qeyd edir ki, «dəfələrlə Türkiyə Cümhuriyyətinə rəsmi səfərlər etmiş və bir şeyin şahidi olmuşam: türklər ən çox iki şəxsdən qürur hissi ilə söz açırdılar – Atatürk və Bəxtiyar Vahabzadədən...»[2]

Görkəmli dilçimiz professor N.Cəfərov «Bəxtiyar Vahabzadə» monoqrafiyasının «Ana dilim – varlıq möhürüm» adlı fəslində yazır ki, «B.Vahabzadəni millət xadimi kimi həmişə narahat edən ən vacib məsələlərdən biri, bəlkə də birincisi ana dilinə münasibət olmuşdur; onun çoxcəhətli fəaliyyətinin təkcə bu qeyd edilən tərəfi, əslində kifayət idi ki, adı Azərbaycan tarixində əbədi olaraq qalsın».[3]

[1] Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. III cild (1960-1969). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008, s.7
[2] Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. III cild (1960-1969). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008, s. 12-13
[3] Cəfərov N. Bəxtiyar Vahabzadə. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1996, s.68

Keçən əsrin II yarısında digər həmkarlarına nisbətən Bəxtiyar Vahabzadəni daha çox düşündürən, narahat edən, narazı salan məsələ Azərbaycan dilinin saflığının qorunub saxlanması idi. Şairin yaşadığı Sovetlər dönəmində müttəfiq respublikaların dillərinə münasibət eyni deyildi. Sovetlər İttifaqının rəhbərləri hər kəsin duya bilmədiyi elə incə siyasət yürütməklə türk xalqlarının, xüsusilə azərbaycanlıların dillərini sıradan çıxarmağa çalışırdılar. Əsas sahələrdə rus dilinə üstünlük verilirdi. İranda isə Azərbaycan dilinin vəziyyəti çox acınacaqlı və dözülməz idi. Orada Azərbaycan dilində təhsilin olmaması və kitab çapına qadağa qoyulması şairə möhkəm toxunurdu. Öz daxili yanğısını «Gülüstan» poemasında ifadə edərək:

Ağalar bilmədi birdir bu torpaq;
Təbriz də, Bakı da – Azərbaycandır,
Bir elin ruhunu, dilini ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır.[1]

– deyən şairi susdurmaq, sözünə yasaq qoymaq mümkün olmadı. Hətta bu poemaya görə onu 1962-ci ildə «millətçi» damğası ilə çalışdığı indiki Bakı Dövlət Universitetindəki işindən azad etdilər, yalnız 2 ildən sonra iş yerinə qaytarıldı. Bütün bunlar onun iradəsini qıra bilmədi və o əqidəsindən dönmədi.

O, «Ana dili» şeirində dilimizdə danışmağı özünə ar bilənlərə «Vətən çörəyi sizlərə qənim olsun», - deyir:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən
Bunu iftixar bilən
Modalı ədəbazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun,
Ancaq vətən çörəyi,
Bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun. [2]

Cənubi Azərbaycanda xalqın milli ruhunu qırmaq üçün, xalqımızın milli varlığını danan, xalqımızı farsdan dönmə hesab edən, dilimizi yad kökə bağlamaq istəyən milliyətcə azərbaycanlı alim Yəhya Zəkaya «Cavab» adlı şeirində öldürücü cavab verir.

Ey sözündən əmin, özündən razı,
Yalanı söylədin kimin adından?
Ananın laylası, atanın sazı,
Babanın ocağı çıxdı yadından?[3]

Ana dilinin sıxışdırılması haqqında o zaman hər hansı söz danışmaq, açıq yazmaq qadağan olunsa da, sözlə Sovet imperiyasına vurduğu zərbəyə görə hər zaman nəzarət altında olan B.Vahabzadə repressiyalardan qorxmadan doğma vətənində vətənsizləşdirilən insanların gözünü açmaq, qara qüvvələrin qədim bir xalqın dilini, tarixini və mədəniyyətini məhv etməyinə imkan verməmək üçün bu mövzuda «Latın dili» şeirini də yazmışdır. O, bu şeirində ölü və diri dil məsələsini önə çəkərək problemin obyektini şərti olaraq dəyişərək, əslində latın dilindən dilimizə güzgü tutmaqla o zamankı rəhbərliyin Azərbaycan dilinə olan laqeyd münasibəti böyük ustalıqla göstərə bildi. O, bədii suallarla insanlarımızı düşündürməyə məcbur etdi: sözləri bir çox elmlərdə terminləşsə də, vətəni, milləti olmayan latın dilinə ölü demək olarmı? Məkrli siyasətlə başqa dillə əvəzlənən xalqın dili diridirmi?

Şair «Alimlərin çiçəklərin, böcəklərin, küləklərin, fələklərin adlarını belə bütün dünya tərəfindən ölü dil sayılan latın dilində yazmasıyla» əslində şeirini tamamlamalıydı. Lakin o, özgə dildə «Mən azadam, mən xoşbəxtəm», - deyən bir natiqi meydana ataraq onu günahlandırmaqla əsl niyyətinə nail olur:

[1] Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. I cild (1949-1959). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008, s.603
[2] Yenə orada, s.102
[3] Vahabzadə B. Əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, «Öndər» nəşriyyatı, 2004, s. 206

Söylə natiq,
İndi nəyə inanaq biz –
Qulağamı,
Ya gözəmi?
Əmələmi,
Ya sözəmi?
«Mən azadam, müstəqiləm» sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarın yoxsa əgər,
De, kim sənə azad deyər?.. [1]

Cavab almaq məqsədi güdməyən, lakin insanı dərindən düşündürmək qabiliyyətinə malik olan şeirdəki bədii suallar əslində böyük kürsülərdə rus dilində çıxış etmək üçün əldən gedən yüksək vəzifəli məmurlarımıza ünvanlanmışdı. Şair guya hansısa başqa ölkənin və əhalisinin halına acıdığını və təəccübləndiyini vurğulamaqla əslində xalqımızın və dilimizin acı taleyi üçün narahat olduğunu diqqətə çatdırır.

Sən dərdə bax,
Vətən də var,
Millət də var.
Ancaq onun dili yoxdur.
Elə bil ki,
Güzgü kimi, hamar, şəffaf röyalın var,
dili yoxdur... [2]

Şair o zaman ölkəmizdə dilimizə qarşı yürüdülən hiyləgər siyasətə qarşı incəliyinə kimi düşünülmüş fikirlərini qoyur və bütün varlığı ilə inanır ki, Azərbaycan dilinin müttəfiq respulikaların içərisində olan digər türk dillərinin düşdüyü pis vəziyyətə işarə etdiyini arif oxucuları asanlıqla başa düşərlər.

İndi söylə,
Hansı dilə ölü deyək:
Vətən varkən,
Millət varkən,
Kiçik, yoxsul komalarda
dustaq olan bir diləmi?
Yoxsa, uzun əsrlərdən
keçib gələn,
Xalqı ölən,
Özü qalan bir diləmi? [3]

1968-ci ilin yanvarında qələmə aldığı «Mənim anam» şeirində isə şair qəsdən ana və ana dili anlayışlarını eyniləşdirir. Savadsız anasını öz əsərlərinin əsl müəllifi hesab edir:

Yox, mən heçəm,
Mən yalanam,
Kitab-kitab sözlərimin
Müəllifi - mənim anam!..[4]

Şair dil məsələsində heç kəsə güzəştə getmir. Çünki dil insan «ürəyinin açarıdır». O açarı başqasına – yada, özgəyə verəndə ondan nə gözləmək olar? Dilinə xor baxan vətəninə də xor baxar. Ana südünü əməndə eşitdiyin laylanı qulaqlarında sırğa etməyənlər üçün heç nə müqəd-

[1] Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. III cild (1960-1969). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008, s.59
[2] Yenə orada, s.60
[3] Yenə orada, s.60
[4] Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. II cild (1960-1969). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008, s.263
[2] Vahabzadə B. Əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, «Öndər» nəşriyyatı, 2004, s. 48
[3]Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. I cild (1949-1959). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008, s.17
[4] Vahabzadə B. Əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, «Öndər» nəşriyyatı, 2004, s. 8

dəs ola bilməz. Şair yeri gələndə heç ustad Şəhriyarı da bağışlamır, günahını acı da olsa, üzünə deyir:

Məni bağışlasın Şəhriyarım da,
Otuz il özgəyə «bəradər» dedi.
Öz doğma yurdunda, öz diyarında
Doğma anasına o, «madər» dedi.
Elə ki, yumruğu yerə dirəndi,
Dərhal yada düşdü doğmaca kəndi.[1]

Ustad Şəhriyar gec də olsa, ana qucağına – Heydər babaya sığınaraq rahatlıq tapdı, «ermәniyə dayı» deyib sərvət ələ keçirənlərin isə yeni qurulan milli dövlətdə əlacsızlıqdan Azərbaycan dilində danışanda dilləri topuq çalır. Bu cür insanlara qarşı barışmaz olan şair sözünü qılınca, süngüyə çevirərək deyir:

Dilimi dansaydım
mən də sənin tək,
Sən kimə dərs deyib
pul qazanardın? [2]

B.Vahabzadənin ana dili ilə bağlı fikirləri təkcə poeziyası ilə bitmir. Onun ana dilimizin saflığının qorunmasına dair publisistik məqalələri də vardır: «Ana dilim – Ana köküm», «Tarix, Dil, Ənənə», «Ana dili», «Dil haqqında sorğu», «Bir daha Ana dili haqqında», «Su başdan bulanar», «Ana dili – Dövlət dili», «Qatıq qara ola bilməz», «Dil və əlifba», «Dilimizin və millətimizin adı», «Ana dili, yenə ana dili», «Məmurlar yenə də öz övladlarını anadilli məktəblərdə oxutmurlar», «Dildə təbiilik və gözəllik», «Dilimiz – ədəbiyyatımız».

Ana dilimizin, azərbaycançılığın qorunub saxlanmasında Bəxtiyar Vahabzadənin rolu danılmazdır. Onun əvəzsiz rolunu danmaq haqqı tapdamaq qədər böyük günahdır. Özünün «Ana dili» şeirində dediyi kimi:

Bu dil – bizim ruhumuz, eşqimiz canımızdır,
Bu dil – bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil – tanıtmış bizə dünyada hər şeyi.
Bu dil – əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək…[3]

Beləliklə, B.Vahabzadə yaradıcılığına nəzər salanda bir daha aydın olur ki, ana dili məsələsi onu daima düşündürmüş və şair çox gözəl bilirdi ki, millətin bir millət kimi məhvinə yalnız bir yolla nail olmaq mümkündür – onun dilini əlinə almaqla!

D B YYAT

1. Cəfərov N. Bəxtiyar Vahabzadə. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1996.
2. Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. I cild (1949-1959). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008.
3. Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. II cild (1960-1969). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008.
4. Vahabzadə B. Əsərləri. On iki cilddə. III cild (1960-1969). Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2008.
5. Vahabzadə B. Əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, «Öndər» nəşriyyatı, 2004.

BAHT YAR VAHAPZADE'DE M LLÎ MÜCADELE ALGISI

Nurullah ÇET N

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı,
e-mail: ncetin64@hotmail.com

ÖZET

Bahtiyar Vahapzade, sadece Azerbaycan Türklüğünün değil, aynı zamanda bütün Dünya Türklüğünün büyük bir şairi ve aydınıdır. O, hem Azerbaycan'ın hem de bütün Dünya Türklüğünün her türlü emperyalizme karşı mücadele vermesi gerektiği üzerinde yoğunlaştı. Bu bağlamda Türkler üzerinde başka milletlerin ve devletlerin siyasi, ekonomik, kültürel ve askerî emperyalist uygulamalarına karşı tam bir millî istiklal davası gütmeleri ve millet olarak var olmalarının mücadelesini yani millî mücadelelerini kıyamete kadar sürdürmeleri için uğraşmıştır. Bu bağlamda Türkler, kendi kendilerini bağımsız siyasî iradeleriyle yönetmeli, kendi ekonomik kaynakları üzerinde kendileri tasarrufta bulunmalı, kendi millî ve dinî kültürlerini korumalı ve geliştirmelidirler.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, emperyalizm, siyasi istiklal, ekonomik istiklal, kültürel istiklal, askerî istiklal

TURKISH NATIONAL STRUGGLE IN BAHTIYAR VAHAPZADE'S VIEW

ABSTRACT

Bahtiyar Vahapzade is a great Turkish poet and intellectual. He has worked during his long life for the Turkish national struggle. He dealt with imperialism. He has campaigned against danger of losing Turkish independence. He underlined the importance of the political, economic, cultural and military independence.

Key words: Turkish national struggle, imperialism, political independence, economic independence, cultural independence, military independence.

Bahtiyar Vahapzade, sadece Azerbaycan Türklerinin değil, bütün dünya Türklüğünün en önemli aydınlarından biridir. O, dünya Türklüğü adına fikir üreten, tüm Türklerin derdini dert bilen ve Türk'ün en samimi vicdanlarından biri olan gerçek, sahih bir Türk aydınıdır. Bu bağlamda o, hem siyasî, hem ilmî, hem de edebiyat hayatında esas itibariyle bütün Dünya Türklerinin millî istiklallerini kazanmaları ve korumaları için millî mücadelenin her zaman ve her şart altında verilmeye devam edilmesi zaruretini dile getirmiştir.

Millî Mücadele, bir milletin maddi ve manevî bütün millî değerlerini bağımsızlaştırması, bağımsız olarak koruması ve ilerletip geliştirmesi mücadelesidir. Millî Mücadele, sadece dış düşmanlar tarafından işgale uğramış bir milletin o düşmanlardan kurtulması mücadelesinden ibaret değildir. Bu görüş açısı son derece sınırlı, sığ, dar ve kısır bir bakış açısıdır. Millî Mücadele, belli bir zaman için geçerli olan ve sadece düşman işgalinden ve istilâsından kurtulmakla sınırlı tutulamaz. Millî Mücadele, bir milletin hem maddi hem manevi değerlerini, hem yer altı ve yer üstü ekonomik kaynaklarını, hem dinini, hem kültürünü, hem dilini, hem edebiyatını, hem sanatını, hem siyasî istiklâlini koruma ve özgürce yaşatma mücadelesidir.

Dolayısıyla Millî Mücadele, bütün dünya Türklerinin kıyamete kadar sürdürecekleri bir geniş ve kapsamlı istiklâl mücadelesidir. Maddi ve manevî, dinî ve millî bütün değerlerini, Türk'ü Türk yapan bütün değerlerini koruma ve yaşatma mücadelesidir.

Bahtiyar Vahapzade'nin Emperyalizm Kar ısındaki Tavrı

Bahtiyar Vahapzade, dışardan gelen her türlü emperyalist baskılara, işgal ve istilâlara karşı istiklâli savunur. Özellikle Azerbaycan Türklerinin ve diğer Türkistan Türklerinin Rus emperyalizmi karşısındaki durumlarına çok öfkelenir ve Rus emperyalizmine ve bu emperyalizme râm olmuş gönüllü emperyalizm köleliği yapanlara karşı sert bir istiklâlci Türk tavrı alır. Nitekim şöyle der:

"Şimdi bazı insanlar, Sovyetlerin bize iyilikten başka bir şey yapmadığını söylüyor. Tanrı'm bu kadar unutkanlık olur mu? Sovyetler Birliği, dilinizi, servetinizi, dininizi, imanınızı,

mezhebinizi, millî varlıklarınızı elinizden alarak sizi köle yapmadı mı? Bağımsız demokratik devletinizi yıkarak yerine diktatör, totaliter bir rejim getirmedi mi?... 1937 yılında 50 bin kadar aydın Sibirya buzullarında telef edilmedi mi? İkinci Dünya Savaşı'nda yarım milyona yakın genç Rusya tarafından katledilmedi mi? Nihayet dün 1990 yılının 20 Ocak tarihinde milletini tankların altında çiğneyip ezmedi mi? 1988 yılından itibaren Ermenilerin Karabağ üzerindeki haksız iddiasını desteklemiyor mu? Bunları unutabilir miyiz?"[1]

Bu bağlamda Bahtiyar Vahapzade'nin bütün eserlerini dikkatle incelediğimiz zaman onun temel meselesinin, başlıca derdinin, ana gayesinin dünya Türklüğünün kendi kimliğini, varlığını, özgürlüğünü, vatanını, devletini, kültürünü koruma ve geliştirme mücadelesi olduğunu görüyoruz. Nitekim bir yazısında emperyalizme karşı millî mücadele vermenin önemine işaret ederek şöyle der:

"Kendi malımızın, mülkümüzün, servetimizin kadrini biliyorduk da niçin 5-10 yıl öncesine kadar millî varlığımızı, özgürlüğümüzü, dinimizi, dilimizi, vicdanımızı kısaca tüm maneviyatımızı elimizden almaya çalışan, bir kısmını da alan Sovyet İmparatorluğunun tavrına karşı çıkmadık."[2]

Bahtiyar Vahapzade, hayatı boyunca genelde Türk milletinin emperyalizmden; daha özelde ise Azerbaycan Türklerinin Rus emperyalizminden azat olması, tam istiklâline kavuşması için uğraştı. Bu durumu "Esaret-Azatlık" şiirinde şöyle belirtir:

"Esaret odunda pişti neslimiz,
İstiklâl uğruna yandık, yakıldık.
Vardık istiklâle, bu mabede biz,
Şükür namazını kıblesiz kıldık."[3]

Bu meseleyi alt başlıklar halinde somut örnekler ışığında incelemenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Vahapzade'ye göre Türklerin istiklâllerine kavuşmak için vermeleri gereken Millî Mücadele alanları şunlardır:

1. Emperyalizme Kar ı Siyasî stiklâl Mücadelesi:

Emperyalizm, bir devletin ya da oluşumun başka bir millet üzerindeki tam hâkimiyetidir. Emperyalist devlet ya da odak, hâkim olduğu milletin ve devletin hem nasıl idare edileceğine karar verir yani siyasî bağımsızlığını elinden alır, hem yer altı yer üstü zenginliklerini yağmalar, sömürür, hem de yerli ve millî kültürleri yok ederek kendi kültürünü hâkim kılmaya çalışır. Bu bağlamda uzun zamanlardan beridir gerek Türkistan Türklüğü, gerek Türkiye Türklüğü, gerekse başka yerlerdeki Türkler üzerinde Rus, Çin, Amerika, Avrupa, İran ve başka unsurların emperyalist baskıları altında bulunduğunu biliyoruz.

Türklerin istiklâllerini kazanmalarının birinci şartı, emperyalist devlet ve odaklara karşı siyasi istiklâllerini kazanma mücadeleleri olmalıdır. Türklerin kendi devletlerinde, kendi vatanlarında, kendi milletleri üzerinde bağımsız siyasi iradeleri yoksa, kendi işlerini kendileri değil de başka emperyalist odaklar görmeye kalkışıyorsa, Türk'ü Türkler değil de başka milletler idare ediyorsa orada siyasî istiklâl yoktur. Siyasi istiklâl olmayınca başka alanlarda da bağımsızlık olmaz.

O halde millî mücadelenin temeli siyasi istiklâlin kazanılması davasıdır.

Bu bağlamda Bahtiyar Vahapzade, çok mücadele vermiştir. Vahapzade, gerek Çarlık Rusya'sının, gerekse Komünist Sovyet Rusya'sının Türkistan Türklüğü üzerindeki emperyalist baskılarını çok iyi görmüş ve farkına varmıştır.

Siyasî istiklâlin önemi konusunda bir konuşmasında şöyle der:

---

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, hzl. Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriyye Ağayeva, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.75

[2] A.g.e., s.74

[3] Bahtiyar Vahapzade, *Soru İşareti*, hzl. Seriye Gündoğdu, Bayram Gündoğdu, Erdal Karaman, İstanbul 2002, s.11

"Dünya Türklerinin büyük bir kısmının köle olduğu dönemlerde Türkiye, bağımsız Türk devleti olarak kendi bayrağında ay yıldızımızı koruyup muhafaza eden ve başka Türklerin de istiklâl hakkını dünya toplumlarına ulaştıran tek devlet idi. İstiklâl uğruna mücadele eden Türk dünyasının büyük liderleri, Bolşeviklerin eliyle kendi ülkelerinde derbeder edildiklerinde, Türkiye onlara kucağını açmış, onların muhacir devletini ve bayrağını koruyup muhafaza etmiştir. Biz bunu hiçbir zaman unutmayız."[1]

Hatta Vahapzade, Sovyetlerin son dönemlerindeki perestroyka adlı "yeniden kurma"nın bile Rus emperyalizmini devam ettirmenin bir yolu olduğunun farkına varan bir aydındır. O bu konuda şöyle der:

"Sovyet ordusu, Anayasa hukukumuzu bozarak kâğıt üzerinde bağımsız ilan edilen ülkeme aniden girdi, günahsız yaşlıları ve yavruları tanklar altında ezdi. Bu da Gorbaçov'un ilan ettiği yeni tefekkürün ve demokrasinin sonucu… En dehşetlisi şuydu ki, Rus ordusu sadece sokaklardaki sessiz insanlara değil, aynı zamanda evlerin pencerelerinden içeriye ateş etmiş, yaralıları kurtarmak isteyen hemşirelere, doktorlara ve hastanedeki yaralılara saldırmış, yardım eli uzatanları öldürmüş ve böylece bütün uluslararası insanî normları da çiğnemiştir. Bu vahşiliğe sebep neydi? Cevap tektir: "Yeniden kurma"dan sonra uyanan millî bağımsızlık hareketlerini boğmak, halkın demokratik ruhunu susturmak ve bununla da Rus İmparatorluğunu korumak! Eğer "yeniden kurma" bu demekse, ben ona lanet ediyorum. Bir şair, gözleriyle gördüğü bu dehşetli manzaralara nasıl dayanabilirdi? Bu sebeple ben, o günden bir gün sonra Azerbaycan Merkezî Komitesi'nin çevresinde itiraz mitingi için toplanmış on binlerce vatandaşımın karşısında Komünist Partisi sıralarını terk ettiğimi ilan ettim.

Dünya milletlerinin dikkatini dağıtmak ve yaptıkları cinayetleri haklı göstermek için Moskova'nın resmî daireleri şöyle bir yalan uydurdular: Rus ordusu güya Bakü'deki Ermenileri savunmaya gelmiş. Yalan, kara yalan! Çünkü Ocak ayının 19'unda Sovyet Ordusu Bakü'ye girince Bakü'de bir tane bile Ermeni kalmamıştı. İkincisi, eğer gerçekten Sovyet Ordusu Bakü'ye Ermenileri savunmak maksadıyla girdiyse, bundan bir yıl önce Ermeniler iki yüz bine yakın Azeri'yi Ermenistan'dan döve döve, kanını akıtarak kovunca bu ordu neden Yerevan'a girip de Azerileri savunmadı? Sorular çok ve bu cinayetin sorumluları benim milletimin soracağı hiçbir soruyu cevaplayamaz."[2]

Bahtiyar Vahapzade, siyasi istiklâlin kıymetini bir hatırası vesilesiyle aktarır. 1961 yılında ilk kez Türkiye'yi ziyaret eder. Estoniya feribotuyla geldiklerinde küçük Türk gemisinin Estoniya'ya emir vererek durdurmasından gururlanır ve sevinir. Çünkü "emri veren benim devletimdir. Onu yerine getiren ise benim düşmanımdır. Allah'ım ben ne kadar mutluyum! Benim de emreden bir devletim vardır." der. (…) Polisler geminin hareketine izin veriyorlar. Çok sevinçliyim. Çünkü izni Türkler veriyor. Göğsüm kabarıyor. Benim de devletim ve hükmüm vardır. Bize şehre inme izni veriliyor. Kimlik benim dilimde yazılmıştır. Mührün üzerini okuyorum: Türkiye Cumhuriyeti. Sana kurban olayım, ey benim Cumhuriyetim, ey benim benden uzak vatanım! Benim için yanan ama bana yardım elini uzatamayan vatanım! Ben kimliğin üzerindeki mührü durmadan sürekli öpüyorum. 35 yıllık hayatımda tüm kimliklerim Rusça yazıldı. Ömrümde sadece 10 saat benim kimliğimi belirten kimlik, kendi dilimdedir. Ben yalnız şimdi benim!"[3]

a. Vatan çin Millî Mücadele

Bahtiyar Vahapzade'nin millî mücadele anlayışının temel unsurlarından birisi de vatanın istiklâli için verilmesi gereken millî mücadeledir. O, genelde bütün Türk yurtlarının istiklâlini arzularken, özelde de Azerbaycan Türklerinin kendi vatan topraklarına sahip çıkması, özellikle Ermeni çizmeleri altında çiğnenen Azerbaycan topraklarının, Karabağ'ın bir an önce istiklâline kavuşturulması gereği üzerinde durur. Birçok yazısında vatan sevgisini dile getirir.

---

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, hzl. Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriyye Ağayeva, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.100

[2] A.g.e., s.17

[3] A.g.e., s.49

Bir yazısında şöyle diyor:

"80 yıldır Ermeniler, yöneticilerimizin cömertliği sayesinde bizden parça parça toprak koparmışlar, biz ise sadece susmuşuz. Onlar, bizi korkutarak Karabağ'dan vazgeçireceğini zannettiler. Ama şimdi Azerilerin tahmin ettikleri kadar köle olmadıklarını kalan bir karış toprak vermek uğruna canlarından vazgeçebileceklerini anladılar. Aslında milletimin bu büyük tahammülüne, fedakârlığına ve toprağı söz konusu olunca onu kaybetmemek için göstereceği azmi şimdi inandığım kadar inanmamıştım. Kalbimin derinliklerinde bir inanç kıvılcımı vardı. Milletimin engin ruhunda "İstiklâl Marşı" yaşıyormuş."[1]

Bir başka yazısında da Azerbaycan Türklerinin vatanlarını savunmak için ortaya koydukları fedakârlıklara değinir ve şöyle der:

"19 Ocak 1990 tarihinde gece saat 12'de, en modern silahlarla donatılmış ordu Bakü'ye girdi ve çıplak ellerle toprağımızı savunmak isteyen oğullarımızı ve kızlarımızı kana boyadı. 200 yıla yakın bir zamandan beri hem toprağımızdan kızıl altın (petrol)'ı alıp götürdüler hem de kızıl kanımızı da akıttılar. Toprağımızın bütünlüğünü korumak isterken öldürülen çiçeği burnunda gençlerimizin, kız ve gelinlerimizin günahı ne idi? Vatan toprağını sevmek, onu korumak dileği ne zamandan beri günah sayılıyor?"[2]

Vahapzade, vatan sevgisini en güzel şekilde "Vatan Var" adlı şiirinde dile getirmiştir. Mesela orada şöyle der:

"Dünya kuru bir ses,
Gam çekmeye değmez.
Yüz yüz yiten olsa,
Bin bin de biten var.
Şükreyleyelim ki,
Bizlerden hem önce,
Hem sonra vatan var."[3]

b. Bayrak Mücadelesi

Bayrak, bir milletin siyasi istiklâlinin ve hürriyetinin sembolüdür. Türk bayrağı da Türk vatanında, Türk milletinin kendi bağımsız devletinde, hür bir şekilde, kendi bağımsız siyasi iradesini idaresine hâkim kılmasının bir sembolüdür. Türk milleti, şerefli, başı dik, alnı açık bir millet olarak yaşamak istiyorsa müstakil bayrağına sahip çıkma mücadelesi vermelidir. Bu konunun bilincinde olan Vahapzade, pek çok yazı ve şiirinde bayrağın önemini ve bayrağımızı korumak için millî mücadeleyi her zaman vermemiz gerektiğini vurgular. Mesela bir yazısında şöyle der:

"16 Ocak 1990... Akşam vakti bahçeden yükselen "Allahü Ekber" sesini duyunca balkona çıktım. Yakınımızdaki caminin minaresine 5-6 gencin çıktığını gördüm. Ellerinde Millî Cumhuriyetimizin üç renkli bayrağı dalgalanıyordu. Bu gençler, Atamız Mehmet Emin Resulzade'nin yükselttiği bayrağı minareye dikerek, "Allâhü Ekber" diye bağırmaya başladılar. Onlar 20-25 yaşlarındaydı.

Üç renkli bayrağımızın anlamını onlar nerden biliyorlardı? Onlara bunu kim öğretmişti? "Allâhü Ekber"i yüreklerine nakşedenlerin dilleri kesildiği zaman dünyaya gelen bu gençler, bu mukaddes kelâmın sırrını ve gücünü nereden biliyorlardı? Kulaklarının duymadığı, gözlerinin görmediği ve dillerinin söylemediği üç renkli bayrak, Mehmed Emin ruhu ve Allâhü Ekber nidası onların hafızasında yaşıyor ve onları gizli bir ateş gibi içten içe yakıyormuş. Bu ilahî sırra nasıl hayret etmezsiniz?

(…) Ömrümüz boyunca korkudan lanetle yad ettiğimiz Bağımsız Millî Cumhuriyetimizin üç renkli mukaddes bayrağının altında nutuk atıyoruz.. Bütün bunlar şimdi bizde hayret uyandırıyor. Halbuki, bunlar çok basit üstünlüklerdir. Ama ne yapacaksınız uzun yıllar bizim fikir ve düşüncemize kilit vuran totaliter sistem, bizi en basit haklardan bile mahrum etmiştir."[4]

---

[1] A.g.e., s.127
[2] A.g.e., s.133
[3] Bahtiyar Vahapzade, *Soru İşareti*, hzl. Seriye Gündoğdu, Bayram Gündoğdu, Erdal Karaman, İstanbul 2002, s.9
[4] Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, hzl. Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriyye Ağayeva, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.128-129

c. Türk Millî Birli i Adına Verilecek Mücadele

Bahtiyar Vahapzade'nin hayatı boyunca üzerinde yoğunlaştığı ve mücadelesini verdiği, Türk milletinin de millî bir mücadele olarak takip etmesi gerektiğini söylediği temel meselelerimizden birisi, dünya Türklerinin birliği, Turan davasının gerçekleştirilmesidir. Bu çerçevede Kuzey ve Güney Azerbaycan'da yaşayan bütün Azerî Türklerinin de hemen birleşmesi gereği üzerinde durur. Azerbaycan'ın ikiye bölünmüş olmasını bir türlü kabul edemez ve Azerbaycan'ın birleşmesi ve tek devlet olması gereği üzerinde ısrarla durur. Bu konuda şöyle der:

"Biz ne zamana kadar bu millî yaramızı yüreğimizin derinliğinde saklayacak ve dünyaya bildirmeyeceğiz? Biz kesinlikle bütün dünyaya, Sovyet Azerbaycan'ı ve İran Azerbaycan'ı diye ikiye bölünmüş Azerbaycan'ın tek bir toprak olduğunu ve her ikisinin ahalisinin de aynı millet olduğunu bildirmeliyiz.

Berlin'i ikiye bölen beton duvarlar kaldırıldığı zaman bu hadiseyi yeni düşünce tarzının bir tezahürü olarak değerlendirip alkışladık. Tek Azerbaycan'ı ikiye bölen sınır engelleri ortadan kaldırıldığı zaman ise bu hareket başıboşluk ve serserilik olarak değerlendirildi. Niçin aynı hareketler farklı değerlendiriliyor?"[1]

Vahapzade, Güney Azerbaycan'ın Millî İstiklâl Mücadelesi lideri Mahmut Ali Cöhrekanlı'nın Bakü'yü ziyaret ettiği bir sırada yazdığı bir şiirinde bu meseleye yer verir. O şiirde şöyle der:

"Heyhat! Amelimiz arzudan kısa
Biliriz amelsiz arzu yetimdir.
Yurdun bir kanadı istiklâlimse
Öteki kanadı esaretimdir."[2]

ç. Yöneticilerin Gafletine Kar ı Millî Mücadele

Türk siyasî istiklâlinin sağlanmasında önemli bir aşama da yöneticilerin gafletine son vermektir.

Bahtiyar Vahapzade, Türklerin temel sorunlarından birinin, özellikle yöneticilerinin kendi meseleleri ve durumu karşısında kayıtsız kalması, gaflet içinde olması, kendi milletine, kimliğine ve değerlerine yeterince sahip çıkmaması olduğunu belirtir. Özellikle Türk milletinin yöneticilerinin kendi milletinin menfaatlerini korumada gafil davranmalarını hiçbir şekilde affetmez ve bizim millet olarak bu konuda millî mücadele verircesine duyarlı olmamız gerektiğini belirtir.

Nitekim Sovyetler Birliği zamanında Rusların Azerbaycan Türklüğüne ve tabii diğer Türk boylarına verdiği zararlar konusunda Türk yöneticilerinin gafletini acı bir gerçek olarak sergiler. Mesela şöyle der:

"Sovyetler Birliği, nerede insan sağlığına zararlı ve zehirli bir fabrika varsa, onu bizim Cumhuriyetimizde kurmuştur. Niçin? Liderlerimizin gevşekliğinden. Bu fabrikaların kurulmasını kabul eden liderlerimiz, hiç olmazsa geceleri yataklarına girdikleri zaman vicdan azabı çekiyorlar mı? Sumkayıt, Gence ve Baku'daki fabrikalar milletimizin genosidi demek değil midir? Bizim liderlerimiz ise, bu tip fabrikaların Azerbaycan'da kurulmasını kendilerinin başarıları olarak telakki etmişler, felâketimizi bize saadet olarak göstermişlerdir. Neticede Sumkayıt şehrini ölü bölgeye çevirmişlerdir.

Bu liderler Sumkayıt'ta kurulmuş gecekondularda yaşayan, fabrikalardan çıkan zehirli dumanı teneffüs eden, bu pis hava yüzünden kemikleri eğilen binlerce Azeri ailesinin sefil hayatı konusunda hiç düşündüler mi? Bu gecekondularda doğan çocuklar daha dünyaya göz açmadan, henüz ana sevgisini tatmadan ve ilk adımlarını atmadan ömürlerini gayretli (!) liderlerimize bağışlayıp dünyayı terk ediyorlar.

Pamuk bölgelerimizde planı doldurabilmek için milletin başına serpilen DDT zehiri kerbisitler ve pestisitler genosit değil midir? Bir lokma ekmek için sıhhatinin pahasına kızgın

[1] A.g.e., s.121

[2] Bahtiyar Vahapzade, *Soru İşareti*, hzl. Seriye Gündoğdu, Bayram Gündoğdu, Erdal Karaman, İstanbul 2002, s.26

güneş altında kadınlığını kaybeden kız ve gelinlerimizin çocuk doğurmaması genosit değil midir?

(….) Mir Cafer Bağırov'dan Karman Bağırov'a kadar hangi liderin yüreği halk için yanmıştır? Yükselmek için halkı ezmişler, ama onlar bu halkın sayesinde lider olduklarını düşünmemişler. Liderlerimizdeki bu cahilliği ve egoizmi düşündükçe insan dehşete düşüyor. Hele bu, onların halkın maneviyatına, diline, kültürüne ve müziğine verdikleri zarardan hiç bahsetmek istemiyorum."[1]

2. Ekonomik Emperyalizme Kar ı Millî Mücadele

Bir ülkenin ekonomik kaynaklarına, hammaddesine, enerji kaynaklarına, ürünlerine ve pazarına yabancı bir ülke ya da oluşum hâkim olmuşsa orada ekonomik emperyalizm vardır. Emperyalistler, uzun yıllar boyunca Türk ülkelerinin hem yer altı ve yer üstü ham madde kaynaklarını ele geçirmişler, hem de kendi ürünlerini bizim pazarlarımızda hâkim kılmışlardır. Yabancı malların ülkelerimizde bolca satılıyor olmasının ekonomik anlamda bir emperyalizm olmasının yanında, aynı zamanda bunun bir de kültür emperyalizmiyle ilgili boyutu vardır. Bahtiyar Vahapzade, şuurlu bir Türk aydını olarak emperyalizmin ülkelerimizdeki pazar hâkimiyetinin her iki yönüne de dikkat çeker. Bir yazısında şöyle der:

"Yine bahsettiğimiz öğretmene ve onun ithal malı düşkünlüğüne dönelim. Bizde ithal mallara rağbetin çok olduğu bir gerçektir. Eğer mesele yalnız satılan şeylerin ithal mallığına kalsa idi bu hususta fikir yürütmek, ilgili kurumlara havale edilirdi. Lakin asıl sıkıntı bazı hallerde eşyaların insanları idare etmeye başladığı gerçeğidir. Eşyalar psikolojileri etkiler.

Sırtına markalı elbise giyen, yabancı firmaların etiketlerini beline damga gibi asan, gözüne renkli gözlük takan, saçlarını omuzlarına kadar uzatan ve ne mensubiyeti, ne de cinsiyeti belli olmayan bir genç, Jiguli marka arabasının direksiyonuna oturmuştur. Arabanın da üstü, yanı, arka ve ön tarafı yabancı amblemlerle süslenmiştir. İçinde ise Japon teybi bulunur, yabancı caz parçaları çalınır.

Böylelerini her gün görüyoruz. Ancak ilginç olan şudur ki, bu gençlerin yakasından tutup, "Azizim bu hokkabaz maymunlukla sen ne demek istiyorsun? Sen bize neyi ispat etmek ve neyi inkâr etmek istiyorsun?" diyen yok."[2]

3. Kültür Emperyalizmine Kar ı Millî Mücadele

Bahtiyar Vahapzade'nin en çok üzerinde durduğu meselelerden biri, Türk millî kültür değerlerinin yok edilerek onun yerine yabancı milletlerin kültürel değerlerinin aşılanması ve bu yolla Türklerin asimilasyona maruz bırakılmasıdır. O yüzden Vahapzade, bütün Türklerin kendi millî kültür değerlerine, kendi kimlik ve kişiliklerine sahip çıkması konusunda millî mücadele vermeleri gereği üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu genel çerçeve içinde Azerbaycan Türklerinin de enternasyonalist bir yapı içinde Rus kültürü ve kimliği içinde eritilmesine şiddetle tepki gösterir. Kozmopolit anlamda enternasyonalist bir kişiliksizlik ve kimliksizlik yerine Türk millî kimliğinin korunmasını ve geliştirilmesini savunur. Nitekim bir yazısında şöyle der:

"Milletimizin fizikî bakımdan genoside maruz kalması bir tarafa, manevî genoside daha ne kadar tahammül edelim? Dilimizin, tarihimizin, alfabemizin, başka bir ifade ile maneviyatımızın mahvedilmesi sonucunda milletimizi asimilasyona uğratıp silmeye çalıştılar. Asimilasyona uğramak hakikaten bir felâketse, o zaman niçin küçük milletlerin büyük Rus milletinin içinde eriyip gitmesini kendileri için onlar için bir saadet sayıyorlar. Bir zamanlar bütün resmî merkezî gazete ve dergiler "Milletlerin Birleştirilmesi" başlığı altında makaleler yayınlıyor ve küçük milletlerin erimesini gelişme olarak tasvir ediyorlardı."[3]

---

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, hzl. Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriyye Ağayeva, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.110-111

[2] A.g.e., s.85

[3] A.g.e., s.130

a. E itimde Millî Mücadele

Bir milletin millî eğitimi tamamen o milletin kendi millî ve manevî değerlerini öğreten ve tamamen kendi millî menfaatleri ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitim veren bir kurumdur. Bir millet, kendi eğitim kurumlarında başka emperyalist bir milletin değerlerini aşılıyor ve emperyalistlerin menfaatine uygun bir eğitim programı uyguluyorsa o milletin eğitim kurumu üzerinde emperyalist işgal var demektir ve bu işgale karşı millî mücadele gereklidir.

Bahtiyar Vahapzade, dünya Türklerinin eğitim sistemlerinde ve kurumlarında bu emperyalist işgali gören ve buna karşı millî mücadele verilmesi gerektiğine inanan bir Türk aydınıdır. Nitekim bir mülakatında şöyle der:

"Bir zamanlar Türk Cumhuriyetlerinde bu oldu. Rus mektebinde okuyan çocuklar kendi tarihini, milletini, ananesini bilmeyerek Rus'a: mankurta dönüşüyordu. Bugün Azerbaycan'da hâlâ işlerimize engel olan bu insanlardır. Çocukların kendi dilinde ders almasına ve ana köklerini öğrenmesine vicdanı olan hiçbir insan karşı gelemez. 70 yıllık ömrümün 50 yılını bu davada mücadeleyle geçirdim."[1]

b. Türk Dilinin stiklali çin Millî Mücadele

Bir milletin kimliğinin temel unsuru dilidir. Bir millet hem konuşma, hem yazı, hem resmî, hem eğitim dili olarak kendi dilini kullanamıyorsa o millet özgür değildir, esirdir. İstiklalin temeli de kendi dilini her alanda kullanabilmektir. Bahtiyar Vahapzade, bu meselenin önemine inanmış bir Türk aydını olarak uzun yıllar boyunca Rus emperyalizmi altında esir olan Türkistan Türklüğünün Türkçeyi kullanamamasına hayıflanmaktadır. Ayrıca dilin istiklali için millî mücadelenin o millet için temel bir görev olduğunun bilincindedir. Nitekim şöyle der:

"Şimdi böyle insanlara sormak istiyorum: "Siz ki, hakikaten bu kadar yurtseverdiniz de niçin 5-10 önce basit bir dilekçeyi yabancı kelimelerle yazarken, toplantılarda herkes Rusça bülbül gibi öterken sesinizi yükseltip bu milletin diline sahip çıkmadınız? Bir kere olsun sesini yükseltip "Hani bu zavallı milletin kendi dili yok mu?" demedin. Nasıl oluyor da bir insan bu kadar hayrını, şerrini, aslını, üveyini, başkasını tanımaz da cahilliği yüzünden kendine düşman olur?"[2]

Bir yazısında da yabancı dilde eğitimin zararlarını anlatır ve eğitimin millî dilde olmasının zaruretine değinir. Şöyle der:

"Millî şuurun şekillenmesinde ve kişinin kendini kavramasında ana dilde eğitimin önemini ispat etmeye gerek yoktur. Ferdin yetiştirilirken ana dili ile eğitim yapılmasının gerekliliği hakkında dünyanın en büyük filozof ve eğitimcileri cilt cilt kitaplar yazmışlardır. Rus eğitimcisi K. D. Uşinski şöyle diyor: "Eğer çocuğun eğitim aldığı dil, onun atadan gelme millî karakterine yabancıysa bu dil çocuğun manevî gelişmesine ana dili kadar güçlü etki yapamaz."[3]

Vahapzade, dünya Türklerinin dil istiklalinin en son aşamasının kendi aralarında rahatça anlaşabilecekleri ortak Türk dilini kullanmalarıyla mümkün olacağı inancındadır. Bu konuda şöyle der:

"Bizler yani Özbek, Kırgız, Kazak, Tatar, Başkurt, Azeri, Türkmen, Kumuk, Altay, Nogay, Saka Türkleri birbirimizden o kadar ayrı düşmüşüz ki, bir olan atalarımızın diliyle konuşamıyor, yalnız Rusça aracılığıyla anlaşıyoruz. Ben bunu büyük bir felaket sayıyor ve bu felaketi ortadan kaldırmak için tek bir yol görüyorum: "Yavaş yavaş ortak dile doğru yürümek." Arzu ediyorum ki bizim torunlarımız ve onların çocukları bizim gibi birbirleriyle Rusça veya başka bir dille değil, ortak Türk diliyle anlaşsınlar."[4]

Vahapzade, bir Türk'ün öz ana dilini bırakıp da Rusça, İngilizce veya başka bir dilde konuşmasını çok yadırgar; hatta bu konuda çok sert eleştiriler yapar. Zira Türk demek Türkçe demektir. Ana dilimizin kıymetini, önemini "Benim Ana Dilim" adlı şiirinde çok güzel dile getirir. Şöyle der:

[1] A.g.e., s.68
[2] A.g.e., s.75
[3] A.g.e., s.77
[4] A.g.e., s.101

"Farkını bilmeyip akla karanın
Adam var bu dili yâd sayar bu gün
Dedesi bu dilde cephe yaranın
Kendi başka dilde konuşar bu gün"[1]

c. Din stiklâli çin Millî Mücadele

Din istiklali, dinin Allah tarafından gönderildiği gibi saf ve doğru haliyle inanılması ve yaşanması özgürlüğüdür. Asıl ve gerçek dinin anlaşılmasına ve yaşanmasına bir engel varsa, orada din istiklali yoktur ve gerçek din istiklali için millî mücadele verilmelidir. Bahtiyar Vahapzade, bu konuda da hassastır. Dine saygısızlık yapanlara tahammül edememiştir. O, dini hem din düşmanlarının saldırılarından, hem de din adına yapılan yanlışlardan koruyarak din istiklalinin mümkün olabileceğine inanır. Bir yazısında şöyle der:

"Ben Allah'a çocukluğumda ailede aldığım eğitimin sonucu olarak inanmış, ana ve babamın yolunu kabul etmiştim. O zamandan beri dine olan saygısızlığı kabul edemedim ve yeri geldikçe saygısızlık yapanlara sesimi yükselttim. Sırası geldiği zaman ben kendi itirazımı da bildiriyordum. İstiklâlimize kavuştuğumuzda millî hürriyetimizin yanı sıra din özgürlüğünü de desteklemiş ve alkışlamıştım.

Molla Ferecullah Pişnamazzade-Dünya Savaşı yıllarında Şeyhülislam yardımcısı idi-şöyle diyordu: "Dinimizi bilgisiz mollalardan korumalıyız." O yıllarda bu sözlerin anlamını idrak etmiş değildim. Rahmetlinin sözlerinin gerçek manasını din özgürlüğünü elde ettikten sonra anladım. *Kur'an-ı Kerim*'in astronomik fiyatlarla pazarlanması ve ücret karşılığı okunması, mezar yerlerinin haraca bağlanması, Bakü'nün her köşesine bir imam kutusu koyarak dinle, ruhanî değerlerle alış veriş yapılması İslam'a saygısızlıktır."[2]

Sonuç

Bahtiyar Vahapzade, sadece Azerbaycan Türklerinin değil, aynı zamanda bütün dünya Türklerinin de görkemli aydını, Türk'ün millî vicdanıdır. O, yazılarında, şiirlerinde, konuşmalarında, ilmî ve siyasi çalışmalarında Türk milletinin maddi ve manevi değerlerinin emperyalist saldırılara karşı korunması gerektiği konusunda büyük bir çaba göstermiştir.

Vahapzade, bütün eserleriyle bize gerçek bir Türk aydınının nasıl olması gerektiğini göstermiştir.

Sahih bir Türk aydını olarak, dışarıdan ve içerden gelen ve gelebilecek olan tehlikelere karşı uyarmıştır.

Millî Mücadele Türk milletinin siyasî, ekonomik ve kültürel değerlerini koruma, geliştirme ve yaşatma mücadelesidir. Millî Mücadele, bir millet mücadelesidir. Milletin millet olarak var olması mücadelesidir. O bakımdan Millî Mücadele, sadece askerî işgali sonlandırma mücadelesi değildir. Millî Mücadele, dünyanın her yerinde dağınık olarak yaşayan 300 milyon Türk milleti için kıyamete kadar devam edecek bir mücadeledir.

Vahapzade, bize eserleriyle bu anlamda bir Millî Mücadele şuuru kazandırmıştır. Hem siyasi, hem ekonomik hem de kültürel anlamda bütün yabancı emperyalist işgal ve istilâlara karşı korkmadan, yılmadan tam bir milliyetçi Türk ruhuyla mücadele etmemiz gerektiğini göstermiştir. Ayrıca onun eserlerinde yoğunlaştığı meselelerin bugün de bütün dünya Türkleri için geçerliliğini koruduğunu görüyoruz. O bakımdan Vahapzade, eskimeyecek ve sürekli kendisinden besleneceğimiz, hız alacağımız bir aksakalımızdır.

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Soru İşareti*, hzl. Seriye Gündoğdu, Bayram Gündoğdu, Erdal Karaman, İstanbul 2002, s.113

[2] Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, hzl. Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriyye Ağayeva, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.89

İstər yaşlı nəslə - Hüseyn Arifə, Məmməd Araza, Xəlil Rza Ulutürkə, istərsə orta nəslə və istərsə də gənc nəslə verdiyi dəyərlərə görə də Bəxtiyar Vahabzadə çox böyük hünər və qürur məktəbinə də bənzəyir, desək, yanılmarıq əsla.

Lap son dönəmlərdə bəzi titrək qələmlərin ilk sınaqlarına etinasız yanaşan dırnaqda "böyük şairlər "dən fərqli olaraq, Bəxtiyar Vahabzadə ümidverən gəncləri umudlandırar, onların daha cəsarətli addım atmalarına şans yaradardı.

Hər zaman axtarışdaydı Bəxtiyar Vahabzadə. Harda bir işartı görürdü, harda bir sərrast deyilən urvatlı ədəbiyyat və sənət nümunəsi görürdüsə, ora qoşardı. "Ədəbiyyat" qəzetində, "Ulduz", Azərbaycan" dərgilərində "uğurlu yol" yazardı əsil istedad sahiblərinə.

1980-ci ildə Borçalıda yaşayan və yazıb-yaradan qələm sahiblərinin Tiflis şəhərində "Çeşmə" adlı ədəbi almanaxı dərc olunmuşdu. Həmin kitabı başdan-ayağa oxuyan Bəxtiyar Vahabzadə həmin zamanlar "Azərbaycan gəncləri"qəzetində (1980-ci il) çox gözəl bir elmi məqaləylə çıxış etmiş və əyalətdə yaşayan neçə-neçə ümidverici gəncin bütün Azərbaycanda tanınmasına nail olmuşdu ("Borçalı – Başkeçid dağlarında qaynayan çeşmə" adlı bu yazı sonralar şairin 1982-ci ildə çap olunan "Vətən ocağının istisi" kitabına və 2009-cu ildə işıq üzü görən "Seçilmiş əsərləri"nin X cildinə salınmışdır, səh. 435-441). Ustad şair yerli qələm adamlarından Arif Mustafazadənin, Tariyel Qəriblinin, Elbrus Həsənlinin, Əlxan Abbasın, Səməd Qaraçöpün, Seyfəddin Əliyevin, Şahvələdin, Valeh Hacıların, Osman Əhmədoğlunun, Lətif Kamilin yaradıcılığına yüksək qiymət vermiş və onlarla qələm sahibinə yaradıcılıq uğurları arzulamış, şeirlərindən nümunələri təhlil eləmişdi. Təkcə Arif Mustafazadənin:

Bir ağır hava çal, qoca zurnaçı,
Nənəm ağır-ağır çıxsın ortaya.
Bir oyun başlasın alatorandan,
Qurtara bilməsin gün-günortaya…

- bəndiylə başlayan bir şeirinin çox mükəmməl təhlilini aparmış və o cür şeirləri yazanların əsl şair olduqlarını xüsusilə vurğulamışdır.

Həmin dövrün son illərində ədəbiyyta gələn və orijinal yaradıcılıq mövqeyinə malik neçə-neçə şair və yazıçının uğurlu yazılarıyla öyündükcə, özü də mənən qol-qanad açırdı Bəxtiyar Vahabzadə.

60-cı illərdə ədəbiyyata gələn Mövlud Süleymanlının "Köç" romanı haqda yazdığı elmi-təhlili resenziya ədəbiyyatı tariximizin **az** tapılan yazılarından sayılır. Bu qürur yazısıyla böyük ustad son illərdə yaranan əsərlər içərisində "Köç"romanının ən böyük nəsr nailiyyəti olduğuna işarə vurmuş və bu əsəri "dünyaya çıxa biləcək nümunə" adlandırmışdır ("Köç" romanı haqqında, "Seçilmiş əsərləri", X cild, səh. 598.).

Çox da uzaq olmayan dövrdə - "Ədəbiyyat qəzeti"nin 1998-ci il, 20 mart sayında başqa bir ümidverən qələm sahibinin yaradıcılığına işıq tutur ustad. "Alt qat"adlanan həmin yazıda, daha doğrusu "uğurlu yol"da oxuyuruq:

"Şair Davud Nəsib mənə Qiymət adlı bir şairin şeirlərini göndərib ona uğur diləməyimi xahiş etdi. Oxudum və redaksiyaya qalaq-qalaq gələn şeirlər içərisindən məhz bunları mənə göndərməsinin səbəbini anladım.

Şeirlərin üslubu, deyim tərzi, təzəliyi xoşuma gəldi. Mən dəfələrlə yazılarımda dediyim mətləbi burda da təkrar etmək istəyirəm: çox şükür ki, ədəbiyyata yenicə gəlmək istəyən gənclər təzə deyim tərzi axtarır, özlərindən əvvəlkiləri təkrar etmək istəmirlər. Qiymətin də şeirlərində məhz bu cəhəti təqdir etmək olar.

Ögeyliyə ögeylərdən ögeydi,
Güneyinə həsrət qalan Quzeydi.
Şəhidlərə məzar olmuş muzeydi, -
Dünyam mənim, dünyam mənim, ic dünyam…"

Burda bir cəhətə xüsusi diqqət yetirmək zəruridir. Bu da ondan ibarətdir ki, şair Qiymət ustad Bəxtiyara öz şeirlərini özü vermir və ya göndərmir. Qiymətin şeirlərini Bəxtiyar Vahabzadəyə başqa bir şair - Davud Nəsib göndərir. Əslində, Davud Nəsib Qiymətin şeirlərinə çox dəyər verdiyindən, özü verdiyi dəyərlərə qane olmayaraq, böyük Bəxtiyarın verəcəyi dəyəri

bilmək istəyir. Burda həm şair Davud Nəsib, həm də şair Qiymət öz halal dəyərini ustad dilindən eşitmiş olur.

Və biz Bəxtiyar qayğısına və sayğısına söykənsək, onun dediklərindən daha çox dəyər qazanmış olarıq. Çünki o, sözünü tam deyir və halal deyir: "Ən mühümü odur ki, bu gənc qələm sahibi uydurmur. Yaşadığını hiss edib, duyduğunu yazır. Demək, onun ilham qaynağı həyatın özüdür…"

Bu cür qayğıdan kim daha da güc qazanmaz, ilhamlanmaz ki!?

Həmin yazının son cümlələri daha uğurlu səslənir. Ustad ədəbiyyata gələn daha bir uğurlu qələm sahibinin kəşfinə nə qədər sevindiyini gizlətmir, əksinə, bundan qürurlanır.

Elmi əsərlərində, resenziyalarında, publisistik yazılarında, şeirlərində, səhnə əsərlərində türk insanına dediklərini universitet auditoriyalarında da hər zaman öyrəncilərinə anlatmış və bununla da eləmək istədiklərni ortaya qoymuş olur.

Əvəzsiz bir məktəb idi Bəxtiyar Vahabzadə.

Bir ömür müəllimliyi ərzində - "Sovet proqramı" düşüncəsini tarımar etmış və insanlarımızın düşüncələrində milli proqram layihəsini həyata keçirməyin öhdəsindən ləyaqətlə gəlmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadə çərçivə içərisinə alına biləcək şəxsiyyətlərdən deyildi. İçində haqq nuru, Allah eşqi olan bir düşüncə sahibiydi o və hər şeyin də (yəni külli-kainatın) əzəli və əbədi olan bir Allaha tabe olduğunu və ondan kənarda heç bir gücün olmadığını öyrədirdi. O, gəncliyə böyük ümidlər bəsləyirdi.

Ömrünü gəncliyimizin saflaşması yolunda xərcləmişdi şair. Ağ varağa yazılan ilk yazının da alın yazısı kimi olması düşüncəsindəydi Bəxtiyar Vahabzadə. İstər şair ömründə, istər müəllim ömründə və istərsə də ictimai xadim və millət vəkilliyi zamanında bir amalın və bir idealın daşıyıcısı olaraq qalmağı başardı: İNSAN olmaq!

Saf toxumun saf torpaqda cücərməsini, boy atıb bar verməsini istəyirdi Bəxtiyar Vahabzadə. Yalana və yaltaqlığa qarşıydı. Kor-koranə inama düşməniydi.

Haqqı bütün dünyaya bəyan eləməkdən mutluluq duyardı həmişə. Gəncliyin şüurunda milliliyin aşılanması daha çox düşündürürdü şairi. Manqurtlaşdırılmağa aparılan şüurları ruhən və mənən uçurumlara yuvarlanmaqdan xilas eləməyə sonsuz əmək sərf edirdi və buna nail olurdu.

Onun bir professor kimi çalışdığı və ömrünün 50 ilindən çoxunu verdiyi tək bir universitetiydi - Azərbaycan Dövlət Universitei. Fəqət, çox-çox universitetlərin müəllim və tələbələri də ondan dərs almağa çalışır və buna nail olurdular. O, Azərbaycanda bir milli universitetin – "Bəxtiyar Vahabzadə Universiteti"nin qurucusu, memarı və yeganə professoruydu. Və bu gün də həmin "Universitet" öz işini uğurla davam elətdirir və bütün türk dünyasına hizmət göstərir.

Bu gün Bakıda Qafqaz Universitetinin "Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə simpoziumu"na ev sahibliyi etməsi bu böyük alimin, şairin, ictimai xadimin halal haqqının bütün dünyaya mesajla çatdırılmasıdır.

stifad edilmi d biyyat:

- Bəxtiyar Vahabzadə. "Seçilmiş əsərləri", 12 cilddə, I cild, 2008,
- Bəxtiyar Vahabzadə. "Seçilmiş əsərləri", 12 cilddə, II cild. Bakı, 2008,
- Bəxtiyar Vahabzadə. "Seçilmiş əsərləri", X cild, 2009,
- Bəxtiyar Vahabzadə. "Vətən ocağının istisi", Bakı, 1982,
- "Ədəbiyyat qəzeti", 20 mart, 1998-ci il.

QEYD: Məqalə müəllifi "Elimiz.Günümüz" qəzetinin 2011-2012-ci illər ərzində işıq üzü görmüş 21 sayında "219-cu auditoriyada Bəxtiyar Vahabzadə dərsləri" adlı silsilə yazılarla çıxış etmiş və bu məqalədə də əksərən həmin yazılarda gedən materiallara istinad edilmişdir.

B XT YAR VAHABZAD N N YARADICILI INDA AZ RBAYCAN M LL DEYASINA MÜNAS B T

Faiq l kb rov

AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun
böyük elmi işçisi, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
(e-mail ünvanı:faikalekperov@mail.ru)

XÜLAS

Məqalə 1950-ci illərdən başlayaraq milli mədəniyyət, milli dil, milli ədəbiyyat yolunda çalışan, bir sözlə Azərbaycan millli ideyasını müdafiə edən şair- mütəfəkkirimiz Bəxtiyar Vahabzadəyə həsr olunmuşdur. Burada göstərilir ki, Sovetlər Birliyi dövründə B.Vahabzadənin yaradıcılığında Azərbaycan milli ideyasına münasibət iki istiqamətdə: 1) Azərbaycanın ikiyə bölünməsi və işğalı; 2) milli dil ilə bağlı öz əksini tapmışdır. Vahabzadəki milli ruh, Vətənin bütövlüyü rəmzi altında Azərbaycanda milli ideyasının yaşadılması bir sıra poema və şeirlərində («Gülüstan», «Latın dili», «Ana dili» və b.) özünü büruzə vermişdi. Bu dövrdə Vahabzadənin yaradıcılığında əsas mövzu milli mənəvi dəyərlərin müdafiəsi və təbliğidir. Şübhəsiz, bu zaman onun əsas tənqid hədəfi isə işğalçı Sovet Rusiyası olmuşdur.

Ancaq Vahabzadə milliliyə həsr olunmuş əsərlərində yalnız Azərbaycanı işğal altında saxlayan Mərkəzi və onun ideoloqlarını deyil, Sovet Rusiyasının Azərbaycandakı əlaltılarını da tənqid hədəfi kimi götürürdü. Xüsusilə, bəzi azərbaycanlıların milli dilə münasibətdə ikili mövqeyi Vahabzadə tərəifndən tənqid olunmuşdur. Bu mənada məqalədə Vahabzadənin Azərbaycan-türk dilinə həsr olunmuş şeirləri də araşdırılmışdır. Xüsusilə, Vahabzadənin bu dövrdə qələmə aldığı «Latın dili» poeması, «Ana dili» şeiri və başqa əsərləri Azərbaycan-türk dilinin qorunması və yaşadılması yolunda atılmış çox mühüm addımlar olmuşdur.

Açar sözl r: milli ideya, milli azərbaycançılıq, islamçılıq, türkçülük, milli dil

RELATION TO THE AZERBAIJAN NATIONAL IDEA IN B. VAHABZADEHS LITERARY ACTIVITIES

SUMMARY

The aricle had devoted to our poet-thinker Bakhtiyar Vahabzadeh, who defended our national idea on fields of national culture, national language, national literature, since the 1950 years. B. Vahabzadehs literary activities are reflected on two directions relation with national idea: 1) the dividing into two parts of Azerbaijan territories and ococcupying them; 2) the national language in the Soviet Union period as shown in this work. B. Vahabzadehs national spirit, the surviving the national idea under symbol of integrity of the country in Azerbaijan had seen in his number of poems and rhyme ("Gulistan", "Latin language", "Mother language» and others). During this period, the main issues in B. Vahabzadehs literary activities are protection and promotion of national and moral values. Of course the main target his criticism was the occupation Soviet Russia in this period.

However, B. Vahabzadeh took as a target hiscriticism not only sentral Soviet government and its ideologists, also handy men of them in Azerbaijan at his works dedicated to the national problems. The someones dual-position in particularly to the relation to national language had been criticized by B. Vahabzadeh. In this mean, B. Vahabzadehs poems dedicated to the Azerbaijani-Turkish language had been analyzed in the article. In particularly, the poems of "Latin language" and the phyme "Mother language" penned by B.Vahabzadeh during this period and other works were very important steps taken towards the protection and survival ofthe Turkish language in Azerbaijan.

Key words: national idea, national Azerbaijanizm, Islamism, Turkism, the national language

Sovetlər Birliyi dövründə (1920-1991) milli məsələ ilə bağlı əsas problemlərdən biri də beynəlçiləçilik-mərkəzçiliklik adı altında milli mədəniyyətin, milli dilin, milli ədəbiyyatın, yaxud da bütövlükdə milli-mənəvi dəyərlərimizin saxtalaşdırılması olmuşdu. Belə ki, sovet ideoloqları kommunizm, sinfsiz cəmiyyət qurmaq şüarı ilə Azərbaycan xalqının keçmişinə aid bütün mədəni-fəlsəfi irsini, o cümlədən mədəniyyətini, ədəbiyyatını, tarixini və s. təftiş edərək müstəmləkəçilik maraqlarına uyğunlaşdırmağa çalışmışlar. Şübhəsiz, bütün bunlar cavabsız qalmamış və ayrı-ayrı dönəmlərdə milli ruhlu mütəfəkkirlərimiz Azərbaycan milli ideyasının yaşadılması uğrunda mücadilə aparmışlar.

Milli məsələ ilə bağlı millilik-müstəqillilik və mərkəzçilik-beynəlmiləlçilik ideyaları arasında mübarizə 2-ci Dünya müharibəsindən sonra, xüsusilə, SSRİ-nin totalitar başçısı İ.V.Stalinin

ölümündən (1953) və M.C.Bağırovun Sovet Azərbaycanının rəhbərliyindən uzaqlaşdırılmasından sonra da davam etmişdi. Milli məsələnin yenidən gündəmə gəlməsində Azərbaycan rəhbərliyində təmsil olunan bəzi vəzifəli şəxslər (İ.Mustafayev, M.İbrahimov, V.Axundov, Ş.Qurbanov, H.Əliyev və b.), ziyalılar və aydınlar (G.Abdullayev, B.Vahabzadə, Z.Bünyadov, Xudu Məmmədov, Ə.Elçibəy və b.) arasında müstəmləkəçiliyə qarşı bu və ya digər formada baş qaldıran etiraz dalğası mühüm rol oynamışdı.

Xüsusilə, 1940-1950-ci illərdə hər hansı bir Azərbaycan mütəfəkkirinin milliliyə azacıq meyilliliyi belə müstəmləkəçiliyə-mərkəzçiliyə qarşı çıxış kimi qiymətləndirilirdi. Məsələn, bu dövrdə Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda «İldırım» təşkilatı yaranmış və onun üzvləri Gülhüseyn Abudllayev, İsmixan Rəhimov, Hacı Zeynalov, Kamal Əliyev, Aydın Vahidov və b. ona rəhbərlik üçün Səməd Vurğuna müraciət etmişlər. Ancaq bu baş tutmamış və təşkilat 1947-ci ildə fəaliyyətini dayandımış, üzvlərinin əksəriyyəti isə Azərbaycandan sürgün olunmuşlar[1].

Məhz bunun nəticəsidir ki, həmin dövrdə milli mədəniyyət və dinlə bağlı irəli sürülən əsas mülahizələrdə zərdüştilik Azərbaycanda fəlsəfi fikrin rüşeymi kimi göstərildiyi halda, «Kitabi-Dədə Qorqud»a tarixi, fəlsəfi və elmi ədəbiyyat kimi lazımi qiyməti verilmir, üstəlik feodalizmin qalığı kimi tənqid olunurdu. Buna səbəb də, «Kitabi-Dədə Qorqud»un «Avesta»dan fərqli olaraq, birmənalı şəkildə türk mədəni irsinə aid olması idi. Bu baxımdan ziyalıların əksəriyyəti milli mədəniyyətə və ədəbiyyata ya müraciət etmir, ya da yalnız tənqid yazmaqla məşğul olurdular.

Az-az mütəfəkkirlər isə özlərində cəsarət taparaq milli mədəniyyət və milli özünəməxsusluğu önə çəkirdilər. Belə mütəfəkkirlərdən biri olan akademik Heydər Hüseynovun materialist filosof olmasına baxmayaraq, «Azərbaycanda XIX əsr ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən» (1949) əsərində Şeyx Şamil hərəkatını müsbət qiymətləndirməsi, eləcə də çar Rusiyasını bir qayda olaraq, işğalçı kimi qələm verməsi onun təqiblərə və təzyiqlərə məruz qalması ilə nəticələnmişdi[2].

Sovet Azərbaycanının rəhbərliyində milliliyə meyil, M.C.Bağırov hakimiyyətdən uzaqlaşdırılıb onun yerinə İmam Mustafayev gəldikdən sonra (1954-1959) daha çox özünü büruzə vermişdi. Bu dövrdə İ.Mustafayev və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sədri Mirzə İbrahimov Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət dili statusu hüququnu bərpa etməklə yanaşı, ədəbiyyat və incəsənətdə də milli mədəniyyətin formalaşmasına şərait yaratdılar[3]. İ.Mustafayev və M.İbrahimovdan sonra isə, AKP rəhbərlərindən olmuş Vəli Axundov və Şıxəli Qurbanov milli ideyanın inkişafını davam etdirdilər. Xüsusilə, qeyd olunmalıdır ki, AKP MK katibi Ş.Qurbanov 1960-cı illərdə Novruz-Bahar bayramının dövlət səviyyəsində qeyd edilməsinə nail olmuşdu[4]. 1964-cü ildə isə Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə «daxil olması»nın 150 illiyii «bayram» edilərkən Azərbaycan tarixçilərindən Z.Bünyadov, M.Ə.İsmayılov və S.Əliyarov buna qarşı çıxdılar. Onların fikrincə, 19-cu əsrin əvvəllərində Azərbaycan Rusiyaya birləşməmişdir, onu çar Rusiyası hərbi qüvvə ilə işğal etmişdir[5].

Şübhəsiz, bütün bunların nəticəsi idi ki, xalq arasında da millilik və müstəqillik tərəfdarları meydana çıxırdı. Belə ki, 1950-ci illərin ortalarında Bakı və Sumqayıt şəhərlərində tapılmış vərəqələr də Azərbaycanın Rusiyanın ağalığından qurtarmağın vaxtının gəlib çatdığı bildirlirdi. O da qeyd olunurdu ki, ermənilər və ruslar Azərbaycan qovulmalı, Azərbaycanın milli dili (türk) və əlifbası (latın) bərpa olunmalı, ana dili rəsmi dövlət dili kimi bütün idarələrdə işlədilməlidir. Hətta bəzi vərəqələrdə «Millətçi Gənclər Təşktlatı», «İldırım» təşkilatı adından Azərbaycanın Türkiyə ilə birləşməsi belə təklif olunurdu[6].

---

1 Bünyadov Ziya. Qırmızı terror. Bakı, 1993, 331 səh.307-308
2 Hüseynov Heydər. Azərbaycanda XIX əsr ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən. Bakı, 2007, səh.107
3 Azərbaycan tarixi. Yeddi cilddə. VII cild (1941-2002-ci illər). – Bakı, 2008, səh.140-144
4 Yenə orada. Səh.146
5 Yenə orada. Səh.147
6 Həsənli Cəmil. Azərbaycanda milli məsələ: siyasi rəhbərlik və ziyalılar (1954-1959). Bakı, 2008, səh.91-94

Beləliklə, SSRİ rəhbərlərinin və ideoloqlarının riyakar, ikiüzlü əməlləri, ermənipərəst mövqeləri, hətta marksizm-leninizmə səmimi qəlbdən bağlı olan bəzi ziyalılarımızda belə əks reaksiya doğurmuşdur. Belə ki, bu vaxta qədər Sovet ideoloqlarının təşviqi ilə Azərbaycan mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, dilinə və tarixinə marksizm-leninizm ideologiyasından yanaşanlar, artıq milli ideyaya (milli azərbaycançılığa) üz tuturdular. Çünki Azərbaycan xalqındakı milli şüuru sovet ideologiyası tamamilə aradan qaldıra bilməmişdi. Bununla da, 1950-1960-cı illərdə milli dil, milli mədəniyyət, milli tarix və milli ədəbiyyat uğrunda uğraşan ziyalılar, o cümlədən tarixçilər, dilçilər, ədəbiyyatçılar, yazıçlar və başqa aydınlar arasında (Ə.M.Dəmirçizadə, M. İbrahimov, Z.Bünyadov, X.Məmmədov, S.Əliyarov, B.Vahabzadə, R.Rza, M.Hüseyn, S. Rüstəm və b.) Azərbaycan milli ideyasının tərəfdarları xeyli dərəcə də çoxaldı.

Fikrimizcə, 1950-ci illərdən başlayaraq milli mədəniyyət, milli dil, milli ədəbiyyat yolunda çalışan, bir sözlə Azərbaycan millli ideyasını müdafiə edən mütəfəkkirlərimizdən biri də Bəxtiyar Vahabzadə olmuşdur. Sovetlər Birliyi dövründə B.Vahabzadənin yaradıcılığında Azərbaycan milli ideyasına münasibət isə, iki istiqamətdə: 1) Azərbaycanın ikiyə bölünməsi və işğalı; 2) milli dil ilə bağlı öz əksini tapmışdır.

İlk olaraq Azərbaycanın bütövlüyü məsələsi adı altında milli istiqlal ideyasının ədəbiyyatda yaşadan Vahbazadə «Gülüstan» roeamasında Vətənin iki yerə parçalanmasının siyasi-ideoloji səbəblərini göstərmişdir. O, bu əsərini qələmə almaqla. Şimali Azərbaycanın Rusiyaya birləşməsini bayram kimi qeyd edənlərə tutarlı cavab vermişdir. O demək istəmişdir ki, əslində o zaman olduğu kimi, indi də hər iki Azərbaycan işğal altındadır. Bununla da, artıq bu poemasında filosof şair Sovet Rusiyasının əsarətinə qarşı ciddi etirazını ifadə etmişdir. Çünki o vaxt da, indi də Azərbaycanı iki yerə bölunməsində farslar və ruslar mühüm rol oynamışlardır. Vahabzadə yazır:

Bir xalqı yarıya böldü qılınctək.
Öz sivri ucuyla bu lələk qələm,
Dəldi sinəsini Azərbaycanın.
Başını qaldırdı,
Ancaq dəmbədəm
Kəsdilər səsini Azərbaycanın[1].

Bəs Azərbaycanın taleyi ilə bağlı hökm verənlər kimlər idilər? Cavab aydındır: ruslar və farslar. Şair yazır ki, bunu Azərbaycan xalqı bilməli və öz sözünü yenidən deməlidir:

Tərəflər kim idi? Hər ikisi yad.
Yadlarmı edəcək bu xalqa imdad?!
Qoy qalxsın ayağa ruhu Tomrisin.
Babəkin qılıncı parlasın yenə.
Onlar bu şərtlərə sözünü desin[2].

Vahabzadə məsələni açıq şəkildə qoyaraq sual edirdi ki, bu yadları Vətənə kim çağırmışdır? Əgər onlar çağırılmamış «qonaq»lardırsa Azərbaycanın taleyini də həll edə bilməzlər. Azərbaycanın taleyini yalnız onun öz oğulları, Oğuz xaqanın nəsli həll etməlidir. O Oğuz xaqanın nəsli ki, indi onu əsarət altında saxlayanlardan biri-fars onu «xər», digəri-rus isə «baran» adlandırır[3]. Bizə elə gəlir ki, artıq bu poemasında Vahabzadə yalnız çar Rusiyasına deyil, Sovet Rusiyasının ağalığına da qarşı çıxmışdır.

Qeyd edək ki, Vahabzadəki bu milli ruh, Vətənin bütövlüyü rəmzi altında Azərbaycanda milli ideyasının yaşadılması digər poema və şeirlərində də özünü büruzə vermişdi. Bu baxımdan Vahabzadənin Azərbaycan-türk mütəfəkkiri Cəlil Məmmədquluzadənin «Anamın kitabı» əsərinə həsr etdiyi eyni adlı şeiri də ibrətamizdir. Bu şerində də o göstərir ki, bir vaxtlar Azərbaycanı ərəblər işğal edib hansı vəziyyətə salmışdılarsa, indi də Azərbaycanın durumu ondan fərqli deyildir. Vahabzadə yazır:

[1] Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı, 2004, səh.76
[2] Yenə orada. Səh.77
[3] Yenə orada. Səh.79

Tapdandı anamın şərəfi, şanı,
Bizdən sərvət alıb söz gətirdilər.
Bu boyda ölkəni - Azərbaycanı
Bir ərəb qızına cehiz verdilər[1].

Doğrudan da, ruslar-bolşeviklər Azərbaycanın şərəfini, şanını tapdalayaraq onun sərəvətini Moskvaya daşıdılar, bütün bunların əvəzində isə quru söz-şüar - «Bütün ölkələrin proletariatları birləşin!» gətirdilər. Bu şüara görə, guya bütün millətlər eyni hüquqa və azadlıqlara malik idilər. Ancaq keçmiş SSRİ dövründə şimali Azərbaycanın sərvəti Rusiyaya və başqa sovet respublikalarına, Cənubi Azərbaycanın sərvəti isə Tehrana daşındığı halda, bunun müqabilində hər iki Azərbaycanın əldə etdiyi quru «kommunizm» və «şah demokratiyası» utopiyaları omuşdur. Üstəlik, sovet və pəhləvi rejiminin apardığı assimilyasiya siyasəti nəticəsində cənubdakı azərbaycanlılar qardaşına «bəradər», anasına «madər», şimaldakı azərbaycanlılar isə uyğun olaraq «brat» və «mama» demişlər. Çox təəssüflər olsun ki, bunun izləri bu gün də qalmaqdadır. Bu mənada Vahabazadə ilə tam şəkildə razılaşırıq ki, bütün bunlar nağıl deyil, tarxdir:

Bunlar nağıl deyil, tarixdir, ancaq
Tarixin hökmünə, könül yaxşı bax!
Gəl bilək, insanmı, zamanmı haqsız
Gah ona, gah buna biz yamaq olduq.
Kiçik komamızı qoyub çıraqsız,
Özgənin qəsrində biz çıraq olduq[2].

Qeyd edək ki, millililiyə həsr olunmuş əsərlərində Vahabzadə yalnız Azərbaycanı işğal altında saxlayan Mərkəzi və onun ideoloqlarını deyil, Sovet Rusiyasının Azərbaycandakı əlaltılarını da tənqid hədəfi kimi götürür və onları «ölü canlar» adlındırırdı. Çünki bu «ölü canlar» Azərbaycanın milli maraqlarını müdafiə etməkdənsə Mərkəzə yaltaqlıq edir, üstəlik millətin mənafeyini, qeyrətini və namusunu müdafiə edənləri satırdılar. Vahabzadə yazır:

Mən düşmənəm, düşmənəm belə «ölü canlara»,
Gündən qaçıb həmişə kölgə axtaranlara…
Onlar ortada yeyib, qıraqdasa gəzdilər,
Namusu xərcləməkdən onlar çəkinməzdilər[3].

Vahabzadə hesab edirdi ki, bu cür «ölü canlar» diri ikən, sağ ikən ölüdürlər. Çünki bələlərinin heç bir məsələdə mövqeyi bəlli deyildir. Çox güman ki, Vahabzadəni bu cür yazmağa sövq edən 1950-1960-cı illərdə Azərbaycanda ana dilinin dövlət dili olması, eləcə də əlifbanın və məktəblərin millilləşdirilməsi, ilə bağlı gedən müzakirələr idi. Həmin müzakirələr zamanı isə, bəzi Azərbaycan rəhəbərləri və ziyalıları ikiüzlü mövqe nümayiş etdirərək Vahabzadənin təbrincə desək, «orta yol tutub nə «hə», nə də «yox» dedilər». Milli maraqların müdafiəsinin zəruri olduğu bir vaxtda Vahabzadə üzünü «ölü canlar»a tutaraq deyirdi ki, sakitcə bir otaqda lal kimi durmaqdansa, qayaların başında düşmənlə qartal kimi döyüşmək lazımdır. Çünki hər hansı bir millət öz haqları uğrunda mübarizə aparmırsa, artıq bu yaşamaq deyil, sürünmək deməkdir. Görünür, bunu nəzərə alaraq Vahabzadə yazırdı:

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm.
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm;
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm,
Yaşamaq istəyirəm[4].

Bu həyatı həyat kimi yaşamaq istəyən yalnız Vahabzadənin deyil, bir millətin Azərbaycan türklərinin arzusu və ümidi idi. Çünki Azərbaycanı işğal etdikdən sonra sox keçmədi ki, Sovet Rusiyası yalnız Azərbaycanın var-dövlətinə, sərvətinə deyil, milli-mənəvi dəyərlərinə də əl

[1] Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild (Şeirlər). Bakı, «Öndər nəşriyyat», 2004, səh.48
[2] Yenə orada. Səh. 48
[3] Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild (Şeirlər). Bakı, «Öndər nəşriyyat», 2004, səh.11
[4] Yenə orada. Səh.13

uzatdı. Böyük bir tarixi və mədəniyyəti olan milləti assimilyasiya etmək üçün bütün vasitələrdən istifadə etdi. Belə ki, proletar mədəniyyəti adı altında Dədə Qorquddan, kommunizm adı ilə islam dinindən, siniflərin tarixi adı ilə milli tarixdən, sovet milləti adı ilə türk mənsubiyyətindən," Leninin dilində danışmalıyıq"- deyə türk dilindən məhrum etməyə çalışdı. Bizə elə gəlir ki, Vahabzadənin bütün bunlara etiraz olaraq qələmə aldığı şeirlərindən biri də «Azərbaycan oğluyam»dır. Adından da göründüyü kimi, şair bu şeirində milli özünəməzxsusluqları - milli tarixi, milli mənsubiyyəti, milli mədəniyyəti, milli adət-ənənələri və s. irəli çəkmişdi. O, xüsusilə milli tarixə işarə edərək yazırdı:

Azərbaycan oğluyam,
Min ildir öz adımın
Keşiyində durmuşam…

Hünər göstərməyincə
Adsız yaşamışam mən.
Dədəm Qorqud ad verdi
Mənə öz hünərindən[1].

Vahabzadə «Hörümçək tor bağladı» şeirində də milli tarixin danılmasına qarşı çıxaraq, Azərbaycan-türk millətinin uydurma tarixini yazanlara və burada milli kimliyimizi saxtalaşdıranlara etiraz etmişdi. Çünki həmin dövrdə üç cildlik «Azərbaycan tarixi»ni qələm alanlar iddia edirdilər ki, azərbaycanlılar milliyyətcə türk deyil, yalnız türklərin-səlcuqların 11-12-ci əsrlərdə Azərbaycana yürüşlərindən sonra türk dilində danışan irandilli, yaxud da qafqazdilil bir xalqdır. Vahabzadə isə milli tarixin bu cür yazılmasına və azərbaycanlıların türk kimliyinə danılmasına cavab olaraq yazırdı:

Uydurma tarix bizi anamızdan ayrıb
Yad anadan alınmış bələkdə qundaqladı,
Təməlimiz laxladı.
Bu xalqın tarixini düz bildirən, düz yazan
Tarix kitablarında hörümçək tor bağladı[2].

Qeyd edək ki, Azərbaycan milli ideyası kontekstində Vahabzadənin sovet ideoloqlarının və müəliflərinin ən kəskin tənqidi etdiyi dövrdə belə, müdafiə etdiyi ideyalardan biri də islam olmuşdu. Hər halda, şair-mütəfəkkirin şeirlərində namazdan, Allahın ucalığından söz açması təsadüfi ola bilməzdi. Vahabzadə «Ana hədiyyəsi» şeirində yazırdı:

Anam namaz üstə əl açıb göyə
Allaha yalvarır «ya Rəbbim! -deyə,
- Sənsən xəlq eyləyən göyləri, yeri,
Candan şirin olur bala, ay Allah.
Sən mənim ömrümdən kəsib illəri,
Balamın ömrünə cala, ay Allah![3].

Başqa bir şeirində isə Vahabzadə dini inancdan irəli gələrək Adəm peyğəmbəri «ilk atamız qoca Adəm»[4] kimi qələm almışdır. Doğrudur, dövrün tələblərindən irəli gələrək bəzən Vahabzadə də bəzən bu dini tənqid etmiş, artıq «Allahu-əkbər» dövrünün vaxtının çoxdan keçdiynin və «insanü-əkbər»[5] zamanı olduğunu da yazmışdır. Ancaq bütün hallarda Vahabzadənin dinə, o cümlədən islama münasibəti müsbət mənada, bir çox çağdaşlarından xeyli dərəcə də fərqlənmişdir.

Milli dil məsələsinə gəlincə, Vahabzadənin bu dvördə qələmə aldığı «Latın dili» poeması, «Ana dili» şeiri və başqa əsərləri Azərbaycan-türk dilinin qorunması və yaşadılması yolunda atılmış çox mühüm addımlar olmuşdur. Xüsusilə, SSRİ rəhbərləri və ideoloqlarının türk dilini

[1] Yenə orada. Səh.33
[2] Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild (Şeirlər). Bakı, «Öndər nəşriyyat», 2004, səh. 234
[3] Yenə orada. Səh.16
[4] Yenə orada. Səh.24
[5] Yenə orada. Səh.188

Azərbaycan dili ilə əvəz etdikdən sonra, daha çox onun statusunu aşağı salmaları, bunun əvəzində rus dilini az qala dövlət dili elan etməyə çalışmaları Azərbaycan cəmiyyətinin müxtəlif təbəqələrində əks-sədasız ötüşməmişdir. O, bu cür əsərlər yazmaqla SSRİ rəhbərlərinin və ideoloqlarının nəzərinə çatdırırdı ki, hər hansı millətin ana dilinə qarşı assimilyasiya yürütmək, onu məhv etmək deməkdir. Bu mənada Azərbaycan xalqı üçün ana dilinin varlığı hər şeydən önəmlidir. Vahabzadə «Ana dili» şeirində yazırdı:

Bu dil, - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil, - bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil, - tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil, - əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə edək[1].

Maraqlıdır ki, Vahabzadə bu şeirində «Azərbaycan dili» sözündən istifadə etməmişdir. Fikrimizcə, bununla da şair-mütəfəkir «Ana dili» dedikdə, dolayısıyla Azərbaycan türk dilinin nəzərdə tutmuşdur. Çünki bu dilin adı 1937-ci ildə dəyişdirilib «Azərbaycan dili» adlanıdırılsa da, əslində onun ruhu, mahiyyəti, məzmunu və mənası türk dili olaraq qalırdı. Bunu, Vahabzadənin aşağıdakı sətirləri də ifadə edir:

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır
Səndə neçə minillik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım, sanımsan,
Namusum, vicdanımsan[2].

Vahabzadə «Ana dili»nin əhəmiyyətini göstərmək üçün onu da qeyd edirdi ki, milləti bir millət kimi ifadə edən, onu digər millətlər içərisində tanıtdıran onun dilidir. Əgər bir millətin «ana dili» yoxdursa, o millət də deməli yoxdur. Bu baxımdan hesab edirik ki, Vahabzadə bu şeirini Ana Qanunda dövlət dili statusunda olmasına baxmayaraq, rus dilindən sonra ikinci dərəcəli dil kimi işlədilməsinə etiraz olaraq yazmışdı:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən,
Bunu iftixar bilən
Modalı ədabazlar
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq Vətən çörəyi, bir də ana ürəyi,
Sizlərə qənim olsun[3].

Vahabzadə bu gün olduğu kimi, o vaxtlar ana dilinə yuxarıdan aşağı baxan, bu mənada 5-6 dil bildiyi halda doğma dilini doğru-dürüst bilməyənləri tənqid atəşinə tutmuşdu. Bizə elə gəlir ki, bu zaman Vahabzadə yalnız «ana dili»nə xor baxanlara deyil, eyni zamanda onu ikinci dərəcəli dil olaraq görmək istəyən Sovet rəhbərliyini və onun ideoloqlarını da hədəf almışdı. Əslində sovet rəhbərlərini və ideoloqlarına cavab vermək üçün, «ana dili»nə xor baxanları tənqid hədəfi seçilməsi bir vasitə idi. Atalar sözündə olduğu kimi: «Qızım sənə deyirəm, gəlinim sən eşit». Xüsusilə, burada şair Leninin dili adı altında rus dilinin önə çəkilməsinə etiraz edirdi. Bu mənada Vahabzadənin «Riyakar» adlı şeiri də diqqətə layiqdir:

[1] Yenə orada. Səh.8
[2] Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild (Şeirlər). Bakı, «Öndər nəşriyyat», 2004, səh. сящ.9
[3] Yenə orada. Səh. 9

«Əvvəl evin içi» demişlər nədən?
Sən çölü bilməzsən, içi bilmədən.
Yaxşı bilmək üçün özgə bir dili (rus dilini - F.Ə.)
Əvvəl öz dilini yaxşı bilməli[1].

Bütün hallarda, etiraf etməliyik ki, Vahabzadə və başqa mütəfəkkirlərimizin bütün bu milli əməllərinə baxmayaraq. SSRİ imperiyası Azərbaycan, Türkmənistan, Qazaxıstan və başqa türk ölklərində digər ideoloji sahələrdə olduğu kimi, «milli dil və yeni əlifba» siyasətini də, məyyən qədər öz mənafeyinə uyğun şəkildə həll etməyi bacarmışdır. Bununla da, SSRİ dövründə bir neçə qrafikadan istifadə edən, sonda rus əlifbasına və müəyyən qədər ruslaşdırılmış-avropalaşdırılmış «Azərbaycan dili»nə keçməyə məcbur olan Azərbaycan-türk millətinin şüurunda istər-istəməz müəyyən dəyişikliklər yaranmış, keçmişlə varislik xeyli dərəcədə itirilmişdir. Sözün açığı, bu günümüzdən baxdıqda da xeyli ölçüdə sovet ideoloqlarının və onların Bakıdakı təmsilçilərinin qısa deyil, uzun bir zaman üçün, müəyyən dərəcədə istəklərinə nail olması göz qabağındadır. Başqa sözlə, həmin dövrdə SSRİ rəhbərliyinin və onun ideoloqlarının millətimizin dilinin, əlifbasının, ümumilikdə milli mənəvi dəyərlərinin başına açdıqları faciəli oyunlar, müstəqilliyimizin bərpası ilə qismən aradan qalxsa da, ancaq imperiyanın izləri həyatımızda bu gün də qalmaqdadır.

Şübhəsiz, bütün bunların əsil tarixi-fəlsəfi mahiyyətini dərk etmək üçün milli şüurumuza yeridilən və indinin özündə də bu və ya digər formada yaşadılan saxtalaşdırılmış tarixlərdən, ədəbiyyatdan, qeyri-milli ideyalardan deyil, vahid bir millətin min illiklər boyu qoruyub saxladığı və yaşatdığı milli tarixdən, milli fəlsəfi fikirdən, ədəbiyyatdan, milli ideyalardan çıxış etməliyik. Yəni, Azərbaycan-türk fəlsəfəsini, Azərbaycan-türk tarixini, Azərbaycan-türk dini-fəlsəfi düşüncə sistemini, Azərbaycan-türk ədəbiyyatını və s. mənimsəmədən, onun tarixi-fəlsəfi mahiyyətinə varmadan heç vaxt Azərbaycan türkçülüyün-milli azərbaycançılığın Azərbaycan xalqı üçün hansı əhəmiyyət kəsb etməsini də, dərk edə bilmərik. Bu baxımdan çağımızda Bəxtiyar Vahabzadə kimi şair-mütəfəkkirlərin milli-fəlsəfi fikir irsinin öyrənilməsinə də ciddi ehtiyac vardır.

ST FAD OLUNMU D B YYAT

1. Bünyadov Ziya. Qırmızı terror. Bakı, Azərnəşr, 1993, 331 səh.
2. Hüseynov Heydər. Azərbaycanda XIX əsr ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən. Bakı, «Şərq-Qərb», 2007, 400 s.
3. Azərbaycan tarixi. Yeddi cilddə. VII cild (1941-2002-ci illər). - Bakı: Elm, 2008.-608 səh.
4. Həsənli Cəmil. Azərbaycanda milli məsələ: siyasi rəhbərlik və ziyalılar (1954-1959). Bakı, «Adiloğlu», 2008, 544 səh.
5. Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild (Poemalar). Bakı, «Öndər nəşriyyat», 2004, 320 səh.
6. Vahabzadə Bəxtiyar. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild (Şeirlər). Bakı, «Öndər nəşriyyat», 2004, 328 səh.

[1] Yenə orada. Səh.46

VILHELM FON HUMBOLTUN XALQ RUHUNDAN B XT YAR VAHABZAD N N ANA D L N D K

Gült kin Hacıb yli
Dr., Qafqaz Universiteti
gultekinyh@yahoo.com

XÜLAS

Azərbaycan türkçüluk məfkürəsinin, vətənçilik ideologiyasının ən böyük daşıyıcılarından və sözün həqiqi mənasında, yaradıcılarında biri, Azərbaycan ədəbiyyatında Hüseyn Caviddən sonra ikincisi belə zirvə sayıla biləcək düha, heç şübhəsiz ki, görkəmli Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Bəxtiyar Vahabzadədir.

Bəxtiyar Vahabzadə böyük şair olmaqla yanaşı böyük vətəndaş və böyük filosofdur. Öz yaradıcılığında vətəndaş və cəmiyyət həyatının bir çox mühüm ictimai-siyai, fəlsəfi, etik-estetik, mənəvi-psixoloji yönlərinə toxunmuş, onları özünəməxsus filosof, alim, şair, vətəndaş duyumu ilə dəyərləndirmiş Bəxtiyar Vahibzadənin ana dili haqqında söylədikləri və əslində, tam bir fəlsəfi konsepsiya oluşduran görüşləri, zənnimizcə, xüsusilə qiymətlidir.

Bu görüşlər müasir dilçiliyin atası sayıla biləcək böyük alman dilçisi, mütəfəkkiri və filosofu Vilhelm fon Humboltun xalq ruhu konsepsiyasi ilə, eləcə də dahi Humboltdan sonra onun bu ideyasını dərinləşdirərək müstəqil bir dilçilik cərəyanına- Xalqlar psixologiyası adlanan psixoloji dilçilik təliminədək inkişaf etdirmiş görkəmli alman dil nəzəriyyəçisi və filosofu Heyman Şteyntalın və Moris Latsarusun dilçilik görüşəri ilə heyrətamiz şəkildə səsləşir.

V.fon Humbolt xalqın dili və ruhu haqqında yazırdı: "Dil xalq ruhunun sanki xarici təzahürüdür; xalqın dili onun ruhudur və xalqın ruhu onun dilidir-bundan daha güclü olan eynilik təsəvvür etmək çətindir".

Bəxtiyar Vahabzadə ana dili haqqında yazır:
"İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
Bu dildə ruhumuza içirir gilə-gilə.
Bu dil - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır".

Açar sözl r: Vahabzadə, ana dili, xalq ruhu, psixoloji dilçilik, psixolinqvistika, Humbolt, Şteyntal, Latsarus, Alpatov, Karaman, etnolinqvistika.

FROM THE SPIRIT OF A NATION BY WILHELM FON HUMBOLT TO THE MOTHER TONGUE BY BAKHTIYAR VAHABZADE

SUMMARY

The great Azerbaijani poet and thinker Bakhtiyar Vahabzade, undoubtedly, is one of most outstanding bearers and in the true meaning of this word, creators of the pro-turkish ideology and the patriotic worldview in the Azerbaijani literature and social view of the XX century. In this meaning, he might be considered as the second summit following the Great Huseyn Javid.

Being a great poet, Bakhtiyar Vahabzade is a great Citizen and a great Philosopher as well. In his creative activity Bakhtiyar Vahabzade touches upon the very vital social, political, philosophic, ethical, esthetical, spiritual and psychological issues of the life of a society and individuals. Bakhtiyar Vahabzades assessment of these issues is based on profoundness and deepness of his specific approaches as a poet, philosopher, scientist and as a citizen. From this point of view, his views about a mother tongue, with embody a wide philosophic conception deserve particular appreciation.

These views by Bakhtiyar Vahabzade astonishingly coincide with the conception of the spirit of a nation by one of the founder-fathers of the contemporary linguistics, a prominent German philosopher, thinker, diplomat and linguist Wilhelm fon Humbolt, as well as with the linguistic outlook of famous German philosopher and language theorists Heyman Steinthal and Morits Lazarus, who developed ideas of Humbolt by deepening and enriching them into a separate linguistic study- Psychological linguistics.

Wilhelm fon Humbolt writes about a language and spirit of a nation:

"The language apparently is an external embodiment of a spirit of a nation. A language of a nation represents its spirit and a spirit of a nation represents its language. It is hardly possible to find a resemblance (identity), stronger than it.

For Bakhtiyar Vahabzade, the mother tongue is our spirit, love and flesh. Our mother breastfeeds our spirit drop by drop by our first song layla in this tongue. And we are sipping our mother tongue together with our mothers milk.

Azərbaycan türkçüluk məfkürəsinin, vətənçilik ideologiyasının ən böyük daşıyıcılarından və sözün həqiqi mənasında, yaradıcılarından biri, Azərbaycan ədəbiyyatında Hüseyn Caviddən sonra ikincisi belə zirvə sayıla biləcək düha, heç şübhəsiz ki, görkəmli Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Bəxtiyar Vahabzadədir.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Bu yaradıcılığın çoxsəsliliyi, çoxçalarlılığı-poetik polifoniyası insanı heyrətləndirməyə bilməz. O, dərin psixologizmi, kəskin ictimai məzmunu ilə seçilən, ən ağrılı sosial problemlərin böyük bir vətəndaş cəsarəti ilə qələmə alındığı dram əsərlərinin müəllifidir. Eyni zamanda artıq neçə oniliklərdir gənclərin sevə-sevə oxuduqları, əzbərlədikləri və sevgi etiraflarına çevirdikləri, insan qəlbinin sarı simini oynadan, insan ruhunu riqqətə gətirən məhəbbət lirikasının ən seçilən ünvanlarından biri də Bəxtiyar Vahabzadədir.

Bəxtiyar Vahabzadə böyük şair olmaqla yanaşı böyük vətəndaş və böyük filosofdur. Bəxtiyar Vahabzadə irsinin Türkiyədən olan tədqiqatçısı Erdal Karaman onun böyüklüyünü, bütün türk dünyasında sevilməsini şairin xalq hislərinin tərcümanı olması ilə izah edir:

"Vahabzadənin əsərlərinin özündə insan vardır, Azərbaycan xalqı vardır. Şeirlərində, teatr tamaşalarında, hekayələrində və pyeslərində qələmə alınan mözvular xalqın hislərinin tərcümanıdır. Bundan dolayıda əsərləri Sovetlər Birliyi dönəmindən bəri əldən düşmürlər" (5;14).

Öz yaradıcılığında vətəndaş və cəmiyyət həyatının bir çox mühüm ictimai-siyai, fəlsəfi, etik-estetik, mənəvi-psixoloji yönlərinə toxunmuş, onları özünəməxsus filosof, alim, şair, vətəndaş duyumu ilə dəyərləndirmiş Bəxtiyar Vahibzadənin ana dili haqqında söylədikləri və əslində, tam bir fəlsəfi konsepsiya oluşduran görüşləri, zənnimizcə, xüsusilə qiymətlidir.

Sovet istilası dövründə bütün imperiya ərazisində milli dillər sıxışdırılırdı. Bu dilərin işlənmə sferası, yayılma arealı məqsədli şəkildə məhdudlaşdırılırdı. Xüsusilə də, elmi, rəsmi və kargüzarlıq sahələrinin, ictimai-siyasi sektorun ümumişlək dili rus dili idi. Türk dillərinə qarşı isə xüsusi bir qısqanclıq vardı. Övladlarının yaxşı karyera imkanları əldə etməsini arzulayan valideynlər onları rus məktəblərinə göndərmək məcburiyyətində qalırdılar. Çünki, rus dilinə mükəmməl şəkildə yiyələnməyən insanın karyera yüksəlişi imkanları yox dərəcəsində idi. Ancaq sovet dövrünün özündə də Azərbaycanda milli dilin tətbiqi vəziyyəti, məsələn, Orta Asiya respublikaları ilə müqayisədə daha yaxşı idi. Bakı şəhərindən fərqli olaraq, kənd rayonlarımızdakı məktəblərin əksəriyyəti milli məktəblər idi. Bu sahədə də biz, Orta Asiya türk cumhuriyyətlərindəki qardaşlarımızdan xeyli irəli idik. Çünki, onlardan fərqli olaraq bizim yaxın tarixdə qısamüddətli olsa da, müstəqil dövlətçilik təcrübəmiz var idi. Bu tarixi təcrübənin təsiri altında ölkəmizdə şərəfli bir ziyalı nəsli yetişmişdi və dilimizin qeyrətini çəkən bu şərəfli ziyalılar nəslindən danışdıqda göz önünə gələn ilk sima, heç şübhəsiz ki, yenə də və yenə də Bəxtiyar Vahabzadə olacaq! Bəxtiyar Vahabzadənin kim olduğunu, hansı amalın və məsləkin sahibi olduğunu, ruhunu, daxili dünyasını, şəxsiyyətinin miqyasını və Türk dünyasındakı yerini dəyərləndirmək üçün, zənnimizcə, onun 1961-ci ildə Türkiyəyə, İstanbula ilk gəlişində təkcə qələmi ilə deyil, bəlkə də ürəyinin qanı ilə yazdığı "Vətəndaşlıq vəsiqəm" adlı kiçik poemanı oxumaq yetər. Sovet rejiminin anti-türk siyasətinin bütün şiddəti ilə vüsət aldığı, Azərbaycan türkcəsinin və bu dildə danışanların aşağılandığı, bütün dövlər rəsmiyyətinin rus dilində aparıldığı bir zamanda öz ana dilinə haradasa həsrət qalan şair sovetlərin yabançı ölkə kimi tanıtdığı Türkiyəyə qədəm basan kimi anasının doğma kəlmələrini eşidir, görür və bu gerçək onu sözün həqiqi mənasında sarsıdır:

"Dönə-dönə oxudum
Əlimdəki qəbzi mən:
"Dənizçilik bankası"
"Mərkəzi müdirliyi"
"Banka pulu on quruş".
Anamın dilindədir
Əlimdəki bu cansız,
Bu adicə sənəd də
"Əcnəbi məmləkətdə".

Mühürdəki yazı da
Mənim öz dilimdədir.

Avtobusa minmişəm,
Bu cansız, quru kağız
Yenə də əlimdədir.
Adi kağız parçası
Alışan bir ürəyi
Sərinlədə bilərmiş.
Demə, mənim dilim də
Bu dünyada nəyisə
Təsdiq edə bilərmiş,
İnkar edə bilərmiş...
..Vallah, qürbət adlanan
Bu yurd, bu vətən mənim.
Əlimdəki qəbz də
Vətəndaşlıq vəsiqəm
oldu bu gündən mənim.
Öləndə də bu kağız
qəbrim üstə qoyulsun,
Bu adi bank kağızı
məndən balalarıma
ən gözəl miras olsun!
Aman Allah! Nə ddim?!
Arzuya bax, sözə bax!
Mənim balalarım da
Doğma ana dilinə
Məgər həsrət qalacaq?

Dil namusdur. Dil qeyrətdir. Dilin qeyrətini çəkmək vətəninin daşı olmağı arzulayan hər bir individin həyat amalı olmalıdır. Dilin qeyrətini çəkmək, elə vətənin qeyrətini çəkmək, onu qorumaq deməkdir. Şair belə düşünüb və büün şüurlu həyatını bu müqəddəs mərama xidmət edərək şərəflə sürdürüb. Bəxtiyar Vahabzadə 2000-ci ildə qələmə aldığı " Dil-Vətən" şerində öz vətəndaşlıq kredosunu belə bəyan edir:

Demirəm bu millətin
Mən də öz haqq səsiyəm.
Amma mən öz yurdumun,
Bir də ana dilimin
Dəli-divanəsiyəm.
Vətən dildir, dil vətən.
Ayırmaq mümkünmüdür
Onları bir-birindən?
Deyirəm, ən adicə
Bir vətənpərvərəm mən.
Dilimin namusunu
Qoruyan əsgərəm mən.
Vətənimin, dilimin
Gələcəyi ən böyük
Dərdi-sərimdir mənim.
Xalqımın düşmənləri
Düşmənlərimdir mənim.

Bu görüşlər ümumi dilçilyin banisi, ümumiyyətlə dünya dilçilik elminin, mübaliğəsiz olaraq, ən görkəmli nümayəndəsi böyük alman dilçisi, mütəfəkkiri və filosofu Vilhelm fon Humboltun xalq ruhu konsepsiyasi ilə, eləcə də dahi Humboltdan sonra onun bu ideyasını dərinləşdirərək müstəqil bir dilçilik cərəyanına- Xalqlar psixologiyası adlanan psixoloji dilçilik təlimi-

nədək inkişaf etdirmiş görkəmli alman dil nəzəriyyəçisi və filosofları- Heyman Şteyntal və Moris Latsarusun dilçilik görüşəri ilə heyrətamiz şəkildə səsləşir.

Vilhelm fon Humbolt yazırdı: " Dil... öz köklərinin bütün incə telləri ilə milli ruhun gücünə bağlanıb və ruhun dilə təsiri nə qədər güclüdürsə, sonuncunun inkişafı bir o qədər qanunauyğun və zəngin olur. Özünün bütün ciddi bağları ilə o, (dil- G.H.) millətin dil təfəkkürünün məhsuludur və məhz buna görə də dilin mənbələri və daxili həyatı haqqında əsas suallara mənəvi güc və milli özünəməxsusluq nöqteyi-nəzərindən yaxınlaşmadan, ümumiyyətlə, lazımi səviyyədə cavab vermək mümkün deyil". Vilhelm fon Humbolta görə xalqın ruhu ilə dili bir-birindən ayrılmaz vəhdətdə mövcuddurlar: "Xalqın ruhi özünəməxsusluğu və dil quruluşu bir-biri ilə elə bir vəhdətdə mövcuddurlar ki, onlardan birinin varlığı, öz-özlüyündə digərinin varlığını ehtiva edir". V.fon Humbolt daha sonra xalqın dili və ruhu haqqında yazırdı: "Dil xalq ruhunun sanki xarici təzahürüdür; xalqın dili onun ruhudur və xalqın ruhu onun dilidir-bundan daha güclü olan eynilik təsəvvür etmək çətindir". Bu vəhdətdə xalqın ruhu daha ilkin mahiyyətə malikdir: "Biz xalq ruhunun gücündə dilləri fərqləndirmək üçün gerçək təyinedici prinsipi və əsil təyinedici əsası görməliyik; belə ki, yalnız xalq ruhunun gücü ən canlı və müstəqil başlanğıcdır və dil ondan asılıdır". Eyni zamanda xalqın ruhu müşahidə edilə bilməz və onun haqqında biz yalnız müxtəlif təzahür formalarına görə və ilk öncə, dilə əsaslanaraq fikir yürüdə bilərik: " Xalqın ruhunu və xarakterini təcəssüm etdirən bütün təzahür formaları arasında yalnız dil xalqın ruhunun və xarakterinin ən özünəməxsus və incə cəhətlərini ifadə edə və onların ən mübhəm sirlərinə nüfuz edə bilir". (6;68).

Xalqlar psixologiyası adlı dilçilik təliminin yaradıcıları olan Heyman Şteyntal və Moris Latsarusun dil və xalqın və fərdin mənəvi fəaliyyəti məsələsinə münasibəti Bəxtiyar Vahibzadənin ana dili konsepsiyası ilə üzvi surətdə bağlıdır. Əslində, istər Humboltun, istərsə də Xalqlar psixologiyası dilçili təliminin yaradıcılarının zəngin elmi-fəlsəfi irsini Bəxtiyar Vahabzadənin ana dili haqqında görüşlərinin metodoloji bazası da adlandırmaq olar. Məsələn, Şteyntal və Latsarus yazırdı: "Dillə mənəvi fəaliyyət arasında ikili asılılıq mövcuddur. Birincisi, dil xalq ruhunun məhsuludur və deməli, dili insanın mənəvi məhsulunun bütün zənginliklərinə nüfuz edərək öyrənmək lazımdır və vacibdir. İkincisi, dil xalq ruhunun ifadəsidir və deməli, bütün dil formalarının öyrənilməsi xalq ruhunu dərk etmək imkanı verər. Dil bütöv bir xalqın şüurunun və dünyagörüşünün ifadəsidir" (4; 275).

Bəxtiyar Vahabzadə də dili milli kimliyin, milli ruhun ən mühüm ifadə vasitəsi, milli identifikasiyanın vazkeçilməz, ən zəruri şərti hesab edir:

"Mənim ana dilim-mənim kimliyim,
Pasportum, özümə öz hakimliyim.

Mənim mənliyimin füsunkarlığı,
Danışan kamalı, ağlıdır dilim.
Millətin varlığı, yurdun varlığı
Sənin varlığına bağlıdır, dilim.

Çox sayda xarici dil bilmək, şübhəsiz ki, hər bir insanın intellektual və mədəni-psixoloji üstünlüyü, ziyalılığının göstəricisidir. İnsan nə qədər çox dil bilirsə, bir o qədər ruhən zəngin olur, çünki, danışdığı dillər vasitəsilə digər xalqların mədəniyyətinə, mənəviyyatına, milli ruhuna körpü salıb zənginləşmək imkanı əldə edir. Lakin rus, ingilis və ya hər hansı bir xarici dilin azərbaycan türkünün "ana dili"- birinci dili olması gerçəyi ilə heç vaxt barışmaq olmaz. Hər bir azərbaycanlı öz dilinin mühitində böyüməli, bu dilin aurasında yaşamalı, bu dildə düşünməli və dünyanı bu dil vasitəsilə qavramalıdır. Əks halda, bu insan, sözün tam anlamında azərbaycanlı ola bilmir, ən yaxşı halda, yarımazərbaycanlı olur. Çünki, dil bu dilin daşıyıcısı olan xalqın ruhudur, mənəviyyatıdır, varlığının ən bariz təzahür formasıdır. Milli təfəkkürün, milli düşüncənin formalaşmasında milli dilin xidmətləri əvəzsizdir. Dilini, bu dil vasitəsilə ədəbiyyatını, folklorunu, mədəniyyət tarixini, milli musiqisini bilməyən və qəlbinin dərinlikləri ilə duymayan, yaşamayan insan Azərbaycanı ürəkdən sevə bilməz! Bəxtiyar Vahabzadə də məhz belə düşünür:

"İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
Bu dildə ruhumuza içirir gilə-gilə.
Bu dil - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır".

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.

Hər bir dil bu dildə danışan xalqın tarixinin ən canlı, təhriflərə yol verməyən, süni təsirlərə, təhdidlərə boyun əyməyən salnaməsidir. Dil ləkə götürməyən gerçək tarixdir. Şairin elmi düşüncəsi poetik duyumu ilə birləşərək, dilin tarixi missiyasına dəqiq və qərəzsiz qiymətini verir:

Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır,
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım, sanımsan,
Namusum, vicdanımsan.

Şairin bu fikirlərini Vilhelm fon Humboltum dil və xalqın mədəniyyət tarixi haqqında mülahizələri ilə müqyisə etsək, onların bir-binin davamı olduğu, bir-birini üzvi şəkildə tamamlaması bəlli olacaqdır. Məsələn, Humbolta görə, "dil insan mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla, onun ən mühüm komponentini təşkil edir"(7). Humbolt yazırdı: " Dil bəşəriyyətin mənəvi inkişafı ilə sıx şəkildə bağlıdır və özündə mədəniyyətin hər bir mərhələsini əks etdirməklə bəşəriyyətin mənəvi inkişafının hər bir məhəlli tərəqqi və ya tənəzzül mərhələsində onu müşayiət edir"(6;48).

Dil keçmişlə gələcək arasında ən etibarlı körpüdür, gələcək nəsillərə ötürülməli olan ən qiymətli mirasdır. Bu körpü varsa, bu əmanət miras ötürülürsə xalq yaşayırş. Bu körpünün qırılması xalqın tarix səhnəsini tərk etməsi deməkdir.

Bu dil, - tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil, - əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.
Və yaxud,
Məni həm babamla, həm də nəvəmlə
Bağlayıb uzanan tarix bağımsan.
Dünənim, sabahım, üstəlik hələ
Mənim söz hünərim, səs bayrağımsan.

Şairin təbirincə desək, babalarımızın bizə qoyub getdiyi ən qiymətli miras olan ana dilimizə laqeyd münasibət bəsləyənlər, bu mirasın dəyərini bilməyənlər, onu göz bəbəyi kimi qorumayanlar Bəxtiyar Vahabzadənin ən böyük şəxsi düşmənləridir. Təssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, bu gün bələləri az deyil. Bu gün də Azərbaycanda rəsmi dövlət tədbirlərinin qeyri-rəsmi ünsiyyət dili rus dili olaraq qalmaqdadır! 20 il öncə müstəqiliyə qovuşmağımıza baxmayaraq hələ də öz doğma dilində- gözəl türkcəmizdə deyil, işğalçının dilində danışmağı tərcih edənlər, övladlarını bu dildə dindirən və onlara yad dildə təhsil verən həmvətənlrimiz var və onların sayı az deyil. Ölkəmizin rus işğalı 20 il öncə bitib, ancaq soyadlarımız üzərində rus istilası hələ də davam edir. Təbii ki, ilk öncə, öz etinasızlığımızın, biganəliyimizin nəticəsi kimi. Şairin belə etinasızlara münasibəti çox sərt və barışmazdır:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən,
Bunu iftixar bilən
Modalı ədəbazlar

Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq Vətən çörəyi,
Sizlərə qənim olsun!

Şair öz doğma dilində danılşmağı ar bilməyi, bacarmamağı, istəməməyi insanın ən böyük qüsuru saymaqla yanaşı, bu problemin dərinlərinə, kökünə də nüfuz edir, onun səbəbləri sırasında ictimai-siyasi amillərlə yanaşı, haqlı olaraq, ana dilini övladlarına sevdirməli olan anaların bu dilə olan etinasızlığını, biganəliyini vurğulayır. Bəxtiyar Vahabzadə "Nə ondansan, nə bundan" şeirində öz dilini bilməyən, fars dilində danışmağı üstün tutan, ancaq bununla belə, heç vaxt fars ola bilməyəcək yarımçıqlara xitabən deyir:

"Anan bunu etmədi,
O sənə öyrətmədi
Anasının dilini.
Anan sənə öyrətdi ağasının dilini.
Öz doğma övladına doğma ana dilini
Öyrətməyən analar
Bəs ana adlanmağa sizin haqınızmı var?

Bəxtiyar Bahabzadə yaradıcılığı çoxşaxəlidir, çoxrənglidir, çoxsəslidir. Burada incə lirikadan sərt realizmədək bütün poetik çalarları tapmaq mümkündür. Lakin, heç şübhəsiz ki, Vahabzadə yaradıcılığının, Vahabzadə dünyagörüşünün fikir və düşüncə polifoniyasının ana xəttini şairin heç vaxt sarsılmayan, təzyiqlərə baş əyməyən, təqiblər qarşısında geri çəkilməyən VƏTƏNDAŞLIQ MÖVQEYİ təşkil edir. Bu mövqeyin ən bariz nümunəsi milli kimliyimizin ən gerçək təzahürü, milli mədəniyyətimizin ən etibarlı daşıyıcısı və qoruyucusu, milli ruhumuzun ən mükəmməl tərcümanı oan ana dilimizə, dünyanın ən gözəl, ən axıcı, ən melodik dili olan doğma türkcəmizə heç vaxt bitib-tükənməyəcək, sərhəd və sədd tanımayan sonsuz sevgidir. Dilini sevmək bu dilin ruhunu yaşatdığı xalqını, millətini sevmək deməkdir. Millətini sevmək özünü sevmək, milli ləyaqət, milli qürur düşüncəsinə sahiblənmək deməkdir. Əsl vətəndaşlıq mövqeyi də elə, milli qürur düşüncəsi, milli ləyaqət platformu üzərində cücərir, kök salır və qol-budaq verir. Bu anlamda, böyük ustad Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycan xalqı, biz azərbaycan türkləri qarşısında ən böyük xidməti onun biri-birindən gözəl, axıcı, qəlbimizi və ruhumuzu oxşayan şeirlərin müəllifi olması deyil. Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycan türkləri qarşısında ən böyük xidməti bizə əsl vətəndaş olmağı öyrətməsi, bizlərə milli təəssüb, milli ləyaqət hislərini aşılamasıdır. Ən gözəl şeirlər də nə vaxtsa unudula bilər, ancaq bu şeirlər vasitəsilə şairin gilə-gilə, damla-damla ruhumuza, qanımıza, varlığımıza hopdurduğu bu duyğular biz torpağa çevrilənədək bizi heç vaxt tərk etməyəcəklər.

QAYNAQLAR:

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Əsərləri. VII cild. Bakı, Elm. 2008
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Əsərləri. VIII cild. Bakı, Elm. 2008
3. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Çaşıoğlu. 2005
4. Əbülfəz Rəcəbli. Dilçilik tarixi. I kitab. Bakı, Nurlan. 2007
5. Erdal Karaman. Türk dünyasının sesi Bahtiyar Vahabzade. Bakü, Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü. 2009.
5. Вилüгелüм фон Гумболüдт. Иçбранные труды по яçыкоçнанию. Москва, Прогресс. 1984.
7. Алпатов В.М. История лингвистических учений. Вилüгелüм фон Гумболüдт. http://project.phil.spbu.ru/lib/data/ru/alpatov/humboldt.html

TÜRK EDEB YATINDA BAHT YAR VAHABZADE

Erdal KARAMAN

Dr., Qafqaz Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi
erdalkaraman@yahoo.com

ÖZET

Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan edebiyatına 21. yüzyılda ismini altın harflerle yazdıran bir şairdir. Eserleri özellikle Sovyetler Birliği döneminde elden ele dolaşır, Sovyetler Birliği sınırlarını aşmıştır Kitapları dünyanın birçok diline çevrilir. Bu dönemde Türkiye ve Azerbaycan arasında sınırlar kapalı olmasına rağmen şairin ismi Türk edebiyatında anılmaya başlar. Bahsedilen dönemde Türkiye'de kısmen de olsa tanınır, eserleri edebi çevreler tarafından takip edilir. Sovyet sonrasında Vahabzade'nin eserleri ve hayatı Türk edebiyatında saha sık görülmeye başlar. Bu çalışmada, Sovyet döneminde ve sonrasında Türk edebiyatında Vahabzade'nin yeri ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Bahtiyar Vahabzade, Türk Edebiyatı

ABSTRACT

Bakhtiyar Vahabzade, a well-known poet of Azerbaijan carved his name in the literature of the 21st century. His poems were widely recognized in the Soviet Union. His works were translated into many languages passing the bounds of Azerbaijan. Then he was recognized in Turkish literature despite the closed borders between Azerbaijan and Turkey. After the Soviet Union his articles and poems were often appeared in Turkish literature. This paper deals with Bakhtiyar Vahabzade's position in Turkish literature in soviet and post-soviet period.

Key Words: Azerbaijan, Bakhtiyar Vahabzade, Turkish literature

Bahtiyar Vahabzade Azerbaycan'ın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden birisidir. Azerbaycan'ın taşra bölgesi diyeceğimiz Şeki'de dünyaya gözlerini açan Vahabzade'nin çocukluk dönemi Sovyetler Birliğinin Azerbaycan'da kendi düzenini kurmak için mücadele verdiği, Azerbaycan'ı Sovyet sistemine dahil etmek için halka baskı yaptığı dönemde geçer. Bu dönemde gerçekleşen hadiseler küçük Bahtiyar'ın hayatında önemli rol oynar. Zira körpe dimağına kazınan hadiseler, şairin ileride dünya görüşünün şekillenmesinde, dünyaya bakış açısını belirlenmesinde başat rol oynayacaktır. Özellikle Şeki'de Sovyet sistemine karşı halkın karşı çıkıp yıllarca mücadelesini dağlarda sürdürmesi ve daha sonra gelişen olaylar şairi derinden etkilemiştir. Vahabzade, bahsedilen dönemde bir taraftan halkın verdiği mücadeleyi yakından görür, diğer taraftan Türkiye ilişkilerin en aza indirildiği, Türk isminin yasaklandığı dönemi de idrak eder. Bu dönemde yasaklılar listesinde olan Türkiye ve Türkler onun gözünde efsanevi hale gelir. İlkokul öğretmeni ve ailesinin Türkiye hakkında anlattığı hikayeler küçük Bahtiyar çok etkilenir. Türkiye onun gözünde her geçen daha da büyür. Çocukluk yıllarında başlayan bu sevgi ve özlem gençlik yıllarında gitmek, görmek için can attığı bir ülkedir. O ilk defa bu fırsatı 1961 yılında yakalar. Bu unutulmaz ziyareti kendi ağzından dinleyelim:

"**Dedemin, babamın ve amcalarımın a zından Türkiye hiç dü mezdi. Ben imdi soyumdan gelen arzuların hayallerin ülkesi olan Türkiye'ye gidiyorum. Sabah erkenden kalkıp tıra oldum. Otuz be yıldır hasretini çekti im, ismini zaman zaman andı ımda bütün bedenimi titreten, koluma kuvvet, aya ıma takat, gözlerime ı ık veren bir ehre, stanbul'a, gidiyorum. Ümitgahım, önünde boyun e di im, zorla elimden alınan adımın sahibi, namusumun, izzet ve erefimin koruyucusu, gören gözüm, vuran kolum, dü ünen beynim, yardımcım, dayana ım, bayra ım, kaybetti im tarihim, geçmi im, ana dilim, erefim hepsi sendedir.**

Kamaranın penceresinden bakıyorum uzakta fener yanıp sönüyor. Allahım! lk defa Türk ı ı ı görüyorum. O ı ıkta benim arzularım yanıyor. Ey fener, sen sana tarih boyu dü man olan bir milletin gemisine yol gösteriyorsun. O geminin içinde sana can vermeye hazır birisi var."

Türkiye'ye, kimlik kontrolünden sonra ayak basan Vahabzade'nin heyecanı devam eder. Türkiye Cumhuriyeti yazılı mühür şairi duygulandırır: **"Ben sana kurban olayım. Ey benim**

cumhuriyetim! Ey benim benden uzak vatanım! Benim için yanan ve bana elini uzatamayan vatanım! zin belgesinin üzerindeki mührü döne döne öpüyorum. Otuz be yıldır vesikalarımın üzerinde Rus dilinde yazılı ifadeler vardı, ilk defa imdi kendi dilimde yazılı bir ibare var kimli imde. Ömründe sadece on saat benim kim oldu umu gösteren vesika ise ilk defa kendi dilimdeydi. Ben ancak imdi ben oldum."[1]

Şair Türkiye'ye olan hissiyatını bu etkileyici ve samimi sözlerle ifade ederken Türk aydınlar da onun ve sanatının farkına varırlar. Sovyetler Birliği döneminde şair hakkında Türk edebiyatında çalışmalar yayımlanmaya, onun eserleri, hayatı ve fikirleri Türk okuyucusuna sunulmaya başlanır. Böylece şair tüm yasaklara rağmen Türk aydınlarının dikkatini çekmeye başlar. Vahabzade'nin Türk edebiyatındaki yerini Sovyetler dönemi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık atında ele almak mümkündür.

1. Sovyetler Birli i Döneminde Türk Edebiyatında Vahabzade:

Sovyet Birliği döneminde demir perde Türkiye ve Azerbaycan arasına aşılmaz set çeker. Bu dönemde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkiler yok denecek kadar azdır. Buna rağmen, kısmen de olsa, Azerbaycan ve Türkiye arasında kültürel bağlar vardır.

Bu dönemde şair ilk defa Türk edebiyatında Saadet Çağatay'ın Türk Lehçelerinden Örnekler II kitabında yer alır. Şairin bahsedilen eserde ''Ana Dili'', ''Kağızlar'' ve ''Bize Öyle Gelir Ki…'' adlı şiirlerine yer verilir. Buna müteakip Vahabzade'nin eserlerini Türk Edebiyatında görülmeye başlar. Türk Edebiyatındaki şiirleri Ahmet Şmid'in yorumlarıyla yayımlanır. Böylece şairin eserleri daha geniş kitlelere ulaşmaya başlar. Şair bu şekilde birçok Türk okuyucusu tarafından tanınır. Ercilasun, Vahabzade'nin eserlerini ele aldığı çalışmasında onun eserlerinin Türk edebiyatı için yeni bir ses olduğunu dile getirir. Bu eserlerle Azerbaycan Türkçesi ve musikili şiirlerinin Türkiye'ye açıldığını, Türk okuyucusuna sunulduğunu dile getiren yazar, şiirin esrarengiz güzelliğini kaybetmek üzereyken Vahabzade'nin sır dolu, efsunlu dizelerinin imdadımıza yetiştiğini belirtir. [2]

Bahsedilen ilişkilere Bahtiyar Vahabzade'nin 1972 yılında Varlık dergisinde yayımlanan ''Yel Kayadan Ne Aparır'' başlıklı makalesi en güzel örnektir. Şair, bu dönemde Türkiye'deki divan edebiyatı ile ilgili tartışmalara katılır. Bu hadiseyi kendisinden dinleyelim: Almanya'da idim. Orada Ahmet Şmide adında Müslüman olmuş Alman bir dostum vardı. Türkçeyi çok güzel biliyordu. Ona Türkiye'den dergiler geliyordu. O dönemde ''Varlık'' dergisinde "Ölü Edebiyat" adlı Divan edebiyatını kötüleyen bir makale okudum. Makalede çağdaş Türk gençliğine Fuzuli'yi öğretmenin gereksizliği savunulur. Aynı dergide ilgili yazıya bir cevap niteliğinde "Yel Kayadan Ne Aparır" başlıklı bir yazı gönderdim. O makalemde, " Ben bu makalemi yazarken kulaklarıma bir kahkaha sesi geldi. Baktım ki büyük bir kayanın üstünde Fuzuli, Nâbi, Y. Kemal, Bâki oturmuşlar bana gülüyorlar. Onlara: -"Niçin gülüyorsunuz" diye sordum.

Onlar da:

''-Bizim gibi büyük dâhilerin A. Zeki Eyüboğlu'ndan korkumuz yok. Senin gibi küçük şairlerin de müdafaasına muhtaç değiliz.'' dediler. Şeklinde düşüncelerimi dile getirmiştim.[3]

Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerini Türkiye'de ele alan diğer bir aydın da Yavuz Akpınar'dır. O da şairi, eserlerini analiz etmek suretiyle Türk okuyucusuna tanıtır. Bir çalışmasında, Vahabzade'nin sanatını ve eserlerini şu ifadelerle değerlendirir: ''Onun şiirlerinde derin bir fikir ve düşünce ile karşılaşırız. Şair, hayatta şahit olduklarını duygu ve düşüncelerini şiirin esrarengiz diliyle dile getirmede mahirdir. Başkaları için şiir mevzusu olmayan konular, mevzular görüş ve fikirler onun nefesinde şiire çevrilir. Kısaca o şiirle düşünen sanatkârdır. Onun şiirleri insanın içinde için için yanan bir ateşe benzer. Ona göre asrın nabzı şiirde vurmalıdır. Şair, okuyucuyu derin derin düşündürmeli, vatan ve millet aşkıyla dolup taşmalı,

[1] Vahabzade, Bahtiyar, Ömürden Sayfalar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 263-265.
[2] Ahmet Bican Ercilasun, Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, No: 2, Mart 1979.
[3] Erdal Karaman, Bahtiyar Vahabzade ile Dil Kültür ve Tarih Üzerine Söyleşi, Jurnal Of Caucasian Studies, Number 1 Fall 2004, s. 11.

yumruğa dönüp vatanını, milletini ve milli benliğini inkar eden, yabancı düşünce ve hayat tarzını taklit eden mukallitlerin ve kendini bilmezlerin başını ezmelidir.[1]

Vahabzade ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunan diğer bir aydın da Mehmet Kaplandır. Mehmet Kaplan Türk Edebiyatı dergisinin 123. sayısında şairin ‘‘Mugam’‘ şiirini ‘‘Birillant Gibi Bir Şair’‘ başlıklı makalesinde değerlendirir. Bu makalesinde şair Vahabzade’nin sözü edilen şiirini şekil özellikleri yönüyle değerlendirdikten sonra Vahabzade Türk Edebiyatındaki bazı şairlerle karşılaştırır. Mugam şiirindeki ‘‘men’‘ redifini kullandığına dikkat çeker ve şiirde insanın benliğini ve iç dünyasını ifade etme gayretinde olduğunu dile getirir. Bu yönüyle Eski Türk edebiyatında özellikle de Tasavvuf edebiyatında ‘‘ben’‘ gücünü Allah’tan alan bir insan hatta onunla birleşen bir varlık olarak görülür, diyen Kaplan bu şiiri Şeyh Galip’in;

Hoşça bak zatına ki zübde-yi alemsin sen,
Merdum-ı dide-yi ekvan olan ademsin sen

Şiirindeki gibi soysal ve mana yönünden ağırlık taşıdığına dikkat çeker.

Diğer taraftan Kaplan ‘‘Ben ben değilem, bir ulu fikrin özüyem’‘ mısrasını Yunus Emre’nin;

Beni bende deme, bende değilim,
Bir ben var bende, benden içeri.

Dizelerinde yer işlenen derin mana ile paralellik gösterdiğine dikkat çeker. Aynı makalede Kaplan, okuyuculara şöyle seslenir: Azerbaycan’da Bahtiyar Vahabzade adında bir şair yaşıyor, onu Türkiye’de kaç kişi tanıyor ve eselerini okuyor, diye sorar. Makalesinin sonunda Azerbaycan ve Türk halkının kardeş olduğuna dikkat çeken yazar, Fuzuli’nin hem Azerbaycan hem de Türkiye’nin şairi olduğunu belirtir. Türk aydınlarının yönünü Batıya çevrimesindne yakınır ve aynı zamanda yönümüzü kardeş edebiyata döndremeliyiz der.[2]

Mehmet Dursun Milli Kültür dergisinde ‘‘Payız Düşünceleri’‘nde büyük arzular başlıklı yazısında şairin ‘‘Payız Düşünceleri’‘ kitabı hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Dursun sarraf dakikliği işe ele aldığı mısralarda öz kimliğinin ve ebediyet sırlarını aradığını dile getirir. Vahabzadenin sesine her zaman ses verildiğini dile getirdiği çalışmada onun birkaç neslin yetişmesinde önemli katkıları olduğunu vurgular. Ebedibi gelenekteki büyük halk muallimlerinin vazifesini Vahabzade’nin devam ettirdiğini, halkın milli duyguyu hissetmesinde önemli görev üstlendiğini dile getirir. Şairin dertsiz ve gamsız bir şair olduğune inanan halkın bu hissinde yanıldığını dile getirir. Kendisini yakından tanımayanlara sorduğu ‘‘Sen nereden bilirsin ben ne çekerim” şeklinde okuyucuya sorduğu soruyla şairin gamlı ve kederli olduğuna dikkat çeker.[3]

Vahabzaden’in bahsedilen makalesi Türkiye’de yankı doğurur. Birçok Türk aydını Vahabzade’nin fikirlerini bu makaleyle öğrenme fırsatı elde eder.

2. Sovyet Sonrasında Bahtiyar Türk Edebiyatında Vahabzade:

Sovyet öncesinde Türk edebiyatında bazı aydınlar tarafından eserleri ele alınan şiirleri kritik edilen şair Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra sınırların açılmasıyla birlikte Türkiye’de ismi daha çok duyulmaya başlar. Kendisi de Tükiye’yi sıkça ziyaret eden Vahabzade aynı zamanda birçok Türk aydını tarafından hakkında çeşitli çalışmalar yapılırken birçok şiiri çeşitli dergilerde Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilde Türk okuyucusuna sunulur. Bu süreçte şair Türkiye’de eserleri birçok okuyucu tarafından olunan, fikileri öğrenilen şairlerden birisi olur.

Vahabzade hakkında çeşitli çalışmalar kaleme alan Türk aydınlardan birisi de Yavuz Bülent Bakilerdir. Bakiler Sovyettler Briliği döneminde 1980 yılında Vahabzade ile Bakü’de görüşürler. 1982 yılında ikinci defa kendisiyle görüşen Bakiler kendisine olan hayranlığını ömür boyu unutamayacağını dile getirir. İki şair Hazar sahilinde baş başa görüşür. Halkın Vahabzadeye olan saygı ve hürmetine şahit olan Bakiler, şaire gençlerin sen bizim gururumuzsun, sen bizim şerefimizsin sözlerini unutamaz. Bakiler, farklı dönemlerde Vahabzade ile ilgili çalışmalar kaleme alır. Eserleri şerh eder. Bakiler şairi değerlendirirken Türk Edebiyatında Mehmet Akif

[1] Bahtiyar Vahabzade, Eserleri, cilt 12, Bakı 2009, s. 740.
[2] Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı, sayı 123, yıl 1984.
[3] Bahtiyar Vahabzade, Eserleri, cilt 12, Bakı 2009, s. 744.

Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı ve Necip Fazıl Kısa Kürek ne ise Azerbaycan Edebiyatında da Bahtiyar Vahabzade odur, şeklinde şair hakkında duygu ve düşüncelerini dile getirir.[1]

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte şairin kitapları Türk okuyucusuna sunulmaya başlar. Daha önceki dönemlerde şiirleri üzerinde durulan şairin bu dönemde kitaplarının süratli bir şekilde belli dönemlerde Türkiye Türkçesine aktarıldığı görülür. Bu eserlerden birisi de 1993 yılında Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkan ‘‘Sonbahar Düşünceleri”isimli kitaptır. Şiirlerinden seçilen eser dönemin kültür bakanı Fikri Sağlar'ın takdimi ile yayımlanır. Farklı dönemlerde ele aldığı şiirlerden bazıları şunlardır: ‘‘Vatandaş”, ‘‘Güz Düşünceleri”, ‘‘Ne Ondan Ne Bundan”, ‘‘İstanbul‘‘ gibi şiirler yer alır. İstanbu şiirinde bu güzel şehre karşı hissiyatını şu satılarla dile getirir:

Bosfor körfezi…
İki kıta
Dayanmış birbirine
Ortasında bu yolun
Bir tarafı Avrupa'dadır.
Bir tarafı Asya
İstanbul'un…
Türk oğlu durup ortasında
Seyreder sağını,
Solunu.
Bir şehirde birleşir
İki kıtada.
Birinin başlangıcıdır,
Birinin sonu…[2]

1993 yılında Nil yayınları arasında çıkan ‘‘Gün Var Bin Aya Bedel” adlı şiir kitabı da Türk okuyucusu için hazırlanan şiirlerden oluşmaktadır. Eser Fatih Bağcıoğlu'nun kaleme aldığı takdimle başlar. Bağcıoğlu, takdimde şairin hayatı ve eserleri üzerinde kısa bir değerlendirmede bulunur. Bu eserde de şairin farklı dönemlerde kaleme aldığı şiirler yer almaktadır. İnsan ve Zaman ara başlığı ile başlayan eser ‘‘Allahü Ekber”şiiriyle başlar. Şiirden önece Vahabzade'nin Sovyet döneminde yaşadıkları istibdadı dile getiren satırlar yer alır: ‘‘Belli sebepler yüzünden totaliter rejimin hüküm sürdüğü yıllarda kalbimden gelen itiraz seslerini yansıtan şiirlerimi yansıtamamış, arşivimde saklamıştım. Aynı şiirlerin bir kısmını belli aralıklarla periyodik olarak basında ve son zamanlarda basılan ‘‘Masal Hayat” adlı kitabımda okuyuculara sundum. 1977 yılında İstanbul'da sabah ezanıyla uyanmıştım. Minareden işittiğim ‘‘Allahü Ekber” sesi beni büyüledi. Gün boyunca bu sesin tesirinden kurtulamadım. ‘‘Allahü Ekber’‘şiirini yazdım.”

Allah'a yücelen ulu bir yolun
İlkin pillesidir Allahü Ekber
Hakkı dananların yüzüne değmiş
Hakkın sillesidir Allahü Ekber

Göklerin nidası yücelip yerden,
Daima halas eder, hayrı şerden.
Kudret-i Kamil'in minarelerinden
Gelen nağmesidir Allahü Ekber[3]

Bahtiyar Vahabzade sınırlar açıldıktan sonra sık sık Türkiye'yi ziyaret eder, çeşitli faaliyetlere katılır. Antalya'da 1993 yılında Türk Halklarının Birliği Kurultayında temsilciler adına son söz şaire verilir, Vahbazade Türk topluluklarından gelen temsilcilere o gün şöyle seslenir: ‘‘Bugün bizim kurultayımızın Türkiye'de gerçekleşmesi tesadüfü değildir. Çünkü Türkleirn

[1] Bahtiyar Vahabzade, Eserleri, cilt 12, Bakı 2009, s. 756.
[2] Bahtiyar Vahabzade, Sonbahar Düşünceleri, İstanbul 1993, s. 138.
[3] Bahtiyar Vahabzade, Gün Var Bin Aya Değer, İstanbul 1993, s. 3.

büyük bir kısmı esir durumda iken Türkiye yegane bağımsız devletti. Türk devleti ay yıldızlı öz bayrağı altında bağımsız yaşamış diğer esir Türk devletlerinin bağımsızlık hakkını diğer ülkelere anlatan tek devletti. İstiklal uğruna vatanlarından ayrı düşen, dünya Türklerinin büyük liderlerini Türkiye korumuş, onlara kucak açmıştır. Biz bunu hiçbir zaman unutmayız. Bundan dolayı da bugün Kurultay geçirdiğimiz ana Türkiye'mizi dünya Türklüğünün merkezi bilir, başkenti sayarız.''[1]

Vahabzade, Türk aydınlarının çalışmalarını takip eder, Türkiye'deki tartışmalara katılır, fikrini dile getirir. Türk matbuatında Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatında çıkan ''Alperen Eğitimi Edebiyata Karşı Üçüncü Kültür İhtilalı" başlıklı bir makalesini okur. Makalede özünü inkar eden, milli benliğine düşman olan unsurlardan bahsedilir. Şair, bu çalışmayı okuduktan sonra Kabaklı'ya bir mektup yazar mektubunda fikirlerini şu özlü sözlerle Kabaklıya iletir: Aziz kardeşim, dış düşmanla savaşmak kolaydır. Çünkü onun konumu bellidir, hedefi açıktır. İç düşmanla savaşmak her zaman çetindir. Kurt ağacı içten yediği gibi biz Türkleri de samimiliğimizden düşman her zaman bizi içeriden dağıtmaya çalışmıştır. Bir milleti mahvetmek için onun üzerine atom bombası atmak gerekmez, manevi değerlerini, dilini, tarihini, zedelemek, hafızasını silmek yeterlidir. Ben hiçbir zaman anlamadım bir millet öz diline, milli varlığına, öz tarih ve edebiyatına kısaca özüne nasıl düşman olur?''[2]

Vahabzade'nin Türk edebiyatından takip ettiği süreli yayınlardan birisi de Yağmur dergisidir. Yağmur dergisinin ilk sayılarını okuyan şair dergiye bir mektup yazar. Mektubunda Türkiyede Osta Asya ve Azerbaycanlı birçok şairin eselerinin yayımlandığını fakat dergilerde sadece Türkiye Türklerinin şairlerinin eserlerinin yorumlandığına dikkat çeker. Türk şiirinin sadece Türk şiirinden ibaret olmadığını 150 milyonluk bir Türk dünyasının ve edebiyatının olduğunu söyler. Eğer siz bizleri de Türk edebiyatı olarak görüyorsanız o zaman niçin bizi unutuyorsunuz şeklinde soru yöneltir.[3]

Bahtiyar Vahabzade Sovyet sonrasında Türkiye hakkında akademik çalışma yapılan şahsiyetlerden birisidir. Hüsniye Mayadağlı, doktora tezinde şairin hayatını ve eselerini değerlendirir. Çalışmada şairin hayatı ele alındıktan sonra eserleri üzerinde durulur. Çalışma şu başlıklar altında değerlendirilmiş: ''Bahtiyar Vahbzade'nin hayat hikayesi başlığı altında şairin doğumu, ailesi, çocukluk dönemi, gençlik yılları, evliliği, Vahabzade'nin ruhi yapısı, sanat anlayışı konuları ele alınmış. Eserleri başlığı altında da şairin sanat hayatı üzerinde durulmuş.[4]

Vahabzade'nin eserleri faklı dönemlerde Türkiye Türkçesine kazandırılır. 2002 yılında Erdal Karaman, Bayram Gündoğdu ve Seriye Gündoğdu'nun şairin eserlerinden seçtiği şiirlerinden oluşan ''Soru İşareti" adlı kitabı yayımlanır. Eserde şairin eserlerinden kendisinin seçtiği şiirler yer alır. Şair kitabında yer almasını istediği şiirleri önceden seçer daha sonra bu şiirleri bahsedilen eserde değerlendirir. Daha çok Türk okuyucusuna hitap eden şiirlerin yer aldığı eserde ''Yunus Emre'ye", Tenha Mezar", ''Deprem", Millete Hizmet" vb. şiirler yer alır. Sözü edilen eserde Türkiye ile ilgili şiirlerde yer alır. Tenha Mezar başlıklı şiirinde 1918 yılında Azerbaycan'ın yardımına gelen ve vuruşmalar sırasında şehit olan Türk askerlerine seslenir. Bahsedilen dönemde ölüm kalım mücadelesi veren Azerbaycan Türklerine canlarını veren Türk askerlerine seslenir:

Yolun kenarında tenha bir mezar,
Üstünde ne adı var, ne soyadı var.
Yolcu, arabayı durdur bu yerde
Bir sor, kimdir yatan tenha kabirde?

O bir Türk askeri, kahraman, metin!
O öz kardeşine yardıma geldi.
Kurşuna dizlen milletimizin,
Haklı savaşına yardıma geldi.[5]

[1] 21-25 Mart 1993 Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Antalya.
[2] Bahtiyar Vahabzade, Eserleri, age, s. 79.
[3] Edebi Düşünceler, Bakı 2000.
[4] Hüsniye Zal Mayadağlı, Bahtiyar Vahabzade, Hayatı ve Eserleri, Ankara 1998.
[5] Bahtiyar Vahabzade, Soru İşareti, İstanbul 2002, s. 61.

Vahabzade hakkında birçok eser Türk Edebiyatı dergisinde yayımlanmıştır. Karaman şairden derlediği hatırları ‘‘Bahtiyar Vahabzade Anlatıyor” başlıklı yazısında şairden dinlediği hatırları bir araya getirir. Bu hatıralarda şairin, Türkiye’ye Türk aydınlarına olan muhabbeti görülür. Şairin Türkiye’ye olan duyarlılığı her satırda kendisini gösterir. Sovyetler Birliği döneminde dahi zor şartlar altında da olsa ülkemize olan sevgisi her zaman gönlünde saklanmıştır. Türkiye’de yaptığı bir yolculukta yaşadıkları şairi heyecanlandırır:

Şair, rahmetli Ahmet Kabaklı’nın daveti üzerine Türkiye’ye gider. İstanbul’da birkaç gün konuğunu ağırlayan Kabaklı, Vahabzade’ye bir gün sonra Ankara’ya gitmek için uçakta iki kişilik yer ayırttığını söyler. Vahabzade de Kabaklı’ya uçakla değil de kara yoluyla gidip gidemeyeceklerini sorar. Kabaklı’dan bu konuda olumlu cevap gelince, İstanbul’dan Ankara’ya kara yoluyla gitmeye karar verirler. Yola çıkmadan önce Vahabzade eline bir kalem bir de defter alır. Yolda levhalarda gördükleri yer isimleri teker teker kaydeder. Bu isimlerin birçoğunun Azerbaycan’da, hatta kendi memleketi olan Şeki’de yer ismi olarak kullanıldığını görür. Ortak toponimlerin bu kadar çok olmasına sevinen şair, yolda mola verdiklerinde Kabaklı’dan izin ister hemen yanlarında kendileri gibi dinlenen yolcuların masasına selam verip oturur. Oradaki yolcularla biraz sohbet ettikten sonra kendisini tanımadıklarını anlayan Vahabzade, masasına konuk olduğu Türkiye’li yolculara kendisinin nereli olduğunu sorar. Onlar da Vahabzade’yi tanımadıkları için konuşmasından Kars’lı ya da Ardahan’lı olabileceğini söylerler. Şair, yolcuların vermiş olduğu bu cevaba çok sevinir.[1]

Vahabzade Ana dilinde hassas bir aydındır. Birçok şiirinde ve makalesinde ana diliyle ilgili çalışmalar ele almıştır. Ana dilinin horlandığı, ikinci plana itildiği Sovyetler Birliği döneminde imalı da olsa Azerbaycan Türkçesinin önemi üzerinde durmuş, ana dilini kaybeden bir milletin yok olacağını sembollerle vurgulamıştır. Birçok eserinden şair ana diline olan sevgisini etkili bir dille ele almıştır. Karaman şairin Sovyetler Birliği döneminde ana dili hakkında kaleme aldığı eserlerden hareketle şairin ana diline verdiği önemi incelemiştir. Şair ana dili hususunda çok hassastır. Ana dilinin hor görülmesini, ana dilinin yerini başka bir dilin almasını içine sindiremez. "Riyakar' şiirinde çocuğunu Rus dilinde eğitim öğretim faaliyetlerini yürüten okula kaydettiren bir öğretmene şöyle seslenir:

Beni evladıma ana dilinde
Ders veren muallime bak
Vatan diyen öz evladını,
Ecnebi dilinde okutur ancak.
Özgeye dilim öğren diyorsun.
Özünse bu dili beğenmiyorsun.

Her milletin ana dili o milletin varlığının teminatıdır. Dilsiz bir millet yoktur. Şair, 1980'li yıllarda Güney Azerbaycan'dan Farsça yazılmış bir mektup alır. Mektupta: "Sizdenim, yanı Azerbaycan Türküyüm, ama ana dilimi bilmiyorum. Dilimi öğrenmek için bana bir kitap gönderin." der.

Bu mektubu alan Vahabzade, soydaşının ana dilini bilmemesine çok üzülür. "Ne ondansın, ne bundan" başlıklı şiirini yazar. Şair, Güney Azerbaycanlı Türk'e şiirinde:

Sehvini anlayanı düz olmazdı kınamak.
Günahı azaltır, günahını anlamak.
Bu yaradır.
Bu yerde yarılanır bu yara.
Ne deyek ne ad verek.

mısralarıyla cevap verirken, ana dilini bilmeyenleri de şu mısralarıyla eleştirir:

Anan bunu etmedi,
O sana öğretmedi.
Anasının dilini.
Anan sana öğretti ağasının dilini.

[1] Erdal Karaman, Türk Edebiyatı Dergisi, Türk Edebiyatı,No:398, Yıl: 2006.

Öz doğma evlad

tanınır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra şairle ilgili çalışmalarda Türkiye'de artış gözlenir. Bu dönemde birçok kitabı Türkiye Türkçesin aktarılır. Şair, sık sık Türkiye'yi ziyaret eder. Bu dönemde Türk okuyucusu tarafından daha yakından tanınır. Vahabzade bu dönemde Türkiye'deki edebi gelişmeleri sürekli takip eder. Yer yer Türkiye'deki tartışmalara o da katılır. Çeşitli yayın organlarında fikirlerini dile getirir. Türkiye ve Azerbaycan halkının ortak tarihi geçmişi, iki milletin kader birliği etmesi ve milli manevi değerlerinin müşterekliği gibi unsurlar şairin Türkiye'de hüsnükabul görmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca şairin, gerek manzum gerekse mensur eserlerinde ele aldığı, üzerinde durduğu konular Türk insanın da değer verdiği ve yaşadığı sıkıntılar olduğu için Türk okuyucusu da Azerbaycan halkı gibi şairin eselerine değer vermiştir. Bundan sonraki süreçte de Vahabzade'nin diğer eserlerinin de süratli bir şekilde Türk okuyucusuna sunulması önem arz etmektedir.

BAHT YAR VAHABZÂDE

Fırat KIZILTU

MUGAM

Bahtiyar Vahapzade, MUGAM başlığını koyduğu poemasına, kuş seslerini tarif ederek başlar ve sorar? "Ne dediğini anlarmıyız?" Cevabı yine kendisi verir."Hayır"

"Laylasına, nâlesine,
Dilindeki gem sesine
Gulağınla gulağ asma,
Üreyinle gulağ as."

Üstad önce tabiatı, "Yürekle dinlemeği" tavsiye eder. Bir güzel sesi, su sesini, meltemin ağaçlardaki yapraklarda oluşturduğu sesleri, denizlerin sahillere ulaştığı zaman ortaya çıkan deniz sesini, kayalık bölgelerdeki yankıları, yağmur sesini, bütün tabiî sesleri "Yürekle dinlenmesi " gereğine vurgu yapar. Buradan asıl maksadına girer:

"Tar da ele…
O sızlayır için için
İçindedir her metlebi,
Nâlesidir eşitdiğin."

Tıpkı Tebriz Elindeki Şaair Atamız Şehriyar gibi, Bahtiyar Vahabzâde de bir Tar tutkunudur. Tar, sadece mızrapla çalınan bir çalgı değil, Türk Dünyası'nın nazlı, gamlı sesidir.

Yeri gelmişken belirtelim. Gam ve hüzün, bizim milletimizde başka türlü idrak edilir. Kız evlenirken ağlar, Oğul askere giderken anası ağlar. Bazı tezadlar bize hastır. Köroğlu, dağlarda yaşar, ama *" Gözlerimden eşim eşim ağlarım / Kölen olam sızlarım."* Der. Kırım Hükümdarı Gâzi Giray Han, atlı ordunun kumandanı olarak fetihlere karışır ama, tanbur ve ney sazını fevkalâde icra eden bir bestekâr -şairdir. Yavuz Sultan Selim Han gibi celâdeti cihana yayılan padişahımız, *" Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek"* diya şikâyette bulunur. Biz buna "Türk Hüznü" deriz. Mütevekkil, sabırlı, îmanlı ve ağırbaşlı….

"…Bu dünyanın ağrıları, acıları
Neçe sığır Çahargâhın
Bestenigâr perdesine?
Dağlara çıh, digget ele
Gayalardan yuvarlanan daş sesine…"

Bahtiyar Muallim, Poemasını yazarken, makamların hususiyetlerini de nazar-ı dikkate alıyor. Çahargâh Makamı icra edilirken, Bestenigâr makamının seslerine geçki (Modülation) yapılır. Şairimiz, bu perdelerde dolaşan nağmelerin, *"dümyanın acılarının ve ağrılarının sesi"* olduğunu ve makamın sesleri arasında, Tar ile icra edilebildiğine hayret etmektedir.

"Gırıg gırıg hıçkırıklar ne nâledir?
Gırgovulun döşündeki renkler nedir?
O renklerde mugamları
Elvan-elvan perdeleri,
Pırıl-pırıl sesleri gör.
O düşünür,
Bizi de düşündürür."

Şairimiz, yine tabiattan misal getirerek, Tar sazının icrasındaki mızrap darbelerini Sülünlerin(Gırgovul) hıçkırıklarına benzeterek; Mugamların perdelerine benzediğini ve Tar'ın *"düşündüğünü aynı zamanda bizi de düşündürdüğünü"* beyan eder. *"MÛSİKÎYİ, ÇALGININ DÜŞÜNCESİ"* olarak nitelemek, hiçbir şairde görülmeyen bir felsefî ifade tarzıdır.

Mevlâna Mesnev'îye: *"Bişnev ez ney çün hikâyet mi koned / Ez cüdâyiha şikâyet mi koned= Dinle neyden çün hikâyet etmede/ Ayrılıklardan ,şikâyet etmede"* mısraları ile başlar. Burada kasdedilen, ney sazının konuştuğu, *"koptuğu sazlığa dönme arzusunu beyan ettiği"* ni ifade etmektir. Bahtiyar Bey ise *DÜŞÜNMEK* olayını gündeme getirmektedir. Üstelik, Tar'ın kendisi Mugam vasıtasıyla düşünürken, dinleyeni de düşündürür hükmü veriliyor.

"*Ney üstünde yeddi sesin,*
Oyug oyug yuvaları,
Nedir bele?
Sesler, gırıg bir arzunun can sesi mi
Yuvaları dağıdılmış Çolpaların nâlesi mi?

Bahtiyar Bey'in Ney sazında dinlediği sesler, daha başka bir arzu, hasret ve şikâyeti beyan etmektedir. *"YUVALARI DAĞITILAN ÇOLPALAR"* İşgal sırasında akıl almaz, yıkımların, zulümlerin revâ görüldüğü *"YÜREK VATAN AZERBAYCAN'DIR"* Poemayı kaleme aldığı günlerde, düşündüğünü açık açık ifade edemezdi. *"Lâtin Dili"* şiirinde yaptığı gibi, söyleyemediği, Azerbaycan Lisanı hakkındaki fikirlarini, Lâtin Dili vasıtasıyla anlatmıştır. İşlediği Fikir: *"MİLLETİ OLMAYAN AMA YAŞATILAN LÂTİN DİLİ , BUNA KJARŞILIK MİLLETİ YAŞAYAN FAKAT DEVLET DİLİ OLARAK KULLANILAMAYAN AZERBAYCAN TÜRKÇESİ"*

Kimin yuvaları dağıtılmıştır? Kimin en medenî hakları elinden alınmıştır. Tarihin kaydetmediği zulümlerle baş başa bırakılan kimdir? Bu ızdırabı derinjden duyan ve duyurmak isteyen tutsak bir şairin yüreği işte böylesine İSTiDLÂLLERLE döğünür. Mugam Poeması, sadece mûsikîmizin anlatımı değildir. Yaşanan felâketlerin, kaybedilmek istenen bir milletin, Türk Dünyası'nın mahbûbu Azerbaycan'ın ızdıraplarının şikâyetnâmesidir.

Tarihin bir dövrü yatır
Bir bemdeki "âh " sesinde

Çahargâhın Muhalifi
"Çaldıran'da" et saldıran,
Gılınçlardan od aldıran
Döyüş sesi…

Türk Tarihi'nin en talihsiz iki savaşında, Türkmen, Türkmen'i kırmıştır. OTLUKBELİ ve ÇALDIRAN savaşları. Sadece hükümdarların gazabı üzerine türetilen ve Türk asırlarının heba olmasına sebep olan Savaşlar. Tardaki "BEM" telinin "âh" ları, bu trajedilerin terennümü gözüyle idrak ediliyor. Poemadaki "ÇALDIRAN-SALDIRAN-ALDIRAN" kelimeleri'nin sesleri ile bir tarzen'in mızrabını kullandıktan sonra, göğsünde hareketlendirdiği sazında elde edilen "AKUSTİK -ENİNLERİ" mugamlarda ve onu icra eden Tarzen'in sazı ile bütünleşen ruhundaki MAZİ – HAL ve ATÎ üçlemesinin ifadesi kabul ediyor.

Bilindiği gibi, mûsikî sanatında, sözlerin nağmeye uygunluğu gereklidir. Buna PROZODİ ilmi denir. Mûsikî sanatında, bilhassa Türk Mûsikîsi Sanatında bir de MANA PROZODİSİ mevcuttur. Düşüncenin, hissiyatın, hadiselerin seslerle anlatılması, ressamın boyalarla tertibet-tiği tablodaki ruhî akisleri… Bahtiyar Bey, bu mana prozodisini, kelimelere yüklemiştir. Harfler, mızrap darbeleri, heceler, nağme gurupları, cümleler de zaman dilimlerini ihata eden Mugam Tesnifleri.

Yazımın başlarında ifade etmiştim. Hiçbir şairde görülmeyen bir izah ve idrak tarzı. Zaten kendisi de yazılarında sıkça MÜDRİK kelimesini kullanmaz mı? Çünkü kendisi büyük bir MÜDRİK'TİR.

UR

"Dinle Şuru
Öz gelbini sene açan,
Her kelmesi alov saçan
Tarih yaşlı baban kimi,
Gözü yaşlı anan kimi,
Tüstüsüne aman ele,
Oduna yan.
Dayan, düşün,
Düşün, dayan.

Mugamların ŞUR şubesi, bize göre Türk Mûsikîsi sanatı'nın esasıdır. Bu makam, Türkiye ve hinterlandında, çıkıcı olarak kullanılırsa HÜSEYNÎ, aynı makam inici olarak icra edildiği zaman, MUHAYYER adını alır. Bu iki makamın, kardeşleri, yeğenleri, amcazadeleri de vardır. NEVA-GERDANİYE-GÜLİZAR-UŞŞAK-TAHİR-BAYATÎ- ve bu makamlar eklenerek üretilen Mürekkep Makamlar. Bu makam anlayışının iki kaynağı da Azarbaycan'lı iki dehânın eserlerine dayandırılmaktadır. Safiyyüddin Urmevî, eseri EDVÂR; Abdülkadir Meragî, eseri Câmi ül Elhan…

Hüseynî Makamı okadar millîdir ki, dünyanın neresinde Türk varsa, orada Hüseynî Makamı mevcuttur. Bu makam, Türk Klâsik ve halk Mûsikîsinin yüzde doksanını ihata eder.

İşte Azerbaycan'da ŞUR ismi ile anılan makamımız, bu makamları içine alan makamdır. Bu hissenin başındaki şiir parçası, *" Dayan düşün/ Düşün dayan"* mısrâlarıyla bitmektedir. Şairimiz "Dur ve düşün, sonra da düşünerek bekle. ŞUR mugamının eninlerini, mızrap darbelerinin tantanasını, Tarın içinde yankılanan (aksi-i sadâ) ses helezonlarını ve izah etmeğe çalıştığı manaları, bütün varlığınla yaşa, idrak et ve ettir.

Guş gonmayan tepelerden daş terpeder,
Kirpiklerden yaş terpeder.
Mahnılar var ayagları,
Muğamlarsa baş terpeder.

Şairimiz, bir başka şiirinde, zamanımızın müzik anlayışını kasdederek: *"Ürek terpenecek yerde, ayah terpenir"* mısrasıyla tenkid etmişti. Yukarıdaki dört mısrada ise, kayalardan taş oynatmak, kirpiklerde yaş meydana getirmek, bazı mahnılar ayakları kımıldatırken, mugamların insan düşüncesini, manevî dünyasını, ruhunu hareketlendirdiğini beyan ediyor.

Şur ne deyir, ne danışır, narın-narın?
Öyren, ne vaht gaynağına daş atılıb
Dağlardaki bulagların?

Millî Azerbaycan tefekkürü, pınar ise, bu pınarı köreltmek için, kaynakları taşla doldurmak maksadı ile, milleti kendi kültürüne, ananesine, örf ve âdetlerine, hülâsa topyekûn yaşama biçimine , demokrasi, hümanizma adına yapılan tasallutu kasdetmekte, hayat pınarları olan, Dil-Din-Mûsikî üçlüsünün ortadan kaldırılması için nasıl çaba sarfedildiğini, ŞUR Mugamını dinleyerek öğren.. Tıpkı Bilge Kağan'ın emri gibi:

"TİTRE VE KENDİNE DÖN!."
Öyran ne vaht aparıbdır Sel Saranı?
Kim salıbdır dilden - dile
Bu dehşetli maceranı?
Niye kesdi sel aranı,
Hesret goydu o terefe
Hançoban'ı?

Güzel Saran (veya Saray Hanım) için teşekkül eden hazin hik^yeyi Bahtiyar bey, bu mısrâlarda dile getirir ve "Öğren" diye öğüt verir. Zâlim-Mazlum münasebetleri ve Seven-Sevilen nümûnesi, sonunda Saran'ın kendini Kür Irmağı'na atması kıssası… Yine bir başka millî kültür hikâyesi Kerem İle Aslı hikâyesi'nin anlatımı yoluyla, "Adalete gölge düşürmenin muşahhas nümûnesi olarak Şur Mugamında anlatılmaktadır.

Kerem niye
Eslisinden ayrı düşüb?
Edaletin şerbetine
İlk defe kim zeher gatdı?
Keşişleri, hemzeleri
Kim Yaratdı,
Ne yaratdı?
Koroğlu'nun ne'resine,
Hagg sesine
Yer sallandı,
Göy gürledi.
Dünen onun gapısında boyun buran
Bu gün neçe oğruladı
Merd gişinin gıratını?
Nenem Nigâr bekle onda
Çağırıb ilk bayatını?

"Hoydu, hoydu delilerim,
Yeriyin meydan üstüne.
Havasaki şahin kimi
Tökülün al gan üstüne."

"…Uca-uca dağ başında
Da bir yana, gış bir yana.
Titreşir ağzım içinde
Dil bir yana, diş bir yana…
Çekende Mısrî gılıncı
Leş bir yana, baş bir yana".

Cengi sesi
Birleşdirir göyü, yeri…
Belke ele buradan gelir
Muğamların ilk renkleri.
Tecnisleri, ritimleri?

Odüşünür, düşündürür
Gâhh yandırır, gâh söndürür.

"Deryada gözüm galdı,
Biçmedim zemim galdı,
Çoh çekdim yâr cefasın,
Mene de gemim galdı…."

Çohdan unudulmuş, yeri galmış yaradır Sur,
Birden yâda düşmüş bir öten maceradır Şur,
Bir ârifin hikmet dolu söz-söhbeti, eşgi,
Heyretden ağıl mülküne bir penceredir Şur.

Fikrin ne geder yolları, menziller,i varmış,
Üstünde cığırlar açılan bir deredir Şur.
Dağlar başı ağ, çölleri al, döşleri elvan,
Her perdesi bir renge çalan menzeredir Şur.
Gurbette Veten hesreti, yurdunda bir anlıg,
Yaddaşda yanıb tez de sönen hatiredir Şur.
Çoh gürrelenir Bextiyar öz şe'rine herden,
Güya deyecekmiş bize şe'rinde nedir Şur?!

ÇAHARGÂH

Azerî Kültür dairesinde Çahargâh olarak isimlendirilen Mugam, Türkiye'de Hicazkâr Makamı olarak adlandırır ve Rast perdesinde karar eder. Makam, Eviç (Evc) Perdesinde, Evcârâ, Aşîran perdesinde Sûz-i dil, Yegâh perdesinde ise Şedd-i Araban makamı olur.

Gelbi vulkan tek coşan üsyandır, üsyan Çarigâh,
Açmış her zengûlesinden fikre meydan Çarigâh…
Kalbi volkan gibi co an isyandı, fikre meydan açar
Şahe galhan dalğalardır bir Mühalif güşesi,
Deryalar lengerledenTufandı, tufan Çarigâh.
Deryaları döndüren tûfan çarigâh.
Gûşeler göy gürledir, yer titredir, sel oynadır,
Gönderir yâdelliye imzalı fermen Çarigâh.
Makamın hisseleri fermandır. Âfetler yaratır.
Simlerin mizrab ile togguşmasından od çıhır,
Yoğrulubdur bekle de çahmag daşından Çarigâh.
Çakmak ta ından yapılmı gibi,teller, mızrap ile toku unca ate çıkar.
Cövherinde bir hazinlik, bir hefifllik sahlanır,
Ayrılıbdır öyle bir can sirdaşından Çarigâh.
Yine de hazin ve lâtif yönleri vardır Çarigâhın.
Behtiyaram, heyranam berdaştda çılğın seslere,
İsterem od alsın esrin ateşinden Çarigâh
Çargâhın giri hissesine hayranım, ça ın ate inde ate alsın isterim.

SEGÂH

Meragalı Abdülkadir'in Segâh Kâr'ı, Türk Dünyası'nda alem olmuş, batıya doğru fetihlerle, Kâr an'anesi, büyümüş, genişlemiş, uzanmış, derinleşmiş ve yükselmiştir. 17 asırda Mustafa Itrî Efendi'nin Nevâ-Kâr'ı sayesinde, Hâce Meragî'nin sağ tarafına oturmaya hak kazanmıştır. Daha sonra zuhûr edecek olan Dede Efendi de Hâce'nin sol cihetine lâyık görülmüştür.
Zamanımızın Hâce'si Bahtiyar Vahabzâde,

Ey Zebul Segâhım, Orta Segâhım,
Menim öz amânım menim öz âhım,
Sen mene kimseden pay verilmedin,
Sen özge çeşmeden getirilmedin.
Menim dağlarımdır senin gaynağın,
Goşgar'ın. Kepez'in,Ulu Şah Dağ'ın.

Bu altı mısra ile, Segâh tesnifi yapacak olan hânendeye girizgâh yapan Tar sanatkârının, sağelindeki mızrâbı, simlere indirişi ve sol elinin parmakları ile, Tarın perdelerinde ses nakışları dokuduğunu hissediyoruz. Parmaklar ve mızrap asma karar yaptığı zaman, Kür Nehrinin çağıltılı, köpüklü dalgalarının şahlanışları hissediliyor. Söyleyen, dinleyen veya elindeki çalgıyla âhenge hazırlanan murîban, yürek döğüntüleri ile Segâh-Segâh- Segâh eninleri ile sanki Hallac-ı Mansur'un "Enelhak-enelhak-enelhak!" sayhasına nazîre yapıtor. Ve dahi, girizgâhın son noktasını bağlıyor. "**Sen mene kimseden pay verilmedin!..."**

Bahtiyar Muallim, Segâh Mugam Poeması'nın içine üç Bayatı yerleştirmiş;

Araz geldi yan ahdı
Dibinde min can ahdı,
Veten sarı bahanda
Üreyimden gan ahdı.

Dağların sînesi ne?
Gün galhıb sinesine.
Âleme sığmaz başım
Sığıbdır sînesine.

Eziziyem kül oldum,
Yandım, ahır, kül oldum.
Bir dilbilmez guş idim,
Ohudum bülbül oldum

Bu bayatıları okuyup da kül olmak nice nasiptir?

Ne deyir gönlümü oymagla, oyulmagla Segâh?
Göze göz yaşları tek bir bele dolmagla Segâh?
Könül hıçgırtısı, gelb ateşi, can yangısıdır.
Sen menim göz yaşım ol, çağla, Segâh, çağla, Segâh.
Anamın öz südütek sen hallımsan, halalım,
Ne deyirsen, meni menden bile almagla Segâh?
Bizi dünyanın o dar çerçivesinden çıharır,
Deli hallardakı höngürtüye dalmagla Segâh.
Onun her perdesi âh, her bemi gem, her zili od,
Gelbe ataş çileyir, hökm eleyir ağla Segâh.
Behtiyarın da gönül telleri titrer belece,
Deyer âhestece hey: "Ağla Segâh, ağla, Segâh".

Yukarıda da yazmıştım, Bahtiyar Hâce Segâh'a "ağla" demekle, Türk Hüznü'nü kasdetmektedir. Biz, Alper Tunga gibi ağlarız, Rüstam'e kafa tutarak. Köroğlu gibi Ayvaz'a dert yanarız, Bolu Beyi'ne kılınç çekerek, Dadaloğlu gibi: " *Ferman padişahın dağlar bizimdir"*. Diyerek.

RAST

Ey bahtiyar âh ateşi söz rengine girmez,
Hem gemli gurûb çağı ve hem de dan yeridir Rast.

Bizim ülkemizde, Rast Makamı ana makamdır. Azerî Kültür Muhitinde Rast denen makama bizler Mâhûr makamı demekteyiz. Azerbaycan'daki, Mâhûr Hindî ve Orta Mâhûr, kısmen benzemektedir. Meragalı Abdülkadir'in Mâhûr Kâr'ı elimizdedir. Konuşmacınız, İstanbulda defalarca icra edilen Mâhûr kâr konserlerine katılmıştır. Arap Harfleri ve Lâtin Harfleri ile basılmış notaları da mevcuttur. Hatta Muhterem Profesör Zemfira Seferova'nın; "Azerbaycan Mûsigî Elmi" ünvanlı kitabında (Elm Neşriyyatı-1998) Mâhûr Kâr'ın da notası mevcuttur.

Bahtiyar Muallimin poemasındaki Rast hissesini okurken işte bu idrâk içinde poemayı inceliyoruz. Mugam poeması, bir kantat'a benzemektedir. Hem muhteşem arazîlerimiz, hem mimarî, hat ve minyatür sanatlarımızı tedaî ediyoruz. Şiirin mısraları sanki mûsikî notaları ile vücuda getirilmiş.

Babürlülerin Tac Mahâl'i, Selçuklu'ların Gökmedresesi, Osmanlıların Süleymâniye'si gözümüzde canlanıyor. Han Sarayı'nın şebekeleri, minyatürleri, oymaları ve nakışları
Bu şiirde terennüm etmektedir.

Yine Bahtiyar Bey'in gazelinin mak'tası ile buçalışmayı bitiriyorum:

Ey Bahtiyar âh ateşi söz rengine girmez,
Hem gemli gurûb çağı ve hem de dan yeridiri rast.

BAHT YAR VAHABZÂDE'DE M LL MÜCADELE RUHU VE TÜRK DÜNYASI

Hüsniye Mayada lı

Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu çalışmada, Bahtiyar Vahabzâde'nin gerek şiirlerinde gerekse nesirlerinde dikkate aldığı Türklüğün ortak edebî şahsiyetleriyle "kendisi" arasında nasıl bir bağ kurduğu değerlendirilerek Vahabzâde'nin ruh ve fikir dünyasıyla birlikte sanattan beklentileri üzerinde durulacaktır. Vahabzâde'nin sanat anlayışıyla kesişen sanatçılardan, beğendiklerinden, örnek aldıklarından, sevdiklerinden bahsederken takındığı tavır üzerinde de durulacaktır.

Bahtiyar Vahabzâde'nin gerek şiirlerinde gerekse nesirlerinde Türklüğün ortak edebî şahsiyetleriyle ilgili çok çeşitli değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Vahabzâde "toprağın şanının şöhretinin dağlar" olduğundan söz açarak, "Vatanın bağrında yücelen, her biri bir asrın tarihi olan" "manevi dağlarımız"dan bahseder. Bizlerin de "ders alması gereken" bu "manevi dağlarımız" sanatçılarımızdır; Fuzûli'dir, Köroğlu'dur, Sabir'dir, Nesimi'dir...

Bahtiyar Vahabzâde, Türk dünyasının içinde bulunduğu tarihî ve siyasî şartların sanata ve sanatçıya yüklediği sorumluluğun bilincinde bir "ağsaggal"(bilge kişi) olarak, düşünen bir insan olarak bunun gereğini yapmıştır. Vatansever, ülkü sahibi bir şairin ne yapması gerektiği konusunda da kendinden once yaşamış, yazmış, yaratmış sanatçıları analiz etmiş, kendine modellik eden ya da kendisiyle "akidesi"(ülkü- ideal) noktasında kesiştikleri isimlerden sevgiyle ve övgüyle bahsetmiştir. Bu çalışmada Şairin sevdiği ve değer verdiği bu isimlerle ortak noktalarına temas edilecektir.

En çok "özdeşleştiği isim" olarak da "Mehmet Âkif" ile aralarındaki benzerlikten bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vahabzâde, ülkü, sanatçı, Türk dünyası, Âkif, azatlık (bağımsızlık)

ABSTRACT

In this study we examined the expectations of Vahabzade from the art with his spiritual and his world of ideas evaluating his relationships with the other Turkish art people taken into consider in his poems and essays. We also mentioned about his attitute towards the prominent people in Turkish literature who he enjoys, loves and imitates.

It is possible to see many evaluations of Vahabzade in his poems and essays on Turkish poets and authors. He mentions the authors as the spiritual monuments of our literature. His favorite writers are Fuzuli, Köroğlu, Sabir and Nesimi.

Vahabzade is a prominent poet considering the political and historical conditions, of te Turkish world. He fulfilled all his responsibiliites. He analized all the poets and writers before his age and mentioned about them with great passionate and admiration. In this study we discussed the common sides of these poets and authors.

The most important personality he shared his ideas with is Mehmet Akif.

Key Words: Vahabzade, Idea, Art, Turkish World, Akif, Freedom

Giri

Milletlerin hayatında kritik dönemler, bunalımlı devirler ve bu devirler içinde de tehlikeli dönemeçler vardır. Böylesi süreçlerde milletin içinden çıkacak "büyük oğullar"a ihtiyaç vardır. Milletler çıkardıkları "büyük adamlar" ve bu adamlara sahip çıkışı nisbetinde tarihe adlarını yazdırırlar, var olurlar ya da yok olurlar; kul olurlar ya da hür olurlar.

Türk milleti, en son böyle bir dönemi çıkardığı iki önderle aştı. Bu önderlerden biri askerî alandan çıktı diğeri ise sanat dünyasından. Mustafa Kemal ve Mehmet Akif Ersoy. Savaşların da iki cephesi vardır. Biri maddî güçlerle aşılır diğeri moral güçlerle. Maddî cepheyi bütün milletin gücünü, desteğini almayı başaran Gazi M. Kemal kurdu. Manevî cepheyi de önce ''millî edebiyat dönemi'' şair ve yazarları alt yapı olarak hazırladı, M. Akif ise manevî cepheye önce Çanakkale'yi destanlaştırarak sonra da ''İstiklâl Marşı''mızı yazarak ''bayrağı'' dikti.

Ancak millet de içinden çıkardığı bu oğulların ardında durmayı başarmalıdır. Hiçbir mücadele sadece "önder"lerin çıkmasıyla kazanılamaz. Uğruna ölünecek değerlerin peşinden koşanların tek bir yürek halinde, benlik kavgasına girmeden birlikte hareket etmesi gerekir ki "el gücü, sel gücü"ne dönüşsün, onu kendi toprağında köleleştirmek isteyenlere dersini versin.

Bahtiyar Vahabzâde de kendi döneminde milletinin ve hakikatlerin haykıran sesi olarak yanan, yazan, yaratan bir "azatlık-istiklâl" şairidir. Yaşadığı devir itibariyle de milletin ihtiyaç duyduğu bir insan tipidir. O, "bahtiyar asırların", "bahtiyar bir halkın" da evladı değildir; adı "Bahtiyar"dır ama kendisi "bahtiyar" değildir.Bahtiyar Vahabzâde, hür ve bağımsız bir

Azerbaycan'da dünyaya gelmemiş; fikrin ve hissin hür olarak söylendiği bir ülkede yetişmemiş olmasına rağmen "azatlık ve kulluk" arasındaki farkı da çok iyi bilir. Kendi mutluluğunu milletinin mutluluğuna bağlayan Bahtiyar Vahabzâde 1996 da yazdığı « Hansı Bir Ürekle ? » şiirinde şöyle diyor :

“Adımı deyi in, bilinsin yolum,
Meger bextiyaram, Bextiyar olum?
Sineme da çeken bir bele da la
Men a lar bextime nece yar olum?
Milletim bedbextse men hansı haqla
Men hansı ürekle bextiyar olum?” [1]

Halkın gücüne inanan, bu gücün nelere kadir olacağının farkında olan Bahtiyar Vahabzâde "Halk yanmazsa dönüp millet olamaz"[2] fikrindedir. Nasıl "güneş alışmazsa gün doğmaz" işte öyle. "Bir halkın sağlığı, geleceği de" onun için "alışıp yanan"lara bağlıdır. Bu alışıp yananlar içinde o milletin şairlerinin de önemli bir yer tutuğunu söylemek gerektir.

"Güne alı masa gün do maz yegin
Hegiget görünmez!
Hegiget budur!
Bir halgın sa lı ı- airlerinin
Alı ıb yandı ı oda borcludur. "[3]

Böylece kendine o çok sevdiği şairler –M. Âkif Ersoy ve M.Emin Yurdakul- gibi sosyal bir sorumluluk yükler. Kararlılığı, duyarlılığı, sorumluluk duygusu, muallimliği, milletvekilliği, şairliği, millî bilinci ile Vahabzâde, yaşadığı vatanının gerçeklerini, tarihini, bugününü anlayan,

Zerüret bilmese azatlı ını,
Halg onun yolunda ölüme getmez[1]

"Şairleri haykırmayan bir milleti sevenleri toprak olmuş öksüz çocuğa" benzeten M. Emin gibi halkının yol göstericisi olmak arzusundaki Bahtiyar Vahabzâde, şiirin, sanatın gücüne inanır:

air-od gayna ı, e'r-gülledir
Barıtsız e're e'r deyilmez.
airi olmayan bir halg kütledir
Amalsız bir kütle halg ola bilmez. [2]

Çocuk yaşlarından itibaren Sovyet sisteminin zorbalığının ve acımasızlığının farkında olan Bahtiyar Vahabzâde[3], eserlerinde, hakikatler silsilesinden olan "Totaliter rejime itiraz" etmiş bu yüzden de takip edilmiş, adı "gara siyahıya" alınmış, birçok mahrumiyetlere maruz kalmış yine de hakikat yolundan sapmamıştır.[4] Çünkü O, şairin halkın yol göstericisi olmasını ister. Vatanın ve o topraklar üzerinde yaşayan insanların hürriyetinin, müstakilliğinin, istiklalinin onun dilindeki ifadesi "azatlık' kelimesinde kendini bulmuştur. "Çok dert söyletir" misali Vahabzâde de hep "azatlık, azatlık"der. Bunu önceleri kendi vatanıyla ilgili bir problem olarak ele alamaz. Yasaktır, suçtur, dilinin kökünden kesilmesine sebep olabilir. Öyleyse Vahabzâde ne yapmalıdır ki milletine, yeni yetişen nesillere azatlığın ne menem bir şey olduğunu anlatsın. Onun için yine başka milletlerin, başka ülkelerin sahip olmadığı, mücadelesini verdiği, fakat Azerbaycan'ın sahip olmakla mutlu olduğu bir şeymiş (!) gibi ele alıp öyle anlatır azatlığı.[5]

Sözünü, düşüncelerini söylemek için bu yolları seçmesinin vacib olduğunu yaşadığı sıkıntılı süreçler ona öğretmiştir. M.F. Axundzade'nin "zamanı ve mekanı deyişmekle sözünü demek üsulü"nü kendine yol olarak seçmiştir. Akıllı okuyucuların satır altı ifadeleri yakalayacağını, gizlenmiş, perdelenmiş anlamları bulacağını düşünmüştür: O, 1988'e kadar bu yolla yüreğindekileri boşaltmayı tercih eden Vahabzâde'nin buna rağmen yazıları ve şiirlerinin âdeta mikroskopla incelenip sansürlenmek istendiği zamanların da olduğunu, öyle durumlarda da "milletinin geleceğini düşünen" diğer oğullar tarafından kollandığını, yardım gördüğünü de itiraf eder.[6]

Esir olan millet, milli değerlerini yaşayamaz[7] Çünkü hür değildir. Hür bir devleti, bayrağı

---

1 Vahabzâde, Bahtiyar (1987), *Ahı Dünya Fırlanır*, Yazıcı Bakü s.158-159

2 Vahabzâde, Bahtiyar (1985), *Özümle Söhbet*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü s. 59

3 "Men sovet sistemine ve rejimine qatı düşmen olan, onunla barışmayan, eksine, namaz üste ona le'net oxuyan, mehvini arzulayan savadsız, lakin açıq gözlü bir ailede böyümüşem."(s.49)
Babası ve dedesinin sovet sisteminin müsibetlerine dözmeyen, bunun bedellerini de ödeyen karakterlerde olmalarının göstergeleri olayların çocukluğundan itibaren kendisini nasıl etkilediğini anlatır:
"… Belelikle, hele uşaq yaşlarımdan men sovet rejiminin zülmünü, zorakılığını ve dehşetlerini öz gözlerimle görüb ağlımla derk ettim. Belelikle, hele uşaqlıqdan gelbimde sovet guruluşuna nifret toxumları sepildi. Hemin bu toxumlar ise sonralar şe're çevrilip cücerdi. Qelemim püxteleştikçe mövcud quruluşq nifretim de ilden-ile derinleşir ve bu gizli hissimi ifade etmek üçün yollar axhtarırdım. Hele kifayet geder tecrübem, seriştem ve ustalığım olmadığına göre universitetde oxuduğum müharibe illerinde sözümü birbaşa deyir ve elbette, bu cür şe'rlerimi çap üçün yazmır, arxivimde saxhlayırdım." (s.50)
Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik, s.49, 50

4 Vahabzâde, Bahtiyar (1991), *Şenbe Gecesine Geden Yol*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü s. 272

5 O yıllardan beri en büyük itirazının ana dilinin kapılar ardında ağlar kalmasına olduğunu; 1942-1953 yılları arasında yazdığı şiirlerinin büyük bölümünü "İki Korku" poemasında anlattığı gibi yakmak zorunda kaldığını; 1954 yılında 81" Ana Dili" şiirini çap ettirme işini Samet Vurğun'un şiirin başına Lenin'den bir epigraf ekleyerek gerçekleştirmesinin kendisine gerektiğinde "Lenin'i nasıl kalkan edebileceğini öğrettiğini"(s.50-51) Bu yıllardan sonra 1988'e kadar rejime karşı yazdığı eserlerini ikiye ayırır. Bunların bir bölümü açıkca rejimin olumsuz yanlarını anlatırken diğer bölümü de sansürü aşmak, aldatmak üzere söz konusu olayı yabancı bir ülkede üzerinden vererek, tarihten bir olaya ya da rejimin onay verdiği birinin bir sözüne atıf yaparak yazdıkları şeklinde ortaya çıkar.(s.52) Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik, 50-51,52

6 a.e. s.57-58,59

7 "Milletin milletliyi yaşar leyagetinde
eşginde, geyretinde,
Şerefinde, adında
Bir de... azadlığında
Ahı o, öz halgını köle deyil, gul deyil.
Azad görmek isteyir.
Halgının sinesinden kölelik damgasını
O götürmek isteyir.

olmadığı için de dünyada onları ciddiye alan, adam yerine koyan olmaz. Onun yerine kararlar veren, konuşan hep ona hükmeden ve zulmedendir:

En adice haggıdır azadlıg her milletin.
Birinci övladıdır leyaget-hürriyetin.
Esir halgın dünyada ne yeri var, ne sesi
Esir halgın yerine ganan da özgesidir,
Gören de özgesidir, danı an da özgesi![1]

İnsanlar, milletler dünyaya kul olmak için gelmemişlerdir.[2] Fakat azatlıklarına kastedildiğinde buna tahammül etmek sonucunda esareti getirir. Tahammülün ardından azap ve şikayet gelir.[3] Sabrettikce zulm artar, yaşamak yaşamaktan çıkar.[4] Geçmişte köleyi gece gündüz çalıştırır "bir doyumluk çöreğe" şükrettirirlerdi. "Çağdaş kölelereyse aç karnına, çırçıplak şükrü dedirttirirler. Hazır, kalıplaşmış fikirleri kabul ettirip, içleri ağlasa da oynatıp güldürürler: Üstelik "kara günün içinde" ağ günlüyüm "diye zorla bağırttırırlar, sonra da birbirlerine saldırttırıp, kırdırtırlar.[5]

Bir milleti, diğer milletler içerisinde muteber kılan, onun "öz liyakatini", milli benliğini yaşatıyor olmasıdır. Bunlar varsa o millet hürdür, azattır. Aksinde o millet esirdir, millet millet değildir. Esir milletse "öz kemal'ini, "öz dili"ni kullanamadığı[6] gibi kendi vekilini de seçemez. "Ecdattan miras kalan bayramları, yasları" yaşayamaz. Kısaca gelenek ve görenekleri, adetlerini yaşatamaz. Milli kültürüne ait unsurları koruyup yaşatamayan köle millet, hakim kültürün de tesirine maruz kalır.[7] Binlerce insanın boynuna halka geçirilir, bu halkayla "yad"a secde kılan-

---

Vahabzâde, Bahtiyar (1987), *Ahı Dünya Fırlanır*, Yazıcı Bakü s.149

[1] a.y.

[2] Vahabzâde, Bahtiyar (1964), *İnsan ve Zaman*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü . s.210

[3] Vahabzâde, Bahtiyar (1981), *Payız Düşünceleri*, Yazıcı, Bakü s.83

[4] "Sebr eledik
Özümüze cebr eledik
Orden-Medal yarışında
Dumanlayıb beyinleri
D.D.T'yle zeherledik.
Yüz-yüzleri, min-minleri
Birce cege ağ pambığa
Gurban verdik genç gızları, gelinleri
Bu dünyayag öz açmamış körpeleri
Betindece zeherledik
Yaşamadıg, baş girledik.
Yalan-yalan ve'dleri yeye-yeye
Ümid ile garnımızı doyuzdurub
Biz inamla yene bahdıg geleceye "

Vahabzâde, Bahtiyar (1991), *Nağıl Heyat*, Yazıcı, Bakü s.11

[5] Vahabzâde, Bahtiyar (1987), *Ahı Dünya Fırlanır*, Yazıcı s.92

[6] "Halgın azadlığıdır.
Halgların cergesinde mö'teber vesitesi!
Bir halgın ki, yerine düşünürler, ganırlar.
O halgı ne sanırlar?
Hanı, hanı bes onun özünün leyageti?
Millet saymag olarmı esir olan milleti?
Hanı, hanı bes onun öz kamalı, öz dili?
Kim seçdi yad milleti başgasının vekili?
Bu fikirler içinde ovhalanır Merziye ."

Vahabzâde, Bahtiyar (1987), *Ahı Dünya Fırlanır*, Yazıcı Bakü s.149

[7] "Ecdattan miras galan bayramları, yasları
Müqeddes temasları
Bir zaman gösterişle elimizden aldılar.

lar da olur. Böylelikle bizi bizden alırlar". Bizi bugüne düşüren "yiğit" olur; bugünü kabullenen "maymag" beceriksiz, aptal, zavallı da millettir.[1] Vahabzâde kendi vatanında da yaşanmış olan bu durumu "bir taraflı, talaksız nikah"a benzetir.[2] O, bu nikâhın bozulmasından yanadır. Sanatını da bu düşüncenin hizmetine vermiştir.

2.Türk Dünyasının Manevî Da ları

Bahtiyar Vahabzâde, Türk dünyasının içinde bulunduğu tarihî ve siyasî şartların sanata ve sanatçıya yüklediği sorumluluğun bilincinde bir "ağsaggal" olarak, düşünen bir insan olarak bunun gereğini yapmıştır. Vatansever, ülkü sahibi bir şairin ne yapması gerektiği konusunda da kendinden once yaşamış, yazmış, yaratmış sanatçıları analiz etmiş, kendine modellik eden ya da kendisiyle "akidesi" noktasında kesiştikleri isimlerden sevgiyle ve övgüyle bahsetmiştir.

Bahtiyar Vahabzâde'nin gerek şiirlerinde gerekse nesirlerinde Türklüğün ortak edebî şahsiyetleriyle ilgili çok çeşitli pasajlara rastlamak mümkündür. Vahabzâde "toprağın şanının şöhretinin dağlar" olduğundan söz açarak, "Vatanın bağrında yücelen, her biri bir asrın tarihi olan" "manevî dağlarımız"dan bahseder. Bizlerin de "ders alması gereken" bu "manevî dağlarımız" sanatçılarımızdır; Fuzûlî'dir, Köroğlu'dur, Sabir'dir, Nesimî'dir...[3]

"Veten, millet, onun tarixi, edebiyatı, ana dili, tehsilin millileştirilmesi, xalqın yetirdiyi böyük şehsiyyetler, onların eqideleri ve amallarının terennümü v.s menim istiqlal ve azadlıq yolunda apardığım mücadilenin ayrı ayrı qollarıdır."[4] Diyen Bahtiyar Vahabzâde,Türkiye'de gelişen Türk edebiyatını da takip etmektedir. Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Yahya Kemâl, Necip Fazıl…. O, bu şairler vasıtasıyla Türkiye'de gelişen Türk edebiyatından haberdar olmuşsa da okuduklarının hepsinden de büyük bir övgü ve sevgiyle bahsetmez. Vahabzâde bu şairleri değerlendirirken "daima vatan ve halk duyguları ile yaşayıp yaşamadıklarına; , eserlerinde halkın istek ve arzularını aksettirip aksettirmediklerine bakarak " değerlendirir. Fakat Türk şiirinin halk hayatından, halk maneviyatından halk maneviyatından koparak "dumanlı, anlaşılmaz sembollerle" dolmasını tasvip etmez. Bu yönden değerlendirince muasır Türk nesrini ve dramaturgiyasını şiirden daha ileri bulur. Bu sahada Aziz Nesin, Oktay Akbal, Kemal Tahir, Orhan Hançerlioğlu, Yaşar Kemâl, Mustafa Sepetçioğlu, Behçet Necatigil, Sevinç Çokum, K. Bayram, S. Kudret Aksal, Nazım Kurşunlu'yu "kudretli nümayendeler" olarak görür. [5]

Muasır Türk şiirini "bilmece şiiri" olarak isimlendiren Bahtiyar Vahabzâde Türkiye'de gelişen bu şiirle ilgili olumlu şeyler düşünmez."Türkiye'de sanatla halk arasında büyük uçurum vardır. Burada halk, şiiri anlamadığı gibi şiir de çok hallerde halkın duygu ve düşüncelerinden kenarda kalır." Halk anlayamadığı bu şiiri benimsemez, alkışlamazlar. [6] Esasen O, sanatta "dumanlılık"tan yana değildir. Ona gore bu anlayış, insanları fikir dolaşıklığına sevkeder, fikri

---

Bizim düşüncemizi çerçiveye saldılar.
Neçe sifet asıldı gördüyümüz bir üzden,
Ayrıldıg özümüzden
Elin öz bayramına min cür damğa vurdular,
Bizim çün teze yaslar, bayramlar uydurdular.
Doğma bayramlarımız dahmalara çekilib
Gizlinde bayram oldu
Küçelerden govuldu.
Ögey bayramlarımız küçelerde tentene,
Evlerde dinmez oldu,
Ki mse sevinmez oldu.
Yan çırağım, yan köküm
Bize töhfen nur olsun. " Vahabzâde, Bahtiyar (1991), *Nağıl Heyat*, Yazıcı, Bakü s.81-82

[1] a.e. s.110

[2] Vahabzâde, Bahtiyar (1991), *Nağıl Heyat*, Yazıcı, Bakü s 185

[3] Vahabzâde, Bahtiyar (1979), *Açılan Seherlere Salam*, Yazıcı Bakü s. 54

[4] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik, s.70

[5] Vahabzâde, Bahtiyar (1978), *Sadelikte Büyüklük*, Yazıcı Bakü s. 258-259

[6] a.e. s.259-260

azdırır. Bu da "halka doğru sözü demek istemeyen, realizmden kaçan, hakikati perdeleyen Avrupa, Amerika burjuva sanatının hususiyetidir." Halbuki "herkesin güzelliği onun özlüğünde olduğu gibi, her ülkenin her halkın güzelliği de onun öz sıfatında, öz hüsusiyetinde kısaca onun özlüğündedir."[1] "Halkına vurgun" şair Bahtiyar Vahabzâde yüreğinden aşıp taşan, çaprazlaşan duygularını, beynini kemiren fikirlerini anlatırken vatanının ve halkının "ağrı-acılarını" şahsi "ağrı-acıları" gibi kendi kalbinde hisseder. Ona göre şair, ilk plânda vatandaş, sonra şairdir. Şairin şairliği onun vatandaşlığıyla belirlenmelidir.[2]

Vahabzâde'nin şiirlerinde, yazılarında, sohbetlerinde övgüyle, beğeniyle söz konusu ettiği isimler sanat anlayışı olarak benimsedikleridir. Ölçütleri bellidir; vatanını, milletini her şeyin üstünde tutan, hürriyet aşığı, azatlık sevdalısı olan kendini ve ömrünü de bu değerlere adamış, mücadeleci ruha sahip sanatçılardır.O'na gore: "Ömrünü halkın hayatına karıştıran, kendi hayatını değil halkın hayatını yaşayan büyük şahsiyetlerin ömrü halkın ömrü kadardır..."[3]

a.Vahabzâde'nin Türk Dünyasından Be endi i Edebî ahsiyetler:

Bahtiyar Vahabzâde'ye göre edebî şahsiyetler, sanat bahçemizden güller deren, bu diyardan o diyara, o diyardan bu diyara selâmlar gönderen;[4] vatanımızın bağrında yükselen manevî dağlarımızdır.[5] Biz burada, işte bu dağların hepsinden bahsetmeyeceğiz. Sadece Vahabzâde'gibi "bir âmâl uğruna yazıp yaratanlar"dan en önde gelen birkaç zirve isime onun gözünden bakalım. Bu isimler şairin kendisiyle özdeşleştirdikleridir.

Mirze Elekber Sabir

Sabir de bir âmâl uğruna yazıp yaratanlardandır, "Bir âmâl aşkına yarattığından dalgalar içinde o dağa dönmüş; Şarkın her yerinden halka görünmüştür. Vahabzâde, onu kendine üstad kabul etmektedir.[6]

Demi em, dilidir o derdimizin,
Veten, neden ötrü do ubdur onu...[7]

Bahtiyar Vahabzâde ile M.E. Sabir'in fikirleri arasında birçok paralelikler kurulabilir. Bahtiyar Vahabzâde de Sabir gibi "Vatanın ve halgın ağrı-acılarını şahsi ağrı-acılar gibi öz kalbinde yaşatan bir vatan şairi"dir[8]"Vatan namına yanan, yandığı için ebediyyet kazanan"[9] Sabir, milyonlara ders vermiş, milyonları düşünmüş bu büyük kalb sahibi yine onların yolunda eriyip muma dönmüştür.[10] "Ezilen halkının isyan sesi olmuş bu dahi muallim,"[11] şiirleriyle "yumulu gözleri açmış, körpelere, şanlı sabaha giden çığırları, izleri tanıtmış, onların yüreğinde bin çıra yandırmış; ganmak, yanmak nedir öğretmiştir."[12]

"Bu Buhara papaklı, orta boylu muallim halkın gören gözü" olmuştur. Fakat bu "meslek yolçusu"na halk "yolsuz" demiş; hatta onu ömür yoldaşı eşi de anlamamıştır.[13]

En büyük hürmete lâyık olduğu halde hürmetle izzetle karşılanmadığı gibi hücumlara maruz

---

1 a.e. s. 262

2 Tengitçi M. Aydın ile Müsahibe'de bir soruya verdiği cevapta:
"Umumiyetle, şair ilk növbede vetendaş, sonra şairdir. Daha doğrusu, indi şairin şairliyi onun vetandaşlığı ile müeyyen edilmelidir. İçtimai problemlere tohunmayan, vetenin ve halgın taleyinden kenarda galan bedii eserleri indiki şeraitde megbul saymag olmaz. Ancag bedii eserin içtimailiyi onun yalnız mövzusundan asılı deyildir. Daha doğrusu yalnız mövzu eserin içtimai deyerini müeyyen etmir. Esas mesele müellifin mövgeyinde, cereyan hadiselere münasibetinde bedii sözün gudretile cemiyyete te'sir göstermek arzusundadır." Vahabzâde, Bahtiyar (1986), *Derin Gatlara Işıg* , Yazıcı, s. 101

3 Vahabzâde, Bahtiyar (1986), *Derin Gatlara Işıg* , Yazıcı, Bakü s. 175

4 Vahabzâde, Bahtiyar (1971), *Bir Baharın Garanguşu*, Gençlik, Bakü s. 163

5 Vahabzâde, Bahtiyar (1979), *Açılan Seherlere Salam*, Yazıcı Bakü s. 54

6 Vahabzâde, Bahtiyar (1986), *Derin Gatlara Işıg* , Yazıcı, Bakü s. 23-24

7 Vahabzâde, Bahtiyar (1971), *Bir Baharın Garanguşu*, Gençlik, Bakü s. 104

8 Vahabzâde, Bahtiyar (1991), *Şenbe Gecesine Geden Yol*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü s. 266

9 a.e. s. 134-135

10 Vahabzâde, Bahtiyar (1964), *İnsan ve Zaman*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü s. 152-153

11 a.e.. 158-159

12 a.e. s. 160-161

13 Vahabzâde, Bahtiyar (1964), *İnsan ve Zaman*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü . s. 150

kalan[1] Mirze Elekber Sabir'in "Sabır" mahlasını, Bahtiyar Vahabzâde, "Tahammül eden, sabreden ezilir" şeklinde yorumlamış ve şöyle demiştir:

Dünyaya sı mayan fikirlerini
Zaman, bir tiyana ba lamadı mı?
O dedi: -Anlamag istesen meni,
Dü ün legebimi, unut adımı!

Düzü çoh dü ündüm... Tehellüsünü
Niye Sabir goydu Mirze Elekber?
Büyük geleceye dikib gözünü
Demek istemi ki, dözen eziler![2]

Musa Celil

Bahtiyar Vahabzâde, "akide, âmâl" uğruna vuruşan, zindanlara düşen Tatar Şair Musa Celil'i binbir meşakkatle dolu hayatından bahsederken O'nun "yaratma aşkıyla" yaşadığını;" Saraylarda değil, zindanlarda, dolu yüreğini boşalttığını. "Dünyanın en güzel söz incilerini karanlık zindanlarda yarattığını" söyler. "Ömrü fırtınalarla geçen" şair, "mukaddes akidesi" yolunda girdiği zindanlarda[3] "azadlık nağmeleri"yle "taş hisarları uçurmuş", bütün dünyaya sesini duyurmuştur.[4]

Musa Celil, 1941-1945 yıllarında Farisîlerce hapsedildiği zindanda, on iki arkadaşıyla birlikte, gurbette ve zindanda, yüreğinde vatanı yaşatmıştır.[5] Ona zindanda "azatlık vaadedilmiş"se de o, düşmanı sevindirmek istememiş; "şerefle ölmenin saadet", "bahşiş alınan azatlığın" da "esaret" olduğunu söyleyerek reddetmiştir.[6] Kendi kurtuluşunu düşünmemiş ama şiiri azat olsun istemiştir:

O, hilas olma ı heç dü ünmedi,
" e'rim hilâs olsun zindandan"-
-Üzüme gülermi meger taleyim?
Men de ya ayaram- eger taleyim
e'rime zindandan bir nicat verse
Men de öleceyem, e'rim ölerse...[7]

Musa Celil, "o ganlı gadalı" yıllardan önce de şiir yazmaktadır, fakat onu meşhur eden "cellat baltası altında" zamana meydan okuyuşları olmuştur. Kendisi de zamanın üstüne çıkmış, şiirleriyle ölümsüzleşmiştir.[8] (Musa Celil'in zindanda yazılan şiirlerinden de "Moabit Defteri" adlı eseri meydan gelmiştir.)

Nesimî

XIV. yüzyıl sanatçılarından Seyyid Nesimî, Vahabzâde'yi etkileyen sanatçılardan biridir ve onun eserlerinde sık sık Nesimi'yle karşılaşılır. Vahabzâde, Nesimî'yi niçin sever? Nesimî'yi sever çünkü onun sanatının büyüklüğü "hakikati demesi"ndendir. Nesimî "gerçekçilik sembolü, korkmazlık timsali, inkılap çarçısıdır."[9]

Tarih boyu bu dilde hagg ne mesi ohunmu
Haggın öz sesi kimi
Bu dilde üsyan etmi ehkâmlara Nesimî
Danı ıbdır bu dilde Mısrî gılıncın sesi,
Settarhanın gezebi, Sebirin gehgehesi.[10]

---

[1] a.e. s. 163-164
[2] a.e. s. 147-148
[3] Vahabzâde, Bahtiyar (1958), *Aylı Geceler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü s. 25
[4] a.e. s. 26
[5] Vahabzâde, Bahtiyar (1967), *Menim Şe'rim*, Bakü s. 397-398
[6] a.e. s. 397
[7] a.e. s. 399
[8] a.e. s. 396-397
[9] Vahabzâde, Bahtiyar (1978), *Sadelikte Büyüklük*, Yazıcı Bakü s. 6
[10] Vahabzâde, Bahtiyar (1981), *Payız Düşünceleri*, Yazıcı, Bakü s. 210

Bahtiyar Vahabzâde, bu dünyada herkesin kendi derisi, hayatı için yaşadığını, fakat Nesimî'nin kendini derisi soyulması pahasına akidesini vermesini takdir eder. Onu bu yüzden de sever. Sanatıyla bayrağa çevrilen[1] Nesimî için der ki:

"Ben Nesimî'yi önce bu yenilmezliğine, korkmazlığına, sebatına ve sözün geniş manasında mertliğine göre seviyorum. Meslek ve akide şairi olduğu için seviyorum. Nesimî için, sanat büyük fikirlerin ifade vasıtası, fikir silâhı olmuştur."[2]

Nizami

Mehmed Emin Resulzâde'nin "Azerbaycanlıların sade vatanperveri değil. millî duyguları daha çok kabartan" şahsiyeti olarak takdim ettiği Nizamî "yalnız Azerbaycanlıların değil, bütün Türklerin övüncü"dür. "O Türklüğü idealleştirmiş" bir şairdir. Bahtiyar Vahabzâde de bu bayraklaşmış sanatçının "Hamse"sinden zaman zaman alıntılar da yaparak hem eser, hem Nizami hakkında fikirlerini söyler. O, vakitler Nizamî'ye, padişahlar büyük destanlar sipariş verir. Azerbaycan, 12. Asır Atabey hükümdarlarından birinin isteği üzerine "Hamse"yi kaleme alan Nizamî, eserini farsça yazmak zorunda kalır. Vahabzâde bu hali şöyle dile getirir:

Her setri bir hezine, her sözü bir
pehlavan
Heyf!.. Ana dilinde yazılmamı bu dastan
Bah burada gör nece hal vurubdur Nizamî,
Öz büyük arzusunu doldurubdur Nizamî
Da üzlü ganunların ahtasında, garında.
'Ey gullug halgaları!" siz o senetkârında
Gula ını sıhdınız, unuttu öz dilini.
Danı a da bilmedi, yandırdı söz dilini.[3]

O, "baba Nizamî"nin "Hamse"si, "öz ruhu, öz sesi baba, dede ocağının nefesi gibi" evlenip giden kızların "çeyizi"ne konulmalıdır inancındadır. Çünkü bu eser bize "kökümüzden haber verir", "bize bizi tanıtır." O kitapla "ocaklarda tütsülenen, asrımıza akıp gelen ruhumuzu" çocuklarımıza bahşetmiş oluruz.[4]

Oljas Süleymanov

Kazakistanlı milliyetçi bir şair olan Oljas Süleymanov, Bahtiyar Vahabzâde'nin yakın arkadaşıdır. Azerbaycan'ın zorlu günlerinde Vahabzâde ile aynı duyguları paylaşmıştır.[5]

Resul Rıza

"Ölmez eserleri ile ölmezlik kazanmış kudretli şair Resul Rıza[6] halkına kulluk etmiş bir şairdir. Onun eserleri bugün halkının serveti ve tesellisi"dir. Resul Rıza için Vahabzâde şunları söylüyor:

"Resul Rıza, halkımızın inkılaptan sonra yetiştirdiği büyük simalardan biridir. Onun tercümeyi hali halkımızın otuzuncu yıllardan bugüne kadar ki hayat ile öyle bağlanmış kı, o, öz hayat ve mübarezesinde halkın hayat ve mübarezesini yaşatmıştır. 30-40. yıllarda halkımızın maarif ve medeniyet sahasında kazandığı nailiyetler, Büyük Vatan Muharebesi yıllarında faşizme karşı döğüşlerdeki kahramanlığı, muhabereden sonraki ve şimdiki başarılarımız bütün bunlar Resul Rıza'nın yaratıcılık biyografisinde ayna gibi öz aksini bulmuştur.

Ömrünü halkın hayatına karıştıran, kendi hayatını değil halkın hayatını yaşayan büyük şahsiyetlerin ömrü halkın ömrü kadardır..."[7]

Samed Vurgun

Vahabzâde, kendisine üstad kabul ettiği Samed Vurgun'a birçok şiirinde yer verdiği gibi,[513]

[1] Vahabzâde, Bahtiyar (1979), *Açılan Seherlere Salam*, Yazıcı Bakü s. 19
[2] Vahabzâde, Bahtiyar (1978),

Bahtiyar Vahabzâde, Şehriyar ile kendini "çifte kanat" gibi düşünür. Şiirlerini dilinden düşürmediği Şehriyar'ın resmini de "bir üstad" gibi odasına asmıştır.[1]

Türkiye'de Geli en Türk Edebiyatından Be endi i simler

B.Vahabzâde, Türkiye'de gelişen Türk edebiyatını da yakinen takip etmiştir. Tanzimat sonrası edebiyatımızdaki birçok akım ve gruplanmalardan da haberdardır. Çeşitli vesilelerle bunlardan bahsederken kendi öz düşüncelerini de belirtmekten geri durmaz. Beğendikleri yanında tavır aldıkları, eleştirdikleri de vardır. Bahsettikleri arasında tavır belirtmedikleri de çoktur.

Namık Kemâl

Vahabzâde'nin açıkça beğendiğini benimsediğini gördüğümüz isimler ise yine yukarıdakilerde olduğu gibi vatan ve millet adına bir "ülkü"ye gönül verip yazanlardır. Bu ülkü O'nun "amal ve akidesi"dir. Hürriyetle, vatan ve millet sevgisiyle edebiyatımızda bir "hürriyet şairi, vatan şairi" olarak ün yapan **Namık Kemâl**'i vatan ve millet sevgisinin bütün yoğunluğuyla verildiği bir beytiyle anar:

Ölürsem görmeden milletde ümmid etdiyim feyzî
Yazılsın sengi-gebrime Veten mehzun, men mehzun!

İfadesiyle, Vahabzâde Namık Kemâl'in "öz zamanesinde, halkı için güzel günler arzusu ile çırpındığı"nı söyler.[2]

Karabağ meselesine başlangıcından itibaren vakıf olan Vahabzâde'nin son dönem şiirlerinde "bir türlü sonuçlanamayan Karabağ meselesi"nden dolayı takındığı tavır, tam da "Namık Kemal tavrı"dır. 1999'da yayınlanan "İstiqlal" kitabında de yer alan son dönem şiirlerinde keskin bir "vatan mahzun ben mahzun" tavrı vardır. Aslında bu konuyu 1990 sonrasında hep işlemiştir: Azatlıq milletine saadet getirmemiştir. Azatlığa kavuşmuşlarsa da "şükür Allah'a" diyememişlerdir. Azadlık kollarındaki "qandal" olmuş; yeni bir mahkûmluk, kulluk getirmiştir. Vazife, makam uğruna düşmanı unutup rahat yatanlar vardır. İşte böylesi azatlık için tavrı:

"Bele azadlı ı istemirem men,
Bele azadlı ı istemez Veten!"[3]

Bu eleştirel tavır,1990'dan sonra gittikçe dozunu artırmıştır onun şiirlerinde. O çok özlediği "istiklâl" alınmış ve "korunamamış"tır. Vatanın bir bölümündeki işgalin yıllarca sürmesi, kaçgın ve köçgünlerin vaziyetinin kötülüğü ona büyük bir "hayal kırıklığı" yaşatmıştır. Ne bu durum değişmiş ne de onun hayal kırıklığının onda yarattığı öfke dinmiştir.

Bu savaşın haklı oldukları üzere kendi lehlerine neticelenmemesinden doğan öfke şiirlerine de yansır, olumsuz eleştirileriyle kendi milletini en ağır sözlerle de eleştirmekten geri durmaz. 1996'da kaleme aldığı "Senger—Masa" şiirinde:

"Sava a bilmeyib geri çekildik
Sulha qovu ma ı qelebe bildik
Bilmedik sı alla düyün açılmaz,
Toyu a yas da yas, ele toy da yas.
Silahla sözünü deye bilmeyen,
Masa arxasında ne deyecektir?
Dü meni önünde eye bilmeyen,
Dü menden merhemet dileyecekdir….
Sengerde eyilib "teslimem"—deyen,
Masa ba ında da eyilecekdir." [4]

[1] a.e. s. 91
[2] Vahabzâde, Bahtiyar (1978), *Sadelikte Büyüklük*, Yazıcı Bakü, s. 259
[3] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik,, s.209-211
[4] a.e., s.262

Yenilmek istemeyen ama karşısındaki düşmanın da üstesinden gelip yenemeyen milletini, bütün bu öfkeli sözlerine rağmen daima sevdiğini belirten şair "Qoruya bileydim özünden onu." Diye de hayıflanır.[1]

Vatan mahzundur, dolayısıyla Bahtiyar Vahabzâde de mahzundur, arzusu gözünde kalmıştır. Yazdığı Vatan şiirleriyle, hürriyet, millet şiirleriyle N.Kemal'le aralarında daha birçok benzerlik kurulabilir.

Tevfik Fikret

Servet-i Fünûn dönemi Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Tevfik Fikret, Bahtiyar Vahabzâde'nin satırlarıyla şöyle tanıtılır:

"Büyük Türk şairi Tevfik Fikret'in yaşadığı ev 'Aşiyan' adlanır. İstanbul'a gelip onun evini ziyaret etmemeyi kendime günah sayardım. Çünkü bu şair zamanının en büyük, en müterakki şairlerinden biri olmuştur. O, Türk halkını istibdâda, zulme karşı ayaklandıran, şiirlerinde beynelmilelcilik tebliğ eden bir şairdir. Bizim Sabir, M. Hâdi gibi şairlerimiz bir çok eserlerinde onu yad etmiş, onun satırlarından alıntılar yapmışlardır."[2]

T.Fikret'i beğenme sebebi "istibdâda, zulme, haksızlığa karşı" onun başkaldırışıdır. Fikret'in önceden istibdata karşı duruşuyla alkışladığı İttihat ve Terakki'cilerin yönetimlerinde gördüğü yanlışlara da boyun eğmeyerek, susmayıp haykırdığı "Han-ı Yağma" şiirinde yönelttiği sert eleştirilerden ilham aldığını da söylesek yanlış olmaz.

"Cebi dolu yüreği boş, servet delisi, damarı kesik" köle ruhlu bu insanlara "Vaydır Ekdiyimiz" şiirinde de seslenir. Kısmete inanan, şükrünü bilen bu milleti, ona çörek yerine ümit vererek sömürdüğünüz, kanını emdiğiniz yetmedi mi diye sorar. Milleti parça parça edip yemekten doymayanlara Tevfik Fikret'in Hân-ı Yağma" şiirindeki gibi serzenişte bulunur:

"Sizin bir haqqınız, halqın min haqqı,
Yoncanı gözledik bitmedi yazda.
Sizin yediyiniz milletin haqqı,
İlişib galmadı boğazınızda.
Yeyin tısgırınca, yeyin ölünce,
Bu millet eriyib çöpe dönünce.
.,.Milletin qanıdır servetin, varın,
Siz öz kefinizde, memleket darda
Geceler çadırda ac yatanların
Payını uduzun kazinolarda."
….
Milletin başına çorap ören, insafsızlara sorar:
"…Gözünüz doymadı dünya malından,
Siz ey susadıqca duz yalayanlar.
Bu geder nefs olar? Borc istediniz
Çomağı çobandan, çeliyi kordan.
Yeyip doymadınız, doyub yediniz
Vallah, hem torbadan, hem de axurdan."[3] Der. Bu tamahkârların gün gelecek yediklerini bir gün kusacakları umudunu da taşır.

Mehmet Emin Yurdakul

Millî edebiyatın öncüsü M.Emin Yurdakul, Osmanlı'nın son dönemlerindeki bunalımlarına çözüm arayan ve çözüm önerileri olan toplum için sanat anlayışını benimseyen bir sanatçımızdır. O da hürriyet ve istiklâl aşığıdır. Şiirlerindeki haykırışlarıyla milleti harekete geçiren; genç sanatçılara yol gösteren, yol açan, şairlere toplumsal bir sorumluluk yükleyen

"Bırak beni haykırayım, susarsam sen matem et
Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet

[1] a.e. s.259

[2] Vahabzâde, Bahtiyar (1978), *Sadelikte Büyüklük*, Yazıcı Bakü s. 265

[3] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik s.250-251

*Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir."*mısraların sahibidir. B.Vahabzâde de aynı görüştedir. O da şiire, şaire görev yükler.

1897'deki Yunan Harbi esnasında Selânik'te Asır gazetesi ve İstanbul'da Malumat mecmuasında yayınlanan "Anadolu'dan Bir Ses Yahud Cenge Giderken" şiirindeki;

"Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur
Sinem özüm ateş ile doludur
İnsan olan vatanının kuludur
Türk evladı evde durmaz giderim"

Mısralarında olduğu gibi Bahtiyar Vahabzâde de 1995'te "Men Türkem" şiirinde Türklüğüne vurgu yapar. Aynı şiirde "özge anasından süt emip, özgeye kulluk edenler"i eleştirirken, milleti yüz yere bölen eski oyuna dikkat çeker, ölene kadar kalbinin sesini dinleyip, türk olduğunu söylemekten vazgeçmeyeceğini söyler:

"Eslimi, neslimi tanıyıram men,
Qarı ıq deyilem, özümden hürkem.
Sen kimsen, sen nesen, özün bilersen,
Men ilk qayna ımdan türk o lu türkem"[1]

Türk tarihine yönelişlerinde Türklerin islâmiyeti kabulünden evvelki dönemleri ele alıp işleyen, beş bin yıl önceye Altay'lara atıf yapan M.Emin gibi B.Vahabzâde de birçok şiirinde eski Türk tarihine, destanlara, destan motiflerine zaman zaman müracaat ederek vatanın oğullarına seslenir. Onlara damarlarındaki kanı hatırlatan Şair yitirilmiş topraklar için mücadeleye, atalara layık olmaya çağırır. Kişilikli, onurlu bir yaşam için köleliğe karşı çıkmaya, zillet halinden, topraklarına sahip çıkamama "günahkârlığı"ndan kurtulmaya çağırır:

Dü düyümüz müsibete,
Bu ezaba, bu zillete
Yohsa koruq, yohsa karıq?
Bu torba ın qaba ında
Biz helelik günahkarıq.
Bu günahla ba ı lamaz Veten bizi.
Gülleliyek
Bu milleti hecil eden sebrimizi.

Qalh aya a!
Öz haqqındır zefer senin.
Çarçısı ol qelebenin!
Qaldır döyü dostlarını "Vur!"- sesine.
Qalh aya a,
Diz gatlamaq yara ar mı
Bige Hanın nevesine?"
Qalh aya a,
mdad umur Veten senden."[2]

Ayrıca, 1993'te kaleme aldığı "Galh Ayağa" şiirindeki emir kipini kullanışıyla da M.Emin'in "Vur" şiirindeki havayı soluruz.

"Ey Türk vur, vatanın bakirlerine
Günahkar gömleği biçenleri vur
Kemikten taslarla şarap yerine
Şehitler kanını içenleri vur"

Anadolu'da Millî Mücadele yıllarında "manevî cephede"ki çalışmalarında milliyetçi ve mücadeleci safta yer alan Mehmet Emin Yurdakul arkadaşı Yusuf Akçura'yla birlikte II.İnönü Savaşı yıllarında Anadolu'ya geçmiş, İnebolu'da halka hitap ederek onları "Vur" şiirindeki

[1] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik s.226
[2] a.e. s.193-194

ifadeleriyle millî Mücadeleye davet etmiştir. Daha sonra Ankara'ya geçmiş, bu doğrultuda çalışmalarına devam etmiştir.[1]

Mehmed Akif Ersoy

Yeri geldikçe millî şairimiz Mehmed Akif Ersoy'un "İstiklâl Marşı"na ve "Çanakkale Şehitleri" şiirlerine müracaat eden[2] Bahtiyar Vahabzâde'nin sanat anlayışı olarak da onayladığı, sevdiği, örnek aldığı M.Âkif ile aralarında çok benzerlikler vardır.

M.Akif Ersoy, sanat anlayışını okuyucularına açıklamak üzere bir nev'i okuyucularına "önsöz" mahiyetinde yazdığı "Karilerime" şiirinde, "samimiyet"ini biricik "hüner" olarak sunar. Şiirini de "acizliğinin göz yaşları" olarak tanımlar. Gücünün yetmediği, elinin ermediği sorunlar ona acizlik duygusu yaşatmıştır, şiirler yazdırmıştır. B.Vahabzâde de aynı durumu görüyoruz, hem de aynı "samimiyetle".

Azerbaycan'ın "tek yanlı" ve boşama imkanı olmadığı bu "nikah"ında, onu güzel gösteren, servetinin, varlığının payı çoktur. Vahabzâde, kendilerine, geçmişlerini de bugünlerini de "yetim" eden; servetlerini "düşman" eden durumu şöyle anlatıyor :

Hansı ganunda var ki.
Öz servetin, öz varın
Özüne genim olsun?
Dünenin yetim olsun
Bugünün yetim olsun

Hansı ganunda var ki,
Öz elinden olasan,
Öz dilinden olasan
Hedef de sen olasan
Gülle de sen olasan?

Hansı ganunda var ki,
Bir halgın ana dili
Dilim dilim kesile
Od içinde yanasan
Sene yasag edeler.
"Yandım" demeyi bele?..[3]

---

[1] "Zafer haberini duyup, İnebolu'nun Hürriyet meydanında toplanan halka önce Mehmet Emin Bey, daha sonra Yusuf Akçura nutuk irad etti. Zafer haberini bildiren telgrafı açık artırmaya koyarak o günkü adı Hilâl-i Ahmer olan Kızılay'a 6 000 lira para toplamışlardır. **Mehmet Emin Bey'in uzun nutkunun bir kısmını "Ey Türk Vur!" iirinin tahlili olarak da görebiliriz**; " İnönü zaferi gururun, tamahın muharebesi değil, vatanın, haritanın muharebesidir... Peygamberimiz Hz. Muhammed'le; memleketi, sandukası hakarete uğrayan Gazi Sultan Osman, mezarlarından kefenleriyle çıkarak Söğüt önlerine gelmiştir ve Allah'ın din, vatan ordusuna fetih, yardım gelmiştir... Ey Türk! Vur! Senin mazlum İzmir'in, yaslı Edirne'nin, esir İstanbul'un, Suriye ve Türkiye'nin bütün ümitleri sende. Bunlar ezanları susmuş; minareleri, minberleri yıkılmış; camileri, kandilleri kararmış kabileleriyle, esir ve mahpuslarla dolu zindanlarıyla senin Anadolu'na gözlerini dikmişler, kahraman evlâtlarından mucize bekliyor, vur! Senin beldelerine yangınlar, çocuklarına zincirler getirenleri, yeşil ovalarını kemiklerle ağartanları, gümüş ırmakları kanla kızartanları vur! Sana bir kara yılan gibi sarılmak istenen esareti boğmak için vur! Gururlu hırsları taşlara gömmek için vur! Ve silâhın kırılıncaya kadar vur! Seni, yukarıda Allah, aşağıda tarih seyrediyor, vur!"
Civelek Nuri, Mehmet Emin Yurdakul, Töre Dergisi, Çukurova Sanat Arşivi, http://www.toredergisi.com/nuri-civelek/mehmet-emin-yurdakul.html (13.11.2012)

[2] "Mehmed Akif'in meşhur 'Çanakgala Şehidine' adlı şe'rinde Veten torpağının azatlığı yolunda canını gurban vermiş esgerin hagg işini:

"Sene dar gelmeyecek megberi kimler gazsın?
Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın.

-deye terennüm etmesi ne geder içtimaî ve ne geder şairânedir. Veten uğrunda ölen esger o geder böyükdür, emeli o geder şanlıdır ki onu tarihe defn etsek ora da sığa bilmez!..." Vahabzâde, Bahtiyar (1978), *Sadelikte Büyüklük*, Yazıcı Bakü, s. 259

[3] Vahabzâde, Bahtiyar (1964), *İnsan ve Zaman*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü s.145

Azerbaycan'ı yetmiş yıl kendine esir eden biraz da "korku"dur. Bu korkuyla her şeyi kabullene kabullene "toz gibi elenmiş"; "ufalanmış, küçülmüş"; köleliği benimsemiştir.[1] "Ağa" pozisyonundaki Rusya ve İran tarafından ikiye bölünmüşlüğü yaşamak zorunda bırakılmıştır.[2] Bu arada "milletin büyükleri" büyüklük yapamadığı gibi "Ağalar" önünde eğilerek hürmet kazanmaya çalıştıkları için küçülmüşlerdir. Halbuki hürmet köleliğe değil, ağalara olmaktadır.[3] Vahabzâde onlara şöyle seslenir:

Ey halgımın böyükleri,
Böyük olun kiçilmeyin
Eyilmeyi hörmet üçün yol bilmeyin
Siz millete söykenseniz
Arkanızda millet durar.
Gorhunuzdan eyilseniz
Gar ımızda daha büyük zillet durar.
Millet ile siz birsiniz.
Gorhunuzdan eyilende
Milleti de eyirsiniz
Eyilmeyin siz ucalın
Halgımızın üreyine
Mehebbetten körpü salın!
Siz böyüyüb ucaldıgca
A amız da gar ımızda kiçilecek
Sizi yenmez da bilecek.[4]

Âkif gibi kendi yaşadığı devrin sosyal ve siyasi olaylarını şiirine taşıyarak toplumsal bir mesaj verme gayretinde olan B.Vahabzâde'nin eserlerinde, kendi devrinin kronolojisini bulurken çözüm üretme gayretini de görürüz. Çözümsüzlüğü ta yüreğinde hissedip de elinden bir şey gelmediği durumları da çok yaşamıştır Akif gibi. Âkif'in Balkan Savaşı'ndan sonra milletinin maruz kaldığı katliamlara, altıyüzbin müslümanın katledilişinin verdiği ıztırapla "Yâ İlâhî bize tevfikini gönder!" diye yalvarması, şikâyette bulunması gibi serzenişleri Vahabzâde'de buluruz. 1996'da yazdığı "Ya Rebbim" şiiri helal toprağından kovulan halkının yaşadığı musibetlere tahammül edemediği anlardan birinde Yaradan'a seslenişidir. Bu şiirde Allah'a seslenerek milletçe yaşadıklarını sorgular. Ne gibi bir yanlış yaptık da bunlar başımıza geldi diye düşünürken Allah'a da serzenişte bulunur:

"Sene el açmakdan elim yoruldu,
Senden milletime elac istedim.
Sene yalvarmaqdan dilim lal oldu,
"Ba lı qapıları özün aç",- dedim.
Xeyire dolanmır niye bu dövran?
Niye bu milleti me mun eyledin?
Niye ba gasına bir garı olan
Yolu bizim üçün uzun eyledin?" [5]

B.Vahabzâde'deki bu serzeniş hali anlıktır, süreklilik arzetmez. Âkif'de de öyledir. Her ikisinin amacı da umutsuzluk telkin etmek değildir. Bilâkis, yapılacakları sayarak kendi yapacaklarını da bizzat yaparak başarmak için halkı motive etmektir. Bu tavrın başlangıcı hataları söylemektir. Milletçe özeleştirilerini yaptığı şiirleri çoktur her ikisinin de. Bunlar, içlerinde çözüm önerilerinin de olduğu şiirlerdir. Unutkanlık, Yurt Yad Elinde, Unutulsun Unutkanlık, Tezeden Yaratsın Yaradan Bizi….

[1] Vahabzâde, Bahtiyar (1991), *Nağıl Heyat*, Yazıcı, Bakü. s.95
[2] a.e.s.151-152
[3] a.e.s. 95-96
[4] a.y.
[5] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik s. 255-256

Kendine yabancılaşmak –özgeleşmek-, sömürge olarak yaşamanın ruhlarına işlemesi tarzında çok sert eleştirileri de olmuştur son yazdıklarında. Bu sertlik, Âkif'te de vardır. "Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek" diyen Akif'le bu nokta da benzeşirler. B.Vahabzâde, başka milletlerin öyle ya da böyle gölgesinde yaşamayı sevmekliğimizi eleştirir. Kendi dilimizle konuşmayı sevmeyişimizden, rüşvet parası ile mescit yaptırmamıza, birlikten çok bahsedip de bir türlü birlik olamayışımıza, dedelerden kalan toprağa sahip çıkamayışımıza kadar birçok yanlışımızı dillendirerek içinde bulunulan "kendini küçük görme" hastalığımızı aşmamızı ister. Ayrıca, kendi üstüne düşeni yapmadığı halde Allah'tan yardım isteyenleri de eleştirir. Âkif'in "Tevekkül" şiiri de böyledir. Her ikisi de "gayret ve çalışma"dan yanadır:

"Elimiz silaha sarılmalıyken
Allaha yalvarıb açıldı göye,
bele gederse, qorhuram ki, men
Belece alı aq qeyretsizli e
….. Çox a ır yük imi heç deme qeyret
Atıb çiynimizden yüngülle mi ik.
Satdıq Qaraba ı özümüz dünen
Umduq xilasını özgelerinden.
…..Çeçen ac da olsa azadlıq ister,
Amma biz qefesde toxluq isterik.
Do maca qarda ı yüz il danmı ıq
Amma özgesini qarda sanmı ıq.
Özge qoltu una sı ınmaq yeter!
A asız ya aya bilmerik meger?"[1]

1997'de "sabır" hakkında yazdığı iki şiiriyle de "dözen eziler" mesajına bağlı olarak sabretmenin "cesaretsizlik"lerini gizlemenin, zulme baş kaldıramamanın bahanesine nasıl dönüştüğünü anlatır. "Emel gardaşı Asif Merzili"nin "Qul eyledi sebr bizi, Allah alsın elimizden sebrimizi." Sözlerini çıkış noktası yapan Vahabzâde,

"Gözümüzden axan ya ı sile sile
Bel ba ladıq tevekküle.
Arzumuza çatmak üçün
Gün sayırıq, il sayırıq.
Boyun eyib ya ayırıq
Sebrin ümid kölgesinde

Mürgüleyib ya ayırıg." Der. Milletin kaderini yine milletin azim ve iradesinin kurtaracağına inanarak "talihini öz eliyle yaratmayan milletlerin" varacağı yer "azap, zillet ve hasret" olacağını; kendi gücüne inanmayanların öz hakkını başkasından dilenmesinin vehametini, vurmak için yaradılan elin sadece yalvarmak için göğe açılmasını eleştirir.Çünkü görünen şudur: Namusun ayaklar altına alındığı yerde sabır dar ağacına asılmaldır; bizi maymuna çeviren, boyun büktüren sabır lanetlenmelidir; ayılmak vakti gelmiştir:

"Dözüme qısılıp, sebre güvendik,
" ükür" deye deye zirveden endik.
ndi özümüze özümüz yadıq.
Ayılaq bu zaman, o zaman deyil.
Bizim düyünümüz, indi anladıq,
Sebrin çözümüyle açılan deyil."[2]

Âkif nasıl "istilâl şairi" olarak biliniyorsa, Vahabzâde de "azadlık şairi"dir. Bir farkla ki Vahabzâde, gönlündeki "azaldığa" kavuşamadan gözlerini kapamıştır. Onun için azatlık kendi düşmanları olmuş, boyunlarına halka olup geçmiştir. Kör kuyulardan kurtulup, onları kuyudan çıkaran iple asılmaktadırlar.

[1] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik s.259
[2] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), "İstiqlâl" Bakı,Gençlik s.279-281

“Esaret odunda bi di neslimiz,
Azadlıq e gine yandıq, yaxıldıq.
Çatıb azaldı a, bu mebedde biz,
ükür namazını qiblesiz qıldıq.

ndi biz azadıq, bizi bir zaman,
eytandan qoruyan abır-heyadan.
Azadıg dü mene qezebden, kinden,
Millet hedef olub öz nifretine.
Qurtarıb özgenin esaretinden
Dü tük özümüzün esaretine.”[1]

Âkif, her zaman milletin birlikte hareket etmesini telkin etmiştir, “üç dört alından değil bütün bir yurdun alnından boşansın ter” fikrindedir; “toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez” görüşündedir. B. Vahabzâde de bu telkinleri yapar her zaman. Vatanın bizlere ihtiyacı olduğu zaman koltuk ve makam uğruna her şeye karşı çıkıp, birliğin tesis edilmesini engelleyenlere “muhaliflere” seslenir:

“Bizden çaresini umurken Veten,
Kime mühalifsen, neye mühalif?
Bu gün yumruq kimi birle meliyken
Men sene, sen mene, o ba qasına
Niye olmalıyıq, niye mühalif?”

“Toprağı gasp olunmuş bir memlekette, devlete muhalif olmak düşmana dostluktur.” “Makam için koltuk için toprağını kurban veren, vazife namına toprağını satanlar”ladır O’nun mübarezesi. “Toprak satılınca hangi toprağın istünde duracak vazife kürsün” diye sorar[2]

Sonuç

B. Vahabzâde, hayrını şerinden ayıramayan, yenilmek istemeyen ama karşısındaki düşmanın da üstesinden gelip yenemeyen milletini bütün bu öfkeli sözlerine rağmen onu daima sevdiğini belirten şair “Qoruya bileydim özünden onu.” Diye de hayıflanır. [3]

Azerbaycan’ın üç renkli bayrağını merkeze alan B.Vahabzâde, “Gelme bayraq” ile “doğma bayrağ”ın farkını bilmeyen, millet olma şuuruna erememiş, hıyanet içindeki insanların kendi istiklalinin sembolü olan öz bayrağına sadakat göstermemesini eleştirir. B.Vahabzâde, “halal bayrağın altında yaşayıp Veteni satanlara” “Günahtan günahtır Veteni satmaq!” der. [4] Milletinin içine düşdüğü bu faciaya ne unutabilir, ne affedebilir. Başkalarına kulluğu kendine hayat tarzı olarak benimsemiş köleliği karakter haline getirmiş memleketi, milleti satan bu tür insanlar “alim rütbeli cahil gedalar” için en ucuz matah, millettir, vatandır, ana dilidir:

“Üç rengim, ulduzum, bir de hilalım,-
Menim öz bayra ım, do mam, halalım.
Oraqlı-çekicli o al bayra ın
Bize getirdiyi- kölelik, qerez.
O haram bayraqdan halal bayra ın
Ferqini bilmeyen gedrini bilmez
Halal bayraq altda köhne gedalar
ndi bu Veteni satır dollara.
Axı, qerezin de bir hüdudu var,
Veten satmaq hara, bu bayraq hara?[5]

[1] a.e s.261
[2] a.e s.195-196
[3] a.e. , s.259
[4] a.e. s.227
[5] Vahabzâde, Bahtiyar (1999), “İstiqlâl” Bakı,Gençlik s.231-232

KAYNAKÇA

1. Garayev Yaşar, Şamil Salmanov (1985), *Poeziyanın Kâmilliyi* Yazıçı Neşr. Bakû,
2. Hacıyeva, Prof. Dr. Maarife (1994), *XX.Asır Azerbaycan Edebiyatı*, Samsun
3. Tarakçı, Doç. Dr. Celâl (1987), *Konferanslar*, Samsun
4. Vahabzâde, Bahtiyar (1979), *Açılan Seherlere Salam*, Yazıcı Bakü
5. Vahabzâde, Bahtiyar (1987), *Ahı Dünya Fırlanır*, Yazıcı Bakü
6. Vahabzâde, Bahtiyar (1958), *Aylı Geceler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü
7. Vahabzâde, Bahtiyar (1971), *Bir Baharın Garanguşu*, Gençlik, Bakü
8. Vahabzâde, Bahtiyar (1966), *Bir Ürekte Dört Fesil*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü
9. Vahabzâde, Bahtiyar (1986), *Derin Gatlara Işıg* , Yazıcı, Bakü
10. Vahabzâde, Bahtiyar (1966), *Gençlik*, Bakü

,Gençlik,Bakü(n)-zâde..8(,21TJ/TT9 1 T49.7725 0 TD-0.0027 Tc0u)Tj/TT4 1 Tf0.503 0 TD-0.0025 Tc0.004 Tw[(, Gen)-5.5(ç)-1

Poema birinci misradan müqavilənin imzalanma mərasimindən başlanır:

İpək yaylığıyla o asta-asta
Silib eynəyini gözünə taxdı.
Əyilib yavaşca masanın üstə
Bir möhürə baxdı, bir qola baxdı.

Kağıza həvəslə o da qol atdı,
Dodağı altından gülümsəyərək.
Bir qələm əsrlik hicran yaratdı
Bir xalqı yarıya böldü qılınctək.

Elə buradaca xatırladım ki, Allah sənə rəhmət eləsin Bəxtiyar! Bir əsr indi iki əsr oldu, hələ ki parçalanırıq.

"Gülüstan" poema adlansa da burada təhkiyə və ya sujet o qədər də nəzərə çarpmır, onu nəzəri cəhətdən lirik-epik poema da adlandırmaq olar. Biz lirik poema deyəndə məhəbbət, təbiət və ya fərdi duyğularımızın bədii ifadəsini düşünürük. Ancaq "Gülüstan" poeması başdan-ayağa yurdumuzu öz aralarında bölüb müqavilə bağlayan iki qəddar işğalçıya nifrət və qəzəb dolu ifadələrdən ibarətdir. Misralarda işlədilən lələk də, kağız da, eynək də bədii ifadə üçün seçilmişdir.

Poemada müqavilə prosesi ardıcıl izlənilsə də müəllifin qəzəbi anbaan coşub daşır, bəzən içindən bir yanğı, bir alov püskürür. Və üzünü ulu qəhrəmanlarımıza tutur:

Qoy qalxsın ayağa ruhu Tomrisin,
Babəkin qılıncı parlasın yenə.
Onlar bu şərtlərə sözünü desin,
Zənciri kim vurdu şir biləyinə.
Əlacsız şair Koroğlunu yada salır:
Bəs hanı bu əsrin öz Koroğlusu,
Qılınc Koroğlusu, söz Koroğlusu.
Şair üzünü xalqına tutur:
Hanı bu ellərin mərd oğuları
Açın bərələri, açın yolları.
Yoxmu qanımızda xalqın qeyrəti?
Belə saxlayarlar bəs əmanəti?

Şairin daxili hisləri o qədər üsyankardır ki, "Qoy ildırım çaxsın, titrəsin cahan" deyə cahana da qəzəbini bildirir. Şair çox doğru olaraq deyir:

Daim haq yolunda qılınc qaldıran
İgid babaların goru çatlasın!

Kimsədən ümid gözləməyən şair üzünü vüqarlı dağlara tutur:

Qoy əysin başını vüqarlı dağlar
Matəmi başlandı böyük bir elin.

Mərsiyə söyləyən bulaqlara, qız-gəlinlərə üz tutur şair:

Mərsiyə söyləsin axar bulaqlar,
Ağılar çağırsın bu gün qız-gəlin!

Qəzəblə kədər qarışıb biri-birinə; şair yurdun faciəsinə dözə bilməyib üsyan səsini qaldırır, müqavilə bağlayanlara üz tutur. Şairi yandıran odur ki, bu torpağın sahibi kimdir, o heç yada düşmür, heç ondan soruşan varmı ki bu torpaq sənindir, biz onu bölürük. Nə torpağın tarixi yada düşür, nə də orada yaşayan xalq. Axı bu xalq min illər boyu bu torpağı qanı ilə qoruyub, bu torpaqda böyük bir mədəniyyət qurub, bu torpaq Nizamilər, Məhsətilər, Xaqanilər, Əcəmilər, Nəsimilər, Füzulilər, neçə-neçə dahilər yetirib. İndi siz onları yada belə salmadan öz malınız kimi parçalayıb bölürsünüz, oturub eynəyinizi silib qol çəkirsiniz, sonra da ayağa qalxıb bir-birinizin əlinizi sıxırsınız, ağalar.

Şairin qəzəbi, kini, nifrəti bir-birinə qarışır, gah üsyan səsini qaldırır, bu torpağın qədim sakinlərini Oğuz xanı, Tomrisi, Babəki haraya çağırır, onlardan imdad diləyir. Gah da həm coşan, həm də süsləşən şair dönüb mərsiyə söyləyir:

Göy də guruldamış deyirlər o gün,
Çölləri, düzləri buludlar sarmış.
O göy gurultusu Oğuz xaqanın
Ruhuymuş, hönkürüb fəryad qoparmış.
Gülüstan kəndinin gül-çiçəkləri
Bir günün içində soldu, saraldı,
Bu kəndin alnında bir ləkə qaldı.

Şairin bədii ifadə vasitələri, bənzətmələri, təşbehləri, məcazları, o qədər canlı və təsirlidir ki, istər-istəməz o zamanı, o məkanı görüb, duyub, o duyğularla yaşayırsan. Həmin gün daşqın olur, Araz çayı Nəbatinin Sarasını aparır, Ayın, Günün çöhrəsi tutulur. Qəzəbdən Arazın suları da aşıb-daşır, bu ahı-harayı aləmə yayır. Burada şairin bənzətməsinə bax:

Vətən quşa bənzər, qanadlarının
Biri bu taydırsa, biri o taydır.
Quş iki qanadla uçar, yüksələr,
Mən necə yüksəlim tək qanadımla?

Dərdə dözə bilməyən şair əlacsız üzünü yenə də qol çəkən cənablara tutur: Bir anlıq düşündünüzmü verdiyiniz hökmün ağırlığını? Başı kəsiləndə bu məğrur elin, könül fəryadını hiss etdinizmi? – deyə cəllad cənablara suallar yağdırır.

Sualları cavabsız qalan şair qol çəkilib möhür vurulmuş kağıza üz tutur.

Ey kağız parçası, əvvəl heç ikən
Yazılıb, qollanıb yoxdan var oldun.
Böyük bir millətin başını kəsən
Qolunu bağlayan hökmdar oldun.
...Köksünə yazılan qəlb atəşindən
Niyə alışlmadın, niyə yanmadın?

Hər şeydən əli üzülən şair üzünü Araza tutur, dərdini, qəmini Araza açıb söyləyir. Araz da bu hicrana göz yaşı tökür, onun saf, təmiz suyu bu ləkəni təmizləyə bilmir. Bircə təsəlli ona qalır ki, iki qardaş Arazın o sahilində, bu sahilində dayanıb bir-birinə can qardaş deyib haraylasınlar.

Bir də şair ondan təsəlli tapır ki, eyni dilli, eyni ruhlu, eyni sim üstündə köklənən saz onları mənən yaxınlaşdırır. Ürəkdən ürəyə bir körpü yaranır, bu körpü "gözə görünməyən könül telləridir. Bu körpü Vahidin qəzəlləri, Mustafa Payanın səsidir. Bu körpü şairlərin sinəsindən qopan od nəfəsidir. Bu körpü Vurğunun həsrət nəğmələri, Şəhriyarın əks sədasıdır:

"Heydər baba, göylər qara dumandı,
Günlərimiz bir-birindən yamandı.
Bir-birizdən ayrılmayın amandı,
Yaxşılığı əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə salıblar".

"Gülüstan" poemasına görə Sovet təhlükəsizlik komitəsi Bəxtiyar Vahabzadəni dəfələrlə istintaqa cəlb etmiş, şairin yaradıcılıq fəaliyyətini diqqətlə yoxlamış, onu tənbeh etmiş və nəzarət altında saxlamışlar. Ancaq ox yayından çıxmış, güllə hədəfi vurmuşdur. Poema oxucular arasında və siyasi arenada böyük əks-səda doğurmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadənin poetik irsi ümumiyyətlə milli təəssübleşlikdən mayalanmışdır.

BAHT YAR VAHAPZADEN N ANA D L U RUNA MÜCADELES N N ANA HATLARI

Kamil Veli NER MANO LU

Prof. Dr., İstanbul Aydın Universitesi Öğretim görevlisi
kamilvelin@gmail.com

ÖZET

Sovet devrinde doğulup, hayatının ve sanatının büyük bir kısmını bu dönemin şartları içinde yaşamaya mecbur olan Bahtiyar Vahabzade aynı zamanda Azerbaycan Milli Özgürlük harekatının ilhamvericisi ve manevi kurucularından biri olmuştur. Türk dünyasının büyük milli şairi Bahtiyar Vahabzadenin ana dili uğruna olan mücadelesinin ana hatları olarak aşağıdakılar gösterile bilir:

- Azerbaycan türkçesi türk dilleri ailesinin en zengin ve dolgun dillerinden biridir;
- Azerbaycan türkçesi güneyli ve kuzeyli 40-45 milyonluk bütün Azerbaycanın manevi, tarihi, siyasi, kültürel serveti ve en önemli milli değeridir;
- Azerbaycan türkçesi özgür devlet olma yolundakı mücadelenin ayrılmaz parçasıdır. Azerbaycan devletinin resmi atributlarından birincisidir;
- Ana dilinin temizliğinin ve saflığının, zenginliğinin ve olgunluğunun, güzelliğinin ve estetik değerliliğinin resmi devlet hürriyetinin Anayasal haklarının savunulması her bir vatandaşın, yurtdaşın kutsal görevidir;
- Ortak iletişim türkçesi küreselleşen dünyanın gerçeği olduğu kadar da, Türkçenin tarihsel gerçeğidir. Ortak iletişim türkçesi türk edebi dillerinin, aynı zamanda Azerbaycan türkçesinin değil, ruscanın ve ingilizcenin alternatividir.

Bahtiyar Vahabzadenin ana dili uğrunda mücadelesi konseptinin temelleri ve ana hatları - onun edebi eserleri, bilimsel makaleleri ve kitapları meydanlarda, mitinglerde, parlamentoda, üniversite derslerinde sohbetlerinde, sunumlarında ve canlı faaliyetinde gerçekleşmiş ve çok geniş bir yankı bulmuştur. Bu değerler edebi, siyasi, kültürel değer olarak derinden öğrenilmeli ve tartışılmalıdır.

Anahtar kelime: **zaman, özgürlük, ana dili**

BAHTIYAR VAHABZADE'S GUIDELINES FOR STRUGGLE FOR THE SAKE OF MOTHER TONGUE

ABSTRACT

Bahtiyar Vahabzade who was born in Soviet revolution and he have to live long time in this term's conditions. He also gave inspiration and a moral fouder of the Azerbaijan National Freedom Actions. He is very famous and succesfull poet in Turkish world. His struggles for the sake of mother tongue can be shown in below examples.

- Turkish of Azerbaijan, is one of the most rich and fullbodied language in Turkish language family.
- Turkish of Azerbaijan includes, 40 – 45 million southern and northern Azeri people's morals, historical, political and cultural values.
- Turkish of Azerbaijan is a very big part of value for struggle, it is very valuable for Azerbaijan government.
- Mother tongue's simple, purity, substantiality and maturity reflect with all of Azeri people.
- Mutual communication Turkish is reality of globalize world and also history of the Turkish language.Mutual communication Turkish language not only Azerbaijan language; it is alternative language for English and Russian.

Bahtiyar Vahabzade's struggles for the language fightings; which are belles-lettres, scientific articles and his books, are create a tremendous impression in university lessons, public meetings, parliament and lots of presentations.These literal, political and cultural values should learn and discussed very well.

Key words: freedom, native, time

Yanlız Azerbaycanın değil, bütün Türk dünyasının büyük şairi Bahtiyar Vahapzadenin edebi ve bilimsel eserleri, özgürlük ve milli kimlik uğruna mücadelesi ayrı-ayrı yönlerden ve ayrı-ayrı konular üzre araştırmalara yol açan zenginlik taşımaktadır.

Bu konulardan biri de ana dilinin uğruna mücadeledir. Ana dili bir milletin varlığının göstergesidir. Bir halk konuştuğu dil ile, bu dilde yaratdıklarıyla vardır.

1813-1828 yıllarında bölünmüş ve ikiye ayrılmış Azerbaycanın maddi ve manevi varlığı, bütünlüğü gibi onun dili de büyük tehlike ile yüz-yüze gelmiş ve assimilasyon trajedisi yaşamaya başlamıştır. Güneyde Farscanın, Kuzeyden Rusçanın içinde erimeğe, yok olmaya mahkum edilen Azerbaycan Türkcesi resmi hürriyeti ayrı-ayrı şekillerde kayb etmekle devlet dili statüsünü Güneyde tamamile, Kuzeyde ise kısmen yok olmaya yönlendirilmiştir.

Sömürücü Rusya ve Fars-İran rejimine direniş gösteren güç milletin kendi diline, kendi dil varlığına sarılması ve savunma ihtirası idi. Kuzeyde M.F.Ahuntzade, H.B. Zerdabi, Mirze Celil, Sabir, Ü.Hacıbeyli, H.Cavit, A.Cavat, S. Vurgun, M.Müşfik, R.Rıza, B.Vahapzade, H.Rıza, Güneyde M.Möcüz, Şehriyar, Hamit Nıtki, Savalan, Cavad Heyet...

Millete siper, dilimize dayak olan bu insanlar kendi mücadelelerinde millete dayanarak savaşmış büyük insanlardır.

Bahtiyar Vahapzade'nin ana dili uğruna mücadelesinin zamanca büyük bir kısmı Sovyet sömürü devrine aittir. Ruslaştırma siyasetini sinsice yürüten Rus komunist rejiminin milli düşünce taşıyıcısı olan insanlara karşı tavrı ortadaydı. Soykırım, sürgün, baskı kurbanı olmuş onlarca mücahit bu sert ve acımasız politikanın gerçek yüzünü göstermektedir.

Bahtiyar Vahapzade'nin ilk şiirlerinde biz vatanın bölünmüşlüğünü, ana dilininin bölünmüşlüğünü olarak görüyoruz.

Yarıya bölündü canım, ürəyim
Yarıya bölündü Arazda sular
Tahta direkleri koydular, ah, ah!
Kalbimin, ruhunmun... dilimin üste,
Biz güldük, ağladık, yine de ancak
Bir sazın, bir telin, bir simin üste[1]

Şair devam ediyor:

Ağalar bilmedi birdir bu toprak,
Tebriz de, Bakü de Azerbaycandır.
Bir elin ruhunu, dilini ancak
Kağıtlar içinde bölmek asandır [2]

Tarihe yüz tutmakla çağdaşlarına gerçeğin kaynaklarını, trajedinin nedenini gösteren şair "Artık Zile döndü Zincirin sesi" adlı şiirinde der:

Yaşadık hasretle yüz seksen yılı,
Yoksa ters dönmekte bu çarh – i devran?
Yurdum Azerbaycan, dilim Türk dili
Diyen bal kokulu diline kurban.

Şairin dilimizin adının Azerbaycanca veya Azerice değil de, Türkçe olmasını haykırması ana dili konseptinin ve ana dilinin tarihi adının zikr edilmesiydi. Devlet dilimizin adı ile ilgili 1996 yılındakı tartışmalarında Bahtiyar Vahapzadenin fikri net olmuştur. Onun gözyaşları içinde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyeve sunduğu iki ders kitabının birinin adı "Türk dili" diğerinin adı "Azerbaycan dili" olsa da içerik aynıdır. Sohbet Azerbaycan Türklerinin 5. ve 6. sınfının ders kitabından gidiyor. Bir yıl içinde dilin değişmesi imkansızdı.

Bu fikri siyasi dairelerde, parlamentoda da, derste de, görüşlerinde de kesin şekilde söyleyen Bahtiyar Vahapzade bunu sadece söylemekle yetinmiyor. Onlarca tarihi dillerle dilimizin adının türkçe olmasını ispat ediyordu.

Bu kanaatın ve fikrin manifestosu şairin "Benim Ana dilim" şiiridir. Bu şiir Sovyet zamanında da, şimdi de, yarın da ana dili üzerine yazılmış dua niteliği taşıyor. Şair yalnız ana dilini – güzel Türkçemizi kutsamıyor, aynı zamanda yurtdaşlarını, bütün türkleri ana dili uğruna mücadeleye sesliyor.

Bu şiiri Mehmet Emin Yurdakulun, Mehmet Akifin, Necip Fazıl Kısayüreğin şiirleriyle omuz-omuza durmaya layik olan sanat incisidir.

Benim ana dilim, benim kimliğim
Pasportum, kendime öz hakimliğim.
Benim benliğimin füsunkarlığı
Konuşan kemali aklıdır dilim.

[1] Bahtiyar Vahapzade. Gülüstan. Poemalar. Hazırlayan Seyfeddin Altaylı. s, 17, Ankara,1998
[2] Bahtiyar Vahapzade. Gülüstan. Poemalar. Hazırlayan Seyfeddin Altaylı. s, 11, Ankara,1998

Milletin varlığı, yurdun varlığı,
Senin varlığına bağlıdır dilim
Beni hem dedemle, hem de nevemle
Bağlayıp uzanan tarih bağımsın.
Dünüm, geleceğim, üstelik hele
Benim söz hünerim, ses bayrağımsın.
Sensiz adım haram, vatanım haram
Ana sütü gibi helalim-dilim
Sen nerede varsan ben orda varım
Ey benim yıldızım, hilalim dilim.
Taşlardan süzüldün sen zaman zaman
Güzeldir suların taştan geçmesi
Yarandı dupduru damlalarından
Bayatı çeşmesi, destan çeşmesi.
Sözü öz yerine koymak terhini
Üstatlar öğretti bize bir be bir
Senin kudretini, senin sihrini
gösterdi dünyaya Fuzuli, Sabir.
Benim anadilim, mucizem, sihrim
Duvarlar dağıtar, kapılar kırar
Bazen birce kelme, en derin fikrin
Üstüne nur salıp cilalandırar.
Farkını bilmeyip akla kararın
Adam var bu dili yad sayar bu gün
Dedesi bu dilde cephe yaranan
Kendi başka dilde konuşar bu gün
Hangini söyleyim, mis mi, demir mi?
Yalnız öz sesinde çınlamıyor mu?
Mis sesi benzemez altın sesine
Onların dilidir, onların sesi
Benzemez bülbülün şakımasına
Karga garıltısı, keklik nağmesi
Ne yaprak, ne rüzgar, ne metal, ne kuş
Seslenmir, ötmüyor özge dilinde
Peki bilmiyorum sana ne olmuş
Yad dilde ötürsen öz menzilinde.
Namustan habersiz, vicdandan uzak
Vazife kürsüsü meramdır sana
Vatanın dilini sevmeyen alçak
Vatanın ekmeği haramdır sana![1]

Aslında tek bu şiirden ayrıca bir tez yayıla bilir. Tarih, mücadele, sanat, siyasi kataklizmler – çelişkiler bağlamında ele alınması ve detaylı araştırması ve detaylı araştırılması gereken bu şiir ve bu şiirin etrafındakı ana dili konulu, makaleler, tiyatro ederleri Bahtiyar Vahapzade yaratıdıcılığının ana ruhudur söylersek yanlış yapmarız diye düşünüyoruz.

Benliğin, milli kimliğin varoluşu sayılan Ana dilinin kaddar düşmeni yalnız dış güçler değil, milletin Vatanın içindeki "entellektüel" cahiller mankurtlaşmış ve mankurtlaştırılmış "aydınlar", sosyete tör-töküntüleri, çoçuğunu yabancı dilde okutmakla övünen dalkavurları ifşa eden Bahtiyar Vahapzade onların yüzündeki maskeyı yırtıp atıyor.

Ey öz doğma dilinde konuşmayı ar bilen,
Fasonlu, modabazlar,

[1] Bahtiyar Vahapzade. Soru işareti. İstanbul 2002, s 112-113

Kalbinizi okşamır koşmalar, telli sazlar.
Bunlar koy benim olsun,
Ancak vatan ekmeği sizlere kanim olsun[1].

Bahtiyar Vahapzade "Latin dili" şiirinde ölü dil olan Latincenin değil, rejimin öldürmek, assimile etmek istediği Azerbaycan Türkçesini bekleyen büyük tehlikeler üzerinde duruyor.

Latin dili
Her kelmesinde dünya boyda yük taşır
Latin dili!
Millet ölüp, dil yaşıyor
Ben özgürüm, bağımsızım" kelimelerini
Kendi dilinde demeğe de
Yetkin yoksa eğer
De kim sene özgür deyer?
Komalarda mahbus olup ana dilin
Büyük-büyük törenlerden
Kaybedilip ilim-ilim
Toplantılarda bir kelimede sözü yoktur
Belki onun
Büyük, resmi toplantılara
Çıkmak için yüzü yoktur?
Şimdi söyle
Hangi dile ölü diyek?
Vatan varken, millet varken
Küçük, yoksul komalarda
Mahbus olan bir dile mi?
Yoksa uzun yüzyıllardan geçip gelen
Halkı ölen, kendi kalan bir dilemi?
Bu misralar bir heyecan davulu niteliğimdedir[2].

Şiirlerinde ve makalelerinde Bahtiyar hoca dille ilgili ve dil dışındaki problemler üzerinde duruyor, dilin zenginliği, temizliği ve güzellik kriterleri üzerinde dururken türk dili lehçelerini bir-birinden ayırmıyor, birbirine karşı koymuyor ve Türk dili ustalarından, Türk dili abidelerinden seve-seve bahsediyor. Her ulus kendi dilinde görünüyor (Herder) kelamını dil ve tarih, dil ve milli kültür gibi konulara eğilerek değerli fikirler söylemiş araştırıcılar için ipuçları verilmiştir.

Latin alfabesinin kabulu ile ilgili büyük şairin mücadelesinin değerlendirilmemesi mümkün değil. Türk dünyasının ortak alfabesi için çalışan Mirza Fatali Ahundzade geleneğini ve vazifesini devam etdirmiştir. O zaman parlamentoda yüzdenirak "bazı" millet vekillerinin "Ə", "X", "Q" "milletçiliği" önünde bir şey yapa bilmesi de alfabenin birlik vasıtası olması namına onlara güzeşt etmiştir.

Ben sayın Fetullah Gülen Hoca ile Bahtiyar Vahapzadenin görüşünün şahidi ve iştirakçısı gibi ortak alfabe, ortak iletişim dili, iman ve ana dili, millet, ümmet ve ana dili gibi derin felsefi içerikli sohbetin şahidi olarak kendimi mutlu sayıram.

Bahtiyar Vahapzade Fetullah Gülen Hoca mekteplerini tüm dünyadaki başarılarından, Türkçeye itibar ve şeref kazandırmaktakı rolünü yüksek değerlendirirdi, özellikle Rusiyada ve Afrikada Türkçe okullarının gördüğü işleri "Büyük uçuş, büyük zafer" olarak değerlendirirdi. Onun "ben 7-8 milyon Azerbaycan Türkünün, 40 milyon Güney Azerbbaycan Türkünün değil, 250 milyonluk Türk milletinin şairi olmaktan şeref duyuyorum" kelamı Televizyon konuşmalarından dinlediğim ve hiç bir zaman unutmayacağım kelamlarındandır.

[1] Bahtiyar Vahapzade. Son bahar düşünceleri. s,20-21. Ankara, 1993
[2] Bahtiyar Vahapzade. Eserleri. s, 303. Bakı, 2004

Büyük şairin ana dili kelimelerine konuşma üslubunun zarifliğine aşırı bir hassaslığı var idi. Türkçeyi doğru-dürüst kullanmayı ilk sırada kendinden ve her kesten talep ederdi.

Azerbaycan Milli Özgürlük Harekatının önderi, eski Cumhurbaşkanı A. Elçibey konuşmalarında ve yazılarında Bahtiyar Vahapzadeni aziz üstadı, büyük hocası olarak değerlendirmiş ve Milli özgürlük ve Milli Devlet uğrunda mücadelede Bahtiyar Vahapzadenin rolünü yüksek değerlendirmiştir.

Bugün de bizim ana dilimizin tarihi adı uğrunda mücadelede dilimizin devlet şerefi ve resmi hürriyeti uğruna mübarizede ve bütün Azerbaycanın resmi dili, Türk Dünyasının ortak iletişim dili uğruna mücadelede ses bayrağımız, fikir güvencemiz ve dayandığımız kudretli bir temeldir.

Bahtiyar Vahapzadenin ana dili mücadelesini yüzlerce şair, bilim adamı, sanatçı devam etdirmektedir. Türkçe dünyada laik olduğu yeri almalıdır ve almaktadır. Türkçe dünyanın en zengin dillerinden biridir ve bu zenginleşme devam etmektedir.

Bahtiyar Vahapzadenin öğretdikleri bunlardır.

Ana dilimizin gelecek yükseliş yolunun bugün de yönlendiren Hocamız, Türk dünyasının unutulmaz şairi Bahtiyar Vahapzadedir.

Yüce Allahtan ulu şairimize rahmet diliyoruz.

KAYNAKÇA

1. Bahtiyar Vahapzade. Gülüstan. Poemalar. Hazırlayan Seyfeddin Altaylı. s, 17, Ankara,1998
2. Bahtiyar Vahapzade. Gülüstan. Poemalar. Hazırlayan Seyfeddin Altaylı. s, 11, Ankara,1998
3. Bahtiyar Vahapzade. Soru işareti. İstanbul 2002, s 112-113
4. Bahtiyar Vahapzade. Son bahar düşünceleri. s,20-21. Ankara, 1993
5. Bahtiyar Vahapzade. Eserleri. s, 303. Bakı, 2004
6. Erdem. Atatürk kültür merkesi. sayi 57. Ankara, 2010

B XT YAR VAHABZAD V M LL YADDA

Seyf ddin RZASOY

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutunun Mifologiya şöbəsinin müdiri,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

XÜLAS

XX əsr görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında milli yaddaş konsepti xüsusi yer tutur. Aparılmış tədqiqat göstərir ki, Bəxtiyar yaradıcılığında aprobasiya olunmuş milli yaddaş mürəkkəb struktura malikdir və öz növbəsində folklor yaddaşı, dil yaddaşı, torpaq yaddaşı, tarix yaddaş, ilahi yaddaş və s. kimi laylardan təşkil edir.

В творчестве видного азербайджанского поэта XX века Бахтияра Вахабзаде занимает особенное место концепт национальной памяти. Национальная память в поэзии художника имеет сложную структуру и организуется из следующих слоев: фольклорная память, память языка, память земли, историческая память, божественная память и т.д.

Hər bir xalqın tarixində elə şəxsiyyətlər olur ki, onların yaşam və mübarizəsi, fəaliyyət və yaradıcılıq yolu öz xalqının taleyi ilə qovuşaraq milli tarixin fövqünə qalxır. Belə şəxsiyyətlər milli yaddaşda əbədi qalır və heç vaxt unudulmur. Görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadə belə şəxsiyyətlərdəndir. Onun adı Azərbaycan xalqının milli yaddaşına əbədi yazılmış, «Bəxtiyar Vahabzadə» imzası azərbaycançılığın, vətənsevərliyin simvoluna çevrilmimşdir.

Şair üçün ana dili niyə bu qədər böyük əhəmiyyət kəsb edirdi?
Çünki ana dili milli yaddaşın daşıyıcısı, milli yaddaşın açarı, milli yaddaşın özüdür.
Ana dili yoxdursa – milli yaddaş da yoxdur;
Milli yaddaş yoxdursa – artıq milli varlığın, millətin özü yoxdur, xalq, kütlə var:

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır.
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
(B.V.,7-ci c., s. 101-102)

TORPAQ YADDAŞI

Bəxtiyar üçün milli yaddaş eyni zamanda torpaq – yurd yaddaşı demək idi. Sənətkar «Torpaqdan pay olmaz» şeirində deyir:

Yatır bu torpaqda əcdadım mənim,
Şərəfim, şöhrətim, öz adım mənim...
Cəddimin yatdığı ulu torpağı,
Sinəsi sərvətlə dolu torpağı,
Mən sənə pay verim?
Mən – qul, sən – ərsən?
Sən məni bu qədər axmaq bilirsən?
İsa bulağının zümzüməsini,
Cabarın, Seyidin, Xanın səsini,
Dalğalı Qarabağ şikəstəsini,
Babək türbəsini necə pay verim?
(B.V.,7-ci c., s. 45)

TARİX YADDAŞI

Sənətkara görə, milli yaddaş eyni zamanda tarixi yaddaşın özüdür. Bunlar biri-birindən ayrılmaz anlayışlardır. Tarixi yaddaş yoxdursa milli varlıq bir heçdir. Şair «Tarix yaddaşı» şeirində deyir:

Tarixdir hər daşın, qayanın yaşı,
Tarixlə bağlıdır insan yurduna.
Yox isə bir xalqın tarix yaddaşı,
Vətən də adicə torpaqdır ona.
(B.V.,7-ci c., s. 97)

İLAHİ YADDAŞ

Lakin şair üçün bütün yaddaşların fövqündə duran bir yaddaş da var – ilahi yaddaş. Bəxtiyar Vahabzadə bütün ömrü boyu Allahdan gələn haqq uğrunda vuruşmuşdur. O, bütün ömrü boyu ilahi dəyərləri aramış, axtarmışdır. Lakin ömrünün böyük bir hissəsini keçirdiyi şeytani ideologiyaya əsaslanan bir cəmiyyətdə haqqı bulmaq onun üçün çətin olmuşdur. Şair «Allaha gedən yol» şeirində deyir:

Boşalıram, dolmuram,
Çaşdırmışam sağı-solu,
Axtarıram, bulmuram,
Allaha gedən yolu.

Necə çatım ona mən?
Şeytan girir min dona.
Daş atır haqq yoluna,
Azır Allahın qulu.
(B.V.,8-ci c., s. 153)

Lakin müqəddəs dualardan birində deyildiyi kimi:

«Allah... Onu yad edənləri unutmaz,
Ona şükr edənləri naqis etməz,
Onu çağıranları məyus etməz,
Ona ümid bağlayanların ümidini kəsməz».

Uca Allah Bəxtiyara da Haqqın yolu göstərdi:

Allaha ucalan ulu bir yolun
İlkin pilləsidir Allahu-Əkbər.
Haqqı dananların üzünə dəymiş,
Haqqın şilləsidir Allahu-Əkbər...

...Odur əyriliyə düzün həmləsi –
Rəhmin ilk nidası, axır cümləsi!
Allahın səsidir vicdanın səsi,
Vicdanın səsidir Allahu-Əkbər
(B.V.,7-ci c., s. 95-96)

Beləliklə, Bəxtiyar Vahabzadə üçün milli yaddaş fərdin, etnosun yaddaşı, millətin, xalqın yaddaşı idi. O aydın şəkildə dərk edirdi ki, milli yaddaş xəzinəsi olan folklor xalqın taleyidir: hər bir etnosun taleyi onun milli yaddaşa nə dərəcədə bağlılığından asılıdır. Yaddaşına qayıda bilən xalq onu millətlər içində millət edən zirvəyə qalxa bilir... Böyük sənətkar bütün poeziyası ilə bizləri millətlər içində millət edəcək milli yaddaşımıza qayıtmağa çağırırdı.

B XT YAR VAHABZAD N N S RL R ND M LL DEYA

Mehmet Turmu
Dr., Qafqaz Universiti
mturmus@qu.edu.az

ÖZET

Bəxtiyar Vahabzadə dövrün və zamanın ictimai problemləri ilə yaşayan həssas bir şair olduğundan milli-mədəni həyatımızda baş verən məsələlərə aktiv münasibət göstərmişdir.

Görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin bütün ədəbi və elmi fəaliyyətində mərkəzi mövqeyi ilə seçilən konsepsiya milli ideyanın təbliği və tərənnümüdür.

Təxminən əlli ildən artıq bir dövrdə yaradıcılıq fəaliyyəti göstərmiş Bəxtiyar Vahabzadənin zəngin ədəbi və bədii irsində bu ideyanın doğulması və böyüyüb boya-başa çatmasını müşahidə edirik . Bu zəngin irsin içində ifadə olunan milli ideyanın ən müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq olunması müasir filologiyanın qarşısında duran vacib məsələlərdən biridir.

Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadənin həm poeziyası, həm dramaturgiyası, həm də publisistikası vahid miili konsepsiyanın ifadə müxtəlifliyi kimi diqqəti çəkir.

Milli ideya şairin yaradıcılığında xüsusi mövqeyə və çəkiyə malikdir. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında mövzu və ruh etibarı ilə bir-birini tamamlayan, qaynayıb-qarışan əsərlərinin ideya vəhdəti hər şeydən öncə böyük sənətkarın həyata baxışı, dünya görüşü və fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır.

Açar sözl r: Azərbaycan, Bəxtiyar Vahabzadə, milli ideya, vətənpərvər.

ABSTRACT

Because of being a sensitive poet and living with social problems of his period and age Bakhtiyar Vahabzade was active on issues of national and cultural life.

The distinguished position and the center of the concept in all the literary and scientific work of prominent Azerbaijani poet Bakhtiyar Vahabzade is promotion and praise of the national idea.

We can observe born and grew of this idea in rich literary and artistic heritage of Bakhtiyar Vahabzade who has about fifty years of creative activity.

The research of natioanal idea which is expressed in this rich heritage in different aspects is the one of most important problems of contemproary filology.

In this sense, Bakhtiyar Vahabzadeh`s poetry, drama and publisistics has an importance as variety of single national concept.

National idea has a special position and worth in the creation of the poet. Complementary ideas in terms of topic and sprit in Bakhtiyar Vahabzade's works are associated with first off all the great artist's view to life, thoughts and personal creativity characteristics.

Key words: Azerbaijan, Bakhtiyar Vahabzade, national idea patriot

Görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin bütün ədəbi və elmi fəaliyyətində mərkəzi mövqeyi ilə seçilən konsepsiya milli ideyanın təbliği və tərənnümüdür.

Təxminən əlli ildən artıq bir dövrdə yaradıcılıq fəaliyyəti göstərmiş Bəxtiyar Vahabzadənin zəngin ədəbi və bədii irsində bu ideyanın doğulması və böyüyüb boya-başa çatmasını müşahidə edirik . Bu zəngin irsin içində ifadə olunan milli ideyanın ən müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq olunması müasir filologiyanın qarşısında duran vacib məsələlərdən biridir. Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadənin həm poeziyası, həm dramaturgiyası, həm də publisistikası vahid miili konsepsiyanın ifadə müxtəlifliyi kimi diqqəti çəkir.

Bəxtiyar Vahabzadə dövrün və zamanın ictimai problemləri ilə yaşayan həssas bir şair olduğundan onun milli-mədəni həyatımızda baş verən məsələlərə də aktiv münasibət göstərmişdir. Çünki şair vətənin, dövlətin və cəmiyyətin problemləri ilə yaşamış və onların bədii və publisistik həllini müvafiq janrlarda yazdığı əsərlərində ifadə etmişdir. Buna görə də onun cəmiyyətdə böyük mənəvi mövqeyi, xalqın könül dünyasında möhtərəm bir məqamı olmuşdur.

Milli ideya şairin yaradıcılığında xüsusi mövqeyə və çəkiyə malikdir. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında mövzu və ruh etibarı ilə bir-birini tamamlayan, qaynayıb-qarışan əsərlərinin ideya vəhdəti hər şeydən öncə böyük sənətkarın həyata baxışı, dünya görüşü və fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır.

Qeyd etməliyik ki, milli ideyanın maarifçilik hərəkatına daxil olması və təməlinin qoyulması Mirzə Fətəli Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi, Cəlil Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyov, M.Ə. Rəsulzadə, Ə.Ağaoğlu, Ə.Hüseynzadə və b.ilə başlanır və böyük bir yol keçib gəlir. Xalqın maddi-mənəvi rifahına, maariflənməsinə, ən başlıcası milli istiqlala nail olmasına xidmət edən bu mübarizə məktəbinin "dərsliyi"ndə XX əsrin ikinci yarısında yeni səhifələr yazan vətənpərvər mütəfəkkirlərdən biri də Bəxtiyar Vahabzadədir.

Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində milli ideyanın öyrənilməsi ətraflı və geniş araşdırmalar tələb edir.Amma bu ideya ədibin əsas konsepsiyası kimi fəaliyyətinin bütün sahəsini əhatə edir və ona görə də istənilən bir əsəri bu ideyanı müasir elmi prinsiplər səviyyəsində dəyərləndirməyə imkan verir.

"Şairin bədii təfəkkürü həmişə fəlsəfi ümumiləşdirmələrə meyl edir. O, bir çox əsərlərində bütün bəşəriyyəti düşündürmüş və düşündürən böyük fəlsəfi məsələlərin poetik ifadəsini yaratmışdır. Məlumdur ki, insan tarixinin böhranlı dövrlərində bir sıra ölkələrdə dini fanatizm güclənir. İndi bunu biz həm xristianlığın, həm islamın, həm də başqa dinlərin hakim olduğu ölkələrdə müşahidə edirik… " [1].

"Bəxtiyar Vahabzadənin, haqlı olaraq, "xalqının mənəvi ehtiyacları, taleyi, gələcəyi barədə açıq söhbət" (İlyas Tapdıq) kimi səciy-yələndirilən publisistikasında yaradıcılığının əsas qayəsi

[1] İbrahimov M. "Azərbaycanın Bəxtiyarı" səh. 14

olan vətən məhəbbəti, vətəndaş narahatlığı, milli təəssübkeşlik daha qabarıq və dolğun şəkildə əks olunmuşdur" [1].

"Bəxtiyar Vahabzadənin iki tarixi şəxsiyyətə-Babəkə və Nəsimiyə həsr etdiyi iki tarixi əsərinin-"Dar ağacı" və "Fəryad" əsərlərinin ikisində də əsas qəhrəmanın özü iştirak etmir. "Dar ağacı"nda Babəki, "Fəryad"da Nəsimini görmürük. "Doğrudur, "Dar ağacı"nda bütün hadisələrə və talelərə Babəkin səsi və qəhqəhəsi ilə yekun vurulur, amma süjetin real gedişi prosesində Babəkin özü yox, kabusu, teyfi iştirak edir. Eləcə də "Fəryad" pyesində Nəsiminin öz obrazı yoxdur. Əvəzində Nəsimi nəsli var, Nəsimi xalqı və milləti var" [2].

N.Cəfərovun da yazdığı kimi, "həm vətəndaş şair, həm də ictimai xadim kimi "milləti millət edən məsələlər üzərində professional səviyyədə düşünən" və əsərlərində bu mühüm məsələlərin tarixi köklərini, məntiqi həlli yollarını böyük məharətlə, peşəkarcasına göstərməyi bacaran şairin publisistikasını tədqiq etməklə, eyni zamanda, ötən əsrin son onilliklərindən bu günədək Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-mədəni həyatındakı hadisələrdən, eləcə də milli istiqlal yolunda mücadilə tarixinin qanla yazılmış şanlı səhifələrindən xəbərdar olmaq mümkündür. Millətinin faciəsini, doğma Azərbaycanın dərdini, acısını dərindən duyan, bütün varlığı ilə ana yurduna bağlı olan şair vətəninin ən ağır günlərində, ən qaynar nöqtələrdə -meydan və mitinqlərdə- ən uca kürsülərdən, Ali Sovetin sessiyalarından, eləcə də televiziya ekranlarından, radio efirindən səsini ucaltmış, xalqı bir yumruq kimi birləşməyə, "Vətən naminə eyni hədəfə vurmağa" (Bəxtiyar Vahabzadə) çağırmışdır. Azərbaycanın azadlığı, bütövlüyü uğrunda hələ ötən əsrin əllinci illərindən başlayaraq qələmi ilə, sözü ilə mücadilə aparan Bəxtiyar Vahabzadə öz xalqı üçün ideoloji məktəb rolu oynayan, düşündürən poeziyası və dramaturgiyası, yol göstərən, istiqamətləndirən, eyni zamanda, yol üstündəki çeşidli maneələrlə döyüşən publisistikası ilə təkcə ədəbiyyat və publisistika tarixində deyil, milli istiqlal tarixində müstəsna xidmətləri ilə seçilən şəxsiyyətlərdəndir [2].

Bütün varlığı ilə xalqına və millətinə bağlı olan "Bəxtiyar Vahabzadəni həyatı boyunca düşündürən çoxsaylı milli, ictimai problemlərin birincisi, heç şübhəsiz, öz xalqının müstəqilliyi, milli istiqlal məsələsi olmuşdur. Mənsub olduğu xalqın ideallarını, dərdini, kədərini, duyğu və düşüncələrini dərindən duyan sənətkarın milli azadlıq uğrunda bir vətəndaş şair kimi illər boyu davam edən mübarizəsi əsərlərində əks olunmuşdur [2].

Bəxtiyar Vahabzadə əsərlərinin mövzuları da bu və ya başqa şəkildə milli ideyanın təbliğinə xidmət edir.Burada əsas milli kateqoriyalar "vətən, millət və ana dilidir.. "Vətən sevgisi" (1976) adlı məqaləsində bu böyük sevgidən söz açan B.Vahabzadə Vətən sevgisini insan duyğularının ən alisi, ən yüksəyi və ən müqəddəsi olaraq görmüşdür. Qəlbindəki vətən sevgisindən güc alan, qoluna qüvvət, gözlərinə işıq gələn bu vətəndaş şairin poeziyası ilə bərabər, publisistikası da müqəddəs bir amala vətənin, millətin səadətinə xidmət edir [4].

Mənsub olduğu xalqın tarixin müxtəlif mərhələlərindəki ovqatını dərindən duyan B. Vahabzadənin milli azadlıq uğrunda bir vətəndaş şair, ictimai-xadim kimi illər boyunca davam edən mübarizəsi poeziyasında olduğu kimi, publisistikasında da, özü də daha açıq-aydın və geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, bu publisistikada Azərbaycanın milli istiqlal yolunda mücadilə tarixinin son illərindən bəhs edən salnaməsini görmək olar.

Millətinin səadətini vətəninin müstəqilliyində görən B.Vahabzadə, illər boyu arzusunda olduğu və nəhayət, reallaşan müstəqilliyi şəxsi mənafeyindən uca tutmağa, onu qoruyub dəyərləndirməyə çağırır.

Soykökünə qırılmaz tellərlə bağlanan şairin yaratdığı əsərlərin hər birində onların leytmotivi olan Vətən sevgisini insanın mənəvi ucalığı, milli-mənəvi dəyərlərə hörmət, ana dilinə, mədəniyyət abidələrinə qayğı, vicdani borc və s. məsələlərlə bərabər, vəhdətdə görürük.

İnsanı insan edən, onu ülvi bir məqsədə, əqidəyə xidmət etməyə sövq edən ən başlıca keyfiyyəti onun mənəvi təmizliyində görən böyük sənətkarın poeziyasında, dramaturgiyasında olduğu kimi, publisistikasında da bu mühüm keyfiyyətlə bağlı olduğu duyğu və düşüncələr

[1] Gündoğdu B.Bəxtiyar Vahabzadənin publisistikasl.Avtoreferat.Bakı, 2010

[2] Qarayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı:XIX və XX yüzillər. Bakı, "Elm", 2002. 740 s

daha geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Bu mənada "Mənəvi təmizlik"(1982), "Ləyaqət"(1989), "Vicdan, namus, ləyaqət"(1991) və b. məqalələrində Bəxtiyar Vahabzadənin, oxucusuna mənəviyyat haqqında söylədiyi fikirlər xüsusi dəyərə malikdir

Şairin mənəviyyat, vicdan borcu, ləyaqət kimi insani keyfiyyətlərdən bəhs edən publisistik məqalələri içərisində 1989-cu ildə qələmə aldığı "Ləyaqət"(1989) adlı məqaləsinin xüsusi yeri var. Böyük sənətkarın mənəvi təmizliyin üç əsas amilindən biri kimi dəyərləndirdiyi ləyaqət hissi haqqında söylədiyi fikirlər məqalədə real hadisələrin, aktual problemlərin fonunda verilərək, konkret faktlara, dəlillərə söykəndiyi üçün daha böyük təsir gücünə malikdir. Publisist şair həyatın, insan fəaliyyətinin hər sahəsində baş verən hadisələrə, ictimai münasibətlərin gedişinə və s. məhz ləyaqət ölçüsü ilə yanaşır.

Ana məhəbbəti, anaya hörmət isə böyük sənətkarın bütün yaradıcılığının ruhuna, qanına, canına hopmuşdur, desək, səhv etmərik. "Ana"(1971) adlı məqaləsində B.Vahabzadə bu müqəddəs varlıq haqqında danışır. Şair "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında anaya böyük dəyər verən, ana haqqını hər şeydən uca tutan mərd oğulları, oğuz igidlərini hörmətlə yada salır: "Dədə Qorqud" qəhrəmanlarından Uruz ana haqqını, "tanrı haqqı" adlandırır.

Nəsillər arasındakı əlaqənin möhkəmləndirilməsində insanlar arasındakı qarşılıqlı hörmət və sevgi hisslərinin rolunu yüksək dəyərləndirən Bəxtiyar Vahabzadə "Müqəddəs hisslər"(1978) adlı məqaləsində də insanın ən ali, ən müqəddəs hissi sevgi hissi haqqında düşüncələrini qələmə almışdır.

Yaradıcılığının bütün sahələrində, ömrü boyu sevgidən, məhəbbətdən söz açan şairin əsərlərinin özü də bu müqəddəs hissdən qaynaqlanır. Anaya, Vətənə, sevgiliyə məhəbbət hissindən başqa, bütün sevgilərin fövqündə dayanan ilahi bir sevgi bu dünyanın, kainatın yaradıcısı uca Allaha məhəbbət duyğusu da Bəxtiyar Vahabzadə publisistikasında özünəməxsus şəkildə ifadə olunmuşdur.

B.Vahabzadənin gənc nəslin tərbiyəsinə də diqqətlə yanaşmış və onu da öz milli konsepsiyasının əsas prinsiplərindən saymışdır.O, müşahidə etdiyi problemləri öyrənmiş və onlara qarşı mübarizə aparmışdır. Vətəninə, xalqına böyük məhəbbətlə bağlanan Bəxtiyar Vahabzadə üçün elm, təhsil, peşə,sənət, əldə edilən dünyəvi biliklər yalnız və yalnız böyük bir amala xalqın, vətənin səadətinə xidmət edərkən qiymətli"(4) sayılmışdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin bu mühüm məsələ ilə əlaqədar dəyərli mülahizələri ilə "Elmimiz nə üçün geri qalır?"(1989), "Kökümüzə gedən yolu tikanlardan təmizləyək"(2000), "Şəxsi fikir , ictimai duyğu"(1989), "Vətəni sevməyən insan olmaz"(1973), "Bir kənd məktəbində"(1970), "Bir neçə mühüm problem"(1991), "Son zəng"(1977), "Yeniyetmə və zaman barədə düşüncələr"(1989) və s. sərlövhəli publisistik məqalələrində tanış oluruq.

"Şəxsi fikir ictimai duyğu" adlı məqaləsində bu mühüm problemdən söz açır. 1978-ci ildə Respublika Müəllimlərinin VI qurultayındakı çıxışı da bu görkəmli sənətkarın müəllim əməyini yüksək qiymətləndirdiyindən soraq verir. "Məndən olsaydı, əlifbadakı sıra qanunlarını pozub "müəllim" sözünü bütün dillərin lüğətində ilk söz kimi yazardım" deyir.

Gənc nəslin təlim-tərbiyəsindən söhbət gedərkən, onlarda şəxsi fikrin, düşüncənin formalaşması məsələsinə də böyük əhəmiyyət verən Bəxtiyar Vahabzadə bildirir ki, şəxsi fikir müstəqil düşüncədən doğur, bu vərdişi isə uşaqlıqdan başlamaq lazımdır. Elmin, təhsilin cəmiyyətin inkişafındakı əvəzsiz rolundan, əhəmiyyətindən bəhs edərkən, B.Vahabzadəni narahat edən bir mühüm məsələ də var. Onun fikrincə, elmin hər hansı bir sahəsində kəşf ediləndə, hər şeydən öncə, onun tətbiqinin əxlaqi nəticələri barədə fikirləşmək lazımdır. Onun narahatlığının səbəbi ediləcək kəşflərin ictimai nəticələrinin insanlığın mənafeyinə təsiri məsələsidir. Başqa sözlə, şairə görə, gərək elm əxlaqa xidmət etsin, əxlaq isə öz növbəsində elmi tamamlasın [2].

D B YYAT

1. Qarayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı:XIX və XX yüzillər. Bakı, "Elm", 2002. 740 s.
2. Qarayev Y. Tarix:yaxından və uzaqdan.Bakı, "Sabah", 1995, 712 s.
3. İbrahimov M. "Azərbaycanın Bəxtiyarı" səh. 14
4. Gündoğdu B.Bəxtiyar Vahabzadənin publisistikasl.Avtoreferat.Bakı, 2010.
5. Vahabzadə B.Sandıqdan səslə

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

VAHABZADƏNİN DRAMATURGİYASI

Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr 2012-ci il

YEN TEATR DÜ ÜNC S V B XT YAR VAHABZAD DRAMATURG YASININ POET KASI

A ayeva N rmin K rim qızı

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun
"Teatr, kino və televiziya" şöbəsinin aparıcı elmi işçisi
nermine2014@mail.ru

XÜLASƏ

Quruluşçu rejissor Bəhram Osmanov "Hara gedir bu dünya?" üçün tapdığı forma və üslubu əvvəldən axıra qoruyub-saxlayaraq tamaşada bütövlüyə nail ola bilir, həm bədii tərtibatı, həm musiqisini, həm də aktyor ifasını bir tonda köklәyərək, hadisələrin ritmik və dinamik inkişafını, ahəngdarlığını təmin edirdi.

Nə ilə, nədən, haraya gedir bu dünya? Nə verir insanlara? Nəyi alır onlardan? Bu gedişlə sonda nə gözləyir bizi? Bütün bu suallar B.Vahabzadənin "Hara gedir bu dünya?" əsərinin tamaşasında adamları dərindən düşündürür, ayrı-ayrı məqamlarda gah qorxu, gah nifrət, gah ümid dolur qəlblərə. Axı dünya nədir? Dünya sənsən, dünya mənəm, dünya odur, dünya bizik. Dünyanı dəyişən, onu gözəllik aləminə çevirən də insandır, eybəcərlik yuvasına çevirən də. Mənəvi cəhətdən yoxsul, eybəcər, təbiəti etibarilə riyakar, qorxaq, həm də yırtıcı olan üzdəniraq insanların dünyası heç kəsə xoşbəxtlik gətirə, aydın bir sabaha istiqamət götürə bilməz. Dünyanın istiqaməti cəmiyyətin ictimai, iqtisadi, siyasi problemləri ilə bağlıdır. Mənəvi-əxlaqi cəhətdən yıpranmış, "dağıt, məhv et, parçala" prinsipi ilə yaşayan, "mən tox olum cümlə-cahan batsa da batsın" deyən, hamını özündən asılı etmək istəyən, istedadlara quyu qazan, yaxşını məhv edən yırtıcı təbiətli adamcıqlar dünyanı xoş günə apara bilməz.

Bütün bu fikirlər aydın bir süjet boyunca cərəyan edən hadisələrin təbii axarında, xarakterlərin iş və hərəkətlərində, danışıq və rəftarında özünü biruzə verirdi. Vahid ideya ətrafında, böyük şövq və həvəslə çalışaraq kollektiv təsirli və ibrətamiz bir tamaşa ortaya qoymuşdu. Tərəf-müqabil olan bütün personajlar arasında anlaşıqlıq, güclü duyum tamaşanı bütöv qavramağa sövq edirdi.

Professor İnqilab Kərimov "Hara gedir bu dünya?" tamaşası barədə "Azərbaycan peşəkar teatrının tarixi və inkişaf mərhələləri" kitabında yazır: Quruluşçu rejissor Bəhram Osmanov, rəssam Arif Əbdürrəhmanov, bəstəkar Adil Bəbirov və əsas rollarda çıxış edən Ramiz Novruzov (Laçın), Zenfira Əliyeva (Nərgiz), Yaşar Nuri (Şahbaz), Kamal Xudaverdiyev (Ulu əcdad), Hacı İsmayılov (katib-robort), Əsgər Məmmədoğlu (Vəlizadə) müəllif fikrinin tamaşaçıya dəqiq, aydın şəkildə çatması üçün ciddi yaradıcılıq işi aparmış və qarşıya qoyduqları məqsədə nail olmuşdurlar" [1].

B.Vahabzadə yaradıcılığı üçün xarakterik olan ikinci səs məqamı bu pyesdə özünəməxsus şəkildə üzə çıxırdı. Burda vicdanın səsi rolunda Ulu əcdad (Kamal Xudaverdiyev) çıxış edirdi. Laçın (Ramiz Novruzov) kəşf etdiyi "Qorxu formulu"ndan imtina etmək istədiyi an onu heç kim başa düşmür. Bu an Ulu əcdad köməyə gələrək, bəşəriyyət üçün qorxulu olan bu kəşfin saxlandığı qovluğu yandırmağı ona məsləhət görür: "Sənin susmağın hardasa razılıq əlamətidir. Nə qədər susub cavab verməyəcəksən? Olmazmı ki, birdəfəlik məsələni kəsəsən? Açıq-aydın, mərdi-mərdanə kəşfindən imtina etdiyini bildirəsən? Əgər mənə verdiyin sözdən qaçsan, atomu kəşf edənlər kimi sonradan peşiman olacaqsan". Respublikanın əməkdar artisti Kamal Xudaverdiyev müəllifin və rejissorun fikrini tamaşaçıya çatdırmaq üçün gərgin yaradıcılıq işi aparmışdı.

Akademik Milli Dram Teatrında təmir işləri başa çatdıqdan sonra "Hara gedir bu dünya?" tamaşası yenidən teatrsevərlərin ixtiyarına verilmiş, 1997-ci il noyabrın 7-də göstərilən tamaşaya mərhum prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyev də baxmış və tamaşa haqqında öz təəssüratlarını söyləmişdir: "Mən bu tamaşanı çox böyük maraqla, həvəslə izlədim. Əsərin daxili mənası, məzmunu, şübhəsiz ki, çox əhəmiyyətlidir. Məndə belə bir təsəvvür yarandı ki, bu fəlsəfi, psixoloji bir əsərdir, eyni zamanda elmi əsərdir. Bu əsərdən doğan məna ondan ibarətdir ki, gərək hər bir insan nə olur olsun, paklıq, mənəvi saflıq, mənəvi təmizlik uğrunda mübarizə aparsın. İnsana xas olan mənfi keyfiyyətlərdən insanları xilas etməyə çalışsın. Şübhəsiz ki, bizim həyatımızda indi çox müsbət cəhətlər var. Bizim müstəqil dövlətimiz var. Biz həyatımızı yenidən qururuq, dövlət quruculuğunun yeni prosesi gedir. İqtisadiyyatımız yenidən qurulur. Bunlar hamısı həyatın müsbət cəhətləridir. Amma bununla yanaşı, bu əsərin ana xətti olan Xeyirlə Şər yan-yanadır, bu həyatı zibilləyən mənfi cəhətlər var və təəssüf ki, onlar azalmayıb, əksinə artıb və artmaqdadır. Çox gözəl bir əsər yaratmısınız. Bu vacibdir. Bu mövzu bu gün də on il bundan sonra da aktual olacaqdır".

[1] İnqilab Kərimov. Azərbaycan peşəkar teatrının tarixi və inkişaf mərhələləri. Bakı, Maarif, 2002, s.57.

Bəhram Osmanovun hazırladığı B.Vahabzadənin "Hara gedir bu dünya?" pyesinin ilk tamaşasından sonra dəfələrlə səhnədə göstərilməsi onun uğurlu alındığını göstərirdi. Yetkin dramaturqun zəmanəmiz haqqında, həyat və insanlıq barədə düşüncələrinin, bəşəri narahatlığının səhnə təcəssümü aktual olub, teatrın repertuarında öz layiqli yerini tutdu.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra, milli vətəndaşlıq mövqeyi ilə həmişə seçilmiş B.Vahabzadə yaradıcılığında yeni mövzular geniş yer aldı. Milli tarixin əvvəllər qadağa qoyulmuş səhifələrinə baş vuran şair-dramaturq Azərbaycan varlığınının dərin qatlarına nüfuz etdi. Məhz bu yaradıcılıq axtarışlarının bəhrəsi olan "Özümüzü kəsən qılınc" ("Göytürklər") tarixi pyesi meydana gəldi və ilk tamaşası 1998-ci il aprelin 10-da rejissor Ağakişi Kazımovun quruluşunda Akademik Milli Dram Teatrında göstərildi. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 80 illiyinə həsr olunan bu pyesdəki hadisələr 1450 (1368) il bundan əvvəl ulu əcdadlarımız Birinci Göytürk dövlətinin istiqlal uğrunda Çinə qarşı apardığı mübarizədən bəhs edir.

Azərbaycan tarixinin yeni səhifələrinin yazıldığı bir zamanda yaradıcılığında daha çox monumentallığa üstünlük verən quruluşçu rejissor Ağakişi Kazımovun bu əsəri də klassik üslubda səhnəyə gətirməsi qanunauyğun idi. Material da buna tam cavab verirdi. Tarixi sənədlər əsasında yazılan, 2 hissədən və 12 şəkildən ibarət olan pyesdə tarixi şəxsiyyət olan Gur Şadın Birinci Göytürk dövlətinin istiqlalı uğrunda mübarizəsindən söz açılırdı. "Özümüzü kəsən qılınc" ("Göytürklər") faciəsində Bumin Xaqanla onun qardaşı İstemi Xaqanın hakimiyyətlərindən sonra zəifləmiş, dağılmaq təhlükəsi qarşısında qalmış Göytürklər dövlətinin ikinci dəfə yüksəlişi diqqət hədəfindədir.

Tamaşa barəsində təəssüratlarını qələmə almış xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadə göstərir ki, "Faciənin mötərizədə yazılan ikinci adı "Göytürklər"dir. Çoxları bilmir ki, nə üçün əcdadlarımıza Göytürklər deyirdilər. Mən bunu dəqiqləşdirməkdən ötrü bir mötəbər tarixçi alim dostumla söhbət elədim. O, dedi ki, qədim türklər İslam dinini qəbul etməmişdən öncə Günəşə sitayiş edərdilər. Onlar hər gün dan söküləndə yığışıb əllərini göyə qaldırıb Günəşin doğmasını ibadət eləyə-eləyə qarşılıyır, axşamüstü Günəş batanda onu eyni mərasimlə yola salırdılar. Buna görə də onlara Göytürklər deyirdilər" [1].

Göytürk dövləti təhlükə qarşısındadır. Köhnə düşmənləri çinlilər qohumluq əlaqəsindən istifadə edərək, Çulu xaqanın çinli zövcəsinin əli ilə Göytürk dövlətini içindən parçalayıb dağıtmaq üçün min hiyləyə əl atırlar. Əfsus ki, bu ağır, dövlətin müqəddəratı həll olunan bir zamanda göytürklər yumruq kimi bir olub, vətəni, dövləti qorumaq əvəzinə, saray adamları arasında parçalanma baş verir, ölkənin müstəqilliyi, türkün şərəfi, ləyaqəti, ulu əcdadın qoyduğu qanunlar unudulur. Təbiətən böyük olan türk özündən uzaqlaşdıqca cılızlaşır, kiçilir və asanlıqla düşmən tərəfindən məğlubiyyətə uğradılır. Pyesdə və tamaşada gərgin dramatik hadisələr bu tarixi məqamı qeydə alır, o böyük həqiqəti bir daha təsdiqləyir ki, türk özünə qayıdanda böyük və qüdrətli olur və dövlət müstəqilliyini bərpa eləyir.

Göründüyü kimi, müəllif tarixə müraciət etməklə, eyni zamanda bu günümüzlə səsləşən məqamlara, müstəqillik uğrunda çarpışmalara əngəl olan yaxın tarixin hadisələrinə də ayna tutur, yaltaqlıq, tax-tac viruslarının genetik kodlarını açmağa çalışır. Doğma qardaşı Çulu Xaqanın meyidi üstündə hakimiyyətə gələn Qara Xaqan xalqa arxalanmayan bir hakimiyyətin zəif, gücsüz olmasının fərqində deyil. Məğlubiyyətlərə son qoyan Gur Şad isə Bumin və İstemi xaqanların qurduqları səltənətin yolunda sıravi döyüşçü kimi vuruşmağı xaqanlıqdan üstün tutur. Əsərin əsas ideyası da elə özümüzü kəsən gözəgörünməz qılıncların kimlərin əlində olduğunu üzə çıxarmaqdır. Göytürk dövlətini dağıtmaq üçün Çin imperiyasının əl atdığı üsullar qılıncdan daha təhlükəli və kəsərlidir. Bunun məhz fitnəkarlıq, hiylə, riyakarlıq, xəyanət, siyasətdən ibarət olması pyesdən də, yaxın tariximizin hadisələrindən də bizə yaxşı bəllidir. Millətin qanını, dinini, dilini, əlifbasını dəyişməklə, düşüncəsini, mədəniyyətini dəyişmək, onu özünə yadlaşdırmaq bu günümüzlə çox səsləşir.

[1] Hüseyn Abbaszadə. Türk özünə qayıdanda. "Ədəbiyyat" qəzeti, 24 aprel 1998.

"Özümüzü kəsən qılınc" pyesinin ilk tamaşasında iştirak edən Heydər Əliyev əsərə və tamaşaya yüksək qiymət vermişdi: "Tariximizi araşdırıb bu gün üçün əhəmiyyətli, dəyərli olan səhifələrini indiki və gələcək nəsillərə çatdırmağın özü xalq, millət, tarix və gələcək nəsillər qarşısında böyük xidmətdir. Bu xidmətə görə mən Bəxtiyar Vahabzadəyə xüsusi təşəkkür edirəm və hesab edirəm ki, millətimiz, xalqımız, cəmiyyətimiz də bu təşəkkür sözlərimə qoşulacaqlar və daim ona minnətdar olacaqlar" [1].

Tamaşa əsarətə, yadelli işğalçılara qarşı mübarizə aparan xalqın istək və arzularının təcəssümü idi. Əqidə bütövlüyü, vətənpərvərlik, mənəvi yenilməzlik tamaşada olduqca aktual və müasir səslənirdi. Tamaşaçının gözü qarşısında cərəyan edən hadisələr, səslənən fikirlər, obrazların hərəkət və əməlləri səhnədə gördüyü ilə 1988-ci ildən bəri yaşadığı neçə-neçə fəlakət və faciələri üzləşdirməyə, xalqımıza, torpağımıza edilən erməni təcavüzünü göz önünə gətirməyə imkan verirdi.

Pərdə açılan kimi səhnənin ümumi tərtibatı Göytürk çadırlarının içini xatırladırdı. Çadırların arxa tərəfi qalxdıqda meydan, meşəlik və qayalıq mənzərəsi görünürdü. İki çadırın ucları arasında iri bir ekran var idi. Ekranda slayd vasitəsilə Göytürklərin Juan-juanları qovması təsvir olunurdu. Qələbəni əks etdirən musiqi sədaları altında tamaşa başlayırdı.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru, əməkdar incəsənət xadimi Ağakişi Kazımovun işi yalnız rejissorluq qabiliyyətinə, nikbin əhval-ruhiyyəli, monumental, tarixi qəhrəmanlıq tamaşası yaratmaq bacarığına görə deyil, həm də məhz xeyrin şərə nisbətən çox güclü olduğunu göstərmək iqtidarına görə müsbət qiymətləndirildi. Ümumi ictimai rəyə görə, o, tamaşa yaradıcıları ilə əlbir yaradıcılıq səyi nəticəsində müəllif fikrini tamaşaçıya dəqiq və aydın çatdırmağa nail oldu. Tamaşanın quruluşçu rəssamı İsmayıl Əsədoğlu və bəstəkar Cavanşir Quliyev tarixi-ictimai faciənin sənət dili ilə açılması üçün bütün imkan və istedadlarından yetərincə istifadə etmişdilər.

Rejissor quruluşunda təqdirəlayiq cəhətlərdən biri də tamaşanın klassik üslubda qurulması idi. Ağac öz kökləri üstə dayanıb, qol-budağı isə ətrafa şaxələnmişdi. Yəni əsərdəki hadisələr tarixi qatda saxlanılır, VI-VII əsrlərdəki Göytürk özülü üzərində baş verənlər bu gün də müasirlik ruhunu qoruyub-saxlayırdı.

İnqilab Kərimov "Panorama" qəzetində dərc olunan məqaləsində yazırdı: "Rejissor tamaşanın bu günlə daha yaxşı səsləşməsi üçün əsərin konfliktini, kompozisiyasını və ana xəttini əsas hadisələr xətti ilə bağlı şəkildə açmaqla, obrazların bir-birinə olan münasibətlərini müəyyən edən məqamları aydın göstərməyə çalışmışdır. Quruluşçu rejissor bədii tərtibatdan da, musiqidən də yerli-yerində istifadə etmişdir"[2].Tənqidçi öz məqaləsində tamaşanın pozitiv cəhətlərini göstərməklə yanaşı, öz iradlarını da qeyd etmişdi: "Əvvəla tamaşanın ümumi səhnə mədəniyyətinə irad tutmaq olar. (Hətta bir də görürsən ki, Qara Xaqanın hüzurunda duran sərkərdə əlini belinə vurub). İfaçıların danışıq və tələffüzündə tamaşaçını razı salmayan hallar nəzərə çarpır. Bəzi aktyorlar öz xarici görkəminə, müəyyən səhnə təcrübəsinə arxayın olub, yersiz ədalara, məşrut hərəkətlərə, patetikaya uyur". Fəridə Səfiyeva isə tamaşadan razı qaldığını bildirirdi: "Haradan gəlib, haraya getdiyini bilməyən, yaddaşını itirən, dünənini unudan bir xalqın sabahı yoxdur. Və nə yaxşı ki, müəllifin bu qənaəti tamaşanı hazırlayanların və ifa edənlərin ümumi qənaətinə, vahid ideyasına çevrilə bilmişdir. Səhnədəki bütün aktyorların oyunu bu fikri çatdırmağa, bu qənaəti möhkəmlətməyə xidmət edir".

Əsərin əsas qəhrəmanlarından olan Qara Xaqan rolunu Əlabbas Qədirov oynayırdı. Uzun illərin səhnə təcrübəsi aktyora bu ağır və təzadlı obrazı dolğun yaratmağa kömək edirdi. Qara Xaqan qardaşı Çulo Xaqanın səhvini təkrarlayır. Öz ərini zəhərləyən məkrli İçgen Xatunu özünə arvad etməklə bütün məğlubiyyətlərin və bədbəxtliklərin əsasını qoyur. Qara Xaqan obrazı bütün hadisələrin, vəziyyətlərin keçid nöqtəsində dayanır, bütün obrazlar arasında gedən konfliktdə iştirak edirdi. Xaqan olduqdan sonra o, nəinki ölkənin vəziyyəti, xalqın güzəranı ilə maraqlanmır, əksinə, xaqanlığa vəliəhd olan iki qardaş arasında intriqa yaratmağa və bu yolla

[1] "Xalq" qəzeti, 15 fevral 2009

[2] Göytürk xaqanlığının İstiqlal mübarizəsi. "Panorama" qəzeti, 9 iyun 1998.

onları aradan götürməyə çalışır. Xaqan taxtını əlində saxlamaqdan ötrü, hətta doğma qızının ölümünə, onun ailəsinin dağılmasına, öz körpə nəvəsinin yetim qalmasına bais olur. Qardaşı Çulu Xaqanın vaxtilə əliəyrilik, dələduzluq üstündə işdən qovduğu Salur xanı yenidən ölkənin xəzinədarı təyin edir. Qaynı Yan Çunqu əzizləyərək, orduda yüksək rütbəyə çatdırmağa çalışır. Ə.Qədirov obrazı müstəqim şəkildə oynayır, bədii materiala əsaslanaraq təsvirə üstünlük verirdi. Hətta daxilində xeyirlə şərin timsalı kimi göstərilən Mələk və Şeytanla görüşdüyü anlarda da Ə.Qədirov obrazın müstəqilliyini saxlayırdı. Qardaşı oğlu, həm də kürəkəni Gur Şadla ilk söhbətlərində, qızı Selcanın onu ittiham etdiyi anlarda, Mubi Tərxanın onunla razılaşmadığı məqamlarda belə Ə.Qədirov Qara Xaqana hər vəchlə haqq qazandırmağa çalışırdı. Hadisələrə İçgen Xatunun gözü ilə baxan Qara Xaqan - Ə.Qədirov tamaşanın sonunda özünün səhv yolda olduğunu anlayır. O, başa düşür ki, bu günün tələsik və düşünülməmiş hərəkətləri üçün gələcək nəsillər qarşısında cavab verməli olacaq. Qara Xaqanın özünü qılıncla öldürməsi səhnəsi tamaşanın ideyasının açılmasına xidmət göstərirdi. Bu faciənin labüdlüyü məntiqi bir sualın cavabını düşünməyə vadar edirdi: "Qılıncımız nə vaxtacan özümüzü kəsəcək???".

Xalq artisti Ramiz Məlik Dulu Xaqanı bütün əqli və mənəvi ziddiyyətləri ilə tamaşaçıya təqdim edirdi. Dulu Xaqan ilk səhnədə atasının intiqamını almaq istədiyini söyləsə də, əslində bu intriqa hər şeydən əvvəl vəliəhdlik haqqına çatmaq, taxt-taca yiyələnmək üçün bir vasitə idi. Dulu Xaqan - R.Məlik vətənə xəyanət edir, İçgen Xatuna satılaraq doğma qardaşına dönük çıxır. Öz şəxsi mənafeyi üçün xalqına xain çıxan Dulu Xaqandan arvadı Banu Çiçək də üz döndərir. Ögey anası və ögey dayısının təhrikinə uyub çinlilərin tərəfinə keçərək, öz soydaşlarına qarşı vuruşur. Düşmənlər vətəni işğal etdikdən sonra bu satqınlığın əvəzində onu Göytürk xaqanlığının taxtında əyləşdirirlər. Şəxsi mənafeyi, hakimiyyətə yiyələnmək naminə dədə-baba torpaqlarını, millətini düşmənin tapdağına atan Dulu Xaqanın gec də olsa vicdanı oyanır.

"Özümüzü kəsən qılınc" tamaşasında Göytürk dövlətinin istiqlalı uğrunda mübarizədə əsl qəhrəmanlıq nümunəsi göstərən obraz Gur Şaddır. Bu qeyrətli türk oğlu, pak insan qəsdən böhtana salınır, təmiz adı ləkələnir, sevimli arvadı intihar edir, özü nahaqdan zindana düşür. Milliyyətcə çin olan ögey anasının və qardaşının xəyanəti nəticəsində məğlub olan Göytürk xaqanlığı qonşu Çin xaqanlığına qatılır. Lakin Gur Şad əsirlikdə belə əsarətə dözməyib, üsyan qaldırır, soydaşlarını düşmən əsarətindən azad edərək ana yurduna qayıdır və işğalçılarla ölüm-dirim mübarizəsinə başlayır. Nurəddin Mehdixanlının oynadığı Gur Şad obrazı sinəsində xalqına məhəbbət dolu bir ürək gəzdirən, vətəninin xoş sabahı, azadlığı üçün canını belə əsirgəməyən, təmiz ürəkli, mərd, cəsarətli, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik bir gəncdir. Gur Şadı nə taxt-tac, nə var-dövlət, nə də atasını8eRP

Qadın rollarını ifa edən aktrisalar obrazlarının daxili və xarici görüntülərini ustalıqla yaradırdılar. Əməkdar artist Zemfira Nərimanova Banu Çiçək obrazını gözəl ana, ləyaqətli qadın, qeyrətli vətəndaş, həm də cəsur döyüşçü kimi tamaşaçılara təqdim edirdi. Gur Şadın daxili bütövlüyünü, əxlaqi təmizliyini, qəhramanlığını sevən bir qadın qəlbinin hərarəti ilə qiymətləndirən Selcan rolunda aktrisa Məleykə Əsədova duya-duya çıxış edirdi. Əri Gur Şadın qəhrəmanlığını, şücaət və cəsurluğunu, Vətənin istiqlalı yolunda döyüşlərdə fədakarlıq nümunəsi göstərdiyini görən və bunu yüksək qiymətləndirən Selcan - M.Əsədova gözəl, ismətli, həm də şər qüvvələrə qarşı cəsarətlə çıxış edən gənc bir qadın obrazını tamaşaçılara sevdirirdi.

Laləzar Mustafabəyli tamaşada İçgen Xatun obrazını istedadının bütün qüvvəsi ilə yaradırdı. İçgen Xatun faciədəki ən mürəkkəb, ən çətin qadın obrazıdır və tamaşada mühüm yer tuturdu. Qara Xaqan Göytürk dövlətinin başında dursa da, əslində İçgen Xatun hər işi əlinə alıb dövləti istədiyi kimi idarə eləyir. Onun fitnəkar əməlləri məharətlə qurduğu tələlər nəticəsində Göytürk xaqanlığının müsibətli günləri başlayır. L.Mustafabəyli düşünülmüş oyunu ilə Selcanın ona dediyi "Cəsusluqla Xatunluğu məharətlə birləşdirirsən" sözlərini tam təsdiqə yetirir və obrazın iç üzünü açırdı. L.Mustafabəylinin İçgen Xatun obrazının yerişində bir böyüklük, hökmdarlıq iddiası, özünün gözəlliyini nümayiş etdirmək, həm də cəsuslara məxsus bir astagəllik vardı. Onun qədim çin zadəgan qadınlarına məxsus narın-narın yerişi, naz-qəmzəli, həm də bir az təkəbbürlü baxışları, özünə arxayın danışıq tərzi obrazın məkrli aləmini, hiyləgər xislətini açmağa xidmət edirdi. Aktrisanın müvəffəqiyətinin əsası onda idi ki, öz qəhrəmanını vətən təəssübkeşi kimi verməyə nail olmuşdu. Obrazın daxili hisslərini, arzularını öz ifasına hopduran L.Mustafabəyli - İçgen Xatun öz vətəninin - Çinin rifahı üçün cinayətə belə əl atır. "Laləzar xanım İçgen Xatunun həm xarici əlamətlərini - geyimini, yerişini, baxışını, mimikasını, həm də daxili aləmini - xarakter xüsusiyyətlərini, xasiyyətini, niyyətini, düşüncə tərzini düzgün müəyyənləşdirmiş və səhnə şərhini vermişdir" .

Tamaşanın sonunda çinlilərlə müharibədə neçə-neçə qurban verib öz dövlət müstəqilliyini bərpa edən Göytürklər sual qarşısında qalırdılar. Xaqanlığa kimin başçılıq etməsi məsələsi ortaya çıxırdı. Buna hüququ çatan iki qardaş - Gur Şad və Dulu Xaqan hakimiyyətdən imtina edirdi. Bundan sonra hamının istəyi və qərarı ilə Gur Şadın beş yaşlı oğlu İltəriş vəliəhd elan olunurdu. Göytürk xaqanlığının rəmzi olan qılıncı vəliəhdə təqdim etmək isə Dulu Xaqana həvalə olunurdu.

Tamaşada ilk baxışdan adi görünən İltəriş epizodu böyük məna daşıyırdı. İltəriş rolunu ifa edən balaca Rəsul Həsənzadənin oyunu xoş əhval doğururdu. Əmisi Dulu Xaqan qılıncı İltərişə təqdim edəndə Rəsul döyüşlərdə bərkimiş əsgər kimi qamətini şax tutub əllərini irəli uzadaraq qılıncı alanda, tamaşaçı inanırdı ki, Göytürk xaqanlığının qılıncı etibarlı əllərdədir, qatı düşmən türk oğlunu diz çökdürə bilməz. Səhnənin dərinliyindən gələn səslər - Ey Türk! Silkələn, özünə qayıt! Sən özünə qayıdanda böyük olursan - sözləri ilə tamaşa başa çatırdı.

Ustad dramaturqumuz B.Vahabzadə "Özümüzü kəsən qılınc" dramında bir daha sübut etdi ki, nə qədər öz qılıncımız düşməni deyil, özümüzü kəsəcək, türk böyük ola bilməyəcək. Türkün gücü, türkün böyüklüyü onun birliyindədir.

Pyesin ilk tamaşasından on bir il keçməsinə baxmayaraq, bu tamaşaya hələ də tamaşaçı marağı azalmayıb. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Türk dövlət və cəmiyyətlərinin Bakıda keçirilən XI dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayının iştirakçıları 17 noyabr 2007-ci ildə "Özümüzü kəsən qılınc" tamaşasına baxmışlar. Tamaşa qurultay iştirakçılarının böyük marağına səbəb olmuş və yüksək qiymətləndirilmişdi.

"Özümüzü kəsən qılınc" tarixi pyesini xalqımızın tarixi taleyi haqqında səhnədən səslənən cəsarətli monoloq da adlandırmaq olar. Bu pyesdə tarixin özü müasirliyin təhlili üçün bədii materiala çevrilərək, fəlsəfi-analitik ümumiləşdirməyə səbəb olur, müasir teatr təfəkküründün işığında reallıq kəsb edir.

Göründüyü kimi Bəxtiyar Vahabzadə dramaturgiyası Azərbaycan milli teatrının inkişafında mühüm rol oynamış və yeni teatr düşüncəsinin formalaşmasına təkan vermişdir.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA TAR X DRAM JANRI

Z min Axundova

f.d., Qafqaz Universiteti,Mədəniyyət şöbəsi,
Bakı /AZƏRBAYCAN
zaxundova@qu.edu.az

XÜLAS

Dramaturgiyanın tarixə müraciəti adi tarixi ekskursiya deyil, xalqın tarixinə qayıdışdır, onun həm dünəninə, həm sabahına səyahətdir. Tarixi mövzuya müraciət edən dramaturq dövrün tələbini, inkişafın əsas meylini nəzərə alır və onu həyəcanlandıran məsələləri qaldırır.

Bəxtiyar Vahabzadənin tarixi dramlarında biz tarixin konkret hadisələrini, tarixi şəxsiyyətləri, həm də əsrin fikirlərini, ehtiraslar mübarizəsini görürük. Dramaturqun "Dar ağacı", "Fəryad" "Özümüzü kəsən qılınc" tarixi dramları mövzusu, tarixi hadisələri konkret məzmunlarda əks etdirmək baxımından və həm də bədii xüsusiyyətləri, sənətkarlıq məsələlərinə görə ədəbiyyatımızın uğurlu ədəbi nümunələridir. Bu dramlarda tarixi həqiqət bədii həqiqətə çevirilmiş, real faktlara söykənərək yazıçı təxəyyülünün məhsulu kimi təqdim edilmişdi. Tarixi dramaturgiyaya gətirmək istəyi dramaturqun tarixi həqiqətləri duymaq, bilmək və əks etmək kimi yüksək məqsədindən doğurdu. Məhz bu baxımdan dramaturqun tarixi dramlarının özünəxas bədii ifadəsi, sənətkarlıq prinsipləri vardır.

C.Cabbarlının xatirəsinə ithaf etdiyi "Dar ağacı" pyesi Bəxtiyar Vahabzadənin qələmə aldığı ilk tarixi dramıdır. Xalqın tarixi taleyi, bu taleyi özlərində, mübarizələrində əks etdirən insanların xarakteri və qayələri, nəcib insani xüsusiyyətləri Vahabzadə dramaturgiyasının əsas fəlsəfi-estetik düşüncələridir.

Ədəbi şəxsiyyətlərə bədii-tarixi münasibət dramaturgiyamızda ən qüvvətli ənənələrdəndir. Bəxtiyar Vahabzadə "Fəryad" tarixi faciəsi ilə dramaturgiyamıza ədəbi-bədii şəxsiyyətlərə ənənəvi münasibətlə yanaşı müasir forma da gətirdi. Göytürk dövlətinin 1450, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinə həsr olunmuş "Özümüzü kəsən qılınc" tarixi faciəsində tarixin özü müasirliyin təhlili üçün bədii materiala çevrilmiş, B.Vahabzadə tərəfindən tarixin fəlsəfi-analitik tədqiqatı dramaturgiyaya keçid almışdır.

Açar sözl r: Bəxtiyar Vahabzadə, dramaturgiya, tarixi dram əsərləri, pyeslər.

Tarixi həqiqət və tarixi realizm insanların həyat və mübarizəsi ilə bağlı olduğu üçün onu yalnız həyatın içində, cəmiyyətin gündəlik mübarizəsində dərk etmək mümükndür. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Xalq şairi, dramaturq, Bəxtiyar Vahabzadə 60-cı illərdən başlayan milli azadlıq hərəkatının öncüllərindən biri idi. "Yarım o tayda, yarım bu tayda qaldı" deyə Araz dərdindən, ikiyə bölünmüş Azərbaycanımızın ərşə dayanan fəryadından, dilimizin qollarına qandal vurulmasından yana-yana danışan şairin Azərbaycanın birliyi və istiqlaliyyəti uğrunda çarpışan Səttar xan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani və Seyid Cəfər Pişəvərinin əziz xatirəsinə ithafən 1959-cu ildə yazdığı "Gülüstan" poeması ədəbiyyatımızın qeyrət rəmzi oldu. Bu əsərlə onun taleyinə qara bir nöqtə də qoyula bilərdi. Ancaq "Gülüstan" öz müəllifinin adını o taylı-bu taylı Azərbaycanımızın ürəyinə əbədi olaraq həkk etdi. O, Sovet rejimində milli varlığı tapdanan, hər cür məhrumiyyətlərə məruz qalan millətin dərdlərini rəmzlər və müxtəlif ədəbi üsullarla ifadə etmiş, iri həcmli poemaları və pyeslərində hadisələri ya tarixə, ya da başqa ölkələrə keçirərək öz millətinin dərdlərini dilə gətirmişdi. Birbaşa Sovet diktaturasını ifşa edən əsərlərini isə şair, sovet ittifaqı dağılandan sonra "Sandıqdan səslər" başlığı altında nəşr etdirmişdir.

Vahabzadənin tarixi dramlarında biz tarixin konkret hadisələrini, tarixi şəxsiyyətləri, həm də əsrin fikirlərini, ehtiraslar mübarizəsini görürük. Dramaturq dövrün tələbini, inkişafın əsas meylinin nəzərə alır və onu həyəcanlandıran məsələləri qaldırır. O öz qəhrəmanlarını daima inkişafda, çətin mübarizə şəraitində verir, bu mübarizədə mətinləşən, dünyagörüşü inkişaf edən, mənəvi cəhətdən zənginləşən qəhrəman tarixin yaradıcısına çevrilir.

Dramaturgiyanın tarixə müraciəti adi tarixi ekskursiya deyil, xalqın tarixinə qayıdışdır, onun həm dünəninə, həm sabahına səyahətdir. B. Vahabzadənin tarixi dramları mövzusu, tarixi hadisələri konkret məzmunlarda əks etdirmək baxımından və həm də bədii xüsusiyyətləri, sənətkarlıq məsələlərinə görə ədəbiyyatımızın uğurlu ədəbi nümunələridir. Bu dramlarda tarixi həqiqət bədii həqiqətə çevirilmiş, real faktlara söykənərək dramaturq təxəyyülünün məhsulu kimi təqdim edilmişdi. Tarixi dramaturgiyaya gətirmək istəyi onun tarixi həqiqətləri duymaq,

bilmək və əks etmək kimi yüksək məqsədindən doğurdu. Məhz bu baxımdan dramaturqun tarixi dramlarının özünəxas bədii ifadəsi, sənətkarlıq prinsipləri vardır.

Tarixi dramlarda dövr, zaman ayrıca bir tərəfdir. Obrazlar öz dövrü ilə bağlıdır. Bu dram əsərlərində başlıca amil insandır. Digər janrlardan fərqli olaraq burada, dialoqlar vasitəsi ilə yaranan dramatik və psixoloji vəziyyətlər, insanın daxili aləminin üzə çıxması (mənfi və ya müsbət), dialoqlararası ziddiyyətlər daha qabarıq əks olunur. Çünki, burada əsərin qəhrəmanı yaşadığı dövrün, zamanın tarixi ədəbi şəxsiyyətidir.

Hadisələrin və münasibətlərin təbii məzmununun ifadəsi tarixi dramlara xas olan əsas sənətkarlıq xüsusiyyətlərindəndir. Şərtiliklə tarixlik arasında qarşılıqlı münasibətlərin məhz "Fəryad"da büllurlaşan məzmunu və nisbəti öz ifadəsini hələ "Dar ağacı"nda tapmışdı. Müəllifi tarixi mövzuya gətirib çıxaran bədii niyyətin orijinallığı da ilk dəfə burada özünü göstərmişdi. Belə ki, bu pyesdə Babək xatırlanır, talelərə və əməllərə onun ruhu və qəh-qəhələri ilə yekun vurulur, lakin süjetin əyani gedişi prosesində onun özü yox, teyfi iştirak edirdi.

Bəxtiyar Vahabzadənin C.Cabbarlının xatirəsinə ithaf etdiyi “Dar ağacı” pyesi “Od gəlini”-nin bir növ davamıdır. C. Cabbarlı “Od gəlini” əsərində milli tariximizin böyük və mürəkkəb bir dövrünü əks etdirmişdi. Lakin bu əsər 1920-ci illərin – Cabbarlı dövrünün məhsulu olduğu üçün onun əsas ideyası, tarixilik əhəmiyyəti tam düzgün işıqlandırılmamışdı. Bununla belə, əsərlərində tarixi yaşadan dramaturqun səpdiyi toxum əsrin sonlarında cücərə bildi. C. Cabbarlı ideyalarının davamı olaraq B. Vahavzadənin “Dar ağacı” tarixi dramında Babəkin edamından sonrakı dövr əks olunub. Bu tarixi əsərin məzmununda bir həqiqət durur. Bu həqiqətə görə millətdən ayrı düşən, onun taleyinə biganə olanları sonda dar ağacı gözləyir.

B.Vahabzadə dramaturgiyasında tarixi məsuliyyət hissi çox güclüdür. Hökmdar və xalq… Hakimiyyət və idarə…Kütlə və fərd… «Dar ağacı»nın leytmotivini təşkil edir. Əslində müəllifin müraciət etdiyi tarix, dövr, mərhələ heç də keçmiş deyil, bu gün, hətta sabahdır. Bu günün suallarına tarixin fonunda cavab almaq üçün «Od gəlini»nin epiloqunun bitdiyi yerdə proloqu başlayan «Dar ağacı» xalqdan uzaqlaşanlara qarşı bir ittihamdır, ibrət dərsidir.

Xalq qəhrəmanı, yadelli işğalçılara qarşı 20 illik mübarizə aparan Babəkin edam edilməsindən sonra Azərbaycanda cərəyan edən azadlıq mübarizəsi əsərin ana xəttini təşkil edir. "Dar ağacı"nda baş verən əsas konflikt iki qardaş arasında davam etdirilir. Bir xətt üzrə hadisələrin cərəyanı zahirən Azərbaycanla xilafətin, yadellilərin mübarizəsində öz əksini tapır. Pyes Babək dara çəkiləndən sonra ərəb valisi tituli ilə Vətənə-Azərbaycana qayıdan Aqşinin hakimiyyətə qədəm qoyması mərasimi ilə başlayır və onun hakimiyyətdən salınıb qətlə yetirilməsi ilə sona çatır.

Oxucu üçün Aqşin xəyanətkar, həm də xəyanətlərə görə özünə dar ağacını layiq bilən insan, övladını atan, onun taleyi ilə maraqlanmayan rəzil bir ata, həm də ürəyində övlad məhəbbəti alovlanan, övlad təəssübü çəkən bir insan, doğma anasının arzularına xilaf çıxan bir sərkərdə, həm də «ana haqqı tanrı haqqıdır» deyən təzadlı obrazdır. Hələ gənc ikən qadın şərəfini ləkələmiş, artıq öz elinə xilaf çıxmış Aqşin el tənəsindən uzaqlaşmaq üçün islam ordusuna pənah gətirmişdi. İslamın yaşıl bayrağı altında çıxış edən Aqşini doğma vətənin taleyi düşündürmür, onu yalnız ərəb xilafətinin göstərişləri, verdiyi əmrlər maraqlandırır. 816-cı ildən 836-cı ilə qədər ərəb xilafətinə qarşı döyüşən Elxan isə qardaşı Aqşinin əksidir. Onun Azərbaycanın azadlığı uğrunda yadelli işğalçılara qarşı apardığı mübarizə bütün əsər boyu davam edir. İki qardaş arasında baş verən hadisələr yalnız iki nəfərə aid deyil, iki ideya, məfkurə arasında gedən mübarizədir.

Aqşinin vətənə dönüşündə həm də bu xalqdan qisas almaq istəyi var idi. Cöründüyü kimi, Aqşin obrazı heç də C.Cabbarlının «Od gəlini» pyesindəki eyniadlı personajın təkrarı deyil. Onların arasında böyük fərq var. Əgər «Od gəlini»ndə Elxanı Aqşindən əqidə və məzhəb yönümü ayırırdısa, «Dar ağacı»ndakı Aqşini xalqdan daha dəhşətli keyfiyyətlər ayırır. O, həm oğul, həm ailə başçısı, həm də hökmdar kimi satqındır. Aqşin yaddellinin təşəkkürünü qazanmaq üçün öz xalqına düşmən kəsilən bir bədbəxtdən «ruhən dirilib, cismən ölən» bir insana doğru dəyişir. Aqşin yalnız bir rəngdə-xəyanətkar və qaniçən zalım kimi təqdim edilmir, onun faciəsi adi aldanışın insanı düçar etdiyi şəxsi faciə deyildi, bu faciənin kökü xalqın taleyindən

keçirdi. Aqşin ilk günlərdən anlayır ki, ocağa xəyanətin haqqı kimi ona verilən valilik titulu onu kölə bir hökmdara çevirib.

Əsərdə vətənini, elini, obasını qiymətləndirməyən, onun qədrini bilməyən, yadelli işğalçı qəsbkarın bir "sağ ol"una görə vətəninə, elinə, ana yurduna, xalqına xor baxan Aqşinin taleyi faciə ilə qurtarır. Y.Qarayev bununla əlaqədar yazırdı: "Aqşinin müsibəti adi aldanışın, yaxud nəfisin insanı (sərkərdəni, hökmdarı) qəflətən düçar etdiyi şəxsi müsibət deyildir. Aqşinin müsibətinin ictimai kökü sosial əsəbi xalqın taleyindən gəlib keçir, Vətənin, torpağın taleyində əks olunur. Yurdun təkcə torpağı, sərvəti yox, namusu da talanır: Karvan-karvan el malı, dəstə-dəstə qız-gəlin Bağdada xilafət səltənətinə ruhani ataya kəniz göndərilir"[1].

Faciəvi təzadı artıran ən sarsıntılı an Ananın ittihamıdır. Bu ana öz ölən oğlunun intiqamını öldürən oğlundan istəyir. Şah anası ilə Babək anası üz-üzə durur. Bu obraz zamandan, eləcə də analıq hisslərindən yüksəkdə dayanırdı. Ana qeyrətli, namuslu, zəhmətkeş, xalqın təəssübünü çəkən, elin adət və ənənələrinə hörmətlə yanaşan mərd Azərbaycan qadınıdır. O, müqəddəs ocağın qırağında süd verib, layla çaldığı oğlu Aqşini xalqa xəyanət etdiyinə görə bağışlamır. Əsərin sonunda Ananın «Ərəblər Babək balamı onlara düşmən olduğu üçün asdılar, Aqşin balamı isə yenə ərəblər, onlara qulluq göstərdiyinə görə asmaq istəyirlər»[2] sözləri dramaturqun bu obraz vasitəsilə müasir siyasi Azərbaycan gerçəkliyinə münasibətidir.

Aqşinin vəziri Ibn Tahir- tülkü Taybuğa da onun özü kimi satqındır. Gündə bir din, Vətən dəyişən Ibn Tahir obrazı əqidəsiz bir insandı. Əvvəl atəşpərəst, sonra xaçpərəst, musəvi, daha sonra müsəlman olan bu fərarinin xarici görkəmi dəyişdikcə daxilindəki eybəcərliklər daha aydın görünürdü.

Sabutay Babəkin oğludur. Böyüdüyü mühit, aldığı tərbiyə Sabutayın dünyagörüşünə öz təsirini göstərmişdi. Obrazın qəflətən, sürətlə böyüyən psixologiya və əhvali-ruhiyyəsi inandırıcı təsir bağışlayır. Aqşinin ciddi-səylərinə baxmayaraq o,öz atasının əqidəsini «insanı qəhrəmanlıq səviyyəsinə ucaldan əqidə» adlandırır. O,əmindir ki, atası Babək «əsl qəhrəman kimi savaşmış, qəhrəman kimi də ölmüşdür».

Çılğın obrazının xarakteri sanki bu surətin adında öz təcəssümünü tapır. Çılğın pak, təmiz, ruhuna düzlük, halallıq, ucalıq, əyilməzlik hopmuş, xalq içindən çıxmış bir qızdır. Onun özünəməxsus aydın dünyagörüşü, düşüncə tərzi vardır. Çılgın «Biz nə bədbəxt nəslin övladlarıyıq, iki qardaş bir-birinə düşmən, biri satqın, biri sadiq, sadiq qardaşdan olan övlad satqın, satqın qardaşdan olan övlad sadiq, məhbus…»[3] deyərək oxucunu dərindən düşündürür, onun gözləri qarşısında sanki iki aləm açırdı.

Müəllifin əsas qayəsi də bu sözlərlə işıqlanırdı. Iki dünya, iki övlad, iki gənc və iki dünyagörüşü arasında olan fərq diqqətdən yayınmır. Öz əməlindən qürur duyan bu gəncin həyat haqqındakı fikirləri adamın qəlbini riqqətə gətirir. Onun gözətçinin: «Bəs nə zaman həyat həyat olur?» sualına verdiyi: «Öz həyatından keçməyə hazır olduğun zaman»[4] cavabı oxucuya həyat fəlsəfəsini öyrədir. Oxucuda Çılğının itkisi çox dərin izlər buraxsa da, obraza məxsus mübariz bir keyfiyyət, nikbin ruh qəlblərdə yaşayır.

Babəkin hiçqırtıları ilə bitən pyes bir daha sübut etdi ki, tarix xəyanəti bağışlamır. Azadlıq yanğısını öz qılıncı ilə söndürən Babək əsərin taleyindən kənarda qalmamışdı. Bu obrazın hadisələrin fonunda pyesə müdaxiləsi əsərin ideya və məzmununun düzgün qavranılmasına kömək edirdi. «Azad bəşəriyyət» yanğısı ilə hayqıran, car çəkən Babək qəhrəman, yenilməz, el oğludu.

C.Cəfərov «Od gəlini» tamaşası haqqında belə yazırdı: «Burada sənədlərə əsaslanan bir tarix və tarixi şəxslər yoxdur. Bununla belə, əsər ruh etibarilə tarixidir…»[5]. «Dar ağacı» pyesində isə tarix, tarixi şəxsiyyət olan Babəkin teyfi ilə Aqşinin «mən»i arasındadır. Eyni bir

[1] Qarayev Y. Meyar-şəxsiyyətdir. Bakı:Yazıçı, 1988,451 s
[2] Vahabzadə B. M. Hara gedir bu dünya? : Pyeslər/ Bakı : Azərbaycan , 2001, 384 s.
[3] Vahabzadə B. M. Hara gedir bu dünya? : Pyeslər/ Bakı : Azərbaycan , 2001, 384 s.
[4] Yenə orada
[5] Cəfərov C.H. Azərbaycan Dram Teatrı (1873-1941). Bakı: Azərnəşr, 1959,416s

insanlığa cəllad olan Zahid öz əshabələri ilə işıqlı ideyalara, haqq səslərə qənim kəsilmişdi. Ruhən nəsimiçilərə doğmalıq göstərib, onlara qoşulmuş oğlu Dəyanətin barəsində Zahidin hakim Əmirdən özünə əhv, övladına ölüm dilədiyi epizod əsərin ən təsirli səhnələrindəndir.

Əmir kütbeyin və şüursuz bir obrazdır. Bütün saray adamlarının ona tabe olmasına baxmayaraq, o zamankı saray xadimlərinə xas olan qeyri-müstəqillik, adamı dəhşətə gətirən nadanlıq bu obrazın əsas xüsusiyyətləridir. Hürufiliyin kökünü kəsmək üçün mükafatlar təsis edən Əmir obrazı sonda nəsimiləşmiş sarayın müti hökmdarı kimi təqdim edilir. Öz doğma oğlunun əqidə dönüklüyü onun fəryadına gətirib çıxarır. Əmir "dünya beş gündür, ye, iç, kef elə" fəlsəfəsi ilə yaşayan, məhz (ucalmaq) üçün alçalan, yalana gerçək deyən bir obrazdır.

Oxucu Zahid və Əmir obrazlarının çürüklüyünü Loğman obrazı ilə müqayisədə daha aydın görür. Loğman surəti saxtaya qarşı həqiqət, heçliyə qarşı haqqdır. Oxucuya arif, bilici kimi təqdim edilən Loğman insanın əxlaq və mənəviyyatının dərinliklərindən xəbər verir.

"Fəryad" insanlığı alçaldan fəlsəfə ilə yaşayanların üzərində nəsimiliyin qələbəsi ilə bitir. Poetik –monumental kompozisiyalı dramda tarixi həqiqətlər dünyəvi problemlər zirvəsindən təsvir edilirdi. Pyes oxucunu mübarizliyə, haqqa, ədalətə səsləyirdi.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra vətən tarixini öyrənməyin vacibliyini və ona olan marağın daha da artdığını görən B. Vahabzadə vətəndaş qeyrətini susdura bilmədi. Bu dəfə tarixin daha dərin qatlarına işiq salaraq Azərbaycan adlı varlığın köklərini araşdırmağı qarşısına məqsəd qoydu.

Göytürk dövlətinin 1450, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinə həsr olunmuş "Özümüzü kəsən qılınc" tarixi faciəsi eramızın 630-cu ilində Çinin dağıtdığı Birinci Göytürk dövlətinin istiqlal uğrunda apardığı mübarizədən bəhs edir. Tarixi sənədlər əsasında yazılmış, 2 hissədən və 12 şəkildən ibarət olan bu tamaşanın ana xəttini tarixi şəxsiyyət olan Gur Şadın Birinci Göytürk dövlətinin istiqlalı uğrunda apardığı mübarizəsi təşkil edir. Gur Şadı nə taxt-tac, nə var-dövlət, nə də atasının vəsiyyəti maraqlandırmır. Onun ən yüksək amalı Göytürk dövlətini azad və müstəqil görməkdir. «Mən həmişə demişəm,yenə deyirəm. Bu taxtda kimin oturmasının mənim üçün heç bir fərqi yoxdur. Mənim üçün vacib olan Vətənimin müstəqilliyidir» [1] deyən «Gur Şadın hakimiyyət məfhumuna dəyişməz münasibəti yeni kontekstdə xarakterin bütövlüyünə dramaturji heykəl qoyur»[2]. Vəzifə hərislərinə bir vətəndaş kimi sübut edir ki, dövlətin mənafeyi şəxsi mənafedən qat-qat yüksəkdədir. Əsərin sonunda Birinci Göytürk dövləti süqut etsə də onun gözlərində ümid işığı sönmür. Göytürk xaqanlığının qılıncının onun oğlu Iltərişə ötürülməsi gələcək yüksəlişdən xəbər verir. Bu epizod tarixi dramlarda artıq ənənə halına keçmiş qəhrəmanlıq, mübarizlik estafetinin davamı kimi diqqəti cəlb edir.

Pyesdə əsas qəhrəmanlardan olan Qara Xaqan təzadlı bir obrazdır. Qara Xaqan qardaşı Çulo Xaqanın səhvini təkrarlayır. Öz ərini zəhərləyən məkrli Içken Xatunu özünə arvad etməklə bütün məğlubiyyətlərin və bədbəxtliklərin əsasını qoyur. Hadisələrə Içken Xatunun gözü ilə baxan Qara Xaqan pyesin sonunda özünün səhv yolda olduğunu anlayır. O, başa düşür ki, bu günün tələsik və düşünülməmiş hərəkətləri üçün gələcək nəsillər qarşısında cavab verməli olacaq. Qara Xaqanın özünü qılıncla öldürməsi səhnəsi əsərin ideyasının açılmasına xidmət edir. Bu faciənin labüdlüyü məntiqi bir sualın cavabını düşünməyə vadar edir: «Qılıncımız nə vaxtadək özümüzü kəsəcək???»

Əsərdə mərkəzi obrazlardan biri də Dulu Xaqandır. Dulu Xaqan vətənə xəyanət edir, Içken Xatuna satılaraq doğma qardaşına dönük çıxır. Xəyanətkar Dulu Xaqan təkcə cəmiyyət tərəfindən deyil, öz ailəsi tərəfindən də rədd edilir. Öz şəxsi mənafeyi üçün xalqına xain çıxan Dulu Xaqandan arvadı Banuçiçək də üz döndərir. Dulu Xaqan çox gec, yadlar onun öz hakimiyyətinə qənim kəsiləndə yanıldığını anlayır. Dulu Xaqanın bir obraz kimi inkişafı prosesi oxucunun gözləri qarşısında baş verir. O, şəkildən-şəkilə düşür, dəyişir, təzadlar içində çırpınaraq, təkmilləşir.

[1] Vahabzadə B.Y. Özümüzü kəsən qılınc // Azərbaycan, 1988,№7, səh74-105

[2] Dadaşov A.Ə.Müstəqillik dövrünün dramaturgiyası. Bakı: «Nağıl evi", 2005, 216 s

«Özümüzü kəsən qılınc» tarixi pyesini cəsarətlə söylənən, xalqın tarixi və taleyi haqqında monoloq adlandırmaq olar. Bu pyesdə tarixin özü müasirliyin təhlili üçün bədii materiala çevrilmiş, B.Vahabzadə tərəfindən tarixin fəlsəfi-analitik tədqiqatı dramaturgiyaya keçid almışdır. Müəllif son dərəcə təzadlı konfliktlərin bədii və obrazlı həlli vasitəsi ilə böyük bir tarixi dövrün ibrətamiz inikasını yaratmışdı. Burada təsvir olunan hadisələr tamaşaçını əsərin sonuna qədər dərin bir həyəcan içərisində saxlayır, onu düşünməyə, bu mürəkkəb münaqişələrin çözülməsi üçün yollar aramağa çağırır.

Tənqidçi Nizami Cəfərov "Bir tamaşa haqqında bir neçə söz" məqaləsində yazır: “Göytürklər"in premyerasından sonrakı geniş müzakirədə mən belə bir arzumu bildirdim ki, bu tamaşa mümkün qədər bütün türk dünyasına çatdırılmalıdır. Çünki müstəqil dövlət quruculuğu yolunda olan müasir türk xalqlarının, demək olar ki, hamısı, haqqında söhbət gedən problemlərlə qarşılaşırlar. Yəni, yalnız biz deyil, iş elə gətirib ki, türkmənlər də, özbəklər də, qazaxlar da, tatarlar da, altaylar da qədim tarixlərindən ayrı düşmüş ortaq etnokulturoloji maraqlarını çox hallarda qeyb etmişlər...”[1]

Ümummilli lider H. Əliyev də bu tarixi əsəri yüksək qiymətləndirmişdi: “Belə bir əsər qədim tariximizin, o cümlədən millətimizin qədim köklərinin tarixinin böyük bir səhifəsini açıb ictimaiyyətə göstərir. Bu mövzunun indiki dövr üçün əhəmiyyətli cəhəti bir də ondan ibarətdir ki, biz köklərimizin türk millətinə qədim türk tarixinə bağlı olduğunu da XX əsrdə ya deməmişik, ya da bunu deməyə cəsarət tapmamışıq. Burada da yenə heç kəsin günahı yoxdur. Sadəcə olaraq tarixi təhrif edənlər insanları bu tarixi köklərdən məhrum ediblər. Nəticə etibarilə deyə bilərəm ki, Bəxtiyar Vahabzadə ümumən türk xalqları səhnəsinə möhtəşəm bir əsər vermişdir - həmin əsər öz böyük missiyasını gərəyincə yerinə yetirir, bundan sonra da yetirəcəkdir".

Beləliklə, nəzərdən keçirilən pyeslərə əsaslanaraq belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, B. Vahabzadə bütün poeziyasında olduğu kimi, tarixi pyeslərində də böyük və ciddi həyat məsələləri üzərində düşünən sənətkar olmuşdur. Xalqın tarixi taleyi, bu taleyi özlərində, mübarizələrində əks etdirən insanların xarakteri və qayələri, nəcib insani xüsusiyyətləri görkəmli şairin dramaturgiyasının əsas fəlsəfi-estetik düşüncələridir. B.Vahabzadə dramaturgiyası mövzu cəhətdən tarixi və müasir həyatla bağlı olan pyeslər silsiləsinə şamil edilə bilər. Burada tarixilik və müasirlik vəhdət halında çıxış edir. Bu da böyük şairimizin milli dramaturgiyanın zəngin ənənələrini yaşatmaq əzmini göstərir.

D B YYAT S YAHISI

1. Cəfərov C.H. Azərbaycan Dram Teatrı (1873_1941). Bakı: Azərnəşr, 1959, 416 s
2. Dadaşov A.Ə. Müstəqillik dövrünün dramaturgiyası. Bakı: “Nağıl evi”, 2005,216s
3. Əlizadə M.Ə. Əsrlərin arxasından eşidilən “Fəryad”. “Bakı” qəz., Bakı, 1984, 23 aprel
4. Hacıyev B.C. Dramaturq və tarix. Bakı: Yazıçı, 1985, 178s
5. Hacıyev D.H. Tarixi qəhrəmanlıq dramları. Kirovabad: 1969, 34s
6. Hacıyev D.H.Azərbaycan ədəbiyyatındatarixi dram. Bakı: Yazıçı,1983,159s
7. QarayevY.V. Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrı. Bakı:AEA,1965, 192s.
8. Səfərov Ş.T. Fəryad. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz.,Bakı, 1984,11 may
9. Vahabzadə B.M. Sadəlikdə böyüklük. Bakı: Yazıçı, 1978,338s.
10. Vahabzadə B.M. Özümüzü kəsən qılınc// Azərbaycan, 1988, №7, səh74-105.
11. Qarayev Y. V. Meyar_ şəxsiyyətdir. Bakı: Yazıçı,1988,451s
12. Dəmirli M. O həm də görkəmli dramaturq idi. “Azərbaycan”qəz., Bakı, 2010, 13 fevral
13. Vahabzadə B. M. Hara gedir bu dünya? : Pyeslər/ Bakı : Azərbaycan , 2001, 384 s.
14. Nizami Cəfərov “Seçilmiş əsərləri". Beş cilddə. III cild. Elmi irsimiz seriyası N 05 (96 - 2012).

[1] Nizami Cəfərov “Seçilmiş əsərləri". Beş cilddə. III cild. Elmi irsimiz seriyası N 05 (96 - 2012).

B XT YAR VAHABZAD N N TAR X PYESL R N N M LL TEATR H R KATINDA ROLU

vtixar F hrat o lu Piriyev

C. Cabbarlı adına İrəvan Dövlət
Azərbaycan Dram Teatrının direktoru,
əməkdar mədəniyyət işçisi
iftihar-piriyev@mail.ru

XÜLAS

Məqalədə Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, xalq şairi, dramaturq Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının mühüm bir hissəsini təşkil edən dramaturgiya barədə söhbət açılır.

1960-cı illər Azərbaycan teatrının tarixinə müasirlik axtarışları dövri kimi daxil olmuşdur. Bu dövrdə teatr sənətində lirik-psixoloji təmayül üstünük təşkil edirdi. B.Vahabzadənin yüksək mənəvi - əxlaqi problemlər qaldıran dramaturgiyası səhnə sənətimizin inkişafında, yeni teatr düşüncəsinin təşəkkülündə müstəsna əhəmiyyət daşımışdır. Təhlilə çəkilən "İkinci səs", "Yağışdan sonra", "Yollara iz düşür", "Hara gedir bu dünya?", "Cəzasız günah", "Rəqabət" kimi lirik - psixoloji dramları, "Fəryad", "Özümüzü kəsən qılınc", "Dar ağacı" kimi tarixi pyeslərinin səhnə həlli milli teatrımıza yeni mübarizə ruhu ilə dolu tamaşalar bəxş etmişdir və bu əsərlər mükəmməl rejissor və aktyor sənətinin, səhnə qrafiyanın, ümumən milli mədəniyyətin inkişafına mühüm təkan olmuşdur.

Açar sözlər: teatr, tamaşa, dramaturq,

THE ROLE OF HISTORICAL DRAMAS OF BAKHTIYAR VAHABZADEH IN THE MOVEMENT OF STAGE

ABSTRACT

In this scientific work has talked about the dramaturgy that arranged one of the important parts of well–known member of culture and literature of Azerbaijan, People's Poet and dramatist of Bakhtiyar Vahabzadeh's creative activity.

1960 years were entered to the history of Azerbaijan theatre as the period of contemporaneity investigation. In this period the lyric and psychological tendency were in superiority. The dramaturgy raising the highest moral and ethical problems of B.Vahabzadeh conveyed exceptional importance in formalization of sense of new theatre and in the development of our stage art. The stage settlement of lyric and psychological dramas as "The second voice", "After the rain", "Coming upon the tracks on the ways", "Where does go this world?", "Fault without punishment", "Competition" and historical plays as "Scream", "Cutting sword of ourselves", "Gallows" endowed such spectacles with full of new struggle sprits to our national theatre and also it gave an important push to the development of producer and actor's art, stagegraphics and in generally, to the national culture.

Key words: theatre, spectacles, dramaturgy.

Bəxtiyar Vahabzadə tarixi mövzuda yazılmış "Fəryad", "Özümüzü kəsən qılınc" və "Dar ağacı" pyeslərinin müəllifidir. Müxtəlif tarixi zamanların əks olunduğu bu dramlar müasir səhnəmizdə milli keçmişimizin əzəmətli, bədii nümunəsi kimi teatr tariximizdə parlaq səhifədir.

Şair-dramaturq Bəxtiyar Vahabzadənin iki tarixi şəxsiyyətə - Babəkə "Dar ağacı", Nəsimiyə "Fəryad" həsr etdiyi tarixi əsərlərinin heç birində Babəkin və Nəsiminin obrazları olmasa belə, hadisələr bu qəhrəmanların ideyaları, amalları, mübarizələri çevrəsində baş verir. Şair özü Nəsimi dühasına müraciətinin səbəbini belə izah edir: "Cordano Brunonun yandırılnasına, Bayronun Cəlayi – Vətənliyinə, Puşkinin sürgün edilməsinə, Nəsiminin dərisinin soyulmasına səbəb nə imiş? Bu böyük şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyətini dərindən öyrənəndən sonra mənim üçün əsl elmin və sənətin mahiyyəti və məqsədi aydın oldu. Mənə aydın oldu ki, istər elm və istərsə də sənət – zülmün, əsarətin törətdiyi məhrumiyyətlərdən qorxmayıb yalnız həqiqəti dediyi zaman böyüyür, ucalır və o yalnız bir xalqın deyil, bütün bəşəriyyətin ürəyinə yol tapır, rəğbətini qazanır..." [1]

"Fəryad" pyesinin mövzusu XIV əsrin sonu XV əsrin əvvəllərində yaşamış Nəsimi dövründən, hürufilikdənbəhs edir. 1984-cü ildə Milli Dram Teatrında oynanılmış əsərin quruluşçu

[1] B. Vahabzadə. Fəryad. Bakı. Azərnəşr, 1995, s. 6.

rejissoru Hüseynağa Atakişiyev müəllif ideyasını düzgün şərh etmiş, "Zülmətdən işığa, məhkumluqdan azadlığa doğru mübarizə aparan insanların haqq səsini" [1], fəryadının eşidilməsini tamaşanın ali məqsədinə çevirmişdir. Bəxtiyar Vahabzadə qüdrətli şair Nəsiminin fikir və idealları fonunda özünün arzu və amallarını tamaşaçıya çatdırmağa çalışır; insanı sərbəst, azad, mübariz görmək istəyir.

Tamaşanın ideyası şəxsiyyət və fikir azadlığı üzərində qurulduğundan fəryad anlamı burada çoxmənalı, dərin, fəlsəfi məna daşıyır. Ədalətsizliyə, haqsızlığa məruz qalan insanların fəryadı keçmişin qaranlıq zindanlarından eşidildiyi kimi müasir dövrün insanlarının da hüquqları, haqqları tapdandıqca onların da fəryadı ərşə qalxır; Əsərin müasirliyi və aktuallığıda bundan ibarətdir. Pyes dünyanın əşrəfi olan insanın qüdrətinə tamaşaçıda dərin inam oyadır, eyni zamanda Nəsiminin "ənəlhəqq" söyləyərək insanı və insanlığı şər qüvvələrə qarşı üsyana səsləyir. "Dramaturq və rejissor Nəsimi kimi bir dühanın fikrinin üsyankar ruhunu... əsərin özünün fəryadına çevirirlər" [2].

Dramaturq "Fəryad" pyesində klassik ədəbiyyatımızın böyük şəxsiyyəti olan Nəsimini birbaşa səhnəyə gətirməmiş, Nəsimi ruhunu yaşadan, "mənəm allah" deyib özünü bu yolda qurban verən nəsimiçiləri hədəf seçmişdir. İnsan şüurunun, insan düşüncəsinin alverə qoyulmasına, əldən getməsinə qarşı üsyan edən gənclər qəddar və ağılsız Hələb əmiri, onun yaltaq ətrafı kimi düşünmək istəmirlər. Onlar mütərəqqi ideayaların işığına, yer üzünü xilas edəcəyinə inanırlar. Tamaşada I Nəsimi (Həllac Musa) və II Nəsimi (Tural) əsrin məngənəsində çırpınan və zülmət içərisində nur yayan həqiqət aşiqləri kimi təqdim olunmuşlar. Aktyorlar Kamal Xudaverdiyyev (I Nəsimi) və Hamlet Xanızadə (II Nəsimi) Nəsimi ideyalarını - insana məhəbbəti müxtəlif vəziyyətlərdə - zindanda, Vəliəhdlə görüşdə, Loğmanla söhbətlərdə və xüsusiən də finalda parlaq şəkildə göstərə bilirdilər. Əmiri qorxudan da məhz nəsimiçiliyin getdikcə güclənib xalq hərakatına çevrilməsidir. Hər iki aktyor inandırıcılıqla göstərirdi ki, insan düşünə-düşünə həqiqəti dərk edir və heç bir zaman şər qüvvələr onun düşündüklərinin qarşısına sədd çəkə bilməzlər.

K.Xudaverdiyevin və H.Xanızadənin söylədikləri hikmətlər tamaşada yalnız söz olaraq qalmırdı. Bu düşüncələr XIV-XV əsrlərdə və ümumən də zülm görən xalqın faciəsinə varmağa xidmət edirdi. İki simada təcəssüm tapan Nəsimi obrazının yozumunda hər iki aktyorun yaşadığı zamana və müasir zamana münasibəti öz əksini tapırdı. İstər K.Xudaverdiyev, istərsə də H.Xanızadə Nəsiminin özünü dərk edən insanın qüdrətli varlığa çevrilməsi ideyasına səhnədə nail olmağa çalışırdılar. H.Xanızadə - II Nəsimi söyləyəndə ki, insan öz zəkası və aliliyi ilə allahdan geri qalmır, dərin daxili təbəddülatlar içərisində olan Vəliəhdin etiraz etməyə gücü çatmırdı. Hər iki aktyor nəsimiliyin ruhunu, fikir və həqiqət çırpıntılarını böyük ustalıqla tamaşaçıya çatdırırdılar. I Nəsimi (Həllaci Musa) - K.Xudaverdiyev allaha qovuşmağın hikmətini insan əqidəsi və idrakında görürdü. II Nəsimi (Tural) - H.Xanızadə tanrını hər şeydən əvvəl ülviliyində duyur, axtarırdı. Onların fəryadı mənalandıqca, mübarizə bayrağına çevrilirdi. Tənqidçilər də hər iki aktyorun oyunlarından razı qaldıqlarını bildirərək yazırdılar: "Birinci və İkinci Nəsimi (artistlər K.Xudaverdiyev və H.Xanızadə) öz rollarında təbii və realdırlar. Onların monoloqları da, dialoqları da, hərəkətlərində sağlam zəkanın qələbəsindən inandırıcı şəkildə xəbər verir". "Nəsiminin ikiləşmiş obrazı olan I Nəsimi və II Nəsimidə %

dıran, ölüm "yarışına" girən insanlarla tanış olan Vəliəhdin daxili dünyasında əsl tələtüm baş verir. Bu, təbiətən idraka və axtarıcılığa meylli olan Vəliəhddə insan zəkasının qüdrətinə sonsuz heyrət oyadır, həqiqətin saraylarda yox, məhz xalq arasında olduğuna onu inandırır.

Aktyor Fuad Poladov Vəliəhdi ziddiyyətlər içərisində çırpınan, atasının bir çox zülmlərinin, haqsızlıqlarının canlı şahidi olan, xeyirxah, işıqlı adamların təsiri ilə nəhayət haqqın yolunu tapan, bəzən məsum, bəzən qapalı, bəzən ciddi, nifrətini, qəzəbini, məhəbbətini, rəğbətini boğan, gizlədən, tamaşanın finalında isə hürufi məsləkini qəbul edən, "Niyə sizin kimi düşünməliyəm, düşünmək istərəm mən özüm kimi" deyib, hər cür ehkamın əleyhinə çıxan bir obraz kimi təqdim edirdi.

Tamaşadakı bütün obrazlar ümumi ideyanın və nəticənin əldə olunmasına yönəldirlərək mükəmməl, yetgin, bütöv komponentləri ilə möhtəşəm sənət uğuruna çevrilmişdi. Rejissor təvsiri, musiqi tərtibatı, rəssam işi, uğurlu seçilmiş aktyor ifası ilə vəhdətdə bitkin ansambl yaradaraq, uzaq keçmişimizi bu gününmüzlə bağlayan gözəl bir tamaşanın yaranmasına rəvac vermişdi. Fikrimizi akademik Firudin Köçərlinin "Fəryad" tamaşasına həsr etdiyi məqaləsindəki məqamlarla diqqətinizə çatdıraq: "Tamaşaçılar tərəfindən böyük maraqla qarşılanan dərin fəlsəfi məzmunlu pyes fikrimizcə yalnız Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında deyil, ümumiyyətlə teatrımızın həyatında diqqətəlayiq hadisədir" [1].

Dram əsəri üçün vacib olan hərəkət və xarakter vəhdəti prinsiplərinə sadiq qalan B.Vahabzadənin "Fəryad" fəlsəfi dramının tamaşaçı marağı qazanmasında mühüm cəhət, şübhəsiz ki, əsərin ideya-bədii mükəmməlliyi ilə yanaşı eyni zamanda qoyulan problemin tamaşaçıların qəlbinə yaxınlıgı ilə xarakterizə olunan aktuallıq kəsb etməsində izah etmək doğru olardı. Tamaşaçıları haqq, ədalət yolunda vicdanın səsinə qulaq asaraq mübarizəyə səsləyən əsərin uğurlu səhnə həlli həm dramaturqun, həm də milli teatrımızın müvəffəqiyyətli işi kimi teatr tariximizdə layiqli iz qoymuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının maraqlı bir səhifəsini "Dar ağacı" tarixi faciəsi təşkil edir. Azərbaycanın görkəmli dramaturqu Cəfər Cabbarlıya ithaf olunmuş, "Od gəlini" faciəsinin davamı kimi təqdim olunan "Dar ağacı" pyesi Babək mövzusunun daha dərin təsviri, xüsusilə Aqşinlə bağlı sujetin geniş açılması ilə diqqət çəkirdi.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru Ağakişi Kazımov "Dar ağacı"nda müəllif fikrinə dəstək olaraq, konkret tarixi şəraitdə insan xarakterlərinin gücü, həqiqəti, ehtiraslı çarpışmalarını yaradıcılığına məxsus monumentallıqla səhnəyə gətirə bilmişdi. A.Kazımovun B.Vahabzadə ilə növbəti əməkdaşlığı da uğurlu alınmışdı. A.Kazımovun təqdim etdiyi mizanlar, seçdiyi aktyor ansamblı, müəllifin əsas məqsəd və qayəsinin açılmasına yardımçı idi. Hələ 70-ci illərdən mətbuat səhifəlrində "Azərbaycan səhnəsinə böyük miqyaslı, coşqun ehtiraslarla zəngin monumental əsərlər lazımdır" fikrini irəli sürən A.Kazımova müvəffəqiyyətli və yaddaqalan belə bir səhnə əsəri yaratmaq nəsib olmuşdu. "Dar ağacı" əsəri əsasında yaratdığı tamaşa A.Kazımovun arzularının təntənəsi oldu.

Rejissor səhnənin dərinliyində qurulmuş dar ağacı və onun altında əzəmətlə dayanmış Babəklə, tamaşanın sonunda səhnənin önündə qurulmuş dar ağacı və onun altında xəcalətlə dayanmış Aqşin arasındakı tarixi həqiqətləri canlı səhnələr və xarakterlər vasitəsilə göstərməyə nail olmuşdu. Hər zaman aktual olan bu mövzunun ədibin görümündə özünəməxsus çalarlarla ərsəyə gəldiyini vurğulayan rejissor A.Kazımov tamaşa haqqında öz təəssüratını belə bölüşür: "Xəyanətin sonu heçdir. Aqşin öz mənliyini sübut etmək üçün millətinə, torpağına xəyanət elədi. Onların yadelli işğalçıların tapdağına çevrilməsinə razı oldu. Sonunu gördünüz. Aqşini elə satıldığı ərəblər dar ağacından asdı. Ərəblər sözü, əslində burada şərtidir. Ona görə də əsərin əksər hissəsində bu sözü yadelli ilə əvəz etmişik"

Bəxtiyar Vahabzadə dramaturgiyası üçün ənənəvi olan "ikinci səs" rolunda "Dar ağacı" pyesində Babəkin teyfi çıxış edirdi. Azərbaycanın azadlığı naminə rəşadət və şücaətlə çarpışan Babək dünyasını dəyişsə də, qeyb olmur. O, Aqşini hər addımda təqib edir, onun hərəkətlərinin ittihamçısına çevrilirdi. Babəkin teyfi Aqşinin yatmış vicdanını oyatmaqla, həm əqidə, həm də məntiqlə onu məğlub edirdi.

[1] F.Köcərli. İnsan qüdrətinə inam. "Azərbaycan gəncləri" qəzeti 12 may 1984.

Onun ruhu ölkə üzərində gəzir, xüsusən xəyanətkar padşahın - Aqşinin azğınlıqlarını acı qəhqəhələrlə, nifrətlə müşayiət edirdi. O, Aqşini öz əqidəsindən dönməyə, xalqın hörmətini qazanmaq üçün yalanlardan əl çəkməyə çağırırdı: "Babək: - Sən öz işini görüb qutardın. Artıq o qol Xəlifəyə lazım deyil, indi ona ayrı qol lazımdır. Dünənki qəhrəman Aqşin bu gün İbn Zeyd kimi əqidəsiz pulgir ilə alverə girir. Amma belə alverlərin ömrü çox gödək olur. Sən burada da uduzmusan. Sən qızını eşit. Yalanlardan əl çək. Ya yalanlar üzərində qurulan bu taxt-tac, ya da həqiqət". Əli Nurun ifasında Babək qəhrəman, yenilməz, vətəni üçün ölümə gedən mübariz bir el oğlu, əqidə fədaisi idi.

Babəkin hıçqırtıları ilə bitən tamaşadan alınan qənaət bu idi ki, tarix xəyanətlərlə müşaiyət olunsa da, bu, heç zaman bağışlanmır. Hadisələrin fonunda Babəkin teyfinin tamaşaya müdaxiləsi əsərin ideya və məzmununun düzgün qavranılmasına hesablanmışdı. Eyni bir vətənin azadlığına və müqəddəratına münasibətdə iki qan qardaşının taleyi eyni bir finalda - dar ağacına gətirib çıxarırdı. Xalqın, müqəddəs ocağın naminə canından keçib, ölümü üstün tutan, tutduğu yoldan dönməyən Babək ölməzdir. Onun ölümü mənəvi ölüm deyil, fiziki ölümdür, onun ideallarını yaşadan bir ölümdür. Babək ruhu xalqın qoluna qüvvət, azadlıq mübarizəsinə təpər verir. Əli Nurun təqdimatında tamaşaçının tarix və ədəbiyyat kitablarından tanıdığı Babək səhnədə möhtəşəmliyi ilə canlanırdı. Aktyorun məğrur duruşu, səs tembri, baxışları Azərbaycanın qəhrəman oğluna sahnədə əsl abidə idi.

Azərbaycan tarixinin geniş mənzərəsini əks etdirən "Dar ağacı" tamaşası illərin sınağından çıxan bir həqiqəti tamaşaçıya çatdırdı. Həmin həqiqətə görə millətdən ayrı düşən, onun taleyinə biganə olanları sonda dar ağacı gözləyir. Bu tarixi tamaşanın müasirliyi həm də yaşadığımız dövrdə respublikada xalq və hakimiyyət probleminin aktuallaşması ilə əlaqəlidir. AMEA-nın müxbir üzvü, professor İnqilab Kərimovun göstərdiyi kimi: "baş verən böyük hadisələr fonunda milli teatr sənətimiz də öz mövqeyini müəyyənləşdirmək və təsir qüvvəsini artırmaq qeydinə qal"araq, belə bir aktual tamaşa yaratmışdı.

"Dar ağacı" tamaşasının qayəsi Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının həmişə həqiqətə, mənəvi saflığa çağıran ümum-ideya platformasından ayrı olmayıb, ədibin yeni sənət axtarışlarını səciyyələndirirdi. Heç təsadüfi deyil ki, tamaşa B.Vahabzadənin lentə yazılan sözləri ilə başlayır, hadisələr cərəyan etdikcə bu qayə, məqsəd, ideya daha da dolğunlaşır, Aqşinin edamı səhnəsində apogeyinə çatırdı: Yer üzərində ədalətə, yaxşılığa, insana xidmət etməyən nə varsa, cəzasına çatmalıdır. Tamaşa xalqa arxa çevirənlərin son məqamda məhşər ayağına, "dar ağacı" altına gələcəyinə tam əminlik yaradırdı.

"Dar ağacı" tamaşası tarixi ehtiva etməklə, müasirliyə xidmət edən monumental bir əsər olaraq milli Azərbaycan səhnəsində layiqli yerini tutmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadənin tarixi mövzulu pyeslərinin səhnə həlli teatrımıza yeni, qəhrəmanlıq və mübarizə ruhu ilə nəfəs alan tamaşalar bəxş etmiş, milli rejissor və aktyorluq məktəbinin əsaslı ənənələr üzərində inkişafına təkan vermişdir.

BAHT YAR VAHAPZADE'N N T YATROLARINDA ARKET PSEL BENL K KURGULAMALARININ ESTET K DE ER

Mümtaz SARIÇ ÇEK

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mumtazs@erciyes.edu.tr

ÖZET

Türk dünyasının büyük sanatkârı, Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış üç tiyatro eseri bulunmaktadır. *Nereye Gidiyor Bu Dünya*, *İkinci Ses* ve *Feryad* başlıklı bu metinlerden ilk ikisi nesir, Feryad ise nazımdır. Bu metinlerin psikanalitik inceleme yönteminin verilerinden hareketle çözümlenmesi bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır. Konu, eserlerdeki karakterlerin arketipsel benlik yönünden değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır. Çözümleme, karakter yorumlamanın ötesinde estetik değer araştırması yönünde derinleştirilmiştir.

Edebi metin okumalarında farklı imkânlar sunan psikanalitik inceleme yönteminin konularından biri de arketipsel figürlerin çözümlenmesidir. *Persona* (maske), *gölge*, *anima*, *animus*, *yaşlı bilge*, *büyük anne* gibi arketipsel figürler edebî metinle okuyucusu arasında bilinç ve bilinçdışı düzeyde bağ kurarak estetik beğeninin "özdeşlik kurma" ve "yabancılaşma" ilkelerinin gerçekleşmesine yardım eder. Ritim, heyecan, korku, merak, şaşkınlık gibi estetik beğeninin diğer ilkeleri de bu figürlerin kurgulanma biçimleri ile ilişkilendirilebilir.

Vahabzade'nin bu eserlerinde en heyecan verici çatışmaları *persona-gölge* mücadelesi yaratır. Laçın ve Reşat gibi karakterlerin benliklerinde bu çatışmaları gözlemleriz. *Gölge* arketipinin yansımalarından biri olan *hilebaz* figürü de bu metinlerde korkutucu bir öge olarak kullanılmıştır. Şahbaz ve Zeynep *gölge* figürünü temsil eden karakterlerdendir. *Yaşlı bilge* arketipinin tipik bir yansıması olan *Ulu Ecdad* ile *Deyanet* de bu metinlerin en heyecan verici karakterleri arasındadır. Eserlerde diğer arketipsel figürlerle ilişkilendirilebilecek kişilik kurgulamalarına da yer verilmiştir.

Edebî metin incelemesi, günümüzde anlama ilişkin yorumlamaların ötesinde bir estetik değer araştırması düzeyine erişmiştir. Bu çalışmada, adı geçen eserlerden, bu düzeyde bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bahtiyar Vahabzade, tiyatro, arketip, psikanalitik inceleme.

THE AESTHETIC VALUE OF FICTIONS OF ARCHETYPAL PERSONALITY IN BAHTIYAR VAHAPZADE'S DRAMAS

ABSRACT

The great artist of Turkish world, Bahtiyar Vahabzade has three dramas which transferred to Turkish Turkey. First two of this works with the title *Nereye Gidiyor Bu Dünya, and İkinci Ses* are prose and Feryad is verse. The analysis of data which based on the method of psychoanalytic investigation of these texts constitutes the subject of this paper. The theme got limited by evaluating of archetypal personality of characters in the works. The analysis is deepened, beyond the interpretation of characters, in the direction of aesthetic value study.

One of the themes of Psychoanalytic method which offers various opportunities to literary studies is archetypal figures analysis. Archetypal figures such as *Persona, Shadow, Anima, Animus, Wise Old Man, Great Mother* help realization of aesthetic appreciation priciples "identification" and " alienation" by establishing a conscious and unconscious level of connection between text and its reader. The other principles of aesthetic appreciation like rhythm, excitement, fear, worry, confusion can be associated with construction styles of these figures.

In these works of Vahabzade, *Persona- Shadow* struggle creates the most exicitng conflicts. We observe this conflicts on identity of characters such as Laçin and Reşat. Also, one of the reflection of *Shadow* archetype, *cheater* figure is used as a frightening factor in this texts. Şahbaz and Zeynep are the other characters which represents *Shadow* figure . Ulu Ecdad and Deyanet, being a typical reflection of *Wise Old Man, Great Mother* archetype, are also among the most exciting characters of this texts. In the works, it is given place to constructions of identity which can be associated with other archetypal figures as well.

Literary text analysis, beyond the interpretations of meaning, has reached the level of aesthetic value research now. In this study, at this level of indications are obtained from mentioned works.

Key Words: Bahtiyar Vahabzade, Drama, Archetype, Psychoanalytic Analysis

1. Giri :

Edebiyat ile psikoloji ilişkisi başlangıçtan beri iki koldan gelişmiştir: 1. Edebi metinden hareket ederek psikolojiye malzeme sağlama çalışmaları. Özellikle modern psikolojinin kurucuları Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung gibi psikanalistlerin başlattığı bu çalış-

malar, edebi metinden gerçek insana ulaşmayı öngörmektedir. Buna binaen, bu tür çalışmalar, psikoloji biliminin sınırları içinde kalır. 2. Metin tahlilinde psikolojinin verilerinden yararlanmak. Psikanalitik edebiyat kuramı ve bu kuramın önermelerinden biri olan arketipsel inceleme bu çerçevede düşünülmesi gereken faaliyetlerdir.

Edebi metin, estetik bir yaratıdır ve her tahlil bu estetik yaratının bileşenlerini ortaya koyma çabasını yansıtmalıdır. Tahlilci, derleyiciden fazla olarak edebi metinden topladığı malzemeyi estetik düzlemde yorumlar. Bu tıpkı tabiat bilimci ile bitki koleksiyoncusu arasındaki fark gibidir. Her ikisi de tabiattan bitki toplar ama onu incelemek ve yorumlamak tabiat bilimcinin işidir. Bu bağlamda, arketipsel inceleme de, edebi metinde hangi arketiplerin kullanıldığını tespit etmekle yetinmez; o metnin estetik dokusunun oluşumunda arketiplerin oynadığı rolü de anlamaya çalışır.

Arketip, kolektif bilinçdışında yaşayan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir takım yapı taşları; davranış kalıplarıdır. İnsan ruhunun en dip ve karanlık bölgesi olan kolektif bilinçdışı, türe ait kodların gizlendiği bir çekirdek gibidir[1]. Doğumdan itibaren haricî âlemden aldığı etkilerle benlik bilinci geliştiren insan, arketiplerini de özünde taşımaya devam eder. Ancak, nasıl ki bir çiçeğin görüntüsü, özünü taşıdığı tohuma benzemezse, benlik bilinciyle görünür olan insan da çoğu zaman arketiplerini gizler. Bununla birlikte, çiçeğin tohumunu yeniden üretmesi gibi arketipler de insan etkinliklerinde zaman zaman ortaya çıkar. Mitolojik metinler, sanat eserleri, rüyalar, fanteziler bu asılların yani arketiplerin en çok dışa vurulduğu hallerdendir[2].

Kurgusal edebi türlerden biri olan tiyatronun ana öğesi kişiler kadrosudur. Bir yazar, bu figürleri kurgularken kaçınılmaz biçimde kendi benliğinden hareket edecek; farklı kurgusal figürlerde benliğin farklı yönleri tezahür edecektir. Bu figürler üzerinde yapılacak tahlilî çalışmalar, edebi metindeki estetik hazzın kaynağını anlamamıza yardım edecektir. Kişilerin bağımsız olarak kurgulanma biçimleri, diğer kişilerle ilişkileri, vaka gelişiminde üstlendikleri fonksiyonlar, diğer teknik ve içerik öğeleri bakımından konumları, bir tahlil çalışması dâhilinde incelenebilecek hususlardır. Bu çalışmalar yapılırken açıklama-yorumlama gibi geleneksel tutumdan ziyade, estetik hazzın kaynağı olan ritim, heyecan, merak, şaşkınlık, özdeşlik kurma, yabancılaştırma, aşma gibi duygu hallerine sebep olan ilişkiler ağını çözümleyerek estetik değer yargısına ulaşma amaçlanmalıdır.

Azerbaycanlı şair, yazar, mütefekkir Bahtiyar Vahapzade, hem bilim adamı hem de sanatçı kimliği ile temayüz etmiş, onlarca şiir kitabı, yüzlerce makale, çok sayıda bilim ve kültür eseri kaleme almış, bu eserlerinin bir kısmı Türkçenin diğer lehçelerinin yanında bazı Doğu ve Batı dillerine de çevrilmiştir.

2. Vahapzade'nin Tiyatro Eserleri[3]:

Türk dünyasının şöhretli kalemi Bahtiyar Vahapzade'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış üç tiyatro eseri bulunmaktadır: *Nereye Gidiyor Bu Dünya, İkinci Ses, Feryad*. Türk dünyasının bir başka şöhretli kalemi Yavuz Bülent Bâkiler'in aktardığı eserlerden ilk ikisi mensur, üçüncüsü de manzum metinlerdir.

Nereye Gidiyor Bu Dünya, bilim-vicdan çatışmasının ana tem olarak işlendiği yedi perdelik bir dramdır. Yedinci Perde hariç her perdenin başına prolog/epigraf niteliğinde; metnin sonuna da epilog niteliğinde manzum parçalar konmuştur. Bahtiyar Vahapzade'ye ait olan bu şiirlerin perdeler açılmadan ve son perde kapanmadan önce "yazar" tarafından okunması tasarlanmıştır.

İkinci Ses, üç perdelik bir aile dramıdır. Bu metnin düzenlenişi de öncekine çok benzer; Birinci ve Üçüncü perdelerin başlarında ve tüm perdelerin sonlarında manzum parçalara yer verilmiştir. Ancak bu kez şiirleri okuyan "yazar" değil kurgusal figürlerdir ve şiirler metnin ayrılmaz birer parçasıdır.

---

[1] Carl Gustav Jung, ***Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri***, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 50 vd.
[2] Erich Fromm, ***Rüyalar-Masallar-Mitoslar***, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1995.
[3] Bahtiyar Vahabzade, ***Nereye Gidiyor Bu Dünya, İkinci Ses, Feryad,*** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991. (Aktaran: Yavuz Bülent Bâkiler)

Feryad'ın metin tertibi bu iki eserden farklıdır. Metin "perde"lere değil, "sahne"lere ayrılmıştır. Baştaki herhangi bir adlandırma yapılmayan giriş niteliğindeki kısa bir bölümden sonra altı sahnelik bir düzenleme yapılmıştır. *Feryad*, XIV. Asırda, Halep Emiri'nin sarayı çevresinde yaşanan bir vakadan hareketle şeriat-tarikat çatışmasını konu alan manzum bir eserdir. Klasik Yunan tragedyasının bazı özelliklerini taşıyan eserin sonlarında "koro"ya da yer verilmiştir.

3. Vahapzade'nin Tiyatrolarında Arketipsel Benlikler:

3.1. Gölge: Gölge arketipi, ruhsal benliğin bilinçdışına hapsedilmiş kötücül yönüdür. Bireyin yaşantısında ikinci bir kişilik, bir iç ben gibi rol oynayan gölge, bizim kültürümüzdeki "nefs" olgusuna benzer. Jung'un iddiasına göre, tüm arketipler içinde en tehlikeli olan ve ömür boyu varlığını hissettiren bu figür düşman, yırtıcı hayvan, yabancı algısından kaynaklanır. Keza, yapılan araştırmalar görme ve işitme özürlü doğmuş bebeklerin dahi "yabancı"yı sadece kokusundan bile ayırt edebildiğini ve ondan huzursuzluk duyduğunu göstermiştir. Bu yabancı, aslında tanışmaya, yüzleşmeye korktuğumuz içimizdeki yabancı, yani gölgemizdir. Bu korku yüzünden, kişisel bilinçdışında bastırılan gölge bilinç ötesi bir yolla başkalarına yansıtılır; böylece içimizdeki kötülük yadsınarak sorumluluk başkalarına yüklenir ve kendi benliğimizi korumaya alırız[1].

Benliğin gölgeyi dengeleyici unsuru olan bilinçli toplumsal kişilik persona/maske ile gölge arasında daima bir savaş vardır; her ikisi de benliğin merkezini ele geçirmek ister. Böylesi durumlar kişilik bölünmesine yol açarak şizofreni gibi muhtelif ruhsal rahatsızlıklara sebep olur. Ancak, toplumsal yaşantı gereği çoğunlukla persona baskın çıkarsa da, gölge de zaman zaman aşırı etkinlik göstererek benliğin bütününe hâkim olur. Bu durum muhtelif felaketlere yol açabilir. Büyük kan dökücü tarihsel kişilikler, gölgelerinin esiri olmuş insanlardır.

Bütün arketipler gibi gölge figürünün de kendini en çok açığa vurduğu faaliyetler arasında rüyalar, mitler ve sanat eserleri vardır. Gölge figürü, mitolojik/fantastik metinlerde sık sık şeytan, ejderha, yılan, kurt adam, vampir, hayalet gibi sembollerle temsil edilir. Modern zamanların gerçekçi kurgulamalarında ise gölgenin anarşist ruhlu kişileştirmelerle yansıtıldığını görüyoruz. Kanlı diktatörler, seri katiller, acımasız teröristler, işkenceciler, siyasi düzenbazlar, çıkarcı hilebazlar bu tür figürlerden bazılarıdır. Arketip kuramını ilk ortaya atan Jung, gölge arketipini hilebaz figürü ile özdeş görür ve bu figürle ilgili şu tespitlerde bulunur:

"Burada hilebaz bilinçdışındaki karşı eğilimlerle, münferit vakalarda çocuksu, düşük karakter olan bir tür ikinci kişilikle temsil edilir; (…) Sanırım hiçbir yerde eksik olmayan bu kişilik unsurunu *gölge* diye nitelendirmekte haklıyım. Bu kişilik unsuru bizim kültür düzeyimizde kişisel bir gaf ("gaffe", "slip") olarak görülür ve bilinçli kişilikte bir bozukluk olarak yaftalanır."[2]

"Hilebaz fantazması muzip anlatılarda, karnaval coşkusunda, şifa ve büyü ritlerinde, dinsel korku ve aydınlanmalarda, kimi zaman açık seçik, kimi zaman da muğlak biçimlerde, tüm zaman ve mekânların mitolojisinde dolanır durur, belli ki bir "psikologem", yani çok eski bir arketipik psişik yapıdır."[3]

Ancak, bu açıklamadan hilebaz figürünün sadece mitolojide ve tarihte kaldığı zannı uyanmamalıdır. O, birçok kültürde görülen ve içinden hâlâ su akan eski bir nehir yatağı olup uygar insanda da aynı naiflik ve özgünlükle yansımaktadır.[4]

Hilebaz, kurtarıcının bir öncüsüdür ve tıpkı onun gibi, Tanrı, insan ve hayvandır. Hem insanın altındadır hem de üstünde, en belirgin ve önemli özelliği bilinçsizliğidir. Birçok bakımlardan hayvanlardan daha aptaldır ve bir gülünç beceriksizlikten diğerine düşer. Aslında kötücül olmamasına rağmen, bilinçsizliği ve alakasızlığı yüzünden çok fena şeyler yapar. Hayvansı bir bilinçsizliğin içine hapsolmuştur.[5]

---

[1] Anthony Stevens, ***Jung***, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 65 vd. (Çeviren: Ayda Çayır)
[2] Jung, Dört Arketip, s. 128.
[3] Jung, Dört Arketip, s. 126.
[4] Jung, Dört Arketip, s. 128.
[5] Jung, Dört Arketip, s. 129.

(*Çantasından mektubu çıkarır.)* Al işte, kocasına göster, karısının ne mal olduğunu bir bilsin."[1]

Zeynep, vaka kuruluşunda sınırlı bir rol üstlenmiş olsa da bir hilebazın güçlülük (tanrısallık), çıkarları için her şeyi mubah sayan hayvanilik ve kendini bilme konusundaki bilinçsizlik özellikleriyle öne çıkar.

Feryad'da hilebaz figürünü temsil eden kişi *Zahit*'tir. Halep Emirliğinin din adamı olan *Zahit* cezalandırılmasını istediği Hurufilerin önderi olan Şirvanlı Nesimi'yi bulabilmek için sağır-dilsiz zannedilen bir casus kullanır. Keza, benzer bir davranışı da, idam edilen kişinin Hallaci Musa olup olmadığını anlamak için cenazeyi Musa'nın annesine göstermek olur. *Zahit*'in hayat algısı metnin girişinde kendi sözleriyle sezdirilir:

"Bazen en doğru söz hakikat olmaz
Hakikat her yerde zaruret olmaz.
Hayat karşı gelir, bizi kahreder.
Uymasak dünyanın şu gidişine"[2]

Bu sözler, hakkı hakikati her şartta haykırması gereken vicdan sahibi lider bir kişinin değil şartlar hâsıl olduğunda hileyi mubah gören; dünyayı değiştirmeye talip olmak yerine dünya nimetlerine talip olan politik bir bakış açısını yansıtır.

Zahit, dini otoriteyi temsil eden söz sahibi bir insan olması bakımından tanrısal gücün sahibi; insan-Tanrı ilişkilerine sadece bir "zahid" penceresinden baktığı için bilinçsiz; *Musa*'yı öldürterek oğlunun intikamını almanın sevincini yaşamasıyla hayvani bir varlıktır.

Bu üç metindeki üç gölge/hilebaz figürü olay örgüsünün işleyişinde muayyen bir rol oynayarak aksiyonun doğmasına katkı sağlarlar. *Şahbaz*, olay örgüsünün ana eksenindeki çatışmanın müsebbibidir; ilk dramatik hamle de ondan kaynaklanır. Hâlbuki o, müdahalede bulunmasa entrika başka türlü gelişecek daha düşük yoğunluklu bir aksiyon gerçekleşecekti. O yedi perdelik oyunun sadece dördüncü perdesinde sahnede yoktur. Böylece en uzun süre sahnede kalan, diğer kişilerle kurulan tüm iletişim ağının merkezindeki kurgusal figür o olur.

Zeynep ve *Zahit* ise entrikanın merkezinde yer almaz; *Şahbaz*'a göre, aksiyonun daha düşük düzeyde bir katılımcısı olurlar. Bununla birlikte onların katılımı yeni bir çatışma unsuru olur ve entrikayı biraz daha karmaşık hâle getirir. Karmaşıklık edebi metinlerde kavranabilir düzeyde kaldığı sürece okuyucunun merak ve şaşkınlık duygularını tahrik edici bir unsur olduğundan estetik haz yaratma vesilelerinden biridir. Yazar bunu bildiği için asıl vakanın akışını ve yönünü değiştirmese de bu karakterlerin katılımını sağlamayı tercih eder.

Gölge arketipi ve onun bu metinlerdeki görüngüsü olan hilebaz figürü evrensel bir motiftir. Bu gerçek eserleri de evrensel bir boyuta taşıyarak, her kültür düzeyindeki okuyucuya/seyirciye hitap etme; onlara kendi gölgesiyle yüzleşme, hem onu yadsıma hem de onunla özdeşleşme imkânı da verir. Gölge figürü aynı zamanda korku uyandırarak arınma duygusu da yaratır.

3.2. Ya lı Bilge Adam: Mitolojik ve edebi metinlerde en sık karşılaşılan arketiplerden biri de yaşlı bilge adamdır. Halk edebiyatı ürünlerinden âşık menkıbelerinde rüyada dolu/bâde sunan pîr/usta, masal kahramanlarının başı sıkıştığında ortaya çıkan Hızır veya yaşlı adam, Dede Korkut hikâyelerinde Dedem Korkut, yaşlı bilge adam arketipinin bizim kültürümüzdeki sembolleridir. Jung, bu arketipi şöyle anlatır:

"Yaşlı bilge adam düşlerde büyücü, hekim, rahip, öğretmen, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi olarak görünür. İnsan, gulyabani ya da hayvan görünümündeki ruh arketipi, insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu, ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar. Arketip bu ruhsal yetersizliği, boşluğu dolduran içeriklerle telafi eder."[3]

"Kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamadığı için, gerekli bilgi, kişileştirilmiş bir düşünce, yani öğüt verip yardım eden yaşlı adam kılığında ortaya çıkar."[4]

[1] Vahabzade, age, s.169.
[2] Vahabzade, age, s. 207.
[3] Jung, Dört Arketip, s. 86.
[4] Jung, Dört Arketip, s. 87.

"Evet, yaşlı adam, bilinçli bir düşünce henüz ya da artık mümkün olmadığında, bilinçdışı psişik alanda kendiliğinden gerçekleşen maksatlı düşüncelerin ve ahlaki ve fiziksel güçlerin yoğunlaşmasının ta kendisidir."[1]

İncelememize konu olan eserlerde bu arketipin en bariz temsilcisi *Nereye Gidiyor Bu Dünya'*da *Ulu Ecdad* olarak kurgulanmış hayalî kişidir. Oyunda ilk kez dördüncü perdede *Laçın'*ın karşısına çıkar ama *Laçın* onu daha önce de rüyasında görmüştür. Bu durum mitolojiyle de büyük bir uyum gösterir. Genetik bilimci *Laçın* onu görünceye kadar hafıza nakil yöntemi ile ilgili bütün çalışmalarını yapmış ve başarmıştır. Ancak, buluşunu anlatacağı sempozyumun öncesindeki gece rüyasına gelen *Ulu Ecdad* "huzurunu elinden almış; onu ayrı yola salıp sıcak aşına su katmıştır."[2] *Ulu Ecdad*, ona yaptığı keşfin kötü insanların eline geçmesi halinde bir gaddarlık silahına dönüşeceğini söyleyerek, ondan buluşun dosyasını yakmasını ister. Onu, tabiatın akışına müdahale etmekle suçlayıp şu uyarıyı yapar:

"İnsan! Bilsin! Görsün! İşitsin! Ama kendinden, kendi tabiatinden, alışkanlığından, insanî niteliklerinden el çekmesin, inkâr etmesin kendini. İnsan olduğunu unutmasın… Siz anneniz tabiat ile yüz yüze oturup konuşmak yerine, büyük iştihanızla, dibi görünmeyen nefsinizle, sonsuz tamahınızla konuşuyor, onlara boyun eğiyor, hep onları doyurmağa çaba harcıyorsunuz."[3]

Laçın, *Ulu Ecdad*'ın bu uyarılarındaki haklılığı bilse de gerekli iradeyi gösteremez ve dosyayı *Şahbaz*, *Ayla* ve *Nergis*'e teslim ettikten sonra kalp krizi geçirerek ölür. *Ulu Ecdad* bu kez *Ayla'*ya görünür, onu uyararak istediğini elde eder; sonunda dosya yakılır ve "Hayır zafer çaldı şer üzerinde."[4] dizesi oyunun ile biter. Vakanın işleyişinde yönlendirici fonksiyonu yüklenen *Ulu Ecdad* vakanın sonucunu belirleyen figür olur.

İkinci Ses'te yaşlı bilge adam arketipinin fonksiyonunu *Reşat*'ın ve *Arzu*'nun ikinci benliği üstlenir. Evli bir insan olan *Reşat* ve *Arzu* ile yasak bir ilişki sürdürmektedir. Üç perdelik oyunun birinci ve üçüncü perdesinde *II. Reşat* olarak kurgulanan figür ile ikinci perdesinde *II. Arzu* olarak kurgulanan figür ortaya çıkarak onları sağduyuya ve vicdanlarının sesini dinlemeye davet eder. Bu durum *II. Reşat* tarafından *Reşat'*a şöyle ifade edilir:

"Ben senin aklın, vicdanın, ikinci sesinim, işte. Benden korkma hiç. (…) Beni işte senin duyduğun utanç çağırdı… Ben de geldim. Ben senin, seni dıştan gören gözlerinim. (…) İnsan bir işe başladığında iyice düşünüp taşınmalı, vicdanının sesini dinlemeli."[5]

II. Arzu da benzer bir çağrıyı *Arzu*'ya yaparak, ona vicdanının sesini dinlemesini, başkasının mutluluğuna göz dikmenin doğru olmadığını, bu ilişkide kurban vermesi gerekenin kendisi olduğunu, başka bir seçeneğinin olmadığını söyler.[6]

Yaşlı bilge adam "sık sık kim, neden, nereden, nereye sorularını sorarak insanın kendisi üzerinde düşünmesini ve ahlaki güçlerin toplanmasını sağlar, sık sık da bunun için gereken büyülü tılsımı, yani iyi ile kötünün birleştiği kişiliğin bir özelliğini temsil eden beklenmedik ve ihtimal dışı bir başarıya ulaşma gücü verir."[7] *Reşat* onunla konuşurken "ben burada güçsüzüm"[8] diyerek ondan adeta yardım isteyecek, o da "En büyük güreşçi kendisini yenmesini bilendir."[9] diyerek onu teşvik edecektir.

Yaşlı bilge, bu eserde iki farklı kimlikle karşımıza çıksa da aslında aynı işlevi görmeleri bakımından tek bir figürdür. Olay örgüsünün işleyişinde yönlendirici rolünü üstlenen bu arketip baştan sona mutlaka her perdede sahneye çıkıp olayların akış yönünü değiştirmek ister ve sonuç itibariyle başarılı olur. Bu durum okuyucuda/seyircide fantastik duyguların uyanmasına da imkân vererek ruhsal zenginlik yaratır.

---

[1] Jung, Dört Arketip, s. 88.
[2] Vahabzade, age, s. 35.
[3] Vahabzade, age, s. 37.
[4] Vahabzade, age, s. 106.
[5] Vahabzade, age, s. 124-126.
[6] Vahabzade, age, s. 163-165.
[7] Jung, Dört Arketip, s. 89-90.
[8] Vahabzade, age, s. 146
[9] Vahabzade, age, s. 147.

Feryad'da yaşlı bilge adam arketipini saray âlimi *Lokman* temsil eder. Olay örgüsünün işleyişinde zaman zaman yardımcı, bazen de yönlendirici fonksiyonu yüklenmiş olan *Lokman* sahnede en çok kalan kişilerden biri olur. Sık sık *Emir*'le ve *Zahit*'le tartışmaya giren *Lokman*, onları hakikat, adalet, merhamet konusunda uyarır. Konuştuğu kişilere, yalandan, riyadan uzak durmanın zorunluluğunu hatırlatan *Lokman* hayat felsefesini de şöyle anlatır:

"Ben ne hurûfîyim ne de dindarım
Nerde gerçek varsa, orda ben varım
Yalandır, riyadır… büyük düşmanım
Yalnız hakikattir Allahım benim
İnsan idrakiyle yüce ve asil
Sen idrake yaslan, duyguya değil."[1]

Bu bakış açısı yukarıda özelliklerini saydığımız yaşlı bilge adamla *Lokman*'ı özdeş kılar. Jung'un şu açıklamaları bu durumu daha da belirginleştirir: "Demek ki yaşlı adam bir yandan bilgi, idrak, düşünce, bilgelik, akıllılık ve sezgi, diğer yandan da iyi niyet ve yardımseverlik gibi ahlaki özellikleri temsil eder, ki bunlar onun "ruhsal" karakterini yeterince ortaya koyar."[2]

Metinlerdeki yaşlı bilge adam kurgulamaları ilk iki oyunda hayalî kişiler, son oyunda ise gerçek bir kişi hüviyetiyle karşımıza çıkmaktadır. Yazar, hayalî kişilerle okuyucunun/seyircinin heyecanını diri tutacak esrarlı bir iklim yaratmıştır. Bu tutum metni daha dinamik kılmış ve okuyucu/seyircinin oyuna katılma duygusunu tahrik etmiştir. Onlar, yanlışı gördükçe kendi iç dünyalarında itiraz eden okuyucunun/seyircinin de sözcüsü olmuştur. Bu figürlerin entrikayı zenginleştirici bir işlevlerinin olduğu da görülür; hepsi olay örgüsü zincirine yeni halkların eklenmesini sağlamış ve olayların akış yönüne tesir etmiştir. Keza, bu figürler muayyen bir ritim duygusu yaratma bakımından da kısmî bir rol oynamaktadır. *II. Reşat* ile *II. Arzu* figürleri, sırasıyla sahneye çıkarak seyircide/okuyucuda bir iç ritim yaratmıştır.

3.3. Anima ve Animus: Bugün biyoloji biliminin de tespit ettiği gibi her insan çift cinsiyetlidir. Bununla birlikte, yine biyolojik olarak iki cinsin farklılığı da bir gerçektir. Mitolojide kadın ve erkeğin tek bir varlığın bölünmesinden ortaya çıktığına dair bazı imgeler bulunduğu gibi, çift cinsiyetli varlıklara da rastlanır. İslam kültüründe Havva'nın, Adem'in kürek kemiğinden yaratıldığına ilişkin bir algının varlığı bilinmektedir.

Jung'a göre, her iki cins de, diğerine ait arketipik bir imgeyi saklar. Bu bağlamda, anima erkeğin içindeki kadın arketipini, animus ise kadının içindeki erkek arketipini temsil eder. Anima ve animus her iki cinsin bilinçdışında erkeğin kadınlığa ait yönünü ve kadının erkekliğe ait yönünü temsilen zıt eşler (syzygy) olarak faaliyet gösterir. Bu kadın ve erkeğin birbiriyle ilişkisini derinden etkiler. Anima ve animus arketipi benlikle bilinçdışı arasında arabulucu rolü üstlenerek kişinin iç ve dış dünyaya uyumunu sağlama işlevi üstlenir. Onlar bilinçdışında ne denli yer tutarsa dışa yansıtılma ihtimalleri de o derece yüksektir. Dolayısıyla karşı cinse ait imgelerin uyanması ile aşk arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğer, bu arketip gölge ile özdeşleşirse yadsınma öne çıkar[3].

İncelememize konu olan eserler içinde bu arketiplerin bariz bir biçimde görüldüğü metin *İkinci Ses*'tir. Eserde, *Reşat* ve *Arzu* üzerinden bu yönde bir çözümleme yapıldığında her ikisinin de bu arketiplerinin güçlü etkisinde oldukları gözlemlenmektedir. *Reşat* ile *Arzu* arasında yukarıda da değinildiği gibi bir yasak aşk ilişkisi vardır. Bu aşkın sebebi nedir diye sorduğumuzda *Reşat*'ın, *Arzu*'ya söylediği şu sözler problemin çözümüne ışık tutmaktadır: "Seni çok daha önceleri henüz dünyaya gelmeden tanıyormuşum gibi geliyor bana."[4] Bu durumu Jung şöyle açıklar:

"Her erkek içinde salt bu veya şu kadına ait olmayan, ebedi bir kadın tasviri, belirli bir kadınlık imgesi taşır. Bu tasvir temelde bilinçdışıdır ve başlangıçtan beri var olan kaynağın kalıtsal bir faktördür."[5]

[1] Vahabzade, age, s. 269.
[2] Jung, Dört Arketip, s. 91.
[3] Stevens, age, s. 72.
[4] Vahabzade, age, s. 120.
[5] Stevens, age, s. 72.

Demek ki, *Reşat*, *Arzu*'yu animası ile özdeşleştirmekte, onunla birleşmeyi kendi bütünlüğünü sağlamak olarak görmektedir. Bu birlikteliğin kendini tamamlamak olduğu hissi *Arzu* tarafından da "Evet, biz zaten aynı insanlarız."[1] cümlesiyle dile getirilir ki bu da *Arzu*'nun *Reşat*'ı animusuyla özdeşleştirdiğinin delilidir. Arzu, "Tarın telleri de çifte. Bu teller aynı ses üzerinde köklenmezse beste yapılamaz, zaten."[2] cümleleriyle bu fikrini pekiştirir. *Arzu* da, *Reşat*'ı ilk gördüğü anda *Reşat*'ın kapıldığı hislerin bir benzerine kapılır. *Arzu*'ya daha önceden birileri *Reşat*'tan bahsetmiştir ve *Arzu* bu önbilgiden yola çıkarak *Reşat*'ı hayalinde canlandırmış, görür görmez hemen tanımış ve "hayalim, aşkım, heyecanım" duygusuna kapılmıştır.

Reşat, *Arzu*'ya olan aşkını dile getirirken coşku içinde kendinden geçer ve "Ben tırmanmaya tepe değil, yüksek dağ istiyorum."[3] der. Buradaki dağ imgesi ile ilgili Jung ilginç bir tespitte bulunur. Ona göre, "Dağın büyüklüğü ve yüksekliği yetişkin kişiliği imler."[4]; "Dağ, yolculuğun ve tırmanışın hedefini temsil eder, bu nedenle psikolojide genellikle Kendilik anlamına gelir."[5] Kendilik, kişiliğin bütününü temsil eder; kendiliğin gerçekleşmesi bilinçdışı ile benliğin tanışması; birleşmesi demektir. *Reşat*, *Arzu*'da yansımasını bulan animası ile bütünleşmeyi dağ imgesiyle ifade etmiş olur. Reşat'ın Arzu'yu, "tan yıldızımsın benim"[6] diyerek "ışık" imgesi ile anması da dikkat çekicidir. Çünkü ışık, tüm arketiplerin kökeni olan Tanrı arketipidir.

Anima ve animus kurgulamaları seyircide/okuyucuda kendi iç benliklerine yolculuk yapma; böylece kendilerini tanıma duygusu uyandıracağı için kişilerle özdeşlik kurma yoluna gideceklerler ve bu estetik haz yaratıcı bir durumu ortaya çıkaracaktır. Keza, bir edebi metinde kurgulanan karakterlerin düz, kolay kavranabilir olmasındansa daha karmaşık, derinlikli ve çok yönlü bir yapıda bulunmaları okuyucuyu bir bulmaca zorluğu ile karşılaştıracağı için estetik haz yaratıcı bir diğer öğedir. Diğer iki eserde anima-animus arketipini bariz bir biçimde temsil eden bir kurgulama yapılmamıştır.

Sonuç: Vahapzade'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış tiyatro eserlerinin şahıslar kadrosu arketipsel eleştiri kuramı bağlamında tahlil edilmiştir. Ancak, çalışmanın sınırları gereği bütün kurgusal figürler değil, üç önemli arketipsel figür; gölge/hilebaz, yaşlı bilge adam ve anima-animus esas alınmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir

1. İlk bakışta hayatın akışı içinde her gün karşımıza çıkan sıradan bireyler izlenimi veren kişilerin aslında bir mitik kahraman kadar özgün yönlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Özgünlük, sanat eserinde daima aranan bir özelliktir.
2. Arketipler sadece mitolojik/fantastik tarihsel metinlerde değil çağdaş metinlerde de işlenmektedir. Kültür ve medeniyet hangi düzeyde gelişirse gelişsin insan türüne ait bir takım özelliklerin korunmaya ve sanat eserlerine yansımaya devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu türsel oluş, bireyselden evrensele uzanan bir genişlik yaratarak her okuyucunun/seyircinin eserle özdeşlik kurmasını sağlamaktadır. Özdeşlik kurma sanat eserinin muhatabında estetik haz yaratıcı bir unsurdur.
3. Arketipsel figürlerin dönüşümlü olarak sahneye çıkmaları seyircide/okuyucuda ritim duygusu yaratmıştır. Ritim, insan ruhunun en hoşlandığı hallerdendir.
4. Arketipsel figürler üzerinden yapılan *Ulu Ecdad*, *Zahit*, *Lokman*, *Arzu*, *Reşat* gibi isim sembolizasyonları yarattığı çağrışımlarla seyircide/okuyucuda ruhsal zenginlik yaratmıştır.
5. Arketipsel figürlerle yaratılan gizemli iklim seyircileri/okuyucuları ürpermeye sevk etmiştir; bu da bir estetik haz vesilesidir.
6. Eserlerin tematik zenginliğinde bu arketipsel figürlerin muayyen bir rolü vardır.

[1] Vahabzade, age, s. 120.
[2] Vahabzade, age, s. 120.
[3] Vahabzade, age, s. 122.
[4] Jung, Dört Arketip, s. 89.
[5] Jung, Dört Arketip, s. 89. (Dipnot)
[6] Vahabzade, age, s. 123.

N S M N N ÜSYANKAR S S B XT YAR VAHABZAD N N "F RYAD"INDA

S ad t ıxıyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA akad. Z. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu

XÜLAS

Böyük Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin "Fəryad" mənzum pyesi həm ədəbi ənənələrin davamı olması və sinkretizmi, həm də fərdi özəllikləri ilə seçilir. Nəsiminin böyük nüfuz sahibi şair şəxsiyyətinə fərqli bucaqdan işıq salan Bəxtiyar Vahabzadənin təqdimatında Nəsimi cismani deyil, ruhi varlığı ilə əsərin şərti bir qəhrəmanıdır. Əsər tarixi olmaqdan çox, fəlsəfi, ictimai və psixoloji xarakterlidir. Bu pyes poetik dəyərləri ilə türk dünyasında Nəsimi haqqında qələmə alınmış nəsr, nəzm və dram əsərləri silsiləsində xüsusi bir mövqeyə malikdir.

Açar sözl r: Nəsimi, Bəxtiyar Vahabzadə, mənzum pyes, ənənə, fərdiyyət.

SUMMARY

The verse play of the great Azerbaijani poet Bakhtiyar Vahabzadeh named "Faryad" has unique poetic features and definite continuation of medieval traditions in poetry. In this work, a conventional hero Nesimi is not real (a body image); he is spiritual (ideas and soul). Mostly this play is not a historical work. It has philosophical, social and psychological character. By its poetic features, this work has a special place in the Turkic world of prose, poetry and drama devoted to Nesimi.

Key words: Nasimi, Bakhtiyar Vahabzade, verse plays, tradition, individuality

Giri

Seyyid İmadəddin Nəsimi şəxsiyyətinin iki başlıca cəhəti – şairlik qüdrəti və şəhidlik zirvəsi həmişə söz ustalarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Orta çağdan etibarən barəsində mənzum və mənsur mənqəbələr qələmə alınan Nəsimi həm anonim müəlliflər, həm də konkret şairlər tərəfindən tərənnüm olunmuşdur. Ölümündən az müddət sonra haqqında haqq aşiqi, övliya və şəhid kimi bəhs edən müəlliflər öz əsərlərində, miniatür sənətində olduğu kimi, onun parlaq, stilizə və idealizə olunmuş obrazını yaratmışlar.

1. "F ryad" s rinin fikri- d bi z minin t kil ed n poetik n n nin tarixin qısa bir ekskurs

XV yüzillikdən başlayaraq, şairlərin çeşidli janrlarda yazdığı əsərlərdə ən yüksək epitetlərlə öyülən Nəsimi ali insani keyfiyyətlərin, mərdanəlik və fədakarlığın timsalına çevrilmişdir. Ondan ilk olaraq söz acan şairlərdən biri çığatay ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Əlişir Nəvaidir. O, *"Nəsayimül-məhəbbə"* adlı övliya təzkirəsində Nəsimi haqqındakı mənqəbəvi rəvayətlərdən birini qələmə almışdır:

"Meşhur mundaktur kim, tirisin soyar hükm boluptur. Ol haletde bu şirni dipdür ki

Kıbledür yüzüng nigara kaşlarung mihrablar
Suretüng mushaf veli hal u hattung irablar

Ve bu şi'ring tahallusu uşbu müdde'aga dal durur kim:

Ay Nesimi çün müyesser boldı ikbal u visal
Koy tiringni soysa soysun bu pelid kassablar".

Sonralar Nəsimidən bəhs edən böyük (məsnəvi) və ya kiçik həcmli (şərti olaraq "həbsiyyə" adlanan şeirlər qrupuna daxil edilən qəzəllər) əsərlərdə şairin edam zamanı söylədiyi şeirlərin mətni dəyişdirilə-dəyişdirilə günümüzədək gəlib çıxdı və bu ənənə tarixi gerçəklik kimi qəbul olunaraq araşdırmalara da yol tapdı. Edam zamanı Nəsiminin şeir söyləməsi rəvayətində şairin *"Sığmazam"* rədifli qəzəlinin, ona aid edilən *"Ağrımaz"* rədifli və s. kimi şeirlərin, *"Ənəlhəq"* deyiminin istifadəsini xatırlatmaqla kifayətlənirik.

Nəsiminin vəli və şair olaraq xatırlanmasına XV yüzillikdən etibarən bir çox divan şairlərinin əsərlərində rast gəlirik. Mütəfəkkirin şəhidlik zirvəsinə yüksəlmiş "haqq aşiqi" kimi öyüldüyü, onun bu faciəsinə acımanın ifadə edildiyi, yaxud sadəcə xatırlatma xarakterli işarə-beyt və misralar bir çox şairin yaradıcılığında yer alır. Xüsusilə ələvi-bəktaşı çevrələrində yaranan poetik örnəklərdə şairə bu məhəbbətin bariz ifadələrinə rast gəlinir. Bu şairlərin əksəriyyəti

daha çox Nəsiminin faciəvi aqibətindən, edam səhnəsində haqq aşiqi kimi mətanətindən, ölümündən sonrakı ruhi halları və kəramətlərindən bəhs edirlər. Buna örnək olaraq, Muhyiddin Abdal (XVI), Şah İsmayıl Xətai (XVI), Pir Sultan Abdal (XVI), Sarı Aşıq (XVII), Koyunoğlu (XVII), Qul Nəsimi (XVII), Əndəlib (1660-1740), Məxtumqulu (XVII), Şeydayi (XVIII), Şəmi (XIX), Məhəmməd Sübhi (XIX) və başqa şairlərin adlarını qeyd edə bilərik.

Göründüyü kimi, Nəsimidən haqq aşiqi və şəhid kimi söz açan şairlərin sırasına Azərbaycan, Türkiyə, İran, Türkmənistan, Özbəkistan kimi ölkələrin şairləri daxildir. Onun faciəsi və mənqəbəvi şəxsiyyəti divan, məsnəvi və xalq şeri tərzində yazılmış şeirlərin mövzularından birinə çevrilmiş, şəxsiyyəti şairlərin heyranlıq obyekti olmuşdur. Nəsimi orta əsrlərdə divan və xalq şeri tərzində yazan şairlər tərəfindən təkcə haqq aşiqi kimi öyülməmişdir, o, çeşidli şairnamələrdə həm də şair olaraq təqdirlə anılmışdır.

Nəsimidən bəhs edən ilk irihəcmli mənzum əsər (“Risaleyi-Nəsimi”) Nurmühəmməd Əndəlibə məxsusdur. XX yüzillikdə həmin ənənə Sergey İvanovun “İmadəddin Nəsimi” (rusca, 1943), Qabilin “Nəsimi” (1964-1973), Rəsul Rzanın “Son gecə” (1973-1974), Nəbi Xəzrinin “Mənim babam baxan dağlar” (1976) poemaları və Bəxtiyar Vahabzadənin “Fəryad” (1981-1984) mənzum pyesi ilə davam etdirilmişdir. Qabilin əsəri Nəsimiyə həsr olunmuş poemalar içərisində daha böyük həcmli olması və tarixi poema anlayışının tələblərinə cavab verməsi ilə digərlərindən seçilir. XX yüzillikdə Azərbaycan, Türkiyə, İran, İraq, Türkmənistan və Özbəkistan ədəbiyyatında Nəsiminin istər şəxsiyyətinə, istərsə də şerinə çoxsaylı müraciətlər vardır. Çeşidi və çoxsaylılığı ilə seçilən bu xatırlatma və iqtibaslar xüsusi araşdırmaya möhtacdır. Burada mövzudan kənara çıxmamaq məqsədi ilə Nəsimidən bəhs edən irihəcmli nəsr əsərlərindən Seygey Borodinin “Səmərqənd ulduzları” (II kitab, 1958) və İsa Hüseynovun “Məhşər” (1973-1975) romanlarının adlarını xatırlatmaqla bu bəhsə yekun vururuq.

2. “F ryad” s rinin q hr man v motivl ri: arxetipl rl müqayis li t hlil

Qeyd etməliyik ki, böyük Azərbaycan şairi B.Vahabzadənin “Fəryad” mənzum pyesində türkmən şairi Nurmühəmməd Əndəlibin “Risaleyi-Nəsimi” məsnəvisindən, İsa Hüseynovun “Məhşər”% ro0 TD0.0003 Tc-0.0003 TrT4 Tc0 Tw(ðΓj/TT4 1 Tf0.28 0 TD(n)Tj/TT9 1 Tf0.5 0 TD(ðΓj/

iki əsər (“Fəryad” və “Son gecə”) arasında inkarolunmaz ədəbi əlaqə bağı qurur. Buna görə də, B.Vahabzadənin “Fəryad” əsərində ədəbi ənənədən alınmaları və fərdi interpretasiyaları dəyərləndirmək niyyəti ilə R.Rzanın “Son gecə” poeması ilə müqayisəli təqdim etməyi məqsədəuyğun bildik. Hər iki şair əsərlərində başlıca vurğunu, Nəsimi haqqındakı mənqəbəvi rəvayətlərin çoxunda olduğu kimi, hürufi şairin ömrünün son günlərinə vururlar. Rəsul Rzanın əsərində onun həbsxanada keçən son gecəsi nisbətən daha realist xarakterli cizgi və təsvirlərlə gözlərimiz önündə canlandırılır. Bəxtiyar Vahabzadənin pyesində isə şairin şəxsiyyətinə daha mücərrəd bir biçim verilməklə ömrünün son günləri onu sevənlərin və sevməyənlərin mübarizəsi fonunda təsvir edilir.

Hər iki şair təkcə Nəsiminin həbsxana həyatını deyil, o dövrdə zindanda ola biləcək digər insanların həyatını, onların qəlb ağrıları və yaşantılarını da qələmə alırlar. R.Rzanın ümumi şəkildə bəhs etdiyi bu motivi B.Vahabzadə inkişaf etdirərək, əsərində yardımçı süjet xəttinə çevirir. Rəsul Rzanın təqdimində sanki *“can gözü”* (Nəsimi) ilə son gecəsini yaşayan Nəsiminin ruhi-psixoloji durumu təsvir edilir:

Burda keçir son gecəsi
İmadəddinin.
Bir küncdə
diz üstündə oturub:
nə görkəmində məyusluq,
nə gözlərində kin.
Sakitdir.
Təlatümü susmuş
dərya kimi
Ömrü varaqlanır gözündə
qarışıq, dumanlı röya kimi.

Maraqlıdır ki, istər R.Rzanın, istərsə B.Vahabzadənin bu mənzum əsərlərində şəxs adları şərtidir. Bu isə hürufilik tarixi ilə yaxından səsləşir. Hürufiliyi ilkin qaynaqlar əsasında tədqiq edən və bu təlim barədə dəyərli tədqiqat müəllifi H. Ritter Fəzlullahın övladlarının adından bəhs edərkən bunların müstəqim deyil, rəmzi və şərti adlar olduğunu bildirir. Bənzər durumla Rəzul Rza və Bəxtiyar Vahabzadənin ikinci dərəcəli qəhrəmanlarının ad seçimində də qarşılaşırıq. Nəsimi və hürufilikdən bəhs edən əsərlərinin qəhrəmanlarına rəmzi xarakterli ad seçərkən şairlərin bu təlimdə rəmziliyin ön planda olmasını nəzərə almaları və bunu uğurla tətbiqi diqqətimizi cəlb etdi. R.Rzanın poemasında zindandakı gözətçinin adının Nicat olaraq verilməsini təsadüfi hesab etmirik. Belə ki, bu zindan gözətçisini xatırlatmadan öncəki misralarda R. Rza dustaqlıqda olan Nəsiminin gözü ilə ölümü *“qurtuluş qapısı”* adlandırır:

Ölümdən betər ömür günləri
Qurtuluş qapısı - ölüm.

Bənzər vəziyyət Bəxtiyar Vahabzadənin əsərində də özünü göstərir: əsərdə real varlıqları ilə iştirak edən qəhrəmanların adı simvolik, yalnız adı ilə əsərin qəhrəmanı olan Nəsiminin isə əsərdəki iştirakı şərtidir. Əsərdəki surətlərin adına diqqət etdikdə bu surətlərin bəzisinin cəmiyyətdəki mövqeyi, bəzisinin isə ruhi durumu və yaxud əqidəsinə görə adlar almasının şahidi oluruq. Əmir, Vəliəhd, Zahid, Vəzir, Loğman, Qoca şair, Gənc şair, Gözətçi adları onların sosial statusunu göstərir. Çalpapaq qiyafənin və etnoqrafik xarakterli özəlliyin göstəricisidir. Şəkkak ruhi-psixoloji durumu ifadə edir. Lal adlı surət aldığı adın tam əksinə olaraq, Zahidin xəbərçisidir. Dəyanət, Rəhman, Sübhan, Kəramət əqidə ilə bağlı bu qəhrəmanlara verilmiş adlardandır.

Hər iki şairin Nəsiminin *“Sığmazam”* rədifli şerinin ilk misrasından (*“Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam”)* təsirlənməsi verdikləri örnəklərdən bəlli olur. Rəsul Rza:

Məndə iki cahan sığdı,
sığa bilmədim bu cahana.

Nəsiminin bu şah beyti Bəxtiyar Vahabzadənin də diqqətini çəkir. O, Zahidin dilindən II Nəsimiyə deyir:

Bu dünyanın dərdləri necə sığır sinənə.

Maraqlıdır ki, XX yüzillikdə Nəsimiyə poema həsr etmiş Azərbaycan şairlərindən hər biri bu beytə müraciət etmişlər.

Qeyd etməliyik ki, Bəxtiyar Vahabzadənin əsərində, Əndəlib, Qabil və R.Rzadan fərqli olaraq, Nəsiminin heç bir beyt və ya tam şerinin iqtibas biçimində istifadəsinə rast gəlinmir. Onun Nəsimi şerinə müraciətində sadəcə bəzi məşhur şeirlərin ideya, ifadə və məzmunundan yararlanma nəzərə çarpır. Halbuki Qabilin sərbəst vəzndə yazılmış əsərində Nəsiminin qəzəl və tuyuqlarına vəzni qorumaqla çoxsaylı müraciətlər edilmişdir. Eləcə də Əndəlib Nəsiminin bir neçə (bunların içində müəllifi mübahisəli olanlar da vardır), R.Rza isə bir qəzəlindən istifadə etmişlər. Örnək olaraq, R.Rzanın "Son gecə" poemasından müvafiq parçanı qeyd edirik:

Cana, səndən hər nə kim gəlsə,
cigərlər ağrımaz.
Həq bilir, bir nuş üçün
yüz niş vurarlar, ağrımaz
Yarı sevməkdənmidir,
ya aşinalıqdanmıdır,
Cismimi sərpa-qədəm
min kəz yararlar, ağrımaz
Zahidin əfsanəsindən
soydular nahaq məni,
Həq bilur, səndən, şəha,
açuq bəsirlər ağrımaz.
Zahidin bir barmağın kəssən,
dönər həqdən qaçar,
Gör, bu gerçək aşiqi
sərpa soyarlar, ağrımaz.

Göründüyü kimi, *"Ağrımaz"* rədifli qəzəlin beytləri qafiyə sistemi və strukturu sərbəst şerin quruluşuna uyğunlaşdırılmaqla verilmişdir. Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıqda uzun illər boyu "həbsiyyə şeirləri" adı altında Nəsimiyə aid edilən, dil-üslub xüsusiyyətləri və təhkiyə üsulu ilə hürufi şairə yad olan bu qəzəl onu sevənlər tərəfindən adına yazılan şeirlərdən ən məşhurudur.

Hər iki əsərdə bəzi motivlərin eyniyyəti diqqətimizi cəlb etdi. Rəsul Rzanın əsərində zindançının böyük rəğbət bəslədiyi şairin yerinə ölümə getmək istəyi təbii və canlı təsvirini tapır. Lakin məğrur şair bu istəyi məntiqli cavabı ilə nəzakətlə rədd edir. Bu motiv sonralar Bəxtiyar Vahabzadənin "Fəryad"ında inkişaf etdirilir. Nəsiminin yerinə ölümə getmək istəyən və onun adını daşıyan iki Nəsimi, onların mübahisəsi və s. əsərdə geniş təsvir olunur.

"Fəryad" əsərində bir sıra təsəvvüfi ideyaların ifadəsi böyük şairin bu fəlsəfənin əsaslarını araşdırıb öyrəndiyini göstərir. Örnəklərə nəzər salaq. Şair I Nəsiminin dilindən deyir:

Gizldir hər zərrədə vəhdət,
Bir zərrə ikən küllə qovuşmaq ulu niyyət!
Gördüklərimiz zahiridir, bətnə nüfuz et!
Batindəki cövhərdə, fitrətdədir Allah.

Başqa bir şerində isə şair II Nəsiminin dilindən Vəliəhdə deyir:

Dünyəvi sultanlığı mənəvi sultanlığa
Dəyişmək istəyənlər
"Haqqa qulam" - deyənlər,
Bil ki, sözündən əvvəl özünü dəyişməli,
İztirablar odunda yana-yana bişməli!
Sənsə oddan keçməmiş bişdiyini deyirsən,
Təriqəti bilməmiş müdriklik istəyirsən?

Bu misralarda təsəvvüfi düşüncədəki "şah" anlayışının, məna və surət ziddiyyətinin, eləcə Mövlananın mənəvi təkamülü ifadə edən kəlamının açıq təsiri görülməkdədir. Mövlananın adı

ilə bağlı həmin dillər əzbəri olan kəlamda deyilir: *"Xam bedəm, poxte şodəm, suxtəm"* ("Çiy idim, bişdim, yandım").

B.Vahabzadənin əsərinin sonluğunda C.Cabbarlının "Od gəlini"nin son səhnəsinin də dolayısı ilə təsirini görmək mümkündür. "Fəryad" pyesinin sonunda əsərdə bəzən həllaci, bəzən isə hürufi kimi təqdim olunan müsbət qəhrəmanların əqidə düşmənləri ilə müxalifəti və stereotip düşüncə ilə yeni fikirliliyin açıq ziddiyyəti təfərrüatlı ifadəsini tapmışdır. Əsərin finalında ikinci qrupa daxil olanların birincilərin qəlibləşmiş zehniyyətinə təsir etmək cəhdi qrup xarakterliliyi ilə seçilsə də, mahiyyət etibarilə "Od gəlini"nin son səhnəsini xatırladır. Əqidəsi uğrunda ölümə gedən, mətanəti və iradəsi ilə əqidə düşmənini sarsıdaraq, görüşlərində bir tərəddüd yaradan Elxanla Aqşin arasındakı məşhur dialoqun bu son səhnənin qurulmasında fikri təkan rolu oynadığı qənaətindəyik.

Şair-dramaturqun pyesində Nəsimi haqqında yazılmış nəsr əsərlərinin də bəzi qəhrəman və süjetlərindən bəhrələnmə görülməkdədir. Bu əxzetmələrdən biri dini əqidə pərdəsi altında riyakarlıq edən Zahid obrazı ilə bağlı səhnələrdə üzə çıxır. Zahid karyerası naminə hürufilik əqidəsini qəbul etmiş övladını (Dəyanət) qurban vermək istəyi ilə İsa Hüseynovun "Məhşər" əsərindəki Şeyx Əzəmi xatırlatmaqdadır. Əslində bu tərzdə ziddiyyətin, hürufiliklə bağlı atalar-oğullar qarşıdurmasının da tarixi zəmini vardır. Bunun bir örnəyi olaraq, Teymurilərdən Şahruxla oğlu Uluğ bəyin hürufilərə münasibətini göstərmək olar. Fəzlullahın nəvəsi Əmir Nurullahı və hürufiliyin tanınmış xəlifələrindən Əliyyül-Əlanın bacısı oğlu Əmir Qiyasəddini sui-qəsd ittihamı ilə həbs etdirən və edamlarını tələb edən Şahrux hürufilərlə ünsiyyətdə olub onlara rəğbət bəsləyən Uluğ bəyin ciddi müqaviməti ilə qarşılaşır.

3. XX yüzillikd Az rbaycan airl rinin üsyankar ruhunun t rcümanı N simi

Üsyankar şairin şəxsiyyəti onun haqqında yazanların mövcud ictimai qayda-qanunlara, sosial ədalətsizliyə qarşı etirazını ifadə etmək üçün geniş imkanlar açırdı. Elə buna görə də, XX yüzilliyin şairlərinin əsərlərində Nəsimini daha çox onların ruh halının tərcümanı və ideyalarının carçısı, onlara öz həqiqətlərini söyləmə imkanı verən bir qəhrəman olaraq görürük.

Sovet dövründə yazıldığından üzərinə dövrün ideologiyasının möhürü vurulan "Son gecə" və "Fəryad" əsərlərindən Nəsiminin tarixi şəxsiyyətinin əslinə uyğun təsvirini gözləmək doğru olmaz. Əslində o dövrün elmi ədəbiyyatında həmin ideologiyanın güclü təsiri altında böyük mütəfəkkir, mütəsəvvif, öz ifadəsi ilə "hafiz" olan Nəsiminin şəxsiyyəti, əqidəsi və həyat yolu təhrif olunmuş şəklidə təqdim edilirdi və bu yanaşmalar bədii ədəbiyyatda da öz izini qoymuşdu. Bununla belə, bəzi istisnalara da diqqəti cəlb etmək istərdik. R.Rzanın son şairin gecəsinin xəyali təsvirində onun namaz qılmasına işarə edən aşağıdakı misraları diqqətimizi çəkdi:

Susur Qala.
Susur Hələb.
Susur bir küncdə tozlu canamaz.
Susur naxışlı su camı.

Əsərin məlum ideologiyanın hakim olduğu və Nəsiminin görüşlərinin ciddi təhrifə uğradılaraq, dini-fikri zəminindən ayrıldığı bir dövrdə yazıldığını nəzərə alsaq, R.Rzanın bu təsvirində tarixi gerçəkliyə daha artıq sadiq qaldığı söylənilə bilir və bu epizodun təsvirini mövcud təsəvvürlərə etiraz səsi kimi qiymətləndirmək olar. Burada haşiyə çıxaraq, hürufilik tarixində bir sıra hürufilərin namaz qılınmasına ehtiyac qalmadığı iddiasını irəli sürdüyünü, Fəzlullahın nüfuzlu xəlifəsi Əliyyül-Əlanın hürufi mürşidinin həyat tərzi və söylədiklərinə istinadən namazın hürufilər üçün vacibliyini əsaslandırdığını xatırlatmaq istərdik.

R.Rzanın Nəsimi ilə bir vəhdət təşkil edən üsyankar səsi din adıyla dəllallıq edənlərə, ölümdən sonra gələcək səadət vədi ilə insanları istismar edənlərə qarşı yönəlib. Onun etirazı həqiqi və səmimi dini etiqada qarşı deyildir. Bu ehtimalımızı şairin aşağıdakı misraları da təsdiqləyir:

Hər kəsin qəlbində
Qadağasız etiqad, iman.
Könlü xoş,
vahiməsiz yaşayacaq

xilqətin əşrəfi,
dünyanın böyük memarı,
Allahın yer üzündə
təcəssümü - "İnsan!"

Bəxtiyar Vahabzadənin "Fəryad" mənzum pyesində də eyni mövqedən dini ikiüzlülük və siyasi ədalətsizliklərə qarşı üsyankarlıq və inkarçılığın ifadəsini görürük. Bəzən hətta pyesinin müəllifinin səsi Nəsimini görünməz və eşilməz edəcək qədər qüvvətlənir. Bunu əsərin müsbət qəhrəmanlarının nisbətən uzun nitqlərində, onların dini və siyasi istismara qarşı ucalan səsində daha güclü hiss edirik. Bununla belə, Bəxtiyar Vahabzadənin bir müəllif kimi mövzunun alındığı məkan və zamana nisbi bağlılığı əsər boyu qorunur. Yalnız əsəri sonluğunda mövzunun alındığı keçmiş zamanla xəyali və məntiqi əlaqənin qırıldığının, şairin artıq qəhrəmanın dili ilə öz zəmanəsinə fikri qayıdışının şahidi oluruq.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, "Fəryad" əsərində Nəsiminin böyük nüfuz sahibi şair şəxsiyyətinə fərqli bucaqdan işıq salan Bəxtiyar Vahabzadənin təqdimatında Nəsimi cismani deyil, ruhi varlığı ilə əsərin şərti bir qəhrəmanıdır. Cismani şəkil almadığından da zindan və dar ağacının – məhdudiyyəti və ölümün fövqündədir. Bütün əsər boyu onun üçün nəzərdə tutulan cəza və edam niyyətləri də bu səbəbdən nəticəsiz qalır. Çünki əsərdə iştirak edən şairin cismani varlığı deyil, adı, sözü, ideyaları və ən sonda deyildiyi kimi, səsidir:

Mərdliyə çağırır bu gün hər kəsi
Dərisi soyulan şairin səsi,
Uzaq əsrlərdən gəlir nəfəsi
Diri dünyamıza ölü dünyanın.

İstər qəhrəmanlarının adı, istər ölüb-dirilmələr, istər məkan, zaman və cismani varlıq anlayışının fövqünə qalxma və s. əsərin şərtiliklər üzərində qurulmasından irəli gəlir. Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadəyə əsərin kompozisiyası ilə uyuşmayan yuxarıdakı sonluğu irad tutmaq olmur. Şair-dramaturq artıq qeyd etdiyimiz kimi, Nəsimini real və tarixi bir şəxsiyyət kimi əsərə gətirmir. O, Nəsimilərdən birinin edamını təsvir etdiyi halda, digərinin taleyini məchul saxlayaraq, onun aqibətini açıqlamadan əsərə yekun vurur. Bununla ulu sənətkarın həyatının davam etdiyinə işarə edən şairin əsərin ümumi məzmunu ilə zaman etibarilə uyuşmayan yuxarıdakı sonluğu çaşqınlıq yaradır və təzad kimi görünür. Belə ki, yuxarıdakı misralardan da göründüyü kimi, II Nəsiminin (Tural) dili ilə şair bunun çox əsrlər öncə baş verməsini və hürufi şairin dərisinin soyulmasını dilə gətirir. Zənnimizcə, burada müəllifin emosionallığı, şərtilik və mücərrədliyə meylliliyi bədii məntiqinə qalib gəlmiş və sonda elə bu emosiyalar axarında B. Vahabzadə şəxsiyyəti ikinci Nəsimi ilə eyniləşmişdir.

4."F ryad"a prototiplik ed n m nq b v r vay tl r

Əsər boyu yeri gəldikcə şair-dramaturqun Nəsimi haqqındakı məşhur mənqəbə və rəvayətlərdən yaradıcı bəhrələnmələrinin də şahidi oluruq. Nəsiminin *"Siğmazam"* rədifli qəzəlinin ifadələrini (*"gövhəri-laməkan mənəm"*), Həllac Mənsurdan əxz etdiyi və sevimli kəlmələrindən olan *"ənəlhəq"*ini, onun ölüm səhnəsini təsvir edən məşhur rəvayəti sintez edən B.Vahabzadə Nəsiminin əqidə düşməni Zahidin dilindən deyir:

Allah idin sən əvvəl,
Laməkandın, ruh idin,
Nəfəs idin, səs idin,
Gözəgörünməz idin. (185)

Qeyd etməliyik ki, Nəsiminin şeirlərinin, şərti olaraq I Nəsimi və II Nəsimi kimi adlandırılan heyranlarının dilindən deyil, əsasən, əqidə düşmənlərindən olan Zahidin dilindən səsləndirilməsi B. Vahabzadənin söz sənətkarlığından xəbər verir və şairin şeirlərinin hüdud bilmədən dillər əzbəri olması ideyasını ifadəyə xidmət edir. Qeyd etməliyik ki, orta əsrlərdə Nəsiminin əqidəsinə müxtəlif mövqelərdən yanaşmalar olsa da, qüdrətli şair və nüfuz edici söz-fikir sahibi olması hürufilik təliminə düşmən mövqedə duranlar tərəfindən də dolayısı ilə təsdiq edilmişdir. Örnək olaraq, Nəsimidən bəhs edən orta çağ ərəb tarixçilərini və türk təzkirəçilərindən Aşıq Çələbini xatırlada bilərik.

Əsərdə yuxarıdakı misraların ardınca Zahidin dediyi: *"Sən günəş batacaqsan, o günəş doğulanda!"* deyimi də Nəsimi haqqındakı məşhur rəvayətdən təsirlənmədir. İlk olaraq, Əmir Kəmaləddin Hüseyn Gazurqahinin "Məcalisül-üşşaq" kimi övliya təzkirəsində Nəsimi ilə əlaqədar rast gəldiyimiz rəvayət müəyyən dəyişikliklə bir çox əsərlərə nəql olunmuşdur. Rəvayətin nəsimişünaslıqda sıxlıqla istifadə olunan variantı bu şəkildədir: "Dərisi soyularkən qan itirən şairin saraldığını görən ruhanilər istehza ilə soruşurlar:

– Sən ki həqsən, bəs niyə rəngin sarıdır?

Nəsimi:

– Mən əbədiyyət üfüqlərində doğan eşq günəşiyəm. Günəş batanda saralar, – deyə cavab verir".

Əslində Nəsimini günəşə bənzətmə ilk öncə onun öz əsərlərdəki bəzi deyimlərdən ("*zərrə mənəm, günəş mənəm"*) qaynaqlanır. Bununla belə, qeyd etməliyik ki, tarix kitabları və mənqəbələrdə bu rəvayət azacıq dəyişikliklərlə təkcə Nəsiminin deyil, Babəkin və Şeyx Bədrəddinin də adına yazılır.

Əsərdə digər tanınmış şəxslərlə bağlı rəvayətlərdən də istifadə olunub:

Rəhman

Şeir oğrusunu çox eşitmişik,
Şair oğrusunu gördüm gözümlə

Bu ifadə XII əsrin məşhur şairi Ənvəri ilə bağlı rəvayətdən iqtibasdır və B.Vahabzadə dolayısı ilə Nəsimi haqqındakı digər bir rəvayətin qaynağına işarə edir. Burada təsəvvür aydınlığı yaratmaq üçün hər iki rəvayəti təqdim edirik. Ənvəri ilə bağlı rəvayətdə deyilir:

"Bir gün alim və şair-filosof Ənvəri Bəlx bazarından keçirdi. Orada bir hadisə ilə rastlaşıb irəli addımladı və gördü ki, bir kişi meydanda dayanıb onun şeirlərini öz şeirləri ünvanı altında oxuyur, camaat isə onu alqışlayır. Ənvəri o kişiyə yaxınlaşıb soruşdu:

– Sənin oxuduğun bu şeirlər hansı şairindir?

Kişi istehzalı təbəssümlə cavab verir:

– Ənvərinin şeirləridir.

Ənvəri yenə o kişidən soruşur:

– Sən Ənvərini görmüsən? Onu tanıyırsan?

Kişi cavab verir:

– Siz nə danışırsınız? Mən özüm Ənvəriyəm.

Ənvərinin bu kişinin cavabına gülməyi tutur və o, üzünü camaata doğru çevirib deyir:

– Ay camaat! Mən şeir oğrusu eşitmişdim, amma şair oğrusu nə eşitmişdim, nə də görmüşdüm?!"

Nəsimi haqqındakı rəvayətdə isə Nəsiminin adı ilə şeir oxuyan nəinki qınaq obyekti deyil, hətta onun bu hərəkəti ustadına heyranlığın təzahürü və fədakarlıq örnəyi kimi dəyərləndirilir. Bu rəvayətin də Nəsimi ilə bağlı daha qədim variantına Əmir Kəmaləddin Hüseyn Gazurqahinin "Məcalisül-üşşaq"ında rast gəlinir. Bir sıra dəyişmələrə uğrayan rəvayətin nəsimişünaslıqda nəql olunan şəkli belədir: "Bir gün Hələb şəhərində gənc bir hürufi Nəsiminin bir şerini uca səslə oxuyurmuş. Gənci həbsə alırlar. O, şeri özünün yazdığını söyləyir. Ruhanilərin fitvası ilə onu dar ağacından asılmağa məhkum edirlər. Hadisədən xəbər tutan Nəsimi özünü cəza meydanına yetirib, şerin müəllifi olduğunu bildirir. Ruhanilər onun hürufi mürşidi olduğunu öyrənib, diri-diri soyulmasına fitva verirlər".

Başqalarının Nəsiminin yerinə ölümə getmək istəyi, Nəsimi olaraq görünmə cəhdi kimi motiv B.Vahabzadənin əsərində də ön plandadır. Şairin I Nəsimi və II Nəsimi olaraq əsərinə qəhrəman seçdiyi şəxsləri təqdimində həm də yuxarıdakı rəvayətin təsiri vardır. Bununla belə, şairin Ənvəriyə aid rəvayəti xatırlatması onun Nəsimi haqqındakı sonuncu rəvayətin arxetipi haqqında da məlumatlılığını göstərir.

"Fəryad" əsərində Nəsimi haqqında söylənən daha bir rəvayətə təlmih yolu ilə işarə edilir. II
Nə %

Bu misralar Nəsimi haqqında söylənən bir rəvayətin xülasəsi xarakterlidir. Rəvayətdə deyilir: “Şairin ölümünə fitva verən ruhani deyir:

– Bu o qədər məlundur ki, onun qanından hara düşsə, kəsib atmaq lazımdır.

Təsadüfən şairin qanından bir damcı həmin ruhaninin barmağına sıçrayır.

Camaat ondan barmağının kəsilməsini tələb edir. O isə:

– Mən sözgəlişi demişəm, – cavabını verir. Bu zaman al qan içində olan şair:

Zahidin bir barmağın kəssən dönüb həqdən qaçar,
Gör bu gerçək aşiqi sərpa soyarlar ağrımaz,

- deyir”.

Göründüyü kimi, Nəsimi haqqında geniş yayılmış, onun şəxsiyyətini yarıəfsanəvi və realist cizgilərlə təsvir edən rəvayət və mənqəbələr də “Fəryad” əsərinə qaynaqlıq etməkdədir.

N tic

Araşdırmam

sonra" (1971) kimi dövrün və zamanın nəbzini tutan, cəmiyyətin ictimai və mənəvi problemlərini sənətin faktına çevirən və onun nikbin bədii-estetik həllini verən əsərləri xüsusi yer tutur. Bütün yaradıcılığında olduğu kimi dram əsərlərində də şair, dramaturq cəmiyyəti narahat edən problemləri mövzu olaraq seçir və onları sənətdə və sənətin yardımı ilə yenidən təqdim edir. Bu dram cəmiyyətin, xalqın və millətin, onun sosial və mənəvi problemlərinin, ailə-məişət və əxlaq məsələlərinin dramı olur.

Bəxtiyarın dramaturgiyası müasir ədəbiyyatşünaslıqda belə xarakterizə olunur: "Poetik Cavid və Vurğun teatrı üçün romantik vüsət və epik möhtəşəmlik nə qədər xasdırsa, dramaturq Bəxtiyar üçün lirik özünütəhlil bir o qədər səciyyəvidir"(1,656).

Çünki Bəxtiyar hər şeydən öncə yüksək lirik vüsətli şairdir və yaradıcılığının bütün janr arsenalında bu xüsusiyyət aparıcı mövqedə olur. Onun dramaturgiyasının konfliktoloji nüvəsində cəmiyyətdən və bəşəriyyətdən öncə fərd durur. Burada "zaman və epoxalar üz üzə gəlmir, əvəzində "mən" parçalanır və parçalanan təzadlar, qütblər üzbəüz ön plana keçir"(1,657).

Ədibin dramaturgiyasının zirvə məqamını təşkil edən "Fəryad" adlı əsərdə də yazıçı özünəməxsus fərdi ədəbi üslubu, mövzu, problem seçimi, ideya-məzmun yaradıcılığı, cəmiyyətin estetik dünyasına daxil etdiyi fikir, düşüncə və bədii sənətini daha da dərinləşən, genişlənən bir dinamika ilə davam etdirmiş və belə bir məqama gəlib çata bilmişdir. Bu dramaturq Bəxtiyar Vahabzadənin içində dünyaya, bəşəriyyətə ah məzmunu da ifadə edən şah əsəridir. Amma bu ah nə Füzulidəki kimi təsəvvüf anlamlı "sərvi-xuraman" üçün, nə də sabirdəki satirik semantikalı "küftə badımcan" üçündür. Bu ah Nəsimi poeziyasının pafosunu təşkil edən əsas emosional duyğu kompleksinin tərkib hissələrindən biri, "ölmədən ölən" və əbədi diri qalan şairin nidasıdır. Hələ cəhalət girdabında olan cəmiyyətə "haqqı izhar etməyə" çalışan şairin bu xoş niyyətinin mənasızlığı "şişəni daşa çalmaq" kimi bir ahın ifadəsidir.

Bəxtiyar Vahabzadə bu dramatik məqamı dəqiq müəyyənləşdirmiş və haq söyləyən və dərisi soyulan Nəsimin harayını və ahını əsərin həm başlığı, həm də baş ideyası kimi mənalandırmışdır.

Orta əsrlərin müsəlman mövhumatının əsarətindən xilas olmağa cəsarət edən təkkə və təriqət mənsublarının insanı haqqa doğru aparan mənəvi təkamül ideyasının, fəlsəfəsinin və təcrübəsinin tənəzzülü, süqutu və faciəsi Nəsimi taleyində, onun "Fəryad"dakı yenidən mənalandırılmış ifadəsində təcəssüm olunur.

Bəxtiyar Vahabzadənin iki tarixi şəxsiyyətə-Babəkə və Nəsimiyə həsr etdiyi iki tarixi əsərinin-"Dar ağacı" və "Fəryad" əsərlərinin ikisində də əsas qəhrəmanın özü iştirak etmir. "Dar ağacı"nda Babəki, "Fəryad"da Nəsimini görmürük. "Doğrudur, "Dar ağacı"nda bütün hadisələrə və talelərə Babəkin səsi və qəhqəhəsi ilə yekun vurulur, amma süjetin real gedişi prosesində Babəkin özü yox, kabusu, teyfi iştirak edir. Eləcə də "Fəryad" pyesində Nəsiminin öz obrazı yoxdur. Əvəzində Nəsimi nəsli var, Nəsimi xalqı və milləti var"(1,657).

Əsərin əsas mənasını daşıyan, semantik vahidin (fəryadın) mərkəzi seqmentini təşkil edən ideyanın bir səs, bir nida olaraq seçilməsinin özündə bir orjinallıq və ya postmodernist bir yanaşma müşahidə olunur. Əsərin mövzusu və ideyası müsəlman şərqinin mənəvi reallığını əks etdirməklə yanaşı bəşəri bir məzmunu da özündə ehtiva edir. Bu mənada, "Fəryad"da fərdin, xalqın və insanlığın fəryadı bir-birinə qarışmış, qovuşmuş və qlobal bir mahiyyət qazanmışdır.

Fəryadın bir səs, haray olaraq özü Bəxtiyar yaradıcılığında bir obrazdır, bəzən də ad və ya sərlövhədir. Pyeslərində bir sıra obrazların yalnız səsi eşidilir, özü görünmür("İkinci səs", "Dar ağacı", "Yağışdan sonra", "Fəryad"). Ümumiyyətlə, şairin poeziyası Şəkidə ucqar kənd məktəblərindən birində salınan məktəb zəngi ilə başlayır, kitablarından birinin üzərinə yazılan "Fəryad" sözündəki harayla öz zirvə və yekun məqamına gəlib çatır. Artıq bir kənddə çalınan məktəb zəngi kimi yox, planetə səs salan həyəcan zəngi kimi, Bethovenin və Qalileyin, Nəsimin və Babəkin, Buhenvald harayının, Xatının, Xocalının, Şuşanın fəryadının ağrısı, yaddaş zəngi kimi səslənməyə başlayır. Və onda artıq təkcə məktəb və uşaqlar üçün yox, dünya və bəşər üçün qayğıların miqyası və vüsəti görünür"(1,660).

"Şairin bədii təfəkkürü həmişə fəlsəfi ümumiləşdirmələrə meyl edir. O, bir çox əsərlərində bütün bəşəriyyəti düşündürmüş və düşündürən böyük fəlsəfi məsələlərin poetik ifadəsini

yaratmişdır. Məlumdur ki, insan tarixinin böhranlı dövrlərində bir sıra ölkələrdə dini fanatizm güclənir. Indi bunu biz həm xristianlığın, həm islamın, həm də başqa dinlərin hakim olduğu ölkələrdə müşahidə edirik… " (3,14). B.Vahabzadənin "Fəryad" pyesi də dini fanatizmin hökm sürdüyü bir vaxtda, insanın alçaldıldığı bir dövrdə onun gücünə olan inamdan doğan bir təriqətdən bəhs edir. Lakin pyesin mövzusunu "təriqət" ifadəsiylə məhdudlaşdırsaq haqsızlıq etmiş olarıq. Bu, şeirlə yazılmış dərin fəlsəfəsi olan bir əsərdir. İlk baxışda əsərin adı təmamilə fərqli düşünməyə vadar edir. "Fəryad" dedikdə ilk əvvəl faciəvi hadisələr, qırğınlar və məhz bu qırğınların törətdiyi "fəryadlar" fikrimizdə canlanır. Lakin əsəri oxuduqda görürük ki, bu heç də belə deyil. Pyesdəki hadisələr bir faciənin verə biləcəyindən daha dərin, daha fəlsəfi məna kəsb edir.

Pyesdə hadisələr Hələb şəhərində baş verir. Şəhərə başçılığı buranın valisi Əmir edir. Hələb və ətraf ərazilər hürufilik təriqətinin tərafdarları ilə doludur. Nəimi Şirvanda asılıb, onun yolunu Nəsimi davam etdirir. Pyes hürufiliyin Nəsimi dövründən bəhs edir. Öz ideyası ilə insanlara həqiqəti göstərən, onları doğru yola çağıran Nəimidən qorxanlar ondan qurtuluşu edamında gördülər. Lakin bununla da təlim olduğundan daha çox gücləndi. Daha da genişləndi. Təlimin yayıldığı yerlərdən biri də Hələb şəhəri idi və burada insanlar Nəiminin, Nəsiminin şeirlərini, fəlsəfi fikirlərini əzbərdən deyirdilər. Bundan narahat olan saray Nəsimini tapana yüksək miqdarda pul ayırır, axtarış elan edir, lakin onun tapılması yolunda atılan hər addım boşa çıxırdı. Hər dəfəsində Nəsimi adı ilə onun müridlərindən biri özünü ustadı yolunda qurban verirdi. Bu adi bir şair uğrunda qurban getmək demək deyildi, Nəsimi adında ideya, böyük gələcəyi olan əqidə, insanlığın kamillik səviyyəsi var idi. Bu səbəbdəndir ki, XV əsrdə yaşamasına baxmayaraq uğrunda Nəsimilər qurban gedən Nəsimi və onun fikirləri, ideyeları hələ də yaşayır. Əsrlərlə haqqında yazılmasına, oxunmasına, tədqiq olunmasına baxmayaraq açılmamış sirlərlə doludur, fəlsəfəsilə XXI əsrin beyinlərini heyrətə gətirir.

Əsərdə adı çəkilməsinə baxmayaraq, Nəsiminin bir şair kimi obrazına rast gəlmirik, o, pyesdə personaj kimi birbaşa iştirak etməsə də onun ruhu, məsləki hadisələrin gözə görünməyən iştirakçısına və qəhrəmanına çevrilir. Bunu da oxucunun fikrini yazıçının məqsədinə yönəldən amillərdən biri kimi hesab etmək olar.

"Fəryad" pyesində Bəxtiyar Vahabzadə klassik ədəbiyyatımızın böyük şəxsiyyəti olan Nəsimini səhnəyə gətirməmiş, Nəsimi ruhunu, Nəsimi idealını yaşadan, "mənəm Allah" deyib özünü bu yolda qurban verən nəsimiçiləri tərənnüm etmişdir. Nə qədər ki, Nəsimi yolunda, onun tapındığı inam yolunda qurban gedənlər var, o qədər də nəsimiyə ölüm yoxdur. Əsərin qayəsini məhz bu fikir təşkil edir. Əgər Nəsimi "ənəlhəqq" – "Mənəm Allah" deyirsə, onun davamçıları artıq "Mənəm Allah" yox, "Mənəm Nəsimi" deyərək əqidə və amal uğrunda könüllü ölümə gedirlər. … "(4,119)

Hürufilik insana özünü tanıdırdı. Çarəsiz, haqsızlar əlində qula dönmüş bir insana yol göstərir, ona nəyə qadir olduğunu anlatmağa çalışırdı. O dövrdə əsl "Allahı dananlar"ın dinə düşmən hesab etdikləri hürufilik heç də göründüyü, təqdim olunduğu kimi olmamış, tam yanlış anlaşılmışdı. Xurafatın hökm sürdüyü bir dövrdə "Allahı insanda axtarmaq" ağlasığmaz şəkildə "dəhşətli" idi, "dini danmaq", bununla da bütün ölkəni, onun rəhbərliyini danmaq demək idi. Bu təriqət insana öz gücünü göstərməklə, ona öz haqlarını tanıtmağa çalışırdı. Əsərdə bu məsələyə münasibət belə ifadə olunur:

…Fikir də, arzular da ürəkdə dustaq ikən,
Düşünməyin özü də insana yasaq ikən
Bizim ləyaqətimiz, eşqimiz tapdanırkən
Yalanlar da qudurub həqiqəti danırkən,
Allah necə götürür yaratdığı insanın
Bir qula dönməsini.
İnsan alçaldılanda ona ucalığını
Xatırlatmaq gərəkdir… .

Bəxtiyar Vahabzadənin bu əsərdə insan, onun kamilliyi, "insan" anlayışı, allah haqqında düşüncələri öz əksini tapır.

Əsərin ən təsirli məqamlarından biri I Nəsimi (Həllaci Musa) ilə II Nəsiminin (Tural) deyişməsidir. Nəsimi adı ilə zindana atılan bu insanlar hər ikisi böyük mütəfəkkirin vurğunudur. Onu yaşatmaq üçün canlarından keçməyə hazırdılar. Müəllif insan, Allah haqqında yüksək fikirlərini, məhz bu insanların dili ilə vermişdir. Pyes haqqında fikir bildirən Mirzə İbrahimov Nəsimilərin bu dialoqunu Nəsiminin daxili monoloqu adlandırmışdır. (3, 14) Çünki bu monoloq Nəsimi fəlsəfəsi üzərində qurulmuş, onun ideyalarını təmamilə özündə cəmləşdirir:

Allah! Bilirik, cism deyil, bəs nədir Allah?
Ən yüksək olan haqda, həqiqətdədir Allah!
Dondunsa təkamül və gözəllik qabağında,
Dərk et, bu təəccübdə, bu heyrətdədir Allah!
İnsan nə imiş? Gizlidir insandakı qüdrət,
Hər kəs onu fəhm etməsə, acizdir o, əlbət.
İnsanın əzəl borcudur insanlığa hörmət,
İnsanlığa hörmətdə, ləyaqətdədir Allah!

Əsərdə Vahabzadə "dindar" allahsızlarla "allahsız" dindarları qarşı-qarşıya qoyur. Onların "mən"ləri, həyata baxışları, düşüncə tərzləri olduqca müxtəlifdir. Birincilər yaşamağı sevir, ölümdən qorxurlar. İkincilər isə ölümü sevir, Bəxtiyar Vahabzadənin yaşadığı zamanda az idimi bir sözə görə güllələnən, sürgün edilən, evi, ailəsi viran qoyulanlar. Müşfiqləri, Cavidləri saymaqla bitməz. Bu pyesdə müəllif Sovet dövründəki represiyalara toxunur. Gənc Şairi Əmirə, onun hakimiyyətinə kinayə etdiyi üçün zindana salırlar. Sənətkar bu obrazın dilindən öz fikirlərini ifadə edərək yazır:

Bir kəlmə həqiqətdirsə, qorxar yalan ondan
Çox güclüdür bir kəlmə həqiqət
Yüz kəlmə yalandan.
Bir kəlməni susdurmağın ancaq
Zalimlər üçün bir yolu vardır, o da zindan.

Müəllifin Ayparanın dilindən verdiyi fikirlərində də əsərin digər hissələrində olduğu kimi Hüseyn Cavid fikirləri görürük:

İnsanın qüdrəti öz içindədir,
Yaxşı dabizdədir, yaman da bizdə,
Gerçək də bizdədir, yalan da bizdə.

Bənzər motivləri Nəsimilərin dialoqunda "insan nədir?" sualına verilən cavabda da görmək mümkündür. Öz qəlbinə dalmayan, ruhuna yox, cisminə qulluq edən insan, insan deyil, şeytandır. Eyni fikrə H. Cavidin "İblis"ində də rast gəlirik. İnsan və onun qəlbi ön plana çəkilir.

Əsərdə dərin məna kəsb edən, bu günümüzlə səsləşən məsələlər həddən artıq çoxdur. Əsərin sonunda Loğmanın dediyi bir fikir diqqəti cəlb edir:

Yalanla gerçəyin çarpışmasından
Əsrlər yaşadı ili dünyanın.
Həqiqət incələr, amma qırılmaz,
Fəryadla açıldı dili dünyanın.

Ümumiliyyətlə əsərin məzmununu götürsək, müəllif bu fikri bir neçə dəfə təkrar edir. "Fəryad" azdlığa, müstəqilliyə gedən yoldur. Əzab - əziyyət olmadan insan həyatda heç nə qazana bilməz. İnsanı insan səviyyəsinə qaldıran da elə onun bu yolda çəkdiyi zəhmətdir:

Dərdiylə güləşdikcə fəzilətdədir insan,
Ziddiylə də, əksiylə də vəhdətdədir insan.
Qorxduqsa ölümdən və əcəldən,
İnsanlığı verdik demək əldən.

Əsərdən də göründüyü kimi Nəsiminin yaşadığı, təsvir etdiyi və amansızcasına qamçıladığı dövr keçmişdə qalmışdır. Əslində onun şeirlərinin heç birində ictimai problemin qoyuluşu, zəmanənin tənqidi maddi xarakter daşımır. Nəsimi daha çox ağıl, qəlb, vicdan, mənlik, bir sözlə, insanın daxili aləmi, yaşadığı dövrdə onun problemlərini təsvir edirdi. Çünki daxili aləm, mənəviyyat yeri gələrsə, insanı kamil səviyyəyə qaldıra, əks halda onu ən rəzil vəziyyətə endirə

bilər. Şair zəmanəsində, ətrfında kamil insanlar görmək istəyir, insanları özlərini, haqlarını tanımağa səsləyirdi, bundan uzaq olanları, onunla razılaşmayıb öz bildiklərini insanların beyninə yeridən "xurafat vurğunlarını" isə tənqid edirdi, qorxaq, dinsiz adlandırırdı.Dini həqiqətən bilən, Allahını tanıyan bir kəs kamilliyə gedən yoldadır və o heç vaxt ölümdən qorxmur.

Nəsimi öldürüldüsə də, onun tərənnüm etdiyi, uğrunda həyatını faciəli surətdə qurban verdiyi ideallar yaşayır. Bu ideallar ölməzdir. Nə qədər ki, yalan var, deməli həqiqət də var. Həqiqət olmayan bir yerdə yalanın olması mümkün olmadığı kimi, insan olmayan yerdə də həqiqətin olması qeyri-mümkündür. Söhbət əsl, kamil insandan gedir – Nəsiminin qəhrəmanı kimi. Və bəşəriyyət yaşayır və ən insani idealların bütün yer üzündə təntənəsinə doğru inamla addımlayır. İnsan, onun gücünə inam Nəsimi tərəfdarlarının şüarına çevrilmişdir. Elə "Fəryad"-da da pisliklər bu cür mütərəqqi insanların dili ilə tənqid olunur. Bu insanların fəlsəfəsi həqiqət, sosial ədalət fəlsəfəsidir. Loğman, I Nəsimi, II Nəsimi, Gənc şair, Rəhman, Dəyanət kimi obrazlar yaşadıqları cəmiyyətin, "bilənə bilməyənin dərs verdiyi", əyriliyi, rüşvəti insanın özü üçün yaşamaq yolu seçdiyi cəmiyyəti, haqqa nahaq deyən, ağılların ağlına gözətçi kəsilən zəmanəni qeyri-insani hesab edir, məhvedici poetik bir dillə ifşa edirlər. Həm də bu fikirlər dərin mənalı ifadələrdə əks olunur

Yaşamaq xətrinə haqqı dananlar,
Qazana-qazana uduzur yenə…
İnsanı ucaldan ulu bir eşq, dəyanət,
Alçaldan isə, … qorxu, xəyanət.

Ölü hesab etdiyimiz dünya, onun sakinləri diri dünyamıza səslənir, bizə ibrət dərsi verməyə çalışırlar. Nəsimi bizi özü kimi olmağa, həqiqəti görməyə, onun uğrunda şəhid olmağa çağırır. "Fəryad" pyesi insanın keçən zamanın, əsrlərin, illərin arxasından, tarixi keçmişimizdən bizə səslənən harayıdır, fəryadıdır.

D B YYAT

1. Qarayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı:XIX və XX yüzillər. Bakı, "Elm", 2002. 740 s.
2. Qarayev Y. Tarix:yaxından və uzaqdan.Bakı, "Sabah", 1995, 712 s.
3. İbrahimov M. "Azərbaycanın Bəxtiyarı" səh. 14
4. Səfiyeva F. "Bəxtiyar Vahabzadənin drammaturgiyası" səh. 119
5. Vahabzadə B. Əsərləri.

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

VAHABZADƏ VƏ TÜRK DÜNYASI

Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr 2012-ci il

B XT YAR VAHABZAD N N S S
“TÜRKÜN QOPUZUNDAN QOPAN VARLI IN S S D R”

Abbasova Elmira

Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu
Qloballaşma və İnformasiya Cəmiyyətinin Fəlsəfi Problemləri şöbəsi
abbaselmira@mail.ru

XÜLAS

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri də B.Vahabzadədir. Onun yaradıcılıq rolu tarixin enişli-yoxuşlu sınaqlarından üzüağ çıxmış, buna görə də xalqın rəğbətini qazana bilmişdir. B.Vahabzadə Azərbaycan xalqı üçün təkcə şair olmamış, o bu xalqın çətin məqamlarında onun tutarlı sözü olmuş, yeri gəldikdə millətin hüquq və etirazların ifadəçisi kimi çıxış etmişdir. Heç də təsadüfi deyil ki, sovet rejiminin tüğyan etdiyi bir zamanda B.Vahabzadə türk şairlərinin əsərlərini Q.Tukayın (tatar), Renat Xarisin (tatar), Camal Kamal Özbək (özbək), Dmitri Zlatev (bolqar) Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Bununla öz soykökünə sadiqliyini təsdiqləməyə nail olmuşdur. Onun hər bir yaradıcı axtarışlarının dayaq nöqtəsində türk olması, bu ulusla fəxri, bu kökə sadiqliyini özünü göstərməkdədir.

B.Vahabzadə böyük şair olmaqla yanaşı, həm də gözəl publisist məqalələr müəllifi kimi tədqiqatçıların araşdırmalarında yer alır. Bu məqalələr toplusunda müəllif türk xalqına olan sevgisini Yunus Əmrəyə sevgisində əks etdirmiş, bu böyük mütəsəvvüf şair haqqında yayılan rəvayətlərə yarımhəqiqət donu geydirərək oxuculara təqdim etməsi onun publisistik istedadından xəbər verir. Məqalədə şair Yunus Əmrə yaradıcılığını müxtəlif yönlərdən araşdıraraq onların dəqiq təhlilini verir, yeri gəldikcə müəlliflə sanki polemikaya girərək şairin ilahilərini tədqiqat obyektinə çevirir. Yunusun 700 illik bir məsafədən müasir türk insanına göndərdiyi salamını onun uzaqgörənlik, öncədən xəbərvermə, övliya olması ilə əlaqələndirir. “Biz dünyadan gedər olduq, qalanlara salam olsun” deyən Yunusu sanki öz olduğunu deməklə, ona olan sevgisini bildirir. Məqalənin sonunda B.Vahabzadə Yunus Əmrəyə məhəbbətini şairə həsr etdiyi “bir yerdə ölüb bəs niyə min yerdə doğuldu?” deyən şair özü-özünə sual etməklə məqaləni Yunus Əmrəyə həsr etdiyi şeirlə tamamlayır[1].

Açar Sözl r: B.Vahabzadə, Yunus Əmrə, Q.Tukay,türkçülük

Türkçülük ideyalarının çırağında daim pərvanə tək fəryad edən şairin Yunus Əmrəyə həsr etdiyi məqaləsində bu dahi türk ozanına dərin sevgisi, Yunus Əmrə şeirinin fəlsəfi-idrakı hikmətlərini hər cümlədə qabarıq tərzdə öz oxucusuna çox səlis və rəvan bir şəkildə çatdırır. B.Vahabzadəyə görə Yunus ona görə bütün nəsillərin müasiri və türk xalqının sevimlisidir ki, çünki o, daim haqq aşiqi olmuş, insanlığa gedən yolun belə haqdan-həqiqətdən keçdiyini öz ilahilərində dönə-dönə israr etmişdir.

“Haqqı necə taparsan haqqa qul olmayınca” deyən Yunusa istinadən şair haqqı hər bir kəsin özündə axtarmağı tövsiyə edir. B.Vahabzadə Yunus Əmrəni varlığında yox, yoxluğunda daha çox var olan şair adlandırır, çünki o, bütün dünyaya səpələnən türk xalqını öz sehrli cazibəsilə birləşdirəcək bir qüvvəyə malikdir, ona görə ki, Yunus doğma xalqın dilində yazmaqla bərabər, həm də xalqın ruhun da düşünür və özünəməxsus duyun tərzi ilə səciyyələnir. Bu mənada məqalədə ədib Yunus Əmrəni özünün müasiri olan dahi türk şairi və mütəfəkkiri Mövlana Cəlaləddin Rumi ilə qarşı-qarşıya qoyaraq Yunusun Mövlananin fars dilində yazıb-yaratmasına etirazını bir növ öz daxilindən gələn milli ruhdan uzaqlaşmaya qarşı olan etiraz səsi kimi qələmə almışdır. Milli ruh və türkçülük məzmunlu yaradıcılığa heyrətamiz münasibət B.Vahabzadə şeir üslubunun əsas qayəsidir və onun ilham qaynağının ən incə meyarıdır. Türkçülüyə qarşı ən kəskin ideoloji qadağalarla silahlanmış sovet şovinizm siyasətinə rəğmən türkün haqq səsini, türk dünyasının böyüklüyünü xalqa çatdırmaq, özünün məzmunlu və fəlsəfi axtarışlarla qayələnmiş publisistik məqalələrilə gələcək nəsillərə örnək olacaq yazılarla çıxış etmək. B.Vahabzadənin səsinin elə sözün əsl mənasında türkün qopuzundan qopan haqq səsi olduğuna əyani sübutdur.

— Əfsanəmi, gerçəkmi? Bu insan necə insan?

— Varlıq səsidir, qopmuş. O türkün qopuzundan.[2]

[1] Hümmətova X. Yunus Əmrə (məqalələr toplusu). Bakı: “Elm və təhsil”, 2012, 240s.

[2] Vahabzadə B. 4. Vahabzadə B. Axı dünya fırlanır... Bakı, 1987, 208 s.

İlahilərindəki insan sevgisinə həqiqət və mərifət nəğməkarı olan Yunus Əmrəyə ithaf olunan şeirdə olan bu misraları bir növ müasir çağdaş dünyamızda elə B.Vahabzadəyə şamil etməklə onun türkçülüyünü bir daha əyani şəkildə vurğulamaq zənnimizcə çox həqiqətə yaxın bir fikir olardı.

Şairin türk dünyasına olan rəğbət dolu baxışları təkcə Yunus Əmrəyə müraciətlə kifayətlənmir. Məqalənin əvvəlində adları şəkilən bir sıra türk ədibləri sırasında Qabdulla Tukayın da Vahabzadə yaradıcılığında və publisistikasında özünəməxsus mövqeyi vardır.

B.Vahabzadə Qabdulla Tukaya təkcə tatar xalqının deyil, bütün bəşəriyyətin dühası kimi baxır. Yaşadıqları dövr yaradıcılıqlarının ideya istiqaməti, eyni zamanda talelərində çox böyük yaxınlıq və eynilik olduğundan B.Vahabzadə Qabdulla Tukayı tanınmış satirik-şair Mirzə Ələkbər Sabirlə yanaşı qoyaraq bu iki insanı əməl və fikir qardaşı hesab edir. Çünki hər iki şairin həyatda heç bir şəxsi mənafeyi, istək və arzusu olmamışdır. Onların amalı yalnız Vətən sevgisi və xalqın tərəqqisi olmuşdur.Rus imperializmindən azd olmaq bu iki şairin həyat amalı olmuşdur. Q.Tukay yaradıcılığından danışan X.Hümmətova yazır:Şair hakimiyyətdə olan rus burjuaziyasının tatar xalqının "yeraltı dünyasına"da haqqında oxucusuna məlumat verir.[3]

Dünyanı işıqlatmaq üçün, qəlbini yaxtın,
Şimşək kimi çaxdın
Qəlbin alovundan axan amal işığında
Sən əsrinə baxdın
Çəkdin min ömürlük yükü, sən azca ömründə,
"Xalqım, deyə xalq ömrünə ulduz kimi axdın..."[4]

Hələ gənclik çağlarından Q.Tukayın Bakıda yaşayan yaxın qohumu Həvva xanımın köməyi ilə şairin şeirlərinin izahından tələffüzün başqa olmasına baxmayaraq kəlmələrin eyni kökə, eyni mənaya malik olduğunu duyduğundan türkçülük hissinin təsiri altında Tukay sevgisi Bəxtiyar Vahabzadənin qəlbində ilıq bir məhəbbət çırağına qərq oldu. Bir türk oğlu kimi Qabdulla Tukayı öz xalqının ululuları cərgəsində olanlar səviyyəsində görən Bəxtiyar Vahabzadə şairi bir şəxsiyyət olaraq tatar xalqının rəmzi kimi bütün türk dünyasının doğma və əziz şairi adlandırırdı.

Xalqın özü oğluyla bərabər yenə təkrar
Dünyaya gələrmiş.
Bir xalqın öz idrakını bir övlad hünərlə,
Vallah, təzələrmiş[5]

- deyərək ədib şairə olan sonsuz sevgisini çox böyük cəsarətlə vurğulamışdır.

Unutmaq olmaz ki, B.Vahabzadə yaradıcılığı məhz totalitar sovet rejimi illərinə təsadüf edir. Lakin buna baxmayaraq poeziyasında olduğu kimi publisistikasında da amiranəlik üslubundan kənarlaşaraq öz millətçi baxışlarını özünəməxsus incə cizgilərlə vurğulamağa müyəssər olan xalq şairimiz sözün əsl mənasında xalq ruhunda yazıb yaratmışdır. Bütün varlığı ilə ruhuna hopmuş "əslini, kökünü" aramaq duyğuları məqsədilə yazılmış Mirzə Cəlilə həsr oluna məqalədə onun "Anamın kitabı" pyesində Mirzə Cəlilin "Ana yaradıcıdır, ana kökdür, əsasdır, bünövrədir" sözünə istinadən "insan öz kökünü, öz əslini inkar edəndə yaşaya bilər, lakin özünü yaşamaz, özgəni yaşayar, bir sözlə öz sifəti, öz varlığı olmaz..."

Öz amalına sadiq qalan B.Vahabzadə qeyd edir ki... Anamın kitabı, kitablar kitabıdır. Bu kitab vaxtilə parça-parça doğranmış mənəviyyatımızın, ruhumuzun, dilimizin, varlığımızın, özlüyümüzün acı fəryadı, Dədə Qorqudlu keçmişimizin parçalanmış dünənimizə, istehzalı gülüşləridir və nəhayət bu kitab bizi birliyə, əslimizə, kökümüzə, sədaqətə səsləyən bir kitabdır. Göründüyü kimi şair özünün "Əslimiz kökümüz" məqaləsində də türkçülüyə hayqıran bir səslə dərin mətləbləri çox incə cizgilərlə tədqiq edərək özünün araşdırıcılıq qabiliyyətinin üzə çıxarılmasına müvəffəq olmuşdur.

---

3. Tukay Q. Samanbazarı, yaxud Yeni Kəsikbaş poeması. (Ön sözün müəllifi və tərtib edəni X.Hümmətova). Bakı: Elm və təhsil, 2011,150 s.
4. Vahabzadə.B. Seçilmiş əsərləri. Ic. Bakı.1974.

Kelebekler kimi qarlar düşüyor
Sanki bir nur eniyor hər fidana. [4]

- deyən şairin qəlbinin bir fidana türk dünyasına olan böyük sevgisi diqqəti cəlb edir.

"Dəyişməzdir əqidəm, çox da dünya fırlanır", deyən şairin öz mövqeyində inadla bərqərar olması digər əsərlərdə də yəni "Ədəbi şəxsiyyət və dil" kitabının müəllifinə açıq məktub yazısında Elməddin Əlibəyzadəyə xitabən Azərbaycan xalqının tarix yaddaşı, könül sirdaşı, ruhunun əbədi qidası olan söz-şeir, eyni zamanda mahnı və musiqiyə istinadən kökümüzün, rişəmizin, özülümüz olan ənənələrin araşdırılmasını çox yüksək qiymətləndirir və bu əsərin Ana dilli poeziyamızın güclü kökə malik olan bir zəmin üzərində ucalmasını ədəbi aləmə tanıtdıran əsər kimi uğurlu nəşr olaraq dəyərləndirir.

Daha sonra "Dərin qatlara işıq "məqaləsində publisist şair ana dilimizin kökünü araşdırıb öyrənməyin zəruriliyini vurğulayaraq bir sıra dəyərli faktlarla qədim xalq dili xəzinəmizin kökündə soyumuzdan xəbər verən saysız-hesabsız sözlərin, kəlmələrin zənginliyini qeyd edir.

Şairin "Yanar ürək" adlı məqaləsində Ömər Faiq Nemanzadəyə həsr etdiyi yazıda Ömər Faiqin vətən sevgisini sevginin şair hüdudu adlandıraraq bu sevginin qayəsində zəmanəsinin hadisələr burulğanına xalq məhəbbətinin gözü ilə baxdığına görə onun mərd türk övladı kimi bütün varlığı ilə xalqa bağlılığını dönə-dönə vurğulamışdır. Bütün bunlarla yanaşı türk dünyasının görkəmli ədiblərindən biri olan Hüseyn Cavid irsi də B.Vahabzadənin baxışlarında özünəməxsus dəyərli mövqeyə malikdir. Müəyyən mənada dövrün tələblərinə uyğun olaraq yazılan yazılarda şair özünəməxsus çalarlarla Hüseyn Cavid yaradıcılığının təhlilini apararkən türkçülük hayqırtısının səsini boğmaq əvəzinə bütün təzyiqlərə və iradlara rəğmən həqiqət carçısı olaraq öz mövqeyindən və məsləyindən geri çəkilməyi belə düşünmür və öz "Haqq səsini" ucaldaraq onu daha da yüksəklərə qaldırır.

Sonda şairin öz sözlərilə ifadə etsək "...Ömrünü xalqın həyatın qarışdıran, öz həyatını deyil xalqın həyatını yaşayan böyük şəxsiyyətlərin ömrü xalqın ömrü qədərdir..."[1]

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənasını yalnız ondadır
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır.[2]

Unudulmaz şairimiz bir ziyalı olaraq elmə və elmi araşdırıcılara qarşı da obyektiv nəzərlərlə yanaşaraq elm fədailərini diqqətdən kənarda qoymamışdır. Akademiyanı xalqımızın müasir beyni kimi təsvir edən şair Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunu bu beynin əsrlərdən bəri yaratdığı mənəvi sərvəti üzə çıxarmaq üçün tarixin yaddaşını oyadan işıq mərkəzi adlandırmışdır. Onun fikrincə bu institutda söz sənəti zərgərlərinin yaratdığı incilər söz sərraflarının əli ilə nizamlanır, hər incinin öz yeri, öz dəyəri müəyyənləşdirir.

D B YYAT

1. Hümmətova X. Yunus Əmrə (məqalələr toplusu). Bakı: "Elm və təhsil", 2012, 240s.
2. Sarıköylü. Yunus Emre, T.C Eskişehir valiligi, 2010, 32 s.
3. Tukay Q. Samanbazarı, yaxud Yeni Kəsikbaş poeması. (Ön sözün müəllifi və tərtib edəni X.Hümmətova). Bakı: Elm və təhsil, 2011,150 s.
4. Vahabzadə B. Axı dünya fırlanır... Bakı, 1987, 208 s.
5. Vahabzadə B. Dərin qablara işıq. Bakı, 1986, 320 s.

[1] Vahabzadə B. Vahabzadə B. Axı dünya fırlanır... Bakı, 1987, 208 s.
[2] Vahabzadə B. Dərin qablara işıq. Bakı, 1986, 320 s.

BAHT YAR VAHABZADE VE ORTAK TÜRKÇE MESELELER

Minara AL YEVA

Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
BURSA/TÜRKİYE
esenminara@gmail.com

ÖZET

Azerbaycan edebiyatı; kendi milli geleneklerine bağlı ve asırlar boyunca tarihin bütün safhalarında yerini almış ve dünyanın kültür hazinesinde söz sahibi olmuş zengin bir edebiyattır. Bu edebiyatı temsil eden Nizamî, Füzulî, Nesimî, M. F. Ahundov, C. Memmedguluzâde, M. A. Sabir, C. Cabbarlı, Ü. Hacıbeyov, B. Vahabzade ve bunlar gibi daha pek çok yazar ve şair dünya edebiyatını hayli zenginleştirmiştir. Bu isimlerin arasında son dönemlerde yetişmiş olan en büyük şair ve yazarlardan biri de Bahtiyar Vahabzade'dir.

Bahtiyar Vahabzade XX. Yüzyıl Azerbaycan şiirinin en başta gelen üstatlarındandır. Onun eserlerinde modern çağın meseleleri lirik-felsefi boyutuyla ele alınmıştır. O, 60'lı yıllardan başlayarak ulusal özgürlük hareketinin öncülerinden biri olmuştur. Bunun yanı sıra büyük bir mütefekkir şair olan Bahtiyar Vahabzade, sadece Azerbaycan'ın değil, bütün Türk Dünyasının çağdaş edebiyatının büyük temsilcilerinden biridir.

B. Vahabzade eserlerinin çoğunda ortak dil ve kültüre ait unsurlardan bahsetmiştir. Dil veya diller, milletlerin varlıklarını sürdürmelerinde en güçlü yapıştırıcı ortaklık görevini üstlenmektedir. B. Vahabzade'ye göre de Türk milletinin varlığının sürdürülebilmesi için, Türk Dünyasında ortak iletişim diline büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Ona göre Türk Dünyasının dirlik ve birliği için en önemli şartlardan birisi, belki de en başta geleni Ortak Türkçenin oluşmasıdır. Onun pek çok makale ve konuşmalarında da ortak Türkçenin işlevi ve gerçekliği üzerine son derece önemli mesajları yer almaktadır.

Bize göre Bahtiyar Vahabzade'nin, kuramsal düşünceleriyle beraber, eserleri de büyük önem taşımaktadır. Hem pratiğiyle hem de kuramsal bakışıyla Bahtiyar Vahabzade büyük bir şair, büyük bir fikir adamıdır.

Anahtar Kelimeler: Ortak Türkçe, Bahtiyar Vahabzade, dil meselesi,

BAHTIYAR VAHABZADE AND MATTER OF COMMON TURKISH

ABSTRACT

Azerbaijani literature is a rich literature committed to its own national traditions, taken its place in all the historical periods for ages and having a word in the world's cultural treasure. Representing this literature, many authors and poets such as Nizamî, Füzulî, Nesimî, M. F. Ahundov, C. Memmedguluzâde, M. A. Sabir, C. Cabbarlı, U. Hacıbeyov, B. Vahabzade and the like has enriched the world literature a lot. Among these names is Bahtiyar Vahabzade, one of the greatest poets and authors having come through in recent periods.

Bahtiyar Vahabzade is one of the leading masters of the 20th century Azerbaijani poetry. In his works, matters of modern age were discussed from lyric-philosophical perspective. He has become one of the pioneers of national freedom movement starting from the 60's. Besides this, a great thinker and poet, Bahtiyar Vahabzade is one of the great representatives of not only Azerbaijan but also the contemporary literature of the whole Turkish world.

In most of his works, B. Vahabzade wrote about elements related to common language and culture. Language or languages undertake the duty of the most powerful binding partnership in nations' maintaining their existence. According to B. Vahabzade, too, there is great need for a common communication language in the Turkish world in order for the Turkish people to maintain its existence. According to him, one of the most important, perhaps the primary conditions for the unity and amity of the Turkish world is the formation of Common Turkish. In many of his articles and speeches, to, there are extremely important messages about the function and reality of common Turkish.

In our opinion, Bahtiyar Vahabzade's works together with his theoretical thoughts are very important. Both with his practice and theoretical point of view, Bahtiyar Vahabzade is a great poet and thinker.

Key Words: Common Turkish, Bahtiyar Vahabzade, matter of language, Turkish world

Giri :

"İnsanların kültürel davranışlarının en önemli parçasını oluşturan dil, insanların manevî hayatına, kültürüne ait bir varlıktır. Toplumun bütün kültür unsurları bir sosyal ilişkiler örgüsü olan dil üzerinde kurulur. Toplumsal bir kurum olarak sosyal hayatın zeminini ve temelini oluşturan dil, aynı zamanda coğrafî şartların da etkisi altındadır" (Tavkul 2005: 47).

Bugün Balkanlar'dan Çin'e kadar uzanan coğrafyada yaşayan Türkler, farklı devletler içinde, farklı konuşma biçimlerini geliştirmiş olsalar bile hepsi de Türkçe konuşurlar. Bu

bölgede yaşayan Türklerin bir kısmı, bağımsız cumhuriyet, bir kısmı özerk cumhuriyet şeklinde hayatlarını sürdürürken bir kısmı diğer devletlerin egemenliği altında hayat mücadelesi vermektedirler.

"Dünyanın en eski ve en çok konuşulan dillerinden birisi olan Türkçe, ne yazık ki, bugüne kadar diğer diller arasında hak ettiği gerçek yeri alamamıştır. Hemen her dönemde bir başka yabancı dilin tesiri altında kalmış, kendi gerçek gücünü yeterince gösterememiştir. Bugün ise, yepyeni ve taptaze bir imkânlar dünyasıyla karşı karşıya kalınmıştır. Ancak, nadiren karşımıza çıkabilecek böylesi bir fırsatı çok iyi değerlendirmek mecburiyeti vardır. Ortaya çıkan yeni şartlar, âdeta Dünya Türklüğünü "dilde, fikirde, işte" ve daha pek çok sahada birlik olmaya zorlamaktadır. Bu birliğin temel şartı ise, birbirinizi her yönüyle anlayabilmektedir. O sebeple bütün Türklerin aynı dille anlaşabilmeleri (elbette ki Türkçeyle) şarttır. Bu düşünceden hareketle "Ortak Türkçe" bir zaruret sonucunda bu düşünceyi gerçekleştirmeye zorlamaktadır." (Yaman 2008: 49-50).

Ortak Türkçenin zaruretini daha iyi anlayan, bunun gereksinimini bilen, bu işe daha çok eğilim gösterenler, Türk Dünyasında çalışan iş adamları ve lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileridir. Çünkü ortak bir alfabe ve ortak Türkçe ders kitapları, makale ve monografilerin yazılması daha çok bu kurumlarla bağlantılıdır. Aynı problemi TRT'nin Türk Dünyası için oluşturduğu ortak yayını TRT AVAZ, Azerbaycan İçtimai TV ve diğer Türk Cumhuriyetlerindeki televizyonlar bunu yakından hissetmektedir. Bugünlerde Asya, Afrika, Amerika'daki vs. Türk olmayan fakat Türkçeye çok büyük ilgi duyan milyonlarca insanın ortak Türkçeye ihtiyacı durmadan artmaktadır ve bu durum günün sosyolojik lengüistik meselesine dönüşmektedir.

Ortak Türkçe meselesini, özellikle ortak iletişim dili ve Bahtiyar Vahabzade'nin bu problemle ilgili rolünü araştırırken değerli hocam Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğu'nun yayım aşamasındaki Ortak Türkçe kitabından ve onun Bahtiyar Vahabzade üzerine yazılmış çok sayıda makalesinden istifade ettim (kendilerine minnettarlığımı belirtmeyi bir borç bilirim). Aynı zamanda Nazif Kahramanlı'nın *"Köhne-Yeni Elifba"* [Eski-Yeni Alfabe], Abeniz Hanım Kengerli'nin *"Turanın Bir Eli Var ve Yalnız Bir Dili Var"* adlı kitaplarından, Rasim Mirza'nın *"Türkçülüğün Babası"* kitabından, aynı zamanda Türkiye'nin önde gelen Türkologlardan Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un, Prof. Dr. Ertuğrul Yaman'ın, Prof. Dr. Mustafa Öner'in, Prof. Dr. Mustafa Argunşah'ın, Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın'ın, Bubiyna Ö. Oruzbayeva'nın, Zinnur Uraksin'in, Mirfatih Zekiyev'in yazılarından faydalandım.

Şüphesiz ki ortak Türkçenin oluşması sadece dilcilerin, edebiyat araştırmacılarının gayretleriyle halledilebilecek işler değildir. Burada en büyük görev ünlü yazarların, şairlerin ve sanat adamlarının omuzlarındadır.

Ben bir Türkolog olarak çağdaş Türkiye Türkçesinde kusursuz konuşan, İstanbul ağzında şakır şakır öten Türk gençliğini gördüğüm zaman, yakın stratejik hedefimiz olan 1923 yılında kurulan Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında ortak Türkçe meselesinin büyük oranda çözüleceğine inananlardanım.

Bu sözleri dile getirirken ister istemez bu yolun başında olan büyüklerimizi hatırlatmamak imkânsızdır. Burada ben, doğumunun 200. yılını kutlamaya hazırlandığımız Mirza Feth Ali Ahundzâde'ye, doğuda ilk gazetenin yayıncısı olan büyük eğitimci Hasan Bey Zerdabî'ye, bütün Avrasya'da okunan ve sevilen *"Molla Nasreddin"* mizah dergisinin çıkmasında öncülük eden Celil Memmedguluzâde'ye (Allah onlara rahmet eylesin), aynı zamanda bütün doğuda okunan entelektüel *"Hayat"* gazetesi ve *"Füyûzat"* dergisini çıkartan Ali Bey Hüseyinzâde'ye (Allah Ali Bey Hüseyinzâde'ye rahmet eylesin), Türkiye Türkçesiyle mükemmel tiyatro eserleri yaratan Hüseyin Cavid'e, halk şairleri Samet Vurgun'a ve Resul Rza'ya ve elbette ki Türk Dünyasının büyük milliyetçi şairi Bahtiyar Vahabzade'ye (Allah Bahtiyar Vahabzâde'ye de rahmet eylesin) kendilerine minnettarlığımı bildirmek isterim.

Bahtiyar Vahabzade, Azeri Türklerinin en aksakalı ve en ziyalı insanıdır. O, sadece Azerbaycan edebiyatının değil, tüm Türk edebiyatının sesi olmuştur. Azerbaycan ve dünya Türklüğüne yazdığı eserlerle çok büyük katkısı vardır. Büyük bir milliyetçi olan bu şairimizin eserlerinde, tarihimiz, coğrafyamız, imanımız, sanatımız, insanımız kısacası Türklüğümüz dile gel-

miştir. Türk dünyasında yazmış olduğu özgürlük şiirleriyle yürekleri coşturmuş önemli şairlerimizin başında hiç şüphesiz, Bahtiyar Vahapzade gelir.

Şiirlerinde ülkesi Azerbaycan başta olmak üzere bütün Türk dünyasının her alanda özgürlüğüne vurgu yaparak, bunu Türk milletinin varlığını ve karakterini koruyarak yaşaması için vazgeçilmez görmekteydi. Bahtiyar Vahapzade'nin yazılarında ve konuşmalarında sürekli değindiği en önemli hayallerinin başında Türk kültür birliğinin yeniden canlandırılması geliyordu.

Türk dünyasının ünlü şairi Bahtiyar Vahabzade'nin ömrünün sonuna kadar bir isteği vardı. Onun en büyük hayali tüm Türk halklarının Ortak bir Türkçeyle konuşabilmesi ve anlaşabilmesiydi. Ama bir şeyi de belirtelim ki, Bahtiyar Vahabzade konuşma dili ve yazı dili ayrımı yapmıyor ve "Ortak dilimiz Türkiye Türkçesi olmalıdır." diyordu.

Büyük şair ve tefekkür insanı, görkemli söz üstadı, Azerbaycan'ın halk şairi Vahapzade, bütün Türk dünyasında ortak bir terminoloji, ortak bir dil oluşturulması için büyük bir çaba harcamıştı. Bunun için Anadolu-Türkiye Türkçesinin ortak dil olması gerektiğini ve bunun için bütün Türk dünyasının Türkiye Türkçesini iyi öğrenmesini ve aralarında Türkiye Türkçesi ile konuşmaları gerektiğini ifade etmekteydi. Bu nedenle, Türkçenin ve Türkçe eğitiminin önemini vurgularken dünyanın dört bir yanındaki "Türk Okulları"nın eğitim faaliyetlerini gördükçe Türk dünyası adına mutlu oluyordu. Vahapzade'nin en büyük umutlarından biri Türk okulları idi; çünkü şair, bu okulların Türkçeyi bir dünya dili haline getireceğine inanıyordu.

Vahapzade için dünyada her şeyi onunla tanıdığımız Türkçe, ecdadımızın en aziz yadigârıdır. O, gözümüz gibi korunacak ve gelecek nesillere de öyle bırakılacak en birinci emanetimizdir.

Bahtiyar Vahabzade bir konuşmasında şöyle demektedir: "Biz Sovyetler döneminde Özbeklerle, Kazaklarla bütün diğer Türklerle karşılaştığımızda ortak dil olarak Rusça konuşurduk. Allah bize bir daha o günleri göstermesin. Allah bize gün göstersin ki ben, Kırgız'la, Özbek'le, Kazak'la Türkçe konuşabileyim."

Bahtiyar Vahabzade ortak Türkçeyi savunurken Mahmut Kaşgarlı'nın "Erdemin başı dildir." konseptine dayanmaktadır. Ortak Türkçeyi de Türk dillerinin, o cümleden Azerbaycan Türkçesinin alternatifi olarak görmüyor. O, "Ana Dili" şiirini de tesadüfen kaleme almamıştır.

Ana Dili

Dil açanda ilk defa "ana" söylerik biz
"Ana dili" adlanır bizim ilk dersliyimiz
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile.

Bu dil - bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır,
Bu dil - birbirimizle ehdi-peymanımızdır.
Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi
Bu dil - ecdadımızın bize goyup getdiyi
En gıymetli mirasdır, onu gözlerimiz tek
Goruyub, nesillere biz de hediyye verek.

Bizim uca dağların sonsuz ezemetinden,
Yatağına sığmayan çayların hiddetinden,
Bu torpağdan, bu yerden,
Elin bağrından gopan yanığlı neğmelerden,
Güllerin renglerinden, çiçeklerin iyinden,
Mil düzünün, Muğanın sonsuz genişliyinden,
Ağ saçlı babaların aglından, kâmalından,
Düşmen üstüne cuman o gıratın nalından
Gopan sesden yarandın.
Sen halgımın aldığı ilk nefesden yarandın.

Ana dilim, sendedir halgın aglı, hikmeti,
Ereb oğlu Mecnunun derdi sende dil açmış.
Üreklere yol açan Füzulinin sen'eti,
Ey dilim, gudretinle dünyalara yol açmış.
Sende menim halgımın gahramanlığla dolu
Tarihi verağlanır.

Sende neçe min illik menim medeniyyetim
Şan-şöhretim sahlanır.
Menim adım, sanımsan,
Namusum, vicdanımsan!
Milletlere halglara halgımızın adından
Mehebbet destanları yaradıldı bu dilde.

Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi
Bu dil - ecdadımızın bize goyup getdiyi
En gıymetli mirasdır, onu gözlerimiz tek
Goruyub, nesillere biz de hediyye verek.

Buradaki ana dil sevgisi asla ortak Türkçeye engel değildir ve rahmetli Bahtiyar Muallimimizin Türkçenin Tür dillerini değil, İngilizceyi veya Rusçayı alternatif dil olarak almaktadır. Çünkü Azerbaycan Türkçesinin asimile tehlikesi bu iki kaynağa bağlıdır.

Çocuklarına Rusça eğitim verilmesine ve ana dilini bilmeyenlere karşı amansız olan Vahtiyar Vahabzade, Türkçenin güzelliği, bilgeliği, zenginliği derken Yunus Emre'yi, Karacaoğlan'ı, Mahtumkulu'yu, Bâbür'ü, Nevayi'yi, Tevfik Fikret'i, Yahya Kemal'i, Nazım Hikmet'i, Necip Fazıl Kısakürek'i, Cengiz Aytmatov'u, Olcas Süleymanov'u örnek almaktadır. Hiç tesadüf değildir ki, Türk dünyasının çağdaş şair ve yazarları, başta dünyaca ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov, ünlü Kazak şairi Olcas Süleymanov olmak üzere ana dili mücadelesinde ve ortak Türkçenin oluşması sürecinde Bahtiyar Vahabzade'yi örnek almışlardır. Bu karşılıklı temas ve değerlendirmeler, omuz omuza gerçekleştirilen mücadelede birlik ve beraberlik, Türk dünyasındaki fikir, bilim ve sanat adamları için oldukça önemlidir.

Bahtiyar Muallim, Sovyetler Birliği dağıldıktan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra devlet dili olarak "Azerbaycan dili" teriminin değil, "Türkçe" veya "Azerbaycan Türkçesi" teriminin kullanılması için mücadele etmiştir.

Bahtiyar Muallimin ortak Türkçenin önemini zikreden şiirleri ve makaleleri yalnız Azerbaycan için değil, tüm Türk dünyası için, o cümleden Ahıskalı Türkler için de, Ahıskalı Türklerin durumunda olan Irak Türkleri için de, resmi dil hüviyeti olmayan Güney Azerbaycan için de, Çin'de yaşayan Uygur Türkleri için ve diğerleri için de büyük önem taşımaktadır.

Biz ortak Türkçe mücadelesini duygu, his, hamaset olarak görmüyoruz. Biz bunu bir fikir ve küreselleşen dünyanın kaderi ile bağlı ciddi bir sosyo-politik ve sosyo-kültürel konsept olarak görmekteyiz. Bu konseptin ilkelerini dile getirenlerden, kaleme alanlardan birinin Bahtiyar Vahabzade olması gurur vericidir.

Her yıl İstanbul'da gerçekleştirilen Türkçe Olimpiyatları, Bahtiyar Vahabzade'nin ideallerinin gerçekleşmesidir. Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz gibi dünyanın dört bir yanında açılan "Türk Okulları"nın eğitim faaliyetleri bunun bir diğer ispatıdır. Vahapzade'nin en büyük umutlarından biri Türk okulları idi; çünkü şair, bu okulların Türkçeyi bir dünya dili haline getireceğine inanıyordu.

Bizce yeni gençliğin ve yeni genç neslin hocaları olan bizler, Bahtiyar Vahabzade'nin ana dili mücadelesinden, ortak Türkçe mücadelesinden çok şeyler öğrenmeliyiz ve yeni nesillere çok şeyler öğretmeliyiz.

Bahtiyar Muallim Namık Kemal'e (Zeybek) yazmış olduğu mektubunda Rus eğitimci K. D. Uşinski'nin "Ana Dili" adlı kitabından bahsetmekte ve büyük eğitimcinin şu satırlarını dile getirmektedir: *"Ana dilinde bütün millet, onun varlığı, manevi dünyası zuhur ediyor. Vatanın*

seması, iklimi, havası, çölleri, dağ ve bozkırları, orman ve çayları, fırtına ve kasırgaları, halk ruhunun yaratıcılık kudreti ile ana dilinde fikirlere, şekillere ve seslere dönüşüyor. Halkın elinden her şeyini alırsanız o, onların hepsini geri getirebilir. Fakat onun elinden ana dilini alırsanız, hiçbir zaman onu bir daha oluşturamaz. Halk kendine yeni bir vatan da yapabilir. Ama ana dili yoksa millet de yoktur; vatan da…" Bu örnek de gösteriyor ki Bahtiyar Vahabzade bir milletin varlığı için ana dilinin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğuna bir kez daha inanmıştı. (http://www.bilgicik.com)

Bahtiyar Vahapzade, Türk dünyasının en büyük şairlerindendi. Bir röportajında "*Bir ülkeyi ayağa kaldırma gücüne sahip insanlar ancak şairlerdir. Onların dile getirdikleri, kitlelere siyasi şuur verir.*" demiştir. Kendisi de ömrü boyunca Azerbaycan halkının hürriyeti, bağımsızlığı için mücadele vermiştir. Kitlelere siyasi şuur aşılamıştır. Şairliğinin yanı sıra, bilim adamlığı ile de tanınan Vahapzade, yaşamı boyunca edindiği izlenimleri benliğinde yoğurarak, Türk dünyasının ortak duygularını, özlemlerini, serzenişlerini dile getirmiştir. Onun anadili uğruna verdiği mücadele, Türkiye sevgisi herkes tarafından bilinmekteydi. O yazdığı eserlerle Türk dünyasının gençlerine, ışık oldu, öncülük ederek yol gösterdi.

Büyük şair ve filozof Bahtiyar Vahabzade, eserleri ve Türk diline hizmetleriyle sonsuza kadar kalbimizde yaşayacaktır. Ruhu şad olsun…

Bahtiyar Vahabzade'nin yolunda yürüyen vatansever ve milletseverlere, dinini, örf-adetlerini yaşatanlara hak işlerinde başarılar diliyoruz.

Teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA:

1. Aybeniz Kengerli, *Turanın Bir Eli Var ve Yalnız Bir Dili Var!*, Bakü, 2006.
2. Ertuğrul Yaman, "Türk Dünyasının Güncel Konusu: Ortak Türkçe" (Hasan Celal Güzel, Tarihte Türkler, Cilt 19 s. 62-67), Ankara.
3. Ertuğrul Yaman, "Ortak Türkçenin Temel İlkeleri", Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe, 25 Eylül 2002, TDK Yay., Ankara 2008, s. 49-58.
4. Mustafa Öner, "Ortak Türkçe Söz Varlığı Denemesi", Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe Bilgi Şöleni, 25 Eylül 2002, TDK Yayınları Ankara 2008, s. 43-46.
5. Nazif Gahramanlı, *Köhne-yeni elifba*, Bakü,
6. Rasim Mirza, *Türkçülüğün Babası* (Ali Bey Hüseyinzâde'nin fikir dünyası), Bakû, 2000.
7. http://www.bilgicik.com

B XT YAR VAHABZAD V TÜRK Y D B LAQ L R

frat L YEVA

Prof. Dr., Bakı Dövlət Universiteti

XÜLAS

Xalq şairi, professor B.Vahabzadənin Türkiyə ədəbi əlaqələri böyük türk şairi N. Hikmətlə dostluq əlaqələrindən başlayır. Bu əlaqələrin kuliminasiya nöqtəsi xalqımızın ikinci dəfə müstəqilliyə qovuşmasından sonraya təsadüf edir. Bu əlaqələr ümummilli liderimiz H.Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" tezisi daha güclü təkan vermişdir. Azərbaycandan müxtəlif nümayəndə heyətləri Türkiyəyə dəvət olunur və burada mədəniyyətə, elmə, ədəbiyyata həsr olunan konfrans və sempozyumlarda iştirak edirdilər. Bu nümayəndə heyətinin tərkibində xalqımızın böyük oğlu Azərbaycan-Türk birliyinin carçısı Bəxtiyar Vahabzadə daha çox fərqlənirdi.

Şairin altı kitabı Türkiyədə çap olunmuş, əllidən artıq məqaləsi Türkiyənin ən tanınmış mətbu orqanlarında işıq üzü görmüşdür. Bundan başqa B. Vahabzadının "Özümüzü kəsən qılınc", "Hara gedir bu dünya" pyesləri "Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya kimi böyük şəhərlərin teatr səhnələrində yetmiş dəfədən artıq oynanılmışdır. Ona görə də qeyd etmək yerinə düşər ki, Türkiyənin məşhur "Samanyolu" televiziyası B.Vahabzadənin həyat fəaliyyətindən bəhs edən doxsan dəqiqəlik "Bəxtiyar ömrü"adlı sənədli filmi çəkərək bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir.

B. Vahabzadə və Türkiyə ədəbi əlaqələri yalnız ədəbiyyat kontekstində məhdudlaşmır. Məlum olduğu kimi B. Vahabzadə həm də siyasi xadim kimi Türkiyə ilə bağlıdır. Onun dəfələrlə S. Dəmirəl, H.Çətin və digər türk liderləri ilə görüşləri dediklərimizə canlı sübutdur.

XX əsrdə Azərbaycan xalqı üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edən bir sıra tarixi hadisələr baş verdi ki, bu hadisələrdən xalqımız xeyli ziyan çəkdi. İlk növbədə xalqımızın milli müstəqillik əldə etməsi və müstəqilliyi rus imperiyasının müdaxiləsi nəticəsində itirməsi xalqımıza ciddi zərbə vurdu. Bundan başqa 1946-cı ildə cənubda Pişəvəri hakimiyyətinin fars şovnizmi tərəfindən darmadağın edilməsi şimallı-cənublu Azərbaycanın birləşmək arzusunu qan gölməçəsində boğdu. Bütün bu hadisələr Azərbaycan ədəbiyyatından da yan keçmədi. Şimalda şüurlu surətdə xalqımızın milli özünüdərkini boğmaq siyasəti yeridilirdi. Bu siyasətin əsas mahiyyəti xalqı öz türk kimliyindən uzaqlaşdırmaqdan ibarət idi. Alman yazıçısı Köllerin belə bir fikri var: "İnsana nəyi qadağan etsək, ona daha çox can atar" (1, s 194).

Azərbaycan xalqına da öz türk kimliyini dərk etməyi qadağan etdilər. Amansız repressiyalar, məhkəməsiz güllələnmələr xalqımıza böyük itkilər bahasına başa gəlsə də onun türk mənliyini sındırmaq mümkün olmadı.

Şübhəsiz ki, bütün bu tarixi təbəddülatlar Azərbaycan-Türkiyə ədəbi əlaqələrini zəiflətdi. Bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, sovet Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi S. Rüstəm, B. Vahabzadə, B. Azəroğlunu, Söhrab Tahiri dəfələrlə cənub şairləri ilə həmçinin Türkiyədə fəaliyyət göstərən yazıçılarla məktublaşdıqlarına görə cəzalandırmışdır. B.Vahabzadə öz çıxışlarının birində belə deyirdi: "Evimizdə köhnə bir radio var idi. Mən hər gün çətinliklə olsa da Türkiyəni tutar, Zəki Mürənə, Müşərrəf Akaya qulaq asmaqdan doymazdım. Hamımızın başında bir İstanbul sevdası var idi".

Xalq şairi professor B. Vahabzadənin Türkiyə ədəbi əlaqələri böyük türk şairi N. Hikmətlə dostluq əlaqələrindən başlayır. Lakin bu əlaqələrin kuliminasiya nöqtəsi xalqımızın ikinci dəfə müstəqilliyə qovuşmasından sonraya təsadüf edir. Bu əlaqələr ümummilli liderimiz H.Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" tezisi daha güclü təkan vermişdir. Azərbaycandan müxtəlif nümayəndə heyətləri Türkiyəyə dəvət olunur və burada mədəniyyətə, elmə, ədəbiyyata həsr olunan konfrans və sempozyumlarda iştirak edirdilər. Bu nümayəndə heyətinin tərkibində xalqımızın böyük oğlu Azərbaycan-Türk birliyinin carçısı Bəxtiyar Vahabzadə daha çox fərqlənirdi.

Hörmətli xanımlar, bəylər!

Bu gün bu çadırın altında dünyanın beş qitəsindən gəlmiş, dünyanın üç dininə mənsub bütün türk qardaşlarımı salamlamaqla özümü həqiqətən bəxtiyar hesab edirəm. Biz bu gün Türkiyəmizə - bu dədə yurduna, bu ata ocağına xoş gəlmişik.

Bu gün bizim bu qurultayımızın məhz Türkiyədə keçirilməsi təsadüfi deyil. Çünki əksər dünya türklərinin əsir olduğu zamanlar Türkiyə yeganə müstəqil türk dövləti olaraq öz bayrağında ay-ulduzumuzu qoruyub saxlamış və başqa türklərin də istiqlal haqqını dünya ictimaiyyətinə çatdıran təkcə Dövlət idi. Istiqlal uğrunda mübarizə aparan dünya türklərinin böyük liderini bolşeviklərin əli ilə öz ölkələrindən didərgin düşəndə Türkiyə onlara ana qucağını açmış, onların mühacir Dövlətini və bayramını qoruyub saxlamışdır. Biz bunu heç zaman unutmarıq. Buna görə də bu gün qurultayımızı keçirdiyimiz ana Türkiyəmizi dünya türklüyünün mərkəzi bilir, paytaxtı sanırıq.

Öz qurultayını həmişə çadırda keçirən əcdadlarımızın ruhu indi yəqin ki, bizim bu çadırın ətrafına dolanır və bu gün bizim bu yerimizə şad olur.

Sovet imperiyası illərində biz bugünkü birliyi yalnız röyalarımızda görə bilərdik. Şükür Allaha,bu gün bizim röyalarımız həqiqətə çevrilmişdir.

Keçən əsrin sonlarında böyük Krım türkü İsmayıl Qaspıralı "Dildə birlik, fikirdə birlik, işdə birlik" - deyə dünya türklərinin birliyə çevirilmiş və hələ o zaman bugünkü və sabahkı birliyimizin bünövrə daşını qoymuşdu.

Bu böyük işdə mən iki adamın xidmətlərini xüsusi vurğu ilə qeyd etmək istəyirəm.

Bir zaman Sovet imperiyasının darmadağın olunacağını və onun xarabaları üzərində türk dövlətləri yaranacağını deyəndə çoxları Alparslan Türketə gülür və bu fikrin boş bir xəyal və ya röya olduğunu iddia edirdilər. Amma zaman göstərdi ki, o öz uzaqgörənliyi ilə vaxtı qabaqlamışdı. Ona görə də bu gün türk xalqlarının toplaşdığı bu çadırda mən ilk növbədə A. Türket bəyi təbrik edir və deyirəm: "Bugünkü bu qələbə sənin qələbəndir".

Türk birliyinin həyata keçirilməsində çox böyük xidmətləri olan ikinci adam professor Turan bəy Yazqandır. O, müstəqil türk dövlətləri yaranan kimi, canı, qanı və bütün imkanları

bahasına keçmiş Sovet Respublikalarında müxtəlif ixtisaslar üzrə kurslar, məktəblər açdı və bu ideyanın reallaşması yolunda əlindən gələni əsirgəmədi.

Mən bu yüksək kürsüdən bütün türk xalqlarının nəzərini qədim türk torpağı olan Qarabağın arxalı köpək timsalı erməni işğalına yönəltmək istəyirəm. Bu gün ermənilər dünyanın iki super dövləti olan Rusiya və Fransa ilə hərbi ittifaqa girmiş, bizi təkləmişlər.

Indi təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın bir çox ölkələrində türk qanı axıdılır. Bu qanın qarşısının isə yalnız bizim birliyimiz ala bilər.

Sözümün sonunda türk xalqlarının bu qurultayının bu səviyyədə təşkil edən ev sahiblərinə - yəni baba ocağının sahiblərinə bütün nümayəndələr adından təşəkkürümü bildirirəm (2, s 51-52).

Bu nitq təkcə Azərbaycan-türk birliyini ehtiva etmir. Bizim fikrimizcə bütün türk dünyasına bir mesaj göndərir.

B. Vahabzadənin Türkiyə ədəbi mühiti ilə əlaqələrini onun Namiq Kamala yazdığı bu məktubdan aydın görmək olar:

"Fikir və əməl qardaşım Namiq Kamal bəy, "Türk olmaq" kitabınızı həvəslə, təqdir edə-edə oxudum. Sizin bu kitabınız mənim Azərbaycanda apardığım 30 illik mücadilənin eynidir. Fikirlərimizin, qayğı və dərdlərimizin nə qədər yaxın olduğuna həm heyrətləndim, həm də yox.

Ona görə heyrətləndim ki, mən sizi çox tanıyır, eyni dərdlərlə yaşadığımızı bilirdim. Heyrətlənməyimin səbəbi isə Sizin kitabınızın 69-cu səhifəsində mənim adımı çəkmədən "azərbaycanlı bir dəyərli şair" – deyə mənim heyrətimin səbəbini yazmısınız: "Azərbaycanlı bir dəyərli şair bana şöylə demişdir: "Bizi ruslar zorladı, dilimizə rusca sözlər doldurdular. Pəki, sizi kim zorladı? Biz sizi örnək almaq istiyorduk. Siz nədən kəndinizə örnək olmuyorsunuz? Dilimizi, bayrağımızı yüksəklərə qaldırmaq sizin görəviniz deyilmidir?"

Bəli, dostum bir neçə il bundan əvvəl mən sizə bu sualı vermişdim. Biz iki yüz il rus boyunduruğunda yaşadıq. Buna görə də, ana dilimiz özümüz kimi əsarətdə oldu. Bu illər ərzində biz ana dilimizin təbii haqqını qorumağa çalışdıq. Mən hələ 1954-cü ildə yazdığım "Ana dili" şeirimdə demişdim:

Ey öz doğma dilində danışmağa ar bilən
Fasonlu ədəbazlar
Könlünüzü oxşamaz qoşmalar, telli sözlər
Ancaq, Vətən çörəyi sizlərə qənim olsun

Əlbəttə, o zamanlar bu şeir yuxarı dairələrin xoşuna gəlmədi və bunun üstündə başım çox bəlalar çəkdi. Mən başıma gələn bu bəlaları çox təbii sayırdım. Çünki mən rusun köləsi idim. Amma Allaha min dəfə şükürlər olsun ki, Anadolu türkləri tarixin heç bir dönəmində heç bir xalqın köləsi olmamışdı. Əgər bu həqiqətdirsə, bəs nə üçün böyük imperatorluqlar qurmuş Anadolu türkləri bugün özləri öz milli varlıqlarına düşmən kəsilib, bülbül cəhcəhəsinə bənzər türk dilinin bərəkətini pozur, onu zorlayır? Türk dilində cahanşümul-əsərlər yaradan Nəsimi, Nəvai, Yunus, Füzuli, Məxtimqulu, Sabir, M.Akifə bu dili yaradı, indi bizə yaramır? Axı hər bir dilin müəllifi tək-tək adamlar deyil, millətdir.

Müstəqil türk cümhuriyyəti yaranandan sonra, biz bir tərəfdən tədricən vahid ortaq dilə getmək barədə düşünürük, o biri tərəfdən siz Türkiyə türkləri hamımız üçün ortaq olan çox-çox sözləri dilimizdən qovur, uydurma sözlər yaradır, aramıza uçurum salırsınız. Bunu biz necə anlayaq? Bax mənim heyrətimin səbəbi budur. Siz yazdığınız kimi, mən Ankaranın, İstanbulun küçələrindən keçdiyim zaman bu şəhərlərin Londonmu, Nyu Yorkmu, ya İstanbulmu olduğunu anlaya bilmirəm. Reklamlar, dükanların və bəzi idarələrin adları hətta təyyarələrin üstündə "Türk hava yolları", "Turkish Airlines" yazılır. Türk hava yollarının dərgisinin də adı "Skylife"dır. Bax, mən buna həyrət edirəm.

Burdan çıxaraq, Türkiyədə təhsilin ingilisləşməsi məni ağrıdır. Sizin istinad etdiyiniz böyük alim Oqtay Sinanoğlunun Türkiyədə ingilis təhsilinə qarşı yazdığı bir neçə məqalə ilə tanışam. 1996-cı ilin aralıq ayında mən Türkiyədə tədavi olduğum zaman "Aydınlıq" qəzetinin 8 aralık, 1996-cı il sayında O.Sinanoğlunun "Bir ölkəni kölələşdirmək istəsəniz təhsilini yalançılaşdırın" məqaləsini və bu il "Türk ədəbiyyatı" dərgisinin 293-cü sayında "Eğitimmi, eritimmi? məqalə-

lərini oxuyub bu böyük şəxsiyyətin qəlbən mənə, mənim fikirlərimə nə qədər yaxın olduğuna heyrətləndim.

O.Sinanoğlu əcnəbi dildə təhsilin türk milləti üçün nə qədər böyük faciə olduğunu çox gözəl anlamış və bizi ayıltmaq üçün sözün həqiqi mənasında, həyəcan təbili çalmışdır.

Siz kitabınızda türk olmanın nə böyük şərəf olduğunu şeir qədər hiss – həyəcanla dolu cümlələrinizdə çox gözəl açıqlayırsınız: "Türk demək Hunlar, Göytürklər, Sakalar, Avarlar, Qarahanlılar, Səlcuklular, Osmanlılar, Timuzlular, Baburlular deməkdir. Nəhayət, Türkiyə Cümhuriyyəti deməkdir. Azərbaycan, Türkmənistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan cümhuriyyəti deməkdir.

"Türk" demək minlərcə ildən bəri dalğalanan bayraq deməkdir. "Türk demək on milyon kilometr torpağa yayılmış rəngarəng dil deməkdir".

"... Türk demək insanlığın, dilin və ədəbiyyatın tarixinə Kitadqu Biliki, Divani lüğət-it-türkü, Divani Hikməti, İbn Sinayi, Fərabiyi, Biruniyi, Əl-Xarəzmi, Uluq bəyi, Əli Kuşquyu ... Oktay Sinanoğluyu, Çingiz Aytmatovu, Çingiz Dalqıcı hədiyyə etmiş bir böyük dünya deməkdir".

Nəhayət sonda bu nəticəyə gəlirsiniz ki, "Bizi türk yaratdığı üçün Allaha şükürlər olsun"... Nə mutlu türküm deyənə".

Bütün bunları bizim yadımıza salmaqda, böyük şəxsiyyətlərimizi bizə tanıtmaqda Sizin ali məqsədiniz ikinci Göytürk səltənətinin yaradıcısı böyük atamız Bilgə xaqanın dediyi məşhur sözlərlə bizi özünüz haqqında düşünməyə çağırırsınız. Hələ 1400 il bundan öncə Bilgə xaqan demişdi: Ey türk bəyləri, millət, eşidin. Yuxarıda mavi göy çökmədikcə, aşağıda qara torpaq yazılmadıqca sənin elini, sənin töreni kim poza bilər? Ey türk milləti, titrə və özünə dön. Sən özünə dönəndə böyük olursan".

Demək, özündən qaçma, özünü bəyənmək, başqasını böyük, özünü kiçik görmək bəlası hələ o zaman da varmış. Demək Mete, Bumin, Bilgə, İsteti, İlteriş xaqanlar, Böyük Osmanlı imperatorları və yuxarıda adlarını saydığımız böyük bilim adamlarımız olmasaydı, biz tarixin olaylarında çoxdan itib batmışdıq.

Sözümün sonunda üzümü böyük Türkiyəyə tutub deyirəm: Ey canlı tarixə malik olan böyük qocaman Türkiyə! Unutma ki, biz səni özümüz üçün örnək bilirik. Buna görə də sınırlarından kənarda yaşayan böyük türk dünyasını pərişan etməyə, sənə tikilən gözləri qapatmağa, sənə bəslənən ümidləri puç etməyə sənin haqqın yoxdur (3, s 82-90).

Qeyd etmək lazımdır ki, belə məktublar yaşanmış tariximizin ayrı-ayrı səhifələrini əks etdirən sənəd səciyyəsi daşıyır. B. Vahabzadə bu məktubu ilə Türkiyənin daxili və xarici siyasətini düzgün istiqamətə yönəldən tövsiyyələr vermişdir.

Məhz buna görə də B.Vahabzadə təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının şairidir.

B. Vahabzadə və Türkiyə ədəbi əlaqələri təkcə bu dediklərimizlə məhdudlaşmır. Şairin altı kitabı Türkiyədə çap olunmuş, əllidən artıq məqaləsi Türkiyənin ən tanınmış mətbu orqanlarında işıq üzü görmüşdür. Bundan başqa B. Vahabzadının "Özümüzü kəsən qılınc", "Hara gedir bu dünya" pyesləri "Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya kimi böyük şəhərlərin teatr səhnələrində yetmiş dəfədən artıq oynanılmışdır. Ona görə də qeyd etmək yerinə düşər ki, Türkiyənin məşhur "Samanyolu" televiziyası B.Vahabzadənin həyat fəaliyyətindən bəhs edən doxsan dəqiqəlik "Bəxtiyar ömrü"adlı sənədli filmi çəkərək bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir.

B. Vahabzadə və Türkiyə ədəbi əlaqələri yalnız ədəbiyyat kontekstində məhdudlaşmır. Məlum olduğu kimi B. Vahabzadə həm də siyasi xadim kimi Türkiyə ilə bağlıdır. Onun dəfələrlə S. Dəmirəl, H.Çətin və digər türk liderləri ilə görüşləri dediklərimizə canlı sübutdur. Bunları bir məqalə çərçivəsində tədqiq etmək mümkün deyildir.

Fikrimizi bütün türk dünyasının himni kimi səslənən B.Vahabzadənin bir şeir parçası ilə yekunlaşdırmaq istəyirik:

Bir millətik, iki dövlət
Eyni arzu, eyni niyyət
Hər ikisi cümhuriyyət
Azərbaycan, Türkiyə (4, s 76)

QAYNAQLAR:

1. Köller.H. Şəhərin qəribə adamları. Moskva, 1950.
2. Vahabzadə.B. Əsəsrləri. XI cild. Bakı, 2005.
3. Vahabzadə.B. Əsərləri, XI cild, Bakı, 2005.
4. Vahabzadə B. Əsərləri. II cild, Bakı, 2003.

H SR T KÖRPÜSÜ B XT YAR VAHABZAD V GÜNEY A RL R *"M rziy ", "Heyd rbabaya salam", "S h ndiyy " poemaları v lirik eirl r sasında*

Esmira Fuad (ükürova)

Filologiya üzrə Fəlsəfə doktoru, AMEA Nizami adına
Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

Vətəni sevirəm deyən çox olar,
Deməyə nə var ki, dil yorulmasa?
Vətən də bizimtək ölər, yox olar
Vətənin yolunda ölən olmasa!

Vətəninin yolunda hər an ölməyə hazır olan, şəxsən tanıdığıma görə qətiyyətlə deyə bilərəm ki, bu yolda hər gün ölüb-dirilən Azərbaycan sevdalı böyük Bəxtiyar Vahabzadə ilə Güney şairləri arasında əlahəzrət Sözün yaratdığı ünsiyyət, məhəbbət və həsrət körpüsü vardı... Böyük şairinn yanğınlarla müşayiət olunan bu sevda yolu yaşadığı şərəfli ömrü boyunca heç vəchlə qırılmadı və ta əbədiyyətədək uzandı... Əbədiyyətədək uzanan yolda könül həmdəmi, yol yoldaşı bütöv Vətən, əslində Turan, böyük türk milləti, Ana dili sevgisi oldu və o qutsal məlhəm bütün könül dünyasını, ürəyini, ruhunu qapsadı, varlığını süslədi. Həyat amalı, idealı onu yurddaş edən yurdun ağrı-acılarını və taleyini yaşamaq, ona olan dibsiz sevgisini dünyaya hayqırmaq, xalqının üzünün güldüyünü, türk-islam ellərinin birliyini, Turanın bir bütöv kimi varlığı-nı görmək oldu. Müsahibələrinin birində Bəxtiyar Vahabzadə bu bütövlüyün ülgüsünü açıqlayaraq deyib: "Mənim üç mövzum var: insan və zaman, "rəngbərəng güllər" sıra-sından müxtəlif növ şeirlər və kədər haqda mahnılar. Lakin ürəyimdə ən gizli arzum "Gülüstan" poemasını yazdığım vaxtlardan var. Əsas mövzulardan biri mənim üçün Cənubi Azərbaycandır. Mən vətənimi tapdalanmış görmək istəmirəm. İranda olanda Təbrizə getdim. Ürəyim ağrıdı. Mağazalara baxdım, Şəkidəki kimi idilər. Lakin orada soydaşlarımın əlləri-qolları bağlıdır, başları aşağıdır. Mənim üçün bu, böyük dərddir. İnşaallah Təbrizi, Qarabağı Azərbaycanla bir yerdə görərik! Qoy o gün gəlsin ki, siz mənimlə Şuşada söhbət edəsiniz…" (1.125). Əslində onun bu dərddaşlığının, milli düşüncə-lərinin rüşeymləri qəlbində lap uşaqlıq çağlarından, XX əsrin "30-cu illərində Şəkidə kolxoz quruluşu əleyhinə çıxan 10 min nəfər əhalidən salamat qalanlarının dağlara çəkilərək bu ədalətsizliyə qarşı ölüm-dirim mübarizəsinə qalxdığı dönəmlərdən cücərməyə başlayıb. Milli məfkurə, milli təfəkkür toxumlarını isə 6 yaşlı körpənin qəlbinə qaçaqlara ərzaqla müntəzəm kömək edən, ellərə sülh, azadlıq bəxş edən humanist bir rejim kimi təbliğ olunan Sovet hökumətinə nifrət edən" (2.6) və Şərqin ilk demokratik cümhuriyyətinin - Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulmasını və Sovet ordusu tərəfindən məğlubiyyətə uğradıldığını, əslində işğal edildiyini görən Zəkəriyyə babasının müdrik fikirləri, ölümündən əvvəl son kərə söylədiyi "biz türkük" kəlmələri səpmişdi... Hadisələrin baş verdiyi dönəmdə olanları uşaq fəhmilə müşahidə etdi, zaman keçdikcə bütün gördükləri, eşitdikləri bir kino lenti kimi daim gözləri qarşısında canlan-dı, qulaqlarında möhkəm əqidə sahibi babasının sözləri çınladı və həyatının bütün dönəmlərində bu genetik koda sadiq qaldı Bəxtiyar Vahabzadə... Turan elinin Ata türkü Mustafa Kamal Paşanın "Nə mutlu "türkəm!" deyənə..." kəlamının ehsasiyyətini yaşadı ömrü boyunca... İllər keçəndən sonra,

Sovet quruluşuna qarşı çıxan qaçaqlara, onlara yardım edə%% õ

Başı kəsiləndə bu məğrur elin,
Könül fəryadını hiss etdinizmi?
Qoca Füzulinin, igid Babəkin
Etiraz səsini eşitdinizmi? (3.532-533).

Heyhat!.. Bu suallara indi cavab almaq müşküldür... Dərdin böyüklüyündən ağzında dili yanan şair məsələyə bu dərəcədə aqressiv yanaşmasında haqlıdır. Axı, onun xalqının dünyanın heç bir xalqı, ya milləti ilə ədavəti, heç bir dövlətə qarşı torpaq, ərazi iddiası yoxdur. Bəs elə isə bu yadlar, işğalçı, soyğunçu imperiyaları Vətənə kim çağırıb və onlar nəyə görə başqasının yurdunu, dədə-baba torpaqlarını öz aralarında pay-pürüş edib bölüşməlidirlər? Bəs nə üçün sərvətini talayanlar, elinə, dilinə sahib çıxanlar, onu əsarət altında saxlayanlar, bu azmış kimi, hələ təhqir etməli, fars «xər», rus isə «baran» deyib alçaltmalıdır:

Min ləkə vurdular şərəfimizə,
Verdik, sahibimiz yenə "Ver!" dedi...
Lap yaxşı eləyib üstəlik, bizə
Biri "baran" dedi, biri " xər" dedi.
Bizi həm yedilər, həm də mindilər,
Sonra arxamızca gileyləndilər (3.536).

Lakin elə «Gülüstan» poemasında şair qəti hökmünü verir: Tikanlı məftillər, dəmir-beton dirəklər, silahlı qoşunlar torpağı ikiyə bölsə də, bir elin ruhunu, dilini ayırmaq olmaz, axı, ruh bədəndən ayrılmazdır! Hətta güllərin, çiçəklərin belə bu ayrılıq aktını imzalayanları qarğayaraq: "Bu işə qol qoyan qollar sınaydı" (3.539) deməsini də unut-mayan şair "Ağalar bilmədi birdir bu torpaq, Təbriz də, Bakı da Azərbaycandır, bir elin ruhunu, dilini ancaq kağızlar üstündə bölmək asandır!" istehzası daş qəlbləri də kövrəl-dir. Vətənin taleyini öz taleyində yaşadığına görə Bəxtiyar Vahabzadə istismara, ağalığa, işğalçılığa nifrət edirdi, özünün timsalında o taylı-bu taylı xalqının səbr və dözümünə, əsarətə boyun əyib itaətkarlıq göstərməsinə, zülm qarşısında susqunluğa, mütiliyə, kölə-liyə üsyan edirdi. Mütiliyi hər məqamda "azadlığın düşməni, millətləri diri-diri dəfn edən" kabus sanan vətəndaş şair "atam kölə olduğunu heç bilmədi, yaşayırdı, düşünmür-dü, "Ağa" kimi ömür sürdü, mənsə kölə olduğumu bilə-bilə, qana-qana, öz-özümü dana-dana, ölə-ölə yaşayıram, - deyirdi, hökmü böyük düşmənin taxtının çürük olduğunu xoşbəxtlik, səbrinin isə düşmənin qüdrətindən daha böyük olmasını bədbəxtlik" (4.62) sayırdı. 1946-cı ildə Güneydə Milli Hökumət məğlub edildikdən sonra Vətənin Quzeyi-nə üz tutan şair Balaş Azəroğluna xitabən yazdığı şeirdə də "qol-qanadını qıran" həsrətin ömrünün yaman uzun olduğundan şikayətlənir, ancaq iki qardaşı birləşdirəcək, milli azadlığa-xoşbəxtliyə qovuşduracaq günün gələcəyinə də inamını sərgiləyir. Bu yönlü qutsal diləklərini ədalətlə cilalanan, həqiqətdən qüvvət alan və dodaqlarda çiçək açan qadir sözün qüdrətilə Alp Ər Tonqanın ruhuna tapınaraq uzaq altaylardan düz Anadolu-yadək hayqırdı şair... Hayqırışı Türkiyədən, Güney Azərbaycandan, Təbrizdən, ustad Şəhriyarın Məqsudiyyədəki ocağından, şair Kərim Məşrutəçi Sönməzin, Əli Daşqının, Səhəndin evindən də eşidildi. Türkçü şair Təbrizdəki qardaşına-adında da oxşarlığı və yar-dost-arxadaş-sirdaş olmaq mənasını daşıyan Şəhriyara səsləndi, ustada telefon açdı. İkiyə bölünmüş böyük bir xalqın acı qədərini, həsrət və özləmini şair övladlarının da yaşamasından doğan üzüntülərini telefon xəttindən qan qardaşına söylədi, qəmli-qəmli dedi: - Səsimiz görüşdü, qəlbimiz dindi, illərlə eyni ağrılar, eyni arzularla yaşayr, eyni dərdi daşıyırıq...

Dərdimin yaşıdır mənim öz yaşım,
Biz bir arzudayıq, bir tələşdayıq.
Sənin göz yaşındır mənim göz yaşım,
Dərdimiz birdirsə, eyni yaşdayıq.
Bizim bir kimsəyə qərəzimiz yox
Biz iki qardaşıq, bir anamız var.
Bir böyük torpağın iki oğluyuq,
Orda Şəhriyaram, burda Bəxtiyar (3.38).

Ustad Şəhriyar da bütün ömrü boyu əsən yellərdən soraq aldığı, "Səmədin sözündən, Bəxtiarın üzündən öp" deyə ağ göyərçinlərdən öpüşlər göndərdiyi Quzey Azərbaycanı, Bakını görmək, soydaşları ilə görüşmək arzusu ilə qovrulur, iki qardaş arasına ayrılıq salanları lənətləirdi. Bu yanğı odlu ürəyindən, nəfəsindən, qələmindən əsərlərinə hopurdu. Şair «Heydərbabaya salam» poemasında qan qardaşlarına bir-birindən muğayat olmağı, bir daha ayrılmamağı tövsiyə edir, yaman günlərin tezliklə ötüb keçməsi, Vətən səmasının qara dumandan, buludlardan təmizlənməsi üçün məhz milli birliyə nail olmağın gərəkliyini vurğulayır. Bu fakt maraqlı və doğaldır ki, Bəxtiyar Vahabzadə «Gülüstan» poemasında ilk dəfə ədəbi müstəviyə gətirdiyi "Ayırmaq gəlməsin kimsəyə asan, Bir xalqın bir olan dərdi-sərini, O taydan bu yana Mustafa Payan, Oxuyur Vahidin qəzəllərini, Vurğunun həsrətli nəğmələrinə, Şəhriyar səs verdi Təbriz elindən" fikirlərini əsərin sonunda «Hey-dərbabaya salam» poemasından milli birliyə çağırış ruhlu iki bəndi verməklə bir daha təsdiqləyir və fərdi düşüncələrini əyaniləşdirir:

Bir uçaydım bu çırpınan yelinən,
Bağlaşaydım dağdan aşan selinən,
Ağlaşaydım uzaq düşən elinən,
Bir görəydim ayrılığı kim saldı,
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı?

Heydərbaba, göylər bütün dumandı,
Günlərimiz bir-birindən yamandı,
Bir-birizdən ayrılmayın, amandı,
Yaxşılığı əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə salıblar (4.24).

Bu məqamda paralellər aparmaq istəyirəm. Vətən və xalqın varlığı yolunda ömrünü şam tək əridən hər iki şair uzun illər, əsrlər boyu ayrılığa, məhkumluğa dözən millətin səbrinə, itaətarlığına üsyan edir və bu duruma qarşı üsyankarlığını kinayəli şəkildə biri "Lap yaxşı eləyib üstəlik, bizə, Biri "baran" dedi, biri xər" dedi, digəri isə "Yaxşılığı əlimizdən alıblar, Yaxşı bizi yaman günə salıblar" kimi ifadə edirlər... Ümumiyyətlə, Şəhriyarın ayrılıq, həsrət mövzusuna dönə-dönə qayıtması millətinin çəkdiyi acıları bilavasitə yaşaması ilə bağlıdır. «Heydərbabaya salam», «El bülbülü», «Dövünmə və sövünmə», «Can, Rüstəm», «Qardaşım Süleyman Rüstə-ə ithaf», «Süleyman Rüstəmə», «Aman ayrılıq», «Səhəndiyyə», «Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab», «Məmməd Rahimə» və s. poema və şeirlərində o taylı-bu taylı Azərbaycanın ağrı-acılarını, mənəvi əzablarla müşayiət olunan yaşantılarını təsvir edir. "Səhəndiyyə" poemasında yazılmış qanunların hökmündən, qərarların amansızlığından hiddətlənən ağlargözlü şairin birbirinə həsrət xalqın Araz kənarında xəyali görüşünün təsviri ürəkləri riqqətləndirir, qışın soyuq günündə insanı sanki buzlu suya salıb çıxarır, qanını, iliyini dondurur:

Dağlı Heydərbabanın arxası hər yerdə dağ oldu,
Dağa dağlar dayaq oldu,
Arazım ayna çıraq qoymada aydın şəfəq oldu,
O tayın nərəsi qovzandı, ürəklər qulaq oldu.
Yenə "Qardaş" deyərək qaçmada başlar ayaq oldu,
Qaçdıq üzləşdik Arazda, yenə gözlər bulaq oldu,
Yenə qəmlər qalaq oldu…
Gözdə yaşlar çıraq oldu,
Lalə bitdi, yanaq oldu,
Qonça güldü, dodaq oldu,
Nə sol oldu, nə sağ oldu... (4.113).

Təsadüfi deyil ki, «Heydərbaba»dan, Şəhriyar şeirindən təsirlənərək ona nəzirələr, zaman-zaman ithaf, təxmis və xatirə şeirləri yazan xalq şairi Süleyman Rüstəm, Məm-məd Rahim, Nəbi Xəzri, Əli Tudə, Söhrab Tahir, Hökumə Bülluri, Məmməd Araz, Xəlil Rza, Mirvarid Dilbazi, Nazim Rizvan, Məmmədəli Müsəddiq, Tariyel Ümid, Qasım Türkan, Rasim Kərimli, Ələkbər Şahid, Seyidağa, Ənvər, Qasım Cahani, Qərib Aşkari, Şahin Fazil, Gülhüseyn

Hüseynoğlu, Rəfiq Zəka, Teyyub Qurban, Kəmalə Ağayeva, Məşədi Əbülfəzl Haşimoğlu, Xaliq Rəhimli, Nazim Qail, Oktay Zəngilanlı, Zahid Əkbər və b. qələmdaşlarının sırasında Bəxtiyar Vahabzadənin də şərəfli adı vardır...

"Mərziyə" poemasını ziyalı şair 1960-cı illərdə Güney Azərbaycanda milli mübarizə yolunda S.Behrəngi, Səhənd, Oxtay, Q.Saedi, H.Sahir, Sönməz, H.Nütqi, Savalan, Məhzun və digər fikir adamları ilə bir sırada "21 Azər hərəkatının çox da uzaqda olma-yan tarixi ənənəsinə söyənərək yeni cığırlar açan"(5) elin mərd qızı, Güneyin Üskü qəsəbəsindəki orta məktəbdə balaca fidanlara Ana dili və ədəbiyyatını öyrədən Mərziyə xanım Əhmədi Üskuyiyə həsr etmişdir. O Mərziyə xanım Üskuyiyə ki, "Dalğa" təxəllüsü ilə bir-birindən mənalı şeirlər yazırdı və Məhəmmədrza şah hakimiyyətinə qarşı açıq mübarizəyə qoşulmuş, küçə döyüşlərinin birində şah qoşunları ilə üzbəüz vuruşmada ürəyini düşmən gülləsinə sipər edərək ömrünün bahar çağında - 27 yaşında həlak olmuşdu. Əsərlərini "Mən yazıyla yaşamaq istəmirəm, yaşamımla yazmaq istəyirəm..."(6) prinsipi ilə qələmə alan Mərziyə xanım 1960-cı illərdə Güney Azərbayan milli varlığına hörmət olunması, milli kimlik, milli dil məsələlərində dirənişləri ictimai şüura çevirən və kənd-kənd, oba-oba gəzərək bu prosesi inkişaf etdirən milli ziyalılardan biri idi. 1978-79-cu illər inqilabında məhz bu amilin mühüm təsiri olmuşdu. Bəxtiyar Vahabzadə "Mərziyə" poemasında Vətənə məhəbbətini özünün yaratdığı dinə çevirən, öz xalqını kölə, qul deyil, azad görmək istəyən qəhrəmanının ömür kitabını vərəqləyir, Sipahi daneşgahında oxuyarkən alovlu nitq və çıxışlarından vüsət tapan tələbə tətillərindən başlanan və müəllimliklə-uşaqlara "Zəbani madər"i deyil, Savakın hədələrinə, yasaqlarına rəğmən "Ana dili"ni öyrədən, milli şüur, milli düşüncə aşılamaqla davam edən şanlı inqilabi mübarizə yoluna işıq salır. Poemadan öyrənirik ki, "bu çəlimsiz, zəif, üzdən fağır, qeyrəti çəkisindən yüz qat ağır qızcığaz" uşaqlara qeyrət dərsi keçir. Öyrədir ki, qorxu adlı iblis kölə balalayar, kölələrsə mütilik doğarlar. Bir xalq üçün səfalət, aclıq, ya fəlakət zillət deyil, səfalət onu məhv etməz, keçər gedər. Amma bir millət aciz bir qul, ayaqlara çul olarsa, fikircə yoxsul olub düşünə bilməsə, o hələ millət deyil. Millətin millətliyi ləyaqətində, eşqində, qeyrətində, şərəfində, adında, bir də dilində və azadlığında yaşayar." Xalq azadlığı bir ehtiyac, zərurət kimi dərk etməli, milli sərvətlərinin, Ana dilinin sahibi olmalıdır" Çünki:

Ən adicə haqqıdır azadlıq hər millətin,
Birinci övladıdır ləyaqət hüriyyətin.
Əsir xalqın dünyada nə yeri var, nə səsi.
Əsir xalqın yerinə qanan da özgəsidir,
Görən də özgəsidir, danışan da özgəsi!
Hər ulusun ən qiymətli sərvətidir ana dili,
Övladları yer üzünə səpələnsə...
Pərən-pərən düşənlərin vəhdətidir ana dili!
Qürbəti də Vətən edən Ana dilim! (7.410).

Ana dilini ruhu, canı, eşqi, vicdanı və namusu sayan şairin bu əsərdə də əqidəyə, milli ideala sadiqliyi, milli təəssübkeşliyi özünü çılpaq şəkildə təzahür etdirir. Sevdiyinin evində gərdəyə girmək əvəzinə qaranlıq zindanı gedən, öpüş görməyən dodaqlarında Azərbaycanın dərdi dilə gələn, gözünün sürməsi barıt qarası, üzünün kir-şanı səngərlərin toz-torpağı, al qanı dırnaqlarının manikürü olan, körpə əvəzinə şümşüad qolları üstünə silah-tüfəng götürən Mərziyənin igidliyindən qürur duyan B.Vahabzadə bu polad iradəli qızın biləklərinə qolbağ, bilərzik əvəzinə qandal taxılmasından, döşündəki medalyonun, mərcanın yerinə güllələrin-zülmün qəhqəhəsinin düzülməsindan üzülür, sarsılır. Ancaq igid Şahsevən qızı Səriyyənin ölümqabağı Şah cəlladlarının düz gözünün içinə söylədiyi "Azadlıq ağacı şəhid qanı ilə suvarıldlqca daha çox bar verəcəkdir" fikrinə yəqin ki, haqq verən Bəxtiyar müəllim şüurlara, qalın qafalara yeridir ki, zaman-zaman qırılsaq da, yenə artıb çoxaldıq, qibləsi Vətən olanlar alçaqda, yerdə itsələr də, min uca yerdən bitəcək, Tanrı dərgahına yüksələcək, könüllərdə heykəlləşə-cəklər. Tökülən qanların qızartısı Vətənin dan yerini qızardacaq, azadlıq günəşini doğuracaqdır. Azərbaycan türkcəmiz öz mövqelərindən sıxışdırılıb qapılar arxasında qoyulduğu bir vaxtda Ana dilimizi,

onun köklü yaşarı keyfiyyətlərini qorumağa çağıran şeir və məqalələrilə həyəcan təbili çalan vətəndaş şair ana dilində danışması, təhsil alması yasaqlanmış Güneyli bacı və qardaşlarının halına daim yanmış, ürəkdən kədərlənmişdir. O taylı - bu taylı xalqın dərdini öz dərdi bildiyini Güneyli ana dili həsrətlisindən aldığı məktubun təsirilə yazdığı "Nə ondansan, nə bundan" şeirinin sətirlərindən duymaq o qədər də çətin deyil... Şeirdəki mətləb çox ağrılı, eyni zamanda düşündürücüdür. Şair məktub yazaraq ana dilini öyrənmək üçün ondan dərslik göndərməsini xahiş edən soydaşının halına acıyır, fars dilini-yad dili yadın özü kimi öyrənsə, ona min yol "can qurban" desə də, "yadın onu heç vaxt doğma bilib ürək qızdırmayacağına, həmişə haqqını yeyəcəyinə, kökündən ayrılıb öz-özündən qaçanların, "sünbəyə toxmaq, tüfəngə çaxmaq" olmayanların, özünə ögey, özgəyə yamaq" olanların bədbəxtliyinə vaysınır. Bu nadanlıqda onun anasını qınayır. anasının doğma dilini balasına öyrətməyən anaların "ana" adını daşımağa layiq olmadığını deyir:

Yad dildə məktub yazıb qardaş öz qardaşına,
Bu məktubu oxuyan nə kül töksün başına?
Hökmünə bax həsrətin, hökmünə bax zillətin!
Bəs anası yox imiş bu zavallı millətin?
Bir əmcəkdən süd əmən əkiz övladlarına
Öz dilini öyrədə?
Bir yuvadan uçurub, bu uçuşu seyr edə? (7.39).

Bəxtiyar Vahabzadə Güney Azərbaycan şairlərinin əsərlərini daim mütaliə edən, onlara ürəkaçıqlığı ilə yaradıcılıq uğurları diləyən, poeziyanın enişli-yoxuşlu yollarında yaşıl işıq yandıran geniş qəlbli ədəbiyyat adamı, vətəndaş şair idi. Güneyin istedadlı şairlərindən olan Əli Daşqın və Kərim Məşrutəçi Sönməz ondan xeyir-dua aldıqlarından bu gün də qürur hissi duyur, həmin xeyir-duanı ömrün ərməğanı kimi unutmurlar: "Əli Daşqın, ömrümüz boyu həsrətində olduğumuz Güneydən ürək açan söhbətləri ilə bizi sevindirdi. Özümü öz içimdə və xəyalən ana Təbrizdə hiss etdim. Qan, can və din qardaşlarımla qucaqlaşdım. Əli Daşqının söhbətlərindən onun vətənsevərliyini, xalqına vurulduğunu, ən ümdəsi ziyalılığını, ətrafında cərəyan edən hadisələrə belə fəal, həm də içdən münasibətini duydum və hər şeydən öncə, onun geniş şeir dünyasını gördüm. O, şairdir."(8.143). Əli Daşqının ortaq türkcədə yazdığına diqqət yetirən Bəxtiyar müəllim şairin şeirlərində milli məqamları, böyük tarixə malik bir millətin talesizliyini obrazlı şəkildə ifadə etmək səriştəini nəzərdən qaçırmır və şairin bu misralarına istinad edir:

Biz nə yapdıq ki,
Ağzı göyçək dünyada? Bizi
Kölgələr də kölgəsinə almadı?!
Hər kəsə yeyildik, udulduq yumşaq...
Tək dünyanın boğazına ilişdik.
Dünyanı kölgəsinə alan
Yalnız bizmişik...

Bəxtiyar müəllimin xeyir-duası ədəbi aləmdə keçərli idi... "Qaranquş yazı gözlər" kitabındakı "Xalq və şair" başlıqlı ön sözdə onun K.M. Sönməzin ünvanına yazdığı uğurlama təsirli və kəsərlidir: "Sönməz şeirin, sənətin kökünü, mayasını xalq həyatından ayırmır. Xalqın dərdindən, istək və arzusundan cücərməyən şeiri məqbul saymır. "Alla-hu-əkbər" deyə-deyə xalqı soyanlara lənət nəğmələri oxuyur." (9.3) O, rəy yazmaq üçün Sönməzin şeirlərini oxuyarkən odlu misralarıyla qəlblərdə Azərbaycana məhəbbət, sevgi ocağı çatan böyük vətənpərvər şair Səhəndi də xatırlayır: "Cənubi Azərbaycanın görkəmli şairi Sönməzin kitabını vərəqlədikcə gözlərim önündə Vətənin dərdləri ilə sinəsi şan-şan olmuş Səhənd canlanır. Şairliyi bir yana, o, hissini, həyəcanını gizlətməyi bacarmayan, sözü özünü ifadə edən səmimi bir insan idi. Bakıya hər gəlişində görüşlərimiz toy qarışıq yasa bənzərdi. Qucaqlaşardıq, içimizdəki hönkürtü yaşa dönüb gözlərimizdən axıb qurtarmayınca ayrılmazdıq. Həmin iç hönkürtüsünü mən indi Sönməzin şeirlərindən eşidirəm və Səhəndlə görüşlərimiz elə bil təkrar olunur" (9.3).

Göründüyü kimi, Bəxtiyar Vahabzadə Güney Azərbaycan şairlərinin şeirlərinə adi şeir-lər kimi deyil, öz haqqı, milli hüquqları uğrunda ayağa qalxmış doğma xalqının könül nəğmələri,

dərdlərinin sızıltılı izharı kimi baxırdı və bu məqamı şairin xalqla birləşməsi, vəhdətdə olması, xalqının düşünən beyninə, danışan dilinə çevrilməsidi... O, o taylı-bu taylı xalqının könül nəğmələrini qələmə aldıqca söz-söz, kəlmə-kəlmə zəmanəsinin ay-nasını yaratdı. Bu aynanın hissəcikləri bir sevgilidən başlayaraq Vətənlə, millətlə, Ana dili ilə, nəhayət, Azərbaycan və bütün Türk-İslam dünyasına olan böyük sevgisi ilə bütünləşən ilahi məhəbbətdən yoğruldu. Və həmin aynada səmimi, cana yaxın, təbii bir Bəxtiyar dünyası da yansıdı... Bu dünyanın sakinləri Bəxtiyar Vahabzadə sözünün heyranları, həmçinin bugünkü konfransın da iştirakçılarıdır…

Çox sevdiyimiz, Türkiyədə Azərbaycanımızın səsi və çarpan qəlbi Yavuz Büləndi Bakilər sevimli şairimizi belə dəyərləndirib: “Bəxtiyar Vahabzadə bütün türk dünyasının ortaq səsi, sevən ürəyi, aydın üzü və gözəllik cizgisi, rəmzidir”(2.8). Bu sevən ürək, ortaq səs bu gün bütöv Azərbaycanın oğul və qızlarına üz tutaraq hayqırır və “Gülüstan” poemasını yazdığı ürəyinin ən gizli arzusunu gerçəkləşdirməyə çağırır:

Hanı bu ellərin mərd oğulları,
Açın bərələri, açın yolları
Qoy qalxsın ayağa ruhu Tomrisin.
Babəkin qılıncı parlasın yenə (7.533).

ST FAD OLUNMU D B YYAT

1. N

PATRIOTISM of BAHTIYAR VAHAPZADE and TURKEY

ABSTRACT

Bahtiyar Vahapzade is an intellectual with a heart full of love for his homeland and people. It would be unfair to call him only as a writer or a poet. Our homeland is the first land we see, we breathe, we drink and we step on. Afterwards, we may step on thousand lands, drink waters or breathe the air of them and be temporary inhabitants of many a country. However, neither of them can offer what our own land can give us and thus, they can never be our homeland. These are the thoughts of Vahapzade who describes homeland as the place which we are attached according to its moral characteristics. As in every age, his age also hosted hundreds of people who lived in homeland but were unaware of its characteristics. He pledged himself to warn these people whom he called spiritual immigrants. He considered patriotism as an unrequited love; one must love without expecting any payoff. Therefore, he managed to develop a distinctive apprehension of homeland without giving in neither the Markist not the capitalist ideas of his age. Turkey had a disparate place for this great philosopher whose heart was beating for his country. He said "*I am now going to the hometown of my desires and dreams descending from my progeny*" when he first set off for Turkey in 1961. He described Istanbul, which he called as the Mekke of Turkish realm, as "*My hope, my secdegah, owner of my bereaved name, protector of my honor and dignity, my seeing eye, my hitting arm, my thinking brain, my support, my history and my flag*". How many people could describe İstanbul with such a powerful and genuine language? Vahapzade is one of the exceptional thinkers of XX. century whose heart used to beat for his homeland, Turkish realm and Turkey.

G R

Bahtiyar Vahapzade kimdir sorusuna en güzel cevabı kendisi veriyor: "*Ben bugüne ait sözü, ona en uygun biçimde söylemekle yükümlüyüm.*"[1]. Türkiye'de nasıl tanındığına dair cevap ise bir dipnotta saklı. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla sadece bölgeye ilgi duyanlar değil, Türk kamuoyu da büyük yazarı tanımaya başladı. Haziran 1988'de Vahapzade'nin Bakü televizyonunda yaptığı konuşmayı satırlarına taşıyan *Türk Dünyası Tarih Dergisi* onu tanıtırken şu cümlelere yer vermiştir[2]:

> "*Bahtiyar Vahapzâde 1925 Şeki (Nuha) doğumludur. Çağımızda Türkün yüz akı, Yahya Kemal, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi gibi otoritelerin devamcısıdır. Ülkemizde büyük bir şaire özlem duyduğumuz şu sıralarda bu boşluğu fazlasıyla doldurmakla kalmayıp varlığı ile her ferdimizin kalbini fethetmiştir. İçli mütefekkir ve güçlü kalemdir. SSCB. Büyük devlet madalyasını hak eden şairimiz, Bakü üniversitesi profesörüdür.*"

Vahapzade tedavi için Türkiye'ye geldiğinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den Başbakan Necmeddin Erbakan'a kadar tüm devlet erkânının ve vatandaşların ziyaretleri, halkın ona gösterdiği teveccühü göstermesi bakımından çok anlamlıdır. Ziyaret esnasında Süleyman Demirel'in "*Siz yalnız Azerbaycan'ın şairi değilsiniz. Siz Türk Dünyasının yaşayan en büyük şairisiniz.*", ve Erbakan'ın "*Siz sadece Azerbaycan'ın ve Türk Dünyası'nın değil, tüm İslâm Dünyasının en büyük şairisiniz.*" ifadeleri hasta ziyaretinde söylenmiş sıradan sözler değil, hakikatin beyanıdır. Çünkü Türk milleti Vahapzade'yi yukarıdaki gibi görmektedir. Vahapzade de kendini Türk ve Müslüman olarak tanımlar. O *Milli Kültür* dergisine verdiği bir röportajda "*Biz Türklüğümüzü ve Müslümanlığımızı unutmadık.*" demiştir[3].

> Onun *Gülüstan* kitabını yayına hazırlayan Seyfettin Altaylı ise onu şöyle tanımlar[4]:
> "*Kafkasların hür rüzgârları yalamış Bahtiyar'ın yüzünü, ruhuna sinmiş, ruhunda fırtına ilahlarını kavgaya tutuşturmuş. Bahtiyar adlı bu genç tertemiz alın ve yürekle en kadim en şanlı Türk kültürünün ummanlarında yüzmeğe başlamış. Okumuş, kendini bulmuş, özünü tanımış, halkına olan borcunu idrak etmiş ve Tanrının boynuna yüklediği misyonun peşine takılmış. Zayıf, sıska bedeninde Kaf dağı kadar esrarlı, Hazar gibi müdrik bir yürek taşıdığından eline demir asasını almış, geçir-*

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.62.
[2] *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.30, 1989, s.37.
[3] Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.85.
[4] Bahtiyar Vahapzade, *Gülüstan. Poemalar*, Hazırlayan: Seyfettin Altaylı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.XXIII.

miş ayağına demir çarığını başlamış milletinin gasp edilmiş hakkını aramanın yollarını aramaya. Okumuş, anlatmış, öğrenciler yetiştirmiş, ilmi makaleler yayınlamış. Lakin gecelerin karanlık koynunda ilham perisi ile görüşüp kaynaşmış ve halkının dertlerini şiirlerine dökmeye başlamış. Sembolizmin bütün inceliklerini müdrik olan bu mübarek Türk şairi hakkı çiğnenen, gasp edilen, ezilen, horlanan, kendi ana yurdunda ikinci sınıf vatandaşa çevrilen halkının dertlerini kendine sevgili edinmiş; onunla yatmış, onunla kalkmış. Sonuçta Bahtiyar Vahapzade olmuş.".

VATAN SEVG S

Türkiye'nin ideolojik babası Ziya Gökalp, vatanı;

"*Vatan ne Türkiye'dir, Türkler'e, ne Türkistan;*

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan" olarak tarif eder. Ona göre vatan belli bir toprak parçası değil, Türklerin yaşadığı her yerdir[1]. İzafidir, elle tutulmaz. Vahapzade'nin de ölene kadar savunduğu gibi, dil bu dünyanın ortak bağıdır. Gökalp'le dil, tarih, kültür ve din gibi milleti millet yapan değerler konusunda neredeyse aynı düşünen Vahapzade, vatan konusunda Namık Kemal'e daha yakındır. Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre'de* dile getirdiği toprak temelli vatan anlayışı, onun vatan düşüncesinin de özünü oluşturur. Ona göre insanın dünya üzerinde kendini anlamlandırabilmesi, benliğini kazanabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için kesinlikle bir vatana ihtiyacı vardır[2]:

"Vatan sevgisi insan duygularının en âlisi, en yücesi, en mukaddesidir. İnsan mensup olduğu vatanı sevmekle, cemiyete karşı borcunu ödemiş olur. Vatan ve millet hissinden mahrum olan şahıs, bütün insanî hislerden mahrumdur. Vatanını seven insan hayatı sever, dünyayı sever. Çünkü o ne için yaşadığını, hayatının anlamını bilir. Vatan sevgisi insana akide, ümit, gaye kazandırır. Akide ise yüreğe cesaret, kollara kuvvet ve gözlere ışık verir.".

Bu konudaki düşünceleri son derece nettir ve tartışmaya açık değildir. Ona göre vatan[3]:

"Dünyaya göz açtığımızda ilk gördüğümüz, havasını teneffüs edip suyunu içtiğimiz, ilk ayağımızı bastığımız toprak, ana vatanımızdır. Daha sonra ise bin ülkeye gidilebilir, bin ülkenin suyunu içip havasını teneffüs edebilir ve nice nice toprağın geçici sakini olabiliriz[4]. Fakat bu toprağın, bu ülkenin hiçbiri bize kendi toprağımızın verdiklerini veremez ve ana vatan olamaz. Aslında toprak kimyevî içeriğine göre her yerde topraktır. Peki, onu bize vatan yapan nedir? Bu manada vatan, çok gelişmiş bir kavramdır. Vatan sadece toprak değildir. Vatan her şeyden önce, manevî özellikleriyle bu toprağın üzerinde yaşayan halkın dili, tarihi, kültürü, ananesi, kısaca ruhu ve psikolojisi ile vatandır. Vatana bu manevî özellikleriyle bağlanmış insan, vatan uğrunda her türlü fedakârlığı yapabilir ve hatta ölüme bile gidebilir. İşte büyük Türk şairi C. Kuntay 'Toprak, eğer uğrunda ölen varsa, vatandır' demiştir. Toprak, uğrunda ölen yoksa vatan olamaz… Toprak, biz bu toprağa manevî özelliklerine göre bağlandığımız zaman vatan olur ve yalnız o zaman biz, onun uğrunda ölüme hazır olabiliriz.

Vatanın ve halkın manevî dünyasına, diline, musikisine, ruhuna ve psikolojisine biz henüz çocukken sahipleniyoruz. 'Bir insan gibi, vatandaş gibi herkes çocukluğunda şekillenir.' tabirini boşuna söylememişler. Vatan, anne sütü ile duyduğumuz ninniler, şarkılar, ninniler ve masallarla bizim ruhumuza süzülüp orada kök salıyor.

---

1 Ziya Gökalp, *Kızılelma*, Hazırlayan: Hikmet Dizdaroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s.5.

2 Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.173.

3 Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.19-20.

4 Bu konuda şunları söyler: "*Nereye gidersek vatan da bizimle beraber dünyayı gezer. Biz gördüğümüz her şeye kalbimizdeki vatanın gözleriyle bakar her şeyin değerini onunla ölçeriz. Seyahatimiz süresince vatanımız gözlerimizde daha da güzelleşir ve daha büyük bir kıymet kazanır. Gurbet ülkelerde biz daha fazla vatanla yaşar, ona ulaşmak hasretiyle kanatlanır ona doğru uçarız.*". Bakınız, Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.173.

Bu manada çocukluk, koynunda yetiştiğimiz vatandır. Çünkü herkes çocuklukta anne koynunda büyüyüp anne koynunda büyüyor.".

Hayatının anlamı, vatanı Azerbaycan'ı ise şu cümlelerle tarif ediyor[1]:

"Azerbaycan'ım! Öz diyarım, baba ve dedelerimin, çocuklarımın ve gelecek torunlarımın yurdu yuvası sıcak ocağım, tek dayanağım, anavatanım, ilk sevgim, son muhabbetim, toprağından var olduğum, toprağına karışacağım daimî meskenim, kolum kanadım, ümit yerim, inanç yerim, imanım, şöhretim, şanım, sevincim, övüncüm, gururum, azametim, değerim, kıymetim, ebediyetim benim!"

Vatan her şeyiyle sevilmelidir. Bir Azerbaycan atasözünde ifade edildiği gibi "*vatanın dumanı gurbetin ateşinden daha güzeldir. Çünkü gurbetin ocağı seni ısıtmaz. Herkese kendi vatanının çalısı da, külü de, devedikeni de, kendalaşı da, kargası da azizdir*". Bu düşünceleri nerdeyse Remzi Oğuz Arık'la bire bir aynıdır[2]. O da vatanın çalısının dahi sevilmesini söyler. Vatan, herkesindir. Vatanın nimetlerine ortak, derdine ve hastalığına ise yabancı olunmamalıdır. Dünyanın tüm nimetlerini verseler, kalbindeki vatan hasreti ve aşkı asla sönmemelidir[3].

Vatandaşın da mutlak suretle üzerinde yaşadığı vatanın farkında olması lazımdır. "*Vatanda yaşayıp da onun manevî özelliklerine bigâne olan, adını taşıdığı halkın dilini, tarihini ve kültürünü bilmeyen insan, vatanın içinde vatandaş değil, manevî muhacirdir.*" diyen Vahapzade her zaman olduğu gibi dil, tarih ve kültürün önemine vurgu yapar. Çünkü ona göre "*Edebiyat insan, tarih vatandaş yetiştirir.*"[4]. Gençler ülkesine, milletine ve diline sahip çıkmalı; taklitçiliğe düşmemelidir. Bu düşüncesini şu sözlerle diler getirir[5]:

"*Taklitçilikte, maymunlukta hiçbir mazmun ve içerik olamaz. Zira taklit şahsiyetsizliktir, ferdiyetsizliktir. Kendi meyvesi ve kendi sıfatı olmayan söğüt ağacının, rüzgâr hangi taraftan esse, o tarafa eğilmesi gibi, böyleleri de çabuk tesir altına düşen simasız, şahsiyetsiz insanlardır. Onlar kendi şahsiyet ve varlığını dışarıdan gelen zevk ve düşünce tarzı içerisinde eritip kendini bir hiçe çevirir. Maksat ölür, mefkûre yok olur.*

Biz istiyoruz ki, gençler doğdukları vatana, memlekete mensup olduklarını ve bu vatan karşısındaki borç hissini hiçbir zaman unutmasınlar; yalnız o zaman onların da simaları olur, mefkûreleri de. Yalnız o zaman onlar neye hizmet ettiklerini neyin uğruna yaşadıklarını ve yeri gelince, neyin adına ölmek gerektiğini idrak ederler. Neyin adına yaşadığını ve neye hizmet ettiğini bilen insan ise hiçbir zaman başkasını taklit etmez, çünkü kendi siması vardır.".

Vatandaş birlik ve beraberliğine dikkat etmeli, kardeşliğe halel getirmemesi gerekir. "*Vatandaş*" adlı şiirinde düşüncelerini şöyle ifade eder[6]:

Vatandaş!
Ne güzel seslenir bu söz.
Yani-bir Vatan'ın evlâdıyız biz.
Annemiz aynıdır,
Kardeşiz demek.
Ben sana arkayım,
Sen bana kömek!

Vatandaşın en önemli görevi ana diline sahip çıkmasıdır. O tavizsiz biçimde anadilin önemine vurgu yapmış ve ölene kadar dilin önemini insanlara anlatma konusunda adeta çırpınmıştır. Dille ilgili tüm yazı ve şiirleri "*Ana Dili*" şiirindeki gibi coşkundur[1].

---

1 Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.225.
2 Arık'ın "*Köylü ve Keven*" yazısı, vatanın nasıl sevilmesi gerektiğine güzel bir örnektir. Bakınız, Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1969, s.165-166.
3 Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.226-227, 236.
4 Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.19, 68.
5 Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.55-56, 60.
6 Bahtiyar Vahapzade, *Sonbahar Düşünceleri-Şiirler-*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.1.

Bu dil, bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır,
Bu dil, bir birimize ahd ü peymanımızdır.
Bu dil, tanıtmış bize bu dünyada her şeyi,
Bu dil, ecdadımızın bize miras verdiği
Kıymetli hazinedir… onu gözlerimiz tek
Koruyup, nesillere biz de hediye edek.

Vahapzade sıradan bir yazar değildir. O aynı zamanda ülkesinin birlik ve beraberliğini korumak için çalışmış bir aydındır. Onun üzerinde mesai sarf ettiği en önemli konulardan biri Dağlık Karabağ Meselesi'dir. Ermeniler, 1920'den beri binlerce yıllık Türk yurdu Dağlık Karabağ'da hak iddia etmekteydiler. Hâlbuki burada yaşayan Ermeniler, 1828 Rus-İran ve 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında buraya yerleştirilmişlerdi. 1832 yılındaki ilk resmî Rus sayımına göre Karabağ nüfusunun % 64.8'i Azeri, % 34.8'i ise Ermenilerden oluşuyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte, 10 Ekim 1987'de Ermenistan'ın başkenti Erivan'da yapılan gösterilerde Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması isteği yeniden dile getirilmeye başlanmıştır. Bu taleplere en etkili ve bilimsel cevap Bahtiyar Vahapzade ve tarih profesörü Süleyman Aliyarov'dan tarafından verilmiştir. Vahapzade ve Aliyarov, dönemin Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un ekonomi danışmanı Abel Gyozevich Aganbegyan'ın Paris Ermeni Enstitüsü ve Ermeni Veteranları Cemiyeti'nin düzenlediği bir toplantıda, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ziyade Ermenistan'ın bir parçası olduğunu iddia etmesi üzerine, ona cevap niteliğinde "*Azerbaycan*" adlı aylık edebi derginin 1988 yılında yayınlanan ikinci sayısında bir yazı kaleme almışlardır. Yazarlar, Dağlık Karabağ'ın tartışma götürmeyecek biçimde tarihî Azeri toprağı olduğunu ispattan başka, o dönemde Ermenilerin dile getirdikleri iddiaların Sovyetler Birliği anayasanın 78. Maddesine aykırı olduğunu da vurgulamışlardır[2]. Sovyet anayasasının meşhur 78. Maddesinde "*Bir cumhuriyetin arazisi o cumhuriyetin rızası olmadan diğer bir cumhuriyete devredilemez*" hükmü yer almaktaydı. Bu hükme dayanılarak Azerbaycan'ın Sovyet dönemi ilk cumhurbaşkanı Neriman Nerimanov (1870-1925) döneminde 1 Aralık 1920'de Zengezur (9.000 km^2), ardından da 1986'da Gazak Rayonu'ndan 5.000 hektar verimli arazi Ermenistan'a bırakılmıştı. Vahapzade, Aliyarov ve onlar gibi düşünen aydınların etkisi ile ne Sovyet döneminde ne daha sonra Dağlık Karabağ'dan asla vazgeçilmemiştir.

Vahapzade, Kasım 1988'de Dağlık Karabağ sorununa dikkat çektiği bir konuşmasında ise şunları söylemiştir[3]:

> "*Nümayişte halkın taleplerinden biri: Dağlık Karabağ'daki muhtariyetin lağv olunmasıdır. Geçen gün mitingde karara vardık ki, Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlılara muhtariyet verilmesini Ermenistan'ın rehberliğinden talep etmek lazımdır. Aksi takdirde yani Ermenistan'da yaşayan 200.000 Azerbaycanlıya muhtariyet verilmese, Dağlık Karabağ muhtar ediyor ve ben de tamamıyla katılıyorum. Dün sabah erken bu konuda Azerbaycan SSCB yüksek makamına, SSCB yüksek makamına ve Ermenistan SSCB yüksek makamına telgraf çektim. Birkaç saat sonra telgrafların unvan sahiplerine ulaştığı haberi geldi. Onlar ne cevap verecekler kendileri bilirler. Umarım ki, cevap menfi olacaktır. Ne olur ki, biz de SSCB'nin üst makam yetkililerini çağırıp Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'ni lağvetmeliyiz.*
> *İkincisi halkın talebi böyledir. Karabağ (özerklik) teşkilatı cezalandırılmalıdır. Karabağ teşkilatının yöneticileri olan sakallılar cezalarını almalıdırlar. Pogosyanlar'ın, Manuçarov'ların ve bilmem ne yanların dersi verilmelidir. Ben şimdilik bu işi başlatan Aganbegyan'ı, Zoribalayan'ı, onlar gibileri hesaba katmıyorum.*".

---

[1] Bahtiyar Vahapzade, *Gurup Düşünceleri*, Türkiye Türkçesine Aktaran: Beşaret İsmail, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.33.

[2] Yasin Aslan, "Âzerbaycan Aydınlarının Dağlık Karabağ Üzerindeki Ermeni Taleplerine Reaksiyonu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.19, 1988, s.48-51; Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.149-159.

[3] Bahtiyar Vahapzade, "Birliği Elden Vermeyelim, Temkinli Olalım", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.30, 1989, s.37-38.

O adeta Dağlık Karabağ Meselesi'nde halkın sesi, vicdanı olmuştur. Bununla da yetinmemiş, yukarıda kendisinin de söylediği gibi Azerilerin düşüncelerini Sovyet siyasetçilere anlatmak için de yoğun çaba sarf etmiştir.

Vahapzade Dağlık Karabağ meselesinde gösterdiği reaksiyoner tavrı Rusların 19-20 Ocak 1990'da Bakü'yü işgali sırasında da göstermiştir. 20 Ocak sabahı Rus Generali Ovşinnikov'u gördüğünde "*Siz tarih boyunca işgalci olmuş ve işgal ettiğiniz ülkeleri de harabeye çevirmişsiniz. Gözünüz toprağa doymuyor. Hâlâ bizden ne istiyorsunuz? 200 yıldır servetimizi elimizden aldınız, şimdi de bizi katlediyorsunuz.*" diye bağırmış ve generalin yüzüne tükürmüştür[1]. Bununla da yetinmeyen Vahapzade, duyduğu acıyı 19-20 Ocak şehitlerine ithaf ettiği "*Şehitler*" adlı şiir kitabıyla dışa vurmuştur. *Şehitler'de* evlatları katledilen bir milletin çaresizliği yanında, özgürlüğe olan tutku ve bugüne nasıl geldik sorularının cevabı vardır. İsyanını;

Şehitler bu toprağa, halka secde kıldılar,
Haksızlığın üstünden hakka köprü saldılar,
Vatanı sevmek için günahkâr sayıldılar,
Vatanı sevmek niçin günah olmuş, ay Allah?

Dizeleriyle anlatırken; bugüne nasıl geldik sorusuna ise aşağıdaki dizelerle cevap vermiş ve özeleştiri yapmaktan da geri durmamıştır[2]:

Yalana, riyaya ne kadar uyduk,
Biz Kızıl Orduya abide koyduk.
Ona ad da verdik: "Halaskâr ordu."

"*Nereye Gidiyor Bu Dünya*" adlı tiyatro oyununda ise karakterlerden Adalet Bakanı Şahbaz ve biyolog Laçin'in ağzından eleştirisine devam eder. Şahbaz'ın sorusuna Laçin şöyle cevap verir[3]:

> "*ŞAHBAZ: Moskova'da çalışmanı diyorum. Bir Azerbaycan'lı Türk gibi doğru mu davranıyorsun? Böyle durumlarda akıllı başlar, kendi halkını atıp gitmemelidir, yoksa bilgisini yeteneğini kendi halkına hasredemez. Soruyorum. Milletinin seninle övünmeye, gururlanmaya hakkı yok mu? İçimizden akıllı, zeki bir adam çıkar çıkmaz halkı terkediyor, halktan kaçıyor. Biri Sibirya'ya gidip petrol buluyor, biri bu büyüklükde devletin kosmozunu ele alıyor ama kendi halkına bir kara kuruşluk hayrı bile dokunmuyor. Daha ben, ressamları, doktorları bir tarafa bırakıyorum. Peki, siz ki böyle yetenek sahibisiniz, niçin hayırı çıkarı yabancılara veriyorsunuz, öyle mi? Peki nerede sizin millî gayretiniz.*".
>
> *LAÇİN: Millî gayret! Sizin sözlerinizden anlaşılıyor ki gayretli olmak için, mutlaka burada kalmak gerek? Buradan çıkarsan millî gayretin yok demektir. Şikâyete gelen akpürçekli anneleri, aksakallı babaları bu daireden, o daireye süründürmek ise millî gayret öyle mi? Kız çocukları, gelinleri, tarlalarda, kırlarda çalı, çer-çöp toplamak için üstü açık yük arabalarında taşımak, üzüm bağlarında 40-50 kiloluk traversleri omuzlarına yükletmek millî gayret mi demek?*"

Vahapzade anavatan düşüncesini ön plana çıkararak, Şahbaz'ın ağzından vatanın bırakılıp gidilmesini değil, çalışılmasını öğütlüyor ve buna millî gayret diyor. Laçin'in ağzından ise çalışmanın nasıl olması gerektiğini okuyucusuna aktarıyor. Laçin'in söylediklerine bakarsak vatana hizmet etmek millî gayretin esas unsurudur, ancak tek başına yeterli değildir. Halka hizmet ve eşit muamelede bulunmak bu çalışmanın prensibi olmalıdır.

TÜRK YE SEVG S

Vahapzade, Türkiye sevgisi ile dolu bir ailede büyümüştür. O bu durumu, "*Dedemin, babamın ve amcalarımın dilinden Türkiye adı düşmezdi*" sözleriyle anlatır. Çocukluğuyla ilgili anlattıkları onun nasıl Türkiye sevdalısı bir aileden geldiğini gösteriyor[1]:

---

[1] Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.55-56, 60.
[2] Bahtiyar Vahapzade, *Şehitler*, Cönk Yayınları, İstanbul 1991, s.7, 12.
[3] Bahtiyar Vahapzade, *Nereye Gidiyor Bu Dünya. İkinci Ses. Feryad*, Aktaran: Yavuz Bülent Bâkiler, Ankara 1991, s.78-79.

"*Amcam radyo vasıtasıyla sık sık Ankara'yı dinliyor, dinledikçe nargilenin içini boşaltıyordu. Kendisine: 'Niçin sık sık Ankara'yı dinliyorsun' diye sormuştum. O da 'Ankara bizim ana vatanımızdır, biz Türküz!' diye cevap vermişti. Annem de sohbetlerinde sık sık kalbimde Türklük aşkını alevlendirmeye çalışırdı. Doğduğum yer Şeki'de ve terbiye aldığım ailede Türklük hisleri çok güçlü idi. O yüzden de iliklere kadar işleyen Sovyet propagandasına karşı bende güçlü bir gurur oluştu.*".

O, çocukluğundan beri büyüklerinden dinlediği Türkiye'ye ilk kez 1961 yılında gelir. İlk ziyaretinde 10 saat Türkiye'de kalan ve sadece İstanbul'u görme fırsatı yakalayan Vahapzade çok heyecanlıdır. Anılarının her satırı duygu, sevgi, özlem ve Türkiye aşkı ile doludur. İlk Türkiye seyahatini heyecan verici şu sözlerle anlatır[2]:

"*Sabah erkenden İstanbul'da olacağımı düşünerek bütün gece sevincimden uyuyamadım. Çünkü sabah erkenden İstanbul'da olacaktım; arzularımın ve ideallerimin şehrinde. Bütün Türk halklarının gözünü çevirdiği İstanbul, arzularımın ve ideallerimin şehriydi. 35 yıllık ömrümde hasretiyle yaşadığım, Türk Dünyasının Mekke'si olan, adını andığım zaman tüm vücudumu titreten, koluma kuvvet, ayaklarıma takat ve gözlerime ışık veren İstanbul'a gidiyordum; ümidim, secdegâhım, zorla elimden alınmış adımın sahibi, namusumun ve şerefimin koruyucusu, gören gözüm, vuran kolum, düşünen beynim, desteğim, tarihim ve bayrağım… Benim kaybettiklerim, tarihim, geçmişim, anadilim, şerefim, hepsi sendedir.*

Kamaramın penceresinden bakıyorum. Uzakta fener yanıp sönüyor… Allah'ım! Hayatımda ilk defa Türk ışığı görüyorum. O ışıkta benim arzularım yanıyor. Ey fener, sen tarih boyunca sana düşman olan bir imparatorluğun gemisine yol gösteriyorsun. O geminin içinde ise canını sana kurban vermeye hazır olan bir kardeşin geliyor… Uzakta görünen küçük Türk gemisi, Estoniya'ya (Vahapzade'nin içinde bulunduğu gibi) yaklaşıyor. İşaretle ona durma emri veriyor. Estonya duruyor, demir atıyor. Ben nasıl da seviniyorum. Çünkü emri veren benim devletimdir. Onu yerine getiren ise düşüğma ı

biridir. İkincisi ise Vahapzade'nin Türkiye sevdasıdır. Vahapzade'nin 1996'da kaleme aldığı "*Azerbaycan-Türkiye*" şiirinde yer aldığı gibi, o hiçbir zaman Azerileri ve Türkiye Türklerini iki ayrı millet olarak kabul etmemiştir:

Bir ananın iki oğlu,
Bir amalın iki golu.
O da ulu, bu da ulu
Azerbaycan-Türkiye.

Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir,
Eşgimiz bir, yolumuz bir
Azerbaycan-Türkiye.

Bir milletik, iki dövlet
Eyni arzu, eyni niyyet.
Her ikisi cumhuriyyet
Azerbaycan-Türkiye.

Birdir bizim her halımız
Sevincimiz-melalımız.
Bayraglarda hilalımız
Azerbaycan-Türkiye.

Ana yurdda-yuva gurdum,
Ata yurda könül verdim.
Ana yurdum, ata yurdum
Azerbaycan-Türkiye.

1995'te Azeri-Ermeni savaşında Türkiye'nin yeteri kadar aktif rol almadığına dair Azeri basınında Türkiye'yi eleştiren yazılar yer aldığında, bu yazılara sonuna kadar karşı çıkan da yine o olmuştur. O, Türkiye Türklerinin 1918'den beri Azerilere yaptığı yardımları hatırlatarak, Türkiye'ye ne kadar önem verdiğini bir kez daha tekrarlar[1]:

> "*Bugün dünyanın bütün Türk meskenleri içerisinde Garb'ın aldatmacasına, hilesine kalkan olabilecek yegâne bir güç varsa o da Türkiye devletidir ve bugün hatırı sayılan devletler arasındadır. Ayakları üstünde pekçe duran bu kuvvet ile övünmeğe değer. Acaba bu kuvvet bizim için bir teselli değil mi? Onlardan başka bizim kimimiz var?*".

Vahapzade'nin Türkiye sevgisinin en somut göstergelerinden biri de Türkiye'de 17 Ağustos 1999 depremi ardından kaleme aldığı "*Deprem*" şiiridir. Şiirin her satırında depremden duyduğu acıyı hissetmek mümkündür. O, üzüntüsünün her satırına Türkiye sevgisini de eklemeyi unutmamıştır[2];

İşitince ata yurtta depremi,
Aktı yaşım, döndü başım Türkiye.
Her derdimin, her gamımın ortağı
Can kardaşım, can kardaşım Türkiye.
Var mı kaza, var mı bela bu kadar?
Seninleyiz biz ki ömür boyunca
Facianı biz uzaktan duyunca,
Gözlerimden aktı yaşım, Türkiye.
Öz hükmü var her zamanın, her anın,

[1] Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.75-76.

[2] Erdal Karaman, "Bahtiyar Vahapzade'nin Türkiye Sevdası", http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/ erdal_ karaman_ bahtiyar_ vahabzade_turkiye_sevdasi.pdf., s.4.

Yaman günde yanındayız biz senin
Ana yurtta vatanımsan, vatanım,
Vatanımda vatandaşım, Türkiye.
Tarih boyu bu ahdimiz sarsılmaz,
Türk milleti har olmamış, har olmaz.
Her beladan Türkün beli kırılmaz.
Sen benim can sırdaşım, Türkiye.

SONUÇ:

Kalbi ülkesi ve milletinin bağımsızlığı için atan Vahapzade, "*Bizde ecdadımızın, abidelerimizin ve onlardan miras aldığımız ortak bir ruhumuzun olduğunu unutmayalım.*"[1] diyerek tüm Türk dünyasını tek ve bir kabul eder. Ancak onun Türkiye sevdası her şeyin üzerindedir. Türkiye sevdalısı bir ailede büyüyen Vahapzade, ölene kadar bu sevdayı besleyip, büyütmüştür. Azerbaycan-Türkiye şiirinde somut olarak gösterdiği gibi yüreğinin yarısı Azerbaycan için atarken, diğer yarısı Türkiye için atmıştır.

Sadece yazmakla yetinmeyen Vahapzade hem Dağlık Karabağ hem de ülkesinin diğer problemlerini çözüme kavuşturmak veya uluslararası kamuoyu oluşturmak için gerektiğinde meclis kürsülerinde gerektiğinde meydanlarda mücadele etmiştir. O bu mücadelesiyle hem bir düşünce adamı, hem bir gönül adamı hem de bir aksiyon adamı olduğunu kanıtlamıştır.

Ancak Türkiye'nin Burdur ilinde tarafımızdan yapılan küçük bir araştırmada, üniversite öğrencileri içinde Bahtiyar Vahapzade'yi tanıyan öğrenci çıkmamıştır. Bazıları ise sadece onun adını duymuş, herhangi bir kitabını okumamıştır. Bu sonuçları değerlendirdiğimizde, ülkemizde genç kuşaklara Bahtiyar Vahapzade'nin tanıtılması gerekmektedir. Bizler Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi olarak, bu eksikliği bir nebze giderebilmek için en kısa sürede Vahapzade'yi tanıtan bir panel düzenleyerek onu genç kuşaklara tanıtmayı hedefliyoruz.

KAYNAKÇA

- Arık, Remzi Oğuz; *Coğrafyadan Vatana*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1969.
- Aslan, Yasin; "Âzerbaycan Aydınlarının Dağlık Karabağ Üzerindeki Ermeni Taleplerine Reaksiyonu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.19, 1988, s.48-54.
- Gökalp, Ziya; *Kızılelma*, Hazırlayan: Hikmet Dizdaroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- Karaman, Erdal; "Bahtiyar Vahapzade'nin Türkiye Sevdası", http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/ erdal_ karaman_ bahtiyar_vahabzade_turkiye_sevdasi.pdf., s.4.
- Vahapzade, Bahtiyar; "Birliği Elden Vermeyelim, Temkinli Olalım", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.30, 1989, s.37-39.
- Vahapzade, Bahtiyar; *Şehitler*, Cönk Yayınları, İstanbul 1991.
- Vahapzade, Bahtiyar; *Nereye Gidiyor Bu Dünya. İkinci Ses. Feryad*, Aktaran: Yavuz Bülent Bâkiler, Ankara 1991.
- Vahapzade, Bahtiyar; *Sonbahar Düşünceleri-Şiirler-*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Vahapzade, Bahtiyar; *Gurup Düşünceleri*, Türkiye Türkçesine Aktaran: Beşaret İsmail, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Vahapzade, Bahtiyar; *Gülüstan. Poemalar*, Hazırlayan: Seyfettin Altaylı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Vahapzade, Bahtiyar; *Vatan Millet Anadili*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Yazgan, Turan; "Azerbaycan'dan Selâm", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.37, 1990, s.38-41.

[1] Vahapzade, *Vatan Millet Anadili*, s.61.

BAHT YAR VAHABZADE'N N YARATICILI INDA GÜNEY AZERBAYCAN KONUSU

Pervane Hacı kızı Memmedli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Mamedli_ph@yahoo.com

VAHABZADEH FORTUNATE IN THE CREATION OF THE SOUTHERN AZERBAIJAN

ABSTRACT

The Soviet people are always worrying to think that the questions are answered and B. Vahabzadeh found poems. He said the Soviet reader hearing, sometimes confesses, was sometimes cry.

In general, his works have been expressed during the Soviet era Stalin deep admiration and voluntarism wear and tear, showed tremors. The red line is the creation of the Southern Azerbaijan . Longing for the whole of Southern Azerbaijan B. Such as the existence of his personal grief Vahabzade, the dominant feelings of the finest cut. He divided the tragic destiny of the Azerbaijani people - poets have been writing about the Southern. However, B. Vahabzadeh "Gulistan" poem and other works related to the severity of this issue was different to the others.

That led to the collapse of the Russian and Iranian regime's bloody offensive against the policy, and his hands moved over the years been circulating in the "Gulistan" poem was banned. The work of art calamity brought upon the nation by the tongue of a poet, expresses the true panoramic view of the roles played in front of our eyes. However, it blinds the eyes of the youth turn their attention to the root of the people, the history, the problem focused, by means of artistic truth, the historical memory was wake up.

Key words: Vahabzadeh, Southern Azerbaijan, tragic destiny of the Azerbaijani people, Southern subject

Aras'ın suları öfkeli taşkın,
Tatlı nağmeleri ahdir, bağırtıdır
Vatan kuşa benzer, kanatlarınıın
Biri bu taydırsa, öteki o taydır.

Bu şiir parçası Bahtiyar Vahabzade'nin "Gülüstan» poemasındandır. Şair eseri Sovyet döneminde Azerbaycan'ın Rusya teşkilatı edilmesinin 150ci yılının büyük törenle geçtiği yıllarda bu bayrama protesto jesti olarak yazmıştı. Bu poemaya göre o dönemde şairin başı çok belalar çekmişti.

Sovyet adamı hep onu düşündüren rahatsız eden, soruların cevabını B. Vahabzade'nin şiirlerinde buluyordu. O bunları Sovyet okuyucusunun kulağına fısıldıyordu, bazen itiraf ediyor, bazen de feryat ediyordu.

Genellikle, onun eserleri Sovyet döneminde Stalin'in şahsiyyete hayranlık ve volyuntarizm döneminde dile getirilmiş söylenmeyen derin aşınmalardan, sarsıntılardan haber veriyordu. Kanlı Rus ve Fars rejiminin Azerbaycanın parçalanmasına yol açan menfur politikasına karşı yazdığı ve yıllar boyu yüzü aktarılarak elden ele dolaşan "Gülistan" poeması yasak edilmişti. Eserde Rusya ile İran arasında yaşanan savaş sonucunda ikiye bölünen ve halkın kaderine «siyah trajedi" olarak giren "Gülistan» sözleşmesinden bahsediliyor. Eserde şair milletin başına getirilen musibeti sanat dili ile ifade eder, dönemin panoramının gerçek obrazlarla gözümüz önünde canlandırıyor. Bununla o gençliğin gözlerine çekilen perdeleri açmak, onların dikkatini halkın köküne, tarihine, milli derdine yöneltmiş, sanatsal gerçeklik aracılığıyla ulusal-tarihsel belleği oyatmağı çalışmışdır:

Kendi sivri ucuyla bir melek ¸kalem
Deldi göğsünü Azerbaycan'ın
Başını kaldırdı ¸
Ancak dembedem
Kestiler sesini Azerbaycan'ın.

O yıllarda Azerbaycan'da parçalanmış halkın kaderinden - Güney konusundan yazan şairler az değildi. Fakat B. Vahabzade'nin "Gülüstan" poeması kendi keskinliği ile diğerlerinden farklıydı. Bu arada, uzun yıllar (özellikle 1920 yılından sonra) her iki tayda - Sovyetler Birliği'nde Bolşevik, İran'da şah rejimi tarafından "ikiye bölünmüş Azerbaycan meselesi» konusu yasak edilmişti.

Sosyal-siyasal, toplumsal, ruhsal sarsıntılarla dolu olan Sovyet döneminin 50'nci yıllarının II yarısında edebiyat yeni bir soluk ve mücadele azmi ile hayata atıldı. Tüm Doğu ülkelerinde olduğu gibi düzyazı ve dramaturgiya poeziya kadar kitle olmadığından milletin manevi seferberlik misyonunu öncelikle poeziya üstlendi. Burada ise cesaretine ve ulusal pafosuna göre B. Vahabzade şiiri yakında ön konuma çıkdı.Yaradıcılığının ilk dönemlerinden beri kabarık ulusal içeriğine göre milletcilikle töhmetlendiren şair Rus-Sovyet imperilizminin sömürgecilik politikasına karşı sesini kaldırdığı için hatta bir süre devlet düzeyinde izlenimeye maruz kaldı. Bahtiyar Vahabzade eserlerinin başlıca gayesi halkın hayatını, kaderini, başına gelenleri, mücadelesini yansıtmak. Bu rahatsız şairin, seçkin akademisyen ve sosyal militanın şiirsel yaratıcılığı anlaşılır tefekkürün ürünü olduğu gibi, hikâye ve publisistik makaleleri de somut yaşamsal olaylardan, zaman ve mekanın günlük taleplerinden kaynaklanıyor, halkın tarihine ve psikolojisine, zengin manevi kaynaklarına dayanır.

B. Vahabzadenin 1988 yılına kadar rejime karşı yazdığı eserlerini iki kısma ayırabiliriz. Birinci rejimin dehşetlerini doğrudan, açıkça yansıtan yazılar, öteki kısım ise senzuranı aldatmak için tarif edilen olayı, nakil edilen öyküsü ya tarihe ya da yabancı ülkelere geçirmek yoluyla yazılan eserler.

Birinci kısma ait olan eserler, tabii yazıcı için değil, arşiv içindi. Şair bu eserlerin büyük bir kısmını Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra «Sandıktan sesler» başlığıyla basmıştı. Bu şiirlerin yazılma tarihi ile ilgili B. Vahabzade sonraları yazıyordu kı, henüz çocukluktan kalbinde Sovyetlere karşı ekilen nefret tohumları sonralar şiire dönüşüp cücerdi. Kalemi geliştikçe mevcut yapıya nefreti derinleşiyor ve bu gizli hissi ifade etmek için yollar arıyordu. Henüz yeterince tecrübe, serişte ve ustalığı olmadığından üniversitede okuduğu savaş yıllarında sözlerini doğrudan söylüyor ve elbette, bu tür şiirlerimi Yazar için yazmıyor, arşivde saklıyordu ...

Öğrencilik yıllarından ta günümüze en büyük itirazı ve isyanı ana dilimizin kapılar arkasında kalması, yargıç Rusça'nın tecavüzüne mahkumluğuydu. 1942-1953 yıllarında yazdığı şiirlerin büyük bir kısmını şair yakmaya mecbur olur. Eserlerinde "Dil yoksa, millet de yoktur» görüşünü ifade eden şair ana dilini her halkın varlığının temel göstergesi sayıyor. Şair bu konuya onlarca makale, şiir ve poema yazmıştır. Bu eserlerde genellikle dolayısıyla bu veya başka şekilde dilimizin resmi devlet dairelerinde işlenmemesine itirazını bildirmiş, onun haklarını kendisine iadesini arzulamıştır. Bu seriye dahil olan şiirler arasında 1962 yılında Sabire adadığı "Ağlar güleyen», 1984 yılında Güney Azerbaycan'ın fedakâr şair kızı Merziye Üsküyiyə ithaf ettiği "Merziye» poeması önemli yer tutuyor. Bu poemanın ilk bölümünde bir millet için ana dilinin anlamını, önemini terennüm ediyor ve dilimizin bügünkü durumunu yansıtıyor:

Var iken yok olan dilim,
Ayaklarda kilim dilim,
Savaşlarda bir kahraman
Barışlarda yumuşak dilim.

Ana diline kayıtsız kalanlara karşı ise "Riyakar» şiirinde bir çağrı vardı:

- «Önce evin içi» demişler neden?
Sen dışarıyı bilmezsin içi bilmeden.
İyi için
Bizde bir dili
Önce kendi dilini iyi bilmeli.

Modern Fars poeziyasının üstadı Muhammed Hüseyin Şehriyarın ana dilinde yazdığı muhteşem «Haydar babaya selam" eseri 50 yıllarında hem o, hem bu tayda edebi olay olmuştu. Onun şiirleri görkemli şarkiyatçı akademisyen, diplomat Rüstem Aliyev ile SSCB'nin demir

duvarlarını aşıp bu taya ulaşıp yayıldı. O zamandan «Rüstem köprüsü» aracılığıyla şairler iletişim kurup şiirleşmeye başladılar. M. Şehriyar şair Süleyman Rüsteme yazdığı şiirde büyük S. Vurgun adıyla Bahtiyari da hatırlıyordu;

Kardeşlerin gözünden öp,
Bahtiyar'ın yüzünden öp.
Semedin de sözünden öp,
Ben de yalnızım, size kurban.
Tek canım, hepinize kurban.

Bahtiyar Vahabzade Şehriyara adadığı şiirinde 30 yıl ilinden - dilinden ayrı düşmüş şaire hitaben yazıyor:

Vatan seni bastı bağrına
Melhem koydu senin gönül ağrına
-Günahımı af eyle, - dedin sen ona
Çığlık sana, baba yurdu, ateş-ocak,
Senden dönen buza dönüp donacaktır!

Güney konusu onun yaradıcılığından kırmızı hatla geçiyor. Genellikle Güney özlemi B. Vahabzade'nin kişisel derdi gibi onun tüm varlığına, en ince duygularına kadar hakim kesilmiştir. Şairin "Ağlar güleyen» eserinde okuyucuyu düşündürerek heyecanlandırmaya teşvik ediyor, onu cevapsız sorularla başbaşa bırakıyor:

Yarım bu tayda kaldı,
Yarım o tayda kaldı.
Toyum burda çalındı,
Yarım o tayda kaldı.
Daha bu azaplara
Canımda bir tabım yok.
Ben tepeden tırnağa
soruya ... cevabım yok.

Bu sıradan bir şiir değildir. Vatan ve ulus derdiyle kıvranıp yanan bir kalbin feryadıdır. B. Vahabzade zengin klasik şiirine politik keskinliği ile farklı yeni içerik getirmiştir. Bu zaman tarihin ibret derslerini sayfalamayı ve bu feryat eden çelişkilerle dolu geçmişi arzularındakı hayatın temasında göstermeyi başarıyor:

Neyleyek ki, zamanın
Başarısız yollarında
İkiye bölünmüşüm
İki başlı bir yüce gönüllü
Bir bedene dönmüşüm.
Hem Tebriz, hem Bakidir
Mekkem, Medinem benim
Vatanımız bir bizim,
Dünümüz bir bizim
Olmuşuz bu Vatanda
Biz bu gün başka-başka
Bizim kısmetimiz
Peki niçin başka-başka.

Yazının sonunda ben yine B. Vahabzade'nin "Gülüstan» poemasına dönmek istiyorum. Bugün Azerbaycan'ın en büyük derdi, acısı, Karabağ. Aslında sonralar Azerbaycan'ın acı yarasına dönüşen Karabağ meselesinin esası "Gülistan» sözleşmesinden sonra koyulmuştu. Olgulara dikkat edersek görürüz ki, 1828-1830-lu yıllarda Kafkasya'ya İran'dan 40 bin, Türkiye'den 84 bin ermeni göçürüldü ve onlar Gence, Karabağ ve Erivanda yerleştirildiler. Bunları Rus memuru A.Şavrov hazırladığı resmi belgede yazıyordu. Sonunda o kutluyordu ki, şimdi Kafkasya'-

da yaşayan 1 milyon 300 bin Ermeni nüfusunun 1 milyondan fazlası, memleketin yerli ahalisine mensup değil, bizim tarafımızdan yerleştirilmiştir... Bence yoruma gerek yok.

«Geçmişe göre azap çekmek, ona bugünün gözüyle bakmak ancak B. Vahabzadeye aiddir. O tarihi bugünün gözülə muhakeme ediyor, bizi inandırıyor ki, bunun doğrudan kendisiyle ve diğerleriyle alakalıdır» - B. Vahabzadeye yönelik şu sözleri şairin kalem arkadaşı, dünyaca ünlü yazar Cengiz Aytmatov söylemiştir.

B. Vahabzadenin şiirlerinin Rusçaya tercüme eden Rimma Kazakova Halep'te hak yolunda derisi soyulmuş görkemli Azerbaycan şairi Nesiminin kabrini ziyaret ettikten sonra B. Vahabzade hakkında söyledi ki, kalem sahipleri arasında kalbinin derisi soyulan bir kişi varsa o da B. Vahabzadedir.

B. Vahabzadənin eserleri, aynı zamanda «Gülistan» poeması Azerbaycan halkını özgürlük uğruna ulusal mücadelesinin remzine dönüşmüş, bütün bir neslin bu ruhta terbiye edilmesinde büyük hizmet göstermiştir.

TÜRK YE VE AZERBAYCAN'IN KÜLTÜREL GELECE ÜZER NE BAHT YAR VAHABZADE'N N TESP TLER VE TEKL FLER

Fatih Ordu

19 Mayıs Üniversitesi
uzaksehir7@yahoo.com

ÖZET

İçinde bulunduğumuz modern zamanlar ve modern zamanların en büyük açmazı konumundaki 'değersizleşme ve değersizleştirme' yüzyılların ötesinden taşınan kültürel birikimlerin hızla erimesine sebep olmaktadır. Bu erimenin yanında nesillerin geçmiş bilincine sahip olmayışları, onları diri tutabilecek kültürün günden güne daha da zayıflaması ve hatta yok olmasıyla sonuçlanıyor. Bu gittikçe büyüyen erime, halkların varlıkları ve kültürel değerleri adına en büyük tehlike olarak günümüz insanının önünde durmaktadır.

Uzun sayılabilecek ömründe son derece değerli eserler bırakarak aramızdan ayrılan Bahtiyar Vahabzade ilk verimlerinden bu yana kültürü temel hareket noktası etmiş bir edebiyatçımızdır. Eserlerindeki estetik yön kadar orada ele alınan konular da şairin sosyal meselelere yaklaşımı itibariyle son derece mühimdir. Türk dünyasının son asırdaki buhranlı durumu, özellikle de Azerbaycan ve Türkiye'nin köklü bütün dünya halkları gibi uğradığı kültürel erozyon onun son dönem makaleleri ve sanat eserlerinde ayrıca ve daha ehemmiyetle ele alınır.

Bahtiyar Vahabzade eserlerinde Türk halkının karşılaştığı sorunlar üzerine tespitlerde bulunduğu gibi sorunların halklar arasındaki çözümüne dair teklifler de ileri sürmüştür. Bu tekliflerin temelinde Türkiye ve Azerbaycan'ın beslendikleri ortak kültürü gelecek nesillerin de ortak olarak devam ettirmeleri tezi yatar. Bu ortak şuur her iki halkın kendini muhafazası adına vazgeçilmez bir unsurdur.

Bu çalışmada Bahtiyar Vahabzade'nin nazarından, iki halkın ortak bir kültür inancıyla hareket etme mecburiyeti, günümüzde karşılaşılan sorunlar ve o sorunların çözümüne dair getirdiği teklifleri ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Türk Dünyası, Ortak geçmiş, Kültürel erime, Teklifler.

ABSTRACT

The modern times we are in and the biggest dilemma of these modern times 'being and making worthless' make cultural accumulations carried for centuries melt rapidly. Beyond this dissolution, lack of the awareness of the past is result with failing or even disappearing completely the culture which helps the young generations stay alive. This dissolution expanding gradually day by day stands as the biggest dangerous in front of today's people on the behalf of the existence of the nations and their cultural value.

Bahtiyar Vahabzade who left lots of work having overriding importance throughout his long life is one of our man of letters who chose culture as the origin of his movement. Aesthetic aspects of his works and topics held there have great importance from the point of view of approaches to the social problems. Critical situation of Turkish world in the last century, especially cultural erosion experienced by Turkey and Azerbaijan like other fundamental nations from the world is dealt in his last-term article and artworks separately and greatly. In his works, he made indications on the problems that Turkish people encountered and also he claimed suggestions about resolution of the problems between the nations. The idea of future generation's moving the culture along the same as the culture which both Turkey and Azerbaijan are feeding from lies at the roof of these suggestions. This common consciousness is indispensable for both two nations to protect themselves.

In this study, the necessity of acting together for both nations with the belief of common culture and the problems faced today and the solutions to that problem are held from Bahtiyar Vahabzade's perspective.

Key words: Bahtiyar Vahabzade, Turkish World, Common past, Cultural dissolution, Suggestions.

Giri

Bahtiyar Vahabzade Azerbaycan'ın Kuzeyinde Kafkaslara sırtını vermiş dinî ve millî geleneklerin canlı bir şekilde yaşadığı Şeki (Nuha) şehrinde doğdu. Ailesi de diğer şehir halkı gibi geleneksel değerlerine son derece bağlı bir aile idi. Kazancın da kazanın da bir olduğu bu ailede her akşam evin büyüğü olan Zekeriya Bey'in etrafında kadınlar bir yanda erkekler diğer yanda toplanırdı. Hep birlikte günün muhasebesi yapılır, ertesi günün de yapıp edilecekleri kararlaştırılır sonrasında aileler odalarına çekilirdi.

Çocukluğunda böyle bir muhitte ve böyle bir ailede yetişen Bahtiyar Vahabzade'nin asıl bahtiyarlığı annesinin derin kültürü idi. Annenin kültürü okuma ve yazmadan değil bin yılların içinde giyinip kuşanmış Müslüman Türkün zengin irfanından kaynaklanmaktaydı. Bahtiyar Vahabzade çocukluk muhayyilesi bu engin kadının masalları, türküleri, ninnileri arasında gelişip zenginleşir. Bunu hiçbir zaman gizlemeyen Vahabzade kendisine gösterildiğinde bir güzellik varsa eğer annesi işaret eder:

Savadsızdır
Adını da yaza bilmir
Menim anam...
Ancak mene
Say öğredib
Ay öğredib
İl öğredib
En vacibi dil öğredib
Menim anam.
Bu dil ile tanımışam
Hem sevinci
Hem de gamı
Bu dil yaratmışam
Her şiirimi
Her nağmemi,
Yoh men heçem
Men yalanam
Kitap kitap sözlerimin
Müellifi Menim anam

Annesine atfettiği bu güzel şiir bir anneye yazılan şiir olduğu kadar Türk kadınına da bir vasiyet gibidir. Bu vasiyetin içinde bizim aşağıda ele alacağımız bütün meseleler gizlidir. Aşağıdaki metinde günümüzde yaşadığımız problemler ve bu problemlere Bahtiyar Vahabzadenin getirdiği çözümler ele alınacaktır.

Azerbaycan ve Türkiye halkının bugün içinde bulundukları meseleleri bazen çok basit kavramlarla izah etmek mümkün görünebilir. Ne var ki, her sosyolojik mesele gibi deştikçe derinleşen bir yüzü olduğu da muhakkaktır. Biz bu konuları Bahtiyar Vahabzade'nin işaret ettiği sorunlar çerçevesinde görmeye çalışacağız.

A. Sorunlar:

Bilindiği gibi eserlerinin pek çoğunu Sovyet Rusya'sının esareti altında veren Vahabzade'nin ülke ve millet gibi meseleleri açık bir şekilde ele alabilmesi imkânsızdı. Bu sebeple eserlerinin çoğu daha lirik yapıdaki bireysel meselelerden oluşuyordu. Ne var ki, iyi bakıldığında bu bireysel anlatımların arasında için için kaynayan bir millî duyuş ve anlatışın varlığını da görmezden gelemeyiz. Hatta imkân bulduğu her vakitte milletine seslenmeyi, hadiseler karşısında uyanık durmaya çağırdığı ve onlara yön vermeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Tespitini yapmaya çalışacağımız meselelerin pek çoğu Vahabzade'nin bağımsızlık sonrasındaki çalışmaları arasından yayınlamıştır. Daha eskiden kalan eserler varsa da bunların sayıları azdır ve esaret yıllarında çoğu yayınlanamamıştır. Bahtiyar Vahabzade bu yeni çalışmalarını 1990 sonrasında gelişmeye başlayan Türkiye ilişkileri vesilesiyle Türkiye Türkçesi'nde de yayınlatmıştır. Amacının Türk halklarının sorunlarını göstermek, vakit geçirmeden yapılması gerekenlerin el birlik ve ivedilikle yapılmaya başlanması istemek olduğu açıktır. Zaten en vurucu şiir, tiyatro yahut makaleleri Türkiye Türkçesine aktartması bunun ciddi bir kanıtıdır. Şairin bu tutumunun zemininde Azerbaycan'ın sorunlarının ilk elden Türkiye'ye aktarılması vardır. Lakin burada bitmez; o Türkiye'nin de dikkate alması gereken mevzuları da bir 'aksakal' öngörüsüyle işaret eder.

Bahtiyar Vahabzade'nin sembolist yahut kapalı bir üslûba sahip olmaması, sanat eserinde daima açıklıktan yana olması onun zihnî taraflarının tespitinde ve değerlendirilmesinde bir kolaylık sağlamaktadır. Zaten şair de sanat anlayışında 'açıklık' ilkesini benimsemekte olduğunu yeri geldiği her yerde beyan etmektedir. Bu sebeple Bahtiyar Vahabzade'nin söyledikleri ve istekleri kapalı şeyler değildir; okuyan herkes benzer dersleri alabilir.

Bu bölümde şairin ele aldığı meseleleri daha vazıh bir şekilde incelemek için sorunları belli bölümlere ayırmakta fayda bulduk. Bu doğrultuda da ilkin Azerbaycan'ın halletmesi gereken sorunlar, ikinci olarak Türkiye'nin çözmesi gereken sorunlar ve son olarak da dışarıdan kaynaklanan sorunlar olarak üç kısımda ele aldık.

1. Azerbaycan'ın içinde bulundu u sorunlar:

Vahabzade'nin Azerbaycan'ın sorunu olarak gösterdiği pek çok meselenin sadece Azerbaycan'a ait olmadığını da belirtmek gereklidir. Ne var ki eserlerde Azerbaycan'a ait iç meselelerde bu sorunlar ele alındığı için böyle bir başlık kullanıldı. Buradan hareketle sorunları şu dört başlı [illegible]

Sen ben kavgası bütün milletlerde olduğu gibi Türk halklarının da büyük bir problemidir. Halklar arasında kavgalar olduğu gibi o halkın fertleri arasında da bu kavga mevcuttur ve Türk milletinin en büyük yarasıdır. Bahtiyar Vahabzade'nin 'Özümüzü Kesen Kılıç'[1] tiyatrosunda Türk halklarının kavgaları ve bu kavgalar sebebiyle zayıflamaları konu edilmiştir. Bir de milletin kendi içinde sen ben kavgası vardır ki bu ötekinden de çetindir. Hem öyle bir çetindir ki esaretten dahi ağırdır:

"*Azatız düşmana gazaptan kinden*
Millet hedef oldu öz nefretine
Kurtulup özgenin esaretinden
Düştük kendi esaretimize

Azatız rahimden, insafdan da biz
Milletin hakkıyla yüz yüze kaldık.
Ana yurdumuzun kansız, rahimsiz.
Gaddar talancısı kendimiz olduk."[2]

Kişisel zaafların bir diğeri de yalancılıktır. Yalanın olduğu yerde güven olmaz. Bir milletin kendi ferdine güveni yoksa orada her kötülük meydandadır. 'Esaret Azatlık' şiirinde Vahabzade yalancılığın temelinde Allah korkusundan uzak olmanın yattığını söyler. Ona göre Allah korkusundan uzak olan kimsenin yüzü de kızarmaz. Güvenin kaybolduğu yerde yalan yükselmenin kaynağı olur. 'Utanmak Kızarmak' adlı şiiri ise tam da bu meyanda yazılmış bir şiirdir. Vahabzade bu şiirinde, millet önüne çıkmış olmanın ağırlığıyla kürsüde daima sıkıldığını anlatırken, o kürsülerden yalan söyleyenlerin bir türlü yüzlerinin kızarmamasını taaccüple seyreder. Oysa yalan hayâsızlık, hayâsızlık da insanlıktan uzak olmak demektir:

"Gerçek –kalbimizden kaçarıdırsa
Yalan –yükselişin açarıdırsa
Utanmak kızarmak unutulupsa
Haya hayasıza mağlup olupsa
İnsaf da, vicdan da arşa çekilmiş
Demek insandaki insanlık ölmüş."[3]

Bizde olması lazım gelen birlik, başkasını kendimize tercih etme gibi hasletlerin yabancılarda bulunmasına içerleyen Vahabzade, bu vasıfların sahiplerini de yücelttiğini söylemektedir. Buna da Japonları ve ikinci dünya savaşı yıllarında milletin malını harcamaktan imtina edip açlıktan ölmeyi tercih eden Rus âlimlerini örnek olarak gösterir. Bizde ise durum tam tersidir ve zorluklarımızın esas kaynağı buradadır. Düşman ise zaafımızı gayet iyi bilmektedir. Aziz Mustafa ile yaptığı bir röportajda şunları söyler:

"*Hayır, facianın sebebi daha derindedir. Sadece bir örnek göstereyim. Son birkaç yılda verdiğimiz kayıpların bir sebebi var. O da cemiyete kısa sürede yayılan vazife ihmalkârlığı, kürsü severlik, makam hırsı gibi ihtiraslardır. Dış kuvvetler bu zaafı ustalıkla kullanmışlar, dün bağımsızlık uğrunda canından geçmeye hazır olanları, ertesi gün makam sevdalısı, annesine kurşun sıkan mankurtlara dönüştürmüşler.*"[4]

Bu son cümleler aslında şahsi zaafların neler olduğunu bu zaafların millete nelere mal olduğunu bütün açıklığıyla vermektedir.

b. Devletin Değerlerine Yeterince Sahip Çıkmaması: Bu ikinci kısımda devlet olarak yapılacak işlerin neler olduğu, bununla birlikte devletin görmezden geldiği yahut önemsemediği meselelerin ne büyük yaralara yol açtığını görmeye çalışacağız.

---

1 Geniş bilgi için bakınız: Bahtiyar Vahabzade, **Özümüzü Kesen Kılıç**, aktaran: Yavuz Bülent Bakiler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
2 Soru İşareti, s. 11,12
3 Soru İşareti s. 77
4 Vatan Millet Anadili, s. 72

Bir halkı toplayan şey hiç şüphesiz ortak bir inanış daha açık ifadesiyle kültürdür. Yığınları halk yapan, aynı değerlerin içinde bir zihniyet algısına sahip olmalarıdır. Değerlerin aşındığı kaybolduğu yerde halkın birliğinden söz etmek de güçleşmektedir. Kültürün temel direği ve taşıyıcısı dildir. Dil muhafaza edilirse kültür bir şekilde yaşatılmış olacaktır. Sovyet Rusya'sı vaktinde her şey yasak iken halkın inancını, örfünü, âdetini dile işleyerek muhafaza ettiğini söyler Vahabzade. Eserleri de incelendiğinde onun en büyük davasının dil davası olduğunu söylemek mümkündür. Dilin yaşatılmasında birey de, halk da, devlet de, sanatçı da ilk elden sorumludur. Dili bu kısımda ele almamızın sebebi onun halkın en büyük değeri olması nedeniyledir. Bu sebeple yeri geldiğinde diğer maddelerde de ele almak bir tekrar değil o konumdaki problemleriyle alakalıdır.

Devlete düşen en önemli görevlerden biri dile sahip çıkmaktır. Dil çözülürse halk da devlet de kimliğini yitirir kaybolur. Dili olmayan bir devlet yahut halk yeryüzünde mevcut değildir. İnsan ilk gıda olarak anasından sütü aldığı gibi ilk kültür olarak da dili alır:

"Dil açanda ilk defa 'ana' söylüyoruz biz,
'Ana dili' adlanır bizim ilk dersliğimiz.
İlk şarkımız ninniyi anamız öz sütüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile gile."[1]

Dil bu sebeple dil ana dili olarak adlandırılır. Çocuk analardan ne öğrendi ise daha sonra sokaktan ve mektepten de onu duymalı ve öğrenmelidir. Bu sebeple okullarda ders mutlaka ana dilde öğretilmelidir. Bahtiyar Vahabzade ülkeye açılmış yabancı okullara ve çocuklarını orada ders okumaya gönderen ailelere çok kızmaktadır. Devlet kendi ülkesinde yabancı bir dile müsamaha göstermemelidir.

Vahabzade, ülkesinde bir başka facia olarak da devlet dairelerinde yabancı dilde (özellikle Rusça) konuşmayı görmektedir. Ona göre kendi diline bile imtina eden bir adam halkına imtina etmez. 'Ana Dilim Ana Köküm' adlı makalede şunları söyler:

Bakû Belediyesi gibi mühim devlet kurumunun başında duran başkan kendi ana dilinde konuşamıyor. Bu adam kendi öz diline hürmet etmiyor; bu onun kendi medeniyet anlayışının göstergesidir. Devlet kurumunun başında duruyorsa, peki devlet dilini neden bilmiyor? Eğer Bakû Belediyesinde işlerin hiç değilse yüzde 10 yahut 20'si ana dilde çözülseydi o adam orada duramazdı. Şimdiki durumda o anadilini bilmediği için utanmıyor; aksine bunu kendinde kusur görmediği gibi gururlanıyor[2]*."*

Devlete ait zaaflardan bir diğeri de sorunları kendi içinde çözmek yerine dışarıdan yardım talep etmesidir. Bahtiyar Vahabzade, yabancıya asla güvenmez. Yabancıdan eğer bir fayda geliyorsa mutlaka on tane de gidecek anlamını çıkarır. Buna rağmen memleketin zor günlerinde yabancıya el açılmıştır. Bu el açmanın gerisinde millet çıkarı değil hâkimiyet davası yatmaktadır: "*Bu hâkimiyet davasında Siyasî kuvvetlerin hiç biri halka güvenmeyerek, yardımı dış ülkelerde aradılar. Sonuçta atalarımızın toprakları, vazife uğruna yapılan mücadelelerde vatan tellalları tarafından haraca bağlandı. Masum halk bu durumda ne yapabilirdi?*"[3]

c. Okullardan Kaynaklanan Sorunlar: Bu maddeye devletin zaaflarında kısmen değinmiştik. Yerli okulların yerine yabancı okulların tercih edilmesi ve ana dilde eğitim yerine yabancı dilde eğitim verilmesi bulduğumuz temel sorunlardandı. Vahabzade bunun yanında sosyal kültür yerine yabancı kültürün okullarda okutulması ve gösterilmesi gene mühim sorunlardan biri olarak görür. Sanatta çocukların evvelce kendi sanatçılarını tanıması, sanat eserlerinde kendi eserlerini okuması çocukları millet yapacak temel değerler arasındadır. Özellikle tarih ve edebiyat derslerinin önemine değinen Vahabzade, fen bilimlerinin ilim adamı yetiştirdiğini; tarih edebiyat gibi derslerin ise vatandaş yetiştirdiğini ifade eder. Japon bilim adamlarının, teknikerlerinin arabaların farlarını tıpkı kendileri gibi çekik gözlü yapmasının buna güzel bir

[1] Bahtiyar Vahabzade, **Gurub Dü ünceleri**, aktaran: Beşaret İsmail, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 33
[2] Vatan Millet Anadili, s. 188
[3] Vatan Millet Anadili, s. 72

örnek olabileceği kanaatindedir. Bu meyanda 'Şahsi Fikir İçtimaî Duygu' adlı yazısında şunları ifade eder:

"*Kimdir Vatandaş? Vatandaş dediğimiz, herkesi kendisine değil, kendisini herkese borçlu bilen, hakkından çok borcunu düşünen, vatan için kendini çıra gibi yakan ve 'ben'ini 'biz' içinde eritmeyi başaran insandır! Bunun için ilkokuldan başlayarak eğitimin başlıca gayesini bilgi ile beraber içtimaî duyguların öğretilmesine yöneltmeli, bilhassa hakiki vatandaş eğitmeliyiz. Âlimlerden biri güzel söylemiş: 'Öğrencinin beyni boş depo değil ki oraya bilgi doldurmaya çalışılsın. Öğretmenin görevi, öğrencinin kalbinde arzu ve ülkü meşalesi yakmaktır*."

d. Aydınlardan Kaynaklanan Sorunlar: Aydın halka rehber olan kişi anlamına da geldiği için sanatçı ve din adamlarını da bu grupta incelemekte fayda var. Vahabzade'ye göre halka rehber olabilecek kişilerde kendisinden önce halk sevgisi bulunması gereklidir. Aksi takdirde o rehber halkı bir faciaya götürür. Azerbaycan bağımsızlık yolunda kötü rehberlerin eline düşmemiştir. Bu onun büyük şansıdır. Asıl mesele bağımsızlığın ardından çıkan sen ben kavgasıdır. Bu kavgaya bütün halk okumuşu yazmışı, sanatçısı edibiyle katılmıştır. Halkın arasında her şeye bir kulp takma sevdası görülmeye başlanmıştır. Sanatçı da bundan payını aldığı gibi dahası kendini öne çıkarmak adına, bu bühtanlara dâhil olmuştur. Bu kargaşada herkes kötü olarak adlanmış, kime gidilse bir eksiği dile getirilmiştir:

"*Babek soy köküyle bizden değilmiş*
Hataî İslam'ı ikiye bölmüş
Fetali Allahsız, Vagif baz idi
Falansa azıcık kumarbaz idi
Geceli gündüzlü Vagif dem idi
O ayyaş bu fersiz, o bîgam idi
Biri garazkârdı, biri hasisti
Bu ondan iyiydi, o bundan pisti
Nâtavan böyleydi, Hacer şöyleydi
Büyükler önünde o bir köleydi
Rahmet demiyoruz ama bir kere
Milleti yücelten rahmetlilere
Bir soran yok mu sen nesin
Söyle, bu millete ne getirmişsin?"[1]

Sanatçıların arasında birbirine bühtan atma belası kadar bir diğer önemli problem de bilgisiz din mollalarıdır. Türk milletinin en önemli mayası olan din, bu insanların şahsi çıkarları uğruna uydurdukları yalanlarla büyük yaralar almaktadır. Oysa insanları nizama çekecek, kendine çeki düzen verdirecek en büyük güç dindir. Bilgisiz mollalar milleti böyle bir dayanaktan yoksun bırakmaktadırlar. 'İbadet' şiirinde Rusya zamanında dine hıyanet ederek makam mevki sahibi olanların azatlık vakitlerinde mollalığa sarılmalarının garipliği dile getirilir:

"*Dünyanın garibe oyunları var*
Evvel aldatanlar aldanır bugün
Senden el çekip rütbe alanlar
Seni tebliğ eden molladır bugün."[2]

'Dini Bilgisiz Mollalardan Koruyalım' başlıklı yazıda da yukarıdakilere paralel olarak liyakatsiz din adamlarının, hakikatte karınlarını doyurma adına, millet önüne geçmesinden yakınma vardır. Oysa "din her şeyden önce ahlak temizliği ve manevî yücelik olmalıdır."[3]

2. Türkiye'nin çinde Bulundu u Sorunlar:

Yukarıda Azerbaycan'ın ait olarak gösterilen sorunlarının Türkiye'yi kapsamadığını söylemek güç. Bununla birlikte hareket noktamız Bahtiyar Vahabzade'nin eserleri olduğu için o sınırdan devam edeceğiz.

[1] Soru İşareti, s. 128, 129
[2] Bahtiyar Vahabzade, **Yücelikte Tenhalık**, aktaran: Fatih Ordu vd, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 83
[3] Vatan Millet Anadili, s. 90

Türkiye'nin konu edildiği meselelerde, ülkedeki Batı hayranlığı, bu hayranlığa paralel olarak Doğu'ya bîganelik, iş yapmak yerine kavram kavgaları yapmak, ecdadı tanımama yahut onu küçük görme ve gösterme göze çarpar. Bu sorunları kısaca özetleyip örneklemeye çalışalım:

a. Batı hayranlığı: Bahtiyar Vahabzade Türkiye'de hemen her işin başının Batı hayranlığı olduğunu söyler. Türkiye'nin Batı'ya hayran olduğu pek çok konuda kendilerinde daha iyi örnekleri olduğunu görememesini eleştirir. Azerbaycan'ın başına musallat olan yabancı okul belasının Türkiye'de de olmasından üzüntülüdür. Azerbaycan'da okullarda Rusça okutulmasına karşın Türkiye'de de İngilizce okutulması bir diğer musibet olarak sunulur. Azerbaycan'da Rusça okutulmasının esaretle bir parça anlaşılabilir olduğunu söyleyen Vahabzade, hiç esarete düşmemiş Türk halkının İngilizce sevdasına anlam veremez. Bunun yanı başında Türkiye'de yabancı dilin hakkıyla öğretilememesinde gerçekçi bir yaklaşımdan ziyade romantik ve anlamsız bir etkilenme yattığını düşünür. Özellikle Ahmet Kabaklı ve Yavuz Bülent Bakiler gibi dostlarıyla mektuplaşmalarında temel mesele olarak bu İngilizce iptilasını sorgular. Oktay Sinanoğlu'nun bu konudaki çabalarını desteklediğini söylediği Kabaklı'ya bir mektubunda şunları da ilave eder:

"*Ben bir türlü anlamıyorum, tarih boyu büyük imparatorluklar kurmuş ve tarihin hiçbir döneminde müstemleke olmamış Türkiye Türkleri, bugün niçin kendi diline geleneğine ve tarihine bu kadar bîgânedir. (…) Türk kardeşlerimiz bizim faciamızdan ders almalı ve Türkiye'de İngilizce eğitimin hangi maksatları güttüğünü anlamalıdırlar*."[1]

Vahabzade Batıya bu kadar hayran olan Türkiye'nin Doğu'yu anlamasını beklemez. Oysa Türkiye'nin esas görmesi gerektiği yer Doğu'dur. Türkiye haritada bile Doğu'nun başı iken Batı'nın ancak kuyruğu olabildiğini ifade eder. Sanatçılar için de durum değişmez Türk sanatkârı Batıdan sayısız oyun, sinema çevirisi yaparken Doğu'ya bir defa olsun bakmayı akıl etmez.

b. Boş Kavram Kavgaları: Vahabzade'nin Türkiye'de gördüğü bir diğer sorunun içi boş kavram kavgalarıdır. Medeniyet, muasırlık, çağdaşlık, laiklik bu kavramların başında gelir. Vahabzade bu kavramların hiç birinin karşısında değildir; ama Türkiye'de gece gündüz bunların tartışılmasına da bir anlam veremez:

"*Türkiye yine de diyor ki: batı, Batı, batı… Bu Batı sözü vallahi bizi batıracak, Artık kifayet edilmeli. Ben şahsen bu şablonlardan usandım (…) Türkiye'de meselelerle yeterince uğraşılmıyor. Peki, neyle uğraşılıyor, başörtüsüyle (…) Bir taraftan demokrasi deniliyor, bir taraftan lâiklik deniliyor(Allah'ım bu sözü ne kadar çok işitiyoruz!) Önüne gelen biz lâik devletiz, diyor. Güzel, kardeşim ol lâik devlet.*"[2]

c. Ecdadı Tanımama Yahut Küçük Gösterme: Vahabzade'ye göre Türkiye aydının mühim göstergesi ecdada saygısızlıktır. Hiçbir millet Türk aydını kadar ecdadına rahat şekilde sövemez. Sövse dahi diğer sanatkârların arasında karşılık bulamaz. Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye'de ilk olarak tanınması da yine böyle bir çıkışı ile olmuştur. Varlık dergisinde İsmet Zeki Eyüboğlu'nun divan şiirini aşağılamasına yine aynı dergide yayınlanan ve 'Yel Kayadan Ne Aparır' adlı mektubuyla cevap vermiştir. Bu mektupta ecdadı küçümsemenin yersizliğine değinen Vahabzade, en son kendi yazısını da anlamsız bularak şunları söyler:

"*Bu satırları yazarken bana öyle geldi ki, Nesimî ve Fuzulî yüce bir kayanın zirvesinde durmuş, Eyüboğlu'nun saldırısına, benim de savunmama gülüyorlar. Onun için ki, bu şahsiyetlerin Eyüpoğlu gibilerin saldırısından korkusu, benim gibilerin de savunmasına ihtiyacı yoktur… O, aşağıdan yukarıya, kayanın zirvesine olanlara saldırıda bulunuyor. Bu konuda halk güzel söylemiş: 'Yel kayadan ne aparır*?"[3]

Oysa aydın ecdadını anlamalı ve onu halkına anlatmak için yollar aramalıdır. Türk aydını ataların yol göstericiliğine sığınmak yerine kendini onlara yol göstermeye kalkmaktadır. Ataların ata sayılmayıp onlara taş atılmasın Vahabzade şöyle dile getirir:

---

[1] Vatan Millet Anadili, s. 193
[2] Vatan Millet Anadili, s. 66
[3] Vatan Millet Anadili, s. 201

"Hakkı ayaklarız biz hak adına
Dil uzun, el kısa, fiki derbeder
Yâ Rab! Bu dünyada öz ecdadına
Çirkef atan var mı bu millet kadar?"[1]

3. Kökü Dı arıda Olan Sorunlar:

Yukarıda ele alınan Azerbaycan ve Türkiye'nin sorunlarında elbette dışa dönük sorunlar da göze çarpıyordu. Bu sorunları ayrıştırıp ilaveleriyle maddelemeye çalışalım:

a. Yabancı Okullar: Okullar sorunu, yabancı sorunların başında ele alınabilir. Yabancı okulları, Vahabzade'nin bir milletin başına ne kadar büyük bir sorun olarak gördüğü yukarıda anlatılmıştı. Okulların yanı başında televizyon ve sanat yoluyla gelen dış etki de bunlara ilave edilmeli.

Hakikatte Vahabzade dışarıya tamamen kapalı, her şeyiyle kendi içinde var olan bir toplum hayali de kurmaz. O etkileşimin kaçınılmazlığını hatta yerine göre faydalarının da her aydın gibi farkındadır. Bununla birlikte bir millet öz kökü üstünde büyümelidir. Dış etkiler ancak onu serpilip güzelleştirdiği takdirde kıymet ifade eder. Başkasının gölgesinde olanın öz gölgesi, olmaz.

b. Misyonerler: Ülkede gezinen yabancı din adamları da Vahabzade'ye göre masum kişiler değillerdir. Herkes inancını anlatabilir; ama Azerbaycan'da din anlatmanın yanında milletin zor durumundan istifade edip para ile yeni bir dine davet etme söz konusudur. Vahabzade özellikle Azerbaycan'da ve o dönem içinde oldukça yayılmış olan Krişna cemiyetinin çalışmalarından rahatsızdır. Din değiştirenlerin yazılarının yer aldığı 7 Gün gazetesine 'Dini Değiştirmek Beş Yaşındaki Çocuğu Aldatmağa Benziyor'[2] başlıklı cevabî yazısı bu konuda manidardır. Bu yazıda Krişnacılara verdiği cevapların yanında son bir ay içinde evine iki defa İncil gönderildiğini, İncil'e kutsal bir kitap olarak hürmet gösterdiğini hatta okuduğunu ilave ettikten sonra bu İncil'lerin nerelerden gönderildiği sorusunun meçhul kalmasının düşündürücü olduğunu söyler.

c. Liyakatsiz İnsanlara Dışarıdan Verilen Destek: Gerek devlet işlerinde gerekse de dinî mevzularda makam mansıp sahibi liyakatsiz insanların, daha çok dışarıdan destekle ayakta durduğuna kânidir. Özellikle liyakat bahsinde de belirttiğimiz gibi, bu tarz insanlar zaten ellerinde bir beceri bulunmadığı gibi makamlarını koruma adına her türlü cürüme de açıktırlar. Son dönemlerde bu tarz kişilerin fazlaca türediğinden şikâyetçi olan Vahabzade, bu insanların tutunduğu dış kaynakların düşman niyetliler olduğunun altını çizer. Liyakatsiz kişilerin ülkede emelleri olan yabancılara birer kapı konumunda olduğunu anlatır. Halkın birbirine düşürülmesinde, siyasî sorunların büyümesinde hep bu kökü dışarıda olan liyakatsiz insanların payı vardır.

d. Düşmanın Kendini Şirin Göstermesi: Özellikle Karabağ hadiseleri sırasında Batı ve Rusya'nın Azerbaycan'a şirin görünmesinin tam bir oyun olduğunun farkındadır Vahabzade. Bu oyunun başında da özellikle Rusya ve Fransa vardır. Ermenilerle olan savaşta Azerbaycan'ı desteklediklerini yahut hiç değilse tarafsız kaldıklarını söyleyen ülkelerin el altından neler yaptıkları 'Tavşana Kaç Tazıya Tut', 'Dağlık Karabağ İddialar ve Hakikat'[3] adlı uzun makalelerde tek tek ele alır. Bu makalelerde halkın tek destekçisinin yine kendi olabileceğini, düştüğünde başkasından yardım beklemenin sakıncaları anlatılır.

B. TEKL FLER

Yukarıda sayılan her bir sorunun aslında aynı zamanda bir teklif de içerdiği açıktır. Bir sorunun fark edilmesini sağlamak cevabına yakın bir yol göstermektir. Bu kısımda yukarıda sorular bölümlerindeki sıralamaya göre bir teklif sıralaması yapmakı konuyu gereksiz yere uzatmak olabilir.

[1] Soru İşareti, s. 131
[2] Vatan Millet Anadili, s. 180 vd
[3] Vatan Millet Anadili, s. 103-159

Kaldı ki, Bahtiyar Vahabzade'nin tekliflerini tek bir maddede toplamak mümkündür. Bu madde, Türk halklarının birliğidir. Halklarının birliği ilk elden Azerbaycan ve Türkiye arasında olmalıdır. Vahabzade bu birlik fikrini tek bir devlet çatısı altında toplanma şeklinde düşünmez. Bahsini ettiği birlik, kültürel birlik olmalıdır. Elbette Türk devletleri birbirinin yardımında olacak, herhangi bir yerdeki ufacık bir sıkıntı tıpkı bir vücut gibi diğer halklarda da hissedilecektir. Ümidi budur.

'Türk Halklarının Birliği' adlı makalesinde Türk dünyasının içine düştüğü ayrılık belasından dem vurarak zamanı uyanma vakti olarak tanımlar. Bu uyanmanın ilkin Türkiye ve Azerbaycan arasında olmasını beklemektedir. Yüzyıllardır araya girmiş küslükler, yüz dönmüşlükler, ilgisizlikler unutulmalı ve yeni bir dönem inşa edilmelidir. Azerbaycan'ın özellikle Karabağ gibi meselelerde güvenebileceği makamlara ihtiyacı vardır. Bunun ilk kapısı hiç kuşkusuz Türkiye'dir. Devletler arenasında yeniden boy göstermeye çalışan Türkiye'nin de güvenebileceği ülkelere ihtiyacı vardır ve yine hiç kuşkusuz ilk ülke Azerbaycan olmalıdır. Kuyudan çıkan insan bir yere tutunarak dışarıya çıkar. Türkiye için bu güvenli alan Azerbaycan olmalıdır. Şimdi de Türk halklarının birliğine giden yolda Vahabzade'nin alt maddelere indirgeyebileceğimiz diğer tekliflerine bir bakalım:

a. Dil Üzerine Teklifler: Sorunların çözümünde ilk halledilmesi gereken dil meselesidir. Vahabzade, bugünkü Türk halklarının ortak bir dille konuşamamasından, çoğu yerde Rusça'yı ortak konuşma dili olarak tercih etmesinden rahatsızdır. Türk Halklarının Birliği Kurultayı'nda bu konuyu büyük bir felaket olarak dile getirerek, çözümü de "yavaş yavaş ortak bir dile doğru yürümek"[1] şeklinde gösterir.

Zaman gazetesine verdiği mülakatta bu fikri daha da açarak şunları söyler: "*Hiç olmazsa bu ilk adımı atlım, sonra da Ankara'da Türk dünyasının bir akademisi kurulsun. Bizim bir akademimiz var: Azerbaycan ilimler Akademisi. Bu konuda Kırgız'ın, Özbek'in eski Sovyetler Birliğinden kurtulan cumhuriyetlerin hepsinin akademisi var. Ben isterdim ki, ortak bir Türk Dünyası Akademisi kurulsun. Buraya bütün Türk dünyasından ilim adamları dâhil olsun.*"[2]

Dil mevzuunda halkın ve aydınların da yapacağı işler vardır. Eski kullanımı varken yeni kelimelere müracaat edilmemelidir. Yeni bir kelime aranacaksa eğer, önce Türk dünyasında bir örneği var mı ona bakılmalıdır. Bu tutum halkların kopması yerine bütünleşmesine büyük katkı sağlayacaktır.

b. Okullar Üzerine Teklifler: Yukarıda Türk ülkelerinde açılan yabancı okulların Vahabzade'yi en çok tedirgin eden hususlardan olduğunu söylemiştik. Bu okulların en büyük zararı dil üzerine verdikleri tahribattır. Elbette bu tahribat sadece dil boyutuyla kalmaz kültürü hatta dini inancı dahi etkiler. Madem durum böyledir, Türk halkları çocuklarını yerli okullarda okutmaya ihtimam göstermelidirler.

Burada, diğer Türk ülkelerinde Türkiye merkezli açılan okulların durumu ne olacak, sorusu sorulabilir. Bahtiyar Vahabzade bu okulların sonuna kadar destekçisidir. Çünkü bu okullar yukarıda çerçevesi çizilen bütünleşmeye katkı sağlamaktadırlar. Gerek Türk müteşebbislerin açtığı okullar, gerek Turan Yazgan'ın önderlik ettiği eğitim müesseseleri gerekse de Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nca idare edilen okullar Bahtiyar Vahabzade'nin sonuna kadar ardında durduğu girişimlerdir. Türk müteşebbisler tarafından açılan okullar hakkında Zaman gazetesine verdiği mülakatta şunları söyler:

"*Benim Azerbaycanlı halkım bu insanlara minnettardır. Ben bu işi Türkiye'de hangi vakıflar destekliyor, kuruyorsa onlardan Allah razı olsun, diyorum. Onları tebrik ederim. Bu mektepler çok yüksek seviyededir. Hem ilim, tahsil sahasında, hem de terbiye ve ahlak gibi her sahada onlar güzel mekteplerdir. Ben isterdim ki, onlar Azerbaycan'da daha çok olsun.*"[3]

Okulların bir diğer vazifesi de gelecek nesillere sahip çıkma adına üstleneceği misyon olmalıdır. İstikbal geleceğe borcumuzdur. Dünün insanları, yani ecdad, bu vatanı, bu dili, bu

[1] Vatan Millet Anadili, s. 101
[2] Vatan Millet Anadili, s. 64,65
[3] Vatan Millet Anadili, s. 67

inancı nasıl bize bıraktı ise biz de gelecek nesillere ulaştırmada mesulüz. 'Maşın Silen Çocuklar' şiirinde çocukları araçlarının yanından kovan insanları, geleceklerini kovan insanlar olarak gösterir:

"*Biz kimiz? Arabada sağ sola şütüyenler*
Onlara göz bereldip, 'çekil burdan' diyenler
Kovduğumuz körpeler kimdir? – Geleceğimiz!
Bugünümüzden değil, meçhul sabahımızdan
Kovuruz o günahsız körpeleri bugün biz."[1]

c. Kültür Dünyasının Birliği İçin Teklifler: Milletler tarihlerini ve kültürlerini en güzel şekilde sanat eserlerinde saklarlar. Sanat eserine işlenmiş bir kültür ölümsüzleşir. Bu bakım-dan sanatçı, içinde yaşadığı toplumu yansıtan bir ayna olmalıdır. Bahtiyar Vahabzade bu tür sanatçılara Yunus Emre, Fuzuli ve Nesimi gibi şairleri örnek gösterir. Bu sanatçılar milletin solmaz aynalarıdır. Yunus Emre için şöyle seslenir:

"*-Efsane mi, gerçek mi, bu insan nece insan?*
- *Varlıg sesidir, gopmuş o Türk'ün gopuzundan*"[2]

Sanatçı kültürünü görüp gözeten olmalıdır Vahabzade'ye göre. Özellikle Türkiye'de Sinema ve tiyatrolarda tam bir Batı teslimiyeti göze çarpmaktadır. Buna karşın Vahabzade ortak eserler yazmanın ehemmiyetine vurgu yapar. Türkiye'deki eserler Azerbaycan'da oynasın. Azerbaycan'daki eserler Türkiye'de bilinsin. Bu sebeple 'Özümüzü Kesen Kılıç' tiyatrosunun Türkiye'de oynanmasını çok istemiş ve bu emeline de erişmiştir. Ne var ki bu çabaların çok yetersiz kaldığının da farkındadır. Halk da kendi sanatçısındaki değeri anlamak için çabalamalıdır. Onları değersizleştirecek düşünce ve davranışlardan kaçınmalıdır.

Sanat eserlerinde tarih ve ecdad karalanmamalıdır. Dede Korkut'u her zaman ilk örnek olarak gösteren Vahabzade, bu eserde Türk yaşayışının mükemmel işlenişinin anlaşılmasını ve aktarılmasını talep eder.

Ne var ki sanat eserleri ecdadı küçümseyen, onları değersizleştirmeye çalışan konularla doludur. Oysa Vahabzade'nin teklifi ecdadı daha iyi anlama ve o yoldan ilerleme şeklindedir. 'Nereye Gidiyor Bu Dünya' piyesinde 'Ulu Ecdad' manevî bir rehber olarak yol göstericiliğiyle karşımıza çıkar. Laçın bugünün dertleriyle ona seslenir: "*Vazgeç! Benden ne istiyorsun?*" Ulu Ecdad şöyle cevap verir: "*Kendini! Ben seni kendine döndürmek istiyorum*[3]."

d. Dini Koruma Üzerine Teklifler: Bahtiyar Vahabzade'nin son yıllarındaki televizyon konuşmalarında özellikle dinin üzerinde durduğu görülür. Türk milletinin hakiki kalkanı dindir. Dinsiz bir Türk milleti düşünülemeyeceği gibi Türk milletinden koparılmış bir İslam dini de düşünülemez. İslam, Türk milletini en güzel şekilde inşâ ederken Türk milleti de bu dine en güzel şekilde hizmet etmiştir. Bu birliktelik o kadar iç içe geçmiştir ki, dininden uzak bir insanın millî hasletleri taşıyabilmesi de mümkün değildir. Pek çok kanaatin tersine, Mehmet Akif'i millet şairi, Yahya Kemal'i de iman şairi olarak adlandırması bu bakımdan son derece dikkate değerdir.

Vahabzade'nin şiirlerinde duaya geniş yer verilir. O, aklı karıştığında, işler çıkmaza girdiğinde, karanlık aydınlığı boğduğunda hatta sevindiği en ufak hadisede duaya sığınır. Bu dualar, bir yardım talep etme olduğu kadar, sığınılacak ve şükredilecek, hayır ve şerri öğretecek bir kapıya işaret eder:

"*Göklerin nidası yücelip yerden*
Daim halas eder hayırı şerden.
Kudret-i Kamil'in minarelerden
Gelen nağmesidir Allahü Ekber"[4]

---

[1] Soru İşareti, s. 98

[2] Bahtiyar Vahabzade, **Ürektedir Sözün Kökü**, aktaran: Ahmet Schmiede, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 13

[3] Bahtiyar Vahabzade, **Nereye Gidiyor Bu Dünya**, aktaran: Yavuz Bülent Bakiler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 37

[4] Bahtiyar Vahabzade, **Gün Var Bin Aya De er**, aktaran: Beşaret İsmail, Nil Yayınları, İzmir 2000 s. 7

e. Ümitleri Yitirmeme: Vahabzade'nin son dönemde yazdığı metinler, özellikle Türkiye Türkçesine aktarılanlar, yığınla problemi içinde barındıran metinlerdir. Öyle zaman olur ki Vahabzade, o günleri esaretten daha ağır daha zor günler olarak gösterir. Bağımsızlığını kazanmış milletin birbirine girmesi, yalanın, rüşvetin, irtikabın artması, asırların içinde şekillenmiş geleneklerin tarumar oluşu.. bu da yetmezmiş gibi her nefes almaya baş uzatıldığında dışarıda bekleyen kavi düşmanın hesap ve oyunları zaten kırılmış olan ümidi bir kat daha kıran şeyler gibi görünür.

Ne var ki Vahabzade bir ümitsizlik şairi değildir. Onun yarınlardan ümidi tamdır. Sıkıntı ne kadar çoksa da aydınlık o kadar yakındır:

"*Nedir bu dert bu gam*
Kâh bilirim kâh bilmezim
Her sevinçte bir dert, elem
Her dertte ümit gizlidir."[1]

Onun öfkesi, kavgası yarınların nesilleri önünde hesap veremeyecek olmanın ıstırabından kaynaklanır. Yoksa geleceğe dair ümidi tamdır ve nesillere de ümitli olmayı teklif eder:

"*Ben geleceğe büyük bir umutla bakıyorum. Çocuklarımız bizim işlediğimiz hatayı işlemeyeceklerdir. Benim korkum yeis yahut kaybolma değildir. O nesillerin karşısında yüzü kara olmaktan korkuyorum. Onlara iyi bir gelecek hazırlayamamaktan, devraldığımız mirası satıp savurmuş olmaktan korkuyorum. Aklın yolu birdir. Gelin aynı hataları tekrar işlemeyelim, diyorum.*"[2]

Sonuç

Azerbaycan'ın başlangıçta esaret daha sonra da yer yer esaretten daha ağır olan ilk bağımsızlık yıllarını yaşayan Vahabzade, o daima açık dikkati ile olayları en yakından görüp anlamaya çalışmış bir sanatkârdır.

Hiçbir zaman maddî sorunlara önem vermeyen Vahabzade, manevî değerlerin yaşama ve yaşatılmasını en hayati gaye olarak görmüştür. Bir kalabalığı halk yapan, halkı millet yapan değerler ona göre her zaman en ehemmiyetli meselelerdendir. Eğer millet çözülmüşse, dil çözülmüşse, din çözülmüşse o ülkenin maddî değerinin hiçbir ifadesi yoktur. Olmadığı gibi zaten iç değerleri çökmüş bir halkın madden de kalkınabilmişliği görülmüş şeylerden değildir.

Türk halkları üzerlerindeki ağır yorgunluğu atmalıdır. Onlara yol gösterecek olan tarihtir. Tarih birlik olmaktan bahseder. Birliğin olmadığı yerde hiçbir mesele çözülemez. Türk milleti üzerindeki bu ağır yükü elbet bir gün atacaktır. Çünkü buna tarih şahittir. Gelecek nesiller dünyaya hakiki yerlerinden bakmaya başladığında, bugünün insanlarını da sorgulayacaklardır. O sorguda yüzü ak, başı dik olmak için bugünün nesilleri yapıp ettiği işleri bir daha sorgulamalı ve ondan sonra karar vermelidir.

KAYNAKÇA

- VAHABZADE Bahtiyar, **Gurub Dü ünceleri**, aktaran: Beşaret İsmail, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Gün Var Bin Aya De er**, aktaran: Beşaret İsmail, Nil Yayınları, İzmir 2000.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Nereye Gidiyor Bu Dünya**, aktaran Yavuz Bülent Bakiler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Özümüzü Kesen Kılıç**, aktaran: Yavuz Bülent Bakiler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Soru areti**, aktaran: Seriye Gündoğdu vd., Kaynak Yayınları, İstanbul 2002.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Ürektedir Sözün Kökü**, aktaran: Ahmet Schmiede, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Vatan Millet Anadili**, aktaran: Fatih Ordu vd, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- VAHABZADE Bahtiyar, **Yücelikte Tenhalık**, aktaran: Fatih Ordu vd, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

[1] Soru İşareti, s. 18
[2] Vatan Millet Anadili, s.69

B XT YAR VAHABZAD V RAQ TÜRKMANLARI

Qaybalıyeva S kin

sakina051@rambler.ru

XÜLAS

Xalqımızın böyük, yurdsevər şairi Bəxtiyar Vahabzadə bütün dünyada yaşayan soydaşlarımızla birgə İraq Türkmanlarına, onların yaratdığı xalq yaradıcılığı və ədəbiyyatına həssas yanaşmış, bu mövzuda yazdığı çoxsaylı məqalələri ilə yaddaşlarda dərin iz buraxmışdır. Böyük şairin İraqda yaşayan soydaşlarımızla yaxın əlaqələri kəsilən yollar açıldıqdan sonra - 1959-cu ildə Azərbaycanın görkəmli şairləri Qasım Qasımzadə və Rəsul Rza ilə birlikdə Türk dünyasının möhtəşəm söz ustadı Məhəmməd Füzulinin 400 illik yubiley tədbirləri çərçivəsində Kərbəlada onun qəbrinin ziyarət olunması ilə əlaqədar ilk dəfə İraqa, oradan isə Kərkükə getməsi ilə başlayır.

Eyni zamanda İraq-türkman folklorunun böyük tədqiqatçısı professor Qəzənfər Paşayevin yaradıcılığı ilə bağlı yazdığı "Uzaq ellərin yaxın töhfələri" adlı məqaləsində də onun soydaşlarımıza olan vətənpərvərlik hisslərini, həssas dəyərləndirməsini, bu tədqiqatların əvəzsiz bir mövqeyə sahib olduğunu, nəhayət xalqımız üçün böyük bir mənəvi borcdan doğan ali xidmət olduğunu qeyd etmişdir.

1989-cu ildə İraqda da tanınmış şair, naşir, tədqiqatçı Əbdüllətif Bəndəroğlu B. Vahabzadənin bəzi əsərlərini əhatə edən kitabda böyük şairi türkman oxucusuna təqdim etmişdir.

Böyük şairimiz ölkəmizdə də İraq türkman şairlərinin əsərlərinin nəşrinə diqqət etmiş, bu münasibətlə yazdığı ön söz və müqəddimələrdə, geniş məzmunlu məqalələrində şairlərin min bir çətinliklərlə yaşatdıqları ana dili, yurd sevgisi, xalqın söz xəzinəsi və b. bu kimi mövzulara toxanaraq onların öz xalqı qarşısında yüksək xidmətlərindən söz açmışdır.

Açar sözl r: İraq türkmanları, folklor, xoyrat, ədəbiyyat, mani, ana dili.

Xalqına, doğma Vətəninə, dilinə, ümumiyyətlə, bütün milli-mənəvi dəyərlərinə dərin məhəbbətlə bağlı olan, milli məfkurə, milli oyanış, milli təəssübkeşliyin formalaşmasında fəal vətəndaşlıq mövqeyi ilə həm şair, həm alim, həm də milli şüuru oyadan ziyalı kimi xüsusi yeri olan Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyətinin inkişafında, həmçinin ictimai-siyasi həyatında əvəzsiz xidmətləri ilə seçilərək təkcə ölkəmizdə deyil, bütöv Türk dünyasında qəbul edilib sevilən bir şəxsiyyətdir. Bütün zəngin elmi və ədəbi yaradıcılığı boyu insanlara yalnız milli qürur, milli dəyər, milli düşüncə aşılayan, onları milli ruhda yaşamağa, yaratmağa səsləyən böyük şair ömrünün sonunadək heç bir çətinlik qarşısında bu müqəddəs vəzifəsindən, şərəfli mübarizəsindən dönməmiş, yeni-yeni nəsillərin bu ruhda yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Onun əsərlərinin əsas qaynağı doğma ana dili, xalqın çox qədim və şanlı tarixindən qidalanan zəngin xalq yaradıcılığı, Vətən eşqi, xalqın azadlıq uğrunda yorulmaz mücadiləsi, milli-mənəvi ideyalardır.

Yurdsevər şairimizin milli ruha köklənmiş yaradıcılığı, elmi-ədəbi görüşləri, milli-mənəvi zəmində əlaqələri yalnız ölkəmizlə məhdudlaşmır. XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Bəxtiyar Vahabzadə onlarla xalqın ağır şərtlər altında milli-mənəvi məhrumiyyətlərə məruz qalaraq yaşadığı keçmiş Sovet Birliyinin öz "sülhsevər" mənafeyi naminə bir çox xarici ölkələrə təşkil etdiyi səfərlərdə digər şairlərlə birgə ədəbi görüşlərdə iştirak edirdi. Belə görüşlərdən biri 1959-cu ildə Türk dünyasının möhtəşəm söz ustadı Məhəmməd Füzulinin 400 illik yubiley tədbirləri çərçivəsində İraqa təşkil olunmuşdu. Bu zaman Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanın digər görkəmli şairləri Qasım Qasımzadə, xalq şairi Rəsul Rza, akademik Əbdülkərim Əlizadə və başqalarından ibarət səkkiz nəfərlik bir qrupla birgə Böyük Füzulinin qəbrinin ziyarət olunması məqsədilə ilk dəfə İraqa – Kərkük, Mosul və digər şəhərlərə səfər etmişdi. Şairin özünün də qeyd etdiyi kimi, "...bu qədim ölkəyə gələnə qədər burada bizimlə eyni dildə danışan bir xalqın varlığından xəbərimiz yox idi"[1]. Şairin İraqda yaşayan və hazırda sayı 3 milyona yaxın olan İraq türkmanları ilə yaxın əlaqələri belə başlayır. O, yerli mətbuat səhifələrində bütün bu səfərlərdən aldığı zəngin təəssüratlar, rəssam dəqiqliyi ilə apardığı müşahidələrdən gəldiyi qənaətləri əhatə edən vacib bilgiləri öz oxucuları ilə bölüşmüşdür.

[1] Bəndəroğlu Ə.Qərənfil.Bakı, Gənclik, 1977, səh. 5

Şair zəngin tarixi olan qədim Bağdadı, dünya mədəniyyətinin beşiyi sayılan İraq torpağını gəzərkən hələ 800 il bundan əvvəl buradan keçmiş, Sasanilərin mərkəzi olan qədim Mədainin XII əsrdəki vəziyyətini acı sətirlərlə təsvir etmiş, dağılmış sarayın dili ilə:

Biz ədl sarayikən zülm ilə xərab olduq,
Zalimlər olan qəsrə gör neyləyəcək dövran.
Sarsıtdı kim əflakə qalxan belə eyvanı,
Göylərdəki qüvvətmi etdi ya fələk viran?
Sordum hara getmişlər indi o böyük şahlar?
Bir hamilədir torpaq, çox udmuş o şah, xaqan[1] –

deyən sələfi Xaqanini xatırlayır, 1180-ci ildə daş şəbəkələrdən hörülmüş, 1221-ci ildə xəlifə ən-Nasir tərəfindən bərpa edilmiş, bir neçə qapısı fil sümüyündən və gümüşdən hazırlanmış, Abbasi muzeyi kimi fəaliyyət göstərən Dualar qələsini ziyarət edərkən otaqlardan birinin divarında Azərbaycan türkcəsində yazılmış səkkiz misralı bir şeirin oxunan sətirlərini də nəzərə çatdırır:

Bu yadigaridən qərəzim bir nişanədir,
Bir məhliqadən olmadı xali zəmanə də.
Əskik deyil çırağı əcəb asitanədir.
...Fərhadın etdiyi buna nisbət zəbanədir,
Hadi, cahanda qeyri tamam bir bəhanədir.

B. Vahabzadə bir səyyah gözü ilə gördüyü yerləri son dərəcə təbii, aydın ifadələrlə elə dəqiq təsvir edir ki, oxucu sanki özünü o aləmdə hiss edir: "Min bir gecə nağıllı Bağdad gecələri, qoca Vidadinin həsrətlə yola saldığı durnaların qanad açdığı Bəsrə göyləri, babalarımızın zəvvar kimi keçdiyi Kərbəla, Nəcəful-Əşrəf yolları, neft səltənəti Kərkük şəhəri, gecənin qaranlığında göylərə məşəl tutan Baba gurgur ocaqları, dükanın qabağında bardaş qurub oturaraq qara sur təsbehi ilə fal açan baqqallar, Kərbəla məscidi qabağında "Ağa, nəzir!" deyə xarici səyyahları təqib edən dilənçilər, məscidin tağlı darvazası qarşısındakı "Dədə Füzuli türbəsi", Kərkük küçələrində Sabirin "Hop-hopnamə"sini satan kitabfüruşlar..."[2]

İraq türkmanlarının qədim və zəngin şifahi xalq ədəbiyyatına malik olması ədəbiyyatşünas alim kimi B. Vahabzadənin diqqətindən yayınmamışdır. Xalq yradıcılığının dərinliklərinə yaxından bələd olan B. Vahabzadə 1960-cı ildə yazdığı "Füzulini ziyarət edərkən" adlı məqaləsində İraq türkmanlarının ədəbiyyatında çox mühüm yeri olan xoyratlar haqqında ilk dəfə Azərbaycan oxucusuna məlumat vermişdir. Doğrudur, hələ 30-cu illərdə xoyratlarla bağlı ilk tədqiqatlar repressiya qurbanlarından olmuş araşdırmaçı Əmin Abid (Əhmədov Əmin Mütəllim oğlu (1898-1938)) tərəfindən aparılmışdı[3]. Amma məlum səbəblərdən dolayı Azərbaycan oxucusu xoyratlar haqqında B. Vahabzadənin bu məqaləsində ilkin əyani nümunələr görürdü: "Kərküklülər bayatıya "xoyrat" deyirlər. Bu bayatılar öz incəliyi və gözəlliyi ilə bizi heyran etdi. Həmin bayatıların bir qismi bizim ədəbiyyatımızda da vardır. Bu xoyratların bir qismi bizim bayatıların eyni, bir qismi oxşarı, bir qismi isə həmin ruhda, həmin ahəngdə və həmən dərinlikdə olan misilsiz sənət inciləridir:

Açıq qoy pəncərəni,
Gözüm görsün gələni.
Necə qəbrə qoyallar
Yar dərdinnən öləni?

Oxu tər,
Oxu tazə, oxu tər.
Atma mənə oxları
Qəm tünlükdür, ox itər.

[1] Vahabzadə B. Füzulini ziyarət edərkən. "Azərbaycan gəncləri"qəz., 1960, səh., 3.
[2] Bəndəroğlu Ə.Qərənfil.Bakı, Gənclik, 1977, səh. 5
[3] Abid Ə. "Azərbaycanı öyrənmə yolu" dərgisi, sayı 4-5, Bakı, 1930, səh.15.

Əzizim dərdə razı,
Ol təbib dərdə razı.
Mən bir dərdə dözməzdim,
Oldum min dərdə razı.

Məqalə müəllifi həmçinin qeyd edir ki, bu könül titrədən bayatılar bizə istər-istəməz Füzuli şerindəki incəliyi və dərin mənanı xatırladır, demək, bizim böyük Füzulimiz bu gözəl və incə bayatıların zəminində yetişmişdir.

B. Vahabzadə həmin məqalədə eyni zamanda Azərbaycanda Bayat kəndlərinin olduğu kimi, burada da bir neçə Bayat adlı kəndin olmasından bəhs etmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdik ki, İraq əhalisini təşkil edən üç əsas xalqdan biri olan türkmanlar (sayca ərəb və kürdlərdən sonra) ölkənin şimal-qərbindəki böyük türkman bölgəsi olan Tələfərin qərbində və Sincar qəsəbəsinin cənubunda Sino, Təlləvi, Meydanqulı, Sıbatə, buradan daha çox kənddən başlayaraq Tələfər şəhəri, Əfkəni, Butəpə, Buxur, Qırmız, İrfi, Mıstah, Şəh İbrahim, Xəmrə, Tərmi, Qubuq, Təlazzə, Xarabcəmmaş, Cuma və Malvəran kimi yetmişi aşan bir çox böyük-kiçik kənddən sonra Mosul şəhərinin Ninəva, (Yunus Peyğəmbər) Feysəliyə Mansur səmtləri, Qaziyə, Rəşidiyə, Şirəxan, Qaraqoyunlu, Qarayatağ, Səlamiyə, Yarımca, Qızfəxrə, Tezxarab, Babnət kimi bir çox türkman kəndləri ilə birgə əllidən çox türk soylu, Bektaşi təriqətli Şəbək (Şahbək) deyə tanınan Arbçiyə, Gökçəli, Topraqziyarət, Xəznətəpə, Kibirli, Zəhraxatun, Tərcilə, Qaratəpə, Şəbək, Ortaxarab, Cinci, Faziliyə, Şaquli, Seyyidlər, Bahəmzə kimi şəbək türkman kəndlərindən sonra Ərbil şəhərini göstərmək lazımdır. Altunköprü, türkmanların kompakt yaşadığı tarixi Kərkük şəhəri, daha çox Kərkük-Bağdad yolu boyunca yerləşən Təzəxurmatu, Yaycı, Kümbətlər, Tirkalan, Çardağlu, Leylan, Bəşir, Yəhyəva, Tirkəşqan, Qızılyar, Ömərməndən, Bilava, İlincaq kimi kəndlər, Tavuğ bölgəsi və onun İmam Zeynalabidin kəndi, Tuzxurmatu eli, Əmirli, Yengicə, Bastamlı, Çardağlu, Kokus, Xasadarlı, Şahsevən, Elbuhəsən, Biravuçlu, Muratlu, Abbud, Zəngülü və beləcə bir-birinin ardınca Bayat köyləri, Kifri eli, Aştökən, Birəfəkirə, Tatran, Səndiç, Qaratəpə, Qoruq, Çincal, Əlisaray, Dəclə çayı üzərində Qaraxan (Cələvlə), Qızlarbat, Xanəgin eli, Zaviyə kəndi, Şəhrəban eli, Mansuriyə, Məndəli eli və onun Qazaniyə bucağı, Bədrə eli[1] boyunca şimal-qərbdən cənub-şərqə doğru uzanan geniş, münbit ərazilərdə yayılmışlar.

B. Vahabzadə bir xalqın kimliyini, mənliyini ortaya qoyan bu oxşarlığın, bu eyniliyin yeni tədqiqatlarda öz elmi təhlilini tapması zərurətini də qeyd edir və 60-cı illərdə İraqda işləyən, həmçinin İraq türkman folklorunun və dilinin araşdırılması sahəsində təkcə ölkəmizdə deyil, ölkədən kənarda da böyük nailiyyətləri, qiymətli tədqiqatları ilə tanınan hörmətli professorumuz Qəzənfər Paşayevin "Kərkük folkloru antologiyası" kimi çox dəyərli kitabı ilə bağlı yazdığı açıq məktubda həmin zərurətin layiqincə yerinə yetirildiyini xüsusilə qeyd edirdi: "Sən İraqda 6 il rəsmi vəzifədə işləyərkən, bu sahədə öz vəzifə borcunu yerinə yetirməklə də kifayətlənə bilərdin. Lakin içində qımıldanan vətəndaşlıq hissi səni daha başqa bir borca səslədi. Bu səs damarlarında axan qan yaddaşının səsi idi. Sənin damarlarında dillənən səs, kərküklü qardaşlarının əsrlərdən bəri qanlarında qoruyub saxladıqlan əcdadın - kökün səsi ilə həmahəng səsləndi və səni mənəvi borcunu ödəməyə çağırdı. Sən bu mənəvi vəzifəni şərəflə yerinə yetirdin"[2].

Bildiyimiz kimi, 1970-ci ildə məlum siyasi çevrilişdən sonra İraqda yaşayan başqa xalqlar kimi türkmanlara da bəzi mədəni haqlar verilmişdi. Həmin vaxt İraq İnformasiya Nazirliyi nəzdində İraq-türkman mədəniyyət müdirliyi təşkil olunmuş, aylıq "Yurd" qəzeti və "Birlik səsi" dərgisi nəşrə başlamış, həmçinin TV və radioda türkmanca proqramların müddəti artırılmış, ana dilində məktəblər açılmışdı. Çox təəssüf ki, 188 məktəbin fəaliyyət göstərməsi nəzərdə tutulduğu halda bir neçə ildən sonra artıq bu qərar qüvvədən düşmüş, məktəblər bağlanmışdır. Digər tərəfdən, məlum hadisələrdən sonra İraq dövlətinin keçmiş Sovet Birliyi ilə siyasi-

[1] Qaybalıyeva S. Əbdüllətif Bəndəroğlunun elmi-ədəbi fəaliyyəti. Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya. AMEA Şərqşünaslıq İnstitutu, 2012, səh. 9-10.

[2] Paşayev Q. Kərkük folklorunun janrları. Bakı, Elm, 2003, səh.7.

iqtisadi, həmçinin ictimai-ədəbi əlaqələrində müəyyən yaxınlaşma müşahidə olunurdu. Belə bir imkandan İraq-türkman ədəbiyyatçıları da müəyyən dərəcədə yararlanmaq fürsəti əldə etmişdilər.

Həmin dövrdə tanınmış İraq-türkman şairi Əbdüllətif Bəndəroğlunun Bakıda professor Abbas Zamanov, professor Qəzənfər Paşayev və başqa tanınmış ziyalılarımızın dəstəyilə görüşləri keçirilir, həmçinin kitabları çap olunurdu. Böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə də İraq türkman şairlərinin əsərlərinin nəşrinə diqqət etmiş, bu münasibətlə yazdığı ön söz və müqəddimələrdə, geniş məzmunlu məqalələrində şairlərin min bir çətinliklərlə yaşatdıqları ana dili, yurd sevgisi, xalqın söz xəzinəsi və b. bu kimi mövzulara toxanaraq onların öz xalqı qarşısında yüksək xidmətlərindən söz açmışdır.

Əbdüllətif Bəndəroğlunun 1977-ci ildə ilk dəfə Azərbaycanda çap olunmuş "Qərənfil" və 1992-ci ildə nəşr olunmuş "Göylər unutmuşdu yağacağını" adlı şeirlər kitabına B. Vahabzadə çox dəyərli ön söz yazmışdır. Məqalə müəllifi İraq torpağında yaşayan bu xalqın qədim və çox zəngin bir ədəbiyyatı olduğunu qeyd edir: "Yalnız bunu demək kifayətdir ki, Füzuli sənəti bu torpaqdan cücərmişdir. Qüvvətli kök və sağlam toxum olmayan yerdə qollu-budaqlı ağac cücərə bilmədiyi kimi, böyük ədəbiyyat da yarana bilməz. Bugünkü İraq türkmanlarının ədəbiyyatı, Füzuli şeiri, xoyrat (bayatı) nəğmələri üzərində boy atır, pöhrələnir" [1]. Şair Əbdüllətif Bəndəroğlunun bu zəngin ədəbiyyat kökü üstə boy atmış, müasir dünyanın iqlimində yetişmiş bir şair kimi Azərbaycan ilə İraq türkman ədəbiyyatı və mədəniyyəti arasında gözəl və davamlı bir körpü olduğunu qeyd edən B. Vahabzadə görkəmli ədəbiyyatşünas kimi İraq-türkman ədəbiyyatı və ədəbiyyatçıları ilə bağlı çox mühüm məqamlara toxunaraq yazırdı: "Xalqının dünənindən, bu günündən və sabahından ayrı nə şair var, nə də onun əsəri. Elə bir şair varsa o, şair deyil, elə bir əsər varsa, o, əsər deyil. Ona görə ki, şair vətənin və xalqın bağrından cücərən bir ağacdır. Onun kökləri torpaqda, yəni tarixdə, budaqları isə havada, yəni o torpaq üçün səslənən diləklər dünyasındadır".

İraq türkman şairlərinin yaradıcılığında ictimai dərdlərin əsas yer tutduğunu qeyd edən ədəbiyyatşünas alim B. Vahabzadə onların xalqın dərdlərini duyan şair kimi sosial fikir və duyğularının başında ana dili probleminin durduğunu göstərir. Bu problemin, bu dərdin ana dilinin unudulacağından təşvişə düşən bu şairlərin yaradıcılığından bir şah damar kimi keçdiyini vurğulayan B. Vahabzadə onların həmin mövqeyinə haqq qazandırır və yazır: " Şair tamamilə haqlıdır. Çünki yalnız dilimizin gül açdığı, yaşadığı yerdə milli varlığımız da mövcuddur. Əgər dilimiz yoxsa, biz də yoxuq"[2]. Doğma ana dilini bütün yaradıcılığının tacına çevirən:

Sən xalqımın aldığı ilk nəfəsdən yarandın,
Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti

deyən yurdsevər şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə: "Hər xalqın dili o xalqın ruhudur, psixologiyasıdır, mənəviyyatıdır, tarixidir, tarix boyu keçib gəldiyi yollardır... Hər xalqın övladı o xalqın yaratdığı dillə düşünür və həmin dillə öz ürəyinin yanğısı, beyninin fikrini ifadə edir. Mənim torpağa "xak" deyil, məhz "torpaq" deməyim, suya "ab" deyil, məhz "su" deməyim mənim psixologiyam, mənim dünyabaxışım, mənim ruhumdur. Demək, eyni dildə danışan xalqları dillə bərabər eyni mənəviyyat və eyni psixologiya birləşdirir"[3].

İraq türkmanlarının məruz qaldıqları xarici təzyiqlər müqabilində əzmkar, inadkar mübarizəsinə toxunan B. Vahabzadə bir xalqın milli sərvətinə sahib olmağın, onu yalnız maddi sərvətindən deyil, öz varlığından, mənəviyyatından belə məhrum etmək, dünyada insanın ən böyük arzusunun onun maddi və mənəvi azadlığı olduğunu, bunun olmadığı təqdirdə isə insanın alçaldığını, insanlıq ləyaqətinin itirildiyini vurğulayır, soydaşlarının böyük faciəsinə laqeyd qalmır: "Maddi sərvətinin sümürüldüyünü ürək ağrısı ilə deyən şair bu faciədən doğan daha dərin mətləblərə əl atır, daha böyük arzular dalınca qanadlanır. O, xəyalən ana dilində açılan məktəbləri, ana dilində əlifba öyrənən, nəğmə oxuyan uşaqları görür, sevinir, Dədə Qorqud

[1] Bəndəroğlu Ə. Göylər unutmuşdu yağacağını. Bakı, 1992, səh. 4.
[2] Bəndəroğlu Ə.Qərənfil.Bakı, Gənclik, 1977, səh. 6.
[3] Ömrün əbədiləşən illəri. O qədər uzaq, bu qədər yaxın. Bakı, 2012, səh. 25-31.

dünyasına baş vurur, ana dilində yazıb yaradan şairlərlə, Baba Gurgur atəşindən keçib təmizlənən ürəklərlə söhbət edir. Ana dilinə həsrət qalan şairin arzusu belədir:

"Dədə Qorqud"u,
Nəsimini, Füzulini,
Baqini, Nəfini,
Tofiqi, Xətaini,
Vidadini, Vaqifi,
...Cavidi, Vurğunu
Oxuyacağam.
Dilimizin əzəlliyini
Onlardan sorub anlayacağam.

Bu, hər şeydən əvvəl öz varlığını vətənin və xalqın varlığında dərk edən, şəxsi səadətini xalqın səadətində görən, qələmini saz kimi xalqın ruhuna kökləyən bir vətənsevərin sözləridir. Bəndəroğlu şeirlərinin əsas üstün cəhəti ondakı nikbinlik, ümid və işıqdır"...

B. Vahabzadə həmçinin Bəndəroğlunun "Türkmanlar İraqda: tarixləri, dilləri, folklorları" (1973) adlı tədqiqatını sanballı elmi əsər kimi dəyərləndirərək araşdırmaçının burada İraq türkmanları ilə eyni soy-kökdən olduğumuz qənaətini dəstəkləyir: "Alim bizim bir parçamız olan İraq türkmanlarının dil və folklor xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq onların tarixinə dair son dərəcə orijinal elmi fikirlər irəli sürür. O, inandırıcı surətdə sübut edir ki, İraq türkmanları İraqa Azərbaycandan köçmədir. O, bu fikri tarixi qaynaqlarla yanaşı, bu gün yaşayan canlı dil və folklor materiallarına əsaslandığından orijinaldır və çox maraqlıdır. Onu da deyək ki, dil və folklor müqayisəsindəki bənzərliklər və çox halda özünü göstərən eyniliklər Bəndəroğlunun şəxsi müşahidələri və öz tapıntılarıdır. Buna görə də bu kitab yalnız İraq türkmanlarının deyil, həm də bizim tariximizin öyrənilməsi işinə böyük xidmətdir"[1].

B. Vahabzadə İraq türkmanları ilə dil qohumluğundan əlavə, həm də xalqın milli sərvəti olan folklorla bağlı olduğumuzu faktlar və örnəklər əsasında "Bu, bizdə də belədir" əminliyi ilə daha geniş çapda elm aləminə təqdim edən, bütün ömrünü məhz bu sahənin tədqiqinə həsr edən professor Qəzənfər Paşayevin böyük, ölçüyəgəlməz xidmətini "türkdilli ölkələri öz xərci ilə qarış-qarış gəzib xalq ədəbiyyatı incilərini toplayan, onları təsnifləşdirib çap etdirən Salman Mümtaz" ilə müqayisə edir, bu tədqiqatın xalqını sevən hər bir kəs üçün çox qiymətli bir xəzinə olduğunu vurğulayaraq qəti qənaətini dilə gətirir: "Kitabı oxuduqca məsafəcə bizdən uzaq olduğu qədər mənəviyyatca yaxın olan kərküklülərin ürək döyüntüsünü öz nəbzimdə hiss elədim və "Bu, bizdə də belədir"dən o taya keçdim. "Onlar bizik" dedim"[2].

Böyük şairimizin yaradıcılığı İraqda, xüsusilə İraq türkmanları arasında həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. İraq türkmanları arasında şair, ədəbiyyatçı, naşir, tərcüməçi kimi çox tanınmış, eyni zamanda ölkəmizdə də tanınan Əbdüllətif Bəndəroğlu Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığını əhatə edən geniş həcmli məqalələrlə yanaşı, 1989-cu ildə şairin bəzi əsərlərini əhatə edən kitab da nəşr etdirmişdir. Onun "Seçilmiş şeirləri" adını verdiyi bu kitaba yazdığı ön söz daha çox diqqəti cəlb edir.

Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığına həsr etdiyi kitabda müəllif şairi türkman oxucusuna "Azərbaycan xalqının güvəndigi və qıvanc duyduğu" bir insan kimi təqdim edir: "Xalqın ürəgində yaşamayı qazanan Bəxtiyar Vahabzadə xalqının umudlarını nəğmələrə çevirmiş, istəgini ahəngli sözlərlə dilə gətirmişdir. O, bu işıqlı sözlərini xalqının gücüylə, yenə xalqının dilində və gönlündə yaşatmayı başarmışdır. Daha doğrusu Bəxtiyar içtənli sevgisiylə, ölməz yaratıcılığıyla xalqının sevgisini qazanmış və xalqının hər zaman yanında durmayı unutmamış-dır"[3]. Yeddi səhifəlik müqəddimədə müəllif şairi "Ulusal – milli duyğu və bilicin bir sembolu" kimi səciyyələndirərək onun şeirlərinin şərhinə də burada yer vermişdir. Ə. Bəndəroğlu böyük şairimizə şeir də həsr etmişdir:

[1] Bəndəroğlu Ə.Qərənfil.Bakı, Gənclik, 1977, səh. 5.
[2] Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq, Bakı, 1988, səh. 147-152.
[3] Vahabzadə B. Seçilmiş şeirləri. Tərtib edən: Ə. Bəndəroğlu. Bağdad: TKİY., 1989, səh., 5

Bəxtiyarım, yurd uğrunda
Bükülməz heç biləklərin.
Şeirlərin xalqın səsi.
İstəklərin, diləklərin
Unudulmaz bir bəstəsi.

Bəxtiyar Vahabzadə öz zəngin və çoxşaxəli, milli-mənəvi dəyərlər təlqin edən yaradıcılığı, yüksək amalları ilə təkcə yaşadığımız bu coğrafiyada yox, bütün Türk oymaqlarında, eyni zamanda etnik təfəkkürümüzün və mənliyimizin qorunub saxlandığı, qanı-qanımızdan, canı-canımızdan olan İraq türkmanları arasında da yaşayır.

B XT YAR VAHABZAD N N S RL R ND TÜRK Y

Güllü Yolo lu
tarix elmləri doktoru
yologlu2007@box.az

Araşdırmalar göstərir ki, Bəxtiyar Vahabzadə öz yaradıcılığında Türkiyə mövzusuna əsasən 60 yaşından sonra müraciət etmişdir. Bunun səbəbini şairin şeirlərindən də görürük. Bu baxımdan Bəxtiyar Vahabzadənin özünün Sovet dövrü yaradıcılığına münasibəti maraq doğurur...

Əski Soverlər Birliyi dövründə söz azadlığının olmaması bir çox şair və yazıçıların əlqolunu bağlasa da, digərlərini yeni ab-havaya uyğunlaşmağa məcbur etsə də, aralarında Bəxtiyar Vahabzadə kimi bütün bəlaları göz önünə alaraq sözünü çəkinmədən söyləyən şairlərimiz də vardı. Qadağan mövzulara toxunan, qaranlıq mətləblərər işıq salan Vətən şairi öz yaradıcılığında bütöv Azərbaycan məsələsinə geniş yer verir, "Vətəndən Vətənə" (1962) və digər bu kimi şeirlərilə yanaşı şah əsəri olan "Gülüstan" poemasını da yazır. Təbii ki, Bəxtiyar Vahabzadə də müəyyən mənada öz dövrünün, zəmanəsinin oğlu olmuş, özünün yazdığı kimi, "dövrün tələbilə günə dəm tutmuş", ömrünün son illərində özünün də xoşuna gəlməyən bəzi şeir və poemalar yazmışdır.

"Əsərləri"nin I cildində şair yazır: "2001-ci ildə ilk şer kitabçalarımda "Mənim dostlarım" (1949), "Bahar" (1950), "Əbədi heykəl" (1951), "Dostluq nəğməsi" (1953), "Çinar" (1956), "Sadə adamlar" (1956), "Ceyran" (1957) gedən şerlərimə yad gözü ilə baxdım. Etiraf edim ki, burada həm dövrün tələbi, həm də dil-üslub baxımından xeyli xəyalarla üzləşdim. Əlbəttə, bunlar gənc qələm sahibinin naşılığından doğan xətalardır. Buna görə də şerlərin və poemaların bir qismindən tamam imtina etdim (?!!! – G.Y.). Bir qismini isə dil baxımından bir qədər işlədim. Amma naşılıqdan və qələmin hələ bişməməsindən irəli gələn üsluba toxunmadım."1

Mixail Lermontov kimi məhsuldar və istedadlı şairin 27 yaşında vəfat etdiyini, Aleksandr Puşkinin 18 yaşında "Ruslan və Lyudmila" poemasını yazmağa başlamasını, Mikayıl Müşfiqin də ilk şeirini 18 yaşında yazdığını nəzərə alsaq, şairlikdə 25 yaş gənc sayılmır Həm də gənc Bəxtiyar 1945-ci ildə, yəni 20 yaşında artıq Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü idi, hərçənd ki, ilk şeirini 1943-cü ildə, yəni 18 yaşında yazmışdır.

Ömrünün müdrik çağını yaşayan şairin öz yaradıcılığına günün prizmasından baxması, özü qeyd etdiyi kimi, "dövrün tələbi, həm də dil-üslub baxımından" xətalı hesab etdiyi şeirlərini iki cildlikdə görmək istəməməsi təbiidir. Hesab edirik ki, digər yaradıcı insanlarımız da Bəxtiyar Vahabzadədən örnək götürməlidirlər. Şairin "naşılıqdan və qələmin hələ bişməməsindən irəli gələn üsluba toxunmadım" deməsi göstərir ki, o, "dövrün tələbi baxımından xətalı" saydığı əsərlərindən "tamamilə imtina etmişdir". Onun imtina etdiyi əsərlər sırasında 1945-1960-cı illər ərzində yazdığı doqquz poemanın dördü – "Toxucu qız", "İftixar", "Dostluq" və "Aylı gecələr" də var. Ancaq onu da qeyd edək ki, bəlkə də məhz həmin əsərlər "Gülüstan" poemasını yazan Bəxtiyar Vahabzadənin "KQB"-nin ölüm, işgəncə makinasından sağ-salamat çıxmasına yardım etmişdir. Bəxtiyar müəllim məsələyə başqa cür yanaşır və yazır: "Gələcək tədqiqatçılarımdan böyük bir xahişim var: yuxarıda adlarını çəkdiyim kitablarımdan çıxartdığım şer və poemala-

rımdan müəllif olaraq mən imtina etdiyim kimi, onlar da imtina etsin və on ları tədqiqatlarına cəlb etməsinlər. Əks təqdirdə onlar mənim ruhumu incitmiş olarlar. Çünki vəsiyyət hər kəs üçün müqəddəs sayılmalıdır". Mən bu əsərlərin adlarını çəkirəm və düşünmürəm ki, Bəxtiyar müəllimin ruhunu incidirəm. Çünki onun "Əsərləri"nin I cildinin çapından sonra 2003-cü ildə bu barədə söhbətlərimiz olub: evlərində və daha sonra telefonla. Mənim tutarlı izahlarımdan sonra Bəxtiyar müəllim haqlı olduğumu etiraf etdi və mənim belə bir yazı ilə çıxış etməyimə icazə verdi və mən onları özünün sağlığında məqalə halında "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çap etdirdim.[3]

Onu da qeyd edim ki, 2003-cü il dekabrın 12-də Ankarada Xoca Əhməd Yasəvi Vəqfi xüsusi mükafat hazırlayaraq Bəxtiyar Vahabzadə ilə bağlı konfrans təşkil etmişdir. Tədbirə səhhəti ilə əlaqədar gedə bilməyən Bəxtiyar müəllim nəvəsi Bəxtiyarı göndərmişdir. Lakin həmin gün ümummilli liderimizin dünyasını dəyişməsilə əlaqədar tədbir qeyri-müəyyən vaxta təxirə salınmışdır...

Qocaman Vətən şairimizin tədqiqatçılarına ünvanladığı bu vəsiyyəti nə demək idi?! Bəxtiyar Vahabzadə kimi bir nəhəngin buna ehtiyacı vardımı?! Məncə, "Əsərləri"nin I cildinə yazdığı iki səhifəlik müəllif sözünün yerinə şair ikicə misra yazsaydı, daha kəsərli, təsirli və inandırıcıolardı:

Başqa bir zamanda keçdi gəncliyim
Dövrün tələbilə günə dəm tutdum…"

Şairin zamanın baxış prizmasının süzgəcindən keçən kitabını oxuyan gələcək tədqiqatçıların şairin bütöv yaradıcılığına qeyri-obyektiv yanaşacağı və tərifl ər dolu kitablar, məqalələq yazacağı qənaətindəyik. Budurmu bizim tanıdığımız, yersiz tərifl ərdən təngə gələn, təvazökarlığı ilə seçilən Bəxtiyar Vahabzadənin istədiyi?!

Bəxtiyar Vahabzadə yazır ki, "bəzi şerlərimə çap olunandan sonra əlavələr edir, yaxud ifadə tərzini dəyişirəm... Odur ki, mənim yazılarımda həmişə ən son çapı məqbul saymağınızı xahiş edirəm" (!!!-G.Y.).

Biz hörmətli şairimizin ruhuna hörmətlə yanaşaraq, özü yazdığı kimi, "vəsiyyət"inə əməl edərək adlarını çəkib imtina etdiyi əsərlərini tədqiqatımıza cəlb etmirik, çünki mövzumuzla ciddi bir əlaqəsi yoxdur. Lakin Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında Türkiyə mövzusuna gələn yolu araşdırarkən yolun başlanğıcını da nəzərdən keçirməli oluruq...

Bir də onu qeyd etməliyik ki, bizim bir çox şairlərimizin, başda da XX əsr Azərbaycan poeziyasının şahı hesab etdiyimiz və Bəxtiyar Vahabzadənin elmi yaradıcılığında əsas yer tutan dahi Səməd Vurğunun da yeni dövrü görmək, yaşamaq və bu gün düşmənlərinin, bədxahlarının onu gözdən salmaq məqsədilə ara-sıra mətbuata çıxartdıqları bir neçə şeirindən imtina etmək imkanı olmamışdır. Olsa belə, Səməd Vurğun bunu edərdimi?! Ədalət naminə demək lazımdır ki, yox, etməzdi!..

İstərdim ki, Bəxtiyar Vahabzadənin "vəsiyyət"ini doğru hesab edənlər bu "vəsiyyət"i o dövrdə yazıb yaratmış və bu günləri görmə imkanı olmayan bütün şair və yazıçılarımızın vəsiyyəti kimi qəbul etsin. Bu yerdə qaraqalpaq yazıçısı, məşhur "Qaraqalpaknamə"nin müəllifi Tülepberqen Kaipberqenovla 1997-ci ilin sentyabrında Nukusdakı (Nökis kalası) söhbətimi xatırlayım. Bəzi əsərlərində ruslara ifrat müsbət münasibət göstərdiyini, zaman keçdikdən sonra bu əsərlərdə dəyişiklik etmək istəyib-istəmədiyini soruşanda, o, "yazdıqlarıma peşiman deyiləm" deyə cavab vermişdir.[4]

Adını çəkmək istəmədiyim, sovet dönəmində elmi fəaliyyətini «böyük rus qardaşın» ədəbiyyatının az qala bütün dünya xalqlarının ədəbiyyatlarının yaranmasındakı rolundan qalaq-qalaq kitablar və dərsliklər yazan bir alimimizə həmin sualı 1990-cı illərin əvvəllərində vermişdim. Onun cavabı mənə daha məntiqli göründü. O, dedi: «Mənim qırx illik fəaliyyətimin üstündən xətt çəkməyim bu gün şan-şöhrət gətirən kitablarımdan, onlara görə aldığım qonorarlardan, mükafatlardan, həmin pullarla aldığım evlərdən, maşınlardan, cəmiyyətdə ailəmin və özümün mövqeyimdən, professor adından və s. imtina etmək deməkdir. İndi özünüz deyin, mən bütün ömrümdən xətt çəkmək istəyərəmmi?»

Bütün bunlara baxmayaraq Bəxtiyar Vahabzadə axına qoşulan bu kütlənin içərisindən qınından çıxan qılınc kimi sıyrılıb çıxa bildi. 1990-cı illərin əvvəllərində mən özüm Bəxtiyar Vahabzadənin içərisində olduğu maşını xalqın qolları üstünə aldığının şahidi olmuşam. Bu sevgini, məhəbbəti gördükdən sonra düşünürəm ki, Bəxtiyar Vahabzadəyə heç bir əsərindən imtina etmək lazım deyil. Axı onu qolları üstündə gəzdirən nəsil şairin yaradıcılığına, hətta bu gün imtina etdiyi əsərlərinə indiki gənclərdən daha çox bələd idi. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında onu bu gün belə bir «vəsiyyət»i yazmağa vadar edən əsərlərin hamısı «Gülüstan» poemasının nuru ilə işıqlandı, paklandı. Onlar bu gün həqiqətən Türk Dünyasında səsi səslərə qarışan, bəlkə də daha uca çıxan Bəxtiyar Vahabzadə adlı başı göylərə dəyən alınmaz bir qalanın əyri-üyrü qoyulmuş, lakin üstü möhkəmcə betonlanmiş ilkin bünövrə daşları, şairin özü demişkən, «gənc qələm sahibinin… hələ bişməmiş qələminin» məhsullarıdır. Yaradıcılığının ilk illərində yazdıqlarından bu gün imtina edirsə, onda gənc nəsil şair Bəxtiyar Vahabzadənin gələcəkdə kövrək qələmi ilə yazdığı şerləri görməyəcək, onu örnək götürə bilməyəcək, onun çatdığı zirvəyə can atmayacaq. Çünki elə düşünəcək ki, Bəxtiyar Vahabzadə elə gəncliyinin ilk illərində də 2001-ci ildə düşündüyü kimi düşünüb, yazdığı kimi yazıb, birdən-birə bizim bu gün tanıdığımız, sevdiyimiz Bəxtiyar Vahabzadə olub… Beləliklə, gənclərdə ona bənzəmək istəyi sönəcək. Çünki Bəxtiyar Vahabzadə ideallaşacaq, əlçatmaz olacaq…

Bu yerdə məşhur bir kəlam yadıma düşür: «kim mənə bu gün dünənkindən yaxşı düşünməyi qadağan edə bilər?!» Hər günümüz irəliyə bir addımdır. Bəxtiyar Vahabzadənin türklük haqqındakı şeirləri isə Türk Dünyasının qazancı, Bəxtiyar Vahabzadə böyüklüyündə bir dünyanı qazanması, çəkisinin daha da artmasıdır. Artıq uzun illərdir Qazaxıstanın Türkistan şəhərindəki Xoca Əhməd Yasəvi Uluslararası Türkiyə-Qazaxıstan Universitetinin kollektivi onun «Özümüzü kəsən qılınc»ını tamaşaya qoyaraq uğurla Türk Dünyasının bir çox yerlərində oynayırlar…

Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında Türkiyə mövzusunu araşdırırıqsa, o zaman şairin yaradıcılığını şərti olaraq bu istiqamətdə üç ana mərhələyə bölə bilərik.

Birinci mərhələdə biz Bəxtiyar Vahabzadənin simasında, sözün əsl mənasında, VƏTƏN şairini, AZƏRBAYCAN şairini görürük. Onun yaradıcılığında daha çox bütöv Azərbaycan mövzusu, azərbaycançılıq, vətən torpağına məhəbbət mövzusu üstünlük təşkil edir. Mən təsadüfən Bəxtiyar Vahabzadənin türkçülük məsələlərindən danışmadım. Qeyd elədiyimiz kimi, şairin yaradıcılığında Güney Azərbaycan məsələsi, bütöv Azərbaycan ağrısı üstünlük təşkil edir. Bu da azərbaycançılıqdan, öz xalqına, Vətəninə olan sevgidən doğan hisslərin nəticəsidir. Türkçülüklə bağlı məsələlərin şairin yaradıcılığında o qədər də geniş yer almamasının əsas səbəblərindən biri əski Sovetlər Birliyində rusların tarixi düşmənləri olan türkə, kapitalist Türkiyəsinə olan mənfi münasibəti, digər xalqlarda da, xüsusilə də türk xalqları arasında pantürkizm damğasından uzaq olma meyli idi.

Sovet dönəmində Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında Türkiyə və, ümumiyyətlə, türklük mövzusunun, demək olar ki, yoxluğunun da əsas səbəbi şairin «dövrün tələbilə günə dəm tutması» olmuşdur. Bu dövrlər Bəxtiyar Vahabzadə Türkiyəyə ilə bağlı ayrı-ayrı hadisələrdən təsirlənmə nəticəsində bir neçə şeir yazır. Bunlardan biri şairin 1957-ci ildə yazdığı «İlk məktub» şeridir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan və, eləcə də, keçmiş Sovetlər Birliyindəki türk soyları kapitalist Türkiyəsi haqqında o dönəmlərdə sovetin yaratdığı mənfi münasibətə baxmayaraq Nazim Hikmətə qucaq açdılar. Nazim Hikmət 1926-cı ildə Bakıda «Günəşi içənlərin türküsü» kitabını çap etdirmişdir. Onun Azərbaycan şairlərilə dostluğu, Bakıya gəlişi çoxları tərəfindən maraqla qarşılanırdı. Türkiyəyə, türkə mənfi, soyuq, düşmən münasibət olan bir ölkədə Nazim Hikmət Türkiyəni və özünün şəxsi timsalında türkü tanıtdı, sevdirdi. Bir çox şairlər kimi gənc şair Bəxtiyar Vahabzadə də Nazim Hikmətin Bakıya gəlməsi münasibətilə özünün «İlk məktub» şeirini yazır. Şeir bədii cəhətdən çox zəif olsa da, tarixi faktın əksi baxımından maraq doğurur:

… Düz otuz il bundan əvvəl, sən heyran-heyran
Nəğmə dedin «şanın Bakı, gözün Bakıya».

Bir kitabla getmiş idin bizim Bakıdan,
Yüz kitabla qayıtmısan bu gün Bakıya…
(Bakı, oktyabr 1957)

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının ikinci mərhələsi türklük və türkçülük mərhələsidir. Çünki türklüyü dərk etmədən nə Türkiyə, nə də Türk Dünyasındakı digər türk soylarına sevgi də yarana bilməzdi. Onu da qeyd edək ki, türkçülüklə Türkiyəpərəstlik ayrı-ayrı şeylərdir. Türklüyün dərki uzun və çətin proses idi. Hətta 1959-cu ildə İraqa gedən şair bu ölkənin ayrı-ayrı şəhərlərində şerlər yazır və onları «Səyahət dəftərindən» adı altında çap etdirir («Ələddinin çırağı» (Bağdad, dekabr 1959), «Özünə yalvarsana!» (Kərbəla, dekabr 1959), «Ehramların önündə» (Qahirə, dekabr 1959), «Dəclə sahilində» (Bağdad, dekabr 1959), «Öldü – yaşadı» (Füzuliyə) (Kərbəla, dekabr 1959), «Durnalar» (Bəsrə, dekabr 1959), «Təsbeh» (Nəcəf, dekabr 1959), «Aclardan toxlara» (Kərbəla, dekabr 1959), «Tağı-Kəsra» önündə» (Mədain, dekabr 1959), «Baba Gur-Gur» (Kərkük, 1959) və s.). Və heç «Baba Gur-Gur»da belə İraqdakı türkmanlar haqqında bir şey yazmır. Şairin diqqətini çəkən yanar od və onun Bakının Atəşgahı ilə oxşarlığıdır.

Türk Dünyasının birliyini, dilinin, əksər türk soylarında dininin də birliyini, Rusiyanın «parçala, hökm sür!» siyasətini dərk etdiyini Bəxtiyar Vahabzadənin 1968-ci ildə Özbəkistanın paytaxtı Daşkənd şəhərində keçirilən Asiya və Avrika yazıçılarının müşavirəsindən aldığı təəssüratlar altında yazdığı «Neo» şerində qabarıq görürük:

«Parçalayıb sən hökm sür!» siyasəti
Yurdumuzda od qaladı.
Biz bir yana,
Eyni dili,
Eyni dini
neçə yerə parçaladı.

- deyən şair «gəl qoruyaq canavardan özümüzü!» çağırışı ilə parçalanmış xalqları zalıma qarşı birliyə çağırır:

Axı bizim
Dədəmiz də,
Babamız da
Qardaş olub.
Məgər indi
bu qardaşlıq
unudulub?..

Sovet dönəmində çoxlarının sevimli istirahət yeri idi Kırım. Bəlkə də o zamanlar çox az adam Kırımın gözəl təbiətinin qoynunda dincələrkən buranın əsl sakinlərinin, yiyələrinin acı taleyi, başına gətirilən fəlakət haqqında düşünərdi. Onlardan biri də Bəxtiyar Vahabzadə idi:

Krım, Yalta, Qızıldaş… Bir xalqın ata yurdu –
O, xalqa yad, ay Allah, gəlməyə Vətən oldu.
(Avqust 1961, Yalta)

Kırımın yerli sakinlərinin fəlakəti şairi rahat buraxmırdı. O, 1980-ci ildə Kırımda, «Aluştada Əmət Xan Sultanın heykəli önündə», daha sonra isə «Niyyət» şerini yazır:

Torpağın altında yatır yerlilər,
Üstündə gəlmələr kefdə, damaqda.
Yerlinin dərdini yersiz nə bilər?
Yerlinin haqqını o, tapdamaqda.
Gəlmə haqlı bilir özünü, haqlı!
Yerlinin yurduna yolları bağlı…
(5 may 1996, Kırım-Yalta)

Zaman keçdikcə Bəxtiyar Vahabzadə daha açıq və sərt şəkildə türklüyünü ortaya qoyur:

Oğuzdan törədim, türk oğlu türkəm,
Poladdan kövrəyəm, dəmirdən bərkəm.
Alçalda bilməzsən məni, a nadan,
Mən bu görkəmimlə dünyaya görkəm.
(Yanvar, 1989)

Şair bir tərəfdən köhnə təsəvvürləri qıraraq türklüyün dərki yolunda addımlayırdısa, digər tərəfdən də türkə, türklüyə qarşı çıxanlarla öz şerləri vasitəsilə mübarizə aparmalı olurdu. Elə onun yuxarıda nadana müraciətinin arxasında da konkret şəxsin, ünvanın durduğunu hiss etmək çətin deyil.

Məhz bu dövrdə «azəri-türk» məsələsi ortaya daha böyük həvəslə atıldı. Bir çoxlarında Azərbaycan türklərini fars ağzı ilə «azərilər» adlandırmaq həvəsi baş qaldırdı. Belələri Azərbaycanın qədim saiknlərinin türk deyil, azəri olduğu fikrini irəli ataraq onu hər cür əsassız iddialarla müdafiə etməyə başladılar. Onlardan biri olan arxeoloq Cəfərqulu Rüstəmov «Qobustan Azərbaycanın qədim yaşayış məskənidir» kitabında yazır ki, «kökümüzü türkə bağlayanlar, «Dədə Qorqud» bizimkidir deyənlər erməni Balayanlardan rüşvət alanlardır». Belələrinə cavab olaraq Bəxtiyar Vahabzadə «Azəri ilə türk arasında» (2000) şerində yazır:

Mən dedim, sən dedin, yenə mən dedim
Bir addım geriyə çəkiləmmədim.
Sən gördüyün fərqi görə bilmədim
Vallah, Azərilə Türk arasında.

Bu yerdə qeyd etmək istərdim ki, əgər «azər» («azəri» deyil məhz «azər») kəlməsi türklərin bir qolu kimi araşdırılırsa, işlədilirsə, bu başqa məsələ. Bununla biz də razıyıq. Unutmayaq ki, Şəms Təbrizi yazər tayfasından olduğunu qeyd edirdi. Şeirlərini isə qıpçaq ləhcəsində yazırdı. Təsadüfi deyil ki, Rumi onu «qıpçaq qələndərlərinin şahı» adlandırırdı. Deməli, Güney Azərbaycanda, özəlliklə də Təbriz tərəflərdə qıpçaq yazərlər yaşayırdı və Şəms Təbrizi də onların bir nümayəndəsi idi. Bu bir daha Azərbaycan türklərinin yalnız M.S. IX-XI əsrlərdə bu bölgələrə gəldikləri bilinən oğuz qolundan deyil, həm də daha qədim dövrlərdən Xəzər ətrafında məskuşlaşan qıpçaq türklərdən ibarət olduğunu təsdiqləyir. Deməli, Azərbaycan türkcəsi də yalnız oğuz ləhcəsindən deyil, oğuz-qıpçaq qarışığından yaranmışdır.

«Mən türkəm!» deyə hayqıraraq «onu» illərdən bəri aldadanlara qarşı üsyana qalxdığı gündən, özünü, türklüyünü dərk etdiyi andan Türkiyə, türkün tarixi, türklük duyğusu, türklük ruhu şairin yaradıcılığına hakim kəsilir:

Sən bizi aldatdın illərdən bəri,
Mən çərxi-fələkdən dərs götürmüşəm.
Özgə anasından süd əmənləri,
Özgə qulluğunda duran görmüşəm…

…Əslimi, nəslimi tanıyıram mən,
Qarışıq deyiləm özümdən hürkəm.
Sən kimsən, sən nəsən, özün bilirsən,
Mən ilk qaynağımdan Türk oğlu Türkəm!
(15 noyabr 1995)

1990-cı illərdə türklüyünü dərk edən xalqın dilindən «Tanrı türkü qorusun!» təmənnası düşmürdü. Bu da bir çoxlarını qıcıqlandırır, açıqdan açığa mənfi emosiyalarının üzə çıxmasına, təpkilərinə səbəb olurdu. Bəxtiyar Vahabzadə onları da cavabsız qoymadı:

Tarixlə bir yaşdadır
Bizim tarix yaşımız.
Niyə səni qorxudur
“Tanrı Türkü Qorusun” –
Duamız, alqışımız?..

… «Tanrı Türkü Qorusun!»
Atılan daşmı sana?
Bizim bu alqışımız
Yoxsa qarğışmı sana?
(«Tanrı Türkü Qorusun!», 2001)

Gördüyümüz kimi, Bəxtiyar Vahabzadə yeni mübarizəyə qoşulur. Bu mübarizə türk düşmənlərinə, xalqımıza «azəri» deyib türk saymayanlara, «Tanrı Türkü Qorusun!» alqışından qorxanlara, türklüyünü dananlara, adımızı dəyişdirənlərə qarşıdır!

Elə bu vaxtdan da şairin yaradıcılığında üçüncü mərhələ başlayır və o, Türkiyə mövzusunda bir-birinin ardınca həm məzmun, həm məna, həm də bədii, siyasi yöndən gözəl şerlər yazır. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığındakı Türkiyə mövzulu «Atatürk» (1998), «Dəprəm» (1999), «Xəyalpərəst» (1999), «Azərbaycan-Türkiyə», «Yunus Emrəyə», «Doğru» (2001), «Tənha məzar» (1998), «İbadət» (1999), «Tasavvuf» (1999), «Gülüm» (1999), «Onun gücü xalqda, kəsəri haqda» (24 avqust 2000), «Ey dünənki körpələr (2000), «Allah, məni belə ağlat» (24 avqust 2001), «Türkiyə havası» (1996) və başqaları kimi şerlər tez bir zamanda dillər əzbəri olur, türküyə çevrilir. Şair sanki əldən çıxmış, uzaqlaşmış bir varlığa çatmaq istəyirmiş kimi qardaş Türkiyə ilə bağlı hər nə varsa, şerinə köçürür, türklüyü ilə qürur duyur:

Açıb qol-qanadımı
Ucaltdım Türk adımı.
Mən öz dilək atımı
Sürdüm Turana doğru.
(«Doğru», mart 2001)

1918-ci ildə Türk Ordusunun erməni işğalçıları ilə mübarizədə Azərbaycana yardıma gələn əsgərlərinin arasından biri Şamaxı yaxınlığında yaralanır və şəhid olur. Ətrafda yaşayan Azərbaycan türkləri yaralı əsgərin son arzusuna uyğun olaraq onu vurulduğu yerdəcə dəfn edirlər. Sovet dövründə «türk» adının müsbət anlamda çəkilməsinin məqbul sayılmadığı bir vaxtda belə yerli camaat bu tənha məzarı qorudu, saxladı. Bu gün artıq məzar diqqət mərkəzindədir, gələn-keçən yolçular ayaq saxlayaraq o məzara baş çəkirlər:

«O bir Türk əsgəri, qəhrəman, mətin!
O öz qardaşına yardıma gəldi.»
(«Tənha məzar», 1998)

Sovetlər Birliyi dağıldıqdan sonra xalqın ehtiyac hiss etdiyi amillərdən biri də din idi. «Başqa bir zamanda gəncliyi keçən, dövrün tələbilə günə dəm tutan» şair qibləsini tanısa da, ona səcdəni unutduğuna, namaz qılmağı öyrənə bilmədiyinə təəssüf etdiyini yazır. Bəxtiyar Vahabzadənin ibadəti də özünəməxsusluğu ilə seçilir. Gecələr əllərini göyə qaldıraraq, üzünü Tanrıya tutan şair dualarının qəbul olunmasını istəyir, milləti, xalqı birliyə çağırır, Türkün şanlı tarixinin həsrətini çəkir:

Bizi endirdilər göylərdən yerə
Döndər tariximin altın çağını,
İlahi, hökmünlə qaldır göylərə
İslam bayrağını, Türk bayrağını.
(«İbadət», 1999)

Gördüyümüz kimi, Bəxtiyar Vahabzadə «əziz və layiqli Türk oğlu Fatih Orduya ithaf» adlandırdığı «İbadət» şeirində İslam bayrağı ilə Türk bayrağının ucalmasını istəyir. Şairlə söhbətim zamanı onun İslama olan inamının sonsuzluğunu duydum. Onun «kim ki, İslamı qəbul etdi, yaşadı. İslamı qəbul etməyib digər dinləri qəbul edənlər məhv oldular» deməsi də bunu sübut edir. İslam dininin mühavizəkarlığını nəzərə alanda, şairin sözlərində bir həqiqət görürük. Qərbi Sibir türklərinin şərqi Sibir türklərinə nisbətən az assimilyasiyaya məruz qalması da buna sübutdur. Ancaq həyat göstərir ki, bu gün xristian qaqauzlar, saxa türkləri, çuvaşlar, lamaist tıva türkləri və başqaları var, yaşayırlar və öz milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini, çətinliklə də olsa, yaşadırlar. Əksinə, bir çox bölgələrdə, elə Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında geniş

yer tutan İranda yaşayan Güney Azərbaycan türklərinin durumu da onu göstərir ki, İslam dini hər yerdə türklərə münasibətdə müsbət mövqe tutmur. Lakin Bəxtiyar Vahabzadənin din anlayışı da əvvəllər fərqli olub.

Azərbaycan oğluyam
Odu Allah sanmışam.
Anam torpaq,
Atam od,
Mən oddan yaranmışam.
"Azərbaycan oğluyam" (1966)

Şairin "Anamın kitabı"nda oxuyuruq:

Bu böyük mətləbi bilmədik bəzən,
Bizi bölə-bölə çəkdilər dara.
Əl çəkib müqəddəs atəşimizdən
Yüzillər baş əydik yad kitablara…

"Dayan, insan!" (1970) şeiri də bu baxımdan maraqlıdır:

Yox! "Allahü-əkbər" vaxtı keçdi çoxdan.
De "İnsanü-əkbər" indi.

Diqqətimi çəkən başqa bir şeir «Tasavvuf» şeiridir. «Böyük Mövlanə Cəlaləddin Ruminin» ruhuna yazılmış bu şerdəki bir bənddə deyilir:

Haqqa ulaşmaq üçün
Özünü aşmaq üçün
Gərək öncə aşasan
Nəfis adlı dağları.
(«Tasavvuf», 1999)

Sanki bu misraların ünvanlandığı şəxs ittihim olunur: «Gərək öncə aşasan, nəfis adlı dağları», yəni sən hələ nəfsinlə mübarizə apara, o uca dağı aşa bilmədiyin halda özünü aşaraq haqqa necə ulaşa bilərsən? Məgər Rumi bilmirdimi ki, haqqa ulaşmaq üçün öncə nəfsi aşmaq lazımdır və aşırdı da. Bu bəndin anlamı Bəxtiyar Vahabzadə ilə Şəms Təbrizi və Mevlana ilə bağlı söhbətimizin məzmunundan mənə aydın oldu. O da aydın oldu ki, Bəxtiyar Vahabzadə də, bir çoxları kimi, konyalıların bu iki dahi şəxs haqqındakı dedi-qodularına inanmış, onların bir-birinə olan sevgilərini yanlış anlamışdır. Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadə şamanizmə, övliyaların kəramətlərinə və o cümlədən də Şəms Təbrizinin şaman qabiliyyətli, Mevlanə Cəlaləddin Rumi demişkən, «qıpçaq qələndərlərinin şahı» olduğuna inanmır, övliyaları sadəcə çox oxumuş, bilikli insanlar kimi qəbul edir.

Bildiyimiz kimi, 2001-ci ilin yayında Azərbaycan xalqı ağır bir tənhalıq, köməksizlik hissi yaşadı. İran dəfələrlə Azərbaycanın hava sərhədlərini pozan təyyarələri ilə gənc və kövrək, müstəqillik yollarında yeni-yeni kövrək addımlarını atan respublikamıza, sözün əsl mənasında, meydan oxumuşdur. Belə bir durumda Azərbaycan hökuməti və şəxsən prezident Heydər Əliyev yeganə doğru yolu seçdi və Türkiyənin "Ulduzları" Bakı səmalarında möhtəşəm göstəri yapdılar. Bu göstərini qürur və sevinc hissi ilə izləməyə çıxan minlərlə insan cəmi bir neçə gün əvvəl Azərbaycanın hava sərhədlərini pozan İran təyyərələrinə nə qədər nifrət yağdırır, etiraz səsini ucaldırdısa, «Türk Ulduzlarını» bir o qədər coşqu və sevgi ilə qarşıladı. Bu insan seli arasında gözlərindən sevinc və qürur yaşı tökən Bəxtiyar Vahabzadə də vardı:

Öz halal «Türk Ulduzlarım»
Uçdu mənim öz göyümdə
Aslan gücü, qaplan əzmi
Duydum o gün biləyimdə.
Mənə barmaq göstərənə
Öz yerini bəlli etdilər
Onlar Bakı səmasına
Ürək şəkli rəsm etdilər…

… Sevincimdən ağlayırdım.
Biz bir daha anlayırdıq
Nədir inam, nədir inad.
Mən ağladım sevincimdən
Allah, məni ağladanda belə ağlat.
(«Allah, məni belə ağlat»,
24 avqust 2001)

Şairin «Onun gücü xalqda, kəsəri haqda» şeiri Türkiyədə həyata əbədi əlvida deyən Azərbaycanda türklük ideologiyasının yorulmaz təbliğatçısı Əbülfəz Elçibəyə həsr olunmuşdur:

Qəlbi Azərbaycan, gözü Türkiyə,
Yaşadı «Türk» deyə, öldü «Türk» deyə.
Bağladı Turana O, imanını
Bu iman onunçün ömürdən baha.
Məgər təsadüfmü? O öz canını
Gedib Türkiyədə verdi Allaha.

Gördüyümüz kimi, şair öz şerlərində Türkiyə ilə sevinir, Türkiyə ilə kədərlənir, onun ağır günündə şerlərilə də olsa, yardım etməyə, mənəvi dayaq durmağa çalışır. Onun «Dəprəm» şeri məhz belə şerlərdəndir:

Eşidincə ata yurdda dəprəmi
Axdı yaşım, döndü başım, Türkiyəm.
Hər dərdimin, kədərimin ortağı,
Can qardaşım, qan qardaşım Türkiyəm.

…Sən çıxmısan tarixdə çox sınaqdan,
Dönməmisən nə gerçəkdən, nə haqdan.
Ey zamanın yollarda hər zaman
Mənim arxam, yol yoldaşım Türkiyəm…

Təbii ki, Türkiyəni böyük öndər Atatürksüz, Atatürkü isə canından artıq sevdiyi Türkiyəsindən ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil. Bəlkə də elə buna görə, «Atatürkün sinəsi yurdun alınmaz qalasıdır» deyən Bəxtiyar Vahabzadə Türk Dünyasındakı ayrılıqları, parçalanmaları ürək ağrısı ilə seyr edir və Atatürkün qüdrətini dərk etdiyindən «Bizi birləşdirəcək bir Atatürküm yarana» deyir («Atatürk», 1998).

Türkiyə mövzusu deyəndə, biz mütləq buraya şairin ortaq tariximizlə bağlı pyeslərini, poemalarını da daxil edirik. Çünki qədim türklərdən bəhs edən əsərlər elə Türkiyənin də, Azərbaycanın da, yəni Türkiyə türklərinin də, Azərbaycan türklərinin də qədim və şanlı tarixindən bəhs etmək deməkdir. Bəxtiyar Vahabzadənin tərəfimizdən araşdırılan əsərlərinin başında isə, məncə, səmimiliyi ilə ürəklərə yol tapan «Türkiyə havası» şeri durur.

… Kökümü, soyumu tanıyan gündən
Amal qanadında mən ucalmışam.
Adım danılsa da ilk gəncliyimdən,
Türklük havasıyla nəfəs almışam.

Mən yumruq altında deyərdim, nə qəm,
Eşqim-əqidəmə sonsuz inamdır.
Azərbaycan-anm, Türkiyə qibləm,
Amalım-yönümdür, qiblənümamdır…

«Azərbaycan-Türkiyə» şerinin yazılması, türkiyəli bəstəçi Hikmət Şimşəkin ona musiqi bəstələməsi, Bəxtiyar Vahabzadənin Türkiyədə bir çox şeir və poemalarından ibarət kitablarının çıxması, onun Atatürk Kültür Mərkəzinin Fəxri üzvü seçilməsi və, nəhayət, Uluslararası Xoca Əhməd Yasəvi Ödülünün verilməsi Türkiyə ilə Bəxtiyar Vahabzadə arasındakı qarşılıqlı sevginin, hörmətin nəticəsi, qardaş Türkiyənin Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığına verdiyi dəyər,

şairin özünün dediyi kimi, ata Türkiyənin ana Azərbaycana olan məhəbbətinin nəticəsidir. Tanrıdan gözəl şairimizə can sağlığı diləyir və inanırıq ki, Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı Türkiyə mövzulu hələ çox şeirə qucaq açacaq.

D B YYAT

1. Vahabzadə B. Əsərləri. I cild. – Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2001, 544 s.
2. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 2 cilddə. I cild. – Bakı, Öndər nəşriyyatı, 2004, 328 s.
3. Yoloğlu Güllü. Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində Türkiyə. – Bakı, "Ədəbiyyat qəzeti", 18 avqust 2006, s. 1-3.
4. Yoloğlu Güllü. «Yazdıqlarıma peşman deyiləm». – Bakı, «Ədəbiyyat qəzeti», 12 dekabr 1997.

BAHT YAR VAHAPZÂDE VE TÜRK D L

Necati DEM R
Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
necatidemir@gazi.edu.tr // www.necatidemir.net

Coğrafyayı vatan, insanları millet yapan unsurların en başında dil gelir. Ayrıca dil, coğrafyanın ve milletin en önemli bekçisidir. Hem siyasî hem de kültür sınırımızın bekçisi de Türkçedir. Dolayısıyla Türkçenin kullanılması ve Türkçe öğretiminin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türk Dünyası yaklaşık 300 milyonluk nüfusuyla; geniş bir coğrafyaya, köklü bir kültüre, önemli bir ekonomiye sahiptir. Ayrıca Türklerin çeşitli sebeplerle dünyanın çeşitli bölgelerine göçmesi ile Türkçe hemen hemen bütün dünya üzerine yayılmış durumdadır. Günümüzde kuzeydoğu Asya'dan Afrika'nın ortalarına, Çin Seddi'nden Avrupa'nın içlerine kadar Türk milletini birbirine bağlayan en önemli bağ, **Türkçedir.**

Aynı dili konuşan insanlar tarihin süzgecinden birlikte geçmişler, aynı kaderi paylaşıp varlığı ve yokluğu birlikte yaşamışlardır. Dolayısıyla dil, millet ve devlet olmanın temelini teşkil etmektedir. Bunu bilen Türk aydınları Türk dili konusuna özellikle önem vermişlerdir.

Türk dünyasında, şiirleriyle ve yazılarıyla Türkçeye hizmet edenlerin sayısı oldukça fazladır. Bunların içerisinde hizmetleri teşekkürle geçiştirilemeyecek şahsiyetlerin en önemlilerinden biri de *Bahtiyar Vahapzade'*dir.

Bahtiyar Vahapzade, Azerbaycan sahasında Türkçeye çok sayıda şiir, edebî, tenkit, inceleme, makale, tiyatro eseri kazandırmış olmakla, çağımızda Türk dünyası şâir ve nasirlerinin en önemlilerinin içinde yer almıştır. O, daha öğrencilik yıllarında Kuzey Azerbaycan basınında yayımladığı şiir ve makaleleriyle dikkatleri çekmiştir. Daha sonraki yıllarda yazılarıyla çeşitli ödüller kazanmış, şöhreti dünyaya yayılmış ve eserlerinin bazıları başta Türk şiveleri olmak üzere, Rusça, Almanca, Fransızca ve Farsçaya çevrilmiştir.

Vahapzade'nin ilk defa Türkiye'de tanıtılması Saadet Çağatay'a nasip olmuştur[1]. Daha sonraki yıllarda H. Ahmet Schmiede, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve Dr. Yavuz Akpınar tarafından Türkiye Türklerine çeşitli yönleriyle tanıtılmış olan şairimiz türlü vesilelerle Türkiye'ye defalarca gelmiş ve Türkiye Türkleriyle haşır neşir olmuştur.

Bahtiyar Vahapzade dil konusunda yazdığı şiirlerde, Türkçe hakkındaki düşüncelerini beyan etmiş ve dil meselesine çok ehemmiyet vermiştir. Ayrıca yazdığı şiir, makale, edebî tenkit ve diğer nev'ilerde sade Türkçeyi kullandığı gibi tenkidini yaptığı eserleri de özellikle bu açıdan değerlendirmiştir.

Aynı dili konuşan insanlar tarihin süzgecinden beraber geçmişler, aynı kaderi paylaşıp varlığı ve yokluğu beraber yaşamışlardır. Dil, o yüzden "millet" olmanın temelini teşkil eder.

[1] Prof. Dr. Saadet Çağatay, Türk Lehçeleri Örnekleri II, A. Ü. DTCF. yay. Ankara-1972, s. 9-12

Vahapzade, bu duygu ve düşünceyi "*Ana Dili*" şiiriyle en güzel şekilde ifade edenler arasındadır:

"Dil açanda ilk defa "ana" söylerik biz,
"Ana dili" adlandır bizim ilk dersliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile.

Bu dil- bizim ruhumuz, eşğimiz, canımızdır.
Bu dil- birbirimizle ehdi- peymanımızdır.
Bu dil – tanıtmış bize bu dünyadaki her şeyi.
Bu dil- ecdadımızın bize goyub getdiyi
En gıymetli mirasıdır, onu gözlerimiz tek
Ğoruyub, nesillere biz de hediyye verek.
Bizim uca dağların sonsuz ezemetinden,
Yatağına sığmayan çayların hiddetinden.
Bu torpagdan, bu yerden,
Elin bagrından gopan yanıglı negmelerden,
Güllerin renglerinden, çiçeklerin iyinden,
Mil düzünün, Muğanın sonsuz genişliğinden
Ağsaçlı babaların eglinden, kamalından
Düşmen üstüne cuman o Ğıratından nalından

Ğopan sesden yarandın.
Sen halgımın aldığı ilk nefesden yarandın.
Ana dilim, sendedir halgın egli, hikmeti,
Ereb oglu Mecnunun derdi sende dil açmış.
Üreklere yol açan Fuzûlînin seneti
Ey dilim, güdretinle dünyalara yol açmış
Sende menim halgımın gehremalıgla dolu
Tarihi varaglanır.
Sende neçe min illik menim medeniyyetim
Şan – şöhretim sahlanır.
Menim adım,sanımsan,
Namusum vicdanımsan!
Milletlere balglara halgımızın adından
Mehebbet dastanları yaradıldı bu dilde.
Bu dil – tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
Bu dil- ecdadımızın bize goyup getdiyi
En giymetli mirasdır, onu gözlerimiz tek
Goruyup, nesillere biz de hediyye verek!"

Bir dile verilen önem, ancak bu kadar içli ve samimi anlatılabilir. Şairimiz, şiirde, Türkçenin, Türk insanının ruhu, aşkı, ecdat yadigârı olduğunu ve bizim de daha sonraki nesillere onu sağlam ve temiz bırakmamız gerektiğini söylüyor. Bununla kalmayarak devam ediyor: Türkçenin, yüce dağların azametinden, yatağına sığmayan çayların hiddetinden, bu topraktan, nağmelerden, türkülerden, güllerin renginden, çiçeklerin kokusundan, yaşlı babaların aklından, kır atın nalının sesinden kısacası Türk'ün yaşayışından oluştuğunu ifade ediyor. Yine Türkçede, kahramanlıkla dolu Türk tarihinin, medeniyetinin, şan ve şöhretinin, saklı olduğunu en güzel şekilde dile getiriyor. Bu konudaki hassasiyetini daha da netleştirerek dili, Türk insanının en önemli manevî unsurlarından biri olan namusa benzetiyor. Onun bu konudaki hassasiyetini bir Türk dili profesörümüz şöyle ifade etmektedir: "*Pek çok şair belki de dil üzerine şiir yazmıştır. Şüphesiz ki pek çok gramerci de dil ile tarih arasında münasebet kurmuştur. Fakat dili namus kabul eden bir yükse heyecana ben bugüne kadar tesadüf etmemiştim*[1]."

[1] Ahmet Bican Ercilasun, "Bir Azerî Şâirî: Bahtiyar Vahapzade", *Millî Eğitim ve Kültür*, S. 2, Mart 1979, s. 33.

Çağımızda, yabancı dil merakı çok ileri safhalara vararak, yabancı kültürden yaralanma ölçüsünü aşmış, kalkınmakta olan milletlerin kendi dillerini ihmalini gündeme getirmiştir. Bunların altında yatan ekonomik, sosyal ve kültürel emperyalizm neticede yabancı dille eğitim yapan okulları normalden daha fazla önemli kılmıştır. Şâirimiz **"***Riyakâr***"** şiirinde bu konuda gaflet içinde olanları sert bir üslupla eleştirip, bir öğretmenin, çocuğunu yabancı dille eğitim yaptıran okulda okutmasının normal olmadığını belirtir. Çünkü dil şuuru bir öğretmende herkesten daha fazla olmalıdır:

"R YAKÂR

Menim övladıma ana dilinde
Ders deyen "agıllı" müellime bah.
"Veten", "veten" deyir,
Öz övladını
Ecnebi dilinde ohudur ancag.
Özgeye: "Dilini öğren!"deyirsen,
Özünse…
Bu dili beğenmeyirsen!....
Ne deyek bu miskin riyakârlığa?..
Yohsa öz gınını beğenmir bağa?..

Bir nedir, beş-altı dil bilsin gerek,
Bizim sabahımız; körpelerimiz.
Veten diline de dodag büzmeyek,
Burdan ayag açıp, yola çıhag biz.
Evde ayag acır evvelce herkes,
Sonra uzaglara düşür gademler.
İlkini bilmeyen sonunu bilmez,
Evden üz dönderen çölde veremler.
"Evvel evin içi" demişler neden?
Sen çölü bilmezsen, içi bilmeden.
Yahşı bilmek ücün özge bir dili
Evvel öz dilini yahşı bilmeli.
Niye özümüzü öğey sayag biz?
Niye atamızı tanımayag biz?
Özgeni sevirsen?
İnanmıram ben!
Özünü sevmeyen özgeni sevmez.
Vetenin diline gereksiz deyen
Vetenin özünü nece sevir bes?
Üzüne dursaydı yediğin çörek,
Rezil olduğunu özün ganardın.
Dilimi dansaydım men de senin tek
Sen kime deyip pul gazanırdın?
Veten gayretini çekmeyen oğul
Hem özüne yükdür, hem özgesine;
Bu dilde ders deyip gazandığın pul,
Yediğin çörek de haramdır sene!
Böyüt balanı da sen özün, teki
Denen, özün yaşa, alem yoh olsun.
Namus olmasa da keçiner, teki
Dilin uzun olsun, garnın toh olsun.
Seninçün dünyada değer,a nadan,
Bir anlıg öteri könül hoşluğun,

Min def'e kiçikdir atalığından
Senin insanlığın
Vetendaşlığın!

1928 yılından sonra talih Azerbaycan'a daha öne oynadığı oyunlardan çok daha acımasızını oynar. Bu tarihten sonra ikiye ayrılan Azerbaycan'ın güney kısmı İran'ın eline geçer. Burada yaşayan Türk nüfusuna Farsların yaptığı baskılardan biri de Türkçeyi kullanma yasağıdır. Güneyde yetişen nesil artık Türkçe konuşma ve yazma hakkına sahip değildir. Bu yüzden ana dillerini bilmeden yetişirler. Her şeye rağmen özündeki Türkçe alevi sönmeyen birinin, dilini öğrenmek için Vahapzade'den kitap istemesi üzerine, şairimiz kahrolur, dilini ihmal edenleri *"Ne Ondansan, Ne Bundan"* şiiriyle hicveder.

"NE ONDANSIN, NE BUNDAN

"Sizdenim, yani Azerbaycanlıyım.
Ama anne dilimi bilmiyorum.
Dilimi öğrenmek için bana derslik gönderin"
Güney (İran) Azerbaycan'dan gelen bir mektuptan.
Yad dilde mektup yazıp kardeş, öz kardeşine.
Bu mektubu okuyan kül döksün başına.
Hükmüne bak hasretin.
Hükmüne bak zilletin.
Ya annesi yok imiş bu zavallı milletin
Bir emcekten süt emen ikiz evlâtlarına
Öz dilini öğrete.
Bir yuvadan uçurup, bu uçuşu seyrede.
Mektubunu okudum, yazarsın ki "Sizdenim,
Fakat ben öz dilimi bilmiyorumsa,
Bilmem,
Nasıl desem ben, benim"
Çok güzel itiraftır
Sahvini anlayanı düz olmazdı dansamak.
Günahını azaltır, günahını anlamak.
Bu yaradır,
Bu yerde yarılanır bu yara.
Ne deyip, ne ad vererek
Dilini bilmemekle övünen cahillere?
Haklısın…
Bizden olup,
Ey bizliğinden dönen,
Seni ben affederim, affeder mi ya vatan?
Bilmiyorsan dilini, sen vatanın yüzüne
İstemeden ak oldun.
Sen kendine bir üvey, özgeye yama oldun.
Bu halinle
Sünbeye
Ne tokmak,
Ne de kardeş,
Tüfeğe çakmak oldun.
Sen çıkmak istersen de özgenin efsurundan,
Ne ondansın, ne bundan.
Bilsen de yad dilini, tam yadın özü gibi,
Seni doğma bildi mi?
Bilmeyip, bilmeyecek!

Ona "can kurban" desen,
O, hakkını yiyecek
Yürek kızdırmayacak sana, "özgesin" diye,
Senin öz milletin de satılmış bilecektir
Kardeşini özgeye.
Yazırsın: "Değişmişim,
Başka gözle bakarım şimdi bütün her şeye.
Bana derslik gönderin dilimi öğrenmeye".
Derslik?
İşte ne demek?
Kitaplardan ne semer?
Hani anne dilini anneden öğrenirler.
Annen bunu yapmadı,
O sana anlatmadı.
Annesinin dilini.
Annen sana öğretti ağasının dilini
Öz doğma evlâdına doğma anne dilini
Öğretmeyen anneler,
Ya anne adlanmağa sizin hakkınız mı var?
Dilinizi yadsıyıp
Kendinizi dandınız
Fakat bu alçaklığı siz yücelik sandınız.
Ey kökünden ayrılıp kendisinden kaçaklar
Emin olun, sizi de bir zaman danacaklar."

"*Menim Anam*" şiirinde ise okuma yazma bilmeyen annesinin, ona Türkçeyi öğretmekle her şeyi öğrettiğini, bu dille meydana getirdiği bütün eserleri de annesine borçlu olduğunu belirtir. Güney Azerbaycan'da çocuğuna ana dilini öğretmeyen anneye hicivler yağdıran şairimiz, ana dilini öğreten anneye haklı olarak, bu şiirle minnet borcunu ödemeye çalışır:

"MEN M ANAM

Savadsızdır,
Adını da yaza bilmir
Menim anam…
Ancag mene,
Say öğredip,
Ay öğredip,
İl öğredip;
En vacibi:
Dil öğredip
Menim anam…
Bu dil ile tanımışam
Hem sevinci,
Hem gami…
Bu dil ile yaratmışam
Her şi'rimi,
Her nağmemi.
Yoh men hecem,
Men yalanam,
Kitap – kitap sözlerimin
Müellifi: menim anam!..."

Bahtiyar Vahapzade, bir başka eseri "*Latin Dili*" adlı manzumesinde ise ölü bir dil olan Latin dili ile –muhtemelen- Azerbaycan Türkçesini karşılaştırmıştır. Konuşanı olmayan Latin dili, bütün dünyada bilim dallarında kullanılmaktadır. Fakat *Atlantika sahilinde* (Birleşmiş Milletlerde) kendi dilini konuşmayan ve dahi başka bir dille ben bağımsızım, ben mutluyum diyenlere asla bağımsız ve mutlu denilemeyeceğini; milleti yaşasa da ölü sayılacağını şu dizelerle vurgular:

"…
Atlantika sahilinde
Coşa coşa
Daşa daşa
-Men azadam, men hoş-bahtem,
Deyir nâtığ yad dilinde.
Söyle nâtığ
İndi neye inanag biz:
Galaga mı
Ya göze mi
Emele mi
Ya söze mi?
"Men azadami mustagilem" sözlerini
Öz dilinde demeye de
İhtiyarın yohsa eger
De kim sene azad deyer"
…

Bahtiyar Vahapzade şiirlerinde yalnız bu konuları işlemekle kalmıyor, aynı zamanda "*… vezin ve kafiyeyi çok usta bir şekilde kullanıyor. Onu okurken insan ses tonunun ahenginin değiştiğini hissediyor. Şiirin muhtevasına uygun yücelik duygusunu telkin eden bir söyleyiş bu. Dil Yahyâ Kemâl'in dili kadar Türkçe, açık ve sade…*[1]".

Bahtiyar Vahapzade'nin Türkçe ile ilgili daha ayrıntılı fikirlerini çeşitli edebî eserlerle ilgili yazdığı makale ve tenkit yazılarından öğreniyoruz. Bu tenkitlerini bir kısmını, "*Veten Ocağının İstisi*[2]**"** adıyla kitap haline getirmiş ve yayımlamıştır.

O, Dede Korkut hikâyeleri ve Fuzûlî Türkçesine hayrandır. Şiirlerin ve diğer eserlerin dilini değerlendirirken ölçüsü çoğunlukla Dede Korkut hikâyelerinin dilidir, Fuzûlî dilidir, halk dilinin, deyimlerin ve atasözlerinin bolca kullanılmasıdır.

Gürcistan'da yaşayan Azerî şâir ve yazarların ortaklaşa yayımladıkları "**Çe me**" adlı kitap hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder: "*Birkaç gün önce Borçalı-Karayazı taraflarında memleketinden uzakta şairlerin Çeşme isimli şiir kitaplarını okudum. Gördüm ki şiirlerinin dili ve ruhu Dede Korkut kaynağından geliyor. Bu kaynaktan akan çeşmelerin suyu benim için çok değerli olduğundan duramadım. Şiirler hakkında bir makale yazdım* [3]". Çeşme adlı kitabın içinde yer alan Elihan'ın bir şiiri hakkında ise şöyle der: "Elihan dilimizin tarihine başvuruyor, onun ulu kaynaklarından, ilk kaynağın öz dili ile sohbet açıyor. Şair kasten Dede Korkut dili ile yazmaya çalışmıyor, hissolunuyor ki, bu onun öz ruhundan böyle süzülüyor."… "Şiir baştan başa Korkut deyiş tarzı ile yazılmakla dilimizin renklilik ve güzelliğini neredeyse unuttuğumuz bakireliğini, nameye benzer ehenkdarlığını, kulaklarımızda seslendirir, bizi kuru ve suni dilden canlı halk dilinin şekilliliğine çağırır[4] ".

Dede Korkut hikâyelerinin, Türkçemiz tarihi açısından sonsuz kıymeti vardır. Vahapzade, bu meseleyi ele alırken şunları söyler: " *…1400-1500 yıl evvel Dede Korkut Kitabı meydana gelmiş ve Türkçe konuşan insanlar arasında yayılmıştır. Bu estetik güzelliğinden, güzel bir*

---

1 Mehmet Kaplan, "Pırlanta gibi bir şiir", *Türk Edebiyatı*, S.123 Ocak 1984, s. 64
2 B. Vahapzade, *Veten Ocağının İstisi*, Bakü-1982.
3 B. Vahapzade; a.g.e. , s.88 ("Ezizim Mövlüd").
4 B.Vahapzade; a.g.e.s. 75-76("Borçalı-Balkaçit Dağlarında Gaynayan Çeşme")

sanat eseri olmasından başka, ana dilimizin bir zamanlar ne kadar yüksek seviyede olduğunu, onun geniş imkânlarını gösterir.

Beri gelgil, başım bahtı, evim tahtı
Ebden çıhıb yürüyende selvi boylum
Topuğunda sarmaşanda gara saçlım
Gurulu yaya benzer çatma gaşlım
Goşa badam sığmayan dar ağızlım
Küz almasına benzer al yanaglım
Gadınım, direyim, döleyim.

Bu estetik güzellikler, benzetmeler dilimizin zarifliğini, güzelliğini gösteren en kuvvetli sözlerdir[1] . ”

Fuzûlî’nin Türkçesine ve sanatına da hayrandır. Hayranlığını “Fuzûlî hakkında çok yazmışım, ama yazdıkça doyamıyorum[2] diyerek dile getirir. Onun meşhur:

Meni candan usandırdı cefadan yâr usanmaz mı
Felekler yandı ahımdan muradım şem’i yanmaz mı

matlalı gazeli hakkında; “Böyle sanat eseri ile biz bir daha dilimize, onun eskiliğine ve güzelliğine meftun oluruz ve deriz, böyle güzel dile malik olan halk ölmezdir, ebedidir[3] ”der.

Bütün bunların yanında, Vahapzade, halk edebiyatının dilini de bir hazine olarak görür. Bu konudaki fikirlerini beyan ederken: “*Dilimizi bize sevdiren, onun derinliğini bize gösteren sanat yollarından biri de âşık şiirleridir*”[4]. *Aynı zamanda anonim halk edebiyatı mahsullerinden olan manilerimiz için; “büyük bir romana mevzu olabilecek hadiseyi halk dört mısraya sıkıştırabilmiştir*[5]” demektedir.

Vahapzade, Türkçe deyim ve atasözlerini şiirlerinde bolca kullanmıştır: “*Kölgede yatanların, Öz kölgesi yoh olur*”(Besdir), “*Göz kabaga bakmasa, Dala galar ayaglar*” (Besdir), “*Yohsa öz gınını beğenmir baga*” (Riyakar), “*İlkini bilmeyen sonunu binmez*” (Riyakar), “*Özünü sevmeyen özgeni sevmez*” (Riyakar), “*Üzüne dursaydı yediğin çörek*” (Riyakar), ….

Vahapzade’ye göre edebiyatçılar verdiği eseri sade dille meydana getirmelidir. O eserleri, değerlendirirken bu ölçüye özellikle dikkat eder. Samet Vurgun’un “*Vağif*” şiirini değerlendirirken düşüncelerini şöyle beyan eder: “*Samet Vurgun’un ilk mabedi, şüphesiz Vağif şiiridir. … S. Vurgun’u okuyucusuna sevdiren mühim cihet onun şiirindeki sadelik ve bu sadelik içindeki büyüklüktür”*[6]. Bu sadelik de ancak halk dilini öğrenmekten geçer. Bu düşüncesini şöyle açıklar: *“ Manilerin her biri bir sanat incisidir, bir şiir cevheridir. Manilerdeki bu zariflik, bu derinlik ve büyüklük karşısında secde etmek yetmez, bunları gece gündüz öğrenmek lazımdır. Biz halkı öğrendikçe yüceliriz, büyürüz. Bizim en büyük sanatkârlarımız daima halk yaradıcılığından öğrenmiş, ona göre yücelmişlerdir. Fuzuli’nin de, Üzeyir Bey’in de Samet Vurgun’un da kudreti buradan kaynaklanmaktaydı”*[7].

Halkın Türkçesini öğrenen şair ve edipler dolayısıyla dilini sade ve güzel tutacaklardır. Çünkü: “ … *Edebiyatta dil güzelliği özellikle şarttır. Dili güzel olmayan bedii eserin hiçbir tesir gücü olmaz*[8].” “ *Riyakar*” şiirinde :

“Yahşi bilmek üçün özge bir dili
Evvel öz dilini yahşi bilmeli”

diyen şâirimiz bununla da kalmayarak Türkçeyi iyi bilmeyenlerin başka dillerden yanlış tercüme yapmalarına da sitem etmektedir: *“ …. H. Hemzetov’un Menim Dağistanım adlı eserini S. Azeri’nin tercümesinde okuduğum zaman tercümenin diline şaşakalmıştım. Çünkü bu dil*

[1] B.Vahapzade; a.g.e. , s.115 (“Dilimiz –Edebiyyatımız ”).
[2] B. Vahapzade; a.g.e. , s.6 (“Fuzûlî-Şekspir”).
[3] B. Vahapzade; a.g.e., , s.121 (Dilimiz-Edebiyyatmız”).
[4] B. Vahapzade; a.g.e. , s.121 (“Dilimiz –Edebiyyatımız”).
[5] B. Vahapzade; a.g.e. , s.116 (Dilimiz- Edebiyyatımız”).
[6] B. Vahapzade ; a.g.e. , s.42(“Vagıf”)
[7] B. Vahapzade; a.g.e. , s.117 (“ Dilimiz –Edebiyyatımız”).
[8] B. Vahapzade; a.g.e. , s. 75 (“ Borçalı –Başkeçit Dağlarında Gaynayan Çeşme “).

tercüme dili değildi. Tercüme dili ifadesinden dolayı okuyuculardan özür dilerim; aslında böyle bir dil yoktur. Onu biz ortaya çıkarmışız. Radyodan işitiyoruz. "Segah ifa eder filankes". Bu ifade dilimizde yoktur, sunidir, tercümeden gelmedir. "Segah okuyor filankes" öz dilimizdedir. Birinci sınıf kitabında Rus şâirlerinden birinin "Ağaçta Kuş" adlı şiirini okudum. Şiiri ismi bilinmeyen bir şâir tercüme etmiş. "Ptitsa sela" ifadesini "kuş oturdu" şeklinde çevirmiştir. Bak buna tercüme dili diyorlar. Tercüme eden belki de Rusçayı iyi biliyor, lakin ana dilini bilmiyor, desek yanlış söylememiş oluruz. Azerbaycan dilinde buna "kuş konar" denilir. Harfi tercüme, dilimizin ahengini ve tabiatını bozar"[1].

Sonuç:

Bahtiyar Vahapzade'nin Türkçeciliği hakkında söylenecek söz elbette bu kadar değildir. Ayrıca onun, Türkçe konusunda söylediği ve yazdığı daha önemli beyanları olduğu muhakkaktır. Biz, elimizden geldiğince bu konudaki düşüncelerinin temellerini oluşturan fikirlerini tespit etmeye çalıştık.

[1] B. Vahapzade; a.g.e. , s. 101 (İki Poest Haggında").

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

VAHABZADƏ YARADICILIĞINDA MƏNƏVİYYAT-MAARİF MƏSƏLƏLƏRİ

Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr 2012-ci il

NSANCIL DÜNYAGÖRÜ Ü AÇISINDAN B XT YAR VAHABZAD

M tan t Abdullayeva

Bakı Dövlət Universiteti,Filologiya fakültəsi
Akademik Zahid Xəlilov 23
matanat.a@hotmail.com

XÜLAS

Bütün zamanlarda yüksək təfəkkürlü insanları bəşəriyyətin problemləri narahat edib, düşündürüb. Problemlərin mərkəzində həmişə insan faktoru durub. Bəşəriyyətin qlobal problemi müharibədir. Hansı coğrafi məkanda və hansı miqyasda baş verməsindən asılı olmayaraq, müharibə Yer planetinin, bütövlükdə kainatın faciəsidir. Humanist ideyaların daşıyıcıları, mütərəqqi düşüncəli sənətkarlar əsərlərində bu qorxunc kabusun insanların həyatında törətdiyi faciələri qələmə almaya bilmirlər. Azərbaycanın və bütövlükdə Türk dünyasının təəssüübkeş şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı insansevərlik fəlsəfəsini özündə əks etdirir. İnsansevərlik fəlsəfəsi hər cür milli-etnik xüsusiyyətlərdən, əlamətlərdən yüksəkdə düran ümumbəşəri dünyagörüşü ehtiva edir. Humanist şair əsərlərində insanı, yaşından, əqidəsindən, bu və digər sosial qrupa aid olmasından asılı olmayaraq, fundamental dəyər kimi mənalandırır. Milli heysiyyatı güclü olan, vətən, millət təəssübü çəkən şairi yalnız xalqın problemləri düşündürmür. Vyetnamda, Ərəbistanda gedən müharibələr həssas şairin büyün varlığını təlatümə gətirir. Həyata bir baxış bucağından, bir qütbdən baxmırdı böyük sənətkar. Geniş, əhatəli diapazondan baxmaq, həyatı bütün rənglərdə və rəng çalarlarında yaşamaq arzusu, dünyanın dolğun dərki, yəni əksliklərin vəhdətinin dərki Vahabzadə fəlsəfəsinin ana xəttini təşkil edir. Bütün humanist insanlara xas olan qlobal düşüncə və qlobal hissiyyatla aləmi və insanları duymaq istedadına malik olan şairin narahatçılığı, qəlb ağrıları da hüdudsuzdur. “Heç zaman ziyalı sayıla bilməz // Özgənin dərdini yaşamayan kəs” deyən şair üçün “mənim dərdim, sənin dərdin, onun dərdi” yoxdur, yalnız bir dərd var – İnsan dərdi!

Açar sözl r: humanizm fəlsəfəsi, şair-hakim, insan həyatının mahiyyəti, təfəkkür süzgəci, milli heysiyyat.

Müasir dövr Azərbaycan söz sənətinin yüksək plankasını təşkil edən B.Vahabzadə poeziyasını saf kristala bənzətmək olar. Kristalın hər hansı tərəfindən baxarkən orada günəş şüalarının insanı heyrətə gətirən qeyri-adi rəng çalarlarındakı təzahürü göz oxşadığı kimi, B.Vahabzadə poeziyasının da rəngarəngliyi, çoxcəhətliyi poeziya vurğunlarının qəlbini oxşayır, poetik zövqünü artırır. Kristala hansı bucağından baxsaq, eyni gözəllikdə fərqli rəng oyunları, rəng keçidləri görmək olar. Vahabzadə yaradıcılığı da o cürdür – bütün yönlərdən onun yüksəkliyi, kamilliyi görünür. Şairin söz sənətinin qüdrəti - dərin və geniş məna yükünün nəfis, gözəl bədii cildlə ahəngdarlığı, eyni zamanda, şeirlərinin səmimiliyi və insanlara, bəşəriyyətə olan böyük məhəbbəti və qayğısı qəlbləri və düşüncələri riqqətə gətirir. Məhəbbət, mərhəmət, qayğıkeşlik B.Vahabzadə poeziyasının ana xəttini təşkil edən motivlərdir. Deyirlər ki, ağlın dərinliyi ürəyin genişliyi ilə mütənasibdir. Ona görə də geniş ürəkli, humanist insanlar dərin zəka sahibidirlər. Bütün zamanlarda dərin zəka sahiblərini bəşəriyyətin .problemləri narahat edib, düşündürüb. Onlar üçün insan faktoru milli mənsubiyyət anlayışından kənara çıxaraq ümumbəşəri mahiyyət daşıyır. Böyük şəxsiyyətlər üçün coğrafi məkan hüdudları mövcud deyil, dünyanın hər hansı bir yerində baş verən fəlakət, insan faciəsi onların şəxsi faciəsidir. Milli heysiyyatı güclü olan, millətin təəssübünü çəkən, vətənini, dilini müqəddəs tutan B.Vahabzadəni yalnız vətənin və xalqının problemləri düşündürmür, həssas şair dünyanın işlərinə, problemlərinə biganə qala bilmir. “Dinclik, rahatlıq mənim düşmənim”dir deyərək özünü hər zaman qaynar nöqtələrdə, fəlakətlər baş verən bölgələrdə hiss edən şair yüksək daxili dinamikaya, üsyankar təbiətə malik idi. Ona görə də o, həyatını passiv müşahidəçi kimi yaşamadı, o, azadlıq, sülh, əmin-amanlıq carçısı oldu, dünyanın ən narahat guşələrində baş verən hadisələrin mərkəzində dayandı-onları vətəndaş vicdanı və şair qəlbinin süzgəcindən keçirtdi.

Dünyanın nahaq işləri onun varlığında, fikir dünyasında təlatümlü əks-səda doğuraraq qələmindən süzülürdü:”Dünyanın dərdləri mürəkkəb kimi // Axır qələmimdən, axır sübhəcən” deyirdi şair. O, Yer kürəsinin hər hansı bir hissəsində baş verən müsibətləri özünün dərdi kimi hiss edir, dünyanın ən uzaq nöqtəsində əzab çəkən insanların halını özünün əzabı bilir: Pasifist şairin “Miz arxasında” adlı şeiri insansevərliyin himni kimi səslənir: “ Masa arxasında könlum biqərar

// Yolum neçə kənddən, şəhərdən düşür.// Vyetnama yağan ağır bombalar // Elə bilirəm ki, evimə düşür".[1] Problemlərin qloballığı fonunda sənətkar təfəkkürünün hüdudsuzluğunun şahidi oluruq. Sakit bir gecədə evində oturub yaradıcılıqla məşğul olan, özünü "könül dünyasının barometri" adlandıran şairin bütün varlığı dünyanın narahat bölgələrində cövlan edir. Cismən öz sakit otağında mövcud olan şairin ruhu narahatlıq içindədir, o, uzaq ellərdə əzab çəkən insanların ağrılarını öz varlığında hiss edir. "Sinada yandırır gün göyü, yeri,// Yenə də ərəbin Vətəni darda.// "Su" deyib yananda ərəb əsgəri // Mənim dodağım çatlayır burda." [2]

B.Vahabzadə humanist insan psixologiyasının daşıyıcısı və bilicisi olaraq həyatı bütün çalarları ilə - ağı-qarası, bəmi-zili, şirini-acısı və s.ilə sevir. Həyatın mənasını yalnız xoşbəxtlik, sevinc, əyləncə yaşantılarında görən və maddi dünyanın həzzlərindən zövq almağı təbliğ edən epikürçü düşüncəli insanlardan, yaxud da həyatda yalnız qəmi, kədəri görən pessimist insanlardan fərqli olaraq, Bəxtiyar Vahabzadə "həyatın sevinci də, kədəri də gözəldir"-deyir. Həyatı, varlığı tam, dolğun qavramağı bacaran insanlar kimi, onun üçün də şadlıq da, qüssə də eyni qüvvəli olub insanın könül dünyasını – mənəviyyatını formalaşdıran güclü amillər kimi çıxış edir. İnsan həyatının dolğunluğu, zənginliyi hər iki qütbün birliyində, vəhdətində mümkündür. "Kədərdəki nəşəni, zövqü anlamayanlar // Həyatın nəşəsindən, fərəhindən nə anlar? // Hər kədəri səadət, hər sevinci qəm izlər. // Əsl könül həm qəmi, həm sevinci əzizlər. // Tələtümsüz ürəklər qovuq kimi boş olur. // Daim sevinc axtaran daim qəmə tuş olur."[3] Həyata bir baxış bucağından, bir qütbdən baxmırdı böyük sənətkar. Geniş, əhatəli diapazondan baxmaq, həyatı bütün rənglərdə və rəng çalarlarında yaşamaq arzusu, dünyanın dolğun dərki, yəni əksliklərin vəhdətinin dərki Vahabzadə fəlsəfəsinin ana xəttini təşkil edir.. Böyük sənətkara görə, həyatın hər cür təzadları, əslində, insanın öz mənəviyyatında yaranır. Şair - "Ən böyük, ən dərin söz içimdədir. // Haqq-nahaq, düz-əyri, qəm-sevinc, qış-yaz // Mənim öz içimdə, öz içimdədir"- deyir. Həyatı tam, dolğun, bütün keyfiyyətlərin və rəng çalarlarının vəhdətində yaşamaq istəyən şair özünə statik və durğun həyat arzulamır. Çünki belə həyat onun hüdudsuz, geniş mənəvi dünyası, coşğun sevgisi ilə uzlaşmir. "Tufansız ürəklər durğun göl kimi,// Suyu təzələnməz, dibi lillənər"- deyən şair üçün passiv həyat ətalət və tənəzzüllə aparan mövcudluqdan başqa bir şey deyil. Belə həyat tərzində nə yaradıcılıq, nə də mənəvi yüksəliş mümkün deyil.

Şairə görə hər cür şər xeyirin tam təzahürü üçün, bir növ, lakmus kağızıdır. Burada "xeyir" və "şər" sözlərini pozitiv və neqativ yaşantılar anlamına uyğun gələn rəmzi söz kimi işlədirik. Şair özünün pozitiv hiss və emosiyalarını neqativlərin mövcudluğu, yaşanılması fonunda (və şərtində) əldə edir. "Dibi görünməyən ümman göstərin // Baş vurum, kəşf edim dərinliyini.// Mənə əzab verin, iztirab verin,// Dadım səadətin şirinliyini".[4] Böyük şəxsiyyətlər həyata, və ümumən, varlığa qlobal müstəvidən baxmağı bacardıqları üçün həyatın problemlərinə fəlsəfi aspektdən yanaşaraq onları hikmət dərsi kimi dəyərləndirirlər. Onlar əzab və əziyyətlərin həqiqi mahiyyəti haqqında düşünür, onlara xüsusi önəm verirlər. Bunu həm Şərq, həm də Qərb düşüncəsində görürük. Görkəmli islam teoloqu və filosofu Əbu Həmid əl-Qəzali (1058-1111) yazır ki, sevinc sənin üçün ağrıya çevrilə bilər, ağrı isə dərmana.[5] "Qəmin damcısında közərən ağıl, // Közərməz şadlığın ümmanında da"- deyirdi Bəxtiyar Vahabzadə. "Əgər unsan nəyəsə çatmaq istəyirsə, o zaman çətinliklərdən qaçmamalı, əzab və əziyyətlərdən qorxmamalı, sınaqlardan ləyaqətlə keçməyi bacarmalıdır. Müdriklər deyirlər ki, maddi dünya insanı hər addımbaşı izləyən sınaqları, bütün dərdləri və bədbəxtlikləri, çətinlikləri və əziyyətləri yaradan səbəbdir".[6] Məşhur alman filosofu Qotfrid Vilhelm Leybnits (1646-1716) belə deyirdi: "İnasanlar "ən yaxşı aləm" anlayışını səhv olaraq yalnız xeyirdən, faydalı olandan və xoşbəxtlikdən ibarət olan dünya kimi başa düşürlər.Amma belə dünya yeknəsəq olardı, yeknəsəqlik, monotonluq isə müdrik Allaha layiq deyil. Həyatdan alacaqları fasiləsiz həzzlər insan varlıqlarını yorar və bezikdirər. İnsanlar

[1] Bəxtiyar Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İki cilddə.I c.B.,2004.s.44
[2] Orada.s.44
[3] Orada.s.11
[4] Bəxtiyar. Vahabzadə Seçilmiş əsərləri.I c.,s.118
[5] Abu Xamid al-Qazali.İssledovaniye sokrovennıx tayn serdsa.M.,2006.s.119
[6] Mətanət Abdullayeva.Klassik poeziya : ezoterik xəzinə.B.,2009.s.265

uğursuzluqlar yaşadıqca sınaqlarda bərkişdikləri kimi, təbiət də xeyirlə şərin, fəaliyyətlə iztirabın, gözəlliklə eybəcərliyin gərgin mübarizəsində, yəni məhz bütövlükdə və rəngarənglikdə gözəl və məqsədəuyğun düzəndə təşəkkül tapır. Torpağa atılan toxum cücərməmişdən əvvəl əziyyət çəkir. Və yəqinliklə demək olar ki, ağrı-acılar müvəqqətidir, son nəticədə faydalıdır, belə ki, onlar kamilliyə aparan ən qısa yoldur".[1] Dərin zəka sahibləri insan həyatında ağrıların, əziyyətlərin olmamasını ən böyük əzab sayırlar. Hər kəs həyatda hansısa amalla yaşayır, idrakının mərtəbəsinə uyğun gələn amalla. Məqsədinə yetişib-yetişməməsindən asılı olaraq insan çox sınaqlarla üzləşir. Dahi Füzuli ilahi eşqə yetişmə yolunda çox əziyyətlətə tuş gəlir. O çəkdiyi bəlaları həyatının naxışı adlandırır: " Ömür hər ləhzə keçir, zövqdən olma məhrum, // Bil qənimət bu bəla ləzzətini sən hər dəm. // Könlümün qönçəsi xari-sitəm ilə açılır,// Bu məhəbbət bağının zinətidir cövri-sitəm".[2] Türk dünyasının görkəmli mütəfəkkiri Mövlana Rumi baş verən bəd hadisələrdən dərs götürməyi insanlara tövsiyə edir :"Kötü bir olay olsa, hisse al o kıssadan, // Yese düşme, tevil et, ibadettir hüsn-i zan". Problemlər, çətinliklər həyat təcrübəsinin ayrılmaz tərkib hissələridir, sakit və rahat həyatın verə bilmədiyi dərsi onlar verir.. Ona görə də deyirlər [3]ki, şər də, xeyir də insanın müəllimləridir. Nizami belə deyir: "Bu mülkdə yaxşı da, pis də sənin̂çün çalışır, Pis və yaxşı (işlərdə) sənə güzgü tutandırlar.[6] B.Vahabzadə üçün də problemlər həyat yükü deyil, həyati gözəllikdir: "Ölüncə bu yükdən həzər eyləmə!// Gileylənmə, gəl.// Çək onu ürəklə!// Həyat, sən demə,// Həyatın yükünü çəkərkən gözəl!". Şair "Şəbi-hicran" poemasında dərdləri həyatın yeganə dövləti hesab edən Füzulinin obrazını məhz belə prizmadan səciyyələndirir: "Üzündən, gözündən tökülür kədər,// Qəmlər dövlətidir, dərdlər varıdır.// Ağaran dan yeri, qızaran göylər,// Onunçün Leylanın yanaqlarıdır".[4] Görkəmli fransız yazıçısı və filosofu Volter özünün "Fəlsəfi povestlər"ində belə deyir: "Elə bir şər yoxdur ki, ondan xeyir törəməsin".[5] Həyatda çətinliklərdən, əziyyətlərdən ləyaqətlə keçə bilməyən, mənəviyyatı rəndələnməyən insan başqasının dərdinə yana bilməz, öz əzabında bişib yumşalmayan ürək özgə faciəsinə qayğı, mərhəmət məlhəmi olmağı bacarmaz. Bütün humanist insanlara xas olan qlobal düşüncə və qlobal hissiyyatla aləmi və insanları duymaq istedadına malik olan şairin narahatçılığı, qəlb ağrıları da hüdudsuzdur. "Heç zaman ziyalı sayıla bilməz // Özgənin dərdini yaşamayan kəs" deyən şair üçün "mənim dərdim, sənin dərdin, onun dərdi" yoxdur, yalnız bir dərd var – İnsan dərdi! Və bu dərd şairin qəlbini hədsiz incidir, nəhayətsiz fikir dünyasını əzir, çünki onların hamısı şairin öz dərdidir: " Döşəyimin istisi bəs niyə sancmır məni?// Yatıram şirin-şirin.// Mən ki bilirəm indi çadır körpələrinin // Soyuqdan əsdiyini." Şair, qəlbi olan insanların ağrılı yerinə – faciəvi taleli körpələr probleminə toxunaraq hamını bu dərdi bölüşməyə çağırır. Onun "Utanıram" adlı şeirində də eyni motivlər səslənir, şeir bütün millətin vicdanına ünvanlanır: "Şəhidlərin, qaçqınların // Üstümüzdə min ahı var. // Çatdığımız bu nöqtədə // Hamımızın günahı var." Şair "utanıram" deməklə hamını bu ağır hissiyyatı keçirməyə təhrik edir: "Babaların ucaltdığı // Bizim qalib qalalardan utanıram. // Çadırlarda // Donan körpə balalardan utanıram".[6]

Şairin ürəyi daim səksəkədədir, o, Haqqı tapdalanan, zəif və aciz insanların halını düşünür. Kimdir bu insanlar? – körpələr və qocalar. Bu problem B.Vahabzadə yaradıcılığında çox geniş diapazonda işıqlandırılır. Cəmiyyətin həyatında adiləşmiş, lakin həssas insanlar üçün adiləşə bilməyən, "Vətən üçün alışıb porşələnən kəslərin // Qat-qat könlünü dağla(r)"yan problemlər – "dilənən ixtiyarlar, şüşə silən uşaqlar" problemi şairin vicdanını əzir. Bu gün də həllini tapmayan və bütün bəşəriyyət üçün göz dağı olan uşaq əməyinin istismarı problemini təəssübkeş şair "Maşın silən uşaqlar" şeirində təqdim edir. "Bəs biz kimik? Maşında sağ-sola şütüyənlər // Onlara göz bərəldib, "çəkil burdan" deyənlər, // Qovduğumuz körpələr kimdir? – Gələcəyimiz! // Bu günümüzdən deyil, məchul sabahımızdan // Qovuruq o günahsız körpələri bu gün biz.".[7]

---

[1] İnternet saytı. filosof.historic.ru

[2] Azərbaycan klassik ədəbiyyatı. 10 cilddə.VII c. Füzuli.B.,1986.s.128

[6] Nizami Gəncəvi.Sirlər xəzinəsi.(Filoloji tərcümə)B.,1981.s.268

[4] Azərbaycan klassik ədəbiyyatı. 10 cilddə.VII c. Füzuli.B.,1986.s.15

[5] Volter. Filosofskiye povesti.Leninqrad,1998.s.47

[6] Bəxtiyar Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İki cilddə.I c.B.,2004.s.139

[7] Bəxtiyar Vahabzadə.Əsərləri.10 cilddə.6-ci c.B.,2003.s.516

Böyük humanist şair cəmiyyətdə "sevgisizlik"dən ortaya çıxan "lazımsız insanlar" problemini "Atılmışlar" poemasında yüksək poetik formada qələmə alır, boyük məhəbbətlə təsvir etdiyi kimsəsizlərin psixoloji vəziyyətini insansevərlik müstəvisindən analiz edir. Bu əsəri daxili titrəyişsiz və göz yaşlarsız oxumaq mümkün deyil. Həyatlarının əvvəlində - körpələr evində, həyatlarının sonunda qocalar evində "atılmışlar"ın taleyinə acıyan şair belə deyir: "Tapar bir-birini sınıq ürəklər,// Tapar bir-birini iki atılmış.// Atılmış! Atılmış, həqiqətdir bu – // Birinin əvvəli, birinin sonu". Həyatlarının axırını qocalar evində keçirməyə məhkum olan qocaları sanki əzizləyən şair deyir: "Sındırmır özünü, axı, nə gərək?//. Sirrini içində saxlayır qoca.// Elə ki yatağa girir, sübhədək // Yorğanın altında ağlayır qoca".[1] Əsərdə insanpərvər şairin qocalara da, uşaqlara da məhəbbəti ağrılı, nisgilli məhəbbətdir. Uşaqları övladlığa götürməyə gələn olanda körpələr evində baş verənləri şair qəlb ağrısı ilə belə təsvir edir: "Çiçi paltarını geyinir o gün,// Hələ güzgüyə də baxır uşaqlar.// Bəzənir, düzənir... Bəyənilməkçün // Görün nə oyundan çıxır uşaqlar.// Yanaşır qadına...// Baxır üzünə.// Baxışda yalvarış, baxışda üsyan.// Baxır matdım-matdım, O, dönə-dönə,// Baxışlar qışqırır:"Mən sənin balan!"// Ağır...Bu mənzərə nə qədər ağır!// Ürəklər çırpınır...Gözlər intizar.// Burda özlərinə ana axtarır // Ana qucağına həsrət balalar".[2] Ata-ana sevgisindən məhrum, "hamıdan çəkinən", "sınıq ürəkli", gözləri qapıda qalan körpələrə dayə məhəbbəti yox, həqiqi məhəbbət arzulayan şairin urək sözləri bütün insanlara ünvanlanıb: "Ana sevgisinə körpə həsrəti // Kim deyir ən böyük bir həsrət deyil?! // Dayənin sığalı, adi hörməti//Vəzifə borcudur, məhəbbət deyil".[3] Poemada hadisələrin təsvirində şair passiv iştirakçı kimi çıxış etmir. Biz onu hadisəiərin inkişafında insanların acı qismətinə ürəyi yanan insan görməklə bərabər, həm də bu adamların müdafiəçisi və onların haqqını tələb edən hakim görürük. Humanist şair, eyni zamanda, əyilmiş vicdanları mühakimə edən hakimdir: "Məhkəmə qurulsun! Atılmışların // Uzaq, gözdənuzaq sığınacağında. // Vicdanlar əyləşsin o gün hakimin //Biri sol yanında, biri sağında. // Məhkəmə qurulsun, hökm verilsin,// Hər kəs haqqını yox, borcunu bilsin! // Balasını atan analar ilə //Anasını atan balalar gəlsin".[4] Vicdanları mühakimə edən şair–hakim müttəhimlərdən ancaq bir borcun ödənilməsini tələb edir - sevgiyə, qayğıya ehtiyacı olanlara ancaq sevgiylə haqqın qaytarılmasını! İnsanpərvərliyin, humanizmin devizi, bütün aləmin, kainatın və insan həyatının mahiyyəti olan sevgiylə!

Adiliklər içərisində qeyri-adiliyi görmək bacarığı var idi həssas qəlbli şairdə. O, gündəlik həyat axarında bəlkə də heç kəsin görə bilmədiyi incə məqamları tapırdı. Tapdığını fəlsəfi təfəkkür süzgəcindən keçirib bədii cildə salırdı. "Karusel" şeirində insanların ümumi şənliyi fonunda heç kəsin diqqət yetirmədiyi bir "ştrix" şairin diqqətini cəlb edir. Nə idi şairin diqqətini çəkən? Karuseldə fırlanan uşaqlar özlərini xoşbəxt hiss edirlər, valideyinlər də uşaqların sevuncinə qatılıblar. Karusel fırlandıqca sanki dünya da uşaqları əzizləyib tumarlayır, onların başına dolanır. "Hələlik cahanın başına siz yox, // Sizin başınıza dolanır cahan" – deməklə müəllif, böyüdükdə uşaqların həyatın sınaqlarına tuş gələcəklərini, dünyanın çək-çevirinə düşəcəklərini vurğulayır. Ümumi səs-küylü şənlik səhnəsinin içərisində tənha uşaq obrazı görünür. Kütləyə qoşulmayan fərdin fiziki tənhalığı ahəngdarlığı pozur. Belə ki o, meydançaya tək gəlib və yanında onu karuselə mindirəcək bir kəs yoxdur. Ata-anasının onun yanında olmaması və ona görə də karuselə minə bilməməsi faktı şeirə faciəvi çalar verir. "Bütün bu şənlikdən uzaqda ancaq // Barmağı ağzında durub bir uşaq".[5] Nə üçün uşaq tənhadır? Şair səbəbini göstərmir, bunu oxucunun öz öhdəsinə buraxır. Əslində, şairin məqsədi uşağın tək gəlməsini göstərmək deyil, hərçənd bu fakt da həssas şairin qəlbini incidir. Şeirdə əsas məqsəd uşaq psixologiyasını böyülklər üçün gözlənilməz yöndən açmaqdır, onun təbiiliyini və mühitlə ahəngdarlığının gözəlliyini göstərməkdir. B.Vahabzadə yaradıcılığında duyulan səmimiyyət bu şeirində apoqey nöqtəsinə çatır. Şeirdəki gözlənilməzlik nədən ibarətdir? İlk baxışda düşünülə bilər ki, uşaq karuselə minə bilmədiyi üçün ya ağlayacaq, ya da kefsiz dayanıb həsrətlə karuseldəki uşaqlara baxacaq. Ancaq

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmış əsərləri.II c. B.,2004.s.24
[2] Orada.s.249
[3] Orada.s.247
[4] Orada.s.252
[5] Bəxtiyar Vahabzadə.Seçilmiş əsərləri.İki cilddə.I c.B.,2004.s.26

əsla, yox! Heç bir paxıllıq, həsəd hissi olmayan saf uşaq qəlbi şənlənən uşaqların emosiyalarını özündə əks etdirir, saf aynada olduğu kimi. Uşağın psixoloji durumunda dinamiklik yaradan pozitiv emosiyalar həm də onun təxəyyülünü – fantaziyasını aktivləşdirir. Uşaq fiziki olaraq karuseldə fırlanmırsa da, təxəyyülündə uşaqlarala bərabər fırlanır, onlarla bərabər gülür, "o da xoşhallanır, həzz alir gendən, duyur fırlanmağın xoş olduğunu". Onun hisslər aləmində yaşantısı o qədər güclüdür ki, seyr etdikləri ilə psixoloji-emosional hala daxil olur. Və belə identiklik şeirdə təbii və inandırıcı görünür. Bu uşaq böyüklərin bacarmadığını edir - öz həmcinslərinin xoşbəxtliyinə qoşulur, onların emosional halını yaşayır və başqalarının sevincindən sevinc payı almağı bacarır! Uşaq qəlbinin, mənəviyyatının saflığı, təbiiliyi, bütövlükdə, insan fenomeninin gözəlliyi məhz belə identiklik halında özünü göstərir. "Ancaq o xoşbəxtdir...// O qəlbə mən də // Heyranam...// Ey könül, düşün, düşün sən. // O, həzz ala bilir özgəsinin də // Həzzindən, zövqündən, səadətindən!..."[1] Burada özgələrin səadətinə qoşula bilməyən böyüklərə qinayıcı müraciət, şairin özü də qarışıq, bütün insanlara bir örnək var. Paradoksal bir vəziyyət görünməkdədir – oxucu tənha uşağa acımalıdır sanki. Lakin bir psixoloq kimi çıxış edən şair başqa effekt yaratmağa nail olur - o, böyük ustalıqla əqrəblərin istiqamətini tərsinə çevirir. Oxucu öz qəlbinə baxaraq mənəviyyatının kasadlığına görə məhz özünə acıyır.

Bəxtiyar Vahabzadə fəlsəfəsi insansevərlik fəlsəfəsi, humanizm fəlsəfəsidir. İnsansevərlik nöqteyi-nəzərincə, həyatda insan faktoru ən dəyərli şeydir. Və bu dəyərə hər hansı bir formada, məişət səviyyəsindən qlobal planetar miqyasa qədər, təcavüz aktı, insansızlığın, mənəviyyatsızlığın təzahürüdür. Humanizm fərdlə çoxluq arasında, insanla bəşəriyyət (insanlar toplusu) arasında körpüdür. Belə körpu "mən" hüdudlarını "biz" hüdudlarına pərçimləyir, onları vahidə - bütövə çevirir. Həmin vahid Bahabzadə düşüncəsində Vətəndir.

Bir bütövdür bu Vətən
Bunu bilmir hər yetən.
Yaşamasa səndə mən,
Yaşayammaz səndə biz. [2]

Onun humanizminin zirvəsi Vətən sevgisində bərq vurur. Bir millətin övladları bir sevgi, bir ideya ətrafında birləşə bilməsələr, Vətənin bütövlüyü yaşanılmaz. Həqiqi vətənpərvərlik humanizm, insansevərlik müstəvisindən başlanğıc götürür. Vətəndaş-şairi qəzəbləndirən insanların düşüncəsinin darlığı, həqiqi vətənpərvərlikdən uzaqlığıdır. "İş gücümüz didişməkmi? // Leş üstündə didişərlər...Vətən leşmi? // Bölünməmiş nəyimiz var? O, vətəndir! // O, həm səndir, o, həm məndir. // Necə bölək məni, səni // Necə bölək bu Vətəni?"[3]Humanist şair insanı, yaşından, əqidəsindən, bu və digər sosial qrupa aid olmasından asılı olmayaraq, fundamental dəyər kimi mənalandırır. Məsələn, "Şəhidlər" poemasına nəzər salaq. Xalqımızın milli azadlıq hərəkatının qan selində boğulduğu 20 Yanvar faciəsinin təsvir edildiyi "Şəhidlər" poeması çox aspektdən təhlil edilə bilər və edilməlidir. Poemanın ən ağrılı səhnəsi belədir – bətnində övlad gəzdirən Fərizə ərinin ölüm xəbərini eşidib canına qəsd edir. Şair dərin qəlb ağrısı ilə ananın və hələ doğulmayan körpənin itgisinə acıyır. Doğulacaq insanın tələf olması humanist şairi çox yandırır. Hər bir insan varlığını bir fenomen kimi dəyərləndirən şair həmin körpənin daşıya biləcəyi potensial imkanlarını düşünür: "Sən, axı, ərinə sədaqətinlə // Körpənə xəyanət elədin, qızım. // Sınayır bəndəni Allah, çətində // Batdın bir günahda iki günaha. // Xəyanət işlədin sədaqətində // Körpəyə qıymaqla qıydın sabaha.//Bəlkə... açılmamış solan o gözlər // Ulu zirvələrə yol açacaqdı. // Bəlkə o gözlərdən doğacaq səhər, // Zülmət dünyamıza yol açacaqdı.".[4]

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində Bəxtiyar Vahabzadə fenomeni müasir poetik düşüncənin ən yüksək plankasını təşkil edir. Onun yaradıcılığı insansevərlik, humanizm prinsiplərinə dayaqlanan fəlsəfi görüşləri ifadə etdiyi üçün nəinki öz vətənində, Azərbaycanın sərhədlərindən uzaqlarda - həqiqət nəfəsli, dərin düşüncə və səmimi duyğulu, yüksək poetik dəyərli sözə ehtiyac duyulan hər yerdə sevilir. Zaman dəyişəcək, dövrlər bir-birini əvəz edəcək, amma Vahabzadə poeziyası nə zaman, nə də məkan hüdudlarının çərçivələrinə sığmayacaq!

---

[1] Orada.s.28
[2] Bəxtiyar Vahabzadə.Əsərləri.10 cilddə.6-ci c.B.,2003.s.661
[3] Orada.s.319
[4] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri.II c. B.,2004.s.303

B XT YAR VAHABZAD N N U AQ V M KT B DÜNYASI

jd r A AYEV
Prof. Dr., Qafqaz Universiteti
Bakı / AZƏRBAYCAN
ajdar1937@box.az

XÜLAS

Türk dünyasının ünlü şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı həyatın, insanın, insan düşüncəsinin bədii sözün qüdrəti ilə qələmə alınmış əsrarəngiz təqdimatıdır.

Məqalədə şairin zəngin irsindən yalnız bir istiqamətə-onun uşaq və məktəb, müəllim və təhsil haqqında yazdığı şeirlərin təhlilinə yer verilmişdir. Şair yaradıcılığa başladığı ilk illərdən uşaqlar üçün maraqlı şeir nümunələrini meydana qoymuş, illər keçdikcə təhsil, müəllim, məktəb haqqında fikirlərini, onların cəmiyyətdə rolunu poetik tərənnümlə əks etdirmişdir.

Məqalədə şairin bəhs edilən mövzuda yazdığı "Körpə nəfəsi", "Analar, dayələr", "Günəş və Mən", "Məktəbli qız", "Yazı taxtası", "Birinci zəng", "İlk dərs", "Mənim parta yoldaşım", "Müəllim" və digər şeirlərindən nümunələr təhlil edilir, Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında uşaq, məktəb, müəllim mövzusunun sosial-pedaqoji və poetik-fəlsəfi mahiyyəti şərh olunur.

Açar Sözl r: Bəxtiyar Vahabzadə, uşaq və məktəb dünyası, müəllim, sənətkarlıq, bədii söz.

Творчество известного в тюркском мире поэта Бахтияра Вагабзаде является волшебным воспеванием жизни, человека, человеческой мысли, вышедшим из-под пера автора благодаря могуществу художественного слова.

Статья посвящена только одному направлению богатого творческого наследия поэта – анализу стихов, посвященных детям и школе, учителю и образованию. С первых дней своего творческой деятельности поэт создавал вызывающие живой интерес детей стихи, а с годами стал в поэтической форме излагать свои мысли об образовании, педагогах, школе и их роли в обществе.

В статье проведена разборка отрывков таких посвященных этой теме стихов поэта, как «Дыхание ребенка» («Körpə nəfəsi»), «Матери и няни» («Analar, dayələr»), «Солнце и я» («Günəş və mən»), «Школьница» («Məktəbli qız»), «Школьная доска» («Yazı taxtası»), «Первый звонок» («Birinci zəng»), «Первый урок» («İlk dərs»), «Мой школьный друг» («Mənim parta yoldaşım»), «Учитель» («Müəllim»), сделан анализ социально-педагогической и философско-поэтической сущности написанных на тему ребенок, школа, учитель стихов в творчестве Бахтияра Вагабзаде.

: Бахтияр Вагабзаде, ребенок и школьный мир, учитель, мастерство (виртуозность), художественное слово.

BAKHTIYAR VAHABZADE CHILD'S AND SCHOOL WORLD

SUMMARY

Creation of Bakhtiyar Vahabzade, famous Turk poet, is an unexampled presentation of life, human, human sense written by the power of artistic pen.

Analysis of only one direction – child and school, teacher and education-from the rich heritage of the poet has been emphasized in this article. At the first years of his creation the Poet wrote many interesting poems for children and praised education, teacher, school ideas and their role in the society.

Examples from "Kid's breath", "Mothers, nurses", "Sun and I", "Schoolgirl", "Blackboard", "First bell", "First lesson", "My classmate", "Teacher" and other poems he write being a prisoner were analyzed in this article. This article reflects socio-pedagogical and poetic-philosophical essence of child, school and a teacher theme at the creation of Bakhtiyar Vahabzade.

Key Words: Bakhtiyar Vahabzade, child and school world, teacher, mastery, graphic word.

Giri

Bəxtiyar Vahabzadə mövzu rəngarəngliyi, üslub gözəlliyi, sənətkarlıq məziyyətləri, yüksək ideya-mənəvi məsləki, fəlsəfi düşüncələri ilə seçilən, Türk dünyasında sevilə-sevilə oxunan qüdrətli söz ustadıdır. Onun yaradıcılığında uşaq və məktəb dünyası önəmli yer tutur. İstər uşaqlar üçün yazdığı şeirlərində, istərsə də ibrətamiz fikirlər, sosial mənzərələr, fəlsəfi baxışlar sərgiləyən əsərlərində, hətta, publisistik yazılarında uşaq, məktəb, müəllim mövzusu şairin mənəvi aləminin tələbatı kimi meydana çıxır.

Sənətkarın yaradıcılığına diqqət yetirdikdə öncə kiçik yaşlı, daha sonra yeniyetmə və ilk gənclik yaşını keçirən uşaqlar üçün yazdığı şeirlər diqqəti cəlb edir. Məktəb və müəllim mövzusu isə həm real, həm də müstəqim yanaşmada öz əksini tapır. Reallıq bundan ibarətdir ki, şair təhsil ocağının, orada oxuyan şagirdlərin, dərs deyən müəllimin məziyyətləri haqqında müşahidələrini təcəssüm etdirir. Müstəqim anlam isə şairin hikmət sahibi, həyat hadisələrini təşrih edən, insanları səciyyələndirən, yol göstərən, dəyər verən, tərbiyə edən, istiqlal və azadlıq ruhunu yayan mübariz müəllim missiyasında görünməsidir. Sənətkar kiçik yaşlı uşaqlar üçün yazdığı şeirlərində balacaların əhvalını, qəribəliklərini, təəccüblərini qələmə alır, eləcə də, onlara insanlar, insanlıq, ətraf aləm haqqında bilgi verir. Şair nəinki məktəbi, hətta, sinif otaqlarını tərənnüm edir.

Sənətkarın "Şəfəqin arzusu", "Sinif-həyat", "Birinci zəng", "Aynası bol, daşı az", "Qəbələ məktəbi", "Sevinc gətirmişəm", "Mən ki, qara deyiləm", "Körpə gülüşü" və digər onlarla şeirində uşaqların bənzərsiz, al-əlvan dünyası, uşaqları sinifdən-sinfə keçdikcə qucağına alan sinif otağı, müəllimin şəfqətli, əvəzsiz əməyi sənətkarlıqla tərənnüm olunur.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı uşaq dünyasını al-əlvan çiçəkləri ilə gözəlləşdirən gülüstandır. O, cəmiyyətdə, təbiətdə, fəaliyyətdə baş verən müşahidə etdiyi prosesləri sosiallaşdırır və bunu öyrənc mənbəyinə çevirir.

U aq v m kt b dünyasını ks etdir n poetik nümun l rin t hlili

Bəxtiyar Vahabzadənin şair – vətəndaş olaraq maraq dairəsində insanların dünyaya gəlişindən əbədilik dünyasına qovuşana qədər ömür yolu dayanır. Filosof şairin yaradıcılıq laboratoriyası bu zəngin həyatın müxtəlif anlarını, məzmun çalarlarını, insan münasibətlərini öyrənir, aldığı ictimai-fəlsəfi nəticələri poeziyanın ruhlandırıcı dili ilə bəyan edir.

Qüdrətli sənətkarın uşaq və məktəb dünyasında da əsas sima insandır, insan münasibətidir, insanın öyrənməsi və öyrətməsidir, insanın yüksəliş yolunun tərənnümüdür. Şairin "Körpə nəfəsi" adlı şeirində həzin, qəlbi riqqətə gətirən, təbiətən mövcud olan ana – körpə məhəbbəti dayanır. O, bu şeirində ananın körpənin beşiyi üstdə əyilməsi ilə ana önündə cahanın əyilməsi oxşarlığını təqdim edir. Şair "dünyada ən incə, ən pak nəğmədir körpə mışıltısı, körpə nəfəsi" deyərək, dünyaya gəlmiş yeni insanın paklığını, saflığını nəzərə çatdırır. Eyni zamanda, anaların uşaqları üçün yanan qəlblərini onların ömür yollarını işıqlandıran nura bənzədir:

Beşiklər üstündə bir çıraq təkin
Analar sübhəcən ürək yandırır.
Yanan ana qəlbi öz körpəsinin
Ömür yollarını işıqlandırır[1]

Bəxtiyar Vahabzadəyə görə, uşağın sağlam ruhlu, nikbin böyüməsində ana məhəbbətinin əvəzsiz rolu vardır.

""Analar, dayələr" şeirində şair müşahidəsinin dəqiqliyi, sənətkar sözünün həqiqiliyi analarımıza böyük bir həyat dərsliyindən xəbər verir. Şair yazır:

Ana sevgisinə varmı bir əvəz?
Böyüdür balanı o qaynar həyat.
Dayənin sığalı, nəvazişləri
Körpə ürəkləri isidə bilməz.

Ana sevgisinə körpə həsrəti,
Kim deyir ən böyük xəyanət deyil.
Dayənin sığalı, eşqi, hörməti,
Vəzifə borcudur, məhəbbət deyil.

Körpənin oyunu, nazı, şıltağı,
Dayənin gözündə qüsurdur, əlbət,
Ana məzəmməti, ata danlağı
Ancaq məhəbbətdir, ancaq məhəbbət" [2]

[1] Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. III cild. Bakı, 2005, s.84
[2] Ağayev Əjdər. Həyatın astanasında. Bakı, 1983, s.63

Göründüyü kimi, sənətkarın yanar qəlbi körpə-ana məhəbbətinin təbiiliyini, ana qayğısının əvəzsizliyini böyük bir hərarətlə duyur və milyonlara bəyan edir.

Şair boy atan, böyüyən uşağın dil açması, ətrafında gördüklərini öyrənməyə çalışması, təbiətin ona qəribə görünən sirlərini bilmək cəhdi və digər əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri haqqında yazdığı şeirlərdə uşaqların daxili aləminin, düşüncəsinin qəribəliklərini əks etdirir. "Günəş və Mən" şeirində uşağın özü ilə zaman baxımından Günəşi müqayisə etməsi uşaq təfəkküründün məntiqi ifadəsi kimi oxucunu təəccübləndirir. Uşaq deyir:

... Səhər-səhər göylər nura boyanır,
Günəş məndən tez oyanır...
Bircə şeyi unutmasın Günəşim –
Axı ondan gec yatıram mən hər gün[3].

Göründüyü kimi, şair uşağın boy atdıqca maraq dairəsi və təfəkküründün genişləndiyini göstərir.

Uşaq böyüyür, məktəb yaşına çatır, məktəb yolu ilə addımlayır, sinif otağına daxil olur, sinif yoldaşlarını tanıyır, müəllimdən dərs alır, sinifdən-sinfə keçdikcə, pillə-pillə yüksəlir, nəhayət, həyat yoluna düşür. Bütün bu proses Bəxtiyar Vahabzadənin uşaq və məktəb dünyasının həm mənzərəsini, həm də dinamikasını təşkil edir. Şair məktəb yollarını insanın getdiyi yolların ən şərəflisi sayır. Məktəb yollarını insanı xoşbəxtliyinə aparan yol kimi dəyərləndirilir. "İlk cığır" şeirində o, uşaqlara müraciət edərək:

Get, ey yavrum, qəlbini gələcəyə bağla sən.
Cocuqluq həyatının ən qayğısız çağıdır.
Açılmış cığırlarla bu gün dərsə gedirsən,
Sabah sən açacaqsan bu yollarda ilk cığır[4].

Şairin "Məktəbdən ayrılanda", "Yenidən məktəbə", "Məktəb yolları", "Məktəbli qız" və digər bu qəbilli şeirlərində uşaqların biliklərə yiyələndikləri təhsil ocaqlarına dərin məhəbbəti öz əksini tapır.

Sənətkarın məktəbli qıza müraciətlə yazdığı "Məktəbli qız" şeirində filosof-şair Hüseyn Cavidin "Qız məktəbində" adlı şeirinin ruhu duyulur. Hüseyn Cavidin ədəbi qəhrəmanı məktəbli qız altunlardan, brilyantlardan, ipək geyimlərdən sadə, təbii geyimi daha üstün tutur. O, Allahını, peyğəmbərləri, müəllimini, məktəbi sevir. Bir qızın bəzəyi sadəlikdir, - deyir.

Bəxtiyar Vahabzadənin şeirində isə belə bir mükalimə yoxdur. O, müşahidə etdiyi məktəbli qızın sadə geyimdə gözəl görünüşünü müşahidə edir və onun təhsil səylərini, dərs hazırlığını təqdir edərək, yüksək dəyərləndirir:

Sən məsələ həll edəndə
Tər üzündən axır dən-dən.
Bu danələr qiymətlidir
Min pay soyuq mirvaridən.

Sənə üzük nə gərəkdir
Hələ deyil onun yeri.
Barmağının üzüyüdür
O mürəkkəb ləkələri.

Bəxtiyar Vahabzadə sanki məktəb, elm, təhsil aşiqidir. Onun məktəb anlayışı sinif otaqlarını, yazı taxtasını, kitabxananı, kitabları, zəng səsini, ayrı-ayrı fənn dərslərini və nəhayət, bütün bunların fövqündə dayanan, bu prosesi quran və idarə edən müəllimi əhatə edir. Şair "Yazı taxtası" şeirində onu mənalandıraraq, şagirdin yiyələndiyi bilik və bacarıqlarının nümayişi vasitəsi kimi səciyyələndirir. Şairə görə, yazı taxtasında yazılan rəqəmlər, sözlər yenisini yazmaq üçün silinsə də, öz nəticəsini şagirdə verilən vəsiqədə əks etdirir və şairə görə bütün o rəqəmlər, bütün o sözlər ömür yolunu göstərir.

[3] Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. IV cild. Bakı, 2002, s.107
[4] Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. III cild. Bakı, 2005, s.17

Şairin uşaq və məktəb dünyasında məktəb zənglərinin səsi də eşidilir. O, "Birinci zəng" şeirində qızı balaca Şəfəqə müraciətlə deyir:

Birinci zəng səsi! Səni indidən
Aparır gələcək, gözəl günlərə.
O səni çağırır sonuncu zəngdən
Sonra başlanacaq toy-düyünlərə.

Şairin sinif otaqlarını poetik mənalandırması onun bir çox şeirində diqqəti cəlb edir. Şair bildirir ki, insan ömrünün ilk çağı sinif otağında keçir. Bu otaq ən böyük diləklərin başlanan yolunu müəyyənləşdirir və haqlı olaraq qeyd edir ki:

Bu yol sonsuzdur,
Ancaq zirvələrə ucalır.
Bu yol gözə görünmür
Beyinlərdə iz salır.

Böyük sənətkarın məktəb dünyasında ilk dərsin də böyük mənası vardır. O, "İlk dərs" şeirində yeni dərs ilinin başlanmasını və ilk dərsin insanı ucaldan, kamala çatdıran yüksəliş pilləsində ilk pillə olduğunu mənalandırır. Digər tərəfdən, şair birinci sinfin ilkinlik özəlliyini meyadana qoyaraq, ilk dərslərdən başlayaraq, Ana, Ana Vətən kəlmələrini öyrənmələrini ilkin vətəndaşlıq rəmzləri hesab edir.

Bəxtiyar Vahabzadənin uşaq və məktəb dünyasında kitabın əhəmiyyəti, kitabın öyrədici mahiyyəti, kitabın hər yeri "gəzə bilməsi", kitabın insana dost, yoldaş olması, öz şirin söhbətlərindən usanan, yorulan olmaması, hər bir şeydən xəbər verməsi, doğru yol göstərməsi poetik tərənnümlə təqdim edilsə də, ciddi pedaqoji mahiyyət daşıyır. Şair:

Kitab sənə müəllimdir,
Sinəsində min aləm var.
O, səni bir insan kimi
Gah güldürər, gah ağladar,

- deməklə, kitabın bəşəri mahiyyətini ortaya qoyur.

Şərqin böyük mütəfəkkir insanı Nəsirəddin Tusi yazırdı ki, məktəbdə dərs oxuyan şagirdin həmdərsi olmalıdır. Çünki dərs yoldaşı olan iki uşaq bir-biri ilə mükalimə, diskussiya apara bilir. Bununla da biliklərini möhkəmləndirirlər. Eyni zamanda, həmdərs – dərs yoldaşı məsləhətləşmələr, birlikdə fəaliyyət göstərmək, xoş xatirələri bölüşə bilmək, dostluq məziyyətlərinə yiyələnmək üçün də əhəmiyyətlidir. Bəxtiyar Vahabzadənin "Mənim parta yoldaşım" şeirini yazarkən N.Tusinin qeyd etdiyimiz fikirlərini nəzərə aldığını deyə bilmərik. Lakin bu həqiqətdir ki, hər iki filosof-alim, sənətkar, elm və söz ustadının "parta yoldaşı" ideyasını irəli sürdüklərini deyə bilərik.

Şair "Mənim parta yoldaşım" şeirində məktəb illərinə qayıdır, o günləri, parta yoldaşını xatırlayır:

Bir yerdə nahar etdik, şam elədik çox zaman
Hər arzumu bilərdin sən mənim baxışımdan.
Hər gün səhər küçədən sən məni səsləyərdin
"Sən mənə yoldaş deyil, bir qardaşsan" deyərdin.
Bizə görə dost idi, atalar, analar da
İllər ötdü, bəs indi sən hardasan, mən harda?!

Nəhayət, xatirələrini ümumiləşdirən şair yenə məktəb partasını yada salır:

Keçsə də gəncliyimiz
Ayrı-ayrı diyarda,
Qalmış uşaqlığımız
O taxta partalarda... – deyir[5].

[5] Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. III cild. Bakı, 2005, s.90-91

Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında müəllim mövzusu önəmli yer tutur. O, ona dərs demiş, unudulmaz müəllimi Səidə İmanzadə haqqında böyük şəfqət və məhəbbətlə danışır. Müəllimindən dərs aldığı illərdən xeyli ötsə də, şair özü də bir müəllim olaraq çalışsa da, müəlliminin qarşısında özünü yenə də tələbə sanır. Müəllimi ilə rastlaşan şair:

Tutdu onun zəhmi yenə də məni,
Qızardım, bozardım yenə utandım.
Müəllim olsam da, onun önündə
Özümü yenə də tələbə sandım,

-deyə etirafını bildirir.

Görkəmli sənətkarın müəllim mövzusunda yazdığı şeirlər sayca çox olduğu kimi, məzmunca da geniş, müxtəlif çalarlıdır. Onun həyata, insanların gələcəyinə, inkişafa münasibəti müəllim əməyinin tərənnümündə əks olunur. O, məsləkdaşı Misir Mərdanova həsr etdiyi "Müəllim" şeirində müəllim əməyinin böyük ictimai dəyərini, müəllimlik peşəsinin insanın biliklərə yiyələnməsi, tərbiyə olunması və şəxsiyyətcə formalaşmasında əvəzsiz rol oynamasının bədii təqdimatını verir. Şair müəllimi "körpə könüllərdə məşəl yandıran", "hamar beyinləri cilalandıran", "tez durub, gec yatan", "sabahı bu gün yaradan", "düşüncə güllərini əqillə suvaran", "insanı göylərə qaldıran", "xəyala qol-qanad, gözə nur verən" ustad kimi səciyyələndirir. O, bu şeirdə, eyni zamanda, müəllimin fəaliyyət yeri olan məktəbin cəmiyyətin inkişafında əvəzsiz rola malik olduğunu bildirir. "Məktəbi hər şeydən üstün millətin, hər yerdə, hər işdə zəfəri haqdır" – yazır.

Şair bədii sözün imkanları daxilində müəllim obrazını yaratması ilə kifayətlənmir. O, müəllimin heykəlini yaratmaq üçün heykəltaraşa müraciət edir:

Gəl ey heykəltəraş! Bu mərmər, bu gil...
Düşün müəllimi, sonra alış, yan.
Onun heykəlini mərmərdən deyil,
Yarat özü kimi nurdan, işıqdan[6].

Fikrimcə, bu obrazlı misraları şairin özünə aid etmək yerinə düşər. Sənətkarın nurdan, işıqdan yaranmış əbədiyyət heykəli öz gözəllikləri, cazibəsi, düşüncəsi, sənətkarlıq qüdrəti, vətəndaşlıq qeyrəti ilə bütün Türk dünyasına nur yayır.

N tic

Bəxtiyar Vahabzadənin zəngin yaradıcılıq irsində uşaq və məktəb dünyası, müəllim obrazı geniş yer tutur. Bu mövzuda yazdığı bütün əsərlərdə təhsili inkişafın əsas vasitəsi hesab edir, məktəbi təhsil ocağı kimi yüksək dəyərləndirir, müəllimin şəxsiyyətlərin və bütövlükdə cəmiyyətin formalaşmasında əvəzsiz rola malik olduğunu göstərir. O, sadəcə müşahidə etdiyi sosial və pedaqoji prosesləri deyil, eyni zamanda, mənəvi dəyərlərin insanın kamillik yolunda mühüm əhəmiyyət daşıdığını qeyd edir. Filosof-şair fəlsəfi düşüncələrinin, həyatın fəlsəfi mənasının reallığını – praktik həllini pedaqoji prosesdə görür.

Bəxtiyar Vahabzadənin uşaq və məktəb dünyası insan dünyasını işıqlandıran həyati örnəkdir.

D B YYAT

1. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. III cild. Bakı, 2005
2. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. IV cild. Bakı, 2002
3. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. VI cild. Bakı, 2003
4. Ağayev Əjdər. Həyatın astanasında. Bakı, 1983
5. http://www.muallim.edu.az/arxiv/2007/n38/ardi1.html

[6] http://www.muallim.edu.az/arxiv/2007/n38/ardi1.html

BAHT YAR VAHAPZADE'N N DÜNYA GÖRÜ Ü I I INDA ÇOCUK E T M

ahnaz ARAS

ÖZET

İnsan, bu dünyada en büyük savaşı kendi ile verir. Nasıl bir şahsiyet olacağını bilmeden var olma savaşı içindedir. Yetkinlikleri, ortamı, yaşadıkları, şahit oldukları, öğrendikleri ve gözlemledikleri ona yön bulmada ışık olur. Her insan bu ışıktan iradesi dahilinde faydalanır. Kimi bir günlük isteği, kimi bir sürelik isteği, kimi arzuları, kimi ömürlük isteği, kimi ise tarihe mal olacak idealleri uğruna bu ışığı kullanır.

Toplumlar da bu savaşı veren insanlardan oluşur. Bir toplumun selahiyeti içindeki savaşta galip gelen bireylerin çok olmasından gelir.

Toplumlara da insanlar gibi yön veren etkenler vardır. Bu etkenlerin en önemlisi de toplumun içinde yer alan, kendi savaşını yenmiş insanlardır. Bu nedenle de toplumu oluşturan bireylerin çocukluktan itibaren aldıkları eğitimin yeri bir anlamda toplum için var olma mücadelesinin merkezidir.

Bu noktada, bulunduğu topluma yön verme görevini hakkı ile yerine getiren Bahtiyar Vahapzade, önce Vatan-Bağımsızlık ardından ise Adalet-İnsanlık, olgusunda bu ışığını kullanıp büyük bir aşkla tüm Türk toplumlarına haykıran güçlü bir ses olmuştur.

Bu nedenle de Bahtiyar Vahapzade gibi acılarla yoğrulup erdemi seçebilenlerin büyük şahsiyetler olduğunu kimse inkar edemez. Onları tarih her zaman saygıyla anar. Her büyük şahsiyet gibi Bahtiyar Vahapzade'nin de, zamanında yaşamanın yanı sıra zamanının çok ötesinde de yaşadığını şu mısralarında görüyoruz:

Koy zaman ölçüsü zamanın olsun, bu ölçü ters düşer isteğimize.
Gün var ki yıldan da uzundur, uzun, yıl var ki günden de kısadır bize.

Anahtar kelimeler: Çocuk, adalet, vicdan, insanlık, eğitim.

Büyük Şair bize hayatını anlatırken onu çocukluğunda çok fazla üzen, derinden yaralayan olayları da aktarıyor. Evet, o büyük şair, büyük şahsiyet, Bahtiyar Vahapzade'de bir zamanlar çocuktu. Küçücük bir çocuk! Tıpkı elimdeki şu tohum gibi… Elimdeki tohum o kadar minik ki…

Bu bir tohum, bir çam ağacı tohumu! Bilirsiniz, çam ağaçları 4 mevsim yeşil olmaları ile bilinirler. İğne biçimindeki yaprakları, kış mevsiminde dökülmez.

Müsadenizle, bilinen birkaç özelliğine daha değineceğim: Güzel kokusu pek çok parfüm esansında kullanılır. Çam ağacının tıbbi olarak da pek çok faydası vardır. Özellikle kronik öksürük için mucizevi bir etki sağlar. Astım tedavisinde, balgam ve idrar sökmede çam ağacından yararlanılmaktadır.

Dünya"da 115 kadar çam türü bulunur.

Gövdesi yenilebilen çam ağaçları A - C gibi yüksek vitaminler içerir. Dünya'nın en büyük ağacı olan California'daki dev kızılçam ağacı, 100 metre boya ve 1 metre kalınlığında bir gövdeye sahiptir. Bu ağaçlardan sadece birisinin toplam ağırlığı 200 ton'un üzerindedir.

Bu yaşlı ağaçların yaprakları ve dalları çok azdır ve çoğunlukla da yaralıdır.

Bahtiyar Vahapzade'den bahsedecek iken ben neden çam ağaçlarından bahseder oldum? Derseniz, açıklayayım;

Dünyada insanlar dışında yaşayan birçok canlı vardır. Bu canlıların biz insanlar için önemi tartışılmaz elbette. Dünyadaki Ekolojik dengenin devamı için her birinin kendine özel apayrı bir yeri vardır.

Ben acizane bu insanı, Bahtiyar Beyi, Çam Ağacı ile misallendirmek istiyorum. İnsanın hayata merhaba demesi ve çam ağacının hayata merhaba demesi şu elimdeki minicik bir tohumla başlar…

Ancaaaaakkk…

İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliği, insanın yaşadıklarının, öğrendiklerinin etkisi ile aldığı şekli değiştirebilmesidir.

İnsan, bu dünyada geleceği ve varacağı son noktayı bilmez. Sahip olduğu irade ile tüm yaşamı boyunca kendine yön verir ve kendi gerçeğini bulma savaşı içindedir.

Bahtiyar Vahapzade gibi yüksek şahsiyetlerin biz sıradan insanlardan farkı, kendilerinin ulaşacağı en güzel son noktayı bulmuş olmalarından gelir. Diğer taraftan bu şahsiyetlerin çam ağacı ile ortak noktaları görülmeye, hayranlıkla izlenmeye değerdir.

Çam ağaçları kar kış demez yeşilliklerini korurlar…

Yüksek şahsiyetler de acı- sevinç bilmez insanlıklarını korurlar. Erdemleri ile kendilerine hayran bırakırlar. Acılar onları çirkinleştirmez. Acılardan ders çıkarır. Acılarla büyürler. Bu arada da acıların oluş nedenlerini görür, o nedenleri yok etme mücadelesi verirler. Çirkinlikleri unutmaz, her daim hatırlarlar belki, ancak o çirkinliklerin onları yönlendirmesine izin vermezler. Çirkinlerin oluş nedenlerini yok etme mücadelesi vererek tekrarını engelleme savaşı vermeyi yeğlerler.

Tıpkı çam ağacının, tipide de boranda da, güneşte de ayazda da dimdik durarak kendine sığınanlara duvar olması gibi… Varlığıyla hayat vermesi, ölümüyle de şifa dağıtması gibi… Ortam verildiğinde ise dünyanın en büyük ağacı olacak kadar büyüyebilmesi gibi…

Hepimiz biliyoruz ki, Bahtiyar Vahapzade, çam ağacı kadar şanslı olamadı. Beş yaşında şahit olduğu acı manzaralar, vahşetler oldu. Hayatında, hiç unutamadığı bizim bir filmde dahi görünce tüylerimizin ürpereceği olaylara bizzat şahit oldu. Bizlerin bugün haberlerde duyduğumuz olaylardan bile daha iğrenç sahneleri çocuk gözü ile yaşadı. Buna rağmen ise erdeminden ödün vermediği gibi korkup sinmedi de. Yeri geldiğinde tankların karşısına dikilecek kadar cesur da oldu. Peki, şairimiz hiçbir şeyden korkmadı mı derseniz gelin kendi dilinden dinleyelim.

Vicdan

İki yolun ayrımında ben durup
Gah o yandan, gah bu yandan korkarım
Devden değil, sinek kadar gücüyle
Ben kendini dev sayandan korkarım
Hakk evinde hak divanı kurulmuş
Her kazancın öz kiymeti sorulmuş
İddiası boynumuza yük olmuş
Bağışlanan şeref şandan korkarım

Bu dünyadan umacağım mizandır
Korktuğum kes bu mizanı bozandır
Tok herifin kudurması, yamandır
Acandan yok, ben doyandan korkarım

Uyarsak biz nefs adlanan elçiye
Tükürürüz vicdan kesen ölçüye
Odur veren düz, kıymeti her şeye
Vicdanından korkmayandan korkarım

Evet, o da korktu. Ama bizim korkularımız gibi değildi onun korkuları. Çünkü o Ataerkil dönemde yetişti. Çünkü Ataerkil dönem, bizim kafamızda şekillendirdiğimiz gibi bir dönem değildi. Ataerkil dönem vicdan adaletinin her şeyden önde olduğu bir dönemdi. Bu dönemde yetişen çocuklar da her şeyden önce vicdanlı olurlardı. Her ne olurlarsa olsunlar vicdanlarını dinlemeyi bilirlerdi. Haklı olduklarında tankların karşısına dikilir, haksız olduklarında başları önde hatalarının neticesine katlanırlardı.

Nitekim Büyük Usta'ya baktığımızda yaşadığı sürece derdinden dert eksilmediğini, şiirlerinde hep gamı işlediğini görüyoruz. Cemiyeti kemiren, iki yüzlülük, yaltaklık nihayetinde ahlaki değerlerden yozlaşma durumlarını eleştirdiği "Liyakat" başlıklı yazısında sözü edilen hususları şu şekilde aktarıyor:

"Halkımızın dahi şahsiyetleri her zaman yoksul bir hayat sürmüş, daima layık oldukları değerlere uygun olarak hareket etmişler. Şahlar, Hanlar karşısında eğilmemişler. Nizami, bu konuda düşüncelerini ne güzel dile getirmiş: "Şair kapısında padişah, büyüklerin büyüğü, Padişah kapısında Şair ise gedaların gedasıdır.""

Kısacası, Büyük Usta bir çocuğa verilecek en güzel eğitimin güzel ahlak olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Güzel ahlağın da en dikkat çekici yönü hak ve adalet terazisinin dosdoğru oluşudur. Bunu şöyle bir dille açıklamak isterim:

Tabiat kuralı gereği, her canlı gibi insan da minicik bir canlı iken büyür, gelişir. Ancak evrendeki tüm canlılardan insanı ayıran bir özellik vardır: Bu, insanın iradesi ile yapabileceklerinin ona kazandıracağı, ya da kaybettirecekleri gerçeğidir. Bir çam ağacı tohumundan bilinir çam ağacı olacağı ve ne fayda vereceği. Bir zehirli sarmaşık da bilinir. Ama insanın büyüyünce evren'e neler katacağı ya da kaybettirebileceği bilinmez. Bu bilinmezlik nedeni ile eğitim adı altında biz büyükler, küçükleri sürekli kontrol altında tutma ihtiyacı hissederiz. Bu kontrol farklı boyutlarda yaşanır, yaşanmalıdır da. Ancak eğitim, bizden sonrakileri kendimize benzetme çabasına dönüyorsa orada durmalı ve çok iyi düşünülmelidir.

Bahtiyar Vahapzade bize özeleştiri konusunda ne kadar titiz olduğunu ve kendinden memnun olmadığını, her yaptığını düşündüğünü ve irdelediğini, en nihayetinde de gerçekte kendini hiç beğenmediğini şu mısralarla ifade etmektedir.

Başkasının gözünü takaydım öz gözüme, Başkasının gözüyle bakaydım öz özüme,

Onda ayıplarıma özüm düşman olardım, onda ben, ben olardım.

Bu pencereden baktığımızda, gelecek nesillerimiz olan çocuklarımızın davranışlarının bize benzemeleri bizi sevindirmemeli gibi bir sonuca geliyoruz…

Bizim çocukluğumuzda yapamadıklarımızı çocuklarımızın yapabilmelerinin, bizim sustuğumuz yerde onların cesurca konuşuyor olmalarının, biz korkularımız nedeni ile yalan söylerken onların hatalarını hiç utanmadan yüzümüze karşı söylemelerinin… vb. bize hissettirdiği duygunun ne olduğu üzerinde çok iyi düşünmeliyiz.

Kendi iç dünyamızda bir yolculuğa çıkmalı ve bu durumlarda dört önemli duygudan hangisini yaşadığımızı net olarak isimlendirebilmeliyiz.

1- Kızgınlık – Öfke;

Eğer hissedilen duygu öfke ise şunları bilmeliyiz: Bir zamanlar biz de çocuktuk. Bize çocuk iken duygularımızı dürüstçe aktaracağımız ortam verilmedi. Biz de duygularımızı bastırdık. Bastırmanın neticesi olarak da hayatımızda nice zikzaklar çizdik. Hatta herkese hep göstermediğimiz bir yüzümüz oldu ise de içerde başka bir yüzümüz daha oldu. Bazen öyle ki kendimizden iğrendik. Çünkü dışarıda, insanların gördüğü yüzümüz ise bambaşka idi. Ne insanların gördüğü yüz olabildik ne de gerçek yüzümüzü itiraf edecek cesarete sahip olabildik. Neticede biz aslında en büyük savaşı hep kendimizle, kendi gerçeğimizi gizlemekle uğraşarak verdik. Şimdi artık "Tam hayatımızı rayına koyduk" derken çocuğumuz bizim içimizdeki sesi dillendiren bir canlı olarak karşımıza dikildi. İyi de o halde ona da içimizdeki sese yaptığımız gibi öfke ile davranıp susturalım, istiyoruz. Öyle mi? Ya da şunu düşünüyoruz; içimdeki sese öfke ile davranarak yıllarca susturamadım. Şimdi karşımda başka bir bedende dillendi. Öyle ise gittiğim yol doğru bir yol değildi. Peki, o halde ben ne yapmalıyım? Düşüncesi ile bu duyguyu yaşayan insan yaşlanır. Türk dünyasında eski sözlerimizden biri olan "Kocalma" sözü buradan gelir. Bu insan kendine kıza kıza kocalır. Evet, içindeki sese öfke ile bakanın en büyük eksiği bilgidir. Öte yandan bilgiyi herkesten almayı da reddedendir. Hal böyle olunca biraz dönme dolap misali aynı olayları yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle bu duygu içinde olanlar büyük arayışlara yönelirler. Şairimiz gibi. Çok güzel bir söz vardır bu durumu anlatan. "Aramakla bulunmasa da, bulanlar, yine arayanlardır." İşte şairimiz bu duygular içinde hem arayışını sürdürürken hem de bize yol gösterici olmuştur. Bu duyguyu yaşayan insanlar genelde çok yalın bir dille konuşurlar. Tıpkı şairimizin yalın bir dille bize bıraktığı muhteşem eserleri gibi…

Ne güzel söylüyor Bahtiyar Vahapzade;

"İnsan gökte ay gibidir, görünmeyen tarafı vardır."

2- a kınlık-Hayranlık;

Eğer hissedilen duygu şaşkınlık ise o zaman şunları iyi bilmeliyiz: Genellikle, hayatın tadını çıkarmayı seven, dış görüntüsünü fazlası ile önemseyen ve önemsenen bir görünüşe de sahip olan insanların yaşadığı duygu budur. Sıradan diyebileceğimiz insanların yaşadığı bir duygudur. İnsanlar bilmedikleri ve beklemedikleri durumlar karşısında şaşkınlık duygusunu hissederler. Siz çocuk iken bu duyguyu yaşamamış olabilirsiniz. Ya da yaşadığınızı fark dahi edecek zamanınız olmamış olabilir. Unutmayın ki çocuklar genetik olarak da bazı özellikler taşırlar. Öncelikle eşinizle bu konuyu dürüstçe paylaşmalısınız. Aile içi doğru ve yerinde gerçek iletişim ile

bu duygunun kaynağına ulaşmak mümkündür. Bahtiyar Vahapzade'nin yukarıdaki mısrası bize ışık olmaktadır. Nasıl mı? Ayın görünen tarafı aydınlık ve seyre doyum olmayan tarafıdır. Görünmeyen tarafı ise karanlıktır. Karanlığı ve aydınlığı mecazi manada düşünür isek büyük düşünürün bize bir mısra ile verdiği şu mesajı görürüz: İnsanlar, güzelliklerini herkese gösterir, karanlık yönlerini ise gizlerler. Ebeveynler, aile içi özeleştiri ile çocuklarının sergilediği ve onları şaşkınlık içinde bırakan davranışın kaynağını bulabilirler. Bazen bu bizim ve ya eşimizin kendine dahi itiraf etmediği bir yönümüz olabildiği gibi, çocuğumuzun girdiği ortamlardan taklit yolu ile gördüğünü uygulama da olabilmektedir. Günümüzde çocuğumuzun ne kadar farklı ortama ve bilgiye maruz kaldığını göz önünde bulundurursak sanıyorum, üzerinde düşünmemiz gereken bir husus olduğunu daha iyi fark edebiliriz.

3- Sevinç - Mutluluk

Eğer hissedilen duygu sevinç ise o zaman şunları iyi bilmeliyiz: Genellikle duygularını bastırarak büyüyen ancak başına buyruk bir yapıya sahip olan ebeveynler bu duyguyu hissederler. Öte yandan bu duygunun da yanlış olduğunu bilip örtmek için çok çaba sarf ederler. En basitinden sevindiklerini kendilerine dahi itiraf etmedikleri için çoğunlukla ilk etapta sevindiklerini anlamaları dahi mümkün olmayabiliyor. Bunun tersinin ispatı olarak da aşırıya gider ve çocuklarına bu tür durumlarda şiddet dahi uygularlar. Tüm bu yapılan kaba, sert, kötü eylemlerin asıl nedeni, içinde hissettiği gerçek duyguyu örtme isteğidir. Nitekim bu insanlar, çok rahat yalan konuşurlar. Öte yandan doğruluğu dürüstlüğü ise gerçekten çok severler. Çocuklarının doğru konuşmasını da her şeyden çok isterler. Ancak kendileri sürekli iç dünyaları ile bir olmadıkları ve kendilerinin bu gerçeğini hisseden çocuklarından da gerçeği gizleyemedikleri için çocuklarına yalanı farkında dahi olmadan öğretmiş olurlar. Kısacası, kendilerine itiraf edemedikleri yönlerini, çocuklarına miras bırakırlar da haberleri bile olmaz.

Burada şu açıklamaya yer vermemiz gerekiyor. Genellikle 0-6 yaş grubu çocukları (engelli olup 0-6 yaş bilişsel düzeyinde olan tüm çocuklar da bu gruba dahildir.) çok kuvvetli hislere sahiptirler. Hisleri, depremi önceden hisseden köpeklerin hislerinden bile kuvvetlidir. Çocuklarımız bu hislerini de çoğunlukla en yakınlarındaki ebeveynlerini, ya da en değer verdiklerini anlama yönünde kullanmayı tercih ederler. Bu tercihleri neticesinde de kendilerine dahi yalan söyleyip içindeki duygunun tersini ispat için uğraşan ebeveyninin yalan söylediğini çok iyi anlarlar. Ebeveyn, çocuğunun yanlış davranışı karşısında içinde hissettiği mutluluk duygusunu örtmek için çocuğuna şiddet uygularken, çocuk ebeveyninin ikiyüzlülüğüne ve yalanına şahit olmaktadır. Dolayısı ile de ebeveyn, hiç istemediği-sevmediği kötü yönünü, yine farkında olmadan çocuğuna öğretir, haberi bile olmaz. Ancak burada çok daha acı olan bir gerçek vardır. O da minik çocuğun öğrendiği durumun yanlış olduğunu dahi bilmediğidir. Çocuk, en çok sevdiği, değer verdiği, ebeveynini veya yakınındaki her kim ise sadece onu örnek alır. Taklit eder. Sonucunu ve ne getireceğini bilmeden…

4- Utanma – Rahatsız olma-Sıkılma

Eğer hissedilen duygu utanma ise şunu çok iyi bilmeliyiz: Bu duygu çoğunlukla bayanlar tarafından görülse de erkek ebeveynler tarafından da görülmektedir. Utanma duygusunu hissedebilmek, o duyguya neden olan olayın kötü yüzünü her yönü ile bilmekten geçer. Bu duygu, insana erdem kazandıran bir duygudur. Bu nedenle de ciddi bir zeka ve akıl ister. Bu duyguyu hissedebilenler genelde kendileri ile barışık olarak tarif edebileceğimiz ve toplumda az bulunan kesimi oluşturmaktadır. Bu insanların korkuya kapılması aslında anlamsızdır. Bunların tek eksiği kendilerine güvenleridir. Aslında ne yapacaklarını da en iyi yine onlar bilirler. Sadece kendilerine güvenmekten de utandıkları için biraz pasif davranırlar. Kendilerinin o anda ne yapacağını bilmelerinin doğru olduğuna inanıp adım atabilmeleri onlar için ve çocuklarının eğitimi için yeterlidir. Çünkü en nihayetinde çocukları da onların hissettiği bu duyguyu hissedip yanlış yaptıklarını anlamış olurlar. Geriye sadece çocuğa doğru davranışı doğru biçimde öğretmek kalmış olur. Bu nokta da yanlarında kendine güvenen ve "Öfke" duygusuna sahip bir eşin varlığı, her şeyi süt liman yapmaya yeterli olur.

İşte burada Bahtiyar Vahapzade'nin yetiştiği çocukluk dönemini bizlere aktarmasındaki mesajları çok daha net anlayabiliriz. O bize, Dedesini, Birçek Hanım dediği ninesini anlatırken bir

araya gelen bu dengeli duygu birleşimini aktarıyor. Dedesi Öfkeyi temsil ederken Ninesi Utanma duygusunu temsil ediyor. Bir araya gelip kurulan yuvada eksi artının birleşimi gibi bir çekim kuvveti ve saygı ölçüsünde dengeli bir aile ortamı kurulmuş oluyor. O ortamda yetişen çocuklar da bu paralel de eğitim alarak yetişebiliyor.

Bizler, Türk dünyasının bu aile yapısının sıcak ve soğuk savaş dönemlerinde uğradığı yıkımların neticesinde özünün gitmiş kabuğunun kalmış olduğunu göremedik. Nitekim yıllarca Bahtiyar Vahapzade'nin ve o dönemin yaşantısını genelde şu şekilde algıladık:

"O dönemdeki yaşam, bugünün ifadesi ile maskeli dönem idi. Ailelerde "kol kırılır, yen içinde kalır" hükmü kanun gibi idi. Eve gelen misafir, misafir için ayrılan ve ev halkının hiç kullanmadığı misafir odasında ağırlanırdı. Evin gerçek hali hiçbir şekilde gelene belli edilmezdi. Bu belli etmezlik iç içe geçmiş halkalar gibi idi. Çevreden içeriye, en yakın merkeze doğru herkes bir şeyleri birbirinden gizleyerek ve hiçbir şey olmamış gibi gülümseme maskesi takarak davranmayı erdem bilirdi. Duygular kolay kolay kimse ile paylaşılmazdı. Hele erkekler asla ağlamazdı. Her zaman güçlü ve sert durmalıydılar. Bayanlar şikayet etmeyen, hallerinden memnun görünüşlü maskesi takmış hizmetçi durumundaydılar. Çocuklar ise her denileni yapan, sesleri çıkmayan bir yapıda idiler. Ataerkil dönem, otoriter bir dönem idi. Ata duygularını Ana ile paylaşmaz. Ana evde çocukların yaptığı hataları Atadan gizler. Çocuklar Ata'dan korkar… vs. "

Peki, bunlar gerçek miydi? Bunlar bizim dışarıdan gördüğümüz görüntü idi. Bir anlamda biz, özü bilmeden kabuğuna bakarak o dönemdeki yaşam tarzına anlamlar yükledik. Bu bilinci zaman içinde benimsedik. Hatta bir süre önce Türkiye'de "En son babalar duyar" isimli bir dizi televizyonlarda uzun süre oynadı. Yıllarca bu şekilde bir bilgi ile bizler, o dönemdeki yaşam tarzına değişik ve olumsuz baktık. Yıllarca bizler utanan insanların cahil olduğu, cehaletleri nedeni ile utangaç olduklarına inandık. Kısacası bizler, utanmaktan utanan, öfkeli otoriter babaları istememeyi de gerçek doğru bilerek yetiştirildik, bunu kabullendik.

İşte bu nedenle Bahtiyar Vahapzade şu mısralarında çok net ifade ettiği gibi bizim yanlışta olduğumuzu çok önceden görüyor ve uyarıyordu.

"Geçmişine taş atanın geleceğine gülle atarlar." Diğer taraftan yine bir mısrasında;

"Kökü var ağacın da taşın da, İnsansa kökünü gezdirir başında…"

Aslında Ataerkil dönem diye bildiğimiz dönemde de, şimdi de yukarıda bahsini ettiğimiz dört duyguyu yaşayan ebeveynler oldu ve olmaya da devam edecek. Ataerkil dönem ile günümüzde dört duygunun toplum içindeki dağılımı şu şekildedir:

Ataerkil dönemde, Ata genellikle "Öfke-Kızgınlık" duygusunu yaşayan

Ana genellikle "Utanma-Rahatsız olma-Sıkılma" duygusunu yaşayan

Çocuklar ise yer geldiğinde "Sevinç-Mutluluk, Şaşkınlık-Hayranlık" Duygularını yaşayan konumda idiler. Bu nedenle de hataları hoş görülür eğitilmeleri, olgunlaşmaları gerekirdi. O dönemde ebeveynler birer insan sarrafı gibi idi. Ebeveynler, çocuklarının evliliklerine de yukarıdaki duygu dengesini göz önünde bulundurarak bazen müdahale ederlerdi. Çocuklarının eğitimlerini de, olgunlaşma evrelerini de duygu düzeyinde dürüstçe takip ederlerdi.

Lakin maalesef bizler şairi ve onun engin düşüncesini anlayamadık. Ataerkil dönemdeki duygu dengesini günümüz aileleri içinde kuramadık. Onun başımızın tacı etmemizi istediği olguları ayaklar altına almaktan çekinmedik. Peki, bunu nasıl mı yaptık? Bu konuyu her yönü ile açıklayabilmek için bir makale yeterli olmayacağı için tek bir yönünü ifade ile burada bu konuyu nihayetlemek durumundayım. Bir tek yönüne ise şöyle bir yazı ile değinmek isterim:

Eski ve Yeni

Eski dost düşman olmaz! … Eski toprak! … Eski adamlar bunlar! …

Sözleri; sadakati, vefayı, güveni… Kısacası insanlığı hatırlatır bize değil mi?

İnsanın, insan olabilmek için taşıması gereken, olmazsa olmaz değerleri…

Tüm dünyada bir tüketim çılgınlığı aldı başını gidiyor…

Sürekli yeni bir şeyler alınıyor.

Peki ya eskiler, eskilerin tamiri?

Yenilerin fiyatı tamirden daha uygun, diyerek sürekli bir alım… Aldı başını gidiyor!

Eski elbise, palto kavramı adeta kalktı.

Eski çanta, eski ayakkabı tamiri neredeyse kalmadı.

Geçenlerde bir arkadaşım, şaşkınlık ve hayranlıkla Televizyonda izlediği bir programı benimle paylaştı: programda; Siirt'te unutulmaya yüz tutmuş halı tamiri yapan birini göstermişler. Ortası delik deşik olmuş eski bir halıyı yenisinden farksız onaran halıcıyı izleyen arkadaşım, bana şöyle diyordu: "Günümüzde bu güzellikler artık bitiyor. Ne acı değil mi?"

Gerçekten acı aslında. Hem de öyle bir acı ki

Bu durumun bizden neler alıp götürdüğünü anlatabilecek miyim, bilmiyorum…

Kelimelerin kifayetsiz kalmamasını dileyerek acizane deneyeceğim:

Eski halının yeni gibi onarılması, yeniden kullanılması

Bu işi yaparak ev geçindirebilenlerin olması ya da olmaması neye bağlıdır?

Elbette ki arz talep meselesi! Diyeceksiniz.

Artık eskiyi onarmak yerine, yenisi daha uygun fiyata alınabiliyor. İnsan da eskidense yeniyi almayı tercih ediyor. Ne kadar doğal ve sıradan bir durum gibi, değil mi?

Oysa bu durum, ne sıradandır ne de doğal

Bu durum, insanın doğasını, insanlığını, davranışını… Kısacası hayatını etkileyebilecek bir durumdur.

Nasıl mı?

Her ne olursa olsun; eşya-ev-araba-telefon-arkadaş-eş-şehir

Sık değiştirmek, sürekli değişiklik demektir.

Sürekli değişiklik, sürekli yeniyi tanıma-keşfetmek için geçen süre demektir.

Giden bu süre hayatımızdan ömrümüzden gitmektedir.

İnsanın ömrünü; kendini, davranışlarını, neyi niçin yaptığını düşünmek üzere geçirememesi demektir.

Geçen zamanın insanı, insanlık anlamında olgunlaştıramaması,

Hatalarından ders çıkarmaya, ders çıkarmak için düşünmeye bile vakit bulamaması demektir.

Zaman denen ömrü, sürekli yeni teknoloji ile tanışmak için harcamak!

Yeni yerler görmek, akşam yemeğini bilmem nerenin manzarasında yemek için saatlerce yol gitmek…

Bunun adına, çağa ayak uydurmak, deniyor.

Çağa ayak uydurmak demek, kendini, aileni, çocuğunu tanımamak demekse orada duralım… LÜTFEN!

Neden mi?

Hayat, bize bir defa yaşamak için verilmiştir,

Bu dünyada yaşam, sadece nefes aldığımız sürecedir,

Yaşamı bir ömür yalnız geçirmek aslında bir işkencedir,

Sevmek ve sevilmek insanın en büyük ve gerçek sermayesidir,

Saygı, kazanılmayan, sadece korunabilen bir hazinedir,

Öyle ise Hayat;

Elimizdekileri, çevremizdekileri, kendimizi, dinlememizi gerektirmektedir.

Yeni teknolojiden önce, kendimizi keşfetmemizi gerektirmektedir…

Çünkü

Kendini keşfeden, tanıyan, bilen insan, sevdiğini de, seveceğini de, sermayesini de bilendir.

Öte yandan;

Yeni eşyaların bizi meşgul etmesine izin verdiğimiz her dakika,

Kendimizi tanımak için kaybettiğimiz süre demektir.

Bu da

Yeni tabletimizi, yeni son model telefonumuzu, yeni bilgisayarımızı, yeni arabamızı

Gurur ve mutlulukla kullanmak için keşfederek harcadığımız her dakikanın

Bize bir gün;

Çocuğumuzun başarısının bize tattıracağı gururdan,

Acımızı da mutluluğumuz gibi, bizimle, yüksünmeden paylaşabilecek seven(ler)imizden

Eski bir koltuğun bile taşıdığı hatıralarla, bize yalnızlığımızı unutturabileceği gerçeğinden
Yoksunluk, olarak dönebileceğidir.
Bırakın çocuklarınız imkanları dahilinde olabildiğince sık telefon değiştirsinler
Alabiliyorsanız bilgisayarlarını da her yıl değiştirsinler,
Tarihimizi öğrenmek için erken yaşta gezebildikleri kadar gezsinler…
İnanın üç beş yıl sonra hevesleri geçecek. Tek bir telefonla yılları geçirebilecekler.
İnsanın bağımsız olarak hayatta en yoğun yaşadığı keşif dönemi; 10-20 yaş aralığıdır.
Bu dönemi; hayatı, çevreyi, insanları, tarihi, kısacası kendini ve dünyasını keşfederek geçirmelidir.
Ancak, Keşif dönemini layıkı ile yapabilenler, geleceğe sağlam adımlarla ilerleyebilirler.
Eğer biz büyükler, çocuklarımızı gezdirmek adı altında kendi heveslerimizi eritiyorsak
Bilmeliyiz ki biz çocuklarımızı değil, içimizde hiç büyümeyen ve büyümeyecek olanı gezdirmekteyiz.
Bunun da ne çocuğumuza ne de bize bir faydası olmayacaktır…
Sakın unutmayalım!
Oyun çağında hevesi kursağında kalan, keşif dönemlerini tamamlayamayan
Bir ömür eşya ve ortam değiştirmekle geçirir…
Ne kendini ne de evladını-sevdiğini tanımadan…

Size, çocuklarımızdan hoş olmayan davranışlar görüldüğünde ebeveynleri olarak hissettiğimiz dört duygudan bahsettik. Bu dört duygu, insanların çeşitliliği nedeni ile her daim oldu ve olmaya da devam edecek.

Yaklaşık bir asır önceki zamana eski, şimdi yaşadığımız zamana ise yeni diyerek ayırdığımız zaman dilimlerinde bariz bir şekilde görülebilen çok büyük bir fark oldu;

Yaklaşık bir asır önce, Bahtiyar Vahapzade'nin çocukluğunun geçtiği, bizim Eski diye tabir ettiğimiz zaman diliminde bu dört duygunun içinde yetişkin insanların en yoğun hissettiği duygu "Utanma ve Öfke" idi. Bu iki duyguya sahip olan yetişkinlerin oluşturduğu topluluk ise birbirlerini dengeleyebiliyordu. Bunun neticesi olarak da dışarıdan bize az önce çizdiğimiz gibi bir görüntü arz ediyor.

Peki, Yeni diye tasvir ettiğimiz şimdiki zamanda toplumdaki yetişkinlerin çoğunluğunda hissedilen duygu ne? Diye soracak olursanız. Şimdi ise en yoğun hissedilen duygu, maalesef "Sevinç ve Şaşkınlık" tır. Bugün aile içi şiddet aldı başını gidiyor. Boşanmalar hiçbir dönemde olmadığı kadar çoğaldı. Cinnet geçirip çocuklarını, eşlerini hiç düşünmeden öldüren ebeveynler, hatta ebeveynlerini öldüren çocuk haberleri, her an duyduğumuz sıradan haberlerden oldu.

Kendini, hayat görüşünü, hakkı ile anlamadığımız ve nereye gittiğimizi dahi bilmeyip son hız geldiğimiz bu noktayı çok önceden gören şair, aşağıdaki mısralarla bakın bize neler söylüyor? Bize bir anlamda geleceğimiz noktayı haber veriyor.

Neylemeli
Kuş okudu, ferahlandık
Taş okusa neylemeli?
Örümcekse tor(1) dokudu
Kol(2) dokusa neylemeli?

Dedim, dünya bir temaşa
Her arzumuz geldi başa
Dediklerin baştan başa
Boş uykuysa(3) neylemeli?

Sesimiz yok, küyümüz(4) var
Okumuz yok, yayımız var
Deme gelmiş çayımız var
Şeker yoksa neylemeli?

Yalanlardan cana doyduk
Ona uyduk, buna uyduk

Et kokuştu, tuza koyduk
Tuz kokarsa neylemeli?

Büyük Şair, Bahtiyar Vahapzade'nin mısralarından sonra söyleyecek söz kalmıyor. Neredeyse her gün cinnet haberleri duyduğumuz ailelerin çoğu üniversite mezunu aileler, değil mi?

Kısacası, "Tuz kokarsa neylemeli?" demekten başka söz kalmıyor.

Diğer taraftan, Şairler milletlerin zor günlerinin adamıdırlar. Milletin zor zamanlarında imanını, güvenini tazelemek, moralini yükseltmek en başta şairlerin vazifesidir. Buna Mehmet Akifin Kurtuluş savaşındaki hizmetini örnek verebiliriz. Mehmet Akif devletin başındakilerin bile yeise, ümitsizliğe kapıldıkları bir anda umudunu hiç bir zaman kaybetmemiş, imanını sonuna kadar sürdürmüştür. Gelin hep beraber şairin görevini bir de büyük ustadan dinleyelim:

Şair-fikirlerin çırpınan seli
Şair-hakikatin mugannisidir.
Şair-tabiatın konuşan dili,
Şair-cemiyetin isyan sesidir.
Şair-zamanenin, asrın vicdanı,
Şair-tarihlerin şerefi, şanı.
Şair-bu dünyaya zamanın sözü,
Şair-hakikatin, hakkın aynası.

Onun hayatı hiç kolay olmadı. Hiç normal olaylar yaşamadı. Ancak o hiçbir zaman bu olayları bize şikayet amaçlı anlatmadı. Bu olaylar tekrarlanmasın diye anlattı. Bu olayları yapanlar gibi insanlar dünyada yetişmesin, bizim neslimiz de öyle olmasın diye anlattı. Öyle ya yaşayan oydu. Acı duyan oydu. Ağlayan oydu. Ancak o korkak mıydı ki onlar gibi çirkinleşmiyordu. Hayır! O korkak da değildi. Peki, o hiçbir şeyden korkmuyor muydu? Elbette hayır. O da her insan gibi korkular taşıyordu. Taşıdığı korkuların ne olduğunu da yine bize mısralarında bildiriyordu.

Kısacası Büyük Usta, vicdanı olan bir nesil yetişsin istiyor, bunun için de kalemini, yüreğini her fırsatta çok açık ve net bir dille bizlere, bizden sonraki daha nice nesillere aktarıyordu. Yaşananların bittiği dönemde de artık yaşananlardan ders çıkarılmasını, toplumun bekası için doğru bir çocuk eğitiminin olmasını arzu ediyordu.

Bizler, o Büyük insanı hakkıyla anlayamadık. Dileriz, bizden sonraki nesiller hakkı ile anlasın. Ruhu şad olsun.

KAYNAKLAR

1- Dr. Erdal Karaman : "Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye Sevdası"- Qafqaz Üniversitesi
2- Dr.Erdal Karaman, Qarabağım(Qarabağ Şeirleri Antalogiyası), Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü, Bakü, 2008
3- Dr. Erdal Karaman, Türk Dünyasının Ortak Sesi Bahtiyar Vahapzâde, Dr. Erdal Karaman, Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü, Bakü, 2009
4- Bahtiyar Vahabzade'nin Şenbe Gecesine Giden Yol (Bakü 1991, 259-273. s.)
5- Dr. Erdal Karaman, "Türk Dünyasının Sesi- Bahtiyar Vahapzade".

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA V T NP RV RL K T RB Y S M S L L R

Kamal H s n o lu Camalov
Naxçıvan Dövlət Universiteti
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Respublikasının əməkdar müəllimi
kamal.camalov@gmail.com

XÜLAS

Məqalədə görkəmli şair və pedaqoq Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında vətənpərvərlik tərbiyəsi ideyaları məsələlərinə toxunulur. Qeyd olunur ki, B.Vahabzadə bütün şüurlu həyatını milli varlığımızın formalaşmasına həsr etmiş, doğma vətənin sevinc və kədərinə şərik olmuş, bu yolu tutmuş, bu yola tapınmışdır. B.Vahabzadə öyrədir

ki, sənətindən asılı olmayaraq hər kəs öz sahəsində Vətənə övladlıq borcunu verməli, Vətənin qüdrəti üçün səyini əsirgəməməlidir. Başlıcası odur ki, böyüyən nəsil də bu ruhda tərbiyə olunmalıdır. «Vətəni daşına, torpağına, iqliminə, suyuna görə sevmirlər. Vətəni vətən olduğuna görə sevirlər. Ona görə də, hər kəsə elə gəlir ki, onun vətəni məmləkətlərin ən gözəlidir. Mən də belə düşünürəmsə, bunu mənə nöqsan saymayın» - deyən Bəxtiyar Vahabzadənin aktual fikirləri tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Açar sözlər: vətənpərvərlik, ana vətən, tərbiyə, övladlar, sənətkar

PROBLEMS OF PATRIOTIC UP-BRINGING IN THE CREATIVITY OF BAKHTIYAR VAHABZADE

ABSTRACT

This article deals with the problems of patriotism upbringing ideas in poet and pedagogue Bakhtiyar Vahabzade's creativity. It is noted that B.Vahabzade devoted all his conscious life to the formation of our national existence, shared joy and sore of our Motherland, took this way and bowed to this way. B.Vahabzade teaches us that not depending of their trade and profession everyone has to give his patriotic duties to their motherland and has to do their best for the power of the Motherland. The main fact is that the growing generation must be brought up in this spirit. "The motherland is not loved for its stones, sand, climate and water. The Motherland is loved for its being Motherland. Because of this everybody considers that their Motherland is the most beautiful one of the countries. And If I think like this, do not consider this as the fault for me" says Bakhtiyar Vahabzade and thus his ideas are attracted to research objective.

Key words: patriotism, motherland, upbringing, children, artist.

Bəxtiyar Vahabzadə gənc nəslin tərbiyəsinin mühüm komponentlərindən olan vətənpərvərlik tərbiyəsinin mahiyyəti və məzmunu, mühüm əlamət və keyfiyyətləri, aşılanma yol və vasitələri haqqında mükəmməl, elmi-bədii şərhlər verən yazıçı-şair-pedaqoqdur. Bu anlamda sairin vətənpərvərlik tərbiyəsi ilə bağlı fikirləri bütöv yaradıcılığının fonunda təsəvvür edilməli və öyrənilməsi zəruri olan başlıca keyfiyyət kimi qiymətləndirilməlidir. Belə ki, B.Vahabzadənin «Vətən», «xalq» ifadələrini işlətmədiyi əsərləri də vətənlə, xalqla, vətəndaşlıq ləyaqəti ilə bağlıdır deyən tədqiqatçıların fikirlərinə haqq qazandırmaq lazımdır.

Şairin bütün yaradıcılığı boyu tələqin etmək istədiyi əsas fikir budur ki, Vətənə məhəbbət hissinin insana xas olan ən qədim hiss kimi tələqin edir. Hər bir kəsin vətəni onu dunyaya gətirən valideyn kimidir - seçilmir. Adam valideynləri kimi, vətənini də özü seçmir. Deməli, insanın ataya-anaya sevgisi, məhəbbəti nə qədər uca və ülvi bir hissdirsə, Vətənə olan məhəbbəti də bir o qədər müqəddəs olmalıdır. Ona görə də «Dünyada hər şeyi zövqlə, imkana görə dəyişmək olar, bircə Vətəndən və anadan savayı. Onları seçmirlər. Vətən də tale töhfəsidir, ana da. Yer üzünün xalqları «Vətən» sözünə müqəddəs epitet axtaranda «Ana» kəlməsinin üstündə dayanıblar. Onlar qoynunda yaşadıqları torpağa, «Ana vətən» deyəndə, elə bil bir yerdə düşünübdanışıblar. Müxtəlif əqidəli millətlərin eyni cür düşünmələri, sözün əsl mənasında, dil hadisəsi, təfəkkür möcüzəsidir. Başqa cür ola da bilməz. Axı, Vətən bəşər övladının şan-şərəfi, qeyrəti və namusudur. Bütün sevgilərimizin əvvəli də ona bağlıdır, axırı da...».[1]

B.Bahabzadəyə görə, insan üçün ən ali, müqəddəs duyğu Vətən sevgisidir. Vətəni sevmək insana fitrətən verilir, o, insanın elə bir ali duyğusu, hissidir ki, bunsuz bəşər övladını təsəvvür etmək olmaz. İnsanın həyatı, yaşayış tərzinin necəliyi də onun Vətənə məhəbbətinə bağlıdır. Vətəninə həqiqi bir sevgi insanı ucaldır, onun düşüncə və amalının zənginləşməsinə, təkmilləşməsinə əsaslı dərəcədə təsir göstərir. Vətənpərvərlik insanda fədakarlıq, qəhrəmanlıq, xeyirxahlıq kimi əxlaqi keyfiyyətlərin mənbəyidir. Dahiləri dahi edən, onlara möhtəşəmlik, əzəmət gətirən də vətənpərvərlik duyğularıdır. Alimlərin, sənətkarların gözəl əməlləri, uca fikirləri məhz Vətənə məhəbbət hissindən yaranmışdır. Cəmiyyəti irəliyə doğru aparan böyük kəşflər də Vətənə xidmət naminə edilmişdir.

B.Vahabzadə vətənpərvərlik nədir?, kimdir vətəndaş? suallarına cavab axtarışlarında həqiqi etik-pedaqoji qənaətləri ilə də diqqəti cəlb edir. Onun fikrincə, vətənpərvərlik vətənə məhəbbət və sədaqətdən, bütün fəaliyyəti ilə onun mənafeyinə xidmət etməkdən ibarətdir. Vətənpərvərlik əxlaqi hiss, ictimai borcdur. Vətənpərvərlik doğma torpağa, təbiətə, xalqa, dilinə və adət-ənənələrinə bağlılıqdır. Vətənpərvərlik milli qeyrətdir ki, bu hamıda olmalıdır. O, yazır:

«Bəzən gənclərdən soruşuruq:

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Gəlin açıq danışaq (Məqalələr toplusu). İkinci nəşr, Bakı: «Azərnəşr», 1989, səh.104

- Nədir vətənpərvərlik?

Cavab verirlər:

- Vətəni sevmək!
- Vətən qarşısındakı borcları ödəmək!
- Lazım gələrsə Vətənin yolunda ölümə getmək!
- Vətənin tapşırıqlarını sözsüz yerinə yetirmək! və s.

Bu cavabların hamısı ayrılıqda doğrudur. Lakin bunu dərindən hiss etmək, başa düşmək və doğrudan da lazım gələrsə, vətən uğrunda ölümə hazır olmaq üçün gənclərimizdə ictimai hissin tərbiyəsinə çalışmalıyıq».[1]

Şair göstərir ki, vətənpərvərlik hissi konkret hiss olduğundan bu hissi ümumi şəkildə deyil, konkret amillərlə gənclərimizə aşılamalıyıq. İnsan öz varlığını ümumi varlığın (Vətənin, xalqın) bir hissəsi hesab etdiyi andan fərdiyyətçilik meyillərindən azad olur, şəxsiyyət səviyyəsinə yüksəlir.

Şair vətəndaşlıq anlayışının mahiyyətini açırib, mənasını incəliyərək yazır: «İnsanı vətəndaşlıq qədər böyüdən ikinci bir qüvvə ola bilməz. İnsan mənsub olduğu xalqın səviyyəsində düşünəndə, onun istəkləri və arzusu ilə yaşayanda, öz taleyini Vətənin taleyi ilə bağlayanda xalq qədər böyüyür, Vətən qədər genişlənir. Öz ailəsi çərçivəsində düşünənlərin, taleyini ailəsinin taleyinə bağlayanların arzuları, idealları evinin divarlarından kənara çıxmır və bələləri gündən-günə böyümək əvəzinə daha da kiçilirlər. İstər sənətkarların - şairin, bəstəkarların, rəssamın, istər alimlərin və istərsə də dövlət xadimlərinin gücü və qüdrəti mənsub olduğu xalqındadır. O, xalqın həyatına, tarixinə nüfuz etdikcə, qayğısına qaldıqca başı bir o qədər yüksəklərə qalxar».[2] Həmin vətəndaşlıq duyğusu və əqidəsi olan adam hamını özünə deyil, özünü hamıya borclu biləndir. Vətəndaş öz haqqından çox borcunu düşünən, Vətən üçün, xalq üçün özünü çıraq kimi yandıra bilən adamdır. Bir sözlə, həqiqi vətəndaş «mən»i, «biz»im içində əritməyi bacaran adamdır.[3]

B.Vahabzadə bütün şüurlu həyatını milli varlığımızın formalaşmasına həsr etmiş, doğma vətənin sevinc və kədərinə şərik olmuş, bu yolu tutmuş, bu yola tapınmışdır. Şairə görə bu ali və ülvi amaldan, hissdən başqa digər bir hiss, əqidə yoxdur və ola da bilməz:

Vətən torpağından yaranmışam mən,
Şeirimdir - Vətənin gül-çiçəkləri.
Məsləkim - rəngini dəyişdirməyən
Vətən torpağıdır əzəldən bəri.

Vətən sevgisi, vətənə məhəbbət və sədaqət vətənpərvərlik hissinin və tərbiyəsinin birinci əsas əlamətidir. «Mənim insanlara, ətrafdakılara münasibət ölçüm, yəni sevgi və nifrət ölçüm vətəndir»,[1] - deyən görkəmli sənətkar Vətənə sədaqət, məhəbbət hissini yüksək qiymətləndirir və gənc nəslin bu ruhda tərbiyə olunmasına xüsusi diqqət verməyi təkidlə tələb edir. B.Vahabzadənin fikrincə, insanlığın birinci şərti onun vətəndaş yetkinliyindədir. Kim ki, öz Vətənini, xalqını sevmirsə, o başqa xalqları və ölkəni də sevə bilməz. Əgər bütün dünyanın dəyərli adamı olmaq istəyirsənsə, ilk növbədə öz Vətəninin vətəndaşı olmaq gərəkdir.

Bütün insanlar seçdiyi fəaliyyət növündən, ixtisas və sənətindən asılı olmayaraq, Vətənə sədaqət nümayiş etdirməli, onun çiçəklənməsinə və xoşbəxtliyi yolunda çalışmalıdır:

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz!
Yəni - bir iqlimdə böyümüşük biz.
Səni də,
Məni də böyüdən Vətən,
Sənə də anadır, mənə də ana,
Sən də cavabdehsən
Mən də hər zaman
Vahid anamızın
Xoşbaxtlığına.[2]

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Gəlin açıq danışaq (Məqalələr toplusu). İkinci nəşr, Bakı: «Azərnəşr», 1989, səh.21
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Sadəlikdə böyüklük. Məqalələr, Bakı: «Yazıçı», 1978, səh.160-161

Şairin fikrincə, vətənpərvərlik qan yaddaşıdır. İnsan məhz Vətən torpağında özünü ən qüdrətli, ən güclü adam hesab edir. Belə bir gücü, qüdrəti qürbət yerlərdə hiss etmək təbii ki, mümkün deyil. Çünki «kimyəvi tərkibi bir olsa da, bu torpaq, bu yurd bizə məlum olmayan qan yaddaşı və fəhm hissi ilə bağlayır bizi özünə. Vətənimin görmədiyim, ömrümdə bir dəfə də olsa keçmədiyim bir obasından keçəndə hər qaya, hər daş, hər döngə mənə tanış gəlir, elə bil, bu yeri havaxtsa görmüşəm. Əslində mən görməmişəm, ulu əcdadım görüb, mənim qanımda dilə gəlir. Mənə bu yerləri tanış göstərən damarlarımdakı qanın yaddaşıdır».[1]

Qeyd edək ki, B.Vahabzadənin vətənpərvərlik haqqında bu kimi fikirləri nə qədər maraq doğurursa, tədqiqatçı T.Xəlilovun şairin vətənpərvərlik duyğularının qaynaqları ilə bağlı fikiri də bir o qədər maraq doğurur. T.Xəlilov, ümumiyyətlə, vətənpərvərlik duyğularını öz mənşə-yinə görə iki yerə bölür və yazır: «Bunlardan biri valideynlərin, məktəbin və mühitin tərbiyəsi ilə yaranıb formalaşır. Başqa və əsas növü isə fitridir, insanın bəzən əzaları, sir-sifəti, qidalanmaq, nəfəs almaq qabiliyyəti kimi anadangəlmədir. Belə vətənpərvərlik insanın canına, ruhuna, ürəyinə qanla, südlə daxil olub əbədi hopur. İkinci növdən olan vətənpərvərlik birincidən qat-qat təsirli və daimidir. O, az-az adamların qismətinə çıxır. Xoşbəxtlikdən Bəxtiyar müəllimə (B.Vahabzadə-K.C.) ikinci növ vətənpərvərlik nəsib olub. Həm də onun qanı və əqidəsi uzun illər boyu heç bir yad məsləklə reaksiyaya girməyib, indiyədək təmiz qalıb, qətiyyən cılızlaşmayıb».[2]

Şairin vətəndaşlıq şüuru haqqında fikirləri də maraqlıdır. Vətən vətən övladlarınındır. Vətən ümuminin, hamımızındır. Ona görə Vətənin hər guşəsində gördüyümüz gözəl bir cəhət hamımıza fərəh gətirir, hamımızı eyni dərəcədə sevindirir. Vətən məhəbbəti elə bir məhəbbətdir ki, onu sənin qədər sevən ikinci bir şəxsi görüncə sən onu sevdiyinə qısqanmırsan, əksinə onun özünü də Vətən qədər sevməyə başlayırsan. Bütün bunlara görə də hər bir kəs ana Vətənin, üstündə yaşadığı torpağın qədir-qiymətini bilməlidir. Torpağa sadəcə torpaq kimi baxmaq olmaz. Onun nə üçün «Ana torpaq» adlandırıldığının fərqinə varmaq lazımdır. Onun uğrunda ölümə getməyin zəruriliyini dərk etmək lazımdır. Torpağın üstünə alın təri tökməli, zəhmət çəkməli, onun sirlərindən xəbərdar olmalıyıq. Üstündə gəzdiyimiz torpağın hər daşının tarixini bilməli, onun qarşısında diz çökməyi bacarmalıyıq və s. B.Vahabzadənin yetişən nəsildə görmək istədiyi vətəndaşlıq şüuru məhz belədir.

Sairin Vətən haqqında kitabını (mən onun yaradıcılığını məhz belə qiymətləndirərdim) vərəqlədikcə Vətən sevgisi, vətəndaşlıq tərbiyəsinin yeni-yeni əlamət və xüsusiyyətləri ilə qarşılaşırıq. Aydın olur ki, həqiqi vətəndaş öz Vətəninin hər daşını, hər binasını, hər küçəsini öz qəlbinin odu ilə isidib onları başqalarına, özgə xalqlara əsl möcüzə şəklində çatdırmağı bacarmalıdır. Bu hiss, bizə görə, vətənpərvərliyin ən yüksək əlaməti və keyfiyyəti sayılmalıdır. Vətənə əsl sevgi, vurğunluq başqalarının heyranlığına gətirib çıxarmalıdır. Vətənə həqiqi və böyük sevgi, obrazlı desək, vətən sözün yaxşı mənasında dəlilik, məcnunluqdur.

Görkəmli sənətkar bir cəhəti də xüsusən diqqətə çatdırır ki,Vətənin mənafeyi, şərəf və namusu qarşısında onun övladlarının hamısı eyni dərəcədə məsuliyyət, cavabdehlik daşıyır. Lakin unutmamalıyıq ki, Vətən həm də müxtəlif fikirli və müxtəlif əqidəli insanları birləşdirən bir ocaqdır. Onun taleyi təkcə məndən, səndən asılı deyil, bütün vətəndaşların hamısından asılıdır. Xalqın Vətənə layiqli övladları olduğu kimi, Vətənin oduna qızınan, tüstüsündən qaçanları da vardır. İnsanlar var ki, Vətənin çörəyini, suyunu içir, havasını udur, borc naminə özünü qurban verməyə hazır olduğunu bildirir, lakin məqam gələndə dəhşətlə geri çəkilir. Şair demişkən, insanlar var ki, evinə bir saat su gəlməyəndə Vətənini də söyür, xalqını da. İnsanlar var ki, Vətən sevgisi şəxsi mənafelərdə qurtarır. «Belə ölkədə yaşamaqdansa, ölmək yaxşıdır», - deyə öz qüsurlarını Vətənin ayağına yazanlar da az deyil. İnsanlar var ki, Vətənin nemətlərinə ortaq, dərdinə biganə olur. İnsanlar var ki, «mənə nə var» fəlsəfəsi ilə yaşayır, amma yeri gələndə ağız dolusu Vətənin, xalqın adından danışır, özünü xalqın gözünə soxmaq, guya onun layiqli övladı olduğu haqqında fikir formalaşdırmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxır.

B.Vahabzadəyə görə, insanın şəxsi istəkləri də öz başlanğıcını Vətən sevgisindən almalıdır. Vətən dəlilәri, millət məcnunlarının şəxsi istəklərinin formulası məhz belədir. Belə vətəndaşla-

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Sadəlikdə böyüklük. Məqalələr, Bakı: «Yazıçı», 1978, səh.206
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Şənbə gecəsinə gedən yol. Bakı: «Azərnəşr», 1991, səh.87

rın şəxsi istəyi və arzusu milyonların, istək və arzusuna çevrilir. Babək, Janna d'Ark kimi xalq qəhrəmanları bir insan kimi özləri vətənləşib amala çevrilir, Vətən timsalına dönürlər. Onlar adilikdən çıxıb, qeyri-adi şəxsiyyət olurlar:

Bir böyük amala vurulan zaman
Özünü yenidən yaradır insan.
O böyük amalın çağırış səsində
Qayğılar əriyir, məqsəd yoğrulur.
Özünü yaratma mərtəbəsində
İnsan kamilləşir, şəxsiyyət olur.

B.Vahabzadənin vətənpərvərlik haqqında fikirlərində bütövlük, tamlıq bir də ondadır ki, Vətənin, ana torpağın niyə insan üçün bu qədər doğma və əziz olduğunu aydınlaşdırmağa çalışmasıdır. «Dünyanın cənnət kimi bir guşəsində bütün arzularını, istəklərini yerinə yetirsələr belə yenə gözün Vətəni axtaracaq, qəlbin Vətən həsrətilə döyünəcək, dodaqların «vətən», «vətən» deyəcək. Bunun səbəbini bilmək üçün ana torpağın bir parçası olan insanı, onun təbiətini araşdırmalıyıq»,[1] - deyən şairin doğru bir nəticəyə gəldiyi şəksizdir. Vətən insanı özünə ona görə çəkir ki, Vətən insana ona görə doğma və əzizdir ki, bu zaman insanın qəlbində qan yaddaşı, dədə-babanın ruhu yaşayır. Vətən təkcə öz təbiətinin bizə verdiyi nemətlərlə yox, xalqın tarix boyu yaratdığı və özü qazandığı mənəvi sərvətləri ilə daha çox doğma və əzizdir. Xalqın özünəməxsus ruhu, psixologiyası, adət-ənənəsi, dili, musiqisi, ən mühümü də qüvvətli və zəif cəhətləridir insanı özünə çəkən. Vətənin və xalqın mənəvi dünyasına biz uşaqlıqdan yiyələnirik. Vətən həm də ana südü ilə eşitdiyimiz laylalar, mahnılar, bayatılar, nağıllarla bizim ruhumuza süzülüb gəlir, ruhumuzda məskunlaşır ki, bu qədər doğma və əziz olur.

Bütövlükdə xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin vətəndaşlıq amalı belədir: «Vətəni daşına, torpağına, iqliminə, suyuna görə sevmirlər. Vətəni vətən olduğuna görə sevirlər. Ona görə də, hər kəsə elə gəlir ki, onun vətəni, məmləkətlərin ən gözəlidir. Mən də belə düşünürəmsə, bunu mənə nöqsan saymayın. Mənim vətənim doğrudan da gözəldir. Ona görə ki, mən bu vətənin vurğunuyam. Əgər vurğun olmasaydım, vətənimin naminə nəğmələr qoşa bilməzdim. İnsan anadan doğulanda hələ doğulmur. İnsan vurulanda doğulur. Çünki insan sevəndə dünyaya yeni gözlə baxır, onu dərk edir. Mən də vətənimə vurulub dünyanı dərk etdim».[2]

Şairin həyat, vətənpərvərlik və vətəndaşlıq məramnaməsini görkəmli ədəbiyyatşünas alim, mərhum professor Y.Qarayev yuksək qiymətləndirir.

O, yazırdı: «Hətta Vətən də şair üçün hər şeydən əvvəl zamanı təmsil edən obraz və simvol,

ədəbi-əxlaqi yaddaş və mənəvi - tarixi bir vicdandır. Şair üçün müqəddəs olan hər şey məhz «Ana Azərbaycanın yaddaşında əbədiləşir və görünür. Çünki bu yaddaş keçici və ötəri deyil, həqiqi və milli olan bədii ruhu, mənəvi fərdiliyi və müstəqilliyi yaşadır. Odur ki, şair gələcəyi də, keçmişi də məhz xalqın «hafizəsində» oxuyur, yoxlayıb, sınayıb qiymətləndirir. Elə buna görədir ki, B.Vahabzadə üçün ayrıca bir tarixilik anlayışı yoxdur, ayrıca bir ənənəvi «Milli xarakter», ayrıca bir müasir «intelektual qəhrəman» yoxdur. Onun üçün yalnız eyni vahid, yekparə varlıq, müqəddəs, əbədi Azərbaycan vardır. Azərbaycan burada məhz tarix və proses kimi, həm mənşə, həm də gələcək kimi, beşik, ocaq, yuva və ana kimi tərənnüm olunur. Belə bir Vətən rəmzi xalqın mənəvi tamlığını və böyüklüyünü daha dərindən duymaqda, dünyaya tanıtmaqda şairə kömək edir».[2]

Beləliklə, B.Vahabzadə öyrədir ki, sənətindən asılı olmayaraq hər kəs öz sahəsində Vətənə övladlıq borcunu verməli, Vətənin qüdrəti üçün səyini əsirgəməməlidir. Başlıcası odur ki, böyüyən nəsil də bu ruhda tərbiyə olunmalıdır. Bizim gəncliyimiz dünyanı Azərbaycan adlı məmləkətin vətəndaşının gözü ilə görməyi, vətəndaşlıq düşüncələri və hissləri, vətəndaşlıq narahatlıqları ilə yaşamağı bacarmalıdırlar. Yazıçılar, müəllimlər, valideynlər, bütün ictimaiyyət ümumi qüvvə ilə ona nail olmalıdırlar ki, gənc nəsil qabaqcıl ideallara, insanpərvərliyə, ata-babalarımızın vətənpərvərlik ənənələrinə hədsiz sədaqət ruhunda böyüsün. Şair və yazıçının kitabı, müəlli-

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, 2 cilddə, II c. Bakı: «Yazıçı», 1984, səh.8
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Sadəlikdə böyüklük. Məqalələr, Bakı: «Yazıçı», 1978, səh.301-302

min canlı sözü uşaq və yeniyetmələrin qəlbində yüksək vətənpərvərlik hissləri oyatmağa yönəlməlidir. Gənclərimiz dərk etməlidirlər ki, onlar hər şeydən əvvəl, vətəndaşdırlar, öz Vətəninin övladlarıdırlar. Vətənin şərəfi hər kəsin şəxsi şərəfidir, insanın ən ulu, müqəddəs borcu Vətən borcudur:[1]

Dünya quru bir səs,
Qəm çəkməyə dəyməz
Yüz-yüz itən olsun
Min-min də bitən var.
Şükr eyləyəlim ki,
Bizlərdən həm öncə
Həm sonra Vətən var.[2]

Bəs uşaqlarımızın tərbiyəsinə nədən və necə başlamaq lazımdır? B.Vahabzadənin bu məsələyə də münasibəti maraqlıdır. O, öz fikirlərinə sahibliyinin təsdiqi üçün məşhur rüs pedaqoqu K.D.Uşinskiyə də istinad edir və yazır: «...Uşinski rus xanımlarına-analarına müraciətən yazmışdı ki, uşaqlara tərbiyə vətən məhəbbətindən başlamalıdır. Mənsub olduğu Vətəni, xalqı, onun dilini sevdirmək tərbiyənin başlancığıdır. Bu çox böyük fikirdir. Ona görə ki, əgər biz uşaqlarımızı vətənimizin və xalqımızın adına layiq bir vətəndaş görmək istəyiriksə, birinci növbədə ona doğma vətənimizi sevdirməliyik».[3]

B.Vahabzadəyə görə, insanın insanlığını təsdiq edən birinci amil onun vətənpərvərliyidir. Çünki mənsub olduğu xalqını və vətənini sevməyən, onunla fəxr etməyən adamdan insanlıq ummaq özü cəhalətdir. O, bu sualında haqlıdır ki, heç elə bir adam tapılarmı ki, vətən və xalq hissindən məhrum ola, amma ona yaxşı adam deyələr? Ümumiyyətlə, sevgi hissindən məhrum olan adamlar yaxşı adam ola bilməz. Vətən sevgisi hissindən məhrum olanlar nə öz ailəsini sevə bilər, nə də başqalarını.

Bu mənada biz uşaqlarımızı hər şeydən əvvəl yaxşı insan görmək istəyiriksə, insanlığın əsas şərtləri olan iki cəhətə diqqət yetirməliyik: birincisi, vətən sevgisi, vətənpərvərlik tərbiyəsi, ikincisi, zəmanəsinin tələbləri səviyyəsində elmlərə sahib olmaq.[4]

Müəllifin fikrincə, ikinci şərt də birinci şərtlə bağlıdır. Ona görə ki, müasir elmlərə yiyələnməyin başlıca amili, əsas şərti də vətən sevgisi ilə bağlıdır. Vətən sevgisi olmazsa, məktəbli və ya tələbə elmlərə yiyələnməyin vacibliyini dərk edə bilməz. Onun oxuyub öyrənmək məqsədləri aydınlıq, müəyyənlik kəsb etməz.[5]

Əgər məktəbli, tələbə nə üçün, nəyin naminə oxuyub öyrənməyi özü üçün aydınlaşdıra bilməzsə, ondan layiqli vətəndaş ola bilməz, olsa-olsa xırda gün-güzəran, dolanmaq, yaşamaq həvəsində olan adi bir icraçıdan, bir idarə qulluqçusundan, məmurdan o yana gedə bilməz. «Təyyarənin uçması üçün ona enerji lazım olduğu kimi, insanın uçması üçün də ona od lazımdır, ürək odu! Bu od isə yalnız sevgidir, Vətən sevgisi!».[6]

Yekun olaraq qeyd edək ki, həqiqi vətəndaş duyğuları ilə yaşayıb yaradan görkəmli Azərbaycan şairi, ictimai xadim Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında vətənpərvərlik tərbiyəsi, onun məzmunu, aşılanma yol və vasitələri haqqında düşüncələri çağdaş pedaqoji fikir tariximizə əvəzsiz töhfədir. Və yüksək məzmun keyfiyyətləri ilə zəngin olan bu əvəzsiz töhfə gəncliyin tərbiyəsi işində fayda verər.[7]

---

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Gəlin açıq danışaq (Məqalələr toplusu). İkinci nəşr, Bakı: «Azərnəşr», 1989, səh.74
[2] Yaşar Qarayev., Şamil Salmanov. Poeziyanın kamilliyi. Bakı: «Yazıçı», 1995, səh.123
[3] Bəxtiyar Vahabzadə. Gəlin açıq danışaq (Məqalələr toplusu). İkinci nəşr, Bakı: «Azərnəşr», 1989, səh.76
[4] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, 2 cilddə, II c. Bakı: «Yazıçı», 1984, səh.7
[5] Yenə orada, səh.307
[6] Bəxtiyar Vahabzadə. Şənbə gecəsinə gedən yol. Bakı: «Azərnəşr», 1991, səh.305
[7] Bəxtiyar Vahabzadə. Sadəlikdə böyüklük. Məqalələr, Bakı: «Yazıçı», 1978, səh.306

B XT YAR VAHABZAD V MÜS RL R N N YARADICILI INDA V T NP RV RL K DEYASININ B D FAD FORMALARI

R na Cavadova
Bakı Dövlət Universiteti

ÖZ T

Məqalədə görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində vətənpərvərlik ideyası araşdırılmışdır. Bu ideyanın konkret dövrlə bağlı səciyyəvi xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün şairin yaradıcılığı müasirləri ilə müqyisəli şəkildə təhlilə cəlb edilmişdir.

Açar sözl r: Azərbaycan şairi, Bəxtiyar Vahabzadə, vətənpərvərlik, müasir, ideya.

THE ART EXPRESSION FORMS OF THE IDEA OF PATRIOTISM IN THE CREATION BAKHTIYAR VAHABZADA'S AND THIS CONTEMPORARIES

ABSTRACT

In the article is researched the idea of patriotism in the works of the famous poet of Azerbaijan B.Vahabzadeh. The creation of the poet was analysed in the form comparison with his contempoaries, to determine the spesifical charaters of this idea which conected concrete time.

Keywords: The Azerbaijan poet, B.Vahabzadeh, patrootism,contemporary, idea.

Sovet dövrü poeziyamızın yaxın keçmişinə ümumi bir nəzər salsaq görəririk ki, vətənpərvərlik ideyası poeziyamızda XX əsrin əvvəllərindən özünü göstərir.Belə şeirlərə 20-ci illərin axırlarından başlayaraq S.Vurğunun M.Müşviqin, R.Rzanin, Ə.Cavadın yaradıcılığında rast gəlirik. Azərbaycan şeiri XX əsrin ortalarına doğru yaxınlaşdıqca daha çox "Azərbaycan" tipli şeirlər doğurur.Şeirin məzmununda məkan münasibətləri, cografiya və təbiət geniş yer tutmağa başlayır.

Yu. M. Lotman yazır: Şeir təkcə ritmik-intonasiya vahidi deyil, o eyni zamanda məna vahididir.İşarənin xüsusi ikonik təbiətinin gücü ilə sənətdə struktur elementlərin məkan münasibətləri mənalı olur, o birbaşa məzmunla əlaqələnir(2,228).

Sovet dövrünün vətənpərvərlik poeziyası özündə azadlıq ideyasının rüşeymlərini yetişdirir və özündən sonrakı dövrə keyfiyyətcə dəyişərək keçir.Bundan sonrakı dövrün " vətənpərvərlik poeziyasında istiqlal və azadlıq ideallarının təcəssümünə geniş yer verilmişdir. Bu da ümumilikdə xalqın qan yaddaşında yer almış istiqlal və azadlıq arzusundan, ideallarından qaynaqlanır. Bəxtiyar Vahabzadənin, Nəbi Xəzrinin, Xəlil Rza Ulutürkün, Cabir Novruzun, Məmməd Arazın, Qabilin, Fikrət Sadığın, Fikrət Qocanın, Məmməd İsmayılın, Məmməd Aslanın, Abbas Abdullanın və başqa şairlərin yaratdığı poetik örnəklərdə istiqlal və azadlıq mövzusu xüsusi yer tutur"(3).

Yaxın keçmişimizin ədəbiyyatına nəzər saldıqda görürük ki, "poezyada partiyalılıq, vətəndaşlıq, vətənpərvərlik, humanizim, beynəlmiləlçilik ənənələri sovet dövründə nəinki zəfləmiş, hətta dərinləşmiş, daha təsirli, daha mündərəcəli olmuşdur".(1, 33).Poeziyamız sovet dövründə ideoloji çərçivə içərisində olsa da vətənpərvərlik ideyasını inkişaf etdirmişdir.Şeirimizdə vətənpərvərlik bir tərəfdən böyük vətəni-Sovet İttifaqını, digər tərəfdən isə o zaman onun bir hissəsi olan Azərbaycan Respublikasını əhatə edirdi.Xüsusilə, müharibə illərində vətən böüyük mənada böyük vətən kimi tərənnüm olunur.Müharibə dövründə şairlərimiz qələmlərini süngüyə çevrilmiş və vətənin müdafiəsinə çoxlu şeirlər həsr etmişlər.Bu şeirlərdəki vətənpərvərlik Sovet dövrünün reallıqlarına uyğun bir şəkildə ifadə olunur.Bu dövrün vətənpərvərlik ideyasının ən nikbin nümunələri Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, Rəsul Rzanın, Bəxtiyar Vahabzadənin və b.yaradıcılığında öz əksini tapır.Bəxtiyar özündən əvvəlki dövrün vətən ideyasının nikbin ənnələrini davam etdirir və ona yeni bir məzmun qazandırır.Onun 1960-cı illərdə yazdığı "Gülüstan" poeması bu yeniliyin ən bariz nümunəsidir.Bəxtiyarla sovet dövrü şeirimizə milli azadlıq ideyası daxil olur.Həm də bu ideya əvvəlki tərənnüm tərzindən etiraz üslubuna keçir. Azadlıq ideyası tədricən ölkə xaricindən ölkə içərisinə gəlməyə başlayır. Səməd Vurğunun "Zəncinin arzuları" kimi əsərlər artıq milli çərmivədə cərəyan etməyə başlayır.Bu tendensiyanın öncülü Bəxtiyar Vahabzadə olur. Onun şeirlərində vətən, millət, dil, azadlıq kimi anlayışlar əsas mənalı vahidlərə çevrilirlər.Müstəqillik dövründə də Bəxtiyar Vahabzadə milli-istiqlal ideyasının ən qabaqcıl nümayəndəsi kimi seçilir və poeziyada istiqlal düşüncəsinin bayraqdarı olur.

Müstəqilliyin ilk illərində Bəxtiyarla yanaşı onun qələm dostları bu ideyanı yeni-yeni formalrla zənginləşdirilər.Xəlil Rza Ulutürkün 1992-ci ildə çap olunmuş "Davam edir 37..." kitabı da sübut edir ki, 1990-cı illər 1937-nin dəyişik bir şəkildə davamıdır.Dövr dövrün davamı olduğu kimi ədəbiyyat da ədəbiyyatın davamı kimi çıxış edir.1937-də qırılmış milli ideya istiqlal ideyasına sovet poeziyasının çox ehtiyatlı vətənpərvərlik mövzulu əsərlərinin kövrək sapları ilə bağlanır.Bu ideya ağır rejimdən, sərt ideologiyadan keçir, nazilir, amma, üzülmür.Vətən sevgisinin içində yaşayan millət sevgisi, azadlıq düşüncəsi yenidən sağ qalan toxumdan cücərməyə başlayır və milli ideyanı qidalandıran qaynaq rolunda çıxış edir.Bundan sonra poeziya özünü səfərbər edir və milli ideyanı ön mövqeyə çıxarır. "Yalnız pasportunda", "Milli satqın", "Sumqayıt dastanı" və başqa poetik nümunələr azadlıq ruhunun tərənnümünə, bu ideala qarşı duranların ifşasına həsr olunur"(3).Ədəbi prosesi diqqətlə izləyən görkəmli ədəbiyyatşünas alim Yaşar Qarayev "Tarix: yaxından və uzaqdan" adlı tədqiqatında yazır: "...Radikal inqilabi stixiya ədəbi prosesin, onun xəritəsinin relyefini dəyişir. Bu dəyişən relyefdə öz yerini vaxtında və dəqiq tapmaqda çoxları çətinlik çəkir. Belə bir böhrandan şairlərin yalnız bir qismi tamam yan keçə bilir: həm siyasətin, həm də poeziyanın nəbzini eyni vaxtda tutanlar və problemlərini eyni vaxtda həll edənlər, hər iki sahənin ikisinin də ön xəttində durmurlar..."(8).Poeziya müstəqillik ab-havasını duyunca nəinki sovet dövrünün mətnaltı mənalarında gizlənən milli ideyanı mənimsəyir, hətta orta əsrlərin də nikbin ənənələrinə qədər gedib çıxır.Məmməd Araz "Xətainin qılıncını suvararaq" "karandaşını göyərdir".Keçmiş irsdən güc alandan sonra "ayağa qalxır" və müstəqillik dövrünün ən poetik manifestini söyləyir."Məmməd Arazın "Ayağa dur, Azərbaycan!" şeiri doxsanıncı illərdə yaranmış vətənpərvərlik və vətəndaşlıq poeziyasının ən kamil nümunələrindən biri kimi diqqəti çəkməkdədir"(3).

Oyat bizi, ey Yaradan, sənинləyəm!
Ya bilmərrə yatırt bizi,
Ya bilmərrə oyat bizi,
Ya yenidən yarat bizi!
Ey Yaradan sənинləyəm!
Sənинləyəm, yatmış vulkan,
Sənинləyəm!
Ayağa dur, Azərbaycan,
Sənинləyəm!..

Bu şeirlə ədəbiyyat yenidən və yeni dəyərələrlə canlanır və özündən əvvəlki dəyərlərə sahib çıxmaq üçün ayağa qalxır."Əmirxan Xəlilov "Ayağa dur, Azərbaycan!" şeirini səciyyələndirərkən yazır ki, burada "vətən sevgisi, torpaq qeyrəti və məhəbbəti müstəsna yer tutur. Vətənə müraciətlə deyilən: "Səndən qeyri biz hər şeyi bölə billik, Səndən qeyri biz hamımız ölə billik", "Gözünü sil, Vətən oğlu, ayağa qalx!" – kimi alovlu misralar oxucunun qəlbini təlatümə gətirir, onu mehvərindən, öz oxundan tərpədir, silkələyib ayağa qaldırır, nəzərlərini sabaha yönəldir, səfərbər olmağa hazırlayır" (5, 16).

Yeni dövrün azadlıq, müstəqillik fikri daha ağır şəraitdə poeziyaya gəlir.Bir tərəfdən işğalçı qüvvələrin vətən torpaqlarını işğal etməsi, bunun nəticəsində qaçqın, köçgün və didərginlərin öz vətənlərində çəkdiyi əziyyətlər, təcavüz və soyqırım dəhşətləri, digər tərəfdən də ölkədəki xaos poezianın pafosuna ağır kədər notları gətirir. Amma ədəbiyyat yenə də milli ruhun nikbinliyini qorumaq üçün səfərbər olur və yenə də yaxın keçmişin müharibə illərinin və ondan sonrakı dövrün ədəbi ənənələrinə müraciət edir."Şamil Salmanovun "Bilsin ana torpaq... (Müharibə və müasir ədəbi-bədii fikir) adlı məqaləsində doğru qeyd etdiyi kimi: "Bizim günlərdə... Səməd Vurğunun bu poetik andının yalnız ədəbi-tarixi mənası üzərində düşünməməli, hər şeydən əvvəl, onun bu gün üçün də vacibliyini qeyd etməliyik. İndi ədəbiyyatımızın ən təxirəsalınmaz vəzifəsi hər bir vətəndaşa səfərbərlik hissi və şüuru tərbiyə etməkdən ibarətdir" (6, 176).

Şairin yaradıcılığında mövzu müxtəlifliyi əsas nəzərə çarpan xüsusiyyətlərdən biridir. Sənətkarın vətənə, azadlığa, anaya, məhəbbətə, tariximizə, böyük şəxsiyyətlərimizə həsr olunmuş əsərləri vardır. Lakin əsas üstünlüyü vətən, azadlıq, istiqlal mövzuları təşkil edir. Nahaq deyil ki, Bəxtiyar Vahabzadəni milli poeziyamızda istiqlal, azadlıq idealarını yenidən bərpa edən şair kimi qiymətləndirirlər.

Ədəbiyyatımızda daha çox şair kimi tanınan B. Vahabzadənin şeirlərində ilk baxışda bir al - əlvanlıq, rəngarənglik nəzərə çarpır, mövzu, problematika baxımından dərin məzmuna malik şeirləri oxuduqca təsirlənməmək qeyri-mümkündür. Şeirlərindən birində ("Ana dili") şair dilimiz haqqında deyir:

Dil açanda ilk dəfə ana söyləyərik biz,
"Ana dili" adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə - gilə…

Bu misralarda milli mənlik, vətən sevgisi, millət qayğısı, öz kökünə bağlılıq var. Bu misralarda böyük bir sevgilə çırpınan qəlbin səsi var.

Şairin lirik - romantik səpkidə yazdığı şeirlərə "Sevə bilməzsən", "Həsrət", "Mən ürək ogrusu", "Sən oluram mən" və digərlərini göstərmək olar. Bunları saymaqla bitməz. Bu şeirlərdə bir sevgi kök salıb yaşayır. Lakin Vahabzadənin lirik qəhrəmanı çılğın ehtiraslardan uzaqdır, onun sevgisi incədir, romantikdir, səmimidir.

B.Vahabzadənin mənsub olduğu ədəbi nəsil müharibə dövrünün insanlarıdır.Onlar ikinci dünya müharibəsinin bütün dəhşətlərini görmüş, məhrumiyyətlərini yaşamışdılar.Ona görə də yeni dövr bu ədəbi nəslin təcrübəsindən istifadə edə bilir.Çünki bu real, həqiqi və həyati bir ədəbiyyat idi.İndi o ənənələri müstəqillik dövründə də yaşatmaq lazım idi."Elçin Mehrəliyev "Müharibə və ədəbiyyat" adlı monoqrafiyasında yazır: "Dövrün xüsusiyyətlərindən irəli gələrək 90-cı illər poeziyasında səfərbərlik, döyüşkənlik əhval-ruhiyyəsinin təşəkkülü öz xarakterik cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir. Ümumiyyətlə, 90-cı illərin Azərbaycan poeziyasında müharibə mövzusu xalqın həyatında baş verən çox mühüm hadisələrə uyğun ardıcıllıqla işlənmiş, bununla belə həyat həqiqətlərinin inikasında poetik fikir və təsvir rəngarəngliyi müxtəlif meyllər və ənənələr doğurmuşdur" (7, 39;3).Dövrün reallı1arı "təkcə coğrafi mənada deyil, həmçinin millimənəvi kontekstdə dəyərləndirən tədqiqatçının elmi baxışları dövrün poetik örnəklərindən qaynaqlanan ideyalarla həmahəng səslənir. Belə ki, B.Vahabzadənin, N.Xəzrinin, Qabilin, M.Arazın, F.Sadığın, M.İsmayılın, M.Aslanın və digər şairlərin şeirlərində eyni ovqatı müşahidə etmək mümkündür"(3). Elçin Mehrəliyevin doğru qeyd etdiyi kimi: "Müharibə və ədəbiyyat prob--leminin son dərəcə geniş, əhatəli bir problem olmasını da mütləq nəzərə almaq lazımdır. Yalnız müharibə mövzusunda yazılan əsərlər yox, müharibə dövrünün əhval-ruhiyyəsini əks edən əsərlər də bilavasitə bu mövzu ilə bağlıdır" (7, 183).Yaşar Qarayevin qeyd etdiyi kimi, "Qarabağ amili təkcə bizim milli tarixin və milli təbiətin yox, müasir mənəvi **ekologiyanın** da əsas amili olaraq qalır. İqtisadi, hüquqi, mənəvi-ideoloji fəaliyyətin elə bir sahəsi yoxdur ki, bu ağırlıq, bu yük dəyirman daşı kimi başımızın üstündə fırlanmasın" (4, 540-541). Sovet dövrü ilə müstəqillik dövrünün ədəbiyyatını müharibə kontekstində təhlil edən "Alxan Bayramoğlu "Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırım əməlləri bədii ədəbiyyatda" adlı məqaləsində yazır: "Ermənilərin bizə tətbiq etdiyi soyqırımda məruz qaldığımız məhrumiyyətlərin, zülm, işgəncə və itkilərimizin miqyası erməni qəddarlığından əlavə, həm də milli unutqanlığımız və hədsiz ürəyiyumşaqlığımızla əlaqədardır. Digər tərəfdən də yetmiş illik sovet təbliğatı və siyasəti türk xalqlarının başı altına beynəlmiləlçilik yastığı qoyduğu və onları hər cür repressiya alovunda yandırdığı halda, şair Əli Nəzmi demişkən "ermənіyə imperiyada darğalıq" vermişdi. Odur ki, zaman-zaman bir tərəfdən ərazilərimiz qəsb olunur, digər tərəfdən də nəfərlərimiz, düşünən beynimiz repressiyaya məruz qalırdı" (9, 82). 90-cı illər Azərbaycan poeziyasında Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Cabir Novruz, Nəbi Xəzri, Qabil, Fikrət Sadıq, Fikrət Qoca, Məmməd İsmayıl, Məmməd Aslan, Ramiz Rövşən, Vaqif Səmədoğlu, Vaqif Bayatlı, Zəlimxan Yaqub, Rüstəm Behrudi və başqalarının yazmış olduğu poetik örnəklər vətənpərvərlik və vətəndaşlıq ideyalarının zənginliyi ilə diqqəti çəkir. Lakin əsrin son onilliyinin poetik mənzərəsi bu imzalarla məhdudlaşmır. Bu sıraya gənc ədəbi qüvvələrin vətənpərvərlik poeziyasını da əlavə etməyə ehtiyac duyulur.

"Azərbaycan poeziyasının vətənpərvərlik və vətəndaşlıq motivlərinin səciyyələndirilməsi Güney Azərbaycan problemindən kənarda mümkün deyildir(1). Qeyd edək ki, doxsanıncı illər poeziyasında Güney Azərbaycan mövzusu bir neçə aspekti ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, şeirlə-

rin bir qismi Vətənimizin Güneyində cərəyan edən tarixi hadisələrin bədii əksinə həsr olunmuşdur. Bu şeirlərdə Səttar xan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani, Seyid Cəfər Pişəvəri və başqa tarixi şəxsiyyətlərin başçılığı ilə Güneydə gedən milli-azadlıq mübarizəsi öz bədii tərənnümünü tapmışdır. Şeirlərin başqa bir qismində Güneydə yaşayan xalqımızın hüquqsuzluğu mövzu obyektinə çevrilmişdir. Güney mövzusunda yazılan şeirlərin digər qismi isə ayrılığın gətirdiyi dərd, faciə və iztirablara həsr edilmiş, Araz çayı simvolunda millətin vüsal dərdi, həsrət ağrıları, birlik və bütövlük idealları ifadə olunmuşdur. Doxsanıncı illərdə Güney mövzusunda yazılan şeirlərdə İran-fars rejiminin əsarətində yaşayan xalqımızın istiqlal arzuları daha çox özünə yer tapmaqdadır"(3).Vaxtilə S.Vurğun Afrikadan, B.Vahabzadə Əlcəzairdən, Q.Qasımzadə İran rejimindən əziyyət çəkən insanlardan, onların azadlıq arzularından bəhs edirdi.Bu ideyalar artıq müstəqillik dövründə sərbəst şəkildə poeziyanın mövzusu olmağa başladı.Hazırkı dövrün poeziyasında 1990-cı illərdə yazılmış zəngin şəhid şeirləri, Qarabağ mövzulu şeirlər geniş yer tutur.Vətən uğrunda (20 yanvar şəhidləri), vətənin istiqlalı uğrunda (Qarabağ müharibəsinin şəhidləri) şəhid olan insanlara həsr olunmuş şeirlər poeziyanın böyük bir hissəsini əhatə edir.Eyni zamanda müasir poeziya klassik tipli vətənpərvərlik ideyasını da öz nümunələrində yaşatmağa davam edir, vətən məhəbbətindən, təbiət və insan gözəlliklklərindən, şanlı tarixdən, qəhrəmanlıq ənənələrindən və zəngin milli-mənəvi dəyərlərdən yeni dövrün vətənpərvərlik konseptini formalaşdırır.

D B YYAT

1. Əliyev R.Poeziyanın təbiiliyi.Bakı.1982
2. Lotman Yu. M. Struktura xudojesvennoqo teksta, Moskva, "İskusstvo", 1970, 384 s.
3. Məmmədova Ş.Azərbaycan poeziyasında vətənpərvərlik və vətəndaşlıq ideyalarının bədii təcəssümü(1990-cı illər),Namizədlik dissertasiyası, Bakı, 2003.
4. Qarayev Yaşar. Tarix: yaxından və uzqdan. Bakı: Sabah, 1996, 712 s.
5. Xəlilov Əmirxan. Məmməd Araz dühası. Bakı: BDU nəşri, 2002, 256 s.
6. Salmanov Şamil. Bilsin ana torpaq... (Müharibə və müasir fikir), "Azəraycan", 1995, №1-3.
7. Mehrəliyev Elçin. Müharibə poeziyada. "Azərbaycan", 1999, №10, s.176-183.
8. Nəcəfova Mərziyyə. B.Vahabzadə publisistikasında Qarabağ problemi. "Tədqiqlər", I c., Bakı: Elm, 2002, s. 209-214.
9. Bayramoğlu Alxan. Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırım əməlləri bədii ədəbiyyatda. "Ulduz", 2001, №10, s.78-82.
10. Əliqızı Almaz. Güney Azərbaycan ədəbiyyatı: mərhələlər, təmayüllər, etüdlər. Bakı: BDU nəşri, 1998, 321 s.
11. Yusifli Vaqif. Məmməd Araz dünyası. Bakı: Şur, 1994.
12. Zaurlu B. Poeziyanın inkişaf yolları. Bakı: Ozan, 1997.

B XTIYAR VAHABZAD S RL RINDE ISLAM DININ V MILLI - XLAQI D Y RL R MÜNASIB T

Bayram GÜNDOGDU

Dr., Qafqaz Universiteti

Mehmet ÇINAR

Bakı Slavyan Universiteti Doktorantı

ÖZET

İnsan,cəmiyyət uzunmüddətli tarixi inkişafın məhsuludur.İnsanın ilk olaraq formalaşması ailede başlayır və sonrada tərbiyəsinə təsir edən amillərlə davam edir.Bir insanın mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnməsi onun dünyagörüşü ve həyatı üçün çox önəmli yer tutur.

Əxlaq, mənəviyyat və davranış normların formalaşmasında sözsüz ki ailənin,muhitin,məktəbin elbette cəmiyyətin ziyalıları və şairlərin tesiri çox böyükdür.Bunlardan biride xəyli vaxt müəllim kimi işləyən Azərbaycanın xalq şairi,görkemli pedaqoq,mütəfəkkir Bəxtiyar Vahabzadədir.Yaradıcılığının bütün sahələrində, ömrü boyu sevgidən, məhəbbətdən söz açan şairin əsərlərinin özü də bu müqəddəs hissdən qaynaqlanır. Anaya, Vətənə, sevgiliyə məhəbbət hissindən başqa, bütün sevgilərin fövqündə dayanan ilahi bir sevgi – bu dünyanın, kainatın yaradıcısı uca Allaha məhəbbət duyğusu da Bəxtiyar Vahabzadə publisistikasında özünəməxsus şəkildə ifadə olunmuşdur.

Nəticə olaraq görkemli pedaqoq insanların yəni nəsillerin yetişmesənde herkese böyük vəzifələrin düştüğünü, xalqın her üzvünün milli-mənəvi dəyərlərini qoruması həyatı boyunca dini əqidəyə, milli adət və ənənələrə həmişə sadiq qalması gerektiğini tövsiye eyleyir.

Açar sözl r: Azərbaycan, Bəxtiyar Vahabzadə, milli-mənəvi dəyərlər, Əxlaq və mənəviyyat.

İnsan,cəmiyyət uzunmüddətli tarixi inkişafın məhsuludur.İnsanın ilk olaraq formalaşması ailede başlayır və sonrada tərbiyəsinə təsir edən amillərlə davam edir.Bir insanın mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnməsi onun dünyagörüşü ve həyatı üçün çox önəmli yer tutur.

İnsan cəmiyyəti inkişaf etdikçə əxlaq,mənəviyyat,davranış normları zənginleşir, mürəkkəbləşir.Bu proses içində insan ümumbəşəri ünsürlərə yiyələnir ve formalaşır.Misal üçün başqasının dərdinə şərik olmaq,nəzakət,fəzil və s. və yaxudda yalancılıq,aldatma,daşqəlblilik,satqınlık kimi əxlaqi vəziyyətlər insanlarda olabilər.

Əxlaq,mənəviyyat və davranış normların formalaşmasında sözsüz ki ailənin,muhitin, məktəbin elbette cəmiyyətin ziyalıları və şairlərin tesiri çox böyükdür.Bunlardan biride xəyli vaxt müəllim kimi işləyən Azərbaycanın xalq şairi,görkemli pedaqoq,mütəfəkkir Bəxtiyar Vahabzadədir.

Onun "Əxlaq və mənəviyyat" (2000), "Dəyərli kitab" (1996) adlı rəylərində, "Şəhriyar" və "Sabah-Nyus" qəzetlərində verdiyi müsahibələrində, "Əxlaq normaları" (2000) və "Dini dəyişmək nə deməkdir" (1996) adlı açıq məktublarında, eləcə də "Dini savadsız mollalardan qorumalı" (1996) adlı məqaləsində bu böyük sənətkarın İslam dini, İslam mədəniyyəti ilə bağlı dəyərli fikirləri, mülahizələri ilə tanış oluruq. Zamanın, dövrün ictimai-siyasi gerçəkliklərindən asılı olaraq, millətin İslami qayda-qanunlardan, dindən, imandan uzaqlaşdırılması, milli adət-ənənələrə, dini bayramlara qoyulan qadağalar şairi daim narahat etmişdir. Yüzilliklərin süzgəcindən keçib gələn milli ənənələrə biganəliyin nəticəsində bir sıra gözəl adət və ənənələrimizin itirilməyə başlamasını ürək ağrısı ilə qələmə alan sənətkara görə, bu gözəl ənənələri unutmaqla insani hisslərimizi və duyğularımızı, bir sözlə, özümüzü unutduğumuzu bilməliyik. Bir zamanlar, durğunluq illərində, yas və toy mərasimləri barədə qadağalar qoyulduğunu xatırladan müəllif bu gözəl adətlərə qəsdi, haqlı olaraq, əslində, xalqa, onun mənəvi dünyasına qəsd adlandırırdı.

Yaradıcılığının bütün sahələrində, ömrü boyu sevgidən, məhəbbətdən söz açan şairin əsərlərinin özü də bu müqəddəs hissdən qaynaqlanır. Anaya, Vətənə, sevgiliyə məhəbbət hissindən başqa, bütün sevgilərin fövqündə dayanan ilahi bir sevgi – bu dünyanın, kainatın yaradıcısı uca Allaha məhəbbət duyğusu da Bəxtiyar Vahabzadə publisistikasında özünəməxsus şəkildə ifadə olunmuşdur.

"Elin hər hansı adət və ənənəsi haqqında fikir yürüdəndə ehtiyatlı olmağ"ın gerçəkliyini də xüsusi vurğulayan Bəxtiyar Vahabzadə bunun səbəbini belə açıqlayır: "Çünki bu adəti xalq elə-belə yaratmayıb. Bu adət min illər boyu yaşayıbsa, demək, onun yaşamağa haqqı var. Demək, o forma deyil, məzmundur" [1]

Əhməd Aydın Bolakın türk gəncliyinə ilahi duyğular aşılayan "Söhbətlər" adlı kitabında toplanan "Kayb etdikdə dəyərini anladığımız", "Gələnəklərimiz və görənəklərimiz", "Ramazan sofraları", "Ramazan adətləri" və s. məqalələri ilə əlaqədar qələmə aldığı "Əxlaq və mənəviyyat" (2000) adlı rəyində Bəxtiyar Vahabzadə bu barədə çox yazdığını, radio və televiziyadakı çıxışlarında xalqını gözəl adət və ənənələrimizi unutmamağa çağırdığını bildirir.

"Dini savadsız mollalardan qorumalı" (1996) adlı məqaləsində cəmiyyətin tərəqqisində, həyatın sosial-iqtisadi yüksəlişində dinin əvəzedilməz rolundan söz açan publisisti, mənəvi təmizliyin təbliği missiyasını öhdəsinə götürən ruhanilərimizin, din xadimlərinin bilik səviyyəsi xüsusi ilə maraqlandırır. Oxucunun diqqətini bu mühüm məsələyə cəlb edən müəllif yazır: "Din, hər şeydən əvvəl, əxlaq təmizliyi, mənəviyyat ucalığıdır. Cəmiyyətdə mənəvi təmizliyi və ruhaniliyi təbliğ etmək missiyasını boynuna götürən ruhanilərimiz bu vəzifəni necə yerinə yetirirlər? Axı, təmizliyi, ruhaniliyi təbliğ etmək istəyən adamın özü, ilk növbədə, özü ruhani aləmə qulluq etməli, özü mənən təmiz olmalıdır"[2] Məqaləsində, son zamanlar xarici missionerlərin ölkə-

[1] Vahabzadə B. əsərləri. 11 cilddə, X c., Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2002, s 82

[2] Vahabzadə B. Dini savadsız mollalardan qorumalı. "Yeni Azərbaycan» qəz. Bakı:1996, 20 iyul s.2

dəki fəaliyyəti nəticəsində dinini dəyişib, xristianlığı qəbul edən gənclərin say artımından da narahat olan publisist, bu məsələdə din xadimi Hacı Sabir Həsənlinin fikirlərinə haqq qazandırır: "Hacı Sabir Həsənli bir məqaləsində, haqlı olaraq, yazır ki, gənclərin xaçpərəstliyə meyl etməsi bir çox ruhanilərimizin zəifliyi və savadsızlığından irəli gəlir"[1] Din xadimlərinin savadlılığının, onun söylədiyi moizələrin təsir gücünün cəmiyyətdə dinə məhəbbət və inamın artmasında əhəmiyyətli rolu olduğunu düşünən Bəxtiyar Vahabzadə, fikrini əsaslandırmaq üçün vaxtilə Şəkidə çox maraqlı bir moizəsini dinlədiyi axund Fərəculla Pişnamazzadəni nümunə göstərərək yazır: "Şəkidə axund Fərəculla Pişnamazzadə adlı son dərəcə savadlı bir din xadimi vardı. Türkiyədə, İranda mükəmməl dini təhsil almışdı. Xeyirxahlığı, müdrikliyi hamıya bəlli idi. Onun bir moizəsinə qulaq asmaq, cild-cild maraqlı, məzmunlu kitab oxumağa bərabər idi"[2] "Dini dəyişmək nə deməkdir?" (1996) adlı məqaləsində də missionerlərin Azərbaycandakı fəaliyyəti nəticəsinə öz dədə-baba dinini – İslam dinini dəyişən, xristianlığa, krişnaçılığa üz tutanlardan bəhs edən publisist sənətkarın haqlı etirazı ilə qarşılaşırıq: "Din dəyişmək hadisəsinə tarixin müxtəlif dönəmlərində rast gəlmişik. Lakin mənim müşahidəmə görə, son zamanlar rastlaşdığım bu hadisə savadsızlıqdan və əqidəsizlikdən qaynaqlanır. Din dəyişən adamdan hər iki dini müqayisə edib, sonra nəticəyə gəlmək üçün dərin bilik tələb olunur. O, vaxtilə olduğu və sonra qəbul etmək istədiyi dinlərin bütün incəliklərini, mahiyyətini və fəlsəfəsini bilməlidir. Buna görə də mən dinini dəyişənlərdən soruşmaq istəyirəm: sən qəbul etdiyin dinin hansı üstün cəhətini və inkar etdiyin dinin hansı cəhətinin səni qane etmədiyini bilirsənmi?"[3]

Həyatı boyunca dini əqidəyə, milli adət və ənənələrə həmişə sadiq qalan, hər hansı bir məsələdə əsas mahiyyətə varmadan, kor-koranə başqalarının təsirinə düşməyi, özgələri yamsılamağı heç cür qəbul edə bilməyən Bəxtiyar Vahabzadə "Özümüzə qayıdış" adlı publisistik məqaləsində bu böyük həqiqəti belə ifadə edir: "Başqasını yamsılamaq milləti yamsıladığı millətin ruhuna qovuşdurmaz, əksinə, onu özündən, öz mənliyindən ayırar və bu da onu kiçildər.

"Ömürdən səhifələr" adlı iri həcmli bir yazısında uşaqlığında gördüyü, amma sonralar unudulan gözəl adət və ənənələrimizi itirdiyimizə görə təəssüfünü bildirdiyini qeyd edir. 200 il müstəmləkə şəraitində yaşayan dinsiz-imansız bolşevik ideologiyası ilə tərbiyələndirilməyə çalışılan bir millətin öz xüsusiyyətlərini, milli-mənəvi dəyərlərini qorumasının çətinliyindən bəhs edir. Buna baxmayaraq, bu xalqın sovet imperiyasının istədiyi qədər öz milli kökündən qopmadığını, dini və milli adətləri gizli şəkildə müəyyən qədər qoruyub saxladığını bildirir.

Nəticə

Görkemli pedaqoq yəni nəsillerin yetişməsində herkese böyük vəzifələrin düştüğünü, xalqın her üzvünün milli-mənəvi dəyərlərini qoruması həyatı boyunca dini əqidəyə, milli adət və ənənələrə həmişə sadiq qalması gerektiğini tövsiye eyleyir.

Ele burada deyib: "Ayaqqabılarımı geyə bilərsən, amma yerişimi yeriyə bilməzsən". Beləliklə də, hər millət özü olanda, özlüyündə qalanda böyükdür, güclüdür və başqa millətlər üçün də maraqlıdır. Çox təəssüf ki, biz uzun illər bu həqiqəti bilməmiş, böyüklüyümüzü başqa millətləri yamsılamaqda axtarmışıq"[4] Bu məqamda, Bəxtiyar Vahabzadə həmişə olduğu kimi, yenə də bizlərə qədim söz abidəmizdəki müdrik kəlamları, xüsusilə, ulu babamız Bilgə Xaqanın vəsiyyətini xatırladır: "Ey Türk, özünə qayıt, sən özün olanda böyüksən".

ƏDƏBİYYAT

1. Vahabzadə B. əsərləri. 11 cilddə, X c., Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2002, s 82
2. Vahabzadə B. Dini savadsız mollalardan qorumalı. "Yeni Azərbaycan» qəz. Bakı:1996, 20 iyul s.2
3. Vahabzadə B. əsərləri. 12 cilddə, X c., Bakı: ELM Nəşriyyatı, 2008, s 519
4. Vahabzadə B. Din dəyişmək nə deməkdir? "7 Gün" qəz. Bakı, 1996, 16 aprel s.4
5. Vahabzadə B. Özümüzə qayıdış. "Səhər" qəz. Bakı, 1992, 2 oktyabr

[1] Vahabzadə B. əsərləri. 12 cilddə, X c., Bakı: ELM Nəşriyyatı, 2008, s 519
[2] Vahabzadə B. Dini savadsız mollalardan qorumalı. "Yeni Azərbaycan» qəz. Bakı:1996, 20 iyul s.2
[3] Vahabzadə B. Din dəyişmək nə deməkdir? "7 Gün" qəz. Bakı, 1996, 16 aprel s.4
4 Vahabzadə B. Özümüzə qayıdış. "Səhər" qəz. Bakı, 1992, 2 oktyabr

DEALLARIN M N Y N NSANLARIN XLAQ V M N V YYATINDA AXTARAN A R

Sakib l sg rova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Bakı / AZƏRBAYCAN

ÖZƏT

Məqalədə Bəxtiyar Vahabzadənin bədii yaradıcılığından milli-mənəvi dəyərlər kontekstində bəhs edilir, o vətəndaş şair, böyük fikir və mətləb sahibi kimi anılır. Eyni zamanda, şairin poeziyası, publisitikası və Azərbaycan ictimai fikrinin inkişafında rolu diqqətlə təhlil edilir.

B.Vahabzadə həm poeziyası, həm publisistikası, həm də Azərbaycan ictimai fikrinin, ədəbi düşüncə tərzinin inkişafında rolu olan möhtəşəm sənətkar, böyük insan olması ilə çox sevildi və sevilir. B.Vahabzadə yaradıcılığında vətən, xalq problemi aparıcı bir qoldur. Eyni zamanda bəşəriyyətin arzularını, hisslərini ürəkdən hiss edərək qələmə aldığı üçün Vətənində sevildiyi qədər, türkdilli xalqlar və dünyanın bir çox xalqları tərəfindən də oxunur və poetik duyğuları məhəbbətlə qarşılanır. Hər bir yazıçı üçün dünyagörüş, düşüncə tərzi yaradıcılığı istiqamətləndirir. Xalqımızın mənəvi dünyasını, milli xüsusiyyətlərini dəyərləndirən Bəxtiyar Vahabzadə vətəndaş şair, böyük fikir və mətləb sahibidir. Vətənpərvər şairin yaradıcılığı öz orijinallığı ilə fərqlənir. Müasir Azərbaycan poeziyasında azadlıq, milli istiqlal ideyalarının təntənəsini öz ecazkar qələmi ilə vəsf edən B.Vahabzadə ədəbiyyatımızın müdrikliyini, fəlsəfi dərinliyini XX əsrdə yenidən canlandırdı, onu müasir tələb, arzu və istəklərlə üzvü şəkildə birləşdirdi.

Açar sözl r: yaradıcılıq, vicdan, mənəviyyat, poeziya.

THE POET WHO LOOKING FOR ORIGIN OF IDEALS IN THE HUMAN'S MORAL AND SPIRIT

SUMMARY

In the article is narrated about the artistic work of Bakhtiyar Vahabzadeh to in the national-moraly context, it resembles as poet-citizen, great thinker. Including especially attentively is analyzed poetry, publisistic of poet and his roll in the development of the Azerbaijan sosiality thought.

Bakhtiyar Vahabzadeh is loved by his poetry, publicism and being great person. The native land and problem of nation is main line in Bakhtiyar Vahabzadeh's creativity. Poet were writing by feeling the dreams and wishes of mankind heartily. And that's why he is loving and reading by Turkish languages nations and some people of the world as much as in his native land. And his poetical senses are greeted lovingly. For every poet his world-view and manner of thought direct his creativity. Bakhtiyar Vahabzadeh who appraised the moral world, the national peculiarities of our people is poet-citizen,the holder of grat thoughts. The creativity of patriot poet distinguishs by orijinality. Bakhtiyar Vahabzadeh who glorifying freedom, national independence ideas in modern Azerbaijan poetry by his pen revived wisdom and philosophical depth of our literature in the XX century again, and joined it with modern demand , wishes and desires.

Key words: art, conscience, moral, poetry.

Zəngin və çoxcəhətli yaradıcılığa malik olan B.Vahabzadə həm poeziyası, həm publisistikası, həm də Azərbaycan ictimai fikrinin, ədəbi düşüncə tərzinin inkişafında rolu olan möhtəşəm sənətkar, böyük insan olması ilə çox sevildi və sevilir. B.Vahabzadə yaradıcılığında vətən, xalq problemi aparıcı bir qoldur. Eyni zamanda bəşəriyyətin arzularını, hisslərini ürəkdən hiss edərək qələmə aldığı üçün Vətənində sevildiyi qədər, türkdilli xalqlar və dünyanın bir çox xalqları tərəfindən də oxunur və poetik duyğuları məhəbbətlə qarşılanır. Hər bir yazıçı üçün dünyagörüş, düşüncə tərzi yaradıcılığı istiqamətləndirir. Həm vətənimizdə, həm də dünyada baş verən ictimai-siyasi və sosial prosesləri vəsf edərək oxucu kütləsinin diqqətinə çatdıran şair müasirliyi təqib etsə də Azərbaycan ədəbiyyatının klassik nümunə və nümayəndələrinə çox hörmətlə yanaşmış, böyük tarixi inkişaf yolu keçmiş Azərbaycan ədəbiyyatının mütəfəkkir ziyalılarını daima hörmətlə anmışdır. Ədəbi tənqid hər zaman B.Vahabzadə yaradıcılığını diqqət mərkəzində saxlayıb. Bəxtiyarın publisistikası və dram yaradıcılığında insanın mənəvi aləminə dərin müdaxilə etməsi onun insan övladına məhəbbətindən və xalqın ziyalıları kimi sadə adamlarının da mənən təkmilləşməsi, zənginləşməsi istəyi ilə bağlıdır. Lirik-psixoloji üslub, bədii-psixoloji kəşflər zaman-zaman Azərbaycan ədəbiyyatının böyük yazarlarının yaradıcılığını istiqamətləndirib. Tarix sübut edib ki, insan psixologiyasına xitab edə bilməyənlər nə siyasət sahəsində, nə də həyatımızın digər sahələrində müvəffəqiyyət əldə edə bilməyib. Yazıçının oxucu üçün yaratdığı bədii nümunələrdə qəhrəmanın psixoloji yaşamı olduğu kimi verilirsə, onu oxu-

yan şəxs öz həyat reallığını görə bilirsə, demək yazıçı məramına nail ola bilib. Bəxtiyar Vahabzadə yazır:

İnsanın qüdrəti öz içindədir,
Yaxşı da bizdədir, yaman da bizdə,
Gerçək də bizdədir, yalan da bizdə.[1]

Azərbaycan ədəbiyyatında həyatda vicdanı, ədaləti yüksəkdə tutan, tutmaq istəyən çox bədii obrazlarımız var. C.Cabbbarlının, H.Cavidin, İ.Əfəndiyevin və b. yaradıcılığında əsas məsələ kimi insan və onun taleyi məsələsi izlənilib. İnsan psixologiyasını dərindən bilən yazıçılarımızın Azərbaycan dramaturgiya tariximizin formalaşmasında, teatrlarımızın inkişafında böyük rolu vardır. Mehdi Məmmədov "Azəri dramaturgiyasının estetik problemləri" əsərində yazır: "Pyesin ləyaqəti bir də real, dolğun və bitkin insan xarakterinin varlığı ilə təyin edilir. Dram əsərlərində vəziyyətin, şəraitin, hadisələrin və süjetin təfsilatı eposda olduğu qədər vacib deyil".

B.Vahabzadənin ilk qələm təcrübəsi olan "Vicdan" pyesi haqqında ədəbi tənqiddə ikili yanaşma var. Bəzi alimlərimiz onu şairin ilk qələm təcrübəsi olduğu, həm də qarşısına qoyduğu ideyanı açа bilmədiyi üçün mükəmməl hesab etmirlər. Ancaq o da qeyd olunur ki, şair özü bunu hiss etdiyinə görə həmin ideyanı "İkinci səs" adlı digər pyesində açmağa çalışır. Şəxsiyyət üçün çox mühüm olan sosial-əxlaqi problemlərin, bədii həlli "İkinci səs"də öz əksini tapır. Bir-birini sevən və başa düşən qəhrəmanların xoşbəxt olması mümkün deyil. Milli mentalitet, adət-ənənələrimizin yazılmamış qanunları buna mane olur. Ailə-məişət fonunda dərin mənəvi məsələlərin problem olaraq qoyulması və həllinə çalışılması müəllifin öz dünyagörüşünə uyğun davranışı kimi qiymətləndirilməlidir. Fəlsəfi mətləblərin açılmasına xidmət göstərən müəllif fikirləri əsas ideyanın açılmasına kömək edir: "Paklıq və mənəvi özünüdərk, kamilliyə ucalmağın yolu" budur. B.Vahabzadənin verdiyi və götürdüyü mənəvi imtahan ürəyin və ağlın, məhəbbətin, vicdanın və məntiqin mübarizəsində haqqın tapdanmaması üçün verilən mücadilənin istiqaməti "vicdanın səsi"nə yönəlikdir. İnsan digər varlıqlardan təfəkkürü, düşüncəsi və düşüncə tərzi, psixoloji halları ilə seçilir. Daxili düşüncə, insanın özü ilə mübahisəsi çox vaxt vicdanın qələbəsi ilə yekunlaşır. Cəmiyyətdə ziddiyyətin olması labüddür, onsuz inkişaf yoxdur və bu əkslik həyatın hər sahəsinə müdaxilə edir. Həyatın bir tərəfində xoş arzular, xəyallar, xoşbəxt gələcək uğrunda mübarizə aparmaq, digər tərəfində boğulan arzu və istəklər, saxta həyat, adiliyin ən aşağı mərtəbəsi var. Bu kimi zidd qütblərin qarşılaşması, mübarizəsi şairin öz qəlbindən keçənlərin bədii təntənəsidir. B.Vahabzadə qəhrəmanları vicdanlarının səsini dinləyir, xoşbəxt olmasa da, mənən sakitləşir, ancaq kədər onların həyatının yol yoldaşıdır. Azərbaycan xalqının çox məntiqli atalar sözləri, zərb-məsəlləri var. Xalq lazım olmayan bir fikri aforizmləşdirmək səviyyəsinə qaldırmaz. "Yuva yıxanın yuvası olmaz", "ağ alın, ağ üz", təmizlik, ülvilik kimi anlayışlara hörmət eləmək fikirlərini təlqin etməyə çalışan B.Vahabzadə məntiqinin təntənəsi ilə üzləşirsən. Təbiəti yaxşılıqlar üzərində formalaşan xalq şairi xalqının vətəndaşıdır, ona ancaq yaxşı keyfiyyətləri aşılamaq qüdrətindədir və buna məhkumdur. Mənəvi-psixoloji əsərlərində vicdanla məhəbbət, hisslə məntiq qarşılaşır, əksər hallarda insanlıq laqeydliyə qalib gəlir. B.Vahabzadə yaratdığı Məlahət obrazının dili ilə oxucusuna bu fikri çatdırır: "Yaxşı adamlar yaxşılığı bir məqsəd üçün eləmirlər, onların təbiəti belədir"[2]. Bəxtiyar qəhrəmanlarının başına gələnləri şəxsi baxımdan qiymətləndirmək düzgün fikir deyil. Onun yaratdığı obrazlar siyasi, iqtisadi və ictimai həyatla bağlıdırlar. Onların mənəvi aləmində həllini tapan məsələlər həm də bəşəri problemlərdir. Bəxtiyar əsərlərini oxuyanda "Kim haqlıdır?", "Həyat, yaşamaq nədir?" kimi suallar insanı düşündürür, iki yol ayrıcında seçim axtaran qəhrəmanların həyatına girməli olursan, ancaq kömək etmək iqtidarında deyilsən. Bu kimi düşüncələr insanı öz həyatına, ətrafa baxmağa sövq edir. Eynəyi gözündə, gülümsər, düşüncəli şairin kölgəsi səni təqib edir. İnsanı bərkdən-boşdan çıxaran həyatın axını ilə getməkmi, yoxsa onu öz ideallarına uyğun şəkildə dəyişə bilmək mücadiləsi verməkmi kimi düşüncələr insanı ağuşuna alır. Bəxtiyar fəlsəfəsinin, psixoloji iqtidarlığının böyüklüyü, təsir dairəsi onun yaradıcılığını dərindən anlayan, əsərlərindəki mənəvi-psixo-

[1] Vahabzadə B.. Fəryad. Bakı, 1995, səh.24.
[2] Vahabzadə B.. Pyeslər. Bakı, 1980, səh.82.

loji kontrastları qiymətləndirməyi bacara bilən hər kəsə daxili aləmin ideya aydınlığını tənzimləyə bilmək bacarığı aşılayır. Bəxtiyar yaradıcılığını oxuyan və onun mənəvi süzgəcindən keçənlərin dəyərləri müsbət yöndə dəyişmək məcburiyyətindədir. Bəxtiyar ikili davranan insanlara qarşı barışmazdır. Qəhrəmanı Fikrət şairlə eyni fikirdədir: başqasına verilən məsləhətə özün əməl edə bilmirsənsə, özünün həyatında təzad var. Məsələni öz xeyrinə həll etmək xudbinliyi obyektivlikdən uzaq xüsusiyyətdir. Şair çox vaxt mənfi və müsbət qəhrəmanlarını özü-özü ilə mübarizə şəraitində təsvir edir. Daxildəki müsbət insanı üzə çıxara bilməyi ruhu və varlığı təmizləmək kimi qiymətləndirir. Daxili konflikt məsələsi çox ədəbi nümunələrdə var. Tətbiqi yolları yazarın dünyagörüşünə görə dəyişir. Laqeydliyə qarşı mübarizə Bəxtiyar yaradıcılığında bir xətt olaraq keçir. Özünü düşünən, cəmiyyətə laqeyd yanaşan insanlar ənənəvi olaraq şairin yaradıcılığında mənfi obraz kimi dəyərləndirilir. Fəlsəfi dərinlik, ziddiyyətin mənəvi tərəfini müəyyənləşdirmək və insanın daxili aləminə müdaxilə edə bilmək bacarığı şəxsiyyət, şair, dramaturq müvəffəqiyyəti kimi Bəxtiyarın adını yaşamı boyu izlədi və izləyəcəkdir.

Müasir Azərbaycan poeziyasında azadlıq, milli istiqlal ideyalarının təntənəsini öz ecazkar qələmi ilə vəsf edən B.Vahabzadə ədəbiyyatımızın müdrikliyini, fəlsəfi dərinliyini XX əsrdə yenidən canlandırdı, onu müasir tələb, arzu və istəklərlə üzvü şəkildə birləşdirdi. Vətənpərvər şairin yaradıcılığı öz orijinallığı ilə fərqlənir. “Muğam”,“Gülüstan”, “Ağlar-güləyən”,“Şəbi-hicran” kimi güclü əsərləri ilə klassik poeziyanın kədər motivlərini müasir oxucusu ilə tanış etdi. Sovet dövrünün “kəsə-kəs” zamanında belə poemalarında müstəqim fikirlərlə bərabər rəmzi mənalara da diqqət çəkən şair milli ruhlu əsərləri ilə bütün insanlara, xüsusən gəncliyə vətən və vətəndaşlıq anlayışlarını təlqin etdi. “Atılmışlar”, “İstiqlal”, “Təzadlar”, “Şəhidlər” kimi əsərləri Azərbaycan xalqının milli taleyi barədə məsaj verən güclü poemalardır. Şəhid məzarlarını Vətənin köksündə vüqarla duran düşmən qənimi hesab edən şair özünü və özü fikirdə olanları mənəvi cəhətdən borclu sayır. Bu borc şəhid qanını yerdə qoymamağa səsləyən əsgər andı kimidir. Şəhidlərimizin tarixi hünəri şairimizi qürurlandırır. Ancaq şair bizi düşündürür ən məqamlara da toxunur. Düşmənə qalib gələrək yaşamaq varkən həlak olmaq bizim qismətimizmidir? Sonra həm özünə, həm də oxucusuna təskinlik verir:

Yüz-yüz itən olsun,
Min-min də bitən var.

Vətən uğrunda ölmək şərəfdir və Vətənimiz əbədidir. Vətənə, onun bütövlüyünə, ana dilinə sədaqətlə xidmət edən B.Vahabzadə xalqımızın varlığının mənəvi daşıyıcılarındandır. Vətəni ikiyə bölən sərhəd şairin gözündə qiymətsizdir. “Bütöv Vətənimə bütöv bağlıyam” deyən şair Azərbaycanı bölgələrlə çağırmağın tərəfində deyil. Vətən və bütöv Azərbaycan milli birlik missiyasının simvoludur. Dilimizə, vətənimizə, onun birliyinə, bütövlüyünə sədaqət göstərməyənlərə vətən çörəyini halal etmir. Bir elin dilini, ruhunu, torpağını kağız üstə bölənlərə “Təbriz də, Bakı da Azərbaycandır,” – deyə qəzəblə cavab verir. Sovet dövründə Gülüstanda bağlanan və xalqımızı ikiyə bölən müqaviləyə etiraz olaraq “Gülüstan” poemasını yazması, Səttarxan, Xiyabani və Pişəvəri kimi inqilab mücahidlərini vəsf etməsi qorxmaz şairin xalqının adından güclü etiraz səsi idi. Bu müqaviləni bağlayan yad ağalara “Axı bu ölkənin öz sahibi var!” deyə müraciət edən şair doğru zamanında onlara “durun!” deyilmədiyi üçün dəhşət püskürür:

Siz nə yaz Siz n % %

Դ Ե Դ Զ

İki-üç dəfə qarşılaşıb söhbət əsnasında sadəliyinə də inandığım şair öz böyüklüyü haqqında bəlkə də heç düşünmədi. Oxucu ilə sələflərini ona hiss etdirmədən qarşılaşdıran, əxlaq və mənəviyyat dərsi verən, Nizami kimi hökmdar və xalq probleminə toxunan, əqidə və fikir sahibi olmasını sübut edə bilən mütəfəkkir şairimiz bənzərsiz və təkrarolunmaz yaradıcılığı ilə dünya durduqca yaşayacaqdır. Ən böyük insanlıq da, həqiqət də, ülvilik də, mənəviyyat da elə insanın özünə hörmət edib ona xidmət etməkdir. Xalqına xidmət edən şairə xalqı qəlbində taxt qurdu. Bu taxtda otura bilmək qüdrəti qazanan Bəxtiyar Vahabzadə yüzilliklər boyu öz yaradıcılığı ilə bəşər övladını kamilliyə səsləyəcək. Xalqımızın mənəvi dünyasını, milli xüsusiyyətlərini dəyərləndirən Bəxtiyar Vahabzadə vətəndaş şair, böyük fikir və mətləb sahibidir. Onun fiziki susmağını da danışmaq kimi qiymətləndirməliyik. Bəxtiyar adı ağsaqqal nüfuzudur.

D B YYAT

1. Vahabzadə B.. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1974.
2. Vahabzadə B.. Sadəlikdə böyüklük. Bakı, 1978.
3. Vahabzadə B.. Fəryad. Bakı, 1995.
4. Vahabzadə B.. Pyeslər. Bakı, 1980.
5. Qarayev Y.. İkinci səslə söhbət. Kommunist, 1969, 29 iyun.
6. Əlizadə M.. Lirik-psixoloji dramda qəhrəman problemi. Bakı, 1983.
7. Məmmədov A.. Vicdan səsi. Kommunist, 1982, 27 yanvar.
8. Xəlilov T.. Əqidə və inam poeziyası. Ulduz, 1985, №1.

B XT YAR VAHABZAD E RL R M KT BL L R N T RB Y VAS T S K M

Piralı L YEV

Prof., Dr., Təhsil Problemləri İnstitutu
Tərbiyə Problemləri Şöbəsi
Bakı/ AZƏRBAYCAN
piralibexbud56@ mail.ru

XÜLAS

Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil məktəblərinin bütün(ibtidai, ümumi orta və tam orta təhsil) pillələrində xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərindən nümunələr tədris olunur. Xüsusilə V-XI siniflərin ədəbiyyat dərslərində şairin əsərləri sistemli şəkildə məktəblilər tərəfindən öyrənilir. Belə ki, V sinifdə "Şəhidlər" poemasından bir parça, VI sinifdə "Bayraq", VII sinifdə "Azərbaycan", IX sinifdə "Latın dili" şeirləri, XI sinifdə isə şairin həyatı, yaradıcılığı və "Gülüstan" poeması monoqrafik şəkildə tədris olunur. Bunlarla yanaşı, məktəblilər ədəbiyyat proqramının tələbinə uyğun olaraq B.Vahabzadənin əsərlərini sinifdənxaric oxuyurlar. Məktəblərdə təşkil edilən ədəbi-bədii tədbirlərdə də ən çox müraciət olunan şeir nümunələri B.Vahabzadənin əsərləridir.

Məktəblilərin milli-mənəvi, dini-dünyəvi dəyərlər əsasında tərbiyə olunmasında B.Vahabzadə irsinin geniş imkanları vardır. Bu nümunələrdən bir vasitə kimi istifadə etməklə gənc nəsli kamil bir vətəndaş kimi formalaşdırmaq mümkündür.

Açar sözl r: şeir, məktəbli, tərbiyə, vasitə, milli-mənəvi, dini-dünyəvi, vətənpərvərlik, vətəndaşlıq, şəhidlik, atributlar, məktəb həyatı, Azərbaycan təbiəti

ABSTRACT

The works of The National Poet Bakhtiyar Vahabzade are being studied systematically in all levels of schools (primary, secondary and high) in Azerbaijan. Especially, in the fifth grade "Martyrs", in sixth grade "The Flag", in the seventh grade "Azerbaijan", in the ninth grade " Latin language" poems and in the eleventh grade the life and the literary activity of the writer and the novel "Gulustan"are taught in monographic way to our students. At the same time, according to the demand of literature curriculum the works of the poet are read as a home reading by schoolchildren. At school measures the students present the samples of works of Bakhtiyar Vahabzade with great pleasure. The heritage of Bakhtiyar Vahabzade plays a great role in upbringing of our generation in the basis of values of national-moral and religious-world. It is a good way for formation of a real citizen of our young generation for future with the help of these heritage.

Key words: poem, schoolchildren, upbringing, national-moral, religious-world, citizen, martyrs.

Azərbaycan ədəbiyyatında milli istiqlal və azadlıq ideyalarını tərənnüm edən xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı çoxşaxəliliyilə diqqəti cəlb edir. Yaşından asılı olmayaraq hər bir insan B.Vahabzadə poeziyasının oxucusudur. Bu konteksdən yanaşsaq görərik ki, Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərinin bütün pillələrində (ibtidai, ümumi orta və tam orta təhsil) xalq şairi B.Vahabzadənin əsərlərindən nümunələr tədris olunur. Xüsusilə V-XI siniflərin ədəbiyyat dərslərində şairin əsərləri sistemli şəkildə məktəblilər tərəfindən öyrənilir. Belə ki, V sinifdə "Şəhidlər" poemasından bir parça, VI sinifdə "Bayraq", VII sinifdə "Azərbaycan" və X sinifdə "Latın dili" şeirləri, XI sinifdə isə şairin həyatı, yaradıcılığı və "Gülüstan" poeması monoqrafik şəkildə tədris olunur. Bunlarla yanaşı, məktəblilər ədəbiyyat proqramının tələbinə uyğun olaraq B.Vahabzadənin əsərlərini sinifdənxaric oxuyur və məktəbdə müzakirəsini təşkil edirlər. Aparılan araşdırmadan məlum olmuşdur ki, məktəblilər ən çox B.Vahabzadənin şeirlərini müstəqil oxuyurlar.

Ümumtəhsil məktəblərində təşkil edilən tədbirlərdə ("Beynəlxalq Ana Dili Günü", "Novruz bayramı", Respublika Günü", "31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü", "Müstəqillik Günü", "Dünya Azərbaycanlıların Həmrəylik Günü","Bilik Günü","Ümumxalq Hüzn Günü" və "Müəllim Günü"ndə və s.) müraciət olunan şeir nümunələri B.Vahabzadənin əsərləri olur. Deməli, məktəbliləri milli-mənəvi, dini-dünyəvi dəyərlər əsasında tərbiyə etmək üçün B.Vahabzadə irsinin geniş imkanları vardır. Bu imkanlardan optimal yollarla istifadə edərək, gənc nəsli kamil bir vətəndaş kimi formalaşdırmaq mümkündür.

Fikrimizcə, B.Vahabzadə yaradıcılığı məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Çünki şairin əsərlərində də ön sırada vətənpərvərlik ideyası durur. Vətənin bütövlüyü, müstəqilliyi fikirləri B.Vahabzadə poeziyasının ana xəttini təşkil edir.

Vətən və vətənpərvərlik haqqında şairin maraqlı fikirləri var. B.Vahabzadə yazır: "... Vətən sevgisi insan duyğularının ən alisi, ən yüksəyi və ən müqəddəsidir. İnsan mənsub olduğu vətəni sevməklə özünü, cəmiyyət qarşısındakı borcunu tapmış olur. Vətən və xalq hissindən məhrum olan şəxs, bütün insani hisslərdən məhrumdur. Vətənini sevən adam həyatı sevir, dünyanı sevir. Çünki o nə üçün yaşadığını, nəyin naminə çalışdığını bilir. Vətən sevgisi insana məslək, amal gətirir. Məslək isə ürəyə cəsarət, qollara qüvvət, gözlərə işıq verir..." (B.M.Vahabzadə, 1976, 211). Bu fkirləri B.Vahabzadə öz poeziyasının ideyasına gətirmişdir.

Şair o taylı, bu taylı Azərbaycanın müstəqiliyə qovuşmaq üçün apardığı mübarizələrini tərənnüm edir. 1918-1920-ci illərdə fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə həyata keçirilən tədbirləri yüksək qiymətləndirir. Qəbul olunmuş üçrəngli bayrağın sevilməsini, onunla qürur duyulmasını poetik misralarla ifadə edir. "Bayraq" şeirində həkk olunmuş Ay-Alduzun və rənglərin tariximizlə, milli xüsusiyyətlərimizlə bağlılığını bu şəkildə bildirir:

Torpağın üstündə kölgələr salan,
Mənim varlığımın cilası – bayraq.
Zəfərdən doğulmuş Göytürkdən qalan
Qurdbaşlı bayrağın balası bayraq...

B.Vahabzadə şeirlərində Azərbaycan Respublikasının atributlarından olan Gerbinə və Himninə də hüsn-rəğbət ifadə olunmuşdur.

Cənublu soydaşlarımızın zaman-zaman apardıqları milli azadlıq hərəkatı və bu mübarizədə verdikləri şəhidlər şairin şeirlərinin mövzusu olmuşdur. 1941-1946-cı illərdə baş verən milli dirçəliş hərəkatı və onun liderlərinin faciəli taleyi şairi düşündürmüş və öz düşüncələrini ictimailəşdirərək poeziyaya gətirə bilmişdir. O, Arazın cənubunu da vətən adlandırır:

Arazın
bu tayı vətənim,
o tayı vətənim.
Vətəni görməyə amanım yox mənim...

Vətəni nəinki, sadəcə, görmək istəyir, həm də bütövləşmək, birləşmək üçün vahid cəbhədə mübarizə aparmağı təbliğ edirdi.

B.Vahabzadə vətənin ülviliyini tərənnüm edirdi:

Azərbaycan, sənsən mənim
Ülviyyətim şan-şöhrətim.
Adın mənim öz adımdır,
Sənsiz mənim nə qiymətim?..

Milli-müstəqillik yolunda şəhid olmağın müqəddəsliyini tərənnüm edirdi. Bu zaman insanın şəhidlik zirvəsinə qalxması ilə əbədiyaşarlıq qazandığını vurğulayır.

1990-cı ilin 20 Yanvar gecəsi SSRİ Silahlı Qüvvələri Bakı şəhərində dinc nümayiş keçirən silahsız insanları güllə-baran etdi. Qoca, gənc, uşaq demədən qarşısına çıxanların hamısını məhv etdi. Sovet ordusunun təcavüzü nəticəsində 131 nəfər, o cümlədən 117 azərbaycanlı, 6 rus, 3 yəhudi,3 tatar öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, 400 nəfər həbs olunmuş, 4 nəfər itkin düşmüşdür. Şəhər matəm içərisində idi. Hadisəni B.Vahabzadə "Şəhidlər" poemasında əks etdirdi. B.Vahabzadə 20 Yanvar gününü xatırlayarkən yazırdı: "Mənim nəslim həmişə qorxu içində yaşayıb. 20 Yanvar hadisəsində mənə təsir edən əsas amil o oldu ki, millətimin, xüsusən gənclərin qəlbimizdəki qorxu hasarını atıb hissin cəsarət meydanına keçdiyini öz gözlərimlə gördüm. Bu isə azadlığa çatmağın ilkin şərti idi. Azadlıq naminə qurban gedən şahidlərimiz bizə azadlığın zərurət olduğunu və lazım gələrsə, millətin bu yolda ölümə belə gedə biləcəyini sübut etdilər. Bu düşüncələr içində çırpınarkən fikrimə gələn bənd bu oldu:

Qatil güllәsinə qurban gedərkən,
Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.
Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla
Vətən göylərinə çəkdi şəhidlər.

Bu bənd əvvəlcə, "Şəhidlər" mərsiyəsinin, sonra da eyniadlı poemasının bünövrə daşı oldu" (B.M.Vahabzadə, 1998, 23)

... İnsan insan olur öz hünəriylə,
Millət millət olur xeyri, şəriylə,
Torpağın bağrına cəsədləriylə,
Azadlıq toxumu əkdi şəhidlər...

Həqiqətən, müstəqilliyə gedən yol çətin və qurbanlı oldu. 1990-cı ilin 20 Yanvarını Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinə gedən yolun başlanğıcı kimi qiymətləndirmək olar. Şəhidlər əbədi olaraq qan yaddaşımıza həkk olundular, onlar milli ideallarımıza nur saçdılar. "Şəhid anası" şeirində B.Vahabzadə mövzuya başqa müstəvidən baxır. Bəzi məmurların biganəliyi qarşısında şəhid anasının: "- Şəhid anasıyam, mənə rəhm elə!",- deməsindən şair qeyzlənir:

... Bu iki kəlmənin mətləbi nəydi?
Duymayıb, həm ona, həm sözə qıydıq.
- Şəhid anasıyam, - deməməliydi,
Biz onu gözündən oxumalıydıq...

Şairin əsərləri vasitəsilə məktəblilər ana dilini daha dərindən sevirlər. Şair əsərlərində bu məsələni dönə-dönə vurğulayır. Dil xalqın, millətin, onun mədəniyyətinin göstəricisidir. Hər bir insan öz ana dilini sevməli və o dildə danımağı bacarmalıdır. Bəziləri ana dilində danışmağı özünə ar bilir. Belələrini B.Vahabzadə qınayır və öz tənqidi münasibətini bildirir. 1954-cü ildə qələmə aldığı "Ana dili" şeirində yazırdı:

Ey doğma dilində danışmağı ar bilən,
fasonlu ədabazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar,
Bunlar qoy mənim olsun,
Ancaq vətən çörəyi sizlərə qənim olsun.

Ana dilini sevməyin hələ kifayət etmədiyini, onun işləkliyinə, tətbiqinə çalışmağı mühüm məsələ hesab edirdi. Azərbaycanın iki yerə bölünməsindən sonra onun dilinə yad sözlər çox daxil oldu. Cənubda ərəb-fars, Güneydə isə rus dili sözləri dilimizin gözəlliyinə təsir etdi. İndinin

özündə Cənublu soydaşlarımızla söhbət edərkən sözlərinin çoxu anlaşılmır. Bəziləri isə farsca danışır, ana dilini çox zəif bilirlər.

... Təbriz də, Bakı da Azərbycandır,
Bir elin ruhunu, dilini ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır.

B.Vahabzadə "Latın dili" şeirində isə bir xalqın, millətin faciəsinə çevrilmiş problemi əks etdirmişdir.

Latın dili!
Hər sözündə dünya boyda yük daşıyır,
Latın dili!
Millət ölüb, dil yaşayır.
"Ana" deyən, "Torpaq" deyən, "Vətən" deyən
yox bu dildə.
Ancaq yenə yaşar bu dil...

Ədəbiyyat tariximizdə B.Vahabzadə fəlsəfi ideyalar aşılayan fikir, söz şairi kimi də əbədiləşmişdir. Doğrudur, ümumtəhsil məktəblərin XI siniflərində B.Vahabzadənin lirikası tədris olunarkən bu məsələ üzərində daha geniş dayanılır. Şair olum-ölüm məsələsinə aydınlıq gətirərkən, insanın dünyada xeyirxah işlər görməsini, bu dünyadan əbədiyyətə qovuşandan sonra xoş xatirələrlə yad olunmasını arzu edir. Ölümün müxtəlif yaşantılarını poetik dillə belə verir:

... Ömür
Ölüm məhkumluğunda
Nəfəs almaq fürsəti,
Ömür – cəza müddəti!

"Ölüm" şeirində göstərir ki, yaranışdan bilirik zamanın hökmü ilə hər kəsə ölüm qismətdir. Ölümdən o yana olan dünyanı dərk edə bilmirik, çünki ölüm buna mane olur. Ululərımız da söyləyib ki, torpaqla ölüm vəhdətdədir. Zamanı saxlaya bilsəydik, ölümün nə olduğunu anlayar-dıq, bəlkə insana hörmətdi? Ölənin qəbri üstündə göz yaşları tökürük, amma başa düşə bilmirik ki, bu proses insana şərəfdir, yoxsa, fəzillətdir.

Bəşər ölməzsə, bu dünya təzələnməz qocalar,
Bütün insanlıq üçün bir əbədiyyətdi ölüm.

B.Vahabzadə olum - ölüm, cavanlıq-qocalıq, insan - zaman, xeyir - şər, nəfs - nəfsin qorunması, işıq – qaranlıq və s. problemləri şeirlərində fəlsəfiləşdirə bilmişdir. İkili xarakterə malik olan həyatdan zövq almağı, mənalı yaşamağı, xalqına və millətinə fayda verməyi, yaxşı işləri və əməllərilə əbədiyaşarlıq qazanmağı tövsiyə edirdi.

B.Vahabzadə şeirlərinin fəlsəfəsində gözəlliyin mənbəyi kimi həyat və təbiətin vəhdəti götürülməsidir. Şairin əsərlərində Azərbaycan təbiətinin füsunkar gözəlliyi mühüm yer tutur. Uca dağları, çağlayan bulaqları, yaşıl meşələri olan ölkəmizin tərənnümü verilmiş şeirləri oxumaqla məktəblilər onları sevirlər. Təbiət gözəlliyi insan ruhunun məlhəminə çevrilir. Lakin hər adam bu gözəllikdən eyni şəkildə həzz almır. Sürətlə axan çay kiminsə əsəblərini sakitləşdirirsə, bəziləri ona adi hal kimi baxır. Ona görə də uşaqların qəlbində kiçik yaşlarından təbiətə məhəbbət aşılamaq lazımdır. B.Vahabzadənin "Yol-dağ", "Gəl, ana təbiət" və s. şeirlərində təbiət və insan, onların qarşılıqlı əlaqəsi məsələsi aydınlaşdırılıbdır.

Şairin şeirlərində müəllim, məktəb, məktəbli obrazları canlandırılır. Şairin obrazları qəlbləri riqqətə gətirir, məktəblilərdə oxumağa həvəs yaradır, uşaqlar arasında dostluq münasibətlərini möhkəmləndirir. Vaxtilə çap etdirdiyi, sonralar seçilmiş əsərlərinə daxil etdiyi "Məktəb illəri" silsilə şeirləri o illərin xatirəsi kimi canlandırılmışdır. Bu şeirləri məzmununa görə İ.S.Əliyeva iki yerə bölür: "... Bir qisim şeirlərində gənc nəsli tərbiyə edib yetişdirən müəllimə hörmət və məhəbbət hissi, ikinci qisim şeirlərində isə məktəblinin gözəl əxlaqi keyfiyyətləri tərənnüm olunur..." (İ.S.Əliyeva, 1988, 38)

İlk müəllimini heç zaman unutmayan şair, onun obrazını əks etdirən şeirlər yazmaqla yanaşı, publisistik yazılarında da bu məsələyə öz münasibətini bildirir: "Müəllim dediyim zaman həmişə mənim yadıma ilk müəllimim düşür. İlk müəllim! Bizə qələm tutmağı öyrədən, gözümüzə nur

verən, beynimizdə ilk naxış açan bu gözəl, xeyirxah insan həmişə bizim üçün ana qədər mehriban, ata qədər əziz olmuşdur. Adam ilk müəllimini nəsə, xarüqüladə bir varlıq kimi təsəvvür edir..." (B.M.Vahabzadə, 1976, 195).

Əlifba kitabı! Xəzansız bahar!
Üstündən nə bulud, nə də çən keçir.
Bütün elmlərə gedən cığırlar,
Bu sadə kitabın üstündən keçir...

Məktəbli müəllimdən, kitablardan öyrənərək gözəl əxlaqi dəyərlərə sahib olur. Bu yolda zəhmət çəkərək uğur qazanan məktəbliyə qızıl medal verilir.

... Həyat yollarına düşmüsən artıq.
Hələ qabaqdadır qələbən sənin.
Medalında yanan o parlaq işıq
Rəmzidir işıqlı gələcəyinin.

B.Vahabzadə əsərləri şagirdləri əməksevərlik, əməyə bağlılıq və peşələrə maraq ruhunda da tərbiyə edir.

Şairin lirik şeirlərilə yanaşı, epik və dramatik əsərləri də məktəblilərin tərbiyəsində mühüm rol oynayıır. Onun "İstiqlal", "Təzadlar", "Qiymət", "Atılmışlar" kimi əsərləri məktəblilər tərəfindən maraqla oxunur. "Gülüstan" poemasında Azərbaycanın yadlar tərəfindən güclə iki yerə bölünməsindən danışılır:

... Bir deyən olmadı durun, ağalar!
Axı bu ölkənin öz sahibi var!
Siz nə yazırsınız bayaqdan bəri,
Bəs hanı bu yurdun öz sahibləri?...

Poemada vətəni parçalayanlara qarşı nifrət hissi aşılanır. Şair bu əsəri ilə ölkənin tarixini unutmamağı, hər şeyi olduğu kimi qiymətləndirməyi təbliğ edir.

Hesab edirik ki, B.Vahabzadə şeirləri məktəbliləri milli-mənəvi, dini-dünyəvi dəyərlərimiz, soy-kökə bağlılıq ruhunda tərbiyə edir, onların kamil insan kimi formalaşmasında müstəsna rol oynayır.

D B YYAT

1. Əliyeva İ.S. Bəxtiyar Vahabzadənin lirikası. Bakı: Yazıçı, 1983
2. Vahabzadə B.M. Sənətkar və zaman. Bakı: Gənclik, 1976
3. Vahabzadə B.M. Dan yeri (şeirlər, poemalar). Bakı: Gənclik, 1973
4. Vahabzadə B.M. Bir ömür yuxu. Bakı: Azərbaycan, 1998
5. Ədəbiyyat. Ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün dərsliklər. Bakı: Çaşıoğlu, 2009

BAHT YAR VAHABZADE'N N ESERLER NDE ÜM T

Muhammet Mustafa Gül

Dr., Qafqaz Üniversitesi, Pedagoji Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bakü
mgul@qu.edu.az

ÖZET

Azerbaycan Halk Şairi olan Bahtiyar Vahabzade,Türk dünyasında önemli bir yere sahiptir.Ülkesinin demir duvarlarla çevrili olduğu dönemlerde milletinin arkasında durmuş,milli mücadelede öncülerden olmuştur.Karanlık dönemlerde kalemini aydınlık günler için kullanan Vahabzade, ümide ayrı bir yer vermiştir.Türk dünyasının bağımsızlığını birinci derecede istiyen şair,Halkın pesimist düşüncelerden kurtulup geleceğe ümitle bakmaları adına şiirlerini optimist konulu ele almıştır.

Bu makalede Halk Şairi olan Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerindeki ümit mevzuları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade,Azerbaycan, ümit, özgürlük.

THE CONCEPT HOPE IN BAKHTIYAR VAHABZADE'S WORKS.

ABSTRACT

Bakhtiyar Vahabzadeh was one of the Azerbaijani National poets, who loomed consequential place in the Turkic world. He always supported his nation and spearheaded the national strife when his country was enclosed by iron walls. Bakhtiyar Vahabzadeh always made use of his pen in the dark periods to promise well. The great poet craved for the independence of the Turkic world, thence wrote his encouraging poems to hold out a promise to his nation and to break them free from the pessimistic contemplations.

This article is devoted to the theme of hope sited in the works of Bakhtiyar Vahabzadeh.

Key Words: Bakhtiyar Vahabzadeh,Azerbaijan,Hope,freedom.

16 Ağustos 1925 yılında doğan Mahmut oğlu Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan'ın(1)Tj/T9-1.5.14 0 TD0BT/

Şair olup bitenler karşısında o kadar dertli idi ki, kendi öz değerlerinden uzaklaşmış top-lum karşısında O'da dile geliyor ve şöyle diyordu:

Okuyup hak kitabını,
Çektim dünya azabını.
Çok içtim gam şarabını
Bir kez olsun dem olmadım.

Bugünümden perikmişim[2]
Geleceğe göz dikmişim.
Ömür boyu dert çekmişim,
Ama derde yem olmadım[3].

Vahabzade, hayatın zorluklarından geçmeden ve sıkıntılara tahammül etmeden geleceğe ümitle bakılamıyacağını da şiirlerinde yansıtmıştır.O, ümidi kendi iç aleminde yalnız bırakmamış ona sabrı da arkadaş etmiştir.Zamanın kendi şartları içerisinde sabrı da öne çıkarmış,ümit ile sabrın bir arada olması gerektiğini dizelerinde yansıtmıştır.Şu veciz ifadeler onun ne kadar sabırlı ve ümitli olduğu görülmektedir.

Gel kışa lanet yaza can deme
Kışın dertleri yaz içindedir.
İnişte yokuş var,yokuşta iniş.
En büyük ateş de buz içindedir[4].

Şair, kendi dünyasında çok derin tefekkürlere dalıyordu.Bu tefekkür aleminde, bir ömrün inançlara daha sadık kalınarak yaşanılması gerektiğini görüyordu.Kendi müktesebatında, olması gerektiği yerde olamayışından dolayı ayrı bir dert sarıyor ve yer yer ümitleri de kırılmıyor değildi.

Niye çaştım,niye çaşdım[5],
Güneşimden uzaklaşdım.
Ümidim yok sabahıma,
Men öz ömür servetimi
Uduzmuşam[6] günahıma.

Halk Şairi Bahtiyar Vahabzade iman esaslarına da önem veriyordu.İmanlı olan insanın en kötü şartlarda bile korkusuz olacağını bildiriyordu.Şu dizelerde O'nun iman konusunda ne kadar net olduğu görülmektedir:

Çarpıştım zaman zaman
Beni yaşattı iman.
Korkmadım fırtınadan,
Gittim borana[7] doğru.[8]

Bahtiyar Vahabzade iirlerinde Sevgi ve Ümit Örnekleri

Türk Dünyası'nın kalbinde geniş yer kazanan Şairimiz, diğer şairlerin seve seve işlediği sevgi mevzusunda da kendisine has bir şekilde ele almıştır. Sevgide ümidin daha çok olduğunu bildiren Şair,"Mirvari" şiirinde bir hanımın kendi ailesinin ve sevgisinin hiç bir zaman solmayacağını, hatta eşinin enin de sonun da geri döneceğine beslenen ümidin boşa çıkmıyacagı dile getirmiştir.

- Hiç olmasa rüyamda görseydim sevgilimi,
Ben onun hasretinde yanarım ateş gibi.

dizeleri kalbi sevgiyle çırpınan bir gencin ümit dolu duygularını yansıtmaktadır.

---

[1] Bahtiyar Vahabzade eserleri 9.cild,Elm Neşriyatı 2008, Bakü,s269
[2] Uzak düşmek.
[3] Türk dünyasının sesi B.V.,Qafqaz Araş.İnst.yayınları Bakü 2009,s123
[4] Türk dünyasının sesi B.V.,Qafqaz Araş.İnst.yayınları Bakü 2009,s9
[5] Şaşırmak
[6] Kaybetmek
[7] Fırtına
[8] http://www.ihvanforum.org/archive/index.php/t-18449.html

Şair, sevgiyi bazen ızdırabla, bazen de dert ve tasa ile açıklardı."Bir selama deymedi" şiiri, verdiği selamın cevabını almak ümidi ile yanan gencin acı feryadını dile getirmektedir.[1]

Her gün adlı şiirinde ise Üstad Vahabzade sevgilisini görmek için yanmaktadır.

Akşam düşür şehere...
Yanır gızıl çıraklar.
Akşam üstü yine de
Gönlüm seni soraklar[2]...

Gönül buza dönermiş
Adam yalgız[3] olanda.
Gözüm seni aktarır[4]
Her gün gaş garalanda [5]

Şair,sadece gerçek hayatta değil,rüya aleminde bile kendi sevgilisinin istekleri ile yaşıyan bir genci canlandırmaktadır.

Yukuma gelmiştin, danışdık hayli...
Biz öz özümüzü yaman danladık.
Niye gileyliyik[6],neden gileyli?
Düşündük,danıştık,duyduk,anladık.

Yukuda gurtardık[7] üzüntülerden
Garşıda ışık var,ümid var gülüm.
Yukumu sanada danışmaram men,
Yukular tersine yozular, gülüm. [8]

Bahtiyar Vahabzade sosyal problemlerin dışında yeni doğan çocuklara hatta okula giden öğrencileri bile şiirlerinde yansıtmıştır.O'nun şiirlerinde sevgi dolu bakışlar, çocuklara verilen ümit ve aynı zaman da geleceğe iten bir güç olduğu görülmektedir.Geleceğimiz olan çocukların her adımını şiirlerinde ebedileştiren şair,daha sonra bunu kızının timsalinde şöyle verir:

Gıymet defterine[9] bakıram senin,
A gızım, ne yahşi gıymetlerin[10] var.
Her beşin,her dördün üstünde yegin[11]
Ne geder zahmetin,alın terin var.

Onların her biri dönüb çırağa,
Ömür yollarına ışık tutacak.
Dönse de sevinçten yüreğin dağa,
Öz gıymeti olur heyatın ancak.[12]

Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye Özlemi ve Ümidi

Türkiye'nin kahramanlık hikayeleri ile büyüyen Bahtiyar Vahabzade,her zaman Türkiye'ye kavuşma hayalleri ve ümidiyle yaşamıştır.Evlerinde Türk askerinin kahramanlıkları anlatılır, Azerbaycan için gelen askerlerin hikayeleri konuşulurmuş.İçi alev alev Türkiye hasretiyle yanan şair,Türkiye'ye gitmek,kendi kanından ve canından olan Ata yurdum dediği insanlara kavuşmak

[1] Bahtiyar Vahabzade eserleri 2.cild, Elm Neşriyatı 2008, Bakü s469
[2] sormak
[3] yalnız
[4] Aramak
[5] Bahtiyar Vahabzade eserleri3.cild, Elm Neşriyatı 2008, Bakü ,s296
[6] Şikayet,rahatsızlık
[7] Bitirmek
[8] Bahtiyar Vahabzade eserleri 4.cild,Elm Neşriyatı 2008, Bakü,s423
[9] Karne
[10] Not
[11] Galiba
[12] Bahtiyar Vahabzade eserleri 1.cild, Elm Neşriyatı 2008, Bakü,s114

istiyordu.Bu hasret tam 35 yıl çeker. Nihayet 1961 yılında bu fırsatı yakalar ve İstanbul'a gider. Şairin yapmış olduğu ziyareti kendi azından dinliyelim:

"-Dedemin,babamın ve amcalarımın ağzından Türkiye hiç düşmezdi.Ben şimdi soyumdan gelen arzuların hayallerin ülkesi olan Türkiye'ye gidiyorum.Sabah erkenden kalkıp tıraş oldum. Otuz beş yıldır hasretini çektiğim,ismini zaman zaman andığımda bütün bedenimi titreten, koluma kuvvet,ayağıma takat,gözlerime ışık veren bir şehre, İstanbul'a gidiyorum.Ümitgahım, önünde boyun eydiğim, zorla elimden alınanadımın sahibi, namusumun, izzet ve şerefimin ko-ruyucusu, gören gözüm,vuran kolum, düşünen beynim,yardımcım dayanağım, çbayrağım, kaybettiğim tarihim,geçmişim ana dilim,şerefim hepsi sendedir.

Kamaranın penceresinden bakıyorum uzakta fener yanıp sönüyor.Allah'ım İlk defa Türk ışığı görüyorum.O ışıkta benim arzularım yanıyor.Ey fener,sen sana tarih boyu düşman olan bir milletingemisine yol gösteriyorsun.O geminin içinde sana can vermeye hazır birisi var."

Pasaport kontrolünden sonra Türkiye Cumhuriyeti mührünü gören şair duygulanır ve heyecan sarar.

"Ben sana kurban olayım.Ey benim Cumhuriyetim!Ey benim benden uzak vatanım!Benim için yanan ve bana elini uzatamayan vatanım!İzin belgesinin üzerindeki mührü döne döne öpüyorum.Otuz beş yıldır vesikalarımın üzerinde Rus dilinde yazılı ifadeler vardı.İlk defa şimdi kendi dilimde yazılı bir ibare var kimliğimde.Ömrümde sadece on saat benim kim olduğumu gösteren vesika ise ilk defa kendidilimdeydi.Ben ancak şimdi ben oldum.Nihayet İstanbul'a ayağımı basıyorum.Bu mukaddes toprağı eğilip öpmek istiyorum.Ama yol boyunca beni takip eden ajanlardan korkuyorum.Yan, ama öyle yan ki, alevin gözükmesin.İstanbul'da topu topu on saat kaldık.Şehri gezdik. İnsanlarla konuşmak istiyorum.Hal hatırlarını sorup; onların kalbine yol bulup girmek istiyorum.Ancak onların bana meyli yok" [1] diyen şair istanbulu ziyaret ettiği dönemde sokakların bakımsız,markette satılan ürünlerin pahalı oluşu,müzelerin bakımsızlığı, sokakların kirliliği karşısında hayal kırıklığına uğrar.Gece geç saatte yatağından kalkan şair uyuyamamış,geminin güvertesinde ellerini Allah'a açarak: "Ey Allah'ım! Sen Türkiye'nin geçmişteki kudretini ve azametini geri ver." diye dua eder.Vatanına yürek acısıyla dönen şair "İstanbul" adlı ümit dolu şiirini yazar.[2]

Bulacaktır eminim,
Türkoğlu hak yolunu.
O, şimdilik seyreder
Sağını solunu...[3]

KAYNAKLAR

1. Bahtiyar Vahabzade eserleri 1.cild,Elm Neşriyatı Bakü,2008
2. Bahtiyar Vahabzade eserleri 2.cild,Elm Neşriyatı Bakü,2008
3. Bahtiyar Vahabzade eserleri 3.cild,Elm Neşriyatı Bakü,2008
4. Bahtiyar Vahabzade eserleri 4.cild,Elm Neşriyatı Bakü,2008
5. Bahtiyar Vahabzade eserleri 9.cild,Elm Neşriyatı Bakü,2008
6. Bahtiyar Vahabzade eserleri 11.cild,Elm Neşriyatı Bakü,2008
7. Türk dünyasının sesi B.V.,Qafqaz Araş.İnst.yayınları Bakü, 2009
8. Bahtiyar Vahabzade,Ömürden sayfalar,Ötüken yayınları,İst.2000
9. Bahtiyar Vahabzade,age,Ankara1999

[1] Bahtiyar Vahabzade,Ömürden sayfalar,Ötüken yayınları,İst.2000,s.263-264
[2] Türk dünyasının sesi B.V.,Qafqaz Araş.İnst.yayınları Bakü 2009,s50
[3] Bahtiyar Vahabzade,age,Ankara1999,s.52

B XT YAR VAHABZAD RS N N ÖYR N LM S N YEN METOD K YANA MANIN Z RUR L Y N DA R

Bilal H S NL

f.d. dos., Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu, Filologiya Fakültəsi
Azərbaycan ədəbiyyatı və tədrisi metodikası kafedrası
Bakı / AZƏRBAYCAN
bilalhasanli@yahoo.com

XÜLAS

Gənc nəslin xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı ilə ilk ciddi tanışlığı ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat dərslərindən başlanır. Ədəbiyyat dərslərində görkəmli sənətkarın şəxsiyyəti və yaradıcılığının bütövlüyü, vəhdəti, vətəndaşlıq mövqeyi, xalqımızın istiqlal mücahidi olması şagirdlərdə aydın təsəvvür yaradılmalıdır.

Bütün varlığı, yaradıcılığı ilə öz xalqına, onun taleyinə bağlı olan sənətkarın istər ictimai-siyasi lirikasında, istərsə də epik poemalarında, dram əsərlərində xalqa, xalq işinə sədaqəti, onun tarixi düşmənlərinə qarşı barışmazlığı, mətnaltı mənalar, simvollar vasitəsilə qırmızı imperiyanın iç üzünü açması ədəbiyyat dərslərində diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Şairin bədii irsinin leytmotivini vətənpərvərlik, vətən namusunun hər şeydən uca tutulması, milli birlik, istiqlal, azadlıq uğrunda mübarizə, ana dilinin qorunması, insanın ucalığı, mənəvi saflığı ideyalarının tərənnümü təşkil edir.

Ədəbiyyat dərslərində sənətkarın həyat və yaradıcılığı, monoqrafik şəkildə öyrənilən əsərləri müzakirə olunarkən bu cəhət nəzərə alınmalı, şairin vətəndaşlıq qayəsi, mövqeyi, ömür boyu apardığı istiqlal mücadiləsi konkret nümunələr əsasında aydınlaşdırılmalıdır. Ədəbiyyat təlimi prosesində ədibin ana dilimizin təəssübkeşi olmasından, Azərbaycanın müstəqilliyi, türk xalqlarının birliyi uğrunda mübarizə aparmasından söz açılmalıdır.

Açar sözl r: istiqlal, azadlıq, şeir, poema, xalq, milli, ədəbiyyat dərsləri, qırmızı imperiya, şair, ana dili, mübarizə.

ABSTRACT

The young generation with the first serious biography of the poet Bakhtiyar Vahabzadeh tour starts school literature classes. Classes of well-known artist's personality and creativity, integrity, unity, nationality, position, sacrifice for the freedom of our people to create a clear idea about the students.

The existence of creativity in its people and its destiny linked politically motivated public and lyrical works of the artist, as well as the epic poems, dramatic works, the people and the loyalty of the people, symbols and literature classes focus on opening the inner face of the red empire maintained.

The main aim of the poet's literary heritage, patriotism, honor, above all, upon the arrest of the homeland and national unity, sovereignty and the struggle for freedom, the protection of the native language of human glory, admiration of the ideas of moral purity.

Life and work of master classes, learned to monographic works on this aspect to be considered when discussing the poet's civic purpose, position, life-long struggle for independence had clarified on the basis of concrete examples. In the process of learning the guage and literature of the writer fanatic, Azerbaijan's independence, the struggle for the unity of the Turkic peoples of speech should take.

Müasir mərhələdə ümumtəhsil məktəblərində türk dünyasının görkəmli sənətkarı, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin bədii irsinin öyrədilməsi, sovet rejimi şəraitində yazılmış əsərlərinin təhlili yeni yanaşma tələb edir.

Ədəbiyyat təlimi prosesində müəllimin qarşısında şagirdlərdə qüdrətli sənətkarın şəxsiyyəti, həyat və yaradıcılığı, o cümlədən sovet rejimi şəraitində yazdığı bir sıra əsərlərin əsl mahiyyəti haqqında dolğun təsəvvür yaratmaq vəzifəsi durur.

Şairin həyat və yaradıcılığının öyrənilməsinə ümumtəhsil məktəblərinin ədəbiyyat proqramlarında xüsusi dərs saatları ayrılmışdır:

VI sinif: “Bayraq” şeiri – 2 saat

IX sinif: “Latın dili” şeiri- 3 saat

XI sinif: Şairin həyatı və yaradıcılığı. “Gülüstan” poeması - 4 saat

Şairin tərcümeyi-halı, yaradıcılıq yolu, monoqrafik şəkildə öyrənilən əsərlərinin öyrədilməsi zamanı aşağıdakı məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır: 1.B.Vahabzadə ana dilimizin təəssübkeşi, Azərbaycanın müstəqilliyi, birliyi uğrunda mübarizə aparan istiqlal şairi kimi; 2.Şairin yaradıcılığında türk xalqlarının taleyi, birliyi ideyasının bədii əksi;

B.Vahabzadə sovet rejiminin xalqa zidd mahiyyətini, Azərbaycana gətirdiyi bəlalardan bəhs edən əsərlər yazmasının səbəblərindən danışarkən yazır:”Mən sovet sisteminə və rejiminə qatı

düşmən olan, onunla barışmayan, əksinə namaz üstə ona lənət oxuyan, məhvini arzulayan savadsız, lakin açıq gözlü bir ailədə böyümüşəm... Hələ uşaq yaşlarımdan mən sovet rejiminin zülmünü, zorakılığını və dəhşətlərini öz gözlərimlə görüb ağlımla dərk etdim. Beləliklə, hələ uşaqlıqdan qəlbimdə sovet quruluşuna nifrət toxumları səpildi. Həmin bu toxumlar isə sonralar şeirə çevrilib cücərdi."[1]

O, kiçik yaşlarında Şəkidə kollektivləşmə əleyhinə xalq üsyanının şahidi olmuş, Bakıdan gələn rus qoşununun üsyanı yatırarkən camaata divan tutması, yaxın qohumlarının bu üsyanın qurbanı olması, atası və əmisinin qaçaqlara yardım etdiklərinə görə həbs olunması onun qəlbində silinməz izlər buraxmışdı.

Qələmi püxtələşdikcə şairin mövcud quruluşa nifrəti də ildən-ilə dərinləşir və bu gizli hissini ifadə etmək üçün yollar axtarırdı. Hələ kifayət qədər təcrübəsi, səriştəsi və ustalığı olmadığına görə universitetdə oxuduğu müharibə illərində sözünü birbaşa dediyi şeirlərini çap üçün yazmır, arxivində saxlayırdı.

Ədib sovet dönəmində mövcud rejimin təqiblərindən, senzuranın yasaqlarından xilas olmaq üçün öz yaradıcılığında başqa bir yol seçməyin lazım olduğunu anlamışdı. O, mövcud vəziyyətdən çıxış yolunu bir çox əsərlərini böyük M.F.Axundzadənin "zamanı və məkanı dəyişməklə sözünü demək " üsulundan istifadə edərək qələmə almaqda görmüşdür. Bu məqam nəzərə alınaraq, ədəbiyyat dərslərində "Latın dili", "Mərziyyə", "Yollar-oğullar","İstiqlal", "Ehramların önündə" və s. əsərlərin təhlili zamanı sənətkarın imperiyaya qarşı apardığı əqidə mübarizəsindən, senzuradan, manqurt məmurlardan qorunmaq üçün sovet ideologiyasına zidd olan fikirlərini "Ezop dili" ilə demək məcburiyyətində olmasından söz açılmalıdır.

B.Vahabzadə özü bu barədə yazırdı:"Sətiraltı mənalarda ürəyimi parçalayan hiss və duyğularımı, beynimi gəmirən fikirlərimi dilə gətirdiyim bütün əsərlərimdən bir məqalədə söhbət açmaq çox çətindir. Istiqlal arzusu və azadlıq duyğularının hamısını üzə çıxarmaq üçün mənim bütün əsərlərimi – dramlarımdan tutmuş şeirlərimə, şeirlərimdən tutmuş məqalələrimə qədər hamısını ələk – vələk eləmək lazımdır. Çünki bu duyğular və fikirlər, demək olar ki, mənim bütün yazılarıma səpələnmişdir.

Vətən, millət, onun tarixi, ədəbiyyatı, ana dili, təhsilin milliləşdirilməsi, xalqın yetirdiyi böyük şəxsiyyətlər, onların əqidə və amallarının tərənnümü və s. mənim istiqlal və azadlıq yolunda apardığım mücadilənin ayrı-ayrı qollarıdır."[2]

Qüdrətli sənətkarın 1988-ci ilə qədər sovet rejiminə qarşı yazdığı əsərləri iki qismə bölmək olar: bir qismi birbaşa, açıq-aşkar rejimin dəhşətlərini əks etdirən yazılar, o biri qismi isə senzuranı aldatmaq üçün təsvir olunan hadisəni, nəql olunan əhvalatı ya tarixə, ya da əcnəbi ölkələrə keçirmək yolu ilə yazılan əsərlər.

Birinci qismə aid olan əsərlər rejimin repressiya maşınından qurtulmaq üçün çap üçün deyil, sənətkarın şəxsi arxivi üçün yazılırdı. Bu əsərlərin böyük bir qismi ədibin 1991-ci ildə çap etdirdiyi " Nağıl-həyat " və 1996-cı ildə çap olunan " Körpü çaydan uzaq düşüb " kitablarında "Sandıqdan səslər " başlığı altında verilmişdir.

Hələ tələbəlik illərindən şairin ən böyük etirazı və üsyanı ana dilimizin qapılar dalında ağlar qalması, hakim rus dilinin təcavüzünə məhkumluğu idi. Ədib 1942-1953-cü illər arasında yazdığı şeirlərin böyük bir qismini 1988-ci ildə yazdığı " İki qorxu" poemasında dediyi kimi, yandırmağa məcbur olmuşdu. Yandırdığı bu şeirlərdən birinin bir bəndi belədir:

Bir vaxtlar şax-şax axardı
Bu gün donduruldu dilim.
Tapdalandı ayaq altda
Gör necə xar oldu dilim.

B.Vahabzadə bu duyğunun təbii davamı olaraq 1954-cü ildə indi məşhur olan "Ana dili " şeirini yazmışdır. Ana dilinin təəssübkeşi, doğma dilini böyük məhəbbətlə sevən B.Vahabzadə öz yaradıcılığında bu mövzuya dönə-dönə müraciət etmiş, dilimizin müqəddəsliyini, əvəzedil-

[1] Vahabzadə B. İstiqlal. Bakı: Gənclik, 1999, s. 49-50.
[2] Vahabzadə B. İstiqlal. Bakı: Gənclik, 1999, s.70.

məzliyini yüksək sənətkarlıqla vəsf etmişdir. Şair ana dilinə biganə yanaşan, bu dildə danışmağı özünə ar bilən ədabazları nankor adlandırır, öz doğma dilini qoruyub saxlamağın hər bir insan üçün vətəndaşlıq borcu olduğunu bir daha xatırladır. Şairin fikrincə, ana dili əslində milli düşüncə, milli mənəviyyat, əqidə məsələsidir. Ana dili ağsaqqal babaların, ağbirçək nənələrin bizə miras qoyduğu misilsiz xəzinədir. Milli dili bilməyən insan milli ruhdan, milli mənafe duyğusundan da məhrumdur:

Dil açanda ilk dəfə «ana» söyləyirik biz
«Ana dili» adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Şair doğma dilinə xor baxan, əcnəbi dillərdə danışmağı müasirlik, mədəniyyət hesab edib, öz dilində danışmağı bacarmayanları nifrətlə damğalayır:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən
Bunu iftixar bilən fasonlu ədabazlar,
ruhunuzu oxşamaz qoşmalar, telli sazlar.
Bunlar qoy mənim olsun
Ancaq vətən çörəyi,
Bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun.

Həmin şeiri dinləyib bəyənən S.Vurğun V.Leninin əsərlərinin hansı cildindənsə " Biz öz ana dilimizi və vətənimizi sevirik" cümləsini götürüb " Ana dili" şeirinin əvvəlinə öz əli ilə epiqraf yazmışdı. Şeir bir neçə gündən sonra çap edildi. Beləliklə, ustad şair Lenindən qalxan kimi istifadə etmək sərişləsini gənc Bəxtiyara öyrətdi. Ədib sonralar yazdığı "Leninlə söhbət " poemasında ustad şairin öyrətdiyi bu üsuldan daha geniş istifadə etmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadə «Latın dili» şeirində öz fikirlərini təsdiq, hökm şəklində deyil, bədii suallardan geniş istifadə etməklə verərək əsərin oxucuya bədii-estetik təsirini gücləndirməyə, onu həmin suallar ətrafında dərindən düşünməyə sövq etməyə müvəffəq olmuşdur. Bədii sual formasının seçilməsi şairə xalqı ölən, lakin özü yaşayan latın dilinin xalqı yaşasa da, özü istifadəsiz qalan bir dillə müqayisə etməyə, bununla da qarşısında qoyduğu başlıca niyyətə çatmağa imkan yaratmışdır:

İndi söylə,
Hansı dilə ölü deyək?
Vətən varkən,
Millət varkən,
Kiçik, yoxsul komalarda
dustaq olan bir diləmi?
Yoxsa, uzun əsrlərdən
keçib gələn,
Xalqı ölən,
Özü qalan bir diləmi?

Şair bu misralarda oxucuya belə bir fikri çatdırır ki, əsl canlı dil yaşayan, istifadə olunan, insanlara xidmət edən dildir. Xalqı yaşasa da, özü yaşamayan, istifadəsiz qalan dil əslində ölüdür. Dili yaradan, ona həyat verən xalqdırsa, xalqı da yaşadan dildir.

9-cu sinifdə tədris olunan bu əsər üzrə ədəbiyyat dərsində şeirin məzmununun öyrədilməsi zamanı şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edilir:

1. Şeirdə latın dili haqqında hansı fikirlər söylənilir?
2. Latın dilindən elmin hansı sahələrində bu gün də istifadə olunduğu göstərilir?
3. Əsərdə hansı dil ölü dil hesab olunur?
4. Şair Vətən, millət üçün nəyi dərd sayır?

Əsərin müzakirəsi üçün şagirdləri müstəqil araşdırmaya, tədqiqata, sənətkarın niyyətini (əsərin ideyasını) aydınlaşdırmağa sövq edən sual və tapşırıqlardan istifadə məqsədəuyğundur:

1. Şair latın dilini döyüşlərdə zəfər çalıb ölən ərə bənzətməklə nə demək istəyir?
2. Şair latın dilini nə üçün yüksək qiymətləndirir?
3. Milləti, Vətəni dünyada olmayan bu dili o, nə üçün ölü dil saymır? Sənətkar hansı dili ölü hesab edir? Fikrinizi əsərdən nümunələrlə əsaslandırın.
4. Əsərdə azadlıq, müstəqillik haqqında hansı fikirlər söylənilir?
5. Şair azadlığı, müstəqilliyi nə üçün ilk növbədə ana dili ilə bağlayır?
6. Şeirdə şairin ana dili ilə bağlı fikirlərinin, hiss və həyəcanlarının necə, hansı bədii vasitələrlə ifadə olunub?
7. Sənətkarın əsərdə söylədiyi fikirlər sizdə hansı duyğular, düşüncələr doğurdu?

Müzakirə nəticəsində şagirdlərdə belə qənaət hasil olmalıdır ki, əslində bu əsər sovet rejiminin əsarətdə olan xalqların dilini sıxışdırıb çıxarmağa yönəlmiş siyasətinə etirazın ifadəsi idi.

Şair cəmiyyətdə yalan, saxtakarlıq mühiti yaradan qırmızı imperiyanın iç üzünü açmaq, ona öz kəskin münasibətini bildirmək üçün ilk baxışda adi görünən, ağlagəlməz mövzulardan istifadə edir. 1953-cü ildə yazdığı " Əmzik " şeirini şair o zaman 7-8 aylıq körpə olan qızı Gülzara həsr etmişdir. Anasının südü olmadığına görə uşaq ağlayanda onu əmziklə aldadırlar. Şair bu adi məişət hadisəsindən çıxış edib covet cəmiyyətində baş alıb gedən yalana, saxtakarlığa işarə vurmaq fürsətini əldən vermir:

Aldadırıq, aldanırıq elə biz,
Saxta əmzik ağzımızda bal dadır.
Uşaq ikən öz doğmaca anamız,
Böyüyəndə həyat bizi aldadır.

B.Vahabzadənin poemalarında da istiqlaliyyət, insanın, xalqın azadlığı ideyası aparıcı yer tutur."Bəxtiyar Vahabzadənin bir vətənçi şair kimi orijinallığı və sovet ədəbiyyatı prinsiplərindən uzaqlaşmaq səyləri onun poemalarında özünü daha qabarıq göstərir. İlk poemaları olan «Gülüstan», Füzuliyə həsr olunmuş «Şəbi-hicran», el muğamlarına həsr edilmuş «Muğam», dahi xalq şairi Sabirə həsr olunmuş «Ağlar-güləyən» kimi əsərlər 60-cı illər poeziyasında yeni hadisə idi və şairin ənənəvi poeziyadan və mövzulardan uzaqlaşmaq səylərini ifadə edirdi. Bu poemaların hamısında klassik ədəbiyyatımızın ovqatları, qəm, kədər, iztirab motivləri müşahidə olunur. Şair azadlıq və müstəqillik arzuları ilə yaşayan Azərbaycan xalqının kədər və faciələrini birbaşa təsvir edə bilməzdi, bu halda mütləq repressiyalara məruz qalardı. Ona görə klassik ədəbiyyat motivlərindən, Füzuli, Sabir kimi böyük şairlərin xalq kədərindən yazmaqla mənsub olduğu millətin, sovet zülmünün kədərini qələmə aldı.[1] B. Vahabzadənin sovet dövründə yazdığı şeir və poemalarda həm müstəqim, həm də rəmzi və simvolik mənalar vardır. Təlim prosesində sənətkarın yaradıcılığı üzrə müzakirələr zamanı həmin əsərlərdəki mətnaltı mənaya xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Sovet imperiyasının xalqımıza öz qəhrəmanlıq keçmişini, tarixini unutdurmaq cəhdlərinə cavab olaraq şair məşhur «Gülüstan» poemasını yazmış, Vətənimizin düşmənlər tərəfindən parçalanması, xalqımızın öz azadlığını itirməsi barədə tarixi həqiqətlərdən bəhs edən bu əsərə görə görə təqiblərə məruz qalmışdır.

Poemanın mərkəzi mətbuatda işıq üzü görməsinə nail ola bilməyən şair onu "Nuxa fəhləsi" adlı rayon qəzetində çap etdirmişdir. Əsərin sorağı Mərkəzə çatanda şairə qarşı təqiblər başlamış, işlədiyi universitetdə ona şiddətli töhmət verilmiş, bir bəhanə ilə müəllimlikdən azad edilmişdi. Lakin qədirbilən oxucular əsəri əlyazması şəklində oxumuş, əldən-ələ ötürərək yaymışdılar.

Azərbaycanın birliyi və istiqlaliyyəti uğrunda çarpışan Səttar xan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani və Pişəvərinin əziz xatirəsinə həsr olunmuş poemada şair "Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsinin" bayram edildiyi bir mühitdə iki od arasında qalıb parçalanmış Vətənin acı taleyindən ürək ağrısı ilə söz açmışdır. Əsərdə bir anın içində yurdumuzun iki pay kimi bölüşdürülməsi hökmünə çevrilən müqaviləyə müraciətlə sənətkarın dediyi sözlərdə xalqın kədəri, millətimizin qan düşmənlərinə nifrəti öz bədii əksini tapmışdır:

[1] Cəfərov N., Həbibbəyli İ., Əliyeva N., Bakıxanova A. Ədəbiyyat .Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün dərslik. Bakı: Çaşıoğlu, 2010, s.164.

Ey kağız parçası əvvəl heç ikən
Yazılıb qollanıb yoxdan var oldun.
Böyük bir millətin başını kəsən
Qolunu bağlayan hökmdar oldun.

Şairin Cənub mövzusunda yazdığı silsilə əsərlər Vətənin ayrılıq dərdini ürəyində gəzdirən xalqımızın nisgilli hislərini, duyğularını əks etdirir. Həmin əsərlərdə ikiyə bölünmək faciəsini yaşayan xalqın hər bir övladının qəlbində qövr eləyən dərdlər dil açıb danışır, bu ədalətsizliyə etirazını bildirir:

Yarım bu tayda qaldı,
Yarım o tayda qaldı.
Toyum burda çalındı,
Yarım o tayda qaldı.

B.Vahabzadənin hələ sovet dövründə beynəlxalq mövzuda yazılmış əsərlərində də dolayısı ilə Azərbaycan xalqının azadlıq idealı öz əksini tapmışdır. Şair öz istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə aparan xalqlardan yazanda, onlarla həmrəyliyinin ifadə edəndə əslində Rusiyadan asılı vəziyyətdə yaşayan, öz sərvətlərinin xeyrini görməyən xalqları, ilk növbədə isə öz xalqını nəzərdə tutmuşdur.

B.Vahabzadə azadlıq uğrunda geniş xalq hərəkatının bilavasitə iştirakçısı olan, 20 Yanvar faciəsinə ilk etiraz səsi qaldıran, xalqın misilsiz qəhrəmanlığını və dərdini bədii ədəbiyyata gətirən dönməz əqidəli sənətkardır. İmperiya cəlladlarının silahından qorxmayan sənətkar şəhidlərin ruhuna "Şəhidlər" poeması ilə əbədi heykəl ucaltmışdır. Onun bu mövzuya həsr etdiyi əsərlərində ölümün gözlərinə dik baxan, qolundakı mütilik buxovlarını qırıb ataraq son və qəti mübarizəyə başlayan vətənpərvər insanların parlaq obrazları yaradılmışdır.

Həyat öz millətinin qəhrəmanlıq tarixini söz sənətində əks etdirən şairin belə bir inamını bir daha təsdiq etdi ki, ölümdən qorxmayan insanların azadlıq eşqini heç kəs boğa bilməz. Haqq səsini top-tüfənglə, ən güclü ordu ilə belə susdurmaq omaz:

O şənbə gecəsi, o qətl günü
Mümkünə döndərdik çox namümkünü.
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər…

İnsan insan olur öz hünəriylə,
Millət millət olur xeyir şəriylə.
Torpağın bağrına cəsədləriylə,
Azadlıq tumunu əkdi şəhidlər.

Həmin matəm günlərini xatırlayan şair yazırdı ki, bəzən Cavanşir, Babək, Cavad xan, Çələbi xan kimi tarixi qəhrəmanlarımız haqqında oxuduğumuz kitablarda onların qorxmazlığından, şücaət və cəsarətlərindən əfsanəyə bənzər elə epizodlara rast gəlirik ki, adam bu boyda fədakarlığa inana bilmir. Bəzən mənə elə gəlir ki, yəqin xalq öz qəhrəmanlarını görmək istədiyi mərtəbədə əfsanələşdirmiş və onlar haqqında məlumat bizə şişirdilmiş və böyüdülmüş halda çatmışdır. Şənbə gecəsinin şəhidlərinin cəsarət və qəhrəmanlığını öz gözlərimlə görəndən sonra tarixi qəhrəmanlarımızın cəsarət və şücaətinə məndə şübhə qalmadı.

Dünənə qədər hər gün rast gəldiyimiz, bəzilərini tanımadığımız bu adi cavanlar bir gecənin içində nə boyda böyük qəlbə malik olduqlarını öz ölümləri ilə təsdiq edib qeyri-adiləşdilər. Zaman keçəcək, xalq bu igidlər barədə əfsanəvi dastanlar yaradacaq, şair və yazıçılarımız kitablar yazacaq.

Şair qara yanvar günlərində inanırdı ki, azadlıq uğrunda canını qurban verən şəhidlərin qanı yerdə qalmayacaq, əsrlər boyu arzuladığı azadlığa qovuşan xalqımız şəhidlərin xatirəsini əbədi yaşadacaqdır:

Onlar sübut etdi: hər qara zülmün
Əli uzansa da, ömrü gödəkdir.
Xalqın azadlığı sabah, biri gün
Şəhid yarasından göyərəcəkdir!

Şairin istiqlal şeirləri içərisində türk xalqlarının taleyi, türk dünyasının birliyi ilə bağlı əsərlər mühüm yer tutur. Qardaş Türkiyədə çox sevilən şair 1994-cü ildə "Türk dünyası ədəbiyyatına xidmət" mükafatına layiq görülmüşdür. Şairin böyük sənətkarlıqla yazdığı "Azərbaycan-Türkiyə" şeirində bir millət iki dövlətin tarixi köklərindən, xalqlarımızın bir-birinə bəslədiyi məhəbbət duyğularından, tarixin sınaqlarından çıxmış birliyindən iftixarla söz açılır:

Bir ananın iki oğlu,
Bir ağacın iki qolu.
O da ulu, bu da ulu,
Azərbaycan – Türkiyə!

"Aluştada Əmət xan Sultanın heykəli önündə" əsərində Krım türklərinin öz doğma vətənindən sürgün edilməsindən, bu cinayəti törədənlərdən bəhs edilir. Krım türklərinin faciəsini əks etdirən digər şeirində şair türk xalqlarının məruz qaldığı məhrumiyyətlərə, repressiyalara öz etirazını bildirir:

Krım, Yalta, Qızıldaş...bir xalqın ata yurdu
O millətə yad oldu, gəlməyə vətən oldu.
İndi necə ayıraq burda xeyirdən şəri,
Axı, haqqın gözləri oyum-oyum oyulmuş.
Torpağın altındadır torpağın sahibləri,
Gəlmələr torpaq üstə torpağa sahib olmuş.

Məlumdur ki, 1986-cı il dekabrın 17-də Alma-Atada qazax xalqının Moskvanın imperiya siyasətinə, milli hüquqları tapdalamasına qarşı etiraz mitinqi sovet rejiminin çöküşünün ilk carçısı oldu. Lakin imperiya cəlladlarının hələ güclü olduğu bir şəraitdə şair həmin faciəli hadisələrdən açıq danışa bilməzdi. O, bu hadisəyə öz münasibətini bildirmək üçün dostu, məşhur tarixçi alim Şirməmməd Hüseynovun da ad gününün həmin günə düşməsindən istifadə edib "17 dekabr" şeirini yazmışdır. Özünü mümkün repressiyadan qorumaq üçün bu təsadüfdən qalxan, dayaq nöqtəsi kimi istifadə edən şair yazırdı:

Sənin ad günündə gördünmü birdən,
Qaranlıq üfüqdə çaxan şimşəyi.
Həmişə zamanın lal axarından
Gözlə fırtınanı, gözlə çox şeyi.
Həmin o fırtına döndərib yönü
Başqa bir dövranın olar ad günü.
...Vaxtın axarında sular durulur.
Gerçək gül açanda solur riyalar.
Bir anın içində solub məhv olur
Yüzillik, minillik imperiyalar.

"Yollar-oğullar" poeması keçən əsrin 50-ci illərində Əlcəzair xalqının fransız imperialistlərinə qarşı mübarizəsinə, səkkiz il davam edən istiqlal hərəkatının qələbəsinə həsr edilsə də, şair mövzudan istifadə edərək əslində rus-Azərbaycan münasibətlərindən söz açmışdır. Antisovet mövqeyindən yazılmış bu əsərə görə şair təzyiqlərə məruz qalmışdır. Əsər müzakirəyə çıxarılmış, amma o zaman Yazıçılar İttifaqının sədri işləyən Mehdi Hüseynin sayəsində şair böyük bir təhlükədən qurtulmuşdu.M.Hüseyn mətbəədə yığılmış bu əsərin üstünə "İmperializmə qarşı yazılmış bu əsər nə vaxtdan antisovet olub?" sözlərini yazmış, aktual mövzuya həsr olunmuş poemanın nəşr olunmasının məsuliyyətini öz üzərinə götürmüşdü.

B.Vahabzadə Vətənin müqəddəratı, istiqlal mübarizəsi kimi taleyüklü məsələlərə dram əsərlərində də dönə-dönə toxunmuşdur.Görkəmli dramaturqun "Dar ağacı", "Fəryad" tarixi dramlarında sənətkar tarixi keçmişə müraciət etməklə, xalqımızın taleyində böyük rol oynamış şəxsiyyətlərin obrazlarını yaratmaqla oxucunu öz keçmişinə yeni nəzərlərlə baxmağa, ibrət dərsi almağa səsləyir. Ədibin uğurla tamaşaya qoyulmuş «Özümüzü kəsən qılınc» pyesi tarixi mövzuda yazılsa da, müasir dərdlərimizlə səsləşir.

BAHT YAR VAHAPZADE'N N "ANNEM ÖLDÜ MÜ" VE GURBANNAZAR EZ ZOV'UN "ANAMA SESLEN " RLER PENCERES NDEN ANNE

Ya ar KARAYUNUSO LU
Öğretim Görevlisi
Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi

ÖZET

Öteden beri Türk topluluklarında annenin çok özel bir yeri olagelmiştir. "Ana başa taç imiş/ Her derde ilaç imiş. Bir evlat pîr olsa da/ Anaya muhtaç imiş." Dizelerindeki anlam penceresinden anneye bakılmış ve anne bu saygın yerini de hep korumuştur. Evladın ne zaman başı darda kalsa, anneyi imdadına yetişir bulmuş, evlat daima annenin gölgesinde serinlemiştir. Kimi zaman anne güç kuvvet olmuş, kimi zaman moral takviye. Kimi zaman da yokluğuyla evladın dünyası yıkılmıştır.

Ezizov'un şiirinde anneden aldığı güçle bir evladın hayatın yükünü nasıl taşıyabildiği; Vahapzade'nin şiirinde ise annenin ölümüyle hayatın nasıl güçleştiği anlatılmış olması ve bu iki şiirin sanki Türk toplulukları şiirinin temalarının iki yüzünün özeti gibi durmasındandır.

Anahtar kelime: Gurbannazar Ezizov, Bahtiyar Vahapzade, anne, şiir.

MOTHER FROM THE VIEWPOINTS OF BAHTIYAR VAHAPZADE'S POEM "IS MY MOTHER DEAD?" AND GURBANNAZAR EZIZOV'S POEM "TO MY MOTHER"

ABSTRACT

Mother has very special place among all of the Turkic peoples. "Mother is a crown / she is a remedy for every illness/even if a kid is a pir/he is in need of his mother." Mother valued according to the aforementioned lines and always maintained esteemed position. Whenever a child needs help from mother, she comes and protects her child. Sometimes mother becomes powerful force and sometimes moral reinforcement. Sometimes her absence caused unprecedented problems for their children.

In his poem Ezizov reflects how a child can struggles with the obstacles in his life, while Vahapzade in his poem reflects how the life becomes difficult after the loss of a mother, both of whom present summary of life experience of Turkic peoples through the topic of their poems.

Keywords: Gurbannazar Ezizov, Bakhtiar Vahapzade, mother, poetry.

Giri

Anne, bireysel ve toplumsal yaşamda belirleyici unsurların başında olması bakımından dikkate değer bir temadır.

İnsan doğurup yetiştirmenin sorumluluğundan doğan riyasız, sevgi, fedakârlık ve yardım duygusu gibi insanca niteliklere sahip olan annelerin edebiyat metinlerindeki yansımaları, metin bağlamında ve şairlerimizin sanat anlayışları konusunda değerlendirilmekle birlikte bireysel dünyamızı geliştirmek için de büyük bir örnek oluşturur.[1]

Öteden beri Türk topluluklarında annenin çok özel bir yeri olagelmiştir. "Ana başa taç imiş/ Her derde ilaç imiş/ Bir evlat pîr olsa da/ Anaya muhtaç imiş." Dizelerindeki anlam penceresinden anneye bakılmış ve anne bu saygın yerini de hep korumuştur. Evladın ne zaman başı darda kalsa, anneyi imdadına yetişir bulmuş, evlat daima annenin gölgesinde serinlemiştir. Kimi zaman anne güç kuvvet olmuş, kimi zaman moral takviye. Kimi zaman da yokluğuyla evladın dünyası yıkılmıştır.

Hal böyle olunca da Türk topluluklarının edebiyatında da önemli bir yer tutmuştur "anne" teması. Biz de bu çalışmamızda iki farklı Türk toplumunun son dönem önemli temsilcilerinden iki şairi olan, Bahtiyar Vahapzade ve Gurbannazar Ezizov'un "Anne" temalı iki şiirlerini incelemek ve karşılaştırmak suretiyle, bu şiirlerin penceresinden "anne" yi anlatmayı hedefledik.

Doğan Aksan, şiir incelemelerine değinirken iki açıdan ele alır.

a. İçerik, öz: Şiirin konusu, ele aldığı olaylar, düşünceler, yansıtmak istediği duygu ve coşkular belirlenir.

[1]. Tosun, H. (2009) Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk dili ve edebiyatı anabilim dalı türk edebiyatı bilim dalı yüksek lisans tezi, Edirne

b. Sunuluş: şiirde ağırlığı olan öğeler, imgeler, betimlemeler, benzetme aktarma gibi anlam olayları….[1]

Özellikle bu şiirleri seçmemizin sebebi, Ezizov'un şiirinde anneden aldığı güçle bir evladın hayatın yükünü nasıl taşıyabildiği; Vahapzade'nin şiirinde ise annenin ölümüyle hayatın nasıl güçleştiği anlatılmış olması ve bu iki şiirin sanki Türk toplulukları şiirinin temalarının iki yüzünün özeti gibi durmasındandır.

1. **Ezizov'un iiri:**

"Ena yüzlenme/Anneye sesleniş" şiirinde şair bir gencin anneye seslenişini işlemiştir. Çocukluktan gençliğe yürüyüş dönemindeki, gencin duygularını resmeder. Kendine güvenini, korkusuzluğunu işler. Bu güven ve korkusuzluğun kaynağının da annesi olduğunu yeni söyleyişlerle, imgelerle dile getirir.

1.1. Ezizov'un şiirinde imgeler, orjinal yorumlar:

"Seniñ ukularñı duman dey syran,
Seniñ mukaddes, ak süydüñy emen
Ogluñ " mısralarında,[2]
-Uykuyu duman gibi sıyıran oğul
"Çagalıgmıñ ak kepdersin uçurip,
Oñ izyndan
yigit bolup bakyarın." Mısralarında[3]
-Çocukluğun ak güvercinini uçurup, ardından yiğit olup seyreden oğul
"Men giderin uzak-uzak yıllara,
Ak mayanıñ ak süydüny içerin.
Ikbalımı baglap titan yıldıza
Seniñ üçin
dünyeleri açarın."[4] Mısralarında,

- Uzak uzak (uzun uzun) yıllara gitmek ve Titan yıldızına ikbâlini bağlamak

Burada Ünal Zal'ın bu mısralarla ilgili –mısraları tercüme ederken- tesbitine değinmeliyiz, "Türkmen Türkçesinde Samanyolu'na 'ak devenin yolu' da denir. Bundan dolayı bu mısrayı (Ak mayaniñ ak süydüni içerin.) 'Samanyolu'nu fethederim' seklinde de aktarabiliriz.[5]

Buna göre, "Daha nice yıllar yaşarım. Senin için (annesini kastediyor), kısmetimi Titan yıldızında arar, Samanyolunda seyahat eder, dünyaları fethederim." Diyor şair.

"Bir yerde kyn bolup,
gaçsa mecalim,
Adamlara şübhe bilen garasam,
Inamsızlık,
Umitsizlik,
Tukatlık
Köçesinde sergezdan dey yöresem,"[6]
- Güvensizlik, umutsuzluk, üzüntü sokağında işsiz güçsüz gezinmek
"Horlanan
hem şemal yalan yüzümy
Seniñ
hiç zat bilen deñäp bolmacak
barmaklariñ arasından taparın."[7]

---

1 Aksan, D. Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri, sahife 24
2 Ezizov G, Serpay, sayfa, 27
3 A.g.e, sahife, 27
4 A.g.e, sahife, 27
5 Zal, Ü. Gurbannazar Ezızov'un Sıırlerı Üzerıne Dil Ve Üslûp Çalışması, doktora tezi, Gazi Ünıversıtesı Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı,
6 Ezizov, Serpay, sahife, 27
7 A.g.e, sahife, 28

-Zayıflamış, rüzgar çarpmış yüzü -hiçbir şeyle değiştirilemeyecek- parmakların arasından bulmak

1.2. Anne için söylenen vasıflar:

"Seniñ mukaddes, ak süydüñi emen
Ogluñ
bu gün gidyär salkin sayañdan
satligiñdan," [1]

-Ak sütü mukaddes, gölgesi rahatlatan serinlikte, şatlığın, mutluluğun kaynağı, hasret duyulan

"Seniñ aladalañ çekiş güycüny yeñip,"[2]

-Evladı için daima kaygılanan, dertlenen..

"Bir yerde kyn bolup,
gaçsa mecalim,
Adamlara şübhe bilen garasam,
Inamsızlık,
Umitsizlik,
Tukatlık
Köçesinde sergezdan dey yöresem,
Horlanan
hem şemal yalan yüzümy
Seniñ
hiç zat bilen deñäp bolmacak
barmaklariñ arasından taparın."[3]

-Güvensizlik, umutsuzluk, üzüntü, caddesinde yürürken -hayalde bile olsa- şefkatli parmaklarıyla imdada yetişen, dünyada hiçbir şeyle kıyaslanamayan şefkatli parmakların sahibi

"Meniñ uly dövre düşünmezlikden
Dörän tukatlıgma diyersiñ:
«Yersiz!»"[4]

-Oğluna daima ümit olan

"Sen ogluña: «Duman içre gezyäñ» diyp,
igenmersiñ,
sözün kesä çekmersiñ."[5]

-Oğlundan şikayet etmez ve onun sözünü başka tarafa çekmez, gibi vasıfları taşıyan bir annedir.

1.3. Orjinal tesbitler:

"Seniñ aladalañ çekiş güycüni
yeñip,
bu gün giñ orbita çıkyarın.
Çagalıgmiñ ak kepdersin uçuryp,
Oñ izindan
yigit bolup bakyarın."[6]

-Annenin aladasının, dertlenmelerinin, kaygılarının kendine çeken ciddi bir güç olduğu ve artık bu güce rağmen geniş bir yörüngeye çıkan (sosyal hayata karışan; Y.K.) yiğidin çocukluğunun ak güvercinini uçurup onun da ardından bakmasıyla, şairin yer çekimine rağmen güvercin uçurması da dikkate değer.

"Men giderin uzak-uzak yıllara,
Ak mayanıñ ak süydüny içerin.

[1] A.g.e, sahife, 28
[2] A.g.e, sahife 27
[3] A.g.e, sahife, 28
[4] A.g.e, sahife, 28
[5] A.g.e, sahife, 28
[6] A.g.e, sahife, 27

Ikbalımı baglap titan yıldıza
Seniñ üçin
dünyeleri açarın."[1]
-Ak mayanın sütünü içmek (samanyolunda seyahat etmek)

2. Vahapzade'nin şiiri:[2]

Annesinin çok erken öldüğünü düşünen bir evladın içinde duyduğu hüznü, çaresizliği, büyük destekten mahrum kalışı anlatan bir şiir. Anne evladın yaşaması için yapılması gereken her ne ise onu mutlaka yapan, hep hayatın devamı için çırpınan bir varlıkken, annesini toprağa götürüyor olan bir varlık olmanın evlatta oluşturduğu acıyı resmeden bir şiir.

2.1. Vahapzade'nin şiirinde imgeler, orjinal yorumlar:

"Ne hız ellerini üzdün dünyadan
Balanı tek koyup nereye gittin?" mısralarında,
-Dünyadan ellerini üzmek
"Sen beni dünyaya getirdin anne
Bense yola saldım dünyadan seni..." mısralarında,
-Dünyadan yola salmak
"Ömrü başa vurdun altmış yaşında
Altmışın üstünde durup yaşında
Artık senin için durudgu zaman
Benim çün dolaşır
Gün olur akşam...
Vakit geçer sen benden uzaklaşırsın
Ben sana günbegün yakınlaşırım..." mısralarında,

-Ömrü başa vurmak; senin için duran zamanın benim için dolaşması ve günün akşam olması; zaman ilerledikçe, sen benden uzaklaşırken, benim sana gün be gün yakınlaşıyor oluşum.. gibi imge ya da yorumları tesbit etmek mümkün.

2.2. Anne için söylenen vasıflar:

"Güneş gurup etti... oda karardı...
Bir anda yok oldun sen hayal gibi."
-Grup eden güneş
"Beni boya başa yetirdin anne
Bize borçlu bildik her zaman seni
Sen beni dünyaya getirdin anne
Bense yola saldım dünyadan seni..."
-Evladı dünyaya getiren, boya başa yetiren

"Sen bana beşikte ninni çalmışsın
Bugün ninni çalsam sana ben de mi?
Senin şirin şirin ninnilerini
Sana gaytarayım cenazende mi?

'Uykun şirin olsun' diyerdin bana
'Uykun şirin olsun' deyim mi sana
Gerek ben başına dönüm dolanım,
Beni hayat için hep uyutanım,"
-Beşikte şirin şirin ninni söyleyen, Hayat için uyutan

"Sağken omuzunda hayatın yükü
Ölende ceseti çiyinlerdedir..."
-Hayatın yükü omuzunda olan,

"Derdimin gamımın ortagı sendin

[1] A.g.e, sahife, 27

[2] Burada işlenen Bahtiyar Vahapzade'nin "annem öldü mü" adlı şiiri, www.antoloji.com adresli siteden alınmıştır.

Niye yüz çevirdin ya niye benden? ...”
-Dert, gam ortağı

“Şimdi kime açsam derdimi bir bir
Kim benim derdime yanar sen kadar? “
-Evladın derdine yanan

“Bu ölüm sineme çekti dağ benim
Sen benim arkamda benzerdin dağa
Sanki de arkamdan uçtu dağ benim... “
-Evladın yaslandığı dağ

2.3. Orjinal tesbitler:

2.3.1 Anne ile evlat arasında sevgi ve naz ilişkisini anlatması bakımından orjinal imgeler kullanılmış. Her zaman sanki sen bize borçluymuşsun gibi davrandık, diyor. Ardından zıtlıklardan örülü şu imgeleri kullanıyor:

“Beni boya başa yetirdin anne
Bize borçlu bildik her zaman seni
Sen beni dünyaya getirdin anne
Bense yola saldım dünyadan seni...”

Sen beni dünyaya getirdin. Fakat şimdi ben seni dünyadan gönderiyorum

“Sen bana beşikte ninni çalmışsın
Bugün ninni çalsam sana ben de mi?
Senin şirin şirin ninnilerini
Sana gaytarayım cenazende mi?”

- Sen bana beşikte ninni söylemişsin; ben de dünyadan gönderirken, şirin şirin o ninnilerini sana söylesem reva mı?

“'Uykun şirin olsun' diyerdin bana
'Uykun şirin olsun' deyim mi sana
Gerek ben başına dönüm dolanım,
Beni hayat için hep uyutanım,
Söyle ölümçün
Nasıl uyutayım seni ben bugün?”

- “Uykun tatlı olsun” derdin, “uykun tatlı olsun” mu diyeyim, ya da sen beni hayat için uyutmuşken, şimdi ben seni niçin uyutayım?

“Bu nasıl dünyadır...
İnsanoğlunun
Hayali göktedir kendi yerdedir...
Sağken omuzunda hayatın yükü
Ölende ceseti çiyinlerdedir...
Bu nice dünyadır bu nice dünya
Ölüm hakikat hayatı rüya,”

- Hayali göklerde, kendi yerde olma; hayatın yükü sağken omuzunda, ölünce de onun cesedi başkalarının pazularında(omuzlarında); ölümün hakikat, hayatınsa rüya oluşu... gibi imgelerle çaresizlik oldukça vurucu dile getirilmiş.

2.3.2. Annenin ölümüyle ölümü kabullenmede zorlanış sezilmekte:

“Bu nasıl dünyadır anlayamam ben,
Cilvesi cürbecür, rengi cürbecür
Dün öz nefesiyle seni işiden
Bugün buza dönüp, taşa dönüptür”

- Bu dünya nasıl bir dünya, anlamak zor. Cilvesi de rengi de karmakarışık. Daha dün kendi nefesiyle, capcanlı işitip dururken; bu gün buza dönmüşlük, taş kesilmişliği anlamak zor.

"Bu nasıl dünyadır...
İnsanoğlunun
Hayali göktedir kendi yerdedir...
Sağken omuzunda hayatın yükü
Ölende ceseti çiyinlerdedir..."

- Bu nasıl bir dünyadır ki, hayalleri göklerde dolaşırken kendisi yerlerdedir. Yaşarken hayatın –adeta taşınmaz- yükünü omuzlanmıştır da, ölünce başka güçler onu taşır olmuştur.

"Derdimin gamımın ortagı sendin
Niye yüz çevirdin ya niye benden? ...
'Derdin bana gelsin' hani diyerdin
Niye dert ekledin derdime ya sen"

- Derdimin, gamımın ortağı senken, "dertlerin bana gelsin" derken, şimdi niye yüz çeviriyorsun ve dertlerime dert ekliyorsun?

"Annem, kimse seni darıltmamıstır,
Ben seni
Ben seni darıltan kadar.
Şimdi kime açsam derdimi bir bir
Kim benim derdime yanar sen kadar?"

- Benim kadar seni kimse üzmemiştir. Şimdi kim dinler beni ve senin kadar benim derdime kim yanar?

"Bilmem bilmem bilmem bu ölüm nedir
Hayat var iken
Nefesin ey anam hala evdedir
Kendin yer altında taşa dönmüşsün"

- Bilmem hayat varken, bu ölüm nedir? Nefesin hala cap canlı evde, ama kendin yerin altındasın.

2.3.3. "Dağ" hem bir çekilmez yük, dayanılmaz ızdırap, hem de dayanılacak bir kuvvet olarak iki zıt imgenin bir arada tesbiti de orjinal:

"Bu ölüm sineme çekti dağ benim
Sen benim arkamda benzerdin dağa
Sanki de arkamdan uçtu dağ benim..."

- Bu ölüm benim sineme-adeta-dağ çekti, dayanılmaz bir yük, ızdırap oldu. Senbenim arkamda dağ gibiydin. Sen gidince arkamdan o dağ uçtu gibi oldu. Dayanağım gitti gibi oldu.

2.4. Tekrarlar:

Gerek eş sesli/eş anlamlı, zıt anlamlı ikilemeler, gerekse aynı dörtlüklerde farklı vurgularla dildeki kelime tekrarının imkanlarından, şair bu şiirinde oldukça faydalanmıştır:

-"Nasıl yok oluyormuş bir anda insan
Sanki bu dünyada hiç yok imişsin..
Güneş gurup etti... oda karardı...
Bir anda yok oldun sen hayal gibi.
Şimdi düşünürüm senden ne kaldı..
Gönlünde hatıran kara hal gibi..." (yok olmak,yok olmak,yok; sen/senden; hayal gibi/hal gibi)

-"Beni boya başa yetirdin anne
Bize borçlu bildik her zaman seni
Sen beni dünyaya getirdin anne
Bense yola saldım dünyadan seni..." (boya başa; seni, sen, seni; beni,beni, bense)

-"Sen bana beşikte ninni çalmışsın
Bugün ninni çalsam sana ben de mi?

Senin şirin şirin ninnilerini
Sana gaytarayım cenazende mi?
'Uykun şirin olsun' diyerdin bana
'Uykun şirin olsun' deyim mi sana
Gerek ben başına dönüm dolanım,
Beni hayat için hep uyutanım,
Söyle ölümçün
Nasıl uyutayım seni ben bugün?" (sen, sana, senin,sana, sana, seni; bana, ben, bana, ben, ben; ninni,ninni; şirin şirin; 'Uykun şirin olsun', 'Uykun şirin olsun'; demek ve uyutmak)

-"Bu nasıl dünyadır anlayamam ben,
Cilvesi cürbecür, rengi cürbecür
Dün öz nefesiyle seni işiden
Bugün buza dönüp, taşa dönüptür"(cürbecür, cürbecür; dün/bugün; dönüp, dönüpdür)

-"Bu nasıl dünyadır...
İnsanoğlunun
Hayali göktedir kendi yerdedir...
Sağken omuzunda hayatın yükü
Ölende ceseti çiyinlerdedir...
Bu nice dünyadır bu nice dünya
Ölüm hakikat hayatı rüya
Derdimin gamımın ortagı sendin
Niye yüz çevirdin ya niye benden? ...
'Derdin bana gelsin' hani diyerdin
Niye dert ekledin derdime ya sen" (Bir önceki bölümle birlikte, bu nasıl dünyadır, bu nice dünyadır, bu nice dünya; dert/gam, dert, dert; niye, niye)

-"Annem, kimse seni darıltmamıştır,
Ben seni, Ben seni darıltan kadar.
Şimdi kime açsam derdimi bir bir
Kim benim derdime yanar sen kadar?
Evin her yerinde görülür yerin
Gözüm ahtarcıdır anne ey anne
'Ninem' 'hani' diyor küçük azerin
Ne cevap verem ana ey ana" (ben seni, ben seni; darıltmak; seni; ben; dert; anne ey anne; ana ey ana)

-"Bilmem bilmem bilmem bu ölüm nedir
Hayat var iken" (bilmem, bilmem, bilmem)

-Bugün yedin oldu...
Annem yedi gün,
Bizimle beraber ağlar odalar
Sana
Yalnız sana
Sana demek için
Gönlümde ne kadar bilsen sözüm var...(yedi, yedin;sana, sana, sana;)
-Annem ısmarlandın anne topraga
Bu ölüm sineme çekti dağ benim
Sen benim arkamda benzerdin dağa
Sanki de arkamdan uçtu dağ benim...(anne/anne toprak; dağ,dağ,dağ; arkamda, arkamdan)
-"Ömrü başa vurdun altmış yaşında
Altmışın üstünde durup yaşında
Artık senin için durudgu zaman

Benim çün dolaşır
Gün olur akşam...
Vakit geçer sen benden uzaklaşırsın
Ben sana günbegün yakınlaşırım...” (altmış, altmışın; yaşında, yaşında; durup, durudgu; senin için/benim çün; sen/ben; uzaklaşmak/yakınlaşmak)

3. Ortak ve farklı tesbitler ya da sonuç:

3.1. Her iki şair de şiirlerine anneden ayrılıkla giriş yapar.

3.2. Vahapzade’nin ayrılışı ölümdür, bu dünya itibariyle kesin bir ayrılıktır. Oysa Ezizov’un ayrılığı, mekan ayrılığından ziyade çağ geçişi, dönem ayrılışıdır. Daha doğru bir ifadeyle, çocukluktan gençliğe geçiyor olmasının neticesi olarak, sosyal hayata açılışını, kendi erkini yakalayışını anlatan bir ayrılıktır.

3.3. Ezizov’da ayrılan evlattır, kendisidir. Vahapzade’de ise ayrılan annedir.

3.4. Ezizov’da anneyi teselli etme içerikli minnet duyguları dile getirilirken, Vahapzade’de özlem, hasret ve hüzün içerikli minnet duyguları seslendirilir.

3.5. Ezizov’da yeni yetişkinliğin verdiği kendine güven duygusu baskınken, Vahapzade’de annesizliğin getirdiği çaresizlik duygusu baskındır.

3.6. Vahapzade vurguyu tekrarlarla sağlamayı tercih etmişken, Ezizov bu yolu kullanmamıştır.

3.7. Her iki şiirde de anne yüce bir varlıktır. Yavruyu dünyaya getirmiştir. Evlat ona çok şey borçludur. Anne iyi ve zor günlerde evladın yanındadır.

KAYNAKÇA

1. Aksan, D. (2003) Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri, Bilgi yayınevi, , Ankara
2. Ezizov G(1978) Serpay, “Türkmenistan” neşriyatı, Aşkabat
3. Tosun, H. (2009) Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk dili ve edebiyatı anabilim dalı Türk edebiyatı bilim dalı yüksek lisans tezi, Edirne
4. Zal, Ü. (2007), Gurbannazar Ezızov’un Şiirrleri Üzerine Dil Ve Üslûp Çalışması, Gazi ÜnıversitesiSosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara
5. www.antoloji.com

B XT YAR VAHABZAD POEZ YASI V M LL -M N V D Y RL R M Z

Qiym t M h rr mli

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun
böyük elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
“Elimiz.Günümüz” qəzetinin baş redaktoru, şair-publisist
qiymet_549@box.az

XÜLAS

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən söz düşəndə, ilk olaraq yada düşənlərdən biri təbii ki, Türk dünyasının böyük şairi, unudulmaz Bəxtiyar Vahabzadə olur. Əlbəttə, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Almas İldırım, Mikayıl Müşfiq və digər ünlü ədəbi simaların gerçəklikdə özünə əbədi iz qoymuş imzalarına qoşularaq, ötən əsrin ortalarında sanki artıq durğunlaşmağa üz qoymuş ədəbi mühitdə bir canlanma yaratmağa müvəffəq olan gənc bir şairin meydanı hələ ilk dövrlərdə o qədər də geniş deyildi. Lakin bu poeziya vulkanının ilk püskürmələri Azərbaycan və Ümumtürk ədəbiyyatında qısa bir müddətdə öz geniş əks-sədası ilə izini qoymuş oldu. Çünki Bəxtiyar Vahabzadənin şeirləri öz mütərəqqi ideyası və məfkurə saflığı ilə digər şairlərin şeirlərindən əsaslı surətdə fərqlənirdi: belə ki, həmin əsərlərdə sanki gələcəkdə ünlü bir şair, müqtədir söz sənətkarı kimi bütün dünyada şöhrət qazanacaq qələm sahibinin öz Vətəninin, millətinin azadlığı, müstəqilliyi uğrunda şam kimi yanan ürəyinin döyündüyünü açıq-aşkar görmək, hiss etmək mümkün idi. Və bu ürəyin döyüntülərini təkcə həmin şeirləri oxuyanlar deyil, onları dildən-ağızdan eşidib, bu döyüntüləri onların qəlbinə zərrə-zərrə köçürən misraların sahibi ilə həmfikir olanlar da duyur, hiss edir, bu ideyalardan bəhrələnirdilər. Bu insanlar həmin şeirləri su kimi içir, hava kimi ciyərlərinə çəkirdilər. Haqqın, ədalətin haçansa qələbə çalacağına, özgürlüyün insan oğlu insanın taleyinə şam-çıraq tutacağına inam yaranırdı bu minvalla hər kəsin qəlbində.

Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycan xalqının övladlarını deyil, bütün Türk vətəndaşlarını Vətən, Millət, Torpaq, Yurd-yuva sevdalısı olaraq görmək istəyir və onları bu yolda şam kimi əriməyə çağırırdı. "Yaşamaq – yanmaqdır!" – deyirdi böyük şair. O, bütün qurtuluşların yeganə nicat yolunu yana-yana yaşamaqda görürüdü. Çünki doğrudan da, "Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək!"

Artıq 60-cı illərdə Vətən aşiqi, azadlıq carçısı kimi tanınıb-sevilən şair Bəxtiyar Vahabzadə öz yaradıcılığının ən aktiv, ən keşməkeşli dövrünə qədəm qoymuşdu. Şairin ideyaları milyonların qəlbinə ağ işıq kimi süzülərək, gələcəyin nurlu yollarında onlara bələdçilik etməkdəydi...

Açar sözl r: Vətən, Xalq, Torpaq, Türk, Sevgi.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən söz düşəndə, ilk olaraq göz önünə gələnlərdən biri təbii ki, Türk dünyasının böyük şairi, unudulmaz Bəxtiyar Vahabzadə olur. Əlbəttə, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Almas İldırım, Mikayıl Müşfiq və digər ünlü ədəbi simaların gerçəklikdə özünə əbədi iz qoymuş imzalarına qoşularaq, ötən əsrin ortalarında sanki artıq durğunlaşmağa üz qoymuş ədəbi mühitdə bir canlanma yaratmağa müvəffəq olan gənc bir şairin meydanı hələ ilk dövrlərdə o qədər də geniş deyildi. Lakin bu poeziya vulkanının ilk püskürmələri Azərbaycan və Ümumtürk ədəbiyyatında qısa bir müddətdə öz geniş əks-sədası ilə izini qoymuş oldu. Çünki Bəxtiyar Vahabzadənin şeirləri öz mütərəqqi ideyası və məfkurə saflığı ilə digər şairlərin şeirlərindən əsaslı surətdə fərqlənirdi: belə ki, həmin əsərlərdə sanki gələcəkdə ünlü bir şair, müqtədir söz sənətkarı kimi bütün dünyada şöhrət qazanacaq qələm sahibinin öz Vətəninin, millətinin azadlığı, müstəqilliyi uğrunda şam kimi yanan ürəyinin döyündüyünü açıq-aşkar görmək, hiss etmək mümkün idi. Və bu ürəyin döyüntülərini təkcə həmin şeirləri oxuyanlar deyil, onları dildən-ağızdan eşidib, bu döyüntüləri onların qəlbinə zərrə-zərrə köçürən misraların sahibi ilə həmfikir olanlar da duyur, hiss edir, bu ideyalardan bəhrələnirdilər. Bu insanlar həmin şeirləri su kimi içir, hava kimi ciyərlərinə çəkirdilər. Haqqın, ədalətin haçansa qələbə çalacağına, özgürlüyün insan oğlu insanın taleyinə şam-çıraq tutacağına inam yaranırdı bu minvalla hər kəsin qəlbində. Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycan xalqının övladlarını deyil, bütün Türk vətəndaşlarını Vətən, Millət, Torpaq, Yurd-yuva sevdalısı olaraq görmək istəyir və onları bu yolda şam kimi əriməyə çağırırdı. "Yaşamaq-yanmaqdır!" – deyirdi böyük şair. O, bütün qurtuluşların yeganə nicat yolunu yana-yana yaşamaqda görürüdü. Çünki doğrudan da, "Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək!"

Artıq 60-cı illərdə Vətən aşiqi, azadlıq carçısı kimi tanınıb-sevilən şair Bəxtiyar Vahabzadə öz yaradıcılığının ən aktiv, ən keşməkeşli dövrünə qədəm qoymuşdu. Şairin ideyaları milyonların qəlbinə ağ işıq kimi süzülərək, gələcəyin nurlu yollarında onlara bələdçilik etməkdəydi...

Bəxtiyar Vahabzadə öz şeirləri ilə qəlbinin gözü kor olanlara qurtuluş yolu göstərməklə yanaşı, bütün insanlara sübut etməyə çalışırdı ki, VƏTƏN, MİLLƏT, XALQ məhfumları ən müqəddəs, ən toxunulmaz varlıqlardır. Onların müqəddəsliyinə xələl gələrsə, bu, artıq sənin yoxluğun, heçliyindir. Yox, əgər bu toxunulmazları göz bəbəyin kimi qoruya bildinsə, demək öz tarixini, milli varlığını qoruyub saxlamış oldun. Demək sən dünən deyil, beş-on il deyil, yüz il-beş yüz il deyil, minilliklər bundan əvvəl də varsanmış, sən bu gün də varsan, sabah da olacaqsan. Nə qədər ki, dünya var, insanlıq mövcuddur, sən də var olacaqsan! Bax, elə bu ideya üzərində pərvəriş tapan Bəxtiyar poeziyasının əbədiyaşarlığı heç bir dəlil-sübuta ehtiyacı olmayan həyat qanunu şəklini alıb. Bu əsərləri xalq, millət sətir-sətir öz qan yaddaşına köçürüb, bu şeirlər nəsillərə həyat dərsi verir. İnsanlar durulmağın, saflaşmağın, insanlaşmağın yolunu bu şeirlərdən öyrənirlər. Çünki Bəxtiyar poeziyası insanlaşmağın, bəşəriləşməyin, dünyəviləşməyin poeziyasıdır. Çünki onun dünyaya sığmayan şair könlündən süzülüb gələn misralara cılız hisslər yol tapa bilməyib. Bu böyük ürəyin xırdalanması, parçalanması, cılızlaşması heç mümkün də deyildi. Həm də ki, böyük Bəxtiyar yaratdıqlarını sadə və təmiz xalq dilində, hər kəsin anlayıb özü üçün nəticə çıxara biləcəyi bir dildə yazırdı. Cəmi iki bənddən ibarət bir şeirində təbiətin fəlsəfi mahiyyətini incə boyalarla bu cür verir şair:

Həm yerin,
Həm göyün sirrini aşkar
Oxudum bir gülün ləçəklərindən.
Böcəklər, çiçəklər, güllər, arılar,

Kim deyir ayrıdır biri-birindən?

Eşqdir yaşadan təbiəti də,
Çiçəklər torpağın min bir rəngidir.
Böcəklə çiçəyin məhəbbəti də
Ana təbiətin öz ahəngidir.

("Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri", II cild, 2008, səh. 277.)

Bəxtiyar müəllim təkcə təbiəti deyil, dünyanı, insanları ürəkdən sevirdi, həyata bütün qəlbiylə bağlıydı. O, bütün bəşəriyyəti vahid, canlı bir varlıq kimi təsəvvüründə canlandırır, buna obrazlı düşüncə və gerçəkliyin inikası prizmasınndan yanaşırdı. Yaradanın yaratdıqlarının məhvinə yönələn hər bir hərəkəti qəzəblə pisləyir, yamanlığı özünə peşə seçənləri düz yola gəlməyə səsləyirdi. O bunu təkcə arzu etmir, eyni zamanda öz əməlləri ilə hər kəsə nümunə olmağa çalışırdı.

Görə bilmirsənsə gözəllikləri,
Bu aləm sənincün günahkar olur?
Gözü buz bağlayan bulaqlar kimi,
Soyuq adamın da qəlbi kor olur.

("Heyrət", "Bəxtiyar Vahanzadə. Seçilmiş əsərləri", IV cild, 2008, səh 61-63.)

"Sən odu, atəşi özgədən umma" deyirdi böyük ustad. O, insanları bəsirət gözünü açaraq dünyaya baxmağa, həyat keşməkeşlərindən yetərincə baş çıxarmağa səsləyirdi.

Bir yanım gecədir, bir yanım səhər,
Bir əlimdə şəkər, birində zəhər.
Deyirəm, nolaydı bütün tərəflər
Hamısı olaydı kaş bir tərəfdə.

("Bir tərəfdə", "Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri", III cild, 2008, səh. 77.)

Bəli, şairin arzusu, istəyi insanları yalnız və yalnız xeyirxah əməllər müstəvisində birləşdirmək, onların beyinlərində özünə yurd salmış biganəlik, amansızlıq, düşüncə korluğu kimi sağalması o qədər də asan olmayan mərəzlərdən xilas etmək kimi nəcib hisslərdən ibarət idi.

Bəxtiyar Vahabzadə yaxşı anlayır və başqalarına da anlatmağa çalışırdı ki, cəmiyyətdəki və insanların şüurundakı ən dərin aşınmalar biganəlikdən, laqeydlikdən meydana gəlir ki, bunun da zərbəsi ən sonda övladı olduğun Vətənə, vətəndaşı olduğun ölkəyə dəyir.

Demə, daş yayınıb qardaşa dəydi,
Mən elə bildim ki, daş daşa dəydi.
Yurdun o başında yıxılan kəsin
Ağrısı qəlbində gərək göynəsin!

Ən böyük dəryanın birdir sahili,
Onu hər tərəfdən döyər dalğalar.
Bir böyük Vətəni, bir böyük eli
Tarimar eləyər "mənə nə var"lar.

("Mənə nə var?", "B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri". II cild, 2008, səh. 254)

Doğrudan da, bu "mənə nə var"lar millətin evini yıxmadımı zaman-zaman? Xalq şairi Məmməd Araz çox güman ki, böyük Bəxtiyarın məhz həmin şeirindən təsirlənərək, "Məndən ötdü, qardaşıma dəydi" şeirini yazır. Bu məşhur şeirin yazılma tarixi həmin əsərin işıq üzü gördüyü "Məmməd Araz. Seçilmiş əsərləri" (Bakı, 1986) kitabında göstərilməsə də, burada başlığın altında onun məhz B.Vahabzadəyə ünvanlandığı göstərilir. Bu məsələ diqqətimizi bəlkə o qədər də cəlb etməzdi, lakin Məmməd Arazın sonralar dillər əzbəri olacaq bu şeirinin xalqımızın bütün nəsillərdən olan övladlarının qəlbində Vətən, millət, xalq sevgisinin daha alovlanmasına şərait yaratdığı danılmaz fakt kimi ortaya çıxır.

... Qəza ötsün məndən, - dedi,
Ötən kimi, "mən-mən" dedi.
"Mən-mən" dedi bir ölkədə nə qədər xan.

Onlar “mən-mən” deyən yerdə
Sən olmadın, Azərbaycan!

... Səndən ötən mənə dəydi,
Məndən ötən sənə dəydi.
Səndən, məndən ötən zərbə
Vətən, Vətən, sənə dəydi.
(“Məndən ötdü, qardaşıma dəydi”,“M.Araz. Seçilmiş əsərləri”, 1986. səh. 80-81.)

Bu şeir Azərbaycan tarixinin ən ağrılı, ən göynərtili səhifələrini gözlərimiz önündə canlandırır. Burada M.Araz Dədə Qorqud dövrünün xanlarına, Koroğlu dəlilərinə, Şəki, Bakı, Gəncə, Quba, Dərbənd xanlarına... üz tutur, onları öz içindən ovulmağa deyil, yumruq kimi birləşib yadelli işğalçılara qarşı mübarizədə səfərbər olmağa səsləyir. Şair onları xalqın taleyindəki məhrumiyyətlərə görə bağışlamadığını açıq-aşkar büruzə verir. O öz qənaətində tamamilə haqlıdır, çünki hələ 1959-cu ildə Bəxtiyar Vahabzadə “Gülüstan” poemasını qələmə alarkən, bir böyük həqiqəti xalqımıza qənim kəsilənlərin düz gözlərinin içinə qorxmadan, çəkinmədən hayqırmışdı: “Axı nə istəyirsiniz mənim xalqımdan, millətimdən? Hansı haqla bu xalqın taleyini sizlərə necə sərf edir, o cür həll edirsiniz? Bu millətin öz taleyinə sahib çıxmaq hüququ yoxmu? Bu haqsızlığı Allah götürərmi???”

Necə ayırdınız dırnağı ətdən,
Ürəyi bədəndən, canı cəsəddən?
Axı kim bu haqqı vermişdir sizə,
Sizi kim çağırmış Vətənimizə?
(“Gülüstan”, “Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri”, I cild, 2008. səh. 599.)

Ancaq unutmamalıyıq ki, Rus müstəmləkəçilərinin, eləcə də fars şovinistlərinin bu mənfur niyyətlərinin baş tutmasında yenə də “mənə nə var”, “məndən ötsün, kimə dəyir-dəysin” deyən “kökü özümüzdən olan baltalar”ın rolu olmamış deyildir. Belə olmasaydı, böyük Mirzə Ələkbər Sabir nədən yana-yana yazmalıydı ki: “Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var, Düşmənlərə möhtac olur-olsun, nə işim var?”? Bu barədə B.Vahabzadənin fikirləri isə tamamilə müasir və orijinaldır (Eyni zamanda, unutmamalıyıq ki, bu cür şeirlərin yazılması Sabir dönəmində olduğundan daha artıq cəsarət tələb edən məsələdir). Müasir patriarxların üzünə sillə kimi çırpılan bu tipli nümunələrin mövcudluğu onları cəsarətlə meydana çıxaran şairin şəxsiyyətinin, simasının birbaşa göstəricisidır.

Bu gün qüsurunu bilirmi görən,
Dünən əsarətə könül verənlər?
Dünən azadlığı qəbul etməyən,
Bu gün azadlıqda dövran sürənlər?
(“Paradoks”, “B.Vahabzadə, Seçilmiş əsərləri”, VII cild, 2008, səh. 304.)

(Bu kimi misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar, lakin nəzərə alsaq ki, Bəxtiyar Vahabzadə kimi vətəndaş-şairin qələmindən çıxan hətta istənilən sevgi şeirində belə Vətənə, doğulduğu torpağa və mənsub olduğu xalqa sonsuz məhəbbətin pozulmaz izləri aşkar duyulmaqdadır, deməli, onda biz bu təhlilləri aparmaq üçün bu qüdrətli söz sənətkarının 12 cildlik əsərlərinin hamısını bircə-bircə tədqiqata cəlb etməliydik.)

XIX-XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında elə bir yazıçı, şair tapmaq olmaz ki, o, yaradıcılığında qardaşı-qardaşdan ayrı salan, siyasət dəllallarının əlində alətə çevrilmiş günahsız bir xalqı ikiyə bölən, açılması müşkülə dönmüş, açarını sanki Arazın lal suları aparmış “Gülüstan” müəmması haqqında bircə əsər də olsun yazmamış, bu çirkin siyasəti lənətləməmiş olsun. Təəssüflər olsun ki, bəşər övladı tarix boyu bu cür haqsızlıqlara boyun əyməyə məcbur edilmişdir. Hazırda dünyanın super güc dövlətlərinin müsəlman ölkələrinin xalqlarına qarşı yeritdikləri ardı-arası kəsilməyən təzyiqlər, təhdidlər, qanlı müharibələr vaxtilə ortaya atılmış, əl altından həyata keçirilən “Parçala-hökm sür!” siyasətinin aşkar görünən tərəfləri deyilmi? Lakin bu dövlətlər öz güclərindən istifadə etməklə, nisbətən zəif ölkələri önlərində diz çökdürməyə can atsalar da, tarix sübut etmişdir ki, xalqlar əzilməyə məcbur edildikcə, onlar daha da mətinləşir, haqsızlığa, köləliyə qarşı daha da mübariz olurlar. Doğrudan da, bu yerdə şair öz qənaətində haqlıdır:

Gücünü, əzmini tök də meydana,
Qoşundan, silahdan sədd çək hər yana.
Torpağı ikiyə bölərsən, ancaq
Çətindir bədəni candan ayırmaq!

(Yenə orada: səh. 604)

"Mizan-tərəzidə haqq ölçüləndə" Avropanı "cismani", özünüsə (türk xalqını) ruhani adlandıran şair, Avropalı siyasətçiləri özlərinə məhz Azərbaycan adlı Şərq ölkəsi şairinin gözü ilə baxmağı tövsiyə edir:

Özünə dar gələn Qərbin mənliyi
Dibi görünməyən tamahındadır.
Batının Doğudan tək üstünlüyü
Gücündə, zorunda, silahındadır.

Mənəvi silahım – mərhəmət, vicdan,
Nəzakət, nəcabət yaşar qanımda.
Sənin qana həris silahlarından
Ruhum qüdrətlidir Allah yanında.

("Avropa birliyi","B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri",VII cild, 2008, səh. 310.)

Qərb dövlətlərinin Türkiyənin, Azərbaycanın, eləcə də müsəlman ölkələrinin azadlıq və müstəqilliyinə qısqanclıqla yanaşmaları şairi mənən ağrıtsa da, o sarsılmır, çünki o, ədalətin, haqqın qələbə çalacağına, şərin, böhtanın qara bir tüstü kimi uçub dağılacağına hər zaman bütün varlığıyla inanıb. Ən başlıcası isə, canı qədər sevdiyi Türkiyəyə bəslədiyi böyük sevgi, bu qüdrətli Türk dövləti ətrafında türkdilli xalqların, ölkələrin yumruq kimi birləşməsi arzusu onun bütün varlığını sarmışdı. Məhz bu düşüncəylə də şair üzünü çox sevdiyi Türkiyəyə tutur:

Batı birliyində basıldın küncə,
Dözmə bu təhqirə, yenidən doğul.
Batı kölgəsində kölgələnincə,
Doğunun önündə sən bayraqdar ol!

(Yenə orada.)

Misallardan da göründüyü kimi, Bəxtiyar Vahabzadə təpədən-dırnağacan mili ruhlu şair, xalqın arzu və istəklərini özündə əks etdirən əsərlər yazan qüdrətli söz sənətkarıdır. Onun ana dilimizlə, dinimizlə, inanclarımızla, müəllimə, ağsaqqal-ağbirçəyə, böyüklərə, insana, insanlığa dərin hörmət, ehtiram və məhəbbət hissiylə qələmə aldığı şeirlər, poemalar, dram əsərləri bütün dövrlər üçün aktual sayılan məsələləri – milli-mənəvi dəyərləri özündə əks etdirdiyindən, bu əsərlər hər zaman xalq tərəfindən sevilir və təqdir olunur. Müəllifinə şöhrət qazandıran əsərlərin isə öz sahibinin adı və xatirəsi ilə birgə əbədi ömür sürəcəyi şəksizdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, I cild, 2008,
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, II cild, 2008,
3. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, III cild, 2008,
4. Bəxtiyar Vahanzadə. Seçilmiş əsərləri, IV cild, 2008,
5. B.Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, VII cild, 2008,
6. M.Araz. Seçilmiş əsərləri, 1986.

B XT YAR VAHABZAD -SÖZL N Q OLUNMU M N V YYAT M NZ R L R

Min xanım Nuriyeva (T kl li)
Qafqaz Universiteti, Qafqaz Araşdırmaları İnstitutu

Bəxtiyar Vahabzadə adı təkçə respublikamızda deyil, onun sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda da mütəfəkkir şair, lirik dramaturq, istedadlı alim və publisist, qeyrətli və cəsarətli ictimai xadim, sadə və səmimi insan kimi çəkilməkdədir. Ədəbiyyatımızın, bütövlükdə XX əsr poetik fikrinin görkəmli nümayəndəsi, Xalq Şairi Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycanın deyil, böyük Türk Dünyasının şairidir. 80- yaxın şeir kitabının, 20-dən çox poemanın, 10-dan artıq elmi-publisistik, iki monoqrafiya və yüzlərlə məqalənin müəllifidir. Bəxtiyar Vahabzadə hər bir misra üzərində, fikrin aydın və təsirli ifadəsi məqsədilə yorulmadan çalışan sənətkarlarımızdandır. Sözün başqa ədəbi növlərə nisbətən şeirdə daha çox bədiilik tələb etməsi və bu baxımdan şairin xüsusi obrazlılığa, ifadəliliyə malik olan poeziya dili örnəkləri sübut edir ki, həqiqi sənətkar gözəl bədii zövqün inkişafında, zahirən çox sadə görünən, həqiqətdə isə dərin bir məna ifadə edən bədii sözün qüdrətini duymaq hissini tam mənası ilə yüksəltməyə kömək etməlidir. Vahabzadə poeziyasının təsir gücü də elə bundadır. Şair canı və qanı ilə, bütün nəfəsi ilə bağlandığı ana dilinin sonsuz, hüdudsuz imkanlarından sənətkarcasına da istifadə etmişdi. Əlbəttə, başqa ədəbi növlərə nisbətən söz şeirdə daha çox bədiilik tələb edir və bu mənada poeziya dili xüsusi obrazlılığa, ifadəliliyə malik olur. Poeziyanın təsir gücü də elə bundadır. Şair poeziyada uzun illər mövcud olan və bərkiyən sözçülükdən, eyni zamanda ritorik pafosdan uzaqlaşmaqla təbii poetik hadisə və detallara üstünlük verməklə, hətta vəsf və tərənnümdənsə obrazlı düşüncə vəziyyətlərinə keçidlərlə buna nail olur. Onun istifadə etdiyi dil vahidləri obrazların səciyyələndirilməsi, təhkiyə üsulunun cazibəsi, təsvir edilən hadisələrin reallığı üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu mənada bədiiliyə, obrazlılığa xidmət edəcək bir kəlməni, fikrin sərrast ifadəsinə şərait yaradan hər hansı bir deyimi, uğurlu sözü, yerinə düşən sözü belə bədii tapıntılar adlandırmaqda haqlıyıq. Bədii tapıntılar həyatı öyrənmənin, dərin müşahidənin nəticəsində əldə edilir. Sənətkarın şeirlərinə və digər bədii parçalara qoyduğu “Gülüstan”, “Şəbi-hicran”, “Etiraf”, “Muğam”, “Ağ atlı oğlan”, "Həyat, sən nə şirinsən", "Ana dili", “Bir ürəkdə dörd fəsil”,“Bir ömür yuxu”, “Açılan səhərə salam”, “Özümüzü kəsən qılınc”və s. adlar sözlə cızılan, nəqş olunan mənəvi rəsmlərin bütövləşməsinə, tamlanmasına yardım etməklə həm də milli dilin sambalını, dəyərini artırmağa xidmət edir.

Şairin əsərlərində nəzərə çarpan rəngarəng obrazlılıq şairin bilavasitə canlı xalq dilinin zənginliklərindən yaradıcı surətdə istifadə etmək bacarığı ilə bağlıdır.(7,22) “Eynəkli cənabla təsbehli ağa” Gülüstan sülhü zamanı rus və İran tərəflərinə işarədir. Məhz gözəçarpıcı xüsusiyətlərlə, daha çox geyim detalları ilə şəxsi adlandırmaq bizim xalq danışığına xas olan bariz cəhətdir. Yəni şair istəsəydi həmin eynəkli və təsbehli şəxsiyyətlərin rəsmi adlarını da yaza bilərdi. Yaxud, ana dilində danışmağı *ar bilən fasonlu ədabazlar* deyə şairin müraciətindən aydın olan odur ki, kimsə pis geyimi və ya geriliyi özünə ar bilsə də öz doğma dilində danışmağı ar bilənlər ənənəsi ədəbiyyatımızın canlı qolundan gəlit. Bunun nümunələri Üzeyir bəy Hacıbəyov, Mirzə Cəlil, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev yaradıcılığında kifayət qədər örnəkləri vardır.

Fikrin kasadlığı sözün də bəsitliyinə səbəb olacaqdır – bu bəlli bir həqiqətdir. Əlbəttə şair bu yoldan uzaqdadır; fikrin konkret, həm də obrazlı ifadə tərzinə üstünlük verir...Beləliklə, parlaq, aydın fikrin ifadəçiləri olan ayrı-ayrı sözlər, ifadələr hikmətli ifadələrə çevrilir: “Görüş qışdan sonra gələn bahardır”, “Görən hara gedir bu millət, Allah”, “Yeklər cövlan edir şeş xanəsində.”, “Şeytan başqa, mələk başqa”, “torpaqdan pay olmaz”, “zaman ömrü əridər”, “Gül başqadır, çiçək başqa”, hikmət, ibrətamiz nəticələr, məna Vahabzadə şeiriyyətini səciyyələndirən əsas amillərdir. Bu hikmətləri yazarkən şair hələ gənc idi... məhz həmin zamanlarda görkəmli tənqidçi Mehdi Hüseyn bu fəlsəfəni həyatdan doğan, sağlam fəlsəfə adlandırmışdı. (6.74) Şairin yaşlı vaxtına aid şeirləri də onun gənclik illərindən qoruyub saxladığı səmimi, təmiz deyə insana həsr edilmiş qiymətli hisslərinin ifadəsidir. Hüseyn Mehdi şairin poeziyada çətin bir yol sayılan

psixoloji təsvir və təhlil yolu ilə getdiyini göstərir və Bəxtiyar Vahabzadə insan psixologiyasının dərindən-dərinə açanda oxucu burada zərərli meyl olan "fəsəfəçilik"lə deyil, şairin həyat haqqında sağlam mühakimələrinin xoş təsirli nəticələri ilə qarşılaşır. "Müəllif həyat və hadisələr haqqında aforizmlər işlədərkən də biz onları sonradan əsərə əlavə edilmiş parçalar kimi yox, hadisələr haqqında poetik mülahizə və mühakimələr kimi oxuyuruq. Bəxtiyar Vahabzadə dilində, ifadə tərzində də bir axıcılıq, lirizm və ahəngdarlıq görürük (7.19)Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərində mövzular aləminin təbiiliyi, tipikliyi, hissi-idraki təsir gücü, səmimilik, mədəni əxlaqi dəyərlərin təbliği şairin qayəsini, amalını əks edir. Belə olan halda - şair üçün müqəddəs nədir, nələrdir? – dedikdə tərəddüdsüz olaraq göz önünə ana, ana dili, Vətən, xalq, ana torpaq, sevgi dünyası sandığı türk elləri, insanlıq, ləyaqət gəlir, bəli, bunlar həm də onun mövzularıdır. Ümid, arzu, mənəvi-əxlaqi sınaqlar, daxili təlatümlü dünya, əsrin adamı, zəmanənin şəxsiyyəti, müşahidənin miqyası, sevilmək,var olmaq eşqi... bunlar da-hamısı mövzudur. Mövzu həyatdan gəlir və ya belə demiş olsaq, mövzunu həyat diqtə edir:

Qatil gülləsinə qurban gedirkən
Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.
Üç rəngli bayrağı öz qanlarıyla
Vətən göylərinə çəkdi şəhidlər.

Poema 90-cı ilin ilk günlərində yazılmış və çap olunmuşdu. Baxın bu düşüncə tərzi saxta kommunist ideyalarının hələ nəfəsini alıb verdiyi bir zamanda meydana çıxmışdı. Demək ki, mövzunu "köhnəlməyə" qoymayan şairin əlüstü reaksiyası onun vətəndaş mövqeyini göstərir. Şair millətinin bu "təzə" faciəsinə "qəfil güllə", "qurban getmə", "gözünü sabaha dikmək", "bayraq çəkmək" kimi bircə bənddən götürə bildiyimiz ifadələri isə qədim söz yadigarlarıdır. Bu ürəkdə kök salan bir ağrıdır, təkcə bir adamın dilində yox, millətin dilində ağıdır... poemadakı rəngarəng nitq detalları: söz, məcaz, müqayisələr – hamısı bunu deyir. Bəxtiyar Vahabzadə təbiətdən, mənzərədən,onun təsvirindən çox hal-vəziyyət, insanın arzusu, qəlb həyəcanları ilə maraqlanır. İnsan dağ kimi əzəmətli, qaya kimi möhkəm, axar su kimi yumşaq, həlim, yaxud qış kimi sərt, düşüncəli, payız tək tutqun, yaz kimi şən, nikbin...təbiət mənzərələrini seyr edər kimi olursan; amma sözlə nəqş cızılmış mənzərələr sanki daha mənalı... Bəxtiyar Vahabzadə müəllim idi, müəllimliklə məşğul olurdu; həyata müəllim kimi baxırdı. Bu təcrübə sanki həyat haqqında, cəmiyyət, təbiət haqqında təsəvvürlərin genişləndirilməsinə, dərinləşdirilməsinə kömək etməyə sərf olunurdu. Bununla insani həyat təcrübəsi, ovqat, ənənəyə sadiqliyi, daim önəm verdiyi adətlər, müddəalar...mənəvi-ruhi dəyərlər misralara köçürülür, daha bundan sonrası isə göz önündə vərəqlənir, yaddaşlara yazılır. Şeirlərin ruhuna hopmuş hikmətlər, xalq ifadələri, aforizmlər-deyimlər, emosional məcazlar, fikir-obrazlar, qanadlı ifadələr dərin həyat müşahidələrinin, ixtiyar bir dünyagörüşün (bu mənada şairin gənclik və ahıl çağlarının şeirlərini ayırmaq olmur) məhsuludur. B.Vahabzadədə bizim ulu babalarımıza xas olan həyat hadisələrini mənalandırma qüdrəti, kiçicik həyat epizodlarını belə ümumiləşdirmə qabiliyyəti güclüdür. Məhz bu qabiliyyətin gücü ilə ayrı-ayrı sözlər, adi ifadələr hikmətli ifadələrə çevrilir; şair özü, müəllif isə, simvolik mənada haqq-ədalət obrazında görünür: *"gah göyə yüksəlir, gah enir insan", "görüş qışdan sonra gələn bahardır", "yeklər cövlan edir şeş xanəsində.", "bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır"; "çox əyilən görmüşəm əyilməyən başları"; "öz hissini dustaq eləyən bəxtiyar olmaz"; "şeytan başqa, mələk başqa"...* kimi mənəvi varlığı dolğun əks edən ifadələr məsəllərdən, atalar sözlərimizdən seçilmir. Onların vasitəsilə də dərhal etnoqrafik cizgilər, xətlər aydınlaşır.

Bir qələm əsrlik hicran yaratdı,
Bir xalqı yarıya böldü qılınc tək.
Öz sivri ucuyla bu lələk qələm,
Dəldi sinəsini Azərbaycanın.

Burada diqqəti əsasən "qılınc" və "qələm" sözləri cəlb edir; adi situativ məqamda bunlar əks sözlərdir, hər zaman zidd tərəflərin, xarakterlərin və keyfiyyətlərin daha da kəskin şəkildə ifadəsinə yardım edir. Bəs burada? Burada isə bu lüğəvi vahidlər daha çox sinonimik məqamda çıxış edir. "Gülüstan" poemasından aldığımız bu nümunədə qələm qılıncdan da müdhiş yaralar

açır: qılınc (xalqı) yarıya böldüsə də qələm – hər zaman ünsiyyətə, insani münasibətlərə vasitəçi, "istəklərin, gizli dərdlərin tərcümanı olan" qələm isə Azərbaycanın köksünü dəlir. Şair qələmin xəncərdən artıq gücə malik olduğu fikrini, əgər təbiri caizsə, xalqdan əxz etmişdi. Ümumxalq nitqində qələm barədə: "qələmi qırılsın", qələm belə yazmış", "qələm çalmaq","qələm düşmən əlində", "yazıya pozu yoxdur" və s. inanclar və hökmlər bu fikri təsdiqləyir. B.Vahabzadənin bütün ədəbi təcrübəsinin çıxış nöqtəsini təşkil edən canlı müşahidələr və müşahidələrə dayanan təhlillər nəticəsində bizi əhatə edən aləmdəki fərqlər böyüyür, zidddiyyətə, əksliklərə çevrilir, uçurum dərinləşir. Mənaca zidd sözlər buna kömək edir: *O qədər yaxın ikən, bu qədər uzaq oldun.* (yaxın-uzaq sözləri ilə zidd qütblər, münasibətin əks üzü) *Kimimiz bal içər, kimimiz zəhər; Xəyal gah dağdadır gah da aranda Gah göyə yüksəlir, gah enir insan; Həyat səni güldürəndə gülmüsən, hünərin var ağladanda gül görüm* Şairin əsərlərində əks mənalı sözlər mətnin bədii-estetik təsir gücünü artıran leksik vahid olaraq ciddi rola malikdir. Çünki bununla sənətkarın həm öz təhkiyə dilinə, həm də personajların nitqinə canlılıq gətirir, emosional təsir, qüvvətli kontrastlar yaradır, əşya və hadisələri daha inandırıcı, obrazlı, təsirli əks etdirir, müxtəlif anlayışların birbirlərinə əks, əlamətlərini qarşı-qarşıya qoyur. Antonim sözlər şairin təsvir və fikirlərində aydınlıq yaradan dil vahidləri kimi də qiymətlidir. Şair onların vasitəsilə rəngarəng məna incəlikləri yaratmaqla əsərlərin ideya məzmununun açılmasına, obrazların hərtərəfli səciyyələndirilməsinə, konfliktlərin düzgün ifadəsinə müvəffəq olur. Müəllif başqa hallarda olduğu kimi, "antonimləri obrazların vəziyyəti və hadisələrin səciyyəsi ilə bağlı şəkildə, məqsədə müvafiq tərzdə işlədir. (8.s. 29)

..."Bu günün fəlsəfəsini yaratmaq cəhdi"(5,202) dünyanın dünya boyda əksliyini görmək, dərk etmək, onu mənalandırmağa gətirir. Məhz çağın, zamanın nəbzi onun anlayanın barmaqları altında daha tez duyular...

Bu əsərlər bəs necə yaranmışdı, birdən-birəmi? Yox, şairin "göydəndüşmə" heç nəyi yoxdur. Vahabzadə qorxmamış, Gülüstan" yazmış... yazmış. Yenə də yazmış... Şair qorxularla üzüzə dayanmış, 37-ni dadmasa da repressiya dalğalarının müharibədən sonrakı illərdə qopardığı fırtınaların şahidi olmuşdu. Xəyanət etməmişdi, gəncikən bu xofu yaşamışdı, şər-böhtan onu da qorxutmuşdu, amma uzaq saxlamışdı onu hər bəladan.

Lakin həddindən artıq olan bu müşahidələr həyatın ümumi inkişaf qanunlarını, fəlsəfəsini təhlil etmə bəzən yanlış yola da gətirib çıxarar, nəticədə soyuq nəsihətlər, aqilanə olmadan artıq saxta, həm də qulaq yoran fəlsəfəçilik meydana çıxır . Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında poetik sistemlilik mövcuddur. Məhz bu səbəbdəndir ki, "onun lirik şeirlərinin əksəriyyətində və poemalarında folklor fəlsəfəsi bu günün fəlsəfəsinə çevrilə bilir; xalq müdrikliyi zəmanəmizin idraki-qnesioloji məzmununu əks etdirməyə ustalıqla, poetik üslubi sənətkarlıqla yönəldilir (5. 202) *Əgər olmasaydı, dəryaca dərdim, Dərdin yoxluğunu mən dərd edərdim... Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək, Onun yaşaması yanmağındadır.* Demək ki, mənzərə yaradan misralar, əslində gerçək aləmin poetik ifadəsi sadədir, sadə olmalıdır. Və "*bircə ondan razıyam ki, özümdən narazıyam*" yaxşı yadımdadır, bu bizim gəncliyin hər gün təkrar etdiyi bir hikmətamiz söz idi. Saf duyğu və düşüncələr, hikmət və aqillik, tərəfsiz səmimi yozum; bir sözünə mini, milyonu şərik edən ürək ... təfəkkür... Şeirlərində insan sevgisi, həmrəylik duyğusu, vətəndaşlıq məsuliyyətinə çağırış məzmunu bədii mühakimənin gücü, poetik fəlsəfi ümumiləşdirmələr yolu ilə fikrin konkret ifadə tərzinə nail olmaq nəticəsində öz ifadəsini tapa bilir:

Sənin güvəndiyin dünya əzəldən
Əkilən, biçilən zəmi deyilmi ?
Yalan hakim olub, böhtan gözətçi,
Çürüyür zindanda həqiqət, Allah.

Bir-birinə bənzəsə də,
Yel başqadır, külək başqa.
Ətri də xoş, rəngi də xoş
Gül başqadır, çiçək başqa.

Haqqın yolu-öz yolumdur,
Əyilməyən düz yolumdur.

Xeyirlə şər sağ - solumdur
Şeytan başqa, mələk başqa.

İnsanı tez yorar düşüncələr də,
Verib nəfəsini dərd udar insan.
Özündən başqası olmayan yerdə,
İnsan olduğunu unudar insan...

Şeir könül məlhəmidir demişlər... Burada danışan dil deyil, könüldür susmayan.... nümunələrdə məhz adidən adi sözün, fəqət öz sehri ilə hər bir sətri, misranı necə formalaşdırdığını görürük. Həyatın fikri, bədii və poetik dərki qanadlı fikirlər, qanadlı ifadələr doğurmuş...

Şairin ayrıca bu bənzətmələri – bədii təyinləri kiçik çeşmələr tək qaynayır, coşaraq böyük və güclü türk dilinin və türk şeiriyyətinin nəhəng nəhrinə çevrilir. Şairin poetik nitqinin uğurlu bəhrələri sayılacaq: qüvvətli məcazlar, qanadlı ifadələr: *"tarixdən qədimdir", "zamandan qoca", qaytar tariximin qızıl çağını", "vicdan şahidliyi", "küçələr işıqlı, könüllər qara"; "özümdən narazıyam","ömürdən hədiyyə", "mənfəət meydanı", "vicdan güzgüsü"; "vicdan şahidliyi"; "könüllü dustaq", "könül gözü"; "ömrün fəsilləri"*, qəlb həyəcanlarını ifadə edən və oxucuda təbədüllatlar, ruhi emosiyalar doğuran ritorik suallar və hökmlər: *"hardadır səadət?"; "görən hara gedir bu millət?", "yadlarmı edəcək bu xalqa imdad?"; "zənciri kim vurdu şir biləyinə?"; "məzlumuq ya zalımıq biz?"; "ağıl namərd olar, ürək mərd olar"; "bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır"; "özümüzə zalım ikən, başqasına məzlumuq biz"; "ləyaqət, mətanət sıxıldı küncə"; "əbədini dünyada mən əbədi sanmadım"; "axı dünya fırlanır"; "yoxuşu düz yol bilmişik"; "biz yalanı körükləyib həqiqəti çıxdaş etdik", "ümidə heykəl qoyun"* və bu kimi söz örnəkləri həyat mənzərələrini mahiranə şəkildə nəqş etməklə bərabər ana dilimizin söz xəzinəsini də zənginləşdirməkdədir.

D B YYAT

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri (2 cilddə), Bakı. Öndər nəşriyyatı, 2004,(328,320 səh.)
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Açılan səhərə salam, Şeirlər və poemalar, B., Yazıçı, 1979 (229 səh.)
3. Cəfər Xəndan. Seçilmiş əsərləri(3 cilddə), Bakı, Çaşıoğlu, 2010
4. Qəzənfər Kazımov. Sənət düşüncələri, Bakı, 1996 (576 səh.)
5. Həsənov Rüstəm. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının sənətkarlıq məsələləri,- Dil və Ədəbiyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, Bakı, 2010, 2(73), s.202-204
6. Hüseyn Mehdi. Ədəbiyyat və sənət məsələləri, Azərnəşr, 1958
7. Hüseyn Mehdi.. Sənətkar həyatdan güc alır, "Azərbaycan" jurnalı, 1963, № 3, s. 3-22)
8. Səbinə Alməmmədova. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının dili, Bakı, 2010

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA SLAM- RQ KONTEKST

Rasim N bi o lu Qurbanov

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına
Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Rasim.gurbanov@gmail.com

XÜLAS

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin ədəbi-bədii irsi milli məzmun və ümumbəşəri mündəricə səciyyəli olub dini-fəlsəfi anlayış və istilahlarla, islami-irfani mövzü və obrazlarla zəngindir.

Açar sözl r: Vahabzadə Bəxtiyar, dini – fəlsəfi, Şərq, İslam, Kontekst.

SLAMIC – ORIENTAL CONTEXT IN THE WORKS BY BAKHTIYAR VAHABZADEH

SUMMARY

The paper is dedicated to the religious – philosophical, mystical notions and terms in the works by B. Vahabzade, the Peeple's poet of Azerbayjan Republic.The author analyses his poetry from the point of view of islamic – oriental context.

Key words : Vahabzade Bakhtiyar, religious – philosophical, Oriental, Islam, Context.

–

Статья посвящена религиозно – философским , мистическим понятиям и терминам в творчестве народного поэта Азербайджанской Республики Бахтияар Вахабзаде. Автор анализирует его поэзию с точки зрения исламско – восточного контекста.

: Вахабзаде Бахтияр, религиозно – философский, восточный, ислам, контекст.

Böyük qırğız ədibi Çingiz Aytmatov yazır: “Vahabzadənin təlatümü, inkar və təsdiqi söz oyununda deyil, ali ehtirasdan, “əks-sədaliqdan”, qəlb inamından doğur. Bizi əhatə edən aləmdə hər nə varsa, şairi dərindən-dərinə düşündürür; xeyirlə şəri, gözəlliklə eybəcərliyi, böyüklüklə kiçikliyi, bir sözlə insan ruhunun ali və xırda duyğularını poeziya səviyyəsinə qaldırmaq ehtirası Bəxtiyarın fitrətindədir”. (1, s. 5-6)

“Dünənə hörmət, bu günə alqış, /Sabaha inam/ İnam! İnam! İnam!” y(T4 A 1 Tf0 39 0 AK 5252 Fj 0 12 175.41

Yalan mamırlanıb ürəyimizdə
Haram maya tutub çörəyimizdə (1, s. 128)
Sirat körpüsündən kələklə keçdik.
Yalan mamırlanıb ürəyimizdə
Bu qalın mamırdan arınmaq çətin!
Günün damğası var kürəyimizdə,
Damğa bizimlədir çox illər yəqin.
Tərsinə yaşadıq bir qarış ömrü
Hələ sağım solda, solum sağdadır.
... Haqqa çətin gələr haqqından dönən,
Təzədən yaratsın Yaradan bizi ! (1, s. 129)

"Vətən marşı " (1, s. 132)
Sənin öz bayrağının kölgəsi cənnətdi sənə,
Sənin haqqındır azadlıq, sənin eşqindir iman,
Tapınar haqqa və insanlığa haqdan doğulan.

"Şəhid anası " (1, s. 142-143)
Şəhidi şəhidlik mərtəbəsindən
Endirir ananın giley – güzarı.
Bizdən kömək uman dərdli səsindən
Alışıb yazmazmı şəhid məzarı?
Ana qapılarda dilənir bu gün,
Oğul şəhid olmuş, yoxsa bunuçün (1, s. 142)

"Atatürk" (1, s. 143) "Sual varsa, cavab var" (1, s. 144-146)
Nədir arzum, diləyim tanrıdan imanla bu gün?
Talanan, bağrına dağlar çəkilən xalqım üçün :
Yeni fikrin küləyindən qoca millət darana,
Bizi birləşdirəcək bir Atatürküm yarana !

"Bir ömür yuxu " (1, s. 147-148)
Bu gecə yuxuda gördüm, ölmüşəm (1, s. 147)
Yox yuxu deyilmiş gördüyüm yuxu,
Həmin yaşadığım ömür yuxuymuş. (1, s. 148)

İslam peyğəmbəri Rəsul Allahın şərifi- hədislərinin birində deyilir : "İnsanlar hələ yatırlar, öləndə yuxudan ayılacaqlar".

Təbiətdə bir ahəng, tarazlıq, nizam olsun. (Amma insan ölüncə bu dəfə də o özü torpaq üçün yem oldu (1, s. 146).

Səmavi kitablara və dini - fəlsəfi inanca görə, insan (adam) torpaqdan yaranıb, torpağa da gömüləcəkdir.

Məni heyrətləndirəm bu cavabsız suallar?
Heykəllərə döndərir hər duyğumu, hissimi
Mehrab kimi, büt kimi
Onların qarşısında mən donmaq istəyirəm,
Hər birinə əlimlə toxunmaq istəyirəm.

Ömrün üç pillələri var : /dünən-günah, /Bu gün – dərd, Gələcək – ölümdür. /Günah – köhnə günahdır, unuduruq amma biz /Günahkardır cəddimizi. O zamandan bulanıb hey axsa da çox sular, / Tanrının cənnətindən cəddimizi qovdular. / Hakim ola bilmirik nəfsimizə o gündən (1, s. 145). Xülasə ola bilmirik şeytanın hiyləsindən. / Biz əl açıb dərgaha-/ Təzə adlar verdik bu gün köhnə günaha... / Tanrı hər şeydən əvvəl torpağı yaratdı ki, / Yaratmaq istədiyi insan üçün yem olsun.

Ulu tanrı adına açılıb əllərimiz. Bizi özümüzə qaytar, ilahi.

"Vicdan xəstəsiyik". Göydə aramasın Allahı insan / Hər kəlmə vicdan öz Allahındır

“Gözəl əsarət” : Həqiqətə əsir olmaq. / Əsarətin gözəli!
“Kimdir yaradan?”,“Dua”, “Məzarçı ilə söhbət”, “Mənəmlik – vicdan”, “Allahu – Əkbər”.
Allahın-səsidir vicdanın səsi,/Vicdanın səsidir Allahu-Əkbər. “Yunis karvanı” ,“Uzaqdan” (6, s. 554)

Sənin öz bayrağının kölgəsi cənnətdi sənə,
Sənin haqqındır azadlıq, sənin eşqindir iman,
Tapmaz haqqa və insanlığa haqqdan doğulan
Nədir arzum, diləyim Tanrıdan imanla bu gün? (1, s. 127-128)

Ölüm ayağında “Ənəl – həqq” deyən
Mənim Nəsimim də yadıma düşdü. (“Qaliley” şeiri)

Çürüyür zindanda həqiqət, Allah
Görən hara gedir bu millət, Allah
İtə ot verilir, ata ət, Allah
Əyləşib hökm edir xəyanət, Allah
Necə ucuzlaşıb ləyaqət, Allah
Əyrilik sayılır fərasət, Allah. (2, s. 87)

“Əskik olma xeyir-şərdə”
“Təzadlar”
“Vicdanın səsinə, dəm tutsun əməl ”
Dünyanın dərdini ovutsun əməl.
Diri ölü – cənnətə, / Demək - ədəbiyyətə.
Ölü diri –l cəhənnəmə, / Demək-puç bir aləmə
Budu cənnət, cəhənnəm. (1, s 115)

“Etiraf”
Kimsə bilməyəndə vicdanın səsi / Rahat buraxmayır səni hərrəsən
Xoşbəxtdir uymayıb özgə səslərə / Vicdanın səsini dinləyən insan
Xeyir-duz verək, biz bu birliyə,
Yolu Allahdan uman / Kim deyir miskin olur?
...Bizə zülmətdə işıq / Yenə, vallah din olur. (5, s. 210)

B. Vahabzadənin digər əsərləri kimi, bu əsərlər də xalqımızın milli-mənəvi oyanışında və özünüdərkində, müstəqillik ideologiyasının yaranmasında, təşəkkülündə və inkişafında önəmli rol oynamış. (3, s. 3)

D B YYAT

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə I c. (Şeirlər). Ön sözün (“Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladıyam”, s. 4-7) müəllifi Çingiz Aytmatov. Tərtib edəni və redaktoru: Azər Bağırov. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 328 s.
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Əsərləri, II cıld, Bakı, “Azərbaycan”, 2002, 576 s.
3. Bəxtiyar Vahabzadə. Tərtibçi – redaktordan s. 3. III c. Bakı “Azərbaycan”, 2002, 512 s.
4. Bəxtiyar Vahabzadə.IVc. (Nəbi Xəzri,“Bəxtiyar taleli Bəxtiyar”,s.3-5; Yaşar Qarayev. “Düşündürən poeziya”, s. 6-14). Bakı, “Çaşıoğlu”, 2002, 608 s.
5. Bəxtiyar Vahabzadə. V c. Aydın Məmmədov.“Vətən torpağından göyərmiş poeziya” (s.8-13). Bakı, “Çaşıoğlu”, 2002, 504 s.
6. Bəxtiyar Vahabzadə. VI c. Q. Yaşar. “Şairin və seirin milliliyi”, s. 3-10 Bakı, “Çaşıoğlu”, 2003, 776 s.

B XT YAR VAHABZAD POEZ YASI M LL M N V D Y RL R KONTEKST ND

T ran R himli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
ADPU, Bakı
t_raqimli@mail.ru

XÜLAS

Məqalədə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, çoxcəhətli yaradıcılıq irsi ılə ədəbi və elmi-nəzəri fikrimizi zənginləşdirən Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasından bəhs olunur, şairin sənət yüksəlişini şərtləndirən amillərə nəzər yetirilir, lirik əsərləri çağdaş elmi mövqedən dəyərləndirilir. Böyük sənətkarın qırxıncı illərdən başlayıb müasir dövrümüzədək davam edən yaradıcılıq yolu xüsusi diqqətlə izlənilir, bu poeziyanın novator xüsusiyyətləri konkret bədii nümunələr əsasında analitik təhlilə cəlb edilir. Tədqiqatda Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı müasir poeziyanın başlıca ədəbi-estetik problemləri fonunda, xüsüsilə milli-mənəvi dəyərlər kontekstində araşdırılır. Şairin Azərbaycan idealına sonsuz sədaqəti, əsərlərində millət sevgisinin, milli adət-ənənələrin tərənnümü, poeziyasında ümumbəşəri duyğuların məhz mıllılık üzərində dayaq tapıb yüksəlməsi ümdə yaradıcılıq keyfiyyətləri kimi nəzərə çatdırılır. Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının öncüllərindən biri olan şairin xalqımızın azadlıq və istiqlal uğrundakı ədalətli mübarizəsi, ana dilimizin saflığını, təmizliyini qorumaq yolunda xidmətləri, saflıq, ədalət, vicdan, xeyirxahlıq, mərhəmət, qayğı və s. mənəvi xüsusiyyətləri, ən ali insani keyfiyyətləri təbliğ edən şeirləri təhlil mərkəzinə çəkilir. Burada şairin poeziyasının milli-mənəvi aspekti görkəmli sənətkarın bütövlükdə yaradıcılığının bədii mündəricəsini zənginləşdirən, mahiyyətini ehtiva edən sənətkarlıq xüsusiyyəti kimi yüksək dəyərləndirilir.

Məqalə ali məktəblərin filologiya fakültəsinin xüsusi kurs və seminarların təşkilində əhəmiyyətli ola bilər.

Açar sözl r: çağdaş, poeziya, milli- mənəvi, vətəndaşlıq.

-

В статье повествуется о поэзии известного представителя современной азербайджанской литературы Б.Вахабзаде, художетсвенные достижения поэты оценены с современной научной позиции. С большим вниманием прослежен творческий путь поэта начавшийся с 40-х годов по сей день, новаторские особенности поэзии привлечены к исследования на основе конкретных художественных образцов. Творчество Б.Вахабзаде исследовано на фоне основных творческих направлений, художественно-эстетической проблематики современной поэзии, особенно в контексте национально-духовные цунности. На научном анализе конкретных поэтических образцов особое внимание обрашено в творчестве на вопросы тюркизма, патриотизма, любви к природе, божественной любви и др. и раскрыто своеобразное отношение творца к этой тематике а также к особенностям новаторства его поэзии. В исследовании поэзия поэта рассматривается в современном научном контексте, оценивается в аспекте основных направлений развития и важных творческих склонностей азербайджанского стиха. Произведения Бахтияря Вахабзаде оценивается как один из значимых образцов посвященных национально-духовной тематике в азербайджанской поэзии последних лет. В исследовании поэзия Б.Вахабзаде рассматривается в современном научном контексте, оценивается в аспекте основных направлений развития и важных творческих склонностей азербайджанского стиха.

Статья имеет применительное значение на научных семинарах филологических факультетов высших школ, посвящённых вопросам спецкурсов и спецсеминаров.

: современная, поэзия, национально-духовные, гражданство.

POETRY BAHTIYARA VAHABZADE IN THE CONTEXT THE NATIONAL-MORAL VALUES

SAMMARY

The article deals with the poetry of the well-known representative of contemporary Azerbaijani literature B.Vahabzade. The poet's literary achievements are appreciated from the up-to-date point of view. The poet's creative activity beginning from the 40-s of the last century up to now is attentively viewed and innovative properties of her poetry are analysed on the base of concrete fiction samples. B.Vahabzade creativity is investigated on the background of main directions of contemporary poetry and literary-aesthetic problems especially in the context national-moral values. His poetry is drawn into thorough analyse. Great attention is paid to turkism, patriotism, nature, divine love and other subjects in the poet's works as well as innovator properties of his poetry. The novel is valued B.Vahabzade's poetry is viewed on the modern scientific context, and also on the aspect of the main direkctions of development of new Azerbaijani poetry. as one of the significant samples dedicated to national-moral theme of Azerbaijani поетру of recent years.

The article assume importance in the orqanization of the scientific seminars about the literary criticism problems in the faculty of Philology in the higher schools, in the training of the special course and elective subjects.

Key words: modern, poetry, national-moral, citizenship.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ən parlaq simalarından olan Bəxtiyar Vahabzadə mayasını el ədəbiyyatından, ətrini vətən torpağından, gücünü xalq ruhundan alan möhtəşəm yaradıcılığı ilə bədii fikrimizin zənginləşməsində müstəsna rol oynamışdır. Şairin çoxcəhətli yaradıcılığı millətimizin keçmişi, bu günü, gələcəyi ilə bağlı fikir və duyğular, həyata, sənətə fəlsəfi görüş və baxışlar məcmusu kimi diqqətəlayiqdir. Azərbaycan xalqının yüzilliklərin sınağından çıxmış, daim inkişafda olan milli mənəvi-əxlaqi dəyərlərinə, adət-ənənələrinə sədaqət hissi, azərbaycançılıq məfkurəsi, türkçülük təəssübkeşliyi bu poeziyanın dayaq sütunlarını təşkil edir.

Ömrünün altmış ilini müqəddəs sənət qayəsinə xidmət üçün yorulmadan qələm çalan şair əsərləri ilə xalqımızı milli özünüdərkə səsləmiş, millətinin daim sevgi və ehtirama layiq olduğunu, bütün müqəddəs amalların fövqündə dayandığını nəzərə çatdırmışdır. Çingiz Aytmatov bu cəhətə diqqət yetirərək yazırdı: «Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti təbiətcə millidir. Bu müstəsna dərəcədə zəruri haldır ki, sən övladı olduğun xalqın nitq hissəsində fel olmağı bacarasan, xalqının canlı dil memarlığına öz töhfəni verə biləsən. Bununla yanaşı, Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti daha üstün mahiyyət kəsb edir və millilikdən ümumbəşəri səviyyəyə qalxır… İndiki halda sən azərbaycanlı şairi oxuyanda dünyanı duyursan.»[1]

Bədii yaradıcılığa İkinci Cahan Müharibəsi illərində başlamış B.Vahabzadə çox zəngin bir yaradıcılıq yolu keçmişdir. O, yetmişdən artıq şer kitabının, iki monoqrafiyanın, on bir elmi-publisist kitabın və yüzlərlə məqalənin müəllifidir. Şair tarixi və müasir mövzuda iyirmidən artıq iri həcmli poemasında («İztirabın sonu», «Etiraf», «Şəbi-hicran», «Gülüstan», «Sadə adamlar», <<Atılmışlar», «Təzadlar», «Ağlar-güləyən», «Yollar – oğullar», «Əbədi heykəl», «Dörd yüz on altı», «Vətənim mənim», «Hər baharın öz qaranquşu», «Qiymət», «Muğam», «Ləyaqət», «Bağışlayın, səhv olub»,«Şəhidlər» və s.) Azərbaycan gerçəkliyinin, onun ictimai-sosial, siyasi, mənəvi-əxlaqi problemlərinin geniş bədii panoramını vermişdir. Onun Bakı Akademik Dövlət Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulan "Vicdan", "İkinci səs", "Yağışdan sonra", "Yollara iz düşür", "Fəryad", "Hara gedir bu dünya?", "Özümüzü kəsən qılınc", "Cəzasız günah", "Dar ağacı" pyesləri dövrun ən aktual mili-mənəvi məsələlərinin dolğun bədii şərhi ilə diqqəti çəkir.

1943-cü ildə “Ana və şəkil” adlı ilk mətbu şeiri ilə yaradıcılıq aləminə qədəm qoyan şair “Yaşıl çəmən, ağac altı, bir də ki, tünd çay” şeiriylə məşhurlaşmışdır. Vətən həsrəti, yurd sevgisini tərənnüm edən bu lirik parçadakı vətənpərvərlik duyğusu sonralar şairin bütün yaradıcılıq örnəklərinin aparıcı motivinə, ilham qaynağına çevrildi. B.Vahabzadənin şeirdən-şeirə püxtələşən poetik istedadı «Mənim dostlarım», «Bahar», «Dostluq nəğməsi» kimi kitablarında toplanmış yaradıcılıq örnəklərində daha da cilalanaraq milli poeziyamızın nadir sənət inciləri sırasına daxil oldu. Bu şeirlərdə zəngin Azərbaycan mənəviyyatı, onun əzəmətli tarixi keçmişi, millətimizin əxlaq ucalığı, saf təbiəti tərənnüm olunur, sosial yaşantıları, arzu və istəkləri poetik fikir mənbəyinə çevrilirdi. Şairin lirikası hələ ilk sənət nümunələrindən öz enerjisini, tükənməz gücünü doğma xalqdan, Azərbaycan gerçəkliyindən alırdı.

Yaradıcılığının xalq şeiri ənənələri zəminində inkişaf etməsi, həyat hadisələrinin özünəməxsus poetik təqdimi, orijinal bədii təfəkkür tərzi, ənənəvi mövzulara fərqli məntiqi yanaşma, sadə mətləblərə dərin fəlsəfi münasibət bu poeziyanın ədəbi dəyərini təmin edən əsas məziyyətlərdəndir. Himalay Qasımovun yazdığı kimi, «şairin əqidəsinə görə, əsil səadət odur ki, başqaları üçün yanasan, millət odunu mənəvi içərin üçün çıraq edəsən, xalqı birliyə aparan yolu işıqlandırasan»[2] Şairin lirik qəhrəmanı ən yüksək insani dəyərlərə sahibdir, bu qəhrəman üçün həyatın mənası öz amalı, məsləki uğrunda səməndər quşu kimi yanmaqdadır:

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır.[3]

Lirik qəhrəmanın bu qayəsi bütövlükdə B.Vahabzadənin sənətkar şəxsiyyəti, həyat yolu, yaradıcılıq fəaliyyəti üçün xarakterikdir. Çünki şair vətənin istiqlalı, millətin öz idealına qovuş-

[1] Vahabzadə B. Axı dünya fırlanır… Bakı, Yazıçı, 1987, c.8.
[2] Qasımov H. Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri (monoqrafiya). Bakı, Elm, 2004 s.184.
[3] Ващабзадя Б. Сечилмиш ясярляри. Эянжлик, 1967, с.3.

ması yolunda ictimai-siyasi xidmətləri, ideoloji mübarizəsi ilə, «ürəyinin yağı ilə» yazıb ərsəyə gətirdiyi misilsiz sənət örnəkləri ilə ömrünü bir şam kimi əritdiyini isbat etmişdir.

Rəngarəng mövzulara müraciət edən bu poeziya obrazların kamilliyi, bədii vasitələrin müasirliyi və orijinallığı, sənətkar axtarışlarının dərin fəlsəfi mündəricəsi ilə seçilir. Azərbaycan dilinin zəngin poetik imkanlarından məharətlə bəhrələnən şair fəlsəfi lirikanın ən gözəl nümunələrini yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Yeqor İsayev «Bəxtiyar öz lirikasında lirik olduğu qədər filosofdur» deyərkən yanılmırdı. Ümumiyyətlə, şairin bütün əsərlərində dünyaya fəlsəfi baxış əsas keyfiyyət kimi diqqətəlayiqdir. Onun poetik fəlsəfi təfəkküründə əzəli və əbədi varlığın dərki ilə bağlı düşüncələr də önəmli yer tutur. Bu baxımdan şairin «Fəryad» pyesində yer alan «Allah» şeiri dərin fəlsəfi məzmunu ilə yadda qalır, insan təfəkküründə Yaradanı dərkin daha dərin qatlarına nüfuz etməyə səsləyir:

İdrakda yol açmış gecədən gündüzə Allah,
Güldürməsən öz könlünü, gülməz üzə Allah.
Dünyaya şəfəqlər kimi tanrım səpələnmiş,
Qəlbin gözü yanmazsa, görünməz gözə Allah.

Allah! Bilirik cism deyil, bəs nədir Allah?
Ən yüksək olan haqda, həqiqətdir Allah.
Dondunsa təkamül və gözəllik qabağında,
Dərk et bu, təəccübdə, bu heyrətdədir Allah.[1]

Burada Allahın insanlığa hörmət, ləyaqət, qeyrət, ilqar, sədaqət, məhəbbət kimi ən ülvi hisslərdə, sözlərdəki hikmətdə təcəllasını göstərən şair Yaradanı dərk etmək üçün bu ali keyfiyyətlərə dəyər verməyin, onları öz varlığında yaşatmağın əhəmiyyətini vurğulayır.

B.Vahabzadə poeziyasında lirik qəhrəmanın qarşısındakı problemlərin hissi-emosional, mənəvi müstəvidə bədii həlli üstünlük təşkil edir. «Bu poeziyada müasirliklə tarixilik, fəlsəfə ilə psixologiya, sosial zamanla bədii zaman vəhdət təşkil edərək nəhayətsizliyə, hüdudsuz idraka yol açır, lirik «mən» bəşəri məsuliyyətin daşıyıcısına, ümuminsani hisslərin ifadəçisinə çevrilir»[2]

B.Vahabzadə «əqidə şairi»dir. «Axı dünya fırlanır» şeirində «Çərxi-fələk istəyir lap dolana tərsinə, əqidəmi heç nəyə dəyişmərəm mən yenə» – deyən şairin təkcə yaradıcılığında deyil, bütövlükdə həyat yolunda əqidə uğrunda savaş mühüm istiqaməti təşkil edir. Şairin lirik qəhrəmanının zəfərlərə gedən yolu, nurlu sabahlarının cığırı əqidədən başlanır, onun uğurlarının başlanğıc nöqtəsi əqidədir. Ona görə də bu qəhrəman əqidə yolunda ölmə

/P MCID 0 BDC
BT
1 0 0 1 58.5 [illegible] Tm
/T1_0 1 Tf
0.445 5.J/T

bir cəhətidir.»[1] Millətinin tarixi keçmişinə sonsuz maraq, xalqının bu günkü yüksəlişini milli-tarixi zəmindən qoparmadan təqdim etmək, əsərlərində tarixi müasirlik qədər yaşatmaq, ona bu günün gözüylə baxmaq, ictimai ədalətsizliyə qarşı vulkan kimi püskürmək, zamanın və şəraitin sosial-siyasi məhdudluqlarından asılı olmayaraq vaxtında haqq səsini ucaltmaq cəsarəti B.Vahabzadə poeziyasının ən səciyyəvi xüsusiyyətlərindəndir.

Öz millətinin böyük sevgi və ehtirama layiq olduğunu dönə-dönə şeirlərində vurğulayan, onun xoşbəxt sabahına inamını ifadə edən şair insanın mənəvi yüksəlişində inamın rolunu xüsusilə önə çəkir. B.Vahabzadənin lirik qəhrəmanı "bütün ömrü boyu ciyəri ilə yox, ancaq inamı ilə nəfəs aldığını" car çəkir, düşməninə xitabən bildirir:

Demə ki, dəryayam dənizdir təkim,
Vallah quruyursan sən damla-damla
İnamdır əqidəm, gücüm, məsləkim,
Qələbə mənimdir bu inamımla![2]

«İnamdan doğulan» şairin lirik qəhrəmanının inamlarının zirvəsində isə o tay-bu taylı vətənin bütövlüyünə, Azərbaycanın tarixi ərazisinin bərpasına, onun daha xoşbəxt sabahlarına inam dayanır. Çünki bu xalqın el qeyrəti çəkən, «köləliyi yıxıb cəsarət mülkünü tikən», «susdurulan haqqı dindirən», «kütləni xalq edən müqaviləyə qanıyla qol çəkən», millət yolunda canından keçən igidləri var. Şairin «Şəhidlər» poemasında vurğuladığı kimi, «torpağın bağrına cəsədləriylə azadlıq toxumu əkən» şəhidlərin ruhu bu lirik qəhrəmanı vətən, millət yolunda yeni fədakarlıqlara, zəfərlərə səsləyir, vətən üçün qurban gedənlərin ölümsüzlüyünü bir daha xatırladır:

Zalım öyünməsin zülümləriylə,
Min bir böhtanıyla, min bir şəriylə.
Həqiqət uğrunda ölümləriylə
Ölümü kamına çəkdi şəhidlər.[3]

Şairin dörd ay ərzində ilk misrasından son misrasınadək göz yaşı ilə yazdığı "Şəhidlər" poeması onun müşahidə etdiyi qanlı səhnələrin, barıt qoxulu yaxın tarixin dəhşətli yaşantıları əsasında qələmə alınıb. Burada millətimizin fəryadı, ağbirçək nənələrimizin naləsi, ana və bacılarımızın göz yaşı, cavan gəlinlərin vaxtsız ağarmış teli, nişanlı qızlarımızın ah-fəğanı, namərd güllələsinə tüş gələn körpələrimizin dodağında donan təbəssümü təsirli poetik dillə oxuculara çatdırılır.

B.Vahabzadə yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu həmişə əhəmiyyətli yer tutmuşdur. Vətənin əsrarəngiz təbii gözəllikləri, onun dərəsi, dağı, daşı, çölü, düzü, çəməni bu poeziyanın baş lıca tərənnüm obyektidir, şairin lirik qəhrəmanı doğulub boy atdığı ana torpağa möhkəm, qırlmaz tellərlə bağlıdır. B.Vahabzadənin «Dağ çiçəkləri», «Göy göl», «Ana torpaq», «Dağlarım», «Yaylaqda» və s. şeirləri bu poetik ovqatın məhsuludur. İfrat Əliyevanın qeyd etdiyi kimi, «Şairə görə, nə qədər ucalsan da, səmalara uçsan da yenə torpağa, doğma torpağa bağlı olmalısan. Torpaqdan məhrum olmaq, ayağını yerdən üzmək səni gücsüz, çəkisiz, qiymətsiz edər.»[4] Məhz bu baxımdan şairin poeziyasında vətənpərvərlik milli-mənəvi dəyərlərin ən uca zirvəsində dayanır, bütünlükdə yaradıcılığından qırmızı xətt kimi keçir. Azərbaycan bu poeziyanın ana obrazı olaraq gözlərimiz önündə ucalır:

Azərbaycan, adın atəş,
Özün işıq,
sözün işıq,
Alovlardan yaranmısan
Biz adınla tanınmışıq.
Sən dosta dost
Düşmənimə göz dağısan.

---

[1] Qasımov H. Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri (monoqrafiya). Bakı, Elm, 2004 s.212.
[2] Ващабзадя Б. Сечилмиш ясярляри. Эянжлик, 1967, с.136.
[3] Vahabzadə B.Əsərləri.- "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2002. s. 468.
[4] Azərbaycanın Bəxtiyarı: Bəxtiyar Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu. Bakı, Azərnəşr, 1995, c.368.

Alnın açıq,
Üzün ağdır –
Yenilməzlik bayrağısan.[1]

Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycançılıq amalı böyükdür, o hər cür xırda, cılız hisslərdən uzaqdır. Şairin lirik qəhrəmanının Azərbaycan sevgisi yerliçilik meyillərindən uzaq, daha əzəmətli, geniş miqyaslı, bütöv vətən sevgisidir:

Mən həm bakılıyam, həm lənkəranlı,
Gəncəli, qubalı, həm naxçıvanlı.
Şəkili, şirvanlı, qarabağlıyam,
Bütöv Vətənimə, bütöv bağlıyam.[2]

Onun «Şəki» şeirində də bu bədii məntiqin davamını görürük. "Özünüz şəkili olduğunuz halda hələ Şəkiyə bir şeir həsr etməmisiniz" məzmunlu oxucu məktubuna cavab kimi yazdığı "Şəki" şeirində şair həmişə qəlbində gəzdirdiyi, heç vaxt bölünməyən, xırdalanmayan vətən sevgisini belə mənalandırır:

Bir nəğmə qoşmadım hələ mən sənə,
Dağlar bunu mənə kəsir sanmasın.
Mən dedim, vurğunam Azərbaycana,
Deyirəm, heç zaman xırdalanmasın
Könlimdən ucalan bu avaz, bu səs.
Böyükdür, ucadır məsləkim mənim.
Bala anasına "sevirəm" deməz,
Mən də deməmişəm, a Şəkim, mənim.[3]

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanda 60-cı illərdən başlayan milli azadlıq hərəkatının öncüllərindən biri kimi istiqlal mübarizəsi meydanına atılmışdır. Sovet rejimində milli varlığı tapdanan millətin dərdlərini rəmzlər vasitəsilə, və yaxud müxtəlif ədəbi üsullarla ifadə edən şair əsərlərində daim azərbaycançılıq ideyasını təbliğ etmiş, yaşatmışdır. Şair 1959-cu ildə yazdığı "Gülüstan" poemasında iki yerə parçalanmış Azərbaycanın tarixi faciəsini dilə gətirmiş, rus və fars imperiyasının pəncəsi altında inləyən millətimizin azadlıq arzularını tərənnüm etmişdir. Bu poemaya görə şair təzyiqlərə məruz qalmış, 1962-ci ildə ildə "millətçi" damğası ilə Azərbaycan Dövlət Universitetində vəzifəsindən çıxarılaraq yalnız iki ildən sonra işə bərpa edilmişdir. Şair "Gülüstan" poemasında «Yoxmu qanımızda xalqın qeyrəti? Belə saxlayarlar bəs əmanəti?» – deyə bu müqaviləni böyük tarixi günah, millətimizə qəsd kimi qiymətləndirirdi. Cənubda Şəhriyarın «Heydərbabaya salam» poemasının şimaldakı əks-sədası «Gülüstan» poeması oldu. Poemada şairin millətinin haqqını tələb edən cəsarətli səsi üsyan edərək hayqırır:

Ağalar bilmədi birdir bu torpaq,
Təbriz də, Bakı da Azərbaycandır.
Bir elin ruhunu, dilini ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır.[4]

Xalqının haqlarının müdafiəsinə qalxan şair milli təəssübkeşliklə yazdığı, sovet diktaturasını ifşa edən digər cəsarətli əsərlərini isə sovet ittifaqı dağılandan sonra "Sandıqdan səslər" başlığı altında nəşr etdirmişdir.

Ana dilimizə təəssübkeş münasibət də şairin yaradıcılığında dolğun bədii həllini tapan millimənəvi problemlərdən biri kimi nəzəri cəlb edir. Əhməd Bican Ercilasinin "Bəxyiyar Vahabzadə bizə öyrətdi ki, hər bir millətin ana dili o millətin namusu və vicdanıdır. O, nəsillərin bir-birinə ötürdüyü ən qiymətli mirasdır" qənaəti şairin Azərbaycan dilinin bütün incəliklərinə nüfuz etmə məharətindən və onu başlıca milli-mənəvi dəyər kimi tərənnümün məntiqindən doğurdu.

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. Gənclik, 1967, s..134.
[2] Vahabzadə B.Əsərləri.- "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2002, s.306.
[3] Vahabzadə B.Əsərləri.- "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2002, s.327.
[4] Vahabzadə B. "Gülüstan", Bax: «Fəryad», Bakı, 1995, s.130.

B.Vahabzadə əsərlərində doğma ana dilini keçmişin yadigarı, gələcəyin qiymətli sərvəti kimi təqdir edir;

Dil açanda ilk dəfə ana söyləyərik biz,
"Ana dili" adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Bu dil,-bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil,- bir-birimizə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil,- tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil,-əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.[1]

Şairin ümumbəşəri problemlərdən, dünyanı düşündürən qlobal məsələlərdən bəhs edən şeirləri də millilikdən qaynaqlanır. Bütün ali mənəvi-əxlaqi dəyərlərin, eləcə də ümumbəşəriliyin kökündə millilik dayanır. B.Vahabzadə yaradıcılığı boyu bu həqiqətə sədaqətini nümayiş etdirmiş, sanki Jorj Leron Dalamberin «Əsil insan ailəsini özündən artıq sevən, yaxşı insan vətənini ailəsindən artıq sevən, ən yaxşı insan bəşəriyyəti vətənindən artıq sevəndir» qənaətini poeziyasında gerçəkləşdirmişdir. İnsanın mürəkkəb psixoloji aləmi, fəlsəfi təfəkkürü, sevgisi, sevinci, kədəri, dünya, həyat, ölüm, dostluq, sədaqət, milli mənlik, dini etiqad və s. haqqında duyğuları əks etdirən lirikasında bütün mövzular bu humanizmdən qaynaqlanır, mənbəyini ilkinliyə, milli varlığın daha dərinliklərinə – türkçülüyə, türkün ulu yurduna, torpağına məhəbbət və qayğıkeşlik, həssaslıq kimi ülvi hisslərdən götürür. Görkəmli şairin «Azərbaycan-Türkiyə» şeiri bu hiss və duyğuların ən bariz örnəyi kimi diqqəti cəlb edir. Şair bu şeirində Azərbaycanla Türkiyəni sevinci, kədəri bir olan, eyni amala, məsləyə xidmət edən, əzəmətli qəhrəmanlıq keçmişi, qədim tarixi ilə öyünməyə layiq iki qardaş ölkə kimi tərənnüm edir. Azərbaycanı «ana yurdum», Türkiyəni «ata yurdum»-deyə vəsf edən, bayraqlarındakı ay-ulduzun da eyni olduğunu vurğulayan B.Vahabzadə bu iki ölkəni «bir ananın iki oğlu» adlandırır, «bir amalın iki oğlu» kimi yüksək dəyərləndirir:

Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir,
Eşqimiz bir, yolumuz bir
Azərbaycan-Türkiyə.

Bir millətik, iki dövlət
Eyni arzu, eyni niyyət.
Hər ikisi cümhuriyyət
Azərbaycan-Türkiyə.[2]

Bu cəhətdən Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycan millətinin deyil, bütünlükdə türk dünyasının böyük, əzəmətli və əbədiyaşar şairi kimi sevilir. «Mənə öz ömrümü uzatmaq deyil, şeirimin ömrünü uzatmaq gərək» deyən şair qüdrətli sənəti ilə xalqın şairi olmağı bacarmış, millətimizin qəlbində əbədiyaşarlıq hüququ qazanmışdır. Niyazinin dediyi kimi, "Bəxtiyar ona görə bəxtiyardır ki, onu xalq sevir; xalqı da ona görə bəxtiyardır ki, onun Bəxtiyarı var."

D B YYAT

1. Azərbaycan sovet ədəbiyyatı (ali məktəblər üçün dərslik). Bakı, Maarif, 1988.
2.. Azərbaycanın Bəxtiyarı: Bəxtiyar Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu. Bakı, Azərnəşr, 1995.
3. Vahabzadə B. Axı dünya fırlanır… (şeirlər). Bakı, Yazıçı, 1987.
4. Vahabzadə B.Əsərləri.- "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2002, s.327.
5. Vahabzadə B. «Fəryad», Bakı, 1995.

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. Gənclik, 1967, s..121.
[2] Vahabzadə B.Əsərləri.- "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2002, s.386.

6. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. Gənclik, 1967.
7. Vahabzadə B. Açılan səhərlərə salam (şeirlər). Bakı, 1979.
8. Türk dünyasının Bəxtiyarı. (Bəxtiyar Vahabzadənin həyat, yaradıcılıq və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu) I hissə. Azərb.dilində. Bakı, "Təfəkkür" NPM, 2002.
9. Qasımov H. Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri (monoqrafiya). Bakı, Elm, 2004
10. Ulutürk X.R. Ustadı Bəxtiyar Vahabzadə haqqında (monoqrafiya). Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1999.
11. Əliyeva İ. Bəxtiyar Vahabzadənin lirikası (monoqrafiya). Bakı, Yazıçı, 1982.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN ELM-PEDAQOJİ İRSİNƏ MÜNASİBƏT

Sərdarova Mehrivan Nağı qızı
ADPU, elmi işçi
Mehriban serdarova@mail.ru.

XÜLASƏ

Məqalədə ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin, ədəbiyyatının, incəsənətinin inkişafında mühüm xidmətləri olan böyük şair, alim, pedaqoq, müəllim, Bəxtiyar Vahabzadənin çoxsahəli zəngin elmi, ədəbi-pedaqoji irsinə münasibəti tədqiq edilir.

Məlum olur ki, B.Vahabzadənin pedaqoji ideyalar ilə zəngin çoxsahəli irsi, eləcə də, şəxsiyyəti H.Əliyev tərəfindən daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Həm də ona görə ki, gənc nəslin pedaqoji ideyalarla təlim-tərbiyə olunmasında B.Vahabzadənin ədəbi-pedaqoji irsindən istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Məlumdur ki, Azərbaycanın sevgisi, azərbaycançılıq hissi, xalq, millət sevgisi, dil sevgisi B.Vahabzadə yaradıcılığının leytmotivini təşkil edir. H.Əliyev B.Vahabzadənin vətənpərvərlik tərbiyəsindəki rolunu yüksək qiymətləndirir: "Vətənlə, xalqla, ana dilimizlə qırılmaz tellərlə bağlı olan hər bir misranızdakı hikmət ölkəmizin müstəqilliyi uğrunda vətənpərvər mübarizlərin yetişməsində böyük rol oynamış və gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində bir örnək olmuşdur".

H.Əliyev B.Vahabzadənin milli-mənəvi dəyərlərə əsaslanan bugünkü cəmiyyətimizin quruculuğundakı rolunu yüksək dəyərləndirir: "Siz yüksək ideallar tərənnüm edən poeziyanızla millətin birliyinə, ləyaqətinə ehtiram hissi aşılamış və onların təntənəsi uğrunda səbrlə, yorulmadan, ardıcıl mübarizə aparmısınız. Bəşəriliklə milliliyin vəhdətindən qaynaqlanan əsərləriniz ölkəmizdə milli şüurun yüksəlməsinə güclü təkan vermişdir. Xalqımızın …azadlığa, istiqlaliyyətə olan sevgisini ifadə etməkdə siz bir çox siyasətçinin görə bilmədiyi işi görmüsünüz".

Müstəqil dövlətimizi gələcəkdə də yaxşı qura bilmək, qorumaq üçün gənclərə tarixi köklərimizi yaxşı bilməyi, onlara hörmət etməyi tövsiyə edən H.Əliyev B.Vahabzadənin "Özümüzü kəsən qılınc" pyesini, milli-mənəvi, dini dəyərlərə tapınmaqda, vicdana söykənməkdə, ləyaqət və inam tərbiyəsində "Hara gedir bu dünya" pyesinin əhəmiyyətini qiymətləndirmiş, məzmun etibarilə pedaqoji ideyalarla zəngin bu əsərləri elmi, ədəbi-pedaqoji hadisə kimi dəyərləndirmişdir.

H.Əliyev B.Vahabzadənin müəllimlik, pedaqoqluq fəaliyyətinə də yüksək qiymət verir: "İdeyalarınızla pərvazlanaraq müstəqil həyata qədəm qoyan neçə-neçə tələbə nəsli bu gün nə vaxtsa sizi dinləməkdən, sizin tələbəniz olmaqdan sonsuz qürur və şərəf hissi duymaqdadır". Və qəti əmindir ki, B.Vahabzadə yaradıcılığı, onun pedaqoji məziyyətləri, Azərbaycan Respublikasının müstəqillik yolları ilə inkişafı uğrunda bundan sonra da ən uca, ən ülvi amalların gerçəkləşməsinə xidmət edəcəkdir.

Açar sözlər: Bəxtiyar Vahabzadə, ədəbi-pedaqoji irs, ədəbiyyat, vətənpərvərlik, ana dili, ləyaqət.

Dünya mədəniyyəti tarixinə diqqət yetirsək görürük ki, elmə, təhsilə-maariflənməyə, mədəniyyətə yüksək qiymət verən xalqlar, dövlətlər və dövlət başçıları bununla nəinki öz ölkələrinin iqtisadi və mədəni yüksəlişini təmin edir, həm də dünya mədəniyyətinə, sivilizasiyaya böyük töhfə vermiş olurlar. Bu mənada böyük Mustafa Kamal Atatürkün bir müdrik kəlamı ibrətamizdir: "Ən böyük şəxslər özündən çox mənsub olduğu cəmiyyəti düşünən, onun varlığının və xoşbəxtliyinin qorunması yolunda həyatını verən insanlardır".

"Dünyaya xalqlar, millətlər, insanlar arasında nizam, harmoniya yaratmaq üçün gəldiklərinə həmişə ürəkdən inanan türklər… qlobal proseslərin arxasınca deyil, önündə getməyə cəhd etmişlər[1]. Buna görədir ki, türklər əsrlər, minillər boyu dünya mədəniyyətinin ən mühüm qabaq-

[1] Nizami Cəfərov. Seçilmiş əsərləri, 3-cü cild, Bakı, "Elm", 2007, s.20.

cıl ideyalarını mənimsəməklə özləri də dünya mədəniyyətinə böyük töhfələr vermiş, zaman-zaman dünya miqyaslı mütəfəkkirlər, sənətkarlar, ictimai-siyasi xadimlər, dövlət adamları yetirmişlər.

Dünyada mənəvi, maddi mədəniyyət yarandığı bir zamandan elmimiz, təhsilimiz, maarifimiz, bütövlükdə mədəniyyətimiz ilə bu xəzinəyə nadir incilər bəxş edən xeyli sayda sənətkarlarımızın, fikir bahadırlarımızın, dövlət xadimlərimizin, bir sözlə, dünya tarixinə yaradıcı, inkişafetdirici təsir göstərən böyük türklərin hər zaman kəsiyində rolu məlumdur, danılmazdır. Bu baxımdan, XX əsrin II yarısından etibarən mədəniyyət tariximizə böyük əməllər sahibi, hələ canlı ikən əfsanəyə dönən, klassikləşən iki böyük azərbaycanlının adı – Heydər Əliyevin və Bəxtiyar Vahabzadənin də adı daxil olur.

Azərbaycanımızın varlığının, xoşbəxtliyinin qorunması yolunda həyatını verən bu böyük şəxsiyyətləri azərbaycançılıq, milli birlik, dövlətçilik, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik amalı, əqidəsi birləşdirmişdir. H.Əliyev və B.Vahabzadə arasında geniş ictimaiyyətə bəlli olan mənəvi yaxınlığın, etibarlı dostluğun əsasında, kökündə, bir tərəfdən, bu amal dayanırdı, ikinci tərəfdən isə H.Əliyevin B.Vahabzadənin çoxsahəli zəngin irsinə münasibəti Azərbaycan tarixinə, ədəbiyyatına, elminə, təhsilinə, onun tədrisinə, təbliğinə, eləcə də Azərbaycan müəlliminə, pedaqoquna, maarifpərvər ziyalısına verdiyi dəyər ilə ölçülürdü. Azad sözə, hətta fikrə qadağa qoyulduğu sovet rejiminin sərt illərində içində gəzdirdiyi milli duyğuları "Xruşşov mülayimləşməsinin" qızğın vaxtlarında, 1959-cu ildə "Azərbaycanın birliyi və istiqlalı uğrunda çarpışanların əziz xatirəsinə" epiqrafı ilə başlanıb azərbaycanlıları azadlığa, birliyə, torpaqlarımızın bütövlüyünü qorumağa səsləyən "Gülüstan" poeması ilə B.Vahabzadə hələ o illərdə milli ruhlu H.Əliyevin diqqətini özünə cəlb etdi. Bu barədə faktlara yazıçı-jurnalist E.Axundovanın "Heydər Əliyev: Şəxsiyyət və zaman" kitabında keçmiş sovet DTK-nın təcrübəli çekistlərinin xatirələrində rast gəlirik. Belə ki, DTK sədri kimi H.Əliyev Arif müəllim adlı çekisti müsahibəyə dəvət edir. Onun Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı biliklərini yoxlayır. Arif müəllim Bəhmənyar, Fələki Təbrizi, Qövsi Təbrizi, Zülfüqar Şirvanidən maraqlı faktlar söyləyir. Hətta Zülfüqar Təbrizinin virtuoz sənətkar olmağı, hər sətrində üç qafiyə yazmağı haqqında bilgiləri ilə Azərbaycan tarixinə, ədəbiyyatına dərin bələd olan H.Əliyevi xeyli məmnun edir. H.Əliyev sanki öz fikirlərinə aydınlıq gətirmək üçün soruşur ki, onun fikrincə, kimdir indi Azərbaycan poeziyasının ən görkəmli nümayəndəsi? "…Dedim ki, Bəxtiyar Vahabzadəni yüksək qiymətləndirirəm. O susdu, sonra birdən soruşdu: "Bəs "Gülüstan" barəsində nə deyə bilərsiniz?" Cavab verdim: "Heydər Əliyeviç, baxır poemaya hansı aspektdən, hansı tarixi nöqteyi-nəzərdən yanaşasan. Əlbəttə, problemli məsələdir. Ancaq bu, axı, şair xəyalının məhsuludur". Əliyev gülümsündü: "Bəlkə də siz deyən düzdür"[1].

Üzərinə millətçilik damğası qoyularaq , daim nəzarətə götürülən, işdən çıxarılan, müxtəlif təzyiqlərəkl3õTD0 Tc 1 Tf1.365 0 TD0 Tc0 Tw<0525Ŧj/TTi1TT4 1 Tf0.445 0 TD96 Tw[.cn9 TD<052 Tf1.945

gətirib bugünkü vəziyyətə çıxartdı" fikirlərini söyləmiş və qeyd etmişdir ki, bu yazılara görə onu sıxıblar, təqib ediblər, incidiblər, kəm baxıblar, açıq və ya gizli tənqid ediblər, amma o, qəhrəmanlıq göstərib, heç nədən qorxmayıb, heç nə onun qarşısını kəsməyib, öz işini görüb. Bu "iş" Azərbaycan sevgisi, azərbaycançılıq hissi, xalq, millət sevgisi, dil sevgisi, "sevdiklərini" qorumaq və gələcəyə ötürməkdən ibarət idi.

Vətən, onun taleyi mövzusu, bununla əlaqədar vətənpərvərliyin təbliği, tərənnümü, aşılanması Bəxtiyar Vahabzadənin bütün yaradıcılığı boyu davam etmiş, onun yaradıcılığının leytmotivini təşkil etmişdir. H.Əliyev B.Vahabzadənin vətənpərvərlik tərbiyəsindəki rolunu yüksək qiymətləndirir: "Vətənlə, xalqla, ana dilimizlə qırılmaz tellərlə bağlı olan hər bir misranızdakı hikmət ölkəmizin müstəqilliyi uğrunda vətənpərvər mübarizlərin yetişməsində böyük rol oynamış və gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində bir örnək olmuşdur[1].

Bəxtiyar Vahabzadənin həyatı, elmi-pedaqoji, ictimai-siyasi fəaliyyəti, bütövlükdə, şəxsiyyətinin milli mənlik şüurunun formlaşmasında, inkişafında, vətəndaşlıq duyğularının oyanmasında böyük təsir gücünə malik olmağı ilə bağlı müasirləri, XX əsrin görkəmli siyasi və dövlət xadimləri, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimləri hər zaman aktual olan qiymətli fikirlər söyləyiblər. Onun dostu, Azərbaycan mədəniyyətinin yorulmaz təbliğatçısı Əhməd Şmidenin "Bir insanın öz xalqını və öz doğma dilini dəlicəsinə sevə bilmək qabiliyyətini mən Bəxtiyar Vahabzadədən öyrəndim"-fikri, bu mənada, xüsusilə diqqəti çəkir.

Göründüyü kimi, vətənpərvərliyin, vətəndaşlığın Bəxtiyar Vahabzadə zirvəsi vardır. Çünki, vətənpərvərlik B.Vahabzadəyə görə, hər bir mənəvi keyfiyyətlərin, idealların fövqündə durmalıdır. Çünki "Vətən yalnız torpaq deyil. Vətən…bu torpağın üstündə yaşayan xalqın dili, tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənəsi, bir sözlə, ruhu və psixologiyası ilə vətəndir! Vətənə bu mənəvi keyfiyyətləri ilə bağlanmış adam Vətən uğrunda hər fədakarlığa, hətta ölümə də gedə bilər"[2].

Göründüyü kimi, şairə görə, Vətən xalqımızın mənəvi-əxlaqi həyat təcrübəsi, adət-ənənəsinin toplandığı yaddaşdır. Vətən səhifələrində xalqımızın tarixi taleyi həkk olunduğu bir tarixdir. Bu tarixi unutsaq, keçmişimizin üstündən xətt çəkmiş olarıq. Vətən vicdandır! Bu vicdandan mərhum olmaq şərəfsizlikdir, rəzalətdir.

B.Vahabzadə vətənpərvərliyinin tərkib hissəsi olan ana dili məsələsi şairin yaradıcılığından qırmızı xətt kimi keçir. Şairə görə, dil insanı vətənə bağlayan amil, milli varlığın daşıyıcısı, xalqın varlığının mənəvi pasportudur. Ana dilinə münasibət, şair üçün, xalqa münasibətdir. B.Vahabzadə yaxşı bilirdi ki, insanın vətən, yurd hissi onun ana dili ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Ana dilinin olmadığı yerdə həqiqi vətən hissi mümkün deyil. Ana dilinin taleyi xalqın gələcək taleyi ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır.

Buna görədir ki, dilimizə xüsusi məhdudiyyətlərin qoyulduğu, dövlət idarəsinin hər bir sahəsində bütün sənədləşmə və ünsiyyətin rus dilində aparıldığı, məclislərdə ancaq bu dildə danışıldığı, rusdilli orta məktəblərin sayının süni surətdə artırıldığı bir vaxtda B.Vahabzadə xalq, millət qarşısında həyəcan təbili çalır, vətənpərvərlik amalı ilə Vətənimiz qarşısında tarixi xidmət göstərir. Təkcə elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə kifayətlənmir, insan qəlbinə tez yol tapan poeziyaya üz tutur, xalqa, millətə müraciət edərək vəzifənin nə qədər qlobal, ciddi və məsuliyyətli olduğunu göstərir. Göstərir ki, bu dil vətən, millət, torpaq sevgimizin başlanğıcıdır, ruhumuzun keçmişdən gələcəyə ötürücüsüdür:

Övladları yer üzünə səpələnsə
Pərən-pərən düşənlərin
Vəhdətidir ana dili,
Bu dünyanın
Hansı uzaq bucağında səslənirsə,
O bucağı mənim üçün
əzizlədən ana dilim!
Məni ana Vətənimin

[1] Heydər Əliyev və mədəniyyəti. "Nurlan" Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi. Bakı, 2008, səh.352.
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, XII cilddə, XI cild, Bakı,"Elm" 2009, səh.41.

Bütün oğul-qızlarına
Qohum edən ana dilim!
Sən gözlərə görünməyən
bir telsən ki,
Yol açmısan keçmişimdən gələcəyə,
Ana yurdun öz ruhunu
keçirirsən –
Bu nəsildən o nəsilə.
Bu ürəkdən o ürəyə
öz dərdimi, sevincimi
Dodağımda çağladanım,
Məni ana Vətənimə,
Bu günümə,
Sabahıma, dünənimə bağladanım.

B.Vahabzadənin millətin varlığına, özünəməxsusluğuna, milli özünüdərkinə və özünütəsdiqinə, milli ləyaqətinin qorunmasına əsaslanan milli mənlik şüurunun formalaşmasında, milli ruhda tərbiyə işindəki fəaliyyətinə H.Əliyev xalq adından belə qiymət verir: "Siz yüksək ideallar tərənnüm edən poeziyanızla millətin birliyinə, ləyaqətinə ehtiram hissləri aşılamış və onların təntənəsi uğrunda səbrlə, yorulmadan, ardıcıl mübarizə aparmısınız. Bəşəriliklə milliliyin vəhdətindən qaynaqlanan əsərləriniz ölkəmizdə milli şüurun yüksəlməsinə güclü təkan vermişdir. Bədii sözə böyük inam və hörmət bəsləyən xalqımızın imperiyaya, totalitarizmə qarşı nifrətini, azadlığa, istiqlaliyyətə olan sevgisini ifadə etməkdə Siz bir çox siyasətçinin görə bilmədiyi işi görmüsünüz".

Müdrik tövsiyələri ilə müstəqil dövlətimizi gələcəkdə də yaxşı qura bilmək, qorumaq üçün gənclər də tarixə və müasirliyə, dövlətə və dövlətçiliyə, müstəqilliyə, müasir dünyamıza yeni baxış, münasibət tərzi formalaşdıran H.Əliyev bu baxımdan B.Vahabzadənin "Hara gedir bu dünya", "Özümüzü kəsən qılınc" ("Göytürklər") pyesinin tamaşalarına baxdıqdan sonra məzmun etibarilə ibrətamiz olan, müasir və tarixi həqiqətlərə söykənən bu əsərləri ədəbi-pedaqoji hadisə kimi dəyərləndirmişdir. Belə ki, "Hara gedir bu dünya" pyesinin tamaşasından sonra yaradıcı kollektivin üzvləri ilə görüşü zamanı tamaşadan aldığı təəssüratları bölüşərkən bu əsəri fəlsəfi, psixoloji və eyni zamanda elmi əsər kimi dəyərləndirmişdir. B.Vahabzadənin bütün yaradıcılığının mədəniyyətimizin, incəsənətimizin, ədəbiyyatımızın inkişafındakı yüksək rolunu qiymətləndirməklə əsəri həm də elmi-pedaqoji aspektdən incəliklə təhlil etmişdir. Bildirmişdir ki, bu əsər aktualdır və aktuallığını heç zaman itirməyəcək, çünki "...insan nə qədər yaşayaçaqsa, bu mövzu bir o qədər də aktual olacaqdır"[1]. Əsərdə əqli təhsil və tərbiyə nəticəsində ən yüksək səviyyəyə qalxmış insan və insan cəmiyyəti onun xüsusiyyətləri, keyfiyyətindən bəhs edilməklə insan tərbiyəsi ön plana çəkilir". "....Bu əsərdən doğan məna ondan ibarətdir ki, gərək hər bir insan nə olur-olsun, paklıq, mənəvi saflıq, mənəvi təmizlik uğrunda mübarizə aparsın, insana xas olan mənfi keyfiyyətlərdən insanları xilas etməyə axıra qədər çalışsın" - fikirləri ilə tərbiyədən, tərbiyəçidən bəhs etməklə, həm də özünütərbiyə məsələlərinə toxunur: "Mən bu tamaşanı izlədikcə fikirləşirəm, vəzifə nədən ibarətdir – bunu qəbul etmək (yəni, cəmiyyətdəki naqisliklər: haramın halalı üstələdiyini, mənəm-mənəm hissinin önə çəkildiyini, inamsızlığın baş alıb getdiyini və s. – M.S.), onunla razı olmaq, yaxud da ki, mübarizə aparmaq lazımdır? Əsərin də ana xətti ondan ibarətdir ki, əsas qəhrəman Laçın bu mübarizəni aparır və öz fikrində, əxlaqında axıra qədər qalır. Demək, insanları bu nümunədə tərbiyə etmək lazımdır"[1].

H.Əliyev tərbiyə işinin çox çətin olduğunu da vurğulayır. "...müəyyən bir mərhələdə nəyəsə nail olmaq olur, sonra kimsə gəlib onu pozur"-fikri ilə pedaqogikanın əsas vəzifələrindən biri kimi tərbiyənin planlı, mütəşəkkil olması məsələsinə toxunur.

[1] Heydər Əliyev və mədəniyyəti. "Nurlan" Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi. Bakı, 2008, səh.369
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Əsərləri, XII cilddə, IX cild, Bakı, "Elm", 2008, səh.445

Göstərir ki, insan təbiətində xeyirlə şər yan-yanadır, müsbət cəhətlər ilə yanaşı mənfi cəhətlər də var, onlar azalmır, əksinə artmaqdadır. Buna görə də həyata nikbin baxmalı (nikbinlik prinsipi – M.S.), inam, ləyaqət, vicdana söykənməli, tərbiyə olunmalıdır. Bu fikirləri B.Vahabzadə surətlərin dili ilə də tez-tez səsləndirir: "İlahi, yalnız özünü düşünüb, başqasını tapdalayan, nəfsinin qulu olan insana necə ali insan demək olar"?, "Bugünkü şüurlu insan daha da yüksəlmək əvəzinə niyə əxlaqı unudub bu qədər aşağı enmişdir? "İlahi, gör əxlaq nə qədər pozulub ki, hamı özünü cəmiyyətə qarşı qoyub. Mən qarşıma qoyduğum məqsədi başa çatdıra bilsəydim, elmin əxlaqi prinsipinə qələbə qazandırar, bu yolun ilk yolçusu olardım". "Günah bizdə deyil, əxlaqımız və inamımız pozulub", "Əyrilik, yalan, riya, oğurluq, rüşvət ən adi normaya çevrilib. Bunları bacarmayanlara, başqa sözlə, əxlaqı pozulmamış adamlara əfəl, fərsiz, bacarıqsız deməkdən də çəkinmirik" kimi fikirlər ilə B.Vahabzadə bəlalardan xilas olmağın yolunu əxlaqın – vicdanın, ləyaqətin, inamın tərbiyəsində görür. Bu tərbiyədə dini təhsilin, tərbiyənin vacibliyini də vurğulayır. Ulu əcdadın dili ilə faciəyə düçar olmuş qəhrəmana deyir: "Allah qarşısında ucalmaq, onu dərk etmək imkanın var idi. Amma sən bundan qaçdın, özün-özünü kiçiltdin" və ya "İndi cəmiyyət Allaha tərəf dönür". Bu fikirlər ilə elmi, milli və dini anlayışları vəhdətdə götürməklə bütöv torpağı, azad vətəni, müstəqil dövləti olan bir millətin, xalqın mənəviyyatının ölməzliyinə, əbədi yaşayacağına inanır. Müsbət qəhrəman Laçının "İndiyəcən dünyada 15 min dəfə müharibə aparılıb" – fikirləri ilə cəmiyyətdəki zorakılıqdan, zülmdən, ədalətsizlikdən, vicdansızlıqdan, halal-haramın ortadan qalxmasından xilası elmə, idraka, fəlsəfəyə arxalanmaqda görür."Hara gedir bu dünya" sualının cavabını da insan Allahın köməyi ilə, elmin gücü ilə araşdırıb dərk etməlidir, həyat yolunu seçməlidir, gələcəyə çıraq tutmalıdır. Çünki bütün bəlalar mərhəmətsizlikdən, vicdansızlıqdan, allahsızlıqdan törəyir.

Göründüyü kimi, B.Vahabzadənin bu əsəri milli pedaqogikamıza dəyərli töhfədir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ,"Özümüzü kəsən qılınc" (Göytürklər") pyesi də H.Əliyevin təbirincə, dəyərli elmi-pedaqoji hadisədir. Çünki, o, "milli ideologiyamızın konsepsiyası olmalıdır" tələbini irəli sürməklə, milli ideologiyamızın formalaşması üçün düşünən beyinlərimiz, alimlərimiz və o cümlədən, təhsil sahəsində çalışan müəllim ordusunun qarşısında vəzifə qoymuşdu. Göstərirdi ki, bu ideologiyanı qurmaq, yaratmaq, təşkil etmək və eyni zamanda əməli surətdə həyata keçirmək üçün tarixi keçmişimiz yaxşı öyrənilməlidir, tarixi keçmişimiz ədəbiyyatda əks olunduğu üçün ədəbi irs gənclərə çatdırılmalı, tədris olunmalıdır. Göründüyü kimi, milli ideologiyamızın konsepsiyasının həyata keçirilməsində tarixə və müasirliyə yanaşma prinsipinin mühümlüyünü bilən H.Əliyev üçün "Özümüzü kəsən qılınc" əsərinin, tamaşasının hansı çəkiyə malik olduğu üzə çıxır.

Göstərilən məqsəd üçün tarixi mövzudakı əsərlərin vacibliyindən, aktuallığından danışaraq bu mövzuda əsərlər yazmağın əhəmiyyətini önə çəkmişdir: "Əsərin mövzusu, məzmunu və mənası çox böyük əhəmiyyət kəsb edir... Ədəbiyyatımızda hər bir janrda, mövzuda əsərlər olmalıdır. Ancaq tarixi mövzuda əsər yazmaq həmişə çox mürəkkəbdir, çətindir. Tarixi mövzuda əsər yazmaq çox zəhmət tələb edir... Belə bir əsər qədim tariximizin, o cümlədən millətimizin qədim köklərinin tarixinin böyük bir səhifəsini açıb ictimaiyyətə göstərir. Bunun özü böyük bir işdir. Və hesab edirəm ki, böyük yaradıcılıq qələbəsidir. Bunu Bəxtiyar Vahabzadə çox böyük məharətlə edibdir. Birincisi, o bu əsəri tarix və tarixi dəqiqlik əsasında yaradıbdır. İkincisi də onun bugünkü nəslə, "Azərbaycan ictimaiyyətinə ən böyük xidməti ondan ibarətdir ki, bu əsər həmişə yaşayacaq... Bu əsər gələcək üçün də çox böyük əhəmiyyət kəsb edir... Tariximizi araşdırıb bu gün üçün əhəmiyyətli, dəyərli olan səhifələrini indiki və gələcək nəsillərə çatdırmağın özü xalq, millət, tarix və gələcək nəsillər qarşısında böyük xidmətdir....".Öz adından, bütün xalqımız, millətimiz, cəmiyyətimiz adından B.Vahabzadəyə bu əsərə görə xüsusi təşəkkür edən H.Əliyev "biz köklərimizin türk millətinə, qədim türk tarixinə bağlı olduğu ya deməmişik, ya da deməyə cəsarət tapmamışıq" - fikri ilə milli özünüdərkimizdə bu əsərin əhəmiyyətli cəhətini bir daha təsdiqləyir.

H.Əliyev fikrinə davam etdirərək bildirir ki, əsər məzmun etibarilə çox ibrətamizdir və təəssüflər olsun ki, bizim ulu əcdadlarımızın həyatında baş verən anlaşılmazlıqlar, ədavət, qardaşın qardaş əleyhinə çıxması kimi tarixi həqiqətlər bu gün də, 1450 il sonra yenə də mövcuddur. Və bu hadisələrin kontekstində əsərdən məlum olduğu kimi,milli özünüdərk, köklə bağlılıq, ənənə-

lərimizə, tarixən sözübütövlüyümüzə, sülhsevərliyimizə, mərdliyimizə, hörmət hisslərimizə, böyük-kiçik münasibətlərimizə və s. güzgü tutulur. Mənfi xüsusiyyətli obrazların ifşası ilə müsbət xüsusiyyətlərin ləyaqətli, vicdanlı insan tərbiyəsində rolu üzə çıxır. XXX

H.Əliyevin B.Vahabzadənin zəngin elmi-pedaqoji irsinə münasibətində onun müəllimlik, pedaqoqluq fəaliyyətinə də verdiyi yüksək qiymət diqqəti çəkir: "...ideyalarınızla pərvazlanaraq müstəqil həyata qədəm qoyan neçə-neçə tələbə nəsli bu gün nə vaxtsa sizi dinləməkdən, sizin tələbəniz olmaqdan sonsuz qürur və şərəf hissi duymaqdadır...." H.Əliyev öz milli dünyagörüşünün formalaşmasında, inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin bir müəllimi, alimi kimi B.Vahabzadənin pedaqoji fəaliyyətini çox yüksək tutur:

"...Öz dilini inkişaf etdirən alim, müəllim, öz tarixini yazan,inkişaf etdirən, tarixini əks etdirən alim, öz mənəviyyatını araşdıran, təhlil edən və ümumiləşdirən, elmiləşdirən, xalqına yüksək səviyyədə çatdıran alim - ... öz xalqının, millətinin milli şüurunun, milli ruhunun, vətənpərvərlik ruhunun inkişaf etməsinə, irəliyə getməsinə xidmət göstərir. Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının yaranması, meydana çıxması, inkişaf etməsi tariximizin səhifələrinin təxribatdan, təhrifdən qorunması... bunlar alimlərimizin, müəllimlərimizin, ali təhsil ocaqlarında çalışanların fəaliyyəti nəticəsində olmuşdur"[1].

B.Vahabzadənin maarifpərvər pedaqoq, müəllimlik fəaliyyətində əxlaqi-didaktik ruh aşılayan, məktəb, müəllim, kitab kimi anlayışları özündə ehtiva edən "Məktəb şeirləri" silsilə əsərləri özünəməxsus yer tutur. Bu əsərlərdə əlifbanın , ümumiyyətlə, kitabların, onları tədris edənin rolu, əhəmiyyəti barədə məlumat verilir. Bu günümüzün vacib, aktual məsələsi kimi mütaliəyə tələbatın "Kitab bilik mənbəyidir", "O, həyatda sizin ən yaxın dostunuzdur", "çoxlu kitab alın, oxuyun, çünki həyatda o sizi zənginləşdirəcək" fikirləri vurğulanır.

B.Vahabzadənin pedaqoji irsində müəllim xüsusi yer tutur, şairin təbirincə müəllim dünyada ən qiymətli kapital olan insanla işləyir, onun taleyini həll edir". Müəllimlərini minnətdarlıqla xatırlayan şair "onlar mənə bir çox bilgilərlə yanaşı, özümə kənardan baxmaq dərsini də öyrətdi",-deməklə özünəbaxış, özünüdərk, özünütərbiyə, özünütənqid kimi pedaqoji meyarların rolunu qabardır.

H.Əliyev B.Vahabzadənin elmi, ədəbi-pedaqoji irsinə münasibətini bu fikirlər zamanında olduğu qədər gələcəkdə də çox aktual olacaqdır: "Sizin qələminizdən çıxan, xalqımızın arzu və istəklərini tərənnüm edən əsərləriniz Azərbaycan Respublikasının müstəqillik yolları ilə inkişafı uğrunda bundan sonra da ən uca, ən ülvi amalların gerçəkləşməsinə xidmət edəcəkdir".

D B YYAT

1. B.Vahabzadə. Əsərləri, XII cilddə, III cild, Bakı, "Elm", 2008, 577 s.
2. B.Vahabzadə.Əsərləri,XII cilddə, IX cild, Bakı,"Elm",2009,828 s.
3. B.Vahabzadə. Əsərləri, XII cilddə, XII cild, Bakı, "Elm", 2009,838 s.
4. Elmira Axundova. Heydər Əliyev: Şəxsiyyət və zaman. Bakı, "Ozan", 2007, I hissə, 352 səh.
5. Nizami Cəfərov. Seçilmiş əsərləri, V cilddə, III cild, Bakı, "Elm", 2007, 324 səh.
6. H.Əliyev və mədəniyyət. "Nurlan" Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı, 2008, 504 səh.
7. Heydər Əliyev: Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, "Ozan", 1999, 452 səh.

[1] Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, "Ozan", 1999, səh.232.

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDEK VATAN SEVG S N N GÜNÜMÜZE YANSIMASI

Ramazan TOPDEM R
Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi- Eğitim Fakültesi
rtopdemir02@hotmail.com

ÖZET

Türk Dünyası'nın meşhur şairi Bahtiyar Vahabzade halkın içinden gelmiş vatanını ve milletini seven bir halk şairidir. Milletin derdini kendi derdi bilmiş, ülkesinin acısını kendi acısı gibi kalbinde hissetmiş, milletinin sevinci ve dertlerini bütün varlığıyla yaşamış ve yaşamakta olan bir şairdir. Onu bazen bir şehidin ana babası, bazen sokaklarda yalınayak gezen bir yetim, bazen de vatanından zorla sürülmüş bir Karabağlı olarak görmekteyiz. Kendi deyişiyle "Ben Vahabzade değilim milettimin diliyim" diyen Vahabzade milletin içindedir. Halkın derdini kendine dert bilen bir Azerbaycan aydınıdır. Bahtiyar Vahapzade'nin "Tek arzum, yirmi birinci yüzyılda Türkiye'nin dünya muvazenesinde sözü geçen, dünyanın en güçlü devleti olmasıdır." demesi, Türkiye'ye olan sevgisinin derecesini gösteren en güzel ifadedir.

Anahtar Kelimeler: Vatan, Millet, Dil, Azerbaycan, Türkiye.

Giri

20. yüzyıl Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın yaşayan en önemli temsilcilerinden biri olan Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinin önemli bir kısmının konusunu insan teşkil eder. Bu insan, öncelikle şairin yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal şartlarının biçimlendirdiği insandır. Vahapzade, şiirlerinde hem bu insanı hicveder hem de bu insan tipinin yerine şiirleri aracılığı ile meydana getirdiği insanı yerleştirir. O'nun şiirlerinde bu iki insan bir aradadır.

Bahtiyar Vahabzade'ye göre; şair ve şiir vatan sevgisinin, millet aşkının kor halinde temsilcisi olmalıdır. Milli kültürü, sanat, vatan sevgisini, aile sıcaklığını, ana, kardeş, evlat muhabbetini en güzel ve en güçlü olarak anlatmalıdır. Şair hak ve hakikat yolunda her türlü mücadeleyi yapmalıdır. Bir milletin maneviyat ve mukaddeslerine alt yapı olan değerleri, şair canı pahasına korumalı ve sevdirmelidir.

I. Bahtiyar Vahapzade'de Vatan Sevgisi: ki Devlet Bir Millet Ülküsü eklindedir

Küçük yaşlarından beri Vahabzadenin hayallerini süsleyen ülkemiz, onun gençlik yıllarında, Sovyetler Birliği döneminde, kalbini alevlendiren bir sevda haline gelir. Bir fırsat bulup Türkiyeyi ziyaret etmek isteyen Vahabzade, nihayet bu özlemini gerçekleştireceği zamanı 1961'de yakalarken: Yıllar sonra duygularını şöyle ifade eder:

Azerbaycan- Türkiye
Bir ananın iki oğlu,
Bir çınarın iki kolu
O da ulu bu da ulu
Azerbaycan- Türkiye

Bir Milletiz, iki devlet
Aynı arzu, aynı niyet
Her ikisi Cumhuriyet
Azerbaycan- Türkiye

Vahabzade, çocukluğundan beri özlemini çektiği, büyüklerinden birkaç kez dinlediği, hayallerinin ülkesi olan Türkiye'yi birkaç gün sonra gidip ziyaret edecektir. Şair, bu vuslat öncesinde duygu dolu anlar yaşar. Vahabzade'nin özleminin gerçekleştiği anlar tarifi zor anlardır. Şairin, ana vatanı olarak nitelendirdiği ülkemize yapmış olduğu unutulmaz ziyareti kendisinden dinleyelim:

"**Dedemin, babamın ve amcalarımın a zından Türkiye hiç dü mezdi. Ben imdi soyumdan gelen arzuların hayallerin ülkesi olan Türkiye'ye gidiyorum. Sabah erkenden kalkıp tıra oldum. Otuz be yıldır hasretini çekti im, ismini zaman zaman andı ımda bütün bedenimi titreten, koluma kuvvet, aya ıma takat, gözlerime ı ık veren bir ehre, stanbul' a, gidiyorum. Ümitgahım, önünde boyun e di im, zorla elimden alınan adımın sahibi, na-**

musumun, izzet ve erefimin koruyucusu, gören gözüm, vuran kolum, dü ünen beynim, yardımcım, dayana ım, bayra ım, kaybetti im tarihim, geçmi im, ana dilim, erefim hepsi sendedir.

Kamaranın penceresinden bakıyorum uzakta fener yanıp sönüyor. Allahım! lk defa Türk ı ı ı görüyorum. O ı ıkta benim arzularım yanıyor. Ey fener, sen sana tarih boyu dü man olan bir milletin gemisine yol gösteriyorsun. O geminin içinde sana can vermeye

İki kardeş ülkenin her zaman zor günlerinde birbirlerinin yanında olduğuna işaret eden Vahabzade, 1999 yılında ülkemizi derinden sarsan Marmara depremine bir Türkiye vatandaşı gibi üzülür, ona bu üzüntü ‘’Deprem’’ şiirini yazdırır. Şair duygularını sözü edilen şiirde şöyle ifade eder:

İşitince ata yurtta depremi,
Aktı yaşım, döndü başım Türkiye.
Her derdimin, her gamımın ortağı
Can kardaşım, can kardaşım Türkiye.
Var mı kaza, var mı bela bu kadar?
Seninleyiz biz ki ömür boyunca
Facianı biz uzaktan duyunca,
Gözlerimden aktı yaşım, Türkiye.
Öz hükmü var her zamanın, her anın,
Yaman günde yanındayız biz senin
Ana yurtta vatanımsan, vatanım,
Vatanımda vatandaşım, Türkiye.
Tarih boyu bu ahdimiz sarsılmaz,
Türk milleti har olmamış, har olmaz.
Her beladan Türkün beli kırılmaz.
Sen benim can sırdaşım, Türkiye.

Türkiyeyi derinden etkileyen depreme karşı teessüratını bu dizelerle ifade eden şair, iki ülke arasındaki sarsılmaz sevgi ve kardeşlik bağlarının hangi temeller üzerine bina edildiğini Azerbaycan-Türkiye şiirinde dile getirmektedir:

Bir ananın iki oğlu
Bir ağacın iki kolu
O da ulu, bu da ulu
Azerbaycan-Türkiye
Dinimiz bir, diliniz bir
Ayımız bir, yılımız bir
Aşkımız bir, yolumuz bir
Azerbaycan-Türkiye
Anayurt’ta yuva kurdum
Ata yurda gönül verdim
Ana yurdum, ata yurdum
Azerbaycan-Türkiye

II-**Vatan ve Millet Sevgisi**

Şair, vatanın, vatan topraklarının, ana dilinin mukaddesliğini şiirlerinde ve açık, net ve içten bir dille terennüm ediyor. “**Vatan sevgisi**” adlı makalesinde bu sevgiyi şöyle tarif ediyor: “**Vatan sevgisi insani duyguların en alisi, en yükse i ve en mukaddesidir. nsan ait oldu u vatanı sevmekle kendini, cemiyet kar ısındaki görevini yerine getirmi olur. Vatan ve halk duygularından mahrum olan ahıs bütün insani hislerden mahrumdur. Vatanı seven insane hayatı sever, dünyayı sever. Çünkü o niçin ya adı ını, neyin namına çalı tı ını bilir. Vatan sevgisi insana mukaddes bir gaye verir. Mukaddes gaye ise kalbe cesaret, kollara kuvvet, gözlere ı ık verir.”**[1]

Vahabzade söz ve dile iki açıdan bakar: Bir yandan sanatkârlık, diğer yandan ise milliliğin remzi olarak; vatanın, milli varlığın ayrılmaz parçası olarak görür. **“Vahabzade vatan ve millet a kını, ana dili sevgisini bir da gibi kalbinde ta ımı ve bunu okurlarına vermeye çalı mı tır. Hak ve adalet yolunda kar ısına çıkan bütün engellere ra men yaptı ı mücadeleden bir an bile vazgeçmemi tir.[2]”**

[1] Vahabzade, Bahtiyar, Vatan Millet Ana Dili, Ankara 1999, s. 74

[2] Vahabzade, Bahtiyar. Sanatkar və Zaman. Gençlik, 1 Say. 211, 1976 ; Gündoğdu, Bayram. Ön Söz Vahabzade, Bahtiyar. Soru İşareti. İstanbul, 2002, say.7

Diğer yandan üzerinde durduğu bir başka konuda eğitimin ana dilinde yapılmasıdır: "**Mili uurun ekillenmesinde ve ki inin kendini kavramasında ana dilde e itimin önemini ispat etmeye gerek yoktur. Fertlerin yeti tirilmesinde e itimin anadilde olmasının gereklili i hakkında dünyanın büyük dü ünür ve e itimcileri ciltlerle kitap yazmı lardır."12**

"**Yıllar ve Na meler**" makalesinde daha net görüyoruz: "**Yılın sonunun aralık ayının son günleri oldu unu kim söyleyebilir? Yine bütün günlerin, ayların, yılların hacmi, sınırı, ve de erinin bir oldu unu kim söyleyebilir? Bu soruları yüre i zengin, hisli Azerbaycan Halkı öyle cevaplandırmı tır:**

Azizim bin aya de er
Kı ın bin aya de er
Yıl var, bir güne de mez
Gün var, bin aya de er.

Vaktini aylara ve yıllara göre ölçen insanın zaman kavramı üzerine anlayı ını halk ne kadar güzel anlatmı tır. Ömür var; ilkbaharında kemale erer. Ömür var; kı ında da henüz bir çocuk gibi yeti kinle emiyor. Ömür var; ilkbaharı gelmeden, kı ı gelir. Ömür var; kı ında da ilkbaharını ya ar. Öylede yıl var; bütün güzelli i sefası ilkbaharında biter. Yıl da var; kendisi biter, sözü bitmez."

Dilde birlik yurtta birlik fikrini dile getirdi i Ana Dili iiri oldukça etkileyici ve ö reticidir:

Ana Dili

Dil açanda ilk defa 'ana' söylerik biz
'Ana dili' adlanır bizim ilk dersliyimiz
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile.

Bu dil - bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır,
Bu dil - birbirimizle ehdi-peymanımızdır.
Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi
Bu dil - ecdadımızın bize goyup getdiyi
En gıymetli mirasdır, onu gözlerimiz tek
Goruyub, nesillere biz de hediyye verek.

III- Vatan Topra ı le lgili Hatıralar:

I.Hatıra: Ahmet Kabaklı'nın daveti üzerine Türkiye'ye gider. İstanbul'da birkaç gün konuğunu ağırlayan Kabaklı, Vahabzade'ye bir gün sonra Ankara'ya gitmek için uçakta iki kişilik yer ayırttığını söyler. Vahabzade de Kabaklı'ya uçakla değil de kara yoluyla gidip gidemeyeceklerini sorar. Kabaklı'dan bu konuda olumlu cevap gelince, İstanbul'dan Ankara'ya kara yoluyla gitmeye karar verirler. Yola çıkmadan önce Vahabzade eline bir kalem bir de defter alır. Yolda levhalarda gördükleri yer isimleri teker teker kaydeder. Bu isimlerin birçoğunun Azerbaycan'da, hatta kendi memleketi olan Şeki'de yer ismi olarak kullanıldığını görür. Ortak özelliklerin bu kadar çok olmasına sevinen şair, yolda mola verdiklerinde Kabaklı'dan izin ister hemen yanlarında kendileri gibi mola vermiş olan yolcuların masasına selam verip oturur. Oradaki yolcularla biraz sohbet ettikten sonar kendisini tanımadıklarını anlayan Vahabzade, masasına konuk olduğu Türkiye'li yolculara kendisinin nereli olduğunu sorar. Onlar da Vahabzade'yi tanımadıkları için konuşmasından Kars'lı ya da Ardahan'lı olabileceğini söylerler. Şair, yolcuların vermiş olduğu bu cevaba çok sevinir.

Şairi etkileyen bu olayların temelleri, iki ülke insanının sarsılmaz bağlarla birbirine bağlanmasına dayanmaktadır. Her dönemde tazelenen vefa numunesi diyebileceğimiz olaylar, haliyle, iki ülke insanını daha da birbirine yakınlaştırmaktadır.

II: Hatıra: 1918 yılında Ermeniler ve Ruslar birlikte Azerbaycan'da halkı katletmeye başladıklarında Azerbaycan hükümeti, Osmanlı devletinden yardım ister. O dönemde, Nuri Paşa komutasında bir orduyla Azerbaycan'ın yardım talebine cevap veren Osmanlı devleti, Ermeni ve Rusların işgal ettiği toprakları Azerbayacanlı ve Türk askerlerden oluşan Kafkas İslam Ordusu sayesinde tekrar istiklaline kavuşturur. Tabiî ki bu topraklarda binlerce asker şehid verilerek

bu başarı sağlanır. Bugün, Anadolulu'dan Azerbaycanlı kardeşlerinin zor günlerinde yanında olmak için gelip bu topraklarda canını veren binlerce asker, medfûn bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Şamahı sınırları içerisindeki Acıdere mevkiinde bulunan Türk subayının kabridir. Azerbaycanlı kardeşleri için canını veren Türk askerine Vahabzade, yazdığı bir şiirle vefa borcunu yerine getirir. Şair bu şiirinde duygularını şöyle ifade eder:

Tenha Mezar

Yolun kenarında tenha bir mezar
Üstünde ne adı var ne soyadı.
Ey yolcu, arabanı eyle bu yerde
Soruş kimdir yatan tenha yerinde

O bir Türk zabiti kahraman, metin
Doğma kardeşine yardıma geldi.
Kırgına tutulan milletimizin
Haklı savaşına yardıma geldi.
Uzakdan hay verip senin sesine
Geldi, geldi dönmedi öz ülkesine.
Düşman saflarını o, soldan sağa
Biçip destesiyle cepheyi yardı.
Toprağın uğrunda düşüp toprağa
Senin toprağını sana gaytardı.
Özü koruduğu, hem can verdiği
Yolun kenarında defnedildi o.
Uğrunda canını kurban verdiği
Toprağı özüne vatan bildi o,
Yolcu arabanı bu yerde durdur.
O mezar önünde sen tazim eyle
Secde kıl, dua ver onun ruhuna
Ayak bastığın yer borçludur ona.

Vahabzade'nin eserlerinde de görüldüğü gibi, Türkiye onun gözünde kendi ülkesi kadar azizdir. Türkiye'nin mutlu gününde sevinen, üzüntülü günlerinde, Türkiye vatandaşı bir ferd gibi kederlenen şair, Türkiye'nin istikbaldeki yerinin dünyadaki müreffeh devletler arasında olmalıdır diyerek, Türkiye'nin dünyadaki büyük devletlerden birisi olmasını arzu etmektedir.

IV.Korkuyu Yenen Korkusuz Şair

Vahapzade yaşadığı ve ilk şiirlerini vermeye başladığı dönem, Azerbaycan'ın tarihî, sosyal ve siyasal açıdan bir kaos dönemidir. İçindeki düşünceler ve dışındaki sistemin çatışması şair ve insanı için bir ikilik getirecektir. Bu konudaki imge ve sezilerini "İkilik" isimli şiirinde şöyle ifade eder:

"Gözünle gördüğün men ayrı mendir
Esl men gözüne görünmeyendir
Özüm de bezmişem öz ses kûyumden
Düzünü ahtarsam göründüğümden ucayam
Bir fikrin dönmez kuluyam
Menim gâh sağımda gâh solumda
Bir göze görünmez men var men oyam"

Şiirde özellikle: "**Özüm de bezmişem öz ses kûyumden, düzünü ahtarsam göründüğümden ucayam**" sözleri, içinde bulunduğu şartlar gereği söz konusu olan bir ikilik ve şairin bundan duyduğu kaygıya işaret etmektedir. Şair, bu durumu bir başka şiirinde, "Eğer boylanmırsa sözüm özümden Başga men eyleşip menim yerimde Bir nâdan sözüne susuramsa men Demek gizlenmişem men öz sebrimde" şeklinde ifade ederek, davası uğruna asıl beninin saklamak zorunda ol-duğu, görünmeyen beni olduğunu bildirmek ister.

-Vahapzâde'nin şiirlerindeki insan için tehlikeli şeylerden biri korkudur. Vahapzade'yi korkutan korkunun bizzat kendisidir. Şâire göre korku insanı özü olmaktan uzaklaştırır, vicdanları susturur, adâleti ve hakikati engeller, zulmü destekler, zulm eden güçlünün başını sıvazlar, fikri öldürür, ruhu ve dili bağlar. Vahapzâde, korkuyu iblise benzetir. Vahapzade'nin yaşayarak anlattığı korku, onun ifadesiyle "**milletin kalbine kasten basılmı tır**" ve toplumsal bir korkudur.

Şair bu korkuyu bir şiirinde şu şekilde dile getirir:

"Men gorhuram, sen gorhursan
O da gorhur bu da gorhur.
Biz gorhuruz
Teze fikir beynimizde gelen kimi
Tez gorhurug.
Başkasından gorhduğumuz beş deyilmiş
Özümüzden biz gorhurug!
Gorhu gorhu!
Bir gurd olub yeyir bizi içimizden,
Ne gözleyir veten bizden?
İrade yoh
Kişilik yoh.
Biz gorhurug,
Biz susurug."

Rus korkusu ve ondan kaynaklanan, karşıdakine karşı duyulan korkuyu, " **ki Gorhuyu i ler**". Söz konusu korku, beraberinde yabancılaşmayı getirmiş, korkunun hüküm sürdüğü bu coğrafyada insanın hareket alanı oldukça daralmıştır. Bu şartlarda sanatkârın da doğru düşünüp söylemesi güç hatta imkânsızdır.

"Fikir ölür
Can sustalır
Ruh boğulur
Gorhu bizim dilimizde kilit olur
Beynimizde gıfıl olur
Derd budur ki bu derdi de
Biz ganırıg, biz bilirik
Gorha gorha
Özümüz de özümüzçün
Biz gorhuya çevrilirik"

Sonuç

Azerbaycan Türklerine karşı girişilen saldırılara kayıtsız kalmayarak. fikrini ve ıstıraplarını açıkça dile getirdiği; milletinin çocukları için döktüğü gözyaşlarını topladığı şiiri, Bahtiyar Vahabzade'nin ölçüsüz vatan sevgisinin bir ifadesidir. Vahapzade'nin şiir dünyasında yaşayan insan pek rahat değildir. O, çift yönlü bir gerilimin kıskacındadır. Bu insan, şairin kendi dünyası ile içinden çıktığı dış dünya –ki bu parçalanmış, kuşatılmış Azerbaycan'dır.

Bahtiyar Vahapzade, şiirinin kaynağını vatan toprağında aramıştır. Bütün söylemleri, ait olduğu milletinin milli ve manevi değerlerinden almıştır. "Azadlık Bedel İster" sözünü doğrularcasına yazdığı şiirleri bugün nesilden nesile heyecanla okunmaktadır. Kendi geleneklerine, goreneklerine bağlı olan şair şiirlerini sevgi üzerine inşa eder ve "Vatan Sevgisinin İmandan olduğunun bilinci ve kararlılığı ile yaşamıştır.

KAYNAKLAR

1. Gündoğdu, Bayram. Ön Söz Vahabzade, Bahtiyar. Soru İşareti. İstanbul, 2002, say.7
2. Vahabzade, Bahtiyar, Vatan Millet Ana Dili, Ankara 1999, s. 74
3. Vahabzade, Bahtiyar. Sanatkar və Zaman. Gençlik, 1 Say. 211
4. Vahabzade, Bahtiyar. Sanatkar və zaman. Gençlik, 1976, say. 211
5. Vatan, Millet, Ana Dili, (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000)

BƏXTİYAR VAHABZADƏ – ÜMUMMİLLİ VƏHDƏT NİDASI

Rahid Ulusel

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin elmi əməkdaşı
uluselrahid@yahoo.com

XÜLASƏ

Çağdaş Azərbaycan poeziyasının patriarxı Bəxtiyar Vahabzadənin humanist fəlsəfi poeziyası milli mədəniyyətimizi dünya mədəniyyəti ilə bağlayan ən etibarlı, çoxtağlı körpülərdəndir. Bu körpü həm də Böyük Türk Dünyasını parçalanmaz edən poetik dünyagörüşünün hüdudlarını birləşdirir. Müəllif məqalədə ümummilli vəhdət nidası adlandırdığı Bəxtiyar poeziyasını diqqətlə izləyir, onun dərinliklərində gizlənən mənaları üzə çıxarmağa çalışır.

Açar sözlər: Bəxtiyar Vahabzadə, istiqlal şairi, milli müstəqillik, türk dünyası, milli düşüncə, fəlsəfi poeziya.

BAKHTIYAR VAHABZADEH – THE CALL OF THE NATIONAL UNITY

ABSTRACT

Patriarch of the modern Azerbaijani poetry – Bakhtiyar Vahabzadeh's humanist-philosophical poetry is one of the reliable bridges connecting our national culture with the world civilization. While making the whole Turkic World unbroken this bridge combines the frontiers of poetic outlook. In the article, the author pursues Bahtiyar's poetry very carefully labeling this poetry the national unity guider and tries to unearth the implicit features of this poetry hidden in its deepness.

Key Words: Bakhtiyar Vahabzadeh, liberty poet, national sovereignty, Turkic world, national thought, philosophical poetry.

Üçüncü minilliyin dan yerindən milli mədəniyyətimizin tarixi inkişafına şığımla baxdıqda bu yolun sonucunda onun başlanğıcındakı Dədə Qorqudun mifik obrazına bənzər gerçək bir ustad dayanır — Bəxtiyar Vahabzadə! Bütün fəaliyyəti və yaradıcılığı boyu Ümummilli Vəhdət nidası ilə hayqıran Bəxtiyar Vahabzadənin sənət və müdrikliyinin Dədə Qorqud çağında — xalq məhəbbəti və ümumtürk sevgisi ilə əhatə olunduğu, əsrinin ən möhtəşəm sənətkarları və siyasi xadimləri tərəfindən təqdir edildiyi bir zamanda, gecəsini gündüzünə qatıban millətinin diriliyi naminə çarpışarkən... acılar yeməsi, tənə və qınaqlara urcah olması ağrılı bir olay idi... Xatırladım ki, doxsanıncı illərin ortalarında Sabir Rüstəmxanlı «evi — istiqlal qərargahı», mənəviyyatı — müstəqilliyimizə çıraq olan Bəxtiyar Vahabzadənin belə qınaq hədəfinə çevrilməsinə, fəaliyyətinin haqsız olaraq yanlış yozulmasına qarşı çıxmışdı[1]. Belə haqsız münasibətin məqsədyönlü olduğu həm də ona görə düşünülür ki, həmin münasibət çağdaş Azərbaycan mədəniyyətinin simasını təyin edən yaradıcılarımız-Bəxtiyar Vahabzadə, Anar... xüsusunda ardıcıldır. Elə bil qəsdən ağacı kökündən çıxarmaq istəyirlər. Bəlkə bu yeni, inqilabi ruhlu bir mədəniyyətin yaradılması ehtirasından doğur?! Əsla! Şahidi olduğumuz yaxın tarixi dövrün vicdanlı araşdırılmasında belə həqiqi qənaətə varılır ki, bugünkü Milli Düşüncə Mədəniyyətimizin mənbəyi-iki böyük təkanla-XI-XX əsrin qovşağındakı *Maarifçilik və Dövlətçilik Hərəkatı* və XX əsrin 60—80-ci illərinin *Milli İdeya Hərəkatı* ilə əmələ gəlib. Sonuncu mərhələnin Xalq Azadlıq Hərəkatına, onun da Azərbaycanın müstəqilliyinə gətirib çıxarması-tarixin öz məntiqidir ki, Bəxtiyar Vahabzadə bu məntiqi gəncliyindən duyurdu və bütün yaradıcılığını da onun üzərində kökləmişdi. Sovet rejiminin ən qadağalı, sərt zamanlarında belə Bəxtiyar Vahabzadə həyatını təhlükə altına ataraq milli ruhumuzun yenilməzliyini sübut edən əsərlər yazırdı. O vaxtların Azərbaycan Gəncliyi (onların çoxusu xalq hərəkatımızın öndərləri oldular) Bəxtiyar Vahabzadənin gizli-gizli, əl-əl, tutiya-təbərrik kimi gəzən «Gülüstan» poemasının qəlbləri necə qığılcımlandırmasını unuda bilərlərmi?!

Bu çağacan Rus İmperiyası generalının üzünə iki şəxs tüpürüb: XIX əsrdə Qafqaz mücahidi Şeyx Şamil, XX əsrin 90-cı ilində xalqına divan tutulduğu 20 Yanvarın ertəsi günü Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadə,-Fövqəladə vəziyyətdə Bakı şəhər komendantı general Dubinyakın üzünə. Bəxtiyarın bu hərəkəti-onun təkcə milli ləyaqətimizin qorxmaz müdafiəçisi olduğunun deyil, həm də sənətində ədalətsizliyə üsyankar münasibətinin rəmzi, əsilzadə jestidir.

[1] «525-ci qəzet», 1997, 15 iyul

Bəxtiyar Vahabzadənin yarım əsrdən çox dövrü əhatə edən zəngin əbədi və ictimai fəaliyyətinin bəzən sayılmaması, danılması, hətta mövqe sabitsizliyində nahaqdan suçlandırılması isə Sabirdən, Mirzə Cəlildən üzü bəri dəyərli mütəfəkkirlərimizin zaman-zaman tənə oxlarına tuş gətirilməsi faktını yada salır. Milli faciəmizin səbəblərindən biri bu deyilmi?!

Fəqət bir sənətkar ömrünün hər üzünü yaşamış Bəxtiyar Vahabzadənin iqtidarçılıq və müxalifətçilik hədəqəsinə heç cür sığdırılmayan sənət dünyasına münasibətdə iqtidarın da, müxalifətin də eyni yüksək fikirdə olması Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında demokratik mübarizənin fərəh, ümid və nikbinlik doğuran nəticəsidir.

Müxtəlif, hətta bir-birinə zidd siyasi qüvvələrin Bəxtiyar Vahabzadənin vətənpərvər poeziyasına münasibətdə vahid bir mövqedən çıxış etməsi bəlkə də Azərbaycanın gələcək taleyinin müəyyənləşməsində həlledici simvolik məqamdır. Deməli, *bütün Azərbaycan Bəxtiyar nöqtəsində birləşə bilər!* Buna görə də ümummilli vəhdət yaradan düşmənəsipər zəncirin Bəxtiyar həlqəsi qırılmamalı, sındırılmamalı, əksinə, möhkəmləndirilməli, gücləndirilməlidir!

Azman türk dünyasının siyasət və sənət korifeyləri də Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının birləşdirici türkçülük qayəsinə, vəhdətyaradıcı Azərbaycançılıq missiyasına, dərin fəlsəfi-poetik mahiyyətinə, bəşəriyyətçiliyinə görə bu Böyük İstiqlal Şairinə zamanın klassiki səviyyəsində qiymət vermişlər: «...Sizin ədəbi yaradıcılığınız bütün türk dünyasının mənəvi birliyi və yüksəlişi ilə yaxından əlaqəlidir. Odur ki, Sizi sadəcə Azərbaycanlı qardaşlarımızın deyil, çağdaş türk dünyasının qələm ustadı olaraq salamlayıram» *(Süleyman Dəmirəl)*; «...İndiki dövrdə Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı milli-poetik fikrin ən böyük nailiyyətlərindən biridir... Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti təbiətcə millidir. Bu müstəsna dərəcədə zəruri haldır ki, *sən övladı olduğun xalqın nitq hissəsində fel olmağı bacarasan*, xalqının canlı dil memarlığına öz töhfəni verə biləsən» *(Çingiz Aytmatov)*; «Bəxtiyar Vahabzadə bütün ölkədə tanınan və sevilən şairdir... Onun poeziyasında Şərqə məxsus bütün gözəl keyfiyyətlər əksini tapıb...» *(Oljas Süleymanov)*; «Bəxtiyar Vahabzadə fəlsəfi fikirlərini şer dili ilə ifadə edən nadir şairlərdəndir. Onun fikirləri bəşəri, lakin duyğuları millidir. Mən onu «Gülüstan» poeması ilə tanımağa başlamışam. «Gülüstan» poeması... ayrılmışları birləşməyə çağıran bir manifest kimidir.., bölünən və kökündən ayrılan bir xalqın etiraz qışqırtılarıdır. Bəxtiyar Sovet hakimiyyətinin və istibdadının lap kəskin dövründə... xalqında milli şüur oyatmağa çalışmışdır» *(Cavad Heyət)*; «Bəxtiyar Vahabzadə bütün türk dünyasının ortaq səsi, aydınlıq üzü və gözəllik cizgisi, rəmzidir!.. Azərbaycan istiqlalının qazanılmasında Bəxtiyar Vahabzadə kimi mütəfəkkir şairlərin, yazıçıların müstəsna bir yeri var» *(Yavuz Büləndi Bakilər)*; «...Bu gün biz Vahabzadə şerinin qanadları ilə uçuruq» *(Əhməd Bican Ercilasun)*; «...Bəxtiyar Vahabzadə bədii-fəlsəfi mühakimə uğrunda döyüşən fikir şairidir. Şərq şerinin, klassik Azərbaycan poeziyasının ən dərin qatlarından süzülüb gələn bu keyfiyyət Bəxtiyar yaradıcılığında yeni bir parlaqlıqla üzə çıxır... O, özünü həmişə zaman axarının ön cərgəsində hiss edir» *(Xəlil Rza Ulutürk)*.

Zaman və sənət öndəri Bəxtiyar Vahabzadənin ümumxalq marağını mükəmməl formada, ardıcıl şəkildə və israrla ifadə etməsi son vaxtlar Azərbaycan mədəniyyətinin öyrənilməsinə daha çox diqqət göstərən Amerika Birləşmiş Ştatlarında (bu ölkədə və Azərbaycanda şairin ingiliscə iki kitabı nəşr olunub) duyulur və təqdir olunur[1].

Vətən müstəqilliyi ideyasını bir palıd ağacı əkirmiş kimi cücərdib yetişdirən Bəxtiyar Vahabzadənin ictimai-siyasi fəaliyyəti və ədəbi yaradıcılığı son on ildə-Azərbaycanın suverenliyi dövründə öz əvvəlki yanar vətəndaşlıq mövqeyindən və bədii-fəlsəfi məntiqindən qırılmadan daha sərrast milli-ideoloji siqlət, mükəmməl poetik monumentallıq və dərin müdriklik qatı kəsb edib. Şairin poeziyasında ümummilli vəhdət nidası ilə sanki ana vətən özü dilə gəlib söyləyir:

Yad əlində tapdanırkən şərəf-şan,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox,
Hər işimiz başlanırkən sıfırdan,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

[1] Kinzer S. In Azerbaijan, Poets Tear the Fences Down. // «New York Times», 14 October, 1997

Dayaq olsun bu gün gərək sol sağa,
Bu vəhdətdən yurdumuza gün doğa.
Bütün millət dönməliykən yumruğa,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Tarix bizi imtahana çəkirkən,
İmdad umur hamımızdan bu vətən.
Dünya da haqq səsimizə kar ikən,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Sındırıldı dəyirmanda pərimiz,
Əsir oldu divə bizim Pərimiz.
Dağılırkən ocağımız, pirimiz,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Nə çox imiş bu torpağa göz dikən,
Baxa-baxa gözümüzə mil çəkən.
Düşmənimiz dostumuzdan çox ikən,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Sinəsini yarmalıyıq zülmətin,
Bu məqsədlə getdiyimiz yol çətin.
Hər gün neçə şəhid verən millətin
Bir-birinə ədavətə haqqı yox.

Bəxtiyar Vahabzadənin son on səkkiz ildəki zəngin, məhsuldar yaradıcılığında müstəqillik dövrünün Azərbaycan həyatına özünəməxsus sənətkar baxışı dəqiq, aydın vətəndaş münasibətilə həmahəngcə meydana çıxır: müstəqilliyin gətirdiyi bütün uğurlara fərəhlənən şair əsarətdən azadlığa gedən yolda millətimizin yenidən özünüəsarətə düçar olmasının faciəsini dolğun metafora və poetik təzadlarla belə göstərir:

Əsarət odunda bişdi nəslimiz,
Azadlıq eşqinə yandıq, yaxıldıq.
Çatıb azadlığa bu məbəddə biz,
Şükür namazını qibləsiz qıldıq.
İndi biz azadıq, bizi bir zaman,
Şeytandan qoruyan abır-həyadan.

Azadıq düşmənə qəzəbdən, kindən
Millət hədəf olub öz nifrətinə.
Qurtarıb özgənin əsarətindən
Düşdük özümüzün əsarətinə.

Azadıq rəhmdən, insafdan da biz,
Millətin haqqıyla üzbəüz olduq.
Ana yurdumuzun qansız, rəhmsiz
Qəddar talançısı özümüz olduq.

Yoxdur əvəzimiz yalançılıqda,
Bu ona şər atır, o buna böhtan.
Yurdu dağıtmaqda, talançılıqda
Azadıq qorxudan, Allah xofundan.

İndi azadlığım mənə qənimdir,
Bu gizlin oyundan baş açmır fələk.
Məni kor quyudan çıxaran kəndir,
İndi boğazıma keçib halqa tək...

Bəxtiyar Vahabzadə xalq şairliyinin, millət vəkilliyinin, akademikliyinin nüfuzu, kefi, dəmi ilə yaşamır, sanki bu imtiyazları özünə qalxan edərək, Azərbaycan gerçəkliyindəki bütün yava-

lıqları mübariz bir vətəndaş barışmazlığı, bir ata, oğul, qardaş ağrısı ilə açıb tökür və sənətkar sözünün neştərinə sancır. Şair, onu susqunluqda, mövqeyini bildirməməkdə ittiham edənlərin dediklərinin əksinə olaraq, ən radikal müxalifətçidən də tutarlı məntiqlə, sərt, amansız tənqidi münasibətlə, tünd, qatı poetik boyalarla Azərbaycan cəmiyyətinin düşdüyü bəlaları — hakimiyyətin və milli sərvətlərimizin özünküləşdirilməsini, doyulmaz korrupsiyaçılığı, postkommunist qınından çıxmazlığı, monarxiya iddialarını, milli əxlaq və dəyərlərin «yenilik» adına batırılmasını, ümumiyyətlə, köhnəliyin, naşılığın bütün qırmızı, bihəya sifətlərini özünün poeziya, dramaturgiya və publisistikasında ifşa hədəfinə çevirir. Azərbaycan Cahiliyyəsi bu gün Bəxtiyar yaradıcılığında bütün uçurumları, dərələri, bataqlıqları ilə görünür.

«Xilasına yol axtaran Vətənin» dərdinə çarə etmək, onun Qarabağ yarasını sağaltmaq əvəzinə, sərvətlərini sümürmək hərisliyi ustad qələminin oxuna taxılır: "...Sən də insan, mən də insan // Doğulmuşuq bir anadan, // Qanda birik, canda birik // Anamızın xatirinə // Bəs niyə biz bir məxrəcə gələmmirik? // ...İş-gücümüz didişməkmi? // Leş üstündə didişərlər... Vətən leşmi?" Bu hərisliyin ən dəhşətlisi, dövləti çökdürən adı isə — «hakimiyyət davasıdır»: "...İqtidara yetişməkdən //Ayrı bir şey düşünməyir // Coşan qəlblər, qızan başlar. // Hakimiyyət davasıdır bu savaşlar. // Vətənçün gün ağlamayır // Nə o tərəf, nə bu tərəf // Bu Vətəni // Dədəsindən ona qalan əmlak sayır // Həm o tərəf, həm bu tərəf // Hər biri öz peşəsində // Namus ilə çalışanlar // Bu Vətənin dərdi ilə alışanlar // İkisinin arasında // qalıb ancaq yana-yana, // Müxalifdir həm o yana, həm bu yana."

Dartışmalar məmləkətində onun namuslu vətəndaşları ya lal edilib, ya qul bazarının yolçusudur, ya da yurdundan, evindən didərgin düşüb, çörək qazanmaq üçün qürbətə üz tutub: "Dəyanət, ləyaqət qalmadı bizdə // Hər gün gəlmələrlə dolur məmləkət. // Öz doğma, öz halal vətənimizdə // Gəlmə sahibkara əl açır millət."

Şair hətta qoşmalarında da bu milli faciələrimizi ozan harayıyla zilə çəkir: "...Yuxarılar əl çəkmədi nəfindən, // Beş-on yerdə saray tikdi kefindən, // Bircə loxma çörək üçün evindən // Perik düşən el, vətəndən küsübdür." Ustad bu faciələrimizin komizmini Qarabağ dərdini «Qarabağ» kafesində kef çəkənlərin ovqatında da görür və qəm üstündə oynamağın indiki durumumuza bab halını açır: "Bizim keyfimiz də keyf-damaq deyil, // «Yorulduq düşmənə qəzəbdən, kindən». // Toylarda oynamaq, oynamaq deyil, // Atılıb düşürük «dərdin» əlindən."

Bəxtiyar Vahabzadənin, ürəyində Zaman döyünən, Tarix yaşanan, Millətin ağrıları qövr edən nəcib, insani, kövrək və üsyankar poeziyasında Azərbaycan ruhu gəzişir. Milli əxlaqımızın ucalıq, Vətən duyğularımızın ölməzlik, Azərbaycanımızın ilahilik rişələri, şah damarları Bəxtiyar şerinin qəlbində birləşir. Buradan doğma yurdun canına uludan ulu, durudan duru, təzədən təzə ideya, söz, hikmət qanı axır...

Bu xalqı sökənlər müdam «xalq» dedi,
Nə özü ucaldı, nə endi xalqa.
Ömründə bir dəfə xalq deməyənlər
Kürsü məramilə söykəndi xalqa.

Özgənin fikrini bəyənməyənlər,
Özünü öyməkçün xalqı öyənlər,
Gah ona, gah buna «düşmən» deyənlər
Əslində özləri düşməndi xalqa.

Yüz yollu yüz nəfər kütlədir ancaq
Bir yollu beş nəfər qüvvədir ancaq.
Yüz yollu məmləkət ölkədir, ancaq
Bir sözlü məmləkət Vətəndi xalqa.

Möhtəşəm poeziyası dar mənafe, klan, partiya... qəliblərinə sığmayan Bəxtiyar Vahabzadə-Söz Sərkərdəsidir. Şairlikdən başqa ondan nəsə ummaq yersizdir. Nəyi varsa Bəxtiyar Vahabzadənin yalnız Şairliyinə sığdırıb... Nəyi varsa-verib, verir... Bircə Ruh şəklində görünən uçunmuş cüssəsi qalıb-Qüvvətli, Yenilməz!

Bu da böyük sənətin son akkordu. -Çağdaş Azərbaycan poeziyasının patriarxı Bəxtiyar Vahabzadənin 60 illik yaradıcılıq fəaliyyətinin (1945-2005) barı olan on bir cildliyi "Azərbay-

can" və "Çaşıoğlu" nəşriyyatları tərəfindən 2002-2005-ci illər arasında çap olunmuşdur. Azərbaycanda indiyədək heç bir şairin əsərləri bu həcmdə və miqyasda (cildlərin ümumi səhifəsi üst-üstə – 6848 !) nəşr edilməmişdir. Mütəfəkkir sənətkarın bədii yaradıcılığını bütün mərhələləri və janrları ilə, ictimai-siyasi fəaliyyətini bütün tərəfləri ilə əhatə edən, ümumiyyətlə onun yaradıcı şəxsiyyətinin gerçəyini görükdürən bu Külliyyat təkcə milli ədəbiyyatımızın deyil, bütövlükdə mədəniyyətimizin böyük hadisəsidir. Öncədən qeyd edək ki, Külliyyatın elə birinci cildində müəllifin xüsusi vurğuladığı bir məqama diqqətli olmaq gərəkdir: Şair, yaradıcılığının ilk mərhələlərində, xüsusən 1955-60-cı illərdə yazdığı əsərləri yenidən işləyib və o tədqiqatçılarından da xahiş edir ki, həmişə əsərlərinin "ən son çapını məqbul saysınlar". Elə bu fakt göstərir ki, böyük sənətkar öz yaradıcılığında yüksəksəviyyəliliyə, ayrı-ayrı əsərlərinin bədii və zaman taleyinə nə qədər həssas və məsuliyyətlidir.

Bəxtiyar Vahabzadənin Milli Ruhumuzun poetik ensiklopediyası olan Külliyyatı-bizim bütün zamanlar üçün ən böyük sərvətlərimizdəndir.

Bəxtiyar Vahabzadənin poetik yaradıcılığının, elmi axtarış və dəyərləndirmələrinin, eyni zamanda, ictimai-siyasi fəaliyyətinin geniş panoram-mənzərəsini yaradan Külliyyat müasir ədəbiyyat elminin ən yüksək səviyyəsində tədqiq olunmağa layiqdir. Biz isə daha çox poeziyası və bu poeziyanın ideya-fəlsəfi motivləri üzərində diqqət cəmlədiyimiz Külliyyat və onun yaradıcısı haqqında ümumiləşdirmələrimizi belə sonuclaya bilərik:

I. Külliyyat – Bir Əsərdir, tam bir Poetik Candır. Bəxtiyar Vahabzadənin ayrı-ayrı dövrlərə, janrlara məxsus əsərləri Külliyyatda bütöv bir orqanizm təşkil edir.

II. Külliyyat – ona görə Bir Əsərdir ki, o, şairin dünyanı-Vəhdət kimi dərk edən və sənətində dərk etdirən dünyagörüşünün məhsuludur. Sənətkarın poetik harmoniyasında Vəhdət-dünyanın sonsuz, qutsal, dadlı rəngarəngliyinin bəliridir, bu Büllurun sayrışmalarında hər zərrə özünü görür və idrak edir: bu harmoniyada bulunmaq nə qədər xoşdur!

III. Bəxtiyar Vahabzadə Külliyyatı-poetik Etikadır: daim insanı (həm də bu sənətin yaradıcısını!) insanlararası, toplumlararası, dünyalararası münasibətlərin ən yaxşısını, zərifini, ürəyəyatımlısını qurmağa, aramsız təkmilləşdirməyə, öz-özünə hesabat verməyə, öz-özünlə vuruşmada İblisi deyil, İnsaniliyi qalib çıxartmağa, katarsislərdən keçməyə, durulub-aydınlanmağa yönəldən Etika. Bu Etika – Kosmik Əxlaqın bir hissəsidir. Onu yetərincə kamil başarınca, insantəkcə Yeryaradıcı deyil, Kainatyaradıcı bir 420başlanğıc-varlıq missiyasına yüksələ bilər.

IV. Dünyanın İlahi Orqanikasını özünün Söz çevrəsində yaradan şair,Külliyyatında Əbədiyyəti və onun Mənası, Zirvəsi,Cövhəri-Tanrını eşidir, duyur və duyurur. Bu-ümumiyyətlə, dünya poeziyasının böyük Enerji-İdeya mənbəyidir ki, ruhsuzlaşma üzündən getdikcə sozalmaqdadır...

...Dünyaya şəfəqlər kimi Tanrım səpələnmiş
Qəlbin gözü yanmazsa, görünməz gözə Allah!..

V. Min illərin mənəvi yaddaşı (müqəddəslik, ülviyyət, kökəbağlılıq, milli sərvətlərin qədrini bilmə, qoruma və zənginləşdirmə, milli qürur, ailə çevrəsindən Vətən sərhədlərinəcən milli varlığı canında duyma, ruhunda yaşatma...) bütün təbii axarları ilə Bəxtiyar Vahabzadənin Söz Sənətinə süzülüb və burada okeanlaşaraq yenidən xalqın milli sərvətinə, mənəvi yaddaşına çevrilib.

VI. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı bir daha təsdiq edir ki, milli poetik ənənələrin enerjisi tükənməzdir. Bu tükənməzlikdən binə tutan sənət milli mədəniyyəti ümumbəşəri mədəniyyətə daşımaq, ona qovuşdurmaq, onda qərar tapdırmaq gücündədir.

VII. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı bir daha təsdiq edir ki, Şərq mədəniyyətinin, Şərq ruhunun enerjisi tükənməzdir. Çünki bu qat – mayasında insan mənəviyyatının təkamülünü yaşadan İlahi Proqramın kodları ilə qurulub. Şair bu böyük Mənəviyyat Məbədinin bir neçə kərpicini yonub-cilalayıb-hörən bənnadır.

Külliyyat – Məbəddə kərpic məqamındadır...

...Ağ-dalğam saçlarını heç zaman Hakimiyyət deyil, Vətən küləkləri sığallayan, Vətən çırpıntıları, iztirabları qəlbində tufan qoparan İstiqlal şairi Bəxtiyar Vahabzadə...elə hər zaman dissident oldu.-Çünki Böyük Sənət həmişə öz zamanı ilə dissonansdır...

Şerindən axan ulu qanlar heç zaman soyumayacaq, laxtalanmayacaq, kükrədikcə kükrəyəcək, aşıb-daşacaq, Dünyanın Böyük Türkü, Türk Dünyasının Bəxtiyarı!

BAHT YAR VAHAPZADE'N N RLER NDE AHLAK VE H KMET

Ceyhun Vedat UY UR

Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Denizli / TÜRKİYE

ÖZET

Bildirimizde Bahtiyar Vahapzade'nin şiirleri taranmak suretiyle mısralarındaki ahlakî ve hikemî mısralar tespit edilecek ve bunlar şairin hayatı, fikrî dünyası ve gönül evreni dikkate alınarak yorumlanacaktır. Bahtiyar Vahapzade, toplum ve hakikat karşısında daima kendisini sorumlu hisseden bir şairdir. Bu sorumluluğun gereği olarak her fırsatta görevini yerine getirmeye çalışmış, inancından, toplumsal değerlerden ve evrensel ilkelerden süzüp devşirdiği hakikatleri sunmayı mukaddes bir görev saymıştır. ***Yalan ve hakikat, hayır ve er, vatan, halk, dil, ölüm, hayat, tefekkür, akıl, gayret, tarih, ecdat, namus*** gibi daha sayılabilecek pek çok kavram ve varlıkla ilgili mısralar söylemiştir. Bir atasözü sayılabilecek bu sözler, yeri geldikçe Azerbaycan-Türk atasözleriyle de desteklenmiştir. Atasözlerinin, gelecek nesiller için kıymeti nasıl tartışılmaz ise, Bahtiyar Vahapzade'nin toplum ve insanlık için çarpan yüreğinden süzülüp gelen ahlakî ve hikmetli mısraların bilinmesi, nesillere taşınması, anlaşılması da en az o kadar önemlidir. İşte bildirimiz, bu amaçla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahapzade, Azeri şiiri, ahlak ve hikmet.

MORALITY AND WISDOM IN VAHAPZADE BAKHTIAR'S POEMS

ABSTRACT

In this paper by scanning Bahtiyar Vahapzade's poems we will detect his moral and oracular verses and these verses will be interpreted by taking into consideration the poet's life, his political world and universe of mind . Vahapzade Bakhtiar is a poet who feels himself responsible before the society and the truth. By the force of this reponsibility , he tried to perform his duty on all occasions and he assumed it as a sacred duty to present the truths which are drained from his beliefs, social values and universal principles. He said many verses about the concept and asset such as **lies and truth, prosperity and malignty, motherland, nation, language, death, life, consideration, wisdom, sedulity, history, ancestry, decency** and so on. Each of these verses can be considered as a proverb and when the occasion arises they are also supported by Azerbaijani-Turkish proverbs. We know that proverbs are inarguable about their value for future generations and we think that Vahapzade Bakhtiar's verses have the same value. Our aim is to make a contribution for the transfer of these verses from generation to generation by this study.

Keywords : Vahapzade Bakhtiar, Azerbaijan poetry, moral and wisdom.

20. yüzyıl Azerbaycan şiirinin tartışmasız en büyük şairlerinden biri olan (Doğumu 1925, Şeki) Bahtiyar Vahapzade, aslında sadece Azerbaycan'ın değil, bütün Türk dünyasının en büyük şairlerinden biridir. O, bu gücünü yazdığı şiirlerindeki samimiyetinden, dürüstlüğünden, coşkusundan, kendisi için değil başkaları için, halkı için yaşamış ve yazmış olmasından almaktadır. O, halkın, insanlığın, ilkelerinin ve haksızlığa uğramışların şairidir. **Vatan, halk, dil, geçmi e uzanan millî kökler, ana, insan, adalet** şairidir. Bahtiyar Vahapzade, ölüm karşısında, hayat karşısında duran, düşünen, sorgulayan bir filozof, bir mütefekkir gibidir. Bazen tabiat, evren, dünya hadiseleri karşısında hikmet söyleyen bir mutasavvıf gibidir. İnsanlıkta bulunması gereken ahlak, ahlakî değerler, Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinin genel örgüsünü kuran en önemli temalardır.

Bahtiyar Vahapzade, olaylar, insanlar, evren ve hayatın değişmeyen kanunları karşısında Türk dilinin en güzel kelimeleriyle en tesirli, en bedii ifade yollarını bulabilmiş müstesna şairlerdendir. O, hayattan çıkardığı tecrübelerini bazen bir filozof, bazen bir mutasavvıf, bazen bir mütefekkir edasıyla ve derinliğiyle insanlara aktarmaya çabalayan bir ahlak mücahididir. Onun şairliği, böyle bir sorumluluk için vardır. Şair, bu hakikati biyografisini anlattığı sözlerde bizzat kendisi ifade ediyor: *"Sanat yollarındaki pek çok tecrübeme dayanarak diyebilirim ki, bir insan olarak duyumsadığım ve heyecanlandığım mevzularda yazarken başarı kazandım. Duyumsamadan uydurduğum mevzulara yönelince dilim takıldı, şiirim tesirsiz oldu, doğduğu gün ihtiyarladı. (…) Son otuz yıl zarfında silsile teşkil eden lirik aşk şiirlerim, aynı zamanda hayat ve zaman hakkındaki felsefi düşüncelerim ve dâhili ıstıraplarımdır. Ben bu şiirlerimde daha çok kendimim. Çünkü bunlarda daha çok samimiyim.* ***Samimiyet ise edebiyatın ve sanatın çarpan yüre i, atan ah damarıdır. Bu iirler benim kalbimin hal tercümesidir****. (…) Şiirlerdeki somut*

vaziyetlerin ve hallerin tasvirinden ortaya çıkan şudur: Bunların her biri bir sarsıntının, bir itirazın, bir fırtınanın yahut bir isyanın ifadesidir. Onlarda hiç bir uydurma yoktur. Bu şiirlerin hepsi duygularımdan süzülmüştür. ***air insan gibi hissetmeli, air gibi yazmalıdır****. İnsan, hayatı ve dünyayı ne zaman hissetmeye başlıyor? Iztırap odundan geçtikten sonra! (…)Hayatı idrak ıstıraptan, yanmaktan geçiyor.* ***Bu ıstırap, bu yangı nefrete dönüünce hisler daha geni bir hacim alıyor, ferdi hisler içtimaile iyor, vatanda lık duyguları ba kaldırıyor****."*

Şairin yaşadıkları, gördükleri, iç dünyasının derinliklerine batıp çıkarak ruh ve akıl imbiğinden süzülerek "hikmet"e bürünür. İşte bu bildiride Bahtiyar Vahapzade'nin Türkiye'de yayımlanmış şiir kitapları, antolojiler ve değişik dergilerde neşredilmiş şiirlerinden hareketle şairin ahlak ve hikmet terennüm eden mısraları çıkarılıp tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Türkçe Sözlük'te "hikmet", **1.** Bilgelik. **2.**Sebep, gizli sebep. **3.** Tanrı'nın insanlarca anlaşılmayan amacı. **4.** *esk.* Özlü söz, vecize. **5.** *esk.* Fizik. **6.** *esk.* Felsefe anlamlarında kaydedilmiştir.

Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerindeki "hikmet" hem bilgelik, hem ilahî mesaj, hem özlü söz, vecize hem de yer yer felsefe rengiyle boyanmış hakikatlerin ifadesi biçiminde anlaşılmıştır.

Hayat, ölüm, tabiat, evren, bilinmezlikler ve insanoğlunun yüceltip kutsadığı her kudretli, büyük şey karşısında insanoğlu derin tefekküre dalar, saygıya yönelir. Bu saygı ve bağlılıkla o var lık veya kavram hakkında veciz sözler, hikmetler dillendirir. Bahtiyar Vahapzade, bu anlamda en velud şairlerden biridir.

Ömür, ömrün kısalı ı ve ölüm, dünyanın de i mez en acı gerçeklerindendir. airin hayat ve ölüm kar ısındaki terennümleri, ince hikmetlerin ifadesi olmaktadır.

Ömür çok kısadır, hayat geçicidir, ölüm en büyük hakikattir, çok acıdır, çok güçlüdür. Ölüm, nice ocaklar söndürür, daha ya ayamadan kapının a zında canımızı almak için bekler:

Dedin, ömrümüzün yolu bir garış,
Yüz ocak söndürür be'zen bir ölüm.
Vallah, gözümüzü açıp yummamış
Gapının ağzını kesdirer ölüm.
Yaşamag ne imiş?
Bilmeden bunu
Ne ile ölçürsen ömrün boyunu? **(Derinlik)**

Hayat arkada ına yazdı ı iirde de Vahapzade, benzer duyguları dile getirir. Ömür kısadır; daha onun nimetlerine doymadan nimet sofrası önümüzden çekilir. Ne zaman geldik ki hemen gidiyoruz? Bu nasıl bir dünyadır? te dünya-hayat-ölüm üçgeninde söylenmi dü ündürücü mısralar:

(…)
Bu nece dünyadır? Yolu bir garış,
Ayırabilmirsen çohunu azdan…
Hezzinden, zövgünden hele doymamış
Çekirler sürfeni gabağımızdan.

Bu nece dünyadır anlamıram men,
Ne geliş bellidir ne gidiş bize.
Heberimiz olmur gelişimizden,
İnanabilmirik getmeğimize. **[yirmi Be l *(Hayat Yolda ıma)*]**

Ömür, be ikle mezar arasındaki be adımlık yoldur. Bu yüzden de sefere hazır olmak gerek. Bu inanç, slâm inancının temel akidelerindendir:

Könül bulan, könül durul,
Her gün sefere hazır ol!
Ömür dedin: beş addım yol,
Beşik-gebir arasında ! **(Heyirle er Arasında)**

Ama ölüme çok kötü bakmak da do ru de ildir. Ölüm, belki insan için saygı, eref, fazilettir; hatta ölüm, insanın ebedîli i için bir kapıdır:

Kim bilir, belke de insana bir hörmetdi ölüm.
(…)
Ne bilek, belke şeref, belke feziletdi ölüm.
(…)
Bütün insanlıg üçün bir ebediyyetdi ölüm. **(Ölüm)**

Aslında ölüm, azat olmaktır. Mezarlıklar, azatlık yeridir. Dünyaya veda edilen an, insanın insan oldu u andır. Bu mısralar, derin dü ünen, tefekkür eden ve inanan insandan çıkar:

Biz azad olurug mezarıstanda
Bir anlıg dünyanın gaygılarından.
Vida de i esi… yalnız bu anda
Tepeden dırna a insandır, insan ! **(Bilmek- nanmag)**

Ömür yolu kısadır; bu yolda çok sıkıntı, cenk vardır. Ömrün sonu ölümdür; bu, bir anlamda bilinmezden bilinene yapılan yolculuktur:

Heyat – başdan ayağa,
Düğümdür, dolaşmadır.
Ömür yolu – özünle,
Vuruşdur, dalaşmadır.
(…)
Ömür yolu – meçhuldan
Me'luma yol açmadır. **(Öz-Özünü A madır)**

Sadece insan de il, dünya da fanidir. O halde var olan nedir? air, varla yok arasında tefelsüf ve tefekkür halindedir:

Bu dünyanın evveli yoh sonu yoh,
Var olar mı yohla yohun arası **(Hara Gedir)**

Ömür, göz açıp kapayıncaya kadar geçer ama insano lu hiç ölmeyecekmi sanır.

İçdim bir nefese yumub gözümü
Ömrün badesini gurta-gurtla men.
Bir vaht deyerdim ki ölüm uzagdır
Belke ġiyamete galdım gurdla men. **(Köhne Derdle Men)**
(…)
Bilirik ölümün hagg olduğunu,
Yene ġelbimizde inanmırıg biz ! **(Bilmek- nanmag)**
Âkil de nâdan da bir cahil teki,
Yaşarken dünyanın fe'line uymuş!
Bilmek-inanmamag arasındakı
Gısa yol, herkesin ömür yoluymu ! **(Bilmek- nanmag)**

Ömür, sadece ya amak için bize verilmemi tir. Onun da bir hikmeti vardır. Öldükten sonra ya amanın temeli, ya adı ımız ömürdür. Yoksa ömrün ne anlamı vardır ki. Bu, slâm'ın "Dünya, Ahiret'in tarlasıdır" anlayı ının airce ifadesidir:

Ömür bize verilmir
Ancag yaşamag üçün
Ömür bize verilir:
Dünyanın da derdini,
Ġemini çiyinlerde
Çekmek, daşımag üçün.
Ömür: ġelbin, zekânın,
Min eşġi, min emeli.
Ömür, ömürden sonra
Yaşamağın temeli.

Dünya hayatında insanın ba ına neredeyse her gün yeni bir dert gelir. Ziya Pa a'nın *"Asude olam dersen gelme cihana / Dünyaya dü en kurtulamaz seng-i kazadan"* eklinde ifade etti i gerçe ine Bahtiyar Vahapzade, *"Gö ün yırtık yeri dü dü ba ıma"* dizesiyle belagat elbisesi giydirir:

Göğün yırtık yeri düşdü başıma,
Soyug su gatdılar isti aşıma.
Her gün bir teze derd çıhdı garşıma,
Bir gece yatmadım eski derdle men. **(Köhne Derdle Men)**

Dünyanın mahiyetini anlamak da o kadar kolay de ildir. Bu, çözülemeyen bir bilmece gibidir:

Bes nedi dünya?
Özünden soruşdum, susdu, dinmedi
Esnedi dünya. **(Ay Gidi Dünya)**

Bahtiyar Vahapzade, "dünya", "dünyanın fanili i ve vefasızlı ı" konusu üzerinde çok durmu , fani olanın ete ine sıkı sıkıya yapı manın bedelinin a ır olaca ını *"Dünyanın"* adlı iirinde u veciz mısralarla dile getirmi tir:

Ey Behtiyar, zaman ömrü erider,
O dünyaya getmemişden çürüder.
Arhasınca palaz kimi sürüder,
Berk yapışsan eteğinden dünyanın. **(Dünyanın)**

Dünya, kendi yörüngesinden çıkmadan yoluna devam eder ama insanları bir yoku a bir yüze salar durur. Bu, tabiri caizse dünyanın "hikmet"idir:

Yolunda sabitdir, ancag insanı
Gâh yohuşa salır gâh düze dünya.
Bir üzü gecedir bir üzü gündüz,
Dayanıb özüyle üz-üze dünya. **(Dünya)**

Dünyanın vefasızlı ına paralel olarak air,talihten de ikâyetçi olur. nsan-talih arasındaki sırrı, hikmeti sorgular adeta ve talih kar ısındaki acziyeti vurgular:

Dişlerim töküldü, saçım ağardı,
Yaşın ne günahı, yaş bahanedir.
Taleyim daş atdı, başımı yardı,
Buna daş neylesin, daş bahanedir.
Be'zen baharda da saralır yarpag,
Taleyin elinde her şey oyuncag. **(Bahanedir)**

nsanın, bu dünyada bir meçhul hayat ya aması da aire konu olur. Ancak bilinmezlik de bir nimettir. Hatta birçok eyi iyi ki bilmiyoruz:

Çoh şeyi bilmirik,
Sirler gat-ba-gat.
Bitmesin insanın arzusu, derdi.
Yahşı ki bilmirik…
Yohsa bu heyat
Nece adileşer, sadeleşerdi. **(Yah ı Ki Bilmirik)**

Ço u kez dünyadan, zamandan ikâyet etsek de aslında dünyaya olumlu taraftan bakmasını da bilmemiz gerekir. Akıllı insan, dünyaya geldi i için aldı ı bir nefese dahi ükretmeli, nankörlük etmemelidir. Güne in do u una bir kez bile bakmak, bu dünyanın mihnetlerine de er:

Herden soruşuram özüm-özümden:
- Niye bu dünyadan gileyliyem men?
İsteğim, telebim artır günbegün

Bu ġeder nankorlug neye gerekdir?
Ağillik, dünyaya geldiği üçün
Birce nefese de şükr elemekdir.
(…)
Nedir bu şikayet? Nedir bu danlag.
Belke bu dünyanın borcu var mene?
Günün doğuşuna bir defe bahmag
Değer bu dünyanın her möhnetine! **(Özümle Söhbet)**

Dünyada sıkıntılar da vardır saadet de. Nitekim dünyanın bir yüzü karanlık ise di er yüzü aydınlıktır. n irah suresinde geçen "*Muhakkak ki her güçlükle beraber bir kolaylık vardır.*" (n irah: 5) ayetinin hikmeti, airimizde "*Bele yaranıbdır bu çerhi-felek / Bir üzü gecedir bir üzü gündüz.*" dizeleriyle ifadesini bulup halka mesaj olarak iletilir:

Dedi: - Bu da keçer, ahı neylemek?
Hemişe olmaz ki yer üzü gündüz.
Bele yaranıbdır bu çerhi-felek
Bir üzü gecedir bir üzü gündüz. **(Segâh)**

nsan, bu dünyada ya arken söyledi i sözlere de dikkat etmelidir. Çünkü zaman, her sözü elekten geçirir, iyi sözle kötü sözü ayırır ve insanların yâdına bırakır. Güney Azerbaycan'da ya ayan ve Türk dilini, edebiyatını küçümseyen "Yehya Zeka"ya airimiz Vahapzade, millî ve insanî hislerle tepki gösterir; ki ilikli, ilkeli, ahlaklı, onurlu olmak gerekti ini ihsas ettirir ve bu olaya ba lı olarak a a ıdaki hikmetli mısraları yazar:

Zamanın süzgeci narından narın
Keçirir her sözü neçe elekten.
Özüne galacak uydurmaların,
Gördün mü zir-zibil keçe elekten?
Gorgud öz dilinde neğme goşanda
Se'dinin ġezeli yaranmamışdı.
Tarihler yaradıb tarihden ġedim
Bu halgın gılıncı,
Bu halgın sözü.
Bes nece oldu ki ey dönük alim,
Biz oldug özgenin tör-töküntüsü?
Özgenin şoruna sen gaymag deyib,
Deme öz südüne bulama, Yehya
Sen bu gün tüpürüb öz boşgabına,
Özge boşgabını yalama, Yehya. **(Cavab)**

1995 yılında yazılan *Ad Günün Mübarek* (Do um Günün Kutlu Olsun) iirinde de Yehya Zeka gibi olanlar için benzer duygular dillendirilir. Millî bir isyanla vatanı, milleti, ana dilini küçümseyenlere u dizelerle haykırır:

Yerden mi çıhmışam men bele soysuz?
Özgeyem özüme, doğmayam yada.
Gördük: sözden ucuz, namusdan ucuz,
Rütbeden baha şey yohmuş dünyada!
Men indi bildim ki en ucuz matah,
Vetenmiş, milletmiş, ana diliymiş!
Cinsi garı ıglar, ganı pozuglar,
Deme bu milletin öz vekiliymiş!
Füzulî Türkdürse onda men neyem
Kimin varisiyem, kimin nesliyem?

Vahtın hökmüne bah! "Men Türkem" deyen
Öz ulu babama deme yadam men ?! (**Ad Günün Mübarek)**

Do ruluk, yalan söylememek, ahlaklı davranı ın ba ında gelir. nsanlara bunları iir diliyle anlatmak, bir sosyal sorumluluk gere idir. Yalan söylemek dile de insana da yakı maz. Yalan, her eyi bozar, yolları ayırır:

***Diller** yaranmayıp **yalan** demekçün.* **(Heyir- er)**
***Yalan**da ayrılır yollar büsbütün.* **(Heyir- er)**

Yalan, kapı kırar, o kadar güçlüdür ancak o, bir kalbe giremez, girmemesi gerekir. Yalanla ilgili ne kadar veciz, ne kadar etkili söz söylemi air:

Yalan gapı sındırar, bir ġelbe girebilmez **(Hagg-Zorakılıg)**

Bahtiyar Vahapzade, "insan kimdir?", "nasıl olmalıdır?" sorularının cevabını da yine hikmet-amiz mısralarla koyar önümüze ve dü ündürür bizi.

nsan, nefsine hâkim olan, hırs ve tamahına yenik dü meyen ki idir:

Vicdanın güvesi – tamah dağını
*Aşabilenlere **insan** dedik biz.* **(Heyir- er)**

Hayır ve er, insan aklının veya akılsızlı ının bir sonucudur. Yani akıllı insan erre deil, hayra ko ar:

***A lın meyvesidir** heyir de şer de.* **(Heyir- er)**

yili in de kötülü ün de kayna ı, bizzat insanın kendisidir. nsan, her ne ararsa kendinde aramalıdır:

***Yah ı da yaman da bizdedir** deyin,*
Ne onun ne bunun öz odu yohmuş.
Heyir-şer gol-gola! Ne yüksekliğin
Ne de alçaklığın hüdüdü yohmuş. **(Heyir- er)**

Ki i, nefsinde her eyi, iyiyi de kötüyü de beraber bulundurur. Bir anlamda insanı insan yapan, içindeki kötü unsurlarla mücadele etmesidir:

Neçe "men" ya ayır tek birce "men"de,
Öldüren de menem ahı ölen de.
Su da özümdedir, od da özümde,
Dost da özümdedir, yad da özümde.
Rehm de mendedir, zülm de mende,
Hayat da mendedir, ölüm de mende…

Kötülüklerimiz, aslında kendi içimizdedir; asrın bunda bir günahı yoktur:

Esrin ne günahı?
Bu tezadları
***Gelin biz ahtarag öz içimizde**.* (**Epilog)**

Aynı gerçek, airin "*Öz çindedir*" iirinde de vurgulanır:

Dağ da gıymetlenir elden gedende,
Melek de sendedir eytan da sende.
Yahşı da yaman da dost da düşmen de,
Senin öz içinde, öz içindedir. (**Öz çindedir)**

nsan, sevgisi kadar vardır; sevgi yoksa insan da yoktur. Her eyi anlamlı kılan, de erli kılan, bu sevgi ve muhabbettir:

Sen yohsansa… men bir heçem, hederem,
Senin üçün bir taleyem, ġederem.
Sevgim ġeder, mehebbetim ġederem,
Men özümün inkarıyam aman hey. **(Aman Hey)**

Sevgi, ölüye hürmetin de bir ni anesidir. Bir insan öldü diye onu kimsesiz, duasız cenaze arabasına koyup mezara göndermek, insan varlı ına kar ı yapılan bir saygısızlıktır.

Omuzlar üstünde, dualarla meyyiti u urlamak da insan sevgisinin bir tezahürüdür Hayatta temel olan ey, insanı, insanın de erini ve sevgisini merkeze alan bir anlayı olmalıdır. Bahtiyar Vahapzade, bu hakikati de veciz mısralarla ifade eder:

Ganun ne demekdir?
Ganun özü – insanlıg üçün borç ödemekdir !
İnsanlığın öz gaydası alt-üst olunursa,
Dözmek !
Buna dözmek?
Ganun ve nizam namine eyvah !
İnsanlığın öz gaydalarından mı el üzmek?
Sevgiyle gelir bilmeden insan bu cahana;
Sevgiyle de getsin bu cahandan gerek insan. **(Tabut Gedir)**

Kin ve nefret ise insanın önce kendisini mahveder. Sevgi, insanı yüceltirken, nefret nefreti do urur. Kin ve nefret üzerine kazanılan zaferler, kalpte beslenen yılanın, akrebin gıdası de il midir? Kanaatimizce kin ve nefreti bu kadar somut ve tesirli te bihle ifade etmek, her aire nasip olmaz.

Bugün değilse de bir sabah yaġin,
Mahv eder bu nifret, bu acıg seni

Sevgim, mehebbetim ucaldır meni,
Görek ne verecek gazab, kin sene.
Ay yazıg! Görmürsen sen öz dövreni[1]
Nifretler getirir nifretin sene.

Tutag ki baş dutdu senin metlebin,
Bununçün sene de "ehsen"[2] *demezler.*
elbinde beslenen ilan, akrebin,
Yemi de il midir umdu un zafer. **(Yazı ım Gelir)**

Büyük air Bahtiyar Vahapzade, "vatan" kavramı üzerinde de durmu tur. ehitlik, ehit mezarları, vatan üzerinde geçmi i gelece e ba layan köprülerdir ve vatan tutmanın bir gere idir:

Öler bizim kimi veten de bir gün,
Vetençün ölüme hazır olmasag!

Şehid mezarları…
Bu meġbereler
O esrin bu esre uzanan eli.

-Veteni sevirem deyen çoh olar
Demeğe ne var ki, dil yorulmasa.
Veten de bizim tek öler yoh olar,
Vetenin yolunda ölen olmasa. **(ehid Mezarları)**

Vatan için çalı mak, iyi vatanda olup emek sarf etmek gerek. Bu dü ünceyi, airimiz talebeleri için yazdı ı bir iirde de dile getirir. Topluma kar ı kendisini sorumlu hisseden bir yüre in mesajlarıdır bunlar:

Sizden hörmet gözleyirem,
Secde yoh!
Harda bir ev uçubdursa
Biz o eve
Direg olag,
Daş olag.

---

[1] **dövreni:** çevreni, etrafını
[2] **ehsen:** gerçekleşti, iyi oldu, ne iyi

Adice bir insan de il,
Bu vetene
Esil vetenda olag! **(Telebelerime)**

Vatan için, insanlık için, halk için gayret göstermek, yol yürümek hatta yol açmak, vazife olarak bellenmelidir. Yürüyenle oturanın de eri bir de ildir. Öncü olmak ve zirvelerde yer tutmak gerektir:

Yolu özü açan zirveden keçer*,*
Yolu yolla geden dağdan gen keçer. **(Piyada – Serni in)**

Nerede olursa olsun vatanı dü ünmek gerek. Dünya nimetleri için vatanı unutmak affedilemez. Gerçek saadet vatanla birlikte olur. Bu dü üncelerini Bahtiyar Vahapzade yurt dı ında çalı maya gidip vatanını unutan, her eyi madde gözüyle de erlendiren "Fermenli bir Türk" vasıtasıyla payla ır. Onun "*Harda garnım tohdursa ora vetendir mene*" demesi, airin yüzüne tokat gibi çarpar ve bir halk, bir vatan airi olan Bahtiyar Vahapzade, *Çörek-Veten* iirinde yürek acısıyla duygularını mısralara döker. Bu mısralar, her Türk'ün vatan ahlakı adına, vatansever olmak mecburiyeti adına gönüllere nak edilmelidir:

"- Harda garnım tohdursa
Ora vetendir mene
Deye gahgaha çekdi.
O bu gahgahasıyla üzüme sille çekdi.
Bir garınlık çörekçün
Sen unutdun her şeyi,
Sen çöreye bağladın taliyini, behtini.
Bes vetenin taliyi?
Bes onu kim düşünsün?
Veten düşmanlarının garnını tökmek üçün
Kimin kini ġezebi
Yanıp gülleye dönsün?
Çörek saadet değil unutdun mu bunu sen?
Saadet veten demek,
O, vetene bağlıdır.
Elin ġelbi dağlıysa senin ġelbin dağlıdır.
Veten namus,
Namusu ite atsan iti yemez
Yal üçün zingildeyer, namusa zingildemez.

Veten Var **iirinde de "vatan varsa gam çekme e de mez" inancıyla konu ur Bahtiyar Vahapzade:**

Dünya guru bir ses,
Ġem çekmeye deymez.
Yüz yüz iten olsun, min min de biten var.
ükr eyliyelim ki
Bizlerden hem evvel,
Hem sonra veten var*.*

Özele tiri yapmak, ders çıkarmak da Bahtiyar Vahapzade'nin bir insan olarak sık yaptı ı i lerdendir. Bunu ancak vicdan ve ahlak sahibi insanlar yapar. airin kendisi bu hususta öyle diyor: *"Ben kendimi bir insan olarak idrak ettikten sonra dâhili çatışmalar içinde büyüdüm. Bende kendi kendimi inceleyiş çok erken başlamıştır. (…)Bundan sonra ben ikileşmeye, yani kendimi tahlile, kendimi incelemeye başladım. Bu dâhili çatışmada insan kendisini idrak ediyor, bu idrak yollarında olgunlaşıyor, yetkinleşiyor. Bir atasözünde şöyle deniliyor: "En güçlü pehlivan öz özünü [kendi kendisini] yıkmayı becerendir. (…)Benim kanaatimce insan kendisi hakkında ne kadar büyük adam olduğu fikrinde ise, o insan o kadar küçük bir adamdır."*

Nefis muhasebesi yapan *"Özümden Narazıyam"* iirinin son iki mısraı, bir sehl-i mümteni örne idir:

Siz ey yanlış addımlarım:
Meni derde saldınız.
Men sizinle döyüşdükce,
Gün günden çohaldınız.

Men hagg-hesab isteyirem,
Geceler, gündüzümden.
Nâ-rahatam, nâ-razıyam,
Ömrüm boyu özümden.

Birce bundan razıyam ki
Özümden nâ-razıyam. **(Özümden Narazıyam)**

Gökleri ve yerleri anlamaya çalışan insanoğlu, maalesef özünü anlamak için gayret sarf etmiyor. Bu gerçeği Bahtiyar Vahapzade adeta Yunus Emre üslubuyla kaleminden akıtır:

Göyleri, yerleri derk eden insan,
Bes niye özünü çetin derk edir?

Dost-düşmen bir yana, hele de insan
Tanıyabilmemi özünü bir an…

Dünya dönmekte, hayır ve er i ler birbirini kovalamakta; dünya döndükçe her ey de i mektedir. air, o kadar ilkelidir ki, her ahlaklı ve prensipli insan gibi o da de i en dünyada inandı ı de erleri de i tirmemeye kararlıdır. Bu, bir ahlaklı davranı biçiminin tezahürüdür:

Ne ġeder isteyirse min o ġeder fırlana,
Garşıma gâh şer çıha, gâh heyir dığırlana,
Çerh-i felek isteyir lap tersine dolana,
Eġidemi heç neye deyişmerem men yene. **(Ahı Dünya Fırlanır)**

Gayret, çalı kanlık "insanım" diyen ki ilerde olması gereken hasletlerdendir. Bir insanda gayret yoksa onun derisine batırdı ın çuvaldız bile yazıktır. Bu te bih-i beli , airimizin dü üncelerini veciz ifade edebilme gücünün bir ba ka örne idir:

Ġeyret yohsa bir kişinin ganında,
Derisine yeritdiyin biz yazıg

Anlamazı anlatmağa çalışsan,
Yana yana söylediyin söz yazık!(**Yazıg)**

Halk için, iyi eyler için birlik olmak gerek. Birlik olunmazsa millet de olunamaz:

Bir meġsetle bir hedefe deymeyen,
Min zerbeden bir keramet olammaz.

El bir olsa, zerbi keren sındıdar[1]
"El gücünde, -el dedi,- sel gücü var"
Beş neferin yanmağından ne çıhar,
Halg yanmasa dönüp millet olammaz! (**Olamaz)**

***Riyakâr* iirinde de vatan için gayretin gere i bir ba ka vecizede ifadesini bulur:**

Veten ġeyretini çekmeyen oğul,
Hem özüne yükdür, hem özgesine

nsanım diyenlerin, kendi kimlik ve ki ilikleriyle ya aması gerekir. Kültürümüzde var olan "Bir insan, bir dünya" anlayı ı, bunun veciz ifadelerinden biridir. Ama bu dünyalar, ba ka dünyaların uydusu olmamalıdır. Ba kasının ki ili i altında silinen, ba kasının gölgesinde ömür sürmeyi tercih eden fertler, yok hükmündedir. Hedef, ba ımsız fertler olarak ileriye bakmak, arkada kalmamaktır. Arkada kalanları da zaman, ezer geçer. air, bu

[1] Halk birlikte hareket etse, darbesi koca kütüğü yarar.

duygularını kesin hüküm ve sonuç bildiren cümlelerle, bu hakikatlere inanmı insanın gür sesiyle cinas sanatını kullanarak bedii surette formüle eder *"Besdir"* iirinde:

Ancag, Bunu bilmedik:
Köhne hava içinde
Ürek susur, Boğulur.
Kölgede yatanların,
Öz kölgesi yoh olur…

Göz gaba a bahmasa
Dala galar ayaglar.
Arhada galanları
Zaman özü ayaglar (çiğner) **(Besdir)**

nsan, hayatta adam gibi, insan gibi ya amalıdır. Ona yakı an sa lam bir ki iliktir:

Ahı neyleyirsen bu kiçik ömrü,
Ki i kimi ya a be günlük ömü. **(Epilog)**

Kendimizi bulabilmek için, insan olabilmek için varlı ımızdan geçebiliriz. Bu, slam'ın ve tasavvufun da hikmetlerindendir:

Be'zan özümüzü tapmag üçün de,
Biz keçe bilirik varlığımızdan.

nsan dünyaya bo a gelmemi tir. nsanın bir gayesi olmalıdır; insan, ya adı ı müddetçe iz bırakmalı, dünyaya ses vermelidir. Dünyada rahat ve mutlu ya ayayım diye onun bunun gölgesinde ya amak, yaltaklanmak, insana yakı maz. nsan, zorluklarla kar ıla malı ve mücadele etmeyi ö renmelidir:

Her kederi saadet, her sevinci ġem izler,
Asil könül hem ġemi hem sevinci ezizler.
Telatümsüz ürekler govug kimi bo olur,
Daim sevinç ahtaran daim eme tu olur.
Düşmenem yaltaglanıp tepeye dağ deyene,
"Bu dünyada bir-teher goy yaşayag" deyene

Men düşmenem, düşmenem bele "ölü canlar"a,
Günden gaçıp hemişe kölge ahtaranlara…

Gâh ahşama gâh da ki sehere dem dutdular
Özlerini düşünüp özgeni unutdular.
Seslerden ses aldılar, öz sesleri olmadı,
Ya adılar ölü tek nefesleri olmadı
Getdiler iş dalınca ürekleri getmedi,
Gezdiler… Hey gezdiler,
Ayag seslerinise tek özleri e itdi. **(Da da elale Kimi)**

Şair, ***"Teklik"*** **iirinde de nefis bir te bihe bürünmü ifadeyle dünyaya bo a gelmedi imizi hatırlatır:**

Dünyaya gelmedik biz abes yere,
İnsanıg, insan da bize gerekdir.
Ba a tek gınına çekilenlere
Ürek ne gerekdir, dil ne gerekdir! **(Teklik)**

Bencil olup ba kasını umursamayan, rahatı için insanlardan kendisini uzak tutan, halkı ve vatanı için hissiz olanlar için airin ba ka sözleri de var *"O rular"* iirinde:

En böyük deryanın birdir sahili,
Onu her terefden döğer dalgalar.
Bir böyük veteni, bir böyük eli,
Tarımar eyleyer "mene ne var"lar.

Budaglar, yarpaglar görüşmese de
Kökleri bir yerde
bir torpagdadır. **(O rular)**

Diğer-gam olmakla ilgili olarak Bahtiyar Vahapzade, kendisini anlattığı bir metinde bizzat şöyle der:

"Ben yaşamayı yanıp erimek olarak anlıyorum. Bana göre yaşamak bir şey için yanmak, ömrünü bir şeyin yolunda eritmek demektir.

Yaşamak yanmakdır, yanasan gerek,
Heyatın ma'nası yalnız ondadır.
Şam [mum] eger yanmırsa, yaşamır demek
Onun yaşamağı yanmağındadır."

Yalnız mısınız? Bahtiyar Vahapzade'nin size söyleyece i ve hafızanızı süsleyecek yalnızlık duygusunu anlatan mısraları da var:

Otagda bir saat tek oturanda,
Yüz ilin derdiyle yüklenir insan.

Özünden başgası olmayan yerde,
İnsan olduğunu unudar insan…

Yarpağı tez solar tek ağacın da,
Arhası yohdursa nece solmasın?
Meşeler sultanı, meşeler şahı,
Aslanın özü de yalgız olmasın.

Od vurmasa gabda su daşabilmez,
Guş da tek ganadla dağ aşabilmez.
Kösö ün[1] ikisi çölde de yanar,
Biri ocagda da alı abilmez. **(Teklik)**

Sonuç

Bahtiyar Vahapzade, bir cemiyetçi şair olarak kendisini insanlık ve toplum karşısında daima sorumlu hissetmiş, insanlığı ilgilendiren her konuda yaşadıklarını, gördüklerini, hissettiklerini en etkili, en samimi, en veciz bir şekilde ifade etmeyi kendisine vazife bilmiştir. Sözün tesirli olabilmesi için hem samimi hem de güzel olması elzemdir. Bahtiyar Vahapzade, Türk dilini en güzel şekilde kullanan bir şairdir. Duygularını ve düşüncelerini şiirin her türlü kalıbını (beyit, dörtlük, serbest mısralar, anjambömanlı kesik sıralanmış dizeler gibi) kullanarak; her bir sözü seçerek ve mısralara olması gerektiği gibi yerleştirerek; düşüncelerini en güzel teşbih, istiare, mecaz, cinas gibi lafız ve mâna sanatlarıyla güçlendirip bir söz gelini gibi etkileyici kılarak; isyanlarını, nefretini yüreğinden kan çekip haykırarak; sevgisini, şefkatini inancının boyasına boyayarak okuyucularına ulaştırmıştır.

O, yirminci yüzyılın ahlak abidesi, Yesevî, Yunus Emre ve Mevlânâ gibi hikmet pırıltıları gönderen bir gönül adamıdır. Bilge Kağan'ın dediği gibi *"Tengride tirigdekiçe…"* (Gökte / Cennette hayattaki gibi) olasın ey büyük şair.

KAYNAKÇA

1. Bahtiyar Vahapzade, Ürektedir Sözün Kökü, Azerbaycan Tercüme Merkezinin Tavsiyesiyle Derleyen ve Aktaran: Dr. Ahmed Schmiede, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
2. Bahtiyar Vahapzade, Otobiyografim (Aktaran: Dr. Yusuf Gedikli), www.biyografi.net
3. Bin Yılın Türk Şairi, Azerbaycan Şiiri Antolojisi, hzl. Anar, Yavuz Akpınar, Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 2000
4. Şiirler, Bahtiyar Vahapzade, Ötüken Yay. İstanbul, 1979
5. Türk Edebiyatı Dergisi (Muhtelif Sayılar)
6. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997

[1] **kösö ü:** kurumuş odun

B XT YAR VAHABZAD V U AQ D B YYATI

Zahid X lil
filologiya elmləri doktoru, professor

Uşaq ədəbiyyatı nümunələri Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında diqqəti cəlb edəcək dərəcədə çoxdur. Bu poetik nümunələrin əsasında duran əsas fikir budur: insan uşaqlığın saf, təmiz keyfiyyətlərini ömrünün sonuna qədər qoruyub saxlamalıdır. İnsanı cəmiyyətin ləyaqətli üzvünə çevirən onun uşaqlıq illərinin bakir duyğularıdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı əsərlərini mövzuların görə üç qrupa bölmək olar:

1. Vətən, övlad, ata-ana sevgisinə həsr olunan poetik nümunələr
2. Məktəblə, təhsillə, elm öyrənməklə bağlı şeirlər
3. Yumorla yazılan kiçik yaşlı uşaqlara ünvanlanan əsərlər

Birinci qrupa daxil olan vətənə, torpağa, kökə, nəsil-nəcabətə, ata-anaya məhəbbət motivləri ilə zəngin olan poetik nümunələr Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının ana xətti ilə sıx bağlı olan, gəncliyin estetik tərbiyəsində misilsiz rol oynayan əsərlərdir. “Körpə nəfəsi”, “Beşik”, “Doğum evi”, “Anam təzədən böyüyür”, “Ata və oğul”, “Ana hədiyyəsi”, “Mənim ad günlərim” kimi şeirlərindəki fikirlər uşaqlıq və gəncliyin sərhəddində olanlar üçün ata nəsihəti qədər təsir gücünə malikdir.

“Ata yurdu” şeiri xüsusilə xarakterikdir. Şairin Şəki şəhərində yaşadığı məhəllənin adı “Yuxarı baş” dır. Hər sözü mənalandırmaq bacarığına malik olan şair məhllənin adındakı “yuxarı” sözünü də poetik fikir predmetinə çevirir.

Çıxdı ahıllığım o evdən çölə
Amma uşaqlığım yuxarı başda

Lirik qəhrəmanın ahıllığının da yuxarı başında onun uşaqlığı dayanır.

Bəxtiyar Vahabzadənin təhsillə məktəb problemləri ilə bağlı əsərləri də uşaq ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirən gözəl əsərlərdir.

Bəxtiyar Vahabzadənin təhsillə, məktəb problemləri ilə bağlı əsərləri də uşaq ədəbiyyatı xəzinəsini zənginləşdirən gözəl nümunələrdir. Hətta təhsil, tərbiyə, məktəb, oxumaq kimi ümumi xarakter daşıyan mövzularla yanaşı məktəb aksesuarları; yazı taxtası, parta, tabaşir, məktəb zəngi kimi elementlər şairin əlində poetik ifadə vasitəsinə çevrilir.

“Yazı taxtası”,“Xizək”, “İlk cığır”, “Qızıl medal”, “İlk dərs”, “Xala”, “Sinif-həyat”, “Körpə gülüşü” kimi əsərlərdə unudulmaz məktəb həyatını poetik boyalarla verir. “Qızıl medal” şeiri orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirən gənclərə həsr olunmuşdur. cavanların məktəbi medalla bitirməsinin onların “Kamallarının çiçək açması” kimi, qızıl medalı isə gəncin gözünün nuru kimi qiymətləndirir.

Haqqın var, əzizim, haqqın var öyün.
Kamalın çiçəklər açan bu gündə
İllərlə kitablar üstə tökdüyün
Gözünün nurudur, yanır döşündə

Məktəb, təhsil, elm Bəxtiyar Vabahzadə poeziyasında xüsusi bir xətdir. Şairin fikrincə ağacı kökü saxladığı kimi insanı da başı idarə edir. Baş ağılla, mərifələ dolu olsa insan da böyük və əzəmətli olar. N.Gəncəvi, M.Füzuli, N.Tusi kimi sələflərinin bu tipli ideyaları B.Vahabzadənin poeziya ağacında təzə çiçəklər kimi açılır.

B.Vahabzadə körpə uşaqlar üçün də maraqlı əsərlər yazmışdır. Bu tipli şeirlərdə yumor xüsusilə diqqəti cəlb edir. Şair uşaqlarla dostcasına zarafat edir. Sadə süjetlərlə həm onları əyləndirir, həm də düşündürür. “Qar yağır”, “Uşaqkən düşünərdim”, “Necə işləyir”, “Günəş və mən”, “Taxıl içində çiçək”, “Körpə gülüşü” şeirləri sadəlövh məntiqi və dupduru dili ilə digər şeirlərdən seçilir.

Saat çıqhaçıq
Gündüz işləyir,

Gecə işləyir
Ancaq bilmirəm
O, qaranlıqda
Necə işləyir

"Günəş və mən" şeirində sadəlövh bir məntiq diqqəti cəlb edir. "Günəş məndən nə üçün tez oyanır?" sualına cavab axtaran körpə bunu öz məntiqi ilə belə izah edir.

Bircə şeyi
Unutmasın Günəşim
Axı ondan
Gec yatıram mən hər gün.

"Taxıl içində çiçək" şeirində zəmdən bir çiçək dərən uşaq öz hərəkətinə belə haqq qazandırır.

Taxıl içində
Alaqdır çiçək
O, nəyə gərək?
Onun qədrini
Kim biləcəkdir
O alaq kimi
Biçiləcəkdir

B.Vahabzadənin yaradıcılığında uşaq ədəbiyyatı ayrıca tədqiqat tələb edən maraqlı bir mövzudur.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA M N V YYAT M S L L R

Hüseyn X lilov
Rəhbərlik və Psixoloji məsləhət şöbəsinin müdiri
Qafqaz Universiteti
huseyn_xelil@yahoo.com.tr

XÜLAS

B.Vahabzadə Azərbaycanın yetişdirmiş oldugu ən böyük şairlərdən biridir. Vahabzadə güclü şair olmaqla yanaşı keçmiş və gələcəyin vəhdətini ağıl və təfəkkür yoluyla gərçəkləşdirən fikir adamı, dünyada olub-bitən hadisələrə biganə qalmayan, bu hadisələri dəqiq analiz edən intellekt sahibi, eyni zamanda ölkəsində, bütün türk dünyasında, İslam aləmində cərəyan edən hadisələri çox yaxından izləyən, gözəlliklər qarşısında sevinən, mənfiliklər qarşısında iztirab çəkən el şairi, məsləhətçisi idi[1]. Vətəninə, xalqına sonsuz sevgi ilə yaşayıb–yaradan B.Vahabzadənin yaradıcılığındakı əzəmət və gözəlliyin əsas səbəbini bu çox şaxəli yaradıcılığın möhkəm bir özül üzərində dayanmasında, sağlam bir kökdən pöhrələnib, qol-budaq atmasında axtarmaq lazımdır. Soy kökünə qırılmaz tellərlə bağlanan şairin yaratdığı əsərlərin hər birində onların leymotivi olan insanın mənəvi ucalığını, milli-mənəvi dəyərlərə hörmət, vicdani borc və s.məsələlərlə bərabər görürük.

Açar sözl r: uşaq şəxsiyyəti, yaşlı nəsil, tənhalıq.

MORAL ISSUES IN POETRY OF BAKHTIYAR VAHABZADE

SUMMARY

Besides being an outstanding poet, B.Vahabzade was a person of thought realizing the unity of the past and the future, not indifferent to any events, an intellectual person exactly analyzing all these processes and at the same time he was a poet and adviser observing all the processes going on in all Turkish and Islamic world, noticing all the changes of Islamic world, having great pleasure seeing beauties around us, having great trouble noticing negative processes. It is necessary to look for the gigantism and beauty of this too branchy literary activity of Vahabzade having a stable fundament of healthy evolution. Being inviolably connected with his nation one can see the moral perfectness of the man being the witness of all these, the great respect of national moral roots, conscientious duty and others in poetry of B. Vahabzade.

Key words: child personality, older generation, loneliness

[1] Erdal Karaman. Türk Dünyasının sesi. B.Vahabzadə. Bakı-2009. səh, 12

B.Vahabzadə 70-dən artıq şeir kitabının, 2 monoqrafiyanın, 11 elmi publisist kitabın və yüzlərlə məqalənin, eləcə də tarixi və müasir mövzuda yazılmış 20-dən artıq iri həcmli poemanın müəllifidir. Şairin əsərləri – şeir kitabları, dramları və publisistik yazıları dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən ingilis, fransız, alman, fars, türk, polyak, ispan, macar, keçmiş Sovet İttifaqı xalqlarının dillərinə tərcümə edilmişdir.Uzun sürən xəstəlikdən sonra 2009-cu il fevral ayının 13-də - 84 yaşında Bakıda vəfat etmişdir.

B.Vahabzadənin əsərləri bir çox baxımdan tədqiq edilmişdir. Belə ki, mən də, ədibin əsərlərini mənəvi psixoloji üslubda araşdırmağı qərara aldım. Mənim məqsədim ədibin yaradıcılığındakı fərd, şəxsiyyət, cəmiyyət, eləcə də yaşlı nəsil psixologiyasını təhlil etməklə, insan taleyində baş verən təkamül və tənəzzül, yəni stress, gərginlik, ruhi sarsıntıların onun psixologiyasında əks etdirdiyi mənfi və müsbət izləri aşkara çıxarmaq olmuşdur. Məlum olduğu kimi, dünyada gedən qloballaşma prosesinin şəxsiyyətin, ailənin və cəmiyyətin inkişafına müsbət məziyyətləri ilə yanaşı, mənfi təsirləri də vardır. Belə bir şəraitdə milli mentalitetin, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin qorunub saxlanılması və gənc nəslin bu ruhda tərbiyə edilməsində Vahabzadə yaradıcılığı əvəzedilməzdir. Belə ki, B.Vahabzadənin əsərlərində ailə, cəmiyyət və şəxsiyyətlə bağlı məqamlara daha çox toxunulur. Ədibin kiçik həcmli əsərləri, həmçinin şeirləri və poemaları daha çox psixoloji məqam və situasiyaların zənginliyi ilə seçilir. Bu baxımdan onun "Atılmışlar" poeması xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu poemada uşaq şəxsiyyəti, yaşlı nəsil və cəmiyyət psixologiyasının fərqli təzahürləri ilə qarşılaşırıq.

dibin "Atılmı lar'' poeması

Əsas fikirlər

1) Ümumi məlumat
2) Ədibin əsərlərində psixoloji məqamlara geniş yer verilməsi
3) Şəxs faktorları, yaşlı nəsil və cəmiyyət
4) Uşaq şəxsiyyətinin önə çəkilməsi

Həyata fəal münasibətin, öz xalqının tarixinə olan böyük marağın, zəmanəsində baş verən hadisələrə qarşı sənətkar məsuliyyətinin nəticəsidir ki, B.Vahabzadə bəzən şeir çərçivəsinə dar gəlir və o, müəyyən məqamlarda daha geniş janrlardan istifadə edərək, onu poeziyada düşündürən, narahat edən, bəzən ötəri toxunduğu hissləri poemalarında, pyeslərində dərinləşdirmiş, inkişaf etdirmişdir. Şair Vahabzadəni narahat edən ciddi mənəvi məsələlər dramaturq Vahabzadəni də narahat edir. Xeyirlə Şərin, ləqayətlə çirkin ehtirasın, pisliklə yaxşılığın bədii mübarizəsi onun dramlarının, poemalarının əsasını təşkil edir desək, yanılmış olmarıq. Bu baxımdan B.Vahabzadənin "Atılmışlar" poeması özündə dərin fəlsəfi fikirləri ehtiva edir.

Yazıçı bütün yaradıcılığında duyğu və düşüncələrin dərinliyinə nüfuz edir, məişət mövzusuna da yüksək insani ideallar mövqeyindən yanaşır, onun əsasında duran mühüm ictimai məsələlərə biganə qalmır, zamanımızda sıx-sıx rastlanan mənəviyyat problemlərinə toxunur. Sanki B.Vahabzadə bütün əsərlərində bir fikri oxucuya çatdırmağa çalışır. O fikir də ondan ibarətdir ki, hər bir şəxsiyyətin mahiyyəti, həyatda hansı məqsədə qulluq etməsi onun ictimai munasibətlərində öz əksini tapır. Onun sosial əxlaqı problemləri də məhz bu zəmində meydana çıxır. Şəxsiyyət üçün çox mühüm olan həmin problemlərin həlli bədii ədəbiyyat qarşısında da dayanan ən mühüm məsələlərdən biri olmuşdur. Əbəs deyildir ki, bir şəxsiyyətin daxili hisslərinin məcmusunun öyrənilməsi B.Vahabzadə üçün bir xalqın tarixini öyrənməsi qədər vacib və maraqlıdır. İnsan şəxsiyyəti bu zaman müxtəlif ictimai və məişət koordinasiyalarının mərkəzində yerləşmiş olur. Beləliklə, daxili və xarici səbəblərin, xüsusiyyətlərin bir-birinə təsvirindən doğan konfilikt ümumi ideyanın açlmasına xidmət edir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz mətləbləri açıqlamaq üçün ədibin "Atılmışlar" poemasını nəzərdən keçirmək daha məqsədə uyğun olar. Bütün zamanlar üçün aktual olan problemlərdən biri bu poemada öz əksini tapır. Psixoloji məqamlar ilə zəngin olan əsər övlad-valideyn münasibətlərindəki ziddiyətləri və əxlaq problemlərini açmaq üçün geniş material verir və bu mövzuda yazılmış əsərlərə öncüllük edir. Əsər həcm etibari ilə bir o qədər geniş olmasa da, daxilində bu gün də cəmiyyətimiz üçün ciddi problem və qüsurlar olan hadisələrə yer vermişdir.

Hələ 1976-1978-ci illərdə qələmə aldığı "atılmışlar"a –uşaq evlərində valideynsiz böyüyən körpələrə, qocalar evində övlad məhəbbətindən və hörmətindən məhrum olaraq unudulmuş valideynlərə həsr etdiyi "Atılmışlar" poemasında qaldırdığı bu mühüm problemə sənətkar yeri gəldikcə publisistik əsərlərində də toxunur. Ümumilikdə götürdükdə isə anaya məhəbbət, valideynlərə hörmət, ağsaqqala, ağbirçəyə ehtiram kimi cəmiyyətdəki əxlaqi-etik norma və davranışlara xüsusi əhəmiyyət verən B.Vahabzadə yaradıcılığında bu vacib məsələlərə daim yer ayırmışdır. Bu həcmcə kiçik, lakin özündə ehtiva etdiyi probləmlərin böyüklüyü ilə diqqəti çəkən əsərdə başlanğıcdan sona kimi insan faciəsinin şahidi oluruq.

Əsər kənddən şəhərə oxumağa gələn gənc bir qızın məhvi, aldadılması, uçuruma sürüklənməsi ilə başlayır. Hələ həyatın bərkinə, boşuna bələd olmayan bu qız çətinlikdən qorxduğu üçün öz dogma balasını naməlum bir evin həyətinə buraxaraq qaçır. Doğma balasının "ağırlığından" qurtulsada öz vicdanının səsindən və borcundan qurtula bilmir, geri dönərək övladını ordan almaq istəyir. Lakin geri dönərkən övladını tapmır. Bununla sanki ana özü üçün bir təsəlli tapır, övladının rahat yaşayacağına ümid edir. Bundan sonra ananın ürəyi daim qam ağlayır. O, hər gün daxilindəki fəryadları saxta göz yaşları ilə basdırmağa çalışır. Onun gülüşü fəryad olub qəlbləri parçalayır.

Əsərin ikinci hissəsində isə yazıçı başqa bir psixoloji məqama toxunur, bir çoxlarımızı narahat edən övlad-valideyn məsələsinə ən qabarıq şəkildə öz münasibətini bildirmişdir. Ana, oğul və gəlin münasibətləri zəminində cəmiyyətin ən problemli məsələləri işıqlandırılır. Əsərin birinci hissəsindəki anadan fərqli olaraq buradaki ana min bir əzab-əziyyətlə iki oğlan uşağı böyüdüb, tərbiyə edir. Həyat yoldaşını müharibədə itirən ananın böyük oğlu da müharibədə şəhid olur. Bütün mehrini, məhəbbətini kiçik oğluna, yeganə ümid-pənah yeri olan övladına salır. Ana böyük sevinc və fərəhlə oğlunu evləndirir. Yeni gələn gəlinin sözləri ilə övlad öz anasını görməzdən gəlir, yolunda hər bir əziyyətə qatlaşan ananın sonda lazımsız bir "əşya" kimi atılmasına səbəb olur. Bütün bu hadisələr isə faciəvi bir dillə, ürək yanğısı ilə qələmə alınmışdır. Oğulun ad günündə onun dostlarının dediyi sağlıqlar əsərin bu hissəsinin məğzini açır: "Səni doğan, bu torpağa,bu vətənə bəxş edən anaya əhsən" deyən dostlar daha bilmirlər ki, bu ana lazımsız bir əşya kimi yan otaqda qapının arxasında qalmağa məcbur edilmişdir. Oğulun şad günü ananım qəm, kədər çəkdiyi bəd günə çevrilmişdir.

Yazıçının toxunduğu məqamların hər ikisi bir nöqtədə birləşir: ana qayğısından məhrum övladlar körpələr evinə, övlad qayğısından məhrum valideynlər isə qocalar evinə üz tutur. Ədib əsərin quruluşunu da məhz bu xətt üzrə verərək əvvəlcə atılmış körpəni, sonra isə bir qoca ananın təsvirini verir.

Əsas fikirlər "sevilib sonra da atıldığından, o da balasını atmaq istəyir" misralarından başlanır. Bu misralarda gənc ananın daxili iztirabları ustalıqla qələmə alınmışdır.

Şəhərə gəlmişəm uzaq rayondan,
Burda dərs oxuyam, sənət öyrənəm.
Məhəbbət dərsindən kəsildim yaman,
Oldu bu körpə də qiymətim mənim.

Atamın adına övladım ləkə,
Hər dərdə bənzəməz mənim bu dərdim.
Mən onun başını ucaltmalıykən,
Mən onun adına ləkə gətirdim.[2]

Burada öz balasını ləkə kimi görən ana düşünmür ki, bu körpənin günahı nədir? Cəmiyyətimizin ən aktual problemlərindən biri də sevib, yanılmaqdır. Əslində bir çox günahsız körpələr düşünülməmiş səhvlərin və ani ehtirasların qurbanı olurlar. Uşaq evinə atılan körpələrin daxili yaşantılarını, mənəvi böhranlarını heç düşünmürlərmi?.. Ata-ana qayğısından məhrum olmuş körpələr həyat haqqında düşünmək, öz gələcəkləri üçün narahat olmaq gücündən də məhrum olmuş olurlar. Onlar bəzən gələcəyin ən qorxulu canilərinə çevrilirlər. Çünki onların itirəcəkləri

[2] Göstərilən nümünələr B.Vahabzadə, seçilmiç əsərləri (1970-1979), 12 cilddə, IV cild. Bakı-2008 kitabının səhifələrindəndi.

bir şey olmur. Gəlin etiraf edək ki, körpələr evindən çıxıb uğur qazananların sayı uduzanlardan qat-qat azdır.

Əsərdə körpələr evindəki uşaqların ruhi vəziyyətləri, keçirdikləri hiss və həyəcanlar böyük ustalıqla qələmə alınmışdır. Məlum olur ki, körpələr uşaq evlərində sevgidən, şəfqətdən, ana sevgisindən və ana hərarətindən məhrum, nə vaxtsa onlar üçün gələn süni "analar" i gözləyirlər. Hər dəfəsində də onlarca, yüzlərcə uşagın qəlbi təkrar-təkrar qırılır. Burada qırılan təkcə uşaq qəlbləri olmur, həm də gələcəyə inamla baxmaq istəyən balaların ümidləri və arzuları da qırılır. Bu qırıqlıq bütün həyatları boyu onları izləyir, onların sağlam şəxsiyyət və vətəndaş kimi yetişməsinə böyük əngəl törədir, cəmiyyətdə baş alıb gedən mənfi halların, bəlaların əsasını qoyur, münbit zəmin yaradır. Burada yetişməkdə olan uşaq psixologiyasını da nəzərə almaq lazımdır. Valideynlərdən ən çox ananın nəzarətində böyüyən və tərbiyə alan övlad bu qayğılardan məhrum olduğundan onun mənəviyyatı, əxlaqı və davranış qaydaları da korlanır. Çünki bu danılmaz həqiqətdir ki, körpələr evində bütün körpələrə lazımınca diqqət, şəfqət, qayğı ayrılmır. Əgər bir ana bütün bunları həyata gətirdiyi övladına verməkdə acizdirsə, o zaman həmin qadın müqəddəs ana adını da daşımaqdan məhrum olmadır. Çünki ananın ilkin vəzifələrindən və borclarından biri mənəviyyatı sağlam və sarsılmaz bir övlad yetişdirməsidir. Əks təqdirdə saglam mənəviyyatlı cəmiyyətdən də söz gedə bilməz.

Bu gözəl dünyaya səni bəxş edən
Anaya afərin, anaya əhsən!
Necə fərəhlənir, sevinir ana
Qapının dalında baxır oğluna.
Belə də dərd olar?
Oğul doğasan
Onun şad gününə gendən baxasan.

Burada qapı arxasından oğlunun uğurlarına fərəhlənən ananın keçirdiyi mənəvi sarsıntılar, qoca qadının daxili aləmi ustalıqla qələmə alınmışdır. Mənəvi əziyyətlərə məruz qalan ananın öz xoşu ilə qocalar evinə üz tutması və burada onun keçirdiyi daxili iztirablar aşağıdakı misralarda daha aydın ifadə olunmuşdur:

Qocalar evinin qaydalarına
Nə qədər çalışır uyuşa bilmir.
Yaman ağır gəlir atılmaq ona,
Pəncərə önündən bir an çəkilmir.

Bir dəfə könlümü alan olmadı,
Qolunu boynuma salan olmadı.
Təkliyin qəmini tək özüm yedim,
Əhvalım, ovqatım heç sorulmadı.

Bu da bu gün çox təsadüf etdiyimiz hadisələrdən biridir. Övladların düşüncəsizliyi yüzlərlə valideyinin atılmış körpələr kimi həyata küsmələrinə və qocalar evlərinə üz tutmalarına səbəb olur. Təsəvvür edəndə ki, hər gün pəncərə önündə oturub saatlarca yola baxıb, kiminsə gəlməyini, onlar üçün uzanan bir əli gözləyirlər və hər dəfəsində də məyus, peşman olurlar, bu səhnə qarşısında insanın bütün vucudu vəcdə gəlir, qəlbini mərhəmət hissi bürüyür. Tək təsəlliləri qocalar evində olsalar belə özləri üçün bir ailə şəraiti yaratmaq olan bu unudulmuş insanlar onları unudanları unutmur, hər an onların yolunu gözləyirlər.

Ana məhəbbəti, anaya hörmət böyük sənətkarın yaradıcılığında qırmızı xətlə keçmiş, onun canına, qanına hopmuşdur. Hətta "Ana"adlı məqaləsində ədib müqəddəs varlıq haqqında belə yazır: " Əgər məndən soruşsalar ki, dünyada ən gözəl nəğmə nədir? Mən tərəddüdsüz deyərdim: Ana laylası. Əgər məndən soruşsaydılar ki, dünyanın ən təhlükəsiz və gözəl sığınağı haradır? Mən deyərdim : Ana qucağı. Mən deyərdim bütün böyük şəxsiyyətləri böyüdən, onları dahiliyə qaldıran da ana nəğməsidir, ananın danışdığı nağıllardır." O zaman bütün Azərbaycan ailələri üçün qəbul olunmuş vahid normalar-ata-anaya, ağsaqqal və ağbirçəklərə sonsuz hörmət və qayğı sözsüz ki, ədibin ailəsində də özünü büruzə vermişdir. Həyatı bu normalarla görüb gələn ya-

zıçı atrıq bu normaların bəzi ailələrdə öz möhkəmliyini itirdiyini, mənəviyyatdan uzaqlaşdığını görür və bu onu çox narahat edir. Yeganə çıxış yolunu isə olanları böyük ürək ağrısı ilə qələmə almaqda görür.

Hz.Peyğəmbərimizin də qeyd etdiyi kimi "Cənnət anaların ayaqları altındadır". Lakin bəzi övladlar mənəviyatdan aralı düşərək bu cənnətdə əbədi sakin olmaq hüquqlarını düşünmədən itirirlər. Öz övladlıq borclarını unudaraq yad təsirlərə məruz qalıb valideynlərindən imtina edirlər. Bu məqamda yazıçını narahat edən məsələlərdən biri gəlinlərin öz qaynana və qaynatalarına olan münasibətidir. Bu gun də çox tez–tez rastlaşdığımız həyat səhnəsi yazıçı qələmində öz əksini belə tapmışdır:

Yanında böyüyür.....
Ancaq yaxşı bil,
Oğul da yar üçün, qız da yar üçün
Övladlar,övladlar! Bizimçün deyil,
Biz onlar üçünük, biz onlar üçün!

Nə qədər ağır olsa da ana bu həqiqəti anlayır və öz doğma evini tərk edərək qocalar evinə üz tutur. Gələcəyin anası və qaynanası olan gəlin isə bunları anlamır, öz mənəviyyatsızlığına davam edir. Poemada dəyişən zamanla bərabər dəyişən etik normalarımız, mənəviyyatımız da ürək yanğısı ilə təsvir olunur. Qocalar evindəki qocalar da öz söhbətlərində bu məqama toxunurlar, keçmiş günlərin xiffətini çəkərək dərin təəssüf hissi keçirirlər. Mənəviyyatınızdakı dəyişikliyi göstərmək üçün ədib aşağıdakı misraları qələmə alır:

Heç vaxt görünməyib ənənəmizdə
Böyüyün, kiçiyin haqqını kəsmək!
Həmişə öyrədib, öyrədir zaman:
Kökdən gəlməyəni yox etmək asan.

Bəli, kökümüzdən gələn zəngin adət-ənənələrin, mənəviyyat vərdişlərimizin yavaş-yavaş aşınmasına, unudulmasına şair fəryadını görürük bu misralarda. Yazıçını narahat edən odur ki, bizim kökümüzdə, mənşəmizdə olmayan bu əskikliklər hardan gəlir?. Buna görə də əsərin sonunda vicdan və mənəviyyat məhkəməsi qurulur. Atılmışların, gözdən-könüldən uzaq düşənlərin haqqını bərpa etməyə çalışan yazıçı balaya, anaya qıyan ürəkləri mərhəmət etməyə, öz axarına qayıtmağa səsləyir.

Bu gün təəssüf ki, qeyd etdiklərimizin hamısı dünyanın bir çox cəmiyyətlərində olduğu kimi bizim cəmiyyətdə də ən aktual və tez bir zamanda öz həlini gözləyən problemlərdən biridir. Bu taleyi minlərcə, milyonlarca uşaq və valideyn yaşayır. Körpəsini atan analar düşünmürlər ki, atılmış körpə üçün ən yaxşı sığınacaq ana qucağı, ana qoynudur. Və ya əksinə, öz valideynlərini yaşlandıqları üçün lazımsız bir "əşya" kimi atan, qocalar evinə tərk edən , onları övlad qayğısından və sevgisindən məhrum edən övladlar gələcəyin ata və analarıdır, qocalarıdır. Və düşünmürlər ki,heç kimin ahı nə bu dünyada, nə də o dünyada heç kimdə qalmaz.Atalar demişkən : "Nə əkərsən, bir gün mütləq onu da biçərsən"

Yekun olaraq bir daha nəzərinizə çatdırmaq istərdim ki, "Atılmışlar" poeması özündə dərin psixoloji məqamlar ehtiva edir. Bu poemada günümüzdə aktual olan bir çox məsələlər özünü göstərir. Bunlara misal olaraq, qadının öz körpəsini uşaq evinə atması və yaxud övladın öz ata-anasını qocalar evinə atması…

Lazımsız bir əşya kimi həyatın qaranlıq labirintinə atılma, tərk edilmə duyğusunu yüksək ustalıqla qələmə alan şair poemada psixoloji məqamları incə detallarla oxuculara çatdırmışdır.

Ailə cəmiyyətin kiçik bir üzvüdür, lakin digər tərəfdən əhəmiyyət baxımından cəmiyyətin əsas sütunlarındandır. Və böyük bəşər cəmiyyəti məhz bu cür kiçik ailə cəmiyyətlərindən təşkil olunmuşdur. Ailə və cəmiyyət qarşılıqlı sıx əlaqədədir. Ailədə mədəniyyət, hörmət, vəfadarlıq, münasibətlərdə agahlıq olarsa, həmin ailə cəmiyyətin inkişafına böyük təkandır. Su o vaxt təmiz olar ki, onun saflığı, paklığı daima qorunub saxlansın. Tərkib əsasdır. Ailədə hər kəs öz əməlinə diqqət etməli və İslam dininin qoyduğu əxlaq və mənəviyyat proqramlarına riayət etməlidir.

Müqəddəs ailə ocağında ana və ataya hörmət edilməli, əziz peyğəmbərimiz Həzrət Məhəmmədin (s) buyurduğu kimi: "Ata-anaya qarşı ən xırda hörmətsizlik – "uf" deməkdir. Allah on-

dan daha xırdası olsaydı, şübhəsiz ki, qadağan etmiş olardı". Uca Yaradan yaratdığı hər bir şeyi nizam-intizamla yaratmışdır. İnsan da yarandığı gündən, əbədi həyata qovuşduğu günə kimi mərhələlərdən keçir. Uşaqlıq illəri, orta yaş, yetkinlik və qocalıq. Və hər kəs bunu görür və bilir, inkar edilməsi ağlasığmazdır. Həmişəyaşıl ağaclar tək özlərini əbədi olaraq cavan sanan övladlar, bir ömür sonsuz məşəqqətlərinə, çətinliklərinə sinə gərib, bütün varlıqları ilə onların xoşbəxt olub kamala çatmaları üçün çalışan valideynlərini tapdalayaraq, nəinki hörmətsizlik edirlər, hətta qapıdan belə qovurlar, uşaqkən həyatlarını ata-anasız təsəvvür belə, edə bilməyən həmin o cavanlar, indi həyatlarında onlar üçün kiçicik yer belə ayırmaq istəmirlər. Vaxtilə tamamilə ata-anaya məxsus olan bu həyatlar indi zərrəsinəcən onlardan qoparılır. Qocalar evində atılmış kimsəsiz qocaları gördükdə Allahı unudan övladların da az olmadığının şahidi olduq. Lakin övladlarının onlara qarşı etdikləri pisliklərə baxmayaraq, qocaların danışarkən övlad həsrəti ilə alışıb-yanan qəlbləri, göz yaşları bizi də kədərləndirdi. Görəsən bu qocalar niyə isti yuvadan, qulluqdan uzaq düşüblər? Körpə uşaqlar kimi nəvazişə, sığala, mülayim, mehriban davranışa ehtiyacı olan bu qocalar, hansı övlad üçün artıq yer edir? Axı, özü də bir zaman qocalacaq övladlar həyatdan nəyi gözləyirlər?

Bu barədə indi daha çox danışılmalı, adət və ənənlərimizin müsbət cəhəti gəncliyə xatırladılmalıdır. Qoy, indiki gənclər ata və babalarının həyat tərzini bilsin və oradan əxlaqımızı gözəlləşdirən tərəqqimizə mane olmayan cəhətləri götürsünlər.

D B YYAT

1. B.Vahabzadə, seçilmiç əsərləri (1970-1979), 12 cilddə, IV cild. Bakı-2008
2. Erdal Karaman. Türk Dünyasının sesi. B.Vahabzadə. Bakı-2009

B XT YAR VAHABZAD N N DÜ ÜNC L R ND G NC N SL N T L M V T RB Y S ND TAR X AB D L R

Dr. brahim ÖZMADEN, sa DA

Qafqaz Universiteti

ÖZ T

İnsanın özünə qayıdışında, mənəvi ucalığında mənsub olduğu xalqa, onun tarixi keçmişinə, milli-mənəvi sərvətinə münasibətinin də böyük rolu olduğunu düşünən Bəxtiyar Vahabzadənin publisistik əsərlərinin əsas mövzularından biri də bu sərvətlərin ən önəmlilərindən olan tarixi mədəniyyət abidələrimizin qorunması və bu dəyərlərin gələcək nəsillərə öyrədilməsi məsələsidir.Bəxtiyar Vahabzadə öz xalqının övladlarının bu barədə ciddi təlim və tərbiyədən keçməsi lazım olduğunu düşünmüş və əsərlərində hər kəsi bu mövzuda səfərbər olmağa çağırmışdır.

Xalqın milli-mənəvi sərvəti olan abidələrdə yaşayan tarixi keçmişinin qorunmasını bugünkü və gələcək nəsillər üçün olduqca əhəmiyyətli hesab edən sənətkarın bu mövzudaki düşüncə və tərənnümlərini çatdırmağa çalışacağıq.

Açar Sözler: tarixi abidə, milli-mənəvi sərvət, şəxsiyyət, təlim və tərbiyə.

HISTORICAL MONUMENTS AS THE INDICATOR OF UPBRINGING YOUNG GENERATIONS IN THE THOUGHTS OF BAKHTIAR VAHAPZADEH

ABSTRACT

To protect historical monuments and to grow the young generations with these values is one of the the most important topics of the works of Bakhtiar Vahabzadeh who considered national and spiritual wealth as the key for characteristic development of the society. Bakhtiar Vahabzadeh thought that children of his own people should go through training seriously and his works challenged everyone to show efforts on this issue. In this work, we will try to carry out the thoughts and ideas of the People's Poet who cared much more about the protection of the monuments as national and spiritual wealth for the present and future generations.

Key words: historical monument, national and spiritual wealth, personality, training and upbringing.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin ümumi yaradıcılığında publisistika da digər sahələr və istiqamətlər kimi özünün mövzu və problematika dairəsinin genişliyi və aktual məsələləri çevrə-

ləməsi baxımından böyük diqqət və maraq kəsb edir. Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, publisistika sadəcə olaraq bu sahədə qələm çalmaq niyyəti və məqsədi güdmür, bu həm də ədəbi növ və janrlara "sığmayan", həyati mətləblərin, taleyüklü məsələlərin publisistikanın imkanları sayəsində daha kəskin və qabarıq şəkildə xalq kütlələrinin, geniş ictimaiyyətin nəzər-diqqətinə çatdırılması üçün münasib üsul və vasitəyə çevrilmişdi.

Şairin bədii yaradıcılığında olduğu kimi, publisistikasında da toxunulan məsələlər cəmiyyət həyatının ən qlobal məsələləri müxtəlif problemlərinə münasibət ifadə etməyə yönəldilir, müəllif ən gündəmə gətirməkdən çəkinmir, əksinə, bunu özünün bir sənətkar və vətəndaş işi hesab edirdi.

Ana dili, milli təhsillə bağlı düşüncələr, yer və ərazi adlarımızla ilgili narahat məqamlar, ən nəhayət Dağlıq Qarabağda və onun ətraf ərazilərində baş verən separatçı meyllər də bir qələm sahibi kimi Bəxtiyar Vahabzadəni düşündürən problemlər sırasına daxildir. Vahabzadə bu cür problemləri yalnız düşünməklə qalmayıb, şəxsən həll yollarını əsərlərində dilə gətirərək gələcək nəsillərin yetişdirilməsi üçün çox əhəmiyyətli ictimai və pedaqoji yanaşmaları bizlərə göstərmişdir.

Sənətkarın publisistik yaradıcılığında tarixi abidələrimiz, onun tarixi taleyi və hazırkı vəziyyəti, mühafizəsi, təbliği ilə əlaqədar olan bir sıra nöqsanlar barışmaz mövqedən təhlilə gətirilir, keçmişə münasibətdə milli taleyimizin yadigarı olan bu mənəvi sərvətlərin əhəmiyyəti vurğulanır.

Hər şeydən əvvəl keçmiş Bəxtiyar Vahabzadənin publisistik yaradıcılığında köhnəliyin qalığı və "arxiv materialı" kimi təhlil olunmur, əksinə onun bu günlə və gə

Bax, həmin yerdə o anı, o səhnəni müasirlərimizin, bizdən sonrakı nəsillərin gözü önündə canlandıran bir abidə ucaldılsa, qəhrəmanlıq tariximizin bir səhifəsi də yaddaşımıza əbədi həkk olar"[1].

Göründüyü kimi, burada publisistin tarixi keçmişlə bu gün arasında əlaqə və mənəvi vəhdət yaratmaq istəyi olduqca təbii və qanunauyğun təsir bağışlayır. Sənətkarın milli psixologiya, xalqın mənəvi yaddaşı ilə bağlı düşüncə və qeydlərində də diqqəti çəkən bir sıra məziyyətlərlə tez-tez qarşılaşmalı oluruq.

Bəzən tarixi taleyimizlə bağlı elə məqamlarla rastlaşırıq ki, böyük səhvlərimizi adi bir sadəlövhlük və unutqanlıq kimi adi məsələlər və münasibətlər törədir, ona görə də bunun zaman-zaman ağrı və fəsadlarını yaşamaq məcburiyyətində qalmalı oluruq. "Unutqanlıq" məqaləsində Bəxtiyar Vahabzadə məhz bu məziyyətləri birmənalı şəkildə xalqımızın xarakterindəki qüsur və çatışmazlıq kimi deyil, əksinə, onun daxili-mənəvi aləmindən irəli gələn bir xüsusiyyət olaraq diqqətə çatdırmağa müvəffəq olur. Unutqanlığın xalqımızın başına gətirdiyi faciələri, ibrət dərslərini də sənətkar bu günün baxış və nəzərləri səciyyəsindən qiymətləndirir, bu istiqamətdə tarixə və tarixi keçmişə faydalı ekskurslar edir, bu günün ehtiyaclarını tarixi gerçəkliyin güzgüsündə əks etdirməyi israrla irəli sürür.

Əslində müasir tarixi şəraitin və zamanın hökmü bizi keçmişdən görk götürməyi tələb edir və biz bununla istər-istəməz ayaqlaşmalıyıq. Tarixi abidələrlə yanaşı Bəxtiyar Vahabzadəni onlara bərabər tutulan, tarixən mövcud olan adların dəyişdirilməsi, guya yenilik əlaməti kimi onların digər adlarla əvəzlənməsini də eyni səbatsızlıq və etinasızlıq kimi qarşılayır, adda tarixiliyin silinməz və pozulmaz izinin yaşandığını böyük məsuliyyət hissi ilə vurğulayır. Xarakterik bir nümunəyə müraciət edərək və onun əsasında fikir yürütməyə çalışaq. Məsələn, tutaq ki, "Şəki xan sarayı" adını daşıyan bir tarixi-memarlıq abidəsinin adını necə dəyişmək olar?! Əlbəttə elə abidələr var ki, neçə əsrlər və zamanlar keçməsinə baxmayaraq onun adında və yaxud quruluşunda heç bir dəyişiklik eləmək mümkün deyil. Çünki burada tarixin heç vaxt pozulmayacaq və silinməyəcək imza və möhürü var.

"Şəki xan və sarayı" (1974) məqaləsində yerli əhalinin "Şahnişin" (Şah oturan ev) adlandırdığı" bu möhtəşəm memarlıq incisinin özəlliklərinə münasibət bildirən müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, bina bütöv halda danışan rənglərin, bir-birinə geydirilən şəbəkə ornamentlərinin vəhdətindən yaranmış bir Füzuli qəzəlidir. O yazır: "Siz əlvan rəngləri vəhdət təşkil edən şəbəkənin bir oymasının bircə taxtasını götürsəniz, bu tamlıq pozulduğu kimi yuxarıda misal gətirdiyimiz beytin (beytin bir mənası da "bina", "ev" deməkdir; Bəxtiyar Vahabzadə "M.Füzulinin Çülü-züxsarına qarşı gözümdən axar qanlı su, Həbibim, fəsli güldür bu, axar sular bulanmazmı?"- beytini nəzərdə tutur) bircə sözünü götürsəniz, yaxud yerini dəyişsəniz, fikir pozular, məna itər. Beytdə hər sözün öz fikir və vəzifəsi olduğu kimi, hər şəbəkə oymasının da öz yükü, öz məzmunu var"[2].

Vahabzadə abidələrimizin fiziki bir struktur kimin qəbul edilməsindən daha çox bu şanlı millətin keçmişindən günümüzə uzanan mənəvi bir körpü olaraq görülməsini və tarix şüurunun cəmiyyətdə yerləşməsi və inkişafı üçün canlı nümunələr olaraq ayaqda tutulmasının əhəmiyyətini hər zaman vurğulamışdır.

Bəlli olduğu kimi, şair-publisist tarixi abidələrdə bir oymanın, bir kərpicin götürülməsini böyük nizamın pozulması və təhrif edilməsi kimi bir fəsada gətirib çıxaracağını daxili həyəcanla nəzərə çatdırır. Belə bir yanaşma tarixi adlara münasibətdə eynilə qorunub saxlanılır.

Bütövlükdə, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin tarixi abidələrlə və adlarla bağlı düşüncələrində publisistik kəsər və prinsipial vətəndaş mövqeyi aydın bir şəkildə görünməkdədir. Burada xalqın milli yaddaşının göstəricisi olan maddi-mədəniyyət nümunələri xalqın tarixi keçmişinin şahidi və nişanəsi kimi təhlilə cəlb edilir, bu istiqamətdə əyani təsəvvür yaradılması hissi-emosional bir ovqatla şair-publisist qələmi ilə daxili vəhdətdə verilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq. Bakı, Azərnəşr, 1989, səh.37
2. Vahabzadə B. Əsərləri. 11 cilddə. X c. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2002, səh.255
3. Vahabzadə B. "Tarixsiz biz heçik". "Abidə" qəzeti, 15 aprel, 1992.
4. Vahabzadə B. Əsərləri. 11 cilddə, IX c. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2002, səh. 665.

[1] Vahabzadə B. "Tarixsiz biz heçik". "Abidə" qəzeti, 15 aprel, 1992.

[2] Vahabzadə B. Əsərləri. 11 cilddə, IX c. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2002, səh. 665.

I BEYNƏLXALQ BƏXTİYAR VAHABZADƏ SİMPOZİUMU

VAHABZADƏ POEZİYASINA ÜMUMİ BAXIŞ

Qafqaz Universiteti, 13-15 dekabr 2012-ci il

B R DEVLET ADAMI OLARAK BAHT YAR VAHABZADE'N N "YANAN DA MEN, YAMAN DA MEN" S ML ESER NDEK TOPLUMSAL VE S YASAL DÜ ÜNCELER

Ö r. Gör. U ur Arif Bölek
Qafqaz Üniversitesi
Bakü / AZERBAYCAN
uabolek@hotmail.com

Bütün Türk dünyasında, yakın dönemin en büyük şairlerinden kabul edilen, Azerbaycan Millet Meclisi'nin milletvekili, araştırmacı-yazar, gazeteci, Azerbaycan İlimler Akademisi üyesi bir bilim adamı, öğretim üyesi Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzade, 1987-1995 yılları arasında, değişik gazetelere yazdığı makalelerden ve verdiği demeçlerden bazılarını "Yanan da Men, Yaman da Men" isimli kitabında bir araya getirmiştir.

Bu eserdeki düşünceler, Sovyetler Birliği son dönemi ve özellikle Azerbaycan bağımsızlığının ilk yıllarında ifade edilmiş olmaları açısından önemlidir. Düşünsel yönden görece serbest bir dönemde kaleme alınmış olması, Şair'in yüreğinde uzun yıllar birikmiş, proleterya hakimiyeti adı altındaki totaliter koşullarda, dışa yansıma olanağı bulamamış duyguların, dışavurumu açısından da dikkat çekicidir.

Makalenin konusu, Vahabzade'nin, eserdeki siyasi düşünceleridir. Kitabın edebi yönü, tümüyle değerlendirme dışındadır. Makalenin kapsamı temelde Sovyetler Birliği Döneminin son yılları ve Bağımsızlık döneminin ilk yıllarını içermektedir. Tenkit ve eleştiriler temelde bu döneme hasredilmiştir. Makalede, Vahabzade'nin toplumsal ve siyasal düşünceleri, "Bağımsızlık ve Özgürlük", "Milli Birlik ve Beraberlik", "Sovyet İdeoojisi ve Yönetimi" ve dönemin en mühim sorunlarından biri olan "Qarabağ Savaşı" üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

Bahtiyar Vahabzade, 1960'larda başlayan milliyetçilik hareketlerinin işaret taşlarındandır. O 1959 yılında yazdığı "Gülistan" şiiriyle, ikiye bölünmüş Azerbaycan'ın düştüğü durumu seslendirmiş ve bu sebeple "milliyetçi" damgası ile iki yıl süreyle çok sevdiği üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Şair, Yanan da Men, Yaman da Men eserine bu ismi vermesinin nedenini, isminin hayatı boyunca "değerlere bağlılığı" nedeniyle, her zaman,-İmadeddin Nesimi gibi-"yananlar ve yamanlar" listesinde olmasına bağlar.

Vahabzade, komünist idarecilerin bir kısmının, bağımsızlık döneminin değişen "diyalektik" ikiyüzlüğü içinde geçmişlerini inkar etmelerini, eski dönemde göğsünde şerefle taşıdığı Azerbaycan bayrağı sebebiyle bayrağa ve kendisine hakaret edenlerin çalışma masalarının üzerine Azerbaycan bayrağı koymaları ile düştükleri çelişkili durumu vurgular. Hatta, Komünist Partinin en üst yöneticilerinden bazılarının "ben hiçbir zaman komünist olmadım" demeleri ya da Türkiye için "osttalaya strana" (geri kalmış ülke) diyenlerin bu defa "peredovaya strana" (gelişmiş ülke) demeleri nedeniyle döneklikle suçlar. (1, s.4-6, 275)

Milli birlik ve beraberliğin, bağımsızlığın ilk dönemlerinde, istikrarın sağlanması için en mühim unsur olduğunu, özellikle savaş şartlarını yaşayan Azerbaycan'da, siyasal hak ve özgürlüklerin, savaş sonuna kadar kısıtlanabileceğini düşündüğünü söyleyen Vahabzade, iktidar ya da muhalefet olsun, herkesin karşıdakinin de haklı olabileceğini düşünebilecek olgunluğu göstermenin bağımsızlığın korunması açısından önemini ortaya koyar.

Çalışmada "Yanan da Men, Yaman da Men" isimli eserin konu alınmasının sebebi, esere konu olan yazıların esasen Bağımsızlık Dönemi'in oluşum ve ilk yıllarında ifade edilmiş olmasıdır. Halk hareketlerinin doğurduğu duygusal ortamın da getirdiği, özgürleşme ve "içte olanı dışa vurma" imkanı, Şairin düşüncelerini istediği gibi ifade edebilmesini sağlamıştır. Bu dönemde artık pek çok insan onun gibi düşündüğünü göstermek isterken, onun, düşüncelerini saklamasını ya da değiktirerek yansıtmasını düşümeye artık gerek kalmamıştır. Bu dönemde o, fırsattan da istifade ederek yıllardır içinde biriktirdiği duygu ve düşüncelerini olabildiğince açığı vurma fırsatını bulmuştur.

Daha eserin başında, değerlere bağlılık-akideye sadakati sebebiyle her türlü sıkıntıyı çekmesine yani yanmasına rağmen, yine de kötü yani "yanan" ve "yaman" olarak nitelediği "men-ben"in

bir obraz (rol-model) olarak anlaşılması isteğini, gerçekte bu benliği hak eden çok sayıda şair, yazar, bilim adamı ve aydınların olduğunu –hatta eski Komünist Partisi'nin içinde bile böyle insanların bulunduğunu yazar. (1, s.4) Geçmişte komünistlerin kendisini beğenmeyip "yaman" ilan etmelerinin sebebini, Axtarış Gazetesinin, 28 Şubat 1992 tarihli yayınında şöyle ifade eder: "…onların komünist ideallerini beğenmiyor; seslendirmiyor ya da yürekten seslendirmiyorduk. Milliyetçiyiz; "büyük" Rus kardeşin komünist-imparatorluk siyasetinin aleyhineyiz; mevcut kuruluşun şanlı geleceğine inanmıyoruz; onun düşmanıyız". (1, s.4)

"Şiir; derdimin, isteğimin, arzumun konuşan dilidir." (1, s. 24) düşüncesinde olan bir şairin, "partokrasi" diye nitelendirdiği bir sistemde (1, s.9, 60) istediğini istediği gibi söyleyememesinin, aklı ve kalbine sözcülük ederken kelimeleri istediği gibi seçememesinin vereceği acı bellidir. "Elime kalem verip beni şair eden, halkımın 180 yıl Rus emperyalizmin yumruğu altında çektiği çileler, azap ve eziyetlerdir" diyen (1, s.24) Vahabzade, böyle bir durumda "Dil, fikri ifade etmek için değil, gizletmek içindir" düsturu ile hareket ettiğini ve bu sebeple de "akidesizler" olarak adlandırdığı (1,s.9) komünistler tarafından yaman kişi ilan edildiğini söy-ler (1,s.5).

Şair; Azerbaycan halkının çektiği çilelerin, onu kiraza bakıp içindeki çekirdeği görebilecek şekilde hassas bir hale getirdiğini, bu özelliği sebebiyle de zor zamanlarda yazdığı şiirlerinin ancak arka planında söylediklerini hissedebildiğini söyler ve okuyucularına hedef gösterir: Rus emperyalizmin yumruğu altında yazdığım şiirleri kapalı yazmalı idim bu nedenle okuyucu, mısralarımın kapağını açıp ardındakini görmeye ve anlamaya çağırır. (1, s.24)

Vahabzade, gerektiği gibi konuşamayanın, hiç olmazsa susması gerektiği konusunda şöyle der: 1920'lerden itibaren bütün yazar, şair ve tarihçilerin, Azerbaycan Halk Cumhuriyetini zulüm ve sömürge devleti, kurucularını ise halk düşmanı ve vatan haini damgalamakla meşgul oldular. "Hakikati yazamadılar; hiç olmazsa sussaydılar…" (1. s12)

Şair ikiyüzlülük ve riyakarlığın aleyhinedir. Komünist dönemde onu en çok öven, büyüklüğünü, ebediliğini vurgulayan, uluslarüstü-halklar dostluğu, Marksist ideoloji üzerine dersler veren, kendisini "yoldan sapmış" olarak kötüleyen insanların, bağımsızlığın ilk yıllarında "yeni akidesi-inancı"nı da aynı hırs ve hevesle M.E.Rasulzade'den örnekler vererek savunmaya başlamasını, Brejnev-Andropov'un portrelerinden, Resulzade'nin portresine geçişi ikiyüzlülük olarak niteler. (1,s.6,8)

Ba ımsızlık ve Özgürlük

Bağımsızlık ve özgürlük bir milletin, varlığının farkındalığı ve bu farkındalığın sürdürebilirliği açısından en çok ihtiyaç duyduğu değerlerdir. Bağımsız olmayan milletin özgür olduğundan söz edilemez. Eğer siz bir millet olarak, isteidğiniz kararları alamıyor, başkalarının gözüne bakarak aldığınız kararları uygulamak için de yine o başkalarının gözlerinin içine bakmak mecburiyeti duyuyorsanız, bağımsızlığınız ve özgürlüğünüz yok demektir.

Geçtiğimiz yüzyılda bu sıkıntıyı en çok duyanlardan biri de Azerbaycan halkı olmuştur. Halkın dili dudağı mesabesindeki edebiyatçıların bu konudaki çektikleri ıztırab da açıktır. Vahabzade içindeki acıyı ve bağımsızlık konusundaki düşüncelerini şöyle açıklar:

"Halk için dünyada bağımsızlık ve özgürlükten daha büyük bir talihlilik olamaz"…(1, s.11) Şair, halka bu duyguyu tattıran M. Emin Rasulzade'yi de bu yönden anar ve Mehmet Emin Rasulzade'nin "Kurduğunuz 11 aylık Cumhuriyetle ne kazandınız" sorusuna "Halkıma bağımsızlık ve özgürlüğün tadını tattırdım" cevabını verdiğini hatırlatır. Şaire göre milletin bağımsızlık uğruna ölümü göze almasının nedeni de budur. (1, s.11)

SSCB Döneminde düşünen insanın önünde birkaç yol vardır. Doğruyu açıkça söylemek ki, sonuçta türlü vahşiliklerle karşılaşmak kaçınılmazdır. Gerçeği değişik yollarla, izin verildiği ölçüde, izin verildiği şekilde söylemek, susmak ya da çarpıtılmış değerlerin sözcülüğünü yapıp yönetimin övgüsüne, maddi ve manevi desteğine sahip olmak. Vahabzade, susmaktansa, gerçekleri değiştirerek, izin verilen şekle koyup seslendirmeyi tercih edenlerdendir.

O daha Azerbaycan'ın işgalinin ilk yıllarından, yani 1920'lerden itibaren bütün yazar, şair ve tarihçilerin, Azerbaycan Halk Cumhuriyetini zulüm ve sömürge devleti, kurucularını ise halk düşmanı ve vatan haini damgalamakla meşgul olduğunu söyler.. bunu söylerken de bir ölçü de verir: "Hakikati yazamadılar; hiç olmazsa sussaydılar…" (1. s.12)

Sessiz kalma yerine, Ruslaştırma politikalarına sahip çıkanlara da çatar:

Nadanlar görmüşem, öz yolundaki
Dike iniş deyir, düze dik deyir.
Yazıklar görmüşem, öz kolundaki
Demir zincirlere bilezik deyir. (1, s.12)

Tabii ki, Sovyet yönetimine karşı zaman zaman inanmadığı şeyleri yazmaktan da bütünüyle uzak kalamaz. Şair, kimi zaman inanmadığı şeyleri yazdığını da açık yüreklilikle itiraf eder. Mesela Samet Vurgun'un yazdıklarını kritize ederken, sosyalizm yarışı konusundaki düşüncelerinin, aslında içinden gelmediğini şu sözlerle ifade eder: "Vallah-billah, inanmıyor ve bu yarışın suniliğini biliyordum". Sonra kendi kendine sorar: "peki öyleyse neden o sahneyi reel bir sahneymiş gibi analiz ettim". Ve acı gerçeği yine kendisi söyler: "Bu, Sovyet adamlarının hepsine has olan kölelik psikolojisinin, genele katılıp akıp gitmenin neticesidir. Aldanıp, genel akışla yüzdüğümü düşündüğüm zaman içimden ikinci bir sesin geldiğini duyardım: "Ne oldu? Yani kimse bilmiyor da bir tek sen mi biliyorsun." (1, s.80)

Şair, toplumun bilgisine, kabiliyetine, yüksek zekasına inandığı, itimat ettiği, hürmet beslediği öğretmenlerin, öğretim üyelerinin ve üstadların, toplumun gelen gidişatına uygun hareket ettiklerini gördüğünde, onlara uyarak, onlar gibi topluma uyum sağlamaya çalıştıklarını söyler ve bunu toplumsal bir facia adlandırır. (1, s.80)

Şaire göre: "Bağımsızlığın bütün milletler için vazgeçilemez olduğunu kanıtlamak için büyük bir yetenek sahibi olmak gerekmez. Bu arzu insanın yaratılışında her zaman vardır." (1, s.22)

Bağımsızlığı kazanılması için azap ve eziyetlere katlanılmaya hazır olmak gereklidir. Vahabzade bu konuyu "Bağımsızlık ve özgürlük, hiçbir millete hediye olarak verilmemiştir" şeklinde hatırlatır.(1,s.22) Baltık ülkelerinin doğal kaynakları Azerbaycan'la mukayese edilemyecek kadar az olsa da, Azerbaycan'dan önce bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Şaire göre bunun sebebi: milli birliklerinin güçlü olmasıdır. (1, s.60)

Şair'in Azerbaycan'ın bütün maddi gelirlerinin sömürülmesinden duyduğu sancı bellidir. Ancak o, maddi servetten ziyade yağmalanan milli ruhun derdini hisseder.

Servet gitse gam değil, servet gelir gene de,
Bu gamdır ki, bir haklın ruhuna, aşkına da
Kast etsinler… ay aman!
Elemlerin, dertlerin hepsinden bu yaman. (1, s.13)

1920'lerden, bağımsızlığın ilk yıllarına kadar benzeri süreçlerin yaşandığı bir devrede, idarecilerin ya da entelektüllerin halka yönelip, sessiz kalmalarını eleştirmelerine karşı da o yine halkı değil, büyükleri suçlar: "siz büyükler, korkuta korkuta milleti köleleştirmiş; kişiliğini elinden almışsınız. Şimdi de köleliğinden şikayet ediyorsunuz". (1,30)

Vahabzade'ye göre halkın çektiği sıkıntıların asıl nedenlerinden biri, yöneticilerin basiretsizliğidir. Mesela, bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar ve halkın ekmek kuyruklarına girme mecburiyetini ve bazı durumlarda ekmeksiz kalmasını "halkın temel gereksinimi olan ekmeğin temini için gerekli önlemleri almayan idareciler halka zarar veriyor" diyerek eleştirir. Şair: "Lakin vazife kürsüsünde oturan bir soğukkanlının lakaytlığının cezasını bütün bir millet mi çekmelidir?" diye sorar. (1, s.10)

"Halkın tefekkürü çok güçlü, zekası çok keskindir" (1, s.171) diyen Vahabzade, 70 yıl süreyle çekilen sıkıntılar sebebiyle de yine yöneticileri suçlar: "halk aldanmadı; halkın başında duranlar bile-bile, kana-kana aldandılar" (1, s.20) ve ekler: "Bizi bu güne koyan (1990), halkı kendi milli bağlarımızdan ayıran, başbelası yöneticiler olmuştur". (1, 181)

Bağımsızlığın ilk yıllarındaki ekonomik durumun kötülüğünden (1, s.9) maaşların azlığından, enflasyonun yüksekliğinden ve bunun gelir dağılımındaki adalete kötü etkisinden yakınan Vahabzade, bir atasözü ile yöneticilere öğüt verir: "Halk çörekle (ekmek) imtihan edilmez". (1,s.10)

Milli birlik ve beraberlik meselesi

Vahabzade doğduğu dönemde Azerbaycan halkına verilen resmi isim "Azeri"ydi. O Türk olduğunu babasından, dedesinden, amcalarından öğrendi. Şaire göre, Türk olmak bir ayrıcalık getir-

mez ve önemli olan o ülkede yaşayan bütün bir halktır. (1, s.175) O, milli birlik denildiğinde ne anlaşılması gerektiğini söyle ifadelendirir: "Yönetimde bulunanlar kendini değil, halkı düşünmeli, halkın iradesini ifade etmelidir. Halka dayanmalıdır. Halkı kendinin değil, kendini halkın iradesine tabi kılmalıdır." (1, s.61)

Şair, her zaman halkın birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini savunur. Komünist yönetimin devrilmesi sonrasında, birlik ve beraberliğin kendiliğinden sağlanacağı, bütün sorunların sona ereceği, halkın rahat edeceği beklentisinde olmakla hata ettiğini itiraf eder.(1, s.14). Karabağ savaşı devam ettiği sürece iç çekişmelerin durması adına siyasi parti ve kurumların çalışmalarını durdurmaları gereğini ileri sürerken, siyasal partilerin birlik konusunda, Türkiye'deki siyasal partilerin, Kıbrıs savaşı süresince birlik içinde olmalarının örnek alınması(1, s.15) gerektiğini söyler.

Şair halkın birlik ve beraberliği adına:

"Ne de çokmuş bu toprağa göz diken,
Baka baka gözümüze mil çeken,
Düşmanımız dostumuzdan çok iken,
Türkün Türke adavete hakkı yok…

Sinesini yarmalıyız zulmetin,
Bu maksatla gittiğimiz yol çetin,
Her gün nice şehit veren milletin
Bir biriyle adavete hakkı yok" (1, 17) der.

"Milli birlik ve beraberliğin korunması için tarihimizin bilinmesi, geçmişimize hürmetle yanaşılması şarttır", "Geçmişine hürmet etmeyen haklın geleceği de yoktur" diyen Vahabzade bu konuda Gandi'nin şu sözünü hatırlatır: "Bazen tereddüt ediyoruz ki, elimizdeki olanaklarımı zaruri gereksinimlerimize mi harcasak yoksa tarihi eserlerimizin korunmasına mı?". (1, s.35)

Şair, Sovyet döneminde nasıl yaşadıklarını: "Biz zamanımızda yaşanan haksızlıkları unutmak için, geçmişte yaşıyor ve geleceğe ümitle bakıyorduk. Bizi yaşatan folklorumuz ve geçmiş tarihimizdi"(1, s.78) diyerek, geçmişe özlem ve bağlılığını bir kere deha vurgular.

Sadece tarih değil, milli birliğin varlık ve temadisinde milli dilin önemi de büyüktür. Temel eğitimin (1, s.178) milli dille yapılmasının önemi üzerinde duran Vahabzade, Ermenilerin Fransa'da bile Ermeni okulları kurup çocuklarını buralarda okuttuklarını, Azerbaycanlıların ise Bakü' de bile çocuklarına Rusça eğitim aldırdıklarını; bu paradoksun sonucunda, Paris'te Ermeni dilinde eğitim alan Ermenilerin Erivan'a, Azerbaycan'da Rusça eğitim alan insanımızın ise Moskova'ya hizmet edeceğinin kesin olduğunu söyler. (1, s.42). Şaire, göre "insanın vatanperver biri olarak yetişmesinde ana dilinin önemine ikinci dereceli bir şey gibi bakılamaz. Ana dili vatandır; millettir; onun ruhudur; psikolojisidir. Bu ruhta, bu psikoloji ile silahlanmayan adamın vatanperverliğine inanmak zordur." (1, s.42-43)

Vahabzade sadece Azerbaycan halkının değil, bütün Anadolu Türküne de sahip çıkmaktadır. O, bağımsızlığın ilk yıllarında, "Türkler bizim servetimizi yağmalıyorlar" sözlerinin karşısında şaşkınlığa düşer ve şöyle haykırır: Dedemden ve pek çok ihtiyardan kendi kulaklarımla işittim ki, "1918 yılındaki Ermeni-Müslüman davasında Türkler yetişmeseydi Ermeniler hepimizi kesecekti". Bu sözler daha çocukluk yıllarında Anadolu Türklerine karşı bir sevgi uyandırdı. Şimdi ise bu kardeşlerimiz gelip, yatırımlarıyla ekonomimize destek veriyor, kazandıklarını da yine bizimle paylaşıyorlar. Siz eğer gerçekten de servetinizin değerini biliyordunuzsa, neden daha 5-10 yıl önce, sadece maddi servetimize değil, milli varlığımıza, dinimize, dilimize, imanımıza, namusumuza, vicdanımıza, bir tek sözle, bütün maneviyatımıza saldıran Sovyet imparatorluğunun sömürge düzenine karşı çıkmıyor; köleliğe şükrediyordunuz?" (1, s.35)

Vahabzade'ye göre, vatan denildiğinde kendi evini, millet denildiğinde kendi kardeş ve akrabalarını nazarda tutanlar, her meselede şahsi çıkarlarını düşünenlerin milli birliğin neden ibaret olduğunu anlaması zordur". (1, s.61)

Sovyet deolojisi ve Yönetimi

"Merkez, bizden çok hiçbir halkın hakkını yememiştir. (1, s.20) "Sovyet ideolojisinin boş bir masal olduğu ortaya çıktı" (1,s.21) diyen Vahabzade, "Sovyetler birliği temelleri çürümüş bu dün-

yanın son imparatorluğudur" (1, s.59) düşüncesindedir. Bu çürümüşlüğü, ideolojinin halkın ruhuna, adet-ananesine zıt olmasına bağlar. Ona göre SSCB yönetiminin Azerbaycan'da türettiği dehşet verici hadiseler, herkesin malumudur" (1. s.60)

Şaire göre, sadece Sovyet hakimiyeti değil, Çarlık döneminde de Azerbaycan büyük çileler çekmiştir: "..halkımın 180 yıl Rus emperyalizminin yumruğu altında çektiği çileler, azap ve eziyetlerdir elime kalem verip beni şair yapan"… (1, s.24)

Vahabzade en zor günlerinde bile, Sovyet totalitarizmin dağılacağına, bağımsız bir devletin kurulacağına olan inancını koruduğunu söyler. (1, s.280)

"Önceleri dünyada yalancı bir uluslar dostluğu ilkesi üzerine bina edilen imparatorluk, Ruslaştırma siyaseti izleyerek az sayıda nüfusa sahip milletlerin benliklerini ezerdi" (1,s.21) diye düşünen Vahabzade, "Sovyetler, halkların dostluğu, halkların dostluğu diye diye halklar arasına düşmanlık tohumları serpmişlerdir" (1,s.21) diye ekler. Gerçekten de, SSCB döneminde ne kadar büyük olursa olsun, hakikatlerin inkarından çekinilmemiştir. Zaten Allah hakikatini inkar eden materyalist diyalektik bir felsefeden ve bu felsefeye dayalı yönetimlerden, bir milletin etnik yapısını inkar etmelerinden kaçınmalarını beklemek reel olmasa gerek. SSCB bir taraftan "Azerbaycan Türkü" nün, Türk kimliğini "Azeri" ismi altında gizleyerek, insanımıza karşı devletin baskıcı ve ideolojik aygıtlarıyla "siz Türk değilsiniz" şeklinde dayatmalarda bulunurken, diğer taraftan mikromilliyetçilikleri güçlendirmeye çalışmıştır. Meşhur idare tarzı: "Böl-Parçala-Yönet"

Stalinizm döneminde de Azerbaycan halkı büyük sıkıntılar çekmiş, milli hakları elinden alınmıştır. Şair, Stalin döneminde yapılan zulümlerin büyüğünün halkın alfabesinin elinden alınması olduğunu söyler. (1, s.186) Ona göre Stalin, Azerbaycan halkını Türkiye Türklerinden ayırabilmek için bu yola başvurmuş, milletin alfabesini de millet adını da değiştirmiştir. (1. s.187)

"70 yıl yalan dinledik" (1,s.21), "Elimiz hamur; karnımız açtı" (1,s.20). Biz ürettik, ürettiklerimizi Merkez elimizden aldı (1,s.20) diyen Vahabzade'nin "Ruslar; Azerbaycan'da soyulacak deri, çalınacak mal olduğu müddetçe el çekmeyeceklerdir" (1, s.20) demesi de ilginçtir. Şair üzüntüsünü şöyle dile getirir: "Sovyetler bize hiçbir zaman evlat gözüyle bakmadı. Aksine her zaman maddi ve manevi servetlerimizi sömürüp çaldı; dağıttı." (1, s.22)

Şaire göre, "sosyalist toplumu kanunlar değil, yöneticiler idare eder". (1, s.86)

"Sovyet hükümeti bize iyilikten başka ne yapmıştı?" diye soranlara Vahabzade, şu cevabı verir: "Sovyet imparatorluğu seni köleleştirmişti. Kendi servetinin sahibi değildin. Dinini, imanını, mezhebini, dilini, milli varlığını elinden almıştı. Senin bağımsız demokratik devletini yıkıp, yerine diktatörlük sistemini, totaliter sistemi getirmişti. 1930'lu yıllardaki "kolhoz harekatı"na karşı çıkan Şamahı, Gence, Şeki isyanlarını kan denizinde boğmuştu. 1937 yılında yaklaşık 50 bin Azerbaycan aydınını Sibirya sürgününde mahvetmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda yarım milyona yakın Azerbaycan gencini Rusya topraklarının savunulması için şehit etmişti. Nihayet, daha dün, 1990 yılının 20 Ocak tarihinde, milletini tankların altında ezmedi mi? 1988' den bugüne kadar, Ermenilerin Karabağ iddiasını desteklemiyor mu? Ermenilere destek vererek seni öldürmüyor mu?" (1, s.38)

Şair, Bağımsızlığın sağlanması için 11 Ağustos 1991 yılında Yüce Meclis'te yaptığı konuşmasında, 70 yıllık imparatorluğun 3 esas dayanağı olduğu üzerinde durur. Bu dayanaklardan birincisini, "idolojinin tekelciliği", ikincisini "parti diktatörlüğü" ve üçüncüsünü ise "devlet mülkiyetinin hükümferma olması" olarak sıralar. Ona göre, eğer bu üç dayanağın üçüne de son verilmezse, eski "kambur ejderha" yeniden ayağa kalkabilir. (1, s.59)

Şairin ilginç tekliflerinden biri de şudur: "Gelecek nesiller, bu vatan için yüreği kanayarak yazan aydınların, 1937 yılında Sibirya zindanlarına sürgün edildiklerini ve orada çürüdüklerini öğrensin diye, yaşanılanları unutmasın ve bu dersi daima hatırlasınlar diye bir heykel dikilmelidir". (1, s.89)

Karaba Sava ı Meselesi:

Şair bütün demokrasi arzusuna rağmen, savaş döneminde siyasal parti ve kurumlar arasındaki çekişmelerin ve muhalefetin, milli birlik ve bütünlüğe zarar verdiğini görüp üzülür. Çözüm olarak bu kurumların savaş süresince ya birlikte hareket etmeleri ya da kapatılmalarını savunur. (1,s.15) Modern dünyadaki demokrasi anlayışına taban tabana zıt olsa da, yeni kurulmuş Cumhuriyetteki bir aydının, birlik ve beraberlik adına siyasal haklardan kısmen vazgeçilmesini önermesini, o güne

kadar gördükleri zaten tek parti olan Komünist partinin diktatörlüğünde yaşamasıyla ilintili olarak değerlendirmek gerekir.

Karabağ meselesi konusunda Rusya daima Ermenilerin tarafını tutarak Azerbaycan'a baskı uygulamıştır.

Şair bütün musibetlerimizin temel sebebini "ben"lik duygumuzun, "biz"lik duygumuzdan kuvvetli olmasına bağlar. (1,s.30, 49)

Karabağ savaşı, halkın büyük zorluklar yaşamasına sebep olur. Azerbaycan bu konuda tek başına kalır. Böyle bir durumda Vahabzade: "Görünen düşmanla çarpışmanın nesi var ki… Lakin görünmeyen düşmanlarımız daha güçlüdür. Görünen düşmanlarımız da büyüklerin koruması altındadır" der ve böyle bir durumda milletin basit meselelerle uğraşmaya vakti olmadığını söyler. Artık millet, basit düşmanlıkları unutmalı, bütün bir geleceğini şahsi çıkarların yerine vatanın talihine bağlamalıdır. Bundan başka bir yol da yoktur. (1, s.49)

Karabağ savaşı nedeniyle bir milyona yakın kaçkının Azerbaycan'ın değişik bölgelerine dağıldığını, bu insanların çok zor şartlar altında, eş-dostunun, akraba ve yakınlarının yanlarına ya da devletin gösterdiği yerlerde sıkıntı içinde yaşadığını belirten Vahabzade, kaçkınlar meselesinin hallinde soğuk hukuk kuralları ile birlikte sıcak bir yüreğin ve insafın, merhametin, milli duyguların kanunların da varlığını hatırlatır ve: "Bu kanunlar, kanun kitaplarında yazılmaz. Ulu Tanrının bize verdiği vicdanın ve insaniyetin yolgöstericiliğinde yüreğe yazılır. Geliniz, kaçkın bacı ve kardeşlerimize vicdanın ve insanlığın diktesi ile yazılmış yürek kanunları ile yanaşalım" der. (1,s.58)

Azerbaycan Gazetesinde 1 Eylül 1993 tarihinde yayınlanan makalesinde Vahabzade, Azerbaycan'ın asıl derdini, Ömer Faik Hemanzade'nin, 1915 yılında yazdığı "İmtahan" isimli makalesinden bir alıntılayarak anlatır: "…milletimizin Türklük kanı harabolmuş, Müslümanlık ruhu, imanı sönüp bitmiştir… bizde cesaret, teşebbüs, sebat, mertlik, kardeşlik ve birlik hissi batıp gitmiştir". (1, s.40) Bu alıntıdan sonra yaptığı yorum da çok ilginçtir. Ermenilerin bizim başımıza açtığı bela ve musibetleri bizim edebiyatçılarımız, tarihçilerimiz daha o zamanlarda yazdıkları halde, hiçbiri hafızamızda kalmadı ise biz sözün gerçek manasında asıl mankurtlarız demektir. (1, s.40)

Vahabzade, Azerbaycan'ın tek başına Karabağ savaşını, istenilen sona ulaştıracağını söyler ve ekler: "Ancak, daha çok kurbanlar vermemiz gerekecek…". (1, s.53)

B BL YOGRAFYA

1) Vahabzade Baxtiyar, **Yanan Da Men Yaman Da Men**, A E NPB. "GÖYTÜRK", 1995, s.4

B XT YAR VAHABZAD N N AZ RBAYCAN-AVROPA D B -M D N LAQ L R N N NK AFINDA ROLU

Hicran F rhadova

Bakı Dövlət Universiteti

ÖZ T

Görkəmli Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan-Avropa ədəbi əlaqələrinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır.Məqalədə şairin ədəbi-mədəni əlaqələrin inkişafındakı xidmətləri araşdırılmışdır.

Açar sözl r:Bəxtiyar Vahabzadə, Azərbaycan, Avropa, ədəbiyyat,əlaqə.

BAKHTIYAR VAHABZADA'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN-EUROPE LITERARY-CILTURAL CONNECTIONS

ABSTRACT

The famous Azerbaijan poet B.Vahabzadeh had a gread role in development of Azerbaican-Europe literature connections.In the article is researched the poet's role in the development of cultural and literary connections.

Keywords: B.Vahabzadeh, Azerbaijan, Europe literary, connection.

Azərbaycan-Avropa əlaqələrinin tarixi qədim və orta əsrlər ədəbiyyatından başlanır və müasir dövrə qədər davam edir. Amma bu əlaqələrin formaları dövrə görə dəyişir.Qədim Azərbaycan ədəbiyyatında Avropa ilə bağlı müəyyən obrazlar müşahidə olunur. Bu əlaqələr XIX əsrdə yeni

keyfiyyət dövrünə qədəm qoyur və özünün əhatə dairəsini də xeyli dərəcədə genişləndirir.Ən yeni ədəbiyyatşünaslıq araşdırmalarında bu bir mərhələ olaraq səciyyələndirilir.Tədqiqatçı alim Tural Mirzəliyev yazır ki, "Azərbaycan-Avropa ədəbi əlaqələrinin tarixində 2-ci mərhələ 19-cu əsrdən başlayır. Bu mərhələdə Azərbaycan türklərin yaşadığı yer yox, Şərq ölkəsi idi. Lakin artıq Azərbaycan ədəbiyyatı yeni forma və məzmun qazanmaq istəyirdi və dövrün ən güclüsü kimi, təbii ki, Avropaya üz tutmaq lazım gəldi"(1). Ədəbiyyatımıza ilk öncə obrazlarla daxil olan Avropa özünü tarixi və əfsanəvi şəxslərin simasında göstərir. "Dövrümüzə gəlib çatan yazılı ədəbiyyat nümunələri içində biz avropalı obrazlarla ilk dəfə Nizami Gəncəvinin əsərlərində tanış oluruq. "Xosrov və Şirin" də rum sərkərdəsi və onun qızı Məryəm, "Yeddi gözəl"də rus və yunan gözəlləri hələ aparıcı obraz deyillər. Artıq "İsgəndərnamə"də əsər İsgəndər obrazı əsasında formalaşır və alimlərin timsalında digərləri ilə tanış oluruq. Lakin bu avropalılıq hələ coğrafi mənadadır, həmin obrazları biz asanlıqla türk, fars, ərəb və s. şərq xalqlarının nümayəndələri ilə əvəz edə bilirik"(1). Çünki qədim dövrün ədəbi alaqələrində hələ Azərbaycan ədəbiyyatı ayrıca olaraq iştirak etmirdi. O Avropalı üçün Şərq idi. Avropa isə Şərq üçün qədim tarixdən qalan əfsanələrlə xatırlanırdış.

Dil biliyi artdıqdan sonra, əsərlər tərcümə olunduqdan sonra əlaqələr inkişaf etməyə başladı. XX əsrdə biz Azərbaycan-Avropa ədəbi əlaqələrində böyük bir inkişaf müşahidə edirik.

Tədqiqatlardan görünür ki, "Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin "Qurbanəli bəy" və "Ölülər" adlı əsərləri Qoqolun "Kolyaska" və "Müfəttiş" əsərləri ilə süjet oxşarlığına malik olsa da, ideyada müəyyən fərqlilik olmuşdur"(1;2).Təbii ki, rus, fransız və alman dilini bilən ziyalıların yetişməsi ilə artıq əlaqələr də genişlənmiş olur.

Araşdırmalardan gəlinən qənaətlər belədir ki, "Azərbaycan ədəbiyyatında Avropa ilə əlaqə obrazlar vasitəsi ilə başlamışdır. T.Mirzəliyevin fikrinə görə, bu əlaqə təkcə Müsyo Jordanda yox, həm də Molla İbrahimxəlil kimyagər, Dərviş Məstəli şah, Şeyx Nəsrullah kimi şərqli obrazlarla da transformasiya olunurdu. Ölülər, fırıldaqçılar cəbhəsinin daşıyıcıları şərqli, yenilik, tərəqqi tərəfdarları isə qərbli idilər. Artıq Avropa fikir məkanının adı idi və bu məzmunda biz zəif olsa da, kefli İskəndəri məhz Müsyo Jordanın xələfi hesab etməliyik"(1).Bu dövrdə Azərbaycanda Avropa ədəbiyyatından çoxlu nümüunələr tərcümə edilmiş və nəşr olunmuşdu. Avropaya böyük maraq var idi və ona münasibət də müsbət idi. Bu səbəbdən də "ötən əsrin 20-ci illərinə qədər mənfi qərbli obrazına rast gəlmirik. Bədii keyfiyyəti yüksək olan, ictimai rəyə təsir gücünə qabil əsərlər əsasən avropapərvər yazıçıların qələmindən çıxırdı"(1).

"Qoqol, Çexov, Tolstoy, Russo, Molyer, Volter, Şiller, Höte kimi yazıçıların təsiri zamana görə yox, yetişdikləri dövrün xüsusiyyətlərinin həmin dövrdəki Azərbaycanın reallıqlarına uyğun gəlməsi ilə bağlıdır"(1).Bu ədəbi əlaqələrin tarixi boyunca müşahidə olunan qanunauy-ğunluqdur və dövrə görə dəyişir.İctimai-tarixi prosesin nənzərliyi öz əksini ədəbiyyatda və ədəbi əlaqələrdə əks etdirir.

"Deməli, ayrı-ayrı milli ədəbiyyatlar və onların ayrı-ayrı nümayəndələri arasında eyni və ya müxtəlif zamanlarda mövcud olan əlaqələr, ümumiyyətlə, ədəbi prosesin tarixinin şərti bənzərliklərinin təmasından və bunun səbəbi olan ictimai–tarixi prosesin inkişaf oxşarlıqlarından yarana bilər"(1).

M.F.Axundovla Azərbaycan ədəbiyyatı Qərbyönümlü olmağa başlayır və bundan sonra ədəbiyyatın tipi dəyişir.Artıq Qərb təkcə obrazlarla deyil, eyni zamanda ədəbiyyatın tipi olaraq yayılır. XX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycan-Avropa ədəbi əlaqələri daha da genişlənir.Bu dövrdə tərcümələr də çoxalır və ədəbiyyatlar arasında qarşılıqlı əlaqələr üçün şərait yaranır.XX əsrin böyük ədiblərindən biri olan Bəxtiyar Vahabzadənin də ədəbi əlaqələrin inkişafında xidmətləri olmuşdur.

Qeyd edək ki, şairin ədəbi irsi zəngin və geniş əhatəlidir. Bu haqda Vikpedia saytında da məlumat yerləşdirilmişdir.O, "70-dən artıq şeir kitabının, 2 monoqrafiyanın, 11 elmi publisist kitabın və yüzlərlə məqalənin, eləcə də tarixi və müasir mövzuda 20-dən artıq iri həcmli poemanın müəllifidir. Şairin əsərləri – şeir kitabları, dramları və publisistik yazıları dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən ingilis, fransız, alman, fars, türk, polyak, ispan, macar, keçmiş Sovetlər Birliyi xalqlarının dillərinə tərcümə edilmişdir".Ədəbi fəaliyyətinin belə geniş miqyaslı və əhatəli olması onun ədəbi əlaqələrdəki rolunu təsəvvür etməyə imkan verir.Bu əlaqələri həm bədii əsərlərində, həm də publisistikasında müşahidə etmək mümkündür.

B. Vahabzadə yaradıcılığı ədəbi əlaqələr baxımından zəngin və geniş əhatəli olması ilk öncə onun əsərlərinin dünya xalqlarının bir çoxunun dillərinə tərcümə olunması ilə bağlıdır. Xüsusilə şairin əsərləri ingilis, alman və frnasız dilləri vasitəsilə demək olar ki, dünyanın hər yerinə yayılmışdır. Bu sırada, əlbəttə ki, Avropanın xüsusi bir yeri vardır.Belə ki, Avropada Şərq xalqlarının ədəbiyyatına həmişə böyük maraq olmuşdur.Bu maraq müasir dövrdə də azalmamış, əksinə daha da artmışdır. B.Bahabzadənin də orjinal, özünəməxsus bir şair olması Avropa ədəbiyyatında ona marağı xeyli dərəcədə yüksəltmişdir.Eyni zamanda onun Sovet dövründə və Sovet rejimi tərəfindən sıxışdırılması ona disident imici qazandırmış və onu açıq fikirli və cəsarətli bir şair kimi tanıtmışdır. Burada həm Sovet ideoloji mühitinin sükutunu pozan "Gülüstan" poeması, həm də millimənəvi dəyərlərin təbliği xüsusi rol oynamışdır.

Digər tərəfdən isə, yəni ideoloji səbəblərdən kənarda da Şairin yaradıcılığı diqqətlə izlənilmişdir.Burada şairin bədii irsinin ədəbi-estetik dəyərləri ciddi rol oynamışdır.Çünki Bəxtiyar Vahbzadə vətənini, xalqını sevən və onu tərənnüm edən bir şair olmaqla yanaşı bəşəri dəyərlərin, humanist ideyaların da ardıcıl təbliğatçısıdır.Onun yaradıcılığı müasir dünyanın ən qabaqcıl poeziyası ilə bir səviyyədədir.Bəxtiyar Vahabzadə irsinin Avripada geniş yayılması da məhz belə yüksək bəşəri ideyaların yüksək sənətkarlıqla və bədii-estetik kamilliklə təqdimindədir.

Bitib tükənməyən xəzinəyə bənzəyən bu yaradıcılıq daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Şair haqqında Azərbaycan şair, yazıçı və tədqiqatçıları ilə yanaşı, bir çox başqa xalqların nümayəndələri də söz söyləmiş, məqalələr, şeirlər yazmışlar. Onlara Çingiz Aytmatov, Yevgeni Yevtuşenko, Rimma Kazanova, Əhməd Bican Erçilasun, Mehmet Kaplan, Hüsniyyə Mayadağlı və başqalarını misal göstərmək olar.B.Vahabzadə Avropa ədəbi alaqələrində daha çox türk düqnyasını təmsil edir.Bu mənada onu Çingiz Aytmatovla, Oljas Süleymanovla müqayisə etmək olar.

"1994-cü ildə, Türkiyənin "Elisam" qurumunun təsis etdiyi eyni adlı, elm və sənət mükafatına layiq görülən Bəxtiyar Vahabzadə təqdimetmə mərasimindəki çıxışında, Türkiyəyə, bütövlükdə türk dünyasına sevgisinin hələ uşaqlıq illərində yarandığını qeyd edərək, bu sevgini dilə gətirir. Şair, Azərbaycan torpaqlarının böyük bir qisminin namərd qonşular tərəfindən işğal edildiyi bu günümüzdə də haqlı olaraq, məhz Türkiyənin yeganə dəstək olduğunu söyləyərək yazır: "Başqa cür də ola bilməz. Çünki biz qardaş deyil, ətlə dırnaq kimi vahidik. İki cumhurbaşqanımız Süleyman Dəmirəl və Heydər Əliyevin dedikləri kimi, biz iki dövlət, bir millətik"(4,17;6).

Bəxtiyar Vahabzadə görkəmli alman türkoloqu Əhməd Şmide ilə yaxın dostluq etmişdir. İlk dəfə 1969-cu ildə B.Vahabzadənin dəvətilə Azərbaycan gəlmiş və Azərbaycan ədəbi və elmi ictimaiyyəti ilə yaxından tanış olmuşdur.Bundan sonra o, Azərbaycanla yaradıcılıq əlaqələrini kəsməmiş və B.Vahazadə ilə dostluğunu da davam etdirmişdir.Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə araşdırmalar aparan alman şərqşünası professor Henri Bürünner B.Vahabzadə yaradıcılığına böyük maraq göstərmişdir.Ölkəmiz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dünya ilə birbaşa əlaqələrimiz yeniləşir, get-gedə möhkəmlənir.Dünya xalqlarının indiyə qədər yaratdıqları söz sənəti nümunələrindən seçmələri dilimizə çevirmiş, eyni zamanda Şərq və Avropa ölkələrinin ədəbiyyatlarını respublikamızda təbliğ etmiş xalq şairi B.Vahabzadənin yaradıcılığına diqqət yetirən əcnəbi ədəbiyyatçıları da öz növbəsində görkəmli sənətkarın əsərlərini xarici dillərə çevirmiş, dünyanın bir çox ölkələrində kitablarını nəşr etmişlər.Şairin "İnsan və kainat" kitabı Avropa bir çox Avropa xalqlarının dillərinə tərcümə edilmiş və çap olunmuşdur.Şair milli, ümumbəşəri mədəni dəyərlərin qorunmasındakı xidmətlərinə görə dəfələrlə orden və medallarla təltif olunmuşdur.Bunlardan biri də Rumıniyanın komandor dərəcəli "Xidmətlərinə görə" ordeenidir.Bu orden şairə həm də ədəbi əlaqələrdəki roluna görə verilmuişdir. Məşhur qırğız şairi Çingiz Aytmatovun B. Vahabzadənin " Seçilmiş əsərləri " nə ön söz əvəzinə verilmiş yazısında o, şair haqqında belə deyir: "Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti təbiətcə millidir. Bu, müstəsna dərəcədə zəruri haldır ki, sən övladı olduğun xalqın nitq hissəsində fel olmağı bacarasan, xalqının canlı dil memarlığına öz töhfəni verə biləsən. Bununla yanaşı, Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti daha üstün mahiyyət kəsb edir və millilikdən ümumbəşəri səviyyəyə qalxır. Milli və beynəlmiləl münasibətlər problemi günümüzün canlı mübahisələrə çevrilən məsələlərindən biridir və bu problem dünya ədəbiyyatında öz mütərəqqiliyini, obrazlılığını, nadir əhatəliliyini və məhsuldarlığını bir daha Vahabzadə yaradıcılığında tapır. Indiki halda, sən azərbaycanlı şairi oxuyanda dünyanı oxuyursan." B.Vahabzadə-

nin rus dilində 1980-ci illərdə nəşr edilən "Yaşamaq-yanmaqdır" kitabına ön söz yazan Yeqor İsayev də onun şəx-siyyətindən və yaradıcılığından böyük heyranlıqla bəhs etmişdir.

B.Vahabzadə yaradıcılığı ədəbi əlaqələr kontekstində belə xarakterizə edilə bilər:

1.B.Vahabzadənin dünya ədəbiyyatından tərcümələri.
2.B.Vahabzadənin əsərlərinin dünya xalqlarının dillərinə tərcümələri.
3.B.Vahabzadənin dünya xalqlarının ədəbiyyatları və ədəbi şəxsiyyətləri haqqında araşdırmaları, fikirləri və mülahizələri.
4.B.Vahabzadə haqqında xarici ədəbiyyatşünaslıqdakı fikirlər.
5.B.Vahabzadənin xarici ölkə yazarları ilə şəxsi dostluq əlaqələri.

Bu əlaqələr üç əsas istiqamətdə birləşir:

1.Ədibin yaradıcılıq əlaqələri.
2.Ədibin elmi-mədəni əlaqələri.
3.Ədibin şəxsi əlaqələri.

Bunların hər birində B.Vahabzadənin fəaliyyət dairəsi genişdir və tədqiqat üçün zəngin material verir.Şübhəsiz ki, müasir dövr Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının əlaqələrinin öyrənilməsində B.Vahabzadənin ədəbi əlaqə irsindən istifadə olunmalıdır.

Bəxtiyar Vahabzadə ədəbi əlaqələrdə Şərqlə Qərbi birləşdirir.Onun fəaliyyətində Türk dünyası, müsəlman aləmi, Avropa və Asiya qovuşur, bəşəri bir məqsədə xidmətə yönəlir.Bu baxımdan Bəxtiyar yaradıcılığı çox geniş material verir.

D B YYAT

1. Mirzəliyev T.Ədəbi əlaqələr problemi.Motif Akademi Dergisi, İstanbul, 2001, s.2.
2. Qurbanov Ş. Əsərləri 2-ci cild, s. 197.
3. Dəmirli M.Türk dünyasının Bəxtiyarı. II hissə, Bakı, 2002
4. Gündoğdu B.Bəxtiyar Vahabzadənin publisistikası.Avtoreferat.Bakı, 2010.
5. Vahabzadə B.Sandıqdan səslər.Bakı, 2002.
6. Vahabzadə B. "Elisam" mükafatı (Mükafatın təqdimetmə mərasimdən çıxışı)", Ədəbiyyat qazeti, 17 Fevral 1995 http://az.wikipedia.org/wiki.

TÜRK YE'DE E T M N HER KADEMES NDE MÜFREDATTA BAHT YAR VAHABZADE

Zeki GÜREL

Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi- BOLU
zekigurel@yahoo.com

ÖZET

Edebiyatı "malzemesi dile dayanan sanattır" diye tarif etmemize rağmen Türk dili ile meydana getirilen Türk Edebiyatı'nı maalesef bir bütün olarak ele alıp inceleyemedik, yazamadık, okutamadık…

Ancak 1991'den sonra dünya yeniden yapılanma sürecine girince Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatı da liselerin Türk Dili ve Edebiyatı dersinin müfredatına dâhil edilebildi.

Bu süreçte Azerbaycan Edebiyatı ve bu edebiyatın şairleri ve yazarları, Bahtiyar Vahabzade de Türkiye'de çocuklarımızın, gençlerimizin tanışma bahtiyarlığına erdiği değerler arasında yer aldı.

Biz bu bildirimizde, Türkiye'de Türk Dünyası edebiyatlarının buna bağlı olarak Azerbaycan Edebiyatı'nın ve Bahtiyar Vahabzade'nin nasıl müfredata alındığına temas edeceğiz.

Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde, üniversitelerde Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı, Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı, Dünya Edebiyatı derslerinde Bahtiyar Vahabzade ne kadar ve hangi özellikleri ile yer alı-yor tespit ve yorumlarımızla bu hususları dikkatlerinize sunacak bir tartışma zemini yaratmaya çalıştıktan sonra tekliflerimizi de belirteceğiz.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Türkiye, Azerbaycan, Türk Dünyası, Türkiye'de edebiyat derslerinde Bahtiyar Vahabzade.

Türkiye'de e itimin her kademesinde müfredadta Bahtiyar Vahabzade

Giri

Türkiye'de "edebiyat" kavramı tarif edilirken en kısa şekliyle "malzemesi dile dayanan sanat" şeklinde tarif edilmektedir.

Tarifi, malzemesi dile dayanan sanat şeklinde yapılmış olmasına rağmen; Türk dili ile meydana getirilen edebiyat maalesef yıllarca Türkiye'de bir bütün olarak algılanıp, incelenip, anlatılmamıştır.

Türk Dünyası edebiyatlarını tarihî olarak derinliğine, coğrafî olarak genişliğine ele almanın önünde iki engel bulunmaktaydı:

1. Siyasetin ilmin önüne perde olması,
2. Akademik hayata nakilciliğin hâkim olması.

Bu engeller dolayısıyla biz Türkiye'de eğitimin hiçbir kademesinde; özellikle ilköğretim ve orta öğretimde Türk Dünyası edebiyatlarını derslerimizde anlatamadık. Böyle olduğu için de Azerbaycan Edebiyatı ve buna bağlı olarak da Bahtiyar Vahabzade ile eğitim sürecinde çocuklarımızın Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde tanış olmaları mümkün olamadı.

Bu yanlış gidişe dur demeye çalışanlar da farklı şekillerde suçlanarak susturulmaya, eğitim teşkilatlarından dışlanmaya çalışıldı. Zaman her şeyin ilacıdır. 1991'den sonra dünya yeniden yapılanma sürecine girdiğinde Türk Dünyası Edebiyatları da Türkiye'de eğitim müfredatlarına dâhil edilmeye başlandı. Daha öncesindeki teşebbüsler ise hep bir şekilde baltalanmıştı.

Türk edebiyatı derinli ine ve geni li ine bir bütündür ve bu Türk Dünyası edebiyatları bütünlü ü içinde ele alınmalıdır

Türk Edebiyatını devirlere ayıranlar şöyle bir tasnif yapmışlardı:

"I.İslâmiyet'in Tebliğinden Öncesi Türk Edebiyatı (İlk Devir)

II.İslâm'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı (Orta Devir)

III.Batı'ya Yönelmiş Türk Edebiyatı (Son Devir)

Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün yaptığı bu tasnif, reddedilmez tarihî gerçekler üzerine dayandığı için zamanla 'Klasik' hale gelmiştir." (Kabaklı, 1997:1)

Fuat Köprülü'nün yaptığı bu tasnifteki "Türk Edebiyatı" kavramı daha çok "Türkiye Türkleri edebiyatı"na uygun düşmektedir. Bu tasniften hareketle oluşturulan Türk dili ve edebiyatı dersi müfredatlarında ve yine bu tasniften hareketle yazılan Türk Edebiyatı Tarihi kitapları ile Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında da Türk Edebiyatı kavramından anlaşılan ağırlıklı olarak Türkiye Türklerinin edebiyatı olmuştur. Söz konusu kitaplar ve müfredatlar incelendiğinde bu rahatlıkla görülmektedir. Çünkü bu tasnifin alt başlıklarına baktığınızda hiçbir yerde Türk Dünyası edebiyatlarına; Özbek, Kırğız, Kazak, Azerbaycan, Kırım, Karakalpak, Ahıska, Yakut, Çuvaş, Kıbrıs, Bulgaristan, Makedonya, … gibi Türk edebiyatlarına yer verilmediğini görmekteyiz.

Fuad Köprülü, yaşadığı zamanın siyasî şartlarına ve eldeki malzeme kıtlığına bağlı olarak böyle bir tasnif yapmış olabilir. Ama ondan sonra gelenlerin bu tasnifte ısrarcı olmalarını anlamak mümkün değildir. Bunun girişte de belirttiğimiz gibi ancak iki sebebi olabilir: Birincisi siyasetin ilmi perdelemesi, ikincisi de; Osmanlıyı da yıkan nakilci anlayıştır diye düşünüyoruz.

Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve edebiyatı Bölümünde öğrenci olduğum yıllarda bu ilmî ve millî bakış açısından uzak olan bu tasnifteki eksiklikten rahatsızlık duymuş ve fikrimi değişik vesilelerle dile getirdiğimde de azar işitmiştim. Meselâ: "Kazakçanın Anlaşılmazlığı" başlıklı bir teksiri bizlere veren hocamıza, "Bir yanlışlık var. Başlık Kazak Türkçesinin Anlaşılabilirliği olmalıydı" dediğimde hem hocam bana kızdığını ifade eden manalı bakışlarıyla bakmış, ondan cesaret alan arkadaşlar da alaylı alaylı bana gülmüşlerdi.(1977)

Yine aynı yıllarda **Divan Kültür Sanat Edebiyat Dergisi'nin** idare müdürlüğünü yapıyordum. Dergimizin Temmuz 1980 sayısında; "Birleşmiş Milletler Esir Milletler Haftası" münasebetiyle bir kompozisyona yer vermiştik: "Türk Dünyası Bağımsız Olacak ve Birleşecektir." Ben ve arkadaşlarım, Allah'a inandığımız gibi inanıyorduk buna. Esir yaratmayan bir Tanrı'ya iman eden bir millet esir kalamazdı!..

Yine aynı tarihlerde **Her Gün Gazetesi'nde** "Esir Türkleri Unutma" başlıklı bir köşe hazırlıyordum. Bu köşe için Türkologlarımızdan Doç. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Hocamla bir mülakat yapmıştım. O zaman Her Gün gazetesinde yayımlanan bu mülakatı daha sonra Türkistan Yazıları

isimli kitabıma da aldım. Bize göre, Birleşmiş Milletlerin Esir Milletler Haftası dediği aslında Esir Türkler Haftası olmalıydı. Çünkü dünyada o zaman için Türk'ten başka esir mi kalmıştı ki…

GÜREL: Bildiğiniz gibi, bu hafta "Esir Milletler Haftası" olarak anılmaktadır. Esir milletler ki, biz bunlara mazlum milletler diyoruz. Bu milletler hangileridir? Bir Türkolog olarak mazlum Türkler hakkında bizi aydınlatır mısınız?

ERCİLASUN: Son otu yıl içinde dünyanın siyasi coğrafyası çok değişti. Batının sömürgeci ülkeleri İngiltere, Fransa ve Portekiz ellerindeki sömürgeleri birer birer terk etmek zorunda kaldılar. Daha önce tamamına yakını sömürge olan Afrika'da müstakil ülkeler mısır patlağı gibi arka arkaya çıkıverdi. Şimdi Afrika'nın çok renkli bir siyasi haritası var. Batılı ülkelerin elinde birkaç küçük sömürge kaldı; hepsi o kadar… Siyasî sömürgecilik Batı için tarihe karıştı. Yerini iktisadî, askerî ve siyasî nüfuz sahalarına bıraktı.

Siyasî sömürgeciliğin hâlâ sona ermediği bir bölge var: Asya'nın büyük bir kısmı ve Doğu Avrupa. Şimdi dünyanın gündemine gelmesi gereken mesele budur. Rus işgali altındaki topraklar Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya gibi kısmen müstakil Doğu Avrupa ülkeleri. Letonya, Litvanya, Estonya, Ukrayna ve Belerusya gibi tamamen Rus işgali altında bulunan Slav ülkeleri ve nihayet Kazan'dan, Kırım'dan başlayarak Çin içlerine kadar uzanan Türk toprakları. İdil-Ural ülkesinde Kazan ve Başkırt Türkleri, Kırım'dan Sibirya'ya sürülmüş, şimdi lütfen Taşkent'te yaşamalarına müsaade edilen Kırım Türkleri ve tabii üzerinde Türk komadıkları Kırım toprağı. Kuzey Kafkasya'da Karaçay, Balkar, Kumuk, Noğay Türkleri. Kafkas sıradağlarının güney eteklerinden aşağıya doğru uzanarak İran'ın batısını Türkiye sınırları boyunca kateden Azerbaycan'da (ve Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu Revan ve Tiflis'te) Azeri Türkleri. Hazar'ın kuzeyinden başlayan ve Mogolistan sınırlarından içeri giren uçsuz bucaksız bozkırlarda ve Çin'in yeni ülke diye yutmaya çalıştığı Doğu Türkistan'da Kazak Türkleri, Sır Derya boyundan Fergan vadisine uzanan meyve bahçeleri ve pamuk tarlaları ile süslü, verimli Maveraünnehir topraklarında ve Afgan Türkistanında Özbek Türkleri, Aral gölünün güneyinde Karakalpak Türkleri, Amuderya kıyılarından Hazar denizine uzanarak İran'a sarkan ve Horasan, Kümbet-i Kavus bölgelerini içine alan topraklarda Türkmenler, Isık gölün batısındaki topraklarda Kırgız Türkleri … Altay dağlarında Altay ve Abakan Türkleri, Batı Sbirya Türkleri. Yakut ve Çuvaşlar. Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri. Kerkük, Musul, Telafer, Erbil ve Bağdat'ta Irak Türkleri. Halep, Hama, Humus ve Lazkiye'de Suriye Türkleri. Gümülcine'den Selanik'e uzanan topraklarda ve Ege AdalarındaYunan zulmü altında inleyen Batı Trakya Türkleri, Filibe, Deliorman ve Dobruca'da Rumeli Türkleri. Üsküp, Kosova, Pristine ve Pirizren'de evlad-ı fatihan. İran'da Azeri ve Türkmenler'den başka Kaşgaylar ve Halaçlar.

Kırk beş milyon olarak Türkiye'de istiklâl mücadelesi veriyoruz. Yüz milyona yakın Türk kendi topraklarında, işgalci, sömürgeci ve emperyalist milletlerin hükmü altında. İşte uzayda dönen bir feza gemisinden bakınca küre-i arzda görülen siyasî ve beşerî manzara budur. Bu manzara karşısında bir Türkolog olmaktan önce bir Türk olarak derin bir ızdırap ve acı, bir utanç duyuyorum.

Çizdiğim bu manzara karşısında esaret denen utanç verici halka kimlerin boynunda olduğu anlaşılmıyor mu? Elbette bu hafta "Esir Türkler Haftası"dır. Bu mesele, devletimizin ihmal etmemesi; hatta gündeminin ilk sıralarına koyması gereken bir meseledir. Kendi devletim (Esir Türkü) umursamazsa başka devletlerden hangi hakkı talep edebiliriz? (Gürel, 2004:161-163)

Ahmet Bican Hocam bu tespitlerinde yerden göğe kadar haklıydı. O günün Türkiyesinde mevcut siyasî yapı Türk Dünyasını konuşmaya, gündeme getirmeye hele hele okullarda derslerde konu olarak anlatmaya, işlemeye müsait değildi. Yahya Kemâl Beyatlı'nın da dediği gibi "Türkçenin çekilmediği yerler vatandır." Ömer Seyfeddin de "millî vatan"ın sınırlarını "dil" belirler, diyerek hâlen Türkçenin çekilmediği, yaşadığı, yaşatıldığı Türk Dünyasının bizim millî vatanımız olduğunu bize fısıldıyordu. Biz bu konudaki haklılığımızı, doğru yolda olduğumuzu biliyorduk ama bunu devletimize ve halkımıza anlatamıyorduk. Dersin adının Türk Edebiyatı olmasına rağmen liselerimizde Türk Dünyası edebiyatlarına yer verilmiyor olmasının ilmî ve insanî bir açıklaması olamazdı. Böyle düşündüğüm için de Hocama cevabını da bildiğim bir sordu daha sorarak Türk Dünyası edebiyatları ile alakalı kamuoyu oluşturmaya çalışmıştım:

GÜREL: Esir Türk illerinde yaşayan soydaşlarımız arasında insanlık dışı baskılara rağmen sanat ve edebiyat faaliyetlerinin durdurulamadığını çeşitli haber kaynaklarından öğreniyoruz. Esir soydaşlarımız arasından çıkan sanatkârları millî sanatkârlarımız, onların eserlerini de millî sanatımızın bir parçası olarak kabul edebilir miyiz?

ERCILASUN: Esaret onları Türk ve insan olmaktan çıkartmamıştır ki. Hele kültürlerinden hiç kopartmamıştır. Şunu kesinlikle ifade edebilirim: Bilhassa Sovyetlerdeki Türklerin millî kültürlerine ve mazilerine bağlılığı Türkiye Türklerinden çok daha fazladır. Bakü'de, Fuzuli'nin, Taşkent'te Nevai'nin muhteşem heykelleri var. Bu şairlerin eserlerine bugün durmadan yeni besteler yapılıyor. Azerbaycan'daki Leyla ve Mecnun Operasını biliyorsunuz. Türkiye'de mazimizin hangi sesi bu rağbete mazhar olabilmektedir? Oralarda siyasî bakımdan esir olan Türk; kurtuluşu millî kültürüne bağlanmakta, kültür ve sanatça yükselmekte ve nüfusça artmakta buluyor. Siyasî kurtuluş hareketleri yok mu? Komünizmin işgalinden 1931–1941'lere kadar istiklal mücadelesi verdiler. On, on iki sene, dış dünyanın haberdar olmadığı kanlı bir mücadele. Milyonlarcası kırıldı.

Otuz yedi otuz sekizlerde yüz binlerce Türk aydını bir daha kırıldı. Bu kırgınları görenler hâlâ hayatta. Romanlarına bunları yansıtıyorlar. Zaman zaman şimdi de büyük gösteriler oluyor; samizdat dedikleri yer altı gazeteleri çıkartıyorlar. Yani siyasî mücadeleleri de devam ediyor. Çin' deki Türkler devamlı ayaklanma halinde, lakin haberler bize ulaşmıyor. Şunu demek istiyorum: Millî şuur ve uyanıklık hat safhada. Bundan hiç endişe etmeyiniz. Bu uyanıklık en çok sanat ve edebiyat eserlerine aksediyor. Bir Azeri şairi "babalarımızın diliyle bugünü anlatıyoruz" diyor. Bir Özbek yayınevi Fuzuli'yi on bin nüsha basıyor. Azeri Türkçesiyle basılan bu eser Özbekistan' da üç ayda bitiyor. Bir Azeri romancısı musahhih kahramanına "Amcam Türkiye'ye kaçmışsa benim suçum ne? Ben o zaman uşağıdım. Alfabeyi üç defa değiştirdiler. Arap harflerini de, Latin harflerini de, Kirili de en iyi ben bilirim. Kirili de yaptıkları değişiklikleri de yine ben bilirim niçin beni matbaadan kovsunlar?" dedirtiyor. Bir Kazak şairi Rusları kastederek "köyümüzde bir kunduracı vardı. Kısa boylu, ayakları ufaktı. Bütün kunduraları kendi ayağına göre yapardı alçak herif. Ama biz Müslümanlar kunduralarımızı çıkararak camiye grip Allah'a dua etmek zorunda kalıyoruz. Dua, ağrıyan ayakların türküsüdür." Diyor. Bir başka şiirinde "eğer üstünde doğmuşum, zincirlerde ölüyorum" diyor. Bir Özbek romancısı Nevai'yi destanlaştıran bir tarih romanı yazıyor… Bütün bunlar, elbette millî sanatımızın bir parçasıdır. Kırgız toprağını, Kırgız adet ve törelerini işleyen Cengiz Aytmatov elbette millî bir romancımızdır. (Gürel, 2004:164)

Ben, gecikmeli de olsa bu heyecanla üniversiteden mezun olmuş ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başlamıştım. Çalıştığım lisede düzenlenen ilk zümre öğretmenleri toplantısında da Türk Dünyası Edebiyatlarının da derslerimizde işlenmesi için karar aldırmayı başarmıştım. Ama hevesim kursağımda kalmıştı. Çünkü okul müdürümüz zümre öğretmenlerinin imzaladığı tutanağı geri çevirmiş ve özellikle de; tutanağın 4. maddesinin çıkartılmasını istemişti. Çünkü bu maddede belirtilen konular o zaman için yürürlükte olan müfredatta yoktu. Bunu ben de biliyordum ama olmaması da kanıma dokunuyordu en önemlisi de ilmî ve millî değildi. O zaman itiraz edilen madde şu idi:

"Dış Türklerin Edebî eserlerinin de Türk Edebiyatlarının bir parçası olduğu seçilecek örneklerle öğrencilere benimsettirilecektir." (1981:Ek–1)

Hâlbuki Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 4 Ekim 1976 tarih ve 1901 sayılı nüshasında yayınlanan Lise III Edebiyat dersi müfredatında Türkiye dışındaki Türk Edebiyatlarına da yer verilmişti. Ama bu müfredat çok kısa bir süre sonra yürürlükten kaldırılmıştı. Zaten sayın müdürüm de onu hatırlatıyor, söz konusu 4. maddenin önüne bir soru (?) işareti koyduktan sonra tutanağın altına düştüğü notta şöyle yazıyordu: "2003 ve 976 sayılı tebliğler dergilerini inceleyerek yeniden ele alınmasını rica ederim." 12.10.1981, İmza)

1901 Sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanan müfredata uygun olarak kitap hazırlayan Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Lise III ders kitabının önsözünde şu tespitlerde bulunmuştu:

"Lise III Edebiyat müfredatının en büyük yeniliği Doğu ve Batı edebiyatları ile beraber, Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatlarına da yer verilmesidir. Dünya Türkologları, Türklük dünyasını bir bütün olarak ele aldıkları ve bu sahalarda araştırma yaptıkları halde, Türkiye'nin bu ger-

çeğe gözlerini kapaması ve dış Türkleri yok farz etmesi sadece milliyetçiliğe değil, ilme de aykırıdır. Zira Türkiye dışında, çeşitli ülkelerde yaşayan ve dilleri Türkçe olan büyük Türk toplulukları vardır. Bunların da kendilerine göre bir edebiyatları mevcuttur. Türk çocuklarına onlar hakkında da bilgi verilmesi gayet tabiîdir.

Türkiye Türkçesine çevrilmiş, lise kitaplarına girebilecek örnekler bulamadığım için, bu bölümü yazarken, kısa bilgiler vermekle yetimdim. Kitabın gelecek baskılarında örnekleri çoğaltabileceğimi umuyorum." (Kaplan,1977:VII)

Maalesef bu kitabın yeni baskıları yapılamamıştır. Çünkü T.C. Millî Eğitim Bakanlığı müfredatta bir değişiklik yaparak Türk Dünyası edebiyatları konusunu müfredattan çıkartmıştır.

Mehmet Kaplan'ın hazırladığı kitapta, "C. DIŞ TÜRKLERİN EDEBİYATLARI" genel başlığı altında toplam 20 sayfa (s. 313–334) içinde sadece 1 sayfa yer verilmiştir (s.314–315 yarımşar sayfa). Burada da Bahtiyar Vahabzade'nin adı bile geçmemektedir.

Mehmet Kaplan'ın bu kitabı yazdığı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan Türk Edebiyatıyla ilgili bilgisi Prof. Fuat Köprülü'nün İslam Ansiklopedisinde çıkan "Azerî Edebiyatı" başlıklı makalesi ile Prof. Dr. Ahmet Çaferoğlu'nun Türk Dünyası El Kitabı'nın 1976 tarihli baskısında çıkan "Azerbaycan Edebiyatı" başlıklı makalesiyle sınırlıydı.

1990'lara gelene kadar Türk Dünyası edebiyatları maalesef okullarımızda müfredata girememiştir. Bu tarihlerde Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayınları arasında Prof. Dr. Şükrü Elçin hocamın **iirle Selam** adlı kitabı ile **Türk Dünyası El Kitabı'nın** da ikinci baskısı yapılmıştı(1992). Bu yeni baskıda üçüncü ciltte Türk Dünyası edebiyatları da yer almaktaydı. Bu kitabın 3. baskısında Türkiye Dışı Türk Edebiyatları müstakil bit cilt halinde yayımlanmıştır. Bu ciltte, Ahmet Çaferoğlu'nun "Azerbaycan Edebiyatı" başlıklı makalesi ;Türk Dünyası edebiyatlarının, özellikle de Azerbaycan Türk Edebiyatının Türkiye'de tanınmasında büyük emekleri geçen Yavuz Akpınar tarafından gözden geçirilmiş ve bazı ilaveler de yapılmıştır. Ama ne yazık ki çağdaş Azerbaycan Türk Edebiyatına ve buna bağlı olarak da Bahtiyar Vahabzade'ye yer verilmemiştir. Yine bu yıllarda Ahmet Bican Ercılasun Hocamın **Bugünkü Türk Alfabeleri** adlı eseri de iki cilt olarak Kültür Bakanlığı yayınları arasında çok az sayıda da olsa basılmıştı. **Millî E itim ve Kültür Dergisi** "Esir Türkler Özel Sayısı" çıkartmış onun ardından da Türk Edebiyatı Vakfı **Türk Edebiyatı** dergisinin bir sayısını Türk Dünyası edebiyatlarına ayırmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin Onuncu yılı münasebetiyle 29 Ekim 1933 tarihinde yaptığı konuşmasında:

"Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya, Macaristan gibi parçalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir… Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lâzımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak, Dil bir köprüdür… İnanç bir köprüdür… Tarih bir köprüdür… Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yakınlaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli…"

Cumhuriyet Türkiye'sinde hükümet edenler bu direktiflerin gereğini yapmak, buna bağlı olarak da Türk Dünyası edebiyatlarını eğitimin her kademesinde müfredata dâhil etmek yerine, Cumhuriyetin nimetleriyle beslenip ATA'nın bu sözlerini yıllarca saklamışlardır. Bu sözler ancak 1991' den sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkartılmıştır. Kimse de sormuyor: Atatürk'ün bu sözlerinin gereğini niçin yapmadınız? Yok, Ata'nın böyle bir sözü yoksa… Siz kim oluyorsunuz da Atatürk adına söz üretiyorsunuz. Atatürk'ün diyelim ki, böyle bir sözü yoktur. Akıl da, ilim de siyasette bu tespitlerdekilerin gereğini yapmayı gerektirmez mi?

Atatürk'ün sağlığında onun maiyetinde bulunan ve onun itimadına mazhar olarak kabinesinde bakan olan kişilerden biri olan Mahmut Esat Bozkurt, Türk İnkılabı Tarihi Dersleri isimli eserinde, Atatürk'ten şunları nakletmektedir:

"Şu kadarını belirtmeliyim ki, ben her şeyden evvel bir Türk milliyetçisiyim, Böyle doğdum, böyle öleceğim. Türk birliğinin bir gün hakikat olacağına inanım vardır. Ben görmesem bile

gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. Tıpkı Uhud şehidi Said gibi, Peygamberimizin arkadaşlarından biri olan Said, Uhud'da şehid olurken baş uçunda bulunanlara demiştir ki: 'Gidiniz, Peygamberimize deyiniz ki, O'nun şehidlere müjdelediği cenneti görüyorum!" Said, Müslümanlığa bu kadar inanmıştı. Ben de Türk birliğine bundan fazla inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi; yeni fasılalarını Türk birliğine açacaktır. Dünya sükûnunu bu fasıllar içinde bulacaktır; Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügati't-Türk'ünde dediği gibi: 'Tanrı, Türkü, insanlık şerirlerinden kurtulsun diye yarattı" (Bozkurt,1940:191)

Mustafa Kemal'in bu düşünceleri gün gibi ortadayken, Türkiye'de, Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'e rağmen, "Atatürkçülük" (!) adına hareket eden bazı zevatın zaman zaman Türk Dünyası edebiyatlarını eğitimin her kademesinde müfredattan çıkartmalarını anlamakta zorluk çekiyoruz… Dil birliğine ve kültür birliğine giden yolda en sağlam dayanaklarımız edebiyat eserlerimiz olduğu için mi Türk Dünyası edebiyatları Türkiye'de okutulmadı, okutul muyor?

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 30. 02. 1992 gün ve 84 sayılı kararı ile yayınlanan Kredili Ders Geçme Sistemi Ders Programı'nda Lise IV. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı müfredatında; I. Bölüm Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatına ayrılmış, II. Bölüm de Çağdaş Türk Edebiyatı'na ayrılmıştır. Bu müfredata göre bu başlık altında anlatılacak konular şöyle sıralanmıştır:

II. BÖLÜM
TÜRKİYE DIŞINDAKİ ÇAĞDAŞ TÜRK EDBİYATI
AZERBAYCAN TÜRK EDEBİYATI
BAHTİYAR VAHABZADE Azerbaycan Oğluyam
M. HÜSEYİN ŞEHRİYAR Heyder Baba'ya Selam
BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI
RECEP KÜPCÜ Hasbihâl
KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI
MAĞCAN CUMABAYYULI Uzaktaki Kardeşime
KAZAN TÜRKLERİ EDEBİYATI
AYAZ İSHAKİ İDİLLİ Tövbekâr Kadın
KIBRIS TÜRK EDEBİYATI
ÖZKER YAŞIN Kıbrıs'ta Bayrak
BATI TRAKYA TÜRKLERİ EDEBİYATI
ABDURRAHİM DEDE Seven Öğretmen
KIRGIZSTAN TÜRK EDEBİYATI
CENGİZ AYTMATOV Cemile
KIRIM TÜRKLERİ EDEBİYATI
AYBEK Hür Kuş
TÜRKMENİSTAN TÜRK EDEBİYATI
ATA ATACANOĞLU Gülüm var Gülzarım Var
UYGUR TÜRKLERİ EDEBİYATI
ZİYA SEMEDİ Mayim Han
YUGOSLAVYA TÜRK EDEBİYATI
NİMETULLLAH HAFIZ Bu Yangın
IRAK TÜRKLERİ EDEBİYATI
ATA TERZİBAŞI Folklor Derlemeleri
BİBLİYOGRAFYA

Görülüyor ki, Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye'de edebiyat derslerinde bizim çocuklarımızla buluşabilmesi için Sovyetler Birliği'nin dağılması gerekiyormuş. Bu tarihten sonra hazırlanan müfredatlara bağlı olarak yayımlanan ders kitaplarında da müfredatın gereği yapılmıştır. Bizim kaynakçada verdiğimiz Celal Demir'in Ali Fuat Bilkan ile birlikte hazırladıkları Türk Dili ve Edebiyatı Lise 4 adlı kitapta da Bahtiyar Vahabzade'nin "Azerbaycan Oğluyam" başlıklı şiiri ile "Veten Aşkı" başlıklı şiirleri işlenmiştir. (Demir, 1993:123–126)

Dünyanın siyasî coğrafyasında 1990'lı yılların başında meydana gelen hızlı değişim ve yeni yapılanma Türk topluluklarının bağımsız devletler ve özerk cumhuriyetler olarak ortaya çıkması-

nı da sağlamıştır. Bağımsızlık sonucu aradaki siyasî engellerin ortadan kalkmasıyla Türkiye, arasında tarih, kültür ve dil bağı bulunan bu yeni cumhuriyetler ve topluluklarla çeşitli alanlarda yakın iş birliğine girmiştir. Yeni kurulan bu kardeş devletlerin bağımsızlıklarını da uluslar arası arenada ilk tanıyan devlet de yine Türkiye olmuştur.

Bu işbirliğinin kısa vadede müşahhas sonuçlarının ortaya çıkacağı başlıca alanlardan biri hiç şüphesiz ki dil ve edebiyat olacaktı. Buna dönük olarak Türk Cumhuriyetlerinin müşterek niyet ve arzuları ilk defa uluslar arası bir toplantıda karara bağlandı. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başkenti Bişkek'te 29 Eylül–3 Ekim 1992 tarihleri arasında düzenlenen "Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Halkları Temsilcileri II. Konferansı" Sonuç Bildirgesi'nin 2. maddesinde, edebiyat ve tarih dersleri için ortak bir program hazırlanması amacıyla bir komisyon kurulması ve bu komisyonun Kasım 1992 tarihinde İstanbul'da toplanarak çalışmalarındaki prensiplerini ve çalışma süresini belirlemesi yer almıştır.

Bu karar doğrultusunda, önce 26 kasım-3 Aralık 1992 tarihlerinde İstanbul'da, daha sonra 29-31 Mart 1993 tarihlerinde Ankara'da Türk Cumhuriyetleri temsilcilerinin katılımıyla, Ortak Türk Tarihi ve Edebiyatı Komisyonu toplanarak ders kitaplarında yer alacak konuları belirlemiştir. 13 Mart 1995 tarihinde T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve TİKA Başkanlığı arasında dörtlü bir protokol imzalanmıştır. Ortak Türk Tarihi ve Ortak Türk Edebiyatı Komisyonları tarafından belirlenen konularda Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerindeki okullarda okutulmak üzere Ortak Türk Tarihi ve Ortak Türk Edebiyatı kitaplarının yazım çalışmalarına başlanmıştır.

Proje kapsamında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan gelen uzmanlar, Türkiye'den görevlendirilen öğretmenler ve Üniversite Öğretim üyelerinden oluşan komisyon tarafından yapılan yazım çalışmaları sonuçlanınca da, eser Türk Dünyası Edebiyatı adıyla 2 cilt olarak TİKA tarafından 2002 yılında yayımlanmıştır.

Bu eserin yazar kadrosunu da burada belirtmekte fayda görüyorum: Azerbaycan'dan Doç. Dr Asker Kuliyev, Kazakistan'dan Prof. Dr. Zeynulla Besenbayev, Kırgızistan'dan Doç. Dr. Mirzabeğ Cumayev ve Doç. Dr. Bektaş Şamşiyev, Özbekistan'dan Prof. Dr. Begali Kasımov ve Prof. Dr. Nesimhan Rahmenov, Türkmenistan'dan Doç. Dr. Kakacan Durduyev ve Doç. Dr. Beğmırat Veyisov, Türkiye'den Dr. DR. Ayşe Büyük Yıldırım, Yasemin Dinç, Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Hayber, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kara, Doç. Dr. Şuayip Karakaş, Mine Türker (Toksin), Doç. Dr. Mustafa Uğurlu, Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul Yaman.

Eserin Türkiye Türkçesinden, Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen Türkçesine aktarılması çalışmalarının gerçekleştirildiği ancak redaksiyon işlemlerinin tamamlanamadığı için henüz yayımlanamadığı o zaman için TİKA başkanı tarafından kitabın "Sunuş" yazısında açıklanmıştı. (Kabasakal,2002:XI) Ama bugün itibariyle bakıyoruz ki hala bu kitaplar bahsi geçen şekliyle yayımlanmamıştır. Belki de yayımlandı da benim dikkatimden kaçmış da olabilir.

21 Yüzyıla büyük bir değişim ve yeni bir oluşum süreci içerisinde giren Türk Dünyasının, asli kimliğine kavuşması, kültürel acıdan birbirlerini tanıyarak aralarındaki ortak tarih, dil bilincini geliştirmelerine bağlıdır. Bu projeyle de, Türkiye ve Türk Dünyasının Dünya devletleri içinde layık oldukları yeri almasında kültür, dil ve tarih birliğinin araştırılarak, yeni nesillere aktarılmasının öneminin pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu proje; İsmail Gaspıralının "Dilde, fikirde, işte birlik" fikrinin gerçekleşmesi için atılmış kocaman bir adım dı…

Bahtiyar Vahabzade'nin de anlatıldığı (s. 65-76) 2. cildin içindekiler kısmıyla sizleri tanıştırmak istiyorum:

20. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI GENEL ÖZELLİKLERİ
AZERBAYCAN
Mirza Elekber Sâbir
Ne İşim Var
Ürefâ Marşı
Celil Memmed kuluzade
Millet

Ölüler
Hüseyin Câvid
Çoban Türküsü
Âzer Düşünürken
Samed Vurgun
Azerbaycan
Menim Arzum
Muhammed Hüseyin Şehriyar
Heyder Baba'ya Selam'dan
Bahtiyar Vahabzade
Vetenden Vetene
Ana Dili
Azerbaycan Oğluyam

Alfabetik sıraya göre Kazakistan, Kıbrıs, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye Türklerinin edebiyatlarından örnek metinlerin, şahsiyetlerin yer aldığı bu iki kitabın birinci cildinde tarihî dönem Türk edebiyatları anlatılmıştır ki, bu dönem zaten 11. hatta 13 yüzyıla kadar Türk dilinin ve Türk edebiyatının ortak dönemidir.

Türkiye Türkçesiyle iki cilt halinde yayımlanan bu kitabın diğer Türk lehçe ve şiveleriyle de basımı gerçekleştirilebilseydi ve bu kitap, Türk Devlet ve topluluklarında Türk Dili ve Edebiyatı derslerinin ortak ders kitabı olarak bütün bir Türk Dünyasında okullarımızda okutulabilseydi; Ortak Türk Edebiyatı kitabının Türk Dünyasının entegrasyonunun ve ortak değerlerinin gelişmesine desteğinin bugün için sonuçlarını almaya başlayacaktık.

Şimdi soru şu: Bunun gerçekleşmesine Kim/kimler, niçin, nasıl engel oldu? Bu sorunun cevabını vermeden Türk Dünyasının meselelerini sağlıklı bir şekilde bugün de çözemezsiniz yarında!..

Gelinen zamanda ise Türk Dünyası Edebiyatları ve dolayısıyla Bahtiyar Vahabzade Türkiye' de Türk Dili ve Edebiyatı dersi müfredatında yer almamaktadır. Çalışmalarına 2003 yılı itibariyle başlayan "Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı Geliştirme Özel İhtisas Komisyonu" (Program Koordinatörü: Prof. Ramazan Kaplan, Komisyon Başkanı Prof. Şerif Aktaş, Komisyon Üyeleri: Dr. Serap Saydım Akçaoğlu, A. Sevilay Keleş, Kamil Yeşil, Mustafa Karaşahin) çalışmalarını tamamlamıştır. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Orta Öğretim Türk Edebiyatı Dersi 9., 10, 11. ve 12. sınıflar Öğretim Programı'nın kabul tarihi: 14. 07. 2005 Kabul sayısı: 197'dir.

Bu programda Türkiye de okutulacak Türk Edebiyatı ders kitaplarında; daha önceki programlarda olduğu gibi Türk Dünyası edebiyatları ve okutulacak şair ve yazarlar açıkça belirtilmemiştir. Ancak, Komisyon, "Ders Kitaplarının Hazırlanması ve Metin Secimi" başlığı altında; 6. paragrafta: (Madde 4. 2)

"İkinci gruptaki metinlerde roman ve tiyatro dışı metinlerin bir bütün halinde alınmasına gayret gösterilmelidir; roman ve tiyatro metinleri de öğrencilerin okuyabilecekleri eserlerden seçilmelidir. Her ünitede kazandırılmak istenen hususlara imkân verecek metin ve metin parçalarının seçilmesine özen gösterilmelidir. Dönemlerin edebi metinleri üzerinde dururken dönemin ve seçilen metnin özellikleri dikkate alınarak Batı edebiyatlarından; XX. Yüzyıldan itibaren de Türkiye dışı Türk edebiyatlarından dersin amacına uygun serbest okuma parçaları seçilmeli; bunlarla ders kitabındaki metinler arasında öğrencilerin karşılaştırma yapmaları sağlanmalıdır." Deniliyor.

Şu da bir gerçek ki, uygulamada, ders kitabı hazırlamada ve ders işleyişinde Türkiye dışı Türk edebiyatlarına ve tabi ki Bahtiyar Vahabzade'ye de yer verilmemiş olduğu tespitlerimiz arasındadır. Türkiye'de hali hazırda okutulan Orta Öğretim Türk Edebiyatı ders kitapları Türk Dünyası edebiyatları açısından ciddi eksiklikler içermektedir. Bu hususu da burada özellikle belirtmekte fayda görmekteyim. Hatta bu durum, söz konusu ders kitaplarının son sayfasına alınan "Türk Dünyası Haritası" ile de bağdaşmamaktadır. Bu durum aynı zamanda programın girişindeki (madde 4. 2) öneriyle de bağdaşmamaktadır.

Adana'da 2009–2010 öğretim yılında faaliyete başlayan Sosyal Bilimler Lisesine, Bahtiyar Vahabzade'nin bugünlerde vefat etmiş olmasından dolayı, Türkiye-Azerbaycan dostluk simgesi

olarak, dönemin Millî Eğitim Bakanı Doç Dr. Hüseyin Çelik tarafından Bahtiyar Vahabzade Sosyal Bilimler Lisesi adı verilmiştir. Bu hususu da bir güzellik olarak burada belirtmek isterim.

1990'lı yıllara gelinceye kadar Türkiye'de yayımlanan Edebiyat Tarihi kitaplarında da Türk Dünyası edebiyatları kendine bir yer bulamamıştır. Sadece bu sebepten dolayı bile söz konusu bu eserlere Türk Edebiyatı Tarihi kitabı demek doğru değildir. Bunlar olsa olsa adları Türk Edebiyatı Tarihi olan eserlerdir. (Gürel, 2001:18) Bu eserlerden bazılarının yazarları kitaplarının 1991 sonrasındaki yeni baskılarına Türk Dünyası edebiyatlarını da dâhil etmişlerdir.

"Türkiye'de birçok resmî, sivil kuruluş, 200 yıldır birbiriyle buluşamayan, bilişemeyen insanların, ortak değer ve davranışlarını, gün ışığına çıkarma gayreti içine girdiler. Bu gayretin somut örneklerinden biri de, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi'dir. Atatürk Kültür Merkezi tarafından hazırlanarak 1996 yılında Başbakanlık DPT Müsteşarlığına verilen bu proje, Türk Dünyası Edebiyatı tarihinin ve edebiyat terimleri ve kavramları ansiklopedik sözlüğünün hazırlanması ile Türk soylu halklara ait edebiyatların, edebî şahsiyetlerin biyografilerini ve bunların eserlerini Türk Dünyasında tanıtmak ve yaygınlaştırmak faaliyetlerini kapsamaktadır.

Türk Dünyası kavramının, siyasî birlik veya askerî birleşme yahut iktisadî bütünleşme anlamına gelmediğini her zaman söylüyoruz; Türk Dünyası öncelikle ve özellikle, kültür ortaklığı, kültür birliği demektir. Türk Dünyasında var olan, ancak yeterince değerlendirilememiş bulunan kültür ortaklığının en sağlam delilleri edebiyat hayatına ait ürünlerdir.

Türk Dünyasında, din, mezhep, tarikat farklılaşması, komşu kültürlerin etkisi; rejim ve yönetim baskıları; dokuz ayrı alfabe kullanılmış olması gibi sebepler sonucunda, edebi metinlerde de farklılaşma meydana gelmiştir. Bu farklılaşmanın üzerine çıkan, benzeştirici, bütünleştirici özellik taşıyan ve özgürlük ifade eden eserlerin derlenip incelenmesi suretiyle, Türk Ata'nın çocuklarının dili zevkli kullanımının köklerinin, gövdesinin ve dallarının gösterilmesi edebiyat tarihinin sahasıdır. Gerek Türkiye'de, gerekse Türk Dünyasında, biyografi ve bibliyografyaya boğulmamış, edebiyat tarihi ile kültür ve medeniyet tarihi ayrımını yeterince yapmış olmak şartıyla, edebî eserleri esas alan bilgi, zihniyet, iman, zevk tabakalarına ait ürünlerin tarihi henüz yazılmamıştır." Diyor Prof. Dr. Sadık Tural (Tural, 2002:IX)

Türk Dünyası Edebiyatı tarihi olarak derinliğine ve coğrafi olarak da genişliğine bir bütün olarak ilk defa T. C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından yürütülen "Türk Dünyası Ortak Edebiyatı" adlı proje kapsamında ele alınmıştır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın başkanlığında gerçekleştirilen bu projede dört çalışma alanı bulunmaktaydı.

1.Türk Dünyası Edebiyat Tarihi
2.Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi
3.Türk Dünyası Fikir ve Edebi Metinler Antolojisi
4.Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Ansiklopedik Sözlüğü

Benim de çalışma uruplarında yer aldığım bu projede (Atatürk Kültür Merkezi'nin 12 Haziran 1995 tarih ve APK. Şb.431/1048 sayılı yazısı ve eki, EK - 2), daha önceki Türk Edebiyatı tarihi yazanların düştüğü tuzağa düşmemek için ilk toplantılarda ciddi tartışmalar olmuştur. Türk Edebiyatının kılasik tasnifinden vazgeçilerek yüzyıllar üzerinden Türk Dünyası edebiyat tarihinin yazılması kararlaştırılmıştır. Böylece hiçbir Türk topluluğunun edebiyatı şu veya bu gerekçeyle Türk Dünyası Ortak Edebiyat Tarihinin dışında bırakılmamış oldu.

Bugün, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi, her biri 600 sayfa olmak üzere, 30 cildi aşan bir külliyat halinde kütüphanelerimizde raflardaki yerini almıştır. Bu külliyatın bütün Türk Lehçe ve şivelerine aktarılarak yayımlanması kadar Rusça, İngilizce ve Arapça başta olmak üzere diğer dünya dilerine de çevrilerek yayımlanmasında çok büyük faydalar vardır diye düşünüyorum. Bir başka husus da bu proje devam ettirilebilir bir proje olmalıydı. Her yıl değilse bile 5 yılda veya 10 yılda bir ilavelerle sürdürülmelidir diye de düşünüyorum.

1991'den sonra üniversitelerimizde de bu konuda gelişmeler yaşanmıştır. İlk defa Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde açılmıştır. Bu bölümün hocaları içinde bir Azerbaycanlı bilim adamı da yer almıştır. Prof. Dr. Samir Kazımoğlu, hem bu bölümde derslere girmiş hem de **Türk Toplulukları Edebiyatları** adıyla bir kitap hazır-

layıp Türkiye'de yayımlamıştır. BU eserle eş zamanlı olarak İstanbul'da da Prof. Dr. Metin Akar Dr. Sebahat Deniz ile birlikte **Türk Dünyası Ça da Edebiyatı** adlı bir kitap hazırlayıp bastırmışlardır.

18 Temmuz 1998'de gazetelere bir haber yansıyınca inanamadık: "YÖK'ten Tarihî İhanet" başlıklı bir haberdi bu; "Türk Cumhuriyetleri ile ülkemiz arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi açısından büyük bir işlevi olan bu alanda eğitim veren önemli kurumlardan birisi olan A. Ü. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü YÖK Yürütme Kurulu'nun aldığı kararla kapatıldı…

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri kuracak ve güçlendirecek ülke uzmanlarına ihtiyaç varken, bu görevi üstlenebilecek nitelikte öğrenci yetiştiren bu bölümün kapatılması akıl almaz rilmuurum olarak de

Eğitim Fakültelerimizin sınıf öğretmenlikleri bölümlerinde okutulan "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı" dersinde de Bahtiyar Vahabzade konusu işlenmektedir.

Eğitim fakültelerimizin 1990 sonrası yeniden yapılandırılması sürecinde; YÖK, Millî Eğitim Bakanlığı ve Dünya Bankası işbirliği ile yürütülen çalışmalarda konan Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı dersi (Sınıf Öğretmenliği 7. yarıyıl 2 0 2) dersinin kur tanımı şu şekildedir:

"Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının gelişimi. Cumhuriyet dönemine ait Türk edebiyatı eserlerinin, incelenmesi, başlıca yazınsal türler, bu türlere ilişki öğretici örnekler üzerinde incelemeler. Türkiye ve diğer Türk cumhuriyetlerinden yazınsal türlere ait örnekler, metin çözümlemeleri"

Bu çerceve proğramda yer alan "Türk cumhuriyetlerinden yazınsal türler" ifadesinden hareketle bu ders için kitap yazan akademisyenler veya bu derse giren öğretim elemanları Türk Dünyası edebiyatlarını anlatırken Bahtiyar Vahabzade'ye de yer vermişlerdir. Meselâ, Abant İzzet Baysal Üniversitesinde görev yapan Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kıbrıs, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Yeni Türk Edebiyatı adıyla hazırlayıp yayımladığı kitabında; "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Dışında Yaşayan Türklerin Edebiyatına Kısa Bir Bakış" (s.327-351) başlığı altında Azerbaycan Edebiyatına yer verirken Bahtiyar Vahabzade (s.327-333), Muhammed Hüseyin Şehriyar ve Celil Mehmed Kulizade'yi anlatmıştır.

İbrahim Kıbrıs, Dünya Edebiyatı Ders Notları adıyla yayınladığı çalışmasınada da Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı adlı kitabındaki Türk Dünyası edebiyatları ile ilgili aynen almak suretiyle, Türkçe öğretmenliği bölümünde bu dersi alan öğrencilerin gündemine bir vesileyle Bahtiyar Vahabzade'yi de getirmiş olmaktadır.

Sonuç Yerine

"Türk Dünyası kavramı, siyasî, iktisadî, edebî ve felsefî boyutları olan bir adlandırma halinde, dünyanın gündemine yerleşmektedir. Türk Dünyası kavramının, diğer boyutlarını bir kenara bırakarak, dile dayalı mahsulleri ele almak dahi, şu hükme varmamızı sağlayacaktır:

Önce Çarlık'ın, sonra Sovyet yönetiminin, birbirinden ayrı yerlere düşürdüğü insanların, gönül tellerinin aynı küy'de düzen tutması mümkündür; çünkü, bu insanların bilinçaltlarında ortak kimlik'in örtülmemiş izleri vardır. Kopuz'la, dobra'yla, cura'yla, bağlama'yla, ıklık'la, kaval'la, dümbelek'le, def'le, zil'le bir yanık nağmede buluşabilen bu insanlar, yüreklerinin diliyle konuşabilecek olsalar, o ses şöyle yankılanır: 'Aman bizi ayırmayın! Aman bizi ayırmayın!'

Bir Azerbaycan nağılı,
Kûçelere su serpmişem
Yâr gelende toz olmasın
Ele gelsin ele gitsin
Ara yerde söz olmasın

Diyerek inliyor. Ara yere girenler, 'Aman bizi ayırmayın!' diyenlerin sesini kısmıştır.

Tarih, toplumları utandırır: 'Bendeki gerçeği nasıl unutursun!' der. Coğrafya, insanı utandırır: 'Yerin üstünde verdiğim nimetler hakkı için, yerin altına koyup gittiğiniz cesetler için toprağınıza sahip çıkın, birbirinize sahip olun ayrılmayın, birleşin!' diye inler.

Türk Dünyasında geçen zaman içinde bu sesleri duyabilen insanların sayıca az olmadığının işaretleri arttı: Tarihten utanan, coğrafyadan hicap duyan ve geleceğe karşı sorumluluk içinde kıvranan aydın ve idareciler, kendilerine düşeni yapmanın gayretiyle koşuşturmaya başladılar." (Tural, 2002:VII) BU kişilerden biri de hiç şüphesiz ki Bahtiyar Vahabzade idi. O, vatan, millet, ana dili diye diye uçmağa vardı… O, şimdi Cennette Korkut Ata İle birliktedir…

Sadece Türkiye değil, bütün Türk Dünyası karşılıklı olarak birbirinin değerlerine, yazar ve şairlerine sahip çıkmalıdır. Yetişen yeni nesiller bu muhteşem kadro ile tanıştırılmalı ve onların eserlerini okuyarak yetiştirilmelidir. Elbette ki o kadro içinde; bugün bizleri adı etrafında bir araya toplayan Bahtiyar Vahabzade de bulunmalıdır.

Edebî şahsiyet, tarihin ruhunu, toprağın sesini, milletinin nefesini özümseyerek bunun sonucunda eserleri ile toplumuna hizmet edebilen kişidir. Edebî hayatı edebî şahsiyetler kurar, yönlendirir. Onlar, ortak paydanın bekçisi; onlar, edebî zevkin devamcısıdırlar. Edebî şahsiyetlerin hayat

hikâyeleri; hem edebiyat eserlerini açıklamakta yardımcı olur, hem de toplumun çektiği benlik ve kimlik sancılarının ve özel bir tarihinin öğrenilmesini sağlar.

"Ortak edebiyat alanındaki çalışmaların ilerlemesi ile, toplumlarımız; kaybettikleri veya aradıkları sözleri, kelimeleri, edebî güzellikleri yine kendilerinden bir parça olan iklimlerde bulabileceklerdir. Bu yolla zaman içinde birbirlerini eleyen değil de, birbiri ile bütünleşen ağız ve lehçelerden hareketle çok daha zengin bir Türk dili ile bunun üzerine inşa edilen güçlü bir edebiyat ve kültür ortamı oluşacaktır.

Bu güzel yolculukta karşımıza çıkabilecek bazı engeller ve zorlukların da yine dilimizin güzelliği ve edebiyatımızın gücü ile aşılacağına inanıyorum." (Doğru, 2002:X)

Dili bir, gönlü bir, imanı bir insanlar, ümit var olunuz! Ümit var olunuz! Ümit var olunuz!..

Beni sabırla ve dikkatle dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyor saygılarımı sunuyorum.

KAYNAKCA

1. Akar, Metin –Sebahat Deniz-Fahrünnisa Bilecik, **Türk Dünyası Ça da Edebiyatı**, İstanbul 1994, Yesevi Yay.
2. Bozkurt, Mahmut Esat, **Türk nkılâbı Dersleri**, Ankara 1940, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay.
3. Çaferoğlu, Ahmet "Azerbaycan Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
4. Demir, Celal – Ali Fuat Bilkan, **Liseler çin Türk Dili ve Edebiyatı 4. Dönem**, Ankara 1993, Emel Yay.
5. Doğru, Reşat, "Önsöz",**Türk Dünyası Edebiyatı**, Hazırlayan: Komisyon, 2 C., Ankara 2002, s.IX-X, TİKA Yay.
6. Ercilasun, Ahmet Bican, Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, 2. bs., Ankara 1989, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
7. Gürel, Zeki, **Türkistan Yazıları**, Ankara 2004, Berikan Yay.
8. Gürel, Zeki, "Bahtiyar Vahabzade Vatan Millet Ana Dili Diye Diye Uçmağa Vardı", **Birli e Ça rı Dergisi**, Mart/Nevruz 2009, (Bolu), Y. 1, S. 1, s. 16–17.
9. Gürel, Zeki "Edebiyat Tarihi mi?", **Redif Dergisi**, Kasım-Aralık 2001, Y. 1, S. 2, s.18–22.
10. Gürel, Nazlı Râhâ-Zeki Gürel, **Dünya Edebiyatına Giri** , Bolu 2011, Üçem Yay.
11. Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı II. C.,** 9. bs., İstanbul 1997, Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
12. Kabasakal, Öner,"Sunuş", **Türk Dünyası Edebiyatı**, Hazırlayan: Komisyon, 2 C., Ankara 2002, s.XI-XII, TİKA Yay.
13. Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, **Edebiyat Lise 3**, İstanbul 1977, Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
14. Karakaş, Şuayip-Fatih Kirişcioğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Ankara 1999, Gündüz Eğitim Yay.
15. Kazımoğlu, Samir, **Türk Toplulukları Edebiyatı**, 3 Cilt, Ankara 1994, Ecdat Yay.
16. Kıbrıs, İbrahim, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Yeni Türk Edebiyatı**, 2. bs., Ankara 2004, Anı Yay.
17. Kıbrıs, İbrahim, **Dünya Edebiyatı Ders Notu**, Bolu 2011.
18. Kolcu, Ali İhsan, **Ça da Türk Dünyası Edebiyatı**, 3. bs., Erzurum 2010, Salkımsöğüt Yay.
19. Köprülü, Fuad, "Azerî Edebiyatı", **slâm Ansiklopedisi**, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
20. **Orta Ö retim Türk Edebiyatı 9 Ders Kitabı,**
21. **Orta Ö retim Türk Edebiyatı 10 Ders Kitabı**, Hazırlayan: Ömer Mert, Ankara 2011, Zambak Yay.
22. **Orta Ö retim Türk Edebiyatı 11 Ders Kitabı,**
23. **Orta Ö retim Türk Edebiyatı 12 Ders Kitabı**, Yazarlar: Ali Kurt, Ekrem Demir, Dr. Fatma Meliha Şen, Nuran Özlük, Turgay Anar, Tuğba Başer Berber, Ekrem Ayyıldız, Ayhan Önder, 4. bs., İstanbul 2011, MEB Yay.
24. Tural, Sadık "Türk Dünyasını Birleştiren Göstergelerden Edebiyat Hayatı", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, Ankara 2002, C. 1, s.VII-XI, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
25. **Türk Dünyası El Kitabı IV. Cilt Edebiyat (Türkiye Dı ı Türk Edebiyatları),** 3. bs., Ankara 1998, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
26. **Türkiye Dı ındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, 32 C., Ankara 2002- , T.C. Kültür Bakanlığı Yay., İlk ciltler Azerbaycan Türk Edebiyatına ayrılmıştır.
27. **Türk Dünyası Edebiyatları**, Hazırlayan: Komisyon, İstanbul 1998, M.E. B. Yay.
28. **Türk Dünyası Edebiyatı**, Hazırlayan: Komisyon, 2 C., Ankara 2002, TİKA Yay.
29. **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, 8 C., Ankara 2002, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., (Bahtiyar Vahabzade, C. 8, s. 482-483.)
30. "YÖK'ten Tarihî İhanet", **Güzdüz Gazetesi**, 18 Temmuz 1998.

MAKEDONYA'DA TÜRK BASININDA VE TÜRK D L VE EDEB YATI DERS MÜFREDATINDA BAHT YAR VAHAPZADE

Nazlı Rânâ GÜREL

Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bolu / TÜRKİYE
nrgurel@yahoo.com

HÜLASA

Makedonya, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 1991'de kurulmuş genç bir cumhuriyettir.

Makedonya nüfusunun % 4'ünü Türkler oluşturmaktadır. Devletin anayasası ve Ohri Çerçeve Antlaşması gereği bu ülkede Türklere, eğitimde, basın ve yayında kendi dillerini kullanma hakkı verilmiştir. Ancak bu hakkı kullanmak konusunda fiili olarak ciddi sıkıntıları vardır.

Yeni yapılanma sürecinde eğitim ve öğretim müfredatları oluşturulurken Türk Dili ve Edebiyatı dersinin bir ünitesi de Türk Dünyası Edebiyatı olarak belirlenmiştir. Burada Bahtiyar Vahabzade de yer almaktadır.

Bahtiyar Vahabzade'den bahseden bir yazı ilk defa Makedonya'da Türkçe çıkan gazetelerden Birlik gazetesinde yer almıştır. Bu yazının yazarı Zeki Gürel'e ait bir başka yazı da Makedonya İslam Birliği'nin yayın organı El-Hilal dergisinde yayımlanmıştır. Benim editörlüğünü yaptığım Gostivar şehrinde yayınlanan Dere dergisinde de Bahtiyar Vahabzade ile ilgili yazılar yer almıştır. Yine benim hazırladığım ve Makedonya'da Namık Efendi Eğitim Kültür Derneği'nin yayınladığı İlk Adım adlı kitapta da arka kapakta bulunan "Türk Şiir Ağacı"nda Bahtiyar Vahabzade gövde de yer almıştır.

Biz bu tebliğimizde Bahtiyar Vahabzade'nin ana diline niçin önem verdiğini vurgularken, Makedonya gibi Balkan ülkelerinde de anadilinin (Türkçenin) önemine değineceğiz. Bu bağlamda Makedonya'da Türkçe basında ve eğitim müfredatında Bahtiyar Vahabzade'nin niçin ve nasıl yer aldığı hususunu dile getireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, anadili, Türkçe, Makedonya, Makedonya'da Türkçe basın, Makedonya'da Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi.

Giri

Tito Yugoslavyasının yıkılmasından sonra (1991), bağımsızlığına kavuşan Makedonya, Balkanlar'da genç bir cumhuriyettir. Nüfusu toplam iki milyon olan Makedonya'da Türkler % 4'lük bir orana sahiptirler.

Makedonya Türkleri, her şeye rağmen kimliklerini yaşatmak, kültürlerini geliştirmek, eğitim sorunlarını çözmek, örf ve adetleri ile millî, dinî ve insanî çıkarlarını elde etmek ve korumak için yıllardır yürüttükleri savaşımdan vazgeçmiş değiller. Bulundukları ülkede kiracı değil, analarının evindeymiş gibi hayatlarını sürdürmektedirler. Bu yüzden partileriyle, dernekleriyle, kurum ve kuruluşlarıyla yarınlara dönük, dedelerinden miras olan bu ülkede diğer milletlerle birlikte eşit olarak yaşamak, devletlerinin gelişmesi için sadık vatandaş olarak üzerlerine düşen görevleri yerine getirerek ocaklarını yeşertmekte kararlılar.

Makedonya Türklerinin kimliklerini yaşatmak için bu ölüm kalım savaşımında halkın yanında ve önünde birçok değerli aydın ve yazar, çizer de vardı. Halkın sesi ve vicdanı olmaya uğraşan bu ünlü kişiler, yazı ve çalışmalarıyla her zaman Makedonya Türklerinin zengin ve parlak tarihe sahip olduklarını vurgulamış ve varlıklarının ebedî olması için büyük caba harcamışlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, başarılı bir biçimde gelişen çağdaş Türk edebiyatının temel taşı olmuşlardır.

Makedonya'da Türk kültürüne, Türk düşüncesine, ses bayrağımız Türkçeye, Türk edebiyatına ve insanlığa eserleriyle, çalışmalarıyla hizmet etmiş, yön vermiş şahsiyetlerden biri de 1970'lerde Makedonya hükümetinin Enformasyon Bakanlığı yapmış olan Fahri Kaya'dır. Fahri Kaya, "Dününü bilmeyen yarınını kuramaz" düşüncesinden hareketle Makedonya'da Türk kimliği ile ilgili yazılar kaleme alırken bulunduğu konum gereği sistemin kalıplaşmış kurallarından kurtulmaya, çemberin dışına çıkmaya uğraşmıştır. Böyle olduğu için de onun yorumlarını önemsiyoruz. O, "Haklar verilmez alınır" derken Makedonya Türkleriyle ilgili şu yorumu yapmaktadır:

"Aşağı yukarı yüz yıl önce, Osmanlı devleti Rumeli'de egemenliğini yitirdiğinde, çoğunluğu oluşturduğumuz bizler bu topraklarda azınlık olarak kaldık. Beş yüz yıllık şanlı tarih sürecimiz

noktalandı. Ama Balkanlarda varlığımız yok olmadı. Giden gitti, kalanlar da yaşadıkları köy ve şehirlerde kimliklerini korumaya, dillerini, örf ve adetlerini Osmanlı geleneğini yaşatmaya devam etti. Tabii, bu öyle kolay olmadı. Halkımız varlığını koruyabilmek için büyük fedakârlık gösterdi ve göstermektedir. Çeşitli biçimlerde yürütülen bu büyük savaşımın sadece varlığımızı savunmak için değil, bu bölgelerde Osmanlı uygarlığını korumak ve yaşatmak açısından da büyük bir önemi vardır.

Günün birinde Rumeli ve özel olarak Makedonya Türklerinin tarihi derli toplu ve kapsamlı olarak yazılınca halkımızın ayakta kalabilmek için gösterdiği gayretlerin ne denli büyük olduğu daha iyi görülecektir. Halkımız, yok olmamızı isteyenlere karşı göğüs gerdi, baskılar, şiddetler, adaletsizlikler, yersiz suçlama ve yargılar karşısında yılmadı. Doğup büyüdükleri yerlerde kiracı olarak değil, atalarının yüz yıllarca yönetip imar ettikleri öz yurtlarında yaşamaya devam ettiler.

Yarınların daha iyi olacağına inanarak iyimserliğimizi yitirmemeye uğraşıyoruz. Genelde, uysal bir topluluk olduğumuz için bu topraklarda diğer topluluklarla bir uyum sağlamaya çalışıyoruz. Başkalarının da bizlere karşı böyle davranmasını istiyor ve bekliyoruz. Evet haklar verilmez, alınır ama gene de azınlıkta olan toplulukların eşit olabilmeleri için çoğunluğun da sorumlu olduğuna inanıyoruz."(Kaya, 2009:3)

Haklar için sava mak gerek

Biz bu bildirimizde Makedonya'daki Türk varlığının ne tarihî geçmişine uzun uzadıya değinecek ne de varlık mücadelesini anlatacağız. Tito Yugoslavyasında eğitimin hiçbir kademesinde hiçbir derste anlatılmayan Türk Dünyası Edebiyatlarının ve buna bağlı olarak da Azerbaycan Türk edebiyatının ve Bahtiyar Vahabzade'nin müfredata nasıl alındığını ve nasıl işlendiğini etraflıca anlatacağız.

Makedonya'daki Türkler vatan bildikleri bu coğrafyada M.Ö. 700 yılından beri var olduklarına inanmaktadırlar. Bu inançlarını da "Makedonya Türk Çocuklarının Sevinci Bahçe" adlı çocuk dergisinin ilk sayısında arka kapağa aldıkları "Türk Göçleri" haritasının altına yazdıkları şu cümleyle bütün dünyaya haykırmaktadırlar:

"**Balkanlar'da dün vardık, bugün varız, yarın var olaca ız**" (Bahçe, 2004)

Bu cümlenin ilham kaynağının Nejat Sefercioğlu'nun Cumhuriyetin 6o. Yılı için açılan marş yarışmasında birincilik alan şiirinin nakaratı olduğunu da burada belirtmeliyiz.

"Dün vardım, bugün varım, yarın var olacağım
Atamızdan emanettir sönmeyecek ocağım"

Makedonya'daki Türkler, yeni programlar gereği yayımlanan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarının son sayfasına aldıkları "Türk Dünyası Haritası"yla da Türk Dünyasının dün olduğu gibi bugün de ayrılmaz bir parçası oldukları şuurunu yetişen yeni nesillerine aktarma gayreti içindedirler.

Dünyanın yeniden yapılanma süreciyle birlikte Yugoslavya da parçalanıp yıkıldığında, yeni kurulan Makedonya Cumhuriyetinde Türkler ciddi bir hak kaybına uğramışlardır. Bu kayıpların başında da Türkçe eğitim hakkı, Türkçe yayın hakkı gelmektedir. Anayasa ve kanunlar açısından bu hakların kullanılmasında bir sakınca olmamakla birlikte fiili durum ciddi bir kaybın olduğunu göstermektedir. Ses bayrağımız Türkçenin dalgalanmasında ciddi sıkıntılar vardır. Kendisi de bir kültür unsuru olmakla birlikte dil, aynı zamanda bir kültür taşıyıcısıdır. Dil gitti mi kimlik adına her şey gider, kaybolur!.. İşte bu noktada Makedonyalı şair Nusret dişo Ülkü'nün Kütük başlıklı şiirini hep birlikte okumak isteriz.

Bu Türkçe anamın Türkçesi
Anamın, anasının,
Gidenlerimizin kalan kalanlarımızın giden sesi.
Dünyaya gelecek olanlarımızın gelen sesi.
Bu Türkçe benim Türkçem,
Köylümün, kentlimin.
Bu lehçe benim lehçem.

Bu yer babamın yeri,
Babamın, babasının.

Gidenlerimizin soğuk, kalanlarımızın sıcak teri.
Dünyaya gelecek olanlarımızın sıcak teri.
Bu yer benim yerim,
Köylümün, kentlimin,
Bu ter benim terim.

Bu mezar dedemin mezarı,
Dedemin, dedesinin.
Gidenlerimizin küçük, kalanlarımızın açık mezarı.
Bu mezar benim mezarım,
Köylümün, kentlimin,
Bu ölü benim ölüm.

Bu kütük anamın kütüğü,
Babamın, dedemin,
Gidenlerimizin küçük, kalanlarımızın büyük kütüğü.
Dünyaya gelecek olanlarımızın büyük kütüğü.
Bu kütük benim kütüğüm,
Köylümün, kentlimin.
Bu kütük Türklüğün kütüğü. (Ülkü,1984:32)

Yugoslavya zamanında bırakın Türk Dünyasını, Makedonya'da Makedonya doğumlu (1884–1958) Yahya Kemal Beyatlı'dan bile bahsetmek suçlanmak için yeterli sebepmiş. Ama 1991 sonrasında bir rahatlama ortamının başlamasıyla edebiyat derslerinin müfredatında da Türk Dünyası edebiyatlarına yönelik bir açılım yaşanmıştır. Azerbaycan Türk Edebiyatı ve Bahtiyar Vahabzade de bu süreçte ders kitaplarına girebilmiştir.

Türk devlet ve toplulukları ile akraba topluluklardan, Türkiye'ye değişik vesilelerle Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla getirilen öğretmenler hizmet içi kurslarında/seminerlerinde Türkiye'deki Türk Dili ve Edebiyatı derslerinin müfredatlarından haberdar olmuşlardır. Bu etkinliklere katılan Makedonya vatandaşı öğretmenlerden zaman içinde Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nda yetkili yerlere gelenler olmuştur. Bunlar da, 2001 yılından itibaren Eğitimi İlerletme Bürosunda yaptıkları çalışmalarda Makedonya'da okullarda okutulacak Türk Dili ve Edebiyatı derslerinin öğretim programlarını yeniden hazırlayarak Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığına sunmuş ve kabul ettirmişlerdir. Büyük ölçüde Türkiye'deki programla örtüşen bu yeni öğretim programında Lise dördüncü sınıfların Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına Türk Dünyası Edebiyatları da girmiştir.

Mayıs 2002 tarihinde kabul edilerek kullanılmasına müsaade edilen "Reform edilmiş lise öğretimi için" Lise IV. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı'nda bu ders haftada 4 saat olarak kararlaştırılmıştır. Zorunlu ve yıllık ders olarak öğretim miktarı da 144 ders saati olarak belirlenmiştir. Bu öğretim programının amaçları da şu şekilde tespit edilmiştir:

Genel Amaçlar:

"Türk Dili ve Edebiyatı eğitim programının temel amacı, öğrencilerin: Edebiyat, dilbilgisi ve kompozisyon öğretim ve eğitim süreci içinde Makedonya Cumhuriyeti Anayasası ile Millî Eğitim ve Bilim Bakanlığı kanun ve hükümleri doğrultusunda, Türk edebî dilini kullanabilmek; Türk ve Dünya edebiyatının temel özelliklerini kavrayabilmek; millî ve manevî değerlerine sahip, hoşgörülü, yut ve dünya meseleleri karşısında düşünce üretebilen, eleştiri yapabilen, demokratik görüşlü bir vatandaş olarak kendi kendini yetiştirebilmektir." (Türk Dili Edebiyatı Öğretim Programı,2002:2)

Özel Amaçlar:

Türk halkının vazgeçilmez temel unsurlarının başında gelen Türk dilini, özelliklerini bozmadan ve aşırılığa kaçmadan seçkin eserlerimi okutarak öğretmek;

Dilin millet hayatındaki yerini iyice belirterek, köklü kurallar kazanmış bir dilin eğitim ve öğretimdeki yerini kavratmak;

Öğrencilere dinlediklerini, okuduklarını, incelik ve derinlikleriyle kavratmak; onların duyduklarını, gördüklerini, düşündüklerini ve anladıklarını söz ve yazı ile plânlı, etkili ve akıcı bir şekilde ifade etme kabiliyetlerini geliştirmek;

Okumanın vazgeçilmez bir ihtiyaç ve zevk olduğunu benimsetmek ve okuma alışkanlığı kazandırmak;

Türk dilini kurallı, zengin, üretken ve tarihî geçmişinde çeşitli şekil ve türlerde üstün seviyeli eserler veren köklü bir dil ailesinden geldiği şuurunu yerleştirmek; bugün de Türk dili ile dünya çapında eserler verilmekte olduğunu göstermek;

Yazarken ve konuşurken Türkçenin imlâsına, telâffuzuna ve estetik inceliklerine özen gösterilmesini benimseterek yaygınlaştırılmasını sağlamak;

Ortak millî kültür değerlerini taşıyan eserlerden faydalanmak suretiyle Türk toplumunun temel hükümlerini öğretip benimsetmek;

Sınıf ve yaş seviyelerine göre dinleme, okuma ve yazma faaliyetleri sırasında Türk dilinin imkânlarını öğrenme, kullanma ve bu yolla bilgi edinme, kavrama, analiz ve sentez yapabilme alışkanlığı kazandırmak;

Sözlü ve yazılı olarak metin tahlili ve yeni metinler meydana getirme faaliyetleri sırasında, kültürümüzün inanç, bilgi ve zevk inceliklerine ait birikimi tanıtarak benimsetmek. (Türk Dili Edebiyatı Öğretim Programı,2002:3)

İşte bu genel ve özel amaçlar çerçevesinde, Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitimi İlerletme Bürosu tarafından hazırlanan Liseler için Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı Lise IV müfredatına "Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı" genel başlığı altında sırasıyla;

Azerbaycan Türk Edebiyatı,
Kıbrıs Türk Edebiyatı,
Kırgızistan Türk edebiyatı,
Kırım Türkleri Edebiyatı,
Balkan Türkleri Edebiyatı (Makedonya dışındaki balkan Türk Edebiyatı).

Konuları alınmıştır. Bu yapılırken de hangi edebiyattan hangi şair ve yazarların eserlerinden faydalanacağı da isim olarak belirtilmiştir. Azerbaycan Türk Edebiyatı başlığı altında ise iki isim belirtilmiştir: Bahtiyar Vahabzade ve Şehriyar. Eser seçimi ise kitabı hazırlayacak olanlara bırakılmıştır.

Bu programların hazırlanma sürecinde Prof. Bedri Nurettin ve Prof. Yakup İlyas'ın Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın Eğitim İlerletme Bürosunda çalıştıklarını ve bu programların hazırlanmasında çok emeklerinin geçtiğini biliyoruz. Makedonya vatandaşı bu iki Türk öğretmeninin Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığınca düzenlenen hizmet içi kurslarına katıldıklarını da burada belirtmeliyim. Bu kurslarda eşimle birlikte öğretim elemanı olarak görev almıştık.

Söz konusu programlar hazırlanıp bakanlık tarafından onaylandıktan sonra bakanlık bu programlara uygun ders kitaplarının hazırlanıp yayımlanması için konkur/yarışma açmıştı. Bu süreçte eşim Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, Üsküp Kiril ve Motodi Üniversitesi Bilaje Konoski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde misafir öğretim üyesi olarak görev yapıyordu. Söz konusu ders kitaplarının yazılması için girişim başlattı. Makedonya'da bu işi yapabilecek olan akademisyen ve öğretmenlerle görüştü ve bu tarihi fırsatın değerlendirilmesi için çaba sarf etti. Ama sonuç istediği gibi olmadı. Eşimle birlikte bu kitapları hazırlamaya karar verdik. Ama bir engel vardı; benim Makedonya'da resmî bir işim yoktu. Kanunen benim söz konusu kitapların üstünde adımımın olması mümkün değil dendi. Azerbaycan Türk Edebiyatı konusunun da içinde bulunduğu Lise IV Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabını Üsküp Kiril ve Metodiy Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Prof. Dr. Hamdi Hasan ile birlikte eşim Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel birlikte hazırladılar. Lise III kitabını ise eşimle birlikte hazırladık, konkuru kazandı ve basıldı. Lise I Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının da konkur/yarışma ilanı verilmişti ve biz de eşimle birlikte bu kitabı da hazırlamaya başlamıştık ama nasip değilmiş Türkiyelilerin bir kadrine uğradığımızdan kara kışta apar topar Makedonya'dan ayrılmak zorunda kaldık. Bu kitap hâlâ hazırlanıp yayımlanmış değildir. Makedonya'da Türk öğrenciler bu dersi kitapsız okumak zorunda bırakılmışlardır. Bu hususlar da açıklığa kavuşturulması gereken durumlardır.

Türk Dili ve Edebiyatı Lise IV ders kitabı, Üsküp'te Ekim 2004 tarihinde Prosvetno Delo Ad yayınevi tarafından 316 sayfa olarak yayımlanmıştır (ISBN 9989-0-0414-5, Biçimi: 20 x 25,5

Tral:500 adet, İştip "Lidea-print" basımevinde basıldı). Bu kitabın yayımlanarak Türk talebeleriyle buluşmasının sağlandığı süreçte Baş Yazar: Mr. Eli Makalieva, değerlendirme yazanlar: Prof. Dr. Arif Ağo,Prof. Ahmetnafi İbrahim, Prof. Kenan Hasanoğlu, Korektör: Vildan Hacımuharrem, Teknik Redaktör: Miodrağ Aleksovski, Kapak Tasarımı: Zeki Gürel, Dizgi, tashih, sayfa düzeni: Rabia Betül Gürel'in emeklerini burada hatırlatmalıyız. Kendisi de emekli bir öğretmen olan Vildan Hacımuharrem'i burada rahmetle anmak isterim.

Makedonya Cumhuriyeti Eğitim-Bilim Bakanının 29. VII. 2004 tarihli ve 10-4097/1 numaralı kararıyla kullanılmasına izin verilen bu kitapta Azerbaycan Türk Edebiyatı ve Bahtiyar Vahabzade şu şekilde yer almıştır:

Türkiye dı ındakı ça da Türk Edebiyatı

Azerbaycan Türk Edebiyatı

Derse Hazırlık:

1. Türk Dünyası Kavramından ne anlıyorsunuz? Tartışınız.
1. Türk Edebiyatını devirlere ayırdığınızda, Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatlarını nereye yerleştirebilirsiniz?
2. Azerbaycan Türk Edebiyatı hangi coğrafyadaki edebî hayatı içine almaktadır? Niçin?

Kuzey Azerbaycan Türkleri Edebiyatı:

Milletler hapishanesi denilen Çarlık Rusyasında 1905 İhtilâlinden sonra baskılar azalınca Azerbaycan Türkleri'nin siyasî, edebî faaliyetlerinde millî uyanış bakımından büyük bir gelişme meydana gelir. Kısa zamanda birçok gazete ve dergi yayın hayatına başlar. Yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan'da yayın hayatına giren bazı Önemli gazete ve dergiler şunlardır: **"Hayat", " r ad", "Fûyuzat"."Molla Nesreddin"** ve **"Açık Söz"** Devrin şair ve yazarları bu gazete ve dergilerin etrafında toplanarak millî ve sosyal meseleler hakkında fikirlerini açıkça ilan etme hakkına kavuşurlar. Yazılan eserler, bu yayın organları vasıtasıyla en kısa yoldan okuyucunun eline ulaşır.

1905'ten sonraki yıllar Azerbaycan edebiyatı için uyanma, dünyayı tanıma ve şahsiyetini bulma yıllarıdır. Bu dönemde edebiyat Türkiye ile Kazan ve Kırım'daki edebî hareketlerin ve siyasî gelişmelerin tesiri altındadır. Gazete ve dergilerin etrafında toplanan şair ve yazarlar, Azerbaycan' ın ve bütün dünyanın geleceği hakkında tartışmalar yaparlar. Türkçülük, İslamcılık, medenî gelişme, eğitim seferberliği ve istiklâl bu dönemde tartışılan en Önemli konulardır. Devrin siyasî ve sosyal şartlarının tabiî bir sonucu olarak edebiyat da bu gelişmelerin etkisi altında kalır.

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan edebiyatı, esas olarak her ikisi de 1906 yılında yayın hayatına başlayan **"Füyuzat"** ile **"Molla Nasreddin"** dergileri etrafında gelişir."Füyuzat" dergisinin başyazarı, Türkiye'de eğitim görmüş olan Hüseyinzâde Ali Turhan'dır."Molla Nesreddin" ise Cemil Memmedkulu tarafından çıkartılmıştır. Hüseyinzâde Ali Turhan „Füzuyat" dergisinde, Türk Dünyası'nın birlik ve çağdaşlık ideallerini öne çıkaran bir yayın politikası uygulamış, Azerbaycan Türkleri'ni Ruslaştırma siyasetine şiddetle karşı koymuştur. Hüzeyin Cavid, Abdullah Saik, Mehemmed Hadi gibi şairler, edebî faaliyetlerini „Füzuyat" dergisi etrafında sürdürmüşlerdir.

"Molla Nasreddin" dergisinde ise Mirza Elekber Sabir, Abdürrahimbey Hakverdiyev, Ali Nazmi, Alikulu Gamküsar, Ömer Faik Nemanzade, Mehmed Said Ordubadî, Üzeyir Hacıbeyli gibi şairler ve yazarlar, eserleriyle "Molla Nasreddin" edebî maktebini kurmuşlardır. Bu gurupta yer alan sanatkârlar sosyal meselelere eserlerinde daha çok yer vermişler, toplum hayatında görülen yozlaşma ve çarpıklıkları mizahî bir üslûpla tenkit etmişlerdir.

Bu yüzyılın başından itibaren eğitim veya başka, sebeplerle İstanbul'da bulunan Mehmed Ağa Şahtâhtlı, Hüseyin Cavid, Mehemmed Hadi, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Ahmet Ağaoğlu, Mirza Ali Mu'ciz gibi edebî şahsiyetler Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültürel bağları kuvvetlendirmişler, çıkardıkları „Füyuzat", "Hayat", "Şelale", "İrşad", "Açık Söz" gazete ve dergilerini Türkiye Türkçesi ile neşretmişlerdir.

1920'ye kadar devam eden bu edebî devrede vatan ve millet sevgisi en üst seviyede terennüm edilmiş, sosyal meseleler ve toplumun günlük hayatı eserlerin konusunu oluşturmuştur. Azerbaycanlı tenkitçilerin ifadesiyle "Azerbaycan köylüsü çamurlu çizmeleriyle edebiyata dâhil" edilmiştir. Bu dönemde eser veren diğer bazı şair ve yazarlar şunlardır: Ahmed Cevad, Sultan Mecid Ganizade, Abbas Sehhet, Mehmed Emin Resulzade.

1920'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yıkılışından sonra edebiyat, Sovyet ideolojisinin emri altına sokulmuştur. Klasik edebiyatla birlikte yüzyılın başından beri eserler veren millî edebiyat reddedilmiş, eski kitaplar yakılmış, şair ve yazarlara Sovyet Sistemi'ne Övgüler yazmaları emredilmiştir. Sovyet Sistemi'ni benimsemeyen Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad, Mikayil Müşfik gibi sanatkârlar, 1937'de halk düşmanı ilan edilerek öldürülmüşlerdir.

Bu kızıl terörden canını kurtarıp yurt dışına kaçabilen bazı şair ve yazarlar, gittikleri yerlerde 'Muhaceret Edebiyatı' denilen yeni bir edebiyat kurmuşlardır. Elmas Yıldırım, Mirzabala Mehmedzâde, Ceyhun Hacialibeyoğlu gibi sanatkârların temsil ettikleri bu edebiyatta vatan hasreti, milliyetçilik, istiklâl, Sovyet Yönetimi'ne duyulan nefret gibi konular işlenmiştir. Bu dönemin diğer şairleri arasında Süleyman Rüstem, Resul Rıza, Samed Vurgun, Osman Sarıvelli, Nigar Refîbeyli ile İkinci Dünya Harbi sırasında edebî hayata atılan **Bahtiyar Vahabzâde**, Nebi Hazrî, Hüseyin Hüseyinzâde, Zeynal Cabbarzâde vb. sayılabilir.

Stalin'in ölümünden sonra başlayan yumuşama devrinde şair ve yazarlar dil, tarih, vatan gibi millî kimliği ifade eden kavramlara eserlerinde çok yer verirler. Böylece sistemi tenkit ve hatta reddeden yeni bir millî edebiyat doğmaya başlar.'İtiraz edebiyatı" denilen bu edebî devrede, daha önceki dönemlerde edebiyat dünyasına giren sanatkârlarla birlikte Tevfik Bayram, Halil Rıza Ulutürk, Sabir Rüstemhanlı, Mehmet Araz gibi sanatkârlar eserler vermişlerdir.

1980'li yıllarda "Millî azatlık" hareketini doğuran bu edebî gelişmeye daha sonraki yıllarda İlyas Efendiyev, Anar, Elçin, Ekrem Eylisli gibi sanatkârlar da katılmıştır.

Bahtiyar Vahabzâde (1925-)

A-HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ **a-Hayatı:**

Bahtiyar Vahabzâde, Azerbaycan'ın Seki şehrinde 1925 yılında doğdu. 10 yaşından beri başşehir Bakü'de yaşıyor. Orta öğreniminden sonra, Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesini bitirdi (1947) . Bu fakülteye öğretim üyesi olarak giren Vahabzâde, hâlen orada Muhasır Azerî Edebiyat Profesörüdür.

Ayrıca milletvekili de olan Vahabzâde, Azerbaycan dışında birçok kongrelere katılmış, seyahatler yapmış, Türkiye'ye de gelmiştir. Türkiye'deki pek çok dergide de şiirleri yayınlanmaktadır.

b-Edebî Ki ili i:

Denilebilir ki; Bahtiyar Vahabzâde, klasik ve yeni Azerbaycan şiirinde mevcut bütün özellikleri, şiirinde toplamıştır. Zaman zaman aruz veznini de kullandığı şiirlerinde vatan, millet, ana, aile, tabiat, dil, azadlık (hürriyet) gibi temaları işlemiştir. Ona göre "şair ve şiir, vatan sevgisinin, millet aşkının, kor halinde temsilcisi olmalıdır. Millî kültürü, sanatı, vatan sevgisini, aile sıcaklığını, ana, kardeş, evlâd muhabbetini, şair, en güzel ve en güçlü anlatmalıdır. Şair Halk ve Hakikat yolunda her türlü mücadeleyi yapmalıdır. Bir milletin maneviyat ve mukaddeslerine alt yapı olan değerleri, şair canı pahasına savunmalı, korumalı, sevdirmelidir."

Şiirleri Türkiye'de, **Türk Edebiyatı, Sancak, Türk Kadını, Azerbaycan** dergilerinde yayımlandı. O sadece şiirleriyle değil, ilmî araşırmaları ve tiyatrolanyla da tanındı, ünü Azerbaycan sınırlarını aştı ve şiirleri Rusça, Almanca, Fransızca gibi birçok dile ve birçok Türk lehçesine çevrilerek kitap halinde yayımlandı. Türk Dünyası Edebiyatına Hizmet Ödülü aldı.

c-Eserleri:

iir: Menim Dostlarım (1949), **Bahar** (1950), **Dostluk Na mesi** (1953), **Edebî Heykel (1954), Çınar** (1956), **Sade Adamlar (1956), Ceyran** (1957), **Aylı Geceler** (1958), (. . .). **ehitler** (1990), Türkiye'de yayımlanan kitapları ise şunlardır: **Açılan Sabahlara Selâm** (1986), **iirler** (1969), **ehitler** (1991), **Gün Var Bin Aya De er (1992), Nereye Gidiyor Bu Dünya, kinci Ses, Feryad** (üç kitap birarada, tiyatro, 1991)

ç-Örnek:

ANNE DİLİ

Dil açanda ilk defa "anne" söylüyoruz biz, "Anne dili" adlanır bizim ilk dersliğimiz. İlk şarkımız-ninniyi annemiz öz sütüyle içirir ruhumuza bu dilde gile gile

Bu dil-bızım ruhumuz, aşkımız canımızdır, Bu dil-bir birimizle ahd-peymammızdır. Bu diltanıtmış bize bu dünyada her şeyi, Bu dil-ecdadımızm bize miras verdiği Kıymetli hazinedir. onu gözlerimizdek Koruyup, nesillere biz de hediye edek

Bizim yüce dağların sonsuz azametinden,
Macerasına sığmayan çaylann hikmetinden,
Bu topraktan, bu yerden,
Halkın göksünden kapan çok hazin Türkülerden
Aksaçlı babaların aklından, Kemalından
Düşmanlara saldıran o Kırat'ın nalından
Kopan sesten yarandın.
Sen halkımın aldığı ilk nefesten yarandın.
Anne dilim, sendedir halkın aklı, hikmeti,
Arap oğlu Mecnun'un derdi sende dil açmış.
Yüreklere yol açan Fuzulî'nin sanatı,
Ey dilim, kudretinle dünyalara yol açmış.
Sende benim halkımın kahramanlıkla dolu
Tarihi varaklanır,
Kendinde kaç bin yıllık benim yaşam kültürüm,
Şan şerefim sağlanır.
Benim adım-sanım,
Namusum, vicdanımsm.

Milletlere, halklara, halkımızın adından, Muhabbet destanları yaratıldı bu dilde. Moskova'da Puşkin'e anıt koyulan zaman, Ona âbide koydu bu dilde Şirvani'de,

Bu dil-tanıtmış bize bu dünyada her şeyi, Bu dil ecdadımızın bize koyup gittiği
En kıymetli mirasdı, onu gözlerimizdek, Koruyup, nesillere biz de hediye edek,
Ey öz doğma dilinde konuşmağı ar bilen,
Fasonlu modabazlar,
Kalbinizi okşamır koşmalar, telli sazlar.
Bunlar koy benim olsun.
Ancak vatan ekmeği sizlere kanim olsun.
Kasım, 1954 yılı

B-METÎN ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

a- Sözlük: Gile gile: Damla damla; **çayların:** Nehirlerin; **ar bilen:** Utanan; **fasolu:** Defolu; **ok amır:** Oyalamıyor, sıvazlamıyor.

b-Sorular:

1. Şairin “Anne dili" dediği “Ana dili" kavramını tarif etmek isteseniz, nasıl tarif edersiniz?
2. Azerbaycan Türklerinin “Ana dili" ile biz Makedonya Türklerinin “Ana dil" i arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları araştırıp, yazınız/söyleyiniz.
3. Şiirde adları geçen **Fuzulî, Pu kin ve irvanî** kimdir? Bunlar Azerbaycan Türkleri için ne anlam ifade eder?
4. Üsküplü şair hemşerimiz Yahya Kemal Beyatlı'nın Türkçe için söylediği “Bu dil ağzımızda anamızın ak sütüdür."sözünü Bahtiyar Vahabzade bu şiirinde nasıl anlatılıyor?
5. Bu şiirde “Ana dil" i için söylenen istediğiniz bir hususu anlatan 10 dakikalık bir konuşma yapınız.
6. Şiirde bahsi geçen “Kırat" Köroğlu'nun atı olabilir mi? Buradaki edebî sanatı açıklayınız.

C-Ödev:

1. Makedonya Türk edebiyatında da ana dilimiz Türkçe için yazılmış şiirler var mı? Bu şiirleri derleyip en az birini ezberleyiniz. Ve diğer Türk edebiyatlarındaki Türkçe konulu şiirlerle karşılaştırınız.

2. ". . . Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felâketler içinde ahlâkının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir."

Babası tarafından Makedonyalı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün bu tespitlerinin son cümlesini ana fikir olarak işleyen bir kompozisyon yazınız.

D- ÖNEML :

"Onun, ilim adamlığı yanında sanatkâr ruhu, Azerbaycan'a aydınlık ufuklar çizdi. Azerbaycan Türkleri, onu milletvekili olarak da, Azerbaycan şairi olarak da devlet mükâfatı kazanan bir fikir adamı ve sanat öncüsü olarak da alkışladı.

Bizim Mehmet Akif imiz, Yahya Kemal'imiz, Necip Fazıl'ımız ne ise Azerbaycan'ın Bahtiyar Vahabzâde'si de odur. Bu bakımdan yeni Azerbaycan Cumhuriyeti'nin doğmasında, onun şiir ve nesir dünyasından kopup gelen güzelliklerin, aydınlıkların da büyük payı vardır.

Vahabzâde'nin, bugüne kadar kırka yakın nesir, ondan fazla şiir kitabı yayımladı. Bu eserler, çeşitli dünya dillerine de çevrilerek onun şöhretini, Azerbaycan dışına da taşıdı.

Altı milyonluk Azerbaycan'da şiir kitapları yüz bin basan ve yüz binlik şiir kitapları bir ay gibi kısa bir sürede biten tek çağdaş, şair galiba Bahtiyar Vahabzâde'dir." (Yavuz Bülent Bakiler). (Gürel-Hasan, 2004:238–242)

Dikkat edilirse Bahtiyar Vahabzade'den incelenmek üzere seçilen metin ve sorular "ana dili" konusunu gündemde tutmaya yöneliktir. Makedonya'da Türk toplumunun ana dili konusunda (Türkçe eğitim konusunda, Türkçe ders verecek öğretmenler konusunda, Türkçe ders kitapları konusunda, Türkçe ders araç ve gereçleri konusunda, Türkçe yayın konusunda, Türkçe eğitim verecek okullar konusunda, …) ciddi sıkıntıları bulunmaktadır. Makedonya Türk Sivil Teşkilatlar Birliği MATÜSİTEB adına Genç Makedonyalılar Elmek E-mail Grubu ve Namik Efendi Derneği tarafından bu konuyla alakalı olarak bir panel düzenlenmiştir. 20 Aralık 2003 Cumartesi günü Makedonya'nın başkenti Üsküp'te Tefeyyüz İlkokulunda düzenlenen "Makedonya Türk Eğitiminde Sorunlar ve Muhtemel Çözümler Paneli" sonuç bildirisiyle de bu sorunlar bir kez daha gündeme getirilmiştir:

24 maddeden oluşan bu sonuç bildirisinde sonuç olarak:

"Makedonya'da Türklerin eğitim diye bir problemleri vardır. Bu ülkede Türkler adına siyaset yapanlar, Türkçe yayın yapan medya kuruluşları, Türk sivil toplum teşkilatları, öncelikle Makedonya Eğitim Bakanlığı, Parlamentomuzdaki bütün milletvekilleri, bu ülkede faaliyet ve hizmette bulunan uluslar arası kuruluşların temsilcileri, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da birlikte kardeşçe yaşayacağımız insanlar, hangi dinden hangi milletten olursanız olun bizimle beraber yaşıyorsunuz, o halde bizi eğitim problemlerimizle baş başa bırakamazsınız.

Uluslar arası İnsan Hakları, Makedonya Cumhuriyeti Anayasası, Ohri Çerçeve Anlaşması ile garanti altına alınmış olan Türkçe eğitim hakkımızı hakkıyla kullanmamız konusundaki kararlılığımızı; öncelikle devletimizin yetkililerine, kamuoyuna ve başta Türkiye olmak üzere bütün dünyaya bu panel vesilesiyle bir kere daha duyuruyoruz. 20.12.2003" Dere Dergisi, 2005:30–32)

Bu sonuç bildirisinin yer aldığı "Dere Dergisi", Makedonya'nın Gostivar ilinin Yukarı Banisa köyündeki Namik EfendiEğitim Kültür Sanat ve Spor Derneği'nin yayın organıdır. "Dinde, dilde, fikirde, işte birlik" logosuyla çıkan mevsimlik edebiyat, kültür, sanat ve irfan dergisidir. Türkiye, Bosna Hersek, Slovenya, Bulgaristan, İsviçre, Almanya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletlerinde de temsilciliği bulunan bu derginin sahibi dernek adına Hayati Şaban adlı bir genç idi ve dergiyi o köyün gençleri çıkartıyorlardı. Ben de Allah nasip etti bu derginin Editörlüğünü yaptım. Dergimizin her sayısında mutlaka Türk Dünyasının bir köşesinden haber ve yazılara yer verilmiştir. Dördüncü sayımızda ise Bahtiyar Vahabzade'nin "Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını" başlıklı yazısı yayımlanmıştır. "Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzade, Şair, yazar, milletvekili-AZERBAYCAN" imzasıyla yayımladığımız bu yazıyla da yapmak istediğimiz ana dilimiz Türkçenin hayatî önemini vurgulamaktı. Bu yazı şuurla seçilip yayımlanmış bir yazıdır:

"Dilde, fikirde, işte birlik. Gaspıralı'nın ideasını hayata geçirmek için ilk önce Türk halkları arasında alfabe birliğini gerçekleştirmeliyiz, çünkü alfabe birliği olmadan dil birliği olmaz, dil birliği olmadan fikir birliği olmaz, fikir birliği olmayınca iş birliği de mümkün değil. Gaspıralı sanki XIX asırdan başkaldırarak bizi yeniden birliğe çağırıyor. Türk Halklarının hepsi ağız birliği yapmışçasına bu birliğin vacipliğini vurguluyor.

Peki, şimdi ne yapmalı? İş budur ki, meseleye realite yönünden yanaşırsak. Türk halklarının asırlar boyu birbirinden ayrı düşmesi dilde de büyük farklar yaratmıştır. Bu yüzden de eski Sovyetler Birliğinde Türk Halkları ana dillerinde birbirini yeterince anlayamadıklarından yine de or-

tak dil olarak Rus Dilinde konuşmak mecburiyetinde kaldılar Bu ise biz Türkler için bir faciadır. Şahsen ben bunu bir Türk olarak kendim için büyük bir hakaret sayıyorum.

Ben bu zor meselenin çözümünü ilk olarak bütün Türk halkları için iletişim dili olarak Türkiye Türkçesinin esas alınmasını makbul sayıyorum. Ben diyorum ki; her Türk kendi ülkesinde, kendi lehçesinde konuşsun, yazsın, ama aramızda yapılacak olan toplantılarda her birimiz için iletişim dili olarak Türkiye Türkçesi esas alınsın.

Çocuklarımızda millî şuur hissini uyandırmak için eğitimin mutlaka ana dilinde olmasının son derece önemli olduğunu defalarca söylemişiz. Ama yine de başkasının gölgesinde olmayı, millî benliğimizden daha yüksekte tutuyoruz. Unutuyoruz ki, "bir milletin ana dili o milletin ruhudur, maneviyatıdır" (İngiliz filozofu Humbold). "Ana dilinde eğitim almayan çocuk büyüdükten sonra yüzüne ne kadar vatanperverlik maskesi takasa da ait olduğu millete değil, dilinde eğitim aldığı millete hizmet edecektir" Rus pedagogu Usinşki)

Son zamanlar Türkiye'de İngiliz dilinde eğitim veren okulların açılmasına itiraz eden; uzun süre Amerika'da yaşamış Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu, "Bir milleti mahvetmek istiyorsanız, onun eğitimini yabancılaştırın" diye yazıyor.

Bütün bunları çok güzel anlayan Ermeni Parlementosu 1992 yılında özel fermanla Ermenistan' da olan bütün Rus okullarını kapattı. Bizde ise Rusya'nın Azerbaycan'daki sefiri (Büyük elçisi) gururla, Azerbaycan özgür olduktan sonra Rus dilinde eğitim veren okulların sayısının arttığını söyledi. Biz bu durumun millî facia olduğunu daha anlayamamışız.

Çocuklarımıza yabancı dillerin öğretilmesi önemlidir, fakat ana dilimizden taviz vermemek şartı ile" (Vahabzade, 2005:55–59)

Bir köy derneği olan Namik Efendi Eğitim Kültür Sanat ve Spor Derneği'nin Türk milletinin millî vicdanının gür sesi Bahtiyar Vahabzade ile ilgili hatırlatmaları bununla da sınırlı değildir. Dernek, Nisan 2003 tarihinde bütün bir Makedonya çapında açtığı "Namik Efendi Derneği Gençlik Kolu Şiir Yarışması Projesi"nden sonra çıkartığı İlk Adım adlı kitabında arka kapakta verdiği Türk Şiir Ağaçı adlı kompozisyonda da Bahtiyar Vahabzade'yi; Ziya Gökalp, Mehmed Emin Yurdakul, Mehmed Âkif Ersoy, Çolpan, Mağcan ve Şehriyar ile birlikte bu çınarın gövdesine yerleştirmiştir. (Gürel, 2004)

Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğiti İlerletme Bürosu tarafından hazırlanarak Bakanlık tarafından onaylanarak yürürlüğe giren Liseler İçin Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı Lise IV'de; "Öğretim Elemanları için Normatif" başlığı altında şu bilgiye yer verilmiştir: "Filoloji Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmak" ((220:21)

Hâl böyle olunca, bu dersi okutacak öğretmenleri yetiştirecek bir bölüm vardır (Ozaman için bir bölüm vardı. Şimdi İştip'te de Türkoloji Bölümü açıldı. Kalkandelen'de de açılması için çalışmalar sürdürülüyor) Üsküp Kiril ve Metodiy Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Bu süreçte bu bölümde okutulan derslerin arasında Türk Dünyası Edebiyatları adlı bir ders bulunmamaktaydı. Bu dersi okutacak öğretmenlerin bu konulardaki ihtiyaç duydukları bilgileri içeren kitapları da o zaman için Makedonya'da bulmak pek mümkün değildi. Türkçe yayınların bulunduğu kütüphane neredeyse yoktu. Çocuklar için açılmış Arnavutça-Makedonca-çok az da Türkçe kitabın bulunduğu İsa Bey Camii yanında bir prefabrik kütüphane ile Türkoloji Bölümünün kitaplığı bulunuyordu. Her iki mekân da Türk Dünyası edebiyatları açısından oldukça fakirdi. Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel'in öncülüğünde kurulan Yahya Kemal Beyatlı Türkoloji Enstitüsü'nün ilk icraatlarından biri Makedonya'da bu tür ihtiyaçlara da cevap verecek bir kütüphane kurmak için harekete geçmek olmuştur. "Yahya Kemal Beyatlı BİLİME-SANATA-KKARDEŞLİĞE Köprü Kütüphanesi"nin kurulması için Köprü Derneği ile anlaşılmış, Üniversiteye yakın Türk Çarşısı Bitpazarı girişinde bir mekân kiralanarak bu kütüphane açılmıştır. Kütüphaneye ilk kitap bağışını da biz eşimle birlikte 1001 kitapla başlatmıştık. Bu kitaplar ağırlıklı olarak Türk Dünyası edebiyatıyla alakalıydı ve içlerinde Bahtiyar Vahabzade'nin eserleri de vardı. Bu kütüphane, Makedonya'nın başkenti Üsküp'te açılmış Türkçe ilk sivil kütüphanedir. Halen "Âşık Çelebi Kütüphanesi" adıyla hizmetini sürdürmektedir.

Makedonya Türkçe basınında Bahtiyar Vahabzade ile ilgili olarak ilk çıkan yazı Yrd. Doç. Dr. Zeki gürel imzalı bir seri yazıdır. "Bir Dil Üç Şair I, II, III" başlıklı bu yazı, Eylül-Ekim 2003 tarihlidir.

Gürel, bu yazısını öncelikle öğretmen ve öğrencilerin edebiyat derslerini düşünerek kaleme almıştır. Bu yazıda Azerbaycan Türkçesi'nin üç şairi Fuzulî, şehriyar ve Bahtiyar Vahabzade birlikte anlatılmaktadır. Aynı yazı Türkiye'de Sanat Sokağı dergisinde ve yakın zamanda da Azerbaycan'da Elimiz Günümüz adlı gazetede de yayımlanmıştır.

Sonuç Olarak:

Makedonya'da Lise seviyesinde Lise IV. Sınıflarda Türk Dili ve Edebiyatı dersi kapsamında Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatları başlığı altında Azerbaycan Edebiyatı alt başlığı altında Bahtiyar Vahabzade ve Şehriyar anlatılmaktadır.

Makedonya'daki üniversitelerin Türkoloji Bölümlerinde ise Türk Dünyası Edebiyatları dersi bulunmamaktadır. Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel burada görev yaptığı yıllarda Çocuk Edebiyatı derslerinde Türk Dünyası Çocuk Edebiyatını da bir ünite olarak anlatmıştır. Zeki Gürel,Kosova'da Piriştine Üniversitesinde Türkoloji bölümünde de Türk Dünyası Edebiyatı dersleri okutmuştur.

Yapılması gereken Makedonyadaki Türkoloji bölümleri de dahil Dünyanın hangi ülkesinde Üniversitede Türkoloji Bölümü varsa orada da mutlaka Türk Dünyası Edebiyatları dersi olmalıdır. Türk Dünyası edebiyatları karşılaştırmalı bir ders mantığıyla anlatılmalıdır. Ve bu dersin müfredatında mutlaka Bahtiyar Vahabzade de eserleriyle birlikte yer almalıdır.

Şu hususu da merak etmiyor değilim: Azerbaycan'da eğitimin hangi kademesinde Makedonya Türk Edebiyatından örnek şahsiyetler eserleriyle birlikte okutulmaktadır?

Bu dil-bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır,
Bu dil- birbirimizle ehdi peymanımızdır.
Bu dil-tanıtmış bize bu dünyada her şeyi
Bu dil- ecdadımızın bize goyup getdiyi
En gıymetli mirastır onu gözlerimiz tek
Goruyup nesillere biz de hediye verek

Diyerek, ana dilimiz Türkçenin önemine dikkat çekmekle kalmayan aynı zamanda bize vazifemizi de hatırlatan Bahtiyar Vahabzade ile ilgili bildirimizi Makedonyalı bir Türk Şair Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçem başlıklı şiiriyle bitirmek istiyorum:

TÜRKÇEM

Bir ben varım
Benimle birlikte Türkçem
Türkçemle birlikte bir ben varım.
Ne başında ne sonunda gelir uygar dilleri,
Azeri'den tut, Balkanlara çık
O Türkçe benim, ben o Türkçenin.

Bir ulusum var,
Ulusumla birlikte Türkçem
Türkçem ile birlikte bir ulusum var.
Ne başında ne sonunda gelir uygar ulusların
Orta Asya'dan tut, Orta Anadolu'ya çık
O ulus benim, ben o ulusun.

Bir ben varım,
Benimle birlikte Türkçem,
Türkçemle birlikte bir ulusum var.
Ne başında ne sonunda gelir uygar dil ve ulusların

Türkçem başlar Azeri'den Balkanlara
Ulusum Orta Asya'dan Anadolu'ya çıkar. (Ülkü:1995:21)

Beni sabırla dinlediğiniz için, dikkatleriniz için TÜRKÇE ŞUURUNUZ için hepinize teşekkürlerimi sunuyorum…

DİLİNİ SEVEN BAHTİYAR (Gürel:)

KAYNAKCA

1. **Bahçe Makedonya Türk Çocuklarının Sevinci**, Üsküp Eylül-Ekim 2004, Y. 1, S. 1, s. Arka kapak içi.

2. Gürel, Nazlı Râna, **lk Adım**, Yukarı Banisa 2004, Makedonya Namik Efendi Eğitim, Kültür, Sanat ve Spor Derneği Yayını.
3. Gürel, Nazlı Rânâ, "Dil Sevdalısı Bahtiyar", **Kümbet Altında Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2009, Y. 11, S. 36, s.27–30.
4. Gürel, Zeki – Hamdi Hasan, **Türk Dili ve Edebiyatı Lise IV**, Üsküp 2004, Prosvetno Delo Ad Yayını.
5. Gürel, Zeki "Bir Dil Üç Şair I, II, III, **Birlik Gazetesi**, Üsküp 2 Ekim 2003; 4 Ekim 2003; 7 Ekim 2003.
6. Gürel, Zeki "Bir Dil Üç Şair", **Sanat Soka ı Kültür Sanat Edebiyat Dergisi**, Bolu 2009, Y. 6, S. 30, s.
7. Gürel, Zeki "Türk Dünyasından Esintiler Bir Dil Üç Şair I, II", **Elimiz Günümüz Gazetesi**, Bakü, Avqust 2012, No: 09 (47); Sentaybr 2012, No: 10 (48)
8. Kaya, Fahri, **Gün Bugün**, Üsküp 2009, Yeni Balkan Yayınları.
9. "Makedonya Türk Eğitiminde Sorunlar ve Muhtemel Çözümler Paneli Sonuç Bildirisi", **Dere Dergisi**, Kış 2005, S. 4, s. 30–32.
10. **Reforme Edilmi Lise Ö retimi çin Türk Dili ve Edebiyatı Ö retim Pro ramı Lise IV,** Üsküp, Mayıs 2002, Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitimi İlerletme Dairesi Yayını.
11. Ülkü, Nusret Dişo, **Üçgen**, Üsküp 1972.
12. Ülkü, Nusret Dişo, "Türkçem", **LESAM Bülteni**, Ocak –Nisan 1995, Y. 5, S.40, s. 21.
13. Vahabzade, Bahtiyar "Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını", **Dere Dergisi**, Kış 2005, Y. 3, S. 4, s. 55–59.
Vahabzade, Bahtiyar, **Vatan Millet Anadili**, Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Fatih Ordu, Melahet İbrahimova, Seriye Ağayeva, Ankara 1999, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA FOLKLOR MOT VL R ND N ST FAD M QAMLARI

N zak t Hüseyn qızı Hüseynova

Dos.Dr., Bakı Dövlət Universiteti
nezaket_h@yahoo.com

"Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladyam..."
Məncə, bu misralar şairin yaradıcılığı üçün çox rəmzi və xarakterikdir. B.Vahabzadə öz möhtəşəm poeziya məbədini ucaltmışdır. O, qüdrətlidir. Bu məbədi uçaldan əllər mahir və qadir əllərdir. Bu əllərin qoyduğu özül möhkəm və gözəldir. Oxucu bu məbədi tez-tez ziyarət etməlidir.

Çingiz Aytmatov

XÜLAS

Bəxtiyar Vahabzadə rəngarəng və bənzərsiz yaradıcılığı ilə nəinki Azərbaycan, hətta ümumtürk ədəbiyyatı tarixində öz dəst-xətti ilə seçilən sənətkarlardandır. O, türkçülük və vətənpərvərlik ideyalarına görə cağdaş türk şeirində özünəməxsus yer qazana bilmişdir. Bu səbəbdəndir ki, onun yaradıcılığı türk dünyası tərəfindən sevilir və tədqiq olunur.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığına olan marağın əsas səbəblərindən biri onun əsərlərinin xalq ruhuna yaxın olması ilə izah edilməlidir. Xalqın hikmət xəzinəsindən yetərincə faydalanması və onlardan yeri gəldikcə istifadə etməsi əsərlərinidaha da məzmunlu,oxunaqlı və maraqlı etmişdir. Atalar sözləri və zərb-məsələlər onun əsərlərində iki formada təzahür edir. Xalqdan aldığı və xalqa bəxş etdiyi. Bu istiqmətdə şairin yaradıcılığının ədəbiyyat tarixində önəmli rolu danılmazdır. Cünki, xalq xəzinəsinə müraciət etməklə onlara bir daha yaşam hüququ qazandırmış, özünün yaratdığı hikməti isə əsərləri vasitəsi ilə xalqa ötürməklə xəzinəni daha da zənginləşdirməyə xidmət etmişdir.

Açar sözl r: Bəxtiyar Vahabzadə, atalar sözü, zərb-məsəl, folklor, motif.

PROBLEM OF FOLKLORE MOTIVES USING IN BAKHTIYAR VAHABZADEH'S CREATIVITY

SUMMARY

Bakhtiyar Vahabzadeh with the various and unique creativity it is allocated not only in history Azerbaijan, but as a whole the Turkic literature. The Turkic and patriotic ideas he has managed to deserve a place inherent in it in modern Turkic poetry. For this reason its creativity is one of the most favorite and investigated in the Turkic world.

Heightened interest to creativity of Bakhtiyar Vahabzadeh is caused by affinity of its products to national spirit. Samples from the popular wisdom treasury, used by the poet in the products, do their even more substantial and interesting to readers. Proverbs and sayings it is shown in its products in two forms: taken from the people and devoted to the people. In the literature history poet possesses an unsurpassed role in the given direction. Addressing to a national treasury, it gives to proverbs and sayings the second life, and the wisdom created by it and transferred through the products to the people, serves still more to enrichment of this treasury.

Key words: Bakhtiyar Vahabzadeh, proverbs, sayings, folklore, motives.

Özünəməxsus yaradıcılıq yolu ilə seçilən Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan poeziyasının zirvəsini fəth edə bilmişdir. Onun əsərləri həyat həqiqətlərini əks etdirən güzgüyə bənzəyir. Oxucu bu güzgüdə eşqdən parlayan xöşbəxt gözlərlə, eşqi daşa dəyib çiling-çiling olmuş məyus üzlərlə, övlad qayğısından məhrum valideynin gayğılı və bir az da qınaqlı baxışları ilə, övladının naliyyətlərindən və sevgisindən təsirlənən valideynin nurlu çöhrəsi ilə, torpağından didəgin salınmış, şəhid torpaq və övlad vermiş, haqsız oyunların qarşında susan, dünyanın laqeydliyindən dəhşətə gələn insanların yaşı qurumayan kədərli, nəmli və nifrət dolu baxışları ilə və ən nəhayət, xalqını bu bəlalardan qurtarmaq üçün hər zaman düşməndən intiqam hissilə alışan Azərbaycan əsgərinin məğrur görkəmi ilə rastlaşa bilər. Şairin qüdrətli qələmi və lirizmi bu həyat həqiqətlərinin təqdimində oxucuya bir növ həmin hadisələri dərindən dərk etməsinə imkan yaradır. Görkəmli yazıçı Çingiz Aytmatov Bəxtiyar Vahabzadənin sənətkarlığının üstünlüklərini onun lirizmində və vətəndaşlığında görürdü: "...Lirizm və vətəndaşlıq Bəxtiyarın yaradıcılığında ayrılmaz qoşa simlərdir və bu simlər onun şəxsi və ictimai dünyagörüşünün qüdrətinə bir daha şəhadət verir. O, vətənpərvərdir, o, aqildir, sözün yaxşı mənasında nəsihətverən, yolgöstərən sənətkardır. Vahabzadənin kamil cəhətlərindən biri də odur ki, şair öz əsərlərində tarixi müasirlik qədər yaşada bilir.[1]" Məhz tarixən yaranan ata sözləri və zərb-məsəllər B.Vahabzadə yaradıcılığında cağdaşlıq qazanmışdır.

Müdrik babalarımız, ağsaqqal atalarımız öz nəsihət və məsləhətlərində hər zaman gəncləri həyatda düzgün mövqe tutmaları üçün ibrətamiz üsullardan istifadə etmişlər. Bu ibrətamiz üsullardan biri də bir başa deyil, dolayı üsulla, qarşısındakını düşündürməyə məcbur edən sətiraltı məqam kəsb edən atalar sözləri və məsəllərdir. Bu üsul danışıqda lakonikliyə yardım edir. Bəzən böyük bir hadisənin məzmunu bir cümlə ilə ifadə edilir ki, bu da hikmət sahiblərinə xas ustalıq sayəsində mümkün olur. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında bu ustalıq ikiqat nəzərə çarpır. Belə ki, hikmət xəzinəsinə müraciət edən şair, həmin hikməti yerinə, məqamına görə elə nəzmə çəkir ki, o, yenidən başqa formada yaşam hüququ qazanır. Məsələn: xalqda "Gəzməyə qərib ölkə, ölməyə vətən yaxşı" məsəli B.Vahabzadə şeirində: Sağlığım bir yana, a dostlar, mənim

Soyuq məzarım da heç tək olmasın![2]-

deyən şair məzarının da qəriblikdə tək qalmasını arzulamır.

Buradan aydın göründüyü kimi mövzusu xalqdan gələn bir məsəl B.Vahabzadə hikmətinə bürünərək başqa formada təqdim olunur. Bu da hikmət xəzinəsinin zənginləşməsinə xidmət edir. Bu qəbildən başqa bir məsələ diqqət edək. Xalqda "Tək əldən səs çıxmaz. Güc birlikdədir" məsəli şairin "Təklik" şeirində:

Od vurmasa, qabda su daşa bilməz,
Quş da tək qanadla dağ aşa bilməz.
Kösöyün ikisi çöldə də yanar,
Biri ocaqda da olsa alışa bilməz.[3]

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında belə hikmət xəzinəsinə müraciət tərbiyəvi-didaktik xarakteri ilə diqqəti cəlb edir. Bəzən gənclərin hərəkətlərində şairin qəlbini ağrıdan elə problemlər olur ki, nəzmə çəkdiyi həmin hikmətə özünün haqqlı qınağını da əlavə edir və bununla da gəncləri doğru yola yönəltməyə çalışır. Başqa mədəniyyətlərin təsirinə uyub, öz qüdrətini danan cavanları şair kəskin tənqid edir:

Özgənin hininə"Qəsri-Süleyman,"
Özünün qəsrinə "hin deyir" onlar.
Mənim beləsinə bircə sözüm var:
"Yad yerin halvası çox şirin olar."[4]

Və ya:

Gülmə öz kökünə, ayıbdır sənə
Ot kökü üstündə bitər, unutma.[1]

---

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.6.

[2] Bəxtiyar Vahabzadə.Təklik. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.11.

[3] Bəxtiyar Vahabzadə.Təklik. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.10

[4] Bəxtiyar Vahabzadə. Nəsənsə özün ol. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.37.

Bu seirdə sair xalqdan aldığı: "Yad yerin halvası çox şirin olar" məsəlinin öz möhtəşəm açması ilə təqdimi daha kamil bir hikmətin yaranmasına və tərbiyəvi qınağın təsir gücünü artırmağa səbəb olmuşdur. Öz keçmişini danan, guya "müasirləşən" gənclərə ağıl vermək məqsədilə atalarımızın: "ot bitər kök üstə əsli nə isə" məsəlini qınaq metodu kimi istifadə etmiş və ona yeni yaşam hüququ qazandırmışdı.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığına xalq ruhu hakimdir. Çünki, irili-xırdalı əsərlərinin hər birində xalqın yüksək mənəvi dəyərlərindən qidalandığı açık-aşkar duyulur.

Yüksək sənətkarlıq məharətinə malik olan B.Vahabzadə xalqdan aldığı çox sadə məqamları poetik dillə, daha təsirli şəkildə oxucuya catdırmağa müvəffəq olur. Məsələn: xalq deyimi olan "özgəyə ümüd olan şamsız qalar", atalar sözünü C.Məmmədquluzadənin xatirəsinə həsr etdiyi "Anamın kitabı" şeirində övladların özgə dilinə və özgə mədəniyyətinə heyranlığına münasibətini aşağıdakı kimi nəzmə cəkmişdir:

Övlad bilmədi ki, qonşuya,ya da,
Göz dikən qalacaq şamsız, çıraqsız.[2].

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında milli-mənəvi dəyərlərə önəm vermək, onlara sadiq qalmaq üçün gənclərə səslənmək şeirlərinin əsas ideya mənbəyini təşkil edir. Tarixin hər dönəmində yaşlı nəsil ilə gənclərin arasında yaşların və dünyagörüşün ziddiyyəti məsələsi gündəmin əsas mövzusu olub. Bu məsələdə şair çox maraqlı bir metoddan istifadə etmişdir. Belə ki, dünyagörüşün ziddiyyət mübarizəsinə həsr olunmuş və hər misrası bir hikmət xəzinəsi olan aşıq şeirindən ustalıqla istifadə edərək, bütöv bir bəndi şeirinə gətirmişdir:

Əzəldən belədir, övladlarından
Atalar həmişə gileylənibdir:
"Ay həzarat, bir zamanə gəlibdir,
Ala qarğa şux tərlanı bəyənməz.
Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qaynananı bəyənməz..."[3]

Və ya:

Biz öz atamıza deyərdik bir vaxt:
" Unutma,
Hər günün öz hökmü var ha!.."
İndi oğlumuza deyirik ancaq,
"Gəl təzə nırx qoyma köhnə bazara!"[4]

"Köhnə bazara təzə nırx qoyma" deyimi bu şeirdə keçmişi bəyənməyən gəncliyə xitabən, keçmişinə arxa çevirməmək anlamında deyirsə,"Mən türkəm"şeirində isə bu məsəli milli mənliyimizi, milli kimliyimizi satan nadanlara üsyan kimi səsləndirir:

Bəsdir dözdüyümüz ölümdən betər,
Köhnə bazardakı o köhnə nırxa.
Milləti yüz yer caladın, yetər,
Yüz arxın suyunu qatma bir arxa.[5]

Bir şair kimi Bəxtiyarın orijinallığı onun istəyindən yox, həyata və hadisələrə poetik münasibətindən doğan təbii bir keyfiyyətdir. Ənənəvi mövzuları qələmə alanda da onun öz səsi, öz nəfəsi, öz münasibəti dərhal gözə dəyir. O, məlum hadisələri şeir dilinə çevirəndə başqalarının işlətdiyi naxışları təkrar etmir.[6]

Məsələn: "İgid bir dəfə ölər, qorxaq gündə min dəfə" xalq məsəlini eynilə təkrar etmir. Məzmunu saxlamaqla ona yeni don geyindirir.

---

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Nəsənsə özün ol. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.37.

[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri.Anamın kitabı. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.47.

[3] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. Nəsənsə,özün ol.I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.36.

[4] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. Nəsənsə, özün ol. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.36.

[5] Bəxtiyar Vahabzadə. Mən Türkəm. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.143.

[6] Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Maarif nəşriyyatı, 1988, səh.367.

Adları kişi oldu, ömürdə bircə kərə kişilik etmədilər.
Onlar öləndə belə kimsə xəbər tutmadı...
Öz səsi olmayanın ölümü səssiz keçər.
Min-min dəfə ölənin ölümü səssiz keşər.[1]

Duyumlu, aqil atalarımızın müdrik kəlamları içərisində incikliklə bağlı çox sayda deyimlər yer almışdır. Onlardan bəzilərini Bəxtiyar Vahabzadə yerinə və məqamına görə fikirlərini doğru-dürüst anlatmaq məqsədi ilə şeirlərinə daxil etmişdir.

"Güllə yarası sağalar, söz yarası sağalmaz" xalq deyimi B.Vahabzadə şeirində:

Güllə yarasına nə var?
tez gedər,
Getməz söz yarası ,eyham yarası.[2]

Xalqda: "Sınan könül bitişməz" deyimi B.Vahabzadə şeirində:

Sınan bir könülə necə deyək: "Döz!"
Yamasaq bilinər sınığın izi.[3]

Xalqda: "Boyuna qamış ölçüm" deyimi B.Vahabzadədə:

De, hardan öyrəndin sən bu oyunu?
Qamış tapılmadı ölçəm boyunu.[4]

Xalqda:"Ağıllı fikirləşincə, dəli çayı keçdi" deyimi B. Vahabzadədə:

El deyib:"Ağıllı fikirləşincə,
Dəli vurub keçdi cayı bir anda."[5]

Xalqda:"Mıxı mismar eyləyən Allah" deyimi B.Vahabzadədə:

Mıxı mismar eyləyən var.[6]

Həm xalqda, həm B.Vahabzadədə:

Boz qarğa bülbülə tay ola bilməz.[7]

Xalqda:"Quruyan bulağa yenə su gələr" deyimi B.Vahabzadədə:

Quruyan çeşmələrdən sular yenə car olur.[8]

Xalqda:"Qızıldan taxtın olunca, qızıldan baxtın olsun" deyimi B.Vahabzadədə:

Övlada qızıldan taxt verər ata,
Qızıldan bəxtini kim verə bilmiş?[9]

Xalqda:"Əvvəl evin içi ,sonra çölü" deyimi B.Vahabzadədə:

"Əvvəl evin içi"demişlər nədən?
Sən çölü bilməzsən, içi bilmədən.[10]

Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərində xalqımızın söz xəzinəsindən, eləcə də ədəbi və fəlsəfi fikir tarixində öz hikmətləri ilə secilən dahilərin sonradan məsəl kimi dillərdə dolaşan deyimlərini böyük ustalıqla nəzmə çəkmişdir. Məsələn, Konfutsinin:"Hökümdar küləyə, xalq ota bənzər. Külək haradan əssə, ot başını o tərəfə əyər"- fəlsəfi düşüncəsi B.Vahabzadə qələmi ilə daha da mənalı səslənmişdir:

Hakim – dəli bir küləyə,
Xalq onun qabağında
Tir-tir əsən ota bənzər.
Hansı yandan külək əssə,
O tərəfə ot baş əyər,[1]

---

[1] Bəxtiyar Vahabzadə.Təklik. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.12.
[2] Bəxtiyar Vahabzadə.Getməz söz yarası. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.83.
[3] Bəxtiyar Vahabzadə.Getməz söz yarası. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.83.
[4] Bəxtiyar Vahabzadə.Cavab. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.207.
[5] Bəxtiyar Vahabzadə.Qeyrətmi,ağılmı? Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.123.
[6] Bəxtiyar Vahabzadə.Yaman sıxır gecə məni. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.119.
[7] Bəxtiyar Vahabzadə.Oxuma bülbül. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.136.
[8] Bəxtiyar Vahabzadə.Axı dünya fırlanır. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.218.
[9] Bəxtiyar Vahabzadə.Qızım Gülzara. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.103.
[10] Bəxtiyar Vahabzadə.Riyakar. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.46.

Xalq xəzinəsi dərin və nəhayətsiz dəryadır. Bu dəryaya mahir söz ustadları baş vura bilər. Onlar o qədər qüdrətli söz mülkünə sahib olmalıdırlar ki, zaman-zaman xalqın yaratdığı hikməti zəiflətmədən yeni-yeni çalarlarla xalqa çatdıra bilsinlər. Məhz Bəxtiyar Vahabzadə kimi qüdrətli qələm sahibi bu xəzinədən faydalanmağa cəsarət etmiş, hətta o xəzinəyə hikmət sahibi kimi əlavələrini edərək, zənginləşməsinə yardım etmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərinin təsir gücünü artırmaq üçün bayatılardan, laylalardan, alqış və qarğışlardan yeri gəldikcə istifadə etmişdir. O,"Habil segahı"adlı şeirində xalq arasında: "Burda bir qərib ölüb, Göy kişnər bulud ağlar" ağısından segah ahının təsirindən yaranan hissləri diqqətə çəkmək üçün ustalıqla istifadə edir:

Bədbəxt bir qəribin ah-amanından
Bəlkə göy kişnədi, bulud ağladı.[2]

Və ya "Beşik" şeirində xalq arasında məşhur olan "Layla"nın bir bəndi bütövlüklə şeirin içərisinə daxil edilmişdir. Bununla da B.Vahabzadə özünün yaratdığı beşiyin başında xalqdan gələn laylanı oxutmaqla onun möhtəşəmliyini bir daha təsdiq etmişdir.

Laylay dedim yatasan,
Qızıl gülə batasan,
Qızıl güllər içində
Şirin yuxu tapasan.[3]

B.Vahabzadənin yaradıcılığında dilimizə, milli dəyərlərimizə xor baxanlara qarşı amansız mövqe tutması diqqət çəkir. O, hətta bu hadisələrdən o qədər təsirlənir ki, qarğış etməkdən belə çəkinmir: Ancaq Vətən çörəyi

Bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun[4].
Və ya : Bu dildə dərs deyib qazandığın pul,
Yediyin çörək də haramdır sənə![5]

B.Vahabzadə poeziyasında alqışlara daha cox yer verilmişdir. Bu alqışlar çox zaman şairin yaratdığı ana obrazlarının dili ilə verilir.

Sən mənim ömrümdən kəsib illəri,
Balamın ömrünə cala ay Allah![6]

Və ya Anan duasında dedi:"Ya Allah
Balamın həmişə üzü ağ olsun!
Elə yaşasın ki, el ona pənah,
O da el-obaya bir dayaq olsun.[7]

B. Vahabzadə yaradıcılığının son 22 ilində demək olar ki, hər bir Azərbaycanlının qaysaqlanmayan qəlb yarası olan, itirilmiş torpaqlarımız, bu mübarizədə şəhid verdiyimiz nər oğullarımız, bir sözlə Qarabağ problemi mövzusuna əsas yer vermişdir. Bu mövzuya neçə-neçə şeirlər, poemalar həsr etmişdir. Onun bu istiqamətdə yazdığı əsərlərdə barışmadığı bir məqam diqqəti cəkir. Bu da odumuzdan, ocağımızdan, torpağımızdan pay verdiyimiz miskin qonşularımızın namərdliyidir. B. Vahabzadə bu namərdlərin hərəkətlərini əsərləri vasitəsilə tarixin yaddaşına köçürməklə gələcək nəsillərə çatdırmağı özünə borc bilmişdir. Bu məsələyə münasibətindən yaranan hər bir əsəri hikmət xəzinəsini zənginləşdirmək anlamında dəyərli əsərlərdir.

Xalq var, özü odsuz, ocaqsız qalır,
Odundan qonşuya pay verir özü.

---

1 Bəxtiyar Vahabzadə.Külək-ot. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.111

2 Bəxtiyar Vahabzadə.Habil segahı. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.23.

3 Bəxtiyar Vahabzadə.Beşik. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.61.

4 Bəxtiyar Vahabzadə. Ana dili. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh.

5 Bəxtiyar Vahabzadə. Riyakar. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh. 46.

6 Bəxtiyar Vahabzadə. Ana hədiyyəsi. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh. 16.

7 Bəxtiyar Vahabzadə. Cavab. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh. 206.

Xalq da var, o odu əvəzsiz alır,
Qonşu torpağına dikir gözünü.[1]

Bu şeirdə mənfur düşmənimizin namərd hərəkətlərini diqqətə çəkməklə, eyni zamanda yeni bir məsəl yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı həm xalqdan aldığı, həm də özünün yaratdığı hikmətlərlə zəngin möhtəşəm bir məbəddir. Bu məbədə uz tutan oxucular mənən kamilliyə çatacaqlar.

D B YYAT

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, 321 səh
2. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. I I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, 275 səh.
3. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Maarif nəşriyyatı, 1988, 533 səh.
4. Xalqımızın deyimləri və duyumları. Bakı, "Maarif" nəşriyyatı.1988. 378 səh.

BAHT YAR VAHABZADE LE LG L KIRGIZ STAN'DA YAPILAN ÇALI MALAR VE A R N GÜL STAN ADLI ESER N N KIRGIZ TÜRKÇES NE AKTARILMA SÜREC

Altınbek SMA LOV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğretim Elemanı
Kırgız Milli Yazarlar Birliği Üyesi
Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği Kırgızistan Temsilcisi

2010 yılına kadar Kırgızistan'da Türk Dünyasının büyük şairlerinden Bahtiyar Vahabzade ile ilgili hiç bir araştırma yapılmamış, hiç bir eser Kırgız Türkçesine aktarılmamıştır.

Bildiğimiz gibi, Vahabzade, 1960'larda başlayan özgürlük hareketlerinin öncülerindendir. Bu konuda kaleme aldığı 1959 tarihli Gülistan isimli şiirinde, ikiye bölünen (İran ve Rusya) Azerbaycan halkının yaşadığı felaketleri anlatmıştır. Adı geçen eserinden dolayı 1962 yılında milliyetçi damgası vurulan şair 2 yıllığına üniversitedeki görevinden de uzaklaştırılmıştır[2]. İşte bu olumsuzluklar ve Sovyet rejiminin baskılarından dolayı vatansever şairin eserleri Kırgızistan'da da yayımlanmamıştır.

Ancak Kırgız Cumhuriyeti kurulduktan sonra (1991), Azerbaycan halkının sıkıntılarının konu edildiği Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleri, Cengiz Aytmatov'un büyüdüğü Kırgız bozkırlarını "ziyaret etmeye" başladı. Daha doğrusu, 2010 yılında, ilk defa Vahabzade'nin Gülistan adlı manzum hikâyesi Türk Dili Konuşan Devletlerin Politikasını Destekleme Fonu'nun yardımıyla Kırgız Türkçesine çevrildi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi öğretim elemanı, şair ve tercüman Altınbek İsmailov tarafından aktarılan bu eser, aynı yıl kitap olarak yayımlandı ve Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te adı geçen kitabın tanıtım programı düzenlendi.

Halk Şairi Bahtiyar Vahabzade'nin hem Azerbaycan, hem Kırgız Türkçesiyle, iki dilde yayımlanan Gülistan isimli kitabı Kırgız okurları, edebiyatçıları ve bilim adamları tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı.

Bu eseri Kırgız Türkçesine aktarırken, gerçekten de çok zaman ve emek harcadığımızı belirtmeliyiz. Çünkü, şairin kullandığı dilin tadını hissederek, anlatmak istediği tüm mesajlarını yakalayarak, kafiyelerde yer alan fikir ve düşüncelerini hiç değiştirmeden olduğu gibi yansıtmaya çalıştık. Aynı zamanda bu işi kendimize düşen çok önemli bir görev olarak kabul ettik.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi, "Bahtiyar Vahabzade, şiirlerinde kafiye ve vezinden ustalıkla istifade eder. Onun şiirlerini okurken insan ses uyumunun ne kadar maharetle kullanıl-

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Xeyir-şər. Seçilmiş əsərləri. I cild.Bakı,"Öndər nəşriyyatı", 2004, səh. 215.

[2] Bahtiyar Vahapzade, Vikipedi, özgür ansiklopedi

dığını hisseder. Vahabzade'nin şiirleri mana ve içeriğine uygun yücelik duygusu telkin eden bir söz sihridir. Yahya Kemal'in dili kadar açık ve sadedir. Kafiyeler yeni yeni ve müstakildir. Mısranın sonunda gelmesi ona ayrı bir önem ve ağırlık verir. Vahabzade'nin şiirlerinde fikirler kafiyelerde düğümlenir. Duygular, fikirler ve hayaller, adeta, kafiyelerden fışkırır."[1] İşte böyle özelliklere sahip olan seçkin şiirleriyle tanınmış büyük şairin Gülistan adlı eserini tercüme ederken karşılaştığımız tüm zorluklarla başa çıktık.

Özellikle, Bahtiyar Vahabzade'nin kendi döneminin bütün yasaklarına, baskılarına rağmen, Gülistan gibi millî ruhlu muazzam bir manzum hikaye yazması ve bu eserdeki yerel kültürün zenginliği, içtenliği ve doğallığı bizi çok etkiledi.

Bildiğimiz gibi, "Sovyetler döneminde Kuzey Azerbaycan'ın 1813 yılında Rusya ile İran arasında yapılan anlaşmaya göre eski Rus İmparatorluğunun içinde kalması resmî kurumlar tarafından Azerbaycan halkının mutluluğu gibi gösterilmiştir. Ancak Bahtiyar Vahabzade, yalan siyasete itiraz ederek şiirde bu siyasetin iç yüzünü açmış, onu âşikârane ifşa etmiş, "gözlüklü" Rusla "topsakal" Fars arasında bölünen Azerbaycan'ın feci durumunu, mevcut olan gerçek boyutuyla göstermiştir:

İpək yaylığıyla o, asta-asta
Silib eynəyini gözünə taxdı.
əyilib yavaşca masanın üstə
Bir möhürə baxdı, bir qola baxdı.

Kağıza həvəslə o da qol atdı,
Dodağı altından gülümsəyərək.
Bir qələm əsrlik hicran yaratdı,
Bir xalqı yarıya böldü qılınc tək.

Öz sivri ucuyla bu lələk qələm
Dəldi sinəsini Azərbaycanın.
Başını qaldırdı, ancaq dəmbədəm
Kəsdilər səsini Azərbaycanın.

O güldü kağıza qol çəkən zaman,
Qıydı ürəklərin hicran səsinə.
O güldü haqq üçün daim çarpışan
Bir xalqın tarixi faciəsinə."[2]

Kırgızca tercümesi şöyle:

Sürtüp cibek cooluk menen al asta,
Köz aynegin közgö taktı canagı.
Cay iyilip üstöldögü kagazda
Turgan möördü cana koldu karadı.

Anan al da ak kagazga cılıp cay,
Kolun koyup uurtunan cılmaydı.
Kalktı ekige bölüp kalem kılıçtay
Alıp keldi köp kılımdık muŋ-kaygı.

Abdan ötkür oşol kalem uç menen
Kökürögün teşti Azerbaycandın.
Kayra-kayra karşı çıksa, küç menen
Caagın captı kayran Azerbaycandın.

Acıratıp cüröktördü bir öskön,
Kol koygondo külüp turdu ırsayıp.

[1] Türk Edebiyatı Dergisi, Ocak 1984, Sayı 123.

[2] Yrd. Doç. Dr. Rövşen Alizade, Bahtiyar Vahabzadenin ''Gülistan'' manzum hikayesinde milli bağımsızlık teması. Karadeniz dergisi. 11.Ekim, 2010. Sayı 07.

Karagan cok çındık üçün küröşkön,
Kalktın açuu tagdırına kılçayıp.[1]

İlk önce ‘’Gülistan’ın’’ aslına, yani Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış olan, bir az evvel örnek olarak gösterdiğimiz dörtlüklerdeki mısralara bakalım. Gördüğümüz gibi, mısralardaki hece sayısı on bir. Tüm dörtlüklerdeki mısralar ise kendi arasında *a-b-a-b* şeklinde kafiyelidir. Örneğin:

İpək yaylığıyla o, asta-asta **a** (11 hece)
Silib eynəyini gözünə taxdı. **b** (11 hece)
əyilib yavaşca masanın üstə **a** (11 hece)
Bir möhürə baxdı, bir qola baxdı. **b** (11 hece)

Tercümesine gelelim:

Sürtüp cibek cooluk menen al asta, **a** (11 hece)
Köz aynegin közgö taktı canagı. **b** (11 hece)
Cay iyilip üstöldögü kagazda **a** (11 hece)
Turgan möördü cana koldu karadı. **b** (11 hece)

Ortak kelimeler:

p k - cibek, **yaylı** - cooluk, **asta** – asta;
eyn - aynek, **göz** - köz, **taxdı** - taktı;
yilib - iyilip;
möhür - möör, **qol**-kol,

İkinci dörtlüğün aslı:

Kağıza həvəslə o da qol atdı, **a** (11 hece)
Dodağı altından gülümsəyərək. **b** (11 hece)
Bir qələm əsrlik hicran yaratdı, **a** (11 hece)
Bir xalqı yarıya böldü qılınc tək. **b** (11 hece)

Kırgızca tercümesi:

Anan al da ak kagazga cılıp cay, **a** (11 hece)
Kolun koyup uurtunan cılmaydı. **b** (11 hece)
Kalktı ekige bölüp kalem kılıçtay, **a** (11 hece)
Alıp keldi köp kılımdık muŋ-kaygı. **b** (11 hece)

Ortak kelimeler:

Ka ız - kagaz, **qol**-kol;
q l m - kalem;
böl - böl;
xalq- kalk, **qılınc** - kılıç,

Şairin Gülistan başlıklı manzum hikâyesi toplam 51 dörtlükten ibarettir ve bu dörtlüklerin hepsi yukarıda saydığımız gibi *a-b-a-b* şeklinde, 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Eserin Kırgızca tercümesi de baştan sona kadar aslındaki gibi 11’li hece ölçüsüyle ve *a-b-a-b* şeklinde dile getirilmiştir. En başta her mısradaki, her dörtlükteki, her kafiyedeki, her sözdeki manayı kaybetmeden, olduğu gibi yansıtmaya çalıştık. Bir az önce örnek verdiğimiz gibi, daha çok ortak kelimeleri kullandık.

Tabi, bu çalışmamız, büyük şairin iç dünyasını tanıtmaya çaba gösterdiğimiz ilk adımdır. İleride Bahtiyar Vahabzade’nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği üzerine büyük bir çalışma yapmayı düşünüyoruz.

Sonuç olarak, şu ana kadar söylediklerimizi tamamlamak için sözü şairin kendisine vermeyi uygun gördük: “En kutsal sevgi vatan sevgisidir. Bundan dolayı da vatan sevdalıları, millet delileri vatan sevgisini her türlü şahsi isteklerin, sevgilerin önünde tutar. Onların şahsi arzuları, istekleri, milyonların talepleri karşısında erir gider. Böyle olduğu zaman kendisi vatanlaşır, vatan onda temsil bulur.”[2] Yani:

[1] Вахабзаде Бахтыяр, Гүлистан. *Поэма*. Бишкек – 2010. 10-б. Kırgız Türkçesine aktaran Altınbek İsmailov
[2] Bahtiyar Vahabzade, (Konuşan: Bahtiyar Azizli) Yanan da Men, Yaman da Men, s. 236.

Vətən quşa bənzər, qanadlarının
Biri bu taydırsa, biri o taydır.
Quş iki qanadla uçar, yüksələr,
Mən necə yüksəlim tək qanadımla?
Ürəklər bu dərddən tüğyana gələr,
Axar gözümüzdən yaş damla-damla.[1]
Kırgızca tercümesi:

Meken kuşka okşoş eki kanatçan,
Teñ salmaktı karmap uçup baratkan.
Biri mında, biri tigil aymakta,
Aytçı kantip uçam calgız kanatçan.
Arman-muñdan et cüröktör tilinip,
Közübüzdön caş aralaş agat kan.[2]

KAYNAKLAR

1. Bahtiyar Vahapzade, Vikipedi, özgür ansiklopedi.
2. Gülüstan poeması / http zade. azeriblog.com
3. Türk Edebiyatı Dergisi, Ocak 1984, Sayı 123.
4. Karadeniz Dergisi. 11.Ekim, 2010. Sayı 07.
5. Erdal,K. Türk Dünyasının Sesi Bahtiyar Vahapzade. Qafqaz Üniversitesi, Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü. Bakü-2009.
6. Вахабçаде Бахтыяр, Гүлистан. *Поэма.* Бишкек – 2010.

B XT YAR VAHABZAD N N YARADICILI INDA FAH NÜMUN L R N POET K FAD T RZ

M hs ti smayıl

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
mehsetiismail@yahoo.com

XÜLAS

Bəxtiyar Vahabzadənin istər şeir yaradıcılığı, istərsə də şəxsiyyəti haqqında ümumiləşdirici fikir məhz MİLLİ ŞAİR sözüdür. Sovetlər ittifaqının ən amansız illərində şair milli ruhunu gizlətmədi. Hətta insanların ruhuna çəkilən sərhədləri şeiriyyəti ilə yerlə bir etdi. Xalqın içində xalqın öz sözünü deməkdən çəkinmədi. Şairin şeir yaradıcılığının bir üslubu da xalq nümunələrində yerli -yerində, ustalıqla istifadə etməsidir. İstər sözün orijinal ifadəsi, istərsə də sözün təsvir qarşılaşdırmalarında üslub aydın nəzərə çarpır. Şifahi nümunələri- deyimləri, atalar sözlərini, inamları şeirin poetik dilinə uydurmaq və ya fikrin ifadəsində bənzər söz seçimi ilə tarazlamaq şairin ustalığından, şeiriyyətin bütün imkanlarınından istifadə bacarığından xəbər verir.

Dünyaya gəlmədik biz əbəs yerə,
İnsanıq, insan da bizə gərəkdir.
Bağatək qınına çəkilənlərə
Ürək nə gərəkdir, dil nə gərəkdir

B.Vahabzadə şeirlərində oxucu yaradıcı şairlə yanaşı şəxsiyyətini ifadə edən şairlə də qarşı qarşıya dayanır.

Bəli, əsəbiyəm, çünki insanam,
Mənim nifrətim var, məhəbbətim var.
Quzuya da bəli,
Qurda da bəli?
Deyirsən olmasın baxışım mənim?
Nöqsanım budursa əgər...
Deməli,
Ancaq naxışımdır yanlışım mənim.

Bəxtiyar Vahabzadə milli ruhla dolu olan bir şair idi. Onu xalqa sevdirən və şeirlərini yaşadan da məhz bu səbəb oldu. Məqalədə şairin yaradıcılığında şifahi nümunələrin yaradıcı tərzdə poetik təsviri təhlil olunmaqla, bu üslubun zamana görə əhəmiyyətindən və töhfələrdən bəhs olunacaqdır.

Açar sözl r: şeir, milli ruh, ədəbi üslub.

[1] Вахабзаде Бахтыяр, Гүлистан. *Поэма.* Бишкек – 2010. 19-б.
[2] Вахабзаде Бахтыяр, Гүлистан. *Поэма.* Бишкек – 2010. 18-б.

WAY OF EXPRESSION OF ORAL SAMPLES TO CREATIVITY IN BAKHTIYAR'S VAGABZADA

Words the national poet expresses the generalized sense of creativity and Bakhtiyar's identity to Vagabzada. The poet even in cruel days of the Soviet Union didn't hide the national spirit. Even the verses crushed the borders interfering national enthusiasm. Wasn't afraid to tell people words. In the verses the poet very skillfully used models of oral creativity. It clearly is visible in all creativity of the poet. Use from oral models of creativity and settling of these samples to canons of the poem was result of skill of the poet.

In vain we came to the world,
It is necessary for us the person and mankind,
What disappeared in itself,
Not heart is necessary, language covered
In Bakhtiyar's poems to Vagabzada the reader meets also the creative poet and who well expresses those the personality.
Is I am nervous, because I am a person,
I have hatred and love for a century.
And a lamb is,
And to a wolf is?
You want, what there was no my opinion?
And if it is my sin...
To mean,
Beds are a pattern of my poem.
Bakhtiyara to Vagabzada was the poet of national spirit. Therefore the people loved its and its poems lived forever.
Keywords: poem, national spirit, literary way

Bəxtiyar Vahabzadənin istər şeir yaradıcılığın, istərsə də şəxsiyyəti haqqında ümumiləşdirici fikir məhz MİLLİ ŞAİR sözüdür. Sovetlər İttifaqının ən amansız illərində şair milli ruhunu gizlətmədi. Hətta insanların ruhuna çəkilən sərhədləri şeiriyyəti ilə yerlə bir etdi. Xalqın içində xalqın öz sözünü deməkdən çəkinmədi. Şairin şeir yaradıcılığının bir üslubu da xalq nümunələrindən yerli-yerində, ustalıqla istifadə etməsidir. İstər sözün orijinal ifadəsi, istərsə də sözün təsvir qarşılaşdırmalarında üslub aydın nəzərə çarpır. Şifahi nümunələri- deyimləri, atalar sözlərini, inamları şeirin poetik dilinə uydurmaq və ya fikrin ifadəsində bənzər söz seçimi ilə tarazlamaq şairin ustalığından, şeiriyyətin bütün imkanlarınıdan istifadə bacarığından xəbər verir.

Dünyaya gəlmədik biz əbəs yerə,
İnsanıq, insan da bizə gərəkdir.
Bağatək qınına çəkilənlərə
Ürək nə gərəkdir, dil nə gərəkdir[1]

Üçüncü misrada "Bağa çanağından çıxdı, çanağını bəyənmədi"[2] atalar sözünün qısa təsviri verilmişdir. B.Vahabzadə şeirlərində oxucu yaradıcı şairlə yanaşı şəxsiyyətini ifadə edən şairlə də qarşı qarşıya dayanır.

Bəli, əsəbiyəm, çünki insanam,
Mənim nifrətim var, məhəbbətim var.
Quzuya da bəli,
Qurda da bəli?
Deyirsən olmasın baxışım mənim?
Nöqsanım budursa əgər...
Deməli,
Ancaq naxışımdır yanlışım mənim[3]

Bəxtiyar Vahabzadə milli ruhla dolu olan bir şair idi. Onu xalqa sevdirən və şeirlərini yaşadan da məhz bu səbəb oldu.

Bəxtiyar Vahabzadənin şəxsi keyfiyyəti olaraq adlandıra biləcəyimiz duyğu dolu hisslərinin sərrast sözləri ilə cilovlayan, milli şeiri milli ruhu ilə çatdıran şair sözləri ilə bütövlük təşkil edir. Hələ sovet siyasi idarəçiliyinin ən güclü olduğu dönəmlərdə Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan türklərinin qəlb yanğısını, milli dərdini ifadə edəcək "Gülüstan" poemasını yazdı. O zamankı şərtlər səbəbi ilə poema əlyazma nüsxəsində yayılmağa başladı.

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, Öndər, 2004, s.10.
[2] Atalar sözü. Bakı, Yazıçı, 1985 s. 98
[3] Yenə orda s.117.

Uzun müddət sonra da bizim orta məktəb illərində poemanı əlyazma nüsxədən çoxaldıb həmyaşıdlarımız arasında paylaşırdıq. Xalq poemanı sadəcə bir ədəbi nümunə örnəyi olaraq qarşılamadı. "Gülüstan" doğma Vətənə həsrətin simvoluna çevrildi. Oxucu onu bağrına basdı, milli ruha kökləndi. Şair xalqın ruhunu oxşarcasına dərdini poetik bir dildə ifadə edir. Bu poema heç şeirlə, şairlə əlaqəsi olmayan insanlar tərəfindən də maraqlı hadisə kimi qarşılandı. Şairi hər təbəqədən və hətta siyasi düşüncədən olan insanlar da tanıyaraq dəstəklədi. Tarixin keşməkeşli dövrünü milli düşüncə aspektində səsləndirən poema vasitəsilə şair xalqın azadlıq ruhunu, milli hislərini, birlik və bütövlük əzmini gücləndirmiş oldu. 1959-cu il sovetlər ittifaqının istər siyasi, istərsə ideoloji təbliğatı çox güclü idi. Belə bir dönəmdə milli mövzuda söz demək və "sovet insanı" meyarını ədəbi yaradıcılıqla dəyişdirmək cəhdi hər kəsin hünəri deyildi. Məhz bu səbəblərdən Bəxtiyar Vahabzadə xalqın milli şairinə çevrildi. O, "Gülüstan" poemasının ikinci hissəsində deyir:

Yazmışdım mən onu düz qırx il qabaq.
O vaxtdan bu yana çox sular axdı...
Üsullar dəyişdi, gedən bıçaqla,
Gələn pambıq ilə kəsdi başları[1]

"Pambıqla baş kəsir" ifadəsi xalq arasında qəddar, fırıldaqçı adamlar üçün işlənən ifadədir. Şair zəmanənin, siyasi rejimin amansızlığını qısa şəkildə xalq deyimi ilə izah edir.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında sınamalardan istifadə olunması da olduqca maraqlıdır. Şair "Soğan" şeirində təbiət hadisəsini, xalq yaradıcılığı nümunəsi sınamanı poetik dillə sosiallaşdırır.

Soğan qabığına baxdı, düşündü.
Başını buladı,
O, mənə döndü.
Dedi: - Sərt olacaq qış, bu il yaman
Dedim: - Nədən bildin?
Dedi: - Qabıqdan.
Qalındır,
Deməli,
Sərt keçəcək qış[2]

Bu dialoq folklorik inancın ictimai məzmun qazanmasını ifadə edir. Şairin söz boğçasında "Nəsənsə, özün ol" şeiri zamanla nəsilləri dəyişən və haçalanan fikirləri müzakirə xarakteri ilə təqdim edir.

Biz öz atamıza deyərdik bir vaxt:
"Unutma, hər günün öz hökmü var ha!.."
İndi oğlumuza deyirik ancaq,
"Gəl təzə nırx qoyma köhnə bazara"[3]

"Köhnə kəndə təzə nırx qoyma"[4] atalar sözü xarakter etibarilə mühafizəkarlığı xatırladıcı ifadədir. Buradakı işlənmə yeri özündən sonranı inkar və ya özündən əvvəli görüb formalaşdırmaqdır. Şair sözü şeirdə tərbiyyəvi hissləri aşılamaqdadır. Hətta bu şeirdə Bəxtiyar Vahabzadə aşıq Abbas Tufarqanlıdan nümunəni köklü-köməcli xalq yaddaşı kimi təqdim edir.

Əzəldən belədir, övladlarından
Atalar həmişə gileylənibdi[5]

Sonrakı Aşıq Abbas Tufarqanlının "Bəyənməz" rədifli qoşmasından bir bəndi təqdim edir.

"Ay həzarat, bir zəmanə gəlibdir,
Ala qarğa şux tərlanı bəyənməz.

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. II cild. Bakı, Öndər, 2004, s.82.
[2] Yenə orda s. 266
[3] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, Öndər, 2004, s. 36.
[4] Atalar sözü. Bakı, Yazıçı, 1985 s.445.
[5] Yenə orda s. 36.

Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qaynananı bəyənməz..."[1]

Sair;

Atamız deyərdi bunu bir zaman,
İndi biz deyirik övladımıza[2]

Ənənəçilikdən filoloji məzmun qazanan və və aşıq şeirinin mövzusu olan adətlər şairin yaradıcılığında bir daha tarixi dəyər statusu ilə qabardılır. Diqqətçəkici məqam odur ki, şair minillik yaddaş dayanağı olan atalar sözünü şeirlərində "sözünə qüvvət" möhürü olaraq yerli yerində sərrast ifadələrlə işlədir.

Gülmə öz kökünə, ayıbdır sənə!
"Ot kökü üstündə bitər, unutma,
Köhnə damğasını vurub atana,
Özgədən özünə sən ata tutma![3]

Şeirin ikinci bəndi "Ot kökü üstə bitər"[4] atalar sözü, dördüncü bəndin təsirli və vurğulu möhürü olaraq işlənmişdir. "Nəsənsə özün ol" şeirinin sonuncu misraları göstərir ki, şairin öz kəlamları deyim və atalar sözü xarakteri ilə folklorlaşır.

Nəsənsə, özün ol,
Kökündən yapış!
Dünənə arxalan,
Bu gündən yapış![5]

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında dünya, zaman, vaxt anlayışı fəlsəfi notlar üzərində köklənmişdir.

Əzab adlı dəyirmandan narın çıx,
Keçəcəksən ələyindən dünyanın...[6]
Deyən şair realist və müdrik düşüncə ilə sonluğu da göstərir.
Arxasınca palaz kimi sürüdər
Bərk yapışsan ətəyindən dünyanın.[7]

1977- ci ildə qələmə aldığı "Dünyanın" şeirindəki bu misralarda 52 yaşlı müdrik insan tablosu görünməkdədir. Xalq arasında kəskin ifadə olaraq işlədilən "dünya fani, ömür fani", "Dünyaya çox da bel bağlama və ya ətəyindən yapışma, arxasınca iynə ipliyi olma, palaz kimi sürünmə" şairin poetik dilində ayrıca bir anlam qazanır.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının bir qolunu da onun publisist və elmi-nəzəri məqalələri təşkil edir. Şair "Dərin qatlara işıq" məqaləsində dilçiliyimizin problem məsələlərinə toxunur və söz yaradıcılığındakı üslubun, ədəbi məktəbin əsasının məhz xalq dilindən qaynaq alınmasına diqqəti çəkir. Müəllif yazır: "Ədəbi dil, xalq dili əsasında yaranır. Lakin bəzən biz qələm sahibləri sözləri darayıb, cümlələri elə ütüləyirik ki, bu "darama" və "ütüləmə" bizi xalqın ətli-canlı, dadlı-duzlu, səsli-nəfəsli dilindən uzaqlaşdırır. Nəticədə dilimizi candan-qandan, rəngdən –nəfəsdən, daddan-duzdan məhrum edilir, soyuq, quru dəftərxana dilinə çevrilir. Məsələn, aciz, bacarıqsız bir adamı quru dəftərxana dili ilə belə xarakterizə etmək olar: "Filankəs çox aciz adamdır. Sözü tutarsız və təsirsizdir. Sözü heç kəsin yanında keçməz, nüfuzu və hörməti yoxdur. Bacarıqsızdır" və s...

Bu uzun sicilləmələrin əvəzinə, bircə cümlə "Ağzı qatıq kəsmir" xalq ifadəsini işlətsək, həmin adamı daha dəqiq və daha gözəl xarakterizə etmiş olarıq. Belə xalq ifadələrinin gücü bir də orasındadır ki, bunlar tərcüməyə gəlmir. Tərcüməsi mümkün olmayan söz və ifadələr onu yaradan xalqın

[1] Yenə orda s. 36.
[2] Yenə orda s. 36.
[3] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, Öndər, 2004, s. 37.
[4] Atalar sözü. Bakı, Yazıçı, 1985, s. 525.
[5] Yenə orda s. 38
[6] Yenə orda s. 283
[7] Yenə ordan s. 283

ruhundan, zövqündən, düşüncə tərzindən, adət və vərdişindən, həyat və məişətindən doğmuş ifadələrdir. Ruh və zövq, adət və vərdişlər isə heç vaxt tərcümə oluna bilməz[1].

Bəxtiyar Vahabzadə milli dəyərlərə bağlı qoruyucu bir ziyalı idi. O, yaxşı dərk edirdi ki, əsarətdə olan Azərbaycan türkləri üçün azadlığın yolu məhz milli dəyərlərinə, keçmişinə bağlılıqdan keçəcəkdir. Bu baxımdan şair C. Məmmədquluzadənin yaradıcılığındakı milli qoruyuculuq meillərini elmi təhlillə izah edərək öz fikirlərini də əlavə edirdi. O, yazır: "İnsan öz kökünü, öz əslini, yəni öz-özünü inkar edəndə yaşaya bilər, lakin özünü yaşamaz, özgəni yaşayar, bir sözlə, öz sifəti, öz varlığı olmaz. Beləsindən nə insanlıq ummaq olar, nə mədəniyyət, nə fərli bir fikir, nə fərli bir söz. "Əslini danan haramzadadır", "ördək qaz yerişi yeridi, paçaları aralı qaldı", "ot kökü üstə bitər" və s. atalar sözləri özünüdanma xəstəliyinə atəş açan atalarımızın müdrikliyinin ifadəsidir. Özünü sevməyən, özünü bəyənməyən, özgəsini necə sevə bilər, necə bəyənə bilər? Bu, elə böyük bir həqiqətdir ki, bunun heç bir izaha, heç bir təhlilə ehtiyacı yoxdur[2]. Göründüyü kimi, şair milli dəyər statusu qazanmış keçmiş ənənəçiliyə sadiqdir.

Xalq şairi, milli şair, söz ustadı Bəxtiyar Vahabzadənin şəxsiyyəti yaradıcı ruhu ilə vəhdətdə görünür. Şeir dünyası xalqın söz xəzinəsinə dayanan şairin öz misralarını elə ona xitabən ifadə etmək gərəkir: "varlıq səsidir, qopmuş o, türkün qopuzundan[3].

«D D QORQUD» MOT VL R MÜAS R AZ RBAYCAN POEZ YASINDA V B.VAHABZAD YARADICILI INDA

Yegan N hm tulla qızı smayılova

Bakı Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
yegane-n@mail.ru

XÜLAS

Məqalədə aparılmış tədqiqat göstərir ki, Azərbaycan şairləri «Dədə Qorqud» motivlərinə geniş şəkildə müraciət etmişlər. Qorqud ədəbi ruhu həmişə var olmuş, daim milli poetik düşüncəni qidalandırmışdır. XX əsrin birinci yarasında «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun çap olunaraq cəmiyyətimizdə məşhurlaşması yaranan «Dədə Qorqud» coşqusu müasir ədəbiyyatımızda bu günə kimi davam etməkdədir. Müasir poeziyada «Kitabi-Dədə Qorqud» motivlərindən istifadə ənənəsi daha sonra dövrün ab-havasına uyğun olmuşdur. Repressiyalar dövründə ona maraq zəifləmiş, lap sönmüş, sonralar yenə güclənmişdir. «Kitabi-Dədə Qorqud» mövzusu sovet dövrü Azərbaycan poeziyasında 50-ci illərdən başlayaraq getdikcə genişlənmiş, çoxlu şeir və poemalar yazılmışdır. B.Vahabzadə, N.Xəzri, İ.Səfərli, H.Arif, A.Abdullazadə, Hidayət, V.Cəbrayılzadə, N.Kəsəmənli, R.Z.Xəndan və b. şairlər «Dədə Qorqud» motivləri əsasında maraqlı poeziya nümunələri yaratmışlar.

THE MOTIVES OF "DEDE GORGUD" IN MODERN AZERBAIJANIAN POETRY AND B.VAHABZADE CREATIVITY

SUMMARY

The research carried out in the article makes it clear that Azerbaijanian poets widely used the motives of "Dede Gorgud" in their creation. After publication in the first half of the XX century the epos became popular and was a source of inspiration for skill reciters. Traditions of use the motives of "Dede Gorgud" in modern poetry complied with the atmosphere of the period. During the repressions the interest to the epos eased, almost faded, but later it intensified. From the fifties of the XX century the theme "Kitabi-DedeGorgud" in Azerbaijanian poetry of the Soviet period gradually broadened; a lot of rhymes, poems were written. B.Vahabzada, N.Khazri, I.Safarli, H.Arif, A.Abdullazada,

приобрел большую популярностü и послужил источником вдохновения для мастеров слова. Традиöия использования мотивов «Деде Коркуд» в современной поэçии в дальнейшем соответствовала атмосфере времени.

В период репрессий интерес к эпосу ослаб, почти угас, позднее же усилился. Начиная с 50-х г.г. XX в. тема «Китаби-Деде Коркуд» в аçербайджанской поэзии советского периода постепенно расширяется; пишется множество стихотворений, поэм. Б.Вагабçаде, Н.Хазри, И.Сафарли, Х.Ариф, А.Абдуллазаде, Хидаят, В. Джабраилзаде, Н.Кесеменли, Р. З.Хандан и другие аçербайджанские поэты соçдали интересные образсы поэзии по мотивам эпоса «Деде Коркуд».

«Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarının müasir Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri probleminin ən çətin və ən mürəkkəb hissəsini dastanın motivlərinin müasir poeziyada necə inikas olunması təşkil edir. Çətinlik ilk növbədə materialın son dərəcə çoxluğu ilə bağlıdır. Azərbaycan poeziyası həmişə məzmun baxımından olduğu kimi, kəmiyyət cəhətindən də zəngin olmuşdur. Şairlərimizin, demək olar ki, hər biri öz yaradıcılığında «Dədə Qorqud»la bağlı hansısa poetik detaldan istifadə etmişlər. Bunun belə olması təbiidir. «Dədə Qorqud» xalqımızın bədii düşüncəsində əbədi yaşayan poetik ruhdur. Şairlərin təxəyyülündə ilhamın oyanması tarixən bu ruhun da oyanması ilə müşayiət olunmuşdur. Qorqud ədəbi ruhu həmişə var olmuş, daim milli poetik düşüncəni qidalandırmışdır. XX əsrin birinci yarasında «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun çap olunaraq cəmiyyətimizdə məşhurlaşması bu ruhu şairlərin təxəyyülündə kütləvi şəkildə coşdurdu. Həmin coşqu müasir ədəbiyyatımızda bu günə kimi davam etməkdədir.

Maraqlıdır ki, müasir Azərbaycan ədəbiyyatında «Dədə Qorqud» motivlərinin bədiiləşdirmə təcrübəsi Ə.Dəmirçizadənin keçən əsrin 40-cı illərində yazdığı «Dədə Qorqud» librettosu və «Qaraca Çoban» pyesi ilə başlandığı kimi, bu sahədə şeir yaradıcılığı da elə onun özünə məxsusdur. Şeirləri keçən əsrin 20-ci illərinin sonundan qəzet səhifələrində çap olunan Ə.Dəmirçizadə «Dədə Qorqud» motivləri üzərində yazdığı dram əsərlərində şeirlərdən də istifadə etmişdir. Alim-ədib bu şeirləri bəzən müstəqil əsərlər kimi mətbuatda da çap etdirmişdir (bax: 1).

Müasir poeziyada «Kitabi-Dədə Qorqud» motivlərindən istifadə ənənəsi daha sonra dövrün ab-havasına uyğun olmuşdur. Repressiyalar dövründə ona maraq zəifləmiş, lap sönmüş, sonralar yenə güclənmişdir. Ümumiyyətlə isə «Dədə Qorqud» Azərbaycan ədəbiyyatın heç vaxt tərk etməmişdir. Tədqiqatçı G.Babaxanovanın yazdığı kimi, «Dədə Qorqud kitabı» və 20-30-cu illər Azərbaycan sovet poemaları (ümumən poeziyası-Y.İ.) arasında mövzu, motiv, obraz, ideya, bədii ifadə vasitələri baxımından istənilən qədər paralellər aparmaq, səsləşmələr, bəhrələnmələr, təsirlənmələr aşkara çıxarmaq mümkündür» (2, s. 63-64).

N.Ələkbərli göstərir ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» mövzusu sovet dövrü Azərbaycan poeziyasında 50-ci illərdən başlayaraq getdikcə genişlənir, çoxlu şeir və poemalar yaranır. B.Vahabzadənin, N.Xəzrinin, İ.Səfərlinin, H.Arifin, A.Abdullazadənin, Hidayətin, V.Cəbrayılzadənin, N.Kəsəmənlinin, R.Z.Xəndanın və b. şairlərin yaradıcılığında «Kitabi-Dədə Qorqud» motivlərinə çox rast gəlirik.

N.Ələkbərli eposun ədəbiyyata təsirinin çoxplanlı, mürəkkəb və geniş tədqiqat tələb edən iş olmasına işarə edərək göstərir ki, ədəbiyyatımızda «Kitabi-Dədə Qorqud» təsiri təkcə birbaşa deyil, həm də dolayısı ilədir. «Kitabi-Dədə Qorqud» poeziyasının, nəsrinin, bədii-fəlsəfi hikmətinin, orijinal poetikasının təsiri bir çox sənətkarların yaradıcılığında öz izlərini qoymuşdur. Bu təsirin izlərini onlarca şeirdə, hekayədə, miniatür və epik əsərlərdə müşahidə etmək mümkündür (3, s.16).

Maraqlıdır ki, Azərbaycan poeziyasında xüsusilə görkəmli şairlərin yaradıcılığında «Dədə Qorqud» motivlərindən istifadə kiçik janrlardan (şeirlərdən) monumetal janrlara (poemalara) doğru istiqamət götürmüşdür. Bu cəhətdən B.Vahabzadə, N.Xəzri, B.Səhənd, A.Abdullazadə, Z. Yaqub, N.Kəsəmənli, V.Aslan və b. şairlər Dədə Qorqud ruhunda təkcə kiçik həcmli şeirlər yox, eləcə də iri poemalar yazmışlar. Ədəbiyyatdakı bu prosesi bir dalğa hesab edən tədqiqatçı H.Həşimli göstərir ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» motivlərinin yazılı ədəbiyyatda yeni bir dalğa ilə qüvvətlənməsi... (XX əsrin-Y.İ.) 70-ci illərindən başlanır. Bunun müəyyən obyektiv və subyektiv səbəbləri də vardır. O doğrudur ki, dastan Azərbaycanda ilk dəfə altmış il bundan əvvəl çap edilmiş, lakin stalinizm dövründə yayılmamış, qərəzli münasibətə hədəf olduğundan ədəbi prosesə təsirsiz qalmış, yalnız 60-cı illərdən sonra dastan yenidən ədəbi həyatda öz qanuni yerini bərpa etməyə başlamışdır.

«Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarının müasir Azərbaycan poeziyasına təsirinin səciyyəvi cəhətlərinin öyrənilməsi baxımından görkəmli Azərbaycan şairi S.Vurğunun yaradıcılığı diqqəti çəkir. Bu, «folklor və ədəbiyyat» məsələsidir. Ümumiyyətlə, «Kitabi-Dədə Qorqud»un hər hansı şairin, yazıçının yaradıcılığına təsiri məsələsi, folklor və ədəbiyyatın qarşılıqlı əlaqələri, prof. A. Hacılının yanaşmasından göründüyü kimi, tarixi poetikanın inkişafının folklor və ədəbiyyat mərhələlərinin qarşılıqlı münasibətləri ilə əlaqədardır (4, s. 12). Bu üzdən «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun S.Vurğunun yaradıcılığına təsiri daha böyük təsirin - ümumən milli folklorumuzun şairin yaradıcılığına təsirinin içindədir. Sonuncu təsir isə tədqiqatçıların göstərdiyi kimi şairin yaradıcılığında güclü şəkildə müşahidə olunur. Belə ki, «S.Vurğun bütün yaradıcılığı boyu xalq yaradıcılığının rəngarəng nümunələrindən məharətlə istifadə etmişdir. Şifahi xalq ədəbiyyatı, onun ideya və bədii xüsusiyyətləri, ondan istifadə yolları haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir» (5, s. 5). «Səməd Vurğun xalqın tarixinə, folkloruna... olduqca böyük diqqətlə, hörmətlə yanaşan bir insan olub» (6, s. 235). Görkəmli şair-ədib özünün ədəbi-tənqidi yaradıcılığında da milli-mənəvi irsə, folklora xüsusi yer vermişdir: «S.Vurğun ayrı-ayrı sənətkarların poetik fikir aləmindən, yaradıcılıq xüsusiyyətlərindən bəhs etməklə bərabər, ədəbi abidələrimizdən də söz açmış, onların mahiyyətini, ideya və spesifikasını açıqlamağa çalışmışdır. «Avesta», «Dədə Qorqud» kimi misilsiz abidələrin, mənəvi təcrübəmizin, milli təfəkkürümüzün təşəkkülündə, estetik düşüncənin formalaşmasında oynadıqları rolu şərh etmişdir» (7, s. 245). «Səməd Vurğun ədəbiyyata xalq yaradıcılığından, aşıq şeirindən gəldi. O, ilk yaradıcılığında belə, aşıq şeirində olduğu kimi, qeyri adi və böyük fikirləri adi, sadə və səmimi şəkildə deməyi bacardı... Onun şeirlərindəki sadəlik və səmimiyyət, əlbəttə, söykəndiyi xalq ədəbiyyatından gəlir. Buna görə də S.Vurğun xalq şeirinin yalnız formasından deyil, məzmunundan da sənətkarcasına istifadə etməyi bacardı» (8, s. 177). «S.Vurğun folklorla, xüsusilə aşıq yaradıcılığı ilə yaxın təmasda olmuş sənətkar idi. O, dünyaya gözlərini açandan saz səsi, aşıq oxuması eşitmiş, qucağında boy atdığı dünyanın yazılmamış qanunların, minillərlə funksional olmuş əxlaqi davranış modellərini aşıq məclislərində eşitmiş, dastan gecələrində mənəviyyat dərslərini almışdı» (9, s. 78). Sənətkarın folklora bağlılığı onun yaradıcılığında iki istiqamətdə inikas olunmuşdur: «1. Səməd Vurğunun poeziyasında ümümtürk mifoloji təsəvvürlərinin əksi; 2. Şairin soykökündən, əcdadların qan yaddaşından gəlmə türklük ruhunun ifadəsi olan ənənələrə münasibəti» (10, s. 182). S.Vurğunun yaradıcılığında əfsanə - folklor ilə həqiqətin çarpazlaşması onun əsərlərinin bədii dəyərlərini daha da artırmaqla yanaşı, onun yaradıcılığına «zamanla səsləşə bilən yeni məzmun gətirir» (11, s. 206).

Şair öz obrazlarını yaradarkən «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının obrazlar sistemindən metaforik vasitə kimi istifadə etmişdir. Prof. C.Abdullayevə görə sənətkarın «Fərhad və Şirin» poemasındakı Azər baba obrazı Dədə Qorqudu xatırladır. Alim belə hesab edir ki, Qorqud dədənin obrazı poemada Azər baba və müdrik Ozan obrazları arasında «bölünmüşdür». O yazır ki, Azər babanın müdrikliyi ilə Ozanın sazı və sözü sanki bir-birini tamamlayır və bizə elə gəlir ki, şair, ehtimal ki, bunları simvolik şəkildə mənalandıraraq, ağlı, idrakı, təcrübəni, müdrikliyi Azər babanın, mahnı, musiqi və incəsənəti isə Ozanın timsalında vermişdir. Lakin hər halda «Azər baba, üstə gəl Ozan, bərabərdir Dədə Qorqud» (Azər baba + Ozan = Dədə Qorqud) düsturuna mənaca haqq qazandırmaq mümkündür (12, s. 131-132).

Əlamətdardır ki, Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında «Kitabi-Dədə Qorqud» motivlərindən istifadə bütün hallarda milli-mənəvi dəyərlərlə bağlıdır. Şairlər eposa bu dəyərlərin qaynağı kimi müraciət etmişlər. Bunun belə olması isə qanunauyğun idi. Çünki «Kitabi-Dədə Qorqud» boylarında, tədqiqatçı İ.Rüstəmovun yazdığı kimi, «səxavət, qeyrət, sədaqət, ədalət, humanizm, gözəlliyin tərənnümü, musiqinin mahiyyəti, azadlıq problemi, sadə insanların səciyyəsi, ana müqəddəsliyi, vətənpərvərlik, doğruçuluq, əxlaqi saflıq, etibar kimi bəşəri problemlərlə qarşılaşırıq» (13, s. 18). Eposdakı bu milli-mənəvi, milli-əxlaqi keyfiyyətlər onun Azərbaycan xalqının etnik-psixoloji xüsusiyyətlərini inikas edən abidə olması ilə bağlıdır. Prof. Ə.Bayramov yazır ki, «Dədə Qorqud» dastanlarında öz əksini tapan etnik xarakter əlamətləri ümumən oğuz etnosunun «psixi sima»sının aynası kimi çıxış edir (14, s. 27).

Əslində, şairlərimizin, yazıçılarımızın eposa coşqun marağının əsasında elə bu amil durur. Özünü bir milli şəxsiyyət və sima kimi axtaran, milli özünütəsdiq ideyaları üçün alışıb-yanan ya-

radıcı subyektlər bütün bu ideya və idealları məhz «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarında tapırdılar. Bu cəhətdən görkəmli şair B.Vahabzadənin dastanın obraz və ideyalarından istifadəsinin kökündə məhz milli ideyalar, milli özünütəsdiq idealları dururdu. Əlbəttə ki, S.Vurğun yaradıcılığı gözəl şairimiz B.Vahabzadəyə böyük təsir etmişdir.

«Azərbaycan oğluyam» şeirində «anasının torpaq», «atasının od olduğunu» və «oddan yarandığını» milli özünütəsdiqin ən ali və ülvi səviyyəsi kimi bəyan edən B.Vahabzadə milli varlığımızın «hünər» keyfiyyətini vəsf edərkən «Kitabi-Dədə Qorqud»dan məşhur adalma motivinə istinad etmişdir:

Hünər göstərməyincə
Adsız yaşamışam mən.
Dədəm Qorqud ad verdi
Mənə öz hünərimdən (15, s. 197)

Şair Qarabağ atını tərənnüm edərkən onu elimizin igidlik simvolu səviyyəsinə qaldırır və bu zaman ulu Bayadur xanı yada salır:

Qarabağın kürən atı -
Döyüşlərdə arxasıdır
Koroğlunun,
Bayandurun (16, s.46)

Başqa bir (adsız) şeirində ulu Dədə Qorqud sənətkarın onun ürəyini içəridən didən fikirləri, milli arzu və istəklərini bölüşdüyü həmsöhbət - həmdərddir:

Tutuşmuşam, çaxmaq yoxdur alışmağa.
Qaynayıram, təpərim yox, nə coşmağa, nə daşmağa.
Ürəyimin sözlərini oba-oba danışmağa
Dədə Qorqud timsalında ozan ola,
Bir qəribə yuxu gördüm, istəyimcə yozan ola! (16, s. 46)

B.Vahabzadənin "Özümüzü kəsən qılınc" pyesi "Dədə Qorqud" dastanlarındakı motivlər əsasında yazılmışdır. Pyesin əsasında qədim türk tayfaları arasındakı düşmənçilik və müharibələr mövzusu durur: özümüzü kəsən qılınc məhz budur. Şair tarixi mövzu ilə xalqımızı birliyə çağırır, tayfaçılıq və yerliçilik kimi eybəcər halların xalqımızın gələcəyi üçün təhlükə olduğunu vurğulayır.

Böyük şairin poeziyasında dastana bütün hallarda milli dəyərlər aspektində müraciət etməsinin səbəbləri onun bir məqaləsində belə izah edilmişdir: «Hər bir xalq üçün öz kökünü, ilkini və qaynağını bilmək vacibdən vacibdir. Ona görə ki, hardan gəldiyini bilməyən hara gedəcəyini də bilməz. Bu gün böyük xarüqələr yaradan, qəhrəmanlıqlar göstərən xalqımız bu qüdrəti və bu gücü haradan almış - deyə düşündüyümüz zaman keçmişə baxır, ilkimizi araşdırmalı oluruq. Bugünkü qəhrəmanlar kökləri əsrlərin dərin qatlarına işləyən nəhəng bir ağacın əsrimizdəki budaqlarıdır. Bu ağacın adı «Qorqud» ağacıdır (17).

Müasir Azərbaycan poeziyasında elə məqamlar var ki, birbaşa «Dədə Qorqud» poetik ruhunun varlığına bağlıdır (onun ifadəsidir). Belə şeirlərdə «Dədə Qorqud» zahiri planda olmasa da, bir ruh, daxildən, arxaik yaddaşdan gələn enerji simvolları kimi poetik mətnə daxil olur. Tədqiqatçı G.Əliyeva bu barədə Azərabycan poeziyasında xüsusi poetik üsluba malik olan B.Vahabzadə poeziyasının nümunəsində yazır: «70-90-cı illər poeziyasında Dədə Qorqud boylarından əksər hallarda ritorik və patetik istiqamətdə deyil, estetik yönümdə istifadə edilmiş, dastanların heyrətamiz sənətkarlıq xüsusiyyətləri çağdaş poetik fikrimizi zənginləşdirmişdir.

Azərbaycan şairləri «Dədə Qorqud» motivlərinə geniş şəkildə müraciət etmişlər. Qorqud ədəbi ruhu həmişə var olmuş, daim milli poetik düşüncəni qidalandırmışdır. XX əsrin birinci yarasında «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun çap olunaraq cəmiyyətimizdə məşhurlaşması yaranan «Dədə Qorqud» coşqusu müasir ədəbiyyatımızda bu günə kimi davam etməkdədir.

D B YYAT

1. Dəmirçizadə Ə. Su («Dədə Qorqud» librettosundakı şeirlərdən biri) // Abşeron, 1968, 14 dekabr
2. Babaxanova G. 1920-30-cu illər Azərbaycan poemalarının «Dədə Qorqud» dastanı ilə bağlılığı // «Dədə Qorqud» jur., 2007, № 2, s. 60-64

3. Ələkbərli N. «Kitabi-Dədə Qorqud» Azərbaycan ədəbiyyatında // «Azərbaycan» cur., 1999, № 9, s. 13-17
4. Гаджиев А. Поэтика современной проcы. Баку: Мутарджим, 1997, 204 с.
5. Əfəndiyev P. Səməd Vurğun və xalq yaradıcılığı. Bakı: Yazıçı, 1992
6. Məmmədli İ. Səməd Vurğun və Kəlbəcər ədəbi mühiti / XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri (məqalələr toplusu). II kitab. Bakı: Elm, 2008, s. 229-237
7. Bağırlı A. Səməd Vurğunun ədəbi-tənqidi irsində milli-mənəvi irs problemi / XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri (məqalələr toplusu). II kitab. Bakı: Elm, 2008, s. 238-248
8. Vahabzadə B. Folklor və S.Vurğun poeziyası / Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cilddə, X c. Bakı: Elm, 2009, s. 172-185
9. Həkimov M., Rzasoy S. Yaddaş və şəxsiyyət. Bakı: Səda, 2004, 130 s.
10. Əliyev F. Səməd Vurğun poeziyasında soykökünə məhəbbətin tərənnümü / Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. VIII kitab. Bakı: səda, 1999, s. 182-186
11. Namazova N. Səməd Vurğunun «Ayın əfsanəsi» poeması və xalq əfsanələri / Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. IX kitab. Bakı: Səda, 2000, s. 197-206
12. Abdullayev C. Səməd Vurğun və «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanı / Dədə Qorqud – 1300. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1999, s. 125-134
13. Rüstəmov İ. «Dədə Qorqud»da insan gözəlliyi. Bakı: «Bilik» Cəmiyyəti, 1978, 48 s.
14. Bayramov Ə. «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarında etnik-psixoloji xüsusiyyətlərin inikası. Bakı: Nurlan, 2000, 148 s.
15. Vahabzadə B. Əsərləri (1960-1969). 12 cilddə, II c. Bakı: Elm, 2008, 616 s.
16. Vahabzadə B. Açılan səhərlərə salam. Bakı: Yazıçı, 1979, 230 s.
17. Vahabzadə B. Qorqud obrazı və tarixi-ictimai hadisələr // «Ədəbiyyat və incəsənət» qəz., 1979, 29 iyun,

B XT YAR VAHABZAD N N ERL R N N RUS D L N T RCÜM M S L L R

Ofelya smayilova

AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi işçisi
ismayilova-ofelya@mail.ru

XÜLAS

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli şairi Bəxtiyar Vahabzadənin poeziya nümunələrinin rus dilinə tərcüməsi xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir. Vətən sevgisi, türkçülük ideyaları Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərində özünəməxsus poetik boyalarla təqdim olunmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatının məşhur şairi Bəxtiyar Vahabzadə poetik forma baxımından vətənpərvərlik, məhəbbət lirikası, insan və zaman haqqında düşüncələr, sənətkarlıq məsələləri ilə yanaşı, xalqın keçmişinə, bu gününə və sabahına aid olan problemləri də arayır, onların yaxşı və pis cəhətlərini qiymətləndirir. Bəxtiyar Vahabzadə milli özünədərkə çağıran çoxsaylı əsərləri ilə ədəbiyyatımızın inkişafına dəyərli töhfələr vermişdir. Millətlərin başına gətirilən qanlı hadisələr, azadlıq mübarizəsinin boğulması, böyük şəxsiyyətlərin bu hadisələrə münasibəti ustad sənətkarın diqqət mərkəzində olmuşdur. Həyatımızda və zamanda olan ziddiyyətlər, mənəvi sarsıntıların təsviri, pak və ülvi hisslərin tərənnümü B.Vahabzadə yaradıcılığında öz təcəssümünü tapmışdır. Zaman və müasir insan, zaman və yoxluq, insan və ölüm səltənəti arasındakı təzadlar onu narahat edirdi. Bu mövzularla bağlı olaraq məqalədə şairin "Şəhidlər", "Saray-daxma", "Kaman nalə çəkir", "Son görüş", Baş daşında saat" və digər əsərlərinin rus dilinə tərcüməsi məsələsi öyrənilir.

Açar sözl r: B.Vahabzadə, türk, tərcümə, şeir.

Hər cür bəxtiyarlığa layiq olan ulu bir xalqın - Azərbaycan xalqının vətənpərvər ziyalısı, Xalq şairi, türk xalqlarının sevimlisi Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009) özünün hərtərəfli parlaq yaradıcılığı ilə xalqımızın dərin məhəbbətini qazanmışdır. Azərbaycan xalqının, dünya türklərinin bəxtiyarlığını hamıdan çox istəyən, ömrünü Vətən yolunda şam kimi əridən şair şirəsi el ədəbiyyatından, ətri Vətən torpağından, ruhu xalqın ürəyindən gələn əsərlərləri ilə insanları el yolunda oda, alova atılmağa səsləyirdi. O, Nazim Hikmətin «Sən yanmasan, mən yanmasam, o yanmasa, necə çıxar qaranlıqlar aydınlığa?» çağırışına qoşularaq «Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək» - deyirdi.

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının əsas missiyası sözün qüdrətini, gücünü insanlara çatdırmaq idi. Bu poeziyada keçmişimiz də, bu günümüz də, gələcəyimiz də, sevincimiz-kədərimiz də, zaman da, səma də, həqiqət də, xəyal da əks olunub, məhəbbət qanadlanıb uca səmalara, dağlara, göy dənizlərə pərvaz edib. Coşqun fikir selləri, odlu duyğular, fəlsəfi dərinlik onun şeirlərinin əsas leytmotividir. Türkün dilinə, tarixinə qəsd edənlərlə açıq döyüşməkdən çəkinməyən şair «Tanrı türkü qorusun» adlı şerində belə söyləyir:

Tarixlə bir yaşdadır
Bizim tarix yaşımız.
Nədən səni qorxudur
«Tanrı türkü qorusun» -
Duamız, alqışımız?

İnsana məslək və amal gətirən Vətən sevgisi Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərində özünəməxsus poetik boyalarla naxışlanır. Onun poetik dünyasında Vətən anlayışı olduqca genişdir. Doğma torpağa bağlılıq, Vətən qarşısında övladlıq borcu, yüksək vətəndaşlıq, mərdanəlik və ülvi məhəbbət hissləri onun bütün yaradıcılıq ruhunu ifadə edir.

Bildiyimiz kimi, 90-cı illər Azərbaycan poeziyasının vətənpərvərlik ruhu, hər şeydən öncə, 20 yanvar hadisələrindən qaynaqlanır. Bu qanlı faciə poeziyamızın lirik ovqatını büsbütün «alt-üst» edərək onu yeni məcraya yönəldir. Bir tərəfdən bu mövzu dərd-hüzn kimi səslənsə də, digər tərəfdən qəhrəmanlıq, mübarizəlik simvoluna çevrilir.

Üsyankar söz ustadı, ömrü boyu ürəyi Vətən sevgisi ilə döyünən bir insan - Bəxtiyar Vahabzadə bu mövzuya müraciət etməmiş olmazdı. Dövrün ağır sınaq zamanında yazılmış «Şəhidlər» poeması vaxtında deyilmiş həqiqət idi və bu faciəni qələmə alan ilk şairlərdən biri də məhz Bəxtiyar Vahabzadə idi. O, bu həqiqəti vaxtı ilə «Gülüstan» poemasında da əks eləmişdi. Və şairin öz təbirincə desək, «azadlıq alınar, budur doğru yol, azadlıq verilmə

Deyir, biz götürdük, ey adi Allah,
Sən necə götürdün bu xəyanəti?!

Güllə səslərini çağa səsləri
Batırdı o gecə, şükür Allaha!
Doldu şəhidlərin boşalan yeri,
Naşükür olmayaq, vallah, bir daha![1]

Плывут гробы на согнутых плечах,
Плывут в потоке скорбные ковчеги.
И çреет гнев в çатмившихся очах,
Воçносят к небу ропот человека:
О, что çа горе, праведный твореö,
И это ли твое добро и милостü?
Мы вынесли погибелü и свинеö,
Но как душа твоя не омрачиласü?!

В ту ночü новорожденных первый крик
Глушит палüбу крутую понемногу.
И восполнял ущербный счет живых.
Так будем все же благодарны Богу![2]

Əsərin özü o dövrki siyasi həyatın mövcud vəziyyətindən necə təsiredici bədii lövhələr yaradırsa, bədii keyfiyyəti ilə seçilən bu tərcümə nümunələri də o qədər effektlidir. Gözəl şair, təcrübəli mütərcim C.Məmmədzadə və Ş.Ələkbərov həm orijinala sədaqət nümunəsi göstərmişlər, həm də bu böyük kədəri həssaslıqla, axıcı bir dillə, istedadının gücünə söykənərək yüksək bir formada rus oxucusuna çatdıra bilmişlər.

Azərbaycan ədəbiyyatının istedadlı şairi Bəxtiyar Vahabzadə poetik forma baxımından vətənpərvərlik, məhəbbət lirikası, insan və zaman haqqında düşüncələr, sənətkarlıq məsələləri ilə yanaşı, xalqın keçmişinə, bu gününə və sabahına aid olan problemləri də arayır, onların yaxşı və pis cəhətlərini qiymətləndirir. Oxucu da bu şeirlərdə özünün fəlsəfi mahiyyətini, intellektual təbiətini tapır. Şair gah oxucusunun hisslərini alovlandırır, onu heyranlıq içərisinə salır, gah da insanı zamanın real duyğuları ilə tanış edir və onu düşündürür.

Bu baxımdan görkəmli mütəfəkkir, yazıçı, böyük dramaturq M.F.Axundzadəyə həsr olunmuş «Saray-daxma» şeri çox səciyyəvidir. Şeirdə kiçik, dar daxmada doğulmuş böyük ürək sahibi Fətəli ilə işıqlı sarayda öz dövranını sürmüş xan həyatının təzadları təsvir olunur. Şair belə qənaətə gəlir ki, xan heç vaxt böyük sənətkarla tən gələ bilməz, zülmət daxmada doğulmuş Fətəli insanların ürəyində işıqlı saraylar yaradıb, xandan isə yalnız tikdirdiyi bircə saray qalıb. Şeiri rus dilinə istedadlı mütərcim, şair Vladimir Qafarov tərcümə edib. Gəlin şeirdən paralel misallar gətirək.

Saray-daxma

Balaca bir daxma… əyri dirəklər
Doğulmuş, yaşamış Fətəli burda.
Böyüyür çox zaman böyük ürəklər
Kiçik daxmalarda, dar daxmalarda.

Balaca daxmadan bir az o yanda
Durur xan sarayı…təzada bir bax.
İşıqlı saraydan zülmət axanda
Qaranlıq daxmadan nur axdı ancaq.

Xan öz dövranını sürdü xan kimi,
Fətəli dərd çəkdi gecəbəgündüz
Gələcək illərə ərməğan kimi,
Xandan saray qaldı, Fətəlidən söz[1]

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. I c., Bakı: "Öndər" 2004, s. 288, 316.
[2] Вахабзаде Б. Стихи. «Литературный Азербайджан», 1991, № 1.

- ö

Эта хижина çначит немало-
Çдесü родился и жил Фатали.
В невеликих жилищах, бывало,
Величайшие люди росли.

А от хижины неподалеку
Воçвышается ханский двореö.
Там в угоду велüможному оку
Потрудилисü и кистü, и реçеö.

Но источником тüмы, а не света
Был двореö - воплощение çла,
А невçрачная хижина эта
Провоçвестниöей света была.

Пожил хан беспечалüно и громко -
Фатали надрывался в тиши,
Хан двореö свой оставил потомкам,
Фатали - самоöветы души[2]

B. Vahabzadənin 3 bənddə açdığı fikir, tərcüməçi tərəfindən 4 bənddə ifadə olunmuşdur, ikinci bəndin üçüncü və dördüncü misraları artırılmışdır, şair - tərcüməçi Vl.Qafarov müəllifin dilinin bütün zənginlik və incəliklərindən bəhrələnərək, şeirin ruhu ilə uyuşan mənanı əldə etmişdir.

Yasaq olunan siyasi mövzulardan biri də Azərbaycanımızın ikiyə bölünməsi, parçalanması mövzusudur. Bu mövzu yaradıcı insanları «həsrət poeziyası» kimi daim düşündürmüşdür. İmperiya əsarəti, xalqımızın milli yaddaşından uzaqlaşdırılması, kökünün, əslinin ona unutdurulması-bu ağrılı problemlər ülvi və pak hissləri tərənnüm edən bir şair kimi Bəxtiyar Vahabzadənin də diqqət mərkəzində olmuşdur. Şairin arzusu odur ki, ölkələr arasında keçilməz sərhədlər olmasın, insan üçün ən qiymətli olan azadlığa sərhəd dirəkləri maneçilik törətməsin. «Kaman nalə çəkir» şeri bunun təsirli nümunəsidir.

Kaman nal ç kir

Uzağ Britaniyada kaman nəğməsi…
Habil lal telləri dilə gətirmiş.
Bir xalqın kökündən gələn ah səsi,
Başqa bir xalqı da inildədirmiş.
Başqadır bu xalqın məsləki, dini
Fəqət, bu nəğməyə başlar əyilmiş.
Soyuq qanunların daş sərhədini
Sənətdən savayı kim aşa bilmiş?
Balaca bir çayı keçə bilməyən
Qardaşlar görüşür qürbətdə ancaq.
Dalıb qəlbimizin hönkürtüsünə
Oxuduq məktubu biz dönə-dönə:
«Ulduzları saya-saya.
Ayaq basır insan aya.
Mənim bu taydan o taya
Əlim çatmır sənə, qardaş»[3]

Поет кяман,
Не где-нибудü поёт,

[1] Vahabzadə B. Payız düşüncələri (şeirlər). Bakı: Yazıçı, 1981, s. 40.
[2] Вахабзаде Б. Письмо Евгению Евтушенко. «Азербайджан», 1995, 28 января.
[3] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. I c., Bakı: "Öndər" 2004, s. 307.

А в Лондоне туманном и далёком,
Поёт, ломая отчужденüя лёд.
В такие дни,
Когда в умах темно,
Когда в душе
И холодно, и пусто
Кому ещё переступитü дано
Беçмолвие граниö,
Как не исскуству?
Что мне скаçатü о судüбах роковых
Народа, раçделенного когда-то:
Лишü на чужбине
Брат встречает брата-
Çатерянный-
Живой среди живых[1]

Çerçivə məhdudluğundan şeirin rus variantının tam mətnini oxucuya çatdırmaq imkanı azdır. Tərcüməçi V. Zaytsev çevirmədə tam mənanı açmaq üçün həcmi bir qədər çoxaltmışdır, o mətnə böyük həssaslıqla yanaşsa da, bizlərin ürək ağrısı olan bu hissləri şeirdə o qədər də canlı verə bilməmişdir. Lakin bəzi parçalar olduğca təsirli, təbii və inandırıcıdır.

Bəxtiyar Vahabzadə milli özünədərkə çağıran çoxsaylı əsərləri ilə ədəbiyyatımızın inkişafına dəyərli töhfələr vermişdir. Millətlərin başına gətirilən qanlı hadisələr, azadlıq mübarizəsinin boğulması, böyük şəxsiyyətlərin bu hadisələrə münasibəti ustad sənətkarın diqqət mərkəzində olmuş--dur. Görkəmli rus şairi Yevqeni Yevtuşenkonun Rusiyanın Çeçenistanda törətdiyi hadisələrə etiraz əlaməti olaraq ona verilən «Xalqlar dostluğu» ordenindən etiraz etməsi münasibətilə yazdığı «Yevtuşenkoya məktub» şeiri çox səciyyəvidir. Gəlin şeirdən bir parçanı nəzərdən keçirək.

Yevtu enkoya m ktub

Xalqların qanına susayan olkən
Sənə orden verdi: «Xalqlar dostluğu»!
Əhsən mərdliyinə, dəyanətinə!
Geriyə qaytardın sən bu ordeni.
-Çütbaşlı qartalın cinayətinə
Şərik eyləməyin-dedin-siz məni.
Belədir, qardaşım, görürük bu gün
Zülmün haqq üstündə son divanını.
Xalqlar dostluğunu bayraq eyləyən
Bir ölkə çeçenin tökür qanını[2]

Там, где с прошлых до наших времен
обираются судüбы народов.
Был, как многие, ты награжден
этим орденом «Дружбы народов».
Твой поступок достоин похвал,
ибо он по-мужски благороден:
Ты туда, где его получал,
воçвратил негодующе орден.
Ты воскликнул:-Двуглавый орёл
в преступленüе повинен кровавом.
Не желаю, чтоб кто-нибудü счел,

[1] Вахабзаде Б. Стихи. «Литературный Азербайджан», 1991, № 1.
[2] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. VI c., Bakı: “Çaşoğlu”, 2003, s. 223.

çarkən şeirləri qar üstündə qalır və şən adamlar gülür,şair isə boş sahildə tək qalır» (?!). Tədqiqatçı olmayan oxucu da məna uyğunsuzluğunu görməyə bilmir. Əlbəttə ki, Bəxtiyar Vahabzadə kimi qüdrətli ustadı tərcümə etmək çətindir. Tərcüməçi V.Zaytsev artıq sözlərdən istifadə etsə də, şeirin emosional təsir gücünü saxlaya bilməmişdir.

Həyatımızda və zamanda olan ziddiyyətlər, mənəvi sarsıntıların təsviri, pak və ülvi hisslərin tərənnümü B.Vahabzadə yaradıcılığında öz təcəssümünü tapmışdır. Zaman və müasir insan, zaman və yoxluq, insan və ölüm səltənəti arasındakı təzadlar onu narahat edir. Boynumuza dolaşan bu narahatlığa, qayğı və fikirlərə o, fəlsəfi yönümdən yanaşır, parlaq və cilalanmış bir şair idrakı ilə, sözün qüvvəsi ilə bizi də düşünməyə vadar edir. İnsan ömrünün sərhədlərini göstərən rəqəmlər baş daşında həkk olunur, şair həyatımızda baş verəcək bu hadisəyə öz münasibətini bildirir. Bu baxımdan «Baş daşında saat» şeri çox səciyyəvidir.

Ba da ında saat

Yazıldı saatsaz məzarı üstdə:
«Filan il doğuldu, filan il öldü».
Mərhumun kimliyi bilinsin deyə
Qəbrin baş daşına saat «hörüldü».

Yaşarkən - doğumu keçmiş zamandı,
Onun ölümüsə - gələcək zaman.
Ölümün özü də onda dumandı,
Ölüm gerçəyində dayanır zaman.
Dünyadan köçəndə əslinə baxsan,
Qəbrə yox, keçmişə gömülür insan.

Üz-üzə dayanır ölüm həyatla,
Zaman üst qatdadır, alt qata sığmır.
Həyatı anbaan ölçdük saatla,
Ölümsə zamana, saata sığmır[1]

Часы на могиле, приçнаюсü, меня напугали
Родился в таком-то и умер в таком-то году.
Чтоб поняли мы, кто лежит çдесü,
часы вмуровали
В надгробие: спи, часовщик! Помрачнев, отойду.

Покуда он жил, пребывало рождение в прошлом,
А в будущем времени пряталасü смертü,
как мечта
Туманная, чем-то сомнителüным
и невоçможным
Каçаласü, но вот их свяçала ка камне черта.

Смертü встретиласü с жиçнüю, их спор
беçнадежен и страшен.
Лежит на поверхности время, а там, под çемлей,
Оно недействителüно. Смертü не вмешается
в наши
Часы, öиферблат çатуманен неçдешнею
мглой[2]

Tərcüməçi A.Kuşner şerin əsas ruhunu düzgün duyaraq, hər misraya fəlsəfi duyğular aşılaya bilmişdir, orijinalın ideya və mahiyyətini, nəcib hiss və duyğularını rus dilində də eyni dərəcədə qoruyub saxlamış, daxili gözəllik üzə çıxmışdır, rus oxucusuna yaradıcı şeir nümunəsi çatdırılmışdır.

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. V c., Bakı: "Çaşoğlu", 2002, s. 205.
[2] Xəlilov C. Lirik şerin epik ləngəri. "Ədəbiyyat" qəzeti, 2000, 20 yanvar.

Qırğız xalqının görkəmli yazıçısı Çingiz Aytmatov xalq şairimiz B.Vahabzadə haqqında belə fikir söyləmişdi: «Sən övladı olduğun xalqın nitq hissəsində fel olmağı bacarırsan, xalqının canlı dil memarlığına öz töhfəni verə bilmisən». Həqiqətən də, bu fikirlər şairin poeziyasında öz əksini tapmışdır. O, doğma dilimizin ən fəal daşıyıcısı və keşikçisi olmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadə sözə yüksək qiymət vermiş, onun funksiyasını dəqiq müəyyənləşdirmişdir. Şairin «Üz-astar» şerində elə sözün müqəddəsliyindən söz açılır, onun fikrincə bəşəriyyətin gücü qılıncda, silahda yox, sözdə əksini tapmalıdır. Gəlin şerin Azərbaycan və rus dillərində səslənən parçalarına diqqət yetirək.

Üz-astar

Yarpaqları tez tökülər şerimin
Kökü yoxsa bu torpaqda, bu eldə.
Dadı, düzü varsa əgər şerimin,
Bu dad, bu duz bu dildədir, bu dildə.

Ana dilim, şerim sənə borcludur
Bu torpağa, bu Vətənə borcludur.
Bunu bildik, naşükürük amma biz,
Axı niyə sığışmırıq bir dilə?
Çalışırıq, istəyirik şerimiz
Gah o dilə, gah bu dilə çevrilə[1]

ö - ç

Листва со стихов опадет, если нет
Корней у них в почве родной и народе.
И сладостü и солü их, и теменü и свет -
Иç речи, в основе ее и природе.

Ты стих мой, в долгу перед речüю родной
В иçвечном долгу перед Родиной милой.
Мы неблагодарны, мы греçим двойной,
Тройной популярностüю греçим постылой.
Бытü переведенными жаждем, в иной
Яçык перетечü с той же болüю и силой[2]

Tərcüməçi A.Kuşner orijinalda olan mənanın sərrast, dəqiq tərcüməsinə nail olmuşdur, müəllif fikrinin mahiyyəti anlanılmışdır. Şerin zərif ruhu, səmimiyyəti və kövrəkliyi saxlanılmış və rus dilli oxucuya çatdırılmışdır.

Bəxtiyar Vahabzadə şeirləri ilə ürəkləri fəth edən güclü, qüdrətli bir şairdir. Onun qələmi dünyanı qan dənizində boğmaq istəyən cahangirlərin qılıncından və silahından daha kəskin və güclüdür. Həmişə türklüyü ilə qürurlanan, «bir millət - iki dövlət» arzusuyla yaşayıb-yaradan bu Azərbaycan oğlunun tabutunun örtüyi də Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin bayrağı oldu.

D B YYAT

1. Vahabzadə B. Payız düşüncələri (şeirlər). Bakı: Yazıçı, 1981.
2. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. II c., Bakı: “Çaşoğlu”, 2002.
3. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. V c., Bakı: “Çaşoğlu”, 2002.
4. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. VI c., Bakı: “Çaşoğlu”, 2003.
5. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. I c., Bakı: “Öndər” 2004.
6. Xəlilov C. Lirik şerin epik ləngəri. “Ədəbiyyat” qəzeti, 2000, 20 yanvar.
7. Вахабçаде Б. Стихи. «Литературный Аçербайджан», 1991, № 1.
8. Вахабçаде Б. Писümо Евгению Евтушенко. «Аçербайджан», 1995, 28 января.

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. V c., Bakı: “Çaşoğlu”, 2002, 204.
[2] Xəlilov C. Lirik şerin epik ləngəri. “Ədəbiyyat” qəzeti, 2000, 20 yanvar.

B XT YAR VAHABZAD POEZ YASINDA K

M mm dov C mil Oxt kin o lu
Qafqaz Universitetinin doktorantı
cmemmedov@qu.edu.az

M mm dova Vüsal Hüseynbala qızı
Qafqaz Universitetinin dissertantı
vusale.huseynqizi@gmail.com

XÜLAS

Hər sənətkarın yaradıcılığında vətən anlayışı böyük əhəmiyyət daşıyır. Çünki insanların dünyaya gəldiyi yer onların şəxsiyyəinin formalaşmasında mühim rol oynayır. Nəticə olaraq biz sənətkarın yaradıcılığında şəxsi keyfiyyətlərin əksini çox dəfə müşahidə edirik. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında da bu izlər mövcuddur. Lakin görkəmli şair poeziyasında sadəcə Şəkiyə yer verməmişdir. Bunun səbəbini şair Azərbaycanı bir bütöv olaraq sevdiyini, parçalanmaz olaraq qəbul etdiyini bildirmişdir. O hətta poeziyasında da Vətəni regionlara bölməyə razı olmamışdır. Bu səbəblə də Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında çox az sayda Şəki haqda şeir mövcuddur. Say olaraq az olmasına baxmayaraq bu mövzudakı şeirlər forma və məzmun baxımından olduqca uğurludur. Məqalədə bu şeirlər tədqiq edilmişdir.

SHEKI IN THE POETRY OF BAKHTIYAR VAHABZADE

ABSTRACT

The motherland concept is very important in each poet's creative work. Because place where they were born has crucial role on formation of their character. As a result we can usually observe the reflection of poets' personal quailfications in his creative work. Such kinds of tracks exist in Bakhtiyar Vahabazade's poetry. But promınent poet didn't

. nt4072 0 TD0 Tc0 T0.4311 0 TD-0.0094 Tc-0.0011 TtiT9 1 a011rc-0.0008 Tw[e

Babam həyatında yalnız bir kərə
Faytonla Şəkidən Ağdaşa getmiş.
O baxıb uzanan dar gədiklərə,
təəccüb etmiş.
-Bu yerlər hamısı padşahındır?
Deyə, faytonçudan o xəbər almış.
Bəlkə də, dünyaya
o miskin, fağır
Babamın verdiyi bu, ilk sualmış.
Bir dünya bilirdi Şəkini babam,
bu yaşa qədər.
Onun gözlərində dünya bu gündən
Böyüdü, uzandı Ağdaşa qədər.
Səksən verst dağ yolu! Zarafat deyil.
Ən uzun, ən böyük yoldu babamçın.
Şəkidən Ağdaşa uzanan bu yol,
Böyüklük ölçüsü oldu babamçın.[1]

İnsanın keçdiyi bu mərhələlərdə, formalaşdığı bu prosesdə onda vətən sevgisi, vətənə bağlılıq və sədaqət kimi hisslər də meydana gəlir. Ən əsası da bu sevgi və sədaqət sadəcə fikirdə və hissdə qalmır və insanın əməllərində təzahür etməyə başlayır. Bu əməllər bəzən vətəni yağı düşməndən qorumaq, bəzən xalqın hisslərini və haqlarını dünyaya çatdırmaq, bəzən ölkənin bayrağını yüksəklərdə dalğalandırmaq, bəzən də qələmi və sənəti ilə bu sevgini insanlara aşılamaq və onu qəlblərə nəqş etmək şəklində özünü göstərir.

Əlbəttə ki, dünayaya Şəkidən baxmağa və onu tanımağa çalışan Vahabzadə üçün də vətən Şəkidən başlayırdı. Onun vətən sevgisi ilə yoğrulmasında ailəsi ilə birliktə, uşaqlıq dövrünü keçirdiyi mühit olaraq Şəki şəhəri də böyük rol oynamışdır. Vahabzadəni çox sayıda nəcib keyfiyyətlərlə yoğuran bu mühit və şəhər ona böyük düşünməyə yönəltmiş, həcmcə kiçik qəlbinin böyük vətən üçün atmasını öyrətmişdir. Hər keçən gün vətən və xalq sevgisi ilə dolub-daşan bu qəlb onun sevgisi və amalları kimi böyümüşdür. Beləcə böyük şair, Şəkini çox sevsə də, böyük düşünmüş, böyük Vətəni Azərbaycanı kiçik parçalara bölməmiş, onu hər zaman bir bütöv olaraq sevmişdir. O, "Özünüz şəkili olduğunuz halda, hələ Şəkiyə bir şeir həsr etməmisiniz " sualını bir şeirlərə cavablamış, vətəni Azərbaycana və doğulduğu şəhər Şəkiyə hisslərini belə ifadə etmişdir:

Bir nəğmə qoşmadım hələ mən sənə,
Dağlar bunu mənə kəsir sanmasın.
Mən dedim, vurğunam Azərbaycana,
Deyirəm, heç zaman xırdalanmasın
Könlümdən ucalan bu avaz, bu səs.
Böyükdür, ucadır məsləkim mənim.
Bala anasına "sevirəm" deməz,
Mən də deməmişəm, a Şəkim, mənim.[2]

“Bala anasına sevirəm deməz” misrasından göründüyü kimi şair vətəninə “sevirəm” deməsə də, Şəkini həddsiz dərəcədə sevmiş, onun sevgisini həmişə ürəyinin dərinliyində qoruyub saxlamışdır. O Şəkini–vətənini özünə ana bilmiş, özünü isə bala hesab etmişdir. Şəki sevgisini şeirlərində çox işlətməyən şair daim vətənin, doğulub boya başa çatdığı el-obanın sevgilisiylə yaşamışdır. Şair bir digər misrasında da Şəkinin adını az çəkməyinə və ona çox az şeir həsr etməsinə fəqli bir cavab verir. O, bildirir ki, onun şeirin mayası özülü Şəki və onun gözəlliklərindir. Buna görə də şair bir övlad kimi Şəkiyə qarşı özünü borclu hiss edir:

Mən sənə borcluyam öz balan kimi,
Çox da ki şeirimdə görünmür adın.

[1]Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, 2 cilddə, 1-ci cild, Öndər nəşriyyatı, Bakı, 2004, səh. 191
[2] Cəfərov N. Seçilmiş əsərləri, 5 cilddə, 2-ci cild, Bakı, 2012, səh 182-183

Mənim oxuduğum nəğmələrimi,
Mənim qulağıma sən pıçıldadın.
Şerimin mayası - bu qaynar nəfəs
Sənin öz çiçəyin, sənin öz barın.
Şerimdə dil açıb danışmırmı bəs,
Sərin bulaqların, göy çinarların?[1]

Uşaqlıq insan həyatının ən gözəl, şən, xöşbəxt çağlarıdır. O anlardakı hər hadisə insanın yaddaşına əbədi həkk olur və insan nə qədər vətəndən uzaq qalsa da o şirin anlar heç vaxt unudulmur. Vahabzadədə zaman-zaman Şəkidən uzaqda da olsa o, doğma yurdu, orda keçirdiyi vaxtlari həmişə xatırlamışdır. Şəkidə keçirdiyi uşaqlar illərini şair heç vaxt unutmamışdır. Ədib şeirlərinin birində ata yurdunu təsvir edərək o yerlərinin həsrətinin çəkdiyini bildirmişdir:

Şəkidə məhlə var nə qədər desən,
Gəldim bu dünyaya "Yuxarı baş"da.'
Bir göz evimizdə nə desən vardı,
Taxça aşağıda, buxarı başda.
Çıxdı ahıllığım o evdən çölə,
Amma uşaqlığım yuxarı başda.
İndi mən həsrətəm ata yurduma,
Odu ürəkdədir, buxarı başda[2]

Şairə gorə onu bu torpaqlar şair kimi yetişdirmişdir. Vətən torpağında ciyərlərinə çəkdiyi o təmiz hava, suyundan içdiyi gur axan büllur kimi bulaqlar, başı qarlı uca dağlar, uşaqlığının qayğıkeş vaxtlarının keçdiyi yamyaşıl ucsuz, bucaqsız meşəliklər, yazda çiçəklərinin ətrində, yayda meyvəsinin barından, ləzzətindən doyulmayan, uzaq düşdükdə həsrət çəkilən hər qarış vətən torpağı Vahabzadə şeirinin qayəsi- özülü hesab edilmişdir.

Vətən və ana bir- birindən ayrı, o cümlədən bir-birinə mənaca çox yaxın sözlərdir. Gözümüzü doğma vətən torpağında açarkən ilk olaraq anamızı görürük. Beləliklə bu əziz şəxs və əziz məkan bizim üçün vəhdət halını alır və müqəddəsləşir. Böyük şair vətənini çox sevmiş ona övladliq borcunu, vəətəndaşlıq borcunu layiqincə yerinə yetirmək üçün əlində gələni etmişdirdir. O səngərdə xalqını, millətini qorumağa hazır olan əsgər kimi həmişə xalqına xidmət etməyə hazır olmuşdur. O özünün layiqli vətəndaş olmağında, ürəyi bu xalq üçün döyünən bir şair kimi yetişdirilməsində böyük rolu olan doğma torpaqlara həmişə minnətdar olmuşdur

Mən sənin qoynunda gəldim cahana,
Məni bəxş elədin Azərbaycana.
Həmişə mən sənin həndəvərində
Üçan bir quşam.
Bir eldə doğulub
xoşbəxtəm ki, mən
Böyük bir Vətənə oğul olmuşam.[3]

Göründüyü kimi Bəxtiyar Vahabzadənin dünyaya gəlib böyüdüyu Şəki şəhəri haqda çox az sayıda şeiri mövcuddur. Lakin, hər nə qədər şairin poeziyasında Şəki mövzusu açıq şəkildə görünməsə də biz onun izlərinə və təsirinə ədibin bütün poeziyasında rast gələ bilirik. Şəki haqda az şeiri olmasını da şair şəkili olmaqdan əvvəl azərbaycanlı olmasına bağlamışdır. Şairliyi ilə yanaşı böyük mürəfəkkir olan Bəxtiyar Vahabzadə bu üslubu ilə həm də millətini və xalqını birliyə və bərabərliyə səsləmişdir. O, Azərbaycanın bizi birləşdirən ən böyük dəyər olduğunu bizə aşılamağa çalışmışdır. O, vətəni Azərbaycanı həmişə bütöv olaraq görmək istəmişdir

D B YYAT

1. Alməmmədova S. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının dili, Bakı, Elm, 2010
2. Cəfərov N. Seçilmiş əsərləri, 5 cilddə, 2-ci cild, Bakı, 2012

[1] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, 2 cilddə, 1-ci cild, Öndər nəşriyyatı, Bakı, 2004, səh. 73
[2] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, 2 cilddə, 1-ci cild, Öndər nəşriyyatı, Bakı, 2004. səh. 80
[3] Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri, 2 cilddə, 1-ci cild, Öndər nəşriyyatı, Bakı, 2004. səh. 73

3. Həsənov A., Ağayev Ə. Pedaqogika, Bakı, Nasir Nəşriyyatı, 2007
4. Mikayılov Ş. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi: IX-XI-ci siniflər üçün dərs vəsaiti, Bakı, Maarif Nəşriyyatı, 2003
5. Vahabzadə B. Gəlin açıq danışaq, Bakı, Azərbaycan, 1989
6. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri İki cilddə. I cild, Bakı, Öndər nəşriyyatı, 2004
7. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə, II cild , Bakı, Öndər nəşriyyatı, 2004

B XT YAR VAHABZAD N N S RL R N N N R PROBLEML R V B BL OQRAF YASININ YEN D N HAZIRLANMASI

Vüsal MUSALI

Doç.Dr., Bakı Dövlət Universiteti, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi
Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası
Bakı / AZƏRBAYCAN
tezkireshinas@gmail.com

XÜLAS

Böyük Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin ilk kitabı 1949-cu ildə işıq üzü görmüşdür. Bu tarixdən sonra şairin əsərləri ardıcıl olaraq nəşr edilməyə başlamışdır. Şairin şəxsi biblioqrafiyasında 1995-ci ilə qədər işıq üzü görmüş kitab, məqalə, tərcümə və s. təsviri öz əksini tapmışdır. Ancaq 1995-ci ildən sonra da B.Vahabzadənin müxtəlif kitabları Azərbaycanda və xarici ölkələrdə çap olunmuş, şairin həyat və yaradıcılığı müxtəlif araştırıcıların tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Türkiyədə B.Vahabzadənin vəfatının ildönümünə həsr olunmuş simpozyumlar təşkil olunmuşdur. Bu baxımdan şairin şəxsi biblioqrafiyasının yenidən hazırlanması məsələsi gündəmə çıxmışdır. Məqaləmizdə şairin əsərlərinin nəşr tarixinə nəzər salınacaq, 1995-ci ildən sonra işıq üzü görmüş əsərləri dəyərləndiriləcəkdir.

Açar sözl r: Bəxtiyar, Vahabzadə, əsər, nəşr, biblioqrafiya.

Kitab dostu, sirdaşıdır
Bu dünyada hər bir kəsin.
Elə insan varmı görən,
Çevirdiyi vərəqlərdən
Qəlbi əsib, titrəməsin.
B.Vahabzad

Türk dünyasının böyük şairi, dramaturqu və ədəbiyyatşünası, Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə bədii yaradıcılığa 1943-cü ildə "Ana və şəkil" adlı ilk şeirini çap etdirdikdən sonra başlamışdır. O zamandan etibarən dövri mətbuatda şeirləri, elmi məqalələri, rəyləri müntəzəm çap olunmağa başlamışdır.

Şairin nəşr olunmuş əsərlərini strukturuna görə aşağıdakı kimi sistemləşdirmək mümkündür:

Bircildli əsərləri;

Çoxcildli əsərləri;

Seçilmiş əsərləri, əsərlər toplusu;

Monoqrafiyaları.

B.Vahabzadənin əsərlərini əsas mətnin tərtibinə görə isə mononəşr və toplulara (məqalələr toplusu) ayıra bilərik.

B.Vahbzadənin nəşr olunmuş kitab və məqalələri haqqında məlumat əldə etmək üçün şəxsi biblioqrafiyasına nəzər salmaq lazımdır. Bakı Dövlət Universitetinin professoru İfrat Əliyevanın hazırladığı və 1997-ci ildə nəşr etdirdiyi "Bəxtiyar Vahabzadə" şəxsi biblioqrafik göstəricisində şairin 1995-ci ilə qədər çap olunmuş kitab, məqalə, tərcümə və s. anotasiyalı biblioqrafik təsviri yer almaqdadır. İ.Əliyeva biblioqrafik göstəricinin əvvəlində yazır: "B.Vahabzadənin əsərlərinin biblioqrafiyasının yaradılmasında bu elmi-köməkçi biblioqrafik göstərici ilk təşəbbüsdür. Biblioqrafiya şairin 1943-1995-ci illərdə Azərbaycan və xarici dillərdə çap olunmuş bədii əsərlərini, elmi monoqrafiyalarını, dərs vəsaitləri və kitabçalarını, tərcümələrini, dövri mətbuatda çıxan məqalələrini, elmi-ictimai fəaliyyəti haqqında olan materialları əhatə edir"[1].

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Biblioqrafik göstərici / Tərtibçi prof. İ.Əliyeva. Bakı: Maarif, 1997, s. 4.

Sözügedən göstərici üç hissədən ibarətdir. Birinci hissə "Təbriklər" adlanır. Burada şair haqqında düşüncələr, B.Vahabzadənin həyatı, elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixlərinə yer verilmişdir. Bundan əlavə bu hissədə Azərbaycan və xarici ölkələrin ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinin B.Vahabzadə haqqındakı fikirləri yer almışdır. Kitabın ikinci hissəsində şairin kitabları, dövri mətbuatda, məcmuələrdə, dərsliklərdə dərc olunmuş əsərləri, xarici dillərdə dərc olunmuş əsərləri və tərcümələrinin biblioqrafik təsviri verilmişdir. Göstəricinin üçüncü hissəsi B.Vahabzadənin həyat və yaradıcılığı haqqında materialları əhatə edir.

B.Vahabzadənin ədəbi irsinin nəşri tarixi 1949-cu ildə nəşr olunan "Mənim dostlarım" kitabı ilə başlayır. Bundan sonra şairin "Bahar" (1950), "Dostluq nəğməsi" (1953), "Əbədi heykəl" (1954), "Çinar" (1956), "Sadə adamlar" (1956), "Aylı gecələr" (1958), "Şəbi-hicran" (1959), "Şeirlər" (1961), "Etiraf, Şəbi-hicran poemaları" (1962), "İnsan və zaman" (1964), "Seçilmiş əsərləri" (1967), "Köklər...budaqlar" (1968), Səməd Vurğun (monoqrafiya) 1968), "Dəniz sahil" (1969), "Dörd yüz on altı" (1970), "Seçilmiş əsərləri" I cild (1974), "Seçilmiş əsərləri" II cild (1975), "Seçilmiş əsərləri" I cild (1983), "Seçilmiş əsərləri" II cild (1984), "Axı dünya fırlanır" (1987), "Şəhidlər" (1990), "Nağıl-həyat" (1991), "Yanan da mən, yaman da mən" (1995), "Fəryad" (1995) kimi bir-birindən dəyərli əsərləri işıq üzü görmüşdür.

Şairin 1964-ci ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında çap olunmuş "İnsan və zaman" adlı kitabında şeirlər və poemalar toplanmışdır. Kitabın "Narahat şair" sərlövhəli ön sözünü Mehdi Hüseyn yazmışdır. M.Hüseyn yazır: "Mən Vahabzadənin ədəbi portretini yazmıram, məqsədim onun poeziyasına təhlil vermək də deyildir. Mən yalnız onu demək istəyirəm ki, B.Vahabzadə, son dərəcədə sürətlə artan, yaradıcılığının həm mövzu dairəsini genişləndirməyə, həm də müstəqil bədii üslubunu yaratmağa inadla çalışan və bunun üçün də get-gedə oxucuların daha da rəğbətini qazanan görkəmli şairdir" (10). Bu kitabda şairin "İki saat", "Kimdir mənim düşmənim", "Səyahət dəftərindən", "Soruşma", "Şirin arzular" və s. kimi şeirləri və "Ağlar-güləyən", "Yollar oğullar" adlı poemaları yer almaqdadır.

B.Vahabzadənin "Seçilmiş əsərləri" 1967-ci ildə "Gənclik" nəşriyyatında çap olunmuşdur. Kitabda şairin şeirləri və poemaları verilmişdir. Kitabın redaktoru İ.Tapdıqdır. Kitab şairin

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək!
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır.

şeiri ilə başlayır. Burada şairin "Mənim şeirim", "İnsan və zaman", " Səyahət dəftərindən", "Həsrət nəğmələri", "Məktəb şeirləri", "Mahnılar" silsiləsindən olan şeirləri və "Etiraf", "Qəm içində", "Uçun, nəğmələrim", "Vaxt, sürət, fikir" verilmişdir.

Şairin "Seçilmiş əsərlər"i 1974-1975-ci ildə iki cilddə Azərnəşrdə işıq üzü görmüşdür. "Düşündürən poeziya" adlı müqəddiməni Y.Qarayev yazmışdır. Kitabın redaktoru M.Müştaqdır. ikinci cild 1975-ci ildə nəşr olunmuşdur və poemaları əhatə edir. "Bəxtiyar taleli Bəxtiyar" adlı son sözü xalq şairi N.Xəzri yazmışdır.

B.Vahabzadənin "Seçilmiş əsərləri" 1983-1984-cü illərdə iki cilddə Yazıçı nəşriyyatında nəşr olunmuşdur. Birinci cild 1944-1965-ci illərdə yazılmış şeirləri və poemaları əhatə edir. Redaktoru Q.İsazadədir.

B.Vahabzadənin 1991-ci ildə Yazıçı nəşriyyatında işıq üzü görən "Nağıl-dünya" kitabı Z.Yaqubun "Biri varmış, biri yoxmuş" sərlövhəli ön sözü ilə başlayır: "...nədir bu kitabı şairin əvvəlki kitablarından fərqləndirən cəhət...Bu kitabda çılğın, qaynar, ehtiraslı Bəxtiyardan daha çox qayğılı, düşüncəli, ağsaqqal Bəxtiyarı görürsən". B.Vahabzadə "Müəllifdən" başlığı altında bu kitabın yazılma səbəbini belə şərh edir: "Keçən yay arxivimi araşdırdım, gənclik illərindən yazmağa başladığım gündəliklərimi, çap olunmamış şeirlərimi varaqladım, keçdiyim yolları dəftər səhifələrində yenidən keçib həm fərəhləndim, həm də təəssüfləndim. Fərəhləndim, ona görə ki, gənclik illərimdə də həqiqəti görmüş, ağı qaradan seçib duyğularımı, fikirlərimi yelə verməmiş, müəyyən ölçüdə yazıya köçürə bilmişəm. kədərləndim, ona görə ki, ömür yollarında büdrəmələrim də olmuş, duyğu və fikirlərimi tam dəqiqliyi ilə yaza bilməmiş, zamanın tufanlarından ehtiyat eləmişəm. O

dəhşətli illərdə çapa verə bilmədiyim, yalnız yazmaqla təsəlli tapdığım bu saralmış vərəqlərdə çırpınan qəlbimin fəryadı, o zamanın ağrı və acılarıdır".

Bu kitabda B.Vahabzadənin "Sandıqdan səslər", "Ömür uzun, ömür qısa", "Qoşmalar, gəraylılar", "Səbəb axtarma", "Babası kimi" başlıqları ilə şeirləri toplanmışdır. Kitabda şairin "Gülüstan", "Vətən mənəm, mən vətənəm", "İki qorxu", "Şəhidlər" poemaları yer almışdır.

Şairin "Ağıl başqa, ürək başqa" adlı şeirlər kitabı 2000-ci ildə Azərbaycan nəşriyyatında, "İstiqlal" adlı kitabı 1999-cu ildə Gənclik nəşriyyatında, "Zaman və mən" adlı kitabı 1999-cu ildə Azərnəşrdə, "Hara gedir bu dünya?" adlı pyesləri əhatə edən kitabı 2001-ci ildə Azərnəşrdə çap olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il sərəncamı ilə B.Vahabzadənin əsərlərinin də latın qrafikası ilə təkrar nəşri həyata keçirilmişdir.

1995-ci ildən bu yana B.Vahabzadənin "Əsərlər" külliyyatı on iki cilddə 2001-2007-ci illərdə "Azərbaycan nəşriyyatı" və "Çaşıoğlu" nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür. Burada şairin şeirləri, poemaları, məqalələri, publisistikası, son illərdə yazılmış və müvafiq cildlərə düşməyən və yenidən işlənmiş şeirləri yer almışdır. I, II, III, VIII, IX, X, XI, XII cildləri "Azərbaycan", digər cildlər isə "Çaşıoğlu" nəşriyyatında çap olunmuşdur.

"Əsərlər"in birinci cildi 2001-ci ildə Azərbaycan nəşriyyatında çap olunmuşdur. 1945-1960-cı illər arasında, yəni 15 il ərzində yazılan şer və poemalardan ibarət bu kitab külliyyatın I cildi hesab olunur.

Müəllifin əsərlərinin ikinci cildinə yaradıcılığının ən məhsuldar dövrlərindən birində-ötən əsrin 60-cı illərində (1960-1969-cu illər) qələmə aldığı və əsasən, həmin illərdə nəşr olunmuş əsərlərinin bir qismi daxil edilmişdir. Bu cild 2002-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin çoxcildlik əsərlərinin üçüncü cildinə onun ötən əsrin 60-cı illərində (1960-1969) yazdığı şeirlərin bir qismi daxildir. Cilddə, həmçinin, şairin həmin dövr yaradıcılığının məhsulu olan 10 epik və lirik poeması da çap olunmuşdur. Kitab 2002-ci ildə çap olunmuşdur.

Müəllifin əsərlərinin dördüncü cildinə 1970-1979-cu illərdə yazdığı şeir və poemaları daxil edilmişdir. Kitab 2002-ci ildə "Çaşıoğlu" nəşriyyatında nəşr edilmişdir.

B.Vahabzadənin əsərlərinin beşinci cildinə yaradıcılığının ötən əsrin 80-cı illərini (1980-1989) əhatə edən və ənənəvi olaraq toplanmış əsərləri daxil edilmişdir. Cildə, həmçinin, şairin yaradıcılığının əvvəlki dövrlərinə aid olsa da, müxtəlif səbəblərdən "Əsərləri"nin müvafiq cildlərinə düşməmiş, yaxud müəyyən naqisliklərdə çap olunmuş bəzi şeirləri də salınmışdır. Bu cild də 2002-ci ildə çap olunmuşdur.

"Əsərlər"in altıncı cildi Çaşıoğlu nəşriyyatında 2003-cü ildə işıq üzü görmüşdür. Xalq şairi B. Vahabzadənin çoxcildli əsərlərinin bu cildinə onun XX əsrin 90-cı illərində yazdığı əsərləri daxil edilmişdir.

Səkkizinci cildə şairin müəyyən səbəblərdən "Əsərləri"nin VII cildinə düşməmiş bir neçə şeiri, müxtəlif illərdə ara-sıra yazdığı hekayələr, çoxşaxəli yaradıcılığında mühüm yer tutan, müasir mənəvi-əxlaqi və tarixi-qəhrəmanlıq mövzularında dram əsərləri, o cümlədən "İkinci səs", "Yağışdan sonra", "Fəryad", "Özümüzü kəsən qılınc" və s. pyesləri, habelə bir neçə tele-radio pyesi və ssenarisi daxil edilmişdir.

B.Vahabzadə 60 illik yaradıcılığı boyu bədii əsərlərlə yanaşı, müntəzəm olaraq, ədəbiyyatın nəzəri məsələlərinə, ədəbiyyat tarixinə, klassik ədəbiyyat və incəsənətimizin aktual problemlərinə, onların ayrı-ayrı görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığına dair elmi-tədqiqi və ədəbi-tənqidi məqalələr yazmışdır. Doqquzuncu cilddə onların bir qismi toplanmışdır. Sözügedən cild 2005-ci ildə Azərbaycan nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür.

"Əsərlər"in X, XI cildlər publisistikasını, XII cild isə 2007-ci ilə qədər yazılmış, müvafiq cildlərə düşməyən və yenidən işlənmiş şeirlərini əhatə edir.

B.Vahabzadənin əsərləri 2001-2005-ci illərdə Azərnəşrdə 6 cilddə nəşr olunmuşdur.

B.Vahabzadənin "Seçilmiş əsərləri" 2004-cü ildə iki cilddə "Öndər" nəşriyyatında çap olunmuşdur. "Seçilmiş əsərlər"in bu ikicildliyi şairin əsərlərinin "Azərbaycan" nəşriyyatında 2001-

2002-ci illərdə işıq üzü görmüş I-III cildləri əsasında və "Çaşıoğlu" nəşriyyatında 2002-2003-cü illərdə nəşr olunmuş IV-VI cildləri əsasında təkrar çap edilmişdir. Kitabın birinci cildi şeirləri, ikinci cildi isə poemaları əhatə edir. Kitabın tərtibçisi və redaktoru isə Azər Bağırovdur. Birinci cildə ön sözü Çingiz Aytmatov yazmışdır. Birinci cildin ön sözü

Yaradıbdır inam məni,
Mən inamın övladıyam

misraları ilə başlayır.

Şairin "Seçilmiş əsərlərinin ikinci cildi müxtəlif illərdə qələmə aldığı "Şəbi-hicran", "Gülüstan", "İstiqlal", "Ağlar-güləyən", " Təzadlar", "Qiymət", "Muğam", "Atılmışlar", "İki qorxu", "Şəhidlər" poemalarını əhatə edir. Bu cild Azər Bağırov tərəfindən tərtib və redaktə olunmuşdur.

B.Vahabzadənin "Zaman və mən" kitabı 1999-cu ildə Azərnəşrdə işıq üzü görmüşdür. Bundan əlavə şairin "Sandıqdan səslər" kitabı 2002-ci ildə, "Sən olmasaydın..." adlı kitabı 2009-cu ildə çap olunmuşdur.

Ayrı-ayrı alim və tədqiqatçıların da B.Vahabzadəyə həsr olunmuş monoqrafiya və məqalələri də bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Məsələn, Mail Dəmirli 2000-ci ildə "Şairin ədəbi görüşləri" adlı kitab çap etdirmişdir. Kitabın redaktoru Ş.Salmanov ön sözdə yazır: "Şair, yazıçı, dramaturq B.Vahabzadə müəyyən dərəcədə öyrənilmişsə də, bu sözü onun ədəbi görüşləri, tədqiqatçılıq fəaliyyəti barədə deyə bilmərik". Bu kitabın "Şairin poeziya görüşləri", "Klassik poeziya görüşləri", "Böyük poeziya məktəbi" və başqa bölmələrində B.Vahabzadənin ədəbi görüşlərinin müxtəlif tərəflərindən və məsələlərindən söz açılmış, ədəbiyyatımızın zəngin təcrübəsi, ədəbi prosesin meylləri əsasında həmin məsələlər işıqlandırılmışdır. Ən mühümü isə bu məsələlərə münasibətdə şairin mövqeyi göstərilir[1]. M.Dəmirlinin "Türk dünyasının Bəxtiyarı" adlı (2002) kitabı B.Vahabzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti ilə bağlı qələmə alınmış məqalələri əks etdirir.

Ağəddin Mansurzadənin "Mən – Bəxtiyaram" adlı kitabı B.Vahabzadənin 75 illik yubileyinə həsr olunmuşdur. Kitabda müəllifin yaxından tanıdığı, dostluq etdiyi xalq şairi haqqında müxtəlif illərdə qələmə aldığı ədəbi-bədii publisistik məqalələri, söhbətləri, müsahibələri toplanmışdır. Kitabdakı məqalələr yazılış tarixinə uyğun xronoloji ardıcıllığla düzülmüşdür.

M.Musayevin "Parlament fəsilləri və Bəxtiyar Vahabzadə" sərlövhəli kitabı 2009-cu ildə işıq üzü görmüşdür.

Şairin vəfatından sonra R.Qafarlının redaktəsi ilə 2000-ci ildə "Bəxtiyar Vahabzadə əbədiyyət yolunda yaxud şairsiz ötən bir ilimiz" adlı kitab nəşr olunmuşdur. 2000-ci ildə "Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunan "Bəxtiyar Vahabzadə. Foto kitab" şairin həyat yolunu fotolarla əks etdirməsi baxımından diqqəti cəlb edir. Kitab N.İbrahimov tərəfindən hazırlanmışdır.

2005-ci ildə Təhsil nəşriyyatında "Bəxtiyar dünyası" adlı məqalələr toplusu işıq üzü görmüşdür. Çağdaş ədəbiyyatımızın qüdrətli nümayəndəsi xalq şairi B.Vahabzadəyə həsr olunmuş bu topluda tanınmış alim və tənqidçilərimizin, qələm dostlarının görkəmli sənətkarın çoxşaxəli poetik, dramaturji və publisistik yaradıcılığının xalqımızın istiqlal mübarizəsi tarixindəki müstəsna rolundan bəhs edən, mətbuatda çap olunmuş yazıları toplanmışdır. Məqalələrdə şairin yaradıcılığı ilə bilavasitə bağlı olmayan məqamlarla əlaqədar bəzi ixtisarlar edilmiş, habelə üslubi xarakterli müəyyən redaktə işi aparılmışdır.

Son illərdə B.Vahabzadənin yaradıcılığı monoqrafik səviyyədə tədqiqata cəlb olunmuşdur. Onların arasında F.Səfiyevanın, S.Alməmmədovanın və V.Allahverdiyevin kitablarının adlarını sadalamaq mümkündür.

F. Səfiyevanın 2006-cı ildə "Bəxtiyar Vahabzadənin dramaturgiyası" adlı monoqrafiyası çap olunmuşdur. Kitab ən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının böyük şairi, görkəmli alimi, tanınmış pedaqoqu və ictimai-siyasi xadimi, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin dramaturji yaradıcılığının tədqiqinə həsr olunmuşdur.

S. Alməmmədovanın "Vahabzadə poeziyasının dili" adlı kitabı Elm nəşriyyatında 2010-cu ildə işıq üzü görmüşdür.

[1] Novruzov T. Şairin ədəbi görüşlərinə bir baxış // Xalq qəzeti, 2000-ci il 26 may.

V.Allahverdiyevin “Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında milli özünüdərkin bədii-fəlsəfi ifadəsi” sərlövhəli monoqrafiyası 2011-ci ildə Yazıçı nəşriyyatında çap olunmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadənin əsərləri ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən tədqiqat obyektinə çevrilmiş, müxtəlif xalqların dilinə tərcümə olunmuşdur. Belə ki, B.Vahabzadənin ayrı-ayrı şeir və poemaları türk, rus, fars, özbək, alman, ingilis dillərinə tərcümə olunmuş və çap edilmişdir.

Türkiyəli tədqiqatçılar şairin həyat və yaradıcılığını bu və ya digər şəkildə tədqiqat obyektinə çevirmişlər. Məsələn, N.Demir “Bahtiyar Vahabzadenin “Veten ocağının istisi” adlı eseri üzerinde gramer çalışması” (1994), S.Kurtoğlu “Bahtiyar Vahabzade ve seçilmiş şiirlerinin dil incelenmesi” (1994), H.Mayadağlı “Bahtiyar Vahabzade ve eserleri” (1996), H.Nalbant “Azerbaycanlı şair Bahtiyar Vahabzadenin Muğam poeması (metin-inceleme) (2007), B.Gündoğdu “Bəxtiyar Vahabzadənin publisistikası” (2010) adlı dissertasiyalar müdafiə etmişlər.

Gazi Universitetində B.Vahabzadənin ildönünə həsr olunmuş “Ölümünün birinci yıldönümündü Bahtiyar Vahabzade” mövzusunda (2010) simpozyum təşkil edilmiş və sempozyumun materialları Gazi Universiteti “Türkiyat” dərgisində işıq üzü görmüşdür. Bundan əlavə “Erdem” dərgisi 2010-cu ildə “Bahtiyar Vahabzade Özel sayısı” nəşr etmişdir ki, burada da şairin yaradıcılığının müxtəlif aspektlərinə həsr olunmuş məqalələr yer almışdır.

Türkiyədə nəşr olunan “Türk lehçeleri ve edebiyatları” jurnalının bir nömrəsi” Bahtiyar Vahabzade özel sayısı” başlığı ilə çap olunmuşdur ki, burada da müxtəlif türk alimlərinin şairinin həyat və yaradıcılığına dair apardıqları araşdırmaların nəticələri öz əksini tapmışdır.

B.Vahabzadənin ədəbi irsi Türkiyədə türk tədqiqatçıları tərəfindən də araşdırılmış, kitabları işıq üzü görmüşdür. B.Vahabzadənin aşağıda adları qeyd olunan əsərləri Türkiyədə türkiyə türkçəsiylə, bəziləri isə Azərbaycan türkcəsiylə nəşr olunmuşdur: “Şeirlər: şeirlər və poemalar”. – İstanbul, Ötüken neşriyyatı, 1979; “Dovşana qaç, tazıya tut... Publisistik makaleler” Çeviren Y. Aslan. Ankara, Yeni düşünce yayınları, 1990; “Qarabağ melodyaları: şiirler, dram ve publisistika” Çevirən A.Şmide. İstanbul, Tür Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991; “Ürəkdədir sözün kökü” (Azeri türkçesiyle). Ankara, Diyanet Vakfı yayınları, 1991; “Hara gedir bu dünya” Çevirən Y.B.Bakiler. Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 1991; “Şəhidlər (poema)” İstanbul, Cüng yayınevi, 1991; “Gün var min aya dəyər” / Çevirən B.İsmayıl. İzmir, 1992; “Son bahar düşüncələri” Çevirən B. İsmayıl. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993; “Vatan, Millet, Ana dili”. Ankara 1999; “Gülüstan (poema)” Hazırlayan Seyfeddin Altaylı. Ankara, AKMBY, 1997; “Ömürden Sayfalar” İstanbul, Ötügen, 2000; “Gün var bir aya değer”. İstanbul, 2006; “Soru işareti” İstanbul, 2002.

Beləliklə, B.Vahabzadənin 1995-ci ildən 2012-ci ilə kimi işıq üzü görən əsərlərinin nəşri məsələlərinin araşdırılması və şairin biblioqrafiyasına sözügedən zaman kəsiyində nəşr olunmuş əsərlərin, məqalələrin, dissertasiyaların və s. əlavə olunması problemi və şəxsi biblioqrafik göstəricisinin yenidən nəşri öz həllini gözləməkdədir.

D B YYAT

1. Allahverdiyev V. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında milli özünüdərkin bədii-fəlsəfi ifadəsi (monoqrafiya). Bakı: Yazıçı, 2011.
2. Almənmədova S. B.Vahabzadə poeziyasının dili. Bakı: Elm, 2010.
3. Əhmədov T. Azərbaycan yazıçıları. Ensiklopedik məlumat kitabı. Bakı: “Azərbaycan Ensiklopediyası” NPB, 1995, 637 s.
4. Piriyev Q. Mən Bəxtiyaram. B.Vahabzadənin 75 illik yubileyi münasibətilə çap olunan kitab haqqında // Xalq qəzeti, 2000-ci il 29 avqust.
5. Türkiyədə B.Vahabzadənin iki yeni kitabı nəşr edilmişdir // Yeni Azərbaycan, 1994 3 mart.
6. Vahabzadə B. Nağıl – həyat. Şeirlər və poemalar. Bakı: Yazıçı, 1991, 240 s.
7. Vahabzadə B. Biblioqrafik göstərici / Tərtibçi prof. İ.Əliyeva. Bakı: Maarif, 1997, 199 s.
8. Vahabzadə B. Zaman və mən. Bakı: Azərnəşr, 1999.
9. Vahabzadə B. Sandıqdan səslər. Bakı: Təfəkkür, 2002, 125 s.
10. Vahabzadə B. Ədəbi düşüncələr. Məqalələr toplusu. Bakı: Təhsil, 2000.
11. Vahabzadə B. Sən olmasaydın... Bakı: Araz, 2009.
12. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası 6 cilddə çapdan çıxdı // Ədəbiyyat qəzeti, 2003-cü il 14 mart.

B XT YAR VAHABZAD V ALTMI INCILAR

(B xtiyar Vahabzad v 60-cı ill rin poetik prosesi)

Ya ar Qasımb yli

AMEA-nın Baş elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
yashargasimov@mail.ru

XÜLAS

"Bəxtiyar Vahabzadə və altmışıncılar" məqaləsində vurğulanır ki, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə XX yüzilin ikinci yarısındakı Azərbaycan poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Milli dərdlər və faciələr, xüsusən, 60-cı illərdən etibarən şairin yaradıcılığında bariz şəkildə nəzərə çarpmağa başlamışdır. Bəxtiyar Vahabzadə 60-70-ci illər poetik prosesinin mahiyyətini və yönünü müəyyənləşdirən, zamanın poetikasında silinməz izlər qoyan təkrarsız sənətkardır. Bu dövr Azərbaycan şeirində fəlsəfi lirika və fikir poeziyasının möhtəşəm uğurları məhz Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı ilə səciyyələnir. Eyni zamanda, poema janrının inkişafında, yeni poetik elementlər və motivlərlə zənginləşməsində Bəxtiyar Vahabzadənin xidmətləri əvəzsizdir. O, yalnız Azərbaycan poeziyası sərhədləri daxilində deyil, ümumiyyətlə, bütün Sovetlər Birliyi ədəbiyyatında və türk dünyasında tanınmış, etiraf edilmiş qüdrətli bir sənətkar olmuşdur.

Açar sözl r: Yeni şeir, Bəxtiyar Vahabzadə, altmışıncılar, Əli Kərim, Abdulla Aripov.

Bəxtiyar Vahabzadə XX yüzil Azərbaycan poeziyası tarixində özünəməxsus yer tutur. O, 40-cı illərin sonları və 50-ci illərin əvvəllərində ədəbiyyata gəlməsinə, onlarla şeir və poemalar yazmasına baxmayaraq, onun əsl böyük sənətkar kimi formalaşması və püxtələşməsi 60-cı illərə təsadüf edir. Bədii fikir tariximizdə 60-80-ci illəri son dərəcə məhsuldar və milli vətənpərvərlik duyğularının bariz surətdə nəzərə çarpdığı bütöv bir poetik epoxa kimi götürsək, Bəxtiyar Vahabzadə bu dövrün ədəbi simasını və dəst-xəttini müəyyənləşdirən qüdrətli sənətkarlardan biridir.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı ilə 60-cı illərin poeik prosesi arasındakı yaxınlığı və doğmalığı şərtləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri şair yaradıcılığının aparıcı tematikasının qeyd etdiyimiz dövrün əsas estetik motivləri ilə üzvi surətdə uyğunluğudur. İkinci bir tərəfdən isə Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərini səciyyələndirən əsas lirik mündəricənin o vaxtlar hələ çox gənc olan altmışıncıların pərəstiş etdikləri poetik leytmotivlərlə üst-üstə düşməsidir. Burada bunu da əminliklə söyləmək mümkündür ki, altmışıncıların yeni estetik dünyagörüşünə yiyələnməsində və bədii axtarışlarının əsas istiqamətlərinin müəyyənləşməsində Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının qüvvətli təsiri olmuşdur. Həmin illərdə qələmə alınmış, şairin irsində və zamanın poetik yaddaşında mühüm yer tutan bir sıra bədii nümunələri burada xatırlamaq yerinə düşər: "Ana dili" (1954), "Təklik" (1956), "Dağda şəlalə kimi" (1960), "Kimdir mənim düşmənim" (1960), "Özümdən narazıyam" (1960), "Ana hədiyyəsi" (1962), "Vətəndən vətənə" (1962), "Səadət nədir" (1962), "Anam haqqında şeirlər" (1963), "Ağıl-göz" (1963), "Habil seygahı" (1964), "Mənim şeirim" (1964), "Azərbaycan oğluyam" (1966) və başqaları nəzərdən keçirdiyimiz dövrün poetik nəfəsini və abu-havasını nümayiş etdirən əsərlərdir.

"Ana dili" (1954) şeirini yeni poetik epoxanı başlayan və ədəbiyyat aləminə təşrif buyurmuş gənc nəsilləri cəsarətləndirən qiymətli bədii nümunələrdən biri hesab etmək olar. Bu şeir yeni poetik dövrün bünövrəsinə qoyulmuş ilk və möhkəm təməl daşlarından sayılmalıdır.

Dil açanda ilk dəfə ana söyləyirik biz,
"Ana dili" adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südü ilə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə[1].

"Ana dili" şeiri müəllifin doğma dilinə, Vətəninə və millətinə sadəcə bir sevgi izharı deyildi. Daha çox analitik bir lirik səciyyəyə malik, estetik proqram yüklü bir şeir idi. Şair müdhiş və amansız 20-ci, 30-cu və 40-cı illərin qanlı-qadalı qadağalarından sonra ilk dəfə olaraq öz kökünə və mahiyyətinə müraciət edirdi. Həmin onilliklərin müxtəlif "izm"lərlə damğalanmış bədii arsenalına və salnaməsinə nəzər salsanız, "Ana dili" adlanan bir şeirlə çətin qarşılaşarsınız. Cəmi bir neçə on il ərzində ard-arda üç əlifba sınağından keçmiş bir millətə ana dilini xatırlatmaq, təbii ki,

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004. səh. 8.

yasaq edilmişdi. Zira min illik ədəbi ənənələri, dədə-baba şeir yolunu unutmağa and içən (daha doğrusu and içdirilən!) 20 və 30-cu illərin poetik gəncliyi ana dili barəsində düşünə bilmək ovqatında deyildi. Zaman yeni ictimai-estetik vəzifələri diqtə edirdi. Gənc və təcrübəsiz qələm əhlindən keçmişə və tarixə deyil, yalnız bu günə sədaqət, milli birliyə deyil, siyasi birliyə əhd-peyman, dədə-baba və ana-nənələrə deyil, siyasi elitaya və partiyaya məhəbbət, mənbəyə, mənşəyə, mahiyyətə deyil, siyasi şüarlarla beyinlərə yeridilmiş təkcə absurd və abstrakt gələcəyə məhəbbət tələb edilirdi. Gənc Bəxtiyar Vahabzadə doğma xalqının beynini və şüurunu qapsamış zərərli və zəhərli düşüncə tərzini bənd-bənd, lay-lay, hissə-hissə sökməyə, dağıtmağa can atırdı. Şeirin hər bir misrasında zamanın sanki bir qadağası və məhdudiyyəti inkar edilir, aradan götürülürdü. Və köhnə, zərərli, xəstə düşüncə layları, qatları əvəzinə yeni, sağlam və həyati əhəmiyyətə malik, yaşarı özüllər, təməllər vurğulanırdı:

Bu dil, - bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil, - bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil, - tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil, - əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək[1].

"Ana dili" şeiri yalnız Bəxtiyar Vahabzadənin deyil, yeni zamanın poetik manifesti kimi səslənirdi. Yeni estetik epoxanın görməli olduğu bütün işləri və vəzifələri müəllif məharətlə sanki bir şeirdə cəmləmiş və ümumiləşdirmişdi. Gənc şair ana dilinin millət üçün nə demək olduğunu ehtirasla vurğulayırdı; ana dilinin tarixlərdən keçib gəlmiş ən mötəbər və müqəddəs sərvət olduğunu, millətin təkcə bu gün deyil, gələcəkdə də yaşaması və var olması üçün əsasların əsası olduğunu, onun milli özlük və özünəməxsusluq sənədi, milli namus və şan-şöhrət pasportu olduğunu söyləyirdi: "Ana dilim, səndədir, xalqın əqli, hikməti, Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış. Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti, Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış. Səndə mənim xalqımın qəhrəmnlıqla dolu Tarixi varaqlanır, Səndə neçə minillik mənim mədəniyyətim, Şan-şöhrətim saxlanır. Mənim adım, şanımsan, Namusum, vicdanımsan"[2].

Bəxtiyar Vahabzadənin "Ana dili" şeirini 50-ci illərin sonu və 60-cı illərdəki poetik proses kontekstində dəyərləndirərkən, qeyri-ixtiyari olaraq, həmin dövrün bir sıra böyük və möhtəşəm şeirləri də yada düşür. Xüsusən, gənc altmışıncılardan Əli Kərimin, Məmməd Arazın, Xəlil Rza Ulutürkün və başqalarının ana Vətən, ana dili və ana haqqındakı şeirlərini ayrıca qeyd etmək olar. Məsələn, poeziya həvəskarlarının bir çoxunun əzbər bildiyi Əli Kərimin məşhur "Qaytar ana borcunu" şeirini xatırlayaq. Bu şeirdə də Vətənə və anaya məhəbbət ana avazına, ana şivəsinə və ana dilinə sevgi ilə üzvi surətdə birləşmişdir: "Qaytar o dilindəki şirin-şirin sözləri! O sözü, o söhbəti, gülüşü anan verib, Ana dodaqlarından bala dodaqlarına. İndi ondan gen gəzən oğul ayaqlarına Yerişi anan verib. Qaytarsan o sözləri, sözsüz bir lal olarsan, Qaytarsan o yerişi, yerindəcə qalarsan"[3]. "Ana dili" və "Qaytar ana borcunu" şeirlərinin sonluğu da bir-biri ilə həmahəngdir. Hər iki müəllifin qəzəbli xitabı zamanın mənəvi-estetik ehtiyaclarından doğulmuşdu. Bəxtiyar Vahabzadə öz dədə-babasının və öz anasının dilində danışmaqdan xəcalət çəkənləri el-yurd içində rüsvay edirdi. Onlara üzünü tutub qəzəblə söyləyirdi:

Ey doğma dilində danışmağı ar bilən,
Bunu iftixar bilən
Modalı ədəbazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq Vətən çörəyi
Bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun!.

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 8.
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 8-9.
[3] Əli Kərim. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1974. səh. 23.

Əli Kərimin lirik qəhrəmanı da öz anasından üz çevirmiş nankor oğul haqqındakı tragik-emosional hekayəsini atəşin və odlu-alovlu müraciətlə bitirirdi. Təbii ki, o dövrdəki Azərbaycanda gənc şairin bu ehtiraslı və qəzəbli sözlərindən çoxlarına pay düşürdü. Bəxtiyar Vahabzadənin taleyüklü kədərini və milli yanğısını Əli Kərimin lirik qəzəbi və etirazları son dərəcə yüksək və emosional bədii intonasiyada tamamlayırdı: "Sən ki dərd verdin oğul, sənə gülüş verənə, Oğul demərəm sənə! Deyirəm ki, o boyu, buxunu qaytar geri! Deyirəm ki, varını, yoxunu qaytar geri! Qaytar ana borcunu, Gülüşünü, adını, sözünü qaytar geri! Qaytar onun borcunu, O borc sənin özünsən, Özünü qaytar geri"[1].

"Ana dili" və "Qaytar ana borcunu" şeirlərindən bəhs edərkən, ümumən, altmışıncıların bu mövzudakı poetik axtarışlarına toxunmaq vacibdir. Çünki "Ana" və "Ana dili" adlanan şeirlər bu mübariz pleyadanın yaradıclığında xüsusi çəkiyə malikdir. Elə Bəxtiyar Vahabzadənin "Ana dili" şeirindən başqa "Anam haqqında şeirlər"i, Əli Kərimin "Ana" şeiri, Xəlil Rza Ulutürkün "Anama məktub", ana və ata haqqında şeirləri, Məmməd Arazın "Anamdan yadigar nəğmələr" silsiləsi, "Nənəmin kitabı", "Ana torpaq", "Azəri qızı", "Ana yaşı" və s. bədii nümunələr 60-cı illərin poetik mənzərəsini müəyyənləşdirir. Bəxtiyar Vahabzadə və Əli Kərimin, ümumiyyətlə, Azərbaycan altmışıncılarının bu mövzudakı əsərlərini daha geniş müstəvidə - sabiq ümumittifaq ədəbi kontekstində nəzərdən keçirsək, bəhs etdiyimiz poetik tendensiyanın dərin köklərə və geniş miqyasa malik olduğunu müşahidə edərik. Xüsusi qeyd etməliyik ki, "Ana dili", "Ana", "Ana Vətən" haqqındakı şeirlər Baltikyanı respublikalar, Ukrayna, Mərkəzi Asiya respublikalarının poeziyasında, ələlxüsus da altmışıncıların yaradıcılığında bu mövzu aparıcı mövqeyə malik idi. Məsələn, bu nöqteyi-nəzərdən özbək altmışıncılarının mənəvi-estetik axtarışları daha səciyyəvidir. Qardaş Özbəkistanın 60-cı illərin ümumittifaq bədii prosesində böyük əks-səda doğurmuş son dərəcə istedadlı və vətənpərvər poetik gəncliyinin öncül nümayəndələri Erkin Vahidov, Abdulla Aripov, Rauf Pərfi, Aman Mətçan, Çolpan Erqaş, Maarif Cəlil, Camal Kamal, Həlimə Xudayberdiyeva, Aydın Hacıyeva, Məşrəb Babayev, Abdulla Şir, Süleyman Rəhman və başqalarının ilk lirikasında mühüm yer tutmuş "Ana dili", "Ana", "Ana torpaq", "Anacan", "Anama məktub" tipli şeirlər dediklərimizə parlaq misal ola bilər. Bəxtiyar Vahabzadənin 60-cı illərin poetik prosesi tərkibinə nə qədər və nə dərəcədə dərindən nüfuz etdiyini anlamaq üçün böyük sənətkarın "Anam haqqında şeirlər"i ilə böyük özbək şairi Abdulla Aripovun "Anacan" şeirini qısaca müqayisə etmək kifayətdir: "Anam öldü! Son nəfəs, Son hıçqırıq, Son nida! Bizə dedi əlvida! Bir saat əvvəl duyan, hiss eləyən bir insan Yatağında daş oldu. Heçliyə doğru axan Bir axına qoşuldu. Anamın ölümündən Bir an keçib, ancaq o, Daş olub insan ikən, Öz-özünü danıbdır. Bircə anda O bizdən Min il aralanıbdır"[2]. Abdulla Aripovun "Anacan" şeiri də eynən bu cür emosional və əlamli duyğular axını ilə başlayır: "Neçə gündür yox aramım, Gələmmirəm huşuma. Anacanım hey gecələr Girər mənin yuxuma. Əllərində ağ bir yelpik Ay nurunda parıldar. Anacanım işarəylə Öz yanına çağırar. Gətirər o əldə beşik, Gözlərində həyəcan. Yatmaq vaxtın çatdı deyər, Tez gəlsənə, balacan. Harayasa yüyürürəm, Ah-naləmdən çıxar od, Çox ağlama, deyib mənə, Göstərərlər bir tabut. Səhər çağı göz açaram, Qovrular təndə can. Anacanım, belə etmə, Şəfqət eylə, anacan"[3].

60-cı illərin poetik prosesində Bəxtiyar Vahabzadənin mövqeyini müəyyənləşdirərkən böyük şairin ədəbi proqram yönlü şeirləri ilə gənc altmışıncıların poetik manifestləri arasındakı uyğunluğu da vurğulamaq zəruridir. Görkəmli sənətkarın "Təklik" (1956), "Dağda şəlalə kimi" (1960), "Kimdir mənim dşmənim" (1960), "Özümdən narazıyam" (1960), "Habil seygahı" (1964), "Mənim şeirim" (1964), "Nəsənsə, özün ol" (1966) və s. şeirləri onun gənc altmışıncılarla əqidədaş və məsləkdaş olduğunu əks etdirir. "Təklik" şeirində müəllif qəlbinin bütün hərarəti ilə ədəbi həmrəyliyi tərənnüm edirdi.

Dünayaya gəlmədik biz əbəs yerə,
İnsanıq, insan da bizə gərəkdir.
Bağatək qınına çəkilənlərə
Ürək nə gərəkdir, dil nə gərəkdir.

[1] Əli Kərim. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 22-23.
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 18-19.
[3] Abdulla Oripov. Yillar armonı. Toşkent, Ğafur Ğulam nomidaqi Adabiyot va sanat naşriyotı, 1984, səh. 141.

Çay-çaya qovuşmaz sular daşmasa,
Ulduzun ulduzla ünsiyyəti var.
Göydə buludlar da qoşalaşmasa
Nə ildırım çaxar, nə yağış yağar...

Yol tapa bilərmi saz ürəklərə,
Mizrab asta-asta telə dəyməsə?
Çıxarmı qönçədən tək bircə kərə
Bülbülün nəfəsi gülə dəyməsə[1].

Şair həyatdan və təbiətdən gətirdiyi ibrətamiz misallarla birliyin, həmkarlığın və həmrəyliyin bəhrəsini, nəticələrini oxucuya çatdırır. Bütün dünya və kainat məhz bu birliyin əsasında yaşaya və mövcud ola bilir. Şeirdə müəllif bunun əksini də göstərir. Yenə də təbii və həyati misallara müraciət edir. Əgər bir-birinə bağlılıq, qoşalıq, yaxınlıq, yəni birlik olmasa – nələr baş verər, nələr ola bilər? Şair birliyin və ünsiyyətin nəticəsini əks etdirə bildiyi kimi, təkliyin və yalqızlığın acı nəticələrini də təsirli poetik detallarla əyani şəkildə göstərməyə nail olub: "Öz el-obasını tərk etdiyindən, Tək-tənha dolanır bayquş bu gün də. Kolların dibində tək bitdiyindən Boynu bükük olur bənövşənin də. Od vurmasa, qabda su daşa bilməz, Quş da tək qanadla dağ aşa bilməz. Kösöyün iksi çöldə də yanar, Biri ocaqda da alışa bilməz"[2]. Təklik faciəsini göstərməklə böyük sənətkar təkcə qələm əhlini deyil, bütün millətini birliyə və həmrəyliyə səsləyirdi. Zira milli səadətin və tale aydınlığının yolu yalnız və yalnız milli birlikdən keçdiyini gənc və müdrik sənətkar dərindən anlayırdı. Bəxtiyar Vahabzadə zəmanəsinin böyük şairləri Rəsul Rza və Osman Sarıvəlli, Mirvarid Dilbazi və Nigar Rəfibəyli, Balaş Azəroğlu və Əhməd Cəmil, Söhrab Tahir və Hüseyn Arif, Nəbi Xəzri və Əliağa Kürçaylı və başqaları ilə yanaşı, eyni zamanda, ürəkdən sevdiyi və gələcəklərinə böyük ümidlər bəslədiyi gənc altmışıncılara – Əli Kərimə, Xalil Rza Ulutürkə, Məmməd Araza, Fikrət Qocaya, Nəriman Həsənzadəyə, Şahmar Əkbərzadəyə üz tutub deyirdi:

Qəlbimdə min sözüm, min söhbətim var,
Mən deyim, siz deyin, dil yorulmasın.
Yığılın, yığılın başıma, dostlar,
Mənim bir günüm də sizsiz olmasın.

Dostların qəlbidir yurdum, məskənim,
Ürəkdə bir nisgil gərək olmasın.
Sağlığım bir yana, a dostlar, mənim,
Soyuq məzarım da heç tək olmasın[3].

Bəxtiyar Vahabzadənin ədəbi arzuları altmışıncıların poetik manifestləri ilə tamamilə üst-üstə düşürdü. "Dağda şəlalə kimi" (1960) şeirində müəllif yeni ədəbiyyat yaratmağın yolları və üsulları haqqında dərindən düşünürdü. 30-50-ci illər ərzində konfliktsizlik "nəzəriyyəsi" və "vulqar sosioloqizm" kimi qeyri-həyati, qeyri-elmi təlimlərin cəmiyyət həyatındakı hökmranlığı nəticəsində milli mədəniyyətimiz acınacaqlı vəziyyətə düşmüşdü. Xalq siyasi ideyaları və şüarları, yəni bir fikiri, bir mənanı, bir rəngi, bir səsi, bir münasibəti ifadə etmək alətinə çevrilmiş ədəbiyyata və incəsənətə inamını itirmişdi. Söz sənətinə öz ləyaqətini, itirilmiş inam və etiqadları qaytarmaq üçün yeniləşmək hava və su kimi zəruri idi. Bu zərurəti isə cəmiyyətdəki daha çox istedadlı və gənc insanlar bütün kəskinliyi ilə hiss edirdilər. Bəxtiyar Vahabzadə və altmışıncılar zamanın, cəmiyyətin mənəvi ehtiyaclarını və ağrı-acısını dərindən hiss edən sənət adamlarının ön sıralarında idilər. "Dağda şəlalə kimi" şeirinin proloqunda və epiloqunda müəllif ilhamla öz zamandaşlarına xitab edirdi:

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm.
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm;
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm. Yaşamaq istəyirəm![1]

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 10.
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 10.
[3] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 10-11.

Gənc və qüdrətli şair poeziyanı öz əzəli və əbədi məskəninə - insan qəlbinə, sevən və sevilən ürəklərə qaytarmaq istəyirdi. İnsanları miskin və müti həyat tərzindən, daş kimi donub yaşamaq, mövcud olmaq qismətindən xilas etmək istəyirdi. "Kədərdəki nəşəni, zövqü anlamayanlar, Həyatın nəşəsindən, fərəhindən nə anlar? Hər kədəri səadət, hər sevinci qəm izlər, Əsl könül həm qəmi, həm sevinci əzizlər. Tələtümsüz ürəklər qovuq kimi boş olur, Daim sevinc axtaran daim qəmə tuş olur" deyən şair öz yurddaşlarını və zamandaşlarını coşğun, tələtümlü, mübarizələrlə dolu, sevinc və qəmlərlə zəngin bir həyat sürməyə səsləyirdi. Şairin donmuş ürəkləri hərəkətə və əsl həyata dəvət edən ilhamlı avazı yaşamaq əzmi ilə çırpınan qəlblərə su kimi səpilirdi:

Çağlamaq istəyirəm dağda şəlalə kimi,
Səpilmək istəyirəm çöllərə lalə kimi.
Dərya olub, nəhr olub çalxanmaq istəyirəm.
Şığımaq istəyirəm başsız küləklər kimi,
Bəslənmək istəyirəm bütün ürəklərdə mən,
arzu, diləklər kimi[2].

Bəxtiyar Vahabzadənin o illərdə hələ çox cavan olan alovlu zamandaşı və əqidə yoldaşı, İstiqlal şairi Xəlil Rza Ulutürk zamanın bütün çərçivələrini sındıraraq və hüdudlarını aşaraq mühitə və cəmiyyətə səslənirdi: "Azadlığı istəmirəm, zərrə-zərrə, qram-qram, Qolumdakı zəncirləri gərək qıram!!!" "Dağda şəlalə kimi" şeirində isə lirik "mən" bir az başqa şəkildə, məhz o cür düşünürdü: "İstəmirəm həyatım sakitcə bir otaqda gəlib keçsin lal kimi... İstəyirəm döyüşəm qayaların başında düşmənlə qartal kimi". Məhz bu kimi qayəvi-estetik xüsusiyyətlərinə görə "Dağda şəlalə kimi" şeiri təkcə Bəxtiyar Vahabzadənin yox, ümumən, bütün yeni ədəbiyyatımızın proqramı kimi ədəbi mühitdə və cəmiyyətdə rezonans doğurmuşdu. Bu şeir, həqiqətən, yeni poetik epoxanın və yeni nəslin gur səsi idi:

Yaşamaq istəmirəm sürünüb dizin-dizin,
İstəyirəm ən uca zirvələrə mən qonam.
Xəfif sakitliyini neyləyirəm dənizin,
Onun qasırğasına, dalğasına vurğunam.
Qoy döysün yağış məni, boran məni, qar məni,
Həyatın boranları daim yaşadar məni[3].

Yeni Azərbaycan şeirinin estetik konsepsiyasını formalaşdırmaq gənc ədəbi qüvvələri uzun müddət düşündürmüşdür. Əslində sosialist realizmi adlanan bədii metod-ehkamın inkarı və bədii təcrübədən çıxarıb atılmasına 60-cı illərdən etibarən başlanılmışdı. Konfliktsizlik "nəzəriyyəsi" və "vulqar sosiologizm"in ləğvi prosesi istər-istəməz sosialist realizmi metodunun nüfuzuna da güclü zərbələr endirirdi. Köhnə ədəbi qayda-qanunların, onların necəliyindən, nə dərəcədə proqressiv və ya mürtəce mahiyyət daşımasından asılı olmayaraq, üstündən xətt çəkmək o qədər də çətin deyil. Ancaq yenisini yaratmaq həmişə ədəbi həyatı böyük çətinliklərlə üz-üzə qoyur. 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərində də yeni bədii idrak və inikas sisteminin formalaşdırılması son dərəcə ağrılı və mürəkkəb bir proses idi. Köhnə ədəbiyyat tərəfdarları gənc nəslə müqavimət göstərir və aqressiv münasibət bəsləyirdilər. Gənc altmışıncılar məhz belə bir çətin və mürəkkəb şəraitdə öz ədəbi mübarizələrini davam etdirirdilər. Nəzərə alsaq ki, bu proses bütün keçmiş ümumittifaq ədəbiyyatında və böyük miqyaslarda gedirdi, onda bu yenilənmənin bütün miqyasını və hüdudlarını təsəvvür etmək mümkündür. Rus mədəniyyətindən tutmuş əyalətlərdəki milli ədəbiyyatlara qədər bütün məmləkətdə bir təzələnmə ovqatı hökm sürürdü. Bu böyük və möhtəşəm yenilənmənin ön sıralarında isə, təbii ki, poeziya gedirdi. Bu nöqteyi-nəzərdən 60-cı illərin canlanma və təzələnmə ovqatı ilə yoğrulmuş ədəbi gedişatına nəzər salanda şeir və ədəbiyyat haqqında, söz sənətinin müxtəlif problemləri haqqında təkcə ədəbi-nəzəri əsərlərin deyil, ədəbi-bədii əsərlərin də çoxluq təşkil etdiyinin şahidi oluruq. Burada Əli Kərimin, Məmməd Arazın, Xəlil Rza

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 13.
[2] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 13.
[3] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 12.

Ulutürkün, Fikrət Qocanın, Ələkbər Slahzadənin və başqalarının “Şeir”, “Şeirə gətir”, “Şeirim”, “Mənim şeirim”, “Poeziya...” tipli şeirlərini göstərə bilərik. Bəxtiyar Vahabzadənin “Mənim şeirim” (1964) əsərini də məhz bu müstəvidə dəyərləndirmək lazımdır. Zamanın yeni bədii manifestinin yaradılması işində bu şeirin də özünəməxsus yeri və əhəmiyyəti vardır: “Əbədi bir od kimi öz içindən közərib, Hey yanır şeirim mənim. Bu günümdən sabaha boylanır şeirim mənim. Gəzib dildə-dodaqda, Uçur, uçur həmişə özümdən də qabaqda. İdrakımın gözləri, Əqidəmin ən təmiz, ən mənalı sözləri, Duyan ürəyi şeirim, Bütün diləklərimin ən saf diləyi şeirim”[1].

“Mənim şeirim”, “Kimdir mənim düşmənim”, “Dağda şəlalə kimi”, “Özümdən narazıyam”, “Nəsənsə özün ol” kimi şeirlərlə Bəxtiya Vahabzadə 50-ci illərin sonu və 60-cı illərin əvvəllərindəki bədii gedişatın yönünü və mahiyyətini müəyyənləşdirən qüdrətli bir qələm sahibi olduğunu sübut etmişdi. Məhz buna görə də o hadisələrdən və mübarizələrdən 50 ildən də çox vaxt keçməsinə baxmayaraq ədəbiyyatımızın və estetik fikrimizin yenilənməsində, milli vətənpərvərlik özülü əsasında yüksəlməsində atəşin altmışıncılarla birlikdə böyük sənətkarımız Bəxtiyar Vahabzadənin də gərgin əməyi və zəhmətləri unudulmur.

Beləliklə, yuxarıdakı mülahizələri ümumiləşdirərək əminliklə söyləmək mümkündür ki, 60-cı illər özünün bütün böyük-kiçik ədəbi zamandaşları yaradıcılığında olduğu kimi, Bəxtiyar Vahabzadənin poetik taleyində də tamamilə yeni bir mərhələdir. Bəxtiyar Vahabzadənin mövcud zamanla və ictimai-siyasi mühitlə poetik polemikası da bu dövrdən etibarən dərinləşməyə başlayır. Böyük şairin bədii fikir tariximizdə silinməz izlər qoymuş “İnsan və zaman”, “Kimdir mənim düşmənim” adlanan məşhur silsilə şeirləri, “Gülüstan”, “Şəbi Hicran”, “Etiraf” kimi ölməz poemaları, “Vicdan”, “İkinci səs” kimi bir neçə onillər səhnədən düşməyən əsərləri məhz 60-70-ci illərdə yazılmışdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin altmışıncılıq hərakatına və ovqatına münasibəti əlahiddə öyrənilməyə layiq bir elmi problemdir. Onun Rəsul Rza, Osman Sarıvəlli, Əhməd Cəmil kimi ustad sənətkarlarla da, nisbətən özündən cavan şairlər – Əli Kərim, Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk, Fikrət Qoca, Ələkbər Salahzadə, Nəriman Həsənzadə, Şahmar Əkbərzadə və başqa o vaxtlar çox gənc olan altmışıncılarla da sıx yaradıcılıq əlaqələri olmuşdur. Böyük şair özünün yenilməz iradəsi və poetik cəsarəti ilə həmişə cavan həmkarlarını ruhlandırmışdı.

Bədii cəhətdən cazibədar və vətəndaşlıq qeyrəti ilə yoğrulmuş əsərləri Bəxtiyar Vahabzadəni yalnız Azərbaycanda deyil, onun sərhədlərindən uzaqlarda da şöhrətləndirmişdi. Şairin cəsarətli poeziyasını Rusiyanın, Ukraynanın, Türkiyənin, Baltikyanı respublikaların, Özbəkistan və Qazaxıstanın ədəbi ictimaiyyəti ürəkdən sevir, yüksək dəyərləndirirdi. Onun məşhur rus şairləri Yevg. Yevtuşenko və Rimma Kazakova, qazax Oljas Süleymanov və Muxtar Şaxanov, özbək Abdulla Aripov və Camal Kamal ilə yaradıcılıq dostluğu elm aləminə yaxşı məlumdur. Təkrarsız poeziyası və dramaturgiyası, ədəbi-tənqidi məqalələri və publisistikası ilə milli söz sənətimizi zənginləşdirən böyük şairin sənət dünyasında 60-cı illərdən etibarən yeni və geriyədönməz, milli duyğularla yoğrulmuş bir dövrün başlanması nəticəsində, ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının özü Azərbaycan poeziyasında müstəqil və özünəməxsus bir mərhələyə çevrildi.

D B YYAT

1. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004.
2. Əli Kərim. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1974.
3. Abdulla Oripov. Yillar armonı. Toşkent, Ğafur Ğulam nomidaqi Adabiyot va sanat naşriyotı, 1984.

[1] Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. I cild. səh. 25.

B XT YAR VAHABZAD M H MM D HAD HAQQINDA

slam Q ribli
AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu,
fil. f. d., aparıcı elmi işçi

XÜLAS

Bu yazıda Məhəmməd Hadi və Bəxtiyar Vahabzadənin sənətkar və şəxsiyyət olaraq oxşar cəhətlərinə nəzər salınır. B. Vahabzadənin M. Hadi irsinə verdiyi qiymət konkret əsərlər əsasında müəyyənləşdirilir. B. Vahabzadənin M. Hadiyə yüksək qiymət verməsinin səbəbləri açıqlanır.

Açar Sözl r: Məhəmməd Hadi və Bəxtiyar Vahabzadə, tərəqqi, qadın azadlığı, məhəbbət mövzusu, ictimai varlıq, dövlət və cəmiyyət.

SUMMARY

The article is about the similiar characteristics of Muhammed Hadi and Bakhtiyar Vahabzade as a master and a personality. Based on concrete works, it evaluates the appreciation by B.Vahabzade given to the Hadi's heritage. It uncovers the reasons why B.Vahabzade so highly appreciated M.Hadi.

Key words: Muhammed Hadi and Bakhtiyar Vahabzade, prosperity, woman freedom, love topic, public entity, state and society.

Məhəmməd Hadi və Bəxtiyar Vahabzadə XX əsrdə Azərbaycan xalqının bəşər mədəniyyəti və ictimai fikir tarixinə bəxş etdiyi möhtəşəm şəxsiyyətlərdəndir. Onların hər ikisini birləşdirən bir çox müştərək xüsusiyyətlər vardır ki, bir neçəsini qeyd etməklə əsas məsələnin şərhinə - ədəbiyyatşünas Bəxtiyar Vahabzadənin Məhəmməd Hadiyə münasibəti və onun yaradıcılığına verdiyi qiymət məsələsinə keçəcəyik.

- Biri XIX əcrin axırları XX əsrin əvvəllərində, ikincisi XX əsrin ortaları və ən əvvəl şair XXI əsrin əvvəllərində yaşayan bu iki şəxsiyyət və alovlu vətənpərvərdir;
- Hər ikisi şair olmaqla yanaşi böyük mütəfəkkir, ensiklopedik təfəkkürlü alimdir;
- Hər ikisi milli azadlıq mücadiləsinə canı və qələmi ilə əvəzsiz töhfələr bəxş edən fikir bahadırıdır;
- Hər ikisi böyük millətçi və böyük türkçüdür;
- Hər ikisi mahir tərcüməçi və kəsərli qələm sahibi olan publisistdir;
- Hər ikisi "azadlıq bülbülü", əsərləri və şəxsiyyətləri ilə millətə yol göstərən vətən aşiqi, hürriyyət pərvanəsidir.

Bu siyahını uzatmaq da olar. Lakin məqsəddən uzaq düşməməkçün əsas məsələyə keçirik.

B. Vahabzadənin M. Hadi şəxsiyyətinə və irsinə vurğunluğu gənc yaşlarından, hələ orta məktəbdə oxuduğu illərdən başlamış, o, 1942-ci ildə Bakıdakı 176 nömrəli orta məktəbi bitirdiyi il yazdığı və M. Hadiyə həsr etdiyi "Xəzan bülbülü" poeması ilə həyatı facilələrlə dolu olan böyük mütəfəkkirə məhəbbətini ifadə etmişdir. B. Vahabzadənin sonralar, bir sənəktar və alim kimi püxtələşdiyi zamanlarda yazdığı "Sənətkarın faciəsi" əsəri isə M. Hadinin ədəbi irsininə verilən obyektiv qiymət kimi bu gün də elmi dəyərini saxlamaqdadır

B. Vahabzadəyə qədər hadişünaslıqda müəyyən işlər görülmüş, M. Hadi irsinə müxtəlif münasibətlərlə bəzən biri digərini inkar edən qiymətlər verilmiş, bütün müəlliflər M. Hadini qeydsiz-şərtsiz böyük sənətkar kimi qəbul etsələr də, totalitar sovet quruluşunun sərt qadağaları ucbatından bu bənzərsiz "hürriyyət əndəlibi"nə mümkün qədər ehtiyatla yanaşmış, qiymətini verməkdə tərəddüd göstərmişdilər. B. Vahabzadə isə onların əksəriyyətindən fərqli olaraq M. Hadini olduğu kimi qəbul etməyə, onun həqiqi, layiq olduğu qiyməti verməyə cəhd etmiş, onu "ürəyi Vətən və xalq məhəbbətlə döyünən, taleyi Vətənimizin taleyi ilə sıx bağlı olan şair" kimi səciyyələndirmişdir.

B. Vahabzadə çox döğru olaraq qeyd edir ki, XX əsrin ilk əvvəllərində Azərbaycanın başına gətirilən müsibətlər, xalqın dərd və yaraları M. Hadi poeziyasının başlıca təsvir və tərənnüm obyektidir. B. Vahabzadəyə görə, xəyal və fikirləri xalqının xoşbəxt gələcəyi ilə bağlı olan şair yalnız Vətən və azadlıq eşqi ilə yaşamış, "öz həyatını düşünməmiş, vətənin və xalqın səadətini düşünmüşdür".

B. Vahabzadə bildirir ki, "Hadi haqqında yazanlar onu bədbin, kədərli adlandırmışlar". Lakin bu yazanlardan fərqli olaraq o, kədərin mahiyyətini açır və nədən nəşət etdiyini ,tutarlı şəkildə

əsaslandıraraq yazır: “Onun şeirlərində üsyankar ruhla yanaşı bədbin – kədərli hallarla da tez-tez rast gəlirik. Lakin bu kədər heç də şəxsi hisslərdən doğan kiçik bir kədər deyil”.

Müəllifin qənaətinə görə, bu kədər “ürəyi böyük hisslərlə döyünən, böyük arzularla yaşayan vətəndaş bir şairin böyük kədəri idi. Onun sətirlərinin musiqisində, ahəngində, sözlərin və səslərin düzülüşündə belə qüdrətlə səslənən qəzəb dolu iniltiyə səbəb, yalnız və yalnız başına min cür müsibətlər gətirilən xalqın və vətənin dərdi idi”.

M. Hadini M.Ə.Sabirlə müqayisə edən, onların hər ikisini xalqın dərdinə çıraq kimi yanan şair kimi səciyyələndirən B. Vahabzadə onlar arasındakı fərqi də görmüş, birinin, yəni Sabirin fikirlərinin - alovunun xalqa doğru-düzgün çatdığını, Hadinin alovunun isə xalqa çatmadığı qənaətinə gəlmişdir.

Əlbəttə, biz B. Bahabzadənin Hadi haqqında dediyi: “O, xalqdan uzaq, hücrə bir guşədə yanan çırağa bənzəyir. Xalq onun nə işığını görmüş, nə də istisini. Bizcə Hadinin birinci faciəsi bunda idi”, yaxud “Hadi Sabir kimi xəstə millətin nəbzini tuta bilmir, yalnız fəryad qoparır. Bu da Hadinin ikinci faciəsi idi” – fikirlərini qəbul etməsək də, hər halda bunların düşündürücü məqamlar olduğu qənaətindəyik. B. Vahabzadə M. Hadinin faciəsinin digər, üçüncü səbəbini isə onun zamanın dolaşıq hadisələrindən baş çıxara bilməməsində, bəzən özünü itirməsində, büdrəməsində və hətta yıxlımasaında görür və biz bu fikirlə də razılaşmırıq.

Məlumdur ki, M. Hadinin ədəbi-elmi irsinin böyük bir hissəsi “Sənətkarın faciəsi” əsərinin yazıldığı illərdə(1958) ədəbi və elmi ictaimaiyyətə məlum deyildi. Çox təbii ki, B. Vahabzadə mütəfəkir sənətkarın nəsr, elmi və publisistik əsərləri, xüsusilə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti illərində çap etdirdiyi əsərlərlə yaxından tanış ola bilməmişdi və bu səbəbdən də, yalnız Hadinin 1957-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin çap etdirdiyi M. Hadinin “Seçilmiş əsərləri”nə əsaslanaraq qənaətlərini bildirirdi. Sonrakı araşdırmalar sübut etdi ki, dili bir qədər çətin olsa da, M. Hadi də M. Ə. Sabir kimi millətinə yaxın olmuş, xalqı onu başa düşmüş, cəsarətlə ki, millətinə və xalqına heç də M. Ə. Sabirdən az xidmət etməmişdi.

B. Vahabzadə M. Hadi yaradıcılığının əsas motivləri kimi aşağıdakıları göstərir:

1. Xalqımız arasında cahil, nadan çoxdur; xalq irəli getməli, tərəqqi etməlidir.

2. Qərb elmi-əbdan sayəsində irəli getmiş, elektriki kəşf etmiş, göyləri və yerləri özünə təslim etmi

q % ə %l0.275 0 TD (õ)Tj /TT3 1 Tf 0 Tc 0 Tw <0525>Tj /TT4 1 Tf 0445 0 Td0.275 0 TD

duyğuları ilə nəfəs alan, yalnız özü üçün yaşayan adamcığazlar Hadini necə başa düşsün? Hadi özü demişkən: "Əhli-hal anlar məni!".

Böyük ustadın dedikləri tamamilə doğrudur. Hal əhli olmayan, M. Hadinin hansı ideallar uğrunda mübarizə apardığını anlamayanlar, onun dünyagörüşü, Şərq və Qərb fəlsəfəsi, ilahiyyat elmləri, Azərbaycan xalqının azadlıq və mücadilə tarixi ilə tanış olmayanlar M. Hadini anlamaqda çətinlik çəkəcəklər. M. Hadini, eyni zamanda B. Vahabzadını – bu iki böyük fikir sahibini anlamaq üçün ali və ən ülvi hisslərlə yaşamaq, millət yolunda heç bir mənfəət, təltif, ad-san ummadan şam kimi ərimək lazımdır. Əks təqdirdə, "Yox millətimin xətti bu imzalar içində", - deyən mütəfəkkir M. Hadini, "Şair öz xalqımdır, bilin ki, onun, Kamala dolmamış katibiyəm mən", -deyən ustad B. Vahabzadəni anlamaq hər adama nəsib olmaz.

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA AVTOB OQRAF K ÖRN KL R

Nail S m dova

Filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, aparıcı elmi işçi
nailesamadova@yahoo.com

XÜLAS

Azərbaycan memuar ədəbiyyatı çox zəngin və qədim ənənəyə malikdir. Orta əsrlərdə müəlliflər xatirələr, tərcümeyi-hallar yazmasalar da bədii əsərlərində özlərinin həyat və fəaliyyətlərindən bəhs etmişlər. Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov və digər Azərbaycan klassiklərinin yaradıcılığında öz əksini tapan tərcümeyi-hal xüsusiyyətləri çağdaş ədəbiyyatımızda yeni çalarlar əxz etmişdir. Böyük Türk ədəbiyyatının çağdaş nümayəndəsi sayılan, görkəmli şair Bəxtiyar Vahabzadənin seirlərində klassik Azərbaycan-türk ədəbiyyatında olduğu kimi avtobioqrafik xüsusiyyətlər əks olunmuşdur. Bu örnəklər onun həyat və fəaliyyətinin ayrı-ayrı məqamlarını canlandırır. Əsərlərində şairin uşaqlığı, gəncliyi, şəxsi həyatının özəllikləri bədii dillə təsvir olunmuşdur.

Məqalədə Bəxtiyar Vahabzadənin avtobioqrafik özəlliklərə sahib olan əsərləri tədqiqata cəlb olunacaq, memuar janrının bu əsərlərdəki təcəssüm formaları araşdırılacaqdır.

Açar sözl r: Vahabzadə, avtobioqrafik, tərcümeyi-hal, memuar, klassik ədəbiyyat.

AUTOBIOGRAPHICAL SAMPLES IN THE ACTIVITY OF BAKHTIYAR VAHABZADEH

ABSTRACT

The Azerbaijani memoirs literature has very rich and ancient tradition. The authors of the middle ages had dealt with their own lives and activities in their memoirs, biographies, letters and fictions. The specific biographical features reflected in the activities of Khagani Shirvani, Nizami Ganjavi, Mahammad Fizuli, Abbasqulu Aga Bakikhanov, Mirza Fatali Akhoundov and other classical authors have brought new peculiarities to our contemporary literature. In the poems of Bakhtiyar Vahabzadeh, eminent poet and contemporary representative of the great Turkish literature, were reflected autobiographical features as it has always been observed in the classical Azerbaijani-Turkish literature. These samples show the some periods of the poet's life and activity. In his works B.Vahabzadeh described his child hood, youth and some features of the private life with a fictional style. In the article, the works with autobiographical features of Bakhtiyar Vahabzadeh will be drawn into research and also, embodiment forms of memoir genre in these works will be analyzed.

Key words: Vahabzadeh, autobiographical, biography, memoirs, classical literature.

Çox zəngin və köklü ənənəyə malik olan Azərbaycan memuar ədəbiyyatı XX əsrin əvvəllərində formalaşsa da onun ilkin qaynaqları orta əsrlər ədəbiyyatına gedib çıxır. Orta əsr şairləri xatirələr, tərcümeyi-hallar, ümumən həyat və yaradıcılıqlarını tam işıqlandıran əsərlər yazmamışlar. Onların həyat və fəaliyyətləri haqqında müasirlərinin əsərlərinə, təzkirələrə istinadən, ən əsası da müəlliflərin bilavasitə öz əsərlərinin tədqiqi nəticəsində fikir söylənilmişdir. Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov və digər Azərbaycan klassiklərinin əsərlərində tərcümeyi-hal xüsusiyyətləri əks olunmuşdur.

Artıq XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq yaradıcı insanlar öz həyat yollarını xatirələr – memuarlar yazmaqla canlandırmağa çalışmışlar. Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə,

Əli Nəzmi, Abdulla Şaiq, Yusif Vəzir Çəmənzəminli, Məmməd Səid Ordubadi, Əziz Şərif və başqaları xatirələrində həm özlərindən, həm müasirlərindən, həm də yaşadıqları mühitin özəlliklərindən bəhs etmişlər.

XX əsrin ən böyük şəxsiyyətlərindən biri, Türk dünyasının görkəmli şairi Bəxtiyar Vahabzadə tərcümeyi-hal və xatirələr yazsa da, gündəlik tərtib etsə də, demək olar ki, onun hər bir şeiri həyat və fəaliyyətinin müəyyən mərhələsini, ayrı-ayrı məqamlarını əhatə edir. "Hər hansı şəxsiyyət barəsindəki təsəvvür, tarixdə oynadığı rolun xarakterindən, miqyasından asılı olmayaraq, həmin şəxsiyyətin tərcümeyi-halından başlanır... B.Vahabzadə yalnız yaradıcılığı ilə deyil, Allahın hamı kimi ona da verdiyi tərcümeyi-halı ilə də milli idealların ifadəsinə, milli istəklərin təzahürünə xidmət etmişdir".[1] Şairin əsərləri bir növ tərcümeyi-halıdır desək, yanılmarıq. Uşaqlıq xatirələrini yada salan şeirlərinin birində ("Dünyamı, mənmi?") şair yazır:

Uşaqlıq şəklimə hey baxıram mən,
İllər xəyalımdan süzülüb keçir.
Şirin xatirələr gözüm önündən
Gah ağlayıb keçir, gah gülüb keçir.

Küçədən tapdığım rəngli bir şüşə,
Könlümü nə qədər sevindirərdi!
Adamlar, adamlar məni həmişə
Oxşayar, əzizlər, xoş dindirərdi.

"Hər şəkildə bir anım" şeirində də xatirələr çözələnir. Ötən illərdən xatirə qalan kağız parçalarını – şəkillərini özünün cansız var-dövləti adlandırır və hər şəklə baxarkən o vaxtkı duyğuları, arzuları yada düşür. Şairin "Beşik", "Ata yurdu", "Babamın koması" kimi şeirləri də bu ruhdadır. 1965-ci ildə qələmə aldığı "Mənim ad günlərim" şeirində Bəxtiyar Vahabzadə ad günündə evdə hamının şən olmasına baxmayaraq özünün fikirli olmasını bildirir və bu məqamda yenə uşaqlıq illəri xatırlanır:

Ancaq... uşaqlıqda istərdim hər gün,
Bizim evimizdə məclis qurulsun.
Günlərin hamısı dönüb büsbütün
Məni sevindirən ad günüm olsun.

Atamın , anamın yeganəsiydim,
Arzusu, həvəsi, könül səsiydim.
Ömrün nə qəribə günləri vardı,

N.Cəfərov. Bəxtiyar Vahabzadə. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996, s.5.

Mənim ad günlərim bayram olardı.
Mən nə biləydim ki, dəyişir insan,
Ad günün, şad günün olmur bir zaman.

Aldığım o gözəl oyuncaqları
Qaçıb göstərərdim dostlara bir-bir.
Hanı, hanı ömrün o şən çağları?
Gedən, a qardaşlar, bir daha gəlmir...

Bəxtiyar Vahabzadə babasının ömür yolunu "Buludlar nə yaman gözəl olurmuş", atasının mənəvi dünyasını, xasiyyətini, ona olan münasibətini "Göynərti", anasının yoxluğundan çəkdiyi acını "Anam haqqında şeirlər"də, qızına olan istəyini "Qızım Gülzara", "Anam təzədən böyüyür" şeirlərində canlandırmışdır. Atasına həsr etdiyi şeirdən məlum olur ki, o öz sevgisini atasına bildirməyə, ona təsəlli verməyə sıxılırdı. Ona elə gəlirdi ki, atasını öpüb qucaqlasa yüngül çıxar və o, bundan darıxar. Halbuki o, hamıdan sevgi, qayğı umurdu. Lakin ata dünyasını dəyişəndən sonra şairin təəsüflə axıtdığı göz yaşları, çəkdiyi peşmançılıq hissləri, özünün dediyi kimi, "kimə gərək, nəyə gərək". Bütün bu hissləri keşirən şair övladlara müraciət edir:

Ey övladlar,
Ayıq salmaq istəyirəm indi sizi.

Gizlətməyin atanıza, ananıza sevginizi.
Olursunuz, duman olun, sis olmayın,
Nədə xəsis olsanız da
Sevgidə xəsis olmayın!

Eyni duyğular "Mənim xalam" şeirində də ifadə olunmuşdur. Anası dünyasını dəyişdikdən sonra onun ətrini xalasından alan Bəxtiyar Vahabzadə xala uşaqlarına deyir:

Xalam uşaqları, sizə sözüm var
İndidən yanmayan sonra bərk yanar.
Düzünü deyim ki, anam sağ ikən,
Qədrini o qədər bilməmişəm mən.

Ayıltmaq istərəm indidən sizi
Yaman nigaranam xalamdan yana.
İndidən yandırın ürəyinizi
Qoymayın od tutub sonradan yana.

Ədəbiyyatşünas İfrat Əliyeva şairin tərcümeyi-halının yaradıcılığı ilə bağlılığını belə səciyyələndirir: "Məktəb həyatının şirin xatirələri şairi daim düşündürür, qəlbini riqqətə gətirir, onun bu mövzuya marağını daha da artırır. Şagird dostları, tələbəlik illərinin sirdaşları sanki yeni libasda, yeni görkəmdə gəlib onun qarşısında dayanır və şairi duyub yaşadıqlarını qələmə almağa çağırır". Bəxtiyar Vahabzadənin gənclik dövrünü işıqlandıran şeirləri həyatının o illərində baş verən xırda məqamlarına aydınlıq gətirir. Şair ömür-gün yoldaşına həsr etdiyi "İyirmi beş il" şeirində Sabir bağında ilk görüşlərini yada salır, illərin göz qırpımında keçib-getməyindən, hələ toy səsi qulağından getməmiş oğlunun toy arzusunda olduğundan şirin-şirin söhbət açır. Şair ömür yoldaşına müraciətlə:

Demə qocalmısan, gülüm, doğrusu
Mənimçün bir az da sonalaşmısan.
Balamın anası, nə sirrdir bu?
İndi mənimçün də analaşmısan –

deyərək, zaman ötüşdükcə məhəbbətin də ilk dadının dəyişildiyini göstərir.

Bəxtiyar Vahabzadə tələbə ikən universiteti başa vurmağın, dahiləri oxuyarkən sevginin, hicrana son qoymaq üçün ailə qurmağın səadət olduğunu düşünsə də yanıldığını "Səadət nədir" şeirində, universitetdə müəllimlik etdiyi illərdə keçirdiyi hissləri, tələbələrə olan münasibətini "Tələbələrimə" şeirində canlandırmışdır.

"Dağda şəlalə kimi", "Mənim şeirim", "Ümid", "Tələtüm", "Axtarışlarım" və s. şeirlərində şairin lirik "mən"i ön plandadır. Bəxtiyar Vahabzadənin bədiilik və sənətkarlıq baxımından mükəmməl olan əsərlərində dövr və zamana münasibət, fəlsəfi düşüncələr, insan

və dünya haqqında fikirlər üstünlük təşkil edir. Bununla belə, şair dünyəvi aləmə münasibət müstəvisində öz mənəvi aləmini ifadə etməyə nail olmuşdur ki, bu da onun tərcümeyi-halının bəzi məqamlarının aydınlaşmasına imkan vermişdir. "Qeybdən" adlanan şeirində şair Quranı dinləyərkən aldığı mənəvi paklığı belə ifadə etmişdir:

Quranı dinlədim, nura boyandım,
Dili qanmasam da, mənanı qandım.
Düşdüm birdən-birə səsin sehrinə,
Anlaya bilmədim onun sehri nə?

Fikrim qanadlandı, məni uçurdu,
Bütün günahlarım üzümə durdu.
Qeybdən səs gəldi qulaqlarıma,
Bu səs inamımı çəkdi tarıma.
"Nədir dilədiyin qalan ömürdən-
Allah dərgahına hazırsanmı sən?"

"Mən kiçik bir ürəyəm" şeirində şairin həyatının müəyyən, konkret bir məqamı ilə yanaşı mənəvi dünyası da əks olunmuşdur. Şair yaşı çoxaldıqca arzularının daha da artdığını, köhnəsinə

çatmamış yeni arzuların yarandığını, dünənki istəyinin bu gün gözündən düşdüyünü poetik şəkildə bildirir.

Bəxtiyar Vahabzadə dost məzarını ziyarətə gedərkən qəbristanda yatanların çoxunun öz dost-tanışları, dünyasını dəyişən dostlarının həyatda olanlardan daha çox olduğunu görüb təəssüflənir və təəssüratlarını Xudu Məmmədovun xatirəsinə yazdığı "Çox imiş" şeirində canlandırır. "Görən niyə təklənirəm" şeirində şair itirdiyi illərin həsrətini çəkərək dost-tanışının çoxaldıqca təkləndiyindən şikayətlənir, ömrünün son dövrlərində yazdığı "İki günün bir-birinə bənzəsə..." şeirində isə hər günün ölümə bir addım olduğunu bildirir. "Salam olsun bahara" şeirini şair yataqda olarkən qələmə almışdır. Bu şeirdə Bəxtiyar Vahabzadə yaşadığı şirin, xoşbəxt illəri xatırlayır, qəfil ölüm qorxusu onu çox sarsıdır. Lakin bununla belə, çöldə quşların səsi, baharın gəlişi onu ölüm xofundan uzaqlaşdırır və şeir nikbin sonluqla tamamlanır.

Xatirə ədəbiyyatı yalnız insanın həyat və fəaliyyətini deyil, onun hiss və düşüncələrini, həyata və insanlara baxışını, çevrəsində olan şəxslərə münasibətini də ehtiva edir. Memuar janrının bir növü olan tərcümeyi-hallar, eləcə də Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərindəki avtobioqrafik örnəklər bu özəlliklərdən xali deyildir. Görkəmli şairin xarakterinin ayrı-ayrı çizgiləri "Özümdən narazıyam", "Səhvlərim, səhvlərim", "Narahat olanda", "Utanmaq, qızarmaq", "Kimdir mənim düşmənim?" və s. şeirlərində açıq-aydın görünür. Bu şeirlərdə mərd, mübariz, özünə tənqidi yanaşan, daima narahat bir insanın könül, qəlb çırpıntıları duyulur. Şair "Bəli, əsəbiyəm" şeirində ona "əsəbi" deyən şəxsin haqlı və soyuqqanlılığın ona biganə olduğunu bildirir:

Bəli, əsəbiyəm, çünki insanam,
Mənim nifrətim var, məhəbbətim var.
Quzuya da bəli,
Qurda da bəli?
Deyirsən, olmasın baxışım mənim?
Nöqsanım budursa əgər... deməli,
Ancaq naxışımdır yanlışım mənim.

Professor Nizami Cəfərov çox doğru olaraq qeyd etmişdir: "B. Vahabzadə həyatını elə yaşamışdır ki, hər vaxt hamının (ümumən, mənsub olduğu millətin) üzünə dik baxa bilər – haqqı tapdalananlar həmişə ona müraciət edib, ona güvəniblər... Ürəyinin genişliyi, haqqın nahaqqa boğdurulmasına dözməməsi, həqiqət uğrunda hövsələsizliyə varacaq qədər mübarizliyi, laqeydliyə, biganəliyə etirazı Bəxtiyar Vahabzadəyə (xalqın təbiri ilə Bəxtiyara) təkcə ayrı-ayrı adamların deyil, bütövlükdə Azərbaycan millətinin böyük sayğısını qazandırmışdır".[1]

Bəxtiyar Vahabzadə kindən-küdurətdən uzaq bir şəxsiyyət idi. Kiminləsə küsülü qalmaq onun üçün əzab idi. Xarakterindəki bu özəlliklər onun əsərlərində yansımışdır. "Küsmə" şeirində şair

Öldür, qadan alım, qəlbində kini
Barış, mənə danış könlündəkini -

deyərək bu əzabdan qurtulmağa çalışır. Şair həmsöhbətinin könlünə dəyəndə, günahkar olduğunu anlayanda özü-özünə düşmən kəsilir:

Səhvlərim yay kimi
Mənim əsəblərimi
Tez-tez çəkir tarıma
Dönür əzablarıma.
Çəkdiyim bu əzablar
Xoş gəlir mənə bəzən.
Onda qisas alıram
Elə bil öz-özümdən.

"Xeyir-dua" şeirində şairin bir daha gözəl qəlbə sahib olduğunu görürük.

Qızım, şir ürəyi var imiş səndə,
Dərdini kimsəyə bildirməsən də,

N. Cəfərov. Seçilmiş əsərləri. Beş cilddə, ikinci cild. Bakı, Elm, 2007, s.176.

Nələr çəkdiyini hiss edirik biz,
Dərdinə şərikdir ürəklərimiz -

deyən şair şikəst doğulmuş uşaqların anasına təsəlli verir.

Bəxtiyar Vahabzadə oxuculardan aldığı məktubların şirinliyini sətirlərə düzür, bu məktubların tənqidçilərin deyə bilmədiyi çox mətləbləri açıqladığını, könlünə dayaq olduğunu fərəhlə bildirir. Oxuculara cavab yazmasa da onlara borclu qalmır.

Ünvanı siz olan mənim hər şeirim
Sizə göndərdiyim məktublarımdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin zəngin elmi, ədəbi-bədii və publisistik yaradıcılığından müxtəlif səpgili məqalələr, kitablar yazılmışdır. Haqqında yazılan xatirələr bir daha onun əsərlərinin tərcümeyi-halı, hiss və düşüncələri ilə həmahəng olmasından xəbər verir. Şair yaşadıqlarını, düşündüklərini qələmə alaraq gözəl ruha sahib olduğunu bir daha sübuta yetirir. 1950-ci illərdən Sovetlər İttifaqı dağılana qədər qələmə aldığı şeirləri Bəxtiyar Vahabzadənin özünün yazdığı kimi "qəlbimin fəryadı – yəni, o zamanın ağrı-acılarıdır".

Torpaqlarımız düşmən əlinə keçəndə şairin narahat qəlbinin çırpıntıları, duyğu və düşüncələri, hiss və həyəcanları "Əgər qorunmazsa istiqlalımız", "Həm oğul, həm ata", "Təzədən yaratsın yaradan bizi", "Söz alağı", "Yurd yad əlində" və s. bu kimi şeirlərində əks olunmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı haqqında istər Azərbaycanda, istərsə də onun hüdudlarından kənarda tanınmış yazıçı, şair və alimlər dəyərli fikirlər söyləmişlər. Yazıçı Nahid Hacızadə isə çox gözəl vurğulayır: "Böyük türk dünyasının söz-sənət kəhkəşanında bir ulduz parlayır – Bəxtiyar ulduzu. Bu ulduzun işığı yaxından da, uzaqdan da görünür. O, sərhədlər aşır, iqlimlər keçir..."[1]

Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif şəxsiyyəti xatirə, gündəlik və tərcümeyi-hallarda önəmli mövqeyə malikdir. Müəllif hadisələrə real qəhrəmanın gözü ilə deyil, bilavasitə özü baxır, müşahidə aparır, çox vaxt hadisələrin iştirakçısı olur, müəyyən məsələlərlə bağlı hiss və həyəcanlarını, fikir və düşüncələrini bildirir. Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadənin avtobioqrafik özəlliklərlə zəngin "Vaxt", "Layiqəmmi mən", "Qürub düşüncələri", "Gecikmişəm" şeirlərində müəllif şəxsiyyəti ön plandadır. "Mən türkəm" şeirində isə Bəxtiyar Vahabzadə inamla bildirir:

Əslimi, nəslimi tanıyıram mən,
Qarışıq deyiləm, özümdən hürkəm.
Sən kimsən, sən nəsən, özün bilərsən,
Mən ilk qaynağımdam türk oğlu türkəm!

1. N.Hacızadə. Bəxtiyar sehri, Bəxtiyar heyrəti... Bax: Türk dünyasının Bəxtiyarı (Bəxtiyar Vahabzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu). I hissə. Bakı, "Təfəkkür" NPM, 2002, s.254.

QAYNAQLAR

1. Cəfərov N. Bəxtiyar Vahabzadə. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996.
2. Cəfərov N. Seçilmiş əsərləri. Beş cilddə, ikinci cild. Bakı, Elm, 2007.
3. Əliyeva İ. Bəxtiyar Vahabzadənin lirikası. Bakı, Yazıçı, 1983.
4. Hacızadə N. Bəxtiyar sehri, Bəxtiyar heyrəti... Bax: Türk dünyasının Bəxtiyarı (Bəxtiyar Vahabzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu). I hissə. Bakı, "Təfəkkür" NPM, 2002.
5. Vahabzadə B. Əsərləri. XII cild. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2007.
6. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə, birinci cild (Şeirlər). Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004.

TÜRK DÜNYASININ KÜLTÜR VE SANAT ADAMLARININ BAXT YAR VAHABZADE HAKKINDAK SÖZLER

Ramazan USLU

Yrd.Doç.Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Unıversıtesi
Fen Edebiyat Fakultesi, Tarih Bölüm Başkanı
ruslu@hotmail.com

ÖZET

Vahabzâde hem Türk Edebiyatında hem de Dünya Edebiyatında tanınan ünlü bir şahsiyettir. Azerî Edebiyatında birçok yeniliğe imza atmış, yeri doldurulamayacak nadide bir sanatçıdır. Vahabzâde'nin şahsiyeti ve yaptığı faaliyetler ayrı bir tez konusu olacak kadar geniş çerçevede incelenecek kapasiteye sahiptir.

habzâde'nin şahsiyeti ve yaptığı faaliyetler ayrı bir tez konusu olacak kadar geniş çerçevede incelenecek kapasiteye sahiptir. Aşağıdaki satırlarda ünlü bazı Türkolog ve siyaset adamlarının Vahabzâde hakkındaki düşüncelerine yer vererek farklı bakış açılarıyla sanatçının tanınması amaçlanmıştır.

Cengiz Aytmatov'un Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri

Böyük yazar Gengiz Aytnatov Bahtiyar Vahabzade ile ilgili şu fikirleri söylemıştir."Bahtiyar Vahabzâde, hepimize has olan ihtiraslardan, doğrudan doğruya zaman, mekân ve fezanın mücerret âlemine günümüzün heyecanlarına, dünyanın atom tehlikesine köprü fikirler atar, köprü tablolar çizer. Yine her birimiz, bütün nesillere, insana, komşusuna, od ocağına ve bundan sonra bütün kâinata yüz tutar. Sanatkârlığının çiçeklenme ve müdriklik devrine kadem koyan büyük şairin ölçüsüz istidadı böylece meyve verir; böylece inkişaf eder. Zannımca, okuyucuların çoğu bugün kendisini, kendi dünyasını, kendi hırs ve heyecanlarını Bahtiyar'ın şiirlerinde bulabilir. Çünkü onun manzumelerinde zaman yaşıyor. Bizim kaygı yükümüzü taşıyan, derd ü serimize ortak olan, koynunda yaşadığımız zaman… Ve şiirlerin kudreti de işte bundadır.[1]

Süleyman Demirel'un Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri

Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Bahtıyar Vahabzade ile ilgili ilgili şu fikirleri söylemıştir. ''Sizin edebî kişiliğiniz bütün Türk Dünyasının manevî birliği ve yükselişiyle ilişkilidir… Sizi sadece Azerbaycanlı kardeşlerimizin değil, Çağdaş Türk Dünyasının bir kalem üstadı olarak selamlıyorum.''[2]^

Yavuz Bülent Bakiler'in Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri

Türkiyenin önemli alimlerinden biri olan Yavuz Bülent Bakiler Bahtiyar Vahabzade ile ilgili şu fikirleri söylemiştir. ''Türk Edebiyatı için Mehmet Akif, Yahya Kemal, Necip Fazıl ne ise Azerbaycan Edebiyatı için de Vahabzâde odur. Bahtiyar Vahabzâde, bütün Türk Dünyasının ortak sesinin, seven gönüllerin, aydınlık yüzlerin ve güzellik yolunun sembolüdür''[3].

Oljas Süleymanov'un Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri

Oljas Süleymanov'un Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri Oljas Süleymanov'un Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri söylemiştir:''Bahtiyar Vahabzâde, bütün ülkede tanınan ve sevilen bir şairdir. Ben onu hem insan hem yazar olarak tanıyan biriyim. O'nun şiirlerinde doğuya özgü bütün güzel nitelikler yansımıştır. O, bir halk şairidir. En büyük ödüllere layık görülmüştür. Lakin O'nun en büyük ödülü halkın sevgisidir. Bir genç, bana Bahtiyar'ın şiirini okuıdu. Sonra tercüme etti. —Bu bizim Bahtiyar'ın şiiridir. dedi. Doğuda en saygın kişileri soyadıyla değil, adıyla çağırırlar.''[4]

Sabir Rüstemhanlı'nın Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili fikirleri

Sabir Rüstemhanlı'nın Bahtiyar Vahabzâde ile ilgili şu fikirleri söylemiştir ''… Yaratıcılığı halka ilahî bir inançla bağlıdır ve bu inanç onun sanatkârlık hayatında baĢlıca rolü oynar. Uykusunda hıçkıran ve hiç kimse tarafından işitilmeyen, sesi hiçbir aks ü seda vermeyen nice yazarlar var. Lakin Bahtiyar Vahabzâde'nin sesine daima ses verirler. O, bir değil, birkaç nesil okuyucunun vatandaş olarak yoğrulup yeniden (millî kimliğini kazanarak) doğmasından hiçbir teraziyle ölçülmeyecek büyüklükte bir iş becermiştir. Son on yıllarda millî şuurun saflaşması ve şekillenmesinde, halkın özünü bulup yeniden doğmasında Bahtiyar Vahabzâde yaratıcılığı kadar ardıcıl tesir göstermiş kuvvetlerin sayısı çok azdır. Bence sanatkâr için bundan büyük bahtiyarlık olamaz!.. Bahtiyar Vahabzâde'nin şiir ve poemalarında cemiyet hadiselerinin, insan hislerinin mahiyetini açan poetik tezatlar silsilesi, hislerin ve düşüncelerin daimi zıtlaşması ve reddi ve yeniden yaratılması müşahede edilir.[5]

---

1 Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı", sf. 20.
2 Nizami Caferov, " Türk Dünyasının Ortak Sesi", Azerbaycan Türkçesinden aktaran: Perviz Sultanov, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, "Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı", sf. 39-40.
3 a. g. d. sf. 15.
4 a. g. d. sf. 16.
5 Halil İbrahim Usta, "Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)", Türk Dili Dergisi, (Türk Şiiri Özel Sayısı 5), sf. 741.

KAYNAKLAR

1. AYTMATOV, Cengiz, —Yaradıbdır İnam Meni, Men İnamın Övladıyam, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, —Bahtiyar Vahabzâde Özel Sayısı.
2. CAFEROV, Nizami, —Türk Dünyasının Ortak Sesi, Azerbaycan Türkçesinden aktaran: Perviz Sultanov, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, —Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı
3. MUSAOĞLU Mehman, —Bahtiyar Vahabzâde ve Ana Dili, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, -Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı
4. USTA, Halil İbrahim, —Modern Azerbaycan şiiri (Kuzey) || , Türk Dili, (Türk ġiiri Özel Sayısı 5)
5. YILDIRIM, Dursun,— —Payız Düşünceleri || Üstüne Düşen— Büyük Arzular, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, —Bahtiyar Vahabâde Özel Sayısı

B XT YAR VAHABZAD YARADICILI INDA BR TAN YA MÖVZUSU

ahin X L LL

fil.e.d., prof., Qafqaz Universiteti, Pedaqoji fakültə
İngilis dili və ədəbiyyatı kafedrası
Bakı / AZƏRBAYCAN
shahin_khalilov@co.uk

XÜLAS

Azərbaycanın elmi-ədəbi və poetik düşüncə tarixində özünəxas böyük alim, şair sözünü qızıl hərflərlə yazan Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı elmi-nəzəri fikrin həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun yaradıcılığında Britaniya mövzusu müəyyən dəyərləri ilə diqqəti cəlb edir.

1978-ci ilin oktyabr ayında Böyük Britaniyada Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirilmişdir. Elm və mədəniyyət xadimləri ilə səfərdə olan Bəxtiyar Vahabzadə London, Qlazqo, Mançester, Edinburq və Nottinqam şəhərlərində olmuşdur. Azərbaycana qayıdarkən "Hayd Park", "Kiçik pəncərə", "Ölüm, ya olum" adlı şeirlərini yazmışdır.

Məqalədə filosof şair və alimin Britaniya mövzusunda yazdığı əsərlərin ideya-bədii təhlili ön plana çəkilmişdir.

Açar sözl r: Vahabzadə şeiri, Britaniya mövzusu, Hayd park, kiçik pəncərə, şeirin sonuncu misrası.

BRITISH THEME IN BAKHTIYAR VAHABZADEH'S CREATIVITY

ABSTRACT

The creativity of Bakhtiyar Vahabzadeh who has carved his works with the golden letters as the prominent scholar, and a poet in Azerbaijani scientific – literary and poetic history of thinking always has been in the spotlight of scientific theoretical study of literature. The British theme in poet's creativity is of great value with its certain peculiarities.

Bakhtiyar Vahabzadeh visited the cities of London, Glasgow, Manchester, Edinburgh and Nottingham while he was on tour with science and cultural workers on the Azerbaijani cultural festivity in October, 1978. When he returned to Azerbaijan he wrote his British poems, as "Hyde Park", "The Small Window", and "To be, or not to be".

The author of the article pays special attention to the idea-artistic analysis of the poems on the British theme of the philosopher poet and scholar.

Key words: Vahabzadeh's poetry, British theme, Hyde Park, the small window, the poems' final stanza.

XIX əsrin görkəmli ingilis şairi və ingilis ədəbi tənqidinin yaradıcısı Mətyu Arnold (Matthew Arnold, 1822-1888) ədəbiyyat və tənqid məsələlərinə həsr etdiyi araşdırmalarının birində şeiri dünyanın ən böyük kəşfi və elmi adlandırmışdır. Yəni şeir, poeziya olan yerdə əsaslı elmlərin yaranması labüddür deyən ingilis alimi həqiqətən də, şeirin böyük güc-qüdrətinin, insan qəlbinə hakim kəsildiyinin nə demək olduğunu dərk edib öz fəlsəfi formulasını yaratmışdır.

Azərbaycan türk şeirinin ən uca zirvələrindən birində özünün Bəxtiyar Vahabzadə zirvəsini yaradan böyük filosof şairimizin həm şeirləri, həm ədəbi-tənqidi, həm də publisistik əsərləri həmişə oxucular tərəfindən heyrət və heyranlıqla qarşılanmışdır.

Hər yüz ildən bir zamanın, dövrün yetişdirdiyi nəhəng söz sərrafları sırasında Bəxtiyar Vahabzadə imzası ilə meridianları yarıb keçib, şeirləri dünyanın neçə-neçə ölkə xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur.

Dağların qoynunda gəl-gəl deyən buz bulaqlar kimi ilin hər fəslində qaynar, ürəyi istidən yanan adamlara məlhəm olan dağ suyuna bənzəyir Bəxtiyar Vahabzadənin məlhəm şeirləri.

Düz 33 ildən çoxdur ki, kitab rəfimdə kağız qovluğun arasında saxladığım rəngi saralmış

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 20 yanvar 1979-cu il tarixli sayında Bəxtiyar müəllimin "Britaniya şeirləri"ni hər dəfə oxuyanda sanki bu böyük şairin o ölkəyə saldığı söz ilməsi bu haqda düşüncələrimi yazmağa sövq etdi.

Bəxtiyar Vahabzadə şeirinin fəlsəfi, poetik yükü ilə oxucunu həyəcanlandıran, qələmə aldığı sözü, misrası ilə içimizdəki ümid qığılcımını alovlandırıb yandıran söz sərrafıdır. O, dünyada baş verən irili-xırdalı çox-çox məsələlərə, hadisələrə öz şair sözünü, məramını şəstlə söyləyib, qəlbləri dəli misraların təbii, səmimi düzümü ilə heyrətləndirən müdrik-filosof şair kimi neçə-neçə mətləblərin sirrini açıb oxucusu ilə həmdəm, sirdaş olmuşdur. Qeyd etdiyimiz kimi Böyük Britaniya ilə Azərbaycan məmləkəti məsafəcə nə qədər uzaq olsa da, xarici ədəbiyyatla maraqlananlar həmişə bu ölkə və onun sənət adamları, abidələri, adət və ənənələrinə dair deyilən sözü maraqla qarşılamışlar. Bəlkə də bunun sirri indi dünyanın birinci dili səviyyəsinə yüksələn ingilis dilinin və bu dilin beşiyi sayılan İngiltərənin sirli-soraqlı söz dünyasıdır.

Şairin Britaniyaya həsr etdiyi şeirlər silsiləsinin birincisi "Hayd park" adı ilə təqdim edilmişdir. Şeirinin epiqrafında "Londonda "Hayd park" deyilən bir bağda hər kəs istədiyini danışmaq, hətta hökuməti ittiham etmək hüququna malikdir" söyləyən şair konkret bədii detallar və həyati faktlarla Hayd parkın təsvirindən çox bu bağda tüğyan edən çıxışların məramı haqqında insanlığın mənəvi dünyasına nüfuz edir. O, özünəxas sadə, səmimi üslubuna sadiq qalaraq ustalıqla eşitdiklərinin və gördüklərinin poetik ruhunu misraların içində nəğməyə çevirir:

"Hayd park!"
Bu bağda azaddır insan.
Azaddır məramı, fikri hər kəsin.
Ey qəlbi yaralı, fikri pərişan,
Qəlbindən keçəni qorxma, de gəlsin.[1]

Göründüyü kimi, şair bu bağın ziyarətinə gələnlər arasında ürəyini açmaq, sözünü demək istəyənlərə "bu meydan, bu şeytan" deyə ürəyini boşaltmağın məqamı çatdığını bəyan edir.

Belə bir deyim var ki, şeir oxucuya ya fakt verir, ya da ona unudulmaz bir əyləncə gətirir. Bəxtiyar Vahabzadənin Britaniya silsiləsində, o cümlədən "Hayd park" şeirində məna, məntiqi deyim, zəngin fakt və əyləncə məqamları bir-birilə qol-budaq olub oxucunun gözləri qarşısında yeni bir zəngin poetik aləm açır.

Şair Hayd parkda tarixi həqiqətlərin "əlindən yapışıb" dünya vətəndaşının mesajını poetik şəkildə təqdim edir. O, sadəcə bir parkın gözəlliyini deyil, bu gözəlliyin içində öz yerini axtaran həqiqətlə yalanın sözünü deyən natiqlərin portretinə şair ürəyinin səsini qatır. Şeirdə oxuyuruq:

Bu parkdan kənarda, bağdan uzaqda
Dolaşır ölkəni müdhiş yalanlar.
Ancaq həqiqəti, yalnız bu bağda,
Deməyə iznin var, ixtiyarın var.

Niyə həqiqətin qaradır üzü?
Ali məclislərdən niyə qovulmuş?
Sözdə hakimdirsə həqiqət özü
Yalan qarşısında müttəhim olmuş.[2]

Həqiqətin yalanın hüzurunda müttəhim olması zaman-zaman insanların acı taleyində nə qədər sarsıntı, əzab-əziyyət və məhrumiyyətlərin yuvasını qurarmış. Bu, adi fikir deyil. Bu, şair Bəxtiyar Vahabzadənin Londonun Hayd parkları kimi dünyanın min bir guşəsində insanlığın həqiqət harayının ürəklərdə zınqırov kimi səslənən, səsi içində batan vətəndaş fəryadının poetik rekviyemidir.

Ə ədə%

Azad, açıq ürəkli, cəsur olun!
Sizin atanız belə bir nümunəni yaradıb.

Azərbaycan şairinin görüşü Bernsin oğlanları ilə deyil, o günlərdən xatirə kimi yaddaşlara köçən, şairin Ayrşayədəki kiçik daxmasından asılan pəncərəyə tuş gəldi. O, şairin azadlıq idealını, şotland nəğməkarının söz sənətində cilvələnən milli ruhunun poetik təcəssümünü yaratdı:

Qəlbi işıq ilə dolan şairin,
Qisməti – evitək bir zülmət oldu.
Arzusu – azadlıq olan şairin
Qazancı – həmişə əsarət oldu.[1]

Şair Robert Bernsin komasındakı kiçik pəncərənin sözlə çəkilmiş unudulmaz lövhəsini çəkdi. Kiçik pəncərə işığa həsrət qalan şairin komasında zülmətlə işığın, xeyirlə şərin mübarizə "meydanı" oldu. Ürək yanğısından doğan, duyğulardan pərvazlanan Bəxtiyar Vahabzadə bədii ümumiləşdirmələrlə şəxsi müşahidələrinin yekununu bu misralarla ifadə edir:

Kiçik pəncərədən baxdı dünyaya,
Bütövlük yox oldu, bölündü hər şey.
O baxdı günəşə, o baxdı aya,
Ümidi, arzusu qaldı yarıda,
Düşdü çərçivəyə arzuları da.
...Arzular həmişə zülməti yarmış,
Gələcək günlərə salam aparmış.
Göz əgər görürsə...
Nə fərqi varmış
Pəncərə ya kiçik, ya böyük olsun.[2]

21 oktyabr 1978-ci il tarixdə yazıya alınan şeir Bəxtiyar Vahabzadənin poetik dünyasından qopan bir əsintini xatırladır. Bu şeir şairin hamıya, irili-xırdalı bütün dünya oxucusuna müraciəti kimi diqqəti çəkir, bütün insanlığın keçmişi, bu günü, gələcəyi haqqında işığın insanlar üçün nə demək olduğunun poetik lövhəsini yaradır.

Vilyam Şekspirin adı gələndə həmişə onun "Hamlet"indəki məşhur monoloqundan qopan "Olum, ya ölüm" yada düşür. Stratfordda Vilyam Şekspirin uyuduğu Triniti kilsəsini ziyarət edən Bəxtiyar Vahabzadə şeirinin əvvəlində kiçik bir qeydini yazmışdır: "Şekspirin doğulduğu Stratford şəhərində Şekspirin heykəli onun dörd surətinin – Maqbet, Otello, Lir və Hamletin heykəlləri arasında ucaldılmışdır". Hamletin dili ilə "Olum, ya ölüm" deyən haqq şairinin bu sualın cavabı haqqında fəlsəfi poetik düşüncələri dünyanı dərk etməyin ən incə mətləbləri haqqında nə qədər təbii və poetik səslənir. Şeirdə oxuyuruq:

"Olum, ya ölüm" deyə
Dörd yüz ildir düşünür.
Dörd min il, dörd milyon il
düşünəcək o yenə.
"Dünyaya sığmaz başı sığıbdır sinəsinə".
"Olum, ya ölüm" dedi,
Ondan əvvəlkilər də
Ondan sonrakılar da.
O nə ilkdir, nə də son.
Cavabı tapılmadı bu əbədi sorğunun.
Hamletin tunc heykəli... arxasında yaradan
Məxluğunun dililə danışdı zaman-zaman.
Atomlu əsrimizdə bu dünyanın taleyi
bağlı ikən bir ana,

[1] Yenə orada.
[2] Yenə orada.

“Olum, ya ölüm” – deyə
İndi dünyamız verir bu sualı insana.[1]

Beləliklə, oxucunun da, Britaniya mövzusuna maraq göstərən araşdırmaçının da ürəyində “olum, ya ölüm” sualı əbədi heykələ dönür. Şairin düşüncələrinin poetik ovxarında ürəklərdə nikbin duyğular yaranır. Bu, şair Bəxtiyar Vahabzadənin həmişə xatırlanan, ürəkləri riqqətə gətirən şah misralarının yaratdığı xoş duyğular assosiasiyalarıdır.

D B YYAT

1. Vahabzadə Bəxtiyar. Britaniya şeirləri. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 20 yanvar 1979-cu il.
2. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. XII cilddə. Bakı: Elm, 2008; 2009.
3. Vahabzadə Bəxtiyar. Gəlin açıq danışaq... (Məqalələr toplusu). Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1989, 222 s.
4. Leask Nigel. Robert Burns and Pastoral. Poetry and Improvement in Late Eighteenth – Century Scotland. Oxford: Oxford University Press, 2010, 347 p.

B XT YAR VAHABZAD N N RUS D L N T RCÜM OLUNMU S RL R ND B D ADEKVATLIQ XÜSUS YY TL R

Tamilla bdülm cid qızı X lilova
Azərbaycan Tibb Universitetinin professoru
filologiya üzrə elmlər doktoru
imamverdi.hamidov@mail.ru

Статья посвящена особенностям художественной адекватности в русских переводах произведений Бахтияра Вагабзаде. Автор анализирует переводы народного поэта Азербайджанской Республики сравнительно с их оригиналами и приходит к такому заключению, что они играли большую роль в популяризации Б.Вагабзаде во всем мире.

: Вагабзаде, адекватность, Айтматов, перевод.

PECULIARITIES OF ARTISTIC ADEQUACY IN RUSSIAN TRANSLATIONS OF THE WORKS BY BAKHTIYAR VAHABZADEH

ABSTRACT

The paper is dedicated to the peculiarities of artictic adequacy in B.Vahabzadeh’s works translated into Russian. The author analyses Russian translations of the works by the People’s poet of Azerbaijan Republic comparatively with their originals and comes to such conclusion that they were of great importance in popularization of B.Vahabzadeh over the world

Key words: Vahabzadeh, adequacy, Aytmatov, translation.

Böyük rus mütəfəkkiri və tənqidçisi V.Q.Belimski vaxtılə yazırdı: «Hər bir dilin yalnız onun özünəməxsus olan vasitələri, xüsusiyyətləri və keyfiyyətləri vardır. Əsərin əslinə yaxınlıq onun hərfini deyil, ruhunu verməkdən ibarətdir. Bədii əsərləri tərcümə etməyin bircə qaydası var – tərcümə olunan əsərin ruhunu vermək; əgər müəllif özü rus olsaydı, əsərini necə yazardısa, tərcüməçi də əsərin ruhunu rus dilində elə verməlidir; başqa yol yoxdur» (1, s. 429).

Keçmiş SSRİ (indiki MDB və Pribaltika) məkanında milli ədəbiyyatlardan olan bədii əsərlərin rus dilinə tərcüməsi böyük əhəmiyyətə malik idi: rus dili vasitəsilə hər hansı bir konkret milli müəllif bir tərəfdən ölkənin başqa müttəfiq respublikalarında; digər tərəfdən isə xaricdə müxtəlif dillərə tərcümə edilməklə SSRİ sərhədlərindən kənarda oxunub tanınmaq imkanı qazanırdı.

Akademik Məmməd Arif yazırdı: «…rus dili vasitəsilə Azərbaycan ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri başqa sovet xalqlarının və bütün dünya xalqlarının malı olur… Azərbaycan sovet

[1] Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. XII cilddə. Bakı: Elm, 2009.

ədəbiyyatının elə görkəmli nümunələri vardır ki, rus dilinə tərcümə olunandan sonra… bir çox xarici dillərə də tərcümə edilmişdir» (2, s. 341).

Bu baxımdan görkəmli sənətkarımız – Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin ayrı-ayrı yaradıcılıq nümunələrinin və bütövlükdə kitablarının rus dilində nəşri təkcə onun özü üçün deyil, ümumiyyətlə milli ədəbiyyatımız üçün əlamətdar hadisələrdən olmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadənin bir sənətkar olaraq xaricdə tanınıb şöhrət qazanmasının ilkin başlanğıcı hesab edilə bilən rus dilindəki əsərlərinin və kitablarının tərcüməşünaslıq nöqteyi-nəzərindən təhlil və tədqiqlə araşdırılması və onların orijinalla müqayisədə bədii adekvatlıq xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılıb qiymətləndirilməsi aktual ədəbi-nəzəri vəzifə kimi qalmaqdadır.

Məhz B.Vahabzadə əsərlərinin rus dilinə tərcümələri əsasında Çingiz Aytmaton, Yeqor İsayev, Lev Ozerov, Yevgeni Yevtuşenko və b. kimi görkəmli ədəbi simalar, söz-sənət adamları onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmiş, haqqında dəyərli fikirlər söyləmişlər.

Şairin əsərlərini rus xalqının R.Kazakova, Y.Yevtuşenko kimi məşhur sənətkarları, habelə Q. Registan, A.Kronqauz, V.Zaytsev, T.Kamennaya, M.Pavlova, E.Yeliseyev, V.Luqovoy, N.Qrebnev, A. Xaldeyev, V.Lifşits, L.Şereşevski, A.Yudaxin, N.Novikov, Y.Morits, İ.Şklyarevski, A. Peredreyev, E.Balaşov, L.Latının, A.Kuşner və b. kimi tanınmış şair və mütərcimlər sətri tərcümə vasitəsilə Azərbaycan dilindən rus dilinə bədii tərcümə etmişlər.

Bu sahədə Azərbaycanın V.Qafarov, M.Vəkilov, A.Axundova, S.Məmmədzadə kimi qələm sahiblərinin fəaliyyəti də təqdirə layiqdir və onların B.Vahabzadədən rus dilinə birbaşa etdikləri tərcümələr öz bədii-estetik xüsusiyyətləri ilə seçilirlər.

Böyük qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatov öz qələm dostu haqqında yazır: «Bu yaxınlarda Bəxtiyar Vahabzadənin yeni şeirlər kitabmı oxudum. Şeirlər ruscada böyük heyranlıqla oxunur. Həmin şeirlərdə zaman yaşayır-bizim qayğı "yükümüzə" tab gətirən, dərd-sərimizə şərik olan, qoynunda yaşadığımız zaman! Şeirlərin qüdrəti də məhz bundadır. Eyni sistemə daxil olan türk mənşəli dillərimiz bir-birinə yaxın olduğuna görə azərbaycanlılar məni çox asanlıqla inandırırlar ki, indiki dövrdə Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı orijinalda milli poetik fikrin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Zəngin Azərbaycan ədəbi ənənələri müqabilində bu cür nüfuz və şöhrət qazanmağın çox-çox çətin olduğunu asanca təsəvvürümə gətirirəm. Bununla belə, unutmaq olmaz ki, ənənələr yalnız və yalnız müasirliyin gərdişində, yeni yaradıcıların yeni sözündə yaşayır» (3, s. 4).

Ç.Aytmatovun B.Vahabzadədən dərhal nümunə gətirdiyi məhşur dördlüyü orijinalda və rus dilinə tərcümədə nəzərdən keçirək:

Ya amaq – yanmaqdır

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır!

–

Способность пламенеть – в ней наша сила.
Свети другим – хоть день, хоть час один!
Свеча – и та, когда горит – светило.
Когда погашена – лишь воск и стеарин (4, с. 10).

Mütərcim N.Qrebnova şeiri demək olar ki, tam adekvat şəkildə rus dilinə çevirmişdir.

B.Vahabzadənin başqa bir şeirinin rus dilinə tərcüməsini bədii adekvatlıq baxımından orijinalla müqayisə edək:

50 ya

Mən necə oldu ki, çatdım əlliyə?
- Yox, deyə bilmərəm,
Dedilər: - Niyə?
Bir içim su kimi içdim mən onu.
Əllicə an imiş, demə, əlli il.
İllərin nə təhər sovuşduğunu

Bilərək yaşamaq, yaşamaq deyil.

Bilmədim...
Könlümün həyəcanları,
Qovladı bu dağdan o dağa məni.
Ömrün arzu dolu pilləkanları
Uçurdu budaqdan-budağa məni.

Gün doğdu...
Həvəslə,
Yanan ürəklə
Çalışdım, vuruşdum...
Gün axşam oldu.
İli qarşıladım təzə diləklə,
Bir də ayıldım ki, il tamam oldu.

Yol getdim...
Saymadım yağışı, qarı.
"Məqsədə tələsən dincəlməz" – dedim.
Yanımdan ötüşdü, saya bilmədim.

Elə qanadlandım,
Mən elə uçdum,
Sürətim döndərdi ayı həftəyə.
Arzular ardınca göylərə uçdum,
Yerin təqvimləri yaramır göyə.

Zəhər də içmişəm, bal da yemişəm.
Ömrümün yolları min keşməkeşdə,
Mən vaxtı heç zaman gözləməmişəm,
Vaxt özü qapını döyüb həmişə.

Məni yaşadan da tələtüm oldu,
Dalğalar qoynunda ötdü anlarım.
Mənim zaman ölçüm, vaxt ölçüm oldu,
Ölçüyə gəlməyən həyəcanlarım.

Mühit dənizidir önümdə masa,
Ləpədir ömrümün hər anı, qardaş.
Dalğalar ürəkdə baş qaldırmasa,
Həyatda axtarma dalğanı, qardaş.

Yaşadım, bildirib vaxta həddini
Dəli dalğaları mən yara-yara.
Yaşadım...
Eşq olsun vaxtın həddini
Özünə sığdıran çırpıntılara!

Zirvədən ötübdür, döşə qar yağır,
Yol əsir,
qapını qış döyür...
Nə qəm.
Əllimi xərclədim...
Xöşbəxtliyimdir,
Neçəm qaldığını deyə bilmərəm.

Gah müdrik qocayam, gah cavanam mən,
Yadıma salıram gah da ilkimi.
Könlümə sığmayan tələtümündən
Yaşadım əllimi bircə il kimi (3, s. 198-199).

V.Şirokovun tərcüməsində:

Как все-таки вышло, что мне пятьдесят?
И что я отвечу? Мол, рад ли – не рад?..
Как будто воды долгожданный глоток,
Я выпил из разом, - все годы лишь миг.
Но был мой глоток небывало глубок,
Я знаю сегодня: он – в сердце проник.

Волнения сердца опять и опять
Меня от вершины мгновенно к другой,
Влекли… Не успел я вершин сосчитать,
Ведь я же не ведал, что значит покой.

И солнце всходило. И сердце влекло
В дорогу… А полдень уже миновал…
Уж вечер сутулится недалеко,
А я лишь ступил на большой перевал!

Как путник иду… Не считая дождей,
Снегов не считая и резких ветров.
И все же доволен я жизнью своей,
Ее повторить неустанно готов.

Так крылья расправил. Так к цели летел,
Что скорость расплавила месяцы в дни.
Я к солнцу, наверно бы, так долетел,
Ведь в космосе время – земным не сродни.

И яду испил, но и меду поел…
И все-таки юно иду по земле.
Я время свое торопить не хотел,
Само оно часто случалось ко мне.

Его я измерил не стуком минут –
Волненьями сердца, его частотой…
Ученые, может, когда-то найдут
Изменчивость времени в жизни людской.

Когда ты наполнишь делами года,
Они пролетят, как часы или дни.
Но если ты – пуст и бездельник, тогда
Для сердца не вспыхнут полета огни.

Пусть время имеет границы свои,
Я жил не в угоду минутным страстям;
Полвека отдал настоящей любви,
ЕЕ не измерить секундам и дням.

Взошел на вершину, где ветер поет,
Где снег… В дверь мою постучала зима.
Я прожил полвека… И счастье мое,
Что все-таки это – не старость сама.

То старец спокойный, то юноша я…
То я детство вернусь без забот и невзгод…
Но сердце от бурь роковых не тая,
Я прожил свои пятьдесят – словно год! (4, с. 141-142).

Şübhəsiz, mütərcim Bəxtiyar şeirini yüksək ustalıqla rus dilində səsləndirmişdir.

Vaxtilə tənqidçi L.Ozerov yazırdı: «На русском языке вышло шесть книг Бахтияра Вагабзаде. Настоящая книга является в известной мере итоговой. Это избранные стихотворения в просмотренных и заново сделанных специально для этого издания переводах.

Поэзия Бахтияра Вагабзаде-это поэзия поиска верных духовных ориентиров. Одни стихи могут быть сильней, другие слабей, но сквозь всю их массу ярко прочерчивается линия этого поиска. Мы получаем своего рода азербайджанский вариант фаустианства» (5,с.4-5).

Tənqidçinin Vahabzadə poeziyasında faustçuluq kimi ümumbəşəri-fəlsəfi ideyanı görməsi əlbəttə ki, onun şeirlərinin məhz rus dilində mükəmməl tərcümələri ilə dərindən tanışlığı sayəsində mümkün olmuşdur.

Lakin B.Vahabzadənin heç də bütün əsərlərinin tərcüməsi bədii adekvatlığa tam cavab vermir. Məsələn, «Dəmiryolçu» şeirinin (6, s. 544) tərcüməsində zəruri olan ekspozisiya – birinci bənd atılmışdır:

Əlindəki fanar ilə işıqladıb dövrəsini,
Dəmir xəttin yanı ilə gedir qoca dəmiryolçu.
Uşaqlardan eşidincə paravozun fit səsini
Bilir hansı yolla gəlir, bilir hansı qatardır bu (5, s. 14-15).

«Çinar» şeirində isə birinci misra belədir: «Çayın kənarında *cavan* bir çinar» (6, s. 82). Rus dilində tərcümədə isə «cavan» sözü verilməmişdir:

За деревней возле яра
У ручья росла чинара (5, s. 19).

Şairin əsərlərinin orijinal ilə rus dilinə tərcümələri arasındakı fərqli cəhətlər bəzən müəllifin özündən gəlir. Bu barədə B.Vahabzadə özünün «Müəllifdən qeydlərində» yazırdı:

«Tədqiqatçılarımın nəzərinə bir cəhəti də çatdırmaq istəyirəm: 1955-60-cı illərdən sonra mənim üslubum, yazı tərzim artıq formalaşsa da, yaradıcılıq yolum müəəyyənləşsə də, ondan sonra, lap son yazılarımda da bəzi şeirlərimdə müəyyən dəyişikliklər aparmaq, ya ixtisar, ya da bir-iki bənd əlavə etmək mənim adətimdir» (6, s. 6).

Beləliklə, «çoxdan sübut olunmuşdur ki, bədii tərcümə işi yaradıcılıq işidir, sənətkarlıq işidir. …Yaradıcı tərcüməçi öz işini ürəkdən sevməli, onu ehtirasla, ilhamla görməlidir» (2, s. 346). Bu baxımdan xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığından rus dilinə edilmiş tərcümələrin bədii adekvatlıq xüsusiyyətlərini, fikrimizcə, qənaətbəxş hesab etmək olar.

D B YYAT

1. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. Том II. Москва, АН СССР, Институт Русской лит. (Пушкинский дом) 1953, 800 с.
2. Məmməd Arif. «Bədii tərcümə», (s. 340-364). Seçilmiş əsərləri. Üç cilddə. I c. Bakı, Az. SSR Elm.Akad. Nəşriy. 1967, 620 s.
3. Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri, II cilddə. Ic.,Ön sözün («Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladıyam», s. 4-7) müəllifi Çingiz Aytmatov. Bakı, «Öndər» nəşr. 2004, 328 s.
4. Бахтияр Вагабçаде. Мы на одном корабле. Иçбранное. Перевод с аçербайджанского. Автор предисловия («Прикосновение словом», с. 5-6). Е.Исаев. Редактор С.Мамедçаде. Баку, «Яçычы», 1983, 350 с.
5. Бахтияр Вагаб.4<028<025 Tf3TJ/TT19-0.0019 Tc<025.0016aTj/TTT4 626 Tc2.6647 01 Tf0.2455 0 TD0.0001 Tc[<0242026b

BAHT YAR VAHABZADE'N N DEVLET VE YÖNET M ANLAYI I

Eyüp ZENG N

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü
ezengin@yahoo.com

Fethi GED KL

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
gediklifethi@gmail.com

ÖZET

Bahtiyar Vahapzade'nin yaşadığı dönem (1925-2009) Azerbaycan halkı için sosyal ve siyasal açıdan sıkıntılı bir dönemdir. Çocukluk ve gençlik yılları Sovyet Rusya'nın Azerbaycan'da sosyalist sistemi kurma ve yerleştirme politikalarının yoğun bir şekilde uygulandığı ve halkın baskı ve istibdat altında tutulduğu dönemde geçmiştir. İlk şiirlerini yayınlamaya başladığı yıllarda Sovyet sistemi baskı ve yıldırma politikalarını bütün şiddetiyle uygulamaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı ve Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlık kazandığı dönem ise Şair'in olgunluk dönemi olmuştur. Farklı sosyal ve siyasal sistemler içerisinde yaşayan Vahapzade, gerek Sovyetler Birliği gerekse de Bağımsızlık döneminde yaşanan, yönetimden kaynaklanan sıkıntılara eserlerinde yer vermiştir. Şair'in iç dünyasındaki düşünceler ve beklentiler ile, dışındaki devlet ve yönetim anlayışının yani Sovyetler Birliği sisteminin çatışması, eserlerine bir ikilik-düalizm olarak yansımıştır. Bu çalışmada Bahtiyar Vahabzade'nin Devlet ve Yönetim anlayışı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan, Devlet, Yönetim, Sistem

1. Giri

Bahtiyar Vahabzade, XX. yüzyıl Azerbaycan Türkçesinin en dikkate değer şairlerinden birisi ve belki de birincisidir. Kendisine has şiir söyleyişiyle ülkesinde yaşanılan hayatı ve kültür değerlerini büyük bir ustalıkla dile getirmiş ve ortaya koymuştur (Aktaş, 2010: 19-27). Yaklaşık 70 yıllık sanat hayatı içerisinde millî duygu ve düşünceler içerisinde kaleme aldığı 40 kadar şiir kitabı, tiyatro eserleri ve bilimsel çalışmaları ile Türk milletine hizmet eden şairin saçtığı ışık yüzyıllardır bağımsızlık mücadelesine sahne olan Azerbaycan topraklarında millî şuurun canlı kalmasında önemli rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte 1990'da başlayan bağımsızlık hareketlerine de büyük bir destek vermiş olan Vahabzade, Bağımsızlık sonrası dönemde de çeşitli defalar milletvekili seçilmiştir. Halkın kendisine karşı olan bu teveccühü, onun milleti ile ne kadar güzel bütünleşebildiğinin, onların duygu ve düşüncelerine ne ölçüde tercüman olabildiğinin de en büyük göstergelerindendir (Türkmen, 2009: 173-176).

Vahabzade, Azerbaycan'ın yetiştirmiş olduğu en büyük şairlerden birisidir (Karaman, 2009: 12). Bütün Türk dünyasında olduğu gibi Türkiye'de de millî şuur sahibi hemen herkes tarafından tanınan ve büyük bir hayranlık ile okunan Vahabzade, edebiyat çevrelerince de özellikle Türkçenin yaşayan en büyük şairi olarak tanımlanmıştır (Türkmen, 2009: 173-176). Vahabzade ismini duyan birçok Türk aydını, ilk önce, onun en mümeyyiz vasfı olan şairliğini haklı olarak hatırlar. Oysaki Vahabzade güçlü bir şair olması yanında, geçmiş ve geleceğin izdivacını akıl ve tefekkür yoluyla gerçekleştiren bir fikir adamı, dünyada olup biten hadiselere bigane kalmayan, bu olayları isabetli suretteanaliz eden hatırı sayılır bir entelektüel, aynı zamanda ülkesinde, Türkiye'de, Türk dünyasında, kısaca İslam âleminde, cereyan eden hadiseleri çok yakından takip eden, olumlu gelişmeler karşısında sevinen, olumsuz gelişmeler karşısında ıstırap çeken bir çile adamıdır (Karaman, 2009: 12).

Edebi eserler, tarihi-sosyal bir veri niteliği taşımaktadır. Sanatçının bulunduğu zaman ve şartların etkisinden kurtulması mümkün değildir. İçinde bulunulan sosyal şartlar ve coğrafi faktörler toplumun yapısını etkilemekte, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında da etkisini göstermektedir. Özellikle birey ele aldığı konuları değerlendirirken ve belli tavır alışları sergilerken bu durum daha da belirginleşmektedir. Vahabzade için gerek etkilenme ve fikri oluşum süreci bakımından, gerekse işlediği konuların malzemesini oluşturması bakımından içinde bulunduğu sosyal muhit tam bir müşahede sahası olmaktadır. Yaşadığı dönemin şartları ve Vahabzade'nin eserlerinde bu etkilenmenin yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

2. Aldi i Görevler

Bahtiyar Vahabzade, Üniversite öğretim üyeliği ile birlikte birçok resmi ve gayri resmi görevlerde bulunmuş, sosyal hayata faal bir şekilde hizmet etmiştir. Aldığı görevler şunlardır: 1945 yılı Ocak ayında Azerbaycan, Yazarlar Birliğinin başkanı Samet Vurgun'un da tavsiyeleri ile Yazarlar Birliğinin üyesi olmuştur. 1947 yılında Bakü Devlet Üniversitesinde asistan olarak göreve başlamıştır. 1981 yılında, Sovyetler Birliğinin ve Yazarlar Birliğinin VII. Kurultayında Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği'nin İdare Heyeti'nin, aynı zamanda Azerbaycan Yazarlar Birliğinin İdare Heyetinin üyeliğine seçilmiştir. Bu görevleri ile birlikte, aynı zamanda Azerbaycan İlimler Akademisi ve Azerbaycan Komünist Partisi Bakü komitesinin de üyesi olarak görev yapmıştır. Gerek Sovyetler Birliği döneminde, gerekse de Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrası dönemde Azerbaycan Milli Meclisinde milletvekili olarak görev yapmıştır (Karaman, 2009: 25).

3. Devlet ve varlık ko ulları

Çağdaş insan toplumlarında, en büyük örgütlenme olan Devlet, insanların bütün ilişkilerinde en önemli ve en etkili koordinatördür. Kişilerin doğumlarından ölüp gömülmelerine kadar her şeyle Devlet mekanizması ilgilenmektedir. Devlet kendisine özgü nitelikleri, araçları ve gücü olan bir örgütlenmedir (Dönmezer, 1984: 369-373). Müstebit veya esarete dayanan bir Devletin ülkesinde sağladığı asayiş ve düzen ile, demokratik sistemdeki bir Devletin sağladığı düzen arasında çok geniş ölçüde fark bulunması mümkündür. Devlet çok önemli fonksiyonlar gören bir toplum yapısıdır (Dönmezer, 1984: 369-373).

Devlet örgütlenmiş bir toplumdur. Her örgütlenmiş toplum gibi devletin de bir düzeni vardır. Devlet, Arapça kökenli bir deyimdir, elden ele geçen iktidar, saltanat anlamına gelir. Devleti soyut olarak tanımlamakta güçlük vardır. Şimdiye kadar yapılan tanımlamalar doyurucu olmamıştır. Yazarlar, devleti tanımlarken, devletin ögelerinden birine ağırlık verme yolunu yeğlemişlerdir. Genel olarak devlet tanımlarında iki eğilim görülür. Bunlardan biri, devleti bir "toplum" olarak, diğeri de, bir "iktidar" olarak gören yaklaşımlardır. Devlet yerleşik bir topluluk dışında düşünülemediği gibi, topluluğu olmayan bir siyasal iktidar da düşünülemez. Bu iki görüş birlikte ele alındığında devletin varlık koşulları üç noktada toplanabilir: bunlar, topluluk, ülke ve egemenliktir. Egemenlik devletin varlık koşullarından olmakla birlikte, devlet çarkını işletecek ve devletin amacını gerçekleştirecek olan da, siyasal iktidardır Gözübüyük, 2008: 12-19). Devlet dışa ve içe karşı toplum adına hareket edebilen, bu amaçla güç kullanabilen, toprağı ve insanıyla tüm bir ülkeyi temsil eden, onun simgesi olan bir kurumdur (Kışlalı, 1987: 88).

3.1. Devletin varlık ko ulu olarak insan toplulu u: millet

Devletin meydana gelebilmesi için bir insan topluluğuna (devletin insan unsuru) ihtiyaç vardır. Bir tek kişi yalnız başına devlet olamaz. Bir devletten söz edebilmek için o devlet ülkesinde toplumu oluşturan insanlar arasında devamlı bir ilişkinin doğmuş olması gerekir (Esener, 2000: 209-217).

Devlet, her şeyden önce bir insan topluluğudur; milyonlarca insandan oluşmaktadır. Bunlar arasında amaç birliği de vardır. Devletin varlık koşullarından olan topluluğa halk, ya da ulus adı verilir. Devlet ile ulus aynı şey değildir. Devlet olmadan da ulus olabilir. Devlet, belli bir yerde yerleşmiş bir insan topluluğunu gerekli kılar. Burada önemli olan topluluğun devlet olarak örgütlenme isteği ve yeteneğidir. Bu düzeye ulaşan topluluklar ulus adını alır. Devlet uygulanan devlet biçimine göre, çok uluslu da olabilir (Gözübüyük, 2009: 12-19).

Devletin varlık, ya da oluşturucu unsuru olarak, belli bir arazi üzerinde yaşayan insan topluluğu, inkar edilemeyecek doğal bir gerçeği ifade etmektedir. Günümüzde bu insan topluluğu millet kavramı ile ve devletler de milli devlet olarak nitelendirilir. Millet, bireylerin birbirleriyle aynı zamanda maddi ve manevi bağlarla birleşmiş olduklarını hissettikleri ve kendilerini, öteki milli toplulukları oluşturan bireylerden farklı olduklarını kabul ettikleri bir insan topluluğudur (Teziç, 2009: 117-120).

Millet, kendi birliğinden haberdar olan, siyasi bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış ve milli devlet kurma kabiliyetine sahip sürekli ve teşkilatlı insan zümreleridir. Millet aynı zamanda gelişmiş olan bir milliyettir. Milletin ortaya çıkışında birçok faktör etkili olmakta ve bunlar birlikte rol oynamaktadır. Sadece dil ve din birliği yeterli değildir. Ortak ülkü ve bir arada olmayı gerektiren ortak irade büyük önem taşımaktadır (Erkal, 1987: 33-37).

İnsan topluluğunun niceliği (miktarı) önemli değildir; ama niteliği önemlidir. Her insan topluluğu devlet kuramaz. Bir arada yaşayan insanların bir devlet kurabilmeleri için, birtakım bağlar ile birbirine bağlanmış olmaları gerekir. Birbirine birtakım bağlarla bağlanmış olan insanlardan oluşmuş topluluğa millet denir. Belirli bir insan topluluğunun bir devlet kurabilmesi için millet niteliğinde olması gerekmektedir (Gözler, 2011: 33-41).

Millet, devletin demografik yapısını meydana getirir. Bu yapının temel ögesi ise insandır. Buna göre millet, insanlardan meydana gelen bir topluluktur. Ancak her insan topluluğu millet olamaz. Millet olabilmek için bu insan topluluğunda maddi ve manevi bazı ortak unsurların bir arada bulunması gerekmektedir. Genel olarak millet, "geçmişte, günümüzde ve gelecekte; hatıraları yönelişleri olan varlık" şeklinde tanımlanır. Milleti meydana getiren unsurlar maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Soy, toprak ve ekonomi (emek) maddi unsurları; dil, din, kültür ve ülkü (ideal) birliği ise manevi unsurları meydana getirir (Doğan, 2004, 137).

3.2.1. Millet ve Vahabzade : milletin ortak ba ları:

3.2.1.1. Türk Medeniyeti:

Türk dünyasıyla yakından ilgilenen şair bir makalesinde Türk medeniyetine olan hayranlığını şu satırlarda dile getirir: "Milli medeniyetimizin ortaya çıkarılması için milli psikolojimizi çok iyi öğrenmeliyiz. Medeni milletler bu hususta çok mesafe kat etmişler. Maalesef bu hususta biz hala yol alamadık. Bence milli karakter öğrenilmeden milli unsurları tayin etmek çok zordur. Öncelikle asırlar boyu atalarımızın sahip oldukları adet ve ananelerimizi tekrar hayata geçirmeliyiz. Burada Kaşgarlı Mahmut'u, Orhun Yenisey Yazılarını, Oğuznameleri çok iyi öğrenmeliyiz" (Karaman, 2009: 230).

Aynı zamanda Türk'ü İslam'dan ayırmak olmaz. Bir yerde, "İslam Araplar arasında başladı, Türkler korudu" diye bir cümle okumuştum. Bu çok doğru bir fikirdir. On asırdır İslam'a Türkler bayraktarlık yapmıştır. Türk medeniyetini İslam medeniyetinden ayırmak doğru değildir" (Karaman, 2009: 230).

3.2.1.2. Dil

Vahabzade'nin, özellikle II. Dünya Savaşından sonraki ilk on yıl ve onu takip eden senelerde Azerbaycan Türk toplumunun bir tercümanı haline geldiği görülür. Vahabzade sadece idarî sistemdeki çarpıklıkları, tarım ve sanayi alanındaki aksaklıkları değil; aynı zamanda millî, manevî konuları, insanî meseleleri ele alma hususunda da oldukça başarılı eserler vermiştir. Vahabzade' nin bir ömür boyu vermiş olduğu mücadelede, azatlıkla eşdeğer tuttuğu ana dili büyük önem arz etmektedir. Yazmış olduğu makalelerde ve şiirlerde bu hususdaki hassasiyetini görmek mümkündür. Ona göre ana dilini bilmeyen bir insanın o millete ait olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. Dilini bilmeyen milli düşünce ve vatanperverlik bakımından onursuz olur. Onlar için vatan mefhumu şahsi ev, millet düşüncesi de yakın akraba anlamına gelmektedir. Ana dilini bilmeyen bireyler milletin ruhuna, maneviyatına ve tarih şuuruna biganedir ve o milletin evladı değildir (Karaman, 2009: 61).

Vahabzade'nin, ana dili üzerine yazdığı eserlerinde, yarım asrı geçen büyük bir mücadelenin seyrini görmek mümkündür. Bu mücadele tehlikeli olduğu kadar heyecanlı, heyecanlı olduğu kadar onurlu bir başkaldırıştır. Şairin, bu mücadelede ölümle burun buruna geldiğini, ölümün soğuk nefesini adeta teneffüs ettiğini hissetmek mümkündür (Karaman, 2009: 68).

3.2.1.3. Tarih

Vahabzade, Türk milletinin kökünün tarihin derinliklerinde olduğunu, fakat bu niteliğimizi kendi menfaatimiz doğrultusunda değerlendiremediğimizi dile getirir. En köklü milletlerden birisi olan Türk milleti için, "Bu hususiyetimizi ilme çevirebildik mi?" diye kendisine sorduğu soruya, "Ne yazık ki hayır.» diye cevap verir. "Biz her ne kadar geçmişimize tarihimize hayran kalsak da, geçmişimizi objektif deliller içerisinde, sözü dolandırmadan, gizletmeden, Allah korusun Stalinci görüşlerin tazyiki altında gerçekleri değiştirmeden, ilmi eserler ortaya koyamadığımızdan dolayı bu hakikate hiç kimseyi inandıramadık. Muhteşem tarihe sahip olmak hünerse, aynı zamanda o geçmişe layık eserler ortaya koymak ve bu eserleri diğer milletlere ulaştırmak da bir o kadar beceridir. Ne yazık ki büyük istidat, ilmi yetenek gerektiren ikinci hüneri bir kenara bırakıp, daha çok, fazla bir beceriye gerek duyulmayan birinci hünere yapışmışız (Karaman, 2009: 195-198).

Milletimizin büyüklüğünden, tarihte ortaya koyduğu başarılardan avunuruz. Tarihi araştırmaları icra edecek kadroların kurulması önem arz etmektedir. Uzun yıllar boyunca tarihimizi klişeleşmiş tarzda ve şablonlarla tarih yazan kadrolara imkânlar sağlanmış, meydan onlara kalmıştır. Daha kapsamlı, verimli ve ilmi metotlarla eserler vücuda getirenlere fırsat verilmemiş, çeşitli yaftalarla onlar susturulmuştur. Ortaya atılan her yeni fikrin önü kesilmiştir. Bilinçli bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Fikir hürriyetine, ilmi araştırmalara önem verilen günümüzde cumhuriyetimizde, tarih alanında gerçekler, yeni fikirler inzibati usulle değil, ilmi yollarla doğrusu yanlışından (Vahabzade, 1991: 146) ayrılmalıdır."

Bunun yanında, Vahabzade Azerbaycan'ın tarihi eserlere sahip olmasından dolayı da gurur duyar. Fuzuli yakınlarında bulunan Azıh mağarasının Sovyetler Birliği topraklarında en eski yerleşim yeri olduğunu dile getirir. Yaklaşık 1,5 milyon yıllık olduğu ileri sürülen bu mağaranın, Azerbaycan topraklarına tarihi önem kattığını belirtmektedir. Arkeologların son yıllarda yapmış oldukları araştırmalar, Azerbaycan halkının eski dönemlerden beri yerleşik hayata geçtiklerini göstermektedir, diyen Vahabzade, Tunç devrine ait Merdekan'dan, Şüvelan'dan çıkarılan aletlerin, silahların, hayvan ve silah tasvirlerinin bu topraklarda yüksek medeniyete sahip insanların yaşadığını dile getirdiğini belirtmektedir. Yine Gobustan'daki günümüzden on, on iki bin yıl önce yaşayan Azerbaycan Türklerine ait tasvirleri, halkının çarpan kalbi, düşünen beyni olarak görür (Karaman, 2009: 195-1982).

Bu tasvirleri atalarından bugüne gönderilmiş mektup olarak niteleyen Vahabzade bu mektupların özenle korunarak gelecek nesillere intikal ettirilmesi gerektiğine inanır. Şair gezmiş olduğu Gebele topraklarında duyduğu hissiyatı tatlı bir dille anlatır. Halkının on beş-yirmi milyondan ibaret olduğunu söyleyenlere tarihi mekânlardaki geçmişinin izleri gösterir ve Acemi, N. Tusi, Nizami, Nesimi gibi onlarca yüzlerce atasının olduğunu dile getirir. Vahabzade Dede Korkut hikâyelerindeki kahramanların mertliğiyle övünür. Oğuz beylerinin manevi dünyasını, yiğitliğini, cesaretini, aynı zamanda saflığını ve temizliğini, zayıfa el uzatmayacaklarını dile getirerek, bu hasletler karşısında boyun eğmemek mümkün mü, diye (Vahabzade, 2000: 184-191) sorar."

Bu kadar tanınmış ve sevilmiş olmasında, millî kaygılar içerisinde Türk dünyası için verdiği mücadelenin büyük rolü olmuştur. Nitekim özellikle bağımsızlığın kazanılmasından sonra yaptığı çalışmalarda millî kimliği ve buna bağlı olarak Türk kavramını daima önde tutmayı görev bilmiş olan şair, "*Men Türkem*" adlı şiirinde de

Sen bizi aldattın yıllardan beri,
Ben çarkıfelekten ders götürmüşem.
Özge anasından süt emenleri,
Özge kulluğunda duran görmüşem.
Besdir, dözdüyümüz ölümden beter,
Köhne pazardaki o köhne nırha122.
Milleti yüz yere bağladın, yeter,
Yüz arkın suyunu katma bir arka.
Aslımı, neslimi tanıyorum ben,
Karışık değilim, özümden ürkem.
Sen kimsen, sen nesen, özün bilirsin,
Ben ilk kaynağımdan Türkoğlu Türkem!
İspattır, delildir, aklın kıblesi,
Değişebilirsen adımı ancak.
Canım çıkana dek kalbimin sesi,
Türk'üm - gerçeğini fısıldayacak (Karaman, 2009: 106).

şeklindeki dizeleri ile Türklüğü ile gurur duyan bir sanat ve kültür (Türkmen, 2009:173-176) adamıdır.

Vahabzade tarihin milletleri bazı devirlerde önüne engeller koymak suretiyle imtihan ettiğine inanmaktadır. Böylece tarih bir milletin, millet olarak yaşayıp yaşayamadığını dener. Bugün millet olarak tarih karşısında imtihana tabii tutulduklarını belirten Vahabzade, gelecek nesiller karşısında zor durumda kalmamak onlara güzel bir gelecek bırakmak için bugün küçük de olsa hata-

lara düşülmemesi gerektiğini dile getirir. Aksi takdirde gelecek nesiller karşısına mahcup bir duruma düşebileceklerini belirtir. Bu bağlamda ilim adamlarına seslenen Vahabzade, şahsi problemleri bir tarafa bırakıp, kısır çekişmelerden sıyrılıp birlikte hareket etmek suretiyle sorunların halledilmesi gerektiğini dile getirir (Vahabzade, 1991: 154).

Sovyetler Birliği döneminde diğer milletlere nazaran Azerbaycan halkının milli haklarının daha çok çiğnendiğini belirten Vahabzade, diğer cumhuriyetlerle karşılaştırıldığında en çok sürgün edilen aydının Azerbaycan'da olduğuna dikkat çekmektedir (Vahabzade, 1991: 162).

Görüldüğü gibi Vahabzade bir aydın olarak tarihi olaylara bigane değildir. O, tarih yapan Türk milletinin bu başarısının diğer milletlere de gösterilmesi gerektiğini savunurken aynı zamanda son zamanlarda Ermenilerin yaptıkları hile ve oyunları da görmüş, bu oyunları makalelerinde dile getirmiştir (Karaman, 2009: 195-198).

3.2.1.4. Gelenekler

Türklerde birlik beraberlik anlayışı çok gelişmiştir. Bu gelişmenin oymaklar çağına kadar uzanan bir geçmişi vardır. Türkler, yaşadıkları bozkır hayatının tabii bir sonucu olarak, bir yerden başka bir yere yaptıkları göçler sırasında, hem sürülerin korunması hem de saldırılara karşı koyabilmek için birbirlerinin yardımlarına ihtiyaç duymuşlar, böylece aralarında çok sıkı bir birlik anlayışı oluşmuştur (Güney, 2002: 75).

Türk toplum ve siyasi yapısının temelinde bulunan boylarda birlik, beraberlik ve dayanışmanın ilk temelleri atılmıştır. Boydaşlar birbirine maddi ve manevi yardımlarda bulunurlar ve her şekilde dayanışma içinde olurlardı. Kan davası, il oluştuktan sonra men edilen konulardandır. Aynı boydan olanlar için birbirlerinin cenazesine katılmak, doğum ve evlenme törenlerinde bulunmak, ziyafetlerine katılmak bir zorunluluktur. Boyun fertleri arasında iktisadi anlamda da bir dayanışma vardır. Otlaklar, ormanlar, yaylak ve kışlaklar boyun ortak malıdır. Ama fertler arasında belirli ölçülerle paylaştırılmıştır (Güney, 2002: 73).

Yüzyılların birikimi adet ve ananelere biganeliğin durgunluk döneminin en büyük kusurlarından olduğunu söyleyen Vahabzade, birçok güzel âdetin Azerbaycan'da yitirildiğine dikkat çeker. Adet ve ananelerin kaybolmasıyla birlikte insani hislerin de kaybolduğunu, kısaca milletin benliğini unuttuğunun farkında olmadığı belirtmektedir (Karaman, 2009: 198-199).

Vahabzade geçmişte halkın imece usulüyle birlik ve beraberlik sergilemelerinin yardımlaşma açısından güzel bir örnek olduğunu dile getirmektedir. Yine halkın yardımlaşma duygusunun önceleri çok yüksek olduğuna dikkat çekmektedir: Eskiden birisinin evi herhangi bir sebepten dolayı yıkılsa halk toplanır felaketzedenin evini tamir ederdi. Yine çeşmenin suyu kesilse insanlar bir araya gelir, çeşmenin gözünü açardı. Şimdi de birçok insan toplanıp pamuk tarlasına giderek hasat zamanında pamuk toplamalarına imece demeye başladık. Ülkenin herhangi bir adet ananesinden bahsederken dikkatli olmak gerektiğini, bu adetlerin uzun yılların birikimiyle ortaya çıktığını dile getiren Vahabzade, bu adetler binlerce yıldır yaşıyorsa ve gayet tabii olarak uygulanıyorsa bu şekle değil öze ait bir durumdur, der (Karaman, 2009: 198-199).

Vahabzade Sovyetler Birliği döneminde uygulanan bir yasaktan rahatsızdır: Bir zamanlar adet ve ananelere yasak konmuştu. Bu yasaklar o kadar arttı ki köylerde düğünlerde gelin konvoylarının önü kesildi. Gelin ve damadın onar kilogram pamuk toplamalarını aksi takdirde düğüne izin vermeyeceklerini söylediler. Pamuk toplamak gençlerin aile kurmasından daha da önemli imiş(!) (Karaman, 2009: 198-199).

Bir hatırasını şu şekilde dile getirir: Bir tanıdığın naklettiği hatıra aklıma geldikçe hala rahatsız oluyorum. Ağdam'da bir yakınının yas merasimine gidiyormuş. Şehrin girişinde polis arabayı durdurdu, şehre girmemize mani oldu. Niçin diye sordum. Kâtibin emri olduğunu, pamuk toplanıncaya kadar kimseyi şehre almayacaklarını söylemiş, polis. Pamuk toplanmadıktan sonra kimsenin ölmeye hakkı yokmuş(!) Bir milletin adetlerine bu kadar müdahale olur mu? Bizim inancımıza göre yasa, insanların acısını azaltmak için, düğüne de yakınların eşin dostun mutluluğunu ziyadeleştirmek için gidilir. Bu güzel adetlere müdahale ise milletin benliğine, maneviyatına kast etmektir, (Karaman, 2009: 198-199) der.

3.2.1.5. Yerellik ve Evrensellik

Uluslararası konularda yazdığı eserler de dikkat çekicidir. Vahabzade'ye göre bütün insanlar aynı geminin yolcularıdır. Onun inancına göre, vatanın oğlu olan bir şahıs, aynı zamanda, insanlı-

ğın derdiyle dertlenmesi, insanların çektikleri sıkıntılara ortak olması yönüyle dünya vatandaşıdır (Karaman, 2009: 40).

Şairin sanat ve sanatçı hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği şu satırlar dikkat çekicidir: "Dünyanın en büyük sanatçılarını düşünürken her zaman gözümün önünde dev ağaçlar canlanır. Bu ağaçların dallarını ne kadar yükseklere uzanırsa, kökleri de bir o kadar yerin derinlerine iner. Daha doğrusu dallarının yüksekliği, köklerinin derinlere nüfuz etmesiyle doğru orantılıdır. Yücelik kökten gelir. Kök olmayan yerde yücelikten bahsedilemez. Kökleri halkın yüreğine bağlanan sanat halkın yüreğine giden yolu da kolaylıkla bulur. Çünkü yürekten gelmeyen yüreğe ulaşmaz. 'Halktan sanatçıya, sanatçıdan da halka' düsturu çok önemlidir. Bu yolu bulanlar halktan da aks-i seda alabilirler. Bu yola dudak bükenler yolun yarısında tökezler, ayakları tutulur, bu durumda da uydurmalar, sahtecilikler, yabancı sesler ve çokbilmişlik hali sadır olur. Sanatsa hiçbir sahteliğe izin vermez. Sanatın yolu birdir: Samimilik ve hakikat (Karaman, 2009: 46).

3.2.1.6. Millete Hizmet

Devleti ve milleti oluşturan insanlar arasında ortak bir amaç, bir ülkü birliği bulunması gerekmektedir. "Millete Hizmet" şiirinde, Vahabzade, milletin ve vatanın birliğine vurgu yapmakta, amaçların ve emellerin de bir olması gerektiğini belirtmektedir. Amacın, yolun ve sözün bir olduğunu söylemekte ve bunun da millete hizmet olduğunun üzerinde durmaktadır. Devlet, her şeyden önce bir insan topluluğudur; milyonlarca insandan oluşmaktadır. Bunlar arasında amaç birliği de vardır.

Bir milleti yüz topluma, yüz tayfaya böldük.
Böldükçe küçüldük ve küçüldükçe üzüldük.
Birdirse eğer milletimiz, birse bu toprak,
Bir olmalıdır ülkede âmâlımız ancak.
Daim dolanır bir okun etrafında perger
Yurttan başka hiç kimseye yok bende itaat.
Bir maksadımız, bir yolumuz, bir sözümüz var,
Bir fırkaya, bir şahsa değil, millete hizmet!

3.2. Devletin varlık ko ulu olarak vatan:

Devletin ikinci unsuru, "ülke" unsurudur. Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğundan sonra, ülke gerekir. Ülke olmaksızın bir devlet kurulabilmesi mümkün değildir. Millet teşkil eden bir insan topluluğunun belli bir toprak parçasına hakim olmaksızın devlet kurması mümkün değildir. Keza mevcut olan bir devlet, ülkesini kaybederse, devlet olma vasfını da yitirir. Ülkenin devamlı olarak yaşanabilir nitelikte olmak şartıyla ülkenin büyüklüğünün/küçüklüğünün hiç bir önemi yoktur (Gözler, 2011: 33-41).

Devletin ülke unsuru, yetkilerini kullanacağı alanı sınırlar ve ülkesiz bir devlet düşünülemez. Bir devletin ortaya çıkabilmesi için, ülkenin varlığı hem mantıki, hem de zorunludur. Mantıkidir, çünkü, belli arazi üzerine yerleşmemiş toplum olamaz. Zorunludur, çünkü uzun süre, bir toprağa sahip olamayan devletin, varlığını devam ettirmesi mümkün değildir (Teziç, 2009:117-120). Devletin var olma koşullarından biri de yerdir. Devlet ancak yerleşik bir toplulukta söz konusu olur. Devleti oluşturan topluluğun, üzerinde yerleştiği belli yere "ülke" denir. Ülke, devleti meydana getiren topluluğun doğal çevresini ve siyasal iktidarın yer yönünden yetki alanını, devletin iç ve dış varlığının ve egemenliğinin sınırlarını belirler. Ülkesiz devlet olmaz. Ülke yalnız toprağı değil, çevresindeki deniz ve gölleri ve üzerindeki hava katmanını da belli koşullar altında kapsar Gözübüyük, 2008: 12-19).

Ülke, insan topluluğunun üzerinde yaşadığı toprak parçasıdı

adlehas Tim (6)Tj /TT3 89 Tw[(7>T)-82(9.1 Tf.4(2 TD-0.)]TJ 69 T3 (1,Tf 2.89.4(z-Tf)5.2(eç, 2009:10-70)7>

Hakimiyet, bir milletin kendi toprakları üzerinde bağımsız ve özgür olarak yaşama hakkıdır. Bu hakkın kaynağı millettir. Devleti ayakta tutan güç, onun varlık nedenidir. Bu güç, kaynağı millet olan otoritedir. Devlet kendisine verilen bu otoriteyi, bu gücü halk üzerinde ve başka milletlere karşı kullanma ve yurt dışında temsil etme hakkına sahiptir. Bu siyasi güce millet iradesi ya da hakimiyet (Doğan, 2004, 141) denir.

Devlet, kaynağı millet olan üstün bir güce dayanmaktadır. Devlet bu gücü, milletten aldığı yetkiye dayanarak kanun yapmada, kanunları uygulamada ve yargılamada kullanır. Milletten alınan hükmetme yetkisi, yine milletin varlığı (bekası) için kullanılır. Milletin iradesi onun temsilcileri olan milletvekilleri tarafından kullanılır. Milletvekilleri milletin seçtiği kişilerdir. Millet, istediğini seçme hakkına sahiptir. Çok partili rejimler, milletin bu hakkı doğrultusunda ortaya çıkan demokratik modellerdir. Çoğunluk millet iradesinin yönünü belirlemektedir (Doğan, 2004, 141).

3.3.1. Egemenlik ve Vahabzade

Şair fikirlerini söyleyemedikleri dönemde aynı zamanda tabii kaynaklarının da sömürüldüğüne dikkat çeker. O dönemde, Azerbaycan halkının ücretli köle durumuna düşürüldüğünü dile getirir. Azerbaycan sanayi müesseselerinin %93'nün ittifaka ait olmasını kabul etmek istemez. Niçin Azerbaycan halkı hamal durumuna düşmüştür? diye mevcut sistemi sorgular. Azerbaycan topraklarının sömürüldüğünü şu sözlerle ifade eder: İlim adamlarının söylediklerine göre ülkemiz, sadece pamuk üretiminde iki milyar manat, üzüm üretiminde de yaklaşık üç milyar manat kaybetmektedir. Diğer tarım ürünlerinde de kaybımız en az bu kadardır. Ürünlerimizi Ermenilere vermeyi, Ermenilerin onları işleyip kazanç sağlamalarını aklım almıyor. Biz hazır yünlerimizi işleyip kumaş yapamaz mıyız? Acaba işçi sıkıntımız mı var? Asla! Şu an bizim 400 bin işsizimiz var (Karaman, 2009: 73).

3.3.1.1. gal ve Esaret Yılları

Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgal etmesiyle birlikte Azerbaycan halkı zikredilen süreci bir kez daha yaşamak zorunda kalır. Sovyet hükümetinin Azerbaycan'ı zapt etmesiyle birlikte aydınlar susturulur, varlıklı ailelerin mallarına el konulur, sisteme karşı çıkanlar şiddetle cezalandırılır. Fikirlerini beyan eden aydınların bir kısmı kurşuna dizilir, bir kısmı da Sibirya'ya sürgüne gönderilir. Binlerce insan ya fikirlerini söyledikleri için ya da sisteme zararı dokunacağı düşüncesiyle etkisiz hale getirilir. Ülkede hükümet tamamen hâkim oluncaya kadar zikredilen süreç devam eder. Sovyet hükümeti ülkede tam olarak hâkimiyeti sağladığı dönemde de aydınlar yer yer duygu ve düşüncelerini beyan ederler. Satır aralarında sistemi eleştiren fikirlere yer verirler. Aydınlar sistemi eleştirdikleri eserlerinde kahramanları ya başka ülkeden seçerler ya da söylemek istedikleri fikirleri sembollerle anlatmak zorunda kalırlar. Bahtiyar Vahabzade de sözü edilen aydınlardan birisidir. Şair, hükümetin kendi sistemini topluma kabul ettirmek için sürgünleri, yargısız infazları acımasızca yürürlüğe koyduğu ve birçok insanın geceleri uykusunun kaçtığı bir dönemde dünyaya gelir. Sözü edilen süreçte iş başındaki şahıslar birkaç kez değişse de bu coğrafyada estirilen şiddet rüzgârının rengi, hemen hemen, hep aynı olur (Karaman, 2009: 68).

Vahapzade'nin şiir dünyasında yaşayan insan pek rahat değildir. O, çift yönlü bir gerilimin kıskacındadır. Bu insan, şairin kendi dünyası ile içinden çıktığı dış dünya –ki bu parçalanmış, kuşatılmış Azerbaycan'dır- arasında sıkışmış bir insandır. Şiirlerindeki insan öncelikle kendisidir ve kendisini ifade ederken hareket noktası babasıdır (Feyzioğlu, 2006: 111-125).

Baskıların ve tazyiklerin had safhada olduğu, düşünceye pıranga vurulduğu bir devirde şair fikir çilesi çeker. Bundan dolayıdır ki, o, düşüncelerini, yürekteki çırpınışları sözler arasına sızdırdıklarını (Karaman, 2009: 68) ifade eder:

Fikirler önünde atıldı taşlar,
Diri diri fikirlere kor oldu başlar.
Amal önündeki kaya taşları,
Ne götürebildik ne kırabildik.
Amma yürekteki çırpınışları,
Sözler arasından sızdırabildik.

Vahabzade, SSCB döneminde çektikleri sıkıntıları hatırladığında o günleri "Yanan da men, yaman da men" sözleriyle ifade eder. Burada "ben" zamirinin tekil değil de çoğul anlamda al-

gılanması gerektiğini belirtir. Sözü edilen dönemde birçok aydının sıkıntı çektiğini ülkesi için yandığını dile getiren şair, onlar, yanmalarına, ülkeleri için çırpınmalarına rağmen yaman «kötü» olarak damgalandığını dile getirmektedir. Bir dönemde sistemi yeterince övmediği ve onların fikirlerini tamamen benimsemediklerinden, kendi ifadesiyle büyük Rus kardeşlerinin kendilerine empoze etmeye çalıştıkları şanlı geleceğe dudak büktükleri için Vahabzade'ye de "yaman" yaftası vurulur. Bu durumu, şair şu mısralarla dile getirir:

Azatlık, saadet, demokrasi!
Bu güzel sözleri dünya alkışlar.
Aslında her biri bir oyun, riya…
Benim bu sözlere yazığım gelir

Esaretin, diktatörlüğün mengenesinde boğulan ülkesinin dilinde bu tür debdebeli sözlerin söylenmesini ikiyüzlülük ve riyakârlıktan başka bir şeyle izah edilemeyeceğini belirtir. Diktatörlük rejimi altında bu sözlere, insan acımasın da ne yapsın, diye rahatsızlığını dile getirir. Böylesi ortamlarda, "dil fikri ifade etmek için değil de fikri gizlemek için kullanılmalıdır" düşüncesini ileri sürer (Karaman, 2009: 69).

Silahı sadece dili olan kalem erbabı insanlar, fikirlerini gizlemek için değil, onları halka ulaştırmak için kullandıklarında yaman "kötü" insan oldular. Ben de her zaman fikirlerimi gizlemediğim için "yaman" ilan edildim, diyen şair, yanmasıyla yamanlığının doğru orantılı olduğuna dikkat çeker (Karaman, 2009: 70).

Özgürlüğün her milletin hakkı olduğuna inanan Vahabzade bu ulvi payeyi elde etmek için milletin gayret göstermesi gerektiğine inanır. Böylece kölelik damgasından, başkalarının idaresi altında ezilmekten kurtulacağını işaret eder:

Bir halk için sefalet,
Ya açlık, ya felaket

3.3.1.2. Egemenlik, Demokrasi ve Temsil

1991 yılında milletvekillerine seslendiği bir konuşmada demokrasi ve totaliter rejimi karşılaştırmıştır. Şaire göre; "Demokrasi ve totaliter rejim bir arada olamaz. Demokrasi despot ve baskıcı rejimi dağıtmak için vardır. Nasıl ki gece ile gündüz, matemle düğün bir yerde bulunamazsa demokrasiyle despot ve baskıcı yönetim de bir arada bulunmaz, der. Sözlerini desteklemek için Firdevsi'nin "Şehname"sinde geçen şu hikâyeyi nakleder: Zalim, gaddar despot idarecilerin omuzlarında üç yılan bulunur. Bu yılanların gıdası insan beynidir. Onlar insan beyni yemezse yaşayamazmış. Buradan biz hangi sonucu çıkarmalıyız. Despotizmin yaşayabilmesi için insan beyinlerini yemesi gerekir. Sistemin devamı için düşünen, fikir beyan eden insanların beyinlerinin yok edilmesi gerekir. Aksi takdirde insan düşündükçe baskıcı yönetime karşı çıkar. Bütün baskıcı sistemlerde insanların beynine kilit, diline yasak vurulmuştur" (Karaman, 2009: 72).

Azerbaycan'ın bu hale gelmesinde azatlığının elden alınmasına binlerce yıldır göz diken düşmanların sebep olduğuna sürekli vurgu yapmıştır (Vahabzade, 2001: 164). Sovyet döneminde Azerbaycan halkının istediği gibi hareket edememesinin sebebini yapılan keyfi uygulamalara bağlamaktadır: Sözü edilen dönemde Rus okullarında okutulan çocukların kural olarak yazın pamuk toplamaya götürülmesi yasaktı. Pamuk toplamak "saadeti" sadece bize aitti. Bakü'de yüksek okullardaki Azerbaycanlı gençler pamuk toplamaya götürüldü. Çünkü bakanlar, Merkezi Komite üyeleri, aynı zamanda makam olarak büyük, yürek olarak küçük rehberlerin yağ içinde böbrek gibi beslenen, pamuk gibi apak balaları kızgın güneş altında pamuk toplayamazdı (Karaman, 2009: 72).

Sovyet dönemindeki sıkıntıları dile getiren Vahabzade, Ermenilerin yürüttükleri siyasete karşı Azerbaycanlı milletvekillerinin sessiz kalmasını eleştirir, yıllar sonra milletvekillerinin susmasına da karşı çıkar (Karaman, 2009: 75). O günlerde «Milletvekillerine Açık Mektup» şiirini yazar:

Sana ben oy verdim ki, yoldaş vekil
O yüksek kürsüde sesin gür olsun.
Sana öz oyumu vermedim ki ben,
Kulağın sağır, gözün de kör olsun.
Sana oy verdik ki, her karış yerin,

«Ezeli sahibi menem» diyesin.
Senin toprağına göz dikenlerin
Dersini vermekten çekinmeyesin.
Sana oy verdik ki, elin obanın,
İsteği, arzusu aksın sesinden.
Bar bar bağırasın: Suyun, havanın,
Milletin kökünü çürütmesinden.
Dedin mi bunları,
Yok! Bir söylesene
Sana açılmıştı

3.3.1.3. Despotizm

Despotizmin insan tabiatına nasıl zarar verdiği, yürekleri, vicdanları ne derece yaraladığını şair şiirlerinde ustaca dile getirir. Mısraları bazen hayatın kendisi gibi sertleşir, bazen de derinleşir, isyankâr çıkışlar artar:

Azatlık adına meydan okuduk,
Fikrin, düşüncenin azatlığına.
Sustuk… Bahtımıza asi değildik.
Evet, dert budur ki, biz öyle bildik.
Böyledir kural.
Bizden de mutlusu yoktur dünyada.
Şarkı da okuduk: «talihliyiz biz.
Gül gibi açıldı dileklerimiz»
«El azattır,
Tel azattır,
Ana vatanda,
Dil azattır»
Hangi derdimizi demişiz ki, biz,
Üstelik azattır dedik, dilimiz!
De, nereye sığar, nere ey zaman,
Bu derece tahkire halkın sabrı,
Dede Korkut gibi dedesi olan,
Milletin özüne dede araması?

Baskı ve şiddetin hükümferma olduğu bu dönemin hemen akabinde yıllardır özlemini çektikleri, aydınların, eserlerinde ve farklı mahfillerde ima yoluyla ifade ettikleri "azatlık" dönemi gelir. Hasretle beklenilen "azatlık" da hiç kolay elde edilmez (Karaman, 2009:78-79). Şair, bir eserinde insan hürriyetini yitirince dünyaya hayallerin de sığmadığını, bundan sonra felaketlerin ardı arkasının kesilmediğini dile getirir:

Azatlık'
Azatlık elden gitti mi?
Dünya da hayale darısgal gelir,
İnsan azatlığı yitiren kimi,
Bütün felaketler dalbadal gelir.

3.3.1.4. Totaliter Sistem

Vahabzade'nin "Korku" şiirinde, hemen her mısrada korku sözüyle karşılaşılmaktadır. Böylece bu kelime, bir kişinin psikolojik hâlini değil, toplumun yaşama tarzını belirleyen sosyal bir durumu ifade etmektedir. Yani otoriter toplumlarda kişiyi ve sosyal hayatı kuşatan, yaşama tarzını bütün hâlinde belirleyen bir gerçeklikten söz edilmektedir. Metnin yazıldığı dönemde Azerbaycan'da hayatın her anını ve insanlar arası ilişkileri korku kelimesiyle ifade edilen hâlin belirlediği ve şekillendirdiği dile getirilmektedir (Aktaş, 2010: 19-27).

Toplumsal bir korkunun bütün kişilerde varlığını kuvvetle hissettirmesi ve yaşama tarzını şekillendirmesi, açık ve net bir söyleyişle dile getirilmiştir. Öyleyse dönemi karakterize eden, ona damgasını vuran bir anlayıştan söz edilmektedir. Böylece metnin yazıldığı zaman dilimine hâkim

kavram adalet, kanun hâkimiyeti gibi kelimelerle değil korku sözüyle dile getirilmekte ve bu söz, başta şiirin adı olmak üzere, metin içinde devamlı tekrar edilmektedir. Eserlerinde korku, mekânı ve zamanı kuşatan, insanın benliğini fetheden, her an her yerde yaşanan, farklı görünüş ve şekillerde ortaya çıkabilen ve her türlü üstün değeri yok eden bir kavram olarak verilmektedir. Bu, totaliter idare tarzlarının hayat ve insana bakış tarzını ve onları nasıl şekillendirdiğini dikkatlere sunan bir anlayışı ortaya koymaktadır. Vahabzade, yaşadığı dönemi farklı yönleri ve görünüşleriyle anlatmasıyla dikkati çekmektedir (Aktaş, 2010: 19-27).

Şair, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği zamanında Azerbaycan'da hayata hâkim olan zihniyeti çeşitli eserlerinde gözler önüne sermektedir. Yaşadığı dönem Azerbaycan'ını her hâli ve görünüşüyle şiirde ebedîleştirmektedir. Sovyet Dönemi Azerbaycan'ında sürdürülen yaşama tarzı hakkında önemli hususları tespite imkân hazırlar. Bu dönemde, farklı adlar ve görünüşler altında korku hayata ve insana hâkimdir. Şiir, bu hâli yalnız kelimelerin anlamlarıyla değil, ses ve söyleyişle de dile getirmektedir. Yani metnin zihniyetiyle söz ve ses malzemesi kaynaşarak dönemi aksettiren bir sanat eserine vücut vermiştir (Aktaş, 2010: 19-27).

Onun şiirlerinde ele alınan temel temalardan biri hayatın doğal akışı içinde kazanılması gereken kültürel devamlılıktır. Bahtiyar Vahabzade, kültür değerlerinin kazanılması ve sonraki nesillere aktarılması konusunu, kişi olarak kendisini ve vatanını konu alan metinlerinde, zevk ve heyecanla ele almaktadır (Aktaş,2010:19-27). Diğer taraftan, yaşadığı ve ilk şiirlerini vermeye başladığı dönem, Azerbaycan için, sosyal ve siyasal açılardan bir kaos dönemidir. İçindeki düşünceler ve dışındaki sistemin çatışması şair ve insanı için bir ikilik getirecektir (Feyzioğlu, 2006: 111-125).

Vahabzade, yönetimden tepki almamak için eserlerini farklı metotlarla kaleme almaktadır. Yurtdışı gezileri şairin düşüncelerini anlatmada çıkış yolu olur. Gezdiği ülkelerde gördüklerini eserlerinde dile getiren şair. Aslında kendi ülkesini anlatmaktadır. Yabancı ülkeleri anlatan şair savunmasını kolayca yapar. "Latin dili" şiirinde milleti yaşarken dili ölü olan milletlere dikkat çeken Vahabzade, Latin halkının öldüğünü, oysa dilinin hala yaşadığını dile getirirken bazı milletlerin yaşadığını, fakat dilinin öldüğünü anlatır (Karaman, 2001: 1-8):

3.3.1.5. Yönetimde Ya anan Aksaklıklar

Totaliter rejimin hüküm sürdüğü dönemde şair fikir çilesi çeker. İçini kemiren duygu ve düşünceleri yetkililere ulaştırmak için can atar. Bir gün yetkili bir kişinin karşısına çıkar. Ülkenin önde gelen idarecisiyle arasında geçen görüşmeyi şöyle anlatır:

Hiç yâdımdan çıkmıyor bir defasında yamanlık yangısı, beni, o zaman Merkezi Komitenin kâtibi olan bir eloğlumuzun [vatandaşımızın] karşısına çıkarmıştı. Ben de "yaman kişi" olmak için huzura çıkarıldığımı hissetmiştim. Ama gitmemek olmazdı, gittim. Işıklı lüks odasında yaklaşık bir saate yakın konuştuk. Ben konuşuyor o dinliyordu. Aylardan beri kalbimi yoran, ülkedeki başını alıp giden rüşvetten, ana dilimizin ayaklar altına serilmesinden, irili ufaklı bütün dertlerimizden bahsettim. Bir defa olsun sözümü kesmedi. Hiç soru sormadı, sözlerime açıklama da istemedi. Ben de korkusuzca fikirlerimi söylediğim için kendimi çok mutlu hissediyordum. Yüreğimde bir hafifleme hissediyordum. Sözümü bitirdiğimi anlayan «birinci kâtip» bana ne dese iyi!

– Şair, bunların hepsi bilinen şeyler; ama seni bunları söylemek için kim vazifelendirdi?

Sanki canıma bu sözle ateş düştü, üstümden de bir derya su çiseledi. Ona söyleyecek söz bulamadım. Bulsam ne faydası olacaktı ki? Ülkeden sorumlu bir şahıs çok basit gerçekleri anlamak istemiyordu. Kapıları şiire, sanata kapalı olduğunu bildiğim bu mekândan ayrılırken aynı zamanda bu kapıların bütün halka kapalı olduğunu da derk ettim (Karaman, 2009: 70).

Kalemini halkı için kullanan şair, ülkesinde olan her hadise karşısında fikirlerini dile getirir. Halkın söylemek isteyip de ifade edemediği, yüreklerinde sızı veren fikirler onun kalemiyle çok rahat bir şekilde dizelere dökülür. Şair, bir yazısında sanatçıya ve sanata bakışını şöyle dile getirir:

"Bir zamanlar 'Sanat, sanat içindir' fikrini savunanlar eserlerinin yüce dağların başında ulaşılmaz bir yerde olduğunu iddia ediyorlardı. 'Sanatçı siyasete girmemeli, sadece sanatı ile iştigal etmelidir' düşüncesine katılmıyorum. Sanatçı her şeyden önce zamanının evladıdır. Zamanında ortaya çıkan hadiselere bigâne kalmamalı, fikirlerini düşüncelerini açıkça söylemelidir. Ben ortaya çıkan hadiseler karşısında sessiz kalamadım, düşüncelerimi söyledim. Hem bir milletvekili olarak hem de şair olarak gelişmeler karşısında fikirlerimi söyledim. Buna beni vatandaşlık vasfım sevk

etmiştir. Eğer ben siyaseti şahsi çıkarlarım için seçseydim, iktidardan bir şeyler almak için seçmiş

Ana yurdum, Ata yurdum
Azerbaycan—Türkiye

De erlendirme

Vahabzade'nin yaşadığı dönem, Azerbaycan bakımından olumsuz şartların yoğun bir şekilde yaşandığı zamana rastlar. Azerbaycan, komünizmin en ağır hücumlarıyla karşı karşıyadır. Bunun sonucu olarak toplumun kendi iç çözülme süreci ivme kazanmıştır. Toplumun kendi iç bütünlüğünde yozlaşmalar meydana gelmiş ı ş

leştiren yegane öğelerden birisi herkesin öleceği gerçeğidir.Burada asıl mevzu insanların bu durumu nasıl karşıladığıdır.

Ölüm istesekte istemesekte bir gün gelecektir.Bu hakikattır fakat insan kendini, "bu ölüm tehdidine karşı" direnen bir varlık olarak bulmaktadır. İnsan'nın ruhundan bilinçli veya bilinçsiz yükselen bir çığlık "ölümsüzlüğe yönelmeye" zorlamakta, varlığın amacının yok oluş, yaşamın amacının ölüm olamayacağını söylemektedir.Zira düşünen ve üreten bir organizma varliğını ilelebed sürdürme azmini gösterecektir.

Kur'an-ı Kerim bu hususta şöyle buyurur;

"De ki sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, işte o size mutlaka gelecektir. Sonra hepiniz gizliyi de aşikarı da bilen Allah'a döndürüleceksiniz! O da neler yapmakta olduğunuzu size haber verecektir. ([1])

Doğu özellikle İslam topluluklarında insanların ölümü karşılamaları daha kolay olurken Batı toplumlarında bu durum esasen içinde bulunduğumuz yüzyılda daha farklı algılanabilmek-tedir. Bunu batılı bir sosyolog şöyle dile getiriyor:

"Yüzyıl önce Batı ülkelerinde ölüm sık sık konuşulduğu halde, seks tabu iken şimdi durumun tersine döndüğünden söz edilmektedir. Bugün "özgürlükçü" toplumlarda seks sınırsız konuşulabilen bir konudur, buna karşılık ölüm nazik çevrelerde bir süredir ağıza bile alınmamaktadır. Bu tabu döneminin sonuna yaklaştığımızı gösteren işaretler yok değil. Fakat öyle de olsa değişiklik, layıkıyla ele alınıp incelenecek ve tasvir edilecek yeterli mesafeyi henüz kat edememiştir.

Bununla birlikte ölümün hazır sohbet konusu olma durumuna geçtiği önceki değişikliği takip etmek mümkündür. Tabi böyle bir geçiş konusunda tarih vermek imkânsızdır. Fakat 20.yy Batı toplumlarındaki ölüm tecrübesinin 19. ve daha önceki yüzyıllardaki tecrübeye zıt olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz." ([2])

İnsanların ölümü karşılamalarında dört temel yaklaşımdan sözedilmektedir.

1. Ölümü inkar etme…
2. Ölüme meydan okuma,
3. Ölümü kabullenme,
4. Ölümü isteme, ölüm ötesine inanç, ölüm korkusuna yönelik en güçlü unsurdur.

Bahtiyar Vahabzade' de Ölüm konsepti

Azerbaycan'nın Vatan şairi büyük mütefekkiri Bahtiyar Vahabzade hayatında birçok zorluklarla karşılaşmış Sovyet rejiminin ağır günlerinde bile vatan ve bağımsızlık için gayret göstermiş hayatını bu uğurda feda etmiş bir vatanseverdir.İlk eğitimini aile içinde alan Vahabzade'nin çevreden ve Sovyet rejimi sırasında almış olduğu eğitimden etkilenmediği düşünülemez.

Vatan şairi bir şiirinde doğum'un haksız ölümün ise haklı olduğunu belirtmektedir.([3])

Doğum haqdır -deyən yoxdur
Hamı deyir ölum haqdır.
Dunyada hami qonaqdır
Doğum haqsız ölum haqlı

Ölümün kendisinin aslında eğitici olduğunu şayet ölüm olmasaydı bu dünyanın manasız olacağını ölüm korkusu olmayan insanın hiç bir yasak tanımayacağı dolayısı ile ilahlık taslayabileceğini vurgulamaktadır ([4])

Bahtiyar Vahapzade zaman zaman ölüm hakkındaki fikirleri konusunda kendisiyle çatışmaktadır. Önceleri ömürün ölümden sonraki yaşamın temeli olduğunu savunurken daha sonra herkesin ölüme mahkum olduğunu dolayısı ile yaşamın nefes almak fırsatı olduğunu savunmaktadır.[5]

---

[1] Cuma Suresi Ayet 7-8
[2] J. Hick, Death and Eternal Life.Westminster john Knox Press Lousville Kentucky 1994
[3] Bahtiyar Vahapzade eserleri VII Baku 2000 Elm Neşriyatı Sayfa 181
[4] Bahtiyar Vahapzade eserleri VI Baku 2000 Elm Neşriyatı Sayfa 94
[5] Bahtiyar Vahapzade eserleri VI Baku 2000 Elm Neşriyatı Sayfa 379

Bir zaman söyləmiştim:
Ömür -
ölümden sonra
Yaşamağin təməli ....
Mən bu hökmü vərəndə,
Ağıllıydım , ya dəli
İndi deyirəm:Ömür
Ölüm məhkumluğunda
Nəfəs almaq fürseti,
Ömür -ceza müddeti

Ancak şair şiirin sonunda Allah 'a tövbe ediyor ve insanların fikirlerini zaman zaman değiştirebildiklerini söylüyor.[1]

Bahtiyar Vahapzade birgün ölümün kendisini ziyaret ettiğini farkediyor ama bu durumdan hoşlanmayan şair kapıyı pencereyi kapatarak ölüm'ün evine girmesini engellemeye çalışıyor.

Neticede şairin bedeninden çıkan ölüm ile aralarında bir konuşma geçiyor.Bu dialog sonunda aslında ölüm'ün şart olduğu onsuz hayatın imkansız olacağı sonucuna geliyorlar.[2]

Mevlana Calaleddin-i Rumi'de Ölüm Konsepti

Mevlana Calaleddin-i Rumi'nin yolu olan tasavvufta ölüme diğer insandan biraz farklı yaklaşılmaktadır. Zira sıradan bir insan için ölüm, dehşet verici bir olaydır. Halbuki tasavvufa göre ölüm, korkulacak bir şey değil, aksine gerçek olan Yaratıcı ile buluşma ve sonsuz hayata kavuşmadır. Bu yüzden Mevlana hazretleri ölümü şeb-i aruz, yani sevgili ile buluşma anı olarak tanımlamıştır. Tasavvufça aslolan, ölmeden önce ölmek ve bu dünyada iken Allah ile mistik münasebete geçmektir, zira kalbi Allah sevgisi ve aşkı ile doldurmak, suretiyle gerçek hayata ulaşılabilinmektedir.

Bir gün Mevlana'nın yanında birisi " Allah'ın has kulları ve peygamberler ölümden korkmuşlardır" der. Mevlana: "Haşa bu böyle değildir, İnsanlar ölümün ne olduğunu biliyorlar mı? Hak erlerince ölüm, Hak'kı görmektir buyurmuşlardır([3]).

Mevlana'ya göre insanlar ölmez belki bir evden diğerine taşınırlar.[4] Bu durumda "Her nefis ölümü tadmaktadır"[5] ayetini inkar etmemiş oluyor zira Kuran'da her nefis, diyor; her kalp demiyor. Yani her nefis'in ölmesi nihayete ermesi elbette doğrudur ama bir kalp olursan veya bir mümin kulun kalbinde yer edersen ölmezsin([6])

Mevlana mesnevi'sinde Gördüğün ölümün yüzü değil, kendi çirkin yüzündür[7] diyerek aslında ölümün kendisinin kötü olmadığını hatta dünyadaki problemlerden kurtulması olduğunu söylemektedir.

Mevlana'da diğer sufiler gibi salikin gerçekleştirmesi gereken ölmeden önce ölüm deneyimine, Peygamberimizin (s.a.v.) ilgili hadisiyle istidlalde bulunur.Aliyyu'l Kari sufilerin kelamı[8] diye nitelediği sözün manasını söyle izah eder:Mecburi ölüm gelmeden önce kendi ithiyarınız ile ölünüz.İhtiyari ölümden maksat ise ölmeden önce nefs ve şehvetlerinizin esiri olmaktan ve bunlarla meydana gelen hata ve gafletlerden kurtulunuz demektir.[9]

---

1 Bahtiyar Vahapzade eserleri VI Baku 2000 Elm Neşriyatı Sayfa 379
2 Bahtiyar Vahapzade eserleri VII Baku 2000 Elm Neşriyatı Sayfa 89
3 Eflaki I:466
4 Bunu tenasüh inancıyla bağdaştırmamak gerekir.Her ikisi tamamen ayrı düşünce tarzıdır.
5 http://www.kuranmeali.org/29/ankebut_suresi/58.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx
6 Eflaki II:65-66
7 Mesnevi III:3442
8 Ölmeden önce ölünüz
9 Aliyy'ul-Kari Mektebul Matbuatil İslamiyye Beyrut tsz s 348

NET CE

Ölüm er veya geç karşılaşacağımız bir adetullah'tır[1].Bu durumdan kaçmak olanaksızdır. Bu durum her iki fikir adamında da belirgin olarak görünmektedir.Mevlana'da ölüm çok candan ve yakından karşılanırken Bahtiyar Vahapzade'de biraz zorlama ile kabullenilmektedir. Bahtiyar Vahabzade ölümü kendisinden uzaklaştırmak isterken Mevlana onunla hemhal olmaya çalışmaktadır. Ölüm hepimizi kucaklayacak bir gerçektir. Ölüme hazır olmak en doğru hareket olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aliyy'ul-Kari Mektebul Matbuatil İslamiyye Beyrut
- Bahtiyar Vahapzade eserleri VI Baku, 2000 Elm Neşriyatı
- Bahtiyar Vahapzade eserleri VII Baku, 2000 Elm Neşriyatı
- Eflaki I: 466
- Eflaki II: 65-66
- J. Hick, Death and Eternal Life.Westminster john Knox Press Lousville Kentucky 1994
- Mesnevi III: 3442

VAHABZAD YARADICILI ININ FORMALA MASININ SOSIOLOJI ASPEKTI

hm d Q mo lu
Dr., AMEA, Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu

Hər bir yaradıcı adamın öz potensialını üzə çıxarmasında, öz dühasını ortaya qoymasında eyni zamanda onun yaşadığı dövrün, mühitin əlahiddə rol oynayır. Yalnız mühit şərait yaratdıqda böyük potensial üzə çıxa bilir. Bu baxımdan Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının formalaşmasında onun yaşadığı dövrün, mühitin məxsusi cəhətlərinin sosioloji yöndən təhlil edilməsinə də ehtiyac var. Bu dövrün əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır.

1.Vahabzadə 1925 ci ildə Şəkidə fəhlə ailəsində anadan olmuş və 9 yaşına qədər burada yaşamışdır. Şəki Azərbaycanın öz milli təfəkkürü ilə seçilən ziyalıların yaşadığı bir mühitdir. Sosial problemlər içində yaşayan bir olduqca istedadlı, böyük potensiallı bir körpə hər zaman həssas olur. Belə körpələrdə havaya, suya, qidaya olan tələbatdan daha çox informasiyaya, ətrafını dərk etməyə, eşitdiklərini yadda saxlamağa, düşünməyə böyük ehtiyac olur. Eyni zamanda rayon yerlərində belə körpə ətrafdakı zəkalı adamların da diqqətini cəlb edir. Onlar da bu körpə ilə söhbət etməyə maraq göstərirlər. O zaman Azərbaycanın bütün zəkalı, milli təfəkkürlü insanlarında Sovet rejiminə qarşı gizli bir üsyan, antipatiya vardı. Bu üsyan açıq şəkildə olmasa da hər bir kəsin ruhunda idi. Vahabzadənin 9 yaşına qədər formalaşdığı dövr belə ziyalıların mühitində keçmişdir. Bu mühit onun böyük istedadının psixoloji, mənəvi, sosioloji yöndən formalaşıb, üzə çıxmasında mühüm rol oynamışdır.

2. Vahabzadə 1934 cü ildə ailəsi ilə birlikdə Bakı şəhərinə köçmüşdür. Bu artıq Bakının o zamanı idi ki, sovet rejimi möhkəmlənmiş, gələcəyinə inamı artmış, uşaqlara, gənclərə öz gələcək nəsli kimi diqqəti xeyli artmışdı. Siyasi pərdələr arxasında hansı dəhşətlərin baş verməsindən xəbəri olmayan uşaqlar böyük gələcək, işıqlı sabah, qurub-yaratmaq eşqi ilə ruhlandırılır, onların istedadının üzə çıxması üçün şərait yaradılırdı. O zaman əxlaqi dəyərlərə ciddi önəm verən Bakı mühitində ciddi təhsil sistemi var idi. Bu isə qəlbi arzularla aşıb daşan bir uşağı bu arzuları həyata keçirmək üçün mükəmməl bir təhsil almağa sövq edirdi. Eyni zamanda 30-cu, 40- cı illərin Bakısında da xeyli milli ruhlu insanlar var idi. Siyasi gizlinlərdə milli ruhlu ziyalıların başına hansı oyunlar aşıldığını bilən bu insanlar sovet rejimində öz vətən sevgisini gizlətməyə məcbur olsalar da, yenə də söhbətləri ilə gənclərə bu ruhu aşılaya bilirdilər. Beləliklə Bəxtiyar Vahabzadə uşaqlıq və gənclik illərində milli ruhlu, mükəmməl təhsil görmüş savadlı bir gənc kimi yetişdi.

[1] Allah'ın koymuş olduğu kurallar.

Onun daxilində tələtümdə olan poeziya aləmi, şairlik istedadı eşitdiklərini, öyrəndiklərini müqəddəs söz işığında cilalayır, seçir, öz poetik aləmini yaradırdı.

3. Bəxtiyar Vahabzadə artıq sözün sehrinə düşəndə, qəlb dünyası şeir- seir dünyaya can atanda ortada sovet rejiminin də gizlətmədiyi Nizami, Fizuli, Nəsimi, Seyid Əzim, Aşıq Ələsgər, Sabir kimi sözü zirvəyə qaldıran Azərbaycan klasikləri ilə yanaşı Azərbaycan dilini cilalayan Səməd Vurğun, zamanın müasir poeziya ruhunu Azərbaycan poeziyasına daşıyan Rəsul Rza vardı. Xəlvətlərdə şeiri oxunan Hüsüyn Cavid, Mikayıl Müşviq, Əhməd Cavad vardı. Artq 37 dəhşətləri bitmişdi. İkinci Dünya müharibəsinin dünyaya gətirdiyi bir nizam vardı. Ortada rus, sovet poeziyasının poetik baxımdan da olduqca maraqlı olan nümunələri vardı. Ortada haqqı tapdalanan, iqtisadiyyatı talan olan, mənəviyyatı, milli yaddaşı təhlükə içində olan Sovet Azərbaycanı vardı.

4. O şairlər böyük şair olurlar ki, onların qəlbi kainatın, Allahın nizamına köklənir. Belə şairlərin bəsirəti, ilhamı əqlin, idrakın gedə bilmədiyi aləmlərdən şairin özünü belə diksindirən sirrləri, işıqları daşıyıb sözə çevirir. Şairin özünün bir haqq nizamı kimi inandığı, etiqad etdiyi öz sözləri bəzən onu ölümə aparır. Öz qəlbinin işığından doğan sözləri öz həyatından əziz tutan şairlər az deyil. Elə şairləri də el gözündə müqəddəsləşdirən həm də onların bu məziyyətidir. Öz sözünə qurban gedən həqiqi şairlər olduqca çoxdur. Bəxtiyar Vahabzadə də bir həqiqi şair kimi öz sözünün hökmündə olan şairlərdən olmuşdur. Sovet rejimində isə belə şairlər hər zaman təhlükə içində olurdu. Yazılan, hələ çap olunmayan şeirlər belə xüsusi orqanların ciddi nəzarətində olurdu. Bu orqanlar, onların əlaltıları, cuğulları, paxıl, bədxah insanlar hər sətrin arxasındakı məna axtarır, qondarma sovet əqiddəsinə zidd olan hər kəlmə üçün müxtəlif dərəcələrdə cəza tətbiq olunurdu. Amma, hər halda Vahabzadənin bir şair kimi ortaya atıldığı dövr artıq 30 cu illər deyildi. 30 cu illərdə ciddi, milli ruhlu şairlər ya öldürülürdü, ya da mənəvi olaraq sındırılır, poetik aləmi aşındırılırdı. Ondan daha çox rejimi mədh edən şeirlər tələb olunurdu. 50 ci illər isə 30 cu illərə nisbətən həqiqi poeziya üçün nisbətən müəyyən imkanlar verirdi. 50 ci illərdə Azərbaycan respublikaında artı%aircan r88 0 TD<01 Tf0.28 0 TD02 0 TD-0/TT9 1 Tf0.28 0 TD(ð)Tj/TT4 1 Tf0